

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

TÜRK ROMANINDA TOPLANTI

SERPİL DEMİRKAYA
14707010

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ YILDIZ

2024

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

TÜRK ROMANINDA TOPLANTI

SERPİL DEMİRKAYA
14707010
ORCID NO: 0000-0003-3590-4010

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ YILDIZ

ŞUBAT 2024

Serpil DEMİRKAYA tarafından hazırlanan “Türk Romanında Toplantı” başlıklı çalışma, **[06/02/2024]** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda [oybirliği] ile başarılı bulunmuş ve jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Programında **DOKTORA** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Ali YILDIZ

.....

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. Nihayet ARSLAN

.....

Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK

.....

Prof. Dr. Yakup ÇELİK

.....

Dr. Öğr. Üyesi Fırat KARAGÜLLE

.....

ÖZET

TÜRK ROMANINDA TOPLANTI

Gerçek yaşamda kişiler, muhtelif amaçlarla bir araya gelerek toplantılar tertip etmektedir. İnsan hayatına hemen her bakımdan ayna tutan romanlarda da yazarlar, roman kişilerini çeşitli toplantılarda bir araya getirmektedir. Bu tez çalışmasında *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat*'la başlayıp *Osmancık* ile biten altmış roman dâhilinde en az üç roman kişinin bir araya getirildiği yemek, eğlence, ziyafet, balo, çay, kutlama merasimi, cenaze töreni, miting gibi toplantılar incelenmiş ve elde edilen veriler ışığında toplantıların yazarlar tarafından hangi işlevlerde kullanıldığı, roman kişilerinin yaşamında, düşünce dünyasında ne tür değişimlere vesile olduğu, hangi amaçlarla düzenlendikleri belirlenmiştir. Planlı bir şekilde gerçekleştirilmiş olmasa bile ikiden fazla roman kişinin iştirak ettiği sohbet etme, bilgi alma, tanışma gibi işlevleri olan kısa süreli bir araya gelmeler de çalışmaya dâhil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Romanı, toplantı, yemek, eğlence, tartışma

ABSTRACT

MEETING IN TURKISH NOVEL

In real life, people come together for various purposes and organise meetings. In novels, which mirror human life in almost every aspect, the authors bring the novel's characters together in various meetings. In this thesis, in the sixty novels starting with *Taaşuk-ı Tal'at ve Fitnat* and ending with *Osmancık*, meetings such as dinner, entertainment, banquet, ball, tea, celebration ceremony, funeral ceremony, rally where at least three novel characters are brought together have been analysed and in the light of the data obtained, it has been determined in which functions the meetings are used by the authors, what kind of changes they cause in the life and thought world of the novel characters and for what purposes they are organised. Even if they were not organised in a planned manner, short-term gatherings with functions such as chatting, getting information and getting acquainted were also included in the study.

Keywords: Turkish novel, meeting, meal, entertainment, discussion

ÖN SÖZ

Hayatının başlangıcından itibaren başka insanlara ihtiyaç duyan insanoğlu kutlama, acılarını paylaşma, eğlenme, bilgi edinme, tartışma ve birlikte karar alma gibi muhtelif sebeplerle toplantılar tertip etmektedir. Romanı yol boyunca gezdirilen bir ayna olarak nitelendiren Stendhal'in vurguladığı gibi insan hayatında mevcut hemen her şeyin romanlarda bir yansıması görülür. Bu bağlamda toplantılar da sosyal hayatın bir parçası olarak romanlarda sıklıkla yer almaktadır. “Türk Romanında Toplantı” başlıklı bu tez çalışmasında belirlenen roman listesinin sınırları içinde romanlarda yer alan toplantılar incelenmiştir. Tez “Giriş”, “Türk Romanında Toplantı” ve “Sonuç” bölümlerinden müteşekkildir. “Giriş” bölümü “Dünya Edebiyatında Toplantı” ve “Türk Edebiyatında Toplantı” olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.

Romanın melez bir tür olması hasebiyle tezin “Giriş” kısmında modern bir anlatı olan romana gelinceye dek Dünya ve Türk edebiyatındaki olay ağırlıklı edebi metinlerde toplantıların hangi işlevlerde kullanıldığı hakkında kısaca bilgi vermek istenmiş ve bu amaçla farklı türlerden seçilen bir veya birkaç eser incelenerek bu türlerdeki toplantılar örneklendirilmiştir. Felsefi düşünceleri içeren bir eser olmasına rağmen Platon'un *Şölen* adlı yapıtı, düşüncelerin tartışıldığı bir toplantıdan müteşekkil olduğu için “Giriş” kısmına dâhil edilmiştir. Ayrıca *Don Quijote*, *Kırmızı ve Siyah*, *Madame Bovary*, *Karamazov Kardeşler*, *Dava* ve *Ses Sese Karşı* romanlarında bulunan toplantılar incelenerek toplantıların Dünya romanında hangi işlevlerde kullanıldığına dair genel bir fikir oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylece hem türler arasında hem de Türk romanı ile Batı romanı arasında toplantıların işlevlerini mukayese etme imkânı ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın “Türk Romanında Toplantı” başlıklı ana kısmında 1875-1983 yılları arasında yazılmış altmış romanda bulunan üç veya daha fazla roman kişinin iştirak ettiği toplantılar belirlenerek bu toplantıların işlevleri tespit edilmiştir. *Taaşşuk-ı Talat* ve *Fitnat* ile başlatılıp *Osmancık* ile sonlandırılan roman seçkisinde eserlerin ekseriyeti 1970 yılı öncesi yayımlanmış romanlardan oluşmaktadır. Ancak incelenen sanatçıların yazarlık hayatının sonraki dönemlerinden de örnek verilmek istendiği için 1970 sonrasında yazılmış Kemal Tahir'in *Karılar Koğuşu* (1974), Tarık Buğra'nın *Yağmur Beklerken* (1981) ve *Osmancık* (1983) romanları çalışmaya dâhil edilmiştir. Tez çalışması kapsamında, incelenmesine karar verilen romanlardaki tüm toplantılar romanın geniş bir özeti ile sunulmuştur. Böylece toplantılarda konuşulan veya tartışılan konuların daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın “Sonuç” bölümünde ise Türk romanlarındaki toplantıların düzenlenme amaçları, romanın kurgulanmasında yazara sağladığı kolaylıklar, roman kişilerinin yaşamında sebep olduğu değişimler tespit edilerek bu tespitleri en iyi örneklendiren romanlar sıralanacaktır.

Severek çalıştığım bu tez konusunu seçmemi sağlayan, engin bilgi birikimi ve tecrübeleriyle tez yazım sürecim boyunca yolumu aydınlatan değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Ali YILDIZ'a müteşekkirim. Tezimin yazım sürecinde bana yol gösteren kıymetli hocalarım Prof. Dr. Nihayet ARSLAN ve Prof. Dr. Ali Şükrü

ÇORUK'a, Yıldız Teknik Üniversitesindeki akademik yolculuğum esnasında her zaman yanımda olan hocalarım Prof. Dr. Yakup ÇELİK'e, Prof. Dr. Aynur KOÇAK'a, yüksek lisans ve doktora aşamasında hiçbir zaman desteğini esirgemeyen sevgili arkadaşım Arş. Gör. Dr. Esengül SAĞLAM'a, manevi destekleri ile her zaman yanımda olan anneme, babama, kardeşlerime ve görev yaptığım okulumdaki çalışma arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Serpil DEMİRKAYA

Şubat, 2024; İstanbul



İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Dünya Edebiyatında Toplantı	2
1.1.1. Destanlarda Toplantı	2
1.1.1.1. Gılgamış Destanı.....	2
1.1.1.2. İlyada.....	4
1.1.1.3. Odysseia	7
1.1.2. Felsefî Eserlerde Toplantı	10
1.1.2.1. Şölen.....	10
1.1.3. Masallarda Toplantı	13
1.1.3.1. Binbir Gece Masalları	13
1.1.3.2. Ezop Masalları	15
1.1.3.3. Grimm Masalları	17
1.1.4. Hikâyelerde Toplantı.....	20
1.1.4.1. Canterbury Hikâyeleri.....	20
1.1.5. Mesnevîlerde Toplantı	25
1.1.5.1. Mantıku't-Tayr.....	25
1.1.6. Romanlarda Toplantı.....	26
1.1.6.1. Don Quijote	26
1.1.6.2. Kırmızı ve Siyah	31
1.1.6.3. Madam Bovary	34
1.1.6.4. Karamazov Kardeşler.....	35

1.1.6.5. Dava	39
1.1.6.6. Ses Sese Karşı	42
1.2. Türk Edebiyatında Toplantı	44
1.2.1. Destanlarda Toplantı	45
1.2.1.1. Oğuz Kağan Destanı	45
1.2.2. Orhun Abideleri'nde Toplantı.....	47
1.2.3. Masallarda Toplantı	48
1.2.3.1. Türk Masalları.....	48
1.2.3.2. Billur Köşk Masalları.....	49
1.2.4. Dede Korkut Hikâyeleri'nde Toplantı	50
1.2.5. Halk Hikâyelerinde Toplantı.....	55
1.2.5.1. Kerem ile Aslı	55
1.2.6. Mesnevilerde Toplantı	57
1.2.6.1. Leyla vü Mecnun.....	57
1.2.6.2. Hüsrev ü Şîrîn	58
1.2.6.3. İskendernâme	60
2. TÜRK ROMANINDA TOPLANTI	62
2.1. Şemsettin Sami.....	62
2.1.1. Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat.....	62
2.2. Ahmet Midhat Efendi.....	66
2.2.1. Hüseyin Fellâh	66
2.2.2. Yeryüzünde Bir Melek.....	73
2.2.3. Paris'te Bir Türk.....	77
2.2.4. Felatun Bey ile Rakım Efendi	85
2.2.5. Karnaval	93
2.2.6. Henüz On Yedi Yaşında.....	98
2.2.7. Müşahadat	102
2.2.8. Ahmet Metin ve Şîrzat	107

2.2.9. Mesâil-i Muğlâka	114
2.3. Namık Kemal	121
2.3.1. İntibah	121
2.3.2. Cezmi	127
2.4. Samipaşazâde Sezâî	135
2.4.1. Sergüzeşt	135
2.5. Nabizâde Nazım	143
2.5.1. Zehra	143
2.6. Mehmed Murad	146
2.6.1. Turfanda mı Yoksa Turfa mı?	146
2.7. Recaizâde Mahmud Ekrem	153
2.7.1. Araba Sevdası	153
Halid Ziya Uşaklıgil	161
2.7.2. Mai ve Siyah	161
2.7.3. Aşk-ı Memnu	175
2.7.4. Kırık Hayatlar	186
2.8. Mehmed Rauf	191
2.8.1. Eylül	191
2.8.2. Halas	201
2.9. Hüseyin Rahmi Gürpınar	211
2.9.1. Şık	211
2.9.2. İffet	215
2.9.3. Mürebbiye	220
2.9.4. Nimetşinas	225
2.9.5. Şıpsevdi	232
2.9.6. Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç	242
2.9.7. Son Arzu	247
2.9.8. Tutuşmuş Gönüller	252
2.9.9. Eşkîya İninde	258

2.10. Halide Edip Adıvar	264
2.10.1. Ateşten Gömlek.....	264
2.10.2. Sinekli Bakkal	272
2.11. Refik Halit Karay	288
2.11.1. Bugünün Saraylısı	288
2.11.2. Kadınlar Tekkesi	297
2.12. Reşat Nuri Güntekin.....	307
2.12.1. Yaprak Dökümü	307
2.12.2. Değirmen.....	313
2.13. Yakup Kadri Karaosmanoğlu.....	325
2.13.1. Kiralık Konak.....	325
2.13.2. Nur Baba	334
2.13.3. Sodom ve Gomore.....	344
2.13.4. Bir Sürgün	356
2.14. Peyami Safa.....	364
2.14.1. Dokuzuncu Hariciye Koğuşu	364
2.14.2. Fatih-Harbiye	371
2.14.3. Matmazel Noraliya'nın Koltuğu	382
2.14.4. Yalnızız	394
2.14.5. Biz İnsanlar	401
2.15. Memduh Şevket Esendal.....	414
2.15.1. Ayaşlı ile Kiracıları	414
2.16. Mithat Cemal Kuntay	422
2.16.1. Üç İstanbul	422
2.17. Ahmet Hamdi Tanpınar.....	440
2.17.1. Huzur.....	440
2.17.2. Saatleri Ayarlama Enstitüsü.....	454
2.18. Kemal Tahir	469
2.18.1. Esir Şehrin İnsanları.....	469

2.18.2. Yorgun Savaşçı	483
2.18.3. Bozkırdaki Çekirdek	495
2.18.4. Devlet Ana	503
2.18.5. Kurt Kanunu.....	520
2.18.6. Karılar Koğuşu	530
2.19. Yusuf Atılgan.....	542
2.19.1. Aylak Adam	542
2.20. Tarık Buğra	547
2.20.1. Küçük Ağa	547
2.20.2. İbiş'in Rüyası	572
2.20.3. Yağmur Beklerken	578
2.20.4. Osmancık	597
3. SONUÇ	609
KAYNAKÇA.....	621

KISALTMALAR LİSTESİ

age.	: Adı geçen eser
Arş.	: Araştırma
çev.	: Çeviren
Dr.	: Doktor
Gör.	: Görevlisi
haz.	: Hazırlayan
Öğr.	: Öğretim
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
terc. ed.	: Tercüme eden
t.y.	: Tarih yok

1. GİRİŞ

Türk Dil Kurumu sözlüğünde üç farklı madde halinde açıklanan “toplantı” kelimesinin teze konu olan anlamı “Birden çok kimsenin türlü amaçlarla bir araya gelmesi, içtima”¹ şeklinde izah edilmiştir. Tanımdan anlaşılabacağı üzere toplantı için en az iki kişinin çeşitli amaçlarla bir araya gelmesi yeterlidir. Ancak romanlarda iki kişinin bir araya geldiği yüzlerce toplantı bulunmaktadır. Bu sebeple bu tez çalışmasında en az üç roman kişinin belli bir amaçla bir araya geldiği toplantılar incelenmiştir.

Türk romanlarında yer alan yemek, ziyafet, parti, balo, çay gibi toplantılar daha önce yapılan çeşitli akademik çalışmalarda ele alınmıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmalara örnek olarak Özcan Bayrak’ın *Milli Edebiyat Dönemi Türk Romanında Batılılaşma (1908-1923)*, Çilem Tercüman Gür’ün *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Bir Sosyal Değişme Olgusu Olarak Moda (1923-1940)*, Ahmet Faruk Güler’in *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Batılılaşma (1923/1940)*, Funda Bulut’un *Türk Romanında Eğlence Kültürü (1860-1908)*, Nihan Abir’in *Siniden Masaya: Türk Romanında Sofra* başlıklı tezleri verilebilir. Bu çalışmalarda ekseriyetle belli toplantı türleri, belli dönemler ele alınmış; toplantılar Türk toplumundaki kültürel ve sosyal değişimler, Batılılaşma, modernleşme bağlamında incelenmiştir. *Türk Romanında Toplantı* başlıklı bu çalışmada ise romanlardaki her türlü toplantı ele alınmış; toplantıların romanın kurgulanmasında yazar tarafından hangi amaçla kullanıldığı, roman kişilerinin yaşamlarında ne tür değişimlere sebep olduğu tespit edilmiş ve sonrasında romanlardaki toplantıların düzenlenme amaçları sıralanmıştır.

Çalışmanın “Giriş” kısmında, roman türünün ortaya çıkışına kadar Dünya ve Türk edebiyatındaki olay ağırlıklı metin türlerinde yer alan toplantılar ve işlevleri “Dünya Edebiyatında Toplantı” ve “Türk Edebiyatında Toplantı” olmak üzere iki alt başlık altında, o türün önde gelen eserleri arasından seçilen bir veya birkaç örnek eser üzerinden incelenecektir. “Dünya Edebiyatında Toplantı” kısmında sırasıyla destan,

¹ *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998), 2235.

fabl, hikâye, mesnevi ve roman türünden seçilen eserler incelenecektir. Ayrıca her ne kadar kurmaca bir yapıt olmasa da Platon'un *Şölen* adlı eseri, kişilerin bir araya toplanarak bir konuda görüşlerini dile getirdiği bir eser olması hasebiyle çalışmamıza dâhil edilmiştir.

“Türk Edebiyatında Toplantı” kısmında ise sırasıyla destanlar, *Orhun Abideleri*, masallar, *Dede Korkut Hikâyeleri*, halk hikâyeleri ve mesnevilerde bulunan toplantılar incelenerek bu toplantıların hangi amaçla tertiplendiği, metnin kurgulanmasında ve anlatı kişilerinin yaşamında ne tür işlevler üstlendiği belirtilecektir.

1.1. Dünya Edebiyatında Toplantı

1.1.1. Destanlarda Toplantı

1.1.1.1. Gılgamış Destanı²

Dünya edebiyatının ilk destanı olan Sümerlere ait *Gılgamış*'ta Uruk kralı Gılgamış ve arkadaşı Enkidu anlatılır. Uruk halkı, Gılgamış'ın yaptıklarından usanıp Tanrıça Aruru'dan ona denk birisini yaratmasını ister. İkisi birbiriyle çekişip durursa Uruk'un huzura kavuşacağına inanırlar. Bunun üzerine Aruru, Enkidu'yu yaratır. Enkidu dağlarda yabanî hayvanlarla yaşamaktadır. Avlanmak için tuzaklar kuran bir tuzakçı, onu görünce dehşete kapılır ve başından geçenleri babasına anlatır. Tuzakçının babası, oğluna Gılgamış'a gidip gördüğü adamı anlatmasını, ondan aşk tapınağından bir yosma istemesini, adam bu yosmayla birlikte olursa artık yabanî hayvanların onu reddedeceğini söyler.

Tuzakçı Uruk'a gider ve durumu Gılgamış'a anlatır. O da ona bir yosma verir. Yosma ile birlikte olan Enkidu'yu yabanî hayvanlar artık aralarına kabul etmez. Gücünü kaybeden Enkidu, kadının yanına gider. Kadın kendi giysisini yırtarak yarısıyla Enkidu'yu giydirir ve çocuk gibi elinden tutarak onu çobanların yanına götürür. Bütün çobanlar onu görmek için etrafına toplanırlar. Ona ekmek verirler. Ancak yabanî hayvanların sütüyle beslenmeye alışkın olan Enkidu, ekmeği nasıl yiyeceğini, şarabı nasıl içeceğini bilmemektedir. Kadın ona ekmeği yemesini ve şarabı içmesini söyler. Ekmekten doyana kadar yiyen ve yedi kâse şarap içen Enkidu neşelenir. Bedenine güzel kokulu yağlar sürünür ve insanlar gibi giyinir. Çobanların güvenliklerini

² Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: *Gılgamış Destanı*, terc. ed. Teoman Duralı (İstanbul: Çantay Kitabevi, 1998).

sağlamak için silahlanır, geceleyin arslan ve kurt avına çıkar. Böylece çobanların koruyucusu olur.

Destanda yer alan ilk toplantı Enkidu'nun çobanlarla yediği yemektir. İlk kez bir insan topluluğu ile bir araya gelen Enkidu ekmeği, şarabı, güzel kokulu yağlar sürünmesini ve insanlar gibi giyinmesini öğrenir. Bu toplantı, yabani hayvanlar arasında yetişen Enkidu'nun bazı insani özellikleri öğrenmesine vesile olur.

Destadaki ikinci önemli toplantı, Gılgamış ve Enkidu'nun Humbaba ile savaşmaya gitmelerinden önce gerçekleşir. Savaş için önce Güneş tanrısı Şamaş'tan izin alırlar. Daha sonra halkın ve danışmanların toplandığı pazar yerine giderler. Gılgamış bir nutuk vererek Humbaba'yla savaşacağını, onun koruduğu sedir ormanından sedir keseceğini ve arkasında kalıcı bir ad bırakmak istediğini anlatır. Uruk'un bilge danışmanları ve pirleri onlara Humbaba'nın sahip olduğu üstün güçlerden bahsederler ve neden böyle bir işe kalkıştığını sorarlar. Gılgamış onlara cevap vermez ve fikir danışmak üzere Enkidu ile Kraliçe Ninsun'un yanına gider. Onunla görüştüktan sonra silahlanıp yola çıkmaya hazırlanırlar. Halk, danışmanlar ve pirler etraflarına toplanırlar. Pirler yolculuk esnasında ve Humbaba ile savaşırken neler yapmaları gerektiği konusunda öğütler verip dualar ederler.

Destadaki üçüncü toplantı, Gökyüzü Boğası'nın ölümü üzerine düzenlenen yas ve kutlama törenleridir. İştar kendisiyle evlenmeyi reddeden Gılgamış'ı cezalandırmak için Gökyüzü Boğası'nı alarak Uruk'a gelir. Gılgamış ile Enkidu, Gökyüzü Boğası'nı öldürürler. Gökyüzü Boğası'nın ölümünden sonra "İştar, halkını; rakeden, şarkı söyleyen kızları; tapınağın fahişeleri ile yosmalarını bir araya getirdi. Gökyüzü Boğasının butu üzerinde ağıt yaktı." (s. 42) İştar Gökyüzü Boğası için bir yas töreni yaparken Gılgamış ise zırhçıları ve demircileri toplar. Gökyüzü Boğası'nın boynuzlarını taşıyıp sarayının duvarına asar. Yiğitler, Gılgamış ve Enkidu'yu görmek için toplanırlar. Gece oluncaya kadar sarayda yenilip içilir, bayram edilir. Gökyüzü Boğası'nın öldürülmesi kutlanır.

Gılgamış ile Sedir Dağı'nın bekçiliğini yapan Humbaba'yı ve Gökyüzü Boğası'nı öldürdükleri için Enkidu ölür. Onun ölümünden sonra Gılgamış ölümden korkmaya başlar ve insanlar arasında tanrıların ölümsüzlük bağışladıkları tek kişi olan Utnapiştım'i bulmak üzere yola çıkar. Zorlu bir yolculuktan sonra onun yanına ulaşır. Utnapiştım ona Tufan'ın hikâyesini anlatır. Bu hikâyede anlatılan iki toplantı vardır.

İlki tanrılar arasında geçen bir danışma toplantısıdır. İnsanların durmadan artması ve yabani bir boğa gibi böğürmesi Enlil'i rahatsız etmiştir. Tanrılar bu hususta ne yapacaklarını konuşmak için bir toplantı düzenlerler. Enlil, toplantı esnasında "İnsanoğlunun çıkardığı bu kargaşa çekilmez hale geldi. Gürültü patırtıdan gözümüze uyku girmez oldu." (s. 61) sözleriyle insanlardan duyduğu rahatsızlığı ifade eder. Bunun üzerine, tanrılar, insanoğlunu yok etmek konusunda anlaşılır. Ancak Ea, önceden verdiği sözü tutarak Utnapiştim'i bir düş aracılığıyla bu karardan haberdar eder. Evini yıkıp kendine bir gemi yapmasını ve bu gemiye bütün canlı yaratıkların tohumunu toplamasını söyler. Utnapiştim kendisine söylenenleri yapar ve bu sayede karısı ile Tufan'dan kurtulur. Yedinci gün Tufan'ın hızı kesilir ve gemi bir dağa oturur. Utnapiştim adak sunar, yiyecekler hazırlar. Tanrılar adağın başına toplanırlar. Bu toplantıda Tufan ve Utnapiştim ile karısının kurtulması üzerine konuşulur. İştar, Tufan ile insanların yok olmasına sebep olduğu için Enlil'in adağın başına gelmesini istemez ancak Enlil oraya gelir ve Utnapiştim'in gemisini görünce öfkelenir. Ea, Utnapiştim'e tanrıların sırrını kendisinin söylemediğini, onun düşünde bunu haber aldığını söyler. Enlil de Utnapiştim'le karısını kutsar ve onlara sonsuz hayat bağışlayarak uzaklarda ırmakların ağzında yaşamalarına karar verir.

Utnapiştim'in hikâyesini dinleyen Gılgamış, ondan kendisine ölümsüzlük kazandıracak bitkiyi nasıl elde edeceğini öğrenir. Bitkiyi suyun dibinden çıkarır ancak yılanı kaptırır. Kaderinde ölümsüzlük olmayan Gılgamış hayatını kaybeder. Destandaki altıncı ve son toplantı onun cenaze törenidir:

Yedisinden yetmişine kent halkı susmak nedir bilmedi. Etten kemikten, kandan candan yapılma nice insan varsa, o kadarı ağıt yaktı; yakılan ağıtlar da göğe ağıdı. Alınyazısı konuşmuştu sonunda. Zokayı yemiş balık misali yatıyordu ölüm döşeğinde; tuzağa düşmüş ceylan gibi. İnsanlıkdışı Namtar çökmüştü üstüne; eli ayağı olmayan, et yemeyip su içmeyen Namtar. (s. 72)

1.1.1.2. İlyada³

Çalışmamızda ikinci olarak ele alınacak destan *İlyada*'dır. Eldeki veriler ışığında Homeros tarafından MÖ 7. ya da 8. yüzyılda yazıldığı veya derlendiği söylenen destanda Troya Savaşı'nın dokuzuncu yılında elli bir günlük bir dönem

³ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: Homeros, *İlyada*, çev. Sema Sandalcı (İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, 2016).

anlatılmaktadır. *Odyseia* ile Yunancadaki en eski destan olduğu düşünölen *İlyada* epik bir şiirdir.⁴ *İlyada* destanında pek çok toplantı vardır. Toplantıların bazıları insanların, bazıları ise tanrı ve tanrıçaların arasında olmaktadır. Tanrıların toplantıları Olympos'ta, Zeus'un huzurunda yapılır. Ziyafet eşliğinde yapılan bu toplantılarda insanların durumları hakkında görüşölür. Farklı tanrıların, farklı insan gruplarının destekçisi olduğu görölür. Kimi Akhaiosları kimi ise Troosları destekler. Ziyafet esnasında Hephaistos şarap dağıtır. Apollon lir çalar. Musalar şarkı söyler. Haksız olduğunu düşünseler bile gücünden korktukları için Zeus'un kararlarına karşı çıkamazlar. Bu çalışmada *İlyada* destanında yer alan altı toplantıdan bahsedilecektir.

İlk toplantı destanın başında gerçekleşir. Rahip Khryses savaş sırasında esir alınan kızını kurtarmak için yanında pek çok kurtulmalık ile Akhaiosların yanına gelir. Agamemnon, kızı vermeyeceğini söyleyerek onu kaba bir şekilde kovar. Rahip de onları cezalandırması için Apollon'a yakarır. Apollon, ordunun üstüne salgın gönderir ve insanlar ölmeye başlar.

İkinci toplantı Agamemnon'un rahibi kovmasının onuncu gün gerçekleşir. Akhilleus orduyu meydana toplar. Savaş ve salgın yüzünden askerlerin öldüğünü söyler ve geri dönmelerini teklif eder. Ayrıca Apollon'un neden böylesine öfkelendiğini öğrenmek için bir kâhine, duacıya ya da düş yorumcusuna danışmalarını söyler. Bunun üzerine düş yorumcusu Thestoroglu Kalkhas, Apollon'un neden öfkelendiğini açıklayabileceğini söyler ve Agamemnon'u kızdırmaktan çekindiğı için Akhilleus'tan kendisini korumasını talep eder. O da cesaretle konuşmasını, kimsenin ona el uzatmasına izin vermeyeceğini söyler.

Kâhin, Agamemnon'un, Rahip'in kızını vermediğı ve ona saygısızlık ettiğı için Apollon'un öfkelendiğini söyler. Agamemnon bu sözlerden hiç memnun olmasa da ordunun güvenliği için kızı vereceğini söyler ama bunun karşılığında başka bir armağan ister. Eğer vermezlerse istediğı armağanı kendisinin seçeceğini, Aias'ın, Odysseus'un ya da Akhilleus'un armağanını alacağını söyler. Onun bu tavrına çok kızan Akhilleus, Trooslarla savaşmak için bir nedeni olmadığını, Agamemnon'a zenginlik kazandırmak için uğraşmayacağını, geri döneceğini söyler. Agamemnon da ona yalvarmayacağını, gemilerini ve adamlarını alıp gidebileceğini ama onun onur payı olan Briseis'i alacağını ifade eder.

⁴ “İlyada,” Wikipeği, erişim 22 Ekim 2023, <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0lyada>.

Akhilleus, Agamemnon'a saldırmak için kılıcını çekeceği sırada Athene gelir ve Akhilleus'a engel olur. Agamemnon'un bu küstahlığı yüzünden gün gelecek ona üç kat görkemli hediyeler verileceğini söyler. Athene'yi sadece Akhilleus görmektedir. Akhilleus onun sözünü dinler ve kılıcını çekmekten vazgeçer ancak sözlü olarak Agamemnon'la tartışmaya devam etmektedir. Bu kez iyi bir konuşmacı olan Nestor araya girerek onları tartışmaktan vazgeçirir. Onlar gibi iki üstün savaşçının tartışmasının düşmanlarını çok sevindireceğini belirtir. Akhilleus artık onun için savaşmayacağını söyler ve böylece toplantı dağılır.

Üçüncü toplantı Akhaioslar savaşta başarısız olması üzerine düzenlenen bir istişare toplantısıdır. Nestor, Agamemnon'dan yaşlıları toplayıp onlara yemek vermesini ve fikrini sormasını söyler. Yemekte Agamemnon'un Akhilleus'a karşı hata ettiği konuşulur. Agamemnon hatasını kabul eder ve ona çeşitli hediyeler vererek gönlünü alacağını söyler. Akhilleus'un en sevdiği yaşlılar bu kararı ona bildirmeye giderler ancak Akhilleus Agamemnon'un onurunu kırdığını söyleyerek tüm armağanları reddeder ve savaşa geri dönmeyeceğini söyler.

Dördüncü toplantı tanrılar ve tanrıçalar arasında düzenlenen toplantılardan biridir. Akhilleus, dostu Patroklos'un Hector tarafından öldürülmesi üzerine tekrar savaşa dâhil olmuştur. Zeus daha önce tanrı ve tanrıçaları toplayıp onların savaşa müdahil olmalarını yasaklamıştır fakat Akhilleus'un yeniden silahlarını kuşanması üzerine tüm tanrı ve tanrıçaları tekrar sarayında toplar. Troosların ve Akhaiosların ölmelerinin ona kaygı verdiğini, onları bu nedenle topladığını bildirir. Kendisinin tarafsız kalacağını belirttikten sonra tanrı ve tanrıçalardan ne yapmalarını istediğini şu sözlerle açıklar: "Haydi sizler de gidin Troosların ve Akhaiosların arasına,/ iki taraftan aklınızın istediğine yardım edin./ Çünkü eğer Akhilleus tek başına Trooslarla savaşırsa,/ ayağı tez Peleusoğlu'nu bir an olsun alıkoyamazlar." (s. 427-428)

Akhilleus, Hector'u öldürmeden arkadaşı Patroklos'u gömmeyeceğine söz vermiştir. Hector'u öldürdükten sonra Patroklos için oldukça görkemli bir cenaze töreni düzenler. Destandaki beşinci önemli toplantı olan bu tören esnasında Akhilleus ortaya çeşitli ödüller koyarak savaş arabası sürme, acı yumruk dövüşü, güreş, koşu, silahlı dövüş, disk atma, okçuluk, kargı alanlarında yarışmalar düzenler.

Altıncı toplantı ise Hector'un cenaze törenidir. Hector günlerce Akhilleus'un elinde kalır. Akhilleus, Hector'un cesedine çeşitli işkenceler yapar. En sonunda Zeus,

Akhilleus'un annesi Thetis'den Hector'un cenazesini fidye karşılığında babasına vermesi için Akhilleus'u ikna etmesini ister. Akhilleus annesinin söylediklerini kabul eder. Hector'un babası Priamos pek çok kurtulmalık vererek oğlunun naaşını ülkesine getirir. Ozanlar yas şarkıları söyler, kadınlar da ağlar. Önce karısı Andromakhe, sonra annesi Hekabe, sonra da Helene ağıt söyleyerek ağlar. Diğer kadınlar da onlara eşlik eder. Daha sonra erkekler cesedi yakmak için odun toplamaya giderler. Dokuz gün odun toplanır, onuncu gün Hector'un bedeni odunların üstüne konarak yakılır. Halk ateşin etrafında toplanıp halka oluşturur. Ceset yandıktan sonra kardeşleri ve dostları kemiklerini toplayıp altın bir kutuya koyup gömerler. Sonrasında Priamos'un evinde ziyafet verilir.

Yukarıda anlatılan toplantıların dışında *İlyada* destanında ayrıca kutlama, tanrıların öfkelerini yatıştırma, bir dilekte bulunma, savaş öncesinde zafer dileme gibi çeşitli sebeplerle tertiplenen toplantılar bulunmaktadır. Tanrılar adına kesilmiş kurban etleri ve şaraplar eşliğinde yapılan bu törenlerin anlatımında genellikle benzer ifadeler kullanılır. Kurban etleri detaylı bir şekilde anlatılır.

1.1.1.3. Odysseia⁵

Odysseia destanında düğün, tanrılar için kurban şöleni gibi toplantıların yanında yardım istemek, karar almak gibi amaçlarla yapılan toplantılar vardır. Ayrıca *İlyada* destanında olduğu gibi tanrılar arasında yapılan toplantılar görülür. Destan bir toplantıyla başlar. Troya'nın yerle bir edilmesinden sonra gemileriyle yola çıkan Odysseus, Poseidon oğlu Polyphemos'un gözünü kör ettiği için Poseidon ona çok öfkelenir ve ülkesine dönmesine izin vermez. Üç yıl boyunca çeşitli yerlere sürüklenen Odysseus daha sonra tüm gemilerini ve adamlarını kaaybetmiş bir halde tanrıça Kalypso'nun adasına gelir. Onunla evlenmek isteyen Kalypso yedi yıl boyunca onu mağarasında tutar. Poseidon'un uzakta oturan Yüzüyanıkların ülkesine gitmesi üzerine tüm tanrı ve tanrıçalar Zeus'un sarayında toplanırlar. Bu toplantıda Athene, Zeus'a Odysseus için üzüldüğünü söyler ve Odysseus'un Atlas'ın kızı Kalypso tarafından ülkesinden ve sevdiklerinden uzak tutulmasının onun yüreğine neden dokunmadığını sorar. Zeus da kendisinin değil Poseidon'un ona kızgın olduğunu söyler ve ekler:

Haydi gelin, verelim burada baş başa,

⁵ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: Homeros, *Odysseia*, çev. Azra Erhat ve A. Kadir (İstanbul: Can Yayınları, İstanbul, 2008).

bulalım evine kavuşturmanın yolunu.

Poseidon da bıraksın artık öfkesini,

bütün ölümsüzler, tanrılar ona karşı,

kafa tutamaz onlara tek başına. (s. 45)

Toplantı sonunda Hermeias, Kalypso'ya gönderilir ve Zeus tarafından Odysseus'u serbest bırakmasının istendiği bildirilir. Athene ise Taphosluların kralı Mentos kılığında Telemakhos ile konuşup ona yapması gerekenleri anlatır.

Kalypso'nun yanından ayrılan Odysseus, Phaiakların ülkesine ulaşır ve ülkenin önderi Alkinoos'tan ülkesine dönmek için yardım ister. Alkinoos onu sarayında konuk eder ve ertesi günü onu ülkesine nasıl göndereceklerini konuşmak üzere ülkenin önde gelenlerini toplar. Onlara konuğunu, bir gemi ve elli iki denizci gençle evine göndermeyi düşündüğünü açıklar ve herkesi konuğu onuruna sarayında vereceği şölene davet eder. Şölene tanrısal ozan Demodokos'u da çağırır. Ozan şölende Odysseus'la Akhilleus'un kavgasını anlatır, Odysseus da kimseye göstermeden gözyaşı döker. Ancak Alkinoos onun ağladığını fark eder. Onun üzüntüsünü dağıtmak için Phaiakları yumruk dövüşü, güreş, atlama, koşu gibi yarışmalardaki üstünlüklerini konuklarına göstermelerini ister. Çeşitli alanlarda yarışmalar yapıldıktan sonra Alkinoos'un oğlu Laodamas, iyi olduğu alanda yarışması için Odysseus'u davet eder. O da şu an ülkesine dönmekten başka bir şey düşünmediğini söyler. Gençlerden Euryalos onu küçümser. Bunun üzerine Odysseus oyunların acemisi olmadığını söyleyerek bir disk alıp fırlatır ve hepsini geçer. Daha sonra koşu hariç diğer alanlarda hepsini geçeceğini belirtir ve eski başarılarını anlatmaya başlar. Alkinoos, Euryalos'un yaptığını eleştirir ve kendilerinin asıl gemicilikte, koşuda, oyunda, ezgide üstün olduklarını söyleyerek Demodokos'tan çalmasını, gençlerden oynamasını söyler. Odysseus da gençlerin oyunlarını çok beğenir.

Alkinoos şölende bulunan on iki kraldan Odysseus'a konukluk armağanı vermelerini ister, kendisi de çeşitli armağanlar verir. Euryalos'un da özür dileyip armağan vermesini ister. Herkes Alkinoos'un dediklerini kabul eder. Euryalos da özür dileyip bir kılıç hediye eder. Herkes doya doya yiyip içtikten sonra Odysseus, Demodokos'a Akhaların destanını çok güzel anlattığını söyler ve ondan tahta at olayını anlatmasını ister. Ozan anlattıkça Odysseus ağlar. Alkinoos ona kim olduğunu, neden ağladığını

ve başından neler geçtiğini sorar. Odysseus kim olduğunu açıklar ve onlara Troya dönüşü neler yaşadığını anlatmaya başlar.

Odysseus'un yolculuğu sırasında katıldığı en ilginç toplantı Ölüler Ülkesi'nde vuku bulur. Odysseus Thebailı Teiresias'ın ruhuna ülkesine dönmek için neler yapması gerektiğini danışmak için Hades'in ve korku saçan Persephone'nin ülkesine gitmek zorunda kalır. Orada koyunlar keser ve ruhların bu koyunların kanına gelmesini bekler. Önce Ölüler Ülkesi'ne gelmeden az önce ölen ancak yola çıkacakları için toprağa veremedikleri arkadaşları Elpenor'un ruhu gelir ve onlardan kendisini defnetmelerini ister. Daha sonra Odysseus'un annesinin ruhu gelir. Onun acısından dolayı öldüğünü söyler ve eşi ve oğlu hakkında ona bilgi verir. Daha sonra Thebailı Teiresias'ın ruhu gelir ve ona yurduna dönmesi için gerekenleri anlatır. Sonra da topluluk halinde soylu kişilerin eşleri ve kızlarının ruhları gelir. Her biri soyları ve kendileri hakkında bilgiler verir. Daha sonra da Agamemnon, Akhilleus, Herakles gibi ünlülerin ruhları gelir. Başka ölümler de çılgınlıkla toplanmaya başlayınca Odysseus korkar ve adamlarına hemen gemiyi hareket ettirmelerini söyler.

Odysseus başından geçenleri anlatmayı bitirir. Alkinoos, Odysseus'un konuşmasını çok beğenir ve "Öyle güzel bir biçim var ki sözlerinde,/ konuşmada öyle bir soylu akıl var ki,/ bilge bir ozan bile senden daha iyi anlatamaz/ tek mil Argosluların ve senin başına gelen kara dertleri." (s. 206) diyerek onu över. *Odysseia* destanında kronolojik bir anlatım yoktur. Odysseus'un başından geçenler destanın başında anlatılmaz, daha sonra toplantı esnasında topluluk önünde Odysseus'un kendisine anlatılır.

Odysseus'un yokluğunda eşi Penelopeia ile evlenmek isteyen talipler Odysseus'un evinde sürekli toplanıp şölenler yapmaktadır. Ülkesine dönmeyi başaran Odysseus dilenci kılığında taliplerin şölenlerine katılır. Amacı talipleri öldürmektir. Penelopeia talipler arasında bir yarış yapmaya karar verir. Kocasını Odysseus'un gerilmesi çok zor olan yayını çıkarır ve bunu kim gerip on iki baltanın halkaları arasından geçirebilirse o taliple evlenip kocasının evinden ayrılacağını söyler. Taliplerin hiçbiri yayı geremez. Dilenci kılığındaki Odysseus yayı gerer ve baltaların arasından geçirir. Antinoos, Eurymakhos, Amphinomos başta olmak üzere talipleri teker teker öldürür. Sadece ozan Phemios ve haberci Medon'u sağ bırakırlar. Taliplerin öldürüldüğünün fark edilmemesi için evdekilerin temiz kıyafetler giymesini, ozanın oyun havaları çalmasını ister. Dışardan duyanların evde düğün var sanmalarını ister. Evdekiler Odysseus'un dediklerini yaparlar. Ozanın ezgilerini duyunca insanlar dans

eder ve Odysseus'un evi ayak sesleri ile sarsılır. Sesleri dışarıdan işitenler ise Penelopeia'nın taliplerden biriyle evlenmeye karar verdiğini düşünürler. Burada evdekilerin bir ölümü gizlemek için şenlik düzenledikleri görülür.

Taliplerin öldüğü anlaşılmca insanlar toplanır. İlk önce Antinoos'un babası konuşur. Ağlayarak kendine acındırır ve Akhalardan Odysseus'tan intikamlarını almalarını ister. Onlar konuşurken Medon'la tanrısal ozan çıkagelirler ve Medon, Odysseus'un bu işleri ölümsüz tanrıların buyruğu olmadan tasarlamış olamayacağını söyler. Bunun üzerine hepsinin suratı korkudan yemyeşil olur. Daha sonra Halitherses söz alır ve oğullarının Odysseus'un eşine saygısızlık etmelerine ve mallarını yiyip tüketmelerine engel olmadıkları için taliplerin babalarına çıkışır. Odysseus'un bir gün geri döneceğini düşünmediklerini söyler. Toplanan kalabalığın yarısı ona hak verir, yarısı da Antinoos'un babasının ardına takılıp Odysseus'tan intikam almaya gider. Zeus ve Athene'nin araya girmesiyle iki taraf arasındaki çatışma büyümeden bastırılır ve barış yapılır. Destan böylece sona erer.

1.1.2. Felsefi Eserlerde Toplantı

1.1.2.1. Şölen⁶

Platon'un *Şölen* adlı eserinde "symposion" adı verilen, belirli kurallara göre tertip edilen geleneksel bir toplantıdan bahsedilir. Sabahattin Eyüboğlu ile birlikte eserin çevirisini yapan Azra Erhat, eserin başında yer alan "Şölen Üstüne Birkaç Söz" başlıklı yazısında symposion sözüne Türkçe bir karşılık bulmakta güçlük çektiklerini, bu kelimenin ziyafet, şölen veya sofrâ kelimeleri ile karşılanamayacağını söyler ve "hep birlikte içme" anlamına gelen symposion ile sıradan bir içkili akşam yemeği arasında da farklar olduğunu belirtir ve bu toplantıların nasıl yapıldığını şu şekilde açıklar:

Akşamüstü başlayıp, gece geç vakte kadar sürerdi bu çeşit toplantılar. Hem de iki kısımdı: Birine "deipnon" öbürüne "symposion" denir. Misafirler ellerini ayaklarını kölelere yıkatıp, çepeçevre dizilmiş sedirlere uzandıktan sonra, yemek başlar. "Deipnon" denilen bu yemek faslı ne kadar sürerse sürsün, önemli değildir. Çünkü yemekte içki içilmez, fazla konuşulmaz. Yemek bitince tanrılara dua edilir, şarap sunuları dökülür, şölenin asıl kutsal kısmı, yani symposion başlar. Symposion bir törendir. Belki her symposion'da Eflatun'un kinde olduğu gibi yüce konular ele

⁶ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: Platon, *Şölen-Dostluk*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015).

alınmazdı, ama burada nasıl Tanrı Eros’a övgüler söyleniyorsa, her symposion’da bir veya birkaç tanrıya “skolion” denilen şiirler okunurdu. İçki içmenin de, şiir okumanın da töreleri vardı. Bir başkan seçilir, nasıl ve ne kadar şarap içileceğini, neler üstüne kimlerin hangi sıraya göre söz alacağını ve şiir okuyacağını o kararlaştırılırdı. Symposion’larda hazır bulunan çalgıcı kadınlar da şiir okurken kaval çalmakla görevliydi. (s. IX)

Platon, *Şölen*’de farklı düşüncelere sahip kimseleri sevgi konusunda tartışmak üzere bir “symposion” esnasında bir araya getirir. Agathon’un ilk taragedyasıyla birincilik kazanmasını kutlamak için Agathon’un evinde tertip edilen toplantıda Phaidros, Pausanias, Eryksimakhos, Aristophanes, Sokrates ve Aristodemos sevgi üzerine düşüncelerini aktarırlar. Konukların her biri konunun farklı bir yönünü ele alır. Daha sonra toplantıya sarhoş arkadaşları ile Alkibiades gelir ve o da Sokrates hakkında konuşur.

Şölen sırasında içki içmeme ve flüt çalan kızı gönderme kararı alırlar. Daha sonra da hangi konu hakkında konuşacaklarını belirlemeye çalışırlar. Eryksimakhos, Phaidros’un düşüncelerinden alıntı yaptığını belirterek onun şimdiye kadar sevgi tanrısı Eros için neden bir övgü yazılmadığına dair şaşkınlığını orada bulunan diğer kişilere aktarır:

Tuhaf değil mi, Eryksimakhos, şairler şu Tanrı, bu Tanrı için hymnoslar, paianlar yazmışlar da, bunca ünlü şairden biri çıkıp, Eros üstüne, bu kadar eski, bu önemli bir Tanrı üstüne tek bir övgü yazmamış. Hatırı sayılır sofistleri de ele alsak, onlar da düz sözle övgüler yazmışlar mesela büyük filozof Prodikos’un Herakles’e övgüsü gibi. Hem bu bir şey değil, dahası var: Bir kitap geçti elime, pek bilgin bir adamın yazdığı bu kitapta tuzun faydaları üzerine akıl almaz övgüler vardı. Buna benzer daha nice şeylerin göklere çıkarıldığını görüyoruz. Bu çeşit konulara bu kadar emek harcanmış da bugüne kadar Eros’un, Sevgi’nin şanına layık bir övgü yazmaya kimsenin eli varmamış. Bu kadar yüce bir Tanrı nasıl bu kadar yabana atılmış! (s. 11)

Eryksimakhos bu sözleri aktardıktan sonra hepsinin sırayla birer sevgiyi övebildikleri kadar övmelerini teklif eder. Şölendeki herkes sevgi hakkında konuşur. En son konuşmacı ise Sokrates olur. Sokrates konuşmaya başlamadan önce kendisinden önce konuşan Agathon’a çeşitli sorular sorar. Sonra sevgi hakkında söyleyeceklerini

Diotima adında Mantineialı bir kadından öğrendiğini söyler ve onunla sevgi üzerine konuştuklarını diğerlerine de aktarır. En sonunda sevgi hakkında söylediklerini şu şekilde toparlar:

Şimdi can kulağıyla dinle beni. Sevginin şimdi vardığımız yerine kadar götürülen adam bütün güzel şeyleri birbiri ardı sıra ve gerekli düzen içinde gördükten sonra, girdiği yolun sonuna ulaşarak, birdenbire eşsiz bir güzellikle, güzelliğin özü ile karşı karşıya gelecek. İşte buna ermek içindi bütün emekleri. Bu güzellik artık hep var, doğumsuz, ölümsüz, artmaz, eksilmez bir güzelliştir, bir bakıma güzel, bir bakıma çirkin, bugün güzel, yarın çirkin, şuna göre güzel, buna göre çirkin, bir yerde güzel, bir yerde çirkin, kiminin gözünde güzel, kiminin gözünde çirkin bir güzellik değildir. Bir güzellik ki, kendini bir yüzle, elle ayakla, bedene bağlı hiçbir şeyle göstermeyecek, ne bir söz alacak, ne bir bilgi, bir canlıda, belli bir varlıkta bulunmayacak, ne canlıda, ne yerde, ne gökte, hiçbir yerde, kendi var, kendinden var, kendisi ile hep bir örnek. Bütün güzellikler ondan pay alır; kendisi onların parlayıp sönmeleriyle ne artar, ne eksilir, ne de bir değişikliğe uğrar. Demek insan, yolunca, bir delikanlı sevgisiyle dünya gerçeklerinin üstüne çıktı mı, o güzelliği görmeye başlar. O zaman artık neredeyse, sevginin yüce sırlarına ermiştir. İşte doğru yolu budur, sevgi dünyasına ister kendi kendine, ister kılavuzla ulaşmanın: Bu dünyanın güzelliklerinden başlayacaksın, hiç durmadan basamak basamak yüce güzelliğe yükseleceksin, bir güzel bedenden ikisine, ikisinden bütün güzel bedenlere, sonra güzel bedenlerden güzel işlere, güzel işlerden güzel bilgilere, güzel bilgilerden de sonunda bir tek bilgiye varacaksın: Bu bilgi de o tek başına var olan salt güzelliğe varmaktan, asıl güzelin özünü tanımaktan başka bir şey değildir. (s. 55-56)

Sokrates konuşmasını bitirdiğinde herkes onu tebrik eder ama Aristophanes, Sokrates'in konuşmasında kendisine taş attığını söyleyerek söz almak ister. Ancak tam o esnada dışarıdan bir gürültü duyulur. Sarhoş bir şekilde Alkibiades ve arkadaşları gelir. Eryksimakhos ona sevgi üstüne konuştuklarını bildirir ve onun da bu konuda konuşabileceğini söyler. Alkibiades ise sarhoş bir insanın ayık kişilerle söz yarışına sokmanın haksızlık olduğunu söyleyerek Sokrates'e olan sevgisinden bahseder ve onu över. Aristodemos'un anlattığına göre Eryksimakhos, Phaidros ve daha pek çok kişi kalkıp gider. Aristodemos da uyuyakalır. Sabaha karşı uyandığında Agathon, Aristophanes ve Sokrates'in hâlâ içmeye ve konuşmaya devam ettiklerini görür.

Aristodemos konuşmanın başını kaçırdığı için ne konuştuklarını tam olarak bilmemektedir ama konuşmanın özünün Sokrates'in tragedya yazan kişinin komedyada yazabileceğine diğerlerini ikna etmeye çalışması olduğunu söyler. Diğerlerinin uykusu geldiği için Sokrates'i pek dinlememektedirler. Önce Aristophanes sonra da Agathon uykuya dalınca Sokrates onları bırakarak oradan ayrılır.

1.1.3. Masallarda Toplantı

1.1.3.1. Binbir Gece Masalları⁷

Binbir Gece Masalları'nın başlangıcında Çinhindi hükümdarı Şehriyar, eşi tarafından aldatılınca kadın düşmanı kesilir. Kadınlardan öç almak için her akşam bir kızla evlenip ertesi gün onu öldürtmeye başlar. Ülkede evlenilecek kız kalmayınca vezirin kızı Şehrazat, babasına hükümdarla kendisini evlendirmesini teklif eder. Ülkenin suçsuz kızlarını cellat elinden kurtaracak bir planı olduğunu söyler. Şehrazat hükümdarın yanına gitmeden önce kız kardeşi Dinarzat'la konuşur ve ona kendisini saraya çağırtacağını, hükümdarla ikisinin yanına gelince kendisine “Ablacığım, sabaha daha çok vakit var. Gecemizi hoş geçirmek için bize bildiğin tatlı masallardan birini anlatsana!” (s. 15) demesini ister. Kardeşi dediklerini aynen yapar ve Şehrazat bir masal anlatmaya başlar. Sabah olunca masal heyecanlı bir yerinde kalır. Kardeşi Dinarzat ablasına ne kadar güzel masal anlattığını söyler. Şehrazat da eğer hükümdar kendisini sağ bırakırsa yarın akşam masalın devamını anlatacağını söyler. Ertesi akşam Dinarzat ablasından masalın devamını anlatmasını ister ve böylece Şehrazat bin bir gece masal anlatır ve sonunda Şehriyar onu öldürmekten vazgeçer.

Çerçeve hikâyelerden oluşan *Binbir Gece Masalları*'nda hikâyelerin başlangıcında Şehrazat, masalların anlatımına başlamak için kardeşi Dinarzat'ı da saraya getirterek bir toplantı tertip eder. Masal anlatımına kardeşinin isteği ile başlıyormuş gibi davranır, yine ertesi gece masalın devamını anlatmasını Dinarzat söyler. Bu durum Doğu'da hikâyelerin genellikle bir topluluk huzurunda anlatılmasının bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Binbir Gece Masalları'nda yer alan masallarda da çeşitli toplantılar bulunmaktadır. Şehrazat'ın anlattığı ilk masal olan “Tüccarla Dev”de bir dev tarafından öldürülecek olan tüccar, onun yanına toplanan üç kişinin deve anlattığı masallar sayesinde hayatını

⁷ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: *Binbir Gece Masalları*, çev. Selami Münir Yurdatap (Ankara: Elips Kitap, 2007).

kurtarır. Yine “Hamalla Üç Kız” masalında bir hamal üç kız kardeşin evine misafir olur. Onlar yiyip içip eğlenirken birer gözleri kör olan üç köse gelir. Onları da misafir ederler. Halkın dertlerini yakından dinlemek için tebdili kıyafet Bağdat sokaklarında dolaşan Halife Harun Reşid, veziri Cafer ve celladı Mesrur da onların eğlencelerinin seslerini duyarak eve misafir olurlar. Kendilerini memleketin yabancısı üç tüccar olarak tanıtırlar. Kızlar misafirlerinden yaptıkları işleri sorgulamamalarını ister. Misafirler de kabul eder ancak bir süre sonra onların yaptıkları tuhaf davranışların sebebini sorarlar. Kızlar da bunları zincire vururlar. Başlarından geçen maceraları anlatırlarsa bu evden çıkıp gidebileceklerini söylerler. Bu masalda insanların sergüzeştlerini anlatması bir kurtuluş vesilesi olur.

“Enisülcelis ile İki Vezir” masalında Ali Nurettin haksız bir şekilde asılmak istenir. Onu asmak isteyen kötü vezir onun nasıl cezalandırıldığını tüm halkın görmesini ister ve tellal ile duyuru yaptırarak halkı saray meydanında toplar. Son anda yetişen Harun Reşid’in veziri Cafer tarafından asılmaktan kurtarılır.

Oldukça uzun bir masal olan “Ömer Numan ile Oğulları”nda pek çok toplantı vardır. Masalın başında Bağdat Hükümdarı Ömer Numan bir kız, bir oğlu olduğu için yedi gün, yedi gece şehirde bayram yapar. Ömer Numan’ın ölümünden sonra oğlu Dav’ülmekân hükümdar olur. Onun tahta geçmesi kutlanır. Dav’ülmekân savaş sırasında ağabeyi, veziri ve eniştesi ile istişare yapar. Ağabeyine “Elde ettiğimiz zafer, birliğimiz ve anlaşmamız sayesinde olmuştur. Bundan sonra da hep böyle hareket edelim.” (s. 229) diyerek istişarenin faydasını vurgular. Dav’ülmekân’ın düşmanı olan Bizanslılar onları esir alınca zaferlerini kutlamak için bir içki ziyafeti verirler. Sızıncaya kadar içip eğlenirler. Dav’ülmekân’ın ağabeyi Şerkan onların sarhoş olmasından yararlanarak kardeşini ve veziri kurtarıp kaçarlar. Ayrıca Dav’ülmekân’ın cenazesi büyük bir törenle kaldırılır.

“Tacülmüluk ile Dünya Hatun” masalında tüm halkın gelini görmek için sokaklarda toplandığı görülür. Yine aynı masalda Tacülmüluk ile Dünya Hatun’un kırk gün kırk gece süren düğünleri yapılır. “Ali Baba ile Kırk Haramiler” masalında Ali Baba’nın oğlu, Hacı Hüseyin olarak tanıdığı haramilerin reisini evine ziyafete çağırır. Misafirleri eğlendirmek için Bağdat’ın en ünlü saz ve söz sanatkarlarını çağırır. Ayşe adındaki cariye haramilerin reisini tanır ve Ali Baba’yla oğlunu öldürmeye gelen haramilerin reisini öldürür. “Sinbat’ın Masalı”nda Sinbat, *Odyseia* destanında Odysseus’un yaptığı gibi ziyafet esnasında başından geçen maceraları anlatır.

“Bediatülcemal ile Seyfûlmüluk’un Masalı”nda uzun yıllar çocuğu olmayan hükümdar ve veziri çocukları olunca halka büyük bir ziyafet verir. Hükümdar, beraber büyüyen çocukların talihlerini sordurmak için bütün müneccimleri sarayında toplar. Müneccimler saatlerce uğraşıp düşündüklerini hükümdara açıklarlar. Çocuklar büyüyünce hükümdar ve veziri bu kez yerlerini çocuklarına bıraktıklarını ilan etmek için bir toplantı tertip ederler. Tüm halkı meydanda toplarlar ve çocuklarının hükümdar ve vezir olacağını herkese duyururlar. Hükümdar halktan helallik alır. Yine aynı masalda Seyfûlmüluk, Babil adalarının nerede olduğunu öğrenmek için şehirde ne kadar seyyah ve tüccar varsa sarayına toplar ve onlara Babil Adaları veya İrem Bağları diye bir yer bilip bilmediklerini sorar.

1.1.3.2. Ezop Masalları⁸

Ezop Masalları MÖ 620-564 yılları arasında Antik Yunan’da yaşamış bir köle ve masal anlatıcısı olan Ezop tarafından sözlü gelenekten derlenmiştir.⁹ Büyük çoğunluğu hayvan masallarından oluşan eserde dikkate değer on beş toplantı tespit edilmiştir. Bunlardan üçünde kral seçimi için bir araya toplanılır. “Deve, Fil ve Maymun” masalında hayvanlar içlerinden birini kral seçmek için toplanırlar. Ancak deve ve fil üstünlüklerini iddia edip kral seçilmek için kavga ederler. Bunun üzerine maymun ortaya çıkıp ikisinin de zayıf yanlarını söyler ve kral olamayacaklarını belirtir. “Kendilerine Kral Arayan Kurbağalar” masalında başıboşluktan usanan kurbağalar kendilerine kral önermesi için Zeus’a heyet gönderirler. Zeus da onların ne kadar saf olduğunu bildiği için göle bir tahta parçası atar ve tahta parçasının sesinden korkan kurbağalar saatlerce suya dalıp kalırlar. Fakat zaman geçtikçe tahta parçasından duydukları korku geçer ve Zeus’tan daha etkin bir kral isterler. Bunun üzerine o da kurbağalara kral olarak bir su yılanı gönderir ve su yılanının kendilerini yemesinden korkan kurbağalar sürekli zıplayıp dururlar. “Kuzgunla Diğer Kuşlar” masalında Zeus kuşlar âlemine bir kral gerekli olduğuna karar vererek seçim gününü ilân eder. Kuzgun diğer kuşlardan tüy toplayarak rengarenk tüylerle seçime katılır. Zeus onu çok beğenerek kral ilân etmeye karar verir. Buna tahammül edemeyen diğer kuşlar kuzgunun üstünden tüylerini alırlar ve kuzgunun kapkara tüyleri ortaya çıkar. Ayrıca “Tilkiyle Maymun” masalında başka bir amaçla toplanan hayvanlar toplantı sırasında

⁸ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: Aisopos, *Masallar -Bütün Masalları-*, çev. İo Çokona (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021).

⁹ “Aesop's Fables,” Wikipedia erişim 29 Ekim, 2023, https://en.wikipedia.org/wiki/Aesop%27s_Fables.

kalkıp oynamaya başlayan maymunun oynamasını çok beğenirler ve onu oybirliğiyle kral ilan ederler. Maymunun kral olmasını çok kıskanan tilki onun akılsızlığını göstermek için bir tuzak kurar. Maymun da kolayca onun tuzağına düşer.

Ezop Masalları'nda kutlama amaçlı iki toplantı görülür. “Zeus’la Kaplumbağa” masalında tanrı Zeus bütün hayvanları düğününe davet eder fakat kendisi için en güzel yerin evi olduğunu düşünen kaplumbağa Zeus’un davetine icabet etmez. O da ceza olarak kaplumbağanın evini her zaman sırtında taşımasını buyurur. “Güneşle Kurbağalar” masalında ise güneşin evleneceğini haber alan bütün hayvanlar çok sevinir ve kutlamak için dans edip şarkı söylemeye başlarlar. Kurbağalardan biri tüm kurbağaların zıplayarak eğlendiğini görünce güneşin tek başına gölleri kuruturken kendi gibi çocukları olursa hallerinin ne olacağını söyler ve düşünmeden eğlenen arkadaşlarının aptal olduklarını belirtir.

“Tavşanlarla Kurbağalar” masalında bir toplantı yapıp kendilerini eleştiren tavşanlar hep birlikte göle atlayıp intihar etmeye karar verirler. Onların kalabalık bir şekilde göle doğru geldiğini gören kurbağalar korkup suya atlarlar. Bunun üzerine en yaşlı tavşan, kendilerinden daha korkak hayvanlar da olduğunu söyleyerek intihar etmelerine engel olur. “Farelerle Kediler” masalında sürekli kedilerle savaşıyor ve yenilen fareler yenilginin sebeplerini araştırmak için bir toplantı yapar. Liderleri olmadığından yenilgiye uğradıklarına karar vererek aralarından birkaç lider seçerler. Lider seçilen fareler üstün görünmek için başlarına boynuz gibi nesneler bulup takarlar. Kedilerle bir sonraki çatışmada tekrar yenilen fareler kaçarak deliklere saklanırlar ancak lider fareler boynuzlardan dolayı deliğe giremeyip kedilerin eline düşerler.

“Doktorla Hastası” masalında hastasının cenaze törenine katılan bir doktor anlatılır. Doktor, ölen adamın akrabalarına hastasının yediklerine dikkat edip şarap içmeyi bıraksaydı ölmeyeceğini söyler. Akrabalarından biri de bu tavsiyeleri kendilerine söylemesinin anlamsız olduğunu, sağlığında hastasına söylemesi gerektiğini belirtir. “Aslan, Kurt ve Tilki” masalında hasta ziyareti amacıyla yapılan bir toplantıdan bahsedilir. Yaşlı bir aslan çok hasta olunca tilki hariç bütün hayvanlar ziyaretine gider. Kurt tilkinin aslanı küçümsediği için ziyaretine gelmediğini söyleyince mağaranın dışında saklanan tilki hemen mağaraya girer ve burada toplanan herkesten daha fazla aslan için kaygılandığını, onun hastalığı için çare aramak için dolaştığını söyler. Aslan bir çare bulup bulamadığını sorar. Tilki de doktorların diri diri yüzdüğü bir kurdun derisini üstüne giymesini söylediğini aktarır. Aslan da hemen kurda saldırır.

“Kuyruğu Kesik Tilki” masalında kuyruğunu bir kapana kısırdığı için etrafta kuyruksuz dolaşmaya utanan bir tilki bu duruma bir çare aramaktadır. Sonunda diğer tilkileri de kuyruklarını kesmeğe ikna etmek için bir toplantı düzenlemeye karar verir. Kandırma amaçlı düzenlenen bu toplantıda kuyruğu kesik tilki, diğer tilkilere, kuyruğun tilkilere hiç yakışmadığını, gereksiz bir ağırlık yüklediğini söyler. Aralarından bir tilki kalkıp eğer söyledikleri onun menfaatine olmasaydı kendilerine bu nasihati vermeyeceğini söyleyerek onu susturur.

“Hatip Dimadis” masalında agorada toplanmış halka hitap eden Hatip Dimadis, insanların kendisini dikkatle dinlemediğini fark edince konuşmasını kesip onlardan Aisopos’un bir masalını anlatmak için izin ister ve tanrıça Demetra ile ilgili bir masal anlatmaya başlar. Masalı heyecanlı bir yerinde kesince onu dikkatle dinleyen insanlar tanrıça Demetra’nın masalın devamında ne yaptığını sorar. Hatip Dimadis de Demetra’nın, Atina’yı ilgilendiren sorunları değil, Aisopos’un masallarını dinledikleri için onlara sinirlendiğini söyler.

“Herakles’le Ploutos” masalında yaptığı kahramanlıklar neticesinde Herakles tanrılarla eşit sayılır ve Zeus’un huzurunda diğer tanrılar da katıldığı bir yemeğe davet edilir. Toplantı sırasında herkesle dostça konuşan Herakles, Ploutos sofraya gelince bakışlarını yere çevirerek ondan kaçınır. Zeus bu duruma şaşırarak sebebini sorunca Herakles onun özellikle kurnazları kolladığını gördüğü için böyle davrandığını açıklar.

“Aslanın Krallığı” masalında ise adil bir kral olan aslanın birbirleriyle sorunları olan tüm hayvanları aralarında anlaşmaları için bir toplantıda bir araya getirdiği görülür. Toplantıda kurt koyundan, pars keçiden, kaplan ceylandan, köpek ise tavşandan özür diler. Bunu gören tavşan güçsüzlerin güçlüler karşısında hakları olduğunun anlaşıldığı bugünü görmek için çok dua ettiğini söyler.

1.1.3.3. Grimm Masalları¹⁰

Jacob ve Wilhelm Grimm tarafından derlenerek ilk olarak 1812-1815 yılları arasında *Kinder und Hausmärchen* (Çocuk ve Ev Masalları) adıyla iki cilt halinde yayımlanan *Grimm Masalları* daha sonra 1819 ile 1857 yılları arasında yedi kez gözden geçirilip genişletilmiştir. *Grimm Masalları*, çoğu sözlü kaynaklardan uyarlanmış yaklaşık 200

¹⁰ “Grimm Kardeşler tüm peri masalları,” Grimm Masalları, erişim 22 Ekim, 2023, https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/index.

öyküden oluşmaktadır.¹¹ Eserin başlığında masalların hem yetişkinler hem de çocuklar için olduğu belirtilmiştir. Hikâyelerin çoğu sözlü kaynaklardan alınmış olsa da birkaçı basılı kaynaklardan alınmıştır. Masallar bugüne kadar halk masallarının en eski “bilimsel” derlemesi olarak kalmıştır.¹²

“Kral Keçisakal”¹³ masalında kral, evlenmek için kimseyi beğenmeyen kibirli kızının eş seçimi için bir şenlik düzenler ve ülkedeki evlenmek isteyen soylu gençleri davet eder. Kralın kızı, eş adaylarının hepsiyle alay edip onlara şarap fıçısı, fasulye sırtığı, cüce, ölü suratlı, keçi sakal gibi lakaplar takar. Kral, kızının orada toplanan damat adaylarıyla alay etmekten başka bir şey yapmadığını görünce çok kızar ve kapısının önüne gelecek ilk dilenciye kızını vereceğine yemin eder. Birkaç gün gün sonra sarayın kapısına gelen bir dilenci ile kızını evlendirir. Masalın başında yer alan bu toplantıda kralın kızı aşırı kibrinden dolayı bir baht dönüşü yaşar.

Aynı masalın sonunda bir sarayın mutfağında aşçı olarak çalışan kralın kibirli kızı, ülkenin kralının oğlunun düğünü olduğunu öğrenir ve uzaktan düğünü izler. Bu görkemli düğünü görünce anlamsız gururu ve alaycılığından dolayı kendine çok kızar. Kralın oğlunu görünce çok şaşırır çünkü o bir zamanlar alay ettiği Kral Keçisakal’dır. Kral ona kendisinin evlendiği dilenci olduğunu, bunları onun anlamsız gururunu kırmak için yaptığını anlatır ve görkemli bu düğünle tekrar evlenirler. Bu toplantı diğer masalarda olduğu gibi gerçeklerin ortaya çıktığı bir toplantı olur.

“Külkedisi”¹⁴ masalında iki önemli toplantı vardır. Bunlardan ilki “Kral Keçisakal” masalındaki gibi eş seçimi için düzenlenmiş bir toplantıdır. Ülkenin prensi eş seçimi için üç gece sürecek bir balo düzenler. Külkedisi, üvey annesi ve üvey kardeşlerinin tüm engellemelere rağmen baloya katılır. Balo onun kötü giden hayatının dönüm noktası olur ancak üvey annesi ve kardeşlerinin engellemeleri hâlâ devam eder. Masaldaki ikinci toplantı ise masalın sonunda yer alan Prens ile Külkedisi’nin düğünüdür. Bu düğünde güvercinler üvey kardeşlerin gözünü gagalayarak kör eder. Böylece kötülüklerinin cezasını görürler.

¹¹ “Grimm’s Fairy Tales,” The Editors of Encyclopedia Britannica, *Encyclopedia Britannica* içinde erişim 22 Ekim, 2023, <https://www.britannica.com/topic/Grimms-Fairy-Tales>.]

¹² Ludwig Denecke, “Brothers Grimm,” *Encyclopedia Britannica* içinde erişim 22 Ekim, 2023, <https://www.britannica.com/biography/Brothers-Grimm>.

¹³ “Kral Keçisakal,” Grimm Masalları, erişim 22 Ekim, 2023, https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/kral_kecisakal.

¹⁴ “Külkedisi,” Grimm Masalları, erişim 17 Ekim, 2023, https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/kulkedisi.

“Haydut Damat”¹⁵ masalında düğün günü herkes sofrada toplanmış bir şeyler anlatmaktadır. Gelin ise hiç konuşmaz. İnsan yiyen bir katil olan damat, geline anlatacağı bir şeyler olup olmadığını sorar. Bunun üzerine gelin damadın gerçek yüzünü, rüyasında gördüğü bir olaymış gibi anlatır. Damat yerinden fırlayarak kaçmak ister ancak davetliler onu sımsıkı yakalayarak mahkemenin huzuruna çıkarırlar. Hem o hem de yanındaki işbirlikçileri mahkûm olurlar. Masalın sonunda yer alan bu toplantıda gizli gerçekler ortaya çıkar ve kötüler cezalandırılır. Toplantıda bulunan diğer kişiler suçlu damadın yakalanmasına yardım ederler.

“Altın Kuş”,¹⁶ “Karanfil”,¹⁷ “Kaz Güden Kız”,¹⁸ “Usta Avcı”,¹⁹ “Pamuk Prenses”²⁰ masallarında da “Haydut Damat”ta olduğu gibi masalın sonunda bulunan düğün, ziyafet gibi toplantılarda bilinmeyen olaylar açıklığa kavuşturulur ve kötüler cezalandırılır. “Kaz Güden Kız”, “Usta Avcı” masallarında suçlulara yaptıkları kötülükler üstü kapalı bir şekilde anlatıldıktan sonra böyle bir insana nasıl bir ceza verileceği sorulur ve o kişilerin söylediği ceza kendilerine uygulanır. Böylece suçlu kendi cezasını kendi belirlemiş olur.

“Dikenli Gül (Uyuyan Güzel)”²¹ masalında uzun süredir çocuğu olmayan kraliçeye banyo yaparken bir kurbağa tarafından bir yıl sonra bir çocuğu dünyaya geleceği haber verilir. Kraliçe dünyalar güzeli kızı için büyük bir ziyafet verir. Ziyafete pek çok kimseyle beraber çocuğun kaderini söylemeleri için ülkedeki tüm falcı kadınları da davet eder. Ülkede on üç falcı vardır ama altın tabak sayısı on iki olduğu için içlerinden birinin evde kalması gerekir. Ziyafetin sonuna doğru on bir falcı çocuğun kaderi için çok güzel öngörülerde bulunurlar. Tam sözlerini bitirmişlerdi ki on üçüncü falcı ortaya çıkar ve davet edilmediği için öç almak niyetiyle “Kralın kızı on beş yaşına bastığı gün eline bir diken batacak ve düşüp ölecek” diye bir kehanette bulunarak oradan ayrılır.

¹⁵ “Haydut Damat,” Grimm Masalları, erişim 21 Ekim, 2023,

https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/haydut_damat.

¹⁶ “Altın Kuş Grimm Kardeşler bir peri masalı,” Grimm Masalları, erişim 22 Ekim 2023,

https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/altin_kus.

¹⁷ “Karanfil,” Grimm Masalları, erişim 22 Ekim, 2023,

https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/karanfil.

¹⁸ “Kaz Güden Kız,” Grimm Masalları, erişim 22 Ekim, 2023,

https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/kaz_guden_kiz.

¹⁹ “Usta Avcı,” Grimm Masalları, erişim 22 Ekim, 2023,

https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/usta_.

²⁰ “Pamuk Prenses,” Grimm Masalları, erişim 22 Ekim, 2023,

https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/pamuk_prenses.

²¹ “Uyuyan Güzel,” Grimm Masalları, erişim 21 Ekim, 2023,

https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/uyuyan_guzel.

Henüz dileğini söylemeyen on ikinci falcı bu cezayı hafifletmek için “Ama ölmeyecek, yüz yıllık bir uykuya yatacak” diye bir kehanette bulunur. Masalın başlangıcında yer alan bu toplantıda baht dönüşü yaşanır ve olaylar bir anda olumsuzluğa döner.

“Sevgili Roland”²² masalında Roland, sevdiği kızı unutup başka bir kızla evlenmek üzere düğün yapar. Geleneklere göre ülkenin tüm kızları yeni evlilerin şerefine şarkı söyleyecektir. Aşkına sadık kalan sevgilisi şarkı söylemeye başlayınca Rolad’ın unuttuğu her şeyler aklına gelir ve gönlü yine sevdiği kıza yönelir.

“Kurul Sofram Kurul!”²³ masalında babası tarafından evden kovulan üç kardeş elde ettikleri sihirli sofraya, eşek ve sopa ile geri dönerler. Tüm akrabalarını toplayarak sihir yoluyla elde ettikleri zenginlikleri onlarla paylaşırlar. “Altı Kafadar Dünyayı Dolaşıyor”²⁴ masalında ise kral söz vermesine rağmen kızını emekli bir askerle evlendirmek istemez. Onu ve arkadaşlarını ortadan kaldırmak için her yeri demir olan bir salonda onlara yemek hazırlar. “Yiyin, için, eğlenin” diyerek onları içeri soktukten kapıyı kilitletir. Salonun zemininde ateş yakarak onları öldürtmek ister fakat emekli askerin arkadaşlarının her birinin olağanüstü bir meziyeti vardır. Nitekim onlardan biri salonu buz gibi yapar ve böylece kurtulurlar. Bu masalda tuzak kurmak için düzenlenmiş bir toplantı vardır. Ancak kahramanın üstün yeteneklere sahip arkadaşı sayesinde tuzak beklenen şekilde sonuçlanmaz.

1.1.4. Hikâyelerde Toplantı

1.1.4.1. Canterbury Hikâyeleri²⁵

Geoffrey Chaucer tarafından 1387-1400 yılları arasında yazılan *Canterbury Hikâyeleri* uzun bir prolog ile yirmi ikisi ölçülü uyaklı, ikisi de düzyazı olan yirmi dört öyküden oluşmaktadır. Çerçeve hikâye tarzında kurgulanmış eserin çerçevesinde anlatıcı, Canterbury’de bulunan Aziz Thomas Ayazması’na doğru hac yolculuğuna çıkar. Soutwark’ta Tabard Hanı’nda konakladığı sırada kendisi gibi hac yolculuğuna çıkan yirmi dokuz kişilik bir kabileyle karşılaşır. Anlatıcı bu kişilerle kısa sürede dost

²² “Sevgili Roland,” Grimm Masalları, erişim 22 Ekim, 2023, https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/sevgili_roland.

²³ “Kurul Sofram Kurul!” Grimm Masalları, erişim 22 Ekim, 2023, https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/kurul_sofram_kurul.

²⁴ “Altı Kafadar Dünyayı Dolaşıyor,” Grimm Masalları, erişim 22 Ekim, 2023, https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/alti_kafadar_dunyayi_dolasiyor.

²⁵ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: Geoffrey Chaucer, *Canterbury Hikâyeleri*, çev. Nazmi Ağıl (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018).

olur ve onlarla beraber yolculuk yapmak için sözleşirler. Eserin prolog kısmında anlatıcı kişileri tanıtır. Toplumun farklı kesimlerinden seçilmiş kişiler şunlardır: Şövalye, Silahtar, Okçu, Baş Rahibe, Rahibe, Frer, Tüccar, Üniversiteli, Avukat, Toprak Ağası, Tuhafiyeci, Boyacı, Marangoz, Kilimci, Dokumacı, Aşçı, Gemici, Hekim, Bathlı Kadın, Vaiz, Çiftçi, Değirmenci, Kâhya, Afnameci, Mübaşir, Vekilharç.

Hancı, bu uzun yolun daha eğlenceli geçmesi için herkesin gidiş ve dönüş yolunda ikişer hikâye anlatmasını ve en iyi ahlak dersi veren, en hoş giden hikâyeyi anlatana diğerlerinin yemek ısmarlamasını teklif eder. Kurala uymayanların ise bütün yol masraflarını ödeyeceğini bildirir. Diğer yolcular bunu kabul eder. Ayrıca Hancı, kılavuz ve hikâye yarışmasının hakemi olarak kendisinin de bu yolculuğa katılacağını bildirir.

Geoffrey Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri*'nde bu kişileri neden bir hac yolcuğu sırasında bir araya getirdiğini Mîna Urgan, şu şekilde açıklar:

O çağda bir araya gelmeleri hiç de kolay olmayan değişik sınıflardan insanları aynı yapıtta birleştirmenin tek çaresinin, onları birlikte hacca göndermek olduğunu bilen Chaucer, Canterbury Katedrali'ne yapılan ziyareti bahane ederek, XIV. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz toplumunun tam bir tablosunu çizer. Bu tabloda ancak saray çevreleriyle büyük soylular ve dilencilerle, hırsızlar gibi toplumun dışladığı kişiler eksiktir. Çok varlıklıların, onlara hizmet eden birçok adamı yanlarına alarak hacca tek başına gitmeyeceklerine, çok yoksulların da böyle yerlere nasıl olsa hiç gidemeyeceklerine göre; Chaucer'ın şövalyeden daha yüksek, rençberden de daha aşağı konumlu kişileri ele almaması, gerçeklere ne denli bağlı kaldığını kanıtlamaktadır aslında.²⁶

Canterbury Hikâyeleri'nde ilk hikâye olan “Şövalye'nin Hikâyesi”nde Arkita ve Palamon adında iki prens Atina yöneticisi Theseus'un eşinin kız kardeşi ile evlenmek için yanındaki yüzer şövalyeyle birlikte bir turnuva yaparlar. Bu turnuva esnasında tüm halk ve soylular bir araya gelir. Turnuva sonrasında da üç gün üç gece süren bir şölen düzenlenir. Yine aynı hikâyede Arkita'nın cenaze töreni için ve sonrasında da Palamon ile Emily'nin düğünleri için insanların bir araya geldiği görülür.

²⁶ Mîna Urgan, *İngiliz Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), 82.

“Avukat’ın Hikâyesi”nde Suriyeli bir Sultan, iyiliğini ve güzelliğini Suriyeli tacirlerden duyduğu Prens Constance’a âşık olur. Özel meclisini toplar ve onunla evlenemezse öleceğini açıklar. Konsül üyeleri konuyla ilgili tartışır ve Hz. Muhammet’in Hristiyan biriyle evliliği yasaklandığını söyler. Sultan da Prens Constance’la evlenmek için gerekirse vaftiz bile olacağını ifade eder. Söz konusu olanın hayatı olduğunu, onunla evlenemezse üzüntüden öleceğini söyleyerek konsül üyelerinden tartışmayı bırakmalarını ister. İki taraf arasındaki anlaşmalar neticesinde kilise ve asiller, İsa’nın dininin yayılması için Sultan ve adamlarının vaftiz olması koşuluyla Prens Constance ile Sultan’ın evlenmesine izin verirler.

Sultan’ın annesi, oğlunun evlenmek için Hristiyan olduğunu öğrenince şeyh ve vezirleri toplayıp oğluna bir tuzak kurar. Sultan’a kendisinin de din değiştirip vaftiz olmak istediğini söyler. Bununla birlikte düğün günü gelinle birlikte gelen tüm Hristiyanları ağırlamak için bir şölen düzenlemek istediğini belirtir. Sultan annesinin söylediklerini mutlulukla kabul eder. Sultan’ın annesinin Prens Constance ve onunla birlikte gelen diğer konuklara verdiği şölende tüm Hristiyanlar, Sultan ve onunla birlikte din değiştiren tüm adamları öldürülür. Sadece Prenses Constance sağ kalır.

Dümeni olmayan bir gemiyle İtalya’ya dönmek üzere yola çıkan Prens Constance, gemisinin karaya çıktığı ülkenin kralı Alla ile evlenir ve bir oğlu olur. Fakat Prenses Constance’ı istemeyen kayınvalidesi onu çocuğuyla beraber geldiği gemiye bindirerek ülkeden gönderir. Kral Alla öldü sandığı oğluna bir toplantıda rastlar ve karısına olan benzerliğinden çocuğu tanır. Bir sonraki toplantıda ise Kral Alla, Prens Constance ile karşılaşır ve annesinin yaptığı kötülükleri bilmediğini anlatarak ondan af diler. Constance, Kral Alla’dan kendi babasını akşam yemeğine davet etmesini ister. Kızının yaşadığından haberdar olmayan baba hikâyedeki son toplantıda onun yaşadığını ve Kral Alla ile evlendiğini öğrenir. Bu üç toplantı gizemlerin çözüldüğü toplantılardır.

“Melibee Hikâyesi”nde kudretli ve zengin bir adam olan Melibeus kırlarda gezerken eşi ve kızı eski düşmanları tarafından saldırıya uğrar. Karısını döverler, kızını da ağır yaralarlar. Melibeus bunu görünce üstünü başını parçalayıp ağlar. Karısı Prudence ağlamayı bırakması, sakin olması için yalvarır, öğütler verir ama o karısına hak verse bile üzüntüsüne hâkim olamadığını söyler. Bunun üzerine Prudence, tüm gerçek dostlarını ve aklı başında akrabalarını çağırmasını, onlara derdini anlatmasını ve onlardan alacağı öğütler doğrultusunda hareket etmesini tavsiye eder. Melibeus da onun tavsiyesine uyarak büyük bir toplantı düzenler:

Konuklar arasında cerrahlar, hekimler, şimdi barışmış gibi görünen eski düşmanları, çoğu böyle anlarda olduğu gibi onu sevdiklerinden değil de ondan korktukları için gelmiş komşuları vardı. Ayrıca hatırı sayılır miktarda uzman pohpohçu ve hukukta bir yerlere varmış hikmet sahibi bazı avukatlar da gelmişlerdi. (s. 221)

Melibeus başına gelenleri anlatır ve oradaki insanlara fikirlerini sorar. Konuşma tarzından intikam almak istediği anlaşıldığı için çoğunluk intikam almasından yana fikir beyan eder. İyice düşünülüp sakince karar alınmasını isteyen kimselerin görüşleri ciddiye alınmaz. Melibeus da daha baştan bu şekilde düşündüğü için savaş taraftarı olanların görüşünü benimser. Prudence çok akıllıca tavsiyeler vererek eşini intikam alma fikrinden caydırır, toplantı sırasında herkesi çağırmakla ve baştan fikrini açıklamakla yanlış davrandığını belirtir. Sorunun barış yoluyla çözülmesinin doğru olduğuna Melibeus'u ikna eder. Ayrıca eşinin düşmanları ile gizlice görüşerek onları af dilemeye razı eder. Prudence sorunu çözmesine rağmen Melibeus'tan son kararın toplantı vasıtasıyla alınmasını ister. "Zira dostlarınızın tavsiyesi, rızası ve yardımıyla savaşa karar verdiniz ve şimdi düşmanlarınızla barış yaparken de onların olurlarını almanız gerekir." (s. 252) diyerek tekrar insanları bir araya getirir. Ancak bu kez herkesi değil gerçekten sadık ve akıllı dostlarını davet eder. Onlara bütün her şeyi baştan anlatır ve en iyi hareket tarzını tavsiye etmelerini ister. Onlar da barışı savunurlar ve Melibeus'un düşmanlarını bağışlamasını tavsiye ederler. Düşmanlara haberciler gönderilerek Melibeus'un malikanesine davet edilir.

Melibeus'un düşmanları dürüstlüklerine teminat için yanlarında bazı yakın dostlarını da getirmişlerdir. Melibeus'tan af dilerler ve onun vereceği karara razı olacaklarını bildirirler. Melibeus da haklarında hüküm vereceği günü tayin ederek onları gönderir. Eşi ne karar vereceğini sorar. O da ellerinden mallarını alıp onları sürgüne göndereceğini söyler. Eşi tekrar onu kararından vazgeçirir ve onları bağışlamasını sağlar.

"Bathlı Kadın'ın Hikâyesi"nde Şövalye, canını kurtarmak için Kraliçe'nin sorduğu "Kadınların en arzuladığı şey nedir?" sorusuna cevap bulmak üzere kendisine tanınan on iki ay bir günlük sürede dünyayı dolaşır. Bu soruya her kadın farklı bir cevap verir. Kraliçe'ye ne cevap vereceğini bilemeyen Şövalye umutsuzca geri dönerken yaşlı ve çirkin bir kadın, arzusunu yerine getirmesi karşılığında ona doğru cevabı söyleyeceğini bildirir. Şövalye dediğini yapacağına dair ona yemin edince o da cevabı söyler.

Şövalye yaşlı kadından öğrendiği cevabı açıklamak üzere Kraliçe'nin huzuruna çıktığında jüri üyesi olarak genç, yaşlı pek çok kadının toplandığını görür. Şövalye hepsinin huzurunda kadınların en çok “Kocalarına da sevgililerine olduğu gibi hükmetmek” (s. 357) istediklerini söyler ve yalansa boynunu vurmalarını söyler. Salonda bulunan evli, bekar, dul hiçbir kadın bu cevaba karşı çıkamaz ve böylece şövalye canını kurtarır.

“Üniversiteli'nin Hikâyesi”nde yoksul bir köylü kızıyla evlenen Marki eşini sınamak için önce kızını, sonra da oğlunu öldüreceğini söyleyerek çocukları karısının elinden alıp başka birinin yanına yollar. Bununla yetinmeyip bir gün başka biriyle evleneceğini söyleyerek onu babasının evine gönderir. Başına gelen her şeye sabırla katlanan Griselda, Marki'nin düğünü sandığı eğlence esnasında çocuklarının yaşadığını ve eşinin başka biriyle evlenmeyeceğini, her şeyi onu sınamak için yaptığını öğrenir.

“Silahtar'ın Hikâyesi”nde bir şölen sırasında pirinçten bir ata binmiş bir şövalye Cambinshkan adlı hükümdara olağanüstü özelliklere sahip bir ayna, yüzük ve kılıç getirir. Pirinç atı ve kılıcı hükümdara; aynayı ve yüzüğü ise hükümdarın kızına hediye eder. Şölende bulunan kimi cahil, kimi bilgili insanlar sahip oldukları bilgiye göre bu olağanüstü nesneler hakkında fikir yürütmeye, bu nesneleri başka şeylerle mukayese etmeye başlarlar. Önce pirinç atın nasıl hareket ettiği üzerine konuşulur:

Herkes kendi düşüncesine göre alkış

Tutmuş, ne kadar kafa varsa o kadar fikir çıkmış.

Birinin “olur” dediğini diğeri “cık, cık”lamış,

Herkes hayal gücüne göre olayı açıklamış. (s. 470)

“Melibee Hikâyesi”nde olduğu gibi bu hikâyede de bir konuda fikir beyan etmek için bir araya gelen insanların bilgisinin önemli olduğu vurgulanır. Pirinç at konusunda insanların beyan ettikleri çok farklı fikirlere yer veren anlatıcı, en sonunda şu kaniya varır:

Tartışıp durmuşlar; tam cahil kimselere göre

Bir şeydir bu: Değişik bir durumla karşılaşınca,

Meselenin boyutları onları aşınca,

Yanlış karar verirler, tartışıp tartışıp boşuna. (s. 471)

1.1.5. Mesnevilerde Toplantı

1.1.5.1. Mantıku't-Tayr²⁷

Ferîdüddin Attâr tarafından 1187'de tamamlanan *Mantıku't-Tayr* adlı mesnevide vahdet-i vücûd inancı, kuşların dilinden temsili bir tarzda anlatılır. Dünyada ne kadar kuş varsa hepsi bir araya toplanır ve bu zamanda padişahsız ülke olmadığını, birbirlerine yardım ederek bir padişah bulmaları gerektiğini, ülkede padişah olmazsa orduda düzen kalmayacağını konuşurlar. Bunun üzerine kuşların arasında bulunan Hüdhüd söz alarak meziyetlerinden ve Hz. Süleyman'ın ona ne kadar değer verdiğinden bahsettikten sonra orduyla alakalı bir endişesi olmadığını, padişah derdiyle uğraştığını belirtir. Daha sonra şunları söyler:

Padişahımızı tanıdım, ancak yalnız nasıl gidebilirim? Buna gücüm yetmedi.

Fakat siz bana yoldaş olursanız, o padişahın ve o dergâhın mahremi olursunuz.

(...) Şüphesiz bizim de bir padişahımız var; Kaf Dağı denilen dağın arkasında.

Onun adı Sîmurg'dur; kuşların padişahı. O bize yakındır, biz ise ona o kadar uzağız ki! (s. 93-94)

Hüdhüd, kuşlara padişahın yüceliğinden bahseder. Bunu işiten kuşlar kendilerinden geçer ve gitmek için sabırsızlanırlar. Ancak yolun uzun olmasından dolayı sırasıyla bülbül, papağan, tavus, kaz, keklik, hüma, doğan, ala üveyik, baykuş, kuyruk sallayan kuş, neden gidemeyeceklerine dair mazeretlerini teker teker beyan ederler. Hüdhüd bu mazeretlerin ne kadar boş olduğuna onları ikna eder ve nihayet bütün kuşlar hüdhüdün kılavuzluğunda padişahlarını aramak üzere Kaf Dağı'na doğru yola çıkarlar. “Yolculuk esnasında bitkin ve yorgun düşen binlerce kuş hüdhüdden şüphelerinin giderilmesini ister. Hüdhüd her birinin soru ve itirazlarına cevaplar verir; önlerinde “talep, aşk, mârifet, istiğna, tevhid, hayret, fakru fenâ” denilen yedi vadinin bulunduğunu bunları geçince padişahları olan sîmurga ulaşacaklarını anlatır.”²⁸

Kuşlar yedi vadiden geçerler ama binlerce kuştan sadece otuzu dergâha ulaşır. Otuz kuş, vardıkları dergâhın yüceliği karşısında acze kapılırlar. Güneşin bile bir zerre gibi görüldüğü bu yerde görünemeyeceklerini, yolda çektikleri bunca sıkıntının boşa

²⁷ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: Ferîdüddin Attâr, *Mantıku't-Tayr*, çev. Mustafa Çiçekler, (Ankara: Kaknüs Yayınları, 2020).

²⁸ H. Ahmet Sevgi, “Mantıku't-Tayr”, *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1999). <https://islamansiklopedisi.org.tr/mantikut-tayr>.

gittiğini düşünürler ve kendilerinden geçerler. Bir süre sonra ulu dergâhtan yüce bir çavuş çıkıp yanlarına gelir. Kuşlara kim olduklarını ve neden geldiklerini sorar. Onlar da neden geldiklerini açıklarlar:

Biz buraya, Sîmurg padişahımız olsun diye geldik.

Hepimiz bu dergâhın bîcâreleriyiz, bu yolun âşıkları ve kararsızlarıyız.

Epey bir zaman geçti bu yola düşeli. Binlerce idik, otuz kaldık, bu dergâha eriştik.

Bu dergâhta huzura erer, istediğimizi alırsız ümidiyle uzak yollardan geldik.

Padişah bizim çektiğimiz sıkıntıları, zahmetleri takdir eder mi, sonunda lütfedip bize bir nazar eder mi? (s. 388-389)

Çavuş onlara geri dönmelerini söyler ancak kuşlar bu kapıda mahvolmaya razı olduklarını söyler. Bu sadakatlerinden dolayı kapı açılır ve kuşlara okumaları için birer kâğıt verilir. Kâğıtta yapıp ettikleri her şey yazmaktadır. O kadar mahcup olurlar ki yapıp ettikleri silinir ve nihayet Sîmurg'u görürler: "O otuz kuş bakınca gördüler ki, bu otuz kuş o Sîmurg'tu./ Hayretten hepsinin başları döndü, şaşırıp kaldılar. Ne olduklarını bir türlü anlayamadılar./ Kendilerini Sîmurg olarak gördüler, Sîmurg da zaten sî murg (otuz kuş) demekti." (s. 393-394) Bu durumdan bir şey anlamazlar ve bunun sebebini öğrenmek isterler. Dergâhtan onlara dilsiz dudaksız bir nidâ gelir ve bu dergâhın bir ayna olduğu, kim gelip bakarsa, onda kendini göreceği açıklanır ve "Siz buraya otuz kuş olarak geldiniz, bu aynada da otuz göründünüz./ Eğer kırk, yahut elli kuş gelseydiniz, üzerinizden varlık perdesi kaldırıldığında o kadar görünürdünüz./ Ne kadar gelmişseniz, kendinizi görür, kendinizi seyrederdiniz." (s. 394) denir. "Nihayet onda ebediyen mahvoldular, gölge güneşte kayboldu./ Yolda giderlerken çok sözler söylüyorlardı, huzura vardıklarında ne söz kaldı, ne de ses. Perişan bir hale geldiler./ Hülâsa burada söz kısaldı, yolcu da kalmadı, rehber de, yol da." (s. 395)

1.1.6. Romanlarda Toplantı

1.1.6.1. Don Quijote²⁹

Modern romanın prototipi olarak kabul edilen *Don Quijote*, İspanyol yazar Miguel de Cervantes tarafından iki bölüm halinde (1605-1615) yayımlanmış ve Batı edebiyatının

²⁹ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: Miguel de Cervantes, *La Mancha'lı Yarattıcı Asilzade Don Quijote*, çev. Roza Hakmen (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012).

en çok okunan klasiklerinden biri olmuştur. Romanda, şövalye romansları okumaktan kafası karışan yaşlı bir şövalyenin, pragmatik yaveri Sancho Panza ile macera aramak için yaşlı atı Rocinante'ye binerek yola çıkması gerçekçi bir şekilde anlatılır.³⁰ Roman çerçeve hikâye tarzındadır. Don Quijote'un maceraları ana çerçeveyi, onun yeni tanıştığı kimselerin maceraları veya bu kişilerden dinlediği hikâyeler de iç içe geçmiş diğer çerçeveleri oluşturur. Bu çalışmada romanın ilk cildinden dört, ikinci cildinden ise bir toplantıya yer verilecektir.

Romandaki ilk toplantı Don Quijote'nin birinci yolculuğu sırasında handa gerçekleşir. Don Quijote hanı şato, oradaki hayat kadınlarını soylu hanımlar, hancıyı şato sahibi olarak düşünür. Don Quijote'nin şövalye kitaplarından alıntılardığı konuşmalarına alışık olmayan fahişeler onunla sohbet edemezler. Zırhını çıkarırlar ve çıkarmayı reddettiği miğferi yüzünden zorlukla yemek yemesini izlerler. Hayallerini kurduğu ortamda olduğunu düşünen Don Quijote şövalye unvanını alamamış olmasına canı sıkılır ve hızlıca yemeğini yiyip hancının önünde diz çökerek kendisini şövalye ilân etmesini ister. Hancı onun akıl sağlığının pek yerinde olmadığını düşünür ve gülünecek bir olay çıkması için Don Quijote'nin isteğini kabul eder. Ona yanında para olup olmadığını sorar. Olmadığını öğrenince yanında para, temiz çamaşır, yaralarını tedavi etmek için merhemlerle dolu küçük bir kutu ve silahtar taşımasını salık verir.

İlk yolculuktan sonra evine dönen Don Quijote yanına Sancho Panza'yı alarak tekrar yola çıkar. Çeşitli maceralardan sonra geceyi geçirmek üzere keçi çobanlarına misafir olurlar. İkinci toplantı çobanların yanındaki bu misafirliktir. Çobanlar, Don Quijote ve Sancho'yu kibar bir şekilde karşılarlar. Yemeklerini paylaşırlar. Onun konuşmalarını çok anlamasalar bile dinlerler. Yemekten sonra gelen arkadaşlarına konukları için şarkı söyletirler. Yiyecek almak için köye gidip dönen bir keçi çobanı sevdiği kızıdan karşılık göremeyen bir gencin öldüğünü haber verir. Bu gencin hikâyesi Don Quijote'un ilgisini çeker ve çobanlardan birinden anlatmasını ister. Pedro isimli çoban ona aşkından ölen gencin hikâyesini anlatır. Ertesi gün Don Quijote çobanlarla birlikte ölen gencin cenazesine katılır. Bu cenaze esnasında gencin hikâyesinin bilmediği kısımlarını öğrenir ve gencin sevdiği kızı görür. Çobanlarla olan bu toplantıda Don Quijote onlardan ilgi çekici bir hikâye dinler ve sonrasında bu hikâyenin bir parçası

³⁰ The Editors of Encyclopedia Britannica, "Don Quixote novel." *Encyclopedia Britannica* içinde erişim 30 Ekim, 2023. <https://www.britannica.com/topic/Don-Quixote-novel>.

hâline gelir. Buna benzer bir durum Don Quijote ve Sancho Panza'nın, boyunlarından zincire dizilmiş on on beş kürek mahkûmuyla karşılaşmaları sırasında da yaşanır. Üçüncü toplantı olarak nitelenebilecek bu bir araya gelmede Don Quijote mahkumlara neden kürek mahkûmu olduklarını anlattırır. Mahkumların hikâyelerini dinleyen Don Quijote, insanların istekleri dışında bir yere götürülemeyeceğini söyleyerek muhafızlardan mahkumları serbest bırakmasını ister. Kanuna aykırı olan bu isteği kabul edilmeyince muhafızlara saldırıp esirlerin serbest kalmasını sağlar. Romanın içinde anlatılan bu hikâyeler eserin zenginleşmesini sağlar. Ayrıca okuyucuya farklı türlerden hikâyeler sunar. Anlatıcı ana öykünün içinde anlatılan bu hikâyelerin işlevini şu şekilde açıklar:

Yiğitler yiğidi şövalye La Manchalı Don Quijote'nin dünyaya geldiği çağ, ne mutlu ve ne talihli bir çağmış ki, onun artık kaybolup gitmiş, neredeyse ölmüş olan gezgin şövalyelik tarikatını canlandırmak, geri getirmek konusundaki şerefli kararlılığı sayesinde, şimdi, neşeli eğlencelerin ihtiyacı içinde olduğumuz bu çağda, yalnız gerçek öyküsünün değil, içindeki tek tek öykülerin ve olayların da tadına varıyoruz; onlar da, bir bakıma öykünün kendisi kadar hoş, ince ve gerçektir. (s. 239)

Birinci cildin dördüncü ve son toplantısı Don Quijote'nin Sancho Panza'yla daha önce misafir olduğu handa gerçekleşir. Don Quijote, sevdiği kadın tarafından terk edildiği için inzivaya çekilen ünlü bir şövalyeyi taklit etmek ister ve onun gibi bir dağ başında inzivaya çekilip kefarete ödemeye karar verir. Bu durumu haber vermek için Dulcinea'ya Sancho Panza'yla bir mektup gönderir. Sancho Panza yola çıkar. Daha önce uğradıkları hana varır. Orada Don Quijote'nin arkadaşı Rahip ve Berber'le karşılaşır. Onlara başlarından geçen olayları anlatır. Rahip ve Berber de köye dönmesi için ikna etmek üzere kendilerini efendisinin yanına götürmesini isterler. Rahip ve Berber, yolda karşılaştıkları Dorotea ve Cardenio ile Don Quijote'yi kandırıp evine götürmek üzere yola çıkarırlar. Hep birlikte tekrar hana gelirler. Don Quijote çok yorgun olduğu için hemen uyur. Diğerleri yemek yerler. “Yemekten sonra, hancı, karısı, kızı, Maritornes ve sofradaki bütün yolcular, Don Quijote'nin tuhaf çılgınlığını, onu ne halde bulduklarını konuş[urlar]. Hancının karısı, onlara, Don Quijote'yle katircının başlarına gelenleri anlat[ır] (...) (s. 276) Daha sonra Rahip Don Quijote'nin okuduğu şövalye kitapları yüzünden bu durumda olduğunu belirtir. Hancı buna şaşırır ve dünyada bunlardan daha güzel kitaplar olmadığını söyler. Kendisinde bulunan bu tür kitapları çeşitli zamanlarda toplanıp okuduklarından bahseder. Bunun üzerine

hancının karısı, kızı ve Maritornes bu kitapları dinlemeyi neden sevdiklerini açıklarlar. Rahip, Hancı'dan elindeki kitapları getirmesini ister ve bu kitapların yanında bulunan "Münasebetsiz Meraklının Hikâyesi"ni okur, diğerleri de dinler. Görüldüğü üzere Don Quijote romanında sadece anlatılan değil, aynı zamanda okunan hikâyeler de vardır.

Don Quijote ve arkadaşları handayken Don Fernando ve Luscinda gelir. Don Fernando Dorotea'nın, Luscinda da Cardenio'nun sevgilisidir. Böylelikle hepsi handa bir araya gelirler. Rahip, Berber ve Sancho Panza; Don Fernando'ya bunca kişinin bu umulmadık yerde bir araya gelmiş olmasının ilk başta zannedildiği gibi bir tesadüf değil Tanrı'nın bir lütfu olduğunu ifade ederler. Handaki karşılaşmalar bu kişilerle bitmez. Don Quijote uyandığı sırada hana Magripli bir kadın ve esir gelir. Hep beraber akşam yemeği için masaya otururlar. Masanın şeref sandalyesine Don Quijote'yi oturturlar. O da yemek boyunca silahın kaleminden üstün olduğuna dair uzun bir konuşma yapar. Yemekten sonra Don Fernando, Esir'den hikâyesini anlatmasını ister. Cervantes'in otobiyografisinden izler taşıyan bu öyküde Esir, kendisinin ve yanındaki kadının kaçışını anlatır. Daha sonra hana bir Hâkim ve kızı gelir. Hâkim'in Esir'in kardeşi olduğu anlaşılır. Böylece onların hikâyesi de mutlu bir sona bağlanır. Daha sonra da katırcı kılığında hana gelen güzel sesli gencin, Hâkim'in kızı Clara'ya âşık soylu bir genç olduğu anlaşılır.

Yolculukları sırasında Don Quijote'nin Mambrino'nun tolgası diyerek leğenini, Sancho Panza'nın da eşeğinin semerini aldığı berber de hana gelir. Semeri ve leğeni geri almak ister. Don Quijote'nin arkadaşı Berber, Don Fernando ve Cardenio bir oyun oynayarak bunların tolga ve at koşumu olduğunu savunurlar. Don Quijote'yi tanımayan diğerleri de bunun semer ve leğen olduğunu iddia edince büyük bir kavga çıkar. Rahip'in çabalarıyla kavga yatıştırılır, olaylar tatlıya bağlanır. Don Quijote, elleri bağlanarak bir öküz arabasıyla evine götürülmek üzere yola çıkarılır.

Romandaki önemli kişilerin hemen hepsinin bir araya getirildiği bu toplantıda kahramanlar, masalların sonundaki toplantılarda olduğu gibi birbirlerine başından geçenleri anlatır, bilinmeyen bazı durumları açıklığa kavuştururlar. Ayrıca birlikte "Münasebetsiz Meraklının Hikâyesi"ni okurlar. Önce Dorotea başından geçenleri anlatır. Anlattıkları dinleyenlerin o kadar hoşuna gider ki dinleyenler keşke daha uzun sürseydi diye düşünürler. Daha sonra Don Fernando kendisi ve Luscinda'nın yaşadıkları serüvenin eksik kısımlarını tamamlar. Bütün bunlar olup biterken romanın asıl kahramanı derin bir uykudadır. Rahip ise Don Fernando'yla diğerlerine Don

Quijote'nin deliliklerini ve sevgilisinin kendisini reddettiğini düşünerek kendisini hapsediği yerden onu kurtarmak için uydurdukları hikâyeyi anlatır. Rahip ayrıca Sancho Panza'nın ona anlattığı maceraları da diğerlerine aktarır.

Jale Parla, Cervantes'in roman kişilerini bir araya getirdiği handaki toplantılar hususunda şunları söyler:

Bu han, içeri giren her yeni karakterin öyküsü ve içerdeki karakterlerin konuşmalarıyla, birçok dilin, söylemin, türün buluşma mekânıdır. Ama bu kadar da değil. Handa buluşan dil ve söylemler birbirini sürekli keserek yarışa girerler. Handa zaman öyküler anlatarak ve yazınsal konuları tartışarak doldurulur. Dolayısıyla handa misafir edilenler yalnızca yolcular değil, aynı zamanda edebiyat, başka bir deyişle, o çağın tüm söylem ve anlatı biçimleridir. Ama handa kaldıkları sürece yolcular nasıl sosyal statülerinden geçici olarak sıyrılıp eşit ilişkiye girmek zorundaysa, handa değinilen söylemler arasında da benzer bir eşitlik oluşur. Hiçbir söylem ya da öykü diğerinin üzerinde bir statü elde edemez. Söylemler rakip fakat eşittirler. Cervantes'in handa gerçekleştirdiğine, bir heteroglossia draması da diyebiliriz.³¹

İkinci kitapta Don Quijote'nin, Quiteria ve Camacho'nun düğünü, Beyaz Ay Şövalyesi ile çatışması gibi çeşitli vesilelerle pek çok insanla bir araya geldiği görülür. Bu çalışmada, ikinci kitaptaki toplantılardan sadece birinden söz edilecektir. *Don Quijote*'nin birinci cildi yazıldıktan sonra başka bir yazar tarafından romanın ikinci cildi yazılır. Don Quijote ve Sancho Panza gittikleri bir handa *Don Quijote*'nin sahte olan ikinci cildini okumuş iki şövalyeyle karşılaşır. Don Quijote onların elindeki kitaba hızlıca bir göz gezdirir ve kitapta gördüğü üslup ve içerik yanlışlarını söyler. Şövalyeler Don Quijote'yi kendileriyle yemek yemeye davet ederler. Yemek sırasında şövalyeler Don Quijote'den kitabı biraz daha okumasını ve yorumlamasını isterler. Ancak Don Quijote, kitabın yazarının onun kitabı okuduğunu duyarak sevinmesini istemediğinden sahte kitabı okumayı reddeder. İki adam Don Kişot'a sahte Don Kişot'un da bir mızrak dövüşü yarışması için Zaragoza'ya gittiğini söyleyince, Don Kişot o şehre gitmekten vazgeçer ve oraya asla ayak basmayacağını, onun yerine Barselona'ya gideceğini söyler.

³¹ Jale Parla, *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 69-70.

1.1.6.2. Kırmızı ve Siyah³²

Stendhal'ın en önemli eseri ve 19. yüzyılın en büyük romanlarından biri olarak kabul edilen *Kırmızı ve Siyah* 1830 yılında yayımlanmıştır. İkinci Restorasyon döneminde (1815-30) Fransa'da geçen romanda, hırslı bir genç adam olan Julien Sorel'in hayatı anlatılır. Romanın başlığı hem Sorel'in karakterindeki gerilimlere hem de başarı arayışında karşı karşıya kaldığı çelişkili seçime gönderme yapar. Ordu kırmızı, kilise siyah renkle sembolize edilir. Sorel, Napolyon'un düşüşünden sonra orduda ilerlemenin bir yolu olmadığını anlar ve papaz olarak kariyer elde etmeye çalışır.³³

Bu çalışmada *Kırmızı ve Siyah* romanında yer alan üç önemli toplantı ayrıntılı olarak incelenecek, diğer toplantılar hakkında ise kısaca bilgi verilecektir. İlk toplantı Kral'ın Verrières kentine yapacağı ziyarettir. Şehrin valisi, gösterişli bir tören düzenlenmesini ister. Tören için bir onur kıtası hazırlanır. Şehrin belediye başkanının eşi ve Julien'in sevgilisi Madam de Rênal, Julien'in onur kıtasına seçilmesini sağlar. Kral hem kenti hem de kentin bir fersah ötesindeki ünlü Aziz Clément'in kutsal kalıntılarını görmeye gidecektir. Bu nedenle görkemli bir dini tören de hazırlanır. M. Chelan, papaz çömezi olarak Julien'in dini tören esnasında kendisine eşlik etmesini ister. Kral'ın ziyareti sebebiyle tertiplenen bu iki tören, gelecekte askeri alanda mı yoksa dini alanında mı kariyer yapacağına karar veremeyen Julien'in iki alanı da yakından deneyimlemesine fırsat sunar: "(...) Te Deum okundu, yığınla buhur yakıldı, tüfekler ateşlendi, toplar atıldı, köylüler mutluluk ve dindarlıktan sarhoş olmuşlardı. Böylesi bir gün, yüz Jakoben gazetesinin becerdiğini bir anda bozardı." (s. 128) Törenin ihtişamı, halkı olduğu kadar Napolyon taraftarı olan Julien'i de kendinden geçirir. Asker mi din adamı mı olacağına karar vermeye çalışan Julien, genç piskoposa gösterilen saygı ve hayranlık karşısında din adamlığına daha çok ilgi duyar. Dini töreni yöneten Agde Piskoposu'nun genç yaşında ulaştığı itibar, Julien'i iktidara giden yolun ordudan çok kiliseden geçtiğine ikna eder.

Kırmızı ve Siyah'ta bulunan ikinci mühim toplantı Julien'in düşkünler yurdu yöneticisi M. Valenod'nun evinde katıldığı yemektir. Yemeğe eşleriyle birlikte, vergi tahsildarı,

³² Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: Stendhal, *Kırmızı ve Siyah*, çev. Bertan Onaran (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021).

³³ "The Red and the Black," *Encyclopedia Britannica* içinde erişim 30 Ekim, 2023, <https://www.britannica.com/topic/The-Red-and-the-Black>.

dolaylı vergi sorumlusu, jandarma subayı, iki üç yüksek kamu görevlisi ve varlıklı birkaç liberal katılır. Julien, çocuklarına öğretmenlik yaptığı için aristokrat bir kişi olan Belediye Başkanı M. de Rênal'in evinde kalmaktadır. Bu nedenle aristokrat bir ailenin özelliklerini bizzat gözlemlemiştir. M. Valenod'nun evindeki yemek ise liberalleri yakından gözlemlemesini, böylece aristokratlar ile liberaller arasında karşılaştırma yapabilmesini sağlar. Napolyon hayranı olan Julien, aristokrasiye karşı olması gerekirken liberallerin davranışlarını beğenmediği için şu anda kendini tam anlamıyla bir aristokrat gibi görmektedir. Julien, tutuklulara tahsis edilen et parasından keserek kendisine lüks mobilyalar aldığını düşündüğü için ev sahibi M. Valenod'ya içten içe kızar:

Kavuşacağın kirli servetin tadını ancak bu koşullarda, hem de şu insanlarla çıkarabilirsin! Belki yirmi bin frank geliri olan bir mevkiye gelirsın, ancak sen tıka basa et yerken, zavallı tutuklunun şarkı söylemesini engelleyeceksın; onun bir lokmacık rızkını çalarak biriktirdiğin parayla ziyafetler verecek, onu daha da sefil duruma düşüreceksın! Ah Napolyon, ah! Senin zamanında, girışilen savaşların tehlikeleri arasında servete erişmek nasıl daha tatlıydı! Ama zavallı insanların acısını yavaş yavaş artırarak servet sahibi olmak hiç de adil değil! (s. 169-170)

Anlatıcı, Julien'in bu iç konuşmasını samimi bulmaz ve bu konuda şu açıklamayı yapar: "Doğrusu Julien'in bu kendi başına konuşmasındaki zayıflığın bende tatsız bir izlenim uyandırdığını itiraf ediyorum. Hani şu sarı eldivenli, büyük bir ülkenin yazgısını değiştirmeye kalkışan, ama hafif bir sıyrık bile almak istemeyen kargaşacıların yanında yer alsaydı çok daha saygın olurdu." (s. 170)

Julien, İncil'in Latincesini ezberinden okuyarak toplantı sırasında büyük beğeni kazanır ve orada bulunan dört beş kişiden yemek daveti alır. Konuklardan bazıları, öğrenimini Paris'te sürdürmesi için Julien'e belediye gelirlerinden burs verilmesiyle ilgili karar çıkartılmasını dahi önerir. Julien, M. Valenod tarafından oldukça iyi bir şekilde ağırlanır ve konuklardan büyük takdir toplar. Buna rağmen yemek sonunda M. Valenod'yu, hükümlülerin paralarını çalması, onların şarkı söylemelerine engel olması, konuklara sunduğu şarabın fiyatını söylemesi bakımından yanında çalıştığı aileden daha aşağı bulur.

Julien, Madam de Rênal'le olan ilişkisinin iyice duyulmasından dolayı şehirden ayrılır ve rahiplik eğitimi almak üzere Besançon'da bir papaz okuluna gider. Eğitimi

tamamladıktan sonra okulun yöneticisi Rahip Pirard'ın tavsiyesiyle Paris'te Marki de La Mole'ün özel kâtibi olarak çalışmaya başlar. *Kırmızı ve Siyah* romanından aktarılan üçüncü toplantı M. de La Mole ile Julien'in beraber katıldıkları gizli bir toplantıdır. M. de La Mole, Julien'den bu toplantıda konuşulanlardan çıkarılan dört sayfalık özeti ezberleyerek Londra'da bulunan Dük ...'ya aktarmasını ister.

Toplantıda hepsi üst düzey on iki kişi vardır. Bu kişiler sırayla konuşurlar, Julien de onların konuşma ve tartışmalarını not alır. Toplantı esnasında dile getirilen siyasi görüşlere kitapta yer verilip verilmeyeceği hususunda yazar ile yayıncı arasında bir fikir ayrılığı ortaya çıkar. Yazar bu konuşmalara kitabında yer vermek istemez. Bu kısmı, bir sayfaya baştan aşağı nokta koyarak atlamak ister. Gerekçesini de şu sözlerle açıklar:

- Siyaset edebiyatın boynuna bağlanmış bir taştır, diye karşılık verdi yazar, altı aya kalmadan onu suya gömer. Düş gücüne dayanan konuların ortasına siyaseti yerleştirmek bir dinletin ortasında patlayan tabanca sesine benzer. Çıkan gürültü, güçlü olmasa da kulak tırmalayıcıdır. Hiçbir çalgının sesine uymaz. Araya karıştırılan siyaset okurların yarısına öldürecek derecede aykırı gelir; bir sabah gazetesinde okusalar pek değişik ve ilginç bulacakları öbür yarısını da sıkır... (s. 461)

Romanın yayıncısı ise roman kişilerinin siyaset konuşması gerektiğini düşünmektedir. Kişiler siyaset hakkında konuşmazsa bu kişilerin 1830'un Fransızları olmaktan çıkacağını, yazarın kitabının da iddia ettiği gibi artık bir ayna olamayacağını söyler. Bunun üzerine anlatıcı toplantıda konuşulan siyasi görüşleri aktarır.

Yukarıda zikredilen üç toplantının haricinde *Kırmızı ve Siyah*'ta yer alan diğer toplantılar, Julien'in M. de La Mole'ün evinde katıldığı ilk toplantı, M. de Retz'in konağındaki balo ve Julien'in Madam de Rênal'i öldürmeye teşebbüs etmesi üzerine çıkarıldığı mahkemedir. Bu toplantılarda Julien'in geçirdiği değişim gözlemlenebilir. M. de La Mole'ün evindeki ilk toplantıda Julien oldukça tedirgindir. Salonun görkemi, başlangıçta nasıl davranacağını şaşırtmasına neden olur. Ancak daha sonra M. Valenod'nun evindeki yemekte olduğu gibi bilgisiyle dikkatleri üzerine çeker. M. de Retz'in konağındaki görkemli baloda Julien artık Paris'in üst düzey yaşamına alışmıştır. Marki'nin kızı Matmazel de La Mole, balodaki tüm erkeklerin gözdesi olduğu hâlde Julien'in ona karşı küçümser bir tavrı vardır. Julien'in bu kibirli

davranışları Matmazel de La Mole'ün ona ilgi duymasına sebep olur. Ayrıca balodaki herkesin Matmazel de La Mole'den övgüyle söz etmesi de Julien'in ona karşı düşüncelerini olumlu yönde değiştirir. Romanın sonlarında yer alan mahkemede ise artık hırslarından arınmış bir Julien vardır. Madam de Rênal'i öldürmeye kalktığı için ölmeyi hak ettiğini düşünmektedir. Başkanlığını şimdi baron olan M. Valenod'nun yaptığı jüri onu ölüm cezasına çarptırır.

1.1.6.3. Madam Bovary³⁴

Gustave Flaubert'in başyapıtı olarak kabul edilen *Madame Bovary*, 1856'da Revue de Paris'te tefrika edilmiş ve ertesi yıl iki cilt halinde yayımlanmıştır. Romanda, trajediyle sonuçlanan bir evliliğin kasvetli hikâyesi anlatılır.³⁵ Bu çalışmada *Madam Bovary*'de yer alan üç toplantıdan söz edilecektir. İlk toplantı, Charles Bovary'nin ilk karısının ölümünden sonra Emma ile evlendiği düğündür. Anlatıcı kırk üç kişinin katıldığını, on altı saat sofrada kaldığını bildirdikten sonra düğünü, konukların gelişinden başlayarak ayrıntılı olarak anlatır. Düğüne katılan kişilerin büyük bir çoğunluğu romanın ilerleyen bölümlerinde okuyucunun karşısına çıkmayacağı için anlatıcı daha çok mekâna ve yiyeceklere odaklanmıştır.

İkinci toplantı Andervilles markisinin Vaubyessard'daki şatosunda verilen akşam yemeği ve balodur. Charles ve Emma böylesine üst düzey insanların bulunduğu bir toplantıya ilk kez katılmaktadır. Bu toplantı Emma'nın hayatında bir dönüm noktası olur. Romanlardan tanıdığı bu hayatı ilk kez yakından gözlemler ve bu insanlar gibi yaşamayı arzular. Emma, eşi Charles'ı küçümsemeye başlar. Onun dans etmesini istemez. İnsanların onunla alay edeceklerini söyler. Kendisi Vikont adıyla çağrılan bir kişiyle dans eder.

Markinin şatosundaki yaşamı gören Emma, kendini o insanlardan biri gibi düşünmeye başlar ve bahçeden içeriye seyreden köylüleri görünce babasının çiftliğindeki yaşamını düşünür. "Ama içinde bulunduğu dakikanın sessiz şimşeklerinde, o zamana kadar öylesine açık olan geçmiş yaşamı silinip gidiyordu, nerdeyse o yaşamı sürmüş olmasından kuşkuya düşecekti." (s. 59) Bu balo Emma'yı tamamen değiştirir. Artık

³⁴ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: Gustave Flaubert, *Madam Bovary*, çev. Tahsin Yücel (İstanbul: Görsel Yayınlar, 1992).

³⁵ Vybarr Cregen-Reid, "Madame Bovary," *Encyclopedia Britannica* içinde erişim 2 Kasım, 2023, <https://www.britannica.com/topic/Madame-Bovary-novel>.

yaşamı ona katlanılmaz görünür ve sürekli hayatını değiştirecek bir yenilik bekler. Beklediği değişim olmayınca psikolojisi bozulur.

Charles, Emma'nın düzelmesi için yeni bir kasabaya taşınmaya karar verir. Üçüncü toplantı, yeni gittikleri kasabanın hanında yedikleri yemektir. Charles ve Emma bu yemek sırasında Eczacı Homais ve Léon ile tanışır. Emma, noter yazmanı Léon Dupuis ile yemek sırasında uzun uzun sohbet eder: "Paris tiyatroları, roman adları, yeni danslar, tanımadıkları dünya, bir zamanlar oturduğu Tostes, şimdi bulundukları Yonville. Hepsinin üzerinde durdular, hepsinden konuştular yemek bitinceye kadar." (s. 91) Sohbet sırasında Emma ile Léon'un çeşitli ortak yönleri olduğu görülür. Léon, Emma gibi kitap okumayı ve müzik dinlemeyi çok sevmektedir. Onlar konuşurken Charles ise kasabanın eczacısı Homais ile sohbet etmektedir. İki saat süren bu yemek Léon için çok önemli bir olay olur çünkü ilk kez bir hanımla bu kadar uzun süre aralıksız konuşmuştur.

1.1.6.4. Karamazov Kardeşler³⁶

Fyodor Dostoyevski'nin başyapıtı olarak kabul edilen *Karamazov Kardeşler* ilk kez 1879-80 yıllarında yayımlanmıştır. Yazarın son romanıdır. Roman boyunca, eserin ana fikri olan inanç ve Tanrı arayışı devam eder.³⁷ Bir derebeyi olan Fyodor Pavloviç Karamazov iki kere evlenmiş ve biri ilk karısından ikisi de ikinci karısından olmak üzere üç oğlu olmuştur. Büyük oğlu Dmitri Fyodoroviç, ikincisi İvan Fyodoroviç, üçüncüsü Aleksey Fyodoroviç'tir. (Romanda Alyoşa olarak da geçmektedir.)

Çalışmada *Karamazov Kardeşler* romanın başında ve sonunda bulunan iki toplantı incelenecektir. Romandaki ilk toplantı eserin başında yer alan kilisedeki sulh toplantısıdır. Fyodor Pavloviç ile büyük oğlu Dmitri'nin arası miras ve mal işleri yüzünden bozuktur. Aleksey ise Staretz Zosima'nın etkisinde kalarak manastırda kalmaya karar vermiştir. Fyodor Pavloviç şaka tarzında ortaya bir öneri atar. Hem bölge halkı hem de oğlu Aleksey tarafından bir ermiş olarak kabul edilen Staretz Zosima'nın hücresinde toplanıp onun huzurunda uzlaşmalarını teklif eder. Dmitri'nin anne tarafından akrabası, kilise ile çeşitli sorunları olan, inkârcı Pyotr Aleksandroviç

³⁶ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*, çev. Nihal Yalaza Taluy, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016).

³⁷ The Editors of Encyclopedia Britannica, "The Brothers Karamazov," *Encyclopedia Britannica* içinde erişim 4 Kasım, 2023, <https://www.britannica.com/topic/The-Brothers-Karamazov>.

Miusov da bu toplantıya katılmak ister. Aleksey'in ağabeyi İvan Fyodoroviç de dini konularda şüpheleri olan bir kimsedir.

Manastırdakilerin ısrarı ile oldukça hasta olan Staretz Zosima bu toplantıyı kabul eder. Aleksey toplantı meselesini öğrenince çok şaşırır. Büyük ağabeyi Dmitri'nin dışında kimsenin bu toplantıyı ciddiye alacağını düşünmez. "Öbürleri hoppa, belki de Staretzi küçültücü anlamlar taşıyan amaçlarla geleceklerdi. Alyoşa böyle düşünüyordu. İvan ağabeyle Miusov meraktan, hem de en bayağı meraktan; babası herhalde paskalca, aktörce bir sahne sunmak için gelecekti." (s. 36) Alyoşa aile içindeki anlaşmazlıkların bir sonuca bağlanmasın çok istese de Staretz Zosima'nın şahsına, şerefine bir kötülük gelmesinden çok korkmaktadır.

Toplantının amacı Fyodor Pavloviç ile büyük oğlu Dmitri'nin arasındaki sorunları Aleksey Fyodoroviç'in büyük saygı duyduğu Staretz Zosima'nın huzurunda çözüme kavuşturmadır. Babasının uşağı toplantı saati konusunda yalan söylediği için Dmitri toplantıya geç kalır. Fyodor Pavloviç başlangıçta kendi zaaflarını, hatalarını sayıp döker: "-Aziz ve muhterem Peder! diye bağırdı. Karşınızda bir soytarı var, tam anlamıyla bir soytarı! Kendimi böyle tanıtıyorum. Eski alışkanlık, ne dersiniz! Bazen, sırf güldürüp hoş görüneyim diye durup dururken bir yalan kıvrırveririm. İnsan hoş görünmeli, değil mi?.." (s. 46)

Miusov Fyodor Pavloviç'in konuşmalarına tahammül edemez ve çok öfkelenir. Anlatıcı onun tahammül edememesine şu sözlerle hak verir: "Gerçekten Staretz'in hücrelerinde olanlar dayanılır gibi değildi. Aynı hücrede, belki kırk elli yıldır, bundan önceki Staretzler zamanında da ziyaretçiler toplanırdı, ama derin bir saygı hiç eksik olmazdı. Hücreye girenlerin hemen hepsi oraya kabul edilmenin kendileri için lütuf olduğunu bilirlerdi." (s. 48)

Toplantıda İvan Fyodoroviç'in resmî kilise mahkemeleri üzerine yazdığı makaleler hakkında konuşulur. İvan, resmî kilise mahkemesi ile devlet mahkemelerinin birbirinden ayrılmasını uygun bulmamaktadır. Fyodor Pavloviç dışında toplantıda bulunan diğer kişiler, bu konu hakkında konuşurlar. Onlar tartışırken Dmitri Fyodoroviç gelir. Babasının uşağının, toplantı saatini yanlış bildirmesi yüzünden geç kaldığını söyleyerek Staretz Zosima'dan özür diler. Daha önce gelenlerden farklı olarak Staretz'i saygıyla selamlar ve kendini kutsamasını ister.

Staretz Zosima, İvan'a kilise mahkemelerine ve ruhun ölmezliğine inanmadığını, bu konuda bir çözüme ulaşamamış olmasının ona acı verdiğini söyler. “İnşallah yüreğinizin verdiği karar size, henüz bu dünyada bulunduğunuz sırada erişir. Tanrı yolunuzu açık etsin!” (s. 86) diyerek yüreğinin bir karara ulaşmasını diler. Onun sözleri karşısında İvan, Staretz'in elini öper. Onun Staretz ile olan konuşması ve elini öpmesi oradakileri şaşırtır.

Fyodor Pavloviç, oğulları İvan ve Dmitri arasında karşılaştırma yapar. İvan'ı över ve çok sevdiğini söyler. Dmitri'nin ise herkesin önünde bütün hatalarını sayıp döker. Dmitri, babasının bu davranışı karşısında çok öfkelenir. Babasının insanları buraya bir rezalet seyrettirmek için çağırdığını söyler. Orada bulunanlar Fyodor Pavloviç'in saygısızca konuşmalarını ayıplarlar. Dmitri de “-Ne diye yaşıyor böyle bir adam? diye boğuk boğuk kükredi. Söyleyin bana, böyle bir adamın varlığıyla yeryüzünü kirletmesine ne diye izin veriliyor?” (s. 91) diyerek öfkeyle bağırır.

Fyodor Pavloviç daha sonra rahipler hakkında saygısızca konuşmaya başlar. Herkes artık bu kadarının çok fazla olduğunu söylemeye başlar. Bu rezalet hiç umulmadık bir şekilde sona erer. Staretz Zosima, Dmitri'nin önünde diz çöker ve ayaklarına kapanır. Dmitri onun neden böyle yaptığına şaşırır ve sonra aniden “Aman Tanrım!” (s. 92) deyip yüzünü elleriyle kapayarak odadan kaçır. Diğer konuklar da onu takip eder. Staretz Zosima'nın bu davranışı romanın devamında yaşanacak olaylarla ilgili bir kehanet gibi görülür.

Kilisenin başrahibi, Staretz Zosima'nın hücreindeki toplantıdan sonra orada bulunanları yemeğe davet etmiştir. Miusov, Fyodor Pavloviç'e daha fazla tahammül edemeyeceği için yemeğe katılmak istemez. Fyodor Pavloviç kendisinin gitmeyeceğini bildirerek Miusov ve İvan'ın yemeğe gitmelerini ister ancak katılmayacağını söylemesine rağmen yemeğe gider. Kilise ve rahipler hakkında konuşulan asılsız dedikoduları sıralar. Yemek masasındaki yiyeceklere bakarak kilisenin fakir insanları sömürdüğünden bahseder. Miusov ve yanındaki Kalganov koşarak odadan çıkar. Fyodor Pavloviç de bir daha ayaklarına kapansalar bile yanlarına gelmeyeceğini söyleyerek oradan ayrılır. Yemek sırasında hizmet etmek için yanlarına gelmekte olan Aleksey, babasının bağırıp çağırarak Başrahip'in yanından ayrıldığını görür. Hem Staretz Zosima'nın hem de Başrahip'in yanındaki toplantı Fyodor Pavloviç'in saygısızca konuşmaları yüzünden bir rezalete dönüşmüştür.

Romanın sonunda yer alan ikinci önemli toplantı Aleksey Fyodoroviç'in arkadaşlık kurduğu İlyuşeçka'nın ölümü sonrasında gerçekleşir. Aleksey Fyodoroviç, İlyuşeçka'nın gömüleceği büyük taşın önünde onun okul arkadaşlarına bir nutuk verir. Alyoşa önce çocuklara ağabeylerinin durumundan bahseder. Dmitri'nin sürgüne gideceğini, İvan'ın ise ölümle pençeleşmekte olduğunu söyler. Kendisinin de kardeşleri ile beraber olmak için yakında buradan uzun bir zaman için ayrılacağını haber verir, İlyuşa'nın taşı önünde öncelikle İlyuşa'yı, sonra da birbirlerini ve beraber yaşadıkları anıları unutmamaya söz vermelerini ister:

İster büyük mevkilerde önemli işler başında, ister şu veya bu felaketin pençesinde olalım, şu anda bizi birleştiren, o çocuğu sevdiğimiz sürece bizi olduğumuzdan daha iyi yapan temiz duyguyu, dostluğumuzun tatlı huzurunu unutmayalım. Yavru güvercinlerim! Size böyle dememe izin verin! Sevimli, tatlı yüzlerinize baktıkça o güzel, küçük kuşlara ne kadar benzediğinizi düşünüyorum... İşte böyle sevgili yavrularım, belki sözlerimi iyice anlayamayacaksınız, çoğu zaman söylediklerim kolay kolay anlaşılmıyor, gene de unutmamaya çalışın; zamanla bana hak vereceksiniz. Şunu bilin ki, hayatımızda en yüce, en güçlü ve faydalı dayanağımız ana baba evinden kalma hatıralarımızdır. Size sık sık terbiyenizden söz açılır; dediğim gibi, güzel, kutsal çocukluğunuzdan kalma bir hatıra terbiyenin en iyisidir. Böyle hatıralardan dağarcığına çokça toplayarak hayat yoluna çıkan insan, bütün ömrüne güvenle bakabilir. Kalbimizde kalan tek bir iyi hatıranın bile bir gün faydasını görebiliriz. Belki zamanla kötüleşir, kötülük etmekten kendimizi alamayız, başkalarının gözyaşlarıyla, Kolya'nın deminki, "Bütün insanlar için ıstırap çekmek isterdim!" gibi sözleriyle kötü kötü alay etmek isteyebiliriz. Gene de ne kadar kötü olsak, Tanrı bizi bundan korusun. İlyuşa'mızı nasıl toprağa verdiğimizizi, son günlerini, onu nasıl sevdiğimizi, bu taşın başında toplanarak dostça konuşmamızı hatırlayınca en katı yürekli, en alaycımız bile bu anın iyi, güzel duygularını içinden alaya almaya cesaret edemeyecektir. Hatta belki, bu hatıra onu yapmak istediği bir kötülükten koruyacaktır. Kendini toparlayarak, "O zaman ben de iyi, mert, şerefli bir adamdım..." diyecektir. Sonradan buna içinden gülümseyecek belki, olsun, zararı yok; insan çoğu zaman iyi, temiz şeylerle alay etmek züppeliğinden kendini kurtaramaz. Ama emin olun çocuklar, hemen ardından, "Yo, buna gülmekle doğru etmedim, bununla alay edilmez!" diye kendi kendine geçirecektir içinden. (s. 1022-1023)

Aleksey Fyodoroviç ayrıca “-Hayattan korkmayın çocuklar! İyi, doğru bir şey yaptığınız zaman hayat öyle güzel ki!” (s. 1025) diyerek çocuklara geleceğe dair umut aşılar. Çocuklar da hep beraber Alyoşa’ya onu sevdiklerini söylerler. Çoğunun gözleri yaşlıdır. Kolya, öldükten sonra dirilerek birbirlerine ve İlyuşa’ya kavuşacaklarının doğru olup olmadığını sorar. Alyoşa onun sorusuna “-Dirileceğiz, mutlaka; mutlaka birbirimize kavuşacağız! (...) Neşe, sevinç içinde olanı biteni anlatacağız...” (s. 1025) diyerek cevap verir ve toplantılarına şimdilik son verip İlyuşa’nın anma sofrasına gitmelerini ister. Önce Kolya, sonra diğer çocuklar “Yaşa, var ol Karamazov!” (s. 1025) diye bağırırlar. Babası yüzünden kötü bir şöhrete sahip olan Karamazov adı Alyoşa ile birlikte daha güzel bir şekilde anılmaya başlanmıştır.

Staretz Zosima, Alyoşa’nın kilisede kalarak rahip olması yerine dış dünyaya dâhil olmasını istemiştir. Alyoşa da Staretz’in isteğine uyarak onu ölümünden hemen sonra kiliseden ayrılır. Onun yaymak istediği tüm insanları yargılamadan sevmeye görüşünü çocuklar arasında yaymaya başlar. Yine Staretz Zosima’nın kendisinden istediği gibi kardeşlerini yalnız bırakmaz ve onların daha iyi insan olmaları için gayret gösterir.

1.1.6.5. Dava³⁸

Franz Kafka’nın ölümünden sonra 1925 yılında yayımlanan *Dava*, yazarın en kötümser romanı olarak kabul edilmektedir. Eserde, kendisini akılsız bir hukuk bürokrasisinin içinde bulan genç bir adamın gerçeküstü hikâyesi anlatılır.³⁹ *Dava* romanında yer alan toplantılardan ikisi bu çalışmada incelenecektir. Toplantılardan ilki Josef K.’nın ilk sorgulamasıdır. Josef K. bir sabah uyanır, odasına gelen Franz ve Willem adlı iki kişi ona tutuklandığını bildirir. Tutuklandığı sabah kendisi gibi Bayan Grubach’ın kiracısı olan Bayan Bürstner’in odasında gözetmenin karşısına çıkarılır. Odada üç genç adam vardır. Odanın karşısındaki pencereden de yaşlı bir kadın ile bir adam ve kızıl sakallı, uzun bir adam onları izlemektedir. Ayrıca odada K.’yı tutuklayan Franz ve Willem vardır. Josef K. gözetmenden davası hakkında bilgi edinmek ister ancak gözetmen ona şu sözleri söyler:

³⁸ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: Franz Kafka, *Dava*, çev. Ahmet Cemal (İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2022).

³⁹ Peter Boxall, “The Trial novel by Kafka,” *Encyclopedia Britannica* içinde erişim 4 Kasım, 2023, <https://www.britannica.com/topic/The-Trial-novel-by-Kafka>.

Gerek buradaki beyler, gerekse ben sizin olayınızda bütünüyle önemsiz kişileriz, dahası konuya ilişkin hemen hiç bilgimiz de yok. Üstümüzde en resmi üniformalar bulunsaydı bile, sizin durumunuzda herhangi bir değişiklik olmazdı. Ayrıca size davalı olduğunuzu da söyleyemem, daha doğrusu, davalı olup olmadığınızı bilmiyorum. Tutuklandınız, bu doğru, ama bundan fazlasını bilmiyorum. Belki nöbetçiler gevezelik edip başka şeyler söylemişlerdir; o zaman yaptıkları gevezelikten öte değildir. Her ne kadar şimdi sorularınızı yanıtlayamıyorsam da, daha çok bizi ve başınıza gelecekleri değil, kendinizi düşünmenizi öğütlerim. Ayrıca suçsuzluğunuzu da böylesine gürültülü dile getirmeyin, çünkü uyandırdığınız ve pek kötü sayılamayacak izlenimi bozuyorsunuz. Sonra genelde daha az konuşmanız gerekir, biraz önce söylediklerinizin hemen hepsi, yalnızca birkaç sözcükle yetinmiş olsaydınız bile tutumunuzdan anlaşılabilirdi; hem söyledikleriniz sizin adınıza pek olumlu da değildi. (s. 32)

Konuşmaların sonunda gözetmen bankaya, yani çalıştığı yere gidebileceğini söyler ve dikkat çekmeden bankaya gidebilmesi için meslektaşları olan üç kişiyi ona yardım etmesi için getirdiğini belirtir. Önceden beri odada bulunan üç kişiye şaşkınlıkla bakan Josef K. gerçekten bu kişilerin kendisiyle aynı bankada çalışan alt düzeydeki memurlar olduğunu fark eder. Kendini gözetmene ve nöbetçilere çok fazla kaptırdığı için bu kişileri fark etmediğini düşünür. Daha sonra ise taksiyle bankaya doğru giderken gözetmenle nöbetçilerin gidip gitmediklerini fark etmediğini anımsar, “(...) gözetmen onun üç memuru görmesini, ardından memurlar da gözetmeni görmesini engellemişlerdi.” (s. 37) K. bu durumun aklının başında olduğunu gösterir bir belirti olmadığını düşünür.

Bir sonraki toplantı K.’nın mahkemede yapılacak ilk sorgulamasıdır. Telefonla kendisine pazar günü yapılacak sorgulamanın yeri haber verilir ancak saati söylenmez. Kendisine verilen adresteki binaya gelen K. soruşturma kurulunun yerini sormak istemediğinden binadaki tüm odaların içini görmek için Marangoz Lanz diye bir isim uydurur ve onu aradığını söyleyerek katları dolaşmaya başlar. En sonunda beşinci kattaki ilk kapıyı çaldığında çamaşır yıkayan bir kadına Marangoz Lanz’ın orada oturup oturmadığını sorar. Kadın, K.’yı içeri davet eder. K. bir anda çok değişik kişilerden oluşan kalabalık bir toplantıya dâhil olur. Odada sağ ve sol tarafta oturan iki grup insan ve ayrıca odanın balkonunda bulunan kişiler vardır. K. küçük bir çocuğun rehberliğinde salonun diğer ucundaki bir masanın arkasında oturan sorgu yargıcının

yanına gelir. Yargıç bir saat beş dakika önce gelmesi gerektiğini söyler. Bu sözler üzerine salonun sağ tarafından bir homurtu yükselir. K.'nın “Geç kalmış olsam bile, şimdi buradayım.” (s. 61) sözleri üzerine salonun sağ tarafından alkış sesleri gelir. Yargıç geç kaldığı için artık sorgusunu yapmakla yükümlü olmadığını ama kuralın dışına çıkarak bu kez sorgusunu yapacağını ve bu gecikmenin yinelenmemesini söyler. K., “Benim tek istediğim, herkesin gözleri önündeki bir uygunsuzluğun yine herkesin önünde tartışılması.” (s. 65) diyerek kalabalığın karşısında tutuklanma sürecini ve bu esnada karşılaştığı olumsuz durumları anlatır. Ancak konuşması çeşitli sebeplerle bölünür. K. sükuneti sağlayarak konuşmasını tamamlamaya çalışır. Konuşması en son cırtlak bir bağırtıyla kesilir. K. bu sesin önce çamaşırcı kadından geldiğini sanır, daha sonra onu köşeye çekmiş bir adamdan geldiğini fark eder. K. ortamın ciddiyetini sağlamak için onları salondan çıkarmaya gitmek ister. Ancak kalabalık onu engeller. Hatta bir el arkadan K.'yı yakalayıp durdurur. Özgürlüğünün kısıtlandığını, tutuklanma işinin gerçekleştiğini sanan K. kürsüden aşağı atlar:

Şimdi kalabalıkla göz gözeydi. Yoksa bu insanları yanlış mı değerlendirmişti? Konuşmasının yaratacağı etkiyi gözünde aşırı mı büyütmüştü? O konuştuğu sürece, salondakiler rol yapmışlar ve şimdi, yani K. sonuçlara geldiğinde, rollerinden mi bıkmışlardı? Ne biçim suratlardı çevresindekiler! Siyah, nokta gibi gözler yuvalarında oynayıp duruyordu, yanaklar sarhoşlarınkı gibi sarkıktı, uzun sakallar sert ve seyrek ve insan elini bu sakalların içine soktuğunda sanki kılları tutmuyor, yalnızca parmaklarını pençe gibi yapmakla kalıyordu. Sakalların altında ise -ve K.'nın yaptığı asıl keşif buydu- ceket yakalarında çeşitli büyüklükte ve renklerde işaretler parlamaktaydı. Gözün görebildiği kadarıyla, bu işaretlerden herkeste vardı. Aslında herkes, sağda ve solda yer alan taraflar, bir bütün oluşturmaktaydı ve K., ansızın arkasına dönüp baktığında, ellerini kucağında kavuşturmuş, sakın bir ifadeyle aşağısını izleyen sorgu yargıcının yakasında da aynı işaretleri gördü. “Ya!” diye bağırdı K., ellerini havaya kaldırarak; ansızın bilincine vardığı gerçek yüzünden kabına sığamaz olmuştu. – “Gördüğüm kadarıyla sizler, hepiniz memursunuz, karşı çıktığım o yozlaşmış çete, sizlersiniz, birer dinleyici ve hafiye olarak buraya doluştunuz, sözde taraflar oluşturdunuz, taraflardan biri beni sınamak için alkışladı; öğrenmek istediğiniz, suçsuz insanların nasıl baştan çıkarılacığıydı. Umarım buraya gelişiniz boşuna olmadı, ya birinin sizden suçsuzluğunun savunulmasını beklemesiyle eğlendiniz ya da... bırak beni, yoksa tokadı yersin,”

diye bağırdı K., çok yakınına kadar sokulmuş titrek bir ihtiyara, “ya da gerçekten bir şeyler öğrendiniz. Uğraşınızda hepinize mutluluklar dilerim. (s. 69-70)

K. hızla çıkışa doğru yönelir ancak kapıya ulaştığında sorgu yargıcının ondan önce kapıya vardığını görür. Sorgu yargıcı “belki henüz farkında değilsiniz, ama bugün kendinizi, bir sorgulamanın, durum ne olursa olsun, bir tutukluya sağladığı yarardan yoksun kıldınız.” (s. 70) diyerek K.’yı eleştirir. K. ise “Aşağılık herifler sizi! (...) Bütün sorgularınız sizin olsun[.]” (s. 70) diyerek merdivenlerden aşağı koşar.

Her iki toplantıda da görüleceği gibi K. uyanamadığı bir kâbusun içinde gibidir. Etrafında pek çok insan olsa bile bu kişiler ya daha önce hiç tanımadığı kimselerdir ya da varlıklarını çok sonra fark ettiği kimselerdir. Toplantılardaki bireylerin hepsinin bir şekilde birbiriyle bağlantılı olduğu, K.’nın ise tek başına, bilmediği kimselerle mücadele ettiği görülür. Sürekli etrafına karşı bir yabancılaşma söz konusudur. Ona yardım eden ya da yardım istediği kimseler genellikle kadınlardır.

1.1.6.6. Ses Sese Karşı⁴⁰

Aldous Huxley’in *Ses Sese Karşı* romanı 1928 yılında yayımlanır. Huxley bu eserinde bir orkestradaki enstrümanlara benzetilen ve her biri daha büyük parçanın kendine ait ayrı bir bölümünü çalan geniş bir karakter kadrosunu kullanarak bir dizi farklı bakış açısından bir hayat sahnesi sunar.⁴¹ Oldukça kalabalık bir kahraman kadrosuna sahip eserde “(...) kişilerin çoğu, can sıkıntısı içinde bunalan, neye inanacaklarını ve hangi değerlere göre kendilerine bir yön seçeceklerini bilmedikleri için, bocalayıp duran, umudunu yitirmiş, orta ya da yüksek sınıfın içi içine sığmayan aydınlarıdır.”⁴²

Bu çalışmada, *Ses Sese Karşı* romanından üç toplantı incelenecektir. Bunlardan ilki romanın başlangıcında yer alan, Lady Edward Tantamount tarafından verilen müzikli bir toplantıdır. Yaklaşık doksan beş sayfa boyunca anlatılan bu toplantıda Walter Bidlake, John Bidlake, Lady Edward, Lord Edward, Fanny Logan, Polly Logan, Hugo Brockle, Mary Betterton, Everard Webley, General Knoyle, Albay Pilchard, Lucy Tantamount, Burlap, Molly D’Exergillod gibi pek çok roman kahramanı fiziki, ruhi özellikleri ve düşünce yapısı bakımından okuyucuya tanıtılır. Ayrıca geriye dönüşlerle

⁴⁰ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: Aldous Huxley, *Ses Sese Karşı*, çev. Mîna Urgan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011).

⁴¹ The Editors of Encyclopedia Britannica, “Point Counter Point,” *Encyclopedia Britannica* içinde erişim 4 Kasım, 2023, <https://www.britannica.com/topic/Point-Counter-Point>.

⁴² Mîna Urgan, “Önsöz”, *Ses Sese Karşı*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 11.

bazı kahramanların geçmişi hakkında bilgiler verilir. Toplantıda yer alan kişiler farklı çevrelerden ve farklı dünya görüşüne sahip kimselerdir. Bu durum Lady Edward'ın bir araya gelmemesi gereken kişileri toplantılarında özellikle bir araya getirerek insanları birbirine düşürmekten hoşlanan bir kimse olmasıyla açıklanır. Lady Edward bunu bilinçsizce yapmış gibi davranmakta ama aslında kasıtlı olarak yapmaktadır.

Parti devam ederken ev sahibi Lord Edward, yardımcısı Illidge ile tavan arasındaki laboratuvarında çalışmaktadır. Lord Edward bir süre sonra alt kattan gelen müzik sesinin büyümesine kapılarak Bach dinlemek için Illidge ile partiye iştirak eder. Hem Lord Edward hem de yardımcısı Illidge ait olmadıkları bu sosyal ortama uyum sağlamakta zorlanırlar ve bir müddet kaldıktan sonra laboratuvara geri dönerler.

Herkesin toplantıda bulunma amacı farklıdır. Tantamount'ların evinde dört saat geçiren Burlap bu toplantıyı boşuna zaman harcamak olarak değerlendirdikten sonra "Acaba boş şeyler neden böylesine büyülüyor insanı?" (s. 183) diye düşünür ve içten içe bu boşluğun dışında insanı bu toplantılara çeken sebebin ne olduğunu sorgular: "Hep arayıp durduğun Mesih gibi bir insanla orada karşılaşacağın, her şeyi açıklayan sözleri orada duyacağın diye, belli belirsiz, düşümsü bir umut mu var içinde?" (s. 183) Toplantının sonlarına doğru Walter Bidlake, Lucy Tantamount ile oradan ayrılarak Spandrell, Mark ve Mary Rampion'un bulunduğu Sbisa lokantasında küçük bir toplantıya iştirak eder. Yazar, romanın tek olumlu karakteri olan Mark Rampion'u Lady Tantamount'un toplantısında değil bu az kişili toplantı esnasında okuyucuya tanıtır.

İncelenecek ikinci toplantı, yazarın temsilcisi olduğu söylenen Philip Quarles'in bir restoranda verdiği yemektir. Burası bakan, yargıç, piskopos gibi üst düzey kişilerin devam ettiği bir kulüptür. Spandrell, Walter Bidlake ve Illidge'in katıldığı bu yemekte çeşitli konulardan bahsedilir. Tanrı ve kader kavramlarını reddeden bu kişiler, hayatlarındaki bazı tesadüflerin onları getirdikleri noktayı açıklamaya çalışırlar. Fakir bir ailenin çocuğu olan Illidge bu seçkin kulüpte olmasını garip bulur. Bir köyde yaşarken nasıl bir tesadüf sonucu şimdi bu üst düzey kişilerin arasında bulunduğunu anlatır. Daha sonra da Spandrell, hayatındaki tesadüflerin onu getirdiği noktayı anlatır. Philip ve Walter ise yaşamlarının dönüm noktalarındaki tesadüfleri düşünürler.

Romanın sonlarında yer alan üçüncü toplantı, Spandrell ve Illidge'in Britanyalı Hür Adamlar Birliği'nin kurucusu ve başkanı olan Everard Webley'i öldürmelerinden

sonra Sbisa lokantasında düzenlenen bir yemektir. Bu kez de Philip Quarles, Spandrell, Burlap ve Rampion bir araya gelmişlerdir. Aralarında aydın insanların sorumlulukları, akıl-duygu çatışması, gerçek arayışı gibi konularda tartışırlar. Toplantının sonunda Rampion, insanların din, ahlak, bilim gibi alanların birinde aşırıya giderek insanlıkla ilgisini kestiğini, dengeli ve orta yoldan uzaklaşarak bir sapık hâline geldiklerini iddia eder. Yemek yedikleri masada da böyle dört sapık bulunduğunu söyleyerek Burlap için “Tertemiz olduğunu sanan küçük bir Hazreti İsa sapığı”, Philip için “Güzellik meraklısı, aydın bir sapık”, Spandrell için “Bir ahlak ve felsefe sapığı” (s. 567) nitelendirmelerini yapar. Philip, kendisinin ne tür bir sapık olduğunu sorunca Rampion kendisi için “O, öğretmenlik eden bir sapık. Ağlaya sızlaya yaşadığı çağı ayıplayan bir sapık. Şu kahrolası köhne dünyanın gidişatı yüzünden telaşlanan bir sapık. Üstelik de, boyuna gevezelik eden bir sapık.” (s. 568) ifadelerini kullanır.

1.2. Türk Edebiyatında Toplantı

Türk edebiyatının ilk dönemlerine ait yeterince yazılı kaynak yoktur. Mevcut sınırlı kaynakların taranması sonucu elde edilen bilgiler ışığında Türk toplumunun ekseriyetle bireysel olarak hareket eden bir toplum olmadığı, çeşitli zaman dilimlerinde, farklı amaçlarla düzenlenen toplantılar vasıtasıyla sık sık bir araya geldikleri, sevinçlerini, acılarını paylaştıkları, sorunlarına birlikte çözüm aradıkları görülmüştür.

Eski Çin kaynakları, destanlar, *Orhun Abideleri*, *Dede Korkut Kitabı*, *Divanü Lügati't-Türk* gibi belli başlı kaynaklar incelendiğinde eski Türk toplumunda üç tip tören tespit edilmiştir. Bu törenlerin genel ismi olarak “toy” sözcüğü kullanılmıştır. Kaynaklarda toy başlığı altında zikredilen üç tür toplantıdan bahsedilmektedir. “Eski Türk hayatında kurbanla ilgili şeylan (şölen), avla ilgili sığır ve ölümle ilgili olarak da yuğ törenlerinin varlığı bilinmektedir.”⁴³ Bu üç tören türünden koşuk ve sagu adı verilen iki şiir türü ortaya çıkmıştır. Şölen ve sığır törenlerinde koşuklar, yuğ törenlerinde sagular söylenmiştir.

İslamiyet sonrası Türk toplumunda ortaya konan klasik eserlerde genellikle iki meclis söz konusudur. Bunlar “bezm ve rezm”dir. “Bezm hali ile rezm (savaş) hali nöbetleşe yaşandığından bezmde rezme hasret çekilir. Çünkü birisinin varlığı diğerrinin hasretle

⁴³ Ali Duymaz, (2005), “Oğuz Kağan Destanı’ndan Dede Korkut’a Toy Geleneğinin Simgesel Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli”, Karadeniz Araştırmaları, Cilt 2, Sayı 5, Bahar (2005): 39.

anılmasına sebep olur.”⁴⁴ Halk edebiyatında ise halk hikâyelerinin anlatımı için insanların bir araya geldiği toplantılar bulunmaktadır. “Hikâyeler düğünlerde, uzun kış geceleri köy odalarında, şehir ve kasaba çevrelerinde de ramazan geceleri kahvelerde anlatılır.”⁴⁵

1.2.1. Destanlarda Toplantı

1.2.1.1. Oğuz Kağan Destanı

Türk destancılık geleneğinin en önemli metinlerinden olan *Oğuz Kağan Destanı*’nın ilk önce nerede ve hangi Türk kültür çevresinde meydana getirildiği tam olarak bilinmemektedir. Destanın bazıları İslamiyet öncesi döneme, bazıları ise İslamiyet sonrası döneme ait olmak üzere çeşitli varyantları mevcuttur. İslamiyet öncesi döneme ait olan tek nüsha Paris’teki Bibliothèque nationale’de bulunmaktadır. Uygur harfleriyle yazılmış bu nüshanın orijinal forma en yakın varyant olduğu söylenebilir.⁴⁶

Oğuz Kağan Destanı’nın İslamiyet öncesi versiyonunda iki önemli toplantı yer almaktadır. İlki, Oğuz Kağan’ın hanlığını ilan etmek için düzenlediği büyük bir toydur. Oğuz Kağan, halka emir gönderip toya çağırır. Davet edilen kişiler aralarında istişare ederler ve toya katılırlar. Oğuz Kağan kırk masa yaptırır. Çeşit çeşit yemekler, kebaplar, tatlılar ve kımız vardır. Toydan sonra Oğuz Kağan beylere ve halka kağanlığını duyurur. Ardından fermanlar yazıp elçilerle bunları dört bir tarafa gönderir. Fermanlarda Uygurların kağanı olduğunu, bundan dolayı yeryüzünün de kağanı olması gerektiğini, kesin itaat istediğini, kendisine itaat edenlere ihsanda bulunacağını, itaat etmeyenlere ise askerleriyle saldırıp yok etmeye çalışacağını bildirmektedir.⁴⁷

Oğuz Kağan Destanı’nın son kısmında Oğuz Kağan büyük kurultayı toplar. Maiyetindekileri ve halkı çağırır. Kırk kulaç uzunluğunda bir ağaç diktirir. Onun üstüne altın bir tavuk koydurur, altına da beyaz bir koyun bağlatır. Bu ağacın sol tarafına ise yine kırk kulaç uzunluğunda bir ağaç diktirir. Üstüne gümüş bir tavuk koydurup altına da kara bir koyun bağlatır. Sağ tarafa Bozoklar, sol tarafa Üçoklar

⁴⁴İskender Pala, “Bezm-i Cem”, *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999). <https://islamansiklopedisi.org.tr/bezm-i-cem>.

⁴⁵ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* (İstanbul:Gerçek Yayınevi, 1969), 63.

⁴⁶ Ferruh Ağca, *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı, Metin- Aktarma-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2016), 3-5.

⁴⁷ Ağca, *a.g.e.*, s. 109-110.

oturur. Kırk gün kırk gece yiyip içip eğlenirler. Daha sonra Oğuz Kağan ülkesini oğulları arasında paylaşır ve onlara “Ey oğullarım, ben çok yaşlandım, çok savaş gördüm, mızrak ile çok ok attım, at ile çok yürüdüm, düşmanları ağlattım, dostlarımı güldürdüm. Tanrıya borcumu ödedim. Yurdumu size veriyorum.”⁴⁸ der.

Oğuz Kağan Destanı’nın İslamiyet sonrası versiyonunda dört toplantı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Kara Han’ın, oğlunun bir yaşına basması üzerine verdiği şölendir. Kara Han bütün ülkeye haber salıp bir şölen verir. Şölende oğluna bir ad koymasının gerektiğini söyler ve hangi adı koyabileceklerini orada bulunanlara sorar. Şölene katılan beyler ve halk hangi adı koyabileceklerini düşünürken çocuk adının Oğuz olduğunu söyler. Herkes bundan daha güzeli olamazdı diyerek Oğuz’un kendisine verdiği ismi kabul eder. Daha sonra Oğuz’un falına bakılır, çok uzun ömürlü olacağı, şanlar şerefler kazanacağı söylenir. Şölenin bitiminde herkes dağılırken Oğuz tekrar konuşur ve “Allah!” diye bağırır. Bu sözü işiten herkes şaşırır ama onun konuştuğu dili bilmedikleri için ne dediğini anlayamazlar.⁴⁹

Destanda yer alan ikinci toplantı Oğuz’un en küçük amcasının kızı Gürhan ile evliliği için verilen şölendir. Oğuz, amcasının kızını Müslüman olmaya davet eder, kabul etmesi üzerine onunla evlenmeye karar verir.⁵⁰ Destanda yer alan üçüncü toplantı ise bir istişare ve plan yapma toplantısıdır. Oğuz’un Müslüman olduğunun hatta doğarken Müslüman olarak doğduğunun anlaşılması üzerine onun avda olmasını fırsat bilen Kara Han, ülkenin bütün ileri gelenlerini toplayıp onlara durumu anlatır. Herkes buna çok kızar ve Oğuz’un ardından adam gönderip onu avda öldürtmeye karar verirler. Ancak bu kararı öğrenen eşi, Oğuz’a durumu haber verir.⁵¹ Destandaki son toplantı ise İslamiyet öncesi versiyonda da yer alan büyük kurultaydır. Yüz on altı yıl hükümdarlık yapan Oğuz kurultay toplayıp oğullarına ülkeyi paylaşır ve onlara öğütler verir. Daha sonra da vefat eder.⁵²

⁴⁸ Ağca, *age.*, s. 123.

⁴⁹ Mustafa Necati Sepetçioğlu, *Karşılaştırmalı Türk Destanları* (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1998), 120-121.

⁵⁰ Sepetçioğlu, *age.*, s. 121.

⁵¹ Sepetçioğlu, *age.*, s. 121.

⁵² Sepetçioğlu, *age.*, s. 122.

1.2.2. Orhun Abideleri'nde Toplantı⁵³

Türk edebiyatının ilk yazılı kaynaklarından olan *Orhun Abideleri*'nde birkaç cümleyle de olsa bahsedilen üç toplantı yer almaktadır. Bu toplantılardan ilki Kül Tigin Abidesi'nin doğu cephesinde anlatılan Bumin Kağan veya İstemi Kağan'ın yas törenidir. Sadece yas için gelen kimselerden bahsedilir: “Yasçı, ağlayıcı, doğuda gün doğusundan Böklü Çöllü halk, Çin, Tibet, Avar, Bizans, Kırgız, Üç Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı, bunca millet gelip ağlamış, yas tutmuş. Öyle ünlü kağan imiş.” (s. 20) Aynı yas töreni, aynı kelimelerle Bilge Kağan Abidesi'nin doğu cephesinde de yer almaktadır. İkinci tören Kül Tigin Abidesi'nin kuzey cephesinde anlatılan Bilge Kağan'ın kardeşi Kül Tigin'in yas törenidir. Daha önceki yas töreninde olduğu gibi bu törende de katılan kimselerden bahsedilir:

Yasçı, ağlayıcı olarak Kıtay, Tatabı milletinden başta | Udar general geldi. Çin kağanından İsiyi Likeng geldi. On binlik hazine, altın, gümüş fazla fazla getirdi. Tibet kağanından vezir geldi. Batıda gün batısındaki Soğd, İranlı, Buhara ülkesi halkından Enik general, Oğul Tarkan geldi. | On Ok oğlum Türkiş kağanından Makaraç mühürdar, Oğuz Bilge mühürdar geldi. Kırgız kağanından Tarduş İnançu Çor geldi. Türbe yapıcı, resim yapan, kitâbe taşı yapıcısı olarak Çin kağanının yeğeni Çang general geldi. (s. 30)

Orhun Abideleri 'nde yer alan üçüncü toplantı bir istişare toplantısıdır. Tonyukuk adına dikilen taşların ikincisinin batı cephesinde yer alır. Ordu savaşmak üzere yola çıkmıştır ancak o sırada gelen bir haberci Yarış Ovası'nda yüz bin askerin toplandığını söyler. Düşmanın kendilerinden çok kalabalık olduğunu işiten beyler geri dönmek isterler fakat Tonyukuk “Niye kaçıyoruz? | Çok diye niye korkuyoruz? Az diye ne kendimizi hor görelim? Hücum edelim.” (s. 58) diyerek herkesi savaşa teşvik eder. Ordu hücumu geçerek zafer kazanır. Bu toplantılardan anlaşılacağı üzere sevinçlerini acılarını paylaşmak için bir araya gelen Türklerin önemli kararlar sırasında da fikir alışverişinde bulunmak için toplandıkları görülmektedir.

⁵³ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri* (Boğaziçi Yayınları: İstanbul 1991).

1.2.3. Masallarda Toplantı

1.2.3.1. Türk Masalları⁵⁴

Türk Masalları Naki Tezel tarafından 1933-1958 arasında İstanbul ve Ankara başta olmak üzere yurdun çok farklı yerlerinden derlenmiş elli dört masaldan oluşan bir eserdir. Masallarda en çok rastlanan toplantı kırk gün kırk gece süren düğünlerdir. Bunun dışında bir konuda seçim yapmak için insanların bir araya toplandıkları pek çok masalda görülmektedir. “Kara Kedi” masalında bir padişahın çok güzel üç kızı vardır. Padişah, kızlarına eş seçmek için tellallar ile ülkenin her tarafına duyurular yapar ve tüm adaylar sarayın bahçesinde toplanır. Padişahın büyük kızı sarayın balkonundan altın topunu atar. Ancak top o kalabalıkta kimseye isabet etmez ve yuvarlanarak viran bir kulübenin önünde durur. Atış üç kez tekrarlanır ancak üçünde de netice değişmez. Padişah da kızını o kulübeyle gelin olarak gönderir. Ancak padişahın büyük kızı korkusundan sabahı zor eder ve hava aydınlanır aydınlanmaz saraya geri döner. Aynı olaylar ikinci ve üçüncü kızın eş seçiminde de yaşanır.

“Keçi Kız” masalında ise şehzade eş seçimi için ülkedeki bütün kızların yemek yapmasını ister ve en güzel yemek yapan kızla evleneceğini söyler. Ülkedeki kızlar yemek yaparak sarayda toplanırlar. Şehzade en çok Keçi Kız’ın yaptığı çorbayı beğenir. Aslında bu toplantı şehzadenin daha önce görüp beğendiği kızla evlenmek için bir bahanedir. “Bahtiyar ile Hoptiyar” masalında padişahın kızı, çok beğendiği güvercini bulmak için ülkedeki bütün güvercin sahiplerini güvercin kafesleriyle sarayın bahçesinde toplar. Ancak küçük sultan aradığı güzel güvercini bu güvercinler arasında bulamaz. “Rüzgâroğlu” masalında ise memleketin padişahının ölümü üzerine tüm halk meydanda toplanır ve talih kuşu uçurulur. Talih kuşunun başına konduğu Rüzgâroğlu ülkenin padişahı olur. “Tuz” masalında da aynı amaçla yapılan bir toplantı görülür.

Masallarda görülen bir diğer toplantı çeşidi de bir sorunun çözümü için düzenlenen toplantılardır. “Kırkinci Oda” masalında masalın asıl kahramanı Kaplan Adam, arkadaşı olan şehzade ile ihtiyar bir dev anasının evinde yemeğe katılır. Yemekte ihtiyar dev anası ile kırk oğlu bulunmaktadır. Yemek esnasında Kaplan Adam koskoca yemek kazanını kaldırıp asarak güçlülüğü ile onların kendisinden hoşlanmasını sağlar.

⁵⁴ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: Naki Tezel, *Türk Masalları* (Alfa Yayınları: İstanbul. 2022).

Devler bir derdi varsa ona yardım edebileceklerini söylerler. Kaplan Adam, şehzadenin bir Arap tarafından kaçırılan küçük kızı Bilge'yi aradıklarını söyler. Dev Anası da aradıkları kişiyi nerede bulacaklarını ona anlatır. Bu toplantıda masal kahramanı, meziyetini sergileyerek devlerin sevgisini kazanır. Devler de sorunun çözümünde ona yol gösterirler. Bu masalda olduğu gibi “Bahtiyar ile Hoptiyar” masalında da sorunun çözümü bir toplantı sırasında açıklanır. Büyüyle güvercine dönüştürülen padişahın oğlu, tüm saray halkının bir araya geldiği toplantı esnasında onu büyüden kurtarmak için neler yapmaları gerektiğini anlatır. Söyledikleri yapılır ve büyüün etkisinden kurtulur. Uzun süredir matem içinde olan memlekette padişah, şehzadenin dönüşünü kutlamak için kırk gün kırk gece eğlence düzenletir.

1.2.3.2. Billur Köşk Masalları⁵⁵

Türk masallarında yer alan toplantıları incelemek üzere seçilen ikinci eser *Billur Köşk Masalları*'dır. Çalışmada Ayşe Arzu Ertizman'ın “Billur Köşk Masalları” adlı doktora tezinden faydalanılmıştır. Orijinal adı “Hikâye-i Billur Köşk ve Elmas Sefine” olan eserdeki on dört masalın incelenmesi sonucunda, toplantıların daha çok masalların sonunda yer aldığı ve masalın başkahramanının masalın sonunda yer alan bu toplantıda sergüzeştini anlattığı, hakkındaki yanlış anlaşılımları açığa kavuşturduğu, ona kötülük yapan kişileri ifşa ettiği tespit edilmiştir. Tüm olaylar açığa kavuştuğunda ise bazen kötülerin cezalandırıldığı bazen de affedildiği görülmüştür.

Billur Köşk Masalları'nın ilk masalı olan “Helvâcî Güzeli Hikâyesi”de Helvacı Güzeli, başına gelen tüm kötülükleri, ona kötülük yapan imamın ve lalanın bulunduğu bir helva sohbeti esnasında anlatır. Babası, erkek kardeşi ve eşi onun suçsuz olduğunu öğrenirler. Kötüler cezalandırılır, iyiler ödüllendirilir. “Saka Güzeli Hikâyesi”nde de vezirin kızı masalın sonunda ona kötülük etmek isteyen kişileri şehzadenin huzurunda bir araya getirir. Şehzade evli olduğunu söylemesine rağmen vezirin kızıyla evlenmek istemektedir. Vezirin kızı hepsinin yanında hikâyesini anlatır ve masal, vezirin kızının tekrar Saka Güzeli ile evlenmesiyle biter. “Zümrüd-ü Anka Kuşu Hikâyesi”nde kardeşleri tarafından ihanete uğrayan küçük şehzade diğer iki kardeşinin düğünü sırasında ortaya çıkar ve kardeşlerinin onu kuyuda bıraktıklarını anlatır. Babası ona kardeşlerini öldürteyim mi diye sorunca: “-Hayır baba. Bu Allah'ın bir murâdı idi

⁵⁵ Eserden yapılan alıntılarda şu tez kullanılacaktır: Ayşe Arzu Ertizman, “Billur Köşk Masalları” (doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2020).

yerini buldu. Zararı yok. Kötülük eden kendisi kötülük bulur.” (s. 251) diyerek kardeşlerinin kötülüklerine karşı onlara iyilikle muamele eder.

“Hikâye-i Kahveci Güzeli” masalında Kahveci Güzeli adlı fakir bir genç, annesini alarak büyük şehre gelir ve bir kahve açar. İşleri çok iyi gider. Şehrin zenginlerinden üç kişi ona kızlarıyla evlenmesini teklif eder. Kahveci Güzeli de onların teklifini kabul edip sırayla kızlarla evlenir. Ancak evlendiği gün bu kızların başkasıyla ilişkisi olduğunu öğrenip kızları boşar. Daha sonra bir çoban kızıyla evlenir. Zengin adamlar iffetlerine sürdüğü bu lekeden dolayı Kahveci Güzeli’nden intikam almak için toplanırlar ve onu da meclise davet ederler. Kızları ile evlenip ertesi gün bırakmasının sebebini sorarlar ve ondan ırz davası edeceklerini söylerler. Kahveci Güzeli zengin adamlardan kızlarını çağırmalarını ister. Kızların kulaklarına sorarak onların iffetli olmadıklarını babalarına ispat eder. Kızların babalarına isterse onların kulaklarını da konuşturabileceğini söyler. Onlar da gerek yok deyip ona altın vererek oradan uzaklaşırlar. Kahveci genç de çoban kızıyla kırk gün kırk gece düğün yapar. Bu masalda olayların düğümü toplantı esasında çözülür ve kahveci çırağı tüm gerçekleri herkesin bir arada olduğu toplantı sırasında açıklar.

1.2.4. Dede Korkut Hikâyeleri’nde Toplantı⁵⁶

Bir ön söz ve on iki hikâyeden oluşan *Dede Korkut Hikâyeleri* toplantı bakımından oldukça zengin bir metindir. Tüm hikâyelerde, yeme-içme, toy, şölen gibi türlü adlar altında, farklı amaçlarla düzenlenmiş bir veya birden fazla toplantı bulunmaktadır. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Hikâyeleri*’ndeki toplantıları düzenlenme amaçlarına göre şu şekilde sınıflandırır:

Her akından yenerek dönüşte böyle yedi gün-yedi gece süren yeme-içmeler olur. Çocuğa ad konacağı zaman da yine Kalın Oğuz beyleri çağrılıp konuklanır. Oğulun ilk avından dönüşünde de yine attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırılarak Kalın Oğuz beyleri toylanır. Sonra hacet toyları vardır. Bu toylar da zengin olur ve ötekilerden ayrı bir özelliği vardır, burada aç doyurulur, yalıncaak giydirilir ve borçlu borcundan kurtarılır. Büyük sevinçler için de toy düzenlenir. Beyrek’in on altı yıl sonra Oğuz’a dönüşü de ‘attan, deveden, koyundan, sığırdan kurbanlar kesilip nice kul karavaş azad edilerek’ kutlanmıştır. Düğünlerde de böyle

⁵⁶ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (Boğaziçi Yayınları: İstanbul, 2021).

ziyafetler verilir, kazanlar kurulur, yahnılar yapılır. Buna da şölen yemeği denir. Bayındır Han'ın yılda bir verdiği yağma toyu, taşıdığı anlam yönünden bunlardan ayrılmaktadır.⁵⁷

Bu çalışmada, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde yer alan toplantılar Gökyay'ın sınıflandırmasından da faydalanılarak sıralanacak ve sonrasında her toplantı türüne birer örnek verilecektir. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin altı tanesi Bayındır Han'ın ve Salur Kazan'ın düzenledikleri toylarla başlar. “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı”, “Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı”, “Kazılık Koca Oğlu Yigenek Destanı” ve “Begil Oğlu Emre'nin Destanı” Bayındır Han'ın; “Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destan” ve “Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Esir Olduğu Destan” ise Salur Kazan'ın düzenlediği toylarla başlar. Bu toylarda yaşanan olaylar, söylenen sözler hikâyedeki asıl olayın başlatıcı unsurunu oluşturur.

Bayındır Han'ın verdiği toylardan ilki “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı”nın başında yer alır. Hanlar hanı Bayındır Han yılda bir kez Oğuz beylerine ziyafet vermektedir. Bu ziyafetlerden birinde Bayındır Han, oğlu olanın ak otağa, kızı olanı kızıl otağa, oğlu kızı olmayanın da kara otağa kondurulmasını emreder. Çocuğu olmayan Dirse Han'ı kara otağa kondururlar, altına kara keçe döşerler, önüne kara koyun yahnisi getirirler. Dirse Han bunun sebebini öğrenince ziyafetten ayrılır. Salur Kazan'ın düzenlediği ziyafetle başlayan ilk hikâyeye ise “Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destan”dır. Bu ziyafette Ulaş oğlu Salur Kazan fazla kaçırdığı şarabın etkisiyle: “Ünümü anlayın beyler, sözümü dinleyin beyler, yata yata yanımız ağrıdı, dura dura belimiz kurudu, yürüyelim beyler, av avlayalım, kuş kuşlayalım, yabani geyik yıkalım, dönelim otağımıza inelim, yiyeelim, içelim, hoş geçelim.” (s. 39) diyerek ava çıkmalarını teklif eder ve oğlu Uruz'u koruyucu olarak yurdunda bırakıp diğer beylerle ava çıkar. Ancak casuslar Şökli Melik'e beylerin ava çıktığını haber verir. O da Kazan Han'ın yurdunu basar, yaşlı annesini, eşi Burla Hatun'u, oğlu Uruz'u esir alır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan ikinci toplantı türü zaferle sonuçlanan akınların sonrasında verilen ziyafetlerdir. Bu tür ziyafetlere örnek olarak “Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destan”ın sonunda yer alan ziyafet verilebilir. Kazan Han, Şökli Melik tarafından esir alınan yaşlı annesini, eşi Burla Hatun'u ve oğlu Uruz'u kurtarmak için

⁵⁷ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı* (İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1973), CCCXCIV.

koyunlarına çobanlık eden Karaca Çoban ile gider. Daha sonra kudretli Oğuz beyleri de onun ardından Şökli Melik'in bulunduğu yere gelirler. Yapılan savaş neticesinde Kazan Han Burla Hatun'u, Uruz'u ve yaşlı annesini kurtarır. Hazinesini geri alarak yurduna döner. Akın dönüşünde “Yedi gün yedi gece yeme içme oldu. Kırk tane kul, kır cariye oğlu Uruz'un başına âzât eyledi. Kahraman koç yiğitlere çok ülke verdi, şalvar, cübbe, çuha verdi.” (s. 58) Ziyafete Dede Korkut da katılır. Destan söyler ve dua eder.

Üçüncü toplantı türü erkek çocuğa isim verileceği zaman verilen toylardır. “Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı”nda Pay Püre Bey'in bir oğlu olur. Ancak baş kesip kan dökmeden oğula isim verilmediği için on beş yaşına gelmesine rağmen hâlâ oğluna bir isim vermemiştir. Bir gün İstanbul'dan dönen iki bezirgân saldırıya uğrar. Malları ellerinden alınır ve bezirganlardan büyüğü esir alınır. Küçük bezirgân yardım istemek için Oğuzlara giderken hudut yakınlarında kırk arkadaşıyla beraber Pay Püre Bey'in oğlunu görür ve onlardan yardım ister. Pay Püre Bey'in oğlu da bezirganların mallarını kurtarır fakat onlara beyin oğlu olduğunu söylemez. Babasına da yaptığı kahramanlığı anlatmaz. Bezirgânlar daha sonra Pay Püre Bey'in yanına giderler. O da oğlunu sağ yanına alarak bezirgânları karşılar. Bezirganlar kendilerini kurtaran yiğidi beyin yanında görünce önce onun elini öperler. Pay Püre öfkeyle kendinden önce neden onun elini öptüklerini sorar. Bezirganlar af dilerler ve o olmasa mallarının Gürcistan'a gideceğini, hepsinin de esir alınacağını söyler. Oğlunun böylesine bir kahramanlık gösterdiğini öğrenen Pay Püre oğluna ad verilmesi için Oğuz beylerini ve Dede Korkut'u davet eder. Dedem Korkut gelir ve “(...) Sen oğlunu Bamsım diye okşarsın/Bunun adı boz aygırlı Bamsı Beyrek olsun/Adını ben verdim yaşını Allah versin” (s. 67) diyerek beyin oğluna ismini verir. Kudretli Oğuz beyleri de ellerini kaldırıp dua ederler ve bu adın bu yiğide kutlu olmasını dilerler.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan dördüncü toplantı türü oğulun ilk avından dönüşünde verilen toylardır. “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı”nda Boğaç Han'ın annesi, babasıyla birlikte ilk kez ava giden oğlunun dönüşünde Oğuz beylerine ziyafet vermek için attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirerek hazırlık yapar. Sonrasında kırk ince kızı yanına alarak Dirse Han ve oğlunu karşılamaya gider. Ancak babası, yiğitlerinin kışkırtmalarıyla av sırasında oğlunu yaralayıp bıraktığı için oğlunu Dirse Han'ın yanında göremez. Bu nedenle hazırlıkları yapılmasına rağmen ziyafet gerçekleşmez.

Beşinci toplantı türü bir dileğin gerçekleşmesi için verilen hacet toylarıdır. “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı”nda Bayındır Han, oğlu kızı olmayanın kara otağa kondurulmasını emrettiği için çocuğu olmayan Dirse Han kara otağa kondurulur. Kendisine bu muamelenin çocuğu olmadığı için yapıldığını öğrenince hemen orayı terk edip eşinin yanına gelir. Bayındır Han’ın ziyafetinde yaşananları anlatır ve öfkeyle eşine söylenir. Bunun üzerine Dirse Han’ın hatunu ona şunu salık verir:

Hey Dirse Han, bana gazap etme, incinip acı sözler söyleme, yerinden kalk, alaca çadırını yeryüzüne diktir, attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kes, İç Oğuz’un Dış Oğuz’un beylerini başına topla, aç görsen doyur, çıplak görsen donat, borçluyu borcundan kurtar, tepe gibi et yığ, göl gibi kıımız sağdır, büyük ziyafet ver, dilek dile, olur ki bir ağzı dualının hayır duası ile Tanrı bize bir topaç gibi çocuk verir. (s. 24)

Dirse Han, eşinin söylediği gibi bir ziyafet verir ve bu ziyafet sonrası bir erkek çocukları dünyaya gelir.

Dede Korkut Hikâyeleri’nde yer alan altıncı toplantı türü çok sevinçli olayların gerçekleşmesinden sonra verilen toylardır. Bu tür toylarda genellikle sadece sevinçli bir olayı kutlama yoktur. Akın sonrası kazanılan zafer, düğün gibi başka sebepler de vardır. “Basat’ın Tepegözü Öldürdüğü Destan”da Basat’ın Tepegöz’ü öldürmesinden sonra bu sevinçli haberi kutlamak için bir toplantı yapılır. Bu toplantıda, diğer toplantılarda olduğu gibi kutlama için başka bir sebep yoktur. Kudretli Oğuz beyleri Tepegöz’ün öldürüldüğünü haber alınca Salahana Kayası’na gelirler. Tepegöz’ün başını ortaya getirirler. Dede Korkut da gelir ve neşeli havalar söyler, gazi erenlerin başına neler geldiğini anlatır ve sonra da Basat’a dua eder.

Dede Korkut Hikâyeleri’nde çok görülen toplantı türlerinden bir diğeri de düğünlerdir. Hikâyelerde en detaylı şekilde anlatılan düğün, Beyrek’in adaklısı olan Banu Çiçek ile Yalancıoğlu Yaltacuk’un düğünüdür. Bamsı Beyrek, Banu Çiçek ile evleneceği sırada Bayburd Hisarı’nın beyi tarafından otuz dokuz yiğidiyle beraber esir alınmış ve on altı yıl esir tutulmuştur. Yalancıoğlu Yaltacuk onun ölüm haberini getirerek Banu Çiçek ile evlenmeye hak kazanır. Beyrek, Banu Çiçek’in evleneceğini haber alınca kaçıp memleketine gelir. Deli ozan kılığında düğüne gider. Kazan Han onun söylediği şiiri çok beğenir ve kendisinden ne dilediğini sorar. Beyrek şölen yemeğinin yanına gitmek için izin ister. Kazan Han istediği izni verir. O da karnını doyurduktan sonra yemek

kazanlarını devirir, davulcu ve zurnacıların kimini kovar, kimini döver. Sonra da kadınların yanına gitmek ister. Kazan Han buna da izin verir. Beyrek orada Banu Çiçek ile konuşur ve ona Beyrek olduğunu ispatlar. Kazan Bey, Banu Çiçek ile düğün yapmasını teklif eder fakat o arkadaşlarını kurtarmadan, hisarı almadan düğün yapmayacağını söyler.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde yağma toyu "İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olup Beyreğin Öldüğü Destanı"nda görülür. İç Oğuz ve Dış Oğuz bir araya geldikleri zaman Kazan Han, eşinin elinden tutarak dışarı çıkıyor ve evinin yağma edilmesine izin veriyordu. Bir gün Kazan Han, Dış Oğuz'un bulunmadığı bir esnada evini yağmalatır. Bunun üzerine Aruz, Emen ve diğer Dış Oğuz beyleri Kazan'a düşmanlık etmeye başlarlar.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde yukarıda zikredilenlerden farklı amaçla tertiplenmiş iki toplantı daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki "Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı"nda bulunan istişare amaçlı bir toplantıdır. Banu Çiçek'in Deli Karçar adında bir kardeşi vardır ve kız kardeşini isteyenleri öldürmektedir. Pay Püre Bey, oğlu Beyrek'e Banu Çiçek'i istemek için ne yapacaklarını danışmak üzere kudretli Oğuz beylerini evinde misafir eder. Oğuz beyleri, Banu Çiçek'i istemek için Dede Korkut'un gitmesinin uygun olduğunu söyler. Dede Korkut, Deli Karçar'ın zor şartlarını yerine getirerek onu Bamsı Beyrek ile kız kardeşinin evlenmesine razı eder. İkincisi ise bir tuzak toplantısıdır. "İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olup Beyreğin Öldüğü Destanı"nda yukarıda bahsedildiği üzere İç Oğuz beyleri, Kazan Han'ın evini Dış Oğuz beylerinin olmadığı bir zamanda yağmalar ve buna kızan Dış Oğuz beyleri Kazan Han'a düşmanlık ederler. Aruz, tüm Dış Oğuz beylerini toplayıp bir ziyafet verir. Beyler Kur'an'a el basarak ant içerler. Gelsin, bizi Kazan Han'la barıştırsın yalanıyla kandırarak Beyrek'i de ziyafete çağırmayı, eğer kendilerine itaat etmezse öldürmeyi planlarlar. Beyrek kırk yiğidi ile Dış Oğuz beylerinin yanına gider. Ondan, Kazan Han'a asi olmasını isterler fakat o kabul etmez. Bunun üzere planladıkları gibi Aruz, Beyrek'i sakalından tutar ama diğer beyler Beyrek'i öldürmeye kıyamazlar. Onlar harekete geçmeyince Aruz kılıcını çekerek onu yaralar. Yaralı bir şekilde otağına gelen Beyrek, intikamını alması için ölmeden önce Kazan Han'a haber gönderir.

1.2.5. Halk Hikâyelerinde Toplantı

1.2.5.1. Kerem ile Aslı⁵⁸

Sözlü ve yazılı olarak günümüze kadar gelen *Kerem ile Aslı* hikâyesinin yüzlerce varyantı mevcuttur. Türk halk hikâyeleri içinde en fazla yazma ve basma nüshaya sahip olan *Kerem ile Aslı*, diğer halk hikâyeleri gibi nazım-nesir karışık olarak yazılmıştır. Başta Azerbaycan olmak üzere yurt dışında da oldukça geniş bir coğrafyada ilgi gören hikâyenin olduğu yer ve tarih hakkında değişik görüşler ileri sürülmüş ve bu görüşler geniş bir şekilde tartışılmıştır. Bunlardan hareketle *Kerem ile Aslı* hikâyesinin XVI. yüzyıldan daha eskiye gidemeyeceği, teşekkül yerinin ise kuvvetle muhtemel Azerbaycan ve Doğu Anadolu bölgesi olabileceği söylenebilir.⁵⁹

Pek çok versiyonu olan *Kerem ile Aslı* hikâyesinin bu çalışmada Anadolu versiyonu kullanılacaktır. Bu versiyona göre Kerem İsfahan şahının oğlu, Aslı ise şahın hazinedarlığını yapan Ermeni keşişin kızıdır. Daha doğmadan önce evlenmeleri kararlaştırıldığı halde Aslı'nın babası, farklı dine mensup oldukları için iki gencin evlenmelerini istemez. Keşiş, şaha karşı çıkmaktan korktuğu için kızını alıp gider. Kerem de arkadaşı Sofu ile onların ardına düşüp diyar diyar dolaşır.

Eserdeki ilk toplantı bir problemin çözümü amacıyla düzenlenir. Kerem, Aslı'nın aşkıyla bütün gün ah vah eylemektedir. Bundan rahatsız olan saray halkı bir çare bulması için Kerem'in babasına müracaat eder. Şah da devlet ricalini toplayarak onlardan oğlunun derdini öğrenmelerini ister. Bundan sonraki toplantıların büyük çoğunluğu Kerem'in Aslı'yı aramak için gittiği çeşitli yerlerde gerçekleşir. Kerem, Sofu ile beraber vardığı şehirlerin kahvelerine uğrar. Orada insanlarla sohbet eder, saz çalıp şarkı söyler ve sonra onlara Aslı ile ailesini görüp görmediklerini sorar. Onlardan öğrendikleri üzerine tekrar yola koyulurlar. Kahvelerin haricinde çeşme başında, düğün evinde toplanmış kızlara ve kadınlara Aslı'yı sorar. Zaman zaman da bu kızları Aslı sanıp şiirler söylediği görülür. Bu şekilde Kerem'in iştirak ettiği toplantıların tek amacı bilgi almaktır.

Kerem ile Aslı hikâyesinde ayrıca sınama amaçlı iki toplantı bulunur. Bunlardan ilki Kerem'in saz çalmaktaki hünerinin sınıandığı bir toplantıdır. Kerem, Aslı'nın ardı sıra

⁵⁸ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: İsa Öztürk haz. ve çev., *Kerem ile Aslı*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012).

⁵⁹ Fikret Türkmen, "Kerem ile Aslı", *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999), <https://islamansiklopedisi.org.tr/kerem-ile-asli>.

Malazgirt'e gelir. Bir kahvede yedi âşığın saz çaldığını görür. Bakar ki onların sazı kendi sazından farklı, onlardan atı ve silahı karşılığında bir saz ister. Şairler sazı çalıp çalamayacağını sorarlar ve onu sınamak için eline bir saz verirler. Eğer erbabı değilse yüz bin altın bile verse sazı ona vermeyeceklerini söylerler. Kerem onlardan daha iyi çalınca sazı verirler. Daha sonra Kerem her zaman yaptığı gibi onlara da keşiş ve ailesini görüp görmediklerini sorar, Pasin'e gittiklerini öğrenir.

İkinci toplantı Kerem'in Aslı'ya olan sevgisini sınaama amaçlı bir toplantıdır. Uzun arayışlar sonucunda Kerem nihayet Kayseri'de Aslı'yı bulur. Onun Müslüman olmasını sağladıktan sonra kendisiyle kaçmaya ikna eder. Gece Aslı'yı kaçırmak için evine gittiğinde Kayseri Beyi'nin adamları, Kerem ve Sofu'yu tutuklarlar. Bey hâkimden ve müftüden Kerem'i öldürmek için fetva ister ama alamaz. Buna öfkelen bey hareme gider ve Hasene Hanım adındaki kız kardeşine neden öfkeli olduğunu anlatır. Kardeşi de bu davayı kendisine havale etmesini ister.

Hasene Hanım kırk güzel kızın her birine ayrı ayrı elbiseler giydirip kuşatır. Aslı'ya da eski kıyafetler giydirip gül bahçesine götürür. Amacı Kerem'in aşkının büyüklüğünü sınamak, büyük değilse onu öldürtmektir. Kerem, Aslı'dan başka hiçbir kıza bakmayınca Hasene Hanım onun hak âşığı olduğunu anlar. Ondan kendisi için bir şiir söylemesini ister ve söylerse Aslı'yı ona vereceğini ifade eder. Kerem onun dediğini yapmaz, orada bulunan kızların hepsinin ismini sayan bir şiir söyler. Hasene Hanım onun hak âşığı olduğunu bir kez daha anlar. Daha sonra da aşkının Aslı'ya olup olmadığını sınar. Kerem bütün sınamaları geçer. Hasene Hanım, Bey'e gelerek durumu anlatır ve iki âşığı evlendirmesini söyler. Bey de Keşiş'i çağırıp kızını vermeyi kabul etmezse onu astıracağını söyler. Bunun üzerine Keşiş kızını alarak tekrar kaçar.

Son olarak *Kerem ile Aslı* hikâyesinde iki düğün yer alır. İlki tüm engellemelerden sonra gerçekleşen Kerem ile Aslı'nın düğünüdür. Masallarda olduğu gibi kırk gün kırk gece süren bir düğün yapılır ancak Aslı'nın babası kızından sihirli bir elbise giymesini ister. Kerem bu elbisenin düğmelerini açmayı başaramayınca yanar ve kül olur. Aslı külün başında kırk gün bekler. Etrafa dağılan külleri saçıyla süpürüp toplarken o da tutuşur ve yanar. Kerem'in külüne karışır. İkinci düğün ise Kerem'in arkadaşı Sofu ile Halep Paşası'nın kardeşi Hasene Hanım'ın düğünüdür. Bu da yine kırk gün kırk gece süren bir düğün olur.

1.2.6. Mesnevilerde Toplantı

1.2.6.1. Leyla vü Mecnun⁶⁰

Türk edebiyatında pek çok Leylâ ve Mecnûn mesnevisi kaleme alınmıştır ancak Fuzûlî'nin yazdığı *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisi Türk edebiyatındaki en güzel *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisi olarak kabul edildiği için bu çalışmada Fuzûlî'nin yazdığı eser kullanılmıştır. Mesnevide yer alan ilk toplantı Kays'ın sünnet törenidir. Bu törende Kays'ın babası adet olduğu üzere oğlu için bir sünnet merasimi düzenler, izzet ve itibar sahibi kimseleri ve tüm halkı davet eder. Altın ve gümüşü öylesine cömertçe harcar ki halk bu kişinin zenginliğinin tükeneyeceğini düşünür. Daha sonra Kays'ın temiz yaratılışlı babası bir bezm düzenler. Böyle bir bezmin Cemşîd'den başkasına müyesser olduğunun görülmediği söylenir. (551-556)

İkinci toplantı Leylâ ve Kays'ın mektepte ilk kez bir araya gelmesidir. Bir safta kız öğrenciler, diğer safta erkek öğrenciler oturur. Kız ve erkeklerin toplanması cennetteki huri ve gılmanların toplanmasına benzetilir. Kays ilk kez mektepte gördüğü Leylâ'ya âşık olur. (559-581) Mesnevide yer olan üçüncü toplantı Nevfel'in düzenlediği bir meclistir. Bu meclis esnasında Mecnun'un bir şiiri okunur. Nevfel bu şiiri çok beğenir. Ona Mecnun'un Leyla'nın aşkıyla sahralara düşüp vahşi hayvanlarla dolaştığı anlatılır. Nevfel de onu görmek ister ve beraberindeki kişilerle onun yanına gider. Nevfel, Mecnun'a Leyla'ya kavuşması için elinden geleni yapacağını söyler. (1458-1474).

Nevfel, Leyla'yı ailesinden bir mektup ile ister ancak ailesi kabul etmeyince asker toplayıp Leyla'nın maiyetine saldırır. Eserdeki dördüncü toplantı bu savaş esnasında gerçekleşir. Nevfel'in askerleri ile Leyla'nın kabilesinin askerleri savaş için toplanırlar. (1500-1514) Son toplantı ise Leylâ'nın ölümünden sonra gerçekleşen cenaze merasimidir. Leylâ'nın ölümü üzerine Arap halk arasında bir feryat kopar. Üzülen kişilerin evleri bir külhan gibi olur. Saygıyla yası tutulur ve kabri hazırlanır. (2921-2922)

⁶⁰ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: Fuzûlî, *Leylâ ve Mecnûn*, haz. Muhammet Nur Doğan, (Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, t.y.), <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78423/fuzuli---leyla-ve-mecnun.html>. Toplantıların yer aldığı beyitlerin numaraları parantez içinde verilmiştir.

1.2.6.2. Hüsrev ü Şîrîn⁶¹

Şeyhî, II. Murad'a ithaf ettiği *Hüsrev ü Şîrîn*'i onun tahta çıktığı sırada yazmaya başlamış ancak tamamlayamadan vefat etmiştir. Eserin sonunda yer alan “Şîrûye Vak’ası” Rûmî adlı bir şair tarafından daha sonra aynı vezinle tercüme edilmiş, ayrıca Şeyhî'nin yeğeni Cemâlî tarafından da eserin sonuna padişaha methiye tarzında 109 beyitlik bir zeyil eklenmiştir. Şeyhî, *Hüsrev ü Şîrîn*'in konusunu Nizâmî'den almakla birlikte eserde yaptığı ilâveler ve değişikliklerle tercümeden ziyade nakil denilebilecek tarzda bir eser meydana getirmiştir.⁶²

Hüsrev ü Şîrîn mesnevisindeki ilk toplantı Hüsrev'in dünyaya gelmesi üzerine düzenlenir. Medâyin hükümdarı Hüzmüş Şâh, bir oğlu olması için adaklar adayıp ihسانlarda bulunmaktadır. Nihayet duaları kabul olur ve bir erkek evladı dünyaya gelir. Ülke, şehir, otağ süslenir. Medâyin şehrinde, neredeyse İran'ın tamamında soylular ve halk bir ay boyunca şenlik yaparlar. (149/801,802)

İkinci toplantı, av sonrası tertiplenen bir eğlencedir. Hüsrev ava çıkar ve gece bir köye ulaşır. Orada büyük bir eğlence düzenler. Eğlence esnasında erguvan renkli şarap içer ve org dinler. (154/879,880) Üçüncü toplantı Hüsrev'in Şîrîn'den haber beklediği sırada gerçekleşir. Hüsrev kendisinden bahsetmesi için veziri Şâvur'u Şîrîn'in bulunduğu Ermen ülkesine gönderir. Hasret içinde Şîrîn hakkında haber beklerken az sayıda kimseyle bir meclis düzenler. Elinde şarap kadehi, dilinde sevgilinin zikri vardır. Bazen hikmetli, bazen gülünç konulardan bahsedilir; şiirler okunur. (226/1979-1981)

Hüsrev ü Şîrîn'deki dördüncü toplantı Nevruz kutlamasıdır. Hüsrev, Nevruz günü seher vaktinde sevinçle uyanır. Şâvur'a bugünün uğurlu bir gün olduğunu haber vererek ondan kutlamalar için bir çimenlik seçmesini, orayı cennet gibi süslemesini ister. (283/2870-2875) Kutlama için gerekli hazırlıklar tamamlanınca Hüsrev gelir ve Şâvur'dan Şîrîn'i davet etmesini ister. (284,285/2894-2899) Şîrîn, üç yüz gönül ferahlatan kızla Nevruz kutlamasına katılır. Baribed ud çalar ve Hüsrev'in dilinden gazeller okur. Negisa da çeng çalıp Şîrîn'in dilinden gazeller okur. Eğlence geceye

⁶¹ Eserden yapılan alıntılarda şu tez kullanılacaktır: Funda Şan, “Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin/Sözlük” (Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2017) Toplantıların yer aldığı beyitlerin sayfası ve beyit numaraları parantez içinde verilmiştir.

⁶² Mustafa Özkan, “Hüsrev ü Şîrîn,” *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999), <https://islamansiklopedisi.org.tr/husrev-u-sirin--seyhi>.

kadar devam eder. (286-293/2919-3023) Nevruz kutlamasının ne kadar görkemli olduğu çeşitli karşılaştırmalar ve benzetmeler ile uzun uzun anlatılır.

Beşinci toplantı Kayzer'in kızı Meryem'le Hüsrev'in evliliğidir. Kayzer, kızını Hüsrev ile evlendirmek ister, Hüsrev çok istemese de bu evliliği kabul eder. Düğün ve şölen düzenlenir. Şölen esnasında Hüsrev gönülsüzce yiyip içer. (330/3574-3580) Altıncı toplantı Hüsrev'in padişah olması vesilesiyle düzenlenir. Toplantıda çeşitli ülkelerin hükümdarları, ülkenin ileri gelenleri ve saray hizmetlileri vardır. (359, 360/4028-4035)

Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinde yedinci toplantı Şîrîn'in isteği üzerine düzenlenen bir eğlencedir. Şîrîn, Şâvur'dan Hüsrev meclis düzenlediği zaman kendisini bir köşede gizlemesini ve onun orada olduğunu Hüsrev'e belli etmemesini ister. Amacı Hüsrev'in yiyip içmesini, izzet ve nazını görmektir. (487/5990-5993) Şâvur, Şîrîn'i Hüsrev'in karşısındaki çadıra yerleştirir, Hüsrev'e de görkemli bir ziyafet düzenlemesini salık verir. Ziyafette yemekler yendikten sonra halk gider, Hüsrev'in yanında sadece Şâvur ve bazı sohbet arkadaşları kalır. Baribed ve Negisa saz çalıp şarkılar söyler. (489, 490/6024-6038) Şîrîn Şâvur'dan Negisa'yı onun çadırının önüne getirmesini ister. Negisa, Şîrîn'in anlattıklarını çalıp söyleyerek anlatacak ama Şîrîn'in orada olduğunu belli etmeyecektir. (490, 491/6045-6050) Eğlence boyunca Baribed Hüsrev'in dilinden, Negisa Şîrîn'in dilinden gazeller söyler. İki yüze yakın beyitte iki âşığın duygularının Baribed ile Negisa'nın saz ve şarkılarıyla dile getirilmesi anlatılır. (491-504/6057-6254) Şîrîn'in ah etmesiyle Hüsrev onun varlığından haberdar olur ve onun yanına gider.

Mesnevideki sekizinci toplantı, Hüsrev'in Şîrîn'le evliliğini istişare etmek üzere tertiplenmiştir. Hüsrev, Şîrîn'le evlenmeden önce ulu ve ikbal sahibi kimseleri bir araya getirir. Medayin şehrinin Mecusi rahipleri de pervane gibi Şah'ın yanında toplanmışlardır. Hüsrev onlara Şîrîn'in eşi olmasının uygun olup olmadığını sorar. Hepsi yere kapanıp takdirlerini bildirirler, dua edip överler. Daha sonra Hüsrev evlilik için uğurlu vaktin bulunmasını ister. (509-510/6328-6338) Mesnevideki dokuzuncu ve son toplantı ise Hüsrev ile Şîrîn'in düğünü olur. İçki meclisi kurulur. Baribed ve Negisa'nın sesi meclise safa verir. Hüsrev içerek sarhoş olur. (516/6424-6437)

1.2.6.3. İskendernâme⁶³

Ahmedî tarafından kaleme alınan *İskendernâme*, Türk edebiyatında İskender’i konu alan ilk mesnevi olması hasebiyle oldukça mühimdir. “(...) İskender’in hayatı dışında felsefe, siyaset, ahlâk, astronomi, tıp, İslâm, Fars ve Osmanlı tarihleri gibi pek çok konuya yer vermesi sebebiyle de İslâm edebiyatında kendisinden önce yazılmış manzum eserlerden farklı bir görünüm arz etmektedir.”⁶⁴ *İskendernâme*’de toplantı olarak çeşitli içki meclisleri ve İskender’in iki düğünü vardır. İkinci İskender, Zeresb’in kızı Gülşah ile, ikincisinde ise Keyd’in kızı Şehrbânû ile evlenir. Bunların haricinde bu çalışmada incelenecek dört toplantı vardır. Bunlardan ilki, İskender’in dedesi Feylekos tarafından İskender’in doğumunu kutlamak için düzenlenen bir toplantıdır. Feylekos, baharın gelişiyle bağda oturmuş, içkili, çalgılı bir eğlence yaparken huzura gelen bir haberci, kızının bir erkek çocuğu olduğunu söyler. Feylekos müjdeyi getiren haberciye altın ve gümüş verir. Daha sonra bir müneccim getirterek çocuğun talihine baktırır. Müneccim, çocuğun yedi iklimi etkisi altına alacağını, Cem, Dârâ, Dahhâk, Cemşîd gibi olacağını söyleyince Feylekos bu sözlerden çok memnun olur ve müneccime değerli bir hazine bağışlar. Yedi gün boyunca kutlama yapar, yoksullara sınırsız altın ve gümüş verir. Öyle bir meclis düzenler ki Zühre bu meclisi görünce elinden çengini düşürür. (250- 253/ 514- 548)

İkinci toplantı, İskender’in ünlü Yunan filozoflarını bir araya getirmesiyle gerçekleşir. Yunan filozoflarından çok iyi bir eğitim alan İskender, dedesi Feylekos’un ölümü üzerine on beş yaşında Rum ülkesine hükümdar olur. Âlemin hâlini öğrenmek ve öğüt almak için filozofları bir araya getirir. Onlardan aldığı öğütler sayesinde faydalı olmayı amaçlamaktadır. İskender, filozoflara âlemin aslının ne olduğunu sorar. Aristo bütün her şeyin aslının ateş, Bokrat hava, Eflâtun su, Sokrat da toprak olduğunu söyler. Bu sırada ortaya çıkan Hızır, filozofların bu sözlerine itiraz eder. Her şeyin sonradan yaratıldığını, tüm varlıkların yaratıcısının Allah olduğunu söyler ve Allah’ın birliğini delillerle anlatır. Bütün filozoflar Hızır’ın söylediklerinin doğruluğunu tasdik ederler. Daha sonra İskender, Yunan filozoflarından birer nasihatnâme yazmalarını ister.

⁶³ Eserden yapılan alıntılarda şu baskı kullanılacaktır: Ahmedî, *İskendernâme İnceleme-Tenkitli Metin*, haz. Yaşar Akdoğan ve Nalan Kutsal (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019). Toplantıların yer aldığı beyitlerin sayfası ve beyit numaraları parantez içinde verilmiştir.

⁶⁴ Yaşar Akdoğan, Nalan Kutsal, “İskendernâme ve İskender Hikâyeleri,” *İskendernâme İnceleme-Tenkitli Metin* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 112.

Eflâtun, Aristoteles, Bokrat ve Sokrat birer nasihatnâme yazıp İskender’e arz ederler. (260- 290/ 614-914)

Üçüncü toplantı Magrip Melikesi Kaydâfe’nin gerçekleri ortaya çıkarmak üzere düzenlediği bir toplantıdır. İskender, kendisine itaat edip haraç vermeyi reddeden Kaydâfe’ye çok öfkelenir ve hemen bir ordu hazırlayarak Magrib üzerine yürür. Yolu üzerindeki bir kalenin meliki, kızını Kaydâfe’nin oğlu Kanderuş ile evlendirmiştir. İskender bu kaleye saldırıp Kanderuş ile eşini esir alır ve bu durumu Kaydâfe’nin ülkesini ele geçirmek için kullanır. Tacını vezirine takarak onu kendi tahtına oturtur. Kanderuş’un boynu vurulacağı zaman İskender, kralın maiyetinde biri gibi davranarak Kanderuş için şefaât diler ve onu ölümden kurtarır. Sonra da onunla beraber elçi kılığında Kaydâfe’nin ülkesine gider. Amacı memleketin her yerini öğrenmektir.

Kaydâfe, elçi kılığındaki İskender’e bakınca onda padişahlık alâmeti görür. Daha önceden yaptırdığı İskender’in resmine bakarak onun kim olduğunu anlar. Onun, memleketin durumunu, yollarını, giriş çıkışını öğrenmek için geldiğini fark eder. Bir gün bir meclis düzenleyerek elçiye de çağırır, ona ismini sorar. Adının Kaytafûn olduğunu söyleyen İskender’e onun kim olduğunu anladığını söyler ve nakkaşa çizdirdiği resmi getirterek eline verir. İskender, artık inkâr edemeyeceğini anlayınca içine bir korku düşer. Ancak Kaydâfe oğlunun canına kıymadığı için onu affettiğini söyler. İskender’den kendisine düşmanlık yapmaması ve askerleriyle ülkesine saldırmaması için söz vermesini ve hemen ülkesinden gitmesini ister. Ayrıca çeşitli öğütler verir, uyarılarda bulunur. Değerli armağanlar vererek elçi suretinde ülkesine dönmesini sağlar. (616-644/449-4801) Bu toplantıda, tuzak kurmak isteyen kişinin tuzağının ortaya çıkarıldığı ancak cezalandırılmak yerine ödüllendirildiği görülür. Sonrasında İskender söz verdiği için Kaydâfe’nin ülkesine asker göndermez ama bir hileyle ülkesini harap eder.

Dördüncü toplantı ise İskender’in cenaze merasimidir. İskender’in ölümü üzerine annesi Rukiya tabutuna yüzünü sürer, kanlı gözyaşları dökerek mersiye söyler. Daha sonra sırasıyla Yunan filozofları Aristo, Bokrat, Eflâtun, Dimetron, Rufus, Bartos, Balos, Feylos, Emiros, Sokrat, Feysagors, Ziyyon, Miravos, Bidgoros, Sabnos ve Solon, İskender için birer mersiye okurlar. İskender’in vasiyeti üzerine onu İskenderiye’de kimsenin bilmediği bir yere defnederler ve vasiyetinde yer alan diğer isteklerini yerine getirirler. (951- 957/8179-8228)

2. TÜRK ROMANINDA TOPLANTI

2.1. Şemsettin Sami

2.1.1. Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat⁶⁵

Şemsettin Sami tarafından yazılan *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat* kalabalık karakter kadrosuna sahip bir roman değildir. Romanın başkişisi Tal'at, annesi Sâliha Hanım ve dadısı Ayşe Kadın'la; Fitnat ise üvey babası Hacıbaba ve onun analığı Emine Kadın'la yaşamaktadır. Hacıbaba evden dışarı çıkmasına izin vermediği için Fitnat'ın hiç arkadaşı yoktur. Tal'at'ın kalem arkadaşları vardır ancak romanda onlardan pek fazla bahsedilmez. Bu sebeple *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat* romanında çok fazla roman kişinin bir araya geldiği kalabalık toplantılardan söz etmek mümkün değildir.

Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat'ta roman kişilerinin bir araya geldiği dört toplantıdan söz edilebilir. Bunlardan bazıları da toplantıdan ziyade tesadüfî olarak kişilerin bir araya geldiği karşılaşmalar şeklindedir. İlk toplantı Tal'at'ın sürekli tütün aldığı tütüncü dükkanında meydana gelir. Her zaman Laleli civarındaki bir tütüncüden tütün alan Tal'at Bey bir gün insanların rağbet ettiği Hacıbaba adlı tütüncüden tütün alır ve o sırada cumbadan gördüğü Hacıbaba'nın üvey kızı Fitnat'a âşık olur. Ancak onun hakkında hiçbir şey bilmemektedir. Tal'at Bey, Fitnat hakkında öğrenmek istediklerini, her zamanki tütüncüsü ve onun yanındaki bir ihtiyardan öğrenir. Fitnat Hanım'ı cumbada gören Tal'at Bey, düşünceli bir şekilde yolda yürürken tütüncüsüne rastlar. Tütüncü: "Beyefendi, görünmüyorsunuz, ne oldunuz? Oturmaz mısınız biraz?" (s. 51) diyerek Tal'at Bey'i dükkânına davet eder. Dükkânda ayrıca ihtiyar bir adam oturmaktadır. Tal'at Bey bu iki kişiden Fitnat Hanım'ın Hacıbaba'nın üvey kızı olduğunu, onu evden dışarı çıkarmadığını ve eve de görücü kadın sokmadığını öğrenir:

⁶⁵ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Şemsettin Sami, *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat*, haz. Yakup Çelik, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2016).

Tal’at Bey bu mükâlemeden istediğinden ziyade malumat aldı. Ama çi faide ki, aldığı malumattan müteselli olacak yerde büsbütün me’yûs oldu. Tal’at’ın efkârında iki ümit vardı: Biri, kızı dışarı bulup bir takrîb ile ifade-i meram etmek; ve diğeri, anasına keşf-i raz edip kızı istemek için göndermek. Fakat, ihtiyarın “Kızı, evinin kapısından çıkarmaz.” ve “Görücü kadın evine sokmaz.” deyiş, biçare çocuğun bütün bütün ümidini ifnâ eder, ye’s getirir. (s. 52)

Tal’at’ın bu toplantı sırasında öğrendiği bilgiler önce onu ümitsizliğe düşürür. Sonra ise görüp beğendiği kızla evlenmek için başvurabileceği geleneksel yollardan vazgeçerek oldukça farklı hâl çarelerine başvurmasına neden olur. Tal’at, Hacıbaba’nın dükkanının önünden gelip geçerken eve girip çıkan bir kadın olduğunu fark eder ve bu kadını takip ederek nakış öğretmeni Şerife Hanım olduğunu öğrenir.

Fitnat Hanım’la başka türlü görüşemeyeceğini düşünen Tal’at Bey kadın kıyafetleri giyerek Şerife Hanım’ın evine gider ve kendini Ragıbe olarak tanıtip ondan nakış dersi almaya başlar. Birkaç gün sonra ders için Fitnat’ın evine giden Şerife Hanım ona Ragıbe’den bahseder. Çok iyi okuması yazması olduğunu ama hiç nakış bilmediğini söyler. Fitnat, biraz okuma bildiğini ama okuduğunu anlamadığını belirtince Şerife Hanım Ragıbe’nin ona okuma ders vermesini, Fitnat’ın da ona nakış öğretmesini teklif eder. Hacıbaba’dan izin alarak Ragıbe’yi Fitnat’ın evine getirir. Şerife Hanım’ın, genç kız sandığı Tal’at Bey’i Fitnat Hanım’ın evine getirmesiyle romandaki ikinci toplantı vuku bulur. Odada Fitnat, Ragıbe ve Şerife Hanım vardır. Onlar sohbet ederken Emine Kadın odaya girmez. Şerife Hanım, “İşte size söylediğim hanım kızı getirdim” (s. 80) diyerek odanın bir köşesine oturur. Fitnat Hanım ve Ragıbe Hanım yan yana otururlar. İki de sevinç içindedir. “İşte, bizim Tal’at, bunca müddetten beri sayıkladığı mahbubesinin yanında oturmuş! Eli Fitnat’ın o pamuk gibi ellerinde kapanmış! Fitnat’ın o güzel sesi Tal’at’ın kulağına aksediyor!” (s. 80)

Fitnat Hanım, bir süre önce evinin penceresinden görüp çok beğendiği ve o günden beri devamlı yolunu gözlediği gence çok benzediği için Ragıbe’yi hemen sever ve içinden onun kim olduğunu sorgular: “Tuhaf ben bunu nerede gördüm?... Yok, yok; hiç gördüğüm yok, fakat işte ona benziyor. Onu görmüşüm a.... Onun için bunu da görmüşüm gibi gelir. (...) Fakat bu benzeyiş... Hemşiresi olmasın?... Hele dur bakalım, onu sonra anlayacağız...” (s. 81)

Fitnat Hanım Ragıbe'ye kardeşi olup olmadığını sorar. Ragıbe onun hangi sebeple bu suali sorduğunu anladığından kendisinden bir yaş büyük bir kardeşi olduğunu söyler. Fitnat sevdiği gencin kız kardeşi olduğunu sandığı Ragıbe'yi çok sever ve sık sık onunla görüşmeye devam eder.

Şerife Hanım bir cariyeye nakış dersi vermek için Üsküdar Toptaşı'nda bulunan bir konağa gitmektedir. Konağın beyi kırk kırk beş yaşında, Ali Bey isminde bir zattır. Ali Bey bir yanlış anlama sebebiyle eşini boşamış, daha sonra hatasını anlayarak eşiyle barışmak istemiştir. Ancak eşinin annesi, kızına hiç söylemeden bu barışma teklifini reddetmiştir. Ali Bey, bir süre sonra eski eşinin başka biriyle evlendiğini, bir yıl sonra da vefat ettiğini duyar fakat aradan on beş on altı yıl geçmesine rağmen bir daha evlenmez.

Şerife Hanım, Ali Bey ile Fitnat'ı evlendirmeyi düşünür ve bu düşüncesini Ali Bey'e anlatarak onun da onayı alır. Daha sonra Ali Bey'in evlilik teklifini Hacıbababa'ya iletir. Hacıbababa, Ali Bey'in zenginliğinden dolayı bu teklifi hemen kabul ederek bir müjde gibi Fitnat'a haber verir:

-Kızım, talihin yaver imiş, seni pek büyük bir evden istiyorlar. Ben de söz verdim, iş yalnız nikâha kalmış. Çünkü böyle bir baht her gün önümüze gelmez. Bir büyük bey. Gayetle mâl-dâr, mu'teber, genç... Dairesinde müteaddit hâlâyık, uşak, arabalar, velhasıl bir vezir dairesinden daha iyi... Hemen, Allah mübarek eyleye... (s. 106)

Fitnat Hanım, Ali Bey'le evlenmeyi kesinlikle kabul etmez. Ragıbe'nin kardeşini sevdiğini itiraf eder. Ondan başkasıyla evlendirilirse kendini öldüreceğini söyler ve hasta düşer. Hastalığının daha da kötüye gitmesinden korktukları için ona bu evlilikten vazgeçtiklerini haber verirler. Hacıbababa, Üsküdar'da yazlık bir ev tuttıklarını söyleyerek onu kandırır ve Ali Bey'in konağına gönderir. Fitnat'ın Ali Bey'in konağına götürülmesi esnasında vapurda bir toplantı gerçekleşir:

Fitnat Hanım vapura girer girmez birçok hanımların arasında bulunur; Emine Kadın'la beraber bir yere gidip oturur. Görür ki o bütün hanımlar etrafında toplanmışlar, onu bekliyorlarmış gibi etrafını almışlar. Cümlesi ona dikkatle bakıyorlar. Fitnat Hanım bu halden hayran kalır, mahcup olur. Bu keyfiyete bir ma'na veremez. Zati, zavallı kız dünya görmemiş, zanneder ki vapurun adeti budur. Etrafını almış hanımlara baktıkça üzerlerindeki mücevherat vesair süslerinden,

gözleri kamaşır. Hanımların hiçbirisi Fitnat Hanıma bir şey söylemez. Fakat cümlesi ona bakarlar ve ona baktıktan sonra, birbirlerine dahi bakarak bazı ma'nalı işaretler ediyorlar. Bir kız, Fitnat Hanımın yanına oturmuş ve Fitnat Hanıma iltifat etmek, söz söylemek isterse de bir şey söyleyemez, ancak, gülerek yüzüne bakar. Fitnat Hanım hem utanır hem sıkılır, hem merak eder. Bu muameleden bir şey anlayamaz, pek çok muazzeb olur. (s. 128)

Vapurdan inildikten sonra yine kalabalık bir grupla arabalara binilir. Arabalara kumaş asılı olduğunu gören Fitnat Hanım, bunun bir düğün adeti olduğunu bildiği için “Canım, kim evleniyor? Biz de düğüne mi gidiyoruz?” (s. 129) diyerek Emine Kadın’a sorar. O da havadan sudan konuşarak sözü kapatmaya çalışır fakat aniden Fitnat Hanım her şeyi anlar. Ancak yanındaki kızdan utandığı için kendini zorla tutar. İki üç dakika geçmeden bir konağa gelirler ve Fitnat’ı kolundan tutarak bir odaya sokarlar. Fitnat üzgün bir şekilde Emine Kadın’a buranın neresi olduğunu ve buraya neden geldiklerini sorar. Emine Kadın acı gerçeği açıklar:

-Kızım, burası, bundan böyle, senin evindir. Bu hanımlar hep komşular, ahabblarıdır. Bu kızlar senin cariyeleridir. İşte, senin talihin yaver imiş!... Artık, kadrini bilmezsen... Teşekkür etmezsen... der. Fitnat Hanım, Emine Kadın’ın bu sözünü işittiği gibi, nerede olduğunu anlayarak anide bayılıp düşer. Kızlar üzerine koşup yüzüne soğuk su serperler. Bütün konakta bir velvedir kopar. Biraz sonra Fitnat Hanım kendine gelir. Ama rengi sapsarı olmuş, dudağı kurumuş... Yanında bulunan bir kıza rica eder ki, kalabalık çekilsin de bir-iki dakika تنها kalsın. Derakab herkes çekilir, kapı kapanır. (s. 130)

Vapurdaki bu toplantıda Fitnat, mücevherlerle donanmış hanımların kendisine baktığını, birbirlerine bakıp manalı işaretler yaptığını görür ama dış dünyaya kapalı bir şekilde yetiştirildiği için bunu bir vapur adeti sanır ve içinde bulunduğu durumu anlamaz. Ne zaman ki arabalara kumaş asılı olduğunu görür, bunun bir düğün adeti olduğunu bildiğinden bilgisizlikten bilgiye geçiş (anagnorisis) yaşar.

Fitnat konağa gelir ama Hacıbaba’nın düşündüğü gibi konağı ve Ali Bey’i görünce Tal’at’a olan aşkıdan vazgeçmez. Nakış hocası olarak konağa gidip gelen Şerife Hanım vasıtasıyla Tal’at’a bir mektup göndererek nasıl kandırılıp evlendirildiğini, evlendiği kişinin yüzüne bile bakmadığını anlatır. Ali Bey ise eski eşine benzettiği için Fitnat’ı görür görmez sevmeye başlar. Ancak aradan on gün geçmesine rağmen Fitnat,

Ali Bey'den uzak durmakta ve onu pederi gibi sevdiğini söylemektedir. Bunu kabullenemeyen Ali Bey ona sarılmak ister ve o esnada Fitnat'ın boynunda asılı olan nüsha elinde kalır. Odasına dönünce nüshayı açar. İçinden Zekiye Hanım'ın kızına yazdığı ve gerçekleri anlattığı bir mektup çıkar. Ali Bey bu mektubu okuyunca Fitnat'ın, kızı olduğunu anlar ve onun odasına gider. Ancak kapı kilitlidir ve içeriden inleme sesleri gelmektedir. Bunun üzerine Ali Bey kapıyı kırıp içeri girer ve kanlar içindeki Fitnat Hanım'ı görünce bağırarak bayılır. Onun bağırmasını işiten halayıklar odaya koşarlar ve yüzüne su serperek onu ayıtlırlar. Kendine gelen Ali Bey, Fitnat'ın babası olduğunu nasıl öğrendiğini anlatır.

Ali Bey kızının başında üzüntü içinde ağlarken Fitnat Hanım gözlerini açar ve babasından Tal'at Bey'i bulmasını, onun kendini öldürmesine engel olmasını ister. Onlar bu durumda iken Fitnat Hanım'ın mektubunu alan Tal'at Bey kadın kıyafetleriyle Fitnat Hanım'ın odasına çıkagelir. Romandaki dördüncü ve son toplantı Fitnat Hanım'ın odasında olur. Tal'at Bey Fitnat Hanım'ı kanlar içinde görünce kendinden geçer. İki âşık yan yana canlarını teslim ederler. Halayıklar ağlamaya başlar. Daha önce hiçbir araya gelmeyen üç önemli karakter Fitnat Hanım'ın odasında bir araya gelir. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* bir trajedinin son sahnesi gibi biter.

2.2. Ahmet Midhat Efendi

2.2.1. Hüseyin Fellâh⁶⁶

Romanın başkahramanı Şehlevend, sipahi alayı beylerinden İsmail Ağa ile Hasna Hanım'ın kızıdır. İsmail Ağa görev için İstanbul dışına çıktığı sırada Hasna Hanım'a öteden beri ilgi duyan İskelecizade Bekir Efendi, hile yaparak İsmail Ağa'nın öldüğü haberini ortaya atar. Bu haber üzerine Hasna Hanım, Bekir Efendi ile evlenmemek için yaşlı Safi Bey'le evlenir. Kısa bir süre sonra İsmail Ağa geri döner, karısının evlendiğini duyunca çok üzülür ve kendini öldürür. Hasna Hanım mülkleriyle ilgilenemediği için kısa zaman sonra tüm servetini kaybeder.

Hasna Hanım, kızı Şehlevend ile beraber eski emektarları Koca Veli ve oğlu Ömer ile birlikte yaşamaya başlarlar. Koca Veli vefat edince evin geçimini Ömer üstlenir. Bir gün Hasna Hanım'ın eski emektarı Hurşit'in hanımları hakkında ileri geri konuşması

⁶⁶ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Ahmet Midhat Efendi, *Hüseyin Fellâh*, haz. M. Fatih Andı (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000).

üzerine Ömer, Hurşit'i bıçaklar ve kürek cezasına mahkûm olur. Bu olay nedeniyle ana kız sokaklara düşerler. Kanlı burca sığındıkları bir gece bir grup Yeniçeri ile çatışıp yaralanan Civelek Mustafa'yı görürler ve ona yardım ederler.

Ana kız sokaklarda dilencilik yaparlarken Şehlevend, esirci Mehmet Ali Ağa ile tanışır ve annesini açlıktan kurtarmak için kendini esir olarak satar. Elde ettiği parayı annesine bırakır ve ona esirci Mehmet Ali Ağa'nın oğlu ile evlenmek için İstanbul'dan ayrıldığını söyler. Şehlevend esir olarak Mısır'a götürüldüğü gemide iffetini korumak için dilsiz gibi davranmaya başlar. Mısır'da birkaç gün kaldıktan sonra önce Tunus'a, sonra da Cezayir'e gönderilir. Cezayir dayızadelerinden Ahmed Bey'e cariyе olarak satılır. Dışarıya karşı oldukça muhterem bir insan rolü yapan ama aslında bir eşkıya olan Ahmed Bey evinde olup bitenlerin dışarıya sızmasını istemediğinden dilsiz bir cariyе istemektedir.

Ahmed Bey, kendisi gibi kimliğini gizleyen arkadaşlarıyla akşamları evinde soygun planları yapmaktadır. Bu nedenle Şehlevend'in gerçekten sağır ve dilsiz olup olmadığını anlamak için onu defalarca sınar ve sonunda ona güvenip yanında her şeyi konuşmaya başlar. Şehlevend Ahmed Bey'in evine geldikten sonra akşamları eşkıyaların pek çok toplantısına şahit olur. Birçoğu aynı amaçla tertiplenen bu toplantıların detaylı olarak anlatılanlarına bu çalışmada yer verilecektir.

Şehlevend'in Ahmed Bey'in konağına gelmesinden sonra gerçekleşen ilk toplantıya Kulaksız, Kandûri, Hamid, Veysel ve Aziz isimli eşkıyalar katılır. Toplantı esnasında arkadaşları Gazrûf ve Honik'in bir Yahudi sarrafın mallarını çalıp adamı öldürmesi hakkında konuşurlar. Daha sonra romana ismini veren Hüseyin Fellâh hakkında konuşmaya başlarlar. Şehlevend'in şahit olduğu bu ilk toplantının üç önemli işlevi vardır: Roman kişilerini tanıtmak, toplantıda bulunmayan roman kişileri hakkında bilgi vermek ve Ahmed Bey'in aslında görüldüğü gibi biri olmadığını göstermek. Bu toplantıda Kulaksız, Kandûri, Hamid, Veysel ve Aziz vardır ancak Gazrûf, Honik ve Hüseyin Fellâh'tan da bahsedilir. Bu kişilerin genellikle en belirgin özellikleri verilir. Hüseyin Fellâh'ın ise nasıl biri olduğundan çok fazla bahsedilmez. Sadece ziraatla uğraşan biri olduğu söylenir. Ahmed Bey ve arkadaşları Hüseyin Fellâh'ı dostlukla kendi taraflarına mı çekecekler yoksa onu öldürecekler mi diye uzun uzun tartışılar. Sonunda kendi taraflarına çekmeye, olmazsa onunla düşman olmaya karar verirler. Böylece ilk toplantı sona erer.

Eşkîyaların Ahmed Bey'in evindeki ikinci önemli toplantısı, Şehlevend'in konağa gelmesinden iki ay sonra gerçekleşir. Ahmed Bey'in Boşnak uşağı ölünce yerine Civelek Mustafa adında, cinayet işlediği için İstanbul'dan kaçan bir genç işe alınır. Mustafa'nın konakta çalışmaya başladığı akşam haydutlar tekrar toplanır. Bu sefer Kulaksız, Kandûri, Hamid, Veysel ve Aziz haricinde Gazrûf ve Honik de toplantıya iştirak eder. Gazrûf ve Honik'in Yahudi sarrafın mallarını ele geçirmesi, yeni gelen uşak ve Hüseyin Fellâh hakkında konuşulur. Civelek Mustafa'ya çarşıda pazarda çok gezmemesi ve bu konakta gördüğü kişilerden, konuşulanlardan hiçbir yerde bahsetmemesi tembihlenir. Ağzından laf kaçırırsa ellerinden kurtulamayacağı söylenerek tehdit edilir. Bu toplantı esnasında Civelek Mustafa ilk defa haydutlarla tanışır.

Diğer haydutların uzak bir yere gittiği bir gece Ahmed Bey'in evinde sadece Kandûri, Hamid ve Aziz toplanır. Romadaki bu üçüncü toplantıda Mustafa'nın silahlılığındaki kesik bir bıçak kını Kandûri'nin dikkatini çeker ve ona bunun sebebini sorar. Mustafa onlara sözlü tacizine uğradığı bir kişiyi öldürdüğünü, onun arkadaşları tarafından yaralandığını ve bir anne ile kız tarafından hayatının kurtarıldığını anlatır. Bu olay sonrasında Mustafa ona saldıranları ve onların bir arkadaşını öldürerek gemiyle Cezayir'e kaçırmıştır. Mustafa, hayatını kurtaran bu anne kızı aradığını ama bulamadığını söyler. Eğer onu kurtaran kız, ırz ehli biriye onunla evlenmeye söz verdiğini de belirtir. Bu toplantıda konuşulanlar sayesinde Şehlevend, annesiyle kurtardığı kişinin Civelek Mustafa olduğunu öğrenir.

Şehlevend, Ahmed Bey, Kulaksız, Kandûri, Hamid, Veysel ve Aziz, Gazrûf, Honik, Civelek Mustafa ve Hüseyin Fellâh'ın bir araya geldiği dördüncü toplantı Mustafa'nın sergüzeştini anlattığı gecedan üç gece sonra olur. Haydutlar, Hüseyin Fellâh'ı konağa davet edip kendileriyle birlikte hareket etmeyi kabul etmezse öldürmeyi planlarlar. Hüseyin Fellâh konağa geldiğinde Ahmed Bey ve arkadaşları ona gerçek yüzlerini açıklarlar ve ondan aralarına katılmalarını isterler. Hüseyin, çift çubuk sahibi bir kişi olduğunu söyleyerek onların haydutluk teklifini reddeder. Bunun üzerine Hüseyin Fellâh'a o gece konakta kalmasını teklif ederler. Amaçları gece uyurken onu öldürmektir. Şehlevend, Hüseyin Fellâh'ın odasına giderek onu öldüreceklerini haber verir. Daha sonra Hüseyin Fellâh'ı gizlice evden çıkararak hayatını kurtarır.

Hüseyin Fellâh'ın ölümden kurtulmasından sonra haydutlar on beş gün boyunca eşkıyalık yapmaya giderler. Hatta daha önce geceleri şekavete gitmeyen Ahmed Bey

de geceleri şekavete gitmeye başlar. On beş gün sonra haydutlar Ahmed Bey'in evinde beşinci kez toplanırlar ve Hüseyin Fellâh'ı öldürüp onun çiftliğini ele geçirmeye karar verirler. Hüseyin Fellâh'ın çocuğu olmadığı için onun malları beytülmale kalacak, haydutlar da aralarında para toplayıp çiftliği beytülmalden alacaklardır. Planlarını ertesi akşam gerçekleştirmeyi kararlaştırırlar. Şehlevend, Mustafa'nın odasına giderek ilk kez onunla konuşur ve hayatını kurtaran kişinin kendisi olduğunu söyler. İyiliğine karşılık Mustafa'dan Hüseyin Fellâh'ı uyarmasını ister.

Haydutların Hüseyin Fellâh'ın çiftliğine yaptıkları baskın anlatılmaz. Baskında neler olduğunu Mustafa ertesi gün çarşıya gidince öğrenir. Eşkıyalardan iki kişi ölmüştür ama cesetlerin kafası kesildiği için kimin öldüğü belli değildir. O akşam haydutlar altıncı kez toplanıp Honik'in ölümünü nasıl gizleyeceklerine karar verirler. Kulaksız, Aziz ve Honik yoktur. Honik'in ve bir uşağın öldüğü, diğerlerinin yaralı olduğu anlaşılır. Haydutların hepsi saygın kimseler olarak tanındığı için Honik'in öldüğünü gizlemeye çalışırlar. Önce herkese onun hasta olduğunu yayarlar, sonra da başka birini öldürüp Honik diye toprağa verirler. O akşam aralarında bir casus olduğu konusunda da konuşurlar. Önce Civelek'ten şüphelenirler ancak sonrasında onun casus olamayacağına karar verirler.

Ertesi akşam ve sonraki akşamlarda haydutlar adetleri olduğu üzere Ahmed Bey'in evinde toplanırlar ve Hüseyin Fellâh'tan nasıl intikam alacaklarını konuşurlar ama bir karara varamazlar. Bu toplantılar romanda anlatılmaz. Honik'in yerine birini öldürüp toprağa verdikten beş gün sonra yedinci kez toplanırlar ve hile konusunda mahir olan Hamid'in Hüseyin Fellâh'ı öldürmesine karar verirler. Ancak bu işi ne zaman ve nasıl yapacağı konusunda Hamid kimseye bilgi vermez çünkü aralarında bir casus olduğunu düşünmektedir. Şehlevend, Mustafa'dan Hamid'i takip edip öldürmesini ister. Mustafa da onu Hüseyin Fellâh'ın konağına kadar takip eder ve Hüseyin'in odasına girmek üzereyken öldürür. Hüseyin Fellâh, Hamid'in cesedini Dayı konağının önüne getirtir. Halk onun haydutluk yapmış olduğunu öğrenince çok şaşırır.

Ertesi akşam haydutlar Ahmed Bey'e haber göndererek toplanmak isterler. Ahmed Bey kabul etmek istemese de mecburen razı olur. Hamid'in haydut olduğunun anlaşılmasının kendilerine zarar vereceğinden çok korktukları için önce bu meseleyi konuşurlar. Sonra yine aralarında bir casus olduğundan bahsederler. Daha sonra da haydut grubundan kimsenin uzun süre Hüseyin Fellâh'ın yaşadığı Cuy'a karyesi civarına yaklaşmamasına karar verirler.

Romanda Şehlevend, Civelek Mustafa ve Hüseyin Fellâh da kendi aralarında toplantılar yapmaktadır. Haydutlar karşısında romandaki iyi karakterlerin bir araya geldiği üç önemli toplantı vardır. Bunlardan ilki haydutların baskına gittiği bir akşam gerçekleşir. Mustafa ve Şehlevend, Hüseyin Fellâh'la buluşmaya giderler. Şehlevend daha önceden Hüseyin Fellâh'ın gönderdiği erkek kıyafetlerini giyer. Şehlevend ona annesi Hasna Hanım'dan ve nasıl cariye olduğundan bahseder. İstanbul'daki adamları vasıtasıyla annesinden haber almasını ve kendisine verdiği parayı annesine göndermesini rica eder.

Şehlevend'in annesi Hasna Hanım, kızının bıraktığı parayı kısa sürede bitirmiş ve maddi açıdan yine zor durumda kalmıştır. Mahalle imamı Süleyman Rahmi Efendi ona para kazanması için çamaşır yıkama işi, daha sonra da evlenmek için gittiğini sandığı kızını görmesi için Mısır'a bedava gemi yolculuğu ayarlamıştır. Hasna Hanım hacca giden yolcularla beraber yola çıkar ancak seyahat esnasında gemi saldırıya uğrar ve Hasna Hanım haydutlar tarafından esir alınır.

Şehlevend, Hüseyin Fellâh ve Mustafa, Ahmed Bey'in evinde ikinci kez Şehlevend'in odasında görüşürler. Hüseyin Fellâh gece Şehlevend'i görmeye gelir ve sabaha kadar sohbet ederler. Tam gideceği sırada Ahmed Bey'in uyanması üzerine dışarı çıkamaz ve odadaki yüklüğe saklanmak zorunda kalır. Gece haydutlar toplanır. Şehlevend Hüseyin Fellâh'ı göndermek için onların gitmesini bekler. Haydutların erken gitmesi için hepsinin kahvesine afyon koyar. Uykusu gelen haydutlar evlerine dağılırlar. Hüseyin gitmeye hazırlanırken bu sefer de Mustafa Şehlevend'in odasına gelir ve Hüseyin'i kıskandığından, Şehlevend'i sevdiğinden bahseder. Şehlevend Hüseyin Fellâh'a yüklükten çıkmasını söyler. Civelek onu görünce şaşırır. İkisi de hangisini sevdiği konusunda Şehlevend'e sorular sorarlar. O da annesinden cevap gelmeden kimseye bir cevap veremeyeceğini söyler.

Hüseyin Fellâh, Mustafa ve Şehlevend'in üçüncü toplantısı Mustafa'nın odasında olur. Hüseyin, Şehlevend'in annesi hakkında haberler içeren mektubu getirmek için konağa gelir. Üst katta haydutların toplandığını anlayınca Mustafa'nın odasına girer ve beklemeye başlar. Mustafa gelince ona Şehlevend'i çağırmasını söyler. Şehlevend odaya geldiğinde Mustafa uyumaktadır. O uyurken mektubu okurlar. Mektupta Şehlevend'in annesinin kızını bulmak için Mısır'a doğru yola çıktığı, yolda gemisinin battığı veya korsanlarca kaçırıldığı, onun tanıdığı Ömer isimli bir gencin kürek mahkûmu olduğu ve onun bulunduğu geminin tersanede demirli olduğu yazmaktadır.

Şehlevend Mustafa uyanınca ona Ömer'in süt kardeşi olduğunu söylemelerini ister. Mustafa uyanınca mektubu ona da okurlar. Mektupta yazılanları Şehlevend onlara açıklar. Böylece onun geçmişini öğrenirler. Hüseyin onlara yakında Fas ve İspanya taraflarına bir geziye çıkacağını, bir ihtiyaçları olursa kahyasından isteyebileceklerini bildirir.

Romandaki üç önemli karakterin toplantılarından sonra eşkıyaların sekizinci buluşmaları gerçekleşir. Haydutlar bir akşam yine Ahmed Bey'in evinde toplanırlar. Kurdoğlu adında bir haydudun yaptığı vurgunlardan bahsederler. Onların konuşmalarını dinleyen Şehlevend annesinin Mısır'a gitmek için bindiği geminin Kurdoğlu'nun ortağı tarafından ele geçirildiğini öğrenir. Haydutlar, Kurdoğlu'nun evine baskın yapıp onun tüm mallarını ele geçirmeyi planlarlar. Bu baskını yapabilmek için kendi içlerinden birini Kurdoğlu'nun konağına sokmaya karar verirler. Bu kişinin Civelek Mustafa olabileceğini konuşurlar. Ancak baskının zamanına ve konağa casus olarak sokacakları kişinin kim olduğuna kesin karar vermezler. Şehlevend, Ahmed Bey, Kulaksız, Kandûri, Veysel ve Aziz, Gazrûf, Civelek Mustafa'nın bir araya geldiği bu toplantıda Şehlevend'in annesinin nerede olabileceği öğrenilmiş olur. Şehlevend toplantıdan sonra Mustafa'dan haydutlar kendisini Kurdoğlu'nun konağına gönderirse bu görevi kabul etmesini ve Kurdoğlu'nun adamlarının ele geçirdiği gemide kimlerin olduğunu öğrenmesini ister.

Eşkılar, Ahmed Bey'in evinde dokuzuncu ve son kez Kurdoğlu'nun evine casus olarak kimin gönderileceğine karar vermek amacıyla toplanırlar. Bu mesele için daha önce defalarca toplanmış ancak bir karara varamamışlardır. Nihayet bu akşamki toplantılarında Kurdoğlu'nun evine Civelek Mustafa'yı göndermeye karar verirler. O da Şehlevend'in verdiği talimatlar üzerine başlangıçta biraz itiraz etse de verilen görevi kabul eder. Mustafa'ya "kapısız kalmış bir garip yiğit" gibi Kurdoğlu'nun konağına kapılanması söylenir. O da denilenleri yaparak Kurdoğlu'nun konağında kalmaya başlar.

Meseleler hakkında konuşmak ve plan yapmak için Ahmed Bey'in evinde toplanmakta olan haydutlar baskın esnasında Kurdoğlu'nun konağında son kez bir araya gelirler. Mustafa'nın Ahmed Bey'e verdiği bilgiler doğrultusunda baskın yapmak için harekete geçen eşkıyalar elde edecekleri ganimetleri paylaşmak istemediklerinden yanlarına uşaklarını almazlar. Sadece Ahmed Bey, Kulaksız, Kandûri, Veysel, Aziz ve Gazrûf baskına gider. Konağa vardıklarında Mustafa onları içeri alır. Eşkılar, eşyaların

bulunduğu odalardan birinin kapısını açtıkları sırada Kurdoğlu ve damadı onlara saldırır. Aziz ve Veysel ölür. Diğer eşkıyalar da yaralanır. Şehlevend erkek kıyafetiyle ortaya çıkar. Mustafa her şeyi onun tertip ettiğini kendisinin de icra ettiğini söyler. Kandûri onun dilsiz cariyeye olduğunu fark eder. Kurdoğlu da o gün eşkıyaların yapacağı baskını haber veren imzasız mektubu, bu gencin yazdığını anlar ve “Oğlum dile benden ne dilersen?” der. O da konağın mutfağında çalışan Hasna isimli cariyeyi ister. Böylece Şehlevend annesini kurtarır, eşkıyalar da ele geçirilir.

Eşkıyaların yakalanmasından sonra romandaki toplantıların mekânı Hüseyin Fellâh’ın konağı olur. Bu konakta üç toplantı tertiplenir. Bunlardan ilki Ömer’in Şehlevend ile kavuşması esnasında olur. Ömer, İstanbul’da kürek mahkûmu olarak tutulduğu gemiden Hüseyin Fellâh tarafından kaçırılarak Cezayir’e getirilir. Mustafa ve Şehlevend ise o sırada Hüseyin’in konağındadır. Şehlevend kendisine âşık üç erkek kahramanla ilk kez bu toplantıda bir araya gelir. Hüseyin’le Mustafa, Şehlevend ve annesinin Ömer’i nasıl karşılayacağını merak etmektedirler. Ömer, Hasna Hanım’ın elini ve eteğini, Şehlevend’in ise eteğini öper. Şehlevend, Ömer ile bir kelime bile konuşmaz. Onların bir şey konuşmadığını gören Hüseyin ve Mustafa dışarıya çıkarlar. Anne ve kızın bu vakarlı halini ikisi de çok takdir eder.

Hüseyin Fellâh’ın konağındaki ikinci toplantıda Şehlevend, Civelek Mustafa, Hüseyin ve Ömer bir araya gelip sohbet ederler. Ömer, Ahmed Bey ve arkadaşları hakkında malumat sahibi olmadığı için önce Hüseyin Fellâh “(...) Dayızade Ahmed Bey ve rüfekası cemiyet-i şakaveti hakkında Ömer’e gayet mücmel olarak malûmat vermeye başladı.” (s. 325) Daha sonra ise Şehlevend Kurdoğlu’nun evindeki baskından sonra yaşananları Ömer’le birlikte okuyuculara nakleder. Ömer, Şehlevend’in konuşması bitince Ahmed Bey ve arkadaşlarına ne yaptıklarını sorar. Şehlevend eşkıyaların boynunun vurulabileceğini söyler. Hüseyin Fellâh biraz parayla kurtulabileceklerini söyleyince diğerleri şaşırır.

Hüseyin Fellâh’ın konağındaki üçüncü toplantıda Hüseyin, Şehlevend’in isteği üzerine kardeş gibi yaşamalarını teklif etmek için Ömer ve Mustafa’yı kendi odasında toplar. Bundan sonraki hayatlarına bir düzen vermeleri gerektiğini vurguladıktan sonra hayatlarının geri kalanını Cuy’a karyesinde birlikte geçirmelerini, Hasna Hanım’ı valide, Şehlevend’i kız kardeş kabul etmelerini ister. Ömer kabul etse de Mustafa bu teklifi kesinlikle reddeder ve bıçağını midesine saplar. Onu kanlar içinde görünce Şehlevend’i çağırırlar. Mustafa ölmeden önce Hüseyin Fellâh’ın Sabîre ile, Ömer’in

de Şehlevend ile evlenmesini ister. Kendisinin yedi kişiyi öldürdüğü için kabahatli olduğunu ve Allah'ın kendi kisasını kendi eliyle icra ettirdiğini söyler. Yazar romanın sonunda Civelek Mustafa'yı yedi kişinin canını aldığı için cezalandırır. Bu olayın ardından üç seneye yakın yas tutarlar ve sonra Şehlevend, Ömer ile Hüseyin ise eski sevgilisi Sabire ile evlenir ve çocukları olur.

2.2.2. Yeryüzünde Bir Melek⁶⁷

Yeryüzünde Bir Melek romanının beraber büyüyen ve birbirilerini çok seven başkişileri Şefik ile Raziye, Şefik'in tıp tahsili için Fransa'ya gitmesi üzerine ayrılır. Raziye, Şefik'ten haber alamayınca onun Fransa'ya gidişinin üçüncü senesinde İskender Bey adında biriyle evlenir. Şefik dört sene sonra İstanbul'a geri dönünce eski aşkları canlanır ve tekrar görüşmeye başlarlar. Bu esnada Şefik doktorluk mesleğini icra etmektedir. Hastaya bakmak üzere çağrıldığı bir evde Arife adında dul bir kadın ile karşılaşır. Arife, Şefik'e âşık olur ancak Şefik Raziye'den dolayı onunla ilgilenmez. Bunun üzerine Arife ikisinden de intikam almaya karar verir.

Romandaki ilk toplantı Şefik'in Tahtakale'deki evinde gerçekleşir. Şefik ve Raziye, Arife'den korktukları için aylarca görüşemezler. Sonunda Şefik Raziye'ye bir mektup yazarak kendi evinde görüşmelerini teklif eder çünkü evinde hastalarını muayene ettiği için Raziye'nin diğer kadınlar arasında dikkat çekmeyeceğini düşünür. İki âşığın yanında Nimetullah Hanım ve Neşe Kalfa da bulunduğu için görüşmeleri bir toplantı mahiyetini alır. Yazar, Raziye ve Şefik'in aşklarına gölge düşürmemek için onları yalnız olarak kapalı bir mekânda bir araya getirmek istemez. Bu iki kadın, âşıklar arasındaki ilişkinin ne kadar masumane olduğuna kendi gözleriyle şahit olurlar:

Muhabbetin bu derecelerde halis ve safî olması suretindeki lezzet, pek başka bir şeydir. Her biri diğerinin birer elini kendi eli içine almış olduğu hâlde birbirinin yüzlerine yalnız mahzunane nazarlardan ibaret bir tavır ile muhafaza eyledikleri sükût bile en canlı muhaverelerden daha manidar olup bîçareler bu sükûtle ol kadar ince manaları ifade ve istifade ederlerdi ki bu manaların inceliğine kıyasen dakik-ı kelimat bile zayıf kalırdı. (s. 170)

Arife, Şefik ile Raziye'nin görüştüğünü haber alır ve Şefik'i, ikisini mahvetmekle tehdit eder. Şefik, Raziye'yi zor duruma düşmekten kurtarmak için Arife'yle bir

⁶⁷ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Ahmet Midhat Efendi, *Yeryüzünde Bir Melek*, haz. Nuri Sağlam (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000).

anlaşma yapar ve artık Raziye ile görüşmemeyi, haftada iki gün onunla zaman geçirmeyi kabul eder. Şefik, bir ay süreyle bu anlaşmaya riayet eder fakat Raziye ondan haber alamayınca bir gün yanında Nimetullah Hanım'la birlikte tekrar Tahtakale'deki eve gelir. Şefik ona Arife ile olan anlaşmalarını anlatıp hemen gitmesini ister ancak o sırada Arife gelir. Romandaki bu ikinci toplantıda Raziye, Arife ve Şefik ilk kez bir araya gelirler. Ayrıca Raziye'nin arkadaşı Nimetullah Hanım ve Şefik'in Arap aşçısı Neşe Kalfa da oradadır:

Şefik ile Raziye'nin çehreleri mosmor kesilip dudakları âdeta kabarmış, nefesleri kesilmiş, hemen teessürleri altında boğulmak derecelerine gelmişlerdir. Arife ise gazap, haset, intikam, galebeye tahalük gibi yüzlerce hissiyât-ı azîmenin tesirâtıyla rengi bembeyaz olarak kâh Raziye'nin kâh Şefik'in yüzüne bakar ve fakat koparacağı kıyameti koparmak için nasıl şimşek gibi çakıp gök gibi gürleyeceğini zihninde birden bire kararlaştıramayarak hep zihninde bir şeyler arardı. (s. 181-182)

Arife avazı çıktığı kadar bağırarak rezalet çıkarmaya çalışır. “Ben, gönlümün mağlûbu isem hiçbir kimsenin hukukunu ayaklarımın altına almıyorum. Fakat siz, melek gibi kocanızın hukukunu ayaklar altına alıyorsunuz. Ama aklınızca bir muaşakayı safî ve halis buluyorsunuz.” (s. 183) diyerek Raziye'nin iffet ve ismetini sorgular. Bu toplantıda yazar, romanın iyi ve kötü kadın karakterini ilk defa bir araya getirir. Amacı, iki kadın arasındaki farklılıkları okuyucuya göstermektir. Bir yanda melek gibi sakin ve kırılgan bir kadın, diğer tarafta ise aşkı için her türlü çılgınlığı göze alan, toplumun ne düşüneceğine aldırmayan, kıskanç ve öfkeli bir kadın vardır. Ancak bu iki kadın karakterin bir araya getirilmesinde üstü örtülü de olsa başka bir amaç daha vardır. Ahlaki konularda belli hassasiyetleri olan Ahmet Midhat, romanın başında yer alan Şefik ile Raziye'nin ilk buluşmasından sonra ikisinin görüşmeleri hususunda ne düşündüğünü şu sözlerle açıklar: “Şefik ile Raziye arasındaki sûret-i cereyânını yukarıki bapta tafsil eylediğimiz muhavereyi, ihtimal ki karilerimizin en çoğu arzularına muvafık bulmamışlardır. Doğrusu istenirse itiraf ederiz ki hikâyenin muharriri yine kendimiz olduğumuz hâlde biz dahi sûret-i cereyân-ı hâli arzumıza muvafık bulamadık.” (s. 17)

Yazar, her ne kadar Raziye'yi bir melek gibi tasvir etse de evli olduğu hâlde bu tür bir ilişkiye girdiği için eleştirmekten geri durmaz, hatta bu eleştiriyi Arife'ye de yaptırır. Raziye, Arife'nin tenkitlerinde haklı olduğunu kabul etse de Şefik'ten vazgeçemez:

“Kadının hakkı var! Ben ehl-i ırz, ehl-i iffet ve masum bir kadınsam burada Şefik’in hanesinde ne işim vardı? Şefik benim nemdir?” diye nefisini mutlaka itham etmekle beraber “Ah ne yapayım ki Şefik benim hiçbir şeyim olmamakla beraber her şeyim yine Şefik’tir! Ben Şefik’ten ayrılırsam ne olurum!” İşin bundan sonrası için iftirakı daha ziyade tahammül-güdâz bir afet bulurdu. (s. 185)

Gönlüne söz geçiremeyen Raziye, Şefik’le görüşmeye devam eder ancak iffetine söz gelmemesi için yanında Nimetullah Hanım olmadan Şefik ile yalnız kalmamaya karar verir. Nimetullah Hanım onun bu kararını Şefik’e bildirir. Şefik, Neşe Kalfa’nın Süleymaniye’deki evinde görüşebileceklerini bildirir. Ancak Arife, Neşe Kalfa’yı elmas ve parayla kandırarak iki âşığın görüşeceklerini öğrenir ve onlara tuzak kurar. Şefik, Raziye ve Nimetullah, Neşe Kalfa’nın evinde toplandıkları zaman Arife’nin planladığı üzere on beş yirmi kişi baskın yapmak için evin kapısına dayanır. Baskına gelenler arasında Arife’nin uşağı Şakir Ağa ve romanın sonraki bölümlerinde önemli bir karakter haline gelecek olan Salih Çavuş da vardır. Romandaki bu üçüncü toplantıda yazar, okuyucuya mahalle baskınlarının yanlışlığını ve yaratacağı kötü sonuçları göstermeye çalışır:

Gidenler niçin gidiyorlar? Bunların ağılebi, müttehemlerin irtikâp eyledikleri cinayeti kabul edemeyecekleri için gitmiyorlar. Bunu muhakkak bilmelidir. Zira kendilerinde bu vicdan olsa böyle hareket etmezlerdi. Fazla olarak kendileri dahi o cinayeti çok kere irtikâp etmiş oldukları gibi çok kere daha irtikâp edeceklerdir. Bunların gidişleri bir rezalet seyriyle eğlenmekten başka hiçbir şey için değildir. Bir kadın rüsvay olacak, bir erkek dahi terzil edilecek, bunlar alay malay kapıya getirilirken cemaati teşkil eden ağalar, efendiler, beyler dahi tavr-ı muzafferâne ile kahkahalarla gülerek eğlenecekler! İşte bunun için gidiyorlar. Rezaletin setri lâzım iken neşriyle iftihar ediyorlar. Rezilliğin tedip ve ıslahı lâzım iken bir daha salâh-ı hâl mümkün olamayacak kadar müekkeden müşeddeden kendilerini terzil için gidiyorlar. (s. 199-200)

Şefik, baskından sonra Vidin’de kürek cezasına gönderildiği için üç yıl Raziye ile bir araya gelemez, İstanbul’a döndükten sonra da Raziye’yi arayıp sormaz. Ta ki bir tesadüf tekrar onları bir araya getirene kadar. Romandaki dördüncü toplantı Davutpaşa’nın kırılık bir kesiminde küçük bir kulübede meydana gelir. Raziye ve Nimetullah burada Salih Çavuş ile birlikte yaşamaktadır. Şefik de Frenk arkadaşlarıyla askeri bir töreni izlemek üzere oraya gelmiştir. Bu toplantının romandaki işlevi, Şefik

ve Raziye'nin arasındaki yanlış anlaşılmalara ve bilinmeyen cihetlerin ortaya çıkmasını hızlandırmaktır. Nimetullah Hanım ve Salih Çavuş baskından sonraki olayları Şefik'e hikâye ederler. Raziye, Arife'nin ona söylediği gibi Şefik'in ölmediğini öğrenir. Ayrıca Şefik de Raziye'nin ahlaksız bir kadın olduğuna dair duyduğu haberlerin iftira olduğunu anlar. Artık esrarına vâkıf olamadıkları tek mesele kalmıştır: Raziye'nin yerine geçerek onun adının kötüye çıkmasına neden olan kadın kimdir? Şefik, Raziye'nin masumiyetini öğrendikten sonra bu durumu çözmek üzere oradan ayrılır.

Romanın beşinci toplantısı Şefik'in evinde gerçekleşir. Şefik, Raziye'nin yerine geçen kadının, arkadaşı İsmail'in eski hanım arkadaşı Cevriye olduğunu öğrenir. Bu durumdan herkesi haberdar ederek Raziye'nin adını temize çıkarmaya karar verir. İsmail'i, Raziye hakkında bilgi sahibi olan on tanıdığını ve kendisiyle birlikte Davutpaşa'ya talim seyretmeye giden Frenk dostlarından üç dört kişiyi kendi evinde yemeğe davet eder. Cevriye bu yemekte olayların iç yüzünü orada bulunanlara anlatır. Böylece Raziye'nin masum olduğu anlaşılır. Türk masallarının sonundaki toplantılara benzeyen bu yemekte Raziye'nin masumiyeti, onu ahlaksız bir kadın olarak bilen kimselere anlatılır. Ancak burada olayların anlatımı suçsuz olan asıl kahraman tarafından değil onu adının lekelenmesine sebep olan Cevriye tarafından nakledilir.

Romanının altıncı toplantısı Raziye'nin yaşadığı kulübede gerçekleşir. Olayların açığa çıktığı günden beri Şefik'ten haber alamayan Raziye merak içindedir. Sahte Raziye meselesini çözen Şefik durumu haber vermek üzere Raziye'nin yanına gelir, Salih Çavuş, Nimetullah ve Raziye'ye son günlerde yaşanan olayları hikâye eder. Raziye kendi adını kullanarak onu halka ahlaksız bir kadın olarak tanıtan Cevriye'ye Şefik'in ev aldığını ve maişetini temin ettiğini öğrenince çok sevinir: "Senden beklediğim intikam buydu Şefikim! O kadını mahvetseydin sana aferin demeyecektim." (s. 321) diyerek "Yeryüzünde Bir Melek" olduğunu ispatlamış olur. Şefik; Salih Çavuş, Nimetullah ve Raziye'yi alarak kendi evine getirir.

Yeryüzünde Bir Melek'te en çok roman kişinin bir araya geldiği toplantı, eserin sonunda yer alan Raziye ve Şefik'in düğünüdür. Düğünde Nimetullah, Cevriye ve İsmail vardır. Ayrıca uzun süredir kendisinden bahsedilmeyen İbrahim Bey ve Arife de bu düğünde ortaya çıkar ve onların son durumları hakkında okuyucuya bilgi verilir. Romandaki olumlu karakterlerden biri olan İbrahim Bey, Vidin'de kürek mahkûmu olduğu sırada Şefik'e yaptığı iyiliklerin karşılığını alır. Şefik ona borçlarını ödeyip

hapisten çıkması ve müsadere edilen mallarını geri alması için gereken parayı verir. Cevriye düğünde bulunan iki Kıptî'yi görünce bunlardan birinin Arife olduğunu fark eder ve bunu önce Nimetullah Hanım'a sonra da Raziye ve Şefik'e söyler. Böylece romanın kötü karakteri Arife'nin de hak ettiği cezayı görmüş olduğu anlaşılır.

Yazdığı eserlerle okuyucuya ders verme amacı güden Ahmet Midhat, okuyucularının evli olan bir kadının başından geçen bu aşk öyküsünden yanlış dersler çıkarmasından endişelendiği için sürekli onların ilişkilerinin ne kadar masum olduğunu vurgular ve âşıkları evleninceye kadar yalnız bırakmaz. İki âşığın yanında her zaman Nimetullah Hanım vardır. Ahmet Midhat romanın sonunda yer alan “Netîce-i hükm” kısmında Şefik'e “Aşk, her kalbe mahsus olarak mukaddes bir şeydir fakat aşk, zahirde umumen dahi mukaddes olmak için nikâhla takdis edilmiş bulunmak lâzımdır.” (s. 347) sözlerini söyleterek nikâhın önemine vurgu yapar.

2.2.3. Paris'te Bir Türk⁶⁸

Ahmet Midhat'ın *Paris'te Bir Türk* adlı romanının “Esnâ-yı Râhta” başlıklı ilk bölümü, İstanbul'dan Paris'e giden Messagerie Impériale vapurunda geçer. Bu nedenle roman kişileri yemek salonunda veya güvertede sık sık toplanıp bazen hep birlikte bazen de gruplar halinde sohbet etmektedirler. Romanda, vapurda geçen beş toplantıya yer verilir. Bunlardan ilki, ikinci mevki yolcularının ilk akşam yemeğidir. Yemek sırasında masada bulunan kişiler topluca okuyucuya tanıtılır. Anlatıcı, yolcuların hepsinin bir aradayken tanıtılmasının kendisine kolaylık sağlayacağını bildiği için yemek zamanını özellikle seçer ve bunu da açıkça ifade eder:

Yolcuları gözden geçirecek isek onun da vakti tamam şimdidir.

Hikâyemizde bu vakit hangi vakit olduğunu bilir misiniz? Akşam üzeri saat onda Dersaadet limanından hareket etmiş olan geminin tamam Marmara açıklarında bulunduğu saat bir sularındadır ki, yolcuların cümlesi sofrada yemek yemekte bulundukları cihetle cümlesini bir lâhzada gözden geçirmek mümkündür. (s. 3)

Yemek masasında ikinci kaptan, Madame Syrienne, kızı Marie ve oğlu Etienne, Madame Cartrisse, Madame de Trouville, Herr Kaliksberg, yaşlı bir kadın, Angéline, Ussé ve Julie'den oluşan Dizier ailesi, Zekâ Bey, Remzi Efendi, Yorgidis, Gabrielle, Mister James, Monsieur Autrans, Gardiyanski, Nasuh Efendi ve Sena Bey vardır.

⁶⁸ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Ahmet Midhat Efendi, *Paris'te Bir Türk*, haz. Erol Ülgen (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000).

Yazar sırasıyla bu kişileri tanıtır. Çoğunluğu Fransız olan bu yolcular arasında dört Türk ile Alman, Rum, İngiliz ve Leh uyruklu birer yolcu vardır.

Anlatıcı, kişileri tanıtırken hâkim bakış açısı kullanmaz. Kahramanları ilk kez görüyormuş gibi onlar hakkında edindiği izlenimlerden bahseder, romanın başkişisinin kim olduğunu belli etmez. Masada bulunan herkesi sırasıyla tanıtır. Yolcuların fiziki özellikleri, milliyetleri, karakterleri, davranışları hakkında bilgiler verir ve daha sonra aralarında geçen konuşmalardan bahsetmeye başlar. Anlatıcı: “Bu gibi sofralarda bulunmuş iseniz bilirsiniz ki oralarda İngiltere parlâmentosu gibi yalnız bir adam söyleyip sair cemaatin dinlemesi âdeti yoktur. Her iki üç kişi kendi mabeynlerinde bir söz açıp ol suretle konuşurlar. (s. 5-6) sözleriyle konuşmaların ne surette devam ettiğini bildirir. Yolcular kendi aralarında gruplara ayrılmışlardır ve farklı konulardan bahsetmektedirler.

İkinci toplantı, vapurun güvertesinde vuku bulur. Yolcular yemeklerini yedikten sonra birer ikişer güverteye çıkarlar ve gruplar halinde sohbet ederler. Sadece James ve Autrans resim yapmak için kamarada kalmıştır. Romanın başkişisi Nasuh, şiir, inşa, hikâye, tiyatro gibi konulardan bahsetmekte olan Madame Cartrisse, Gardiyanski ve Gabrielle’in yanına gider, izin isteyerek sohbeta dâhil olur. Zekâ Bey ise Madame De Trouville ile sohbet etmektedir. Nasuh’un Fransız edebiyatı hakkındaki bilgisini gören Cartrisse şaşırır:

Cartrisse- Vay! Siz Türk müsünüz?

Nasuh- Türk olmadığım neden maznun?

Cartrisse- Vallahi siz Fransız edebiyatından bahsederken ben sizin Türk olduğunuza asla ihtimal veremedim.

Nasuh- Acayip! (s. 15)

Nasuh hem Doğu hem de Batı edebiyatı konusunda ne kadar bilgili olduğunu gösteren konuşmalarıyla Madame Cartrisse, Gardiyanski ve Gabrielle’in beğenilerini kazanırken bu esnada Zekâ Bey De Trouville ile sergiledikleri taşkın hareketlerle kendini küçük düşürmektedir. Güvertedeki bu toplantının birinci işlevi romanın olumlu karakteri Nasuh nezdinde bir Türk’ün ne kadar bilgili olabileceğini göstermektir. İkinci işlevi ise romanın olumlu karakteri ile olumsuz karakteri arasındaki davranış farklılıklarını vurgulamaktır. Nasuh edebiyat konusundaki malumatıyla insanların takdirini toplarken Zekâ Bey sergilediği hafif davranışlarla

tepki toplamaktadır. Ayrıca bu toplantıda iki kahramanın kendi seviyelerine göre kişilerle arkadaşlık ettiğini de vurgulanmıştır.

Sabah yolcular ellerini yüzünü yıkar yıkamaz güverteye çıkıp nerede olduklarına bakarlar. Ancak hava rüzgârlı olduğundan güvertede duramayarak tekrar salonda toplanırlar. Vapurdaki bu üçüncü toplantıda Herr Kaliksberg, Cartrisse, Gardiyanski ve Nasuh sohbet ederken Cartrisse, İstanbul'u gördüğü zaman İstanbul ve İstanbul halkı hakkındaki bilgilerinin ne kadar değiştiğini şu sözlerle dile getirir: “İstanbulca gördüğüm âsâr-ı terakki nazâr-ı istiğrâb ve hayretimi mucip oldu. Ben zannedirdim ki İstanbul'da hâlâ değirmen taşı kadar sarıklı ve belleri yatağanlı ve piştovlu adamlar göreceğim. Hâlbuki bilakis İstanbul'da âdeta Avrupalı gibi giyinmiş adamlar ve bilhusus gençler gördüm.” (s. 25)

Herr Kaliksberg ve Nasuh, Cartrisse'e İstanbul hakkında bu fikre nereden kapıldığını sorarlar. O da resimli bir İstanbul seyahatnamesinden bu malumatı edindiğini söyler. Nasuh ona her okuduğuna inanmamasını, bugün yazılan eserlerde bile yanlışlar bulunduğunu söyler. Sözlerini ispatlamak için önce İngiliz ressam Mister James'in Osmanlı topraklarında yaptığı tuhaf resimleri gösterir, sonra da Fransız Autrans'ın yazdığı yanlış bilgilerle dolu şark seyahatnamesinden parçalar okur. Bunun üzerine Cartrisse ona hak verir.

Paris'te Bir Türk romanında Nasuh ile Cartisse'in arkadaşı Catherine arasındaki çatışma önemli bir yer teşkil eder. Catherine, Cartisse'in Nasuh'tan övgüyle söz ettiğini duyunca henüz tanımamasına rağmen onun barbar, ikiyüzlü ve dalkavuk biri olduğunu söyler. Cartrisse, Catherine'in menfi düşüncelerini değiştirmek için onu Nasuh'la tanıştırmaya karar verir. Vapurdaki dördüncü toplantı Nasuh ile Catherine'in tanışması için tertiplenir. Nasuh, Cartisse ve Catherine sohbet ederken Sena Bey, Gabrielle, Zekâ Bey ve Madame de Trouville meraklı bakışlarla onları izlemekte ve konuştuklarını dinlemektedir. Catherine edebiyat ve felsefeyi sevmeyen, hayatta hiçbir şeyden zevk almayan, söylediklerine itiraz edilmesinden hoşlanmayan, kibirli bir insandır. Nasuh Efendi ise onun tam tersi özelliklere sahip olduğu için daha ilk tanışmada aralarında bir çatışma yaşanır. Diğer erkekler gibi ona hayran olmadığı ve onun savunduğu her düşüncüyü çürütmeyi başardığı için Catherine Nasuh'tan hoşlanmaz. Daha sonra Nasuh'un yanına gelen Cartisse, Catherine'in ona çok kızgın olduğunu söyler. Nasuh da isterse onu kendine âşık edebileceğini, ayaklarına

kapandırmayı başaracağını iddia eder ve bu konuda Cartisse’le iddiaya girer. Romanın ilerleyen kısmında Nasuh’un iddiasında galip gelmek için yaptıkları geniş yer tutar.

Akşam yemeğinden sonra Nasuh, her zaman sohbet ettiği Madame Cartrisse ve Gardiyanski ile konuşmak yerine Gabrielle, Sena Bey ve Yorgidis ile sohbet eder. Vapurdaki beşinci ve son toplantıda Ahmet Midhat, Nasuh’un her türlü ortama kolaylıkla uyum sağlayabileceğini göstermek için onu, önceki geceden çok farklı konuların konuşulduğu bir topluluğa dâhil eder:

Binaenaleyh bu gece Nasuh, Gabrielle ve Yorgidis ve Sena Bey’den ibaret olan şu cemiyetçik dahi bayağı bir hovarda cemiyeti demek olup bakılsa, böyle bir cemiyette ve o cemiyetin açtığı bahis ve müşâfihede Nasuh Efendi’nin bulunması tavrına uymaz gibi görünürken, bilâkis Nasuh güya lehv ü lu’bla me’lûf ve mecbul bir adammış gibi tamam böyle bir cemiyet ve öyle bir bahse lâıyk ve münasip görünürdü. (s. 80-81)

Nasuh Efendi Marsilya ve Lyon’da bir müddet kaldıktan sonra Gardiyanski ile trenle Paris’e gider. Bu seyahat esnasında Madame Mapercine adlı bir bayanla tanışır. Trenden indiklerinde Madame Mapercine iki arkadaşa evinin adresini verir. Nasuh, Paris’te dokuz toplantıya iştirak eder. Bunlardan beşi Madame Mapercine’in (Madame De la Chaisne) evinde gerçekleşir. Nasuh, Paris’in kibar âlemlerinde yapılan eğlenceleri görmek için salı akşamları Madame Mapercine’in evinde yapılan müsamerelere katılmaya başlar. Nasuh ilk müsamereye Gardiyanski ile birlikte gider. Cartrisse ve Catherine de oradadır. Bu toplantıların ilkinde Türk olduğu anlaşılınca Nasuh, hemen dikkatleri üzerine çeker. Türkler konusunda merak edilen meseleler ona sorulur ve o da bu sorulara uzun uzun cevap verir. İlk toplantıda en çok konuşulan konu poligami (taaddüd-i zevcât) olur. Nasuh siyasi, tabîi, felsefî ve dini açıdan deliller sunarak poligaminin doğruluğuna salonda bulunanları ikna etmeye çalışır. Nasuh’un açıklamalarından sonra salonda bulunanlardan biri: “Yaşasın hikmet-i hukuk! Yaşasın hürriyet-i İslâmiyye! Her hükmü positivisme (müsbet-i kat’iyye), her fıkrası réalisme (hakikiyye), mezheb-i hikmetleri üzerine kurulmuş! Biz Avrupalılar ise idéalisme (hayalî) mezhebi içinde dolaşp ne ucunu bulabilmekteyiz, ne de ortasını!” (s. 151-152) diyecek kadar ikna olmuş görünmektedir. Ahmet Midhat Efendi pek çok romanında onu temsil eden bir karaktere yer verir ve kendi düşüncelerinin savunmasını bu kişilere yaptırır. Bu romanda da Nasuh Efendi idealize edilmiş bir Osmanlı genci olarak romanda yazarın sözcüsü durumundadır.

Nasuh, müsamerede Cartrisse ile sohbet eder ve ondan Madame Mapercine'in gerçek adının Madame De la Chaisne olduğunu, Catherine ile De la Chaisne'in aynı yetimhanede büyüdüklarini öğrenir. Ayrıca Cartrisse, Nasuh'a Madame De la Chaisne'in eşini zengin, soylu ve yaşlı bir adamla aldattığını, adamın onu kızı gibi göstererek aynı evde yaşamaya başladıklarını, adam ölünce adının ve mirasının De la Chaisne'e kaldığını anlatır. Böylece Nasuh, Catherine gibi yetimhanede büyümüş birinin nasıl soylu olabildiğini anlar.

Nasuh, Paris'te girdiği ortamlarda genellikle iki görev üstlenmiştir. Birinci görevi Batı kültürünü ne kadar iyi bildiğini sergilemek, ikinci görevi ise yabancılar tarafından yanlış bilinen ya da hiç bilinmeyen Osmanlı kültürünü tanıtmaktır. Madame De La Chaisne'in evindeki birinci toplantıda çok evlilik konusunu savunan Nasuh, ikinci toplantıda piyano çalıp şarkı söyleyerek Türk musikisini tanıtmaya çalışır:

Nöbet Nasuh Efendiye geldikte kalktı, piyano iskemlesine bir oturuş oturdu ki, tavrı müctirânesinde “beni tahsin etseniz de umurumda olmayacaktır, istihza etseniz de” manası âdetâ bedahet suretiyle görülürdü. Parmaklarını örümcek ayağı gibi sür'at-i âcile ile perdeler üzerinde gezindirerek bu kemiklere dokunmak hususundaki mümâresesini ispat eyledikten sonra, pes perdeler ile tiz perdeler arasındaki armoniyi (ahengi) bulup sûzi-nâkden gezinmeye başladı.

Bâdi-i emirde Fransızlar bu usul-i musikiyi hiçbir şeye benzetemeyerek birbiri yüzüne bakınmaya başlamışlardı. Ancak Nasuh kemâl-i cür'et ve maharetle işinde devam ederek, “Râzıyım her ne eder ise bana ol sîm-tenim” gazelini dahi pes ve aheste perdeden okumağa başlayınca, koca salonun her tarafında ses kesilip, herkes can kulağıyla dinlemeye mecburiyet görmeye başladılar. Tuhafı şunda ki, hiç anlamadıkları bir usul kendilerine tesirden hâli kalmayıp tabiatın her vücutta hükmünü gösterdiği kanun bunda dahi icrâ-yı ahkâm eylediği, yani herifler sanki yürekleri teline basılıyormuş veyahut kalpleri icra olunan müzika ahengince tanin-endaz oluyormuş gibi bir şeyler duydukları hâlde, buna bir mana da veremezlerdi. Nihayet Nasuh dönerek dolaşarak “Niçin nâlendesin böyle/Gönül derdin nedir? söyle” şarkısının iki beyitini dahi gayet ağır ve aheste olarak irat eyledikten sonra cemiyet kendisini ez-cân ü dil ol derece tahsin eyledi ki, tarif kabul etmez. (s. 177-178)

Nasuh'un söylediği Türkçe şarkılar De la Chaisne'in evinde bulunan konukların büyük beğenisini kazanır. Konukların arasında bulunan yaşlı bir şair ondan, söylediği şarkıyı Fransızcaya tercüme etmesini rica eder. Nasuh şarkının sözlerini öyle etkili bir biçimde tercüme eder ki şair ilerlemiş yaşına rağmen coşkuyla dans etmeye başlar.

Nasuh'un vapurda tanıştığı Catherine, kendini evinden pek fazla dışarı çıkmayan, çok kimseyle görüşmeyen biri gibi göstermektedir. Ancak geceleri gizlice dışarı çıkıp kendini "grisette" olarak tanıtmakta ve Paul adında bir ressamla aşk yaşamaktadır. Paul onunla evlenmek ister ama Catherine onu kendi seviyesine uygun görmediği için onunla evlenmeyi kabul etmez. Nasuh, Catherine'i takip ederek onun bu aşk macerasını öğrenir ve bunu anlatan "Familyasız Bir Asilzade Grisette" adında bir komedyaya yazar. Komedide Deli Herif veya Budala olarak adlandırılan bir karakter, Nasuh'u temsil etmektedir.

Bir salı günü Nasuh Efendi yanına komşusu Monsieur Hyrienne'in kızı Poliny'yi de alarak üçüncü kez Madame De la Chaisne'in evindeki müsamereye iştirak eder. Cartrisse ve Catherine de oradadır. Salonda bulunanlar arasında "Familyasız Bir Asilzade Grisette" oyunu konuşulmaktadır. Nasuh ve Catherine de bu konuşmalara dâhil olurlar. Catherine, Asilzade Grisette'i; Nasuh Efendi ise Deli Herif'i savunur. Salonda bulunan bazı kişiler meselenin iç yüzünü bilmedikleri için onların bu şekilde davranmasına şaşırırlar.

Madame De la Chaisne, arkadaşı Rahibe Anne ile Nasuh Efendi'yi çok eşlilik konusunu tartışmaları için evinde bir araya getirir ancak onlar bu meseleden vazgeçerek ilk önce "ihtiyar-ı ruhbanıyyet" meselesini konuşmaya karar verirler. Nasuh, Hristiyanların neden ruhbanıyete gerek duyduklarını sorar. Anne: "Familya gailesi hizmet-i ilâhiyyede bihakkın iştigâle mâni olur da bu mâniyeti ber-taraf etmek için. Hatta Cenâb-ı Mesîh buyurmuştur ki bana vasıl olmak isteyenler anayı, babayı, hısım ve akrabayı, kavim ve kabileyi bütün bütün terk etmelidirler. Etmezlerse vasıl olamazlar." (s. 258) şeklinde cevap verir. Nasuh ise bu sözün her dinde söylendiğini ama Hristiyanlıkta yanlış anlaşıldığını söyler. Sebebini de şu şekilde açıklar: "... eğer vusul için mutlaka familyayı terk etmek lâzım gelir ise, bu lüzum herkes üzerine şamil olmalıdır. Dinde bir hüküm şuna ait olup da bunun o hükümden müstesna olması caiz olamaz ve olamamak lâzım gelir. İmdi herkes vusul için familyasını terk eder ise cemiyet-i beşeriyyeye ihtilâl gelir. Medeniyet alt üst olur." (s. 259) Nasuh ayrıca bu sözün İslamiyet'te de olduğunu ama "Gönülde Allah muhabbetinden başka bir şey

bulunmamalıdır” şeklinde anlaşıldığını söyler. Madame De la Chaisne ise bu sözün sadece Katolikler tarafından yanlış anlaşıldığını belirtir. Nasuh’un sözlerine cevap veremeyen Rahibe Anne izin isteyerek yanlarından ayrılır. Madame De la Chaisne’in evinde gerçekleşen bu toplantının amacı yazarın sözcüsü durumdaki Nasuh’a Hristiyanlıkta bulunan “ihtiyar-ı ruhbanîyyet” konusundaki fikirlerini söyletmektir.

Romanda yer alan bir diğer toplantı Cartrisse ve Gardiyanski ile Catherine ve Paul’ün çifte düğünüdür. Bu, Paris’te alışılmadık bir olaydır. Nasuh bu iki çiftin evlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Düğün esnasında De la Chaisne ile Nasuh arasında şöyle bir konuşma geçer:

De la Chaisne – Ey! Bunlar izdivaç eylediler ha?

Nasuh – Öyle olmuş!

De la Chaisne – Nasıl öyle olmuş! Tereciye tere satmak istiyorsunuz öyle mi?

Nasuh – Ya ne diyeyim?

De la Chaisne – Ne diyeceksiniz? “Ben azimüşşan kalem-i takdiri öyle çektim” deyiniz.

Nasuh – Bu gibi küfürler Parislilere yakışır ama Türklere asla yakışmaz. (s. 285)

Yeni evli çiftler balayı için yer seçimini Nasuh’a bırakırlar. O da Fointainebleau’yu seçer. Hep birlikte trenle oraya giderler. İlk günü yerleşmekle geçirirler. İkinci gün Nasuh orada bulunan saray, bahçe ve ormanı gezmeye gitmelerini ister. Sarayı gezerlerken Paul saraylara ve krallığa karşı çıkar. Cumhuriyetçiliği savunur. Nasuh ise cumhuriyetçiliğe karşı çıkar. Anlatıcı, Nasuh’un: “Bir familyaya bir baba lâzım ise millete dahi bir baba lâzımdır. Babaların taaddüdü ki cumhuriyettir. Familyanın rahatsızlığından başka hiçbir fazla menfaat hâsıl etmez!” (s. 307) cümleleriyle düşüncelerini Paul dışında diğer üçünün zihnine naksettiğini belirtir.

Paris’in her yerini köşe bucak gezmeye çalışan Nasuh, şehrin eğlence hayatı hakkında da her şeyi öğrenmeye çalışır. Kibar çevrenin eğlence hayatını Madame De la Chaisne’in evinde salı akşamları düzenlenen “soirée”lere katılarak tetkik eder. Perşembe ve pazar günleri düzenlenen, daha alt kesimin katıldığı Prado balolarına ise Madam Garnold ile katılır. Ancak bunlarla yetinmez. De la Chaisne’den kendisini Paris’in âlem-i esrarında refakate kabul etmesini rica eder. O da kabul eder. Ancak bunun için yaz mevsimini beklemeleri gerektiğini söyler. Yaz gelince Nasuh, her

zaman gittiği lokantada karşılaştığı bir grup öğrenci ile Jardin Mabille'deki eğlenceleri görmeye gider. Öğrenci grubunun içindeki Christine adlı kızın Madame De la Chaisne olduğunu fark eder. De la Chaisne, Nasuh'un her zaman nerede yemek yediğini bildiğinden öğrencilerle gidilen bu eğlenceyi o ayarlamıştır. İkinci olarak Madame De la Chaisne, Nasuh'u Paris'in eğlence alemlerini göstermek için görkemli bir eve getirir. Bir parola söyleyerek içeri girerler. Evde o akşam için sekiz çift vardır ve bu kişilerin hepsi üst düzey kişilerdir. Çiftler tanınmak istemedikleri için hepsinin takma isimleri vardır. Evdeki eşyaların hepsi şehvi hisleri tahrik edecek tarzdadır. Çiftler beraber yemek yerler. Sofranın ne kadar görkemli olduğundan ve yemek sonrasında konukların içkinin de tesiriyle yaptıkları çılgınlıklardan bahsedilir. Eğlence o kadar bayağı bir hâl alır ki Nasuh buradan kurtulmanın tek yolunu içmekte bulur. İyice sarhoş olana kadar içer ve uşaklara kendisini odasına taşıttırır. Sabah olunca Madame De la Chaisne beş bin frank ödediği bu geceyi mahvettiği için Nasuh'a çok kızar. Bunun intikamı olarak onunla alakasını keseceğini ve Madame Garnold'u öldüreceğini söyler. Fakat Nasuh ona yarın Anne ve Aşık Mister'in yanına gideceklerini hatırlatınca bu fikrinden vazgeçer.

Romandaki son toplantı Madame De la Chaisne'in evinde olur. Nasuh, Anne'e bir mektup göndererek yarın habersiz bir şekilde De la Chaisne'in evine gelmesini söyler. Nasuh, Anne gelince neler olacağını görmek için önceden De la Chaisne'in evine gider. De la Chaisne ve sevgilisi Alexandre Rose en coeur ile yemek yer. Bu esnada Anne gelir ve De la Chaisne ile Alexandre Rose en coeur'u bir arada görünce bağırmaya başlar. İkisini de rezil edeceğini söyler. Alexandre Rose en coeur bunu yapamayacağını çünkü De la Chaisne'in onun karısı olduğunu söyler. Bunu duyunca Anne ve De la Chaisne çok şaşırırlar. De la Chaisne, Monsieur Alexandre'nin terk ettiği eski eşi olduğunu anlar. Nasuh ikisinin tekrar nikah kıymalarını tavsiye eder. De la Chaisne de kocasının önünde diz çökerek ondan özür diler. Bu toplantı De la Chaisne'in yaşamını değiştirecek bir gerçeği öğrenmesini sağlar.

Nasuh Paris'te bulunduğu müddetçe bazı kişilerin hayatlarına müdahale eder. Bunlardan ilki, sevdiği adamı kendi seviyesine uygun görmediği için onunla evlenmeyi reddeden Catherine'dir. Nasuh onu bir şekilde sevgilisi Paul ile evlenmeye ikna eder. İkincisi Cartrisse ile Gardiyanski'dir. Nasuh, Cartrisse ile Catherine konusunda bahse girmiştir ve eğer bu bahsi kazanırsa istediği şekilde bir zafer busesi alacaktır. Gardiyanski, Cartrisse'e âşık olduğunu söyleyince Nasuh Cartrisse'den

alacağı zafer busesini arkadaşı Gardiyanski'ye devreder. Böylece Nasuh onların evlenmelerine yardım etmiş olur. Üçüncüsü Madame De la Chaisne'dir. De la Chaisne, zengin ve yaşlı bir adam uğruna severek evlendiği kocasını terk etmiştir. Nasuh onun eski kocasını bularak eğitir ve De la Chaisne'in tekrar ona âşık olmasını sağlar. Dördüncüsü Rahibe Anne'dir. Sevgilisi paralarını alıp Amerika'ya kaçtığı için rahibe olmayı seçmiştir. Nasuh kumardan kazandığı büyük miktarda parayı ona vererek rahibeliği bırakmasını sağlar. Beşincisi ise Poliny'dir. Nasuh, çeyiz parası olmayan bu kıza çeyiz parası verir ve onu kendisini seven Simon Angot ile evlendirmeye çalışır. Fakat Poliny Nasuh'a âşıktır ve onun da kendisine âşık olduğunu düşünmektedir. Romanın sonunda Poliny, Simon'a bir mektup yazarak intihar eder. Simon da onun mektubunu ve kendi yazdığı mektubu Nasuh'a göndererek intihar eder. Nasuh'un hayatlarına müdahale ettiği diğer kimselerin hayatı mutlu bir sona evrilirken Simon Angot ve Poliny'nin hikâyesi bir trajedi ile sonlanır.

2.2.4. Felatun Bey ile Rakım Efendi⁶⁹

Ahmet Midhat'ın iki zıt karakteri Batılılaşma yönünden kıyasladığı romanı *Felatun Bey ile Rakım Efendi* roman kişilerinin bir araya getirildiği toplantılar yönünden oldukça zengin bir romandır. Romandaki ilk toplantı Ziklas ailesinin evinde olur. Rakım İngiliz Ziklas ailesinin kızları Jean ve Margaret'a bir aydır Türkçe dersi vermektedir. Bir cuma günü yine ders için ailenin Asmalımescit'teki evine geldiğinde Felatun ile karşılaşır. Rakım gelmeden önce Felatun, kızları dersleri konusunda sınamakta ve öğretmenlerinin iyi olmadığını söylemektedir. Kızların öğretmenlerinin Rakım olduğunu öğrenince onun hatalarını ortaya çıkarıp kendisinin ne kadar bilgili olduğunu göstermek için elifbada “p,ç,j” harfleri olmadığını iddia eder. Yanlış bilgiye sahip olduğu ortaya çıkınca bir hamle daha yapar ve Rakım'a, kızlara harflerin ortada ve sonda yazılışlarını göstermesine gerek olmadığını söyler. Ancak bu hususta da yanlışlığı anlaşılır. Bunun üzerine Rakım Efendi'yi Ziklasların karşısında küçük düşürmeye çalışan “Felatun Bey, duçar olduğu mahcubiyet üzerine daha ziyade ârâm edemeyip biraz sonra kalk[ıp gider]. Rakım ise bey gittikten sonra ne fazlı ne de cehli hakkında bir harf söylemeyip yalnız kendi işiyle meşgul ol[ur].” (s. 44)

⁶⁹ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Ahmet Mithat Efendi, *Felatun Bey ile Rakım Efendi*, haz. Ahmet Aydemir (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015).

Romandaki ikinci ve üçüncü toplantı önce Rakım'ın sonra Felatun'un Ziklaslar ile yaptığı sandal gezisidir. Ziklas her İngiliz gibi denize meraklıdır. Rakım Efendi'nin de ilgisi olduğunu görünce bir sandal alıp Salıpazarı Limanı'nda Rakım'ın muhafazasına verir. Bazı pazar günleri Rakım, Tophane İskeleyi'nden onları alır ve Kadıköy'ne, Adalar'a doğru kayıkla gezerler. Yazar bu gezileri birkaç cümle ile geçiştirmek istemez ve kızların gezi esnasında nasıl giyindiklerinden başlayarak gezilerin nasıl geçtiğini ayrıntılarıyla anlatır. Bu gezilerden hem aile üyeleri hem de Rakım Efendi büyük zevk alırlar. Daha sonra da Felatun Bey'in Ziklaslar ile yaptığı bir sandal gezisi anlatılır. Ancak Rakım ile olan gezi uzun uzun anlatılırken Felatun ile olan gezi bir paragrafla geçiştirilir. Sadece Felatun'un düştüğü komik durum anlatılır. Felatun Bey havanın dalgalı olması sebebiyle korkmuş ve “Anacığım! Anacığım!” (s. 56) diye bağırmıştır. Felatun Bey'in düştüğü bu durum bir müddet Ziklasların eğlence konusu olur.

Romandaki dördüncü toplantı yine Ziklasların evinde olur. Rakım Efendi ders öncesi yemeğe katılmak üzere Ziklas ailesinin evine gider. Mister Ziklas, Felatun Bey'in de davetli olduğunu ama gelmediğini haber verir. Aslında Felatun Bey yemek için eve gelmiş fakat aşçı kadınla mutfakta flört ederken üzerine mayonez döküldüğü için kimseye görünmeden oradan ayrılmak zorunda kalmıştır. Yolda Rakım Efendi'ye rastladığında ise restoranın önünden geçerken üstüne mayonezli balık döküldüğü yalanını söylemiştir. Yemek yendikten sonra ders yapılır. Dersten sonra Mister Ziklas Rakım'dan başka bir işi yoksa eğlenmek için orada kalmasını ister. Kızlar piyano çalıp şarkı söylerler. Mister Ziklas Rakım'dan kızların çaldığı “Ey saba, esme nigârım uykuda” şarkısını söylemesini rica eder. İngilizler Rakım'ın söylediği şarkıyı beğenirler. Kızlar Rakım'dan şarkının güftesini yazmasını ve Fransızcaya tercüme etmesini isterler. “O güzel şarkının her biri bir sihir ıtlakına elhak şayan olan mısralarını Fransızca'ya tercüme eyledikçe letafetine yalnız kızlar değil, valide ve pederleri dahi hayran olurlar.” (s. 61) Rakım Efendi ile aile üyelerinin bu yemek ve yemek sonrası eğlencesinde bir araya getirilme sebebi bir Türk şarkısının yabancılar tarafından çok beğenilebileceğini göstermektir.

Romandaki beşinci toplantı, Ziklas ailesinin evinde gerçekleşen bir akşam yemeğidir. Felatun Bey Ziklas ailesinin daha önceki yemeğine katılamadığı için Mister Ziklas tekrar bir yemek tertip eder. Jean ve Margaret, Rakım'a bir mektup yazarak babasının Felatun Bey'i yemeğe çağırdığını haber verirler ve kendilerini can sıkıntısından

kurtarması için Rakım Efendi'yi de yemeğe davet ederler. Rakım Ziklasların evine gittiğinde evde ailenin ahabplarından birkaç kadın ve erkek vardır. Felatun Bey on dakika geç gelir. Mister Ziklas ona bu akşam da ahabbı beklettiğini söyler. Felatun babasının çok hasta olduğunu söyleyerek özür diler. Yemeğe başlanır. Mister Ziklas aşçıya “İnşallah bu akşam mayonez dökülmemiştir.” (s. 69) deyince Felatun Bey telaşla Mister Ziklas'ın, Rakım Efendi'nin ve aşçının yüzüne bakar ama aşçı hariç kimsenin yüzünde olayın bilindiğine dair bir emare göremeyince rahatlar.

Yemek esnasında Osmanlıcanın “ne kadar dakik ve leziz bir lisan” olduğu ama kolayca öğretimi için bir yol bulunamadığından bahsedilir. Bu meselenin konuşulması üzerine kızlar “Ey saba, esme nigârım uykuda” şarkısının Rakım tarafından yapılan tercümesini orada bulunanlara naklederek herkesin beğenisini kazanırlar. “Bu arada Felatun Bey cemiyet içinde Rakım'ın cehlini bir daha ispat ederek mayonez meselesinden dolayı kendisine ârız olan hicaptan büyük bir hicaba dahi Rakım'ı düşürmek için bu şarkının ilk mısraı “Ey saba esme nigârım” diye başlamadığını ve “Ey saba esmer nigârım” diye başladığını arz ve hatta esmer demek Fransızca “blonde” demek olduğunu dahi beyan eyle[r]” (s. 70) Rakım bu itiraza hiç sesini çıkarmaz. Orada bulunan Baron T. şarkının Rakım'ın dediği gibi başladığını, “blonde” kelimesinin de esmer değil kumral, sarışın anlamına geldiğini söyleyince Felatun Bey'in hicabı katmerlenir. Ancak Rakım onu korumak için araya başka sözler sıkıştırarak konuyu kapatmaya çalışır.

Yemekten sonra dans edilmeye başlanır. Felatun Bey yalvararak Margaret'ı dansa kaldırır. “Ancak oyun arasında nasılsa kazaen Margaret'in ayağına basmakla beraber derhal kendisini toplamak için bir hareket etmesini müteakip arka tarafından bir cayırtıdır hissolundu.” (s. 71) Felatun Bey'in üstündeki pantolon çok dar olduğu için dans sırasında arka tarafından yırtılır. Orada bulunanlar kahkahalarına engel olamazlar. Felatun Bey veda bile etmeden oradan ayrılmak zorunda kalır. Rakım'ı küçük düşürmeye çalışırken kendisi utanç verici bir duruma maruz kalır.

Rakım Efendi, yemek sonrasında Jean ve Margaret'la yalnız kaldıkları bir anda onlara Felatun Bey'den rahatsız olmalarının sebebini sorar. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

Jean: Felatun Bey salon adamı değildir.

Margaret: Kahvehanede bulunacak olsa tab'a en muvafık olan adam kendisi olurdu.

Rakım: Niçin böyle hükmediyorsunuz efendim? Gençtir, zekidir, fatindir, âlimdir.

Margaret: Amma yaptınız ha! Lisanının huruf-ı hecası üzerinde istimal-i efkâr etmemiş, bir şarkının iftitahında yanlış meydana çıkmış olan adam genç olmuş, güzel olmuş ne fayda!

Jean: Asıl mesele o değil efendim. Ben salon adamı değildir dedim. Onu ispat etmek için şunu da ilâve edeyim ki kendisi Margaret'in dediği gibi kahve adamı olduğundan bir salon içinde gördüğü kızı dahi kahvehanede gördüğü kızlar gibi zann ediyor. (s. 72-73)

Bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere yazar, Rakım'ın sahip olduğu üstün özellikleri vurgulamak için Felatun'u iki kez utanç verici duruma düşürmekle kalmaz, Jean ve Margaret'a da onun hatalarını saydırır ve salon adamı değil kahve adamı olduğunu söyler.

Romandaki altıncı toplantı daha öncekilerden farklı bir mekânda olur. Rakım bir gün Taksim civarında Felatun'la karşılaşır. Babasının öldüğünü ve aktris bir metres edindiğini öğrenir. Felatun, Rakım'ı Polini adındaki bu Fransız aktris ile tanıştırmak ister. Beraber C. Hoteli'ne giderler. Felatun bu pahalı otelde sevgilisine özel bir daire tutmuştur. Rakım Polini ile tanışınca onun sürekli Felatun'a hakaret eden laubali, kaba, serbest biri olduğunu fark eder. Beraber bir şeyler içerlerken Felatun alafranga alemin güzelliklerinden bahseder. Kendi yaşayışı gibi bir yaşayışın alaturka âlemde mümkün olamayacağını savunur ve Türk kadınının kibrinden, asık suratlılığından, nazından bahseder. Cariye alsan onun da gönlünün kimde olduğunu bilinemeyeceğini söyler. Felatun bu şekilde Türk kadınlarını ve cariyeleri kötülerken Rakım da içinden “(...) bir Osmanlı hanımının vakar ve azameti yerinde olduğu hâlde insana izaka eylediği lezaiz mukabilinde şu Fransız'ın kahrını çekmekte ne hikmet olduğunu düşünür ve bir adam bu karıdan işittiği hakaret-amiz sözleri başka birinden işitse, kafasını kıracağı derkârken buna niçin katlanmaya mecbur olduğunu bulamazdı.” (s. 105) Rakım, Felatun esirler hakkında konuşurken gülmemek için kendini zor tutar ve “Hey şaşkın, esirde yürek yok mudur? Beş on kuruşa bir kızın hürriyetini satın almak işten bile değildir. Onun yüreğini satın al da bak sana ne kadar yâr olur. Ah benim Canancığım! Zavallı kızcağız!..” (s. 105) diye içinden geçirir.

Bir Osmanlı kadını veya Canan'la Polini'yi aynı mekânda bir araya getirerek aralarındaki zıtlıkları gösteremeyen yazar Osmanlı kadınları ve cariyeler ile Fransız

aktris arasındaki kıyaslamayı Rakım'a yaptırır. Ancak Rakım bu kıyaslamayı sadece zihninde yapar. Felatun'a bu konuda ne düşündüğünü açıklamaz.

Romadaki yedinci toplantının en önemli kahramanı, Canan'ın piyano öğretmeni ve Rakım Efendi'nin metresi olan Jozefino'dur. Jozefino, cariyelerine piyano dersi verdiği beyin haremî takımıyla Kağıthane'ye gittiğini ama pazar günü olduğu için arabalar içinde mahpus kaldıklarını, kıra çıkamadıklarını, arabaların etrafında hırsız gibi dolaşan kadın düşkünleri ile herkes eğlense de kendisi eğlenemediğini Rakım'a anlatır. Rakım da Kağıthane'nin dünyanın en güzel yerlerinden biri olduğunu ama oranın zevkinin cuma ve pazar günü çıkmayacağını söyler. Jozefino'ya kendisi, Canan ve Dadı Kalfa'yla Kağıthane'ye gitmeyi teklif eder ve o da bunu memnuniyetle kabul eder. Sabah güneş doğmadan yola çıkılacağı için Rakım, Jozefino'yu bir gün önce evinden alır ve kendi evine getirir. O akşam Rakım'ın evinde ilk defa rakı sofrası kurulur. Rakım ve Jozefino içerken Canan onlara piyano çalar. Daha sonra da Jozefino piyano çalmaya başlar. Eğlenceden sonra yemek yenilir ve biraz sohbet edilir. Ertesi sabah ise yola çıkılmadan önce mangal başında çay, kahve keyfi yapılır. Tüm bu eğlenceler boyunca Jozefino hep Doğu ile Avrupa'yı karşılaştırır. Önce İstanbul'un rakısının âlemde en sevicecek içkilerden olduğunu, kendisinin şaraptan çok rakıyı sevdiğini söyler. Sonra da "Türklerin her hâli Avrupa'nın her hâlinde iyi!" (s. 124) der ve neden böyle düşündüğünü şu sözlerle açıklar:

Bir kere Türklerdeki şu misafirperverlik Avrupa'da bulunmaz. Muradım onlar birbirine gitmezler demek değildir. Lakin sofraları, baloları hep resmî şeylerdir. Herkes hanesine geldi mi, yine kendi familyası halkıyla kalır. Aralıkta bir familya içine misafir gelmiş görülmesi veyahut insanın kendisini başka bir familya içinde görmesi bir büyük teceddüt demektir. (s. 124)

Mehmet Kaplan, Rakım Efendi'nin Kağıthane gezisi öncesi Jozefino ile geçirdikleri zamanın anlatımı için şunları söyler:

Bu satırlar Midhat Efendi'nin romanı ile ortaya koymak istediği tezi en kuvvetli bir şekilde canlandırır. Ona göre, Avrupa'nın ilim ve tekniği takdire şayandır fakat Avrupalıların yaşayış tarzı, örf ve âdetleri, Türklerinkinden daha güzel, zevkli ve derin değildir. Alafrangaların batılları taklitleri gülünç şekilde gösterir ki, birçok Türk bile bu milli hayatın zevkini bilmez.⁷⁰

⁷⁰ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*, (İstanbul: Dergâh, 2019), 114.

Rakım Efendi ve yanındakiler Kağıthane'ye gitmek için bir kayığa binerler. Güneşin doğuşunu kayıkta izlerler. Taze sağılmış koyun sütü içmek için Alibeyköy deresinin ağzında bir mandıraya uğrarlar sonra da Kağıthane'ye gelirler. Bütün gün orada vakit geçirirler. Çarşamba günü gitmeleri sebebiyle o gün Kağıthane'de hemen hemen kimse yoktur. Hep beraber kırların zevkini çıkarırlar. Gezerler, Jozefino şarkılar söyler. Rakım ve Jozefino birkaç kadeh rakı içer, yemek yerler ve biraz uyurlar. Güneş batmadan yola çıkıp evlerine dönerler.

Rakım'ın düzenlediği Kağıthane gezisini uzun uzun anlatan yazar “Rakım'ın icra eylediği Kağıthane âlemini beğendiniz mi? Şu sualimizi abes görmeyiniz. Zira bu suretle edilen teferrücleri çok kimseler beğenmez.” (s. 131) diyerek okuyucu ile sohbet etmeye başlar. Yazarın bu açıklamalarından da anlaşılacağı üzere Rakım'ın düzenlendiği bu eğlencelerin anlatılma amacı hem alaturka eğlencelerin yabancılar tarafından beğenilebileceğini göstermek hem de okuyucuya cuma ve pazar günü yapılan Kağıthane gezilerinin ne kadar yanlış bir eğlence tarzı olduğunu kanıtlamaktır. Yazar, Rakım'ın eğlence tarzını beğenmeyen okurlarına “(...) şu suretle icra edilmiş olan bir Kağıthane âlemini olsun bakalım beğenir misiniz?” diye sorarak bu sefer de Felatun Bey'in Polini ile cuma günü icra ettiği tantanalı ve abartılı Kağıthane gezisini aktarır:

Gayet mükellef iki atlı bir kupa. İçinde de gayet mükellef bir madam. Ama mükellef dediğimize dikkat lazımdır. Öyle sair madamlar gibi mükellef değil. Sair madamlarda elmas, inci filan gibi ziynetler biraz seyrekçe görülür. Bu madam elmas ve inci içine gark olmuştu. Arabanın önünde birisi Ulah müzikası, diğeri dahi yerli ince çalgı olmak üzere iki takım çalgı ki, beheri ikişer üçer takımın ittihadından teşekkül eylemiş olduğu, beherinin on beşer yirmişer kişiden müretteb olmasıyla anlaşılırdı.

(...) Bu hâl bir buçuk iki saat kadar devam eyledikten sonra madam arabasını yürütüp arkası sıra dahi gayet güzel, genç, süslü bir bey âlâ bir ata binerek revan oldu ve herkesin nazarı bunları bir hayli mesafeye kadar teşyi eyledikten sonra, beylerin bakiyesi “Aşkolsun, herif avuç avuç lira saçıyor, ama prens-vari eğleniyor a!” dediler. (s. 133-134)

Kağıthane'ye Rakım çarşamba, Felatun cuma günü gittiği için Ziklaslarla yapılan sandal sefası gibi Rakım Efendi ve Felatun Bey'in Kağıthane gezileri ayrı ayrı verilmiş ve iki gezi arasındaki farklar ortaya konmuştur.

Romadaki sekizinci toplantı Rakım Efendi'nin evinde olur. Bir gün Mister Ziklas, evini ve bahçesini kazandığı paralarla güzelleştiren Rakım'a "Canım Rakım Efendi! Siz bizi hanenize hiç davet etmediniz. Biz henüz bir alaturka hane görmedik." (s. 89) diyerek ondan kendilerini evine davet etmesini ister. Rakım da ne zaman isterseler gelebileceklerini ancak baharda gelirlerse bahçesini en güzel mevsiminde görebileceklerini söyler. Bu şekilde söz verildikten sonra aradan zaman geçer. Mister Ziklas bahar gelince Rakım'a söz verdiği alaturka ziyafeti hatırlatır. O da bu konuda küçük bir sorun olduğunu, Müslüman kadınların erkeklerin yanına çıkmadığını söyler. Bunun üzerine Ziklas kendisi ziyafete katılmasa da sorun olmayacağını, eşi ve kızları için bunu istediğini söyler. Rakım alaturka ziyafetlerde erkeklerin de bulunduğunu ama kadınları göremediğini söyler. Ziklas, kadınlardan ayrı bir odada oturmayı kabul eder ve gelecek cuma için davete karar verilir. O gün geldiğinde Rakım Beyoğlu'na gidip Ziklasları alarak kendi evine getirir. Canan'ı onlara nasıl tanıştıracasına karar veremez. "Canan" diye kısaca tanıştırmak ister ama sonra "Cariyem, esirim" diye takdime mecbur kalır. "Salonda valide ile kızlar Canan'a şaşmaya başlarlar. Onlar esir denilen şey Amerika'da olduğu misilli âdeta behaim gibi tavlaya bağlanır zannında bulunduklarından bu esirin nasıl bir esir olduğuna şaş[ırırlar]" (s. 146) Canan'ın elmasları, Fransızca konuşması kızları hayrete düşürür. Mister Ziklas, ailesinden ayrı oturmaya dayanamayınca eşi ve kızları bir ara onun odasına gelirler ve ona Canan'ı anlatırlar. Rakım da Canan'ın evde mahpus olmadığını, istediği zaman gezmeye gidebileceğini söyler. Kızların, Canan'ın sahip olduğu imkanlardan bahsetmesi üzerine Rakım'ın yaptığı açıklamaları dinleyen Mister Ziklas: "Lakin Rakım Efendi! Esareti bir vasf ediyorsunuz ki, benim bile köle olarak satılmaya heves edeceğim geliyor." (s. 148) der. Kızlar, Canan'ın rahat yaşamını görünce onu kıskanmaya başlarlar. Hatta Margaret: "Vallahi hülya bu ya! Böyle bir esir olmayı benim dahi canım isterdi. Ben Rakım Efendi'nin odalığı olsam gece gündüz ona Farisî eş'ar okutur dinlerdim." (s. 150) der.

Kızlar piyanoda alaturka ve alafranga şarkılar çalarlar. Sonra yemeğe geçilir. Alaturka bir sofraya kurulur. Mister Ziklas gördüğü her şey hakkında Rakım'dan ayrıntılı bilgi alır ve aldığı her malumata şaşırır. Anlatıcı daha önce alafranga bir sofrada yemek

yememiş olan bir Türk'ün yemek yerken yaptığı acemiliklerin insanı güldüreceği gibi daha önce alaturka yemek yememiş bulunan bir İngiliz'in de yemek yemesinin insanı güldüreceğini söyler ve Mister Ziklas'ın sofrada sergilediği komik tavırları anlatır. Yemek yendikten sonra Ziklas ailesi ikindi üzeri evlerine dönerler. “Ancak Mister ve Misters Ziklas birkaç gün evvel Madam Jozefino'nun, Rakım'ın hanesinde alaturka yaşayıştan aldığı lezzeti alarak gittiler. Kızlar ise hatta oraya geldiklerine dahi pişman olarak gittiler.” (s. 152)

Ziklas ailesinin katıldığı bu ziyafetin üç amacı vardır. Birincisi daha önce Jozefino'ya olduğu gibi Ziklas ailesine de alaturka hayat tarzının güzelliklerini sergilemek, ikincisi Jean ve Margaret'ı Canan ile bir araya getirip bir cariye'nin sahip olduğu olanakları onlara göstermektir. Üçüncüsü ise Canan'ın yaşam tarzı üzerinden Osmanlılarda esaretin Batı'dan çok farklı olduğunu ortaya koymaktır.

Romandaki son toplantı Felatun Bey ve Margaret'in uğurlanması esnasında vapurda vuku bulur. Verem olan Jean'ın hastalığı iyice şiddetlenince Mister Ziklas Margaret için endişelenir ve onu İskenderiye'ye göndermeye karar verir. Margaret kendisini yolcu etmeye Rakım'ın da gelmesini ister. Babası mektup yazarak Rakım'ı davet eder. Hep beraber sandalla vapura giderler. Bu esnada Margaret Rakım'a onu sevdiğini ama kardeşinin ona olan alakasını anlayınca kendini geri çektiğini söyler. Rakım vapurda İstanbul'dan ayrılmakta olan Felatun Bey ile karşılaşır. Felatun Bey, Akdeniz'deki adalardan birine mutasarrıf olduğunu, söyler. Ayrıca “Sefahat ettim, çocukluk ettim, her haltı yedim. Ama memur olduğum yerde maaşımla kanaat ederek sıdk u ihlasla çalışacağıma emin olmanı rica ederim.” (s. 193) sözleriyle yaşadıklarından ders aldığını gösterir. Rakım güzel temennilerde bulunarak Felatun ile vedalaşır.

Roman kişilerinin vapurda bir araya getirildiği bu toplantıda Margaret'ın ablası gibi Rakım'ı sevdiği ortaya çıkar ve Felatun'un parasız kaldığı için mutasarrıf olarak İstanbul'dan ayrılmak zorunda kaldığı okuyucuya gösterilir. Felatun yaptığı hatalardan pişman olmuş ve iyi bir insan olmaya karar vermiştir. İngiliz karı koca ise yaptığı hatalardan dolayı Felatun'u hâlâ affetmemiştir: “İngiliz kinine ne dersiniz yahu? Mayonez meselesinden sonra Ziklas ile Felatun arasında hâsıl olan münâferet hâlâ kemal-i germî ile devam etmekteydi. Zira Felatun'un, Rakım ile veda eylediğini karı koca gördükleri hâlde çocuğa merhaba bile demediler.” (s. 194)

2.2.5. Karnaval⁷¹

Ahmed Midhat Efendi'nin *Karnaval* adlı romanında İstanbul'da yaşanan bir karnaval dönemi anlatılır. Roman "Karnavaldan Mukaddem", "Karnaval İçinde" ve "Karnavaldan Sonra" olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Ancak romanın başında "Mukaddime" adlı bir bölüm daha vardır. Bu bölümde yazar, romana başlamadan okuyucularla "birkaç lâkırdı" etmek istediğini belirterek karnavalların tarihçesinden, Avrupa'daki balolarda neler yapıldığından ve İstanbul'daki karnavalların Venedik ve Paris'teki karnavallardan aşağı kalmadığından bahseder.

Felatun Bey ile Rakım Efendi romanında olduğu gibi Ahmed Midhat Efendi bu romanda da zıt özelliklere sahip iki roman kişisine yer verir: Resmi ve Zekâyî. Fakat onların haricinde romanda Hasna ve Şehnaz, Cezayirli Bahtiyar Paşa ve Mösyö Hamparson gibi birbirlerine zıt başka kişiler de bulunmaktadır. Yazar roman boyunca bu karakterler arasında çeşitli karşılaştırmalar yapar.

Roman başkışısı Resmi'nin babası ölünce büyük kardeşi tüm servetlerini yiyip bitirdikten sonra rakının tesiriyle aklını kaybetmiş ve ölmüştür. Resmi ile annesi zor durumda kalmıştır. Annesi, kendine ait olduğu için büyük oğlundan kurtarabildiği evi satarak o zamanlar on iki on üç yaşlarında olan oğlu para kazanmaya başlayana kadar dört yıl bu para ile geçinmeyi planlar. Ancak Resmi çok hünerli bir genç olduğundan iki yıl sonra hem kendinin hem annesinin masraflarını karşılamaya başlar. Resmi yirmi yaşına geldiğinde annesini kaybeder, Süt annesi ve annesinin beslemesi olan Hasna ile kalır. Hasna'yı daha sonra Cezayirli Bahtiyar Paşa'nın kızı Şehnaz'a refika olarak verir.

Zekâyî ise Uzletî Efendi isminde zengin bir kişinin oğludur. Babası başka gençlerle görüşürse oğlunun ahlakının bozulacağını düşündüğü için eve çağrılan özel hocalar ile Zekâyî'nin eğitimini sağlar. Oldukça kibirli bir genç olan Zekâyî kendi yaşlılarından hemen hiç kimseye selam bile vermez. Yirmi beş yaşından sonra babası onu biraz daha serbest bırakmaya başlayınca sadece Resmi ile görüşmeye başlar.

Karnaval romanında önemli kahramanların bir araya getirildiği altı toplantı vardır. Bu toplantıların dördünde hem Resmi hem de Zekâyî vardır. İkisinde ise sadece Resmi

⁷¹ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Ahmet Midhat Efendi, *Karnaval*, haz. Kazım Yetiş (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000).

vardır. Zekâyi'nin tek başına katıldığı toplantılara romanda yer verilmez. Resmi'nin Hamparsonlar ile birlikte bulunduğu toplantılara ise detaylı bir şekilde yer verilir.

Resmi'nin sıkça görüştüğü iki aile vardır. Bunlardan biri Cezayirli Bahtiyar Paşa ailesi diğeri ise Hamparson Arslangözyan Ağa ailesidir. Romanda Resmi'nin Cezayirli Bahtiyar Paşa ailesiyle bir araya geldiği bir toplantıdan bahsedilmez. Ancak Hamparsonlarda pek çok yemeğe veya toplantıya iştirak ettiği anlatılır. Bu toplantılardan sadece ikisi ayrıntılı olarak anlatıldığı için bu çalışmada da ikisinden bahsedilecektir.

Romandaki ilk toplantı Hamparson Ağa'nın evinde verilen “soupe”dir. Burada misafirlere cevizli balkabağı ikram edilir:

Güya o mecliste bulunanların hiç birisi bal kabağı ne olduğunu bilmezler imiş de ilk defa olarak görüyorlarmış gibi herkes bu kırmızı şeyin ismine bal kabağı denildiğini ve alaturka leziz bir taam olduğunu yekdiğerine tavsiye etmeye başladılar. Cümlesi İstanbul ahali-i erâminesinden olan zevatın şu ca'lî alafranga lâkırdılarına Resmi biraz tutuldu. Fakat hiç ses çıkarmadı. (s. 35-36)

Kabağı yemeye başlayan misafirler bu seferde yemeğin tadı konusunda “şekeri pek yolunda ise de pekmez ile yapılsa daha âlâ olur” tarzında çeşitli yorumlar yapmaya başlarlar. Bunun üzerine Madam Hamparson, Resmi'nin fikrini sorar. Resmi: “Evet Madam! Her şeyi ne pek ziyade ne pek noksan tamam kararındadır! Şu kadar var ki ceviz kabuğu konulacağına kaplıbağa kabuğu konulsa idi daha yaraşırdı zannındayım!” (s. 36) deyince tatlının içindeki ceviz kabuğundan rahatsız olan herkes gülmeye başlar. Madam Hamparson Resmi'nin bu esprisini çok beğenir ve daha sonra ara sıra tekrarlar.

Resmi'nin Hamparsonlar ile olan ilk toplantısında yazar, alafranga olmak adına saçmalayan kişilerin düştükleri durumu mizahi bir şekilde okuyucuya göstermeye çalışır. Konuklar, sadece konuşmuş olmak adına cevizli balkabağı hususunda uzun uzun konuşurlar.

Romanın ikinci toplantısı Resmi ve Zekâyi'nin Taksim'deki Belediye Bahçesinde Mösyö ve Madam Hamparson ile karşılaşmaları esnasında gerçekleşir. Resmi, Madam ve Mösyö Arslangözyan'ın bahçenin bir köşesinde oturduklarını görür. “Dostlara bir bonjur demeli!” (s. 36) diyerek onların olduğu tarafa yönelince Zekâyi'yi dostlarına kendisini de takdim etmesini ister. Resmi'nin takdim ettiği “[b]u genç adamın

İstanbulca birinci derecedeki kibardan Uzleti Efendizade olduğu ve şöyle zengin böyle muteber bulunduğu anlaşılınca Arslangözyanlar kendilerine bu kadar muteber bir dost daha kazandırmış olduğundan dolayı Resmi'ye sûret-i mahsûsada arz-ı teşekkür eylediler. (s. 36-37) Bu ilk karşılaşmada Hamparsonlar Zekâyi'yi beğenirler. “Zekâyi'nin zekâ ve cerbezesi bunlara o kadar parlak göründü ki yarım saat kadar mülâkat üzerine Resmi veda ederek ayrılmaya kıyam eyledikte karı koca ikisi dahi protesto ederek biraz daha görüşmelerini rica eylediler.” (s. 37)

Romanda Resmi ve Zekâyi'nin birlikte olduğu toplantılarda okuyucuya ikisi arasındaki fark gösterilmeye çalışılır. Ancak bu ilk toplantıda henüz Zekâyi olumsuz bir davranış sergilemediği için Hamparsonlar tarafından Resmi ile aynı şekilde kabul görülür. Daha sonra ise Zekâyi, Resmi karşısında hep eleştirilen kişi olur.

Romandaki üçüncü toplantı, Hamparsonların evinde akşam yemeği sonrası gerçekleşir. Bu toplantıda Hamparsonların dışında Madame Küpeliyan ile başka kadın ve erkek misafirler vardır. Misafirlerden bazıları Mösyö Hamparson ile oyun oynamak için başka salona geçer. Salonda kalan altı kadın ve dört erkek ise çeşitli konularda sohbet ederler. En çok konuşulan konu “insanın bir kadını sevdiği hâlde kıskanması veyahut kıskanmaması meselesi” olur. Resmi, hiçbir fikir beyan etmeden diğerlerinin konuşmalarını dinlemektedir fakat Madam Hamparson onun da görüşlerini ifade etmesini ister. Resmi: “- Ne söyleyim ki madam şayet söyleyecek olsam madamların mösyölerin itirazlarına duçar olacak şeyler söylerim diye korkuyorum.” (s. 72) ifadesiyle neden sessiz kaldığını açıklar. Madam Hamparson ise “Daha iyi işte ! Onlar itiraz ederler siz cevap verirsiniz bahsimiz dahi böyle revnak bulur eğleniriz.” (s. 73) diyerek konuşması için Resmi'ye ısrar eder. Bunun üzerine Resmi uzun uzun bu konudaki görüşlerini açıklar. Yazarın romandaki sözcülüğünü üstlenen Resmi görüşlerini açıklar ama yazar daha sonra “Aşk ve muhabbet hususunda kıskançlığa dair Resmi'nin Madam Hamparson'un hanesinde serd eylediği bahsin pek çok noksanları olduğunu bu bahis üzerine tetkikat sahibi olanlar teslim ederler.” (s. 80) diyerek onun açıklamalarını yetersiz bulduğunu belirtir. Cezayirli Bahtiyar Paşa'nın evinde çalışan kişilerin arasındaki ilişkilerin anlatıldığı “Kıskançlık Meselesi İçin Bir Mahall-i Tatbik” adlı kısmın sonunda yazar kıskançlık hakkındaki görüşlerini kendisi tekrar uzun uzun açıklar.

Romandaki dördüncü toplantı Kağıthane'de gerçekleşir. Resmi, Mösyö ve Madam Hamparson ile bir arabayla Kağıthane'ye gelir. Bir atın üzerinde olan Zekâyi, arabanın

içine bakınca onları görür ve selamlaşırlar. Madam Hamparson, daha önce Resmi'ye Zekâyi'nin kendisine ilan-ı aşk ettiğini, kendisinin de bunu reddettiğini, Zekâyi'nin bu nedenle Resmi'ye husumet beslediğini anlatmıştır. Buna rağmen Resmi'nin Zekâyi'ye muamelesi düşmanca olmaz:

Resmi Zekâyi'nin kendisine ne surette rakip olduğunu madamın hikâyesinden anladığı hâlde asla tavr-ı hased göstermemiş ise de Zekâyi Resmi'ye ol kadar cân-sitânâne bir nazarla bakmıştır ki ettiği temenna sanki bir istifsâr-ı hâtır işareti olmayıp güya “Dur bak ben sana neler yaparım” diye salavat parmağından maadasını yumarak ve yalnız o parmağı kaldırarak verilen tembih ve tehdit işareti gibi bir şey oldu. (s. 103)

Madam Hamparson Zekâyi'nin şıklığından ve at üstündeki duruşundan övgüyle söz eder ama Mösyö: “Dıştan bir şataf! İç i koftur.” (s. 103) diyerek gösterişli giyim tarzına rağmen bilgisiz biri olduğunu vurgular. Başlangıçta Hamparsonlar Zekâyi'ye Resmi'nin arkadaşı olması hasebiyle iyi davranırken onu yakından tanıdıkça ikisinin birbirinden çok farklı olduğunu anlamaya başlarlar. Hatta Madam Hamparson, Zekâyi'nin kendilerini görmek için değil, güzel bir kadın görme umuduyla arabaların içine baktığını söyledikten sonra Zekâyi için şu sözleri sarf eder: “İşte bu yoldaki gençler böyledirler. Güya Zekâyi Bey o gençlerin en ziyade hüsn-i ahlâk sahibi olanlarındandır. Fena yerlerde hiç görünmez. Geceleri kendi hanesinden başka bir yerde bulunmaz. Fakat kelekler gibi çiçekten çiçeğe hücum eder.” (s. 104)

Resmi ve Zekâyi'nin bir sonraki toplantısı baloda gerçekleşir. Madam Hamparson karnavala katılmayı çok istemektedir. Resmi'den kendisini karnavala götürmesini rica eder. Kararlaştırıldığı üzere bir cumartesi akşamı baloya gidilir. Bu baloda romanın önemli kişilerinden çoğu bir aradadır ancak hepsi birbiriyle konuşmaz. Resmi, baloya Madam Hamparson ve Madame Küpeliyan ile, Zekâyi Benli Helena ile, Madame Mirsak da Mister Kutsuş ile gelir. Resmi baloya yüzü açık bir şekilde gider. Zekâyi ise bir Macar ohlanı kıyafetiyle ve maskeli gider. Ancak metresi Benli Helena'nın aşırıya kaçan süsü nedeniyle tanınırlar:

Mademoiselle Benli Helena cenapları gayet süslü bir ballet kıyafetine girmiş olduğundan ve bu kadar süs ve elmas ve inci öyle umumî balolar müdavimlerinden hiçbir kadında görülemeyerek Madam Hamparson'un dediği gibi Paris töresini elan Zekâyi Beyin metresi Mademoiselle Benli Helena'da bulunacağından şu hâl Benli

Helena'yı ve ondan bilintikal Zekâyî Beyi hâlden haberdar olanların kâffesine tanıttırdığı gibi Resmi Efendiye dahi tanıttırmıştı. (s. 149)

Madam Hamparson'un üstünde kurşuni, Madame Küpeliyan'ın üstündeyse kahverengi bir pelerin vardır. Zekâyî Resmi'nin yanındaki kadının Madam Hamparson olduğunu anlayınca onları taciz etmeye başlar. Resmi ondan kurtulmak için Madam Hamparson ve Madame Küpeliyan'ın pelerinlerini değiştirtir ve Zekâyî'nin Madam Hamparson sandığı kurşuni pelerinli kadının yüzündeki örtüyü kaldırıp ona gösterir. Zekâyî, Madame Küpeliyan'ı görünce onların peşini bırakır.

Bir sonraki toplantı Rumlar tarafından fakirlere yardım için düzenlenen balo olur. Cezayirli Bahtiyar Paşa'nın kızı Şehnaz, Madame Mirsak ve Kutsuş ile baloya gelir. Onlara tuzak kurmak için Victor Hague ve Juge Sarafin de balodadır. Zekâyî ve Helena balonun en süslü kişileri olduğu için yüzleri kapalı olmasına rağmen yine tanınırlar. Helena'nın belalı Nizami de balodadır. Bu sırada lancier dansı başlar. Kutsuş Şehnaz ile Sarafin Mirsak ile Resmi ise Madam Hamparson'la dans etmektedir. Nizami de kadın kılığında baloya gelen Victor Hague'ye dans etmeyi teklif eder ancak Victor Hague kabul etmez. "... hâsılı her biri bir cihetten dolayı diğerinden sakınmaya mecbur olan şu sekiz kişiden sekizinin dahi bir lancier murabbaında içtima etmeleri oyunun intizamını, letafetini asla bozmamakta idi. Zira bunların her biri kendisince bir medâr-ı itimâd ve emniyet bulmuş idiler." (s. 197)

Zekâyî, Mösyö Hamparson'a karısının âşığı ile baloya gideceğine dair bir mektup yazar. Bunun üzerine Mösyö Hamparson karısını sevgilisiyle beraberken yakalamak için baloya gider. Böylece romanın önemli kişilerinin neredeyse hepsi bir mekânda toplanmış olur. Resmi'nin olacakları tahmin edip önceden aldığı tedbir sayesinde Madam Hamparson yakalanmaktan kurtulur ama Mösyö Hamparson karısı zannederek bir kadına saldırdığı için karakolluk olur.

Ahmet Midhat, romanın başında yer alan "Mukaddime" kısmında Avrupa'daki karnavallar ve balolar hakkında pek çok bilgi verir. Daha sonra verdiği bu bilgileri, romanda yer alan iki balo vasıtasıyla somutlaştırarak aktarır. Ayrıca okuyuculara bu tür eğlencelerde yaşanabilecek her türlü ahlaki yozlaşmayı göstermeye çalışır.

2.2.6. Henüz On Yedi Yaşında⁷²

Ahmed Midhat, *Henüz On Yedi Yaşında* romanında genç yaşta umumhaneye düşen bir kızın Ahmet Efendi adında bir kişi tarafından oradan kurtarılmasını anlatır. Romanın önemli kişileri Ahmet Efendi, Kalyopi, Hulusi Efendi ve Agavni'dir. Roman, Ahmet ve Hulusi adlı iki arkadaşın bir şubat sonu ya da mart başı Beyoğlu'nda bir lokantaya yemeğe gitmesiyle başlar. İki arkadaş yemek yiyip birkaç kadeh içki içer ve sonra Kristal Kahvesi'ne bitişik olan Fransız tiyatrosuna giderler. Tiyatrodan çıkışta yağmura yakalanırlar ve arabacılar çok para istediği için yağmur dininceye kadar beklemeye karar verirler. Ancak daha sonra araba bulamazlar, oteller de kapanmıştır. Bunun üzerine geceyi geçirmek üzere bir randevuevine gelirler ve burada iki gece kalırlar. Daha sonra da defalarca buraya gelirler.

İki arkadaş bu eve geldiklerinde Agavni ve Kalyopi adındaki kadınlarla içki meclisi düzenlerler. Romanda bu şekilde tertiplenmiş dört toplantı vardır. Bu toplantıların ilki Ahmet ve Hulusi Efendilerin eve geldiği ilk gece olur. Ahmet Efendi, böyle bir yere gelinmesine pek gönüllü olmadığından bu ilk içki meclisinin başlangıcında ne sohbete katılır ne de kadınlarla ilgilenir. Ancak daha sonra birkaç kadeh rakı içerek “meclisin sonbahar neşesi gibi köhne ve soğuk neşesine” katılır. (s. 31) Sonra kızlar şarkı söylemeye başlar. Bu şekilde biraz zaman geçirdikten sonra herkes odalarına çekilir. Ahmet Efendi kendi yanındaki kıza yalnız yatacağını söyler, kız da başka bir odada kalır.

Ertesi gün Ahmet Efendi on iki on üç yaşındaki kızların nasıl anneleri ve babaları tarafından bu kerhanelere satıldığını merak ettiği için bir gece daha orada kalmaya karar verir. Akşama doğru tekrar bir içki meclisi kurulur. Agavni şarkılar söyleyerek meclisi neşelendirir. Kalyopi de onun gibi davranmaya çalışır ama onun yanında soluk kalmaktadır. Bunun üzerine Hulusi Efendi, Ahmet Efendi'ye Kalyopi'yi başka bir kızla değiştirmeyi teklif eder ve ikisini mukayese eder:

-İmkânı olsa da şu Kalyopi'yi değiştirip Agavni gibi sesi güzel, kendisi şetairetli bir kız daha çağırsak. Fakat olamaz ki! Nasılsa Matmazel Kalyopi zatîâlinizin pek ziyade muhabbetlerini celp eylemiş! Zira yarın sabaha kadar emir ve fermanlarına ittiba vaadini vermişsiniz.

⁷² Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Ahmet Midhat Efendi, *Henüz 17 Yaşında*, haz. Nuri Sağlam (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000).

-Ama zararı yoktur. Birisi en parlak diğeri en miskin iki karı içinde bulunmak, şu levhayı teşkil eden elvanın ihtilâfı makamına kaim olarak bir levhada renklerin tehalüfû yekdiğerinin parlaklığını arındırdığı gibi burada dahi kızların istidatlarında görülen tehalüf, yekdiğerini bir kat daha parlatmağa hizmet eder.

(...) Yerinde sarf olunan bir parlak renk, parlaklığı bir kat daha artırsa da donuk renk donukluğu bir kat daha artırarak insanın gözlerine batar durur. Onun gibi burada dahi Agavni kadar parlak bir rengin yanında Kalyopi kadar donuk bir renk bulununca, donukluğu bir kat daha artarak insanın gözlerine batıyor. Tebdilini arzu edişim dahi yani senin zevkin içindir kardeşim! Binaenaleyh bana darılmasın ya? (s. 57)

Ahmet Efendi arkadaşına parlaklık ve solukluğun mekâna, konuya göre değişeceğini izah ettikten sonra Kalyopi'nin donukluğunun bir kusur değil, bir meziyet olduğunu vurgular:

Bu akşam şu masa başında teşkil etmekte bulunduğumuz levha, sence cümbüş ve ahenkten ibaret bir levha olduğu için bunda en parlak rengi Agavni'nin güzel sedası ile tavr-ı şûhânesini buluyorsun. Ve filvaki o parlaklığın yanında Kalyopi pek donuk kalıyor. Fakat ben bu masa başında teşkil eylediğimiz levhayı öyle cümbüş ve ahenkten ibaret neşeli bir levha olmak üzere telâkki etmiyorum. Mahcubiyet ve ma'sumiyyet-i nisvâniyye ile fuhuş ve rezâlet-i nisvâniyyenin beynini fârik bir levha olmak üzere telâkki eylediğimden, bence bu levhanın en başlıca rengi Kalyopi'nin ma'sûmiyyet-i hâline delâlet eyleyen acemiliği, donukluğu ve miskinliğidir. Binaenaleyh Agavni ne kadar mükemmel bir kaltak olduğunu sedasıyla şetaretiyle setr etse Kalyopi'nin rengini o kadar parlatmış olur. (s. 58)

İki arkadaş bir hafta işleri ile güçleri ile meşgul olduktan sonra bir ikindi sonrası tekrar Maryanko Dudu'nun evine gider. Kızlar onları sevinçle karşılar. Rakılar ve mezeler ısmarlanır. Agavni şarkıları ve oyunları ile yine meclisi coşturur, Kalyopi ise onun yanında çok acemi kalır. Maryanko Dudu'nun evinde yapılan üçüncü içki âleminde yine meclisin gözdesi Agavni'dir. Kalyopi ise onu taklit etmeye çalışan bir acemidir. İlk toplantıda olduğu gibi Hulusi Efendi Agavni'yi, Ahmet Efendi ise acemiliğinin onun masumluğunu gösterdiğini düşündüğü için Kalyopi'yi yüceltmektedir.

İki arkadaş üç dört ay içinde on beş on altı kez Kalyopi ve Agavni ile kalırlar. Bir gün iki gece üst üste kalmaya karar vererek Maryanko Dudu'nun evine giderler ve evin üst

katında taraçaya çıkarak bir sofacıkta içki meclisi kurarlar. Sohbet esnasında Ahmet Efendi evlilik hayatının ne kadar güzel olabileceğini anlatırken Agavni karı kocanın birbirinden bıkaçağından, birbirini aldatmak için fırsat kollayacağından bahseder. Konuşmaları, Kalyopi'nin masum bir şekilde dinlediğini ve onun bu hâlinin de müşterilerce beğenildiğini fark edince onu küçük düşürmek için “Kalyopi de bu sözleri o kadar dikkatle dinliyor ki görenler sanki koca ne olduğunu hiç görmemiş, hiç tanımamış zanneder.” (s. 118) der ve sonra onun Müslüman olup Müslüman biriyle evlenmiş olduğuna dair sırrını ortaya vurur. Kalyopi'nin yüzünün bembeyaz olduğunu görünce bu mesele hakkında konuşmaktan vazgeçerler ve kerhanelerin eğlenceli mi yoksa tiksindirici mi olduğu, bu yerlerin ne zaman nasıl hangi dönemde ortaya çıktığı üzerine konuşmaya başlarlar. Ahmet Efendi: “Ben diyorum ki Türklükte ve İslamiyette ve Osmaniyette bu müstekreh şey yoktur. Mahza Frenklikten gelmiştir. O şapkalar yok mu şapkalar? İşte onlar her hangi memlekete girmişlerse orada bu murdarlık türemiştir.” (s. 121) diyerek bu tür yerlerin Avrupa kültüründen geldiğini vurgular ve bu tür yerlere rağbet gösterilmezse sayılarının çok azalacağını söyler. Her zamanki gibi yemek yiyip eğlendikten sonra herkes kendi odasına çekilir.

Maryanko Dudu'nun evinde tertiplenen bu meclis esnasında yine zıt karakterlere sahip iki kadın kahraman arasındaki görüş farklılıkları vurgulanmaya çalışılır. Kalyopi'nin, Agavni'nin yanında silik kaldığını düşünen Hulusi Efendi artık ondaki üstünlükleri de görmeye başlamıştır. Anlatıcı bu durumu şu sözlerle belirtir: “Ahmet Efendi'nin bu tafsilatı ve ifadatını Agavni ne kadar müstehziyane ve müstahkirane bir tavırla dinlemekte idiyse de Kalyopi o kadar ciddî ve mütehasirane bir tavırla dinlerdi. Hatta Hulusi Efendi dahi bu hâle dikkat eyledi.” (s. 117-118)

Odalarına çıkınca Ahmet Efendi, Kalyopi'den nasıl evlenip ayrıldığını anlatmasını ister. Eğer anlatmazsa çekip gideceğini söyleyerek tehdit eder. Kız hiçbir şey anlatmak istemez, bunun üzerine Ahmet Efendi gitmeye davranır. Kalyopi onun gerçekten gideceğini görünce anlatmayı kabul eder. Ahmet Efendi Kalyopi'nin yaşadıklarını öğrenince ona eğer biri borçlarını öder, kira ve diğer masraflarını karşılarsa bu evi terk ederek annesinin yanına dönüp dönmeyeceğini sorar. Kalyopi bunu memnuniyetle kabul edeceğini söyler. Ahmet Efendi bunları yapmasının karşılığında Kalyopi'den Maryanko Dudu'nun evinden ayrıldıktan sonra buraları tamamen unutmasını, iffetli bir kız olarak yaşamına devam etmesini ister. Ahmet Efendi, Kalyopi'ye gereken parayı tedarik etmek için biraz zamana ihtiyacı olduğunu söyleyerek oradan ayrılır.

Daha sonra bir perşembe günü Hulusi Efendi ile Kalyopi'nin yanına gelir. Borçlarını ödeyerek onu kerhaneden çıkarır.

Ahmet Efendi, Kalyopi'yi Maryanko Dudu'nun evinden çıkardıktan sonra ailesinin yanına götürür. Romanda yer alan bundan sonraki iki toplantının mekânı Kalyopi'nin evi olur. Bir sabah Ahmet Efendi, Kalyopi'nin evine gitmek için hazırlanırken arkadaşı Hulusi, yanında Rahmi Bey adında biriyle çıkagelir. Rahmi Bey küçüklüğünden beri Kalyopi'yi tanımaktadır. Hulusi Efendi, Rahmi Bey'i Kalyopi'nin yanına götürmek istediklerini çünkü masum bir çocukken beraber büyüdüğü bir adamdan öğüt verici sözler duymanın onun zihninden fuhuş fikrini silmede etkili olacağını düşündüklerini söyler. Ahmet Efendi onların bu düşüncesine onay verince Rahmi Bey'i de alarak hep beraber Kalyopi'nin evine giderler. O gün akşama kadar sohbet edilir, konuşulanlar sadece Kalyopi'nin değil, annesinin ve babasının dahi aklındaki “fuhuş ve mel’anet bulaşıklarını” temizlemeye yardım eder.

Romadaki son toplantı bir lokantada gerçekleşir. Kalyopi'nin evinden ayrılan Ahmet Efendi, Hulusi Efendi ve Rahmi Bey Korven Lokantası'nda yemek yemeye giderler. Burada Sait Efendi ve Cabir Bey adında iki ahabplarını görüp masalarına davet ederler. Bu iki kişi Ziyet Bey adında birinden söz eder. Ziyet Bey, sürekli Ahmet Efendi'yi taklit etmektedir. Ahmet Efendi'nin Kalyopi'yi kerhaneden çıkardığını haber alınca o da başka bir kızı çıkarmaya heves eder. Kız başlangıçta bir kuru ekmeğe bile razı olacağını söyler ancak daha sonra Ziyet Bey'den ev almasını, bu evin bütün masraflarını karşılanmasını, kendisine harçlık vermesini talep eder. Bunun üzerine Ziyet Bey sinirlenerek bu kadınla ilişkisini keser. Fakat kadın bu duruma üzüleceğine memnun olur. Anlatılanları dinleyen Hulusi Efendi: “Demek oluyor ki bu aşüftelerin hepsi göründükleri kadar şâyân-ı merhamet değildirlir.” (s. 208) diyerek Kalyopi'nin diğerlerinden farklı olduğunu ortaya koyar. Bu toplantıda hem Ahmet Efendi ile Ziyet Bey hem de Kalyopi ile Ziyet Bey'in metresi karşılaştırılır.

Romadaki yedi toplantıya genel olarak bakılırsa bu toplantıların çoğunda bir karşılaştırma olduğu görülür. Ahmet Efendi, Hulusi Efendi, Kalyopi ve Agavni'nin bulunduğu dört toplantıda iki kadın mukayese edilir. İkisi de hayat kadını olmasına rağmen Kalyopi'nin bu durumu mecburiyetten düştüğü ve bu ortamdan kurtulmak istediği; Agavni'nin ise lüks yaşam koşullarını sevdiği için umumhaneden ayrılmak gibi bir düşüncesi olmadığı görülür. Kalyopi ile Agavni'yi çeşitli bakımlardan

kıyaslayan yazar, romanın sonundaki toplantıda ise Ziyet Bey'in metresi olan bir hayat kadını ile Kalyopi'yi kıyaslar.

Kalyopi'nin evinde gerçekleşen iki toplantının ilkinde Kalyopi'nin ailesinden bahsedilir. Başlangıçta ailenin, kızlarının umumhaneden kurtuluşuna sevinmediği zannedilir ama sonra bu kanının yanlış olduğu anlaşılır. Ahmet Efendi aileye her türlü maddi desteği yaparak Kalyopi'nin tekrar eski durumuna dönmesine engel olmaya çalışır. İkinci toplantıda ise Kalyopi çocukken beraber büyüdüğü Rahmi Bey ile bir araya getirilir. Rahmi Bey'den öğüt verici sözler duymanın Kalyopi'nin zihninden fuhuş düşüncelerini silmede etkili olacağı düşünülür. Romandaki bu toplantının, Kalyopi'nin fahişelik yapmaktan vazgeçmesinin çok ani bir değişim olmadığını göstermek için Ahmet Midhat tarafından özellikle tertiplendiği düşünülebilir.

2.2.7. Müşahedat⁷³

Ahmet Midhat, *Müşahedat* romanının başlangıcında yer alan “Kariinle hasbihal” adlı bölümde Emile Zola'nın romancılık anlayışından bahseder ve onun roman anlayışını bazı bakımlardan eleştirir. Natüralist romanın nasıl olması gerektiğini anlattıktan sonra “Bu romanı karilerime “tabii” romanlardan bir numune olmak üzere takdim eyliyorum.” (s. 6) diyerek romanı yazma amacını açıklar ve olayların “müşahedat-ı yevmiye”den oluşması hasebiyle romana bu ismi verdiğini belirtir. Yazar natüralist bir roman yazmak istediği için kendini de romanın kişilerinden biri olarak gösterir.

Ahmet Midhat, İstanbul'a geçmek için Beykoz'dan vapura bindiğinde vapurun yan kamarasında biri yaşlı, ikisi genç üç kadınla karşılaşır. İki genç kadın, onun Fransızca bilmediğini düşünerek rahat rahat konuşurlar. Yazar onların konuşmalarını dinleyince aradığı romanın maddi olarak karşısında olduğunu fark eder ve iki kadın arasındaki konuşmaları şu şekilde özetler:

İşte anlaşılıyor ki ortada bir gaddar vardır. Onun iki de mağduresi var ki, birisi bizim zavallı esmerdir. İşin içinde bir de baba makamında bir efendi var: Seyyit Mehmet Numan! Bir Arap ismine benziyor. Bahs olunan gaddar, hem esmer dilbere, hem başka bir kadına gadr etmiş, hem de bu efendisine hıyanette bulunmuş. Şimdi yekdiğeriyle hasbihal eden bu iki muhibbe besbelli ki, vaktiyle yekdiğerine rakibe imişler. Sarışın esmere o gaddarın mahiyetini anlatmaya çalışıyormuş da, esmer

⁷³ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Ahmed Midhat Efendi, *Müşahedat*, haz. Osman Gündüz (Ankara: Akçağ Yayınları, 1997).

bundaki safiyeti, halisiyeti tasdik edemeyerek o zamana göre pek mergup ve makbul olan gaddarı kendi elinden kapmak için onu zem yolunda tertib-i mukaddematta bulunuyor zanneyliyormuş. (s. 27-28)

Bu konudan bir roman çıkaracağı için heyecanlanan yazar: “Huuuu! Koca roman tamam da pek çok roman meraklılarımızın ya hayalî veyahut sırf cinayat üzerine mübteni romanlardan usanarak mucidi Emile Zola olmak üzere arzu eyledikleri tabii romanlardan birisi! Bir mükemmeli!” (s. 28) diyerek sevincini belirtir. Yazar, merak ettiği bazı noktaları kadınlara sormak ister ama onlara madam mı matmazel mi olarak hitabet edeceğine karar veremez. Bu sırada esmer bayan öfkeyle kamaradan dışarı çıkar ve orada bulunan bir adama yedi sekiz tokat atar. Adam onu tanımadığını söyler ama kadına karşı da gelmez. Kıyafetlerinden Avrupalı olduğu düşünülen bu adamın konuşmasından şarklı bir Ermeni olduğu anlaşılır. Bu kargaşadan dolayı hanımlarla sohbet edecek fırsatı bulamayan yazar onları takip etmeye karar verir ve vapurdan indikten sonra peşlerine düşerek Galatasaray civarına gelir. Hanımların kaldığı yerde kapıdaki uşağa vizite kağıdını vererek esmer bayanla görüşmek istediğini söyler. Adının Siranuş olduğunu öğrendiği esmer bayanla ikindiye kadar çeşitli konularda sohbet ederler ve onu tekrar ziyaret etmek için izin alır.

Ertesi gün yazar Siranuş’u tekrar ziyaret eder ve onun anlattıklarını not alır. Onun anlattığı bazı konularda bilgi almak için Refet adında bir tacir çırağı ile görüşmek ister. Eminönü’nde bulduğu Refet Bey’e gazeteci olduğunu söyler ve Siranuş Hanım hakkındaki bazı haberlerin doğru olup olmadığını öğrenmek için onu ziyaret ettiğini söyler ancak Siranuş ile tanıştıklarını gizler. Ayrıca Seyyit Mehmet Numan’ı sorar. Onu da tanımadığını söyler. Sonra Siranuş’un anlattıklarını Refet’e okuyarak nerelerinin doğru nerelerinin yanlış olduğunu belirtmesini ister ve bunların gazetede neşredileceğini bildirir. Refet okuduklarının doğru olduğunu ancak bazı eksikler bulunduğunu söyler. Eksikleri anlatmak için onu mağazaya davet eder. Ertesi günü yazar Refet’le konuşmaya gider. Refet ona kendisi ve Siranuş Hanım hakkında bilgiler verir ve yazarı Siranuş’un evine götürmeyi teklif eder. Ahmet Midhat yalanı ortaya çıkacağı için Siranuş’a Refet ile koştuklarını anlatmak için tekrar onun kaldığı yere gitmek zorunda kalır. Yazar Siranuş’un odasına gittiğinde Agavni de oradadır. Romandaki ikinci toplantı burada gerçekleşir. Ahmet Midhat, Agavni ile tanışır ve onun Siranuş kadar ağırbaşlı olmadığını düşünür. Daha sonra ikisine Refet ile tanışmalarını anlatarak onlardan Refet ile oraya geldiğinde kendisi ile ilk kez

görüşüyorlarmış gibi davranmalarını ve yalanını ortaya çıkarmamalarını rica eder. Siranuş, Refet'ten aldığı bilgileri kendi görüşleriyle birleştirerek onlara aktarırsa yazarın teklifini kabul edeceğini söyler. Ahmet Midhat da kabul eder. Onun anlattıklarını dinledikten sonra Siranuş, Refet hakkındaki bilgileri tamamlamayı teklif eder ve Refet hakkında bazı bilgiler daha verir. Onun Agavni ile olan münasebetinden bahseder. Yazar, bu toplantıda romanın iki önemli kadın kahramanıyla yazacağı romanda anlatılacak olaylar üzerine konuşur. Siranuş ve Agavni olayın eksik kalan yönlerini tamamlayarak eserin yazılma sürecine katkıda bulunurlar.

Ertesi gün Refet, Ahmet Midhat'ı Siranuş ile tanıştırmaya götürür. Yolda Refet yazara hayatı hakkında çeşitli bilgiler verir ve ticaret hakkında konuşurlar. Refet onu Agavni ile birlikte kaldıkları daireye götürür ve hanımlara takdim etmeye başlar. Fakat yazar onu kandırmak istemediğinden ikisiyle daha önceden tanıştığını itiraf eder. Aralarında verilen kararı bozduğu için de hanımlardan özür diler. Refet'in tekrar güvenini kazanmak için Şirket-i Hayriye vapurundaki karşılaşmalarından başlayarak her şeyi anlatır.

Yemek yendikten sonra Siranuş'un sergüzeştinin eksik noktaları; Siranuş, Agavni ve Refet tarafından tamamlanmaya devam edilir. Agavni hakkında gerekli olan bilgilerin sonra verilmesine karar verilir ve edebiyat hakkında konuşulmaya başlanır. Daha sonra hanımlar piyano çalıp şarkı söylerler. Zaman zaman Siranuş ve Agavni arasında kıyaslamalar yapan yazar, piyano konusunda Siranuş'un çok daha iyi olduğunu, aynı zamanda iyi şarkı söylediğini belirtir. Müzik dinletisi sonrası alafranga ve alaturka müzik arasındaki farklardan konuşulur. Yazar, hanımlardan alaturka bir şeyler çalmalarını ister ancak hanımlar birkaç meşhur eser ve birkaç adi şarkı dışında başka alaturka şarkı bilmemektedir.

Dört kahramanın ikinci toplantıları bir cuma günü Siranuş'un odasında gerçekleşir. Yazar Agavni'nin babası olan Antuvan Kolariyo hakkında yazdıklarını okumaya başlar. Yanlış yerleri Agavni düzeltir. Ayrıca Agavni, Refet sayesinde kötü hayatını terk etmesini ve onunla beraber yaşamaya başlamasını anlatır. Eğlence âlemlerinde geçirdiği zamanın romana dâhil edilmemesini ister. Sonra beraberce öğle yemeği yerler. Yemekten sonra Agavni'nin arkadaşı olan ve vapurda kendisinden gaddar diye bahsedilen Karnik hakkında konuşulmaya başlanır. Bu esnada Agavni şimdiye kadar kimsenin bilmediği bir sırrı açıklayacağını söyleyerek Karnik'in, babasının resmi eşinin başka bir adamdan olan çocuğu olduğunu söyler. Daha sonra da Agavni

babasının resmi eşinin ve onun gayrimeşru çocukları olan Karnik ve Takuhi'nin başından geçenleri anlatır. Agavni'nin anlattıklarından sonra yazar, yabancılar arasında olan beslemelik ile Osmanlılardaki cariyeliği karşılaştırır. Beslemelerin genellikle kötü yola düştüklerini, cariyelerin ise sahipleri tarafından evlendirilerek mutlu birer yuva kurduklarını söyler.

Agavni, Refet ve Siranuş Fenerbahçesi'ne gitmeye karar verirler. Vapura binecekleri esnada Agavni denize düşer ve boğulur. Onun ölümünden sonra Siranuş Beyoğlu'nda kaldığı yerden ayrılarak Vartov Dudu ve eşi Bogos Ağa ile birlikte kalmaya başlar. Ayrıca Ahmet Midhat'ın bulduğu bir ailenin kızlarına Fransızca ve piyano dersleri vermeye başlar. Agavni öldükten sonra Refet ve Siranuş pek görüşmezler çünkü birbirlerini gördüklerinde akıllarına Agavni gelmektedir. Ders için gittiği evde Siranuş'u gören bir hanım, oğluyla onu evlendirmek ister. Ancak bu evlilik için Siranuş'un dinini değiştirmesi gerekmektedir. Bu evlilik ve din değiştirme teklifini Siranuş'a Ahmet Midhat'ın iletmesine karar verilir. Ahmet Midhat Siranuş ile konuşmak üzere Vartov Dudu'nun evine giderken yolda Refet'e rastlar. Durumu ona da anlatır ve kendisiyle Vartov Dudu'nun evine gelmesini ister. Böylece uzun zaman sonra ilk defa Refet, Siranuş ve Ahmet Midhat bir araya gelerek akşam yemeği yerler. Yemekten sonra Refet ve Ahmet Midhat, Siranuş'un odasına geçerler. Evlilik ve din değiştirme teklifini ona bildirirler ancak Siranuş bu teklifi kabul etmez. Gece eve dönerken Ahmet Midhat, Refet'e beraber dönmelerini teklif eder ancak o, Beyoğlu'nda tiyatroya gideceğini söyleyerek ondan ayrılır. Refet'in tekrar eski hayatına dönmesinden çekinen Ahmet Midhat onu takip etmek için tiyatroya gider fakat onu tiyatrodan bulamaz. Refet'in kendisine yalan söylediğini anlayarak çok üzülür.

Refet'in yanında çalıştığı Seyyit Mehmet Numan, kızı Feride ölünce ticareti bırakarak eşi ile Hicaz'a gitmeye karar verir. Alacak verecek işlerinin hallolması için bir müddet daha İstanbul'da kalır. Onun muhasebe işlerine Ahmet Midhat da yardım eder. Gerekli evraklar gözden geçirilirken Siranuş'un babası tarafından Seyyit Mehmet Numan'a emanet edilen bir zarf bulurlar. Seyyit, Ahmet Midhat'tan bu zarfı Ermeni Patrikhanesi'ne teslim ederek oradan başka bir zarf almasını ve bu zarfı Siranuş'a teslim etmesini ister. Ermeni Patrikhanesi'den alınan zarftan Siranuş'un babası Ali Osman Topuz'un resmi ve Arapça yazılmış bir mektup çıkar. Mağribi hattıyla yazılmış olduğundan Ahmet Midhat mektubu okuyamaz. Mektubu okutacak birini bulmak için

Seyyit Mehmet Numan'a müracaat etmeye karar verir. Mektubu ve resmi Siranuş'tan alarak Seyyit'in yanına gider. Seyyit yanında çalışan bir adama mektubu okutur, kendisi tercüme eder, Ahmet Midhat da yazıya geçirir. Sonra Ahmet Midhat, mektubun tercümesini alarak Vartov Dudu'nun evine gelmek üzere yola çıkar. Yolda Refet'e rastlar. Onunla birlikte Vartov Dudu'nun evine gelir. Üçünün bulunduğu bu toplantı esnasında Ali Osman Topuz'un vasiyeti okunur. Vasiyette babası Siranuş'u İslam dinine davet eder. Eğer kabul etmezse kendisine darılmayacağını ifade eder. Vasiyet okunduktan sonra bu konuda konuşulmaz. Ahmet Midhat, Refet'le beraber evden çıkar. Refet geçen sefer olduğu gibi tiyatroya gideceğini söyleyince Ahmet Midhat onu takip eder. Refet tiyatroya kadar gider ancak içerde biraz durduktan sonra çıkıp tekrar Vartov Dudu'nun evine girer. Bunu görünce Ahmet Midhat, Siranuş ile ikisi arasında bir ilişki olduğunu düşünür. Dudu'nun evinin karşısındaki evlerden birinin önünde biraz oturduktan sonra eve giderek kapıyı çalar. Amacı iki âşığı bir arada yakalamaktır. Kapıyı Dudu açar. Üst kata çıktığında Siranuş, Refet ve Bogos Ağa'nın oturduklarını görür. Refet ona karşı mahcup olur. Siranuş ile Refet arasındaki muhabbeti, kendisine nasıl bildireceklerini kararlaştırmak için toplandıklarını söyler. Siranuş ikisi arasındaki sevginin eski olduğunu ama birbirlerine itiraf etmelerinin, kendisine gelen evlilik teklifinden sonra olduğunu anlatır. Ahmet Midhat Siranuş'a babasının vasiyeti konusunda ne düşündüğünü sorar. O da İslam'ın hakikatlerini öğrendikten sonra karar vereceğini söyler. Ahmet Mithat da ona Refet ile evlenmek ya da sadece babasının vasiyetini yerine getirmek için Müslüman olmamasını, gerçekten istediği için Müslüman olmasını tembihler. Bu toplantı sayesinde Ahmet Midhat, eve giderken düşündüğü gibi Siranuş ve Refet'in herkesten gizli buluşmadıklarını, yanlarında Vartov Dudu ve eşi Bogos Ağa olduğunu, Refet'in neden kendisine tiyatroya gidiyorum diyerek yalan söylediğini öğrenir.

Seyyit Mehmet Numan alacak verecek hesaplarının tamamlanmasından sonra İskenderiye'ye gidecek olan Luit vapuruyla Mısır'a oradan da başka bir gemiyle Hicaz'a geçmeye karar verir. Gitmeden önce ödemelerinden artan paranın bir kısmını kasasına kilitler ve kendi gittikten sonra kasanın Refet ve Ahmet Midhat tarafından açılarak Petro Polo adlı çalışanında bulunan defterde yazıldığı gibi gerekli kişilere dağıtılmasını ister. Refet, Ahmet Midhat ve Petro Polo, Seyyit Mehmet Numan'ı uğurlamak için sandalla Luit gemisine giderler. Siranuş da oradadır. Seyyit Mehmet Numan onu pederane bir surette kabul eder, kulağına çeşitli nasihatlerde bulunur.

Siranuş da onun elini öper. Daha sonra diğerleri de ihtiyar adamın elini öper. O da herkesten helallik diler ve gözü yaşlı bir şekilde onlardan ayrılır.

Seyyit Mehmet Numan'ın gitmesinden sonra sandalda onun Petro Polo'ya bıraktığı defteri açıp okumaya başlarlar. Yaşlı adam Siranuş'a "İfa-yı din için" diyerek bin iki yüz lira, Petro Polo ve Refet'e üç yüz lira, onların haricinde diğer çalışanlarına da belli miktarlarda para bırakmıştır. Emri üzerine kasayı açıp tüm parayı sahiplerine dağıtırlar. Siranuş'a kalan parayı alarak Vartov Dudu'nun evine gelirler. Romadaki son toplantı Dudu'nun evinde olur. Eve varır varmaz Siranuş'a Seyyit Mehmet Numan'ın kulağına ne söylediğini sorarlar. Siranuş, Seyyit Mehmet Numan'ın bir zamanlar evlenmeyi düşündüğü Karnik'in ona verdiği ziyanı karşıladığını haber verdiğini, bundan böyle ziyana uğramak istemiyorsa Karnik'in yerine Refet'i koymasını tembihlediğini ve damarlarında dolaşan kanın Ali Osman Topuz Bey'in kanı olduğunu hatırlatarak pederinin vasiyetini yerine getirmesini ihtar ettiğini söyler. Romadaki bu son toplantıda Ahmet Midhat ve Refet, Seyyit Mehmet Numan'ın İstanbul'dan ayrılırken Siranuş'un kulağına neler söylediğini öğrenirler.

2.2.8. Ahmet Metin ve Şirzat⁷⁴

Romanın başkişisi Ahmet Metin, İslam Dragoz Ağa isminde zengin bir Boşnak mültezimin tek oğludur. Küçük yaşta özel hocalardan İtalyanca ve konaktaki Rum hizmetlilerden ise Rumca öğrenir. Mekteb-i Sultani'nin leyli kısmında eğitimine devam ederek burada da Fransızca öğrenir. On dört on beş yaşlarındayken babasını kaybeder. "Hovardalık, sarhoşluk, kumarbazlık gibi sefihliklerin daha ne kadar türlüleri hayal ve hatıra gelebilir ise Ahmet Metin yirmi bir yaşına kadar bunların cümlesini icra eyle[r]" (s. 32) ancak babasından kalan mirası akıllıca kullandığı için genç yaşında parasız bir mirasyedi olmaz. Artık bu dünyada kendisini eğlendirecek bir şey kalmadığını düşünmeye başlayan Ahmet Metin, eğitimini Paris'te sürdüren bir arkadaşının mektubu üzerine Paris'te eğitim almaya karar verir. Sonrasında ise denizciliğe merak sarar.

Ahmet Metin eski kitaplar satan bir Yahudi'den "Kavalyero Turko-Şirzat del Seluçiya" başlıklı İtalyanca bir kitap alır. Kitapta 13. yüzyılda yaşayan Selçuklu asilzadesi denizci Şirzat'ın maceraları anlatılmaktadır. Ahmet Metin daha önce

⁷⁴ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Ahmet Midhat Efendi, *Ahmet Metin ve Şirzat*, haz. Fazıl Gökçek, Özlem Nemutlu (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2013).

İstanbul’da hiç inşa edilmemiş tarzda bir tekne yaptırarak okuduğu bir romanın izlerini aramak üzere İtalya taraflarına doğru bir yolculuğa çıkmaya karar verir. Romanda iç içe geçmiş iki hikâye anlatılmaktadır. Asıl hikâye, Ahmet Metin’in okuduğu romanın izlerini takip etmek, “İslâm ve Türk tarihi nerelere kadar tevsî-i hudut eylediği ve Avrupa ile münasebetlerini ne derecelere götürmüş olduğunu” (s. 46) öğrenmek için yaptığı seyahatten oluşur. İkinci hikâye ise Ahmet Metin’in okuduğu romanda anlatılan Selçuklu asilzadesi Şirzat’ın hikâyesidir.

Romandaki ilk toplantı Ahmet Metin’in geminin inşa edildiği Ayvansaray’a geldiği sırada gerçekleşir. O, geminin yapımını kontrol ettiği sırada gemi hakkında bilgi almak için beş kişi gelir. Bu kişiler Abdülbaki Beyefendi, Hasip Efendi, Nedim Bey, Şeyda Bey ve Ferruh Efendi’dir. İnşa edilen gemiyi görmek için gelen bu kişiler, gemi sahibi Ahmet Metin’i orada bulunca gemilerin güvenli olması için gereken özellikler hakkında onunla sohbet ederler. Ahmet Metin gemiyi yaptırmak için faydalandığı elli kitaptan edindiği bilgilerden yola çıkarak onlara çeşitli bilgiler verir. Ancak oradan ayrılırken bu kişilerin bazıları Ahmet Metin’in anlattıklarını anlamış görünürken bazılarının ise kafasında hâlâ soru işaretleri vardır.

Ahmet Metin’in verdiği bilgileri çoğu anlayamaz çünkü onun yaptırdığı tekne Osmanlılar tarafından henüz hakkında çok bilgi sahibi olunmayan bir kotradır. Toplantıda bulunan bu beş kişiden Ferruh Efendi ve Şeyda Bey gemi tamamlandıktan sonra gezi esnasında Ahmet Metin’e refakat etmek istediklerini belirtirler fakat o bunu kabul etmeyince bir daha romanda kendilerinden söz edilmez. Bu toplantı, yazarın denizcilik ve gemiler hususunda henüz Osmanlı’da bilinmeyen bazı bilgileri okuyuculara aktarması için tertip edilmiştir. Toplantıda bulunan kişiler, Ahmet Metin’e çeşitli sorular yönelterek onun uzun uzun açıklama yapmasına imkân sağlar.

Ahmet Metin’in, *Hasan Mellah* romanından ilhamla “Meliketü’l-Bahr” ismini verdiği gemi tamamlanır. Sıra gemiye sancak çekilmesine gelir. “Sancak-ı Osmanî’yi küşad” Ahmet Metin için çok önemlidir. Bu nedenle kutlamak için bir ziyafet düzenler:

Gemide işlemiş olan amelenin, yorgancılara varıncaya kadar kâffesi hazır olmak ve kaptan ve hesap memuru ve lostromo ve dört tayfadan maada, aşçılığa alınan Mehmet Usta ve miçoluk hizmetine tayin olunan Katrina ile hizmetçi Vasiliki dahi mevcut bulunmak üzere Ahmet Metin, Tersane-i Amire’ye mensup birkaç zevatı

ve en meraklı ecnebilere dahi birkaçını davet ederek dualar, senalar ile Sancak-ı Osmanî'yi küşad ve müteakiben bir de mükemmel ziyafet keşide eyledi.

O zaman mevsim bir şubat mevsimi olup, nasılsa havanın bir müsaade-i fevkaladesine nail oldukları gibi, sefine dahi yine Ayvansaray mukabilinde bulunarak amele ve gemiciler karada merkûz bir çadır altında taam eylediler. Ağır misafirler, Meliketü'l-Bahr'in salonunda ve ikinci derecede olanları güvertede taam eylediler ki, dört metre eni ve yedi metre boyu olan salonda ferah ferah on iki kişi taam edebilmiş oldukları gibi, güvertede dahi supirayın iskele ve sancak taraflarına sekiz kişilik iki uzun sofraya kurulmuş idi. (s. 100)

O gece tüm mürettebat gemide ilk kez kalacağı için misafirlere verilen ziyafetten sonra bir mevlidhan çağırılarak cemaatle akşam ve yatsı namazı kılınıp yemek yenir, menkıbe-i viladet-i Ahmedîye okunur. Gemide düzenlenen bu iki toplantı Ahmet Metin'in dinine ve milletine bağlılığını göstermektedir. Ahmet Metin'in Osmanlı milletine bağlılığını gösteren bir diğer olay da İngilizlere ait Kadıköy'ndeki sandal ve kotra kulübünden kendisine yapılan azalık teklifini nazikçe reddetmesidir. Bunun sebebi, "Osmanlı toprağında, Osmanlı sularında ecnebi namına mensup bir cemiyete ilhakı, hamiyet-i Osmaniyesine mugayir bulması" (s. 100) dır.

Romadaki dördüncü ve beşinci toplantı Meliketü'l Bahr gemisinin Kale-i Sultaniye'ye varması esnasında gerçekleşir. Ahmet Metin, Ömer Kaptan'ın oğlu Süreyya ile karaya çıkar. Osmanlılık ve kibarlık şanına muvafık bulduğundan Mutasarrıf Paşa'yı ziyaret eder. Amacı ziyaret sonrası hemen yola çıkmaktır. Ancak Paşa Hazretleri "-Beyefendi, bu akşamı memleketimizde geçirip âcizane vereceğim bir ziyafete şeref vermenizi rica ederim. Bazı konsolosları dahi davet edeceğim. İlk Osmanlı sportmenini görsünler[.]” (s. 129) diyerek kendisini ziyafete davet edince Ahmet Metin bu teklifi reddedemez.

O akşamki ziyafette Fransız, Rus, İngiliz, Yunan, Avusturya, İtalya konsolosları ve eşleri bulunur. Yemek esnasında ve sonrasında yapılan sohbetlerde Ahmet Metin'in "tenezzühat-i bahriyye" konusundaki konuşmalarından Mutasarrıf Paşa çok memnun olur ve: "Osmanlılar sizin gibi bir kibarzade ile iftihar etmelidirler (...)" (s. 130) diyerek Ahmet Metin'e teşekkür eder.

Ahmet Metin ziyafetteki konukların isteği üzerine kendi gemisinde bir öğle yemeği vermek zorunda kalır. Bu yemek onu yolundan alıkoyacağı için biraz morali bozursa

da kazandığı iyi namı kaybetmek istemediği için ertesi gün on iki kişilik bir yemek düzenler. Yemeklerin lezzeti, Türk aşçının becerisi, diğer mürettebatın çalışkanlıkları ve nezaketi tüm misafirlerden takdir toplar.

Kale-i Sultaniye’de gerçekleşen bu iki toplantıdan ilkinde Ahmet Metin örnek bir Osmanlı vatandaşının nasıl olması gerektiğini yabancılara sergileyerek büyük beğeni toplar. Ertesi günü verilen öğle yemeğinde ise gemi ve gemi mürettebatının ne kadar intizamlı olduğu, Batılı bir muadilinden eksik hiçbir yanı olmadığı yabancı konuklara gösterilir.

Romanın bundan sonraki iki toplantısı Çokogano çiftiyle yapılır. Kendilerini herkese Mösyö ve Madam Çokogano olarak tanıtan bu çift aslında iki sevgilidir. Moldovyalı genç ve güzel bir kadın olan Neofari kendisinden yaşça çok büyük olan zengin Akilo ile evlenmiş ve ondan Roza isimli bir kızı olmuştur. Ancak Paris’te eğitim gören ve oranın eğlenceli yaşamına alışan Neofari eşiyle sürdüğü hayattan sıkılmıştır ve kocasını Nikolso adındaki bir gençle aldatmaktadır. Bir gün Neofari, İngiliz Madam Brasey’in dünya gezisini anlattığı seyahatnameden çok etkilenir ve onun gibi gemiyle seyahate çıkarak gördüklerini kaleme almak ister. Nikolso’ya eşi süsü vererek Valsko vapurunu kiralar ve beraber yola çıkarlar. Ahmet Metin, gemisi Pire Limanı’nda demirliyken Atina’ya gider. O esnada Çokogano çifti gemiyi ziyarete gelir ve kartvizitlerini hizmetçi Vasiliki’ye bırakırlar. Ahmet Metin, Atina’dan dönüşte onlara iade-i ziyarette bulunmak için Valsko adlı vapura giderek Çokogano çifti ile tanışır.

Ahmet Metin’in Osmanlılar içinde ilk “safa-yı bahrî erbabı” olması gibi bu çift de Romanyalılar içinde bu alanda ilk olduklarını söyler. Madam Çokogano, Ahmet Metin’e birlikte gezebileceklerini söyler fakat Ahmet Metin, Mösyö Çokogano’nun buna pek de istekli olmadığını fark eder. Bunun üzerine onlara kendisinin yedi sekiz asır önce İtalya’nın güneyinde geçen Şirzad-ı Selçukî romanın izlerini aramak üzere bu geziye çıktığını anlatır ve onların bu geziden sıkılabileceklerini belirtir. Ancak bu açıklama Madam Çokogano’nun Ahmet Metin ile seyahat etme isteğini daha da kamçılar. Mösyö Çokogano yedi sekiz asır önce Türklerin İtalya’nın güneyinde ne işleri olabileceğini sorar ve bunun üzerine Ahmet Metin bu konudaki bilgilerini onlara aktarmaya başlar. Madam Çokogano, Ahmet Metin’in zekasına ve bilgisine hayran kalır. O gittikten sonra kocasına “Bir yabancı Osmanlı. Ama bak herif ne malumat sahibi adam! Yalnız Paris’te Fransız lisanını, Fransız maişetini öğrenmek, güzel giyinip kuşanmak, güzel söz söylemek bir erkek için ziynet olamaz. Erkeğin en büyük

ziyneti maarıften, sanayiden, her türlü hünerlerden nisabıdır.” (s. 152) diyerek Ahmet Metin’i över ve onu eleştirir.

Çokoganoları ziyaretinden sonra Ahmet Metin, onları akşam yemeğine davet eder. Madam Çokogano da bu daveti memnuniyetle kabul eder. Yemekte Ömer Kaptan ve oğlu Süreyya da bulunur. Madam Çokogano başta Vasiliki olmak üzere gemi çalışanların davranışlarını ve Ahmet Metin’in onlara olan muamelesini çok beğenir. Bu durumu sadece Paris’teki kibar ailelerde gördüğünü düşünür.

Yemekten sonra gece yarılarına kadar tarihi konularda sohbet edilir. Sohbet esnasında Neofari veya Nikolso gerekli soruları sorarak Ahmet Metin’e konuşması için gerekli zemini hazırlamaktadır. Nikolso pek çok konuda yüzeysel bilgiye sahip olduğu için çok basit sorular sormakta, Neofari ise konuşulan konular hakkında daha ayrıntılı sorular sormaktadır. Ahmet Metin de bu soruları fırsat bilerek uzun uzun Türk ve İslam tarihinden bahseder. Neofari çok iyi bir dinleyicidir. Ahmet Metin’in anlattıklarını hiç sıkılmadan ve hayranlıkla saatlerce dinler:

Ahmet Metin’in tarihi bu suret-i şedidede intikad ve muahezesi, Neofari’nin nazarı hayretine çarparak bu adamın malumatındaki vüsat ve umka hakikaten hayran oluyor idi. Muahezenin bu derecesine kadar varmak öyle olur olmaz malumat ve tettebbuat ile mümkün olamayacağını takdir eylediği cihetle Ahmet’in bu netayice varabilmek için nasıl kütüphaneler dolusu kitaplar okumuş ve her okuduğunu nasıl mükemmelen bellemiş olması lazım geleceğini düşünüyor idi. (s. 227)

Ahmet Metin, Madam Çokogano’nun güzelliğine hayran kalır. Onu daha önce gördüğü birisine benzetir ama kime benzettiğini bir türlü hatırlayamaz. Bunun üzerine Çokagonalar gittikten sonra onlar hakkında bilgi almak için üç mektup yazar. Sonra içinden “Ey Neofari! Aklıma gelenler sahih iseler sen hakiki bir romanın en mühim kahramanısın! Benim şu seyahatimin de en büyük medâr-ı tezyini olacaksın.” (s. 239) diye düşünür.

Gece yarılarına kadar süren akşam yemeğinin ertesi günü Ahmet Metin, Çokoganoların vapuruna giderek onlara veda etmek için geldiğini, akşam veya yarın sabah yola çıkmayı düşündüğünü bildirir. Madam Çokogano beraber yolculuk edeceklerini hatırlatınca Ahmet Metin henüz kesin bir karar verilmediğini söyler. Kocasının itirazlarına rağmen Madam Çokogano vapurun kaptanını çağırarak gerekli

talimatları verir ve böylece Valsko vapurunun Meliketü'l Bahr'i takip etmesine karar verilir.

İki geminin birlikte seyahat etmesine karar verildikten sonra bazen Ahmet Metin'in gemisinde, bazen de Çokoganoların gemisinde toplanılarak zaman geçirilir. Bu şekilde gerçekleşen toplantılarda daha önceki iki toplantıda olduğu gibi tarihi, coğrafi, mitolojik konularda konuşulmaya devam edilir. Bazen de Madam Çokogano'nun piyano çalıp şarkı söylemesi ile zaman geçirilir. Madam Çokogano bu toplantıların amacını şu sözleriyle özetler: "Elbette size bin mülahaza-i ilmiye ve hikemiye varid olur ki bunları söylemeye kendinize muhatap ararsınız. Bize dahi sizin gibi bir mütekellim zu-fünun lazımdır." (s. 257)

Çokoganolar ile Ahmet Metin'in birbirlerinin gemilerini ziyaretleri Valsko vapurunun korsanlar tarafından yakılmasına kadar devam eder. Vapurun Yunanlı deniz hırsızları tarafından yakılması üzerine Çokoganolar Meliket'ül-Bahr'e yerleşirler. Artık Neofari, Nikolso ve Ahmet Metin sürekli birlikte vakit geçirmektedir. Neofari'nin Ahmet Metin'e olan hayranlığı her geçen gün artar ve sonunda şu şekilde düşünmeye başlar:

Bu genç Osmanlı hakikaten fevkalâde bir adamdır. Vukuf ve malumatına ve her hâl ve şanındaki terbiyesine, nezaketine nazaran bu adama "Osmanlı" ve "Türk" ve "Müslüman" demeye insanın dili varmayacağı geliyor. Zira şimdiye kadar almış olduğumuz malumata göre zihinlerimiz bu isimleri barbar, cahil, zalim gibi sıfatlar ile müteradiftir diye telakkiye meyletmış idi. Bu adam en fazıl Avrupalılar gibi bir şey! Bir mükemmel Avrupalı'dan bir farkı var ise o da yalnız İffet-i fevkaladesinden ibarettir. Eğer bir Avrupalı olsaydı şimdiye kadar bana bin defa ilan-ı aşk ederek benim de gönlümü celp için bin türlü yaltaklıklara müsaraat etmesi lazım gelir idi. (s. 346)

Neofari Ahmet Metin'i tanıdıkça onun şahsında Osmanlılara, Türklere, Müslümanlara karşı olan olumsuz bakış açısını da değiştirmeye başlar. Aynı şekilde *Paris'te Bir Türk* romanında da Madam Cartrisse vapurda tanıştığı Nasuh'un, kafasındaki olumsuz Türk imajından çok farklı olduğunu görünce şaşırmıştır.

Madam Çokogano, sürekli Ahmet Metin ile kocasını kıyaslamaya başlamıştır. Ahmet Metin'in üstün özelliklerini gördükçe kocası yavaş yavaş gözünden düşer ve en sonunda Valsko vapuru yakıldığında Neofari'nin mücevherlerinin hırsızlar tarafından

değil, Nikolso tarafından çalındığı anlaşılnca Nikolso gemiden indirilir. Ahmet Metin ve Neofari, Şirzat romanının izini sürmeye birlikte devam ederler. Yolculuk esnasında, Neofari Ahmet Metin'e âşık olur ama ondan karşılık göremeyince bu duruma sebebin Ahmet Metin ile Rum hizmetçisi Vasiliki arasındaki bir ilişki olduğundan şüphelenir. Neofari, muço Katrina ile Vasiliki'yi öldürme planı yapar. Konuşmalarını duyan İtalyan kılavuzun onları ele vereceğinden korktuklarından kılavuzu denize atarak öldürürler. Olup bitenden ne Ahmet Metin'in ne de Vasiliki'nin haberi vardır.

Neofari'nin bütün yolculuk boyunca Ahmet Metin'den kıskandığı Vasiliki ise geminin hesap memuru Süreyya ile birbirlerini sevmektedirler. Ahmet Metin, yolculuk boyunca eğitmeye çalıştığı hizmetçisi Vasiliki'ye odalığı olmasını teklif eder ve eğer teklifini kabul ederse ileride onunla evlenebileceğini de belirtir. Ancak Vasiliki Ömer Kaptan'ın oğlu Süreyya'yı sevdiğini söyleyince teklifini geri alır, Vasiliki'nin manevi babası olmaya ve onları evlendirmeye karar verir.

Romandaki son iki toplantı gemideki öğle ve akşam yemeği sırasında olur. Vasiliki ve Süreyya'nın nişanları kararlaştırıldıktan sonra Ahmet Metin, Neofari, Ömer Kaptan ve Süreyya öğle yemeği için bir araya gelirler. Ahmet Metin, Vasiliki için de masada yer ayarlanmasını emreder. "Badema sofraya hizmetini yalnız Katrina görecektir. Vasiliki Hanım bizimle sofraya oturacaktır. Sefine hizmetinden kendi hâl ve şanına her ne şey layık ise onu lütfen ifa edecektir. Onun şimdiki hâli benim kızım ve Süreyya'nın zevcesi olmaktır (...)" (s. 716) diyerek Vasiliki'nin gemideki konumunun değiştiğini haber verir. Vasiliki'nin Süreyya ile evleneceğini öğrenen Neofari çok şaşırır ve yaptıklarına pişman olur. İşlediği cinayet dışındaki tüm hatalarını Ahmet Metin'e itiraf eder.

Akşam yemeği sırasında Ahmet Metin, Neofari, Kaptan Ömer, Süreyya ve Vasiliki yine aynı masa etrafında toplanırlar. Neofari, hataları Ahmet Metin tarafından affedildiği için kendisini bu saf zümreden addetmektedir. İçi çok rahattır. İtalyan kılavuzu öldürdüğü hiç aklına gelmez. Yemekten sonra Neofari ve Vasiliki beraber piyano çalarlar. Ahmet Metin çok neşelidir. Anlatıcı: "Yirmi dört saatten beri hep yaptığı hayır, hep söylediği hasenat, hep işittiği salah, hep gördüğü sevda-yı saf ve pak ki bu kadar nimetlerin bir zamanda içtimayla havass-ı beşeriyenin kâffesi üzerinde hüsn-i tesir etmesi insanlar için nadiren, enderen vukua gelebilir." (s. 728) sözleri ile roman başkişisinin neşesinin sebebini açıklar.

Ahmet Metin, Neofari'nin itiraflarından sonra ona eşine ve kızına dönmesi konusunda telkinlerde bulunur. Ona Batı medeniyetinin kadın erkek ilişkilerindeki yanlışlarından ve İslam dinin kadın erkek ilişkileri konusundaki görüşlerinden bahseder. Ahmet Metin'in nasihatlerinden sonra Neofari Korfu Adası'nda gemiden inerek eşinin yanına döner ve Paris'te bir pansiyonda kalan kızını da yanına alır. Eşi ve kızıyla mutlu bir hayat sürmeye başlayan Neofari, Yaş şehrinde Fransızca olarak neşredilen bir gazeteye seyahat izlenimlerini yazmakta ve bu yazılarda Ahmet Metin'den övgüyle bahsetmektedir. Neofari'nin yazılarının yer aldığı gazete Ahmet Metin'e de gönderilmektedir. Bir gün Ahmet Metin, bu gazetede Neofari'nin eşi ve kızıyla balık avlarken ayağı kayarak suya düştüğünü ve kocasının tüm kurtarma çabalarına rağmen boğularak öldüğünü okur. Neofari, gemideki Katrina ile boğduğu İtalyan kılavuz gibi boğularak ölür. Böylece yaptığı fenalığın cezasını çeker. Ahmet Metin Neofari'nin İtalyan kılavuzu öldürdüğünü bilmediğinden onun ölümüne üzülür. Anlatıcı, Ahmet Metin'in Neofari'nin işlediği cinayetten haberi olsa içinden şu sözleri geçireceğini söyleyerek romanı tamamlar: "Ceza amel cinsindendir. Her kim zerre miktarı hayır yapar ise onu görür. Ve her kim zerre miktarı şer yapar ise onu görür." (s. 743)

Oldukça hacimli bir roman olan *Ahmet Metin ve Şirzad*'da yukarıda yer verilen dokuz toplantının haricinde Ahmet Metin'in seyahati esnasında gittiği yerlerdeki insanlarla yaptığı çeşitli toplantılardan söz edilebilir. İdeal bir roman kişisi olan Ahmet Metin'in amacı Osmanlı kültürünü en iyi şekilde tanıtmaktır. Bu nedenle gezisi esnasında zaman zaman gemisinin demir attığı limanlardaki yöneticileri veya halkı yemeğe davet eder ya da onlar tarafından yemeğe davet edilir. Ahmet Metin, üstün bilgileri ve davranışlarıyla girdiği ortamlarda herkesi kendine hayran bırakır ve böylece bir Osmanlı aydınının Batılı bir aydından hiç de aşağı kalmadığını hatta onlardan fazla olarak hem Doğu hem Batı kültürüne, edebiyatına ve tarihine hâkim olduğunu gösterir. Osmanlı toplumu hakkında yanlış bilgilere sahip olan Batılılar bu ideal Osmanlı aydınını tanıdıktan sonra ne kadar yanıldıklarını fark ederler.

2.2.9. Mesâil-i Muğlâka⁷⁵

Paris'te hukuk öğrenimi görmekte olan Abdullah Nahifî, Kânunısani ayında bir pazar günü lapa lapa kar yağarken Paris sokaklarında yürümektedir. Concorde Köprüsü'ne

⁷⁵ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Ahmet Midhat Efendi, *Mesâil-i Muğlâka*, haz. Kazım Yetiş (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000).

doğru ilerlerken bir adamın bir kadını taciz ettiğini görür. Onlara yaklaştığı sırada kadın kendisinden yardım ister. Bunun üzerine Abdullah, kadını taciz eden adama “Çekil oradan mösyö!” (s. 33) diye emreder. Ancak tacizci adam aniden bir tekme atarak onu yere düşürür. Ayağa kalkan Abdullah ona bir tokat atarak yere serer ve kıza oradan uzaklaşmasını söyler. Yerdeki adam “Tanıdım Abdullah! Seni tanıdım. Sen de beni sonra tanırsın. Hesabımızı dostlar vasıtasıyla tesviye ederiz!” (s. 34) diyerek yerden kalkıp uzaklaşır. Abdullah başındaki kadife bereden onun tıp öğrencisi olduğunu anlar.

Abdullah Nahifî tarafından tokatlanan sivrisinek lakaplı Moustique, arkadaşlarının toplandığı kafeye gider. Romandaki ilk toplantı bu kafede olur. Moustique, arkadaşlarına başından geçen olayı anlatır. Ancak Abdullah’ın “Tıbbiyeli değil misiniz? Beşinizi bir adam yerine koyamam!” (s. 39) dediği yalanını söyler. Bunun üzerine talebeler kendi aralarında Abdullah Nahifî’yi cezalandırmak için ne yapacaklarını müzakere ederler. “Abdullah’ın tıbbiye talebesini tahkir etmesi o kadar büyük bir terbiyesizlik olmak üzere hükmolun[ur] ki kendisi duello şerefine de layık görülme[z].” (s. 40) Tıbbiye talebelerinden hangisi tarafından nerede görülürse tokatlanmasına karar verilir.

Romandaki ikinci toplantı Moustique lakaplı Catafani’nin arkadaşları Pierre Marlowe, Vincent Caudet, Etienne Sallechar, Paul Marquant, Luis Véranda’nın, Abdullah Nahifî’nin bulunduğu Boulevard de Saint Germain’deki bir kafeye gelmesiyle gerçekleşir. Bir akşam Abdullah Nahifî her zaman gittiği bu kafede otururken beş kişi gelir ve Moustique’a attığı tokadı iade etmeye geldiklerini söyler. Kafenin dışında da pek çok öğrenci toplanmıştır. Kafede bulunan beş kişi Abdullah’a saldırır. Abdullah onların saldırıları karşısında tek başına olduğu için hayatından ümidini keser ama yine de canını mümkün olduğunca pahalıya satmak gayretine düşer. Yaralansa bile bu beş kişiyi alt eder. Kavga esnasında taraflar birbirini yaralayınca kafede bulunan diğer kişiler dışarı kaçmaya başlar. Kimse kavga edenleri ayırmaya çalışmaz. Anlatıcı burada hemen Osmanlı ile Fransa toplumu arasında bir karşılaştırma yapar:

Kahvehane dâhilinde bulunanlar firar edeceklerine mudâribleri ayırsınlar, muharebeyi men etsinler mi dediniz? Amma yaptınız ha! Siz bu mürüvveti ancak bizim buralarda arayınız. Avrupa’da, hele Fransa’da ararsanız boş yere aramış olursunuz. Orada ciddîce bir tehlikenin vukuunu müteakip herkes kendi canını kurtarmak gayret-i hodkâmânesiyle âdeta çıldırır. (s. 43)

Polis ve jandarmanın gelmesiyle kavga sona erer. Abdullah'a saldıran beş kişi tutuklanır. Abdullah da yaralı bir şekilde evine gider. Romandaki bu ikinci toplantının asıl işlevi Abdullah Nahifî'nin ne kadar cesur bir insan olduğunu göstermektir. Kavga esnasında Abdullah, beş kişiye karşı tek başına olmasına rağmen bu kişilerle kavga etmekten çekinmez.

Abdullah Nahifî evine gidince komşusu Michele valide hekim çağırır ve onunla ilgilenir. Abdullah'ın tacizden kurtardığı Rosette, kafedeki kavgayı gazetelerden öğrenerek onunla ilgilenmek için evine gelir. Michele validenin ölmüş annesinin dostu olduğunu fark eder ve onunla kalmaya başlar. Abdullah dört gün sonra kendine geldiğinde Rosette'i fark eder. Kız, Concorde Köprüsü başında kurtardığı kişi olduğunu ve iki gün, iki gecedir başında beklediğini söyler.

Kavgada aldığı yaralar iyileştikten sonra Abdullah en yakın arkadaşlarından birkaç kişiyi yanına çağırır. Romandaki üçüncü toplantı olan bu görüşmede arkadaşlarına kafedeki kavgayı anlatır ve kavganın sebebi olan Mademoiselle Rosette'i onlarla tanıştırır, “bu kadar şirin bir kız için ihtiyar edilen külfet-i müdafaayı cümlesi haklı ve değerli bul[ur].” (s. 51) Abdullah Nahifî arkadaşlarına kavga işinin henüz sona ermediğini ama şanlı bir şekilde sona ereceğini söyler. Arkadaşlarından ona saldıran talebelerin adını gazeteden öğrenip kendisine bildirmelerini ister. Moustique ve beş arkadaşını düelloya davet etmeyi planladığını bildirir. Arkadaşlarından biri, işi bu raddeye vardırmaya gerek olup olmadığını sorunca Abdullah: “-Bundan sonra Osmanlı olan hemşehrileri o haşerâtın taarruzât-ı rezilânesinden kurtarmak için başka çare bulamıyorum. Bu metaneti göstermezsek çehrelerimiz onların tokatlarına daima küşade kalır. Anlamalıdır ki Osmanlı kısmı leşine tükürtür de yüzüne tükürtmez.” (s. 51-52) diye cevap verir. Bu cevabıyla meselenin kişisel bir durum değil, milli bir durum olduğunu vurgular.

Abdullah sadece kendi onuruna değil Osmanlılığın şanına da hâlel getirmemek için altı kişiye karşı tek başına düello etmeye karar vermiştir. Düello davetini alan her öğrenci sadece kendisinin davet edildiğini sanır ancak altısının birden davet edildiğini öğrenince “Abdullah tarafından gördükleri bu cür’et-i azîmeden bayağı ürkerek her biri yürekleri üzerine birer kofa buzlu su dökülmüş gibi bir şeyler hisseylediler. Bunların şu hâllerini Abdullah bilseydi kendi galebesi hakkındaki ümitlerine bir kat daha kuvvet verirdi.” (s. 65)

Düelloların dördünün kılıç, ikisinin tabancayla yapılmasına karar verilir. Romandaki dördüncü toplantı olan bu düello gerçekleştiği sırada anlatılmaz. Abdullah arkadaşları tarafından yaralı bir şekilde evine getirilir. Olanlar daha sonra gazete haberi olarak aktarılır. Altı rakibiyle teker teker karşılaşan Abdullah hepsini yener, sadece Sabian Véranda sol koluna kılıç saplayarak onu yaralar. Düello akşam gazetelerinde yer alır ancak olay bununla sınırlı kalmaz:

Akşam gazetelerinin bu akşam verdikleri haberler bundan ibaret idiyse de ertesi sabah hemen bütün Paris gazetelerinin verdikleri tafsîlât koca Paris şehri içinde Abdullah Nahifî namını herkesin ağzında dolaştırmıştı. Kurşun atmakta mahareti okuyanları ducâr-ı hayret edecek bir lisanla yazıldığı gibi tabanca ile mübareze eden Marlowe ve Chaudet'yi Abdullah'ın öldürmesi âdetâ muhakkak iken kurşunların istikametini ağaç budağına tahvil etmesi herhalde arkadaş demek olan talebe hayatına riayetinden münbais bir semahat olduğu fevkalâde sitayişlerle yazılmıştı. Meç kullanmaktaki mahareti de bunlardan az medih ve sitayiş ile yazılmamıştı. (s. 73)

Bu olay haftalarca gazetelerde yazılmaya devam eder. Abdullah'ın arkadaşları “Osmanlılık namına şan verecek” bu olayda gerekli tafsilatı gazetecilerden esirgemezler. Bu olay sadece gazetelerde yazılmakla kalmaz, musavver gazetelerde de düellonun resimleri çizilir ancak bu resimlerden hiçbirisi ne Abdullah'a ne de diğer öğrencilere benzer. Abdullah kendisine gösterilen bu ilgiye şaşırarak Michele valide ile Rosette'e “Bu sizin Paris'iniz ne tuhaf yer! İnsan ne kadar adî bir şey ile ne çabuk iştihar ediyor!” (s. 75) der.

Romandaki dördüncü toplantının işlevi ikincisinde olduğu gibi Abdullah Nahifî'nin cesaretini göstermektir. Yazar tarafından idealize edilen Abdullah bu toplantı esnasında hem silah hem de kılıç kullanma hususundaki becerisini sergiler ve rakiplerinin hepsini yener. Ayrıca bu düello esnasında elinde fırsat olmasına rağmen rakiplerini öldürmez ve böylece centilmenliğini de göstermiş olur. Bu düello ona Paris'te büyük bir ün kazandırır.

Düello sonrası düzenlenen sulh yemeği, romandaki beşinci toplantı olur. Düelloya katılanların yaraları iyileştikten sonra bir akşam Abdullah Nahifî, Eugén Catafani, Pierre Marlowe, Vincent Caudet, Etienne Sallechar, Paul Marquant, Luis Véranda ile düellonun on dört şahidi ve düelloda hazır bulunan doktorun katıldığı bir sulh yemeği

düzenlenir. Restoran sahibi bu ziyafeti seyretmek için gelenlerin salonda yemek yemelerine izin verilirse yirmi iki kişinin katıldığı bu yemeği bedava vereceğini söyler. Öğrenciler de bu şartı kabul eder. Ertesi gün gazeteler bu yemek haberine de yer verirler. Romanda çok geniş bir yer verilmeyen bu toplantı da Abdullah'ın gazetelere konu olmasına ve bu şekilde ününü daha da artırmasına hizmet eder.

Romandaki altıncı toplantı Madame De Rose Bouton'ın tanıdıklarından Madame De..., evinde düzenlenen çay ziyafetidir. Madame De..., konuklarına sürpriz yapmak amacıyla o günlerde adından sıkça söz edilen Abdullah Nahifi'yi de bu ziyafete davet eder. Abdullah Nahifi Boulevard de Saint Germain'deki kafede çıkan tartışma, düello ve sulh yemeği dolayısıyla gazetelere konu olmuş ve oldukça ün kazanmıştır. Ancak gazetelerde çizilen resimleri ona pek benzemediği için insanlar onu daha çok ismen tanımaktadırlar. Salonda Abdullah Nahifi meselesi konuşulduğu esnada uşak birden salon kapısından içeriye: “Mösyö Abdullah Nahifi!” diye onun geldiğini duyurunca bakışlar heyecanla kapıya yönelir:

Delikanlı Paris'in son modası mucibince giyinmiş. Tamam bir Parisli'den bir noksanı varsa o da elinde bulunması lâzım gelen claque sapkasından ibaret! Bir fazlası da başındaki fesi! Ama narçiçeği rengine takarrup edecek derecelerde parlak renkli bir fes. Gayet mütebessim bir çehre ve mütevazı bir tavır ile huzzarı selâmladı. Sâhib-i haneye el verışı ve sâhib-i hane tarafından misafirlere takdim edildiği zaman cümleye reveranslar ile teşekkürler edişi tamamıyla Parisli vesselâm. (s. 119)

Çay ziyafetine Ahmet Nahifi'nin adını kullanarak katılan zat gösterdiği kahramanlıklardan alçak gönüllülükle bahseder. Orada bulunanların çok eşlilikle ilgili sorularına cevap verir. Çok eşliliğin aleyhinde bulunmaz. Ancak anlatıcı, verdiği cevaplardan onun Müslüman olmadığını anlaşılabileceğini söyler ve onun bu konuşmasını şu şekilde değerlendirir:

Bu salonda bulunup da bilahâre bahsin ahvâl-i şarkıyye ve bahusus Müslümanlığa ve onun dahi Avrupalılar nezdinde en geniş zemîn-i bahs ü makal olan taaddüd-i zevcât meselesine dair söylenen sözlere Abdullah Nahifi'nin verdiği cevapları işitse idiniz bu zatın Müslüman olmadığını da derhal anlardınız. Taaddüd-i zevcâtı şediden muaheze eden erkek ve kadınlara ve bahusus kadınlara karşı müdafaa etmesinden veyahut etmemesinden dolayı değil! Gerek müdafaaten, gerek

muahezeten her söylediği şeyin kavaid ve ahvâl-i İslâmiyyeye muvafık olmadığına ve bu zatın İslâmiyeti bilmediğine nazaran Müslüman olmadığını hüküm ederdiniz. (s. 122-123)

Rosette, terziliğini yaptığı Madame De Rose Bouton'un arkadaşlarına Abdullah Nahifi'den övgü ile söz ettiğini duyar. Daha sonra ise onun, Abdullah Nahifi tarafından hediye edildiğini söyleyerek bir arkadaşına İstanbul sigarası takdim ettiğini görür. Bunun üzerine çılgına döner ve bu durumu Abdullah'a sorar. Abdullah madamı tanımadığını söyler ama Rosette inanmaz. Abdullah ondan bu durumu ispatlaması için bir kanıt ister. Rosette kanıt olarak Abdullah Nahifi'nin madamın odasında gördüğü karvizitini çalıp cebine koyar ancak bununla yetinmez ve Madame De Rose Bouton'u Maison Dorée'ye kadar takip eder. Amacı Abdullah ile onu odalarında bir arada yakalamaktır. Odaya girer fakat Abdullah Nahifi adlı kişinin kendi tanıdığı Abdullah olmadığını fark eder.

Abdullah Nahifi, Rosette tarafından ihanetle suçlanınca sefarethaneye gider ve oradaki tanıdıklarına durumu anlatır. Aradan üç gün geçmeden sefaretten bir mektup gelir. Bu mektupta onun yerine geçen kişinin Marunî Abdullah Rec'ânî olduğunu haber verilir. Abdullah bunun üzerine bir araştırma yaparak onun Madame De Rose Bouton ile olan ilişkisini öğrenir. Sonra da Rosette'i takip etmeye başlar. Rosette'in arabayla madamı takip ettiği akşam Abdullah da arabayla Rosette'i takip etmektedir. Monsieur De Rose Bouton'un başvurusu üzerine gizli bir polis de madamı takip etmektedir.

Rosette'in, Madame De Rose Bouton'un odasına girerek Abdullah Nahifi'nin başka biri olduğunu anladığı esnada herkes orada toplanır. Madam kocasının kendisini suçlamasından kurtulmak için onun da oraya bir kadınla geldiğini söyler ancak kocasının yanındaki kadının polis hafiyesi olduğu anlaşılır. Madam ve sahte Abdullah tutuklanır. Rosette Abdullah'tan özür diler ve beraber evlerine gelip durumu Michele valideye de anlatırlar.

Romanın sonunda Abdullah Nahifi, Rosette, Madame De Rose Bouton, Monsieur De Rose Bouton ve Abdullah Rec'ânî Maison Dorée'de bir araya gelirler. Romandaki bu en önemli toplantıda tüm düğümler çözülür. Rosette, Abdullah'ın kendisini Madame De Rose Bouton'la aldatmadığını öğrenir. Monsieur De Rose Bouton da karısının tüm mücevherlerini alarak Marunî Abdullah Rec'ânî ile kaçmak üzere olduğunu anlar. Madame De Rose Bouton ise Abdullah Nahifi sandığı kişinin Marunî Abdullah

Rec'ânî olduğunu öğrenir. *Mesâil-i Muğlâka* romanının “Hall-i Mesâil-i Muğlâka” başlıklı altıncı bölümünde romandaki tüm muğlak noktalar çözülmüş olur. Madam ve sahte Abdullah tutuklanır.

Romanın sonunda yer alan “Hatime” kısmında Maison Dorée'deki olaylı geceden sonraki durum kısaca özetlenir: Sekiz yıl geçmiştir. Rozette ve Abdullah Nahifî evlenmiş, bir oğlu, bir kızları olmuştur. Çocuklarına Fransız muallime tutmaya karar verirler. Aksaray'daki evlerine muallimlik için Julie Marcos adında bir bayan başvurur. Rozette onun Madame De Rose Bouton olduğunu fark eder ve onu işe almaz. Sebebini sorduğunda kendisinin Rosette olduğunu ve onu tanıdığını söyler.

Ahmet Midhat'ın *Mesâil-i Muğlâka* romanı kıssadan hisse tarzında bitiş cümleleri ile sona erer:

Dostlara nasihat ederim ki hanelerine muallime alacakları zaman Fransa maarif nezaretinin muallimliğe mahsus olan şahadetnamesini arasınlar. Hatta böyle bir şahadetname ibraz olunduğu zaman bile sahte bir şey olmasından emin olmak için Fransız Consulatosa müracaat külfetinden de kaçmasınlar. Velez muallime diye bir eski koket veyahut mütekait bir aktrisi hanelerine almak ihtimali hiç de istib'âd olunamaz. (s. 153)

Ahmet Midhat Efendi *Mesâil-i Muğlaka* romanında *Paris'te Bir Türk, Felatun Bey ile Rakım Efendi* ve *Ahmet Metin ve Şirzat*'ta olduğu gibi romanlarda kendini temsil eden kahramanı; taaddüd-i zevcât, Katolik nikahı, Osmanlıların veya Türklerin yanlış tanınması gibi konularda konuşturamaz. Romanın başkişisi Abdullah Nahifî yerine kendini Abdullah Nahifî olarak tanıtan Abdullah Rec'ânî adlı Müslüman olmayan bir kişiyi Madame De...’nin evinde taaddüd-i zevcât konusunda konuşturur. Giyim kuşam olarak beğenilen bu sahte kahraman, konuşmaları bakımından beğenilmez. Diğer romanlarında kahramanlarını daha ziyade bilgisi ve kültürü ile ön plana çıkaran yazar, bu romanda Abdullah Nahifî'nin daha çok cesaretini, kılıç ve tabanca kullanmadaki üstünlüğünü vurgular.

2.3. Namık Kemal

2.3.1. İntibah⁷⁶

İntibah romanının başkişisi Ali Bey, ailenin tek çocuğu olduğu için iyi eğitim almış, nazlı bir şekilde büyütülmüş bir gençtir. Fakat âdeta bir melek olan Ali Bey “[h]er neye merak ederse bütün dünyayı unutturcasına ona hasr-ı iştigâl ederdi. Bir şeyi arzu eder de husûlünde bir mâniaya tesadüf eylerse maksadı ne kadar cüz’î olursa olsun ele geçirmek için yolunda en büyük fedakârlıktan çekinmezdi.” (s. 10) Ali Bey’in babası oğlunun bu zaafının farkındadır ama “(...) dünyada hem en büyük kemâlât hem de en büyük nekâisin sâiki olan bu meşreb-i musırrâne’yi çocuğun tabiatından çıkarmağa imkân göremediği için o meyelâmî dâimâ tahsil ve terbiye cihetlerine sevk ederek oğluna bir salâh istifade etmek isterdi.” (s. 10) Fakat Ali Bey yirmi yaşına girer girmez babasını kaybeder. Annesi Fatma Hanım, babasının ölümüne çok üzülen oğlunu üzüntüsünü dağıtması için Çamlıca’ya gitmeye teşvik eder. Başlangıçta zorla Çamlıca’ya giden Ali Bey bir süre sonra iki günde bir kırlara gitmeyi alışkanlık hâline getirir. Ancak kalabalıklardan kaçmak istediği için Çamlıca gezilerini herkesin gittiği cuma ve pazar günlerinin haricinde yapmaktadır.

Bir gün kalem arkadaşlarına Çamlıca’ya olan düşkünlüğünden bahsedince arkadaşları ondan Çamlıca’da bir ziyafet isterler, o da bunu memnuniyetle kabul eder. Ancak arkadaşları bu ziyafetin cuma veya pazar günü olması hususunda ısrar eder. Ali Bey’in diğer günleri önermesinin ziyafetten kaçmak için olduğuna dair bazı kinayelerde bulundukları için Ali Bey onların isteklerini kabul etmek zorunda kalır.

Romandaki ilk toplantı Çamlıca’da gerçekleşir. Kalem arkadaşlarının zoruyla Ali Bey Çamlıca’ya ilk kez cuma günü gider. Arkadaşları hanımlara laf atmaya başlar. Ali Bey, bu durum fitratına, terbiyesine uymasa da “(...) ekseriyete tabi olmak ve gönlündeki ıstırabı safâ şeklinde göstermeye çalışmaktan başka çare bula(maz). O da arkadaşlarıyla beraber öteye beriye gezinip dururken –hiç içindekilere dikkat etmeden– bir arabaya rüfekâsından yeni öğrendiği tarz ile işaret e(der).” (s. 15) Arabada bulunan Mehpeyker “etraf ağyârdan hâli olmadıkça muhabere caiz değildir” anlamına gelen bir işaret yapar. Ali Bey bu hareketin anlamını arkadaşlarından öğrenince işareti yapan kişinin ismetine olan güveni artar. Ali Bey bu ilk çapkınlık denemesinde arabanın

⁷⁶ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Namık Kemal, *İntibah*, haz. Yakup Çelik (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015).

içindeki hanımı doğru düzgün göremese de aklından çıkaramaz. Anlatıcı, Ali Bey'in arkadaş hatırı kırmamak için Mehpeyker'in arabasına yaptığı işaretin “sergüzeşt-i ömrünü bir facia-i can güdâze tahvil eyle(yeceğini).” (s. 15) söyleyerek daha romanın başında okuyucularına Ali Bey'in korkunç akıbetini haber verir. Romandaki bu ilk toplantı Ali Bey'in hayatında bir dönüm noktası olur. Anne ve babasının dizinin dibinden ayrılmayan masum bir genç olan Ali Bey'in, baharda doğanın yeniden dirilmesi gibi duyguları yeşermeye başlar. Daha ilk kez gördüğü kadına ilgi duyar ve anlatıcı tarafından romanın başında belirtildiği üzere ilgi duyduğu şeylere karşı aşırı derecede iptila göstermektedir. Bu bilgiden yola çıkılarak onun, yeni gördüğü bu kadının peşini bırakmayacağı anlaşılır.

Ali Bey Mehpeyker'le ilişkisini ilerlettikçe kendisine bir sırdaş aramaya başlar. Aynı yaşta olmaları ve benzer karakterlere sahip olmaları nedeniyle kalem arkadaşlarından Atıf Bey'i kendisine sırdaş olarak seçer ve sürekli onunla vakit geçirmeye başlar. Mehpeyker'le yaşadığı her şeyi Atıf Bey'e anlatır ama Mehpeyker'i ona göstermez hatta ismini bile söylemez. Bir pazar günü Atıf Bey, Ali Bey'den kendisiyle Çamlıca'ya gelmesini talep eder. Ancak Ali Bey sevgilisine sözü olduğu için gelemeyeceğini ama kendisiyle orada buluşabileceğini söyler.

Romandaki ikinci toplantı yine Çamlıca'da gerçekleşir. Ali Bey Çamlıca'ya gider ve orada Mehpeyker ile bir süre vakit geçirir. Daha sonra arkadaşı ile buluşacağını söyleyerek Mehpeyker'in yanından ayrılır fakat onu bir kez daha görmek için hazin bir şekilde ondan arabasıyla çeşmenin önüne çıkmasını istirham eder. Kendisi de arkadaşı Atıf Bey'i beklemek için çeşme başındaki çınarın altında bir iskemleye oturur. Bulunduğu yerde başka kimseler de vardır. Bu kişilerden yaklaşık kırk yaşlarında, esmer, zeki görünümlü biri anlattığı hikâyeler ve yaptığı latifelerle sohbeti idare etmektedir. Ali Bey bu kişinin güzel konuşma kabiliyetinden etkilenerek bu kişileri tanımadığı halde ara sıra konuşmaya katılarak onlarla sohbet etmeye başlar. Ancak bu kişilerin önlerinden geçen arabalardaki kadınlara laf atmasından hoşlanmayan Ali Bey onlarla muhabbeti keserek kenara çekilir.

Ali Bey güneşin doğuşunu bekleyen hastalar gibi Mehpeyker'in arabasının çeşme başına yaklaşmasını beklemeye başlar:

Araba çeşme civarına gelir gelmez kendisi daha maşukasına bir nigâh-ı muhabbetle bakmaya vakit bulmaksızın yanındaki encümenin râbıta-bend-i ülfeti olan mahut

esmer zat hemen yerinden fırladı, lâubâliyâne bir tarz-ı âşinaî ile arabaya yanaştı, temennâ-yı visal yolunda gayet tabîî ve gayet ümitvârane bir hakım sözler söyledi. Mehpeyker ise hemen perdelerini kapayarak arabasını süratle bir başka tarafa sevkeyledi. (s. 47)

Ali Bey iffetinden emin olduğu, yüzüne bakmaya kıyamadığı sevgilisinin böyle küstahça bir muameleye maruz kalmasını hazmedemez ve bu kişiyle tartışmaya başlar. Bu sırada Atıf Bey gelir ve Ali Bey'i oradan uzaklaştırır. Ali Bey durumu ona anlatınca Atıf Bey akrabası olan Mesut Efendi'den işin aslını öğrenmeye gider. Mesut Efendi ona Mehpeyker'in ahlaksız bir kadın olduğunu söyler. Atıf Bey de Mesut Efendi'ye Ali Bey'in daha önce hiçbir kadınla gönül ilişkisine girmemiş masum bir genç olduğunu, Mehpeyker'i sevdiğini ve onunla evlenmek istediğini anlatır. Bunun üzerine Mesut Efendi, Ali Bey'le konuşmak üzere onun yanına gelir:

-Şimdi Atıf biraderinizden işittim, demin arabasına yaklaştığım karıyı severmişsiniz. Ayıp değil, gençlikte böyle şeyler herkesin başına gelir. Şu kadar var ki halisâne severmişsiniz. Hatta başka başka niyetleriniz de var imiş. (...) Onunla istediğiniz kadar eğlenebilirsiniz, kimse bir şey demez. Fakat başka tasavvurda bulunmayınız ki namusunuza yazıktır. Telâş etmeyiniz, lakırdımı bitireyim de ne söyleyecekseniz, ne türlü hareket edecek iseniz söylersiniz, yaparsınız. O kadının ismine Mehpeyker derler, değil mi? Hani şu ufak körfezin yanındaki pembe yalıda oturur. İstanbul eğlenceleriyle melûf olanlardan kimi bilerseniz sorunuz. İşte Atıf burada duruyor, emniyetiniz var ise size hâlini o da tarif edebilir. Mehpeyker o derece meşhûre bir fahişedir ki memleketin içinde kendisiyle hem-meclis olmadık belki sizden başka delikanlı yoktur. (s. 52-53)

Çamlıca'daki bu toplantı esnasında Ali Bey, Mesut Efendi ile tanışır. Ondan, iffetli bir kadın olduğunu düşündüğü ve evlenmeyi planladığı Mehpeyker'in bir fahişe olduğunu öğrenir. Ali Bey, dehşete kapılmasına rağmen karşı taraftan nasihat dinlemek istemediği için hislerini içine hapseder ve gayet soğuk, kayıtsız bir şekilde Mehpeyker'den vazgeçmiş gibi davranır. Hatta kendisini bile ona karşı olan muhabbetinin bittiğine ikna eder.

Ali Bey her ne kadar Mehpeyker'den vazgeçmiş gibi görünse de cuma günü Çamlıca'da onunla buluştukları yere gider. Mehpeyker de onun geleceğini tahmin ettiği için oraya gelmiştir. Durumunu inkâr etmez. Ali Bey'i görünceye kadar

muhabbet denilen şeyin varlığına inanmadığını söyler ve kendisini tanıdıktan sonra başka kimseyle görüşmediğine onu ikna eder. Ali Bey de kendisine sadık kalması koşuluyla Mehpeyker'e geri döner ve arkadaşlarında kaldığını söyleyerek onun yalısında kalmaya başlar. Böylece Ali Bey ile Mehpeykeri'nin ilişkisi ileri bir boyuta taşınır.

Tüm zamanını Mehpeyker ile geçirmek isteyen Ali Bey evini iyice ihmal eder. Annesi Fatma Hanım Atıf Bey'in evine giderek ona oğlunun durumunu anlatır. Atıf Bey bu konuda bir bilgisi olmadığını söyler ve fikrini sormak için dayısı Mesut Efendi'nin yanına gider. Mesut Efendi bu sorunun Mehpeyker'den kaynakladığını anlar. Fatma Hanım ile konuşarak ona oğlunun uygunsuz bir kadına âşık olduğunu anlatır.

Ali Bey'in babası oğlunun zaafını bildiği için bu zaafı olumlu yöne sevk etmeye çalışmış, bunda da başarılı olmuştur. Fakat babasının ölümünden sonra Ali Bey'in "inhimâk ve ibtilâya esir" (s. 9) fitratı Mehpeyker'e bağlanır ve gözü ondan başkasını görmez olur. Mesut Efendi, babası gibi Ali Bey'in zaafını keşfeder ve annesine onu Mahpeyker'den vazgeçirmek için iki tavsiyede bulunur:

Bunun birincisi Beyefendi'nin halini bütün bütün bilmemezlenmektir. Çünkü oğlunuzun tabiatında bazı haller tecrübe ettim, bir münasebetsizliğe başlayınca hareketi hâfî kaldığı müddet biraz ihtiyatlı davranıyor; meydana çıktığı gibi 'oldu olacak' yoluna gidiyor. Hele bir şey için üzerine varmak bütün bütün ısrarını mucip oluyor. İkincisi münasip ise devlethanenizde Bey'in tab'ına mutabık düşecek bir güzel cariyeye bulundurmaktır. Şeytana galebe için melekten istimdât iktiza ettiği gibi müfsid bir güzelliğin tesirâtını olsa olsa reng-i ismetle ziynetlenmiş bir cemâl mahveder. (s. 82)

Fatma hanım Mesut Efendi'nin tavsiyelerine uyarak oğlunu Mehpeyker'in etkisinden kurtarmak için Dilâşub isimli çok güzel ve iyi huylu bir cariyeye alır. Fakat Ali Bey Dilâşub'u kabul etmez ve Mehpeyker ile ilişkisine devam eder.

Abdullah Efendi adında çirkin ve kötü bir adam Mehpeyker'e düşkündür. Onunla nadiren görüşmesine rağmen her ay ona belli bir para göndermektedir. Ali Bey'in Mehpeyker'in yalısında kaldığı günlerde İstanbul'a gelen Abdullah Efendi, Mehpeyker'le görüşmek ister. Mehpeyker onunla görüşmeyi istemese de şerrinden korktuğu için yanına gider ancak Abdullah Efendi evde yoktur. Onu görmek için beklemek zorunda kalan Mehpeyker o akşam yalıya dönemez. Ali Bey yalıya gelip de

Mehpeyker'i orada bulamayınca çılgına döner ve sabaha kadar onun gelmesini bekler. Mehpeyker sabah erkenden yalıya döner ancak Ali Bey onun konuşmasına izin vermez, başına para atarak çıkıp gider. Mehpeyker, bir müddet Ali Bey'in kendisine dönmesini bekler ama ondan hiçbir haber alamaz. Bunun üzerine ona arka arkaya üç mektup yazar. Üçüncü mektubunda kendini öldüreceğini söyleyince Ali Bey çok sinirlenerek ona hakaret dolu bir mektup yazar ve "Ben gönlümü tevdi edecek bir cây-i ismet buldum." (s. 111) der. Bunun üzerine Mehpeyker, rakibinin kim olduğunu öğrenmeye ve onu görmeye karar verir. Bohçacı kadınların yardımıyla Ali Bey'in odalık aldığını öğrenir.

Mehpeyker, Fatma Hanım'ın gezdiği yerlere sokularak nihayet bir düğünde onlarla karşılaşmayı başarır. Romandaki üçüncü toplantı bu düğün esnasında gerçekleşir. Mehpeyker, Dilâşub ve Fatma Hanım'la ilk kez bir araya geldiği bu düğün sırasında rakibi ile kendini kıyaslamaya başlar:

Fakat feleğin bir rağm-ı takat güdâzına uğrayarak güneşe mukabil olmuş mehtâb gibi çehresinin parlaklığı kendi nazarında dahi bütün bütün hiç hükmünde göründü.

Hatta hanımefendilerin düğüne geleceğini evvelden bildiği cihetle kendi tezyinâtına nihayet derecede itinâ etmiş ve Dilâşub ise âdâb-ı ismet hükmünce süsünden bayağı güzelliğini setretmeye çalışırcasına sade davranmış iken yine giyindiğini, takındığını yakıştırmakta yalnız kendine değil düğün seyrine gelen güzellerin umumuna tefevvuk eylemişti.

Karı, hasedinden birazını olsun izale için bir cihet-i rüchan da kendisinde taharri ederek zekâsına güvendi. Bir takım şakraklıklarla meclisi idare etmek istedi. Her vicdanda bazı kerre ufak tefek asarı zuhûr eden gayb-âşinalıklar kabilinden olarak Dilâşub güya ki Mehpeyker'in niyetini keşfetmiş gibi pür-gûluğuna rekabete kalkıştı. İfadelerinin, nüktelerinin saffet ve âdâbı kuvvetiyle hazır olanların samia-i teveccühünün berikinin aşifte-meşrebâne ettiği gevezeliklerden tahvîl eyledi. (s. 113)

Rakibinin hem güzellik hem zekâ bakımından kendinden üstün olduğunu gören Mehpeyker'in intikam hissi daha da kuvvetlenir. Bu toplantı esnasında biri şeytan diğeri melek olarak görülen iki kadının birbirleriyle nasıl kıyaslandığını görürüz. Bu toplantı öncesinde Mehpeyker, Fatma Hanım ve Dilâşub'un düğüne geleceğini bildiği için gayet süslü bir şekilde giyinmiştir, Dilâşub ise ismetinden dolayı güzelliğini

gizleyen bir tarzda giyinmiştir ama buna rağmen hem Mehpeyker hem de düğünde bulunanların çoğundan daha şıktır. Mehpeyker onu giyim kuşam bakımından rencide edemeyeceğini anlayınca zekasıyla ön plana geçmeye çalışır ancak yine Dilâşub'un gölgesinde kalır. Halkı eğitmek amacıyla yazan ve ahlakçı bir yazar olan Namık Kemal burada Mehpeyker yerine saflığı ve sadeliği ile dikkatleri üzerine çeken Dilâşub'u yüceltmeyi seçer.

Düğünde hayal kırıklığına uğrayan Mehpeyker, Ali Bey'i Dilâşub'dan ayırmak için Abdullah Efendi'yle iş birliği yapar. Dilâşub hakkında topladıkları bazı bilgileri kullanarak onu Ali Bey'e iffetsiz bir kadın olarak göstermek için bir oyun tertip ederler. Abdullah Efendi, Ali Bey'i takip ettirir ve bir cuma günü Çamlıca'ya gideceğini haber alır. Bunun üzerine Pertev Ağa adında yakışıklı birini ayarlayarak onunla Çamlıca'ya gider. İntikamını seyretmesi için Mehpeyker'i de oraya davet eder. Böylece romandaki dördüncü toplantının mekânı yine Çamlıca olur.

Abdullah Efendi ve Pertev Ağa kendi aralarında konuşuyormuş gibi yaparak Dilâşub'un kendileriyle münasebeti olduğunu Ali Bey'e duyururlar. Bu konuda inandırıcı olmak için Mehpeyker'in hamamdayken Dilâşub'un göbeğinde gördüğü benlerden bahsederler. Bu oyundan sonra Ali Bey'in yüzünü görmek isteyen Mehpeyker de o sırada Çamlıca'da bulunmaktadır: "Mehpeyker de ağzından zehirli zehirli bir hande-i sürûr-ı hûn-hârane, gözlerinden kanlı kanlı bir nazar-ı kin-âlûd-ı müntakimâne saçarak bir tarafa çekil(ir)." (s. 122) Ali Bey Dilâşub hakkında söylenenleri işitince donakalır ve gerçekliğini hiç sorgulamadan bu iftirayı kabullenir.

Ali Bey'i Dilâşub'dan ayırmayı başaran Mehpeyker tekrar onun muhabbetini kazanmak için uğraşsa da başarılı olamaz. Dilâşub'u satın alarak fuhşa sevk etmeye çalışır ancak bunda da başarılı olamaz. Bunun üzerine Abdullah Efendi ile Ali Bey'i öldürerek intikamını almaya karar verir. Ali Bey'i bir kerhaneciyle Abdullah Efendi'nin bağ evine getirtirler. Romandaki beşinci ve son toplantı bu bağ evinde olur. Kerhaneci, Ali Bey'i rakı sofrasında bırakarak kız bulma bahanesiyle oradan ayrılır. Mehpeyker de Ali Bey'in öldüğünü görmek için Dilâşub'la birlikte bağ evine gelmiştir. Mehpeyker Ali Bey'i öldürmek için görevlendirilen Hırvat ile konuşurken Dilâşub duyar ve durumu Ali Bey'e haber vererek onun kaçmasını sağlar. Kendisi de Ali Bey'in paltosunu giyip orda kalır. Ali Bey'i öldürmek için gelen Hırvat yerde yatan Dilâşub'u Ali Bey sanıp kalbinden bıçaklar.

Ali Bey baskın yapmak için zabıta ve mahallelilerle bağ evine gelir. Mehpeyker bir dolaba saklanır fakat Ali Bey'in sesini duyunca olanları anlamak için saklandığı dolaptan onu gözetler. Ali Bey yerde yatan Dilâşub'u görünce onu boş yere vefasızlıkla suçladığını anlayarak çok pişman olur. Onun ağlamaları ile Dilâşub bir ara gözünü açsa da Ali Bey ile biraz konuştuktan sonra ölür. Her şeyi bir tiyatro izler gibi izleyen Mehpeyker dolaptan çıkarak Ali Bey'e her şeyi yapanın kendisi olduğunu göstermek ister. Bu nedenle Dilâşub'u iffetsiz olarak göstermek için düzenledikleri oyunu anlatır, onu kötü yola düşürmek için her şeyi yapmasına rağmen onun hep namuslu kaldığını söyler. Ali Bey, Hırvat'ın yere attığı bıçakla Mehpeyker'i öldürür. Baskın için halkın arasında bağ evine gelen Mesut Efendi, Ali Bey'e şahitlik eder ama onu kurtarmayı başaramaz. Ali Bey'e yapabileceği son iyilik Dilâşub'u Fatma Hanım'ın yanına defnettirmek olur.

Romanın sonunda Ali Bey Mehpeyker ve Dilâşub bağ evinde ilk kez bir araya gelirler ancak üçünün tam anlamıyla bir arada olduğunu göremeyiz çünkü üçü aynı odada oldukları sırada Dilâşub ölmüştür.

2.3.2. Cezmi⁷⁷

Cezmi, tımarı İstanbul civarında bulunan bir sipahinin oğludur. İki yaşında iken annesini kaybeder ve asker olan babası tarafından yetiştirilir. Buluş çağına eriştiğinde babasını, yirmi yaşına vardığında ise onu eğiten amcasını kaybeder. Hem iyi bir asker hem de iyi bir şair olan Cezmi ün kazanmayı istemektedir. İsteddiği ünü kazanması için Cezmi'ye iki kişinin yardımını dokunur. Bunlardan ilki sarayın mirâhûrluk görevinde bulunan Ferhad Ağa, ikincisi ise Şair Nev'i'dir. Cezmi'nin ciritteki ve şiir yazmadaki ustalığa bu kişilerle tanışmasına yardımcı olur.

Romandaki ilk toplantı Cezmi'nin Ferhad Ağa ile tanışmasına vesile olan toplantıdır. Günümüzde Sultan Ahmet Camii'nin bulunduğu yerde o zamanlar biri Sokullu Mehmed Paşa'ya diğeri ise Vezir-i Sâni Ahmed Paşa'ya ait, birbirine bitişik iki konak vardır. Cezmi, Ahmed Paşa'nın yanında çalışanlardan birini görmek için onun konağına gider. Ferhad Ağa ise Sokullu'nun konağında, meydana nazır bir pencereden bakmaktadır. O sırada saray hümâyun takımı meydanda cirit oynamaya başlar. Cezmi atlıların hiçbirini beğenmez ve kötü bir atla hepsiyle baş edebileceğini söyler. Bunun

⁷⁷ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Namık Kemal, *Cezmi*, haz. Yakup Çelik (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015).

üzerine huysuz bir atla meydana çıkar ve oradakilerden daha başarılı olur. Ferhad Ağa da “Bu çocukla benden başka uğraşacak kimse yok” (s. 59) diyerek meydana çıkar. Cezmi ciritteki becerisi sayesinde Ferhad Ağa’nın takdirini kazanır ve istediği zaman onun yanına gidip gelmek için kendisine izin verilir. Bu olay, Cezmi’nin istediği üne kavuşmasında ilk aşama olur.

Cezmi’nin, Ahmed Paşa’nın tezkireci yamaklarından olan arkadaşı, onun Ferhad Paşa’dan iltifat görmesi dolayısıyla Fatih civarında bulunan evinde bir ziyafet verir. Romandaki ikinci toplantı olan bu ziyafette “saray-ı hümâyûn has oda takımından ve Sokullu dairesinden ve sahib-i ziyafetin kapı yoldaşlarından beş altı zât da” bulunmaktadır. (s. 61) Misafirlerin hepsi eğitilmiş ve musikiden anlayan kişilerdir. Bakî’den, Nev’î’den gazeller okurlar. Cezmi’nin şarkılarına hiç katılmadığını fark edince kendilerine eşlik etmesi için onu zorlarlar. Cezmi musikiye ilgisi olmadığını ve sesinin güzel olmadığını söyleyince onunla alay etmeye, şairliği konusunda istihzaya başlarlar. Bunun üzerine Cezmi: “Ne yapalım efendim! İnsanlık dururken çalığı olmağa heves etmek elden gelmiyor.” (s. 64) diyerek orada bulunanları biraz daha sinirlendirir. Cezmi’nin şiir konusunda iddialı konuşması üzerine ondan, Fuzûlî’nin Bağdat’ı vasseden ünlü bir kasidesinden daha güzel bir kaside yazması istenir. İddiayı kaybeden ziyafet verecektir. Yazılan kaside değerlendirme için şair Nev’î’nin beğenisine sunulacaktır. Bir hafta sonra Cezmi kasideyi yazıp muarızlarına teslim eder, onlar da Nev’î’ye arz ederler. Nev’î, Cezmi’nin yazdığı kasidenin bazı bölümlerinde Fuzûlî’den bile daha başarılı olduğunu söyler ve Cezmi’yi yanına çağırarak iltifatlar eder. Bu ziyafet ve şiir yazma iddiası Cezmi’nin Nev’î ile tanışmasına vesile olur.

Romandaki üçüncü toplantıda Cezmi, Ferhad Ağa ve Şair Nev’î ile bir araya gelir. İran seferinin başlaması üzerine Cezmi kendisinin de sefere yollanması için Ferhad Ağa’nın yanına gider. Tesadüfen Nev’î de oradadır. Acem seferine gitmemek için ricaya geldiğini sanırlar fakat Cezmi tam tersi sefere katılmak istediğini belirtir. Ferhad Ağa “Çocuk! Sen ikbâlin için İran harabelerinde dolaşmaya muhtaç değilsin. İşte burada pederin makamında iki kişi var. Söz dinle birinci fırsatta seni sipahilikten saray hizmetine alırım.” (s. 69) der. Cezmi ise “Garip şey! Evvel saray ağalığından sipahiliğe çırak olurlarmış, dünya şimdi bütün bütün aksine mi devretmeye başladı!” (s. 69) diyerek sefere gitme konusunda ısrar eder. Ferhad Ağa ve Nev’î, Mustafa Paşa’ya Cezmi için birer tavsiyenâme yazarlar. Cezmi İran seferine katılma isteğine iki vasisi

sayesinde kavuşmuş olur. Romanın daha sonrasında Ferhad Ağa ve Nev'î'nin bir daha adı geçmez. Onların romandaki tek işlevi Cezmi'ye amacına ulaşmada yardımcı olmaktır.

İran seferi sırasında Cezmi, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın beğenisini kazanır ve istediği ünü kazanmaya başlar. Yine savaşlar esnasında Kırım Hanı'nın kardeşi Adil Giray ile tanışır ve arkadaş olur. Adil Giray ile kardeşi Giray Han İran ordusu tarafından esir alınır. İran hükümdarı Muhammed Hudabende'nin karısı Şehriyar, Adil Giray'a ilgi duyar ve onu sarayda bir dairede tutar, kardeşi Giray Han'ı ise Kahkaha Kalesi'ne hapsettirir.

Romanın bundan sonraki kısmında Adil Giray'ın İran sarayındaki esaret günleri anlatılmaya başlanır. Adil Giray'a âşık olan Şehriyar onunla sık sık görüşebilmek için görüşmelere resmi bir hava vermek ister. Bu sebeple Adil Giray ile onu, İran'la ittifak edip Osmanlı Sultanı'na ve Kırım Hanı'a isyana ikna etmek için görüşmeler yaptığını söyler. Fakat Şah'ın kız kardeşi Perihan bu durumdan şüphelenir ve Adil Giray'la Şehriyar'ın görüşmelerine katılmak ister. Bu isteğini gerçekleştirmek için yeğeni Hamza Mirza'nın yardımına başvurur. Hamza Mirza: “Zaten peder âlil, vezir nev-zuhûr, benim elimden bir şey gelmez. Yalnız biraz harp edebilirim. Devletin umûrunu şimdiye kadar valide ile siz idare edip dururken Kırım meselesine niçin karışmayacaksınız? Ne vakit isterseniz emredin, ben götürür sizi hanzâde ile görüştürürüm.” (s. 133) diyerek onun isteğini yerine getireceğini bildirir ve ülkenin yönetiminde aslında Şehriyar ve Perihan'ın söz sahibi olduğunu dile getirir.

Hamza Mirza, Perihan'ın isteğini yerine getirmek için annesiyle konuşur ve halasının da görüşmelere katılmasını ister. Adil Giray ile resmi konularda görüştükleri tamamen düzmece olduğu için Şehriyar hemen Adil Giray'ın yanına gider ve Şah'ın kardeşi Perihan'ın da onların görüşmelerine katılmak istediğini söyler. Kendisini sık sık görmek için Şah'a yalan söylediğini ve görüşmelerine muharebeden, Kırım'dan bahsedilen resmi bir görüşme süsü verdiğini itiraf eder. Adil Giray'a bu yalanı sürdürmesi için yalvarır. Ayrıca Şehriyar, Perihan'ın “şeytana ders-i füsûn öğretir bir mekkâre-i zaman” (s. 143) olduğunu, sözüne güvenmemek, meclisinde ihtiyatlı davranmak gerektiğini söyler. Böylece daha en başında Adil Giray'ın Perihan'a ilgi duymasını önlemeye çalışır.

Ertesi akşam Şehriyar, Perihan’la Adil Giray’ın bulunduğu yere gelir. “Perihan nihayet derecede mestûr bir halde olduğu gibi Şehriyar da tesettürde bayağı ona tefevvuk etmeye çalışmıştı(r).” (s. 146) Perihan iki saat boyunca Şehriyar ile Adil Giray’ın yaptıkları göstermelik konuşmayı dinler. Pek fazla konuşmaz. Çok zeki bir kadın olmasına rağmen Şehriyar’ın konuşmalarının tertip olduğunu ve Şehriyar’ın Adil Giray’a ilgi duyduğunu fark edemez. Çünkü Perihan “Dünyada birinci defa olarak sureti hayalinin, sireti tasavvurunun fevkinde bir vücut görebildi ki o da Adil Giray’ idi.” (s. 149)

Perihan o güne kadar kimseyi sevmemiştir. Çünkü “Gönlü ecsâm-ı latife, fikri şu’le-i cevvel gibi daima âlem-i bâla meyleder dururdu. Fıtratının fevkalâdeliği cihetiyle ne kadar güzele tesadüf ederse nazarında pek aşağı görünürdü. Fatânetinin ulvîliği münasebetiyle ne kadar ashâb-ı zekâvet görürse muhakemesinde pek adi bulurdu. (s. 149) Perihan hem suret hem de siret olarak kendisi için yaratıldığını düşündüğü Adil Giray’ı görünce konuşulanlara dikkat etmez ve kendini onun sesindeki gönül aldatan ahenge kaptırır. Toplantı bitiminde tekrar görüşmek üzere ayrılırlar.

Üç önemli kahramanın bir araya geldiği bu ilk toplantı sonrasında Şehriyar, Perihan’ın bir şeyden şüphelenmemesine çok memnun olur. Perihan, Adil Giray’ı görünce içinde uyanan muhabbet dolayısıyla çok mutludur ancak diğer taraftan da bu visalin zorluklarından dolayı ıstırap içindedir. Yazar Adil Giray’ın durumunu ise şu sözlerle dile getirir:

Adil Giray’ın hali-bir umman-ı tufan-hîze düşüp de vücudu müsait oldukça tahlîs-i nefse çalışarak ve kuvvetten kesildikçe emvâcın sevkine teslim-i vücut ederek zuhûrâta intizâr eyleyen biçareler gibi-atıldığı girdab-ı mühlikte idâre-i fikre muktedir oldukça bir çare-i necât taharri ederek ve yorgunluk zihnine galebe ettikçe kendini bütün bütün hayrete vererek akîbet-i kârı beklemektir. (s. 150)

Şehriyar gibi Adil Giray’a gönlünü kaptıran Perihan onunla daha fazla görüşmek için çareler düşünmeye başlar. Bu amaçla Şah’ın yanına giderek daha çabuk netice elde edilmesi için görüşmelerin daha sık yapılmasını gerektiğini söyler. Bu teklif Şehriyar’dan da kabul görünce Perihan ve Şehriyar gün aşırı Adil Giray’la görüşmeye başlarlar. Ancak iki kadının da amacı Adil Giray’la yalnız görüşmektir. Şehriyar, Adil Giray’la yalnız görüşmek için birinin bozduğu durumu diğerinin tamir edeceğini bahane ederek teker teker görüşmelerini teklif eder. Perihan ise Şehriyar’ın

kendisinden şüpheleneceğini düşünerek bazen yalnız bazen birlikte görüşmelerini önerir. Şehriyar da onu şüphelendirmemek için bu teklifi kabul eder.

İlk akşam Şehriyar, Adil Giray’la yalnız görüşür ve onu muhabbet ima eden sözleriyle bunaltır, Adil Giray ise onu anlamazlıktan gelmeye çalışır. Şehriyar onun yanından ayrılırken yine Perihan hakkında olumsuz konuşur ve onun insan kanı içmiş bir mahlûk olduğunu söyler. Ertesi gün Perihan ilk kez yalnız başına Adil Giray ile görüşmeye gelir. Bu kez güzelliğini saklamayan kıyafetler giymiştir ve Adil Giray onun güzelliğine hayran kalır. Ancak o gittikten sonra Şehriyar’ın söylediği sözleri hatırlar ve böyle kötü birine gönül verdiği için kendisine kızar.

Ertesi akşam tekrar Perihan ve Şehriyar ikinci kez birlikte görüşmeye giderler. Adil Giray Perihan’a nefretle muamele eyler. Perihan buna çok üzülür ve sonraki gün Şehriyar’a görüşmeye tek başına gitmek istediğini söyler. O da kabul eder. Başta Adil Giray çok kırıncı davranırsa da Perihan onu Şah İsmail’in öldürülmesi konusunda masum olduğuna inandırır. Daha sonraki görüşmelerinde Adil Giray, İran ile ittifak ederek halifeye ve Kırım Hanı’na isyan edeceğine dair olan görüşmelerin yalan olduğunu ve Şehriyar’ın kendisine âşık olduğunu Perihan’a söyler. Bunları öğrenince Perihan “Karının ne kadar mel’anete, ne kadar hınzırlığa kabiliyeti olduğunu düşünemezsin! İki saatlik zevk ü şehvânîyesi için bütün dünyayı fedâ eder. Halimizden zerre kadar haber alırsa bittiğimiz gündür. Belki öldürmekle, kanımızı içmekle bile kanaat edemez!..” (s. 185-186) diyerek durumun vahametini haber verir.

Perihan’ın masum olduğu anlaşıncı Adil Giray, iki kadın arasındaki zıt yönleri daha çok dile getirmeye başlar. Bunlardan en dikkat çekici olanı Perihan’ın, Adil Giray’ın Şehriyar’ı da sevebileceğinden şüphelenmesi üzerine vuku bulur. Adil Giray Şehriyar’ın bu şüphesi karşısında öfkelenerek “Dünyada hiç insafın yok mudur ki kendini öyle bir cadıya kıyas edersin! İnsan ne kadar tabiatsız olsa yılanı da sevmek ihtimali var mıdır? Benim gönlümden o kadar alçaklığı niçin me’mûl ettin?” (s. 186) tarzı sitemlerde bulunur. *İntibah* romanında Dilâşub melek, Mehpeyker şeytan olarak nitelendirilir. Bu romanda da yine iki kadın karakterin zıtlığı söz konusudur. Adil Giray Şehriyar’ı cadı, yılan gibi sözlerle nitelendirir.

Perihan, Adil Giray’a kavuşmak için onunla kaçmayı düşünür ancak Şehriyar’ın da buna benzer planları olduğunu öğrenince dayısı Şemhal’in de yardımlarıyla Adil Giray’ı İran tahtına geçirme planları kurmaya başlar. Perihan yardım istemek için

dayısı Şemhal'e, Adil Giray da Osman Paşa'ya bir mektup gönderir. Adil Giray mektubunda dirayetli ve güvenilir bir adamı olursa İran'da bir iç karışıklık çıkarabileceğini belirtir ve bu özelliklere sahip olan Cezmi, bir bahane bulunarak yanına gönderilirse amacına ulaşmak konusunda umutlu olduğunu yazar. (s. 191) Ancak yazılan mektuplardan bir haber çıkmaz. Perihan ve Şehriyar bazen beraber, bazen yalnız olarak Adil Giray'la bir araya gelmeye devam ederler.

Perihan'ın Adil Giray'ın dairesine yalnız başına gittiği bir gece üç ay geçmesine rağmen Kazvin'den ayrılan habercilerden neden hâlâ bir haber çıkmadığını konuşmaktadırlar. Hava sıcak olduğu için bütün pencereler açıktır. Pencereden içeri bir gölge süzülür. Hemen kılıcını kapam Adil Giray içeri giren kişinin yolunu bekledikleri Cezmi olduğunu fark eder. Cezmi odada sadece Adil Giray'ın olduğunu sanarak samimi bir şekilde konuşmaya başlar. Ancak Perihan'ın gülüşünü duyunca orada bir kadın bulunmasına şaşırır. Perihan ikisinin konuşacak gizli şeyleri olduğunu düşünerek onları yalnız bırakmadan önce Cezmi'nin yapması gereken işleri şu şekilde sıralar:

(...) yarın Cezmi Bey koruyucu zabıtlarından Ali Kuli Afşar'a müracaat etsin, açıktan olarak bana gelsin, dayımdan mektubunu, hediyesini getirsin. Hanlara kendisi Şemhal'in adamlarından olduğunu ve Şemhal Osmanlılardan bîzâr olarak hem İran'ın tedâbir-i harbiyesine muavenet ve hem de beni burada hanlardan birine tezviç ile Dağıstan ve İran asabiyetleri arasında olan irtibata kuvvet vermek için mümkün olursa kendi firar edip gelmek ve mümkün olmazsa akrabasından birini göndermek azminde bulunduğunu söylesin. (s. 224)

Yapılması gerekenleri söyledikten sonra Perihan Cezmi ve Adil Giray'ı yalnız bırakır. Romanın üç önemli karakteri bu kısa toplantı sırasında bir araya gelirler. Cezmi ile Perihan'ı ilk kez görüşürler. Perihan'ın şehresi örtülü olsa da "bir şaire göre endâm ve hırâmândan güzelliğini tahayyül etmek mukarrer olduğu(ndan)" (s. 223) Cezmi onun güzel bir kadın olduğunu ve Adil Giray'la bir gönül ilişkisi olduğunu anlar. Cezmi ile Adil Giray arasında geçen şu konuşma Perihan'ın övülmesi bakımından ilginçtir:

Cezmi "Böyle bezm içinde rezm tertibatıyla uğraşmaya bir türlü aklım ermedi."

Adil: "Bezm değil, müzakere meclisinde idik."

Cezmi: "Kadınlarla müzakere..."

Adil: “-Evet! Biraz garip görünüyor amma Perihan anladığın kadınlardan değil. Bundan evvel Şah olan İsmail’in cülûsuna o sebep olmuştur. Yalnız tedbir ile değil, hem tedbir ile hem şemşir ile.”

Cezmi: “-Arslanlar refikasını yine kendi cinsinden intihap eder.” (s. 225)

Cezmi, Adil Giray’ın kendisine anlattığı İran tahtını ele geçirme planını biraz hayali bulur ancak Adil Giray onu bir şekilde ikna etmeye muktedir olur.

İsmi açıklamak istemeyen pejmürde kılıklı bir derviş, vezir Mirza Süleyman’a bir arzuhâl sunarak Şemhal’in Perihan ile Adil Giray’ı evlendirerek İran’da bir devlet-i Cengiziye kurmak istediğini, Cezmi isminde bir adam gönderdiğini, Adil Giray ile Perihan’ın birbirlerine âşık olduğunu haber verir. Şehriyar’ın da bu planlara dâhil olduğunu söyler. Vezir bu arzuhâli Şehriyar’a da sunar. Şehriyar devlet üzerinde kurulan oyunlardan ziyade Âdil Giray ile Perihan’ın evleneceği haberine öfkelenir. Adil Giray’ın yanına gider ve kendisi yerine neden Perihan’ı seçtiğini sorar. Adil Giray onu bunların yalan olduğuna ikna eder ancak mektubu getiren derviş korucu kıyafetiyle Şehriyar’ın yanına gelir ve Adil Giray’ın dediklerine güvenmemesini söyler. İsmi’nin şimdilik Şirvan Cafer olduğunu söyleyen korucu Şehriyar’dan pek çok altın alarak Perihan’ın Adil Giray’ı sevdiğini ama Adil Giray’ın onu sevmediği bilgisini verir.

Şüphe içinde kalan Şehriyar, Perihan’a giderek duyduklarını anlatır ve onu kışkırtmak için Adil Giray’ın kendisini oyalamak için yazdığı mektubu gösterir. Perihan mektubu görünce çok üzülür ancak bu durum çok uzun sürmez. Adil Giray, Perihan’a mektup yazarak Şehriyar’a mektup yazmasının sebebini açıklar. Ayrıca Perihan’ı üzdüğü için Şehriyar’a zehir zemberek bir mektup yazarak “Meyl-i meâli ile muttasıf olan bir gönül Perihan gibi ilahi bir nûr-ı mücessem meydanda gezinip dururken senin gibi siretinin zulmetini çehresinin ruhsuz beyazlığı ile düzgünlü zenciye benzeyen bir u’c-ûbe-i rüzgâra meyletmek nasıl mümkün olsun?” (s. 273) sözleriyle Şehriyar’ın kötülüklerinin fitilini ateşler.

Vezir Mirza Süleyman da Sünni bir devlet kurulmaması için Rüstem Han ile iş birliği yapar. Şehriyar ise Adil Giray’ın mektubundan sonra onu ve Perihan’ı öldürmeye karar verir. Bu konuda Mirza Süleyman ile iş birliği yapar. Mirza Süleyman ise korucular tarafından bir ayaklanma çıkarıp üçünü de öldürmeyi düşünmektedir ancak görünüşte Şehriyar ile ortak hareket ediyormuş gibi davranır.

Cezmi, başlangıçta şairane bir hayal saydığı teşebbüsün fiiliyata geçtiğini görünce artık ihtiyata gerek görmez ve ilk toplantıda olduğu gibi pencereden Adil Giray'ın dairesine girer. Ertesi gün yapılmasına karar verdikleri darbenin ayrıntılarını görüşmek üzere Perihan'ın da oraya çağrılmasını ister. Cezmi'nin bu teklifi Adil Giray için “şehrâyin-i saltanata mukaddime” kabilindedir. Üç önemli karakterin ikinci kez bir araya geldiği bu toplantı romandaki son mutlu toplantı olur. Üç kahraman yarın gece neler yapacaklarını kararlaştırır. “Ashâp, maksat bu karar üzerine ümid-i atîlerinden levh-i mahfuzda görmüş kadar emin olarak birbirinden ayrıldılar.” (s. 317)

Şehriyar, adının Şirvanlı Cafer olduğunu söyleyen korucuya Adil Giray'la Perihan'ın buluştuğunu görünce tüfekle ateş etmesini söyler. Böylece korucular ikisini bir arada yakalayarak öldüreceklerdir. Şehriyar, Adil Giray öldürülmeden önce onu son kez tahkir etmek için odasına gider. Şirvanlı Cafer onu görünce emin olmasa da onun Adil Giray'la buluşmaya giden Perihan olduğunu düşünerek haber vermek için tüfeğini ateşler ve Cezmi'yi vurur. Silah sesini işiten korucular Adil Giray'ın dairesine doğru harekete geçerler. Şehriyar, Adil Giray'ın yanında yakalanacağı korkusuyla hemen kaçmaya başlar. Silah sesini duyan Perihan da üstündeki beyaz geceliğiyle kılıcı elinde Adil Giray'ın dairesine koşar. “Perihan ile Şehriyar yolda nur ile zulmet gibi birbirine kavuştular, çehrelerine bakılsa vicdanlarından akseden hâl ile biri safvet-i fedakârânededen güzel, biri hıyânet-i kindârânededen çirkin görünürdü.” (s. 336)

Korucular, kaçan Şehriyar'ın ardına düşerler ve kocasının yanına sığınan kadını öldürürler. Daha sonra Rüstem Han ve askerler de Adil Giray'ın dairesine gelirler. Romandaki son toplantı Adil Giray'ın dairesindeki çatışma olur. Adil Giray ve Perihan onları destekleyen az sayıda korucuyla Rüstem Han'ın askerleriyle kahramanca mücadele ederler. Onlara kendilerini siper eden koruyucuların hepsinin öldürülmesinden sonra Rüstem Han'ın verdiği ateş emriyle Perihan ve Adil Giray da öldürülür. Yaralı olan Cezmi ise Abbas'ın yardımıyla kurtulur ve vatanına geri döner.

2.4. Samipaşazâde Sezâî

2.4.1. Sergüzeşt⁷⁸

Samipaşazâde Sezâî'nin, *Sergüzeşt* romanında sekiz dokuz yaşlarında bir çocukken Batum'dan İstanbul'a esir olarak getirilen Çerkes bir kızın hikâyesi anlatılır. Roman, kısaca anlatılıp geçilen bazı olaylarla aralara serpiştirilmiş çok canlı tasvirlerden oluşmaktadır. Bu tasvirler iyice gözlem yapılarak çizilmiş tabloları andırmaktadır. Mehmet Kaplan *Sergüzeşt* romanındaki tasvirler için şöyle der: “Türk edebiyatında böyle göze hitap eden, gerçekçi resme has başarılı bir tasvire ancak Halid Ziya'nın roman ve hikâyelerinde rastlanılır.”⁷⁹

Yazarın başarılı bir şekilde resmettiği bu tablolardan ilkin üç Çerkez esirin Rusya kumpanyasının Batum'dan gelen vapurundan inişleri esnasında görülür. Burada kızları satın almaya gelen Hacı Ömer, kötülüğüyle doğru orantılı bir biçimde çirkin olarak betimlendikten sonra sıra üç esir kıza gelir:

Halayıkların ikisi onaltı onyediser yaşında Kafkasya'nın iki parlak mahsul-i hüsnü idi. Üçüncüsü tahminen sekiz dokuz yaşında bir küçük esir idi ki saçlarıyla kaşlarının arası biraz yakınca, ağzı gayet küçük, yuvarlak olan omuzlarına nispetle belli incecik, hele o siyah gözlerde pertev-i zekâ bir letâfet-i nâmütenâhi gösterirdi. Bir dest-i üstadâne ile hutût-ı mütenâsibesi çekilmiş fakat rengi verilmemiş bir tasvirdi. Zira küçücük dudakları pek renksiz, bakılmamaktan saçları seyrek, sefalet ve meşakk-ı seferin tesiriyle rengi uçuk, gözlerinin etrafı ince bir siyah dâire ile çevrilmiş, nazarında kafesin içine konulmuş bir kuşun ara sıra semaya bakışını andırır surette hafî bir hüznün ve teessür meşhud idi. Bu küçük kızın üzerinde dar ve serâpâ ilikli bir Çerkeş paltosu, başında bir küçük eski kalpağı vardı. (s. 20)

Dilber ve diğer iki esir kız, Hacı Ömer adındaki esir tüccarı tarafından satın alınarak evine götürülür. Üç esirin, beğenilmediği takdirde üç gün içinde geri getirilmesi koşuluyla satışına karar verilir. *Sergüzeşt* romanındaki ilk toplantı Hacı Ömer'in evinde gerçekleşen esirlerin bir araya gelmesidir. Her gece gerçekleşen bu mutat toplantıları anlatıcı şu sözlerle özetler: “Bu evde kızlar geceleri bir odaya toplanır, birbirleriyle konuşurlardı; fakat çok gülmek, Çerkesçe söylemek yasak ve bir

⁷⁸ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Samipaşazâde Sezâî, *Sergüzeşt*, haz. Tacettin Şimşek (Ankara: Akçağ Yayınları, 2014).

⁷⁹ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 366.

müşteriye gidip de her ne sebepten dolayı olursa olsun beğenilmeyerek gelen esirlere on onbeş kırbaç muhakkaktı.” (s. 21)”

Esirlerle birkaç hafta geçiren Dilber, bir sabah Hacı Ömer tarafından elinden tutularak Yüksek Kaldırım’daki Mustafa Efendi’nin konağına götürülür. Küçük kızın esircinin evinde geçirdiği zamanı birkaç cümle ile özetleyen anlatıcı Yüksek Kaldırım’daki konağa gidilirken yapılan yolculuğu uzun uzun anlatır. Önce Dilber’in sokakta gördüğü çocukların arasında katılma isteği anlatılır:

Tophane Meydanı’na geldikleri zaman orada bir çok çocukların gülüşerek, haykırarak oynadıklarını görür görmez -güzergâh-ı hissiyat olan kalplerinden geçen arzulara hiç tedkik etmeden hemen tâbi olmak- hasâis-i etfalden bulunduğu cihetle kendisinden geçerek, yerde koşuşan bu mahlûkatın semada uçuşan kuşlara olan münasebeti olmalı kendilerinden bir cemiyet gördükleri zaman iltihak etmek sevdasının şevkiyle hemen onların yanına doğru koşmağa başladı. Birdenbire Esirci’nin o büyük, o korkunç gözlerini açarak, “Gel buraya... Şimdi kırbaçı çıkarırım” dediğini işitir işitmez yavaş yavaş geri döndü. Yanındaki gulyabâninin ellerini tutarak kendisinin nasıl bir dest-i âhenin-i esaret içinde olduğunu birinci defa olarak hissetti. (s. 21-22)

Daha sonra ise Dilberin satılacağı evin bulunduğu sokak, Dilber’in veya Hacı Ömer’in değil, anlatıcının bakış açısıyla canlı bir şekilde tasvir edilir:

Esirci, küçük bir sokak, تنها bir mahallenin içinde bir evin kapısını çalıyordu.

Öğleye müsadif olan bu esnada şarkın parlak güneşi bu küçük, bu تنها sokağı tenvir ederek kapısını çaldıkları evin üst kat pencereleri saçağın gölgesi altında kalır ve alt kat pencerelerinin kafeslerinden süzülerek giren şuâ-ı şems evin iç tarafına doğru nüfuz ettikçe sönüyor gibi görünüyordu. Yine o esnada öteki sokaktan zuhur eden bir âmâ elindeki değneği fasıla ile bir usulde kaldırımlara vurarak;

Devr-i lâ’linde baş eğmem bâde-i gül-fâma ben

gazelini okuyarak geçiyordu. Evin kapısında bir köpek uyuyor, komşunun damında bir iki kedi dolaşıyordu. İnsan bu sokaklarda yürüdükçe; sükûnetine ve suret-i tanzim ve inşasına bakarak kendini kurun-ı vustaya doğru seyr ü seyahat ediyor sanır. (s. 23-24)

Yazar karşısında duran yağlıboya bir tabloyu okuyucularıyla paylaşmak ister gibidir. Ancak burada ilginç olan, anlatıcının bu sokağa bir Osmanlı gibi değil bir Batılı gözüyle bakmasıdır. Anlatıcı içinde yaşadığı bir coğrafyadan değil yeni gördüğü bir ülkeden bahseder gibidir. Bu sokakta yürüyen kişinin kendini Orta Çağ’a doğru seyahate çıkmış zannedeceğini ifade eder. Ali Şükrü Çoruk, *Sergüzeşt* romanındaki Oryantalist bakış açısını ele aldığı makalesinde şunları söyler:

Samipaşazade Sezai Bey ise esaret konusunu işlerken meselenin Doğu’da uygulanan şekliyle Batı’da uygulanan şekli arasında bir ayrım gözetmemiş, üstelik esareti sadece Doğu’ya mahsus bir uygulama olarak görmüş, bu meselenin Avrupa ve Amerika kısmını göz ardı etmiştir. Hatta bu bakış açısıyla *Sergüzeşt* tek örnek sayılabilir. Batı’da öğrenim görmüş ve Batılı terbiye almış bir kahramanın, ünlü Oryantalist Ressam Gerome’un “şakird-i hünerveri” Celâl Bey’in bakış açısıyla esaret konusunun işlenmiş olması *Sergüzeşt*’in orijinal yönüdür. Daha açık söylemek gerekirse Samipaşazade Sezai Bey *Sergüzeşt* romanında gerçeklik iddiasıyla yola çıktığını söylemekle Batılı bir Oryantalist gözüyle meselelerimize yaklaşmış, yerli hayatla ilgili tenkitlerinde ve tasvirlerinde 19. yüzyıl Batı Oryantalizminin sübjektif dilini ve söylemini kullanmıştır.⁸⁰

Hacı Ömer uzun pazarlıklar sonucu küçük esiri Harput sabık Mal Müdürü Mustafa Efendi’nin hanımına satar. Evin hanımı, kıza Dilber ismini verir. Dilber, romanda adı zikredilmeyen evin hanımından ve Taravet adlı Arap hizmetçiden sürekli hakaret görür ve dövülür. Nihayet çektiklerine dayanamayarak soğuk ve rüzgârlı bir gece evden kaçır fakat tekrar geri dönmek zorunda kalır. Dilber’in bu evdeki zor hayatı sahibi Mustafa Efendi’nin Erzurum’un bir ilçesine kaymakam olarak atanması ile son bulur. Mustafa Efendi ve eşi İstanbul’dan ayrılırken Dilber’i alelacele bulunan bir esirciye altmış beş liraya satarlar.

Dilber, esirci tarafından Edirnekapı civarında bulunan bir eve getirilir. Bu evde başka esirler de vardır. Yazar, Dilber’in esaret altında çektiklerini anlattığı gibi diğer esirlerin yaşadıkları zorlukları da okuyucuya göstermek için esirleri bir odada bir araya getirir. Esirlerin bir araya toplanarak daha önce yaşadıkları zorluklardan birbirine bahsetmeleri yasaktır. Buna rağmen Dilberi gözcü tayin edip memleketleri olan

⁸⁰ Ali Şükrü Çoruk, “Oryantalizmin *Sergüzeşt*’i,” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 36 (2012), 86-87.

Kafkasya'dan ve daha önceki sahiplerinin evinde yaşadıkları sorunlardan bahsederler. Odada Dilber haricinde beş kız daha vardır:

Odada mevcut bulunan kızlardan biri bağdaş kurarak oturduğu bir şilte, erkan minderinin üzerine hâl-i tabiisinde olan saçları dizlerinin üzerine dökülmüş ud çalıyor... Bir başkası büyük minderin üzerinde dikiş dikiyor. Öteki istiğrak içinde bir kitap mütalâasıyla meşgul olduğu gibi, diğer iki esir de birbirleriyle konuşuyorlardı. (s. 45)

Kitap okuyan esir, sahibinin çirkin oğlunun heveslerine boyun eğmediği için hile ve iftira ile satıldığını anlatır. Dikiş diken esirin hikâyesi anlatıcı tarafından aktarılır. Yıllarca şiddet ve hakaretlere sabreden esir bir gün daha fazla tahammül edemeyerek sahibinin evindeki eşyaları kırıp dökmüş, sonrasında da evi kundaklamıştır. Ut çalan kız ise üzüntüden titreyen bir sesle evin genç paşasıyla birbirlerine duydukları muhabbetin evin hanımı tarafından öğrenilmesi üzerine satıldığını nakleder. Esirler bu şekilde konuşmaya dalmışken odanın kapısı aniden şiddetle açılır. Yasak olmasına rağmen birbirlerine sergüzeştlerini anlattıkları için esirci Dilber hariç hepsini kırbaçlar.

Dilber'in ikinci sahibi Asaf Paşa olur. Asaf Paşa; eşi Zehra Hanım, oğlu Celâl Bey, kızı Tesliye Hanım ve onun Fransız mürebbiyesi ile Moda Burnu taraflarında Avrupai tarzda inşa edilmiş bir evde yaşamaktadır. Daha önceki çektiklerinden sonra Dilber bu evde oldukça rahattır. Ancak rahatsızlık duyduğu iki husus vardır: Zehra Hanım'ın "nazar-ı istihfaf ve istihkarı" ve Celâl Bey'in "her saat tebeddül eden birtakım kudegâne arzularına, eğlencelerine vasıta olmak".

Paris'te beş altı yıl resim eğitimi alan Celâl Bey, Dilber'e sürekli farklı kıyafetler giydirerek modellik yaptırmakta, ona Kleopatra diye seslenmektedir. Bir gün yine ona zorla yırtık pırtık bir dilenci kıyafeti giydirerek resmini çizmeye başlar. Bu esnada Dilber sürekli ağlamaktadır. Celâl Bey onun gözyaşlarını görünce fırçasını kırar ve ondan özür diler. O günden sonra Dilber'e olan davranışları ve hisleri değişir. "Dilber artık oyuncak değildi. Kleopatr, Jülyet'e tahavvül etmekteydi." (s. 62) Celâl Bey, Dilber'in aşkıyla uykusuz kaldığı bir gece onu bir kez daha görmek için odasına gider. Uyuyan genç kızın gözyaşlarıyla ıslanmış kirpiklerini ve dağınık saçlarının arasındaki kendi resmini görünce onun da kendisini sevdiğini anlar.

Romadaki ikinci toplantı Asaf Paşa'nın yeğeni olan iki genç hanımın davetli olduğu bir akşam yemeği esnasında vuku bulur. Zehra Hanım, Tesliye Hanım'ın hafif bir nezlesi olduğu için bahçeye inmesini istemez. Dilber de Tesliye Hanım'ın odasının kapısında beklemektedir. Diğerleri ise bahçede büyük ağaçların yaprakları altında akşam yemeği yemektedir.

Yemek esnasında önce Asaf Paşa'nın yeğenlerinin oraya gelirken vapur yolculuğu esnasında karşılaştıkları sorunlardan bahsedilir. Romanda Batılı tarzda ve zengin bir hayat süren ailenin ilk defa dışardaki yaşamdan bahsettikleri görülür. Yemek için gelen Asaf Paşa'nın yeğenleri vapurda kamara bulamadıkları için ortalarına oturmak zorunda kalan kaldıkları kadınların onlara olan muamelesinden şikâyet ederler. Yazar bu durumu kızların ağzından nakletmek yerine kendisi şu şekilde ifade eder:

Fakr u sefaletin sebep olduğu bir nazar-ı hasudane, terbiyesizliğin icap ettiği bir tavr-ı zeban-dırazane ile yaşmaklarına, feracelerine, giyinmelerine ve hatta yürüyüşlerine, “Bunların hâllerine bakın! Ne günlere kaldık dostlar...” yolunda itirazlar ederek kendilerini bizar etmişlerdi. Küçük hemşiresi daha ziyade teessürat içindeydi. Çehresi mahcubiyetle kızarak ismet-i Meryemânelerine bi-edebâne taarruz edildiği zaman kadınlara en ziyade güzellik veren şahane bir nefretle, “Sokağa çıkmak caiz değil ki...” diyordu. (s. 65-66)

Asaf Bey'in yeğenlerinin yaşadığı mağduriyetten galeyana gelen yazar, kendisinin de rahatsız olduğu bu insanlardan öfkeyle bahsetmeye devam eder:

Âdap ve ahlâk-ı umumiye namlarıyla tesettür ettirilen muhadderata namus-ı milliyeti tahkir eder surette söz söylemek, sonra sebep-i tesettürü sual eden Avrupalılara ismet-i muhadderata olan hürmetimiz cevabını vermek büyük bir tezat olduğunu itiraf etmeliyiz. Vücutları memleketimize şeref-bahş olmayan bir fırka-i şebab vardır ki kanarya sarısı renginde boyun bağları, kenarları gayet kalın siyah şeritli açık renk ceketleri, mavi pantolonlarıyla önlerine gelen kadınlara, tabir-i diğerle ismet-i umumiye bi-mahal tecavüz ederler. Bunlar, hiç tanımadıkları erbab-ı edebe nasıl musallat olurlarsa hiç bilmedikleri edebiyata da öyle taarruzatta bulunurlar. (s. 66)

Anlatıcı hem kadınlara hem edebiyata musallat olan bu kimseleri uzun uzun eleştirdikten sonra romanın konusundan çıktığını ifade ederek yemek masasındaki sohbete döner. Yemekte Tesliye Hanım'ın mukbil ve zengin bir paşa ile evlenmesi

hakkında konuşulmaktadır. Zehra Hanım, kızının istediği gibi bir evlilik yapacağı için çok mutludur ve oğlu için de İstanbul'un en mukbil ve asil ailesinin kızını düşünmektedir.

Zehra Hanım, genellikle hoşsohbet ve neşeli bir kişi olan Celâl Bey'in her zamanının aksine üç dört dakikadır önündeki yemeği unutup düşüncelere daldığını fark edince oğlunu da sohbe dâhil etmek için kardeşinin ne kadar “bahtiyarâne” bir evlilik yapacağını söyler. Celâl Bey ise bu evliliğin “bahtiyarâne” olup olmadığının kardeşine sorulmasını ister. Bunun üzerine Zehra Hanım evlilik için asalet ve ikbalin yeterli olduğunu söyler. Celâl Bey ise evlilik için hüsün, ismet ve muhabbet gerektiğini ifade eder. Bunun üzerine Zehra Hanım asalet ve ikbalin; hüsün, ismet ve muhabbete mâni olmadığını söyler ve sonra “Birisi cemiyetin en âli tabakasında, diğeri en süfli cihetinde terbiye görmüş iki kişide hüsn-i imtizaç kabil midir? Servetin kemal-i itina ile terbiye ettiği asilzadelerden bir erkeğe, bir kıza fakrın kayıtsızlıkla büyüttüğü bir adam nasıl lâıyk olabilir?” (s. 68) sorusunu yönelterek eşit konumlarda olmayan iki kişinin evliliğine karşı çıkar. Celâl Bey ise “Bir kalp, sevmek için mutlak servete, asalete mi muhtaçtır? Bence en sahih ikbal, ruhun görüldüğü iki güzel göz, en büyük servet kalbin hissini gösteren gül rengine dudaklardan akseden tebessümdür. Güzellikten büyük asalet, safvet-i kalpten büyük servet mi olur?” (s. 68) sözleriyle annesine karşı çıkar. Zehra Hanım oğlunun bu sözlerinden memnun olmaz.

Diğerleri yemek masasında sohbet ederken Tesliye Hanım'ın odasının kapısında bekleyen Dilber bahçeden yükselen neşeli kahkahaları işittikçe kendi durumunu düşünerek ağlamaktadır:

Mağrur-ı asalet ve servet ve mest-i neşe-i saadet olan bu genç hanımlarla beylerin emniyet-i istikbal ile şâşaa-i ikbalden husul bulan bu kahkaha sadalarının uzaktan uzağa aksi tekrar ettikçe kapı eşiklerinde bu kadar âli, bu kadar mukbil bir beyin derd-i muhabbetiyle bi-karar olduğunu düşünerek esir olanlarda kalp ve ruhun mevcudiyetini bir ceza-yı zâlimâne addiyle mahzun mahzun ağlıyordu. (s. 69)

Bu akşam yemeği esnasında Celâl Bey, annesinin konuşmalarından kendisinin nasıl biriyle evlenmesini istediğini öğrenir. Celâl Bey her istediğini elde eden bir gençtir. O yemek esnasında ilk defa annesinin bir isteğine karşı çıkacağını ve hiçbir engelle karşılaşmadan yaşayacağını düşündüğü aşkının düşündüğü kadar kolay olmayacağını fark eder. Dilber ise yemek esnasında kulağına gelen neşeli kahkahalardan Celâl Bey

gibi üst tabakadan birine âşık olmanın ne kadar acı bir durum olduğunu anlar. Tesliye Hanım'ın mürebbiyesinden Fransızca dersleri alan, Paul ve Virginie'yi okuyarak bu romandaki gibi bir aşk hayalleri kuran Dilber, bu yemek esnasında Celâl Bey ile aralarındaki uçurumun büyüklüğünü hisseder.

Romandaki üçüncü toplantı Celâl Bey'in amcasının Boğaziçi'ndeki yalısında olur. Asaf Bey'in evinde yenen yemeğin ertesi günü Celâl Bey geceyi onlarda geçiren amcasının kızlarıyla beraber amcası Münevver Bey'in yalısına gider. Akşam yemeğinden sonra bir odada toplanırlar. Kızlardan biri piyanoda Faust Operası'nın bahçe kısmını çalmaktadır. Celâl Bey'in dalgın bir şekilde operayı dinlediğini gören amcasının kızları manidar bir şekilde ona sorular sorarlar. Sonra dün akşam olduğu gibi konu yine Tesliye Hanım'ın düğününe ve evlilikte asalet konusuna gelir. Celâl Bey'i ikna etme sırası bu kez “[a]hlâk-ı İslamiyye ile perveriş-yâb olan” Münevver Bey'dedir. Celâl Bey'e “Herkes kendini küfvünü almalıdır” (s. 87) diyerek gençlerin izdivaçlarını validelerine havale etmeleri gerektiğini çünkü insanın gençken seçimlerinde yanılabilceğini söyler. Ancak amcası Celâl Bey'in fikrini değiştirmek için söylediklerinin faydasız olduğunu fark edince sohbeti sonlandırmak ister. Celâl Bey ise amcasına Dilber'i sevdiğini itiraf eder ve pederini ikna etmek için ondan yardım ister.

Zehra Hanım oğlunun Dilber'i sevdiğini anlayınca gizlice onu sattırır. Celâl Bey evdeki halayıklardan biri olan Çaresaz'dan Dilber'in satıldığını öğrenir ve bayılır. Zehra Hanım oğlunun ateşler içinde Dilber'in adını sayıklaması üzerine onu geri getirmeyi düşünür ama Asaf Paşa buna izin vermez. Celâl Bey her yerde Dilber'i arar fakat bulamaz. Dilber'i kaybetmenin acısıyla aklî dengesini yitirir. Bir gün “O şimdi... Odalık!” (s. 112) diyerek kız kardeşinin kucağına düşüp bayılır. Ertesi gün onu muayene etmesi için çağrılan doktorlar hastalığının beyin iltihabı olduğunu söylerler ve durumu ağır olsa da büsbütün umutsuz olmadıklarını bildirirler.

Dilber'i satın alan üçüncü kişi, Nil Nehri kıyısında Elhamra Sarayı'nı takliden inşa edilmiş bir köşkte oturan Mısırlı bir tacirdir. Dilber'in bu yeni evindeki hayatının anlatımı görkemli bir eğlence ile başlar. Romandaki dördüncü toplantı olan bu eğlence için “Elfülleyl hikâyesinin perilere ait kısmını cihan-ı hakikate nakleder bir hâlde sazende ve rakkaselerle memlu” (s. 113) bir salonda toplanılmıştır:

Periler hikâyesi! O âli direklerin altında bağdaş kurarak hepsi bir renkte beyaz atlaslar giymiş, tabîi olarak bıraktıkları uzun saçları, oturdukları küçük şiltelerin üzerine dökülmüş olan Kafkasya'nın benat-ı nazar-rübası, âheng-i ruhperverleri, gökteki melekleri indirecek bir ulviyet ve keman, ud, kanun gibi âlât-ı musikiye ile nağmesaz-ı şevk u tarab olurlarken, yirmi yirmibeş yaş kadar hüsn-i bî-baha, üzerine sırma işlenmiş açık mavi kadifeden saltalarıyla dizliklerine kadar tenezzül etmiş mütemevviç saçları, bir nazar-ı mehasinperest'in günlerce üzerinden ayrılmak istemeyeceği billurdan dökülmüş şeffaf beyaz göğüslerini arzeden yakalarıyla rakediyorlardı. (s. 114)

Dilber de bu hanendelerin arasında ut çalmaktadır. Mısırlı tacir mest bir haldedir. Dilber ise herkesin neşeli olduğu bu ortamda solgun yüzüyle gizlice ah çekmektedir. O esnada Cevher Ağa isimli harem ağası bir sütunun arkasından Dilber'i seyretmektedir. "Nazar-ı müdakkikânesinden dûr olmayan bu esirin hâlindeki teessürden, bakışındaki hüzünden, kendisine ârız olan bir şüpheyi halletmek, bir hakikati anlamak istiyordu." (s. 116) Bu nedenle Dilber'i kayıkla dolaşmaya çıkartır ve onun derdinin ne olduğunu öğrenmeye çalışır. Dilber ona İstanbul'a gitmesi gerektiği, burada yaşayamayacağı söyler. Cevher de onu kurtaracağını söyler. Daha sonra tekrar eğlencenin olduğu yere dönerler. Kızlar artık köşke dönmektedir. Onlar da köşke dönerler.

Romandaki bu son toplantıda okuyuculara masalımsı bir şark eğlencesi sunulur. Dilber'in yeni efendisinin köşkü, bu köşkte düzenlenen eğlence, saz çalan ve raks eden kızların hepsi ihtişamlı bir şark tablosu çizer ama Dilber, solgun çehresi ve hüznü haliyle bu tabloda bir tezat oluşturmaktadır. Etrafındaki tüm görkeme rağmen çok mutsuzdur. Bu toplantı esnasında Cevher Ağa Dilber'in İstanbul'a gitmek istediğini öğrenir ve ona yardım etmeye karar verir. Cevher'in yardımı hem kendisinin hem de Dilber'in sonunu hazırlar.

Cevher o akşamdan sonra gölgesi gibi Dilber'in yanından hiç ayrılmaz. Efendisi, odalık olmayı kabul etmesi için bir kadınla Dilber'e mücevher gönderir. Ama Dilber bunu kabul etmez ve hapsedilir. Cevher, Dilber'in hapsedildiği odanın penceresine merdiven dayayarak onu kurtarmaya gelir. Dilber iner ancak kendisi merdivenin devrilmesiyle aşağı düşer. Ölmeden önce Dilber'e İstanbul'a dönmesi için bir vapur bileti verir. Ancak Dilber tek başına İstanbul'a gitmeye cesaret edemez:

Yalnız başına, çıplak, bir sokaktan bile geçemez iken İstanbul’a, satıldığı eve gidemezdi. Böyle bir seyahate hiss-i nazar-rûbasıyla masumiyet-i şarkiyesi mâni idi. Yine bu eve avdet etmek! Bütün o büyük kapıların mesdud olması imkân-ı avdeti izale etmekle beraber kendi arzusuyla bir âğuş-ı şehvete düşmek... Bunu hiç hatırına getiremezdi. (s. 128)

Asaf Paşa’nın İstanbul’daki evine yalnız başına gidemeyeceğini düşünen Dilber, Mısır’da kalırsa odalık olup Mısırlı tacirin arzularına boyun eğmek zorunda kalacağını farkındadır. Gidebileceği iki kapının da kendisi için kapalı olduğunu anlayan Dilber kendini Nil Nehri’nin sularına bırakarak hayatına son verir. Mehmet Kaplan, Dilber’in acıklı sonu hakkında şunları ifade eder:

Dikkate şayandır ki yazar, ne Allah’ın adını anar, ne de bedbahtların mesut olabilecekleri bir öbür dünya hayaline yer verir.

Kendisini Nil’in sularına bırakan Dilber, boş bir dünyanın içinde dalgaların sürüklediği bir cesetten ibarettir. Yazar romanını “hürriyet” kelimesi ile bitirir, ama bu kelime acı, ironik bir mâna taşır. Onun ölümden farkı yoktur.⁸¹

2.5. Nabizâde Nazım

2.5.1. Zehra⁸²

Nabizâde Nâzım tarafından yazılan *Zehra*, kıskançlık temasını ele alan, psikolojik tahlil ağırlıklı bir romandır. *İntibah* romanı gibi bir tasvirle başlar. Ancak yazar bu tasvirlerle yetinmez ve “Şu bezm-i carî erbabından birisi Boğaz’ın bu geceki letafetini şöyle bir manzume ile tasvire yeltenmişti (.)” (s. 11) diyerek Boğaz’daki mehtap sefalarını tasvir eden yirmi bir beyitlik bir şiire yer verir. Sonrasında (...) köyündeki yalıların birinde diz dize oturmuş iki aşığı anlatmaya başlar. Romanın başkişileri Zehra ve Suphi gözlerinin önünden akıp giden kayık nehrini seyretmekte ve dışardan gelen musikiyi dinlemektedir. Yazar bu esnada geçmişe giderek Suphi ile Zehra’nın yalının penceresinde oturdukları ana kadar geçen olayları anlatır.

Suphi’nin babası Kadri birkaç sene evvel vefat etmiştir. Suphi, annesi Münire Hanım’la yaşamaktadır. Babası onu sağlığında Asmaaltı’nda namuslu ve zengin bir

⁸¹ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 376.

⁸² Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Nabizade Nazım, *Zehra*, haz. Nedret Kurudere (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015).

tüccar olan Şevki Efendi'nin yanına kâtip olarak vermiş, sonra müsterihane bir şekilde hayata gözlerini yummuştur. Şevki Efendi'nin Zehra adında çok kıskanç bir kızı vardır. Zehra'nın bu aşırı kıskançlığı Şevki Efendi'yi düşündürmektedir çünkü böyle bir tabiata sahip olmanın özellikle bir kadın için büyük bir sorun teşkil edeceğinin farkındadır. Şevki Efendi'nin Zehra konusunda “mahrem-i esrarı” Suphi'dir. Suphi ise Zehra'ya acımakta ve sürekli onu düşünmektedir. Bir cuma günü Suphi, Şevki Efendi'nin evine gider. Bahçede ilk kez gördüğü Zehra ile birbirlerine âşık olurlar. Şevket Efendi onları evlendirir. Evliliklerinin ilk yazını Şevket Efendi'nin Bulgurlu'da tuttuğu küçük ve sevimli köşkte geçirirler. Havalar soğuyunca aile Cağaloğlu civarında bir eve geçer. Kışın Suphi arkadaşları ile görüşmeye başlar. Beyoğlu'ndan eve geç döndüğü zamanlar Zehra endişe ve ıstırap içinde onun eve dönüşünü beklemektedir. Ancak endişelerini eşine yansıtmaz ve bu konuda ona herhangi bir serzenişte bulunmaz. Zehra içten içe duyduğu kıskançlıkların azabıyla kışı geçirir. İlkbahar'da Boğaziçi'nin R... köyündeki yalıya geçerler. Romanın başındaki diz dize oturma sahnesi de bu yalıda geçmektedir.

Mehtap dolayısıyla etrafın en hareketli olduğu bir zamanda kocası denize çıkmayıp kendisiyle kaldığı için Zehra çok bahtiyardır. Ancak sonra hiçbir sebebi olmadığı halde içine bir şüphe düşer. Zehra bu şüpheyi zihninden uzaklaştırmaya çalışır ama mümkün olmaz. Başlangıçta çok mutlu olan Zehra bu hayali şüphelerden dolayı bütün geceyi uykusuz geçirir. Bu geceden iki hafta sonra Suphi'nin validesi Münire Hanım ev hizmetinde Nazikter'e yardım etmek için Sırrıccemal adında bir cariye alır. *Zehra* romanında bulunan iki toplantıdan ilki Sırrıccemal'in yalıya geldiği zaman yaşanır.

Münire Hanım'ın, oğlunun ve gelinin rahat etmesi için aldığı Sırrıccemal, görülmek için Zehra ve Münir'e hanımın yanına gelir. Güzellik timsali bu cariyeyi görünce Zehra'nın kıskançlık duyguları hemen galeyana gelir. Güzellik bakımından ondan aşağı olmasına rağmen onu her bakımdan kendinden kat kat üstün bulur. “Münire, Sırrıccemal'i ilk nazarda beğenip de, gelininden dahi “istifsar” eylediği zaman bîçare Zehra'nın sanki başından aşağı kaynar sular dökülmüştü. Dudaklarına kadar gelen bir iki kelimeyi bir türlü telaffuz edemeyip dili tutulmuş gibi mebhut kaldı.” (s. 46-47)

Münire Hanım ise Sırrıccemal'in güzelliğini seyre daldığı için gelininin, Sırrıccemal'in varlığından ne kadar rahatsız olduğunu fark etmez. Güzel olduğu kadar zeki de olan Sırrıccemal ise Zehra'nın duygularını hemen kavrar. Zehra, Münire Hanım ve Sırrıccemal'in bir araya geldiği bu ilk toplantıdan sonra tamamen değişir. Evlenmeden

önceki sert tabiatı daha da sert bir hâl alır. Romandaki bu ilk toplantıda bir baht dönüşü yaşanır. Suphi ile evliliğinden sonra kıskançlığı sükûnet bulan Zehra tekrar eski günlerine döner.

Suphi, Zehra'nın huyunun değiştiğini fark ettiğinden ona eskisinden daha fazla iltifat eder ama Zehra önüne geleni kırıp döken biri haline gelir. Özellikle Sırrıccemal'e karşı çok kötü davranır. Suphi, kendi yüzünden, haksız yere Sırrıccemal'e kötü davranıldığı için üzölmeye başlar. Zehra'ya karşı ilk alâkası acıma şeklinde başlayan Suphi'nin Sırrıccemal'e karşı ilgisi de acıma ile başlar. Zamanla Suphi ve Sırrıccemal aşklarını birbirine itiraf ederler. Suphi, Sırrıccemal'e olan ilgisini ne kadar gizlemeye çalışsa da Zehra durumu fark eder ve Sırrıccemal'e karşı bilenir. Başlangıçta alçak gönüllü ve Zehra'ya karşı saygılı olan Sırrıccemal, Suphi'ni sevgisiyle gurura kapılır Zehra'nın yaptıklarına karşılık vermeye başlar. Sırrıccemal Zehra'nın çektiklerine dayanamayıp boşanacağını, Zehra ise Sırrıccemal'in yaptıklarına dayanamayıp evden gideceğini düşünmektedir.

Suphi ve Sırrıccemal evden ayrılıp Makriköyü'nde tuttıkları bir evde yaşamaya başlarlar. Suphi tüm alakasını Sırrıccemal'e yöneltmesine rağmen iş için İstanbul'a gittiği zamanlar Sırrıccemal onu kıskançlık içinde beklemektedir. Zehra'nın yaşadığı kıskançlık buhranlarını şimdi o yaşamaktadır. Nihayetinde Sırrıccemal, Zehra'yı boşaması için Suphi'yi ikna eder. Babası ölmüş olan Zehra, Nazikter ve Münire Hanım ile aynı evde yaşamaya başlar. Onu hayata bağlayan tek şey intikam olur. Zehra, Marika adındaki bir kadının yardımıyla Suphi'yi baştan çıkarması için Ürani adlı bir hayat kadınıyla anlaşır. Ürani Suphi'yi baştan çıkarır ve içkiye alıştırır. Suphi, Ürani yüzünden Sırrıccemal'i ve işini ihmal etmeye başlar.

On beş gün geçmiş Suphi hâlâ Sırrıccemal'in yanına dönmemiştir. Sırrıccemal onun Zehra'nın yanında kaldığını düşünüp günlerini ıstırap içinde geçirir. Suphi'nin kâtibi Muhsin, birkaç kez gelip yiyecek ve para getirir. Sırrıccemal ondan Suphi'nin nerede olduğuna dair bir bilgi alamaz. Sırrıccemal de Zehra gibi intikam hırsıyla yaşamaya başlar ama bu intikamı almak için ona yardım edecek kimsesi yoktur.

Romandaki ikinci toplantı Zehra ile Münire Hanım'ın birlikte yaşadıkları Hocapaşa'daki evde gerçekleşir. Sırrıccemal, günlerdir eve gelmeyen Suphi'nin Zehra'nın yanında olduğunu düşündüğü için hizmetçisini yanına alarak trenle onun yaşadığı eve gelir. Münire Hanım'ın odasına çıkar. Münire Hanım onu görünce oğlunu

görmüş gibi sevinir fakat Sırrıcemal ağlamaya başlayınca oğlunun başına bir şey gelmesinden korkarak Suphi'ye ne olduğunu sorar. Sırrıcemal ise “Nası, nası? Bey burada değil mi?..” (s. 107) diye sorar. Münire üç aydır oğlunun semtine uğramadığını söyler ve başına bir kaza gelmesinden endişe duyar. Sırrıcemal ise Münire'nin Suphi'nin nerede olduğu konusunda kendisini kandırdığını düşünür ve bağırmaya başlar. Bunun üzerine Zehra ve Nazikter de odaya gelirler. Zehra, Sırrıcemal'in bu durumunu görünce intikamını almış olmanın zevkiyle gülümser ve o giderken arkasından: “Oh, kahpe oh!.. İşte o Suphi çapkını sana da yaramadı ya. Sana da kalmadı ya!..” (s. 108) diyerek avazı çıktığı kadar bağırır. Diğer taraftan Nazikter de yumruklarını birbirine vurarak, dudaklarını büzerek ona nispet vermektedir.

2.6. Mehmed Murad

2.6.1. Turfanda mı Yoksa Turfa mı?⁸³

Yayımladığı Mizan gazetesinden dolayı Mizancı Murad olarak tanınan Mehmed Murad'ın tek romanı olan *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* yazarın hayatıyla benzerlikler taşıyan bir romandır. Romanın başkahramanı Mansur, Cezayir'de yetişmiş, Fransa'da tıp eğitimi almış bir gençtir. Batılı bir eğitim almış olmasına rağmen dini ve milli değerlerine çok bağlıdır. Eğitimini tamamlayınca halifelik makamına hizmet etmek için vapurla İstanbul'a gelir. Romanın yazarı Mehmed Murad da “Ruslar'ın baskıları karşısında küçük yaştan beri İstanbul'a gidip halifeye ve İslâm dinine hizmet etme arzusu içinde büyü[müş]. Bu idealle 1873 yılında İstanbul'a gel[miştir].”⁸⁴

Mizancı Murad, romanın başlangıcında yer alan “İfade-i Mahsusa” adlı bölümde bu romanı yazma sebebini açıklar ve romanın isminin özellikle seçildiğini belirterek kahramanlar hakkında şunları söyler:

Hikâyenin içinde tasvir olunan eşhastan Mansur, Zehra, Fatma, Mehmet, Ahmet Şunudî zamanın yeni mahsulleridir. İleride teksir edecek emsalinin ilk önceleri, yani “turfanda”ları mıdır, yoksa kimsenin beğenmeyeceği cemiyet düşkünleri, yani “turfa”ları mıdır diyerek karilere sual vaz’ ediyoruz ki, kalplerinden inikâs edecek âsar-ı tesirden isabet ve adem-i isabetimizin derecesini anlayacağız. (s. 58)

⁸³ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Mehmed Murad, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* haz. Oğuzhan Karaburgu (İstanbul: Kesit Yayınları, 2016).

⁸⁴ Abdullah Uçman, “Mizancı Murad,” TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c.30 (İstanbul: TDV Yayın ve Matbaacılık, 2005), 214.

Turfanda mı Yoksa Turfa mı? romanında Mehmed Murat, ideal özelliklerle donattığı Mansur’u, Zehra, Doktor Mehmet Efendi, Fatma Hanım, Ahmet Şunudî ve Nuri Bey gibi olumlu karakterlerle destekler. Şeyh Salih Efendi, Sabiha Hanım, İsmail Bey, Müzeyyen Hanım, Kâzım Bey, Raşit Efendi, İbrahim ve Emine ise romanın olumsuz kişileridir. Bu olumsuz karakterler de kendi içinde iki kısma ayrılabilir. Salih Efendi ve ailesinin olumsuz özellikleri olsa da başkalarına zararı dokunmaz. Ancak Raşit Efendi’nin etrafındaki kişiler yaptığı kötülüklerde ona suç ortaklığı yapmaktadır.

Mansur’u İstanbul’a getiren vapur nisan ayında bir cuma günü şehre ulaşır. Karadeniz’den Boğaz’a doğru ilerleyen vapurun yolcuları Boğaz’ın görünmeye başlamasıyla güvertede toplanırlar:

Bosfor! Bosfor!” yani “İstanbul Boğazı!” âvazeleri ağızdan ağıza geçerek tedricen güverteden aşağıdaki salona, salondan dahi uyuyanlarla dolmuş bulunan küçük kamaralara kadar intişar etti. Giyinmiş olanlar hemen yukarı çıkmaya, yataktakiler dahi giyinip hazırlanmaya müsâraat ederek birkaç dakika sonra cümlesi güverte üzerinde toplandılar.

Yirmi neferden ibaret bulunan işbu birinci kamara yolcularının hemen nısfı fesli idiyse de feslerin açık kırmızılığı, kalıpsızlığı, püsküllerin âriyet iliştirilmesi cihetiyle fes ile ülfetlerinin hatta fesçi dükkânına uğramak lüzumunu hissettirmeye olsun kâfi olmadığını gösteriyordu. Ancak üç yolcunun fesleri yolunda olup yerli oldukları zahir oluyordu. (s. 59-60)

Romandaki ilk toplantı geminin güvertesinde vuku bulur. Yazar, güverteye çıkan yolculardan genel olarak bahsettikten sonra romanın başkahramanı Mansur’a dikkatleri yöneltir ve onun diğer yolculardan çok farklı davrandığını şu sözlerle dile getirir:

Tahminen yirmi yirmibir yaşında bir fesli delikanlı şafak vaktinden beri güvertenin üzerinde hazır bulunarak iki eliyle davlumbazın tel halatını sımsıkı tutmuş bulunduğu hâlde azim ve tefekkürü ima eden derin siyah gözlerini ileriye atfetmiş ve güya mülâhazat-ı zihniye ve teessürat-ı hafiye-yi kalbiyesine mağlûben kendisini ve etrafındakileri unutmuş duruyordu. (s. 60)

Mansur ilk kez İstanbul’a gelmesine rağmen onun ilgisini çeken yerler diğer yolcuların ilgisini çeken yerlerden oldukça farklıdır. Çünkü Mansur için İstanbul’u bu kadar değerli kılan “Merkez-i saltanat-ı Osmaniye, makam-ı hilafet-i İslâmiye” olmasıdır.

Bu nedenle şehrin doğal güzellikleri değil, Büyükdere piyasası, Sefarethane sayfiyesi, Hünkâr İskeleyi, Balta Limanı, Rumeli Hisarı, Anadolu Hisarı ve Halife'nin yaşadığı Dolmabahçe Sarayı gibi Osmanlı tarihi açısından önemi olan yerler ilgisini celbetmektedir. Kalabalıktaki kişilerden birinden Rumeli Hisarı'nın üstündeki binanın Amerikan misyonerler tarafından inşa edilmiş Robert Koleji olduğunu öğrenir ve kulaklarına inanamaz. “Hazret-i Fatih'in nam-ı âlisini takdisen inşa olunmuş bir mahsul-i şükran-ı milli” olduğunu düşündüğü binanın böyle bir bina çıkmasına çok üzülür.

Mansur, Osmanlı Padişah'ını saltanat kayığı içinde görür. Saltanat kayığı vapurun hizasına gelince Frenk seyyahlarının bile “Vive le Sultan!” diye bağırıldığı duyulur. Ancak Mansur onlarla birlikte bağıramaz. “Çünkü hissiyatında dindarane ihtiram ve teveccüh galipti[r]” (s. 67) Sonrasında ise Mansur'un gözlerinde teessür ve sevinç gözyaşları vardır. Gemi güvertesindeki bu toplantı, Mansur'un İstanbul'a bakış açısındaki farklılığı göstermesi ve İstanbul hakkındaki ilk bilgilerini alması bakımından önemlidir.

Romadaki ikinci toplantı, Mansur'un amcasının evinde gerçekleşir. Mansur, İstanbul'a gelmesinin ertesi günü amcası Şeyh Salih Efendi'nin Fatih civarındaki konağına gider. Burada önce amcası Salih Efendi ve oğlu İsmail Bey ile tanışır. Daha sonra üçü birlikte harem tarafına geçerek Salih Efendi'nin eşi, kızı Sabiha Hanım ve Mansur'un diğer amcasının kızı Zehra ile görüşürler. Mansur, amcasının eşi ve kızı ile ilk kez tanışmaktadır fakat Zehra ile Cezayir'de beraber büyümüşlerdir. Uzun zaman sonra ilk kez görüşen Zehra ve Mansur arasında çocukluktan kalma bir küslük vardır.

Mansur'un amcası ve onun ailesiyle ilk kez görüştüğü bu toplantı iki açıdan önemlidir. Bu görüşme esnasında amcası ile Mansur arasındaki fikir ayrılıkları ortaya çıkar. Mansur kendini Osmanlı olarak görmektedir. Amcası ise soyları Kütahya'dan gelmesine rağmen kendini Osmanlı olarak görmemektedir. Mansur'a da sürekli İbn-i Galib olduğunu, Cezayir'den geldiğini, ana dilinin Arapça olduğunu hatırlatmaktadır. Salih Efendi'nin evindeki görüşmenin ikinci önemi ise romanda “turfanda” ve “turfa” olarak nitelendirilebilecek iki kadın karakterin Mansur'la ilk defa bir araya getirilmesidir. Farklı özelliklere sahip Sabiha ile Zehra Mansur'un gözünden kıyaslanır. Sabiha oldukça güzel ve şık giyimli bir genç hanımdır. Mansur onu ilk gördüğünde çok güzel bulur. Salih Efendi ve ailesi de Mansur'un Sabiha'yı çok beğendiğini düşünerek memnun olurlar. Ancak Mansur her ne kadar Sabiha'nın

güzelliğinden etkilenmiş olsa bile onun güzelliğinden başka bir meziyeti olmadığını farkındadır: “Gözünün bakışında kuvve -i zekâyı ve metaneti mübeyyin bir hâl yoktu. Bilâkis ‘İşte ben böyle güzelim’i ima eden bir gurur nümayandı.” (s. 118)

Zehra, Sabiha ile kıyaslandığında yerlere kadar uzanan elbisesi ve kalın başörtüsü ile oldukça sade giyinmiştir. Fakat güzelliği bu sadeliğin içinde daha çok göze çarpmaktadır. Mansur Zehra için ise “Uzunca elâ gözleri kömür gibi uzun kirpiklerinin arasından vicdan temizliğine mahsus bir safiyet ile azim ve zekâyı müş’ir bir metanet üzere dil-şikârane sevk-i enzar etmekteydi.” (s. 120) diye içinden geçirir. Böylece Sabiha ve Zehra arasında zekâ ve giyim tarzı bakımından fark olduğu vurgulanır. Mansur görünüşte Sabiha Hanım’ı beğendi zannedilse bile aslında Zehra’yı takdir etmiştir.

Mansur, İstanbul’da hiç kimseden iltimas görmeden kendi çabasıyla bir hayat kurmak istemektedir. Bu nedenle ilerlemesi için amcasının kendisine yardım etmesini istemez. Mekteb-i Tıbbiye’ye gider. Osmanlıda doktorluk yapmak için izin alır, ayrıca Hariciye Nezareti’nde çalışmaya başlar. İşlerinin bu kadar çabuk yoluna girmesini sağlayan kişi amcası Salih Efendi’dir. Ancak bu iltimaslardan Mansur’un haberi yoktur. Tıbbiye’de iltimasla çalışmaya başlaması orada bulunanları rahatsız etse de onu tanıyınca liyakat sahibi olduğunu kabul ederler. Mansur, Tıbbiye’de Doktor Mehmet Efendi ile arkadaş olur. Beraber bir muayene açarlar. Buraya o kadar çok hasta gelir ki Nuri Bey adında bir doktoru daha yanlarına alırlar.

Mehmet Efendi ile Mansur Bey uzun süredir arkadaşlık etmelerine rağmen Mehmet Efendi onu annesi ve kız kardeşiyle tanıştırmaz. Sonra bir gün aniden onları tanıştırmak istediğini beyan eder. Mansur buna itiraz etse de muvaffak olamaz. Mehmet Efendi’nin annesi ve kız kardeşi kalın bir çarşafa bürünmüş bir şekilde Mansur’un yanına gelirler. Romadaki üçüncü toplantı bu şekilde gerçekleşir. Mansur önce arkadaşının neden onları tanıştırma hususunda bu kadar ısrar ettiğini anlayamaz. Tanışmanın hemen akabinde Mehmet Efendi’nin annesi bir iş bahanesiyle içeri gider, kız kardeşi Fatma Hanım ise onların yanında kalır. Fatma ile biraz sohbet ettikten sonra Mansur “kemal-i taaccüple güya süprüntülükte bir cevher-i giran-baha keşfettiğine kail ol[ur].” (s. 136) Mehmet Efendi’nin onları tanıştırmak için ısrar etmesinin sebebini “Meşe odunundan işlemiş olduğu sanatlı doğramayı göstermek istemiş” (s. 137) diyerek kendi kendine açıklar. Bu görüşme esnasında Mansur, Fatma’nın yüzünü görmez, görmek de istemez. Anlatıcı, Mansur’un Fatma Hanım’ı görmüş olsa bile

erkek itibariyle beğenmeyeceğini çünkü yaşı dolayısıyla onun kendisi için ancak bir abla, bir ana olabileceğini ifade eder. Romanın devamında Fatma Hanım hem Zehra hem Mansur için iyi bir dost olur.

Mansur'un amcası Salih Efendi Cezayir'de ayaklanma çıkarmayı planlamaktadır. Bu planlara Mansur'un da dâhil olmasını, hatta ayaklanmaya reislik etmesini istemektedir. Ayaklanma hakkındaki planlarını Mansur'la paylaşmak ve onun desteğini almak için ikinci eşi Müzeyyen Hanım'ın abisi Raşit Efendi'nin de bulunduğu bir sırada Mansur'u yanına davet eder. Romandaki dördüncü toplantı olan bu görüşmede Mansur, ayaklanma fikrine karşı çıkar. İslam aleminin kurtuluşunun "Neşr-i marifet ve talim-i âdap" ile olacağını savunur:

Amca efendi! Cezayir halkına hizmet etmek istiyorsanız şimdilik en büyüğü hâl-i hazır içinde hukukunu tevsi, istirahatını tezyit etmeye çalışmaktır. Zamanı gelinceye kadar milliyeti, âdatı, lisanı, fikr-i merbutiyet-i İslâmiyeyi vikaye edecek esbabı bulup meydana koymaktır. Yoksa manasız bir keyif, münasebetsiz bir hırs için koca memleketi harap etmeye çalışmak kâr-ı akıl olamaz. (s. 197)

Mansur amcasını isyan fikrinden vazgeçirmeye çalışır. Böyle bir isyana kalkışırsa kendisine engel olmak için elinden geleni yapacağını söyler. Bu toplantıda, Osmanlı topraklarında müreffeh şartlar altında yaşamasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun ve halifenin yararı için çalışmak yerine Arap milliyetçiliği yapan, Cezayir'de ayaklanma çıkarmaya çalışan Salih Efendi ile Türk kimliğini ön plana çıkaran ve tüm İslam dünyasının iyiliği için çalışmayı isteyen Mansur arasındaki fikir ayrılıkları görülür.

Salih Efendi, kızı Sabiha'nın Mansur ile evlenmesini istemektedir. Sabiha da Mansur ile evlenmeyi arzu ediyordur ama diğer taraftan eğlence yerlerinde başka kişilerle mektuplaşmaktan da geri kalmamaktadır. Sürekli Sabiha ve Zehra'yı kıyaslayan ve gönlü Zehra'dan yana olan Mansur Sabiha ile evlenmeyi düşünmez ve Sabiha'ya da bunu açıkça söyler. Bunun üzerine Sabiha, Kazım Bey adında biriyle görüşmeye başlar. İki âşık arasındaki ilişki ilerleyince Sabiha'yı istemek üzere Emin Paşa ve Reis Bey, Salih Efendi'yi ziyarete gelirler. Romandaki beşinci toplantı olan bu ziyaret esnasında Osmanlı Devleti'ndeki sorunlar ve çözüm önerileri hakkında konuşulur. Mansur hiç çekinmeden tüm eleştirilerini Emin Paşa'ya yöneltir. Paşa da sürekli

sistemin değiştirilemeyeceğini, böyle gelip böyle gideceğini, kendisinin elinden bir şey gelmediğini ifade eder:

Emin Paşa – Beyoğlumuz! Her şeyi muntazam, mükemmel bulmak mümkün olmaz. İnsan işini oluruna bağlamalıdır. Sizin Avrupa’da görmeye alıştığınız intizam bizde pek olmaz.

Mansur-Efendimiz! Bizde niçin olmasın? Kavanin-i şeriyeye, nizamat-ı mevzuaya bakılırsa bizde daha ziyade intizam bulunması lazım gelir. Ahalimiz devlete daha muhip, daha sadık, daha mutidir. Fıtrî hiss-i ahlak bizde daha çoktur. İntizama mâni olan nedir? Cemiyete ârız olmuş cehaletle küçük memurların tekâsülü değil midir? Bunların refi şevketli efendimiz hazretlerince nihayet derece matlup bulunduğu kemal-i fahr ve şükranla meşhut oluyor. Geçenlerde efendimizin memuriyet-i âliyelerine müteallik iradet-i seniyei mütalâa etmiştim. Emr-i kati-i tacdarane zat-ı fahimanelerini o babda ibraz-ı gayrete sevk ediyordu.

Emin Paşa – Oğlum. İş, sözle olmaz. Başka şeyler ister. Bizde her şey böyle gelir, böyle gider. Her şeyi ben şer’a, kanuna tatbik edeceğim yahut emre harfiyen imtisal eyleyeceğim diyerek beyhude yere uğraşanlar çabuk yorulup yine dediğimize gelirler. Hatta siz dahi gelirsiniz. (s. 262-263)

Mansur, Emin Paşa’nın gerekli değişikliklerin bu ülkede yapılamayacağına dair sıraladığı engellerin küçük memurlar için kabul edilebileceğini ama kendisi gibi kötülüklerin önünü almakla görevli bir kimse için geçerli olmadığını belirtince Emin Paşa: “Oğlum, yalnız başıma ben ne yapabilirim? Ben âciz bir adamım.” (s. 263) diyerek acizliğini belirtince Mansur oldukça cesur bir şekilde şu sözleri söyler:

(...) siz yapamazsanız yapacak dünyada kim olabilir? Reis-i Meclis-i Âlisiniz, halife-i ruy-i zeminin eminisiniz, o sayede hüsn-i idarenize mevdu yirmi milyon liralık bütçe var. Devletin müntehap ve muti olan memurları emirlerinize muntazırdır. Her günkü meşguliyetinizden memleketin ihtiyacatını öğrenirsiniz, serefrazdan memleket kâffeten tedbir-i âliyenizi mevki-i fiile koymakla mükelleftir. Bilmem ki, efendimiz daha ne kadar iktidar ister?.. (s. 263)

Mansur bu görüşme esnasında Emin Paşa’ya kalemelerde işinin ehli olmayan kişilerin çalıştırılması, beş kişinin yeterli olabileceği yerde on beş kişinin çalıştırılması gibi meselelerden de bahseder. Emin Paşa, ülkedeki sorunlarının çözülemeyeceğine dair

bahaneleri sıraladıkça Mansur da onun iddialarını tek tek çürütür ve Emin Paşa'ya yönelttiği bu eleştirilerden sonra “muzır” takımından olarak mimlenir.

Şeyh Salih Efendi'nin tüm ailesi, ikinci eşi Müzeyyen Hanım'ın kardeşi Raşit Efendi'nin mirası ele geçirme planları yüzünden mahvolur. Raşit Efendi, İsmail Bey'i öldürtür. Sabiha Hanım'ı da zehirler. Planlarının ortaya çıkacağını anlayınca da İbrahim adında eski bir sabıkalı ile konağı yakarlar. Yangın esnasında İbrahim ölür. Yangından sonra da Sabiha Hanım, Müzeyyen Hanım, onun yeni doğmuş çocuğu ve Salih Efendi'nin ilk eşi ölür. Salih Efendi'nin sol tarafı tutmaz olur. Mansur, Raşit Efendi ve Sabiha'yı zehirleyen ilacı yapan eczacıdan intikamlarını alır. Amcasına bu durumu haber verir. Bir sene sonra Salih Efendi tüm malını Mansur'a bırakıp Zehra ile evlenmesini vasiyet ederek vefat eder.

Mansur amcasından miras kalan Manisa sancağındaki Veliler Çiftliği'ne gider. Burada iki okul açtırır. Mehmet Efendi, eşi Naime, Fatma Hanım, eşi Nuri Bey, Zehra ve Ahmet Şunudî bir bahar günü Mansur'u ziyarete gelirler. Manzara çok güzeldir ve herkesin yüzü gülmektedir Romadaki “turfanda” olarak nitelendirilen olumlu karakterler böylelikle Manisa'da bir araya gelirler. Manisa'da iki toplantı gerçekleşir. İlki İstanbul'dan gelenler için verilen kuzu ziyafetidir. Bu ziyafet esnasında yeni gelenler köy halkıyla ve mektepteki öğrencilerle hemen yakınlık kurar. Fatma ve Zehra köylü kadınlarıyla; Mehmet Efendi de öğrenciler ve hocalarla birlikte yemeklerini yerler. Böylece halk ile aydınlar arasında çok güzel bağlar kurulabileceği gösterilmiş olur. Ayrıca Mansur mektep açma ve halkın kalkınması konusundaki fikirlerini Veliler Köyü'nde uygulamaya koyarak fikirlerinin sadece teoriden ibaret olmadığını kanıtlamış olur.

Salih Efendi ile benzer görüşlere sahip olan Ahmet Şunudî ise geçen zamanla birlikte Mansur'un fikirlerinde haklı olduğunu anlamıştır. Mansur'a kendisini istediği yerde istihdam edebileceğini söyler. Mansur onu Beyrut'taki mektebe müdür olarak tayin eder. Ahmet Şunudî Veliler'de üç gün kaldıktan sonra Beyrut'a doğru yola çıkar.

İkinci toplantı Mehmet Efendilerin Manisa'ya gelişinin on birinci günü Karlıtepe'ye düzenlenen gezi olur. Herkes için oldukça eğlenceli geçmekte olan bu gezi esnasında aniden sağanak yağmur bastırır. Mansur, ıslanan Zehra için arabadan kalın kıyafet almaya giderken altından geçtiği büyük ceviz ağacına yıldırım düşer ve ağaçtan büyük bir dal kopar. Mansur birden yere yığılınca kopan dalın onun başına düştüğü sanılır.

Mansur’u kendinden geçmiş bir hâlde gören Zehra nihayet ona olan sevgisini itiraf eder ve üç gün sonra evlenirler. Romandaki bu son toplantının tek işlevi uzun zamandır birbirlerini sevmelerine rağmen aşklarını birbirine açıklayamayan Zehra ve Mansur’un aşklarını birbirlerine itiraf etmeleri olur. Böylece Mansur kendisiyle aynı düşüncelere sahip bir hayat arkadaşına sahip olur. Mansur erkek öğrencilerle, Zehra da kız öğrencilerle ilgilenir.

Romanın son bölümü Mansur Bey, Doktor Mehmet Efendi, Zehra ve Fatma Hanım arasındaki mektuplaşmalardan oluşmaktadır. Bu mektuplardan Mansur ve Zehra’nın kız mektebi, ziraat mektebi, çiftlik, iplik fabrikası açtığını öğreniriz. 93 Harbi başlayınca Mansur, Zehra’yı Mehmet Efendilerin yanına gönderir ve kendisi harbe katılır. Savaş esnasında Müşir Paşa’ya söylediği sözlerden dolayı Şam’a gönderilir. Hastalanır ve hava değişimi için Trablusgarb’a gider. İstanbul’a dönebilmesi için izin çıkar ancak sağlığı elvermediği için İstanbul’a dönemez ve Merzuk’ta vefat eder.

2.7. Recaizâde Mahmud Ekrem

2.7.1. Araba Sevdası⁸⁵

Recaizade Mahmut Ekrem’in tek romanı olan *Araba Sevdası*, kendisinden önce yazılan *Felâtn Bey’le Rakım Efendi* ve *İntibah* gibi genç yaşta babasını kaybeden bir mirasyediyi konu alır. “Bihrûz Bey kudema-yı vüzeradan müteveffa (...) Paşanın mahdumudur.” (s. 53) Babası ile birlikte memleket memleket dolaştığı için düzgün bir eğitim alamamıştır. Babasının görevden azledildiği bir sırada aile İstanbul’a gelir ve Bihrûz burada bir rüştiyeye gönderilir. Fakat birkaç sene sonra babası aldığı eğitimi yeterli bularak diploma almasına gerek görmeden onu okuldan alır. Babîâli’deki kalemlerden birine çırak eder. Eğitimine devam etmesi için de özel hoca tutarak Fransızca, Arapça ve Farsça dersleri aldırır. “Bihrûz Bey ilk hevesle beş altı ay kadar kaleme devam ederek daha Fransızca bir ibare okumaya iktidar hâsıl etmeden ağızdan bellediği bir hayli elfaz ve terakib ile en alafranga genç beylerin tavır ve kıyafet ve hâl ve hareketini taklitte hakka ki bir büyük eser-i istidat göster[ir].” (s. 54)

Babasının serveti maddi ihtiyaçlarını karşılamaya yettiği için zamanla kaleme çok seyrek gitmeye başlar. Kaleme gitmediği günlerde zamanını Beyoğlu’nda berberde,

⁸⁵ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Recaizâde Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*, haz. Fatih Altuğ (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014).

terzilerde, kunduracılar da geçirir. Tatil günlerinde ise hocaları ile yarımşar saat ders yaptıktan sonra son moda ya uygun giyinerek seyir yerlerinde dolaşır. İstedığı gibi alafranga bir yaşam sürmekte olan Bihrûz Bey babasının ölümüyle yirmi sekiz bin liralık bir servete nail olur ve bu parayı çok daha müsrifçe harcamaya başlar. Annesi önceleri çeşitli uyarılarda bulunur ama oğluna söz geçiremeyeceğini anlayınca onu kendi haline bırakır.

Bihrûz Bey, Arapça ve Farsça hocalarını kovar. Ancak Fransızca hocası Mösyö Piyer nabza göre şerbet veren kurnaz biri olduğu için kovulmaktan kurtulur. Bihrûz Bey, babasından kalan malları birer ikişer elden çıkarır ve sadece Süleymaniye'deki konak ile Küçük Çamlıca'daki köşk kalır. Bihrûz Bey, evinin yakın olması hasebiyle yakında Çamlıca'da bir bahçe açılacağını haber alır ve hemen yeni bir araba siparişi verir.

Rumî 1286 yılı mayıs ayı başında Çamlıca Bahçesi açılır. Bahçe, cuma ve pazar günleri İstanbul'un uzak yakın pek çok semtinden gelen binlerce kişinin ziyaret ettiği bir yer haline gelir. Bihrûz Bey, sipariş verdiği araba gelir gelmez her cuma ve pazar günü Bahçe-i Umumi seyircileri arasındaki yerini alır. Yine bir gün Çamlıca'da arabasıyla dolaşırken kalem arkadaşlarından Keşfi Bey'le karşılaşır. İki arkadaş hem konuşup hem de gelip geçen arabaları seyrederken çok şık bir araba ikisinin de dikkatini çeker:

Çünkü bu araba güzel bir çift doru beygir koşulu büyücek ve müceddet bir lando idi. Çünkü landonun siyeji üzerinde bir temkin-i mahsus ile oturmakta olan koşe yani arabacı parlak düğmeli idi. Çünkü landonun içinde bulunan iki beyaz baştan bir tanesi beylerin bulundukları noktaya gelince arabadan dışarıya doğru bir eda-yı mahsus ile uzanarak ibtida arabaya hayvanlara, sonra da beyefendilere başka başka imale-i nigâh-ı dikkat etmiş idi. (s. 59-60)

Bihrûz Bey'in dikkatini ilk çeken arabanın içindeki Perîveş Hanım değil araba olur. Perîveş Hanım da ilk önce beylere değil arabaya ve hayvanlara bakar. Ancak Bihrûz bundan rahatsız olmaz. “Benim *ekipaja* ne kadar dikkatli bakıyordun!.. Hüsn-i tabiatını bu da ispat etmez mi?” (s. 62) diyerek Perîveş Hanım'a hayran olmak için kendince bir sebep daha bulur. Bihrûz, hanımların kendisine mi yoksa arkadaşı Keşfi Bey'e mi baktığından emin olamaz. Bunu anlamak için Keşfi Bey'i nasıl başından savacağını düşünürken Keşfi Bey, bir arkadaşıyla randevusu olduğunu söyleyerek Bihrûz'un yanından ayrılır. Bunun üzerine Bihrûz hemen hanımları takibe başlar.

Perîveş Hanım’la arkadaşı Çengi Hanım parkın içinde birkaç tur attıktan sonra arabadan inip bahçede dolaşırlar ve sonrasında orada bulunan gölün yanına giderek sohbet etmeye başlarlar. *Araba Sevdası* romanındaki ilk toplantı bu gölün kenarında gerçekleşir. Perîveş Hanım ve Çengi Hanım gölün sularını seyrederken onları takip eden Bihrûz Bey de gölün yanında durur ve ikisini dinlemeye başlar. Perîveş Hanım ile Çengi Hanım arasında şöyle bir sohbet geçer:

-Bak bak Çengi Hanım yer aynası!.. Görüyor musun kendini?..

-Yer aynası mı?.. O da nedir? Yer elması bilirim ama yer aynası hiç işitmedimdi!

-Yaşmağını biraz sıyrır da bakarsan yer aynasının içinde iki tane yer elması da görürsün..

-Nesine bakayım, bulanık bir su... O kırmızı şeyler de zahir Amasya elması olacak..

-Ay Amasya’da elmas çıkar mıymış?.. Ben de bunu işitmedimdi.

-Elma, ayol elma!.. Elmas değil. Elmasın, pırlantanın İngiltere’de çıktığını bilmeyecek ne var?.. Sen de eğlence bulamadın da besbelli benimle eğleniyorsun...

(s. 71)

Bihrûz Bey hanımların sohbetinde geçen İngiltere kelimesini kendine atılmış bir taş zannederek sohbe dâhil olmaya çalışır. Hayranlığını ifade eden birkaç söz söyleyerek yakasındaki çiçeği Perîveş Hanım’a takdim eder. Ancak o, Bihrûz Bey’in söylediklerini duymamış gibi gölde kendi yansımasını izlemeye devam eder. Daha sonra Çengi Hanım’ın zorlamasıyla teşekkür ederek Bihrûz Bey’in uzattığı çiçeği alıp toplu iğneyle göğsüne ilâştirir ve Çengi Hanım’la sohbe devam eder. Bihrûz Bey hanımların konuşmalarına tekrar müdahil olmaya çalışsa da Perîveş Hanım daha ilk görüşmede bu kadar yakınlaşmayı istemediğinden onun sözlerine karşılık vermez. Romanın son bölümüne kadar Bihrûz Bey’le Perîveş Hanım arasındaki tek konuşma, gölün yanındaki bu birkaç cümleden ibaret kalır. Hanımlar arabayla evlerine dönerken Bihrûz Bey’in sözlerinden ve davranışlarından bahsederler. Onların bu sohbetinden anlaşılır ki gölün kenarındaki konuşma sırasında Bihrûz, Fransızca kelimeler kullandığı için söyledikleri hanımlar tarafından yanlış anlaşılmıştır.

Bihrûz Bey, Perîveş Hanım’ı kısa bir süre görmesine ve onunla birkaç cümle konuşmasına rağmen hayalindeki sevilinin bütün özelliklerinin onda mevcut olduğunu zanneder ve onun “(...) yüzü melek, huyu melek, esprisi fevkalade, *edükasyonu*

mükemmel ve bu haysiyetlerle gayet *nobl* bir familyaya mensubiyeti şüphesiz olan bir hanımefendi” (s. 73) olduğunu düşünür. Bu kısa görüşme esnasında dikkati çeken ikinci husus ise Bihrûz Bey’in Perîveş Hanım’la göl başındakini konuşmalarını oldukça şiirsel bir karşılaşma “poetik bir rankotr” olarak görmesi ve Lamartin’i hatırlamasıdır: “Lamartin!. Ah Lamartin!. Gelip de bu hali görmeliydin beş dakika içinde en parlaklarından beş yüz *ver* yazmak için ne şairane bir [tablo] idi!..” (s. 74)

Bihrûz Bey, Fransızca muallimi Mösyö Piyer’le okudukları *Paul et Virginie*, *La Dame aux Camelias*, *Sous les Tilleuls* gibi romanlarda yaşanan aşk hikâyelerinden çok etkilenmiştir. Bu romanlarda okuduğu tasvirleri kullanarak Perîveş Hanım’la ilk karşılaşmasını kendi dünyasında çok farklı bir şekilde tekrar kurgular ancak bununla yetinmez. Eve gittiğinde bu hikâyeyi Mösyö Piyer’e anlatarak bir de ondan dinlemek ister. Çünkü Mösyö Piyer bu hikâyeyi yeni baştan giydirip kuşatacak ve süsleyecektir. “Bihrûz Bey de bunları dinledikçe bu güzel, bu şairane romanın kahramanı bizzat kendisi olduğunu düşünerek mesut ve müftehir olacak[tır].” (s. 97)

Perîveş Hanım Çamlıca Bahçesi’nden çıkarken Çengi Hanım’a gelecek cuma yine buraya gelelim, demiştir. Bihrûz Bey bunu bir randevu gibi kabul eder ve gelecek cuma Perîveş Hanım’a bir mektup yazarak Çamlıca Bahçesi’ne gitmeye karar verir. Eve gelince “... birisi [Jan Jak Ruso]nun muhaberat-ı aşıkâneyi havi meşhur [Nuvel Eloiz]i diğeri ise [Sökreter dez Aman] namında ufak bir kitap”tan faydalanarak Perîveş Hanım’a duyduğu aşkı anlatan ve onu pazar günü tekrar Çamlıca Bahçesi’ne davet eden bir mektup yazar. Mektubun sonuna Enderunlu Vasıf Divanı’ndan aldığı bir şarkıyı da ekler. Büyük bir çaba harcayarak yazdığı bu mektubu Perîveş Hanım’a vermek üzere ertesi cuma günü tekrar Çamlıca’ya gider. Perîveş Hanım bu kez lando ile değil bir kira arabasıyla gelmiştir ve yanında Çengi Hanım’la birlikte Gülşeker adında bir hanım daha vardır. Gülşeker Hanım’ın kıyafeti müsait olmadığı için arabayla bahçenin içinde sürekli dolaşmaktadırlar. Bihrûz Bey, Perîveş Hanım’ın yine aynı lando ile geleceğini düşündüğünden hanımları farklı bir arabanın içinde zor fark eder. Bahçe kalabalık olduğu için arabalar çok yavaş hareket etmektedir. Bunu fırsat bilen Bihrûz, Perîveş Hanım’ın arabasının yanına gelir ve özenle yazdığı mektubu ona uzatır. Gülşeker Hanım Bihrûz’u başlarından savmak için kolunu uzatıp mektubu alır. Ancak hanımlar mektubu okumazlar sadece zarfı açıp “(u)cundaki çiçeğin zarıflığından, kâğıdın mis gibi koktuğundan” (s. 159) bahsederek mektubu metruk bir kabristana atarlar.

Pazar günü Perîveş Hanım'ın mektuptaki randevu için Çamlıca Bahçesi'ne geleceğini düşünen Bihrûz Bey yine oraya gider ama saatlerce beklemesine rağmen Perîveş Hanım gelmez. Çünkü mektup, hiç okunmadan terk edilmiş bir mezarlığa fırlatılmıştır. Mektubun okunmadığını aklının ucundan bile geçirmeyen Bihrûz Bey, Perîveş Hanım'ın neden davetine icabet etmediği üzerine kafa yormaya başlar. Yazdığı mektubun müsveddesini okur fakat mektupta bir kusur göremez. Bunun üzerine mektuba eklediği Enderunlu Vasıf'ın şiirini tekrar okuyup anlamaya çalışır. Şarkıda geçen “bir siyah” kelimesini “bersiye” olarak okumuş ancak sözlükte böyle bir kelime bulamamıştır. İşin içinden çıkamayınca arkadaşlarından yardım almak için kaleme gider.

Romandaki ikinci toplantı Bihrûz Bey'in çalıştığı kalemde vuku bulur. Bihrûz Bey kalemde bulunan çalışma arkadaşlarına “bersiye” sözcüğünün anlamını sorar. Âtîf Bey, Salih Bey, Agâh Bey, Hüsnü Bey, Şükran Bey, Müzekkâ Bey ve İrfân Efendi aralarında uzun uzun kelimenin anlamı ve hangi dilden olduğu konusunda tartışırlar. Ortaya oldukça komik iddialar atılır. Bir sonuca ulaşamayınca bu kelimenin geçtiği şarkıyı görmek isterler. Bunun üzerine Bihrûz Bey, Enderunlu Vasıf'ın şarkısının yazıldığı küçük kâğıt parçasını onlara gösterir. Ancak şarkının doğru okunuşunu kimse bulamaz. Bu konularda asıl bilgi sahibi olan kişi, Defterci Nâim Efendi ise o esnada kalemdeki işleriyle meşguldür. İşleri bitince şarkının yazıldığı kâğıt parçasını ona da uzatırlar, o da hafif bir seda ile hemen şarkıyı terennüm etmeye başlar. Onların “bersiye” olarak okudukları kelimenin “bir siyeh” olduğunu ve dörtlüğün ilk dizesi olan “Bir siyeh-çerde civandır” sözcüklerinin “esmer yüzlü civan” anlamına geldiğini söyler. Bunun üzerine kalem arkadaşları Bihrûz Bey'e “bu antika şarkıyı nereden bulup ne için yazdığını ve neden dolayı manasını bu kadar merak ettiğini” (s. 180) sormaya başlarlar. Bihrûz Bey, sorulara cevap vermemek için mümeyyiz bey ve serhalifenin içeri girmesinden faydalanarak kalemde çıkıp gider.

Yazar, kalemdeki diğer kişiler hakkında okuyucuya çok fazla bilgi vermez, sadece Nâim Efendi ayrıntılı bir şekilde tasvir edilir:

Defterci Nâim Efendi Arabîyi, Farisîyi iyi bilir, edebiyata, mûsikiye meraklı, fûnûn-i şettaya, Fransızcaya ve hatta Almancaya, İtalyancaya da aşına elli beşlik bir zat idi ki kalemin gerçekten allamesi ve belki ayaklı kütüphanesi sayılırdı. Hoş-gû, lâtife-gû, vâreste-i tekâpû bir merd-i kalender-mizâç olduğundan kalemde hemen bir on beş seneden beri memur-ı ifası bulunduğu deftercilikten ileriye

gidememiş, ileri gitmeyi de doğrusu pek arzu etmemiş idi. Lisanca, edebiyatça her müşkül için rüfekaşı buna müracaat ederler, o da kendisine arz olunan müşkülâtı âlimane hal ve izah eylerdi. (s. 176-177)

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere Nâim Efendi, Bihrûz Bey ve arkadaşları gibi görünüşte alafranga olmaktan öteye gidememiş tipleri yermek ve aradaki farkları ortaya koymak için romana özellikle konmuş bir kişidir. Bu nedenle kalemdeki diğer kişilerden daha teferruatlı bir şekilde anlatılır. Romandaki bu toplantı Bihrûz Bey tarzındaki kişilerin sayısının ne kadar çok olduğunu göstermektedir. Devlet kaleminde çalışanlardan sadece Nâim Efendi gerçekten bilgili ve çalışkan bir kimsedir. Buna rağmen arkadaşları tarafından alaya alınan, mesleğinde terfi edemeyen bir kimsedir. Yazar, bu sayede Osmanlı memurlarının durumunu ironik bir şekilde gözler önüne serer. Mehmed Murad'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanında da kalemlerde çalışan insanların liyakatsizliğinden, hiçbir iş yapmadan oturmalarından, bir kişinin yapabileceği iş için çok sayıda kişi çalıştırılmasından yakınılmaktadır.

Bihrûz, Perîveş Hanım'a yazdığı mektuba eklediği şarkıda geçen "Bir siyeh-çerde civandır" sözlerinin "Esmer yüzlü bir delikanlıdır" anlamına geldiğini öğrenince sarışın bir bayana böyle bir şiir gönderdiği için randevuya gelmediğini düşünür ve yeni bir mektup yazarak ondan af dilemeye karar verir. Yazdığı bu yeni mektupla iki ay boyunca Perîveş Hanım'a rastlamak umuduyla İstanbul'daki bütün mesire yerlerini gezer. Mektubun zarfı cebinde yıprandıkça bir yenisiyle değiştirir. Bihrûz Bey bir gün Fenerbahçesi'nde dolaşırken arkadaşı Keşfi Bey'le karşılaşır. Keşfi Bey ona Perîveş Hanım'ın tifodan öldüğü yalanını söyler. Bihrûz Bey bu haberle yıkılır.

Bihrûz Bey, vapura binmek için Üsküdar İskelesi'ne gittiği bir gün çabuk olması söylenmesine rağmen ağır hareket ettiği için vapuru kaçıır. Bunun üzerine vapurdakiler, özellikle hanımlar kendisine gülmeye başlar. Bunlardan biri de Perîveş Hanım'dır. Bihrûz Bey onu fark edince şaşkınlıktan neredeyse denize düşecektir. Keşfi Bey'e kendisine neden yalan söylediğini sormak üzere kaleme gider. O da tekrar bir yalan uydurur ve gördüğü kişinin Perîveş Hanım'ın kardeşi olduğunu söyler. Keşfi Bey'in bu yalanına da inanan Bihrûz Bey'in bundan sonraki tek amacı Perîveş Hanım'ın mezarını bulmak olur.

Annesi, Ramazan'ın yaklaştığını söyleyerek Bihrûz Bey'den Süleymaniye'deki konağa geçmelerini ister, Bihrûz da kabul eder. Çamlıca'daki köşkte ve Çamlıca

Bahçesi'nde Bihrûz Bey, Keşfi Bey dışında pek kimseyle görüşmez. Genellikle muhatap olduğu kişiler Fransızca öğretmeni Mösyö Piyer, uşak Mişel, arabacı Andon, dadı kalfa ve annesidir. Ancak Süleymaniye'deki konağa geçildiğinde Bihrûz Bey'in, konak komşuları olan Çâker Bey, Tâlib Bey, Sahbân Bey ve Mâlik Efendi ile sık sık görüştüğü söylenir. Bu gençler kışın ekseriyetle Bihrûz Bey'in konağında toplanıp hoşça vakit geçirmektedirler.

Bihrûz Bey'in Çamlıca'dan dönmesinin üçüncü akşamı arkadaşlarından ikisi, ertesi akşam diğer ikisi, üç gün sonra ise dördü birden konakta toplanırlar. Romadaki üçüncü toplantı olan bu görüşmede arkadaşlar uzun süre sohbet ederler, sonra da kâğıt oynamaya başlarlar. Fakat Bihrûz Bey ne sohbe ne de kâğıt oyununa katılır. Arkadaşları oyun oynarken sigara içerek sakince oturur veya kitap okur. Bir aralık onun dışarı çıkmasını fırsat bilen arkadaşları çok neşesiz olduğundan bahsederler. Bu toplantı esnasında arkadaşları Bihrûz Bey'in eski hali ile Çamlıca'daki köşkten döndükten sonraki hâli arasında kıyaslama yaparlar. Sonrasında yazar onların görüşlerine katıldığını şu sözlerle dile getirir:

Evet! Komşu beylerin nazar-ı dikkatlerinden hâli kalmadığı vechle Bihrûz Bey'in halinde bir değişiklik vardı. Eski neşesi, eski şakraklığı kalmamış idi. Beş altı ay evvele kadar koşup gezmekten, konuşmaktan, kumardan, kendi tabirince sosyeteden pek hazzeden Bihrûz Bey şimdi sakın sakın düşünmekten, tenhalıktan memnun oluyordu. (s. 280)

Hilalin görünmesiyle Ramazan ayının gelişi davullarla halka duyurulur. Bihrûz Bey, şehirde Ramazan eğlencelerinin özellikle ayın on beşinden sonra artacağı için mutlu olacağı yerde hüzünlenir. Çünkü gencecik yaşında ölen sarışın hanım, şimdi kim bilir hangi تنها mezarlığın bir köşesinde yatarken kendisinin gönül eğlendirmesinin vefasızlık olacağını düşünmektedir. Bu nedenle Ramazan boyunca kendini her türlü eğlenceden soyutlamaya karar verir “İnşallah otuz ramazan oruç tutayım, camilere gideyim, ibadet edeyim, Kalpakçılarbaşı'na gitmeyim, Beyazıt Meydanı'ndan geçmeyim, Şehzadebaşı'na çıkmayım, buralara gidersem de kimselere bakmayım!..” (s. 281) şeklinde kendine söz verir.

Bihrûz Bey sözüne sadık kalarak uzun süre oruç tutar, namaz kılar, camilerde dolaşır ve bazı geceler de teravih namazı kılmaya gider. Bir gün dadı kalfasının ısrarları ile Direklerarası'na dolaşmaya gider. Aşırı derecede bir kalabalık vardır. Bihrûz, dalgın

bir şekilde önünden geçip gitmekte olan kalabalığı seyrederken bir anda Perîveş Hanım'ı görür. Ancak Keşfi Bey'in yalanı dolayısıyla onun Perîveş Hanım'ın kız kardeşi olduğunu düşünür. Perîveş Hanım'ın mezarının yerini sormak için Çengi Hanım'la ikisini takip etmeye başlar.

Romandaki dördüncü ve son toplantı bir sokakta gerçekleşir. Hanımlarla rahatça konuşmak için تنها bir sokak arayan Bihrûz, nihayet kimsenin olmadığı bir sokakta onlarla konuşmaya başlar. Perîveş Hanım'ın kardeşi sandığı kişinin Perîveş Hanım olduğunu ve ölmediğini öğrenir. Bihrûz ondan özür diler ve kendisini Keşfi Bey'in kandırdığını söyler. Sonrasında Bihrûz'un Perîveş Hanım'a sorabileceği onlarca soru varken o, "Fakat niçin landonuzla gezmeyip de böyle yayan geziyorsunuz?.." (s. 301) diye sorar. Perîveş Hanım arabayı kira ile tuttuklarını söyler. Bunun üzerine Bihrûz Bey'in cevabı "Vah vah!" (s. 301) şeklinde olur. Sıra Perîveş Hanım'a gelir, o da Bihrûz Bey'in sarı faytonunu sorar ve Mösyö Kondoraki tarafından zapt edildiğini öğrenince onun da dudaklarından şu sözler dökülür: "Yazık!.." (s. 301) Bihrûz Bey'in ilmek ilmek ördüğü hayal dünyası bir anda başına çöker ve aşkı nefrete dönüşür:

Bihrûz Bey bir müddetten beri sermestane ve meşgufâne temaşager-i nûkuş ve elvanı, müstağrak-ı ezvak-ı ahzanı bulunduğu baharistan-ı âlem-i bâlâ-yı hayalden bir zemîn-i huşk-i hakikate defaten sükût etti. Bir dakika evvele kadar nazargâhını ihata eden hazin seherler, mülevven gurublar mükevkeb semalar, şükufezâr çimenler bir anda dağılıp mahvoluverdi! Bir dakika evvele kadar etrafında velvele-engîz olan nağamat-ı dil-şikâr-ı tuyûr derin bir sükût ve sükûna tahavvül ediverdi! Bir dakika evvele kadar nefes nefes ruhunu tâtir eyleyen nefahat-ı sevda-fezâ-yı bahar bir anda geçip bitiverdi! Hâsılı bir dakika evvele kadar ruh ve fikrini nalan ve giryan ve perişan eden hazin hatıralar, tatlı heyecanlar bir anda nâ-bûd ve nâ-peyda oldu! Bu an içinde gönlünü hayret ve nefret ve hasretin hepsine benzer fakat hiçbirini değil, nâ-kâbil-i tahlil ve tarif bir hiss-i garip istila etti. Bu hiss-i garip içinde hayatından telh ü şirin hiç bir zevk alamaz oldu. Varlığını bilemiyordu. Nerede bulunduğunu, ne yaptığını, ne yapacağını düşünmeye muktedir olamayarak vücudunu hareket ettiriyordu.

Gayr-ı iradi bir suretle takip etmekte olduğu şekl-i nâ-pesend-i hakîkata bir aralık nazarı mün'atıf olmakla ruhunda bir büyük hiss-i nefret duydu. Fakat kırmızı şemsiyeden uzaklaşmaya kudreti taalluk etmiyordu. (s. 301-302)

Çengi Hanım, Bihrûz Bey'den artık peşlerini bırakmasını ister ama o, hipnotize olmuş gibi hâlâ Perîveş Hanım'ın kırmızı şemsiyesinin ardından gitmektedir. O sırada karşıdan süratle gelen mükellef bir lando Bihrûz Bey'in kendine gelmesini sağlar. "Aman! Bir lando geliyor.. *pardon!..*" (s. 303) diyerek kırmızı şemsiyeden özür diler ve geldiği yöne doğru koşarak gider. Hanımlar ise onun garip hâllerinden bahsederek yürümeye devam ederler. Süslü bir lando ile başlayan Bihrûz'un kurmaca aşkı, süratle gelen mükellef bir landonun araya girmesiyle sona erer. "*Araba Sevdası*, dönemin diğer romanları gibi ölümler, musibetler ya da ebedî bir mutlulukla değil, kahraman açısından kısmi bir aydınlanmayla kapanır. Bihrûz'un, öğrendiği gerçeklerden sonra hayatını nasıl şekillendireceğine dair herhangi bir ima yoktur."⁸⁶

Don Kişot, okuduğu şövalye kitaplarından etkilenecek kendisine nasıl hayali bir dünya kurgulamaya çalıştıysa Bihrûz Bey de okuduğu romantik romanların etkisiyle kendine bu romanlardaki gibi bir sevgili kurgulamaya çalışır. Bu nedenle sırf gösterişli, sarı bir lando ile Çamlıca Bahçesi'ne geldiği için Perîveş Hanım gibi ahlaksız bir kadından ideal bir sevgili yaratmaya uğraşır. Arkadaşı Keşfî Bey'in yalanları da onun yanılsamalarına hizmet eder. "Don Kişot gibi Bihrûz da, romanın sonunda büyük yanılsamasını fark eder: Perîveş'in ölmemiş olduğunu, sandığı gibi soylu bir hanım değil, ancak bir kira arabasına binebilecek durumda bir yosma olduğunu anlar. Yanılsamasından çıkmak, onu Don Kişot gibi iyileştirmez, bir hiçlikten bir başkasına fırlatır."⁸⁷

Halid Ziya Uşaklıgil

2.7.2. Mai ve Siyah⁸⁸

Halid Ziya'nın Türk romanında bir dönüm noktası olan *Mai ve Siyah* romanı "Sofranın etrafında yedi kişiydiler." (s. 17) cümlesiyle başlar. Bu kısa giriş cümlesinden sonra zamanda geriye gidilerek bu kişilerin sofranın başında toplanma sebebi açıklanır. *Mir'at-ı Şuun* gazetesinin onuncu yılını tamamlaması münasebetiyle gazete çalışanlarına Tepebaşı Bahçesi'nde bir ziyafet verilmektedir. Masada yedi kişi vardır: Başmuharrir Ali Şekib, sahip-i imtiyaz Hüseyin Baha, idare memuru Ahmed Şevki

⁸⁶ Esengül Sağlam Can, "Türk Romanında Başlangıçlar ve Sonlar" (Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2022), 334.

⁸⁷ Nihayet Arslan, "İki Öncü Roman: Don Kişot Ve Araba Sevdası," *Türkoloji Dergisi* 15 (2002): 179.

⁸⁸ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Halid Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah* (İstanbul: Can Yayınları, 2016).

Efendi, Raci, Saib, Said ve Ahmet Cemil. *Mai ve Siyah* romanındaki ilk toplantı romanın başında yer alan Tepebaşı Bahçesi'ndeki bu ziyafettir. Ancak Halid Ziya bu ziyafeti başından sonuna kadar anlatmaz, okuyucuları doğrudan ziyafetin son aşamasına götürür. İçkiler içilmiş, yemekler yenmiştir, şimdi ise kahvenin gelmesi beklenmektedir. Karşımızda bir ziyafetten arta kalmış, darmadağın bir masa vardır:

Sofrada artık yemek sonuna mahsus bir dağınıklık hüküm sürüyordu; kahvenin gelmesine kadar unutulmuş bırakılmış elma, portakal kabuklarıyla dolu son tabaklar, diplerinde kırmızı cüralar görünen şarap kadehlerinin yanında duruyor; sofranın kenarından yer yer çıkan tütün dumanı bir müddet dalgalanarak lambanın etrafında dönen bir bulut teşkil ettikten sonra dağılıyor; beyaz örtünün üzerinde yüksek yemiş tabaklarının, sürahilerin, kadehlerin, oraya bırakılmış bir fesin şarap lekelerine karışan gölgeleri lambanın oynak zıyası altında gâh küçülüp gâh büyüyor... Şurada devrilmiş bir tuzluk... ötede birisinin can sıkıntısıyla üç çataldan teşkiline çalıştığı bir ehram... yer yer tabakların üzerine yahut şişelerin yanına bırakılmış peşkirler... düşmüş de kaldırılmasına üşenilmiş bir bardak... sofrayı baştan başa örten bir kargaşalık sanki yedi kuvvetli çenenin hücumundan yorgun düşmüş, melûl bir enkaz kümesi şeklinde serilmiş bir sofa. (s. 18)

Mai ve Siyah romanındaki ziyafet sofrasının anlatılışının, edebiyatımızda başlı başına bir yenilik olduğunu söyleyen Murat Belge, sofranın tasviri için şunları söyler:

Halit Ziya bir süre başka her şeyi karartıp, yalnız masayı aydınlattığı için tuhaf bir gücü oluyor bu sahnenin. Edebiyatla resmin farkı yüzünden masa imgesinin bütünü bir anda serilmiyor önümüze. Ama, yazar edebiyatın bir hünerinden yararlanıyor: imgeleri art arda yığıyor; yığıldıkça, masa tamamlanıyor, ayrıntılar teker teker yerlerini alıyor. Nesnel bir dille masa anlatıldıktan sonra fırçanın, tonu iyice belirleyen son vuruşu geliyor: "... melûl bir enkaz kümesi şeklinde..." Böylece tamamlanan bu imgeyi kolay kolay unutamıyoruz ve romanın sonuna geldiğimiz zaman, bunun sadece süsleyici bir resim, ya da doğalcı (naturalist) teknik gereği olmadığını seziyoruz. Gerek kişilerin hayatında, gerekse toplumsal düzeyde, böyle bir enkazın oluşmasını hikâye etmekte Halit Ziya.⁸⁹

Yazar, ziyafet sofrasını gerçekçi bir bakış açısıyla ve sanatsal ifadelere pek fazla başvurmadan başarılı bir şekilde resmettikten sonra okuyucuların dikkatini bu kez

⁸⁹ Murat Belge, "Mai ve Siyah," *Edebiyat Üstüne Yazılar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 332.

sofrada oturan kişilere yöneltir. Henüz romanın başkişisinin kim olduğu belli değildir. Yazar Ahmed Cemil'den başlayarak sofradaki kişileri teker teker okuyuculara tanıtır:

Hepsi başka bir vaziyetteydi: Bir tarafta Ahmed Cemil -latif kıvrıntılarla bükülerek kulaklarından dolaşan uzun sarı saçları ensesine dökülmüş bir genç- ellerini ceplerine sokmuş, bacaklarını uzatmış, ağzında sallanan sigarasının minimini bulutlarına süzgül gözlerle dalmış düşünüyor; ta öbür ucunda Said, Raci- arkadaşlarının şaireyn diyerek alay ettikleri iki genç şair- diğer bir şairin ayağına ip takmış sürüklüyorlar, biri -kısa, zayıf, kuru, öyle ki susuz bir yerde yetişmiş zannolunur- yanında boş kalmış bir sandalyeye eğilerek iki sandalye ötede sahip-i imtiyaz Hüseyin Baha'nın idare memuru Ahmed Şevki'ye tevdi ettiği dertlerini dinlemek için kulak kabartıyor; kafaları buharla şişmiş olan bütün bu adamlar geciken kahveyi bekleyerek orada, şu perişan sofranın kenarında yarım kalmış sözleri ikmal ediyorlardı. Herkes söylüyor, hiç kimse dinlemiyordu. Ahenksiz, vezinsiz aletlerden mürekkep bir musiki heyeti gibi mukaddimesiz, müntehasız, kırık dökük muhavereler, çok içilmiş, çok yenmiş zamanlara mahsus bir serseri fikir ve lisans akışı... (s. 18-19)

Yazar ziyafette bulunan diğer kişileri de birkaç cümle ile tasvir eder ve o sırada kahveler gelir. Dalgın bir şekilde düşünmekte olan Ahmed Cemil, arkadaşı Hüseyin Nazmi'yi çekiştiren Raci ve Said'e dönerek konuşmaya başlar. Raci, Hüseyin Nazmi hakkındaki olumsuz konuşmalarına devam edince ortam birden gerginleşir. Herkes Ahmed Cemil'in nasıl cevap vereceğine kulak kesilir ancak o sakın bir şekilde "Ne olur, varsın bizi iltifata layık görmeyen o kadar arkadaşlar içinde şair Raci de bulunsun. Bugün Gencine-i Edeb'in iki bin nüsha satılışına Hüseyin Nazmi sebeptir diyorlar." (s. 22) sözleriyle Hüseyin Nazmi'yi savunmaya başlar. Aslında savunduğu sadece Hüseyin Nazmi değil onunla aynı şiir anlayışına sahip olan kendisidir. "Siz şiirimizi bıraktıkları noktada sabit görmek istiyorsunuz amma buna imkân olamayacağına bir türlü inanmak istemiyorsunuz." (s. 23) cümlesinden anlaşılacağı üzerine Raci eski şiir anlayışını, Hüseyin Nazmi ve Ahmed Cemil ise yeni şiir anlayışını savunmaktadır. Sonrasında Ahmed Cemil şiir ve şiir dilinin nasıl olması gerektiği hakkındaki görüşlerini açıklar:

Şiirin nasıl bir yol takip ettiğini anlamıyorsunuz. Fuzuli'nin saf ve samimi şiirine tercüman olan o temiz lisanın üzerine sanat gibi, ziynet gibi iki belayı taslit etmişler; lisanda onlardan başka bir şey bırakmamışlar; öyle şeyler söylenmiş ki sahiplerine

şair demekten ziyade kuyumcu denebilir. Bir ucundan tutulsa da silkilse taş parçalarından başka bir şey dökülmeyecek. Lisanı camit bir kütle haline getirmişler. Bakiler, Nedimler, o deha perisinin, nasiyelerine ilahî bir nur koyduğu adamlar, bu lisandan, bu camit kütleden ne çıkarabileceklerinde mütehayyir kalmışlar; lisanı -üstünü örten tezeyyün ve tasannu yükünün altında zayıf, sarı, artık görülemeyecek, belki yok denebilecek bir hale gelen ruhu- Veysîlerin, Nergisîlerin eline vermişler; o güzel Türkçeye muamma söyletmişler. Bunu inkâr etmek mümkün değil... Dört yüz sene emekle lisanın üzerine yılan bu kof şeyler işte nihayet zamanla yavaş yavaş sıyrılıp savruldu... (s. 23-24)

Raci onun söylediklerinin şişkin fakat boş sözler olduğunu söyler, sonrasında Ahmed Cemil hariç sofrada bulunan diğer kişiler bahçenin daha hareketli olan kısmına geçer. Ahmed Cemil ise onlar ayrıldıktan sonra kendi kendine düşünmeye başlar. Romanın başlangıcında yazar sofrada bulunan tüm kişilere eşit mesafededir. Ancak diğerlerinin sofradan kalkmasından sonra bakış açısını Ahmed Cemil’le birleştirir ve olayları onun bakış açısından anlatmaya başlar. Ahmed Cemil önce Raci hakkında düşünür:

Bu adamdan, ilk muarefe dakikasından başlayarak duyduğu nefreti şu üç kelime tamamen izah ederdi. Onu hiç sevmez, sevmemek mümkün olduğu kadar sevmezdi. Raci o adamlardan biriydi ki dünyaya hiçbir şey olmamaya mahkûm edilerek geldikleri halde her şey olmak isterler. Raci de en ziyade olamayacağı bir şey olmaya yelteniyordu: şair! (s. 27)

Ahmed Cemil daha sonra sırasıyla Ali Şekip, Said ve Saib’in nasıl kişiler olduğunu düşünür. Yazar, onun düşüncelerinden bu kişileri okuyucuya tanıtır. Daha sonra müziğin sesine kulak veren Ahmed Cemil Waldteufel’in meşhur valsî Bârân-ı Elmas ile düşüncelerini çevresine yöneltir. Şairane bir anlatımla etrafını betimlemeye başlar. “Bu musiki parçasını dinlerken Ahmed Cemil’in dünyası tamamıyla değişir. Az önce içinde yaşadığı süflî (siyah) dünyanın yerini ulvî (mâî) bir dünya alır. Ahmed Cemil bu esnada sarhoştur. Şâir mizacı, musiki ve içki, ona dünyayı çok başka türlü gösterir.”⁹⁰ Müziğin bitmesiyle hayal aleminden tekrar gerçek dünyaya döner:

Son bir nağme tufanıyla nagehani bir karar bütün bu hayalat silsilesine hatime çekti. Ahmed Cemil sanki bir rüyadan uyandı, etrafına baktı. Şimdi her şey hakikate ricat etmiş oldu. Başını çevirdi, burada niçin bulunduğunu anlamak için düşündü, baktı,

⁹⁰Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 440.

o vakit tahattur etti. Arkadaşları şüphesiz orada işte şuracıktan bir parçasını gördüğü bahçenin kalabalığı arasında olacaklardı. Onların yanına gitmeye ne lüzum var? Ta ötede dönen bir levhanın yalnız bir kısmı şeklinde gözünün önünden akıp giden şu seyrancılara, ağaçların arasında küme küme oturan bütün bu halka onun bir nispeti var mı ki gitsin de o kalabalığın içine atılsın? O bu dünyada herkesten uzak, herkese yabancı değil mi?

Şimdi kendisini biraz topluyor, şakaklarında hafif bir serinlik hissediyor, dimağını ateşin bir bulutla örten buhar yavaş yavaş açılıyordu: Onun âlemi işte şu yavaş yavaş açılan beyninin içinde mai bir sema, o mai semanın içinde birçok gülümseyen ümit yıldızlarından ibaretti. Orada da bir bârân-ı elmas... (s. 35)

Tepebaşı Bahçesi'ndeki ziyafet esnasında Halid Ziya iki önemli tasvir yapar. İlki ziyafet sofrasının ve konukların tasviri, diğeri ise Waldteufel'in "Bârân-ı Elmas" valsinin çalmaya başlaması ile Ahmed Cemil'in ruh halinin ve onun gözünden çevrenin tasviridir. Bu iki tasvir arasında üslup bakımından büyük fark vardır. Ziyafet sofrası tasviri daha önce de söylediğimiz gibi realist bir anlayışla ve sanatsız bir anlatımla yapılır. Ancak Ahmed Cemil, Bârân-ı Elmas valsinin etkisiyle etrafına bakışlarını çevirdiğinde yazarın, onun bakış açısıyla yaptığı tasvir çok daha sanatlı bir anlatımla verilir. Mehmet Kaplan bu üslup değişikliği konusunda şunları söyler: "Ziyafet parçasına hâkim olan alçalma, dağılma, bozulma duygusuna karşılık, bârân-ı elmas parçasına yükselme, yücelme, güzelleştirme duygusu hâkimdir: Ahmed Cemil, içki ve musikinin tesiri ile varlığı şairane ve sanatkârane bir gözle görür."⁹¹

Ahmed Cemil, Hüseyin Baha ve Ahmed Şevki Efendi'nin yanına gelmesiyle düşüncelerine son verir ve üçü birlikte Tepebaşı Bahçesi'nden ayrılırlar. Diğerleri Raci'yle beraber eğlenmeye gitmiştir. Romanın daha sonraki iki bölümünde Tepebaşı Bahçesi'ndeki ziyafete kadar olan zaman anlatılır. Mülkiyede eğitim görmekte olan Ahmed Cemil'in, annesi, babası ve kız kardeşi ile sürdüğü mesut yaşam babasının ölümüyle bir anda sarsılır. Babasından, sadece Süleymaniye'de oturdukları ev kalır. Bu sebeple o zamana kadar hayatın hiçbir zorluğu ile yüzleşmek zorunda kalmayan Ahmed Cemil, annesi Sabiha Hanım'la kız kardeşi İkbâl'in geçimini üstlenmek zorunda kalır. Çevirilerle ailesinin geçimini sağlamaya çalışırken bir gün *Mir'at-ı Şuun* gazetesinde iş bulur. Gazetede çalışırken aynı zamanda hem özel ders vermekte

⁹¹Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 443.

hem de okulunu bitirmek için uğraşmaktadır. Nihayet Mülkiye'den mezun olur fakat bu diploma onun için bir anlam ifade etmez çünkü onun amacı edebiyat alanında ün kazanmaktır. Ahmed Cemil amacına ulaşmak için gerekli olduğuna inandığından bir gazete ve matbaa sahibi olmayı, o gazetede başmuharrirlik yapmayı istemektedir. Kafasında yıllardır yazmayı planladığı büyük bir eseri vardır:

O mahut eser dediği, senelerden beri yazmak istediği, beyninin içinde bir çocuk kabilinden yaşatıp büyüklüğü, her dakika işleyip süslediği eserd ki bunda çocukluktan beri okuduklarından aşılannmış şiir zevkini tatbik etmek isterdi. Bu eseri öyle bir şey yapmak isterdi ki o vakte kadar görölmüş olan şeylerin hiçbirine benzemesin, bir şey ki o şeye zihninde mümkün değil bir şekil, bir suret veremiyordu... (s. 106-107)

Romadaki ikinci toplantı Tepebaşı'daki ziyafetin ertesi günü Hüseyin Nazmi'nin Erenköy'deki köşklerinde olur. Ahmed Cemil matbaaya geldiği sırada Hüseyin Nazmi'nin uşağı bir pusula getirir. Bir haftadır rahatsız olan Hüseyin Nazmi, Ahmed Cemil'den *Gencine- i Edeb'e* uğrayıp tüm müsveddeleri alarak köşke gelmesini istemektedir. Ayrıca not olarak Lamia'ya vaat ettiği şeyi getirmesini eklemiştir ancak Ahmed Cemil ona ne vaat ettiğini bir türlü hatırlayamaz.

Ahmed Cemil köşke vardığında kapıyı Hüseyin Nazmi'nin kız kardeşi Lamia açar. Kendisine getirmeyi vaat ettiği şeyi sorar, getirmediğini öğrenince darılır. Ahmed Cemil'in geldiğini gören Hüseyin Nazmi bahçede oturmalarını teklif eder. Bir kameriyede oturarak önce gazeteye gönderilen mektupları okurlar. Bu mektupların arasında Ahmed Cemil'in *Ezhar-ı Şebab* adlı manzumesine hakaretler yağdıran bir mektup vardır. İsim belirtilmese de Ahmed Cemil bu mektubun Raci tarafından yazıldığını anlar. Taksim Bahçesi'ndeki ziyafet esnasında Hüseyin Nazmi'yi eleştiren Raci bu kez de Ahmed Cemil'in yazdığı her kelimeyi, hatta saçlarını, gözlerini, yürüyüşünü bile eleştirmiştir. Raci'nin bu kadar yakınında bulunan bir kişiyi böyle acımasızca eleştirmesine şaşırırlar. Raci'nin hakaret içeren bu eleştirilerini okuyunca Ahmed Cemil ilerde yazacağı eser konusunda endişelenir: "Ah! Bu anlaşılamamak, takdir edilmemek endişesi olmasa! Ya benim o mahut eseri bitirsem de çıkarsam ne olacak? Bugün üç-dört tane ufak tefek manzumecikler için feryat edenler o vakit o koca bir cilt dolusu yeniliği görünce ne yapacaklar?" (s. 106)

Ahmed Cemil daha önce defalarca yaptığı gibi şiir konusundaki görüşleri ve yazmayı hayal ettiği eseri hakkında usanmadan konuşur. “Hüseyin Nazmi bu bahsi açtıkça söyleyecek şeylerini bir türlü bitiremeyen arkadaşını bir lütfkâr sami sıfatıyla, mütebessim dinl[er]” (s. 109) Ancak Ahmed Cemil’in şiir hakkındaki görüşleri okuyucuya ilk kez bu kadar ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Hüseyin Nazmi arkadaşını dinledikçe kalbinde bir merhamet hissi duyar: “Bu merhametin mahiyetini pek iyi takdir edemiyordu, belki Ahmed Cemil bu kadar hülyalara esir olduğu için... Hakikatin daima hülyanın dûnunda kaldığını bilirdi, onun için o söyledikçe vicdanından hafî bir sesin, ‘Zavallı çocuk!’ dediğini işitiyordu.” (s. 111-112)

Hava kararana kadar bahçede oturan iki arkadaş akşam yemeklerini de bahçede yerler. Sonrasında Lamia’nın piyano çaldığını işitirler. Hüseyin Nazmi, Ahmed Cemil’i Lamia ile barıştıracaklarını söyleyerek eve götürür. Romanın üç önemli kahramanı burada bir araya gelir. Başlangıçta Lamia, Ahmed Cemil’in yanında piyano çalmaktan utanacağını söyler ancak onun pencerenin yanına gidip dışarıyı seyretmesi ve kendisine bakmaması koşuluyla piyano çalmayı kabul eder. Önce çekingen bir şekilde çalar fakat Ahmed Cemil’in varlığını unuttukça daha rahat çalmaya başlar. Ahmed Cemil onu dinlerken Tepebaşı Bahçesi’nde olduğu gibi dışarıyı seyredip hayal âlemine dalar ve şiirsel bir ifade ile gördüklerini betimlemeye başlar. Ancak bu kez dünyadan çok fazla kopmaz çünkü Lamia’nın acemice çaldığı müzik onun gerçek dünyadan uzaklaşmasına izin vermez: “Şurada mai ve siyah, yukarıda ve aşağıda birer levhanın, bir garam visaliyle kucaklaştığını gördü. Lamia’nın musikisi, o müptedi tereddütleriyle piyanonun dişlerinden koparılmış nağmeler kulaklarını tırmalıyordu. O olmasa belki şu levhanın ruhunu daha iyi anlayacak.” (s. 116)

Ahmed Cemil dışarıdaki manzaraya odaklanamadığı için bakışlarını piyano çalmakta olan Lamia’ya çevirir.

Bu gül ziyası içinde şimdi Lamia onun gözünde sihirli bir inkişafı sanki büyüyor, o dar omuzlar genişliyor, şu küçük başa bir vüsat geliyor, bu küçük çocuk yükseliyor, şu nahif mahluktan o pembe renk içinde, bu rakik nağmeler arasında silkinerek, saçlarından ziya köpükleri serperek bir genç kız çıkıyordu. (s. 117)

Lamia, Ahmed Cemil’in kendisine baktığını fark edince onu uyarır ve Ahmed Cemil tekrar dışarıyı seyretmeye başlar. Ancak manzara değişmiştir, “(...) demin birer siyah kütle olan bütün bu eşya şimdi parıltılı bir suyla yıkanıyor gibi[dir].” (s. 118) Ahmed

Cemil etrafındaki manzarayı çok daha ihtişamlı bir şekilde algılamaya başlar. Lamia'nın varlığı Ahmed Cemil'in çevresine bakışını değiştirmiştir. Bu rüya âlemi Lamia'nın son parçayı çalıp bitirmesiyle son bulur. Lamia odadan ayrılır, diğerleri de uyumaya karar verirler.

Köşke geldiği sırada bahçede çember çeviren Lamia bir anda Ahmed Cemil'in gözünde bir genç kız hüviyeti kazanmaya başlar. Önce çocukluğundan beri tanıdığı Lamia'ya ilk kez "siz" diyerek hitap eder. Sonra onu bir genç kız gibi düşünmeye başlar fakat Lamia biraz daha büyüyene kadar Ahmed Cemil onu sevdiğinin farkına varmaz ve onu gördükçe sadece ileride âşık olacağı genç kızın hayalini kurar.

Ahmed Cemil bir gün Beyoğlu'nda dolaşırken Lamia ile karşılaşır. Lamia onun elinde şiir defterini görünce: "Ağabeyimin daima söylediği eseriniz mi? Bir akşam onu bizde okuyacakmışsınız öyle mi? Ben de dinlemek, sizi okurken görmek istiyorum amma..." (s. 168) der. Sonra Ahmed Cemil'in cevabını pek fazla dinlemeden onun yanından ayrılır. Bir yıldır Lamia'yı hiç göremeyen Ahmed Cemil, onu hiç ummadığı bir anda karşısında görünce duygularından emin olur: "İşte bütün hüsrân içinde geçen gençlik sevdasının emel zübdesi, o münevver rüyalarının genç kızı, hayatında birinci ve sonuncu olmak üzere seveceği vücut, işte o biraz evvel gülerek, dudaklarını basarak, hafifçe başıyla selamlayarak 'Efendim!' diyen Lamia'ydı." (s. 170) Ahmed Cemil'in artık iki hayali vardır: Lamia ve eseri. Lamia'nın sözlerinden sonra eserini bitirmeye yoğunlaşır.

Ahmed Cemil'in kız kardeşi İkbal, matbaa sahibi Tevfik Efendi'nin oğlu Vehbi Bey ile evlenmiş, Vehbi iç güveysi olarak onların evinde kalmaya başlamıştır. Bir gün Vehbi Bey'in babası felç geçirir, bunun üzerine matbaanın yönetimi Vehbi'ye kalır. O da Ahmed Cemil'i başmuharrir yapar. Vehbi'nin gazete çalışanlarına karşı olan muamelesi Ahmed Cemil'i rahatsız eder ancak eniştesine çok fazla müdahale edemez. İkbal kocası ile mutlu değildir fakat Ahmed Cemil bu gerçeğin de farkına varmak istemez. Çünkü hayallerine ulaşmaya çok yakındır.

Hüseyin Nazmi, eserini bitirdiğinde Ahmed Cemil için Erenköy'deki köşkünde bir ziyafet vermeye söz vermiştir. Nihayet eserini tamamlayan Ahmed Cemil bu güzel haberi müjdelemek üzere Hüseyin Nazmi'nin çalıştığı Gencine-i Edeb idarehanesine gider. Bu haber üzerine ziyafete kimlerin davet edileceğini düşünmeye başlarlar. İki arkadaş akıllarına gelen çeşitli isimleri eleyerek beş kişide karar kılarlar. Ahmed Cemil

altıncı kişi olarak Raci'nin davet edilmesini ister çünkü "Raci'nin bütün bedbahtlığıyla, biçareliğiyle beraber kendi dehasının şu muzafferiyetine de şahit olması için mukavemet edilemeyen bir arzusu vardı[.]" (s. 202) Fakat Ahmed Cemil, Raci'yi neden davet ettiğini soran Hüseyin Nazmi'ye içinden geçenleri açıklamaz.

Romadaki üçüncü toplantı, Ahmed Cemil'in eserinin okunması için verilen ziyafet olur. Ziyafet günü geldiğinde Ahmed Cemil ilk kez sahneye çıkacak bir sanatkar gibi heyecanlıdır. Hüseyin Nazmi ile eserin inşaat resmini yemeğin sonunda yapmaya karar verirler. Önce Hüseyin Nazmi açılış ve tanıtım konuşması yapacaktır. Hüseyin Nazmi edebiyat âleminde şiirde geliştirdiği yeni bir tarzla tanınmaktadır. Ancak yenilikleri "nazik ve munis bir kisve altında" gizlediği için eski şiir anlayışını savunanlarından bile takdir görmektedir. Hüseyin Nazmi'nin edebi koruması altındaki Ahmed Cemil'in eserinin okunma töreninde çeşitli sınıflara mensup davetliler Erenköy'deki köşkün yemek odasında toplanmışlardır. Davetliler İlhami Efendi, Süleyman Vahdet Efendi, Mazhar Feridun Bey, Hasan Latif Bey, Fatin Dilaver Bey ve Raci'dir. Ahmed Cemil yemek esnasında yapılan sohbe pek iştirak etmez, "bir mümeyyiz heyetinin karşısına çıkmaya müheyya bir çocuk üzüntüsüyle, başlamak zamanına terakkub e[tmektedir]." (s. 205) Yemek biter, Hüseyin Nazmi: "Arkadaşım için meziyet midir, nakisa mıdır, bilmem, eserin başlıca hassası yeniliği, mümkün olabildiği kadar görülmemiş, tanınmamış edasıdır." (s. 207) diyerek sözlerine başlar. Hüseyin Nazmi konuşurken Raci ısrarla yavaş bir sesle İlhami Efendi ile konuşmaya devam eder. Hüseyin Nazmi Batı şiirinden ve en yeni nazım şekillerinden biraz bahsettikten sonra "İşte şu dinleyeceğiniz eser oradan toplanmış tohumların Şark güneşinde inkişaf etme çiçeklerinden müterekkib bir demettir." (s. 208) der. Eser hakkında biraz daha bilgi verir, Ahmed Cemil'den övgüyle bahseder ve şiirlerini okuması için sözü ona bırakır.

Ahmed Cemil daha önce şiir okuma provaları yapmış olsa da okumaya tutuk bir şekilde başlar, daha sonra istediği gibi okumaya başlar. Eserin sonuna yaklaştığında oda kapısının biraz aralandığını ve beyaz bir gölgenin görüldüğünü fark eder. Bu gölgenin Lamia olduğunu ve şiirlerini okurken onu dinlediğini düşünerek heyecanlanır. Eserin okuması bitince davetliler tebrik etmek için Ahmed Cemil'in etrafını sararlar. "Fakat artık kulaklarını dolduran metihlerden ziyade kalbinde o beyaz gölgenin biraz evvel şu kapının arkasında mevcudiyetinden gelen cavidani bir haz vardı[r]." (s. 212)

Hüseyin Nazmi odada biraz sohbet edildikten sonra konuklarını bahçeye davet eder. Diğerleri çıkarken Raci en sona kalır ve Ahmed Cemil'e "Eseriniz umumiyet üzere fena değil" (s. 213) dedikten sonra eniştesi Vehbi Bey'in bu aydan sonra kendisine neden maaş vermeyeceğini sorar. Ahmed Cemil bundan haberi olmadığını söylese de ona pek inanmaz. Ahmed Cemil onun kendisine böylesine düşmanlık etmesine ve bu akşamki mutluluğunu zehirlemesine çok üzülür.

Ahmed Cemil ziyafetin ertesi akşamı eve geldiğinde İkbâl'in hamile olduğunu öğrenir. Gözlerine baktığında onun mutlu bir eş olmadığını ama belki mutlu bir anne olabileceğini düşünür. Bir an önce yalnız kalmak isteyen Ahmed Cemil odasına çıkar ve Lamia'yı düşünür. Kendi kendine "O benim olmayacak olursa ölürüm" (s. 219) der. Sonra Lamia'nın dinlemiş olması hasebiyle gözünde daha bir önem kazanan şiir defterini karıştırmaya başlar. Son sahifeye geldiğinde Lamia tarafından yazıldığını düşündüğü "Tebrik ederim" yazısını görür. "Bu iki kelime Ahmed Cemil'e Lamia'nın bütün hissiyatının şerhi kadar tafsilatla zengin, aşk zembemesiyle müterennim geldi." (s. 220) Bu iki kelimeyle Lamia'nın aşkından emin olan Ahmed Cemil sevinçle hayaller alemine dalmışken sofadan gelen bir sarsıntıyla kendine gelir. Kapıyı açıp baktığında eniştesi Vehbi Bey'in telaşla İkbâl'in odasına girdiğini görür. Daha önce şahit olup anlamlandıramadığı ayrıntılar bir araya gelir ve Ahmed Cemil kız kardeşi İkbâl'in eşi tarafından sevilmediği için mutsuz olduğunu fark eder. Bir sene boyunca bunu anlayamadığı için kendisine kızar:

O vakte kadar yalnız kendisini düşünmüş; matbaasını, eserini... -ilaveye cesaret edemiyordu fakat hakikat öyle değil mi?- Lamia'yı düşünmüştü. Kardeşini, gözünün önünde canlı fakat sakit bir facia gibi, "Anlamıyorsunuz, yazık!" serzenişiyle duran o biçareyi anlamamış, anlamak için bir şey yapmamıştı. Şimdi kendisini affetmiyor, bir hata neticesiyle bir musibet ika edenlere mahsus bir vicdan azabıyla duramıyordu. (s. 222)

Eniştesinin evden çıktığını duyan Ahmed Cemil, İkbâl ile konuşmak için yanına gider ama o bir şey söylemeye yanaşmaz. Daha sonra annesi Ahmed Cemil'in odasına gelir ve ona İkbâl'in ta en başından beri kocasıyla yaşadığı sorunları anlatır. Tüm gerçekleri öğrenmesine rağmen Ahmed Cemil İkbâl için herhangi bir şey yapamaz çünkü matbaaya yeni baskı makinesi almak için Vehbi, oturdukları evi rehin verdimiştir. Makinenin borcu ödenmeden Vehbi'ye herhangi bir şey söyleyemeyeceğini bilen Ahmed Cemil "Bu dakikada artık tamamen bir karar ittihaz etmişti. Ne olursa olsun,

mademki hayatında muvaffakiyet onunla kaim, bu matbaaya temellük etmek için sabredecek! Bütün vehimlerine, hislerine galebe ederek yarın yine matbaaya gidecek, yine çalışacak, yine uğraşacak, her şeye tahammül edecek[.]” (s. 238) Kardeşinin mutsuzluğuna rağmen Ahmed Cemil, eseri ve Lamia konusunda umutlu olduğu için mücadele etmeye devam eder. Belki eşiyle arasını düzeltirim düşüncesiyle sabah İkbal’le konuşmaya karar verir. İkbal mutsuzluğuna dair yine bir şey söylemez ancak aklından şu düşünceleri geçirmektedir:

Ne demek istediğini anlıyorum ağabey. Bu mudhikeye ne lüzum var? Bana yavaş yavaş bir şey söyletmek istiyorsun. Seni temin ederim ki son nefesimi hiçbir şey söylememekle vermek azmindeyim. Beni bahtiyar edebilmek için elinizde bir vasıta yok. Bugün hakikat olanca dehşetiyle ta kalbimin üzerinde duruyor. Onu koparıp çıkarabilmek için hiçbirinizin elinde kâfi kuvvet yok... (s. 242)

İkbal’le konuşmasından istediği gibi bir sonuç alamayan Ahmed Cemil matbaaya gider. Gördüğü manzara karşısında şaşırır. Said, Saib, Ahmed Şevki Efendi, Fatin Dilaver ve Mazhar Feridun yazı odasında toplanmıştır. Romandaki dördüncü önemli toplantı olarak niteleyebileceğimiz bu bir araya gelme esnasında gazetede bulunanlar, Saib’in yüksek sesle okuduğu gazeteyi gülüşerek dinlemektedirler. Ahmed Cemil’in odaya girdiğini görünce diğerleri uyararak Saib’i susturur: “Şimdi hepsine bir durgunluk, bir beceriksizlik gelmiş; bir kabahat esnasında tutulanlara mahsus bir perişanlıkla deminki kahkahalar güya dudaklarına yapışmış kalmıştı.” (s. 245)

Ahmed Cemil okunanları duymamıştır ancak kendisiyle alakalı bir durum olduğunu hisseder. Gazeteyi alıp okumaya başlar: “Bir Edebi Müsamere??!!” Yazıda Ahmed Cemil’in fiziki özelliklerinden başlanarak o ana kadar yaptığı çeviriler, şiir hakkındaki nazariyeleri ağır bir dille eleştirilir. Ahmed Cemil bu eleştiriyi yazanın Raci olduğunu hemen anlar. Raci, Ahmed Cemil’in eserinin okunması için Hüseyin Nazmi’nin evinde yapılan toplantı hakkında da çok ağır eleştiriler yazmıştır. “Raci makalesinin bu faslında bütün davetlileri, tetkik edilmeye layık bir malul dimağın garabetlerini temaşayla eğlenmeye gelmiş olmak üzere tasvir ediyor, sonra Ahmed Cemil’i sofranın üzerine çıkartıyor, ona Galata’da Afrika, Amerika tiyatroları sahnelerinde görülen soytarılara mahsus edayla eserini okutuyordu.” (s. 247) Ahmed Cemil’in eserinden alınmış şiir parçaları hakkında yaptığı eleştirilere gelince Ahmed Cemil daha fazla tahammül edemez ve makalenin sonunu okur. Etrafindakilere bakar, onların yüzünde tahkir edilmesinden dolayı hem memnuniyet hem acıma görür. Başlangıçta kimse ne

söyleyeceğini bilemez ancak Fatin Dilaver Bey'in: "Bu kadar kıskanıldığınıza memnun olmanız lazım gelir itikadındayım" (s. 248) demesi üzerine diğerleri de Raci'nin terbiyesizliğinden, bayağılığından bahsederler ancak onların söyledikleri Ahmed Cemil'i teselli etmez. Biraz önce bu makale okunurken onların nasıl güldüklerini düşünerek hepsini sahte bulur. Herkesin, özellikle Lamia'nın bu yazıyı okuyarak eserine güleceği düşüncesi aklına düşer. Mazhar Feridun Bey biraz da dostlarının yazdıklarını okumasını söyler. "Yazıhanenin üzerinde darmadağınık duran gazete yığını arasından Peyam-ı Cihan nüshasını buldular. Kendisine uzattılar fakat artık aldığı yaradan sonra devayı istihfaf eden mecruhlara mahsus bir istiğna nazarıyla gazeteyi almadı." (s. 249) Ahmed Cemil, Mazhar Feridun'a teşekkür eder. Kimseyle konuşmaya katlanacak durumda olmadığı için matbaadaki odasına kapanır.

Ahmed Cemil'in eseri, Raci'nin eleştiri yazısı yüzünden daha doğmadan ölür. Eniştesi bu yazı yüzünden gazetenin itibarının sarsılacağını bahane ederek başmuharrirlik görevinden onu alır. Bunun üzerine Ahmed Cemil artık matbaaya gitmez. Evdeki huzursuzluklar daha da artar. Vehbi, İkbâl'e tekme atarak çocuğun düşmesine, sonrasında da İkbâl'in ölmesine sebep olur. Raci sürekli içtiği için hastalanır ve hastaneye yatırılır. Ahmed Cemil, Raci yüzünden başına gelen bunca felakete rağmen Gureba Hastanesi'nde yatmakta olan Raci'yi ziyaret etmek ve böylelikle onu affettiğini göstermek ister. Ahmed Şevki Efendi ve Ali Şekib'e de kendisine refakat etmelerini teklif eder. Üç arkadaş bir araba tutarak hastaneye giderler. Yolda giderlerken Ahmed Cemil babasıyla olan mutlu hatıralarını düşünür. Bu semtlerdeki sakin ve sessiz hayat ona bir zamanlar Süleymaniye'deki küçük evlerinin saadet ve sükununu hatırlatır. "Ne olurdu, o da bir dairede mukayyit olsaydı, iştihar emeli arkasında koşmasaydı da kendisine o evin sükûtuyla uygun olacak bir hayat vücuda getirseydi?" (s. 283) diye zihninden geçirerek emellerinin hayatlarındaki sükûnu bozduğunu düşünür. Hastaneye varırlar. Ahmed Cemil bu kez de etrafındaki bu fakir ve hasta insanları gözlemler. Gördüğü feci manzaralar karşısında oradan bir an önce kaçıp uzaklaşmak ister.

Romadaki beşinci toplantı Raci'nin Gureba Hastanesi'ndeki odasında gerçekleşir. Tek başına kaldığı küçük odaya girdiklerinde Raci eski çalışma arkadaşlarını görmekten çok memnun olur. Onlara matbuat âlemiyle ilgili sorular sorar. Sonra Ahmed Cemil'e matbaadan ayrıldığına üzüldüğünü söyler:

Ahmed Cemil dikkat ediyordu, Raci'nin yalan söylediğini, teessüf değil bundan memnuniyet hissederek vakaya vukufunu ona söylemekten de bir intikam lezzeti duyduğunu fark etti. Fakat o artık Raci'yi tamamıyla affa meyyaldi. Yalnız Raci kendisini affetmiyordu, haset şu ölüm yatağında bile ona kin telkin etmekten hâli değildi. (s. 285)

Raci biraz daha kalmalarını ister ama diğerleri artık konuşacak bir şey kalmadığının farkındadır. Her konuda sorular soran Raci, karısı ve oğlu Nedim hakkında hiçbir şey sormaz. Bir haftaya kadar hastaneden çıkacağına inandığını, çıkınca artık içmeyeceğini söyler. Üç arkadaş hastaneden ayrılırken tanıdıkları genç bir doktora rastlarlar ve Raci'nin durumunda ümit olup olmadığını sorarlar. Doktor: “Ümit ne vakit kesilir?” (s. 286) diyerek sorularına yine bir soruyla karşılık verir. Ahmed Cemil, Raci'yi affetmek için oraya gider ama onun kendisine karşı olan kininin bitmeyeceğini anlar.

Hastane dönüşü Ali Şekib'in dükkanına geldiklerinde Ahmed Cemil, Hüseyin Nazmi'den bir pusula alır. İkbâl'in ölümüne üzüldüğünü ve ona verilecek pek çok havadisi olduğunu yazmış, Ahmed Cemil'den yarın kendisini idarede ziyaret etmesini istemiştir. Onun vereceği haberleri çok merak eden ve Lamia'yı görmek isteyen Ahmed Cemil onların köşküne gider. Hüseyin Nazmi, Avrupa'daki sefaretlardan birine tayin edildiğini ve burada yalnız başına kalacak olan Lamia'nın yakında evleneceğini haber verir. Artık tüm hayalleri suya düşen Ahmed Cemil son bir umutla Lamia'nın hâlâ kendisini sevdiğini, babasının, annesinin ısrarıyla bu evliliği kabul ettiğini düşünmek ister. “Ah! Onun kendisi için ağladığını bilse, evet, bunu mümkün olup da görse, yalnız bununla müteselli olacak, yalnız bu mükafata mukabil onu kaybetmeye muvafakat edecekti.” (s. 291) Ancak Ahmed Cemil'in bu son umudu da biraz sonra kırılır. Dışarı dolaşmaya çıkan Lamia evin ikinci kattaki penceresine gülerek bakar fakat Ahmed Cemil'in olduğu alt kattaki pencereye kayıtsız, manasız bir şekilde kısa bir bakış atarak gider.

Ahmed Cemil ile Hüseyin Nazmi'nin artık konuşacak mevzuları kalmamıştır. Geçen zaman, Hüseyin Nazmi'yi hayallerine adım adım yaklaştırırken Ahmed Cemil'i hayallerinden yüzlerce fersah öteye savurmuştur. Hüseyin Nazmi, arkadaşı bu kadar ümitsizken ona kendi sevinçlerinden bahsetmeyi doğru bulmaz. Okumak isterse kütüphanenin anahtarlarının nerede olduğunu söyleyerek yanından ayrılır. Bir zamanlar Hüseyin Nazmi'nin kütüphanesinde okumaktan büyük bir zevk alan Ahmed

Cemil'in artık kitapları gözü görmemektedir: "Okumak? Artık bunların hepsinden nefret ediyordu. O şairler, o sevgili kitaplar, bunlar bütün yaşamamış yahut yaşamaktan yorulmamış adamların sahte şiirleri, sahte felsefeleriydi. Bütün şiir ve felsefe işte şu dakikada onun bu melal ve yeisinde muhteviydi." (s. 296)

Ertesi sabah Ahmed Cemil kimseye haber vermeden köşkten ayrılır ve İkbâl'in mezarına gider. Oradan ayrılırken kalbinde bir hafiflik hisseder. Ne yapacağı hususunda kararını vermiştir. Ev ve matbaayla ilgili işler için Ali Şekib'e vekalet vermeyi planlar. Kendisi artık annesi için çalışacak ve hayatta kalacaktır. Tek sorun Vehbi kalmıştır. Ahmed Cemil, bir gün Babîâli Caddesinde Vehbi'yle karşılaşır ve tüm gücüyle ona bir tokat atar. Bütün acıları o tokadın içindedir. "Şimdi kalbinde büsbütün bir hiffet duyuyordu. Güya bu tokatla bütün musibetlerini silkip atmış gibiydi. Hatta arkadaşının dükkanına girerken tebessüm ediyordu." (s. 303)

Romadaki altıncı ve son toplantı Ali Şekib'in dükkanında olur. Ahmed Cemil, dükkâna girdiğinde Ali Şekib, Said ve Saib gülerek Ahmed Şevki Efendi'nin anlattıklarını dinlemektedir. Ahmed Cemil'i görünce Ahmed Şevki Efendi'den her şeyi tekrar anlatmasını isterler. O da dün Hüseyin Baha Efendi ile Vehbi'nin kavga ettiğini, Baha Efendi'nin dava açacağını, mümkünse matbaaya haciz koyduracağını ve gazetenin tatil edileceğini söyler. Ahmed Şevki Efendi kendisinin de zarar görmesi ihtimaline rağmen sevinmekte ve zevkten gülmektedir. Ahmed Cemil de ev ve matbaa için davaya Ali Şekib'i vekil edeceğini söyler, Vehbi'ye attığı tokattan gülerek bahseder. O sırada gözü dükkânın önünden geçmekte olan Hüseyin Nazmi'ye takılır ve aklına Lamia gelir. Hissettiği geçici neşe bir anda kaybolur, "evine, o matemlerin mültecâsına" (s. 304) gitmek için arkadaşlarının yanından ayrılır. Hüseyin Nazmi'yle aralarındaki tezadı görerek ondan uzaklaşan Ahmed Cemil, Ali Şekib'in dükkanında gerçekleşen romanın son toplantısında, matbaadaki diğer arkadaşları gibi gülüp eğlenmeye hakkı olmadığını düşünerek onlardan da uzaklaşır.

Ahmed Cemil evine varınca hemen odasına kapanır ve hülyalarından hiçbir iz kalmamasını isteyerek şiir defterini sobaya atarak yakar. "Ne yapmak lazım geleceğine artık karar veriyordu. Hüseyin Nazmi gidiyor öyle mi? O da gidecek... Fakat o ümitlerinin arkasından koşmak için giderken bu ümitlerinin inkırazından firar edecek; arkadaşıyla çocukluktan beri başlayan tezat silsilesini ikmal edecek." (s. 309)

İstanbul'dan ayrılmaya karar veren Ahmed Cemil, annesi Sabiha Hanım'ı ve hizmetçileri Seher'i alarak Sirkeci İskelesi'ne gelir. Orada Hüseyin Nazmi ile karşılaşır. O da İstanbul'dan ayrılmaktadır. Ancak Hüseyin Nazmi hayalini kurduğu yerlerin en güzeline giderken Ahmed Cemil İstanbul'dan çok uzak bir yere gitmektedir. Vapur İstanbul'dan uzaklaşırken Ahmed Cemil tahta bir kanepeye oturup belki de bir daha hiç dönemeyeceği yerleri seyreder. Hava kararmıştır ve dışarıda siyah bir gece vardır:

Ahmed Cemil işte şu saçlarının arasında üşüterek geçen rüzgârın, kanatlarını çırpıp çırpıp, bu siyahlıkları semalardan denizlere döktüğünü hissediyor, görüyor, onların sukutu feşfeşesini işitiyordu. Kendi kendisine, içinden, hep şahsi üslubunun tabirlerini tekrar ederek, “Sanki bir bârân-ı dürr-i siyah!” diyordu

Birden bu siyah gecenin karşısında aklına bir başka gecenin hatırası geldi.

Ta hülya hayatının başlangıcında, ümitlerinin incilası zamanında Tepebaşı Bahçesi'nde Haliç'e bakarak seyrettiği mai geceyle o bârân-ı elması tahattur etti.

Gözlerinin önünde o mai geceyle bu siyah gece tekabül etti: mai ve siyah...

Ah! Biçare, hırpalanmış, ezilmiş hayat! Mai bir geceyle siyah bir gece arasında geçen şu nasipsiz, bahtsız ömür! Bir bârân-ı elmas altında inkişaf ederek şimdi bir bârân-ı dürr-i siyahın altında gömülen o emel çiçekleri! (s. 320-321)

Ahmed Cemil onu derinliklilerine davet eden siyah denizin karanlıklarına doğru gitmek için bir istek duyar. Denize doğru yapacağı küçük bir hamlenin onu tüm sıkıntılarından kurtarmaya yeteceğini düşünmektedir fakat o sırada annesinin sesiyle kendine gelir ve ölmek yerine onun için yaşamayı seçer.

2.7.3. Aşk-ı Memnu⁹²

Orta yaşlı, zengin bir dul olan Adnan Bey, kızı Nihal ve oğlu Bülend ile bir yalıda yaşamaktadır. Matmazel Courton adında Fransız bir mürebbiye ve hizmetçilerle birlikte ailenin sakin, huzurlu bir hayatı vardır. Çocukları belli bir yaşa gelen Adnan Bey, Bihter adında kendinden yaşça çok küçük bir kızla evlenmek istemektedir. Bihter'in annesi Firdevs Hanım, Melih Bey takımı olarak tanınan, kötü bir şöhrete sahip bir ailenin kızıdır. Bir süredir mesire yerlerinden dönüşler esnasında Adnan Bey

⁹² Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Halid Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu* (İstanbul: Can Yayınları, 2016).

ile Firdevs Hanım'ın sandalları artık tesadüf denilemeyecek bir sıklıkta karşılaşmaktadır. Yine bir mesire dönüşü Adnan Bey'in sandalı, Firdevs Hanım ve kızlarının bulunduğu sandalın çok yakınından geçer. Bihter ve Peyker neredeyse çarpacak kadar yakınlarından geçen sandala karşı kayıtsız kalırlar ancak Firdevs Hanım maun sandalın geçişine kızları kadar tepkisiz davranamaz. Adnan Bey'in sandalı uzaklaşır uzaklaşmaz beyaz sandalda bulunanların tavrı değişir:

Aralarında mesafe biraz uzanır uzanmaz bu üç kadının kayıtsız vakarına birden hâle geldi. En evvel valide -kırk beş senenin henüz izalesine muvaffak olamadığı bir şebab vehmiyle mesirelerde etrafa dağılan tebessümleri kendi lehine isnat etmek itiyadını takip ederek- dedi ki: “Bu Adnan Bey de... Artık âdet oldu, mutlaka her çıkışta tesadüf edeceğiz (...)” (s. 17-18)

Romanın başlangıcında yer alan bu karşılaşmada önemli roman kişileri bir araya getirilir. Adnan Bey'den pek bahsedilmez. O sadece sandalıyla hanımların bulunduğu sandalın çok yakınından geçer ve böylece Firdevs Hanım ile kızları arasındaki çatışmanın fitilini ateşler. Yetişkin iki kızı olmasına rağmen hâlâ kendini genç olarak gören Firdevs Hanım, her karşılaşmalarında Adnan Bey'i kendisine bakarken gördüğünü söyleyecekken cümlesini “Buraya bakarken görüyorum” (s. 18) şeklinde değiştirir. Bunun üzerine Peyker ve Bihter manalı bir şekilde birbirlerine bakıp gülümserler. Sonra Peyker, Adnan Bey'in gözlerini Bihter'den alamadığını söyler ve bu sözlerle annesinin vereceği tepkiyi görmek için ona bakar. Firdevs Hanım, kızına cevap vermemek için bakışlarını uzaklara yöneltir.

Eve vardıklarında Peyker'in eşi Nihad Bey, Adnan Bey'in geldiğini ve Bihter'le evlenmek istediği haber verir. Firdevs Hanım, Bihter ile Adnan Bey'in arasındaki yaş farkını öne sürerek bu teklifi konuşmaya değer bulmaz. Bihter ise Adnan Bey'in servetinden dolayı bu evliliğe sıcak bakmaktadır:

Lakin Adnan Bey'le izdivaç demek, Boğaziçi'nin en büyük yalılarından biri; o önünden geçilirken pencerelerinden avizeleri, ağır perdeleri, oyma XV. Louis ceviz sandalyeleri, iri kalpaklı lambaları, yaldızlı iskemleleriyle masaları, kayıkhanesinde üzerlerine temiz örtüleri çekilmiş beyaz kikle maun sandalı fark olunan yalı demekti. (s. 40)

Yıllardır mahrum kalınan, uzaktan seyredilen tüm güzellikleri ona sağlayabilecek olan Adnan Bey'in elli yaşında ve iki çocuk sahibi olması Bihter'in gözünde bir sorun teşkil

etmez. Çünkü annesinin eğlence hayatındaki kötü şöhreti yüzünden daha iyi bir izdivaç yapamayacağını farkındadır. Adnan Bey, Nihad Bey ile konuştuktan sonra eve gelir ve Bihter’le evlenmek istediğini kızı Nihal’e haber vermek ister. Ancak onun aşırı hassas ve kırılğan olmasından dolayı bu işi mürebbiyesi Matmazel Courton’a havale eder. Nihal babasının evleneceğini öğrenince akşam yemeğinde sofradan ağlayarak kalkıp gider. Nihal’in bu evliliğe karşı olmasının tek sebebi çok sevdiği babasını başka biriyle paylaşma düşüncesidir. Babasından, Bihter eve gelince kendisini yine aynı şekilde seveceğine dair söz aldıktan sonra bu evliliğe itiraz etmez.

Romadaki ikinci toplantı Bihter’in eve gelmesinden biraz önce gerçekleşir. Sıcak bir ağustos sabahı Nihal, Bülend, Matmazel Courton, Behlül bahçede oturmaktadır. Bülend Beşir’in saçlarını kesmekte, Nihal Cemile’ye elişi göstermekte, Behlül Matmazel Courton’a bir şeyler anlatmaktadır. “Bahçenin üzerinde derin bir saadet sükûnu kanatlarını germiş, bu hayat köşesini bir ârâmiş havası içinde uyutuyor gibi[dir].” (s. 101) Aile, eski düzenini devam ettirmektedir. Evlilik konusu kimse tarafından konuşulmaz. Yalıdaki tek değişiklik Bihter için alınan yatak odası takımıdır. Bu takımın Nihal, Bülend’in ders yaptığı odaya konmasına karar verilir. Eşyalar yerleştirilmeden önce odada bazı tadilatlar yapılacaktır. Matmazel Courton tadilat sırasında Nihal’i evden uzaklaştırmak için ona Büyükada’da bulunan halasının yanına gitmelerini teklif etmiştir. Ancak Nihal, evden uzaklaşırsa babasını kaybetmekten korktuğu için mürebbiyesinin teklifini kabul etmemiştir. Bahçede toplandıkları sırada Bülend ve Beşir de gelirse ders odasını boşalttıktan sonra hemen Ada’ya gidebileceklerini söyler. Bu haber sadece Bülend’i mutlu eder.

Bülend, Ada’ya gideceklerini söylemek için sevinçle eve koşturur, diğerleri de onun peşi sıra yalıya girerler. Matmazel Courton odanın boşaltılacağını ve çocukların Ada’ya gideceğini Adnan Bey’e haber verir. Hizmetçiler çocukların ders odasının eşyalarını taşımaya başlar. Bülend neşeyle onların yanında koşturmaktadır. Nihal onun gürültüsünden birden sıkılır ve Matmazel Courton’dan bir an önce gitmelerini ister. “Buradan, bu evden, kendisine hıyanet eden birisinden firar edercesine uzaklanmak istiyordu.” (s. 104)

Romadaki üçüncü toplantı “Nihal’in genç kız kıyafetine duhul resmi” olur. Bir gün Bihter, Nihal’in artık bir genç kız gibi giyinmesinin zamanı geldiğini söyler. Matmazel Courton bunun için erken olduğunu söyler ancak Bihter Fransa, Avrupa, hatta Beyoğlu için erken olsa bile bizim için olmadığını söyler ve Nihal’in artık sokağa açık bile

çıkamayacağını belirtir. Nihal, şık bir çarşaf fikrini sevinçle karşılar. Bihter, Firdevs Hanım'ın yalısından Peyker'in bebeğini görmek için davet edildiklerinde Nihal'in buraya bir genç kız sıfatıyla gideceğini vaat eder. Kış gelir, havanın müsaade ettiği bir gün Beyoğlu'na inilerek Nihal için alışveriş yapılır ve nihayet açık sarı boyalı yalıdan beklenen haber gelir. “Nihal'in genç kız kıyafetine duhul resmi bu yeni hayatın bir küşad rasimesi kabilinden icra olun(ur.)” (s. 127)

İkinciteşrinin bahar günlerini hatırlatan bir gününde Adnan Bey, Behlül büyük salonda beklemektedir. Nihal, Bihter, Bülend, Beşir, Nesrin ve Şayeste ve Cemile ise yukarıdadır. Nihal'in hazırlanması bitince Bülend Nihal'in üstünden çıkardığı elbiseyi Adnan Bey'in bastonuna takarak bayrak yapar ve alayın önüne geçer. Onun arkasından Nihal ve Bihter, daha sonra ise kolunda Nihal'in çarşafını ve şemsiyesini taşıyan Beşir ile Şayeste, Nesrin ve Cemile gelmektedir. Şakire Hanım da kapıdan gözleri yaşlı onları seyretmektedir. Bihter, “Nihal Hanım” diyerek salonda bekleyenlere onu takdim eder. Sevinçle ablasının etrafında dönmekte olan Bülend: “Artık hep Nihal Hanım denecek, anlıyor musunuz? Kim yalnız Nihal derse defterine beş yüz kere Nihal Hanım yazacak, değil mi matmazel?” (s. 128) diyerek topluluğun en arkasında olan Matmazel Courton'a sormaktadır.

Nihal, Bihter'in sanatkâr elinden değişerek çıkmıştır. Yeni kıyafetleri ile ilk kez ev halkının karşısına çıkan Nihal daha sonra onların yanında çarşafını giyerek dışarı çıkmaya hazırlanır. Behlül acemice yürüyen Nihal'in taklidi yapar ve “(...) bu sanat yengemde son zarafet noktasını bulmuş.” (s. 130) diyerek Bihter'e iltifat eder. Daha önce Bihter'in gelişinin Nihal'in genç kızlığa geçişinde önemli bir adım olduğunu söyleyen Behlül haklı çıkmıştır. Bihter'in gelişine kadar aile üyeleri tarafından bir çocuk gibi görülen Nihal, Bihter'in yönlendirmesiyle bir genç kız gibi davranmaya başlar.

Romandaki dördüncü ve en önemli toplantı Göksu'da gerçekleşir. Uzun süredir düşünülen ama yapılamayan ziyafet için Göksu'ya gidilmeye karar verilir. Behlül, Adnan Bey ile Bihter'in ağustos sonunda evlendiklerini hatırlar ve bu gezinin amcası ile Bihter'in evlilik yıldönümü ziyafeti olacağını söyler:

Bütün ev halkıyla beraber böyle bir sahra âlemi yapmak fikri Nihal'i o güne kadar sevincinden çıldırtırken Behlül'ün bu sözünden sonra onda nahoş bir şeyin ezasını uyandırdı. Her vakit yaptıkları gibi Bihter'le sevinerek bir seyran yapacaktı. Fakat

böyle aylardan beri hazırlanan kalabalık bir ziyafet, bu ziyafete takılan unvan, daha sonra artık ikide birde en küçük vesilelerle hayatlarına iştirak eden Firdevs Hanımlar, Peyker Hanımlar, hatta bütün eskiden sevdikleri, hele babası, o mesut izdivaç senesini kapayarak yeniden mesut bir izdivaç senesi açacak olan adam, evet, bunların hepsi şimdi onu kızdırıyorlar, onda adavete benzer bir şey uyandırıyorlardı. (s. 134-135)

Göksu gezisi iki aile mensupları arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası olur. Öncelikle Nihal hem Bihter hem de babasıyla olan ilişkilerinde büyük bir değişim yaşar. Babasının evlenmesi üzerine tüm öfkesini ona yönelten Nihal, Bihter ile görünüşte iyi anlaşmaktadır. Ancak bu gezi esnasında Nihal'in Bihter hakkındaki gerçek düşünceleri su yüzüne çıkar:

Artık Nihal bir seneden beri saklamak için biçare kalbine iktidarının fevkinde tahmil ettiği metanete lüzum görmüyordu. Bu sabah başlayan feverandan sonra perişan bir ifadeyle, şimdi babasından bahsederken bir saniye zarfında Bihter'e intikal eden bir lisanla ihtiyar kıza kalbinin bütün mahrem dertlerini, bir seneden beri ruhunun yetim matemlerini döktü. (s. 149)

Nihal, diğerlerinden uzak bir ağaç altına oturdukları zaman “Onda bir şey vardı ki beni aldatıyordu. Seviyorum, onunla beraber mesut olacağım, ikimiz bu evin içinde evvelkinden ziyade eğleneceğiz zannediyordum. Şimdi, oh! Şimdi anlıyorum ki mümkün değil, onunla beraber yaşamaya işte kuvvet bulamıyorum.” (s. 150) sözleriyle Bihter hakkındaki düşüncelerinin nasıl değiştiğini ilk kez Matmazel Courton’a açıklar. Yaşlı mürebbiye anlattıklarının çocukça, gülünecek şeyler olduğunu söyleyerek Nihal’e sakın ve mantıklı olmasını salık verir. Ancak kendisi de Nihal gibi gözyaşına hâkim olamaz.

Matmazel Courton ve Nihal, diğerlerinin yanına döndüklerinde hepsinin yemek için hazırlandıklarını görürler. Yemek sırasında Nihal babasının yanına tesadüf eder. Göksu gezisi Nihal'i Bihter'den uzaklaştırırken uzun süredir aralarına mesafe koyduğu babasına yakınlaştırır:

Bir seneden beri baba kız birbirlerine bu kadar yakın oturmamışlardı. Şimdi ikisinin arasında birbirini pek çok zaman görmemişlere mahsus bir şey vardı, güya böyle yakın bulunmanın hazzını tamamıyla hissetmek için hep birbiriyle meşgul oluyorlar, etrafı unutarak, yavaş sesle kalabalığın içinde yalnız kalıyorlardı. Nihal

evvela tutuktu; fakat babasının bir sözü, bir nazarı ona bütün kinini unutturmak için kifayet ederdi. Beş dakika zarfında babasıyla bir sene evvele avdet etmiş oldular. (s. 154)

Gezi esnasında yaşanan ikinci değişim Bihter ile Matmazel Courton arasında meydana gelir. Bihter, Matmazel Courton’u evin içinde bazı kişilerin Nihal’in zayıf sinirlerinden yararlanmak istediğini söyleyerek itham eder. İkisinin arasında böyle bir konuşma ilk kez yaşanır:

Birden ihtiyar kız kendisini bir üvey ana ile kız arasında müşkül bir vaziyette bulmuş oldu; birden hissetti ki bugün şurada, bu sahra âleminde, şu top oyunun karşısında cereyan eden bu muhavereyle artık evin içinde vaziyeti değişmiş ve o zaman artık kendisi için tahammülü muhal bir hayat başlamış olacak. Nihayet o korkulan şey, bir seneden beri tevhür eden fakat muhakkak vukuu izale edilemeyecek olan şey nihayet işte başlıyordu. Bihter’le Nihal birbirini tırmalamak ihtiyacıyla kaşınan tırnaklarını çıkarıyorlardı. İhtiyar kız kendi kendine diyordu ki: “Kabahat kimde? Hiç! Vakanın kendisinde... Üvey ana ile kız! Lakin bu insanların hayatı tarihiyle beraber başlamış bir mudhike yahut bir faciadır. Bihter’le Nihal arasında bu oyun nasıl bitecek? Korkarım ki biri için mudhike diğeri için facia olmasın. (s. 156-157)

Behlül ile Peyker arasındaki flörtleşme yine ilk kez Göksu gezisi esnasında haber verilir. Bu durum geziden önce başlamıştır:

Bir müddetten beri Peyker’i böyle gözleriyle, sözleriyle takip ediyordu. Peyker bundan hiddet ediyor görünmüyordu. Onun için bu öyle bir eğlenceydi ki çocukluktan beri mesirelerde başlanmış latifelerin tabii bir devamı hükmündeydi. Behlül’ün takibi bir latife sıfatından çıkmadıkça buna hiddet etmek fazla bir külfetti, hatta mensup oldukları sınıfın ahlak felsefesine göre bu içtinap olunacak bir kabalık addolunabilirdi. Yalnız Behlül’ün emelinde biraz fazla cüret görüldükçe küçük bir istihza, ufak bir kahkaha, tuhaf bir kelimeyle takiplere bir fasıla verilir, meselenin bir latifeden harice çıkarılmasında biraz düşünüleceği anlatılırdı. (s. 138-139)

Peyker’le ilişkilerini bir üst seviyeye taşımak isteyen Behlül cüretini gittikçe artırarak Peyker’i öpmeye çalışır. Fakat o, buna müsaade etmeyerek annesine seslenir ve Behlül’ü yanına çağırmasını ister. Behlül sapsarı bir şekilde onun yanından kalktığı

sırada Bihter'i fark eder. Peyker, Bihter'i görünce ona Behlûl'ü şikâyet eder. Tuhaf ve cesur bir çocuk olduğu söyleyerek kendisinin kocasına hıyanet etme fikriyle evlenmediğini söyler. Bu söz Bihter'i çok rahatsız eder: "Bihter kıpkırmızı olmuştu. İzdivacından beri iki hemşire arasında husumeti andıran bir vaziyet başlamıştı. Peyker'in bazı cümleleri olurdu ki Bihter'de, ihtimal sebepsiz, ısırmacı, tırmalayıcı bir tesir hasıl ederdi." (s. 145)

Peyker tarafından yanından uzaklaştırılan Behlûl "İşte söylüyorum. Öyle zamanlar oluyor ki sizi seyrederken, kendi kendime sizin Peyker'le Bihter'in annesi olabileceğinize şüphe ediyorum. Siz o kadar gençsiniz ki..." (s. 147) sözleriyle bu kez Firdevs Hanım'a iltifat etmeye başlar. Şayeste ile Nesrin, Behlûl'ün Peyker ve Firdevs Hanım'a yaptığı kurları gülerek izlerken Şakire Hanım ise öfkeyle bakmaktadır.

Göksu gezisinin Bihter'in düşüncelerinde meydana getirdiği değişimi ise gezi esnasında değil sonrasında öğreniriz. Behlûl'ün Peyker'e yaptığı kurları gören Bihter, Göksu gezisinden sonra ona daha farklı bir gözle bakmaya başlar. Kendi kendine ondan uzak durması gerektiğini düşünür. Ayrıca geziden döndükleri gece Bihter odasına çekildiğinde bir yıldır devam eden evliliğini sorgulamaya başlar:

Demek bu izdivaç, o kadar arzu edilen, tahakkukuna o kadar çalışılan bu izdivaç işte şu karanlık şeyden ibaretti. Şimdi bu izdivacın meziyetlerini teşkil eden şeyler, o genç kızlık yatağının üzerinde bir kavsikuzah açan mücevherler, kumaşlar, ziynetler hep bir avuç hülya külleri şeklinde odanın karanlıklarına serpiliyor, dağılıyordu. (s. 168)

Bihter, Peyker'in söylediği: "Ben kocama hıyanet etmek fikriyle evlenmedim" cümlesini de sorgular ve ben kocamla hıyanet etme fikriyle mi evlendim diye düşünür. "Hayatının daimî bir züllü" olan annesi Firdevs Hanım'a benzemeyeceğine dair yemin eder ancak bir taraftan kendisi hakkında şüphelere kapılmaktan da kaçınmaz:

Kendi kendisine, içinden, annesine benzememek için yemin ederken aklına başka bir şey geliyordu. Ta küçüklüklerinden beri Peyker'e, babasına benzer; Bihter için annesine çekmiş derlerdi. Mademki bunu söylemekte herkes müttefikti, demek hakikatte o annesine benziyordu. Bu müşabehetten korkardı. Kalbinde bir şey vardı ki bu cismani müşabehetin hayatlarını da benzeteceğini zannettirir ve onu titretirdi. (s. 171)

Yazar, Göksu gezisi esnasında Bihter'in Behlül hakkındaki düşüncelerinde yaşanan değişimi ise Bihter ile Behlül'ün ilk birliktelikleri esnasında okuyucuyla paylaşır. Bihter, kendisine yakınlaşmaya çalışan Behlül'ün Peyker'e karşı çapkın davranışlarını hatırlayarak "Ta o günden beri, o Göksu âleminde beri bu adamdan kaçmak lazım geleceğine hükmetmişken, evet, buraya niçin gelmişti ve hususuyla hâlâ niçin buradan kaçıp gitmiyordu." (s. 197-198) diye düşünerek kendi kendisini kınar.

Bir gün Behlül İstanbul'a inmek için odasından çıkarken Bihter ve Nihal'in çarşaflarını giyerek aşağı indiklerini görür. Bihter ve Nihal, Firdevs Hanım'ın teyzelerinden birinin kızının yakında yapılacak olan düğününde giyecekleri kıyafetleri istişare etmek üzere Firdevs Hanım'ın evine gideceklerdir. Behlül, Bihter'i çarşafının içinde görünce ona refakat etme arzusu duyar ve İstanbul'a inmekten vazgeçerek onlarla birlikte Firdevs Hanım'ın evine gider. Göksu gezisinden sonra Bihter ile Behlül arasında bir yakınlaşma olmuş ve birbirlerine olan duygularını itiraf etmişlerdir. Bihter bu yakınlaşmadan sonra ilk kez kendi ailesi ile bir araya gelecektir. Romandaki beşinci toplantı, bu bir araya gelme esnasında gerçekleşir.

Yalıya vardıklarında Firdevs Hanım, Behlül'ü oturması için yanına davet eder ve on sekiz gündür kendisini ziyaret etmediğini söyleyerek sitem eder. Sürekli iltifatlar ederek ümit vermesine rağmen "Behlül hiçbir zaman Firdevs Hanım'la şakalaşmaktan başka bir münasebet tarzı tesisini düşünmemiştir. Firdevs Hanım'a bir kadın değil, bir hususi nevin tetkik olunacak numunesi nazarıyla bakardı." (s. 213) Behlül, Firdevs Hanım'ın rüyalara dalarak elini tutmasından eza duyarak onun elleri arasındaki elini çekerek diğer kadınların yanına gider. Şimdi de Peyker ile ilgilenmeye başlamıştır. "Behlül, Peyker'le ziyade iştiğal ediyor ve onunla iştiğal ettikçe hâlâ bu kadın için kalbinde sönmez bir arzunun vücudunu bulmaktan şaşıyordu." (s. 214-215) Bu sırada Behlül'ün Firdevs Hanım'la, Peyker'le, Nihal'le iştiğal ettiğini gören "Bihter avdet etmek için acele ediyordu. Bugün Behlül onun üzerinde iğrenç bir adam tesirini husule getiriyordu ve bu adam tarafından temellük edilmiş olmak onu kendisinden de tenfir ediyordu." (s. 215)

Sandalla eve dönerlerken Bihter, Behlül ile hiç konuşmaz. İçinde ona hakaret edip aralarına düşmanlık koyma isteği vardır. Bihter, annesinin evindeki bu toplantı sırasında aralarındaki yakın ilişkiye rağmen Behlül'ün çapkınca davranışlarında bir değişiklik olmadığını fark ederek çok öfkelenir. Ancak eve vardıklarında Behlül'ün kendisine kayıtsız kalan Bihter'i kışkırtmak için böyle davrandığı anlaşılır.

Firdevs Hanım'ın ailesinden birinin düğünü vardır. Düğünden bir önceki gün de bir müsamere yapılacaktır. *Aşk-ı Memnu* romanındaki beşinci toplantı bu müsamere ve düğün olur. Romanda düğün hazırlıklarından ve düğüne gidişten bahsedilir ancak düğündeki olaylar aktarılmaz. Önce düğün dönüşü Behlül ve Bihter'in bütün bir geceyi ilk kez birlikte geçirmeleri anlatılır. Daha sonra müsamere ve düğünde yaşananlar Nihal'in geçmişi hatırlaması şeklinde okuyucuya aktarılır. Bu düğün Nihal'in dünyasında değişimlere sebep olduğu için yazar olayları onun gözünden okuyucuya aktarır. Bihter için düğün çok fazla bir anlam ifade etmez fakat Nihal ilk kez böyle bir olaya şahit olmuştur. Yazar bu düğünün Nihal için neden önemli olduğunu şu şekilde açıklar:

Nihal için bu düğün o vakte kadar sarahatle anlaşılamamış, yalnız hissedilerek müphem kalmış birçok hakikatlerin birden inkişafı hükmünde olmuştu. Hep gördükleri, tanıdıkları hayatın uzaktan görülmüş mahdut köşeleri idi. İnsanları, hususıyla kadınları, kendi âleminin kadınlarını bu derece yakından görmemişti. (s. 235-236)

Nihal'in sadece ailesi ve yalı çalışanlarıyla sınırlı bir dünyası vardır. Oldukça kırılgan ve hassas bir karaktere sahip olduğu için çevresindeki insanlar tarafından korunup kollanmıştır. Dış dünya hakkında yeterli bilgisi yoktur. Bihter'in yalıya gelmesiyle birlikte çocukluktan çıkarak bir genç kız gibi giyinmeye ve davranmaya başlar. Ancak hâlâ dış dünya hakkındaki görüşleri sınırlıdır. Nihal düğün esnasında gördüğü gerçekler karşısında sarsılır:

Düğünde hiç eğlenmemişti, daha ziyade o zamana kadar uzaktan görülerek tamamıyla temyiz edilemeyen birçok hakikatlerin anıf bir sadmesiyle ona çarpmasından yaralanmış gibiydi. Düğünden avdetinden sonra bu iki gün içinde görülen çehreler, işitilmiş cümleler, bir düğün evinin vukuatını teşkil eden bütün o küçük küçük levhalar, gürültüler, çalgılar, karmakarışık, hep birden bir âlemin patlayarak bulutlar içinde deveren eden bir perişan enkazı şeklinde beyninin içinde çalkalanıyordu. (s. 236)

Gelin Hanım Besime, Nihal'e evliliğinin nasıl gerçekleştiğini anlatır. Sonra Nihal'e babası ile Bihter'in evliliği hakkında sorular sorar ve onun verdiği müphem cevaplar arasında sözünü keserek Bihter'in babası için çok genç olduğunu, Firdevs Hanım'ın

babasına daha uygun olduğunu söyler. Ayrıca her ne kadar Firdevs Hanım uzaktan akrabası olsa da Nihal'in onu kendisinden iyi bileceğini belirtir:

Hayır, Nihal hiçbir şey bilmiyordu. Nesrin'le Şayeste'nin gevezelikleri bir muayyen haddi geçemezdi. Şimdi bu yanında, bir küçük musluk şırıltısıyla durmadan söyleyen genç kızı dinledikçe gözlerinin önünden birer birer perdeler düşüyordu. Demek Bihter'in annesi bir... Nihal tabir bulamıyor ve zihninde başlanmış cümlesini yarım bırakıyordu. (s. 240)

Düğün dönüşü “Nihal nihayet kendisini odasının mesut sükûnunda yalnız bularak ta uzaklarda bırakılan bu düğün evini, orada işitilen, görülen şeyleri düşündükçe karar veriyordu: Gelin olmak? Asla!” diyordu.” (s. 243) Nihal'in evlenmeme kararı almasına neden olan düğün ayrıca Göksu gezisi esnasında olduğu gibi Nihal'de babasına bir yakınlaşma isteği uyandırır. Ertesi sabah, Bihter evlerine gelmeden önce olduğu gibi uyanır uyanmaz babasının yanına gider. Daha sonra evlenmemek konusundaki fikirlerini babasıyla paylaşır. Adnan Bey ona bu karara nereden vardığını sorduğunda düğünde yaşananları maskaralaştırarak babasına aktarır. Nihal düğün esnasında Firdevs Hanım'ın kötü şöhrete sahip bir kadın olduğunu da öğrenir.

Firdevs Hanım, sağlığına iyi geleceği için yalıda kalmaya başladığında Behlûl ile Bihter arasındaki ilişkinin farkına varır. Behlûl'ün Nihal ile evlenmesi fikrini ortaya atar. Başlangıçta bir şaka olarak algılanan bu durum gittikçe bir ciddiyet kesbetmeye başlar. Adnan Bey, Nihal razı edilirse bu evliliği kabul edeceğini söyler. Bunun üzerine Behlûl, Adnan Bey'in ihtiyar halasının yanına giden Nihal'i ikna etmek üzere Büyükkada'ya gelir. Evlilik fikrine olumlu bakmayan Nihal, eğer birisiyle evlenecekse bunun Behlûl olabileceğini düşünerek onunla evlenmeyi kabul eder. Bihter, annesini bu evliliği durdurmazsa her şeyi Adnan Bey'e anlatmakla tehdit eder. Firdevs Hanım, Bülel ile bir not yollayarak Behlûl'ü Ada'dan çağırır. Ancak Nihal, Behlûl'ün kazara cüzdanından düşürdüğü bu notu okur ve hemen Nesrin ile yalıya gitmeye karar verir. Beşir çok hasta olmasına rağmen onunla dönmek için ısrar eder. Nihal yalıya gelir gelmez Behlûl'ü sorar. Onun gelmediğini öğrenince şüphelerinde yanıldığını düşünerek rahatlar. Nihal odasında düşünürken Peyker ve Nihad Bey'in yalıya geldiklerini duyar. Behlûl de Bihter ile konuşmak için yalıya gelir.

Romandaki bu son toplantıda hemen herkes yalıda bir araya gelmiştir. Ancak roman kişilerini aynı anda, aynı yerde uzun süreli olarak bir arada göremeyiz. Sadece Nihal'in

merdivende konuşan Bihter’le Behlûl’ü duyarak bayılmasıyla herkes bir araya toplanır. Sonra Adnan Bey, Nihal’i kucağına alarak odasına çıkarır. Kendisiyle beraber odada bulunan Peyker ve Behlûl’dan dışarı çıkmalarını rica eder. İçeride Adnan Bey, Nihal ve Nesrin kalmıştır. Adnan Bey, içinde uyanan şüphe hissiyle Nesrin’e neden birdenbire Nihal’le Ada’dan döndüklerini sormak ister ama soramaz. Biraz sonra odaya süzülen Beşir, uzun zamandır bildiği ama kimseye söylemediği Bihter ile Behlûl arasındaki ilişkiyi Adnan Bey’e anlatır.

Bihter, Nihal’in bayılması üzerine onun tüm gerçeği öğrendiğini, Adnan Bey’e söyleyeceğini ve onun da kendisini kovacağını düşünür:

Demek buradan, böyle mülevves bir alüfte zilletiyle atılacaktı ve iki gün içinde bu vaka bütün halka yayılacak, bu memleketin havasında, etrafında handeler serperek çalkanacaktı. O zaman, Bihter için Firdevs Hanım’ın hayatı başlayacaktı. Etraftan kendisine gülümseyerek bakmak için salahiyet bulan gözler açılacak, yalının şehnişine mektuplar atılacak ve ... (s. 400)

Behlûl durumun vahametini anlayınca evden kaçır. Artık ölümden başka çıkış yolu kalmadığını düşünen Bihter, Adnan Bey’in çekmecesinden silahını alarak kendisini odasına kitler. Adnan Bey ise Beşir’den gerçekleri öğrenince öfkeyle Bihter’in odasının önüne gider. Bihter’den kapıyı açmasını ister ve açmayınca kapıyı zorlar. Bunun üzerine paniğe kapılan Bihter, silahın tetiğini çeker. Romana adını veren yasak aşk, Bülend haricindeki herkesin yalıda bulunduğu esnada ortaya çıkar ve bu memnu ilişkinin kadın kahramanı, annesi Firdevs Hanım gibi bir hayat sürmemek için intihar ederken erkek kahramanı kaçmayı seçer.

Romanın sonunda Adnan Bey, Matmazel Courton’a mektup yazarak tekrar yalıya çağırır. Şakire Hanım ve kocası, kızları Cemile’yi evlendirdikten sonra yalıya dönmeye karar verir. Bülend ise artık mektepte yatılı kalmayacaktır. Böylece Bihter’in gelişiyile düzeni altüst olan yalı, ölen Beşir ve kaçır giden Behlûl dışında eski günlerine döner. Nihal çok sevdiği babasına kavuşmuştur. Artık tek korkusu ikisinden birinin ölmesidir.

Aşk-ı Memnu’daki toplantılara genel olarak bakıldığında bu toplantıların roman kişilerinin düşüncelerinde önemli değişimlerin yaşanmasına sebep olduğu görülür. Bu bir araya gelmeler esnasında roman kişileri ya daha önce farkına vardığı ancak o ana kadar tam olarak dile getiremediği duyguları, düşünceleri dile getirmekte ya da daha

önce farkına varamadığı bazı hakikatleri görerek çeşitli kararlar almaktadır. Bu toplantılar olayların gelişiminde ve kişilerin değişiminde önemli dönüm noktaları olmaktadır. Yazar, özellikle Göksu gezisinin ve Nihal'in katıldığı düğünün kahramanların duyguları üzerindeki değişimini okuyucuların yoruma bırakmadan açıkça ifade etmektedir.

Romandaki toplantılar esnasında dikkat çeken bir diğer nokta ise yazarın Batılı değerleri olumlayan, Doğulu değerleri ise üstü kapalı bir şekilde yeren ayrıntılarıdır. Bihter ud çalar, alaturka şarkılar söyler. Nihal ve Peyker ise piyano çalmaktadır. Romanın sonunda Nihal ve Peyker ahlaki olarak bir düşüş yaşamaz. Bihter ise annesinin akıbetine uğrayarak intihar etmek zorunda kalır. Ayrıca Firdevs Hanım'ın akrabasının düğünü esnasında Doğu'nun evlenme geleneklerine ilk kez şahit olan Nihal, bu tarz bir muameleye maruz kalmaktansa hiç evlenmemeyi düşünür: "Onu ne görücüler görecektlerdi ne de ihtiyar bir kadınla Kalpakçılarbaşı'na göndereceklerdi. O böyle evde, kendi evinde, kendi odasında, yalnız kendi kendisine, dünyada tek başına oturacaktı." (s. 244) Düğünde şahit oldukları Nihal'in Behlül ile evliliği kabul etmesinde de mühim bir rol oynar. Aracı kadınlar vasıtasıyla tanıştırıldığı biriyle evlenmekten ürken Nihal, tanıdığı Behlül ile evlenmeyi kabul eder.

2.7.4. Kırık Hayatlar⁹³

Kırık Hayatlar romanında Halit Ziya, "(...) ev içinden ya da konak ve yalı hayatından dışa açılarak, roman kahramanı Ömer Behiç'in gözünden çeşitli ailelerin ya da kırık hayatların dramını nisbeten sade bir anlatımla ve objektif olarak gözler önüne serer."⁹⁴ Küçük bir memurun oğlu olan Ömer Behiç büyük bir gayret göstererek doktor olmayı başarmıştır. Ancak o Avrupa'dayken annesi ve babası vefat etmiş, ablası ise eşiyile taşraya taşınmıştır. Yalnız başına bir hayat süren Ömer Behiç, ilerde sahip olacağı mutlu bir yuvanın hayaliyle avunmaktadır. Avrupa'daki eğitiminden döndükten sonra daha ilk görüşte "İşte beni mesut edecek bir kadın" (s. 30) dediği Vedide ile evlenir ve iki kızı dünya gelir.

Ömer Behiç doktor olması hasebiyle hayatlarına yakından şahit olduğu dertli ve mutsuz insanların öykülerini işten eve geldiğinde karısı Vedide ile paylaşmaktadır.

⁹³ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırık Hayatlar*, haz. Fazıl Gökçek (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017).

⁹⁴ Ömer Faruk Huyugüzel, *Halit Ziya Uşaklıgil* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2010), 73.

Ömer Behiç ve Vedide bu insanları gördükçe birbirlerine daha çok bağlanmakta ve saadetlerin kıymetini daha iyi anlamaktadır:

Etrafında böyle birçok, türlü acılarıyla, elemeleriyle, türlü gözyaşlarıyla, eninleriyle kırık hayatlar, biçare, hasta, kimi şifa bulamayacak yaralarla kemirilen, kimi hafif zehirlerle gizli gizli çürüyen hayatlar vardı. Onlar bu kırık hayatlar arasında kendi hayatlarının zinde ve tüvana saadetini daha celi bir hisle duyarak, kendilerini düşünen bir hazla, saadetlerinin leziz saatlerini nefis bir kevser içercesine katre katre, süze süze, mest ve mahmur yaşıyorlardı. (s. 38-39)

Her bakımdan mutlu olan karı kocanın evlendiklerinden beri hayalini kurdukları evin yapımı da nihayet tamamlanmış ve aile Şişli'deki yeni evine taşınmıştır. Evleri Kağıthane eğlencelerine gidenlerin yolu üzerindedir. Taşındıkları ilk gün pencereden dışarıyı seyreden Vedide, Kağıthane'den dönen kalabalığı görünce kocasını çağırarak geçen arabaları gösterir. Ömer Behiç ona Veli Bey'in kızları diye bilinen, vaktiyle İstanbul'un en tanınmış ailelerinden birinin son çocukları olan iki kızı gösterir. Bu iki kız, annelerinin elinde kalan ufak bir serveti terzilere, arabacılara harcamış, şimdi en fazla bir bahar devam eden nişanlıların tedarik ettiği arabalarla mesire yerlerinde dolaşmakla meşhurdur. *Aşk-ı Memnû*'daki Melih Bey takımı gibi kötü bir şöhrete sahip olan ailenin kızları için Vedide merhamet duyar.

Ömer Behiç, Veli Bey'in kızlarından sonra karısına, annesiyle Kağıthane gezisine gelen Şekûre'yi gösterir. Genç ve güzel bir kadın olan Şekûre kendisini aldatan kocası Ferruh Bey ve sevgilisi Refet'i uzaktan takip etmek için mesire yerlerine gitmektedir. Ömer Behiç karısına Şekûre'nin arabasını gösterir ve onu öldürmekte olan hastalığından bahseder. Vedide daha önce hikâyelerini dinlediği insanları şimdi evinin penceresinden izlemekte ve her biri ayrı bir dertten mustarip bu insanları gördükçe saadetinin de ani bir darbeye mahvolmasından korkmaktadır:

Hususiyle, artık bütün bahtiyarlık emelleri son haddine vararak biraz daha bahtiyar olmak için aranacak bir şeyi yokken o tehdit daha ziyade sarahat kesb ediyor; o düşman siması, saadetin bu tam muzafferiyetinden büsbütün taşan bir kin ile artık öç almak dakikasını daha ziyade tehir etmeyecek kudurmuş bir hırs ile bakıyordu. (s. 73)

Yeni evin ilk misafirleri Vedide'nin ailesi olur. Günlerce hazırlık yapıp eksiklikler tamamlanır. Yemek listeleri hazırlanır. Yemeğin olacağı gün Ömer Behiç işlerini

ayarlayarak evde kalır. Eşinin anne ve babasını mükemmel bir şekilde ağırlamak istemektedir. Ancak aile yemeği öncesi iki önemli olay olur. İlki Ömer Behiç misafirlerini beklerken arkadaşı Doktor Bekir Servet'in gelmesidir. Bekir Servet Ömer Behiç'ten farklı olarak evlenip çocuk sahibi olmaya yanaşmayan sefahat düşkünü bir kimsedir. Veli Bey'in büyük kızı Nebile'nin sevgilisidir. Nebile'nin, Talat Bey adında annesi tarafından eşinden ayrılan biriyle evliliği söz konusudur ama Bekir Servet bu durumu hiç umursamaz. Nebile'nin kardeşi Neyyir'in ise Ömer Behiç'e ilgisi vardır. Bekir Servet, daha önce Neyyir'in ısrarı ile Ömer Behiç'i muayene bahanesiyle Veli Beylerin evine çağırıp Neyyir ile görüştürmüştür. Bu kez geldiğinde ise Neyyir'in sürekli onun hakkında tafsilat istediğinden bahseder. Ömer Behiç bunun üzerine istemese de Neyyir hakkında düşünmeye başlar. Yemekten önce vuku bulan diğer mühim olay ise Ömer Behiç'in ablası Meveddet'ten gelen telgraftır. Telgrafta ablası, kocası Şakir Bey'in vefat ettiğini ve kendisinin de yanlarına gelmek için yola çıktığını haber vermektedir. Ayrıca Ömer Behiç'e yemek öncesinde genç hastası Şekûre'nin ölüm döşeğinde olduğu söylenir. Ancak bu olumsuz haber ailenin neşe içinde yemek yemesine engel olmaz. Ömer Behiç ve Vedide'nin mutlulukları etraflarındaki onca mutsuzluğa rağmen devam etmektedir:

Şu hâlde bu iki matemin arasında hayatın cereyanına kendisini salıvermek lazımdı. Hayat böyleydi. Bütün hayatın esasları arasında az çok gizlenen kendi kendisini düşünmeler vardı. Şakir Bey'in vefatı haberini bugün, bu evin neşvesi içine atan bu kırmızı kâğıt, ötede can çekişen Şekûre'nin, biçare mazlumenin hazin hayali çabuk geçen bir raşe verdikten sonra aile sofrasının başında toplanan bu adamlara, hayat, tekrar tasarruf eylemiş, onları kendilerine, kendi sıhhat ve neşvelerine iade etmişti. Mansur Bey yemeklerden ziyadece kaçırmaya sebep bulmak için Sabriye Kadın'a tuhaf methiyeler israf ediyor, Sadettin Andelip'in kulağına eğilerek, onun: "A, küçük beyimin ağzına yakışmayacak şeyler. Rabbim esirgesin! O nasıl laf? Ayıp! Ayıp! Küçük beyimin ağzına biber doldurmalı!" feryatlarına karşı aşk neşideleri mırıldanıyordu. Anne kız bile, biri kocasının perhizden gittikçe tebaüdüne ehemmiyet vermeyerek, öteki Ömer Behiç'in dalgınlığına dikkate vakit bulamayarak, yeni yapılmış bir düğüne müteallik bir musahabede kendilerini unutuyorlardı. (s. 149-150)

Kırık Hayatlar'daki ilk toplantı olan yemek, romanda bir dönüm noktası olur. Ömer Behiç ve Vedide'nin mutluluğu, Vedide'nin ailesinin yeni evlerine yemeğe gelmesiyle

en üst seviyeye ulaşır. Ancak diğer taraftan Bekir Servet tarafından Neyyir hakkında getirilen bilgi, eniştesinin ölümü üzerine ablası Meveddet'in onlara gelecek olması, ilerde çıkabilecek sorunların ilk habercisi olur. Yazar, daha romanın başlangıcında mutlu sona ulaştırdığı başkişilerinin yavaş yavaş uçuruma doğru gidecek olan yollarının ilk taşlarını aile yemeği öncesinde döşemeye başlar.

Halit Ziya, tüm ailenin bir sofrada toplandığı bu yemeği, etraflarındaki insanların ahlaki yozlaşmalarını eleştirel bir gözle izleyen Ömer Behiç ve Vedide'nin, en yakınındaki kişilerin gayri ahlaki davranışlarını çok da yadırgamadıklarını göstermek için kullanır. Romanın ahlaki yönden en olumlu karakteri olan Vedide, babasının on dört yaşındaki İsmet ile yakınlaşmasını ve yine kardeşi Sadettin'in İsmet'le ve Tayyar Efendi'nin müstefreşesi Piraye ile olan ilişkisini eleştirmez.

Bekir Servet, sevgilisi Nebile'nin izdivacını uzaktan izlemek için bir köye çekilmiş, giderken ailenin hekimi olarak Ömer Behiç'i görevlendirmiştir. Neyyir'in hasta olduğunu söyleyerek Ömer Behiç'i çağırırlar. Neyyir'i muayene eden Ömer Behiç, onun hasta olmadığını hemen anlar. Sahire Hanım ve Nebile onu Neyyir ile yalnız başına bırakarak dışarı çıkarlar. Neyyir kolayca Ömer Behiç'in aklını çelmeyi başarır, ona kendisiyle daha sonra buluşma sözü vererek evinden gönderir. Ömer Behiç, Beyoğlu'nda bir terzinin üst katında Neyyir ile buluşarak karısına ilk kez ihanet eder.

Bekir Servet, iki ay aradan sonra Ömer Behiç'i tekrar ziyarete gelir. Sevgilisi Nebile evlenmiş, o da onun evlendiği Talat Bey'in karısı Müzzan'a âşık olmuştur. Bekir Servet, Neyyir'in Mısırlı bir zengin ile evlenme ihtimali olduğunu söyler. Ancak Neyyir, Ömer Behiç'e bu konuda hiçbir şey söylememiştir. Ömer Behiç, evlilik meselesini sormak için Neyyir'in evine kadar gider ama kapıyı çalmaya cesaret edemeyip eve döner. Leyla'nın ateşi çıkmıştır. Artık Neyyir ile görüşmeme kararı alır. Ertesi gün eve gitmek üzere hastaneden ayrılır ama yine Beyoğlu'na gider. Neyyir gelmeden terzi kadından onun Mısır'dan misafirleri geleceğini öğrenir. Neyyir gelince kendisi de Mısır'dan talipleri olduğunu söyler. Ömer Behiç, Neyyir'le olan ilişkisinin sadece eğlence olmadığını, onu sevdiğini fark eder.

Vedide her geçen gün kendisinden uzaklaşan kocasının ihanetini hiçbir şey bilmemesine rağmen sezmektedir:

İşte dört aydan beri, ta yeni yuvalarına, bu saadet köşesine, heyhat, o kadar özenip süslenen bu son emel merhalesine geleliden beri onu ta küçük yaşından başlayarak

en büyük sevinçlerinin arasından tehdit ederek meserretlerine bir korkunun helecanlarını karıştıran tehlike hayali tahakkuk etmiş, onların saadetlerini, en tatlı bir deminde gelip zehirlemişti. (s. 311)

Kocasının ihanetini kabullenen Vedide onun kendisini kimle aldattığını ve bu ihanet kesinleşirse ne yapacağını da düşünür. Artık eskisi gibi eşiyle konuşup ona çevresindeki insanlar hakkında bildiklerini anlatmayan Ömer Behiç uzun süre sonra ilk kez Vedide'ye Bekir Servet'in, Talat Bey'in eski eşi Müzzan'la evlendiğini haber verir. Vedide, onun sevgilisi Nebile ile evleneceğini sandığını söyler. Bunun üzerine Ömer Behiç ona Nebile'nin Talat Bey ile evlendiğini hatırlatır. Vedide sebebini bilmediği bir hisle kocasına Neyyir'den ve onun Mısırlı biriyle evleneceğine dair dedikodulardan bahseder. O anda Ömer Behiç'in yüzünün kızardığını ve ellerinin titrediğini fark eder.

Neyyir'in Mısırlı biriyle evlenmeye karar vermesinden sonra Neyyir ile Ömer Behiç'in ilişkileri bir savaş halini alır. Sürekli birbirlerine hakaret etmeye başlarlar. Ömer Behiç o evlenince onunla artık görüşmeyeceğini söyler ama Neyyir bunu yapamayacağını söyler. Leyla'nın hastalığı daha da ilerler. Baş ağrısı ve ışık korkusu başlar. Ömer Behiç Leyla'yı başka doktorlara da muayene ettirir. Beyin zarı iltihabı olduğu kesinleşir. Ömer Behiç kızının hastalığı ile kendi günahı arasında bir bağ olduğunu düşünür:

Ah! Eğer hayatta insanların mukadderatına hâkim olan, onları tevcih ve idare eden tahlil ve izhar edilemez acip kuvvetler mevcutsa asıl bu yeni evin saadetine şeamet başka bir ufuktan üfürülmüş menhus bir rüzgârdı. Ve o ufkun perdesini kendi elleriyle, kendi ihtiyarıyla açmıştı. Birden bütün fen adamı sıfatının içinde sade bir ruhun hirasıyla titreyen bir başka hüviyet peyda oldu. Evini tehdit eden bu musibetin gölgesiyle kendi masiyetinin hatırası birleşti. İkisinin arasında bir irtibat vücuda geldi. (s. 354)

Leyla'nın hastalığı her geçen gün daha kötüye gitmektedir. Bu süre boyunca Ömer Behiç zamanını ailesiyle geçirir. Leyla babasına uzak davranmaktadır. Uzun bir rahatsızlık devresinden sonra Leyla vefat eder. Leyla'nın ölümü ile Vedide'nin ailesi tekrar Ömer Behiçlere gelir. Ancak burada tam anlamıyla bir toplantı gerçekleşmez. Ailenin bireyleri evin farklı yerlerindedirler ve herkes acısını tek başına yaşamaktadır.

Leyla'nın hastalığı sırasında Neyyir, Ömer Behiç'i arayıp sormaz. Ömer Behiç bundan hem memnun olur hem de kendisini bu kadar çabuk unutmasından dolayı üzüntü duyar. Neyyir, Leyla'nın vefatından dolayı taziye mesajı gönderir. Sonrasında da sürekli görüşme davetleri gönderir. En son davetinde Mısır'a gitmeden önce onunla görüşmek istediğini belirtir. Bunun üzerine Ömer Behiç daha fazla direnemez ve onun yanına gitmek üzere yola çıkar. Neyyir'in evine az bir mesafe kala birden yaptığı yanlış fark eden Ömer Behiç arabacıyı durdurur ve Leyla'nın mezarını ziyaret etmek için Maçka'ya gider. Ömer Behiç kızının mezarının başında doya doya ağladıktan sonra evine gelir ve Leyla'nın ölümünden sonra kendini ibadete veren Vedide'nin dizlerine kapanarak af diler.

Halid Ziya'nın romanlarında mutlulukların en üst seviye ulaşmasıyla bir düşüş başlar. Bu düşüş, kahramanlar tüm mutluluklarını kaybedene kadar sürer. Roman kişileri yaşadıkları zorluklara, kayıplara rağmen bir şekilde yeniden hayata tutunmayı başarırlar. Bu durum *Mai ve Siyah*'ta Ahmed Cemil için, *Aşk-ı Memnu*'da Adnan Bey ve Nihal için, *Kırık Hayatlar*'da Ömer Behiç ve Vedide için geçerlidir. Roman kişileri hayal ettikleri şeyleri elde ederler ama bu mutluluk hali uzun sürmez. Romanın sonunda yeniden tesis ettikleri mutluluk hâli ise eski mutlu günlerinin soluk bir kopyasıdır. Kişilerin elinde çekilen acılar karşılığında elde edilmiş tecrübeler vardır. Ahmed Cemil annesi Sabiha Hanım'la, Adnan Bey kızı Nihal'le, Ömer Behiç karısı Vedide'yle hayata kaldığı yerden devam etmeye çalışır. Ancak Bihter'in mutluluğu telafisi mümkün olmayan bir şekilde yıkılmıştır. Hayata tutunmasını sağlayan kimsesi yoktur. Bu nedenle ölümü seçer.

2.8. Mehmed Rauf

2.8.1. Eylül⁹⁵

Süreyya; karısı Suad, annesi, babası, kardeşi Hacer ve onun eşi Fatî ile yazı geçirmek üzere on gün önce taş ocağındaki köşke gelmişlerdir. Aile her sene yazı buradaki köşkte geçirmektedir. Romanın başlangıcında bir nisan akşamı tüm aile bir araya gelmiştir. Süreyya'nın halasının oğlu Necib de onlarla birlikte. Süreyya her yaz buraya geldikleri için yakınmaktadır. Beş yıllık evli olan çift daha önce aynı yerde şikâyet etmeden mesut günler geçirmişlerdir. Suad, her şey aynı olmasına rağmen

⁹⁵ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Mehmet Rauf, *Eylül* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2017).

Süreyya'nın bağda bulunmaktan bu kadar şikayetçi olmasını, eşini artık eskisi kadar mutlu edememesine bağlar:

Suad, kaşlarında bir endişe inhinası ile, gözleri daha ziyade kararak, kaç senedir bu aynı yerde, aynı hayatta şikâyet için hiçbir hal görülmeden geçirilmiş mesut günleri düşünerek sükût ediyordu; bir aralık “Evvelden hiç böyle söylemiyordun!” demek istedi. Fakat neye yarayacaktı? Ufak bir mazeret, adi bir sebeple geçirilmeyecek miydi (...) Çünkü asıl kabahatin köşkte olmadığını hissediyordu; kabahat şu, sebebini düşününce kalbini sızlatan can sıkıntısında, ne kadar aşk ve irtibat ile geçerse geçsin beş senelik hayatın yıprattığı kalplerde, bu kalplerin, kalb-i beşerin eskimeye olan kabiliyetindeydi. Ve o, kadın, bu acı tefekkürle başını eğip sükût ederken Süreyya söylüyor, şikâyet ediyordu. (s. 11-12)

Süreyya yalı tutacak elli liraları olmadığı için üzülürken karısı onu teselli etmek için elinden tutarak balkona çıkarır. O esnada kız kardeşi Hacer bahçede halazadesi Necib ile gülerek sohbet etmektedir.

Süreyya'nın iddiasınca her işte olduğu gibi bunda da babasının bir su-i tedbiri neticesi olarak fena bir izdivaç yapmış olan hemşiresi Hacer, izdivacının bu daha ilk senesi olduğu halde zevcinden soğuyarak aralarında aleni bir kayıtsızlık hükümferma idi; Fatîn her türlü tasavvurun fevkinde bayağı bir efendi çıkınca bir kuş gibi şen, biraz ince ve hoppaca olan Hacer için bu derin bir nefrete mucip olmuştu. (s. 17)

Süreyya, içinden Hacer'in gülerek sohbet ettiği genç, zarif ve yakışıklı Necib ile onun eşini kıyaslarken okuyucu da Fatîn'i tanır: “(...) yağlıymış gibi parlayan ensesi, yüzü daima bir istifade ümidiyle yan bakan küçük hilekâr gözleri, biraz yüksek omuzlarının üstünde yemek yerken bir hayvan şekli veren öne eğilmiş büyük başıyla nasıl iğrenç bir sima olduğunu kabul ederek Hacer'e hak vermek istiyordu.” (s. 18)

Biraz sonra ise fikrini değiştirir ve Hacer kimle evlense yine böyle olacağını iddia eder. Suad ise kocasına itiraz eder ve Hacer'e haksızlık ettiğini söyler. Necib Bey gibi biriyle evlense böyle olmayacağını savunur. Ancak Süreyya buna da itiraz eder ve Hacer'in Necib'e layık olmadığını, Necib'e daha ağırbaşlı ve ince bir kadın lazım olduğunu söyler.

Dışarıda üşüyünce hep beraber salona geçerler. Suad sobayı yakmaya çalışır. Hacer daha saatin çok erken olduğunu söyleyerek bezik oynamak ister. Necib, Hacer ve

Süreyya bezik oynarlar, Suad da onları izler. Fakat biraz sonra Hacer ondan da sıkılarak oyunu bırakır ve salondan çıkar. Necib, Hacer'in sıkılmasına hak verir ve on gün kalmak düşüncesiyle gelmesine rağmen hemen yarın dönmek istediğini, burada hayat geçirilmeyeceğini söyler. Bunun üzerine Süreyya biraz önce Suad'a ettiği şikayetleri şimdi de Necib'e anlatmaya başlar. Onlar konuşurken Suad düşünmeye başlar.

Necib söz söylerken hep kendilerinden mesut ve muvafık bir eş gibi bahsettikçe ona memnun ve minnettar bir nazarla bakarak teşekkür etmek istiyordu. Hâlâ saadet rengini muhafaza eden bu müşterek hayatlarının amakında kendi hiss olunmaz, görülmez melaller hissettiğinden, o söyledikçe gerçekten onun zannettiği kadar mesut olduklarına kanmak istiyordu. Hiç, hiçbir kederleri, nifakları, hiçbir şeyleri yoktu; fakat işte bu kadar samimi, bu kadar merbut bir hayata alıştığı için en gayr-i mahsus şeyler ona bir tehdit gibi geliyordu. (24)

Suad, Süreyya'nın şikayetlerini dinledikçe evliliğinin güzel günlerinin artık geçmişte kaldığını düşünerek üzülmektedir. Sonra aklına çocuklarının ölmesi gelir:

Ah çocukları sağ olsaydı... Ve bunu düşünür düşünmez her vakitki gibi ta ciğerinden bir şey sızlayarak gözlerini yaşlarla doldurdu. Ah çocuk! Bunu anlıyordu, bir çocuğun bir ailede nasıl bir rabıta olduğunu, gayr-i kabil-i telafi zannolunan eşvaka muadil bir başkalık, bir yenilikle kalpleri nasıl mahzuz ve mesut ettiğini düşünüyor, düşündükçe çocuğun zıyâna şimdi bunun için de ayrı bir matem tutuyordu. Ah sağ olsaydı, onların hayatını daima sıcak, daima genç tutacaktı. Bu zıyâ, kendilerinde o kadar derin bir yara açmıştı ki tekrar doğurmak için azim bir korku, mukavemet edilmez bir ictinap hissediyordu. (s. 25)

Romandaki bu ilk toplantıda romanın önemli kahramanları tanıtılır, kahramanların fiziki özelliklerinden ziyade ruhi özelliklerine değinilir. Yazar kahramanlar hakkındaki açıklamaları diğer kahramanlara yaptırır. Ayrıca bu ilk toplantı esnasında kişilerin arasındaki ilişkiler konusunda bilgi verilir, ailedeki tüm sorunlar göz önüne serilir. Hacer dengi olmayan biriyle evlendiği için mutsuzdur ve abisi ile Suad'ın mutluluğunu içten içe kıskanmaktadır. Süreyya her yaz Boğaziçi'nde güzel bir yere gitmek varken bağ içindeki bu köşke gelmekten çok sıkılmaktadır. Suad ise eşinin sıkılmasının sadece köşk ile bağlantılı olmadığını, evlilikleri ile de alâkalı olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle beş yıllık mutlu evliliklerini sorgulamaya başlar. Önce

kocasının şikayetlerini, kendisinin onu artık mutlu etmeye yetmemesine bağlar, sonra çocukları ölmeseydi evlilik bağlarının daha sıkı olacağını düşünür. En sonunda ise Boğaz'da bir yalı tutup eşini mutlu etmek için babasından para istemeye karar verir. Hemen babasına bir mektup yazarak Behice Dadı'sına verir. Dadısı sabah erkenden giderek bu mektubu babasına iletacaktır.

Ertesi sabah Suad kayınvalidesinin yanında Süreyya'nın çok sıkıldığından bahsederek bu sene burada kalamayacağını söyler. Bunun üzerine Hanımefendi: “Öyle ya, bir yalı tutar, alır seni götürür...” (s. 28) diyerek şaka yapar. Necib, istedikleri gibi bir yalıyı otuz liraya tutacaklarını söyleyince Süreyya yalı tutmak için annesinden para ister ama annesi parası olmadığını söyler. Suad, Boğaziçi'nde bir yalı tutmak konusunda fikrini almak istediğinden Necib'den de bir gece daha kalmasını rica eder.

Öğle yemeğinde aile ikinci kez yemek masasında toplanır. Bu toplantıda Hanımefendi sabahki konuşmaları hatırlatarak Süreyya'nın yalı tutup Suad ile gideceğinden bahseder. Hacer, bunu gerçek zannederek kıskanır ama şaka olduğunu anlayınca bu durumdan çok memnun olur. Hacer'in bu davranışını görünce Necib içinden Hacer ile Suad'ı kıyaslamaya başlar. Hacer'in güzellik bakımından Suad'dan üstün olsa da Suad'ın diğer bütün konularda ondan çok daha üstün olduğunu ve Suad idare etmese Hacer ile geçinmenin mümkün olmayacağını düşünür. Sofradan kalkıp salona geçtikleri zaman Necib bunu Suad'a da söyler. Fakar Suad “Hacer sizin zannettiğiniz kadar fena bir kız değildir” (s. 33) diyerek yine Hacer'i savunur. Hacer ise salona geldiğinde Boğaziçi'nde yalı tutmak konusunda Suad ile sürekli alaycı bir şekilde konuşur. Suad ise akşamleyin dadısının getireceği haberi beklediğinden sabırlı bir şekilde onun alaylarına cevap vermez.

Akşam olur ancak Suad'ın dadısı gelmez. Artık bütün köşk yalı konusunda alaylı bir şekilde konuşmaya başlamıştır. Suad ise onların sözlerine tahammül etmektedir. Necip onun sabrına şaşırır: “Suad'la işte beş seneden beri tanışıyorlardı; bu beş sene içinde ona olan hürmeti her an çoğalmış, kadınlar arasında böylesine tesadüf pek güç olduğunu zannettirmeye kadar varmıştı.” (s. 36)

Romandaki ikinci toplantıda Hacer ve onun Suad'a olan muamelesi, onun kötü muamelesine rağmen Suad'ın onun hakkında hep olumlu konuşması sergilenir. Necib iki kadını kıyaslar ve Suad'ın güzellik dışında her bakımdan Hacer'den üstün olduğuna karar verir.

Necib okuldan mezun olduktan sonra tahsil senelerinde biriken istekle yaşamaya koyulmuş, kadınlar hakkındaki uzaktan ve kitap sayfalarından edindiği bilgiler, tecrübeleriyle tamamen olumsuz yönde değişmiştir. Bu tecrübelerinden dolayı başlangıçta Suad'ın tavırlarını yapmacık sanmış ama zaman geçtikçe Süreyya'nın çok şanslı olduğuna inanmaya başlamıştı. Suad ve Süreyya'nın evliliklerine gıpta etmekte, Suad'ın karakterinden dolayısıyla eşi bulunmayacak bir zevce olduğunu düşünmektedir.

Nihayet Behice Dadı, Suad'ın babasının verdiği para ile döner. Süreyya ve Necib ertesi gün giderek Yenimahalle'de bir yalı tutarlar. Suad ve Süreyya hemen yalıya taşınırlar ve çok mutlu bir hayat sürmeye başlarlar. Bir süre sonra Necib, onların ısrarları üzerine sık sık onları ziyarete gelmeye başlar. “Necib bu hayatın bir başka neşesi oluyordu; bu halin bir parça yardımcısı da kendisi olduğu için onun da orada vücudu, meserretlerini biraz daha itmam ediyor gibiydi. Onun gelmesini sürurla istikbal ediyorlar, avdetini tehir için tuhaf tuhaf vesileler icat ediyorlardı.” (s. 77) Necib ziyaretlerine geldikçe Bentler'e, Beykoz Çayırı'na gezmeye çıkarlar. Necib Suat'ın Süreyya'ya olan düşkünlüğünü gördükçe evlilik konusundaki olumsuz fikirleri değişmeye ve Suat gibi birini bulsa evlenebileceğini söylemeye başlar.

Suat, Süreyya ve Necib dolaşırken yalının etrafında sık sık bir genç ile karşılaşmaya başlarlar. Necib bu gencin Suad ile alakadar olduğunu düşünüp içten içe kıskanmaya başlar. Sadık bir eş olduğunu düşündüğü Suad'ın bile eşini aldatabilme ihtimali Necib'in kadınlara olan güveninin tamamen sarsılmasına neden olur. Artık hiçbir kadına güvenmeyeceğini düşünür. Dört gün boyunca Suad ve Süreyya'nın yanına gitmez, Tarabya'da, eğlenceli olduğu söylenen bir otelde kalmaya karar verir ancak tam bu sıralarda Suad ve Süreyya'dan bir davet mektubu alır.

Mektupta temmuzun üçünde altıncı evlilik yıl dönümü olduğundan bir kutlama yapmayı düşündüklerini haber verirler ve Necib'i bu kutlamaya davet ederler. Ayrıca Süreyya'nın annesi de gelemeyeceği bilinmesine rağmen davet edilir. Necib kendine daha çok azap çektiirmek için yemeğe katılır. “Fakat yemeğin sonunda bir söz, bir hamlede içilen ve o anda hayat ve şifa bahşeden bir kase-i şifa gibi oldu, bütün ıstırapları sönüp yerine azim bir rehavetten, emniyetten mürekkep bir huzur ve teselliyat geldi(.)” (s. 133) Romandaki üçüncü toplantı olan bu yemek esnasında Necib Suad'ın başka biriyle ilişkisi olduğu düşüncesinin yanlış olduğunu anlar. Suad ile alakası olduğunu sandığı kişinin yan komşularının gelini ile ilişkisi olduğunu

öğrenince çok sevinir. Bunun üzerine Necib, Suad'ı neden bu kadar kıskandığını sorgulamaya başlar:

Birdenbire karşısındaki aynada kendini gördü. Mütegayyir çehresinde gözleri o kadar garip bir nazarla bakıyordu ki durdu. Bu gözler sanki aynadan kendine, “Niçin?” diye bakıyor gibi geldi. Evet, bütün bu ateşlerin, kıskançlıkların sebebi neydi? Hem gayr-i müesses, gayr-i müsbet olarak? Sonra onun ismini söylerken, böyle sadece, “Suad” diye söylerken bu zevk-i azim, bütün bu heyecanlar niçindi?

Gözleri camit, karanlık, bakıyordu; bir an oldu ki aynada kendine bakan gözlerden korkarak geri çekildi; sapsarı olmuştu. (s. 134)

Behice Dadı, bağ evine ziyarete gidince Hacer, Necib'in sık sık yalıya gitmesi konusunda imalarda bulunur. Onun bu imalarını Dadı, Suad'a söyler ve Suad'ı dedikodular konusunda dikkatli olması için uyarır. Suad Necib ile alakalı hiç böyle bir düşüncesi olmamasına rağmen Hacer'in aklından bu tarz düşünceler geçmesine çok üzülür:

Şimdiye kadar Hacer'i herkese karşı o kadar müdafaa etmişken artık bu ispat ile bir daha buna cesaret edemeyeceğini anlıyordu; onda iğrenilecek bir hal bir yılanlık bulunuyordu. Bu fenalığı ondan değil, kimseden beklememişti. Bir lüzum olmayınca böyle hiçten bir zehir çıkarmak için insanın nasıl bir kalbi olacağını düşünüyordu. (s. 173)

Suad, Necib'in artık evlerine gelmesinin doğru olmayacağını düşündüğü sırada Süreyya Necib'in bağ evinde üç gündür tifodan ölümle pençelediği haberiyle gelir. Süreyya onu hasta haliyle görmüş, çok üzülmüştür. Onun birkaç günde çok zayıfladığını söyler. Ancak Süreyya nedense birkaç hafta onu tekrar ziyarete gitmez. Suad da Süreyya'nın yanlış anlamasından korktuğu için bağa gitmek konusunda ona bir şey söylemek istemez. Bu süre zarfında Suad onun sağlık durumu konusunda çok endişelenir.

Yalıya geçtikten sonra Suad ve Süreyya bağ evine hiç gitmemiştir. Necib'in hastalığını haber aldıktan ancak birkaç hafta sonra Süreyya bağa gitmeye karar verir ve ilk kez onu ziyaret için tekrar bağ evine giderler:

Bu elim ve cansuz bir ziyaret oldu; asabını kıran muannit bir raşe ile olarak, yorgun, hasta, onun yanına öyle girdi; ve Necib yatağında üç haftalık hain bir hastalığın eleminden kurtulmuş, fakat bir kadid-i birenk olmuş, gözleri sarı ve zayıf yüzünde

müebbet bir ifade-i elem almış görünce ağlamak ihtiyacını men için lerzan dudaklarını sıkmaktan harap oldu; herkes bir şey söylediği halde o ağlamaktan korkarak bir şey söylemiyor, başında uğultularla dinliyordu. (s. 180)

Necib hastalığı sırasında günlerce gelmesini beklediği Suad'ı görünce onun yanında ölmek ister. Hacer konuşurken Suad onun imalı konuşup konuşmadığı konusunda tereddütlüdür. Necib'in nasıl hasta olduğu, hastalığı nasıl atlattığı anlatılırken Hanımefendi Necib'in yastığının altındaki bir hanım eldiveninden bahseder. Bunu duyunca Necib'in yüzü sapsarı olur. Hacer şımarık hareketlerle yastığın altından eldiveni çıkarıp gösterir ve Suad bu eldivenin kendisinin kaybolan eldiveni olduğunu anlayınca Necib'in kendisini sevdiğini anlar:

Demek o idi, eldiveni alan o idi demek... Arkasını getiremiyor, azim bir teşevvüş-i efkar ve muhakemat arasında korku ile saadet o kadar gayr-i muntazam bir mücadele ile onu yoruyordu ki tahammül edememekten korkuyordu. Ve bundan hissettiği memnuniyet, korku ile birbirine dolaşıyorlar, o kadar kalb oluyorlardı ki hangisi olduğunu tayin etmek kabil olmuyordu. (s. 182)

Yalıya geçildikten sonra aile üyeleri ile ilk kez bir araya gelinen bu dördüncü toplantıda Suad hiç beklemediği bir anda Necib'in onu sevdiğini anlar. Bu ani darbe karşısında bayılacak gibi olur ve Süreyya'nın o sırada odada olmadığına sevinir. Bir an önce kaçıp gitmeyi düşünürken bir darbe ile daha karşılaşır. Süreyya, Necib'in nekahet dönemini onların evinde geçirmesi için ısrar eder. Necib de kabul etmek zorunda kalır. Suad kara kara birbirlerinin yüzüne nasıl bakacaklarını düşünmeye başlar, Necib ise eldivenin tanınıp tanınmadığı konusunda şüpheli olduğu için daha rahattır.

Necib Süreyyaların evinde kalmaya başlar. Başlangıçta Suad ile Necib birbirine her zamanki gibi davranırlar ancak bir gün gelir Necib artık dayanamaz ve Suad'a onu sevdiğini itiraf eder. Ertesi gün artık onun yüzüne bakamayacağını düşünerek onların yanından ayrılır ve Tarabya'da bir otelde kalmaya başlar. Üç gün sonra Suad ve Süreyya araba ile otele gelerek Necib'i alırlar ve Beykoz Çayırı'na gezmeye giderler. Suad şimdiye kadar Necib'in aşkından habersiz bir şekilde onunla zaman geçirirken bu kez bu geziyi onun aşkını bilerek, kabullenerek ve Necib'i mutlu etmek için planlamıştır. Ancak Süreyya her şeyden habersiz neşeli bir şekilde konuşurken Suad kendini suçlu hissetmeye başlar:

Fakat şimdi yapılan şey büsbütün başka idi; şimdiye kadar kendinin hazırlamadığı, idare etmediği vakayiye baziçe olurken bugün kendisi de buna bir hareket ilave ediyor, sanki bir cihet veriyordu. Dün sadece ona bugün gelip bir nevi kabul ve itiraf demek olacak bu hareketle mesut etmekten, onu görüp mesut olmaktan başka bir şey düşünmezken, o hali idamede bulduğu zevke kendini böylece kamilen terk ediverip bu tehlike üstünde çırpınmaktan mukavemetsuz bir heyecan bulurken, şimdi, daha ilk hatvede hareketinin bütün çirkinliği ile ezilmekten kendini men edemiyordu. (...) Şimdi bir kere hareketinin çirkinliğini görmeye başlayınca bunu nasıl bir neşe ile, bir neşe-i günah ile, bahusus namuslu kadınların hissettikleri kendileri için o kadar memnu olan bu şeyin bir parçasını, tehlikesiz bir kısmını nihayet yapmak incizabıyla, isteyerek, memnun olarak yaptığını, sadece onu mesut ettiği için değil, ne kadar naçiz olursa olsun böyle bir his ile de yaptığını itiraf etmek onu kendinden nefret ve istikraha, adeta kızartan bir hacaletle sevk ediyor ve zevcini kolundan tutup çekerek hâlâ devam eden bu levsten uzaklaştırmak, bir zaman o kadar hürmet ettiği ve hürmet ederek mesut olduğu bu adamları kendi eliyle soktuğu bu çirkin mevkiden kurtarmak için ölüyordu. (s. 226-227)

Daha önce gezdikleri bu yerler tenhalaşmıştır. Ağaçların yaprakları sararmış hatta çürümüştür. Suad tabiat ile kendi hayatı arasında benzerlikler kurar. Yalya geldiklerinden beri sürdüğü mutlu hayat değişen mevsimle birlikte değişmiştir:

O zaman Suad'a da hayatının şu devresi kendi ömrünün, kendi kadınlık hayatının eylülü gibi geldi. Eylül... Birkaç gün hava ne kadar güzel olsa bu kadarcık fani bir güzelliğe bile minnettar olmak lazım gelen bir ay; içine birkaç günlük kış hücumundan acı düştüğü için, o güzel havaların, devamlı yazın artık nasıl geçmiş, sadece bir mazi olmuş olduğunu hissettiren bir esef ve hasret ayı.. Onun hayatı da öyle değil miydi? Son günlerin letafeti ile beraber, şimdi yine imkânsızlığa, yine hüznün ve kasvete düşmemiş miydi? Tıpkı şimdi düşündüğü gibi, nasıl yaz elindeki saadetten bihaber geçip ilk kış hücumuyla teessüf ederse, o da demin anlamamış, tahassür etmemiş miydi? Tekrar hayatına başlamak arzusu, bugün tekrar yaz olmak emeli gibi değil miydi? Bir senedir onu harap eden endişelerin, melallerin ne olduğunu artık iyice görüyor, "İşte benim eylülüm!" diyordu. (s. 230)

Romandaki bu beşinci toplantı Suad ve Necib'in birbirlerinin duygularından emin olduktan sonra ilk bir araya gelişleridir. Daha önce defalarca beraber zaman geçirmelerine rağmen Suad, Necib'in duygularından habersizdir. Necib de Suad'ı

hiçbir karşılık beklemeden sevmekte, onun kendini sevme ihtimalini çok fazla düşünmemektedir. Suad'a aşkını itiraf ettikten sonra onun vereceği tepkiden korkarak hemen yalıdan kaçıp Tarabya'daki otele gelmiş ve üç gün boyunca orada kalmıştır. Necib'in eşyalarını almak için yalıya gelen otel görevlisinden Necib'in otelde kaldığını öğrenen Suad, onu mutlu etmek ve onun hislerine kayıtsız olmadığını göstermek için Süreyya ile otele gider ve Necib'i onlarla Beykoz Çayırı'na gezmeye davet eder. Başlangıçta bu davranışının masum bir davranış olduğunu düşünen Suad, Süreyya'nın masum bir şekilde, her şeyden habersiz onlara eşlik ettiğini görünce hatasını anlar ve kendinden nefret eder. Ancak diğer taraftan hayatındaki tek güzellik olan Necib'in aşkıdan vazgeçerse hayatının bir daha geri dönüşü olmayan bir kış mevsimi gibi olacağından korkmaktadır.

Süreyya bağdakilerin konağa indiğini haber verir. Necib bu haberi duyunca o an aklına gelmesine rağmen daha önce kararlaştırmış gibi yarın kendisinin de İstanbul'a ineceğini söyler. Bunun üzerine Süreyya haftaya kendilerinin de konağa gidebileceğini söyler. Suad bu iki ani darbe karşısında şaşkın bir halde Süreyya'ya kışın burada kalmayı düşündüğünü hatırlatır. Süreyya çeşitli bahaneler öne sürerek artık kalmak istemediğini söyler ve Suad buna itiraz edince Süreyya kırıncı bir şekilde cevap verir. Suad, kendisi bu kadar itaatkâr olmasa nasıl bir evlilik hayatları olacağını düşünmeye başlar.

Konağa dönmeyi hiç istemeyen Suad, Süreyya'yı ikna edemediği için dönmek zorunda kalır. Eskiden mutlu olduğu bu evde Hacer'den dolayı artık çok zor bir hayatı olacağının farkındadır:

Ah artık her şey bitmişti, her şey, her şey... Artık en son günlerdeki o zehrinde bile bir hayat olan endişeler, heyecanlar hepsi bitmişti; zira oraya gidince her şeyin muhal olduğunu, hatta Necib'le konuşmak bile mümkün olmayacağını şimdiden, sadece düşünerek görüyordu. Hacer'in gözü önünde onlar hatta nazarlarıyla bile görüşemeyecekler, en küçük şeylerden, hatta yoktan manalar çıkarılacak, bir şey bilmeden, yalnız uzaktan istişmam ile o iftirayı icat eden insanlar arasında artık kendi sözlerinden bile korkmak lazım gelecekti. (s. 277)

Romanın başında bağ evinde toplanan aile kış gelince konakta bir araya gelir. Görünüşte her şey eskisi gibidir. Hacer kendisine, Fatîn Süreyya'ya hiçbir şey olmamış gibi samimi davranmaktadır ama Suad yalıda geçirdiği güzel günlerden sonra eski

hayatının, kişilerin ne kadar sıkıcı olduğunu fark eder. “Ve Suad, bundan sonra, her gün hayatı böyle geçireceğini görerek acı bir tahatturla yalıdaki ömrünü, bu yazın geçen o güzel hayatı, o saf ve serbest, şimdi endişeli zamanlarını bile arzu ile gördüğü o latif hayatı tahassrle düşündü.” (s. 284)

Romanın başındaki ilk toplantıda kocası ve onun ailesiyle sürdüğü yaşamdan memnun olan Suad, kocasının sürekli şikâyet etmesinden rahatsızdır. Ancak yalıdaki hayatlarından sonra tekrar konağa döndüklerinde şimdi Süreyya ailesinin yanında olmaktan memnundur, Suad ise bu hayata katlanmakta zorlanmaktadır. Eskiden eşiyle mutlu olmalarının sadece kendi çabaları sayesinde olduğunu anlamış, etrafındaki insanların gerçek yüzünü gördüğü için onlara tahammül edemez bir hale gelmiştir. Saygı duyduğu tek kişi Hanımefendi’dir. Hanımefendi eşinin tüm huysuz davranışlarına sabretmektedir. şimdi Suad ya Hanımefendi gibi bir eş olup tekrar eskisi gibi yaşamaya devam edecek ya da her şeyden vazgeçecektir.

Süreyya ve Suad’ın konağa dönmelerinden sonra Necib sık sık konağa gelmeye başlar. Suad, Hacer’in imalarından korktuğu için bu ziyaretler esnasında Necib’e karşı çok soğuk davranmaktadır. Necib onun dikkatini çekmek için Hacer ile samimi bir şekilde konuşmaya başlar. Suad onun Hacer ile bu şekilde gülüp eğlenmesine tahammül edemez ve Necib’in en son konağa gelişinde hastalığını bahane ederek onun yanına inmez. Bunun zerine Necib artık konağa gelmemeye başlar. Fatîn onun yeni gelen tiyatro kumpanyasındaki bir aktrisin peşinde koşmasının konuşulduğunu söyler.

Uzun bir süre sonra, tüm ailenin toplandığı bir akşam Necib, ansızın konağa gelir. Fatîn onun gönül maceraları hakkında imalı bir şekilde konuşup gülmekte, Necib de onun söylediklerine kahkahalarla karşılık vermektedir. Daha sonra Necib kadınlar ve evlilik hakkında olumsuz şeyler söyler. Onun bu şekilde davranmasından Suad rahatsız olur. Ancak bir süre sonra onun hasta ve çok fazla içmiş olduğunu anlar. Hanımefendi onu zorla konakta kalmaya ikna ederek yatması için bir odaya çıkarır. Necib ve Hanımefendi odada konuştukları sırada Hacer, Suad’ı çağırarak onların konuşmalarını kapının arkasından Suad’a dinletir. Necib, konağa gelmediği zamanlarda neler yaptığını Hanımefendi’ye ağlayarak anlatmaktadır:

“lyorum ne yapayım” diyor ve, “Ne yapayım, ancak böyle unutabiliyorum, başka ne yapayım? Nasıl vakit geçireceğim, yalnız kalırsam ıldıracadıım...” diye şikâyet ediyordu. İhtiyar kadının darılır gibi, “Ne demek canım! Biraz aklını başına

toplasana... Nedir o murdar kadınların peşini artık bırak!” dediğini işittiler. Necib yemin ediyor, “Yalan!” diyordu, “Hep onun için, vallahi billahi yalnızlıktan kaçmak için...” O zaman hanımefendi, “Canım ne demek, buraya gelsene...” dedi. Ve Necib’in sükût ettiğini gördüler, tekrar hanımefendi, “Bak yine ağlıyorsun...” dedi ve artık Suad duramadı. (s. 349)

Romadaki yedinci ve son toplantı olan Necib’in bu ziyaretinde Suad, önce onun sefihane davranışlarından ve konuşmalarından çok rahatsız olur. Onun görüldüğü gibi bir insan olmadığını düşünerek ağlamak ister. Ancak onun Hanımefendi ile olan konuşmalarını dinleyince bu kadar serseri bir hayat sürmesinin kendisi yüzünden olduğunu anlar. Necib’in bu perişan durumundan dolayı kendini suçlu hisseder. Ertesi sabah Hanımefendi ve Hacer bir düğüne, Süreyya kaleme, diğerleri işe gider. Suad Hanımefendi’nin Necib için çağırdığı hekimi beklemektedir. Bir müddet sonra Necib gideceğini haber vermek için odaya geldiğinde Suad’ı yalnız görür ve ona tüm çektiklerini anlatır. Birbirlerine karşı duygularının değişmediğini anlarlar ancak Süreyya’ya acıdıkları için ayrı kalmaya karar verirler:

Nihayet, nihayet işte bitmişti ve sadece kendi sebeplerine bitmişti.

Necib sokakta sendeleyerek çamurların içine daldı, yağmur altında fark etmeyerek yürürken aklına başka bir yağmurlu gün geldi ve kalbi o kadar ezildi ki fedakârlığının derecesini bütün acılığıyla hissetti. Ah hayatın bu kadar fedakârlığa değecek nesi ve ne mükafatı vardı? (s. 361)

Romanın sonunda konakta yangın çıkar. Herkes evden dışarı çıkmayı başarır ancak Suad içeride kalmıştır. Süreyya ve Necib onu kurtarmak için tekrar eve girerler, Necib, alevlerin arasına atılır, Süreyya ise tavanın çöktüğünü görünce geri döner.

2.8.2. Halas⁹⁶

Romanın başkışısı Nihat, Harbiye’den zabıt çıktıktan sonra I. Dünya Savaşı sırasında İstanbul ve Suriye’de görev yapmıştır. Daha sonra tedavi ve hava değişimi için İstanbul’a gelmiş, oradan da babasından kalan malları satmak için İzmir’e geçmiştir. İzmir’de İtalyan bir anne ile İngiliz bir babanın kızı olan Beatrice’e ilgi duymaya başlar. Bu nedenle onun evinin karşısındaki bir pansiyonda kalmaya başlar. O sırada Mondros Mütarekesi ilan edilir ve sonrasında 6 Kasım 1918 günü iki İngiliz gemisi

⁹⁶ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Mehmet Rauf, *İşyanlar Direnişler Zaferler: Halas (Kurtuluş)* (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2013).

İzmir Limanı'na gelir. Gemiye görmek için toplanan halkın arasından bir grup “Zito Venizelos... zito” (s. 18) diye bağıarak ellerinde Yunan bayraklarıyla ilerlemeye başlar. Bunlara etraftan katılanlar da olur ve büyük bir kalabalık toplanır.

Nihat Türk topraklarında “Yaşasın Venizelos” diye bağırlmasına tahammül edemez. Onun olay çıkarmasından korkan arkadaşı Rüsuhi, onu alarak yazıhanesine götürür. Şehirdeki münevver Türkler de Rüsuhi Bey'in yazıhanesine toplanmıştır. Her gelen yeni bir haber getirmektedir. Nihat'ın gazeteci arkadaşı Kemal Mümtaz da yazıhaneye gelir. Yazdığı makaleler vatan aşkı ve milli duygularla dolu olan Kemal Mümtaz, içindeki zehri dökmek için hemen konuşmaya başlar:

(...) bırakışma olacağını duyduğunuz vakit hepiniz sıkıntıdan kurtuluyorsunuz; artık tabii ve kolay hayat başlıyor diye sevincinizden zıp zıp sıırıyordunuz. Başımıza nasıl belanın geldiğini hiç düşünmüyor, bilmiyordunuz. Halbuki bırakışma... (...) Bizimle beraber savaşmış bizim gibi mağlup olarak düşmanlarımızdan aman dilemiş müttefiklerimizin hiçbirisi için bizim için olduğu kadar tehlikeli, muzır ve amansız değildir.

Çünkü Almanya, Bulgaristan hatta ne de Avusturya bizim gibi canının, kanının düşmanları ile karma karışık ve iç içe yaşamıyor. Onlarda birbirleriyle geçinmeyen ve kapışan eden yalnız partilerdir. Fakat parti ne olursa gene Alman, gene Bulgar'dır ve hiç bir vakitte birbirlerinin hayatı ile oynamazlar. (s. 21)

Kemal Mümtaz ayrıca ülkeyi zor bir durumda iken savaşa sokan İttihatçıları eleştirir. İttihatçı olan Fazıl Şükrü savaşa girmemenin de kötü olacağını söyleyerek ona itiraz eder fakat Kemal Mümtaz onu gösterdiği delillerle susturur. Kemal Mümtaz ülkenin geleceği konusunda ümitsizdir: “Kim, hangi kahraman çıkacak da bu askere ümit ve kuvvet verecek ve silahları düşmanların elinden alıp bu askerle muharebe edecek? (...) Bence zerre kadar ümit yoktur. Bittik, bittik...” (s. 26) der ve Nihat'ı da alarak oradan ayrılır.

Romandaki bu ilk toplantıda farklı görüşlere sahip aydın kimseler Rüsuhi Bey'in yazıhanesinde bir araya gelir, ülkenin durumu ve geleceği hususunda görüşlerini açıklarlar. İttihatçıları savunan Fazıl Şükrü bile savaş sırasında yaşananlardan dolayı İttihatçıları eleştirir. Romanın başkahramanı Nihat bu toplantıda görüşlerini dile getirmez. Çünkü “Nihat şimdiye kadar yaşananların bu feci ve mutlak sonuçlarını hiçbir zaman, şimdi olduğu gibi ciddiyetle kavrayamamıştı.” (s. 28) Kemal Mümtaz'ın

söyledikleri onun durumun vahametini anlamasını sağlar. Bu toplantı, Nihat'ın milli hassasiyete sahip bir insan olmasında ilk adımdır.

Nihat ile Kemal Mümtaz yolda yürürken tanıdıkları insanlara rastlarlar ve bunlarla sohbet ederler. Cevat adındaki bir muallim onlara İzmir'in Yunanistan'a ilhak olduğunu haber verir. Bu haberi kimden öğrendiğini sorduklarında Vali Paşa'nın kâatibi Fahri Bey'den duyduğunu söyler. Bunun üzerine iki arkadaş haberin aslını araştırmak için Fahri Bey'in yanına giderler. O ise haberi kendisine Cevat'ın getirdiğini söyler. Cevat'ın yalan söylediği böylece ortaya çıkar. Daha sonra Saffet adında, bir ticarethane işleten ama aslında burayı sadece kadınlarla konuşup görüşmek için bir paravan olarak kullanan biri ile karşılaşılır. Nihat bu adama tahammül edemez ve Kemal Mümtaz'ı kolundan çekerek Saffet Bey'in yanından uzaklaştırır.

Biraz sonra Hasan Cemil adında biri arkalarından seslenerek onları ısrarla yazıhanesine davet eder. Hem kendisi hem karısı kötü bir şöhrete sahip olan Sadi ile tartışmalarında hakemlik yapmalarını ister. Tartışmanın sebebi Sadi'nin vagonlar ile getirdiği yirmi ton malı Hasan Cemil'in on ton diyerek satması ve fahiş kâr elde etmesidir. Sadi onu hırsızlıkla suçlayarak çekip gider. Hasan Cemil ise onlara Sadi'nin bu vagonları karısının sayesinde aldığını söyler. Nihat bu sohbete de daha fazla tahammül edemez ve derin bir hayal kırıklığı içinde oradan ayrılır. Hasan Cemil'in anlattığı bu dedikoduları yılışık bir şekilde dinleyen Kemal Mümtaz ise orada kalmayı tercih eder. Nihat gördükleri karşısında düşüncelere dalar:

Saffet, ebedî kadın meselesi arasında yuvarlanıyor, Hasan Cemil on lira fazla çarpmak için dünyayı dolaba koyduğunu aynen ifşa ediyor; Sadi aşırmasından, hırsızlığından bahseden merdi kıpti gibi şehirde sürdüğü israf ve konforlu hayatını, o arabalar, o tantanaları hep o gayri meşru vagon alım satımı sayesinde yaptığını itiraf ediyor ve bu tarafta İzmir elden gidiyordu. Yarın belki onlara orada ticaret yaptırmak, para kazandırmak değil, hatta hava aldırmayacaklar, su içirmeyeceklerdi. Derin bir kederle etrafına bakarak:

-Ah yok mu acaba? Diye inliyordu. Bu olan bitenlerden, sahiden herşeyi, kendi menfaatlerini, kendi ihtiraslarını unutacak kadar müteessir olmuş kimse yok mu idi acaba? (s. 43)

İzmir böylesine kötü bir durumda iken insanların hâlâ kendi menfaatleri peşinde koşması, her zamanki hayatlarını idame ettirmesi ve Yunanlıların yaptığı gösteriler hiç

olmamış gibi davranıp herhangi bir tepki göstermemeleri Nihat'ı çok üzer. Yaşadığı üzüntüyü paylaşacak birilerini ararken aklına Beatrice ve babası Mr. Daster gelir. Onlarla sohbet etmek üzere evlerine gider. Ancak Mr. Daster kendisini beklediği gibi karşılamaz. Beatrice de kendisini karşılamaya gelmez. Bu soğuk karşılanmaya rağmen içeri girmiş bulunduğu için kendisine gösterilen yere oturur. Bugünkü Yunanlıların gösterisini sorar. Mr. Daster: “Dört senedir bu adamların burunlarının üstünde gezdiniz, durdunuz. Şimdi intikam alıyorlar, hakları yok mu? (...) Bana göre bugün eşliğine geline nokta da yani arkalarında galip devletlerin donanma ve orduları diziliyken bu yapılanlar azdır bile...” (s. 50-51) şeklinde yanıtlar verir. Nihat onun bu sözleri üzerine onu dinlemekten ve ona cevap vermekten vazgeçer. O sırada Beatrice yanlarına gelir. Soğuk bir tarzda birkaç cümle kurduktan sonra salondaki çerçevelerle uğraşmaya başlar. Mr. Daster içinde sakladığı tüm düşünceleri yavaş yavaş dile getirmeye başlar. Donanmaların yakında İstanbul'a gireceğini, Sultan'ın ve tek bir caminin kalmayacağını, Ermeniler, Rumlar, Kürtler ve Arapların ayrı birer hükümet kuracaklarını, İzmir'in Rumlara, Suriye ve Adana'nın Fransızlara, Irak'ın İngilizlere verileceğini söyler. Bunun üzerine Nihat “Memleketimizi ne hakla böyle ötekine berikine dağıtıyorlar?” (s. 53) diye haykırır. Mr. Daster ise gülerek son darbeyi vurur:

- Çünkü yenildiniz, dedi. Biliyorsunuz ya! Zamanında savaşarak ezdiği bir kavme “Vay yenilmişlere...” diye haykıran bir Romalı serdar vardı. O zamanlar yenilenenler kesilir, biçilir, boğazlanırdı. Bugün kesmiyor biçmiyorlar, boğazlamıyorlar. Fakat bugün yine o zamanki gibi “Vay yenilmişlere...” zamandır. Niçin mağlûp oldunuz? (s. 53)

Mr. Daster'ın sözleri karşısında dehşete kapılan Nihat gitmek üzere ayağa kalkar ve salondan geçerken Beatrice'in piyanonun üstüne Venizelos'un büyük boy resmini astığını fark eder.

Romadaki ikinci toplantı olan Nihat, Mr. Daster ve Beatrice'in bir araya gelmeleri tam olarak bir toplantı görüntüsü arz etmez çünkü Beatrice konuşmalara hiç iştirak etmez. Ancak onun piyanonun üstüne Venizelos'un büyük boy resmini asması, konuşulan konu hakkında bildirilen bir görüş gibidir. Bu toplantı Nihat'ın uzun süredir görüştüğü ve kendisine yakın bulduğu Batılı insanların Yunanlıların gösterileri hakkında görüşlerini öğrenmesi bakımından önemlidir. Nihat medeni bulduğu bu insanların gerçek yüzlerini fark eder.

Muhitindeki Türklerin ve Batılıların davranışları karşısında dehşete kapılan Nihat, şimdiye kadar olup biteni göremeden keyfince yaşadığı ve parasını yabancılara ait pansiyonlarda, lokantalarda harcadığı için pişman olur. Bundan sonra her hareketinin vatanın menfaati doğrultusunda olacağına, memleket için yaşayacağına yemin eder ve yaşam tarzını tamamen değiştirir. Frenk mahallesindeki pansiyondan taşınır. Artık yabancılara ait lokantalara gitmez. Nihat vatanı için ne yapabileceğini düşünürken Kemal Mümtaz ona Yunanlıların propagandalarına karşı propaganda yapmak için Kadirzâdelerin bir heyet oluşturmak istediklerini ve bunun için üye seçimi yapacaklarını söyler. Kendisiyle aynı düşüncelere sahip birileri olduğunu ilk kez duyan Nihat bu habere çok sevinir ve hemen Kadirzâdelerin bulunduğu Sportin'e gider. Garsondan, onların üst kattaki salonda olduklarını öğrenir. Kapıyı vurup salona girdiğinde Şevki Bey ve ihtiyar bir adam konuşmaktadır. İhtiyar adam Nihat'ı görünce bir baş hareketiyle selamlayarak konuşmasına devam eder:

Evet Beyim, bu adamlar düne gelinceye kadar Türk çizmesi altında soluk alamazlardı. Bugünkü cüreti, küstahlığı veren şey bizim zaafımız, bizim acımızdır. Yalnız şu geçende yaptıkları gösteride serbest bırakılmaları ayranlarını o kadar kabartmıştır ki, bunun zararlarını asla kestiremezsiniz. Onlar bir mi yapıyorlar, biz karşılık olarak beş yapmalıyız... (s. 83)

Konuşmaya ara verdiklerinde Nihat Yunanlılara karşı yapılacak propaganda faaliyetlerine destek vermek için geldiğini ve harita çizimlerinde yardımcı olabileceğini söyler. Biraz sonra birkaç kişi daha gelir ve toplantı başlar. Katılımcılar iki komisyona ayrılır. Bir grup, Rumların bölgedeki nüfus oranlarına ilişkin verdikleri abartılı rakamlara karşı belge ve bilgi toplayacak, ikinci grup ise nüfus dağılımlarını gösteren diyagramlı, renkli haritalar çizecektir. Nihat'ın da bulunduğu harita komisyonuna albay emeklisi Emin Bey reis seçilir. Nihat onun gibi biriyle çalışacağı için çok mutlu olur.

Romadaki bu üçüncü toplantıda Nihat kendisi gibi vatanın kurtuluşu için çalışacak kişilerle tanışır. Emin Bey ile Nihat arasında baba-oğul ilişkisine benzer samimi bir ilişki kurulur. İki ay birlikte çalışıp haritaları tamamlarlar. Emin Bey, Nihat'a vatan için çalışmak istiyorsa İstanbul'a gitmesi gerektiğini söyler ve Ekrem Behiç Bey adında bir binbaşının yanına gitmesini tavsiye eder. Nihat İstanbul'a gitmeden önce Beatrice gelir ve Venizelos'un resmini, kendisinin asmadığını söyler. Ona olan aşkını

itiraf ederek burada kendisiyle kalmasını teklif eder ancak Nihat vatanını kurtarmak için İstanbul'a gideceğini söyleyerek onun teklifini reddeder.

Ertesi gün Nihat, Emin Bey'in kalp krizi geçirerek öldüğünü öğrenir. Ölmeden önce Nihat'a bir mektup yazarak İstanbul'da dayısının yanında bulunan kızı İclâl'e gizlice verilmek üzere bir mektup bıraktığını bildirmiştir. İstanbul'a giden Nihat ilk önce Emin Bey'in arkadaşı olan Binbaşı Ekrem Behiç'i ziyarete eder. İkisi otururken Ekrem Bey'in arkadaşı Binbaşı Server Bey gelir. Adana'da görev yapan Server Bey onlara Adana'daki işgal ve Ermenilerin halka yaptığı korkunç zulümler hakkında bilgi verir. Daha sonra Antep, Urfa gibi şehirlerde yapılan işgalleri anlatır. Tophane önünde gördüğü İngiliz savaş gemileri ve Server Bey'in işgaller konusunda anlattıkları Nihat'ın tekrar ümitsizliğe kapılmasına sebep olur. Ancak Ekrem Behiç, Türk halkı arasından çıkacak bir önderin gereken her şeyi yapabileceğini söyler. Bu sözleri duyan Nihat, mutlu bir hâlde Emin Bey'in kızına, babasının bıraktığı mektubu götürmek için ayağa kalkar. Ekrem Behiç, onun nereye gideceğini öğrenince İclâl'in dayısı Saim Remzi Bey'in Hürriyet ve İtilâf'ın önde gelen kişilerinden biri olduğunu söyleyerek tedbirli olması konusunda Nihat'ı uyarır.

Romandaki bu dördüncü toplantı esnasında Nihat, Binbaşı Ekrem Behiç ile tanışır. Ekrem Bey'in arkadaşı Binbaşı Server Bey'den Adana, Urfa, Antep gibi şehirlerdeki işgaller hakkında bilgi alır. Binbaşı Ekrem Behiç'in Türk halkı arasından çıkacak bir öndere olan güveni, Nihat'ın umutlarını tazeler. Ayrıca ondan İclâl'in dayısı Saim Remzi Bey'in Hürriyet ve İtilâf'ın önde gelen kişilerinden olduğunu öğrenir.

Nihat, Saim Remzi Bey'in evine vardığında evde akşam çayı olduğunu fark eder. Önce Saim Bey ile görüşür. Saim Bey, Emin Bey'in vefat ettiğini öğrenince neşelenir. Getirdiği mektubu vermesi için İclâl'i, Nihat'ın yanına çağırır ve ondan çaya teşrif etmesini ister. İclâl babasının ölüm haberini alınca ağlamaya başlar. Nihat babasının yazdığı mektubu ona verir ve babasının mektubu gizli bir şekilde okumasını istediğini bildirir. İclâl mektubu okumak için odasına gider, Nihat da misafirlerin bulunduğu salona geçer.

Nihat salona girdiğinde dans edenler arasında mavi elbiseleri ile Fransızları, hâkî kıyafetleri ile İngiliz subaylarını görür ancak bu subayların yanında bulunan hanımların Türk mü yoksa Hristiyan mı olduklarını anlayamaz. Saim Remzi Bey Nihat'ın salona girdiğini görünce hemen onu karşılar ve İngiliz subaylarıyla tanıştırır.

Nihat İngiliz subaylarının nasıl kişiler olduğunu anlamak için onlarla konuşmaya başlar. “Şimdi söz dönüp dolaşıp İstanbul’da yaşama gelmiş, İngilizler İslam hayatında son zamanlarda hayret edilecek bir değişim izlendiğini, hatta Türklerin de adeta Avrupalılar gibi yaşamaya başladığını takdir edercesine bir lisanla soruyorlar ve bu halle pek ilgilenmişe benziyorlardı.” (s. 142)

Saim Remzi Bey, İngiliz istihbarat şefi olduğunu söylediği Albay Thompson’a Nihat’ın tercümanlığı vasıtasıyla İttihatçıları şikâyet etmek ister ama Albay bu tür konuların kendi ofisinde konuşulmasının daha güvenli olduğunu söyleyerek Saim Remzi Bey’i dinlemek istemez. Bunun üzerine çok öfkelenen Saim Bey şaşkınlığını Nihat’a şu şekilde dile getirir:

-O kadar uğraşıyoruz, şu heriflere İttihatçı keratalarının muzır olanlarını olsun toplayıp bir yere tıknız diye kaç keredir müracaat ettik, hep sallıyorlar be canım. Aklım ermiyor ki sebebi nedir? Adeta heriflerden para uçlanıyorlar diyeceğim geliyor. Yalnız bunlar değil Saray da böyle... Bu yoldaki şikâyetleri, temennileri hep duymamazlıktan geliyorlar. (s. 143)

Bir süre sonra çaya Refi Cevat, Peyam gazetesi başyazarı Ali Kemal Bey, Refik Halit Bey ve Mehmet Ali Bey gibi edebiyat ve basın alanında tanınmış kimseler de gelir. Rahatsız olduğu bu ortamdan bir an önce kurtulmak için İclâl’in salona gelmesini bekleyen Nihat, İclâl’in, babasının mı yoksa dayısının mı fikirlerine daha yakın olduğunu düşünmektedir. Birazdan İclâl ağlamaktan gözleri kızarmış bir hâlde salona girer ve diğerleriyle çok fazla ilgilenmeden Nihat’ın yanına gelir. Nihat’a bu çaylar hakkında ne düşündüğünü sorar. Onun cevap vermekte tereddüt ettiğini görünce kendi fikrini açıklar:

-Ben hem sevmiyorum hem seviyorum, dedi; seviyorum şunun için ki, insanın tanıdığı birkaç dostuyla konuşması, eğlenmesi tabii iyi bir zevktir. Fakat bu dostların seçme ve cana yakın olmaları şartıyla... Böyle, dünyanın her biri bir köşesinden gelmiş ve güya bize medeniyet göstermek gururuyla kabarmış; halbuki şimdiye kadar görüp anladığıma göre birer hödük olan bu adamlardan nefret ediyorum. (s. 149)

Nihat, bu sözlerden sonra İclâl’in babasıyla benzer görüşlere sahip olduğunu anlayarak çok memnun olur.

Refi Cevat, bir subayın eşiyle dans etmektedir, daha sonra Ali Kemal ve Refik Halit'in yanına gider. Hepsi İclâl'in dayısıyla birlikte başka bir odaya geçerler. İclâl onların her zaman olduğu gibi kumar oynamaya gittiklerini söyler. O akşam Nihat ve İclâl birbirini yıllardır tanıyorlarmış gibi samimi bir şekilde pek çok konu hakkında konuşurlar ve vaktin nasıl geçtiğini anlamazlar. Nihat çaydan en son ayrılanlardan biri olur. O çıkarken Ali Kemal, Refik Halit, Refi Cevat ve Mehmet Ali hâlâ kumar oynamaktadır. "Nihat memleketin fikrini temsil eden ve zekâsını gösteren bu adamların hakiki yüzlerini gördü, ruhlarına şaşarak çıktı ve tramvaya binmek için Harbiye yolunda yürürken kendi kendine tuhaf tuhaf muhakemeler yürüttü." (s. 152)

Romadaki dördüncü ve en önemli toplantı olan bu çay esnasında Nihat, İclâl ile tanışır, onun fikirlerini öğrenir, İstanbul'da bulunan yabancıların ve Türklerin işgaller karşısındaki davranışları hakkında bilgi sahibi olur. İşgal güçleri ile samimi ilişkiler kuran Türk vatandaşlarını yakından tanımış olur.

İclâl, babasından kalan malları satmak için İzmir'e gider, Nihat da ona eşlik eder. Onlar İzmir'de bir oteldeyken şehir Yunanlılar tarafından işgal edilir. Nihat'ın İzmir'de olduğunu haber alan Mehmet Rüsuhi onları ziyarete gelir. Yunanlılar, halka ateş açınca Nihat dışarı çıkmak ister ancak İclâl kendisini yalnız bırakmamasını isteyerek Nihat'ın dışarı çıkmasına engel olur. Oteldeki bu toplantı esnasında Nihat ve İclâl, İzmir'de yaşanan olayları Mehmet Rüsuhi sayesinde öğrenirler. İzmir'in işgal edileceği bilinmesine rağmen Damat Ferit tarafından gönderilen Vali İzzet bu konuda hiçbir önlem almamış, hatta savaş gemisine merasimle ziyarete gitmiştir. Yunanlılar, işgal sırasında önceden göz koydukları dükkanları ve evleri yağmalamıştır. Dinledikleri karşısında Nihat, "Ah! Bunu onların yanına bırakacak mıyız?" diye sorar, Mehmet Rüsuhi daha önce olduğu gibi ümitsiz bir şekilde cevap verir:

Bir şey yapmak mümkün olsaydı şimdiye kadar yapmalı idik. Dün gece silâh, cephane dağıtılırken orada idim de, ötekinin berikinin söylediği sözleri işittim. Herif hem silâhı alıyor, hem cephaneyi yüklüyor; "Ben şimdi bunları alınca doğru eve kapanırım, şayet bir şey olur da tecavüz eden bulunursa kullanırım." İşte halk bu kadar kendi nefisini, yalnız kendi nefisini düşünecek olursa sonunda millet bu hale düşer. (s. 175)

İşgal nedeniyle ortalık karıştığından Nihat ile İclâl, dükkanlar ve bağlar için müşteri bulamazlar, bunları kiralayıp İstanbul'a dönerler. Nihat, İstanbul'a varınca Ekrem

Behiç Bey'in yanına gider. Ekrem Behiç onu sevinçle karşılar. Nihat, İzmir işgaline rağmen onun neden bu kadar sevinçli olduğunu sorunca İzmir işgalinden sonra çeşitli yerlerde düşmanlara karşı direnişin başladığını ve Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gittiğini haber verir. Bu güzel haberler üzerine Nihat ülkenin geleceği konusunda ümitlenir.

İclâl ve Nihat'ın İzmir'den dönmesinin üzerinden bir yıl geçmiştir. Nihat, Milli Mücadele'ye destek vermek üzere Ankara'ya gitmeye karar verir. Yola çıkmadan önce iskelede bir arkadaşı ile karşılaşır. Onunla konuşurken iki İngiliz askeri etraftaki insanlara sataşır. Daha sonra da Nihat'a çarparlar, o da dayanamayıp ikisine de yumruk atar. Sarhoş olan İngiliz askerleri, ağızları kan içinde yere yıkılınca arkadaşı Nihat'a hemen kaçmasını söyler. Nihat, Ekrem Behiç Bey'in yanına giderek olanları anlatır. Vapurla gitmesi tehlikeli olacağı için karayolu ile tebdili kıyafet Ankara'ya gitmesine karar verirler. Ekrem Behiç Nihat'a Ankara'ya götürmesi için önemli evraklar verir, o da evrakları ayakkabısının tabanındaki gizli bir bölmeye saklar. Ekrem Behiç onu Üsküdar tarafındaki bir köyde yaşayan Hacı Molla adında, kötürüm ve yaşlı bir kadının yanına gönderir. Nihat onun evinde köylü kıyafetleri giyerek sabah yola çıkacaktır. Ancak Hacı Molla'nın evine giderken takip edilir ve tutuklanır. Glavani Sokağı'nda bir İngiliz hapisanesine götürülür. Nihat orada çok küçük bir bodrumda hapis tutulur. Sorgu için Harbiye'deki mektebe götürüldüğü esnada Beatrice onu görür. Nihat sorgu esnasında İngiliz albayın masasındaki takvimde 17 Ocak 1921 tarihini görünce aşağı yukarı sekiz aydır hapiste olduğunu anlar. Asılsız pek çok suç isnat ederek onu suçlarlar ve tekrar hapisaneye göndermeye karar verirler. Hapisaneye götürülmeden önce Beatrice yanına gelerek İngiliz dostlarının yardımıyla onu bu gece haptisten kaçırıp evine getireceğini kulağına fısıldar.

Nihat haptisten kaçırılıp Beatrice'in evine götürülür. Yemek esnasında birbirlerine başından geçenleri anlatırlar. Beatrice, babasının ölümünden sonra annesiyle İstanbul'a geldiğini ve buradan Avrupa'ya gitmeyi planladıklarını söyler. Beatrice ertesi gün Nihat'a tekrar bir teklifte bulunur:

Görüyorsunuz ya memleketin hali günden güne fenalaşıyor. Sevr çemberi dişlerini her gün boğazınıza daha çok geçiriyor. Artık bir Osmanlı hükümeti vardır diye iddia etmenin saçmalığını inkâr edemezsiniz. Bütün Anadolu isyan halinde, fakat acaba bundan bir fayda çıkacak mı? Bu da belli değil. Yani her gün ümit azalmakta ve yeis çoğalmaktadır. Şayet Yunanlılar tekrar hazırlanıp yeni bir saldırıya geçerlerse

soluğu Ankara’da alacaklar demektir. Yani demek isterim ki böyle çürük ümitlere kapılıp burada kalmak sizin için büyük bir hatadır. Evvelce İzmir’de ettiğim teklifimi şimdi tekrar edersem ve “Geliniz, beraber Avrupa’ya gidelim ve orada rahat rahat yaşayalım” dersem beni gene reddeder misiniz? (s. 256-257)

Sekiz aydır hapisnede olduğundan Nihat’ın Sevr’den haberi yoktur. Bu nedenle Beatrice’in söylediklerini tam olarak anlamasa da Avrupa’da zavallı, şerefsiz ve tembel bir hayat sürmektense ölümü tercih edeceğini söyler ve onun teklifini bir kez daha reddeder. İkinci kez reddedilmesine rağmen Beatrice Nihat’ın azminden ve ümitvâr olmasından etkilenecek kendisiyle beraber Anadolu’ya gitmeyi ve onun gibi memleket için çalışmayı teklif eder. Nihat onun bu fedakarlığından çok etkilenir ancak İzmir’den İstanbul’a gelince nişanlandığı için bu teklifini de kabul edemeyeceğini söyler.

Nihat, Ekrem Behiç Bey’in evine gider ve ona başından geçenleri anlatır. Ekrem Behiç de ona Millî Mücadele’deki gelişmeleri haber verir. Nihat tekrar Ankara’ya gitmek istediğini bildirir. Ekrem Behiç, onu silah kaçırılan motorlar ile gönderebileceğini söyler. Nihat, İclâl’e mektup yazarak yanına çağırır. İclâl’e Ankara’ya gideceğini söyler. İclâl, bu kez kendisinin de onunla gelmek istediğini söyler. Nihat, Beatrice’e telefon ederek gideceğini haber verir. Beatrice onunla son kez görüşmek istediğini söyleyerek evine davet eder. Nihat oraya gidince Beatrice, İclâl’i de davet etmek istediğini söyler. Böylece romandaki son toplantı Beatrice’in evinde gerçekleşir. Romanın üç önemli kahramanı ilk defa bir araya gelirler. Beatrice İclâl’i samimiyetle karşılar:

O zaman genç kızlar arasında bir cıvıltı başladı. Onlar ilk görüşen kadınlar gibi birbirleriyle samimî ilk tanışmayı yaşarlarken Nihat karşılarında bir koltuğa uzanmış seyir ve gayri ihtiyari ikisini birbiriyle karşılaştırıyor ve garip tesadüf olarak ikisinin de birbirlerine pek benzediklerini görüyordu. (...) Görünüşleri bu kadar birbirini aynı olan bu iki vücut genel hatlarında bu ayniyeti göstermekle beraber hayat tarzlarında öyle ince teferruatlarla ayrılıyorlar, o kadar cazip farklar akla getiriyorlardı ki, birbirinin eşi denilebilecek oldukları halde ikisi de öyle ayrı şahsiyetler, o kadar açık hüviyetler oluşturuyorlardı ki, karşıdan bakıldığı halde birbirinden farkedilemeyecek bu iki genç kız konuştukları zaman tamamen farklılaşıyorlardı. (s. 292)

Beatrice, İclâl'in Nihat'a hayat arkadaşı olmaya layık olup olmadığını imtihan etmek ister gibi ona sorular sormaktadır. İclâl de “(...) Ankara'nın yüksek idealini, Mustafa Kemal'in derin vatanperverliğini ve azmini, direnişini methediyor ve Anadolu'da dile gelen ülkünün kutsallığını hararetle savunuyordu.” (s. 293) Nihat ise nişanlısının bu konu hakkındaki bilgisini hayretle dinlemektedir. Beatrice, İclâl'in sahip olduğu nitelikleri görünce “Sizi tebrik ederim Nihat Bey, dedi, size hakkıyla ve istediğiniz gibi bir hayat arkadaşı olmaya İclâl hanım cidden lâayık... Hem ne güzel İngilizce konuşuyor.” (s. 294) diyerek İclâl hakkındaki görüşlerini beyan eder. Beraber yemek yedikten sonra Beatrice onları motora binecekleri Kireçburnu'na kadar arabasıyla bırakır. İclâl ve Nihat, Beatrice ile vedalaşarak motora binerler.

Halas romanındaki toplantıların genellikle iki amaca hizmet ettiği görülmektedir. Romanın başlangıcındaki toplantılar, Nihat'ın Millî mücadeleyi desteklemesini sağlar. Sonraki toplantıların çoğunda ise Nihat, Millî Mücadele'nin gidişatı hakkında bilgiler edinir. Onun roman boyunca hiçbir zaman tam anlamıyla Millî Mücadele'ye dâhil olduğu görülmez. Hep olayları başkalarından öğrenir. Aktif olarak katıldığı sadece iki olay vardır. İlki İngiliz askeri ile yaptığı kavga, ikincisi ise Hacı Molla'nın evinde Kara Bakkal adındaki Rum asıllı kişiyi bayıltmasıdır. Nihat tutuklanıp İngiliz hapisanesine atılınca yine tüm olayların uzağında kalır. Hapisten çıkıp Ankara'ya doğru yola çıktığında ise roman sona erer.

2.9. Hüseyin Rahmi Gürpınar

2.9.1. *Şık*⁹⁷

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şık* romanının başkışisi Şatırzade Şöhret Bey zengin olmadığı halde alafrangalığa düşkün, gösteriş meraklısı bir kimsedir. Eline para geçtiği bir sırada Madam Potiş adında bir kadınla yirmi gün beraber vakit geçirmiş, parası tükenince de ondan ayrılmak zorunda kalmıştır. Ancak Madam Potiş'le geçirdiği zamanlar Şöhret'in bir türlü aklından çıkmaz ve tekrar onunla birlikte olmak için annesinin elmas küpelerini çalıp satar. Küpenin parasını alır almaz Madam Potiş'in Pangaltı'daki evine gider. Madam Potiş, daha en başından beri Şöhret'in alafrangalığa merakı olduğunu anladığından bu zaafını kullanarak ona istediklerini yaptırmaktadır. Şöhret'i bir buçuk ay sonra karşısında görünce çok sevinmiş gibi davranır ve bu

⁹⁷ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Şık* (İstanbul: Papersense Yayınları, 2015).

ayrılığın acısını çıkarmak için akşam bir güzel eğlenmeye karar verirler. Herkesin dikkatlerini üzerlerine çekeceklerini düşünen Şöhret, zinciri ellerinde bir köpekleri olmamasını tek eksikleri olarak görür. Madam Potiş dostlarından ödünç bir köpek bulamayınca ara sıra yemek verdiği bir sokak köpeğinin başına kırmızı ipekten bir başlık diker ve soyu tükenmekte olan cins bir köpek olduğunu söyleyerek Şöhret'i kandırır. Madam Potiş ve Şöhret, Drol adlı köpekleri ile Baba Perdriks'in lokantasına giderler. Onların sarhoş olmalarını fırsat bilen Drol lokantanın altını üstüne getirir. Aşçı Teodor, Drol'ü sopayla dövmeye başlar, bunu gören Şöhret aşçıya saldırır ve o da aşçıdan dayak yer. Ortalığın karıştığını gören Madam Potiş ise oradaki halkın arasına karışıp kendini gizlemeye çalışır. O esnada eski dostu onu görür ve kolundan sürükleyerek götürür. Şöhret cebindeki bütün parayı lokantadaki ziyarı karşılamak için vermek zorunda kalır. Madam Potiş'i bulmak için evine gider ancak ev sahibi onun evde olmadığını söyler. Şöhret, onu eve alması için ev sahibine çok ısrar eder. O da Şöhret'ten kurtulmak için başından aşağı kömür tozu döker. Hem gidecek yeri hem de parası olmayan Şöhret, Drol ile ortalıkta kalmıştır. Yarı bakkal, yarı meyhane olan bir yerde oturup geceyi nerede geçireceğini düşünür. Bu esnada arkadaşı Maşuk ile karşılaşır. Maşuk onu evine davet eder.

Şık romanındaki ilk toplantı Maşuk Bey'in evinde gerçekleşir. Şöhret eve gelmeden önce Maşuk arkadaşları ile kendi evinde toplanmıştır. Evde Razi Efendi, Selami Efendi, Raik Bey ve Maşuk'un sevgilisi Adel vardır. Yazar öncelikle Maşuk, Razi Efendi, Selami Efendi, Raik Bey ve Adel hakkında bilgi verir. Maşuk, Şöhret'in; Adel de Madam Potiş'in tam zıttı özelliklere sahiptir. Razi Efendi ve Selami Efendi ise bazı kusurları bulunsa bile oldukça olumlu tiplerdir. Raik Bey'in "ismi müsemmasına pek uygundur. Çünkü fikren pek sade ve bayağı bir adamdır. Malumat ve şıklık cihetiyle ise Şöhret'le hem-ayar gibidir." (s. 86) Maşuk Şöhret'i diğer arkadaşları ile tanıştırır. "Misafirler Maşuk'un sûret-i takdîmiyle takdim olunan zatın kılık ve etvârından bunun ciddi bir misafir olmaktan ziyade bu geceyi geçirmek için kendilerine a'lâ bir eğlence olacağını anlamışlar idi." (s. 90) Toplantıda bulunan kişilerden sadece Raik Bey, Şöhret'i ciddiye alır.

Şöhret, Madam Potiş ile başından geçenleri anlatınca Razi Efendi ona acır ve "(...) siz eğlenmenin yolunu bilmiyorsunuz. Kendim eğleneyim derken âlemi kendinizle eğlendiriyorsunuz." (s. 90) diyerek nasihat vermeye çalışır. Ayrıca Şöhret'in kıyafet tarzını da eleştirir. Bunun üzerine Raik de "Herkes kılığını, kıyafetini kendi arzusuna

tevfikan tanzim etmek hususunda hür değil midir? Görmüyor musunuz ki Frenkler bu bâbda ne kadar serbesttirler. (...) Ben biraz tırnaklarımı uzatacak oldum, milletimizin içinde nazar-ı ta'yîbine uğramadığım kimse kalmadı.” (s. 92) diyerek Şöhret’e destek olur. Raik, ayrıca Türk dilinin bazı konuları ifade etmede yetersiz olduğunu söyler. Raik’in Türkçenin yetersiz olduğunu söylemesi Razi Efendi’yi olduğu kadar Selami Bey’i de rahatsız eder ve Raik’i şu şekilde eleştirir:

Avrupa etvârına yeltenmek yalnız öyle tırnak uzatmak, Türkçe’yi beğenmemekle olmaz. Görmüyor musunuz ki erbâb-ı gayret bir taraftan tıbbî, fennî kitaplar tercüme ederek ve birçok ta’birât-ı fenniyyeyi ifade için Türkçe’de hakikaten mefkûd olan pek çok lügatları icat edercesine bulup çıkararak veyahut aynen istimal etmek suretiyle lisân-ı millîlerinin itmâmına uğraşıyorlar. Alafrangadır diye Avrupa’da ne kadar kabâyih var ise onları taklit edeceğinize biraz da muhassenât cihetini icraya gayret etseniz a! Tırnağını kunduracı Andonaki de uzatıyor. Eğer bu da bir meziyet ise o meziyetten teşerrüfe, tefahhura o herif de sizin kadar hak kazanıyor demektir. Siz alafranganın öyle cihetlerine özeniniz ki ondan husule gelecek şerefte böyle Andonakiler müşterek bulunmasın. Zemâimin taklidi de icrası da kolaydır. Asıl güçlük muhassenâtı taklit edebilmektedir.” (s. 94)

Maşuk’un sevgilisi Adel bir ara misafirlerin yanına gelir. Adel’i hem Şöhret hem de Raik çok beğenirler. Aşırı iltifatlarıyla onu rahatsız ederler. Şöhret ise zihninden Adel’i Madam Potiş ile kıyaslamaya başlar. Ancak iki kadın arasında ortak hiçbir ortak nokta bulamaz. Adel her bakımdan ondan üstündür. Adel’in Şöhret ve Raik’in iltifatlarından rahatsız olduğunu anlayan Maşuk sözü değiştirmek için konuyu Batılı bilim adamlarına ve sanatçılara getirir: “Bakalım yeni muharrirler, şairler, mütefenninler içinde kimleri beğeniyorsunuz?” (s. 97) diye sorar. Bunun üzerine iki şık birbirlerine bakarlar ve sözü Şöhret alır. En takdir ettiği edibin Fransız edebiyatından Mösyö Kanber olduğunu söyler. Maşuk ve Selami buna şaşırırlar. Bu sanatçıyı hiç duymadıklarını söylerler. Şöhret de onlara teessüf eder ve bu sanatçıdan ve onun “Kadınların Başparmağı” adlı eserinden övgüyle bahseder. Sonra cebinden küçük bir defter çıkararak bu eserden bazı saçma sapan parçalar okur. Bunun üzerine yazar, Şöhret’in bir birahanedeki Frenkler tarafından Mösyö Kanber konusunda nasıl kandırıldığını anlatır. Şöhret fen alanındaki bilgilerini sergilemek için de bir yığın saçmalaktan bahseder. Bu bilgileri de birahanedeki Frenklerden edindiği anlaşılır. Yazar, Maşuk’un evinde Şöhret’in, kıyafet, davranış tarzı ve sahip olduğu bilgi

bakımından ne kadar komik olduğunu sergiledikten sonra tüm misafirleri uyumaya gönderir. Ancak Şöhret'in düşürüleceği utanç verici durumlar henüz bitmemiştir.

Razi Efendi, Selami Efendi, Raik Bey ve Şöhret aynı odada kalırlar. Diğerleri hemen uykuya dalar ama Şöhret ve Raik'i uyku tutmaz. Raik Adel'i, Şöhret ise Madam Potiş'in ortadan kaybolmasını ve ziyanı karşılamak üzere paralarını lokantacıya vermesini düşünür. Bu sırada odanın kapısı hafifçe vurulur ve içeriye bir kadın girer. Şöhret kadınla konuşur ve karanlıkta bazı garip sesler duyulmaya başlanır. Bu sesleri işiten Raik, Adel olduğunu düşündüğü kadınla Şöhret'in yakınlaşmasını kıskanarak üzerlerine saldırır. Drol de havlamaya başlayınca hoteldeki herkes elinde şamdanlar ve lambalarla başlarına toplanır. Ortalık aydınlanınca Şöhret ve Raik'in, beyaz saçlı bir kocakarıyı çekiştirdikleri görülür. Bu son rezaletten sonra Maşuk herkesi sakinleştirmeye çalışır ancak bu sefer de Drol'ü susturamazlar. Köpeği bahçeye çıkarmak isterler bunu da Şöhret kabul etmez. Bunun üzerine Şöhret, köpeği ile evden kovulur. Ancak giderken odadaki arkadaşlarının paralarını ve bazı eşyalarını çalar.

Şöhret'in Maşuk ve arkadaşları ile bir araya geldiği bu toplantıda birbirine zıt karakterler karşılaştırılır. Maşuk, Razi ve Selami aklı başında, kültürlü ve milliyetçi kimselerdir. Şöhret ve Raik sadece şekilsel olarak Batılı olmaya çalışan, Batı'daki sanatçılardan ve ilim adamlarından habersiz cahil kimselerdir. Davranışları ve kıyafetleri ile kendilerini komik duruma düşürürler. Halk kendilerini yadırgadığı zaman bunu halkın cahilliğine bağlarlar. Konuşmalarının arasına sürekli Fransızca sözcükler sıkıştırmalarını ise Türkçenin yetersizliğine bağlarlar.

Romandaki ikinci ve son toplantı Tepebaşı Bahçesi'nde gerçekleşir. Maşuk'un evinde yaşananlardan birkaç gün sonra bir pazartesi akşamı Tepebaşı Bahçesi'nde bir orkestranın konseri vardır. Bahçedeki dinleyiciler arasında Maşuk Bey ve arkadaşları da vardır. Bu üç arkadaş para ve eşyalarını çalan kişiyi bulmak için oraya gelmişlerdir. Raik eşyalarını çalanın Şöhret olduğundan emindir. Biraz sonra Şöhret, Madam Potiş, Madam Potiş'in, Şöhret'e dans hocası Mösyö Tirel olarak tanıttığı eski dostu Hristo ve kırmızı başlığıyla Drol arabadan iner. Şöhret'in tepeden tırnağa kıyafetini değiştirdiğini gören dört arkadaş hırsızın Şöhret olduğundan emin olur. Raik, Şöhret'i polise tutuklatacağını söyler. Selami Efendi ise bahçeden çıktıktan sonra onu gizlice takip edip hırsızlığını inkâr edemeyeceği birkaç delil bulduktan sonra zabıtaya haber vermeyi teklif eder. Bu düşüncesi diğerleri tarafından kabul görür.

Mösyö Tirel biraz dans dersi vermek için Şöhret ve Madam Potiş'i bir havuzun kenarına götürür. Paris'te yeni icat olunan çekirge dansını öğreteceğini söyleyerek onlara güç bazı figürler yaptırmaya başlar. Dans esnasında önce Şöhret'in pantolonu yırtılır sonra da havuza düşerler. Madam Potiş boğulacaklarını sanarak bağırmaya başlar. O bağırırken bir de tabanca sesi duyulur. Efendilerinin ortadan kaybolduğunu gören Drol oradaki bir mutfaktan et çalar. Aşçı odunla köpeğe vurur. Köpek de can acısıyla kaçarken birkaç kişiye saldırır. Köpeğin kudurduğu düşünülerek bir silahla öldürülür. Silah sesinin sebebi de bu şekilde açıklanır. Bir garson, köpeğin sahiplerini havuzun kenarında gördüğünü söyleyince oradaki halk, Maşuk Bey, arkadaşları ve iki polis havuzun kenarına gider. Polis onlara köpeği sorar. Şöhret ise telaştan küpe olarak anlar ve annesinin küpesini çaldığını itiraf eder. Köpeğin ölüsünü görünce çok pahalı bir köpek olduğunu sandığı için iyice kendini kaybeder ve Maşuk'un evindeki hırsızlığı kendisinin yapmadığını söyler. Durum iyice karıştığı için polisler onları merkeze götürmeye karar verirler. Razi Efendi ve arkadaşları Şöhret'in sözlerinden onun hırsız olduğuna emin olurlar ve onu dava etmek için merkeze gitmeye karar verirler. Mösyö Tirel de oradan kaçar.

Maşuk Bey'in evindeki toplantıda kıyafetleri, davranışları, düşünceleri bakımından eğlence konusu olan Şöhret; Tepebaşı Bahçesi'ndeki toplantıda dans hocası sandığı Mösyö Tirel'in gösterdiği zor figürleri yapmaya çalışırken Madam Potiş'le havuza düşer. Böylece Şöhret, alafranga olmaya çalışırken kendini bir kez daha küçük düşürür. Ayrıca bu toplantı esnasında Şöhret'in yaptığı hırsızlıklar da ortaya çıkar.

2.9.2. İffet⁹⁸

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın ikinci romanı olan *İffet*'te tüm zorluklara rağmen temiz kalmaya çalışan bir genç kız anlatılır. Romanın "Mukaddime" kısmında yazar "(...) bir vakanın nevâdirden olması hakikiliğini muhal olmaz. Maahaza bu romanın mebnî-i aleyhi ser-â-pâ hakikattir. İtirafına lüzum görülmeyen bir noksanı varsa o da muharririn acz-i küllîsinden ibarettir." (s. 15-16) diyerek romanın gerçeklere dayandığını belirtir.

1300 senesinin eylül ayının ortalarında bir perşembe günü, iki saat süren yağmurun dinmesinden sonra ortalık sükunete kavuşur. Yazar, dalgın bir şekilde yazı odasının

⁹⁸ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İffet* (İstanbul: Papersense Yayınları, 2015).

penceresinden etrafı seyretmektedir. Bu sırada kapı çalınır ve arkadaşı Doktor “N” Bey gelir. Yazar ve şair olan arkadaşının, dalgın bir şekilde etrafı seyrederek tahayyülata dalmasını şaka yollu eleştirir. Daha sonra eleştirilerini ülkedeki şairlerin ve romancıların hepsine yöneltir:

Bizdeki şairliği, romancılığı da metafizikten ibaret görüyorum. Çünkü işte hiçbir maddiyet, hakikat, ciddiyet yok. Her gün gözümüzün önünde feci, mudhik bin türlü vakayi maddeten cereyan ediyor. Romancılarımız bunlardan istinsâh-ı hakîkate tenezzül eylemeyerek muhayyileleri kendilerine neyi parlak gösterirse âlem-i maneviyattan o garâibi bulup çıkarıyorlar!... (s. 22)

Doktor “N”, arkadaşının ve ona bana benzeyen sanatçıların hayalci sanat anlayışını eleştirdikten sonra “Bir şair, bir edip yazacağı şeyi tabiatta mükemmelen tedkik etmeli. O madde, o fikir, o mevzu üzerine birçok kütüb-i ciddiye ve fenniye mütalâa etmeli de sonra yazacağını yazmalıdır.” (s. 23) sözleri ile natüralist sanat anlayışını savunur. Daha sonra Doktor “N”, yazar arkadaşını daima semayı, bulutları seyretmek yerine hastaneye gelip hastaların çektiği acılarını görmeye davet eder. Hatta bu akşam fukara bir kadının evine gideceğini söyleyerek onu da çağırır. Yazar da bu daveti kabul eder ve beraber Topkapı civarında bir mahalleye giderler. Yazar, yolda giderken arkadaşından aile hakkında bilgi alır. Doktor “N” aile hakkındaki tüm bilgilerini şu şekilde özetler:

Bu göreceğin aile pek fakir ama hüsn-i hulk ve terbiyeleri fevkalade bir mertebede. Zavallılar evvelden zî-servet imişler. Sonra düşmüşler. Ailenin pederi Şakir Efendi isminde Macar mühtedilerinden bir zat imiş. Ailesini kazandığı ile iâşe etmekteyken o vefat edivermiş, varidât da kesilmiş. Fatih taraflarında bir haneleri varmış. Reis-i âilenin vefatını müteakiben o da yanmış. Bî-çareler üryan, sefil kalarak ... Mahallesi’nde kabir gibi dar, bir odalı bir tengnâ-yı sefâlete çekilmişler.

Şakir Efendi’nin zevcesi kırk beş elli yaşlarında bir kadındır ki hasta işte odur. Yirmi yaşlarında kadar fevkalâde güzel İffet isminde bir kerimesiyle bir de on onbir yaşında bir oğlu var. Şakir Efendi hayatında kızının tahsil ve terbiyesine pek ziyade itina edip Frenk mektebinde okutup yazdırmış. Müşa’şa, müzehhep kâşanelere şa’saa-i diğere verecek mertebede dil-firîb olan İffet’in, o hüsn-i bî-bahânın öyle bir külbe-i zarûret içinde külhana dikilmiş bir gül fidanı gibi solup kavrulmasını görmek kadar insanı müteessir edecek bir hâl tasavvur olunur mu? Kızın Latif

Efendi isminde bir de genç nişanlısı var. Lakin o da fakir, elli kuruş maaşla aklâm-ı resmiyyeden birine devam ediyor. (s. 26-27)

Yazar, kendisini görünce ailenin, sefaletlerini seyretmek için seyirci götürülmüş gibi hissedebileceğini söyler. Bunun üzerine iki arkadaş yazarı, sivil bir doktor olarak tanıtmaya karar verirler. Yazar ve Doktor “N”, ayrıca yol boyunca hayal-hakikat konusunda konuşurlar. Yazar romancılığın tamamen duygu ve hayaller katılmadan anlatılmasına şu şekilde karşı çıkar:

Azizim doktor, romancılığı dediğiniz gibi büsbütün maddiyat dairesine sokar isek onda bir letafet kalmaz. Taş yürekli bir romancının yazdığı vakayı ne kadar mutâbık-ı hakikat olur ise olsun kimseyi müteessir edemez. Evvela yazan teessürle yazmış olmalı, yani o yazdığı şeyleri kendinde hisseylemiş bulunmalı ki okuyanlara da tesir etsin. Modelimiz tabiat olsa da onu telvîn edecek, yaldızlayacak kuvvet-i i’câz-kâr, yine kuvve-i hayâliyyedir. (s. 30)

Doktor “N” ise arkadaşının sözlerine: “Zannetmem. Bir muharririn yüreği taş olsun, pamuk olsun tasvir eylediği vakayı bir fotoğraf kadar müşâbehet ve mutâbakat-ı tâtîmme ile tasvir etmek maharetine malik bulunursa o zat mesleğince meziyet ve kudret-i lâzimeyi hâiz bir sanatkâr demektir.” (s. 30) diyerek arkadaşının görüşlerine itiraz eder.

Oldukça izbe sokaklardan geçerek İffet ve ailesinin yaşadığı eve gelirler. Evde sadece İffet ve annesi vardır. Yazar İffet’i, tam da arkadaşının kendisini eleştirdiği tarzda şairane bir şekilde şu sözlerle okuyucuya tanıtır:

Merdiven başında bu muzlim hanenin mehtabı, hazin gecelerin sehâb-ı ulviyyeti içinde muhtecib bir bedir gibi koyu renkli bir câra bürünmüş olduğu halde istikbalimize çıktı. Karşımıza doğan bu nur, İffet idi. Sanki yed-i kudret, letâfet-i mahzâ olarak dünyaya getirdiği ne kadar hüsün varsa yine bunlardan en müntehâb hulasaları toplayarak güzellikte olanca kemâlât-ı sâniyasını bu çehreye sığdırıp kendi kudret-i belîgasına karşı yine kendi bir i’câz göstermek için bu vücudu halk eylemiş veyahut benî beşere bir melek modeli göstermek istemişti.

Ben bu âfet-i sâ mân-sûzu, bu cemel perisini görünce ulviyyet-i şâirâne cisim bulmuş veya ki câzibe-i insân şekline girmiş zanneyledim. (s. 36-37)

Romandaki bu ilk toplantıda yazar İffet ve ailesini yakından tanır. Zenginken oldukça sefil bir duruma düşen bu aile ve İffet, yazarın merakını celbeder. Yazar İffet’in

güzelliği ve bilgisi karşısında hayran kalır. Ziyaret sonrasında mütemadiyen onlar hakkında düşünür, İffet'in nişanlısı Latif Efendi'nin nasıl biri olduğunu, İffet'le birbirlerini gerçekten sevip sevmediğini merak eder.

Romandaki ikinci toplantı yine İffet'in evinde olur. Yazar arkadaşını ikna ederek iki gün sonra bir pazar günü tekrar onunla hastanın evine gider. Bu kez ziyaretleri bir doktor muayenesinden ziyade dostane bir misafirlğe benzer. Yazar İffet'i görünce şairane hayallere dalar. Doktor "N", İffet'e hitap ederek: "Refikimde biraz şairlik illeti vardır... Etrafını muhît olan âlem-i maddiyette nazar-ı dikkati câlib bin türlü eşya bulunduğu hâlde kendisi onların hiçbirine atf-ı nazar-ı tenezzül etmez. Daima semada bulutlar arasında, arş-ı berîn-i hayalât içinde yaşamak ister." (s. 67) sözleriyle yazarın etrafa bakış açısını eleştirir. Doktorun sözlerini dinleyen İffet kendisinin de yazar ile benzer görüşlere sahip olduğunu dile getirir:

Beyefendinin sevdâ-yı hayâline dokunmayınız. Nerede isterse dolaşsın. Çünkü o illetle ben de malûlüm... Nazar-ı hayâlim de vücudum gibi şu sefaletgâhımda mahpus kala idi ihtimal ki şimdiye kadar yaşayamaz idim. O dolaşır. Dereden, tepelerden, çimenlerden nafaka-i ruhîyyesini toplar. Bazen ummân-ı ızdırâbâta da dalar ise de bu hayalî tenezzüh-i şâirâne kasvet -i hayâtı tahfif için yine bir deva yerine geçer. (s. 68)

Doktor "N" arkadaşının ne kadar hayalci bir insan olduğundan bahsederken İffet kendisinin de onun gibi olduğunu söylemiştir. Ancak birazdan realizmi benimsediğini gösteren bazı sözler sarf eder. Doktor bu sözleri ile öncekiler arasında bir tezat olduğunu söyler. O sırada içeri önce İffet'in kardeşi Sabri, daha sonra da İffet'in teyzesinin oğlu ve aynı zamanda nişanlısı olan Latif gelir. Hemen sohbete dâhil olan Latif, İffet için "Bir romantik gibi düşünüp bir realist gibi yazmak ister. (...) Ne vakit Mösyö Zola akademiye aza intihâb olunursa İffet Hanım da realistiği o zaman tamamıyla kabul edecek. Şimdilik yarım realisttir." (s. 76) sözleriyle İffet'in Romantizm ve Realizm akımlarının ikisinden de benimsediği özellikler olduğunu ifade eder.

Romandaki ikinci toplantıda yazar, ailenin diğer üyeleri olan İffet'in kardeşi Sabri ve nişanlısı Latif ile tanışır. Daha öncesinde Latif'in nasıl biri olduğunu merak eden yazar, Latif'i İffet'e lâyük bulur. Birlikte büyümeleri ve çocukluktan itibaren birbirlerini sevmeleri hasebiyle İffet'le Latif'in aşkını Paul ile Virginie'e benzetir.

Ayrıca bu toplantı esnasında yazar, kendini Latif'e Doktor Hüseyin olarak tanıtır. Okuyucular yazarın adını ilk kez burada öğrenirler.

Yazar, bu iki ziyaretten sonra doktorla birlikte on dört, on beş kez daha hastanın evine gittiğini söyler ancak bu ziyaretler anlatılmaz. Yazar bu ziyaretler esnasında Latif ile samimi olur. Üç ay sonra doktor geçici bir görevle Anadolu'ya gönderildiğinde yazar, Latif ile görüşmeye devam eder. Ancak bir zaman sonra Latif ortadan kaybolur. Yazar onu çalıştığı kalemde, yazı yazdığı matbaa ve kitapçılarda arar ama bir aydır görünmediğini öğrenir. Bunun üzerine onu sormak için İffetlerin evine gider. Onların da kiralarnı ödeyemedikleri için evden kovulduklarını, Edirnekapı civarlarına gittiklerini öğrenir. Her yeri araştırmasına rağmen ailenin izini bulamaz.

Bir yıl sonra Doktor "N", İstanbul'a döner. Yazarla beraber aileyi aramaya devam ederler fakat bulamazlar. Teşrin-i sâni sonlarında bir cuma günü doktor ve yazar Yenibahçe civarında dolaşmaya çıkarlar. Daha sonra yürüyerek Edirnekapısı'na gelirler. Oradan da Eyüp'e inen yola saparlar. Oradaki mezarlıkların birinde tesadüfen Latif ile karşılaşılır. İffet'in ölümü nedeniyle akıl sağlığı bozulan Latif, onları İffet'in mezarının yanına götürür. Annesi mezarın yanında akşam namazı kılmaktadır. Kardeşi Sabri de bir kucak çiçekle gelir ve çiçekleri ablasının mezarının üstüne bırakır. Böylece uzun zaman sonra roman kahramanları İffet'in mezarının başında üçüncü kez toplanırlar. İffet, başından geçenleri günü gününe yazarak bırakmıştır. Latif onun yazdıklarını koynunda saklar ve kimseye göstermez. Yazar, İffet hakkında bir roman yazacağını söyleyerek Latif'ten kağıtları okumak için izin alır. Latif, yazara kağıtları ödünç vermez, mezarlıkta okuyup başka kağıtlara geçirmesini kabul eder. Yazar bu kağıtları temize geçirir ancak çok uzun olduğunu söyleyerek kağıtların sadece bir kısmına romanda yer verir.

İffet'in yazdıklarından; çocukluğunu, aldığı iyi eğitimi, babası ölmeden önceki mutlu hayatını, babasının ölümünden sonra yaşadıkları zorlukları, Latif'in İzmir'e gitmesinden sonra yaşadıklarını, Nermi Bey adında bir çapkının kendisine musallat olmasını, Fattan Raziye'nin Nermi Bey konusunda onu ikna çabalarını, tam Nermi Bey'in ahlaksız teklifini kabul ettiği sırada hastalandığını öğreniriz. İffet hastalığından sonra eline kalem alamaz. Hastalığından ölümüne kadar olan kısmı da annesi anlatır.

İffet romanında roman kişileri üç kez bir araya toplanır. Bunların üçü de yazarın romanı yazmak için gereken bilgileri toplamasını sağlar. İlk toplantıda yazar, İffet ve

annesiyle tanışır. Onların acıklı hayat hikâyesi, İffet'in güzelliği ve bilgisi yazarın ilgisini çeker. Yazar İffet'in evine ikinci kez gitmek istediğinde Doktor "N" onu romanı için konu aramakla itham eder:

Öyle ya! Ölüm hâlinde bir hasta kadın, bir de müeddeb hezârfen güzel bir kızı var. İhtimal ki kadın yakında vefat edecek. O nâdire-i hüsn kimsesiz kalacak! Rüzgâr-ı bahtı kim bilir bu kızı nasıl vartalara düşürecek? (...) Fena roman 'süje'si değil. Fikrini anlıyorum. Bu aileyi görmek isteyişin sırf merhameten ileri gelmiyor. Romana 'kolor' vermek için ihtimal ki yakında o hasta kadının vefatını da arzu edersin... Fakat dikkat et. Kıza bakışlarını beğenmiyorum. Tasvîrine uğraştığın romanda sonra hâline en ziyade acınacak 'kahraman' sen kendin olmayasın... (s. 62)

İkinci toplantıda yazar İffet'in kardeşi Sabri ve nişanlısı Latif ile tanışır. Latif'in de İffet gibi eğitilmiş ve sanatla ilgilenen biri olduğunu öğrenir. Ayrıca İffet'in kardeşi Sabri'nin aldığı eğitim de yazarın ilgisini çeker. Sabri okula gidemediği için İffet kardeşine evde kendisi Arapça, Farsça, Fransızca, tarih, coğrafya, kitâbet, hesap dersleri vermektedir. Yazar ve Doktor "N", Sabri'ye sorular sorarlar ve onun verdiği cevaplardan iyi bir eğitim aldığını anlarlar. İffet'in mezarı başında gerçekleşen üçüncü toplantıda ise yazar, İffet'in öldüğünü ve ölmeden önce başından geçenleri yazdığını öğrenir. Yazar İffet'in yazdıklarından ve annesinin anlattıklarından faydalananarak romanının eksik kısımlarını tamamlar.

2.9.3. Mürebbiye⁹⁹

Hüseyin Rahmi, *Mürebbiye* romanında kalabalık bir Osmanlı ailesi ile kendini mürebbiye olarak tanıtan Fransız bir hayat kadınının hikâyesini anlatmaktadır. Mülkiyeden emekli, altmış beş yetmiş yaşlarındaki Dehri Efendi'nin, ölen ilk eşinden Melahat ve Şemi adlarında iki çocuğu, eşinin ölümünden sonra aldığı bir odalıktan da Nezahet ve Vahip adlarında iki çocuğu vardır. Ayrıca evde Melahat'ın eşi Sadri, Dehri Efendi'nin kardeşi Amca Bey, Kâhya Eda Hanım, onun eşi Şaban Ağa ve aşçı Tosun Ağa yaşamaktadır. Dehri Efendi, kızı Nezahet ve oğlu Vahip için Matmazel Anjel'i Fransızca öğretmeni olarak tutar. Anjel mürebbiyelikten kazanacağı paranın isteklerini

⁹⁹ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Mürebbiye* (İstanbul: Papersense Yayınları, 2015).

karşlamak için yeterli olmayacağını düşünerek Dehri Efendi'nin ailesinin zenginliğinden faydalanmaya karar verir:

Matmazel, bir ameliyyat-ı mühimmeye şurû'dan evvel işin enini boyunu hesap eden mahir bir mühendis gibi “eks pelvate” edeceği gönüllerin sevdaya derece-i isti'dâdlarını tedkik ederek her birinin nabzına göre şerbet vermeye, fakat mahkûm-ı muhabbeti olacak zavallılarda aşk denilen maraz-ı müdhiş bir inbisât-ı tâmm ile âteş-gîr oluncaya kadar birine ettiği iltifattan diğerinin haberdar olmamasına be-gayet itina etmeye, teshirine uğraştığı gönüllerin bir kere inân-ı idârelerini eline geçirdikten yani ateş saçağa sardıktan sonra üftâdegânı beynine bir hiss-i rekabet ve kıskançlık düşürüp bu hâlde hem mahzûz hem de nakden müstefid olmaya karar vermişti. (s. 20-21)

Matmazel Anjel, önce Şemi ve Amca Bey daha sonra da Dehri Efendi'nin damadı Sadri Bey'le bir ilişki yaşamaya başlar ve bu üç erkeği aynı anda idare eder. Ancak Matmazel Anjel'in planları, Şemi'nin yatılı okuldan tatile gelmesi ve Sadri Bey'in karısı Melahat'ın hasta teyzesini bakmak için sık sık onun yanında kalmaya başlamasıyla bozulur. Şemi ve Sadri, Matmazel Anjel'le görüşmek için sürekli fırsat kollamaya başlar. Anjel vahim bir sonuçla karşılaşmamak için üç erkeğin hiçbirini odasına kabul etmemeye başlar. Bunun üzerine çılgına dönen Amca Bey, Sadri ve Şemi Anjel'in oda kapısında dolaşmaya başlar.

Romadaki ilk toplantı bir gece bu üç erkeğin Anjel'in odasının kapısında bulunan bir masanın altında bir araya gelmesiyle vuku bulur. Amca Bey, Anjel'in kapısını ısrarla çalar ama kapı açılmaz. O sırada bir ses duyar ve masanın altına saklanır. Masanın altına girince fark eder ki orada bir kişi daha vardır. İkinci gelen kişi de Anjel'in kapısını çalar ve merdivenden birinin çıktığını duyunca masanın altına saklanır. Bu esnada biriyle kafa kafaya çarpışır. Merdivenden çıkan kişi, evin kahyası Eda Hanım'dır. Karanlık koridor Eda Hanım'ın elindeki lamba ile aydınlanınca masanın altındakiler de birbirlerinin yüzünü görürler:

Birkaç saniye içinde sofa apaydınlık kesildi. Örtünün aralıklarından masanın altına giren ziya orasını, üç kişinin çehresini yekdiğerine seçtirebilecek mertebede rûşenâ bir hâle getirdi. Aman şu üç kişinin o esnada yekdiğerine fevkalade birer mahcubiyetle imâle eyledikleri nazarları görülmeliydi. Birbirinin nazar-ı ta'yîbîne hedef olmadansa yer yarılıp yere geçmek daha evlâ olduğunu yekdiğerine bu

bakışlarıyla ifhâm ediyorlardı. Fakat kim kimi ta'yîb edecek? İçlerinden daha az sezâ-yı hande hangisidir? Hangisi diğeriyle istihzâya kendinde hak görebilecek?

(...) Amca Bey, Sadri, Şemi... Mürebbiyenin tertip ettiği mudhikenin bu üç mühim aktörü göz göze gelmiş idiler. Amca Bey'le Sadri'nin yüzlerinde can acısına delalet eder işmi'zâzlar görülmesi müsademenin bu ikisi beyninde vâki olduğunu bildiriyordu. Bundan, Amca Bey'den evvel masa altına ihtifâ etmiş olanın Şemi ve son mültecinin de Sadri olduğu anlaşıyordu.

Bunlar birbirlerini görünce o kadar bozuldular ki çehreleri ağlamak ile gülmek beyninde nâ-kabil-i tarif bir hâl-i âcib peyda eyledi. Fakat mevkiin ne ağlamaya ne gülmeye müsaadesi vardı. (s. 104-105)

Eda Hanım, yalıdaki bütün erkeklerin dikkatini çektiği için Anjel'i kıskanmakta ve bir açığını yakalamak için sürekli gözetlemektedir. Anjel'in odasının kapısında kimseyi bulamayınca teker teker Amca Bey'in, Sadri'nin, Şemi'nin odasına giderek kontrol eder ve odalarında olmadıklarını anlar. Bunun üzerine Anjel'in odasında bulunduğunu sandığı kişilerin kaçmasını önlemek için kapıyı kuşağı ile bağlar ve durumu haber vermek için Dehri Efendi'nin odasına gider. Onun uzaklaşmasıyla masanın altındaki üç kişi hemen odalarına kaçarlar.

Masanın altındaki bu toplantı, yazarın vurguladığı gibi “mürebbiyenin tertip ettiği mudhikenin bu üç mühim aktörü”nü bir araya getirir. Böylece üçünün de Anjel ile ilişkisi olduğu ve Anjel'in hepsini idare ettiği ortaya çıkar. Ayrıca üç kahramanın toplandığı mekânın garipliği olaylara bir komedi havası katar.

Eda Hanım, Dehri Efendi'nin odasına gittiğinde o, Moliere'in Les Précieuse Ridicules adlı komedisini kendi kendine oynamaktadır. Kendi evinde bir komedi oynandığının farkında değildir. O sırada, kapısı Eda Hanım tarafından bağlanan Matmazel Anjel kapıyı yumruklamaya başlar. Bu sesi duyan Dehri Efendi, Eda Hanım ile onun odasının kapısına gider. Anjel'in bağırmasından erkeklerin içerde olmadığını anlayan Eda Hanım, odanın kapısını kendi bağladığını inkâr eder. Dehri Efendi'ye her gece sofada çitirtılar işittiğini, bu gece de aynı sesleri duyunca yukarı çıkıp etrafı kontrol ettiğini ama Amca Bey, Sadri ve Şemi'yi odalarında bulamadığını anlatır. Dehri Efendi gidip odaları kontrol eder. Herkes uykudan uyanmış gibi bir tavırla kapısını açar.

Dehri Efendi Mürebbiye'nin odasına gelir. Romandaki ikinci toplantı Anjel'in odasında, erkeklerin sorgulanması olur. Anjel, ağlamaktan kızarmış bir yüzle kapısını bağlayan kişinin, tam emin olamasa da Eda Hanım olabileceğini söyler. Eda Hanım, onun yalan söylediğini belirtince Dehri Efendi: “Sen utanmadan böyle melek gibi bir kız aleyhinde öyle tefevvühâtta nasıl bulunuyorsun?” (s. 130) diyerek Eda Hanım'a kızar. Daha sonra Dehri Efendi; Amca Bey, Sadri ve Şemi'yi teker teker Mürebbiye'nin odasına çağırarak sorgular.

Amca Bey ve Sadri, aralarında anlaşmış gibi odalarında olduklarını ve Eda Hanım'ın Anjel'in odasının kapısını kuşağıyla bağladığını gördüklerini söylerler. Dehri Efendi Şemi'yi itiraf ettirmek için ona diğerlerinin her şeyi itiraf ettiğini söyler ve bu gece üçü beraber nerede olduklarını sorar. Şemi, beraber koruya gezmeye çıktıklarını söyler. Sadri bunu kabul etmez. Dehri Bey yalan söylediği için Şemi'yi falakaya yatırır. Amca Bey, Sadri ve Anjel onun her şeyi anlatmasından korkar. Bunun üzerine Anjel araya girerek Şemi'yi falakadan kurtarır. Eda Hanım, Mürebbiye'nin oda kapısını kuşağıyla bağladığı, onun iffeti hakkında konuştuğu ve Amca Bey, Sadri ve Şemi'ye odalarında olmadıklarını söyleyerek iftira attığı için bir daha dönmek üzere evden kovulur. Eşi Şaban Ağa da Nevres isminde bir halayıkla nikahlanır.

Romandaki üçüncü toplantı yine Anjel dolayısıyla yapılır. Amca Bey, Sadri ve Şemi'nin Anjel'i sevdiği ve onunla birlikte olduğu anlaşılmıştır. Üç âşık bu durumda ne yapacaklarını bilememektedir: Mürebbiye'yi üçü de sevmeye devam mı edecek yoksa üçü de terk mi edecek? Yahut ikisi aradan çıkacak Anjel birine mi kalacak? Amca Bey, Anjel meselesini konuşmak üzere korudaki kestanelikte toplanmalarını ister.

Korudaki toplantıda başlangıçta Amca Bey ve Sadri, Anjel'i sevdiklerini inkâr etmeye çalışırlar ama sonra işin içine kıskançlık girince üçü de mürebbiye'yi sevdiğini itiraf eder. Bunun üzerine Anjel kimi seviyor diye tartışmaya başlarlar. Bu konuda kendine en çok güvenen Sadri'dir. Anjel'in kendini sevdiğinden emin bir şekilde Amca Bey'in kamburu ile dalga geçer. Amca Bey, evin damadı olmasına rağmen bu kadar rahat bir şekilde Anjel'e aşkını itiraf eden Sadri'ye evdeki mevkiini hatırlatır:

Mademki bu aileye sebep-i irtibâtın olan kadına karşı hukûk-ı zevciyyeye adem-i riâyetini alenen itiraf ediyorsun... O hâlde aftos piyos! Yarın önüne kunduralarını çevirdikleri gibi buraya nasıl geldinse yine öyle gidersin... Hem bugün ilk işim de

o olsun. Gideyim biradere hakikat-i maddeyi anlatayım da sen görürsün... Bak seni burada bir saat alıkor mu? Buradan def olduktan sonra “Ah arkamda Amca Bey kadar kamburum ola idi de yine o yalıda buluna idim.” dersin, ama iş işten geçmiş bulunur. Burada, ahırdaki hayvanları besler gibi yiyip içirdikten sonra Melahat’e koca mı bulunmaz? (s. 170-171)

Amca Bey ile Sadri’nin tartışmalarını dinleyen Şemi daha fazla dayanamaz ve ikisinin de yüzüne tükürür. Sadri de ona bir tokat atar. Böylece ikisinin arasında kıyasıya bir mücadele başlar. Amca Bey keyifle ikisi arasındaki kavgayı bir müddet seyrettikten sonra araya girmek ister ancak o da onlarla birlikte yokuş aşağı yuvarlanmaya başlar. İkisini ayırmaya kuvvetinin yetmeyeceğini anlayan Amca Bey, Dehri Bey’in geldiğini söyleyerek onları korkutur ve kavgayı sona erdirir. Romandaki bu toplantı birbirinden habersiz Mürebbiye’yi seven üç kişinin birbirlerinin duygularından haberdar olmasını sağlar. Sonrasında bu üç kişi birbirlerine hasım haline gelirler. Romanın daha sonraki gidişatını da Anjel’in bu üç aşığı arasındaki çekişme belirler.

Romandaki dördüncü toplantı, evin kütüphanesinde gerçekleşir. Dehri Efendi; Amca Bey, Sadri ve Şemi’yi kütüphanesine çağırır. O esnada Anjel de orada Nezahet ve Vahip’e ders çalıştırmaktadır. Dehri Efendi ve Anjel edebi konularda konuşmaya başlarlar ve diğerlerinin orada olduğunu fark etmemiş gibi bir saate yakın konuşurlar. Dehri Efendi, bekar oldukları için Amca Bey ile Şemi’nin bundan sonra selâmlıkta kalacağını söyler. Sadri ise evli olduğu için yine haremdede kalacaktır. Ayrıca Dehri Efendi, Amca Bey ve Şemi’ye yazdığı Fransızca kitabı Türkçeye çevirme, Sadri’ye de tercümeleri temize geçirme görevini verir. Amca Bey ve Şemi, Anjel’in Sadri ile harem tarafında yalnız kalmak için ikisini selâmlık tarafına yollattığını düşünürler.

Sadri, Amca Bey ile anlaşarak Şemi’den intikam almaya karar verir. Amca Bey, Mürebbiye ile görüşemediği için kıskançlıktan kıvranan Şemi’ye bu gece Sadri ile Anjel’in buluşacaklarını söyler. Bunu öğrenen Şemi, ikisini bir arada yakaladıktan sonra öldürüp sonra da kendini yalının penceresinden Boğaz’ın sularına atmayı planlar. Gece olunca Anjel ile Sadri’yi bir arada yakalamak için hareme gelir. Anjel’in odasının kapısını zorlayarak açar:

Anjel ayaklar çıplak, göğüs bağır üryan, saçlar ürpermiş, lerzân, pür-dehşet bir vaz’la odanın bir köşesinde ayakta duruyor, üç erkekle oynamak istediği “muaşaka”

komedyasının hiç intizar etmediği böyle bir faciaya tahavvülüne hayret ediyormuş gibi havf ü veleh ile karışık bir nazarla bakıyordu. (s. 227)

Şemi, odaya girdiğinde sadece Anjel'i görür. Onun sakladığı âşığını aramaya başlar. Odadaki dolabın kilitli olduğunu görünce hançer ile Mürebbiye'yi tehdit ederek anahtarı ister. Anjel anahtarı vermeyi istemese de Şemi'nin dolabı kıracağını söylemesi üzerine anahtarı verir. Dolabı açarsa çok pişman olacağını söyleyerek bayılır. Şemi, aynalı dolabı açtığında karşısında babasını görür ve bayılır. Anjel ile Şemi'nin yerde baygın yattığını görünce Dehri Efendi de bayılır. Mürebbiye tarafından idare edilen komedya, Şemi'nin kıskançlığı yüzünden neredeyse bir trajediye dönecekken Dehri Efendi'nin hiç umulmadık bir şekilde aynalı dolaptan çıkmasıyla bir komedi olarak sonlanır. Beşinci ve son toplantı, romanın sonunda Anjel'in odasında gerçekleşir. Ancak bu toplantıda üç kahraman bir araya geldiğinde üçü de baygın bir şekilde yerde yatmaktadır.

2.9.4. Nimetşinas¹⁰⁰

Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Nimetşinas* romanının ön sözünde “O emeklerinin mukâbele-i şükrâniyesi olarak namına hayrat tesis edecek kadar zengin değilim. İlk elfâz-ı latîfesini senden öğrendiğim bir lisanla muharrer işte bu eser-i nâcizi ihdâ ediyorum. Nisvâniyete şeref verecek iki kadının ismetteki müsabakalarını musavverdir.” (s. 16) diyerek *Nimetşinas* romanını üç yaşında kaybettiği annesine ithaf eder ve romanın konusu hakkında kısaca bilgi verir.

Roman, yazarın pek çok eserinde olduğu gibi İstanbul hayatını canlı bir şekilde gözler önüne seren bir sahneyle başlar. Şubat ayında, hafif lodoslu bir havada Ferah vapuru beşi çeyrek geçe seferini yapmak üzere Türkçe, Rumca, Ermenice, Fransızca gibi çeşitli lisanların konuşulduğu, farklı milletten insanların bulunduğu Kadıköy İskelesi'nden ayrılmak üzeredir. Görünüşü ve davranışlarıyla yolcuların ilgisini çeken bir kadın son anda vapura yetişmeye çalışır:

İskele memuru düdük öttürürken siyah çarşafı, cücemsi, toparlakça, geçkince, paytak bir hanım, beyaz ipek peçesini açmış. Çarşafın üzerine iğnelemiş. Bir elinde çantası, diğerinde şemsiyesi... Biletini de ağzına, dişlerinin arasına sıkıştırmış...

¹⁰⁰ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Nimetşinas* (İstanbul: Papersense Yayınları, 2015).

Koşmaya pek müsait olmayan bacaklarıyla yürümekle yuvarlanmak arasında bir reftâr-ı acîble geliyor... (s. 19)

Hasna Hanım, nefes nefese vapura yetişmeyi başarır ve vapurun kadınlar kısmında Fatma Hanım adındaki bir yolcunun kendisine açtığı yere oturur. Fatma Hanım'ın yanında biri yaşlı, diğeri genç ve güzel iki hanım daha vardır. Hasna Hanım, Fatma Hanım'a nereye gittiğini sorar. O da Laleli'ye, Didar Hanımefendi'ye gittiğini söyleyince bu tesadüfe şaşırarak kendisinin de oraya gittiğini söyler ve beraber gitmelerini teklif eder. Fatma Hanım'ın yanındaki genç kızın Üsküdar Mezarlığı'na bakarak ağlaması Hasna Hanım'ın dikkatini çeker ve Fatma Hanım'a anasına mı babasına mı nişanlısına mı ağladığını sorar. O da akşam Didar Hanımlarda öğreneceğini söyleyerek herhangi bir açıklama yapmaz.

Nimetşinas'taki ilk toplantı eserin başlangıcında gerçekleşir. Yazar, önce romanın ikincil karakterlerinden Hasna Hanım'ı tanıtır ve daha sonra onun dikkatini yönelttiği romanın başkişisi Neriman'ı okuyucuya tanıtır. Genç ve güzel bir kız olan Neriman, Üsküdar Mezarlığı'na bakarak sarsıla sarsıla ağlamaktadır. Onun neden ağladığını merak eden Hasna Hanım'a Fatma Hanım, daha sonra Didar Hanımefendi'nin evinde açıklayacağını söyleyerek bilgi vermez. Okuyucunun merakı da Hasna Hanım'la birlikte artar.

Fatma Hanım ve yanındakiler vapurdan inerken Hasna Hanım'ı kaybederler ve tuttukları araba Didar Hanım'ın evine giderler. Yolculuk esnasında anlatıcı, Fatma Hanım'ın yanındaki iki kadın hakkında gerekli bilgileri verir. Hayriye ve kızı Neriman sekiz dokuz sene önce Rumeli'nden gelmiş ve Kadıköy'de bir konakta hizmetçilik yapmışlardır. Hizmet ettikleri evde Neriman ile aynı yaşta Nevber adında bir genç kız vardır. Neriman, evin kızı Nevber Hanım ile beraber mektebe gitmiş, her türlü eğitimi beraber almış, arkadaş gibi büyümüşlerdir. Bir hafta önce Nevber Hanım aniden ölünce Neriman artık o konakta kalmak istememiş, Fatma Hanım da onları Didar Hanımefendi'nin konağına tavsiye etmiştir.

Yolda Fatma Hanım Neriman'a yeni gittiği evde ağlamamasını, yoksa yanlış anlaşılacağını, kendisinin büyük kusurları olduğu için her evde çalışamayacağı söyler. Neriman kusurlarının neler olduğunu sorunca: "Pek gençsin, pek güzelsin, pek akıllısın... Bunlardan başkasına pek yaramazsın." (s. 34) diyerek hizmetçi olması

hasebiyle Neriman'ın meziyetlerinin ne büyük bir kusur olarak addedilebileceğini vurgular.

Tuttukları araba ile konağa gelen Fatma Hanım, Hayriye ve Neriman ilk önce konak çalışanları Şevkefza, Emsal Kalfa, Şetaret Abla ve kış boyunca konakta misafir olan Sabire Hanım ile tanışır. Daha sonra da Fatma Hanım, Hayriye ve Neriman'ı evin hanımlarına takdim eder. Didar Hanımefendi, kızı Talat Hanım ve görümcesi Nuriye Hanım ile aynı konakta yaşamaktadır. Neriman'ın, ikinci çocuğuna hamile olan Talat Hanım'ın hizmeti için alındığı, Talat Hanım, eşi Nihad Bey ve dört yaşındaki çocuğu ile ilgileceği söylenir.

Talat Hanım, yirmi sekiz, otuz yaşlarında olmasına rağmen Neriman'ı kızı gibi kabul edeceğini söyler. Nuriye Hanım, hizmetçilerin yanında çok konuşulmasına karşı olduğu için Neriman ve annesini tanışma merasiminden sonra odadan çıkarırlar. Biraz sonra bağırıp çağırarak Hasna Hanım gelir ve kendilerini beklemeden gittikleri için Fatma Hanım'a kızar. O da her yere baktıklarını, onu bulamadıklarını söyleyerek Hasna Hanım'ı susturur. Diğer hanımlar Neriman'ı beğenmişlerken Hasna Hanım, onun vapurda sürekli ağladığını söyler ve “Aa, tövbeler olsun inanmam. O yaşta bir kız hanımına bu kadar ağlamaz. İşin içinde mutlaka bir de bey olmalı. Kim bilir nedir? Günahı üstüne kalsın.” (s. 51) diyerek Neriman hakkında olumsuz yorumlar yapmaya başlar. Neriman'ın, Talat Hanım'ın ve eşinin kızı gibi olacağını öğrenince ise “Ay bu kızı kocasının karşısına çıkaracak mı? İyi cesaret doğrusu.” (s. 51) diyerek bu kadar güzel bir kızı kocasının yanına çıkarmasının çok yanlış olduğunu ifade eder. Talat Hanım ise “Beyin huyunu içinizden kimse benim kadar bilmez. O kendi hâlinde bir adamdır. Karşısına dünya güzeli de çıksa başını kaldırıp bakmaz.” (s. 51-52) sözleri ile kocasına olan güvenini ifade eder. Hasna ve Nuriye Hanım ise erkeğe bu kadar güvenmenin yanlış olduğundan bahsederler.

Romadaki ikinci toplantı esnasında konak halkı tanıtılır. Neriman gibi iyi kalpli bir insan olan Talat Hanım'ın Neriman hakkındaki olumlu düşünceleri, Hasna Hanım ve Nuriye Hanım tarafından değiştirilmeye çalışılır. Neriman'ı kocasının yanına çıkarmaması hususunda Talat Hanım uyarılır ama o hem iyi düşünceli bir insan olduğu hem de kocasının kendisine olan sevgisine çok güvendiği için onların tavsiyelerine ehemmiyet vermez.

Talat Hanım kocasının dünya güzeline bile bakmayacağını söylese de Nihad zamanla Neriman'dan hoşlanmaya başlar ancak aile saadetinin bozulmaması için herhangi bir teşebbüste bulunmaz. Fakat Talat Hanım'ın doğum zamanı yaklaştıkça tamamıyla Neriman'ın eline kalacağını düşündüğü için ona karşı hissettiklerini eşine üstü kapalı bir şekilde anlatmaya çalışır. İşler daha fazla ilerlemeden eşinin, Neriman'ı evden uzaklaştıracağını düşünür. Fakat Talat Hanım eşine çok güvendiği için Nihad'ın Neriman'a olan ilgisini bir türlü fark etmez. Nihad, Neriman'a olan duygularını eşine nasıl itiraf edeceğini düşünüp dururken bir gün arkadaşları onu Yenikapı'da bir işret âlemine davet ederler.

Nihad Bey, akşam eve sarhoş gelir. Onu sarhoş gören Neriman, bir sorun çıkacağını hissederek ortadan kaybolur. Nihad, yemek servisi yapanlar arasında Neriman'ı göremeyince bağırmaya başlar. Eşini ilk kez bu kadar sarhoş gören Talat Hanım'ın üzüntüden benzi sararır. Nihad'ı o şekilde gören diğer hanımlar da rahatsız olur. Nihad, Neriman konusunda ısrarlarına devam eder: “Size diyorum be! O kız buraya gelmeli bu akşam! Hala hanımefendinin, kayınvalidemin, hanımın muvâcehesinde ona bazı şeyler söyleyeceğim. Mühim bir meseleden bahsedeceğim.” (s.99) diyerek ısrarlarını sürdürür. Talat Hanım Neriman'ı çağırır. Neriman bembeyaz bir yüzle gelir. Nihad daha önce Neriman ile oğlu Şekib arasında geçen bir konuşmayı bahane ederek sorun çıkarmaya çalışır:

Şekib'in büyükannesi, küçük annesi, ciciannesi, işte bütün duyunuz. Bu oğlan, hepimizden ziyade Neriman'ı seviyormuş. Onu bize tercih ediyormuş. Sevgi hususunda yaptığı nispetleri bilseniz... Neriman'ı bu ev, annesini de sofa kadar severmiş. Ya beni ne kadar severmiş bilseniz? Sandık kadar. Artık büyükannelerini yumruk kadar bile değil. (s. 101)

Hanımlar, sarhoş olan Talat Bey'i daha fazla sinirlendirmek istemeyerek olayları tatlıya bağlarlar ve sofradan kalkarlar. Romandaki bu üçüncü toplantıda ilk kez tüm konak halkı bir araya gelir. Nihad, Neriman'a olan sevgisini tam anlamıyla açığa vuracakken son anda farklı şeylerden bahsedince olay bir faciaya dönüşmeden kapanır. Ancak Talat Hanım tüm gördüklerine rağmen kocası hakkında hiçbir şüpheye kapılmaz.

Yemekten sonra Nihad odasına çekilir. Talat Hanım'ın da odada olduğunu sanan Neriman da odaya gelir. Nihad kendisinden su ister ve Neriman suyu uzattığı esnada

onun bileğini tutmaya çalışır. Neriman elini çekince su Nihad'ın üstüne dökülür. Neriman ağlayarak odadan çıkarken Talat Hanım odaya girer. Nihad, eşine yaptığı bir hatadan dolayı Neriman'a tokat atmak istediğini, onun da suyu üzerine döktüğünü söyler. Neriman da çok sevdiği hanımını üzmemek istemediğinden gerçekleri ona söyleyemez. Ertesi gün Talat Hanım, Nihad'a Neriman'dan özür diler.

Zamanla Nihad'ın Neriman'a olan sevgisi daha da artar. Bir gün dertli bir şekilde keman çalarken Neriman'ın ağlayarak kapının arkasından kendisini dinlediğini fark eder. Hemen kapıyı açarak onun yolunu keser. Neriman kendisini bırakmazsa bağıracağını söyler. Nihad buna aldırmaz etmez ve ona olan aşkını açıkça dile getirir. Neriman: “Velinimetim hanımımın zevci, benim âşığım olamaz. Siz sadâkat-i zevciyyetinizi çiğnemekten çekinmiyorsunuz, fakat ben vazife-i ni'metşinâsîden bir ana ayrılmam.” (s. 120) diyerek onun yanından uzaklaşmak ister. Onların bu konuşmalarını Şevkefzâ duyar ve Emsal Kalfa'ya anlatır, o da benzer bir olaya şahit olduğunu söyler ve bu durumdan Talat Hanım'ı haberdar etmek istediğini belirtir. Şevkefzâ bu durumu Hasna Hanım'a anlatmalarını, onun bu durumu Talat Hanım'a daha iyi aktaracağını söyler. O sıralar evde misafir bulunan Hasna Hanım ile konuşarak ona gördüklerini aktarırlar. O da birkaç gün daha konakta kalarak kendisi de durumu gözlemler ve onların haklı olduğuna karar verdikten sonra Talat Hanım ile konuşmaya karar verir.

Hasna Hanım, Talat Hanım'a kocasının Neriman'a âşık olduğunu söyler. Talat Hanım ise kocasının kendisinden başkasına bakmayacağını düşündüğü için başlangıçta yine bu durumu kabul etmek istemez. Ancak eve sarhoş geldiği sırada yaşananları düşününce Hasna Hanım'ın anlattıklarına inanmaya başlar. Ancak daha sonra bu durumu kendisine anlattığı için “Ah Hasna Hanım ah, biraz evvel nasıl bir huzûr-ı kalb ile yaşıyordum. Bunu bana nereden söyledin? Keşke bu acı hakikati öğrenmeyeydim, bilmeyeydim... Yine öyle aldana aldana yaşayaydım... Sanki yüreğime bir ateş, bir kor düştü.” (s. 136) sözleriyle Hasna Hanım'a kızar.

Talat Hanım, kendi eliyle Neriman'ı kocasının yanına getirdiği için pişman bir hâlde düşer bayılır. Hasna Hanım haykırarak tüm ev halkına Talat Hanım'ın bayıldığını haber verir. Neriman, Emsal Kalfa, Şevkefzâ, Didar ve Nuriye Hanımlar sırasıyla odaya gelirler. Çalıştığı kaleminden Nihad Bey ve Yasef adında o devirde ünlü olan bir doktor çağrılır. Ev halkı merak içinde Talat Hanım'ın neden bayıldığını öğrenmek ister. Şevkefzâ ve Emsal, Talat Hanım'ın neden bayıldığını anlarlar. Didar Hanım ise

kızı daha önce hiç bayılmadığı için bu durumun vahim bir sebepten kaynaklandığını düşünerek telaşlanır. Hasna Hanım, Talat Hanım'la dereden tepeden sohbet ederlerken onun birden bayıldığını söyler.

Beş on dakika sonra Talat Hanım kendine gelir ve hemen kaş göz hareketleri ile Hasna Hanım'a kimseye bir şey anlatmamasını işaret eder. Daha sonra Nihad Bey ve doktor da odaya gelir. Karısının Neriman'a olan aşkını öğrenmiş olmasından korkan Nihad, Talat Hanım'a büyük ihtimam gösterir. Ancak Talat Hanım, Neriman yanına yaklaştıkça kocasının titrediğini fark ettiğinden artık onun sevgisine inanmaz.

Romadaki dördüncü toplantı, Talat Hanım'ın odasında gerçekleşir. Toplantı sırasında tüm önemli roman kişileri bir aradadır. Talat Hanım, nihayet kocasının Neriman'ı sevdiğini kabullenir ve harekete geçmeye karar verir. Nihad ile Neriman'ı birlikteyken yakalayıp sonrasında yüzlerine tükürerek onlardan intikam almayı düşünür. Bu nedenle Hasna Hanım'ın, bildiklerini kimseye anlatmasını istemez. Böylece gerçeklerin herkes tarafından öğrenilmesi biraz daha ertelenmiş olur.

Talat Hanım, Hasna Hanım'ın anlattıkları nedeniyle bayılmasından dört gün sonra doğum yapar. Evdeki hizmetçiler, ikişer ikişer onun odasında nöbet tutmaktadırlar. Emsal ile Neriman'ın annesi Hayriye'nin yanında nöbette tuttuğu bir gece Talat Hanım, kocasının kapısının açıldığını duyar. Odadakileri uyandırmadan yavaşça Nihad'ın odasına gider ve onun odada olmadığını görür. Bunun üzerine kocasının, odasında yalnız olan Neriman'ın yanına gittiğini düşünür. İkisini bir arada yakalamak için beklediği anın geldiğine karar vererek Neriman'ın odasına gider. Kapının arkasından Nihad'ın konuşmalarını dinlemeye başlar:

Meğerse aşk denilen hissin külliye cahiliymişim. Sana gelinceye kadar dünyada kimseyi cidden sevmemişim. Evvelden zevcemi seviyorum zannedirdim. Nerede! Sana olan aşkım bir deryâ-yı bî-kerâna nispet edilirse Talat hakkındaki muhabbetim ona kıyasen bir küçük havuz bile olamaz. Şimdi zavallıyı o kadar da sevmiyorum. Yalnız hâline acıyorum. Onun için hissettiğim şey merhametten ibaret. Gözümde ne zevcem, ne çocuklarım, ne hayatım, ne dünya var, hiçbir şey yok... Yalnız sen varsın. Sana karşı her bir tezellülü ihtiyâra hazırım. (s. 164)

Talat Hanım, kocasının Neriman'a olan aşkını itiraf ettiğini, Neriman'ın ise onun aşk dolu sözlerine rağmen: “Hanımımın kocası, benim efendim olur. Başka bir şeyim olamaz. Bu husustaki azmim katidir. Beyhude yorulmayınız.” (s. 166) diyerek onu

reddettiğine şahit olur. Neriman'ın kendisini reddetmesine dayanamayan Nihad, evin beyi olduğu için emrederek Neriman'a istediklerini yaptıracağını söyler, bu kâr etmeyince bu sefer de nikahına almayı teklif eder. Neriman bunu da reddedince Talat Hanım'ı boşayıp onunla evlenmeyi vadeder. Ancak Neriman hepsine olumsuz cevap verir. O sırada kapı açılır ve içeriye sendeleye sendeleye Talat Hanım girer: “Siz âşık, Neriman maşuk, ben de birleşmenize engel olan kadın. İşte hepimiz yüz yüze geldik. Şimdi yalansız, riyasız, merdâne konuşalım.” (s. 176) diyerek tüm hakikatin konuşulmasını ister. Onu görünce Nihad, önce her şeyi inkâr etmeye, sonra da odadan kaçmaya çalışır. Talat Hanım üçünün arasındaki bu mesele hallolmadan onu bırakmayacağını söyler. Nihad, Talat'ın annesinin gelmesinden ve rezil olmalarından çekinir. Onlar aralarında tartışırken Didar Hanım, Hasna Hanım da odaya gelir. Romadaki beşinci toplantıda her şey ev halkı tarafından öğrenilir. Talat, kocasından kendisini boşamasını ister ancak Hasna Hanım öfkeyle hareket etmelerine engel olarak Nihad'ın ağzını kapatır ve odadan çıkarır.

Nihad'ın Neriman'a olan aşkının herkes tarafından öğrenilmesinden sonra Neriman ve annesi eski çalıştıkları konağa geri dönerler ama Nihad onun peşini bırakmaz. Neriman'ı ancak Talat Hanım'ın ricası ile ikna edeceğini anlayınca bir tanıdığını doktor, kendisini verem hastası gibi gösterir ve doktora, hastalıktan kurtulmak için Neriman ile nikahlanması gerektiğini söyler. Talat Hanım, Nihad'ın bir oyun çevirdiğini fark eder ama onun Neriman'ın aşkıyla günden güne sararıp solmasına dayanamaz. Kendisinin ağır hasta olduğunu söyleterek Neriman'ı konağa çağırır. Daha önce iki kez Talat Hanım'ın davetini reddeden Neriman, bu haber üzerine dayanamayarak konağa gelir. Talat Hanım, Neriman'ı Nihad'ın odasına götürür ve son bir istirhamı olduğunu belirterek: “Yavrum Neriman... Seni kendi üzerime nikâhla beye almak istiyorum!” (s. 210) diyerek kocasıyla evlenmeyi kabul etmesini ister. Ancak Neriman, hanımının tüm yalvarmalarına rağmen ona şu şekilde cevap verir:

Hanımcığım, yetişir... Siz de bana bir parça mürüvvat edin. Merhamet gösterin... Ben sizin zevcinize varamam! Siz güzel terbiye görmüş, asil bir hanımsınız. O terbiyeniz, o asaletiniz muktezası olarak beni kendi üzerinize beye almak istiyorsunuz. Lâkin iki gözüm, efendiciğim, ben bir hizmetçi parçasıyım... Benim terbiyem, tahsilim kendime göredir. Hak muhafaza buyursun, farz-ı muhâl olarak ben sizin kocanıza varmış olsam, görüyorsunuz, beyin hâli acayip. Benim üzerime de diğer bir kadın sevecek. Evet, bu ilk muvaffakiyetinden cesaret alarak yine böyle

bir cürette bulunacak... O zaman bendeniz, sizin bugün bana yaptığınız gibi o kadının ayaklarına kapanarak “Kocam seni seviyor! Ona var. Bîçareyi bedbaht etme!” istirhamında bulunamam. Buna terbiyem müsait değildir. (s. 213)

İkinci eş olma teklifini reddeden Neriman, Talat Hanım’a eşinin dünyayı altüst etse onun kadar fedakâr bir eş bulamayacağını, kendisinin ebediyen aralarından çıktığını söyler ve odadan çıkıp gider.

Romandaki altıncı ve son toplantıda Talat Hanım’ın eşi için yaptığı büyük fedakârlık ve Neriman’ın ne kadar iffetli, kadirşinas bir kız olduğu okuyucuya gösterilir. Nihad Bey bu olaydan sonra eşinin değerini anlar ve tekrar onu sevmeye başlar. Neriman ise bu davranışının duyulması üzerine zengin bir bey ile evlenerek mutlu bir yuva kurar.

2.9.5. Şıpsevdi¹⁰¹

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Şıpsevdi* romanında ilk romanı *Şık*’ta olduğu gibi alafranga züppe tipi ele alınır. Ancak Gürpınar, romanın başında yer alan “Hikâyemin Hikâyesi” adlı yazıda romanın başkahramanı Meftun’un kendinden önceki alafranga züppe tiplerinden farklı olduğunu söyler:

Kılık kıyafetçe belki Meftun’un birkaç benzeri bulunur. Ama ahlâkındaki gariplik, âdet ve davranışlarındaki acayiplik bakımından bir benzerini bulmak olanaksızdır. Şövalyelikte Cervantes’in Don Kişot’u neyse, doğu alafrangalık âleminde de Meftun Bey işte odur. Gariplikte kahramanımız bir yaratılış harikası, bu hikâyesi ise sanki Fransızların fantezi dedikleri hayal eserleri gibidir. Bundan kimseye bir küçümseme ve alay payı fırlamaz. (...)

Meftun, Frenklere tapma hastalığına yakalanmış bir deli midir? Hayır. Göreceğiz ki o da değil. Bazı sınırlı zamanlarda akıllık anları görülmesine bakılırsa, seyrek nöbetli sıtma gibi, akıllı gelir gider takımından olması daha kuvvetli bir olasılıktır.¹⁰²

Meftun genç yaşında babasını kaybedince alafranga meraklısı amcası tarafından himaye edilerek eğitim için Paris’e gönderilir. Ancak Paris’te herhangi bir alanda eğitim almak yerine gezip eğlenir ve bazı konularda yüzeysel bilgiler edinir. Amcası ölünce İstanbul’a dönmek zorunda kalır. Anneanesi Şekûre Hanım, annesi Lûtfiye Hanım, kardeşleri Raci ve Lebibe ile yaşamaya başlar. Ayrıca evde aşçı Zarafet,

¹⁰¹ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Şıpsevdi* (İstanbul: Atlas Kitabevi,1982).

¹⁰² Hüseyin Rahmi Gürpınar, “Hikâyemin Hikâyesi,” *Şıpsevdi* (İstanbul: Atlas Kitabevi,1982), 18.

hizmetçi Eleni ve uşak Şaban Ağa vardır. Teyzesi Vesile Hanım da kızları Rebia ve Hasene'yle sık sık onların evine konuk olmaktadır.

Meftun Paris'ten döndükten sonra İstanbul'daki yaşayışını alafranga bir hâle getirmek ister. Bu nedenle tüm ev halkını eğitmeye çalışır. Romanın önemli kahramanlarının bir araya getirildiği ilk toplantı, Meftun Bey'in konak halkına verdiği alafranga sofrada ders esnasında gerçekleşir. Tüm ev halkının ve çalışanlarının bir araya geldiği bu toplantı öncesinde anlatıcı, derse başlamadan önce hocadan başlayıp bütün kadın ve erkek öğrencileri tanımak gerektiğini söyleyerek karakterlerin tanıtımına başlar. Sırasıyla Meftun Bey, Şekûre Hanım, Lûtfiye Hanım, Vesile Hanım, Raci Bey, Lebibe Hanım, Rebia ve Hasene tanıtılır. Yirmi bölümden oluşan romanın dördüncü bölümü tamamen bu tanıtıma ayrılmıştır. Kahramanların tanıtıldığı bu bölümde Raci'nin Meftun'dan farklı olduğunun ve ağabeyinin davranışlarındaki garipliklerin farkında olduğunun altı çizilir:

Raci, İstanbul'da bir öğrencinin yapabileceği kadar eğitim görmüştü. Büyük kardeşine oranla ahlâkı sağlam, özü doğru, sözü toktu. Kardeşinin aşırı alafranga zevzekliklerine bazen pek canı sıkılır. Aile halkını kardeşindeki bu tutkunluğun birçok rahatsız edici şekillerinden kurtarmak için elinden geldiği kadar uğraşır, üstün geleceğine aklının kestiği noktalarda doğruyu söylemekten sıkılmaz, uzun uzadıya çekişmelerden geri durmazdı. Ağabeyisinin aile servetinin üstüne çıkarak alafrangaya gösterdiği merak ve tutkunluk yüzünden gülünç olduğu, herkesin alaylarına uğradığı tarafları bile, bazen açıklamaktan çekinmezdi. Meftun'un adını Koca Deli koymuştu. (s. 79-80)

Beşinci bölümde ise “Meftun Bey, bir gün büyük annesi Şekûre Hanım'dan başlayıp bütün aile halkını, kendi evlerinde misafir bulunan teyzesi Vesile Hanım'ı, kızlarını, Zarafet'e, Eleni'ye varıncaya kadar hepsini bir odaya toplayarak ‘Pratik görgü bilgisi’nin önemli bir konusunda öğretime başladı.” sözleriyle evdeki derse tekrar bir dönüş yapılır. Bu bölüm boyunca tavuk nasıl bölüştürülür, kuşkonmaz nasıl yenir, zeytin çekirdeği nasıl çıkarılır tarzında Meftun'un sofrada adabı konusunda verdiği bilgilere ve ev halkının bu bilgiler konusunda yaptığı komik yorumlara yer verilir. Yirmi sekiz sayfa süren bu toplantı karşılıklı konuşmalara dayanır. Meftun'un verdiği kuru bilgiler diğer kahramanların tuhaf yorumları ile renklendirilir.

Romanda yer alan bu ilk toplantıda kahramanlar aynı masa etrafına toplanarak teker teker tanıtılır ve daha sonra Meftun'un verdiği sofra adabı dersinin garipliği ve komikliği sergilenir. Ev halkı onun anlattıklarını zoraki bir şekilde dinler ve anlayamadıkları için komik sorular sorup yorumlar yaparlar. Böylece okuyucu, ev halkının Batılılaşma konusunda nasıl bir seviyede olduğunu ve bu konuda neler düşündüklerini görmüş olur.

Meftun, istediği gibi alafranga bir yaşam sürmek için daha fazla paraya ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple zengin bir enişte bulmak için Lebibe'ye verdiği eğitime hız verir. Ancak Eleni'den öğrenir ki Lebibe çoktan komşuları Kaşıkçılar Kâhyası Kasım Efendi'nin oğlu Mahir ile mektuplaşmaya başlamıştır. Bunun üzerine Meftun, Kasım Efendi ve ailesi hakkında bilgi almak için esnaftan kimselerle konuşur. Kasım Efendi'nin faizcilik ve tefecilikten para kazanmış, oldukça zengin fakat çok cimri biri olduğunu, Mahir'den başka bir de Edibe Hanım adında bir kızı olduğunu öğrenir. Kendisi de Edibe Hanım'la evlenmeye karar verir. Böylece seksen yaşına yaklaşmış Kasım Efendi ölünce onun tüm servetini ele geçirmeyi planlar. Etraftan topladığı bilgilerden Edibe'nin oldukça farklı özelliklere sahip olduğunu öğrenir:

Edibe Hanım, tamahkâr bir babanın özel kuramları, garip eğitimi altında yetişmiş acayip bir kızdır. Yeyişi, içişi, giyinişi, kısaca bütün yaşam biçimi İstanbul kızlarından hiç birine benzemez. İnsanlık bilgisi diye, babasının öğrettiği ve ancak onun cimrilğine yarayacak birtakım saçma sözlerden başka bir şey bilmez. Kasım Efendi'nin kendine özgü felsefesine göre yeni elbise giymek, doyuncaya kadar yemek yemek, has ve taze ekmek yemek, parayla su içmek, harcamak maksadıyla lira, mecidiye bozdurmak, yürümeye engel bir hastalık olmadıkça hayvana, arabaya binmek, lüzumsuz gezilerle ayakkabı eskitmek, az çok para harcamayı gerektirecek daha bunlara benzer birçok şeyler gibi tokgözlülük, cömertlik, merhametli olmak gibi erdemler kötü işlerdendir. Yüzü güzel yaratılmış olmak hemen hemen kabahattir. Çünkü güzellik, insanı lüzumsuz süslenme masraflarına götüren ve sonunda dertten derde atan bir beladır. Kendinde olmadığı halde süslenmek, bezenmek gibi çarelerle güzelleşmeye kalkmak en büyük ahlâksızlıktır. Kadınlar için süslenme, hele Allah esirgesin modaya uymak, insanı maddî, manevî yıkan bir çukur, kaçınılması şart olan bir zamane tehlikesidir. (s. 157)

Edibe, kendi düşüncelerinden tamamen farklı bir kız olmasına rağmen Meftun onunla evlenmekten vazgeçmez çünkü niyeti “Edibe'yle değil, Kasım Efendi'nin seksen bin

lirasıyla evlenmekti[r].” (s. 158) Bir gün Edibe’yi istemek üzere annesi ve teyzesini görücü olarak Kasım Efendi’nin evine gönderir. Kendisi de pencere önünde oturarak onların dönmelerini heyecanla beklemektedir. “İki kadın alı al, moru mor bir halde” (s. 160) eve dönerler. Lütfiye Hanım olanları anlatacak yüreği olmadığını söyleyerek yaşananları anlatma görevini Teyze Vesile Hanım’a havale eder.

Vesile Hanım, isteme sırasında yaşananları anlatır. Ayrıca Kasım Efendi’nin eşi ve kızı hakkında bilgi verir, babanın cimriliğinden dolayı ailenin nasıl bir yokluk içinde hayat sürdüğünü tasvir eder. Edibe’nin annesi daha misafirleri içeri almadan nasıl bir damat istediklerini ve kızının nasıl biri olduğunu şu sözlerle açıklamıştır:

Helâl süt emmiş, beş vakit namazında, başı önünde, babayanî bir damat isteriz. Çocuğumuz da öyle kokorozlu zamane kızlarından değildir. Bir hamam, bir ev, başka yer bilmez. (Eliyle yakındaki köşkleri göstererek) Allah esirgesin, Rabbime sığındım. Şu yakınlarda ne kızlar, ne delikanlılar görüyoruz. Gâvur, çıfit, Müslüman, artık ayırt olmuyor. (s. 163)

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere Kaşıkçılar Kâhyası Kasım Efendi’nin ailesi, kendilerinin zıttı bir yaşam süren Pehlevizade ailesine karşı oldukça olumsuz görüşlere sahiptir. Kızlarına görücü gelen Meftun Bey’in annesi ve teyzesine evden ayrılacakları sırada kim olduklarını sorarlar. Vesile Hanım hangi köşkten geldiklerini işaret edince Kasım Efendi’nin eşi: “Rabbim esirgesin, dünyada erkek olarak bir sizin oğlunuz kalsa gene o teke suratlı, çerçi kıyafetli adama kız vermeyiz.” (s. 165-166) sözleriyle kapıyı hanımların suratlarına kapatır.

Kasım Efendi’nin ailesinin tanıtıldığı bu toplantıda yazar, ailenin tanıtımını Vesile Hanım’a yaptırır. Ancak daha sonra onun anlattıkları hakkında şöyle bir açıklama yapma ihtiyacı duyar: “Teyze Vesile Hanım’ın anlattıklarında epey abartma vardı. Bire on katıyordu. Onun yıllardan beri kurduğu hayal Rebia’yı Meftun’a vermek olduğundan, delikanlının başka bir kızla evlenmesi üzerine söz olunca, zavallı teyze bir türlü kabına sığamaz, elin günahsız kızlarını nasıl yereceğini bilemezdi.” (s. 166)

Meftun, Eleni’den, Mahir’in Lebibe’ye yazdığı mektubu alıp okur. Mektuptan onların gece buluşacaklarını öğrenir. Bunun üzerine onları takip etmeye karar verir. Mahir, kızları Despina’nın evine getirir. Evden çıkışta Meftun ve Raci kızları yakalar. Mahir kargaşalıktan faydalanıp kaçar. Meftun kızları sorgulamak için çağırır. Romandaki bu üçüncü toplantıda Meftun, Raci, Lebibe ve Rebia odada toplanırlar. Rebia’nın annesi

Vesile Hanım da onları gizlice balkon kapısından dinlemektedir. Bu toplantı esnasında iki kızın bu duruma verdiği tepki kıyaslanır:

İki kız odaya, ağabeylerinin yanına girince âdeta birer sanık haliyle duvar dibindeki sandalyelere yan yana oturdular. Lebibe'nin halinde çok acı bir utanç vardı. O yuvarlak, etli yüzü alnından, saçların bitim yerinden şakaklarına doğru ter damlalarıyla nemlenmişti. Ağabeylerinin azarlayıcı bakışlarıyla karşılaşmaktan sıkıldığı için korkudan başını kaldırıp yüzlerine bakamıyordu. Geçirdiği üzüntülü saatler zavallıyı epey soldurmuş, yüzünde derin yorgunluk izleri bırakmıştı.

Rebia daha solgun, daha bitikti. Ondaki yorgunluk izleri yüzünde daha açık, daha üzücü gölgelerle, geçirdiği uzun, şiddetli ıstırap fırtınalarını belli ediyordu. Ama bunun halinde utanmaktan zerre kadar iz yoktu. Sanki düşmanlarına meydan okumak ister gibi atak bir bakışla gözlerini açmış etrafına bakınıyor, her kimle olursa olsun didişmekten, savaşmaktan çekinmeyeceğini, hemen parlamak için bir küçük işaret beklediğini, artık çektiği acıların sonuna gelmiş, hiç bir şeyden korkusu kalmamış, başkaldırmaya hazır bir zulüm görmüşün ümitsiz katlanışıyle anlatıyordu. (s. 225-226)

Başlangıçta Meftun ve Raci, Rebia'ya kıyasla Lebibe'nin bu durumdan daha utandığını ve pişman olduğunu düşünürler. Ancak daha sonra ilk hükümlerinde acele ettiklerini anlarlar. Bir süre sonra Lebibe utanıp sıkılmayı bir kenara bırakarak kendini savunmaya başlar ve yaptıklarında namus kırıcı bir durum olmadığını söyler. Kendini müdafaa için Meftun'un daha önceden romanlarda okuyup yorumladığı satırları öne sürer. Meftun ise kadınların her türlü bağlardan kurtulmasına dair, kitaplardan okuyarak onlara aktardığı sözlerin bizim memlekette uygulanamayacağını, hatta bunlara daha Avrupa'da bile tam anlamıyla imkân bulunamadığını bildirir.

Meftun ve Raci, uzun süre kızları sorguladıktan sonra Rebia'nın sevgilisi Bedri Bey'den hamile olduğunu öğrenirler. Vesile Hanım, kızının itiraflarını duyunca bayılır. Bunun üzerine tüm ev halkı onun başına toplanır. Şekûre ve Lûtfiye Hanımlar, Vesile Hanım'ın neden bayıldığını sorarlar ama diğerleri onların sorularını geçiştirmeye çalışır. Eleni ve Zarafet neler olduğunu az çok tahmin ederler. Evde yaşanan olaylardan habersiz olan sadece Şekûre ve Lûtfiye Hanımlardır. Meftun'un aile reisliğini layıkıyla yerine getiremediğini düşünen Raci, evde sıkıyönetim ilan eder ancak her şeye rağmen ertesi gün Lebibe evden kaçır.

Bir gece Rebia bir bağırma sesi duyarak Zarife'nin odasına iner. Zarafet, Eleni'nin yardımıyla çocuk düşürmeye çalışmaktadır. Başlangıçta kanlı basur diyerek bu durumu Rebia'dan gizlemeye gayret ederler ancak daha sonra gerçeği söylemek zorunda kalırlar. Rebia'dan sonra Zarafet'in odasına sırasıyla Azize Hanım, Vesile Hanım, Lûtfiye Hanım, Şekûre Hanım, Edibe, Lebibe, Meftun ve Raci gelir. Romandaki dördüncü toplantı, Zarafet'in odasında olur. Herkesten gizlenerek son verilmeye çalışılan hamilelik, Şekûre ve Lûtfiye Hanımlar haricinde tüm ev halkı tarafından anlaşılır. Azize Hanım, Zarafet'in çocuk düşürdüğünü herkesin öğrenmesi için imalı sözler söyler fakat Meftun, meseleyi kapatmaya çalışır. Çünkü Zarafet'in çocuk düşürdüğü anlaşılırsa onu ve Şaban Ağa'yı kovması ve ikisine birikmiş maaşlarını ödemesi gerekmektedir. Meftun, Zarafet'in geçen sene de böyle kanlı basur geçirdiğini söyleyerek onu savununca Azize Hanım daha fazla itiraz edemez. Odaya toplanan herkes hastanın yanında Eleni'yi bırakarak oradan ayrılır.

Zarafet'in çocuk düşürdüğünün anlaşılmasına vesile olan bu toplantının bir diğer işlevi de Bedri Bey'den hamile olan Rebia'ya hamileliğine son vermek için fikir vermesidir. Aynı durum ertesi gece de Rebia'nın odasında gerçekleşir. Bu sefer de ev halkı onun odasında toplanır. Onun da kanlı basur olduğu söylenerek gerçekler görmezden gelinmeye çalışılır. Ancak Azize Hanım, iki kadının da Meftun'dan hamile kaldığını düşünerek durumdan Şekûre Hanım'ı haberdar etmeye karar verir. Hem Zarafet hem de Rebia'nın çocuk düşürdüğünü yaşlı kadına söyleyince Şekûre Hanım vefat eder.

Meftun'un arkadaşı Mösyö Mc Ferlan'ın Beyoğlu'ndaki evinde “Şark Akademisi” adıyla kadın ve erkek üyelerden oluşan “bir bilgililer topluluğu” kurulmuştur. “Derneğin kuruluş nedeni alafranganın iyi geleneklerinden, doğuda uygulanabilecek olanları hemen yaymaya hizmet ederek halkın zihinlerini aydınlatmaya çalışmaktır.” (s. 338) Derneğin kuruluşundan sonra gerçekleşen ilk olay Şekûre Hanım'ın ölümü olduğundan dernek olağanüstü bir toplantı düzenler ve bu toplantıda dernek başkanı Mc Ferlan ölüm hakkında bir nutuk çeker. Toplantıda bulunan Raci bu konuşmadan çok etkilenir ve onun hakkında şunları düşünür:

Adına Mc Ferlan denilen şu adamın ne kadar ahlak düşkünü olduğunu biliyorum. Bilgisini kendisi kullanmayarak sözleriyle binlerce kişiyi aydınlatmaya gücü yeten sefahate düşmüş ne duygulu insanlar var. Şimdiki ilerleyişin en korku verici hastalıklarından biri de bu. Mc Ferlan'ın bilgisi, zekâsı kendi memleketinde geçinmesine yetişmediği için ekmek aramaya buraya gelmiş. Avrupalının bilgisi

noksan olan bir ahlâksız bile böyle, her bakımdan mükemmel olanların nasıl bir ateş parçası olacaklarını artık tasarlamalı. (s. 342)

Ayrıca Raci, Mc Ferlan'ın konuşmalarındaki açıklık ve sadelikten de çok etkilenir ve onun konuşmasını Türkçe konuşmalarla kıyaslar:

Bizde Türkçe dille verilen, yazılan nutuklardaki o kelime kalabalığı, satırları birbirine ulansa bir endaze ye varan o şatafatlı, o parlamasıyla sönmesi bir olan talaş alevine benzer kof sözler nedir? (...) Bir milleti ilerleme yolundan alıkoyan nedenlerden birincisi dilde ve anlatımdaki belirsizliktir. Bu belirsizliğin en korkuncu bazı gerçekleri söyletmemek için edebiyatçıların ve bilginlerin dillerini kekeler hale getirmeye mahkûm edilmelidir. Anlaşılmayan sözlerle beyinler doldurulmaya uğraşıldıkça fikir, muhakeme, zekâ söner. Yerlerine ahmaklık ve aptallık geçer. Herkes okuduğu, incelediği şeylerin çürüklüğünü sağlamından ayırmayı başarsa, anladım sandıklarının anlaşılmaz şeyler olduğunu bilse, yahut fikir incelemelerine hiç yaramayan sahte mantık yaldızlarıyla örtülmüş saçmalardan ibaret olduğunu fark etse, ilerlemeye karşı milletlerin gözlerine perde çeken engellerden en büyüğü kaldırılmış olur. (s. 342-343)

Mc Ferlan, Şark Akademiyası'nda verdiği nutukta İslamiyet'in terakkiye engel olduğunu söyleyen Doğulu insanları eleştirir:

Siz doğulular aslında tembel, uyuşuk adamlarsınız. Çalışmamak için bir şeye bir özür icat ediyorsunuz. Müslümanlık ilerlemeye yol açan pek yüce bir dindir. Uygarlaşmak için bu yüce dini engel diye göstermek büyük bir günahdır. O kadar büyük bir günahdır ki dine iftira ve bu tembellikte devam ederseniz çekeceğiniz ceza pek ağır olur. Bu cezayı dünyada komşularınız, ilerlemiş milletlere çiğnenmekle, ahrette de kim bilir nasıl ağır cezalarla çekersiniz. (s. 344-345)

Toplantının romandaki işlevi, Batılı bir insanın ülke insanından üstün özelliklerini sergilemek ve Türk insanı ile arasında kıyaslama yapmaktır. Gürpınar, bu toplantı esnasında Mösyö Mc Ferlan hakkındaki değerlendirmeleri, romanın en olumlu erkek kahramanı olan Raci'ye yaptırır. Raci onun ahlaki yönden düşüklüğüne rağmen ne kadar iyi özelliklere sahip olduğunu, konuşmasının ne kadar açık ve gereksiz sözcüklerden arınmış olduğunu fark eder. Ayrıca bu toplantı vasıtasıyla yazar, Mc Ferlan'a Batılı insanların Doğulu insanlar hakkındaki eleştirel görüşlerini açıklar.

Akademi, Şekûre Hanım'ın ailesine başsağlığı dilemek üzere Madam Şehim'i gönderir. Madam Şehim, Madam Mc Ferlan ve daha birkaç yabancı kadınla cenaze evine gider. Madam Şehim Türk kadınları hakkında uzun zamandır yaptığı araştırmaları sergilemek için bu ziyareti bir fırsat bilir ve bir nutuk yazar. Yazdığı bu nutku evdeki hanımlara ve cenaze evinde toplanan diğer hanımlara okur. Mösyö Mc Ferlan'ın Doğulu insanlar hakkında değerlendirme yapması gibi Madam Şehim de yazdığı bu nutukta Türk kadının eğitimsizliğinden, evinde kapalı bir hayat yaşamasından bahseder:

Siz, görülen dünyanın ötesinde başka bir gizlilik âleminde yaşıyorsunuz. Bütün sevgileriniz, hırslarınız, sevinçleriniz, acılarınız hep örtülü. Siz canlı bir muammasınız. O kadar sırla örtülü, o derece gölgede yaşıyorsunuz ki ne olduğunuzu kendiniz de bilmiyorsunuz diyebilirim. (...) Bir kısım erkeklerinizin sizi bilgisizlik körlüğü içinde bırakmak istemeleri, üzerinizdeki yersiz üstünlüklerini sonsuz bir zaman süresince korumak içindir. (...)

Analarınızdan gördüğünüzün dışında bir eğitim okulunuz yok. Erkekleriniz sizin için okuma yazmayı gereksiz görüyorlar. Böyle bilgisizlik gölgesinde bırakılışınız maksatlı... Bu gerçek meydandayken bazı yeni fikirli erkekleriniz sizin akıl ve bilgi noksanlığınızla eğlenmekte, evlenmek için bizi, yani Frenk kadınlarını seçmekte nasıl bir vicdan yetkinliği buluyorlar? Milletinin kadınlarını hor görüp yabancı kadınlarıyla evlenmekte şeref arayanlar, bu hareketlerini övünme nedeni sayanlar gülünç ve hasta düşünceli insanlardır. Çoğunluğu düzeltmeye bakmalı.” (s. 348-350)

Mösyö Mc Ferlan, Meftun'un Erenköy'deki köşkünde bütün giderlerini kendisi karşılayarak bir eğlence düzenlemek ister. Meftun da bunu kabul eder. O gece Meftun, eve cebinde bir dans dersi kitabı ile döner. Balo haberi evdeki bazı kişileri üzer, bazılarını da sevindirir. En çok sevinen Mahir ve Zarife olur. Çünkü Mahir balo esnasında Madam Mc Ferlan ile, Zarife ise Şaban Ağa'nın yerine işe alınan Ali ile dans etme hayalleri kurmaktadır. Bu eğlence öncesi Meftun Bey ev halkına dans dersi vermeye karar verir. Romanın başlangıcında olduğu gibi ev halkı yine toplanır. Ancak bu kez ölen Şekûre Hanım'ın yerine Edibe ve Azize Hanım vardır.

Lebibe piyano çalar. Meftun ile Rebba, Raci ile Eleni, Mahir ile Zarafet eşleşerek vals provaları yaparlar. Azize Hanım da Edibe ile konuşarak onları eleştirir:

Birbirini kucaklamışlar da nasıl sığıyorlar. Şu Arapla Rebia'nın oyunlarına bak. Ne erkek canlısı karılar bunlar... Görürsün, Azize Kadın dediydi dersin. Bu Arapla bu kızın ölümleri en sonunda gene kanlı basurdan olacaktır. Senin şıpsevdi kocana bak. Kara kıza nasıl sarılmış. (s. 386)

Mösyö Mc Ferlan'ın isteği üzerine düzenlenen eğlence, Meftun'un Erenköy'deki köşkünün bahçesinde gerçekleşir. Bu eğlenceye Meftun, Raci, Mahir, Mösyö Mc Ferlan ve eşi, Şehim Bey ve eşi, Mösyö Camille ve birkaç kadın ile erkek daha katılır. “Evin kadınları ise kendileri için hiç görülmedik bir şey olan bu baloyu seyretmek için dayanılmaz bir istek duyarak evin pencerelerine dizilmişlerdi.” (s. 390)

Meftun Madam Şehim ile, Mahir ise Madam Mc Ferlan ile sürekli dans etmektedir. Madam Mc Ferlan'a karşı zaafı olan Mahir, balo esnasında onunla dans edince kendinden geçer ve “Eniştecğim... Babamın bütün akarlarının senedini eğer yarın sana demetiyle getirmezsem bana da Mahir demesinler... Emret... Efendim, Mahir kuluna emret!” (s. 393) diyerek Meftun'un babasının kasasından senetleri çalma teklifini kabul eder.

Şaban Ağa'nın evden ayrılmasından sonra onun yerine işe alınan Ali'ye göz koyan Zarafet, balo esnasında onunla dans etmek ister ama Ali onunla dans etmeyi kabul etmez. Bunun üzerine Zarafet, şampanya içirerek Ali'yi sarhoş ettikten sonra kendisi ile dans etmeye ikna eder. Mutfakta dans etmekte olan Zarife ve Ali bir süre sonra içkinin etkisiyle mutfaktan fırlayarak bahçede dans edenlerin arasına katılırlar:

Bu vals harmanının ortasına sözde birbirine ipile sarıla sarıla sıkı sıkıya bağlanmış iki insan vücudundan yapma bir topaç koparılıp koyuverilmişti. Bu insafsız, bu kuduz topaç, dört ayağın birleşmesinden bir aks yapılmış sanılacak bir hızla hem dönüyor, hem de geçtiği yerlere rastlayan şeyleri kasırga gibi darma dağın ederek gidiyordu. Balo meydanında hemen korkunç bir anafor ortaya çıktı. Topacın zorlu çarpmasına uğrayan oyuncular, erkek, kadın, hemen oraya buraya devriliyorlardı. Herkes neye uğradığını bilemedi. Bir zaman sonra dans meydanında Zarafet'le Ali'nin birleşmesinden ortaya çıkmış bu korkunç topaçtan başka kimse kalmadı. Bütün balo halkı kenara, birer yana çekilerek şimdi bu siyahlı beyazlı kasırgayı seyreliyorlardı. (s. 397)

Mahir'in Madam Mc Ferlan ile, Meftun'un ise Madam Şehim ile aşırı samimi dansını pencereden seyretmeye dayanamayan Lebibe ve Edibe, kocalarını kameriyede

kadınlarla yakalamak için bahçeye inerler. Azize Hanım ve Rebia da onlarla beraber gider. Gizlice kameriyeye gelenleri gözetlerler. O esnada yan köşkte çalışan bazı hizmetliler İdris, Veli, Kerim ve Veysi de baloyu görünce dayanamayarak Meftun Bey'in bahçesine gelirler. Karanlıkta Zarafet, Azize, Lebibe ve Edibe'ye saldırırlar.

Balo, evde bir dönüm noktası olur. Lebibe ve Edibe kocalarının bütün çapkınlıklarına bu balo esnasında şahit olur. Edibe, yaptığı çapkınlıkların hesabını kocasına sormaya kalkıştığında Meftun: “Bir kadın, evli kadın olabilmek için giyinmesini, kuşanmasını, söz söylemesini, kocasına karşı nasıl davranacağını, onu avutmasını, eğlendirmesini, oyalamasını, çekmesini bilmeli.” (s. 413-414) diyerek kendi davranışlarından dolayı Edibe'yi suçlar. Onun bu sözleri karşısında çok öfkelenen Edibe: “Ah, elimden gelse de şu kocamı bir aldatsam... Akşam gördüğüm kepazeliklere karşılık ne yapsam hıncımı alamayacağım.” (s. 414) demeye başlar.

Lebibe ve Edibe, kocalarının çapkınlıklarından dolayı suçlanınca onların istedikleri gibi birer kadın olmaya karar verirler. Böylece tekrar Meftun'a görev düşer. Meftun bir sabah Azize Hanım'dan Zarafet'e kadar evdeki tüm kadınları odasında toplayarak “Paris Kadınlarının Güzellik ve Süslenmelerine Ait Sırların ve Reçetelerin Türk Hanımlarına da Yayılmasındaki Yarar” adlı bir kitaptan süs, düzen, “kokettri” dersleri verir. Bu derslerden sonra kadınların hepsi aşırı şekilde süslenmeye başlarlar.

Edibe, kocasının kendi gözünün önünde başka kadınlara ilgi göstermesini hazmedemez. Babası ile kocasının evindeki kadınlık anlayışının birbirinden ne kadar farklı olduğunu, orada meziyet sayılan şeylerin burada büyük bir kabahat telakki edildiğini fark eder. Ancak bu evde yaşadığına göre artık buranın adetlerine uyması gerektiğini düşünerek değişmeye başlar:

Talihsiz kadın, Frenkçeden papağan gibi birkaç kolay cümle öğrendi. Sıkıştığı zaman, yerine uysun uymasın bunları kullanıyordu. Kıyafetçe Lebibe'yle Rebia'ya elinden geldiği kadar uymaya çabaladı. Biraz uydu. Hatta üç taze hep birden, saçlarını sarıya boyadılar. Böyle sarılı beyazlı, pembeli, renk renk yüz ve ince örtüyle sokağa ilk çıktığı gün ne kadar sıkılmıştı. Erkekler yiyecek gibi bakıyorlardı. O küstah bakışlarla kendi yüzü arasına şemsiyesini indirdiği zaman, o küçücük perdenin arkasında yüreği garip bir duyguyla gümbür gümbür atıyordu. Bu kıyafetle Edibe pek güzel mi oluyordu? Niçin öyle ateşli, âdeta ısırmacı bir istekle bakıyorlardı. Bu ayıp değil miydi? Namusu bundan zedelenmez miydi? Ama bu

fenalıktan gelecek kabahat, günah, Meftun'dan başka kime gidebilirdi. Hep bu kötülükler onun dileğiyle olmuyor muydu? (s. 419-420)

Meftun'un kokettri dersleri sonrasında Lûtfiye ve Vesile Hanım dışında evdeki bütün kadınlar aşırı derecede değişir. En muhafazakâr kişi olan Azize Hanım bile ahlâkî olarak yozlaşır. Hepsi eve sevgililerini almaya başlar. Raci, bu erkekleri kadınların yanına geldiği esnada yakalamaya çalışır ancak onları kovalarken ayağını kırar.

Mahir, Meftun'un ve Madam Mc Ferlan'ın kışkırtmalarıyla babasının parasını, mührünü ve Balıkpazarı'ndaki hanın senetlerini çalar. Ancak Madam Mc Ferlan'dan istediği gibi ilgi görmeyince intihar eder. Meftun da Paris'e kaçır. İki yıl sonra oradan yolladığı mektupta kardeşi Raci'ye Kasım Efendi ölür ölmez döneceğini haber verir.

Paris'te yüzeysel bir şekilde eğitim alarak ülkesine dönen ve etrafındaki herkesi alafranga bir hale getirmek için gönüllü öğretmenlik yapan Meftun, etrafındaki hemen herkesi istediği gibi yanlış bir şekilde Batılılaştırmayı başarır. Kaşıkçılar Kâhyası Kasım Efendi'nin kendilerinden çok farklı bir şekilde yetiştirilmiş olan çocukları Mahir ve Edibe'yi kendi istediği gibi şekillendirir. Mahir, onun kendisini yönelttiği Madam Mc Ferlan yüzünden intihar eder. Lebibe, Edibe, Rebia ve Azize Hanım gece eve sevgililerini çağırarak kadar yozlaşırlar. Büyükanne Şekûre Hanım, Lebibe ve Rebia'nın ahlaksızlıkları yüzünden felç geçirerek ölür. Evde, Meftun'un etkisinde kalarak ahlaki olarak bozulmayan sadece Lûtfiye Hanım ve Raci kalır.

2.9.6. Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç¹⁰³

Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halley Kuyruklu Yıldızı'nın Dünya'nın yakınlarından geçeceği sıralarda kaleme aldığı *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç* romanında bu olayın halk arasında nasıl tepkilere sebep olduğunu mizahi bir dille anlatır. Romanda yer alan ilk toplantı, ikincil roman karakterlerinin iştirak ettiği bir sohbettir. Birbirine komşu evlerde yaşayan hanımlardan kimisi evinin penceresine, kimisi de bahçeye çıkarak sohbet etmeye başlar. Sohbet esnasında hanımlar, kuyruklu yıldızın Dünya'ya çarpması ile ilgili duyduklarını ve bildiklerini birbirine aktarırlar ve bu konu hakkındaki görüşlerini dile getirirler. Yazar, böylece her biri farklı özelliklere sahip bu

¹⁰³ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç*, haz. Arzu Öztürk, Erhan Kıvanç (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2021).

kadın kahramanlar vasıtasıyla kuyruklu yıldızın geçişinin halk arasındaki yansımalarını okuyucu ile paylaşır.

Bedriye Hanım'ın, bahçe üzerindeki küçük odanın penceresinden bitişik komşusu Emine Hanım'ın tahta kaplamasına yumruğu ile vurup onu pencereye çağırmasıyla başlayan sohbet, Emeti Hanım'ın evinin bahçesindeki bir küfenin üstüne çıkarak konuşmaya dâhil olmasıyla devam eder. Daha sonra sohbe Emine Hanım'ın kızı Mebrure, Emeti Hanım'ın gelini Hayriye de katılır. Hanımlar yıldızın Dünya'ya çarpma ihtimali üstüne konuşurlar. Her hanım olayı farklı bir yönden değerlendirir.

Bedriye Hanım, Emine ve Emeti Hanım'a kuyruklu yıldızın birkaç hafta içinde Dünya'ya çarpacağını haber verir. Emeti Hanım bu çarpmanın insanların ahlaki ve dini yönden yozlaşmaları yüzünden meydana geldiğini, kıyametin yaklaştığını dile getirir:

Sen sakla Rabbim cümle ümmet-i Muhammed'i, bu Emeti kulunu da... Kıyâmet alâmetleri... İşte ben yine söylerim bu gökteki kuyruklu, yerdekilerin şerlerinden zuhur etti... Geçen sene Dizdâriye taraflarında bir paşanın katırı doğurdu dediler de inanmadıydık. İşte bakınız doğru imiş.. Demek ki vakitler yakın... Yapı da pek çoğaldı. İşte bu birkaç şey kıyâmet alâmetidir. Biz, büyük babalarımızdan, analarımızdan öyle işittik. (s. 41)

Bedriye Hanım, kuyruklu yıldız hakkındaki bilgileri, komşularının oğlu İrfan'dan öğrendiğini ve İrfan'ın ona yıldızın resmini gösterdiğini söyler. Bunun üzerine diğerleri de yıldızı merak eder ve resmini görmek için İrfan Beylerin evine gidebileceklerini söylerler. Emeti Hanım konuşurken üstüne çıktığı küfenin içine düşer. Küfeden kurtulmak için komşuya giden kızı Hayriye'yi beklemeye başlar. Bu esnada mahalle bakkalı Emeti Hanımların siparişleri olan sabunları getir. Bedriye Hanım ona Emeti Hanım'ın küfeye düştüğü için kapıyı açamayacağını anlatırken Bakkal da kuyruklu yıldızın çarpması ihtimalinin kendi işine olan yansımalarından şikâyet ederek gider. Emeti Hanım'ın kızı Hayriye Hanım, komşudan eve döner ve küfenin içine düşen annesini kurtarır. Komşu ziyareti sırasında kuyruklu yıldız hakkında çok kötü şeyler anlatıldığını söyleyince Emeti Hanım, diğer komşularını tekrar pencereye çağırır. Hayriye Hanım, kuyruklu yıldızla dair duyduğu farklı söylentileri diğer hanımlara da anlatır. Ayrıca bu gece bütün mahalle kadınlarının kuyruklu yıldız hakkında verilecek konferans için Galip Beylerin evinde toplanacaklarını haber verir.

Romandaki bu ilk toplantı esnasında yazar, roman kişilerini okuyucuya tanıtır ve romanın konusu hakkında ilk bilgileri verir. Halley Kuyruklu Yıldızı dünyanın yakınından geçecektir ve kuyruklu yıldızın dünyaya çarpıp çarpmayacağı büyük merak konusudur. Mahalledeki hanımların hepsi, öğrendiği bir haberi, bilgiyi, söylentiye hemen birbirine aktarmaktadır. Mahalledeki kadınların toplu sohbeti sırasında kuyruklu yıldızın çarpmasına dair pek çok söylenti aynı anda okuyucuya sunulur.

Romanın başkahramanı “İrfan Galib Bey, yirmi iki, yirmi üç yaşında, yeni nesil edibimizden, asabi, müşkülpesent, gururu, dirâyet ve muktesabât-ı ilmiyesine gâlib, tahsili İstanbul mekteplerinde...” (s. 56) bir gençtir. Şöhret kazanma hırsıyla tabiat bilgisi ve felsefe konularında kitaplardan edindiği bilgilerle çeşitli yazılar yazıp bunları tanınmamış dergilere bedava göndermektedir. Yaşıtları olan gençleri sık görüşlü bulan İrfan Galip Bey, “[m]emleketinden, milliyetinden, ailesinden, hemen her şeyden müteşekkî idi. Hanesi halkının, mahalle ahâlisinin, hâsılı bütün sekine-i pâ-yı tahtının cehaletlerinden pek bizârdı. Aksaray’daki evlerinin en üst katında intihâb ettiği yazı odasının penceresinden Topkapı cihetlerine doğru bazen me’yûsâne, merâret-âverâne bakardı.” (s. 59-60)

İrfan Galip, memleketteki evlilik anlayışını ve genç hanımları beğenmediği için evliliğe karşıdır ancak buna rağmen gördüğü güzel hanımlara uzaktan âşık olmaktadır. Bir gün tüm cesaretini toplayarak gördüğü güzel bir bayanın kulağına tutkulu birkaç kelime mırıldanır ve genç kadının, kendisini aşağılayıcı ve alaylı bir ifade ile süzerek tek kelime etmeden uzaklaşması üzerine tüm kadınlara düşman olur. Kadınların erkeklere göre zayıf yönleri üzerine makaleler yayımlamaya başlar ve kadın düşmanı olarak şöhret kazanır.

1326 senesi mayıs başlarında dünyanın Halley yıldızının kuyruğu içinden geçeceği konusunda heyecanlı haberler çıkar. Bu konuda en çok korkanların kadınlar olduğunu fark eden İrfan Galip, kadınlardan öç almak için ihtiyar, genç civarındaki bütün kadınları toplayarak kendi evinde birkaç konferans vermeyi kararlaştırır:

Bir gece, hanenin camekânlı büyük sofasında lambalar yakıldı. İskemleler, küçük minderler hazırlandı. Erbab-ı ilm ve dânişden İrfan Bey’in kariben dünyanın geçireceği büyük tehlike yahut uğrayacağı âkibet-i vahime hakkında vereceği bu meraklı konferansta bulunmak için yedi mahalleden ihtiyar, genç, çarşafı,

yeldirmeli, çocuklu, çocuksuz hanımlar sükûn etti. Emeti, Bedriye, Emine, Hayriye, Mevrure Hanımlar hep toplandılar. O koca sofa kapı eşiklerine, merdiven basamaklarına kadar doldu. (s. 71)

Kadınlara düşman olmasına rağmen İrfan Galip Bey, onların beğeni dolu bakışlarını üzerinde toplamak için gayet şık bir şekilde giyinir. Çünkü “(k)uyruklu yıldızın küremize çarpmasından evvel İrfan’ın, hâl-i âşina filozof mizâç güzel bir kadına çatması ihtimâlî vardı(r).” (s. 72) İrfan Galip Bey: “Hanımlar mademki bu dünyaya geldik. Büyüdük. Aklımızı şuna, buna erdirmeye başladık. Bizim için öğrenmesi vâcib bazı şeyler vardır. Bunlar hakkında azıcık malumat peydâ etmeliyiz ki oldukça medeni bir adam vasfına liyâkat göstermiş olalım.” (s. 72) diyerek konuşmasına başlar. Uzak, gezegenler, yörünge, Güneş Sistemi, yerçekimi gibi çok çeşitli bilimsel konulardan bahsettikten sonra yetmiş beş yılda bir Dünya’nın yakınından geçen Halley Kuyruklu Yıldızı hakkında hanımlara bilgiler verir.

Çoğu eğitimsiz olan bu hanımlar, İrfan Galip’in anlattıkları hakkında kendi aralarında yorum yapmaya başlar. İrfan Galip de konferansı keserek “[k]arpuzdan pıreye, pıreden ayıya nakl-i kelâm ve pek acayip bir hıffet-i mantıkıyye ile küreviyet-i arzın leh vealeyhinde beyân-ı mütâlâa eden hanımların safvet-i muhâkemâtına kulak veriyordu.” (s. 83) Sohbeti koyulan hanımları güçlkle susturan İrfan, bu kez hanımları korkutacak konulardan bahsetmeye karar verir. Önce Halley hakkında bilim dünyasında konuşulanları aktardıktan sonra Halley’in Dünya’ya çarpması durumunda Dünya’da yaşanacakları içeren rüyasını anlatmaya başlar. Rüyanın meraklı kısmına gelince konuşmasını keserek “Bir hafta sonra teşrif ederseniz bir ikinci konferansta rüyamın, yani bahsin mâba’dını itmâm edeceğim. Müthiş Bila’nın dünyaya nasıl çarptığını, İstanbul’un ne suretle sular altında kaldığını, küre-i arzın Halley’in kuyruğu içinden geçerken ne gibi hâdisât-ı elîmeye sebep olduğunu mükemmelen anlatacağım.” (s. 118) diyerek konferansını tamamlar:

Birkaç gün sonra İrfan kalemde otururken siyah çarşafı, yüzü peçeli bir kadın kendisine bir mektup getirir. Bu mektup, İrfan’ın hayallerindeki gibi bilim ve felsefe ile ilgilen bir genç kız tarafından yazılmıştır. İrfan Galip’ten Halley hakkında bilgi vermesini ve kendisinin kim olduğu hakkında araştırma yapmamasını rica eder. Bu isteğinin aksine hareket ederse kendisiyle dostluğu keseceğini söyler. “Kadın adâvetkârı İrfan Bey, mektubu okurken o kadar yumuşadı ki iki defa üç defa kırâate doyamadı. Nisvâna karşı o güne kadar olan husûmet-i şedîdesi onlardan layıkıyla yüz

bulamadığından mütevellit olduğunu anladı.” (s. 124) İrfan Bey, hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığı bu genç kıza hemen âşık olur. Ona cevaben yazdığı mektupta Halley hakkında bazı bilgiler verir ve üç gün sonra hanımlar için vereceği ikinci konferansa davet eder.

Romandaki üçüncü toplantı İrfan Galip’in ikinci konferansı esnasında gerçekleşir. Hanımlar, evin kocaman sofasını doldururlar. İrfan, mektup yazan genç kızın da gelme ihtimali olduğu için kıyafetlerine daha da bir ihtimam gösterir. Konuşmaya başlamadan önce etrafa bir göz gezdirir ancak mektup yazan genç kıza ait bir ize rastlayamaz. Rüyasını anlatmaya kaldığı yerden devam eder. Uşağı Bekir, çarpma esnasında dünyayı seller basarsa boğulmamaları için sandal almış, tüm ev halkı gerekli eşyalarla birlikte sandala binmiştir. Korkuyla çarpma anını beklemektedirler. Birden müthiş bir patlama olur. Dinleyiciler korkuyla birbirlerinin ellerine sarılıp sessizce anlatılanları dinlerken İrfan Galip’in tembihleri ile tam o esnada gürültüyle masa devrilir, kestane fişekleri ve havai fişekler patlatılır. Korkudan çılgılık atanlar, bayılanlar, kakhaha atanlar arasında İrfan tam o esnada uyandım diyerek anlatılanların bir rüya olduğunu tekrar hatırlatır.

Ertesi sabah genç kız, bir mektup daha yazar ve İrfan’ın rüyasını pek kısa bulduğunu belirtir. İrfan’ın konferans esnasında rüyasını bitirdiği yerden kendisi devam eder ve rüyasında dünyayı sular bastığı anda neler yaşandığını anlatır. İrfan Galip, hakkında araştırma yapmaması için yaptığı tüm ihtarlar rağmen mektup yazan kıızı bulur ve Feriha Davut adındaki bu genç kızla Halley Kuyruklu Yıldızı’nın Dünya’ya çarpacağı söylenen günde evlenir.

Romanda bulunan üç toplantıdan ilkinde Halley’in Dünya’ya çarpma ihtimalinin mahalleli hanımlar arasında nasıl karşılandığı gözler önüne serilir. Her hanım olayın farklı bir boyutunu dile getirir veya çevresinden duyduğu yalan yanlış bilgileri diğerlerine de aktarır. Emeti Hanım ise felaketin sebebini dini ve ahlaki yozlaşmaya bağlayarak Halley’in Dünya’ya çarpmasını kıyamet olarak değerlendirir.

Romandaki ikinci ve üçüncü toplantının başkahramanı İrfan Galip’tir. Mahallede yaşayan diğer kişilerden çok daha fazla bilimsel ve felsefi bilgiye sahip olan İrfan Galip düzenlediği iki konferansla bir taraftan kuyruklu yıldız hakkındaki bilgilerini evinin sofasında toplanan hanımlarla paylaşırken diğer taraftan yüz bulamadığı kadınlardan intikam almak için onları korkutmaya çalışmaktadır. Hanımları

korkutmak için rüya kisvesi altında anlattığı felaket kurgusunu kullanır. Rüyasının son bölümünde gürültü çıkarıp havai fişekler patlattırarak hanımların daha da korkmasına neden olur. Hanımların bazıları sinir krizi geçirir, bazıları bayılır, bazıları ise kahkahalar atar. İrfan Bey komik olacağını sandığı şakanın böylesine telaş ve korkuya sebep olduğuna şahit olunca yaptığına pişman olur. Romanda toplantılar daha çok bilgi verme amacıyla kullanılır. Yazar okuyucuya aktaracağı bilgileri konferans adı altında İrfan Galip vasıtasıyla aktarır.

2.9.7. Son Arzu¹⁰⁴

Hüseyin Rahmi'nin *Son Arzu* romanı, bir Ramazan gecesı Şehzadebaşı civarında Hoşkadem isimli siyahi bir dadının yanında Nuruyezdan, Zışan ve Vicdan isimli üç güzel kıızla yaptığı gezinin anlatımıyla başlar. Dadı, kızları laf atan çapkınlardan elindeki sopayla korumaktadır. Vezneciler'deki camiye yaklaştıkları sırada Nuruyezdan'ın beğendiğı delikanlı yanında iki arkadaşıyla karşılarına çıkar. Dadı bunlara ne istediklerini sorduğunda kızları istediklerini söylerler. Bunun üzerine Hoşkadem, gençlere kızları şu şekilde tanıtır:

Bunlar üç tane ırz ehli kızoğlankızıdır. Üçü de satılıktır. Eğer beğendinizse evimizi salık vereyim. Analarınızı görücü gönderiniz... Allah'ın emriyle alınız. Ortadaki Nuruyezdan Hanım. Benim efendim Hacı Feyzullah Efendi'nin torunu... Baş taraftaki Zışan Hanım karşıki komşumuz Salim Efendi'nin kıızı... Öbür yandaki Vicdan Hanım, o da bitişik komşumuz Muslihiddin Efendi'nin kıızı... Evlerimiz de Vefa tarafındadır. Bu kızların arkalarından gelmek sizin için de ayıptır, onlar için de. Haydi beyefendiler şimdi arabanızı çekiniz bakayım... Bir daha da bizim peşimize düştüğünüzü görmeyeyim... Sizin gibi beylerle beyce konuşurum... Tulumbacılarla (sopasını göstererek) tulumbacı gibi konuşurum... Yallah bakalım... (s. 39)

Hoşkadem'in tehdit içeren bu sözlerinden sonra genç kızların peşinden gelen gençler itiraz etmeye cesaret edemezler ve "(...) bu altı gençten her biri kendi dildadesine baygın bir nazar-ı vedâ atfıyla içlerini çekerek ayrıl(ırlar)." (s. 40)

Romandaki bu ilk toplantıda anlatıcı, Hoşkadem vasıtasıyla romanın en önemli kadın kahramanlarını genç kızların ardından gelen delikanlılara tanıtırken okuyucuya da

¹⁰⁴ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Son Arzu* (İstanbul: Papersense Yayınları, 2015).

tanıtır. Hoşkadem vasıtasıyla okuyucu kızların bekar olduklarını, nerede oturduklarını, kimin kızı olduklarını öğrenir. Anlatıcı daha sonra genç kızları ve kızları takip eden gençleri teker teker tasvir eder. Gençlerin Rıdvan Sabih, Namık Senai, Necdet Eşref isimli üç arkadaş olduklarını öğreniriz.

Romanın başkişisi olması hasebiyle Nuruyezdan hem fiziki hem de ruhi olarak çok daha teferruatlı olarak anlatılır. Romanın gidişatını tayin edecek olan Nuruyezdan'ın karakter özellikleri anlatıcı tarafından şu şekilde dile getirilir:

Çok hassas, ekseri mağmum, daima masumdu. Hilkat ona ibdasında, bir şâzz olarak bir kere sevdikten sonra ayrılmak istemeyen bir kumru gönlü vermişti. Bu âlemin vefasızları içinde hulkî bir vefakârlığın ne müthiş bir tehlike olduğundan henüz bîhaberdi. Tabiatın, kurbanlarını en hassas mahlûkatından intihab etmek gadri de henüz meçhulüydü. (s. 41-42)

Kızların Hoşkadem'in refakatinde gezmeye çıktıkları bu Ramazan gecesi Zişan ve Vicdan için latif bir gece seyrinden fazla bir anlam ifade etmezken Nuruyezdan için kalbini derin hisler saran bir gece olur. Nuruyezdan, hayalini kurduğu sevgiliyi bulmuştur.

Birkaç gün sonra yine bir Ramazan günü kızlar beğendikleri gençleri görmek için arabayla Şehzadebaşı'na giderler. Bu kez kendilerine mâni olmasını istemedikleri için Nuruyezdan, Hoşkadem'i götürmez. Yanlarına İdris adlı uşağı alırlar. Arabaların kalabalıktan ilerleyemez hale geldiği bir esnada Rıdvan Sabih, Namık Senai, Necdet Eşref kızların arabalarına yaklaşp onlara birer mektup verirler. Etraftaki birkaç serseri, gençlerin kızlara mektup verdiğini görerek her şeyden habersizce etrafı seyreden İdris'i uyarırlar. İdris ne olduğunu anlamak için arabanın iki yanına bakınca gençler sessizce oradan uzaklaşır.

Zişan ve Vicdan daha önce genç erkeklerle mektup alışverişi yapmıştır ancak Nuruyezdan ilk defa bir erkekten mektup kabul ettiği için çok heyecanlıdır. Bu nedenle bir an önce eve dönüp mektupları okumalarını teklif eder. Diğer kızlar etrafın bu kadar cıvıl cıvıl olduğu bir zamanda eve dönmek istemeseler de biraz daha dolaştıktan sonra dönmeye razı olurlar. Gezi dönüşü "Refikaları da Nuruyezdan'ın kapısı önünde arabadan birlikte indiler. Ramazan gecesi daha çok oturulacaktı. Sahura vakit vardı. Muhabbetnameleri birlikte okuyacaklar, tenkit veya takdirlerini beraber yürüteceklerdi." (s. 93)

Kızlar eve geldiklerinde Nuruyezdan'ın annesi ve babaannesi birkaç komşu hanımla Ganime Molla adında bir hanımın okuduğu kitabı dinlemektedirler. Nuruyezdan, Zişan ve Vicdan'la sessizce odasına çekilerek kendilerine gelen mektupları sırasıyla okurlar ve tenkit ederler. Zişan, Nuruyezdan'ı kıskandığı için Rıdvan Sabih'in oldukça romantik bir üslupla yazdığı mektubu samimi bulmaz. Onun Nuruyezdan'dan sakladığı bir sırrı olduğunu, hatta evli olabileceğini söyler. Namık Senai ve Necdet Eşref'in yazdığı mektuplar daha gerçekçi bir üslupla yazılmıştır. Kızlar tam mektupları okumayı bitirmişlerdir ki Nuruyezdan'ın dedesinin yanlarına gelmekte olduğunu fark ederler. Hemen mektupları saklayıp dedesinin ona okumasını tavsiye ettiği kitaplardan biri olan Pend-i Attar şerhi çıkarıp onu okuyormuşlar gibi davranırlar.

Feyzullah Efendi, kızların Pend-i Attar şerhi okuduğunu görünce çok memnun olur ve uzun uzun Attar'ın hayatından bahsetmeye başlar. Onun konuşmalarından çok sıkılan kızlar yaşlı adamın inançlarına biraz dokunurlarsa onu odadan kaçıracaklarını bildikleri için Vicdan, tevekkül ile alakalı bir beyte: “Bu eski zaman hikmetleri şimdiki vaktin hayatına uymuyor. İnsanları çalışmaya, zenginliğe, cidale, rekabete sevk ve teşvik etmeyen sözler kimin tarafından sâdır olursa olsun insaniyet için hikmet değil nikbettir.” (s. 123) tarzında yorumlar yaparak Feyzullah Efendi'yi kızdırır. Zişan da: “Efendim, her müşküle karşı çare düşünen milletlerle tevekkülü rehber edinenlerin aralarındaki müthiş fark gözler önünde duruyor. İşte Buhara, işte Amerika...” (s. 125) sözleriyle arkadaşını destekler.

Feyzullah Efendi, yeni eğitim anlayışıyla yetişmiş bu üç genç kıza teessür içinde laf yetiştirmeye çalışır: “Dünya erkek filozof dolu, kadından hakîm olmaz, kadın zevce olur. Ana olur. Siz olacağınız şeyi bilmiyorsunuz. Tabiatın size tayin ettiği vazifeyi anlamıyorsunuz. Ben torunumu şaire olsun, ateş-zebân bir edîbe kesilsin, İslamiyet'in tevekkülüne itiraz etsin fikriyle mektebe göndermedim...” (s. 127)

Kızların hâlâ bir şeyler söylemeye çalıştığını gören Feyzullah Efendi: “Susunuz dinlemem... Dinlemem... Dinlemem... Sözlerinizi havsalam istiâb etmiyor. Eğer dinlesem bugün şeyhe, yarın peygambere, öbür gün Cenâb-ı Hakk'a itiraz edeceksiniz. Maazallah... Maazallah...” (s. 127) diyerek telaşlı adımlarla odadan çıkar. Feyzullah Efendi'yi sinirlendirerek odadan kaçırın kızlar mektupları tekrar okumaya başlarlar. “Her cümlemin samimiyeti, ca'liyeti, sıcaklığı, soğukluğu, saffeti, hilesi birere birer veznedildi. Mihenge vuruldu. Gürültülü münakaşalarla vakit sahur buldu. Komşular, kızlar evlerine gittiler...” (s. 129)

Nuruyezdan'ın odasında gerçekleşen romanın ikinci toplantısında anlatıcı, önce yeni eğitim anlayışıyla yetişmiş üç genç kızın kendilerine yazılmış muhabbetnameleri okurken yaptığı yorumlardan onların aşk, evlilik, iffet, evlenmeden önceki muaşaka, kadın ile erkek arasındaki farklar gibi çeşitli konulardaki görüşlerini okuyucuya aktarır. Daha sonra odadaki toplantıya Nuruyezdan'ın dedesi Feyzullah Efendi'yi de dâhil ederek iki kuşak arasındaki zihniyet farklılıklarını okuyucuya sergiler. Feyzullah Efendi, babasını küçük yaşta kaybeden Nuruyezdan'ın iyi bir eğitim alması için elinden gelen gayreti göstermiştir. Yeni eğitim anlayışı konusundaki çekincelerine rağmen Nuruyezdan'ı eve kapatmamış, çeşitli okullara göndererek eğitim almasını sağlamıştır. Ancak diğer taraftan onu hiçbir zaman başıboş bırakmamış, mektep çantasını sürekli kontrol ederek ders haricinde okuduğu tüm kitapları kendisi seçmiştir. Nuruyezdan'ın odasındaki toplantı Feyzullah Efendi'nin tüm çabasına rağmen Nuruyezdan'ın onun istediğinden çok farklı şekilde yetiştiğini göstermektedir.

Mühendis olan Necdet Eşref, kızlarla görüşmek için üç sene evvel o civardaki sokakların haritasını çıkarmak için hazırlanan ama tehir edilen projeyi tekrar gündeme getirir ve kızların yaşadığı sokağa sık sık gelmeye başlarlar. Böylece gençler arasındaki muhabbet üç ay devam eder. Bu görüşmelerin neticesinde Vicdan'la Necdet Eşref evlenir, Zışan ve Namık Senai, Zışan'ın sadakatsizliği yüzünden ayrılırlar. Nuruyezdan ve Rıdvan Sabih ise görüşmeye devam ederler ancak Rıdvan Sabih, Nuruyezdan'a soğuk davranmaya başlar, hatta bir ara uzun süre Nuruyezdan'la görüşmeye gelmez. Bunun üzerine Nuruyezdan, Necdet Eşref'e onu sormaya gider. Rıdvan Sabih'in gayet mutaassıp ve asabi bir validesi olduğunu, Nuruyezdan ile görüştüğünü öğrenince kalbinden rahatsızlandığını, doktorların Rıdvan Sabih'e annesini kaybetmek istemiyorsa Nuruyezdan'la görüşmemesini söylediğini öğrenir. Ayrıca Necdet Eşref, Rıdvan Sabih'i Nuruyezdan'dan ayırmak için akrabalarından bir kızla evlendirmek istediklerini haber verir.

Nuruyezdan, Rıdvan Sabih'ten bir türlü vazgeçemez ve annesini ikna etmek için onların evine gider. Nuruyezdan hakkında olumsuz görüşlere sahip olan Rıdvan Sabih'in annesi, genç bir kızın çekinmeden sevdiği gencin annesi ile konuşmaya gelmesi karşısında daha da dehşete kapılarak Nuruyezdan'a şunları söyler:

Küçükhanım, siz dünyalar kadar meziyetlere malik olsanız, “Beni oğlunuza alınız” teklifiyle buraya, benim önüme kadar gelmeniz bütün bu faziletlerinizi mahveder. Böyle bir kızı gelinliğe kabul edemem. Terbiye ve itidalden çıkmamak için kendimi

son derece sıktım. Daha ziyade görüşmeye hafakanım manidir. Bize yaramazsınız.

Allah kendinize münasip başka bir kısmet versin. Bahtınızdan güldürsün. (s. 220)

Rıdvan Sabih, annesinin ısrarlarıyla Fazlün-nisa Hanım'la evlenir. Nuruyezdan, Zişan ve Vicdan hakkında pek çok dedikodu çıkar. Vicdan, Necdet Eşref 'ten ayrılır. Dedesi Feyzullah Efendi, Nuruyezdan'ı Ragıp Şeyda Bey adında çok anlayışlı biri ile evlendirir. Eşi çok iyi biri olmasına rağmen Nuruyezdan eşine bir türlü alışamaz. Ragıp Şeyda Bey kendisine neden bu kadar uzak davrandığını sorunca her şeyi açıklamak için iki gün ister. İkinci gün Nuruyezdan, eşi Ragıp Şeyda Bey'e bir itirafname yazarak Rıdvan Sabih'e olan aşkını itiraf eder ve bu itirafnameyi hizmetlilerinden İdris ile eşinin memuriyet mahalline gönderir. Sonra dedesi, annesi, büyükannesi ve evdeki hizmetlilerle helâlleşip odasına çekilir. Silahı kalbine dayayıp ateşler. Ragıp Şeyda, Nuruyezdan intihar etmeden yetişmek için hemen eve gider ama Nuruyezdan o gelmeden tetiği çekmiştir. Ragıp Şeyda eşinin kilitli olan oda kapısını İdris'le kırarak açar. Tüm aile Nuruyezdan'ın başında toplanır. Ragıp Şeyda, Nuruyezdan'ın henüz ölmediğini görünce doktor ve operatör çağırır. Nuruyezdan odadaki herkesten dışarı çıkmalarını ve kendisini eşiyile yalnız bırakmalarını, ona gizli bir vasiyeti olduğunu söyler. Kocasından, son bir kez daha görmek için Rıdvan Sabih'i çağırmasını ister. Kocasıda çok büyük bir fedakârlık yaparak onu çağırmaya gider ancak Rıdvan Sabih eşinin duymasından korktuğu için "Beyefendi tabip değilim, hoca değilim. Ağır bir hastanın yatağı başına koşup da ne yapacağım?" (s. 292) diyerek gelmeyi kabul etmez. Ragıp Şeyda eşine Rıdvan Sabih'in eşini gücendirmemek için gelmediğini söyleyince Nuruyezdan ruhunu teslim eder.

Romadaki üçüncü ve son toplantı ölüm anında Nuruyezdan'ın odasında olur. Silah sesini işiten tüm aile fertleri onun başında toplanır. Ancak Nuruyezdan'ın dedesi, büyük annesi, annesi onun neden intihar ettiğinin hâlâ farkında değillerdir. *Son Arzu* romanında, Hüseyin Rahmi'nin *Mürebbiye*, *Nimetşinas*, *Şipsevdi* romanlarında olduğu gibi toplantı sırasında bazı gerçekleri herkesin öğrendiğine şahit olmayız. Gerçeklerin farkına varan tek kahraman Nuruyezdan'ın eşi Ragıp Şeyda olur. O da öğrendiklerini diğer aile fertleriyle paylaşmaz.

2.9.8. Tutuşmuş Gönüller¹⁰⁵

Nevhayal, ailesinin ona verdiği Emine Zekiye ismini “avamın dillerini aşındırmış adlardan sayarak” değiştirmiş, modern eğitim anlayışı ile yetişmiş bir genç kızdır. Sürekli birilerine âşık olan hatta aynı anda iki kişiye birden âşık olan şıpsevdi biridir. Mah ismini verdiği hizmetçisinin de yardımıyla ailesinden gizli istediği gibi dolaşıp erkek arkadaşlarıyla buluşmaktadır. Romandaki ilk toplantı Nevhayal’in odasında gerçekleşir.

Nevhayal, annesinden gizli bir şekilde evden çıkarak sevgilisi Süha Pertev’le buluşup eve gelir. Daha sonra arkadaşları Şaheser, Nigâr Hayrettin ve Lemiye Lebib sırasıyla eve gelerek onun odasında toplanırlar. Nevhayal ve Lemiye Lebib’in terk ettikleri sevgilileri Kasım Necati ve Galip Nihat, evlerinin karşısındaki bir gazinodan Nevhayallerin evini gözetlemektedir. Kızlar da pencereden onlarla konuşmaktadır. Nevhayal’in annesi Nazıma Hanım o esnada odaya gelerek kızları uyarır:

Küçükhanımlar rica ederim pencere önünde gülüşüp kaynaşmayınız. Sokaktan geçenlerin başları yukarıya dikiliyor. Zaman acayip, herkeste birbirine kötülük etmek kuduzluğu peyda olmuş, bir kir atmak için bahane arıyorlar. Konuya komşuya dedikodu vesilesi vermeyelim. Rabbim hayırlısıyla kismetlerinizi açsın. Hepiniz satılık malsınız. Bir kızın adı çıkmadansa... (s. 133)

Lemiye Lebib, Nazıma Hanım’ın sarf ettiği “satılık” sözünden çok rahatsız olur. Nazıma Hanım bu sözün önceden beri kullanılan bir tabir olduğunu söyleyince Lemiye: “Kadın ninelerimizden bize doğru gelen böyle birçok eğri lakırdılar var ki biz yani yeni kadın nesli bu çarpık sözleri doğrultmak vazifesiyle mükellefiz...” (s. 134) diyerek Nazıma Hanım’a karşı çıkar. Bunun üzerine o da yanlışlığın eskilerde değil yenilerde olduğunu iddia eder ve: “Siz eski eğrileri düzeltmiyorsunuz. Bilakis evvelki doğruları çarpıtıyorsunuz... İşte yeni neslin deruhte ettiği vazife...” (s. 134) sözleriyle kızların düşüncelerini eleştirir. Annenin kızlarla konuşması iki kuşak arasındaki farklılıkları gözler önüne serer. Lemiye, Nazıma Hanım’ın sözlerini dinlemeye tahammül edemez ve Nevhayal’den annesini odadan yollamasını ister. Nevhayal, hizmetçisi Mah’ın yardımıyla annesini odadan çıkarır ancak kızlar fazla oturmadan kalkıp giderler.

¹⁰⁵ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Tutuşmuş Gönüller* (İstanbul: Everest Yayınları, 2009).

Bu ilk toplantıda Nevhayal ile onunla aynı görüşlere sahip Lemiye Lebib ve Şaheser'in genç erkeklerle olan ilişkileri sergilenir. Kızlar devamlı yeni sevgililer edinmekte, kendilerine âşık olan gençlerin duygularını önemsememektedir. Nigâr Hayrettin ise onlardan daha farklı bir kızdır. Nevhayal'in evine gelme sebebi, Nevhayal'in Süha Pertev'den önceki sevgilisi olan Galip Nihat ile Nevhayal'in tekrar barışması için aracılık yapmaktır. "Öyle havsalarına bir düzine erkek sığdıran kızların sevgilerine maazallah aşk denemez. Ben de sevdim. Ben de seviyorum. İki sene oldu. Gönlüm bir çiçekle yaz ediyor. Arada birtakım mâniler var. Onlar bertaraf olunca birbirimizi alacağız." (s. 121) sözleriyle diğer kızların aşk anlayışını eleştirir. Nevhayal ise "Benim gönlüm nasihat dinlemez. Gem almaz. Nafile ne kendini üz ne de beni..." (s. 121) diyerek Nigâr Hayrettin'in söylediklerini önemsemez.

Bu toplantı esnasında geleneksel bir anlayışla yetişmiş olan Nevhayal'in annesi Nazıma Hanım ile kızlar arasındaki görüş farklılıkları gösterilir. Nazıma Hanım, kızların aşırı serbest davranış ve konuşmalarını, beğenmez ve: "Geçen günü üçünüz, dördünüz bir araya toplanıp erkeklerin aleyhinde bir makale yazmışsınız. Beyefendi o kadar öfkelenmiş ki... Hakkı yok mu? Bugün hepinize babalarınız, biraderleriniz bakıyorlar. Yarın, öbür gün ağırlıklarınız yine başka erkeklerin omuzlarına yükletilecek..." (s. 137) sözleriyle kızları erkeklere düşmanca davranmamaları için uyarır ama kızlar Nazıma Hanım'ın öğütlerine tahammül edemeyerek onu yanlarından uzaklaştırırlar.

Romadaki ikinci toplantı Lebib Paşa'nın kızı Lemiye'nin evinde gerçekleşir. Kızlar, Nevhayal'in evindeki toplantıdan sekiz on gün sonra Lemiye'nin evinde toplanırlar. Öncekinden farklı olarak bu kez yanlarında Fındıkçı Seher adında bir kız daha vardır. "Bu Seher 'olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol' diyen şairin ruh-i irfanına rahmet okutacak bir canlı süpürge idi." (s. 151) Lemiye'nin telefonla görüştüğü ama kim olduğunu tam olarak bilmediği bir sevgilisi vardır. Şaheser, Lemiye'nin evinde toplanma sebeplerini şu şekilde açıklar: "Biz bugün buraya Lemiye ile esrara gömülü muâşşığın telefon başındaki ateşli muhaverelerini dinlemeye geldik. Lemiye sevgilin peri ile her gün saat kaçta konuşursunuz? Haydi, 'parlamento'yu aç. Biz de bugün meclisinizde samiîn sıfatıyla bulunalım." (s. 157) Bu sözlerden sonra Lemiye Hüsnü, Malik Bey adındaki sevgilisini arar. Ancak telefona çıkan Behçet Hilmi adındaki kişi orada öyle biri bulunmadığını oranın Atik Kuponlar İdaresi olduğunu ve kendisinin de oranın müdürü olduğunu söyler.

Kızlar telefonla konuşurken Seher, telefon numarasını öğrendiği kişiyi araştırmaya gider. Bunun üzerine kızlar Seher gelirse ona güvenmemesini söylemek için Behçet Hilmi Bey'i ararlar. O da kızlara kendini Hüsnü Malik olarak tanıtan kişinin çirkin olduğu için kadınları telefonla konuşarak kandıran biri olduğunu söyler. Onlar telefonla konuşurken Seher, Behçet Hilmi Bey'in çok genç, yakışıklı ve evli biri olduğu bilgisiyle döner. Bunu duyan kızlar telefonda onunla konuşmak için aralarında tartışmaya başlar. Onların seslerini duyan Lemiye'nin annesi Tahire Hanım odaya gelir. Nazıma Hanım gibi kendi zamanları ile şimdiki zamanları karşılaştırarak kızları eleştirmeye başlar:

Zaman değişti. Nerede büyük ananın günleri... Eski Türk kadınları mektup yazmak şöyle dursun harekeli yazıyı okumasını bilmezlerdi. Ah şimdikiler telefonda birbirini gıcıklayamayacak bile öğrendiler... Ama bizim erkeklere de oh olsun... Mektepler açalım. Kızları okutalım. Zamaneye uyalım... diye kalkıştılar. Okuttuk. Yazdırdık. Elleri yaldızlı şehadetname verdik. Geliniz de şimdi bu hanımları zapt ediniz bakalım. Biz evvelden mangal başında bir avuç leblebi, kuru üzüm elli dirhem kestane ile tekir kediyi karşımıza alıp günlerce avunur, sokağa çıkmazdık. (...) Ah ah, zaman kötü. Evlat yetiştirmesi zor oldu. Şimdikiler bizim büyüdüğümüz gibi büyümüyorlar. İzdivacın, imtizacın, saygının, utanmanın manaları hep değişti... (s. 167)

Romandaki ikinci toplantıda birincide olduğu gibi eski kuşak ile yeni kuşak arasındaki farklar vurgulanır. Tahire Hanım da Nazıma Hanım gibi kızlara geçmiş ile şimdi arasında kıyaslamalar yapar ve şimdiki durumdan memnun olmadığını, kızların okutulmasının ne gibi sorunlar doğurduğunu dile getirir. Tahire Hanım, etraftaki bazı zamane kızları eleştirir ve: “Benim kızım açılmamış bir gül gibidir. Koklanmamış goncaya benzer. Meleklerden melektir vallah.” (s. 167) diyerek kendi kızı Lemiye'yi över.

Lemiye Lebib, telefonda görüştüğü Behçet Hilmi Bey adındaki evli erkekle beraber yaşamak için evden kaçır. Lemiye'nin evden kaçmasından sonra ona âşık olan Kasım Necati çılgına döner. Her yerde onu aramaya başlar. Kerestecilerin Faik, Bıçkıcının Süleyman, Dedezaade Celal, Şoför Raif adlı kişilerle bir grup kurar. Grup üyeleri Kasım Necati'nin Sirkeci'deki işyerinde toplanırlar. Böylece romandaki üçüncü toplantı erkek karakterler arasında gerçekleşir. Toplantıdaki tek kadın kahraman Fındıkçı Seher'dir. Kasım Necati'nin Sirkeci'deki işyerine sırasıyla Fındıkçı Seher, Şoför Raif,

Bıçkıcı Süleyman, Dedeade Celal, Keresteci Faik ve Galip Nihat gelir. Lemiye ve Behçet Hilmi'nin nerede yaşadığını bulmak için şu ana kadar elde ettikleri bilgileri gözden geçirirler ve bundan sonra ne yapacaklarını kararlaştırırlar. Seher'in, Behçet Hilmi'nin karısı Nebile Hanım ile, Seher'in getireceği diğer bir kadının da Lemiye ile irtibat kurmasına karar verilir.

Seher, Behçet Hilmi'nin karısı Nebile Hanım'la konuşarak ona eşi ile Lemiye arasındaki ilişkiyi ve Kasım Necati'nin ona olan sevgisini anlatır. Eğer kabul ederse onu kocası ile Lemiye'nin kaldığı yere götüreceklerini söyler. Nebile Hanım da bunu kabul eder. Ertesi günü Lemiye Hanım'ın annesi Tahire Hanım, Nebile Hanım, oğlu Vefa Hilmi, Fehime Hanım, Kasım Necati, Keresteci Faik; Lemiye ile Behçet Hilmi'nin kaldıkları eve gelirler. İlk önce kapı arkasından iki aşğın konuşmalarını dinlerler. Biri kızının, diğeri eşinin konuşmalarından tiksindir. Lemiye, kutsal kabul edilen değerler hakkında aşağılayıcı bir dille konuşmaktadır:

Mesela namus kelimesi de küre-i arz kadar şişirilmiş, işte bu incir çekirdeklerinden biridir. Bu içi boş, koskocaman mehip küreye izafe edilmek istenilen korkunç manaların şimdiye kadar insanlar arasında sebep oldukları faciaları düşününüz. Beşeriyetin idrak semalarını bulut gibi örten, işte bu hevl-nâk sabun köpüğü habbesi yüzünden ne canlara kıyılmış, ne kanlar dökülmüş, ne aileler sönmüş... Hâlâ sönüyor, daha kim bilir ne kadar yıllar sönecek ve bu manasız kelimenin manası daha ne kadar insan öldürecek... İşte bu kelime kuvvetini manasızlığından alıyor. Çünkü manalı kelimelerin insanlar üzerinde cazibeleri yoktur. (s. 276)

Lemiye ve Behçet Hilmi daha sonra boşanma hakkında konuşmaya başlar. Behçet Hilmi, karısını boşasa bile çocuğuna karşı babalık vazifesinin devam edeceğini söyler. Bunun üzerine Lemiye Lebib, çocuğun babasının kendisi olduğundan emin olup olmadığını sorarak Behçet Hilmi'nin eşinin iffeti konusunda olumsuz bir şekilde konuşur. Behçet Hilmi ise: “Ona aptal, çapaçul, kaba, cahil ve daha bu kabilden ne isterseniz deyiniz, yalnız iffetsiz demeyiniz...” (s. 279) sözleriyle eşini savunur. Lemiye gibi iffetsiz bir kadının kendi iffeti hakkındaki sözlerine daha fazla dayanamayan Nebile Hanım odaya girer. “İçeride sahne ıstılahınca tiyatro darbesi denilen hal vuku bul(ur).” (s. 280)

Behçet Hilmi, iki kadın arasında bir karar veremez bir durumdayken oğlunun boynuna sarılması üzerine eşi Nebile Hanım'ı tercih eder. Bunun üzerine Lemiye, Nebile'yi kendisi kadar bilgili olmadığı için aşağılamaya çalışır:

Benim söylediklerim senin zavallı pespaye aklının eremeyeceği yüksek bir felsefedir. Seninkiler ise tandırname hikemiyatıdır. Anaya, babaya hürmet, muhabbet, insanlar arasında şefkat, merhamet namus, iffet istikameti himaye, uhuvvet-i beşeriye... Yok bilmem ne... Bu puf böreği gibi tatlı fakat kof sözler şimdiye kadar milyonlarca dudaklar aşındırmış, kalemler yormuş, sahifeler doldurmuş ve hâlâ manaları anlaşılamayan zırvalardır. (s. 284)

Behçet Hilmi, karısını aldatmakla hata yaptığını kabul ederek karısı ve oğlu ile oradan ayrılır. Lemiye her şeye olan güvenini kaybetmiştir. O sırada Kasım Necati Lemiye'nin yanına gelir ve her şeye rağmen onu hâlâ sevdiğini itiraf eder. Tahire Hanım, kızının günahkarlığına rağmen Necati'nin bu yüce gönüllülüğünü görünce Behçet Hilmi ile ikisi arasında şöyle bir kıyaslama yapar:

İşte sülün gibi bir delikanlı senin her bir günahını af ile saf, pak kalbini ayaklarının altına koyuyor. İster kabul et. İster çiğne. İster ez... İnsaf et bu çocuğun yüzüne dikkatli bak. Karısına bin riya, bir yalan, bin iğfal saçarak buradan giden Behçet Hilmi'ye benziyor mu hiç? O senden ziyade pudralı, senden ziyade lavantalı, senden ziyade edalıydı. Kadından ziyade kadındı. Bak bunun mert bakışına. Bak bunun erkek yüzüne. Bak bunun er oğlu er tavırlarına... Bu dururken onu sevmek bir kadın için hilkate karşı bir hakaret, bir tabiatsızlık, bir galat-ı muhabbettir. (s. 296)

Romandaki dördüncü toplantıda yazar Lemiye Lebib'in kutsal kabul edilen değerler hakkındaki olumsuz fikirlerini sergiler. Behçet Hilmi başlangıçta onun zekasından, fikirlerinden etkilenmiş görünmektedir ama karısı ile çocuğunu karşısında görünce zor da olsa seçimini onlardan yana yapar. Lemiye ise tüm güzelliğine, zekasına ve eğitimine rağmen sevgilisini elinde tutmayı başaramaz.

Lemiye ile sevgilisinin kaldığı evi bularak Nebile ve Tahire Hanım'ı onların yanına götüreren Kasım Necati ve arkadaşları bu sefer de Nihat Galip'e yardım etmek için Nevhayal ile Süha Pertev'i takip etmeye başlarlar. Gülhane Parkı'nda buluşan sevgilileri gizlice dinleyen Dedezade Celal, Nevhayal'in sevgilisini geceleyin eve alacağını öğrenir. Bunun üzerine Kasım Necati, Keresteci Faik ve Bıçkıcı Süleyman

sevgilisinin evine giden Süha Pertev'i bayıltıp hapsederler. Onun kıyafetlerini giyen Galip Nihat, Nevhayal'in hizmetçisi Mah tarafından eve alınır. Nevhayal, odasına kadar giren Galip Nihat'ın, Süha Pertev olmadığını anlayınca onu odasından kovmaya çalışır. O sırada Nevhayal'in ağabeyi Süruri Bey uzun zamandır göz koyduğu hizmetçi Mah'ın odasına gider ve orada onun sevgilisi Latif İhsan'ı yakalayarak kovalamaya başlar. O esnada kardeşinin odasından çıkan Galip Nihat'ı görür. Nihat, davetli olarak oraya geldiklerini söyleyerek kendini savunur. Üç delikanlı kavga ederken çıkan sestten Nevhayal'in babası Sadri Efendi ve annesi Nazıma Hanım da uyanır ve yanlarına gelir. Sadri Efendi bu rezaleti görünce ağlamaya başlar: "Bu hale şahit oluyorum, bu sözleri işitiyorum da neden hâlâ yüreğime inmiyor acaba!" (s. 353) diye sorar. Oğlu Süruri ise babasına "Bilmeyerek asrileşiyorsunuz da onun için... Böyle bir vaka dedelerimizin zamanında zuhur edeydi şimdiye kadar kanlar içinde yerlere serilmiş birkaç ceset görülürdü. Şimdiye kadar birçok namuskâr zavallı aileler arasında buna benzer hadiseler cereyan etti ve hepsi yalanıp yutuldu." (s. 353-354) diye cevap vererek namus anlayışının ne kadar değiştiğini dile getirir:

Romandaki beşinci toplantıda da namuslu bir aile, kızlarının ahlaksızlığına şahit olur. Ama bu durum aile üyelerinden beklenen tepkiye yol açmaz. Romanın başında kızlara ahlaki öğütler veren, kızların pencere önünde gülüşmesinden bile rahatsız olan Nevhayal'in annesi Nazıma Hanım'ın kızı ve evin hizmetçisi eve erkek aldığı anda pek fazla tepki verdiği görülmez.

Lemiye, Behçet Hilmi'den hamile olduğunu öğrenir. Bir mektup yazarak bu durumdan onu da haberdar eder ancak o, çocuğun kendinden olmadığını iddia eder. Bunun üzerine Lemiye, çocuğu gizlice doğurur ve ev işlerine bakan Saliha Kadın'a vererek Unkapanı Camii'ne bırakır. Ancak daha sonra çok pişman olur ve Saliha Kadın'ı çocuğu geri alması için yollar ama çocuk bırakıldığı yerde bulunamaz. Bu olaydan sonra Lemiye çılgına döner. Bir gün Seher gelerek çocuğunun yaşadığı müjdesini verir. Lemiye'yi Şoför Raif'in arabasıyla Kasım Necati'nin evine getirir.

Önde Lemiye, arkada Seher içeri girdiler. Duvarları beyaz badanalı, yeni silinmiş tertemiz ufak bir maltalık... Emine Hanım yaşına nispeten kıvrak bir ev kadını kıyafetinde misafirlerini istikbal için orada bekliyordu. Yuvar yuvar hemen önlerine yürüdü. Oğluna dünyada çektimediği azap bırakmayan, kafası ahır zamanın en azgın fikirleriyle dolu, iffetsiz, itaatsiz, bu mütekebbir paşa kızına karşı

olan bütün hınçlarını yenerek oğlunun hatırı için bütün o eski yaralarının sızılarını unutarak en şen, en mütebessim çehresi ve en tatlı sadasıyla [karşılar.]” (s. 433)

Lemiye Kasım, Necati’nin evinde olduğunun farkındadır ama artık kendisi de bir anne olduğu için oğlunun hatırı için kendisine böyle iyi davranan kadının kalbini kırmaz. Evin merdivenlerinden çıkınca Kasım Necati’yi, kucağında kızı Sahire ile görür ve ikisine de sarılır, “hâtifi bir ses yarı baygın Lemiye’nin kulağına: ‘Allah var... Sevap var... Günah var... Aşk var... Âşık var... Melek var... Şeytan var...’ di[ye]” (s. 434) fısıldar. “Çocuğuma sarılırsam tabiatın şenaatları yanında iyilikleri bulunduğunu da tasdik edeceğim...” (s. 432) diyen Lemiye yaşadığı kötü tecrübelerden ders alarak tüm değerlere olan düşmanlığından vazgeçer ve çok farklı bir insan hâline gelir. Fatma Hanım’ın tertemiz evinde gerçekleşen bu toplantıda tüm karakterler yaşananlar karşısında gözyaşlarını tutamaz.

Beş yıl sonra Lebib Paşa, hastalığı esnasında kızını sayıklar ve onun hayali ile konuşur. Tahire Hanım bu durumu kızı ve damadına anlatınca onlar da çok müteessir olurlar. Kasım Necati, bir bayram günü annesini, karısını ve çocuklarını alarak Lebib Paşa’nın konağına gider. Önce Lemiye’nin, Behçet Hilmi’den olan kızı Sahire’yi Paşa’ya göstermek istemezler ama Sahire habersizce dedesinin yanına gelir. “Paşa bu küçük mahlukun, ailenin cephe-i namusunda bir ur gibi fırlayıp çıkan çocuk olduğunu anlar...” (s. 439) ancak Sahire’nin cana yakın konuşmalarına dayanamayarak gözyaşlarıyla torununu öper. Böylece aradaki tüm dargınlıklar ortadan kalkar. Yıllar önce kızını evden kovan Paşa, kızıyla barışır. Böylece romandaki yedinci ve son toplantı bir bayram günü Lebib Paşa’nın konağında gerçekleşmiş olur. Romandaki en radikal fikirlere sahip olan kişi Lemiye’dir. Ancak romanın sonunda büyük bir değişim geçirerek iyi bir eş ve anne olur. Nevhayal ve Şaheser ise lüks bir sefahathanede çalışmaya başlarlar. Onların hayatında iyi yönde bir değişim olmaz.

2.9.9. Eşkîya İninde¹⁰⁶

Eşkîya İninde romanında romanın başkişisi Nef’i Bey, kayınpederi Enis Efendi’den kalan Değirmendere’deki çiftliğin hesaplarını tetkik için kayınbiraderi Hikmet Enis ve Arnavut uşakları Murtaza ile yola çıkar. Trenle Tütünçifliği durağına gelirler. Oradan yelkenli bir kayığa binerler. Romandaki ilk toplantı bu kayıkta gerçekleşir. Kayık biraz

¹⁰⁶ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Eşkîya İninde* (İstanbul: Everest Yayınları, 2012).

açıldıktan sonra yolcular aralarında konuşmaya başlarlar. Ak sakallı bir ihtiyar, Nef'i Bey'e nereye gittiklerini sorar. O da çiftliklerine hesap görmeye gittiklerini söyler. Bunun üzerine karşılarında bulunan rençper kıyafetli iki iri yarı adam onları süzmeye başlar. İhtiyar adam, Nef'i Bey'in kayınpederi Enis Efendi'yi tanıdığını söyler. Kayıkta bulunan saf bir köylü delikanlısı birden Hacı Veli adında birinin çiftliğinden eşkıyalar tarafından kaçırıldığından bahsetmeye başlar. İri yarı iki adamın yüzünde bir tebessüm belirir. Daha sonra aynı delikanlı, Karabela Mustafa adlı eşkıyanın iki zengin Yahudi'yi dağa kaçırdığından bahseder. Nef'i Bey, Enis Hikmet ve Murtaza Taşlıdere adlı çiftliklerine gidip hesaplarını gördükten sonra İstanbul'a dönmeyi planlarken birden eşkıyalardan söz edilmesi karşısında şaşırırlar. Rahat bir şekilde geçeceğini düşündükleri bu yolculuk, bir anda farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Romanın anlatıcısı konumunda olan Nef'i Bey hiç beklemedikleri bu durumu “Yılan, çıyan, akrep, nadir görülür veya hiç görülmez, isimleri korkunç bazı mahluklar vardır. Bizim için eşkıya, haydut, hırsız lafızlarının medlulleri bu kabildendir. Şimdiye kadar bunlara dair çok sözler, çok hikâyeler duymuştuk. Lakin henüz yüzlerini görmemiştik” (s. 9) sözleriyle dile getirir. Daha önce hiç İstanbul dışına çıkmamış olan Enis Hikmet'in altın yaldız işlemeli gümüş sigara tabakasını, altın saatini, tek taşlı pırlanta kravat iğnesini, elmas kol düğmelerini ve yüzüğünü iri yarı adamlar dikkatle süzerler. Onların bu bakışlarından Hikmet Enis ve Nef'i Bey rahatsız olurlar. İhtiyar adam, iri yarı adamlara da kim olduklarını sorar. İki adamdan biri Karadenizli olduklarını ve bir çiftliğe rençberliğe gittiklerini söyler.

Romanın başlangıcında yer alan bu toplantı romanın en önemli kahramanları olan Nef'i Bey, Hikmet Enis ve Murtaza'nın yolculuğunun hiç de düşündükleri gibi geçmeyeceğinin ipuçlarını verir. Kayık yolculuğu esnasında çiftlik sahibi olmalarını söylemeleri ve Hikmet Enis'in İstanbul ile taşra arasındaki farklılığı düşünmeden sergilediği değerli aksesuarlar, iki eşkıyanın dikkatini celbeder ve onları kaçırmalarına sebep olur. Ayrıca bu yolculuk esnasında Değirmendereli Hafız Kerim Efendi ile tanışır. Kerim Efendi onlara çok oyalamadan işlerini halledip dönmelerini söyler. Ayrıca bir müşkülli olursa kendine haber yollamalarını söyler.

İstanbul dışında bir yer görmemiş olan Hikmet Enis, buraların eşkıya yatağını olduğunu bilseydi bu yolculuğa katılmayacağını söyler. Bunun üzerine eniştesi, “Halin böyle olduğunu gazetelerde okumuyor muydun?” (s. 20) diye sorunca eniştesine şu şekilde açıklama yapar: “Okuyordum ama ne bileyim. Şekaveti daha içerilerde

sanıyordum. Burası neresi? İki saat evvel Haydarpaşa'dan bindiğimiz trenden Tütünçifliği'nde indik. Karşıdan karşıya küçük bir deniz geçtik. Henüz bana istasyondan birkaç kilometre uzaklandığım hissi bile gelmedi.” (s. 20)

Nef'i, Hikmet Enis ve Murtaza kayıktan indikten sonra çiftlik kahyası Halil Efendi'nin onları almak için göndereceği arabayı beklemek üzere köy kahvesinde otururlar. Başlangıçta kahve sakindir. Onlar kahvenin dışında yemeklerini yedikleri esnada kahve kalabalıklaşmaya başlar. İnsanlar eski bir eşkıya olan Kıyıcı Süleyman'ın anlattıklarını dinlemektedir. Eşküyayı merak ettikleri için diğerleri de kahveye girerler. İkinci toplantı, köy kahvesinde gerçekleşir. Kayıkta başlayan eşkıya muhabbeti kahvede de devam eder. EşkİYaların tehdit ettikleri, istedikleri parayı alamayınca öldürdükleri kimselerden bahsedilir. Bu sohbet esnasında İstanbul'dan gelenler durumun vahametini biraz daha anlarlar. Nef'i Bey, eski eşkıyanın anlattıklarını duyunca bu kasaba haydutlarını şehir eşkıyaları ile karşılaştırır:

Abdülhamit devrinde ve ondan sonraki meşrutiyet ve umumi harp devirlerinde öyle şekavetler oldu ki kapanın elinde kaldı. Ne vurulabildiyse bankalara, iratlara yatırıldı. Uhdelerine meşru servet kaydedildi. Harpten birkaç sene evvel açlıktan nefesleri kokan herifler milyonlarla oynadılar. Ticarethaneler açtılar. Sedefli, fildişi, yaldızlı, elektrikli salonları, son sistem otomobillerle halkın gözlerini kamaştırdılar. Ta Abdülhamit zamanından beri Beyoğlu'nun, Şişli'nin en mutena mevkilerindeki sekiz on katlı, mermer apartımanların yapılışındaki esrarı, yaptıkları masrafların iç yüzlerini sana anlatsam üzerindeki birkaç altın saati maldan sayarak Kıyıcı'yı onlarla mukayeseye kalkıştığına sıkılırsın. Haydut Süleyman belki on kişiyi öldürmüştür. Fakat şehir eşkıyası koca bir mülke, millete kıydılar. Hem Süleyman haydut adını almış, dağa çıkmış. Ötekiler Bâbîâli'de, Maliye'de, Düyun-u Umumiye'de oturdular, nazır oldular. Kanunlarımız, mukadderatımızla oynadılar. (s. 31)

Nef'i, Hikmet Enis ve Murtaza eski bir eşkıya olan Süleyman Reis'in anlattıklarını korku ve şaşkınlık içinde dinlerken kendisini çiftlik kahyası Halil Efendi'nin gönderdiğini söyleyen bir adam gelir ve onları da alarak çiftliğe doğru yola çıkar. Saatlerce giderler ama bir türlü çiftliğe varamazlar. Hava iyice kararınca Nef'i ve Hikmet Enis şüphelenmeye başlar fakat iş işten geçmiştir. Taşlıdere Çiftliği'nden gönderildiğini sandıkları kişi onları kaçırmıştır. Haydutların arasındaki iki kişiyi

Tütünçifliği'nde bindikleri yelkenlide gördüklerini fark ederler. Rençper kıyafetli iki iri yarı adamdan biri çetenin reisi Deli Kaptan'dır.

Romanın üçüncü toplantısı haydutların onları kaçırdığı dağ başında gerçekleşir. Haydutlar tarafından kaçırılmalarının ilk gecesi Deli Kaptan Reis tarafından akşam yemeğine çağırılırlar:

Örtüsü, biraz kurumuş bir ince çimen olan bu tabi sofrada ne çatal vardı ne kaşık. Hiç yüz buruşturmadan bir tenekedeki rakıyı atıyorlar, yarım dilim ekmeği salataya banarak yutuyorlardı. O ne içiş, o ne yiyiş, o ne gülüş, o ne bakıştı. Biz bu kadar iptidaî bir içki âlemi görmemiştik. Mukadderatımızın hâkimleri bu vahşi suratlara yüreklerimiz titreyerek bakıyorduk. Bir müddet sonra ispiro buharıyla büsbütün canavarlaşacak bu yırtıcıların arasında biz kurt sürüsü içine düşmüş kuzulara benzeyecektik. (s. 75)

Nef'i, Hikmet Enis ve Murteza'nın ilk izlenimleri olumsuz olsa da korktukları gibi olmaz. Önce Murteza, sonra diğerleri haydutların içki meclisine dâhil olur. Yemekte kuzu püryan yapılır, içki içilir, türküler söylenir. Abdurrahman ve Gaffar ellerinde tahta kaşıkla oynarlar. Bu kır eğlencesinde haydutlar kadar esirler de eğlenir. Romandaki kahraman anlatıcı Nef'i Bey: "Biz şarklıydık. Türk'tük. Ormanın gece güzelliğinden, ayın beyaz nuruna karışan ocağın kızıl ışığı içinde kıvrıran genç haydutların oyunlarından, gece böceklerinin dem tuttıkları tambura ve çığırma nağmelerinden kalplerimize bilmem nasıl vahşetlerle karışık teessürler doğdu." (s. 79) sözleriyle bu durumu açıklamaya çalışır. Nef'i Bey gibi bu ortamdan etkilenen Hikmet Enis ise "Enişte beyciğim, epeyce operalar dinledim. Rakslar gördüm. Fakat hiçbir sahne önünde bu saatki kadar müteessir olmadım. Bu derin rikkat bana nereden geliyor?" (s. 79) diyerek etkilenmesinin sebebini sorgular.

Eğlencenin sonunda bir meclis kurulur ve Deli Kaptan Reis, Enis Efendi'nin onlara bıraktığı malı mülkü tahkik ettiklerini ve buna göre üçüne beş bin lira necat parası koyduklarını söyler. Nef'i Bey bu kadar parayı bulamayacaklarını söyleyince Deli Kaptan tehditler savurmaya başlar. Onun tehditlerini işiten Hikmet Enis korkudan bayılır. Onu baygın halde görünce içkinin tesiriyle Murteza, Deli Kaptan Reis'e kafa tutmaya kalkar. Reis Murteza'yı döver ve hepsini ateşe atıp yakacağını söyler. Bu tehdit karşısında Nef'i Bey yalvararak onu bu kararından vazgeçirir. Eğlence ile

başlayan gece, Hikmet Enis ve Murtaza'nın, kaldıkları yere baygın bir şekilde götürülmesiyle sona erer.

Romandaki üçüncü toplantıda Nef'i, Hikmet Enis ve Murtaza yolculuk esnasında hikâyelerini dinledikleri haydutları yakından tanır. İstanbul'da yaşarken kendilerinden çok uzak olduğunu düşündükleri olayların bir kahramanı haline gelirler ve insanın zor durumda kaldığında her ortama uyum sağlayabildiğini anlarlar.

Eşkılar Nef'i, Hikmet Enis ve Murtaza'dan sonra Madam Araksi Altınyan ve kızı Matmazel Virjini Altınyan'ı da fidye için kaçırıp diğerlerinin yanına hapseder. Bu sırada fidye için Nef'i Bey ve yanındakilere verilen on gün dolar. Deli Kaptan, esirleri ertesi sabah asmaya karar verir. Esirler bunu Abdurrahman'dan öğrenirler. Murtaza, hapsedildikleri ağıldan kaçıp yardım getirmeye gider. Bu esnada Deli Kaptan'ın elindeki esirleri bir başka eşkıya olan Karabela Mustafa baskın yaparak ele geçirir. Esirleri kendi çetesinin kaldığı yere getirerek bir mağaraya hapseder. Mağarada fidye için kaçırılmış dört kişi daha vardır. Mağarada esirler toplanırlar. Müteahhit Hacı Fikri: "Vah zavallılar. Vah zavallılar. Siz de mi kanlı Arnavut Mustafa'nın dam-ı belasına tutuldunuz? Siz de dört. Biz de dört. Herif çiftler çiftler avlıyor. Geliniz bakalım sekiz felaketzede baş başa verelim. Şu isli, çıtırtılı çıranın etrafında derdimizi yanalım." (s. 198) diyerek konuşmaya başlar. Yeni gelenlere kendini, Selanikli Ferhat Efendi'yi, Komisyoncu Samoel Durani'yi ve biraderi Hayim Durani'yi takdim eder. Nef'i Efendi de kendini, Hikmet Enis'i, Madam Araksi'yi ve kızı Matmazel Virjini'yi tanıtır. Fikri Efendi ve Durani kardeşler kendilerinden bahsederler. Ancak Ferhat Efendi hiç konuşmaz. Hacı Fikri Efendi, dindar bir kimsedir. Bir mağarada hapsedilmiş olmasına rağmen namazını hiç terk etmeden kılmıştır. Harp esnasında hükümet için yüksek miktarda erzak temin etmeyi taahhüt etmiş ancak o sırada piyasa yükselmiştir. Hacı Fikri Efendi iflastan kurtulmak için her şeyini satmış ve hükümete verdiği taahhüdü yerine getirmiştir. Durani kardeşler ise onun tersine sadece para kazanmayı düşünen kimselerdir.

Romandaki son toplantı Karabela'nın fidyesi gelmeyenleri asmak, henüz fidyesi belirlenmeyenlerin fidyelerini belirlemek için düzenlediği yemek esnasında gerçekleşir. Karabela Mustafa esirleri mağaradan çıkarttırarak huzurunda toplar. Bu akşam hesaplarının görüleceğini söyler. Yeni gelenler fidye için mektup yazacaklar, Hacı Fikri Efendi ve Selanikli Ferhat Efendi ise Karabela Mustafa'nın istediği fidyeyi

ödeyemediği için asılacaktır. Karabela, Hacı Fikri'nin parası olduğu halde kurtuluş parasını ödemediğini düşünmektedir:

Sende mi lira yok? Lira en ziyade böyle senin gibi tespih çekenlerde olur. Fakat onları kimseye vermeye kıyamazlar. Sen abdestine, namazına güvendin. Allah'tan yardım bekledin. Tamahkârlığın yoluna öleceksin. Sana söylüyorum. Allah'a yalvarmakla kurtulamazsın. İstersem bu gece seni kurşuna dizerim, asarım, yakarım, kazıklarım. Bunları yalnız benim keyfim tayin eder. Hiçbir kuvvet karışamaz. (s. 217-218)

Fikri Efendi, asılma kararını metanetle karşılar. Haydudun birinden abdest almak için su ister ve abdest alır. Sonra tespihini eline alıp zikre başlar. Ferhat Efendi ise “cinnet-i vahideye tutulmuşlara mahsus dik bir bakış, derin bir sükûtle düşünüyor, acılar, istihzalar ve istikrahlarla dolu bakışından her şeye karşı kalbinde bir isyan kaynadığı anlaşılıyordu.” (s. 212) Biri âbid, diğeri münkir bu iki mahkûm, farklı şekilde ölüme hazırlanırken haydutlar içki meclisinde çalıp eğlenmektedirler. Karabela Mustafa, etrafındaki eğlencelerden coşarak mağrur bir şekilde bağırmaya başlar: “İmanına yandığının dünyası. İşte budur bu! Sofuya cennet, bize dünya safası. Helalzadelere açlık. Kanaat. Haramilere bolluk, sefahat. Çalın, bağırın, oynayın, buraya ne peygamber karışır ne imparator. Dünyada adalet var, kanunlar var, diyorlar. Nasıl şeymiş onlar? Korkmazlarsa buraya kadar gelsinler görelim.” (s. 216)

Hacı Fikri Efendi'nin zikir ile meşgul olduğunu görünce Karabela Mustafa: “Elli altmış senedir ibadet ettiğin Allah seni ölümden kurtarmak için üç bin lira göndermedi. Halâ ona mı dua ediyorsun? Bana yalvar.” (s. 217) diyerek Hacı Fikri Efendi'nin inancını sarsmaya çalışır. Ancak Hacı Fikri'nin ölüm korkusuyla inancı sarsılmaz. Eşkîya reisi daha sonra ölümün varlığını inkâr eden Ferhat Efendi'nin tepkisini öğrenmeye çalışır. O da ölümün olmadığını diğerlerine anlatmaya çalışır:

Gözlerimizin önünde hareketten kalan, susan zî-ruhlara “Öldü,” diyoruz. Hayır gafıl o ölmedi. Hayatın bir halinden diğerine geçti. Şu ayağının önünde kımıldamadan duran taşa bitmez tükenmez bir hayat kudreti vardır. İşte o taş hayatı teşkil eden maddelerden biridir. Sırası gelecek, harekete geçecek. (s. 225)

Ölümü reddeden Ferhat Efendi eşkıyalar tarafından asılır. Sonra sıra hâlâ zikirle meşgul olan Hacı Fikri Efendi'ye gelir. Eşkîya reisi onu kendi eliyle asacağını söyleyerek ipin yanına götürür. İhtiyar adam, kimseye iş bırakmadan boynunu ipe

geçirir “[v]e bütün cezbe-i imanıyla yana yana, ‘Allah,’ de[r].” (s. 238) O sırada Mustafa’nın eline bir kurşun gelir. Murtaza, Yusuf Çavuş, Hurşit Onbaşı, diğer jandarmalar ve köylüler eşkıyalara saldırırlar. Bazıları ölür, bazıları da teslim olur. Karabela Mustafa yaralı bir şekilde ele geçirilir. Jandarmalar kaçan haydut olup olmadığını araştırmak üzere ormana gider, o esnada mahkeme kurularak eşkıya reisi asılır ve tüm parası paylaşılır. Daha sonra Murtaza, diğerlerinden ayrıldıktan sonra başından neler geçtiğini diğerlerine anlatır.

Romandaki son toplantıda ön planda olan Hacı Fikri Efendi ve Ferhat Efendi’dir. Birbirinden tamamen zıt fikirlere sahip bu kişilerin ölüm karşısındaki tavırları okuyucuya gösterilir. Ferhat Efendi ölümün varlığını kabul etmediği için sakın bir şekilde asılmaya gider. Karabela Mustafa, insanların ölüm korkusundan faydalanarak para kazandığı için onun fikirlerinden çok rahatsız olur. Astıktan sonra hâlâ öfkesi geçmediği için Hacı Fikri Efendi’nin cesedine ateş eder. Hacı Fikri Efendi, ölümün kıyısına kadar gelmesine rağmen hiçbir zaman Allah’a olan inancını kaybetmez. Asılacağı ipi bile kendi eliyle boynuna geçirir ancak tam o esnada Murteza ve yanındaki jandarmalar mucize gibi imdatlarına yetişir. Deli Kaptan Reis, Nef’i, Hikmet Enis ve Murtaza’yı ocakta yakmakla tehdit eder, kendisi Karabela Mustafa tarafından ateşe atılır. Karabela Mustafa da aynı şekilde yaptıklarını çeker ve asılır.

2.10. Halide Edip Adıvar

2.10.1. Ateşten Gömlek¹⁰⁷

Ankara Cebeci Hastanesi’nde yatmakta olan Peyami’nin iki ayağı kesilmiştir ve başında bir kurşun vardır. Hastanede yatarken anılarını yazmaya karar verir. Anılarını hayatında bir dönüm noktası olan Cemal’in evlerine gelişiyile başlatır. I. Dünya Savaşı’nda zabıt olan Cemal, annesinin amcasının oğludur. Annesi Peyami’yi on iki yıl önce Cemal’in İzmir’de yaşayan kız kardeşi Ayşe ile evlendirmek ister ve onu İstanbul’a davet eder. Fakat Peyami “Adı Ayşe olan İzmirli bir kız.” (s. 19) diyerek onunla evlenmek istemez ve Avrupa’ya kaçır. Ayşe, Mukbil Bey adında biriyle evlenip İzmir’e döner. Daha sonra Hasan isminde bir oğlu olur.

¹⁰⁷ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Halide Edib Adıvar, *Ateşten Gömlek* İstanbul: Can Yayınları, 2017).

Peyami, annesinin zenginliği sayesinde savaş yıllarında hiçbir zorlukla karşılaşmamıştır. Ancak Cemal'in evlerine gelmesinden sonra savaşın farkına varmaya başlar. Annesi ona Bulgar Mütarekesi'nden bahsederken Cemal gelir. Peyami suni bir şekilde onu selamlayacaktır ancak Cemal sert elleriyle onun krem kokan, yüzüklü ellerini öyle bir sıkar ki Peyami mecburen onun yüzüne bakar. O günden sonra Peyami, Cemal ile arkadaş olur ve her gün buluşmaya başlarlar. Yine buluştukları bir gün Harbiye Nezareti'nin önüne kadar gelirler. O sırada Nezaret'ten çıkan İhsan yanlarına gelir. Cemal, Peyami ile arkadaşı İhsan'ı tanıştırır. Biraz sohbet ederler. İngiliz uçaklarının sesini duyunca üçü beraber Harbiye Nezareti'nden uzaklaşmak için Mercan'a doğru yürümeye başlarlar. İngiliz uçakları ateş açar:

Muazzam bir gümbürtü, etrafımızda kalın, siyah bir duman ve toprak bulutu, ani bir sayha... Dumanlar arasından soluğu hissedilecek kadar sessiz, mütemadiyen kaçışan, karışan bir halk. Arkamı bir dükkâna dayadığımı, dizlerimin, arka kemiğimin pişmiş paça gibi yıldıştığını, döküldüğünü duydum. Gözlerimi açtım. Yalnız Harbiye Nezareti'nin tayyare topları uzaktan havayı yırtıyordu. Yerde ev, dükkân enkazı, kol, bacak, insan bünyesi vardı. Ta karşıda, yokuşun başında çocuğunun elinden tutup acele giden kadını ayakta, elleriyle başını döver buldum. Yerde küçük bir kan yığını, boğuk bir çocuk hırıltısı vardı. Beyaz saçlı, siyah esvaplı bir ihtiyar Ermeni kadını, yarısı yaya kaldırımının, yarısı şosenin üstünde, gözleri dönmüş, yatıyordu. Açık, kıllı esmer göğsü kan içinde bir hamal onun yanına düşmüştü. Yerler kan içinde. Yine midem bulanıyor. Kan ta o zamandan başlıyor. Cemal ile İhsan sakın. Biri kadının çocuğunun yanına diz çökmüş, öteki sıhhiye sedyesine yaralı hamalı koydurmak için yardım ediyordu. Gözlerimi hemen kapadım. Ne kadar zaman sonra Cemal'in sert eli omzuma dokundu:

“Kalk Peyami, pantolonunun ütüsünü bozacaksın. (s. 23-24)

Romanın en önemli üç erkek karakterinin ilk kez bir İngiliz bombardımanı sırasında bir araya gelmesiyle romandaki ilk toplantı gerçekleşir. Bir yanda savaşa bizzat şahit olmuş iki asker, diğer yanda savaşı uzaktan seyretmiş, itiyatlarında harp nedeniyle bir değişiklik meydana gelmemiş, annesinin şişli'deki evinde konforlu bir hayat süren bir Hariciye memuru Peyami vardır. Romanın anlatıcısı konumunda olan Peyami, Cemal'le arkadaş olduktan sonra hayatının değiştiğini “Hikâyemin başladığı âna kadar silik, cansız bir Hariciye memuru idim.” (s. 17) sözleriyle romanın ilk cümlesinde ifade eder.

Savaşa ilk kez yakından tanık olan Peyami, bombardımanın arkada bıraktığı kanlı sahneyi canlı bir şekilde betimler. Cemal ve İhsan yaralı insanlara yardım etmeye çalışırken Peyami etrafındaki ölü ve yaralı insanları görmemek için gözlerini kapamıştır. Kahramanlar arasındaki zıtlık tablosunu Cemal'in Peyami'ye söylediği: “Kalk Peyami, pantolonunun ütüsünü bozacaksın.” (s. 24) cümlesi vurucu bir şekilde tamamlar.

İzmir'in işgali sırasında Cemal'in kız kardeşi Ayşe'nin eşi Mukbil Bey, Yunanlılar tarafından parçalanmış, oğlu Hasan vurularak öldürülmüş, kendisi de kolundan yaralanmıştır. Sultanahmet Mitingi'nden bir gün önce İstanbul'a gelecek Ayşe'yi karşılamak için Peyami ve Cemal, vapur iskelesine gider. İhsan da onlardan habersiz rıhtıma gelmiş, uzaktan Peyami ve Cemal'e bakmaktadır. Peyami içinden “Zavallı Ayşe'yi İstanbul Türk kadınlarının; Ermeni, Rum kondüktörler, Ermeni, Rum, İngiliz polisleri ve hafiyeleriyle işkence edildiği bu tramvaya nasıl bildirecektik?” (s. 37) diye düşünürken İhsan onları, kalabalığın arasına çektiği bir arabaya bindirip kendisi hemen uzaklaşmak ister. Cemal İhsan'ın gitmesine engel olur ve hemen ayaküstü İhsan'la Ayşe'yi tanıştırır.

Romanın tüm önemli kahramanları ilk kez bu esnada bir araya gelir. Yazar, romandaki bu ikinci toplantıda romanın kadın kahramanına karşı Peyami ve İhsan'ın hislerini açıklar. Peyami, Cemal'in kolunda Ayşe'yi görünce içinden “İzmir geliyor” (s. 37) der. Romanın ilerleyen sayfalarında da görüleceği üzere Ayşe ile İzmir arasında sürekli bir özdeşleştirme yapılmaktadır. Kendisi oldukça silik bir kişi olan Peyami, Ayşe'nin güçlü ve kendinden emin karakteri karşısında çok etkilenmiştir. Daha sonra Peyami, İhsan ve Ayşe'nin tanışmaları sırasındaki davranışlarını ise şu şekilde anlatır: “Yemin edebilirim ki İhsan'a, Ayşe'nin gölgeli gözleri görmeden baktı ve görmeden beyaz elini uzattı. Fakat o, eski padişahların türbelerindeki saçak uçlarını öpen eski bir Osmanlı gibi, beyaz elin üstüne dindar ve müteheyyiç eğildi.” (s. 38) Daha o ilk anda Peyami ve İhsan'ın Ayşe'ye ilgisi başlar. Ancak bu ilgide aşırı bir yüceltme vardır.

Ayşe'nin İstanbul'a gelmesinin ertesi günü Sultanahmet Mitingi vardır. Cemal, Ayşe, Peyami ve İhsan beraber mitinge giderler. Peyami miting esnasında ülkenin bir kesim insanlarını ilk kez yakında görür:

O gün asıl Türkiye'yi ben ilk defa gördüm. Karanlık bir sır olan İstanbul'un arkası, asıl mahalleleri ağzını açmış, sükkânını dökmüştü. Birçok ihtiyar kadın, birçok

ihtiyar erkek gördüm. İstanbul'un abus, sâmit ve görünmez ihtiyarları. Arkalarında hangi zamana ait olduğu bilinmeyen garip setreler, redingotlar içinden hafif, buruşuk boyunları yükseliyor, gözlükleri altından yaşlar beyaz sakallarını alenen akarak ağılıyorlar. İpekli bol çarşafı içinde buruşuk yanaklarına yaşlar akarak nineler geliyor. Sarılı kırmızılı basma entarisinin yeni çarşafından fırlamış, yemenilerinin oyalı görünen küme küme, gözleri kırmızı yüzleri Fransız İhtilali'nde Versailles'a hücum eden kadınlar alayının tablosu gibi o kadar çok kadın var ki... Hiçbiri ne önünü ne arkasını görüyordu. Hamal ile genç münevverin, Karagümrüklü işçi, İstanbullu kadınla yüksek ökçeli süslü kadının omuz omza, yüz yüze geldiği bir gündü. Derinliği görülemeyen meydanda müthiş bir insan denizi derin ve sedasız uğultusuyla akıyor, akıyor, yalnız çok kesif olan ortası kımıldamıyordu. (s. 39)

Peyami, miting esnasında kürsünün üstündekileri seçemediklerini, konuşmaları duyamadıklarını belirtir. Önemli olan insanların ortak bir amaç için birleşmiş olmasıdır. Ayşe ve Cemal yüksek sesle ağlar. Biraz sonra kalabalığın üstünde iki uçak dolaşmaya başlar ama kimse alakadar olmaz. Cemal “(...) keşke bombalarını atsalar ve bu günü, bu kelimesiz ahdimizi kanımızla mühürlesek. (s. 42) cümlesiyle yaşanan anın etkisiyle ölüm karşısında duyulan korkusuzluğu belirtir.

Kalabalık dağılırken Cemal, Ayşe, Peyami ve İhsan'a, Yüzbaşı Hayri, Salim ve Ahmed Selim de katılır. Üç asker Ayşe'nin elini öper. Peyami “O da minarelerdeki siyah bayrakların uyandırdığı huşuyu, vecdi uyandırıyor. Milletın başına gelen kanlı zilletin, acıma matemın canlı ve müşahhas alemi bu sakat Ayşe oluvermişti.” (s. 43) sözleriyle Ayşe'nin etrafında uyandırdığı etkiyi bir kez daha vurgular.

Romadaki bu üçüncü toplantıda Halide Edib, kendisinin de konuşmacı olarak katıldığı tarihi Sultan Ahmed Mitingi'ni Peyami'nin bakış açısıyla okuyucuya aktarır. Peyami'nin hayatı, şimdiye kadar İstanbul'un üst tabakasının arasında geçmiştir. “O gün asıl Türkiye'yi ben ilk defa gördüm. Karanlık bir sır olan İstanbul'un arkası, asıl mahalleleri ağzını açmış, sükkânını dökmüştü.” (s. 39) sözleriyle İstanbul'un arka sokaklarında yaşayan insanlarla ilk kez bir araya geldiğini ifade eder. Gördüğü bu insanların üstündeki kıyafetleri “hangi zamana ait olduğu bilinmeyen garip setreler, redingotlar” şeklinde tasvir eder. Kadınları ise “Fransız İhtilali'nde Versailles'a hücum eden kadınlar alayının tablosu”na benzetir.

Peyami içinde yaşadığı ülkenin insanlarına oldukça yabancıdır ve bu insanlara Batılı bir insanın bakış açısıyla bakmaktadır. Romanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere annesinin etrafındaki insanlar, savaşın zorlukları ile yüzleşmedikleri halde savaşa karşı olan ve İngiliz himayesini savunan kimselerdir. İstanbul'un fakir halkı ise savaşın tüm zorluklarına yakından şahit olmalarına rağmen ülkenin kurtuluşu için Sultan Ahmet Meydanı'na toplanır ve yapılan konuşmaları gözyaşları içinde dinler. Peyami üstlerinden savaş uçakları geçmesine rağmen başını bile kaldırmayı bakmayan bu korkusuz insanların vatan sevgisine yakından şahit olur. Ayşe, Cemal ve İhsan da mitinge katılan insanlar gibi ağlarken kendisi onları bir seyirci gibi izlemektedir.

Sultanahmet Mitingi'nden beş altı gün sonra bir akşamüstü Peyami'nin annesi, Peyami, Cemal, Ayşe ve İhsan oturmaktadırlar. O sırada İttihatçı düşmanı ve İngiliz hayranı olan Salime Hanım gelir. İstanbul'da bulunan önemli bir İngiliz muhabiri ile Ayşe'yi görüştürmek istediğini söyler. Ayşe ona Yunan işgali sırasında şahit olduklarını anlatacaktır. Ayşe, Salime Hanım'ın bu isteğini reddeder ama Cemal'in kendisine yönelen bakışlarını görünce kabul etmek zorunda kalır. Salime Hanım, Ayşe'ye öfkelenmiştir ve salonlarda sürekli tekrarladığı sözleri bir kez de Ayşe'ye tekrarlar: "Hanımefendi, affedersiniz. Evvela sizi rencide etmek istemedim fakat memleketi bu hale sizin beyleriniz, paşalarınız getirdi. Bugün felaketten kurtulmak için medeni memleketlerin teveccühünü, merhametini celp etmek lazım. Bizim de vaktiyle kocalarımızı, kardeşlerimizi, köprübaşlarında astılar, ne yapalım..." (s. 46)

Ayşe siyaset bilmediğini, kimsenin ona acımasını istemediğini söyler ve sonrasında Salime Hanım'ın uzun nutuklarına karşılık vermez. Cemal ve Salime Hanım, İngiliz muhabir geldiğinde davet edilecek misafirlerin listesini yapmaktadırlar.

Bu dördüncü toplantıda ülkenin kurtuluşunun medeni ülkelerin merhametini celbetmekle sağlanacağını düşünen Sabiha Hanım ile Ayşe karşı karşıya getirilir. Ayşe onunla fikri bir tartışmaya girmez. Onun İngiliz muhabiri ile görüşme teklifini de kimsenin kendisine acımasını istemediği için reddeder. Peyami'nin annesi de Salime Hanım gibi düşünmektedir ancak bu toplantıda onun fikirlerine yer verilmez.

Romadaki beşinci ve en önemli toplantı Salime Hanım'ın önemli bir İngiliz muhabiri olduğunu söylediği Mister Cook için düzenlenir. Toplantının davetli listesi Cemal ve Salime Hanım tarafından hazırlanmıştır. Hem ülkenin düşmandan kurtarılması gerektiğini savunan kişiler hem de Salime Hanım gibi İngiliz himayesini savunan

kişiler vardır. Mister Cook, Peyami tarafından oldukça olumsuz bir şekilde tasvir edilir:

Odada yalnız o varmış gibi oturuyor, iskelet gibi uzun bacakları diz kemikleriyle pantolonunun altından teressüm ediyor, kocaman ince ayaklarını mütemadiyen sallıyordu. Seyrek saçlı kafası, tüyü dökülmüş ihtiyar bir av kuşu gibiydi. Burnu kocaman, mütecaviz ve havada, bulanık küçük gözleri birbirine yakın mavi iki boncuk gibi hissiz hissiz bakıyordu. Fakat en bariz hususiyeti, dudaklarını örten ve aşağıya sarkan rengi belirsiz bıyıklarıydı. Bu çirkin tüylerin arkasındaki ağız gülüyor mu, eğleniyor mu, konuşuyor mu belli değildi. En çok, arada bir-iki kazma gibi sarı dişi, yırtıcı bir istihzayla gösteren gizli ağzı insanı işgal ediyordu. Mütekebbir, kendiyle dolu, müstehzi, zaferi başına sıçramış, daima kendi kını için “yerli” tabir ettiği müstemleke halkını çizmesinin altında ezen İngiliz İmparatorluğu’nun müstemleke zalimlerinin en cahil ve en aşağı bir enmûzeci. (s. 46-47)

Herkese karşı mütekebbir olan Salime Hanım, İngiliz muhabirinin yanında oldukça mütevazidir ve sanki her şeyi yapmaya gücü yeten bir insanmış gibi onu ikna etmeye çalışmaktadır. Mister Cook ise onun tüm sözlerine karşı “Nafile madam, İngiltere sizleri affetmeyecektir. Çanakkale’de altmış bin İngiliz öldürdünüz” (s. 47) sözleriyle ona mukabele ederken Salime Hanım: “Onları biz öldürmedik, İttihatçılar öldürdü. Mister Cook, biz harp istemedik. İngiliz dostluğunu elde etmek için her fedakârlığa razıyız.” (s. 47) diyerek karşılık vermektedir.

Mister Cook, herkesin İngiliz himayesini istemesi gerektiğini, Hindistan’ın İngiliz himayesinde olmaktan ne kadar memnun olduğunu, samimi bir nedamet gösterirlerse İngilizlerin Türkleri affedebileceğini söyler. Onun bu konuşmalarına tahammül edemeyen Ayşe, daha fazla suskun kalamaz. Kendinden emin bir tavırla ve düzgün bir Fransızca ile “İngilizler aflatlarını talep edenlere versinler mösyö, affi zalimler değil, mazlumlar verir. Çanakkale’de dövüşürken ne asi ne esirdik. Namuslu bir millet gibi dövüştük, öldük, öldürdük. Ne zamandan beri ve hangi milletle harp edilir de mağlup olduğu zaman ona katil denilir?” (s. 49) diyerek başladığı konuşmasında İzmir’de İngiliz himayesi altında Yunanlıların yaptığı zulümleri anlatır. Mister Cook daha fazla cevap vermez ve teşekkür ederek oradan ayrılır. O gidince İhsan, Miralay Haşmet Bey, ihtiyar Sabri Paşa ve İhsan’la beraber gelen genç askerler Ayşe’ye kılıçlarını vakfederler. İhsan “Her azamız kopuncaya kadar İzmir yolunda kılıcımızı kınına

koymayacağız.” (s. 50) diyerek ona söz verir. Bu toplantıda verilen söz romanın gidişatını belirler. Ayşe’ye söz verenler arasında Peyami yoktur ancak o, diğerlerinin sözlerine içinden iştirak eder.

Ayşe’nin Mister Cook ile tartışmasından sonra Salime Hanım ve kocasının dostları Peyami’nin annesinin salonunu birer birer terk ederler. Bu durum ve Peyami’nin tevkif edilebileceği söylentileri Peyami’nin annesini çok endişelendirir. Peyami ve İhsan’ı bir araya getirerek Ayşe ve Cemal’in daha fazla kendi evinde kalmaması için ikna edilmelerini ister. Şişli hayatındaki mevkiini kaybetmeye tahammül edememektedir. Ayrıca Ayşe’nin herkesin aklını çeldiğini düşünmektedir. O sırada içeri Ayşe girer. İhsan ile Ayşe, Mister Cook’un katıldığı toplantıdan sonra ilk kez görüşmektedirler. İkisinin arasındaki etkileşim Peyami tarafından şu şekilde ifade edilir:

Birbirlerine doğru geldiler ve birbirlerine baktılar. Ayşe felaketten beri, İstanbul’a geldiği günden beri İhsan’ı ilk defa olarak dimağının gözüyle görüyordu. Ayşe’nin solgun yüzünde bir humret vardı, Ayşe’nin gözlerinde hayat başlıyordu. Mahpus olduğu yeis ve zulmet içinde, gözlerinden ruhuna, İhsan sarı küçük bir güneş gibi giriyordu. Onların ani ve ilk nazarlarından, biraz birbirini uzun tutan ellerinden, odada aydınlık ve sıcaklık olmuş gibi bir hava hâsıl olmuştu. Annem, dertleri ve ben yoktuk. Felaket o kadar karanlık değildi. Meşale gibi, oyuncak gibi düşünülmeden başlanılan şeylerin çok derin bir manası doğuyordu. İki karşı karşıya oturdukları zaman birbirlerine bakmadan görüyor, birbirlerini hissediyorlardı. Ayşe’deki bu hissin vazıh ve şuurî olduğuna kail değildim. Fakat İhsan rıhtımda ona araba kapısını açtığı an, hayatta başka şeylere yer kalmayacak kadar gözünün ve gönlünün rüyet sahasını Ayşe’yle doldurmuştu. (s. 53-54)

Ayşe odaya geldiğinde kendisi hakkında gizli bir şeyler konuşulduğunu sezer ancak İhsan’la arasında oluşan yakınlaşma bu olayın ikinci dereceye inmesine sebep olur. Romandaki bu beşinci toplantının tek işlevi şimdiye kadar İhsan’a karşı kayıtsız gibi görünen Ayşe’nin İhsan’a karşı ilgisinin gösterilmesidir.

Önce Cemal, sonra İhsan, daha sonra da Ayşe ile Peyami Millî Mücadele’ye katılmak için Anadolu’ya geçerler. Bir süre Adapazarı’nda bulunan İhsan’ın yanında kalırlar. Ayşe hemşirelik yapar. Ancak tehlikenin artması üzerine İhsan Ayşe’yi Eskişehir’e, Cemal’in yanına gönderir. Peyami de bir süre sonra Eskişehir’e gider. Burada Ayşe, Cemal ve Peyami ile tekrar bir araya gelir ve Tadia’nın salonunda onlarla yemek yer.

Bu yemek esnasında ihtilalcilerle ordu arasındaki çatışma hakkında konuşulur. Cemal ihtilalciler ile ordu arasındaki çekişmeden rahatsızdır. Peyami onun ve Ayşe'nin bu konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde aktarır:

İhtilalin güzel olmayan yerlerini, ihtilal anasırı arasında maddi menfaatler arkasından koşanlar olduğunu biliyordu. Lakin iyi kötü ihtilali imanlı fakat isimsiz insanlar başlatmıştı. Şimdi iki devre arasında bu imanı, canıyla yeni devir için kurban olanların asıl Yunan ordusuyla başlayacak ordu çarpışmasında İstiklal ordusu haricinde kalmasından korkuyordu. Fakat Ayşe, biraz endişeli ve biraz incinmiş görünen bütün ihtilalci zabıt arkadaşlara karşı hemen kadın rolünü aldı. Onca, ordu ihtilale, ihtilal orduya o kadar karışmıştı ki, bu iki unsuru birbirinden ayırmak gayr-i kabildi. Bu, muvakkat bir kardeş kavgasıydı. Yine boru çalınır çalınmaz herkes silahını alacak, koşacaktı. (s. 135)

Onlar neşeli bir şekilde pastalarını yerken Haşmet Bey de yanlarına gelir. Ona Cemal'in gidip kumandandan orduda iş istemesi fikrinden bahsederler. O da bu işle zaten ilgilendiğini söyler. Gece hep beraber Ayşe'yi hastaneye bırakmaya giderler.

Romadaki bu altıncı ve son toplantıda ihtilalciler ile düzenli ordu arasındaki çatışmalar hakkında Cemal'in ve Ayşe'nin görüşleri sergilenir. *Ateşten Gömlek* romanında defalarca gündeme getirilen ihtilalciler ve düzenli ordu konusu, bu toplantı esnasında Cemal ve Ayşe tarafından tartışılır. İkisi de Millî Mücadele'nin ilk tohumlarını atan ihtilalciler ile askerlerin çatışmasına üzülmemektedir. Ayşe savaş başladığında her şeyin yoluna gireceğini söyleyerek bu konuda ümitsiz olmadığını belirtir. Daha önce Mehmet Çavuş ile bir göreve gittiği esnada Peyami de kendi kendine bu konu hakkında şöyle düşünmüştür:

Toprağını, taşını müdafaa için dağdan kopan bu evlatlarını Anadolu bizden çok seviyor. Bütün türküsü, bütün masalları onların etrafındadır.

Garbın kafamıza indirdiği küsküden bizim sersem ve mebhut kaldığımız an, bunlar, sayhayla bizi uyandırdılar. Şark dünyasında ilk yumruğunu zulme kaldıran, ilk yeni ruhla atılan bu günahkâr çocuklardı. Şimdi bunlar uzaktan, pek uzaktan gelen bir ordunun ayak seslerini dinliyorlar. Bunlar ilk ateş ve tehlikede çıplak vücutlarıyla ilk müdafaa hattını yaptılar. Şimdi arkadan rap rap ayak seslerini dinledikleri Türk ordusu geliyor. O bunlarla karışıp bunlardan mı olacak, yoksa bunları çiğneyip geçecek mi? (s. 103-104)

Romanın ortalarında yer alan bu toplantıdan sonra Ayşe, Peyami, Cemal ve İhsan'ın bir araya geldiği toplantılar görülmez. Sadece İhsan, Peyami'ye Ayşe'ye olan duygularını itiraf ederken Ayşe, Cemal ve Haşmet Bey'in yemek yediği sırada kendisinin de yanlarına gittiği bir toplantıdan bahseder. Gökçepınar'da Haşmet Bey'in fırkasının yakınlarında bulunan Ayşe'yi ziyarete gittiğinde onu, Haşmet Bey'in karargâhında Cemal ve Haşmet Bey ile bir ateşin başında yemek yerken bulmuş ve Ayşe'yi Haşmet Bey'den çok kıskanmıştır. Ancak bu toplantı romanın anlatıcısı olan Peyami tarafından değil İhsan tarafından aktarılan bir toplantıdır.

İhsan ve Cemal alay komutanı, Haşmet Bey fırka kumandanı olur. I. ve II. İnönü, Kütahya Savaşları yapılır. Diğerleri cephede iken Peyami Ankara'da Müdafaa-yı Milliye'de çalışmaktadır. Onun hâlâ evrak işleri ile uğraşıp cephe gerisinde kalmasından dolayı Ayşe bir mektubunda ona “Sen Peyami, İzmir yolunda hâlâ sararmış kâğıtlara bakarak mı yürüyeceksin?” (s. 147) diyerek tepkisini dile getirir. Ordu Sakarya'dadır. Peyami orduya katılmayı arzu etmektedir. Rumca bildiği ve fotoğraf yaptığı için nihayet görevli olarak Sakarya'ya gönderilir. Cephede bulundukları sırada İhsan, Peyami'ye Ayşe'yi sevdiğini itiraf eder. Ayşe'den İzmir'in kurtuluşundan sonra gerçekleşmek üzere evlilik sözü aldığını fakat amcasının kızıyla nişanlandığına dair çıkan söylentilerin Ayşe'nin kulağına gitmesiyle onun verdiği sözden vazgeçtiğini anlatır.

İhsan ve Ayşe, Karadağ muharebesinde şehit olur. Haşmet Bey ikisini yan yana gömdürür. Diğerleri Ayşe'ye verdikleri İzmir'e girme sözünü tutmak için savaşımaya devam ederler. Cemal şehit olur. Peyami ise bacaklarını kaybeder ve başından yaralanır. Kafasındaki kurşunun çıkarılması için girdiği ameliyatta hayatını kaybeder.

2.10.2. Sinekli Bakkal¹⁰⁸

Romanın başkişisi Rabia, İstanbul'un arka sokaklarından olan Sinekli Bakkal'da yaşamaktadır. Ebeveynleri, birbirine tamamen zıt karakterlere sahiptir. Annesi Emine, insanları cehennemle korkutan, asık yüzlü ve katı bir insan olan mahalle imamı İlhami Efendi'nin kızıdır. Emine “(s)uratsızdı, gülmezdi, İmam'ın akidesinin biricik timsali gibiydi. (s. 17) Tefvîk ise neşeli, eğlenceli bir gençtir. Dul annesiyle mahalle bakkalı olan dayısı Mustafa Efendi'nin evinde kalmaktadır. Dayısının tüm ısrarlarına rağmen

¹⁰⁸ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Halide Edib Adıvar, *Sinekli Bakkal* (İstanbul: Can Yayınları, 2017).

herhangi bir meslek edinmez ve İstanbul sokaklarında boş boş dolaşır. Ancak Ramazan geceleri dayısının bahçesinde oynattığı Karagöz sayesinde şöhrete kavuşur. On dokuz yaşına geldiğinde ise orta oyununda kadın rollerine çıkan oyuncuların en meşhurlarından biri olur.

Annesi ve Mustafa Efendi'nin ölümünden sonra İstanbul Bakkaliyesi, Tevfik'e kalır. Emine, Tevfik'ten oyunculuğu bırakıp bakkallık yapacağına dair söz aldıktan sonra evden kaçarak onunla evlenir ancak kısa zamanda hayal kırıklığına uğrar. Emine bir süre sonra temiz, düzenli ve az konuşan babasıyla kıyasladığında pis, düzensiz, sabahları yataktan zor kalkan Tevfik'i küçümsemeye başlar. Bir gece Emine, Tevfik'i kendi taklidini yaparak arkadaşlarını güldürürken yakalar ve babasının evine geri döner. Tevfik onu geri dönmeye ikna etmek için çok uğraşır ama bir netice elde edemez.

“Bakkal Çırağı” isimli bir oyunla ün kazanan Tevfik, bu oyunda Emine'den bahsettiği için İmam, kızını boşaması için mahkemeye başvurur ve Tevfik, Emine'yi boşamak zorunda kalır. Daha sonra hakkında Padişah'a verilen jurnaller dolayısıyla Gelibolu'ya sürgüne gönderilir. Emine'nin Tevfik'ten Rabia isminde bir kızı olur. Emine ile İlhami Efendi, Rabia'nın sesinin güzelliğini ve ezber gücünü fark ederek onun hafız olmasına karar verirler. On bir yaşında hafızlığı tamamlayan Rabia, büyük camilerde yüksek ücretlerle mukabele okumaya başlar.

Rabia, Valide Camii'nde mukabele okurken Selim Paşa'nın eşi Sabiha Hanım'ın dikkatini çeker ve onun Sinekli Bakkal'daki konağına çağrılır. Bu durum, Rabia'nın yaşamında bir dönüm noktası olur. Çocukluğundan beri sadece annesi ve dedesinin düşüncelerine göre yetiştirilen Rabia için farklı bir dünyanın kapıları açılır. Kibirli ve korkunç biriyle karşılaşmayı bekleyen Rabia, Sabiha Hanım'ın cana yakın tavırlarıyla rahatlar. Sabiha Hanım, ona şimdiye kadar hakkında sadece kötü şeyler duyduğu babası Tevfik'ten olumlu bir şekilde bahseder ve gitmeden önce cumartesi akşamı, Mevlid Kandili dolayısıyla misafirlerine Kur'an-ı Kerim okuması için onu ve annesini konağa davet eder.

Sinekli Bakkal romanındaki ilk toplantı Rabia'nın Mevlid Kandili'nde Selim Paşa'nın konağında Kur'an-ı Kerim okuması esnasında gerçekleşir. Toplantı öncesinde Sabiha Hanım ile gelini Dürnev arasında bir tartışma yaşanır. Sabiha Hanım, Mevlid Kandili münasebetiyle Kur'an-ı Kerim okutmayı planlarken Dürnev, Saray'a hediye edilecek

olan Kanarya adlı Çerkes cariyenin oynama provasını yapmayı planlamaktadır. Selim Paşa'nın da geleceğini söyleyerek Sabiha Hanım'ı kendi odasındaki eğlenceye davet eder. Sabiha Hanım, ona Mevlid Kandili olduğunu hatırlatır ama gelini bunu umursamaz. O sırada yanlarına Selim Paşa gelir. Sabiha Hanım, ona gelinlerinin takvime bakmadan kararlar aldığını söyler. Dürnev ise: "Odamdaki sesler buraya gelmeyecek olduktan sonra sanki ne zararı var? Sizin misafirlerinizi ben bilmez miyim? Bir sürü sağır kocakarı... Odanın içinde bile çocuğun sesini ya duyarlar ya duymazlar" (s. 53) deyince Selim Paşa, gelinine itiraz etmez ve o gece evde iki ayrı toplantı düzenlenmesine karar verilir.

Kur'an-ı Kerim okuyan Rabia'nın kalın ve yanık sesi çok beğenilir. Rabia'nın sesini duyunca "Bütün konak halkı, birer birer sofaya çıktılar, kapının arkasına yığıldılar. Aralarında Selim Paşa, hattâ alafranga Hilmi bile vardı." (s. 54-55) Selim Paşa da Rabia'nın sesini duyunca gelinin odasındaki toplantıya katılmaktan vazgeçer ve Rabia'yı dinlemeyi tercih eder.

Rabia'nın konakta ilk kez Kur'an-ı Kerim okuduğu gece Sabiha Hanım'ın odasında küçük bir toplantı daha gerçekleşir. Odaya ilk önce Selim Paşa gelir. Selim Paşa Rabia'nın sesinin fevkalade olduğunu söyleyince karısı Dürnev'in odasından nasıl duyabildiğini sorar. Paşa: "Gitmedim; şöyle bir dinlemek için oda kapısına geldim, fakat nihayete kadar kapıdan ayrılamadım." (s. 55) diye cevap verir. Selim Paşa, Rabia'nın iyi bir musiki mualliminden ders alması gerektiğini düşünmektedir ve onun sesini nasıl terbiye ettireceğini Sabiha Hanım'a uzun uzun anlatır. O sırada kapı açılır ve içeri oğulları Hilmi girer. "Senin kız hafız, hakiki bir keşif, anne!" (s. 57) diyerek Rabia'nın sesini beğendiğini ifade eder. Sabiha Hanım, baba ile oğulun ilk kez fikirlerinin uyuştüğünü görerek çok sevinir.

Eşi ile oğlu arasındaki fikir ayrılıkları Sabiha Hanım'ı üzmektedir. Selim Paşa Padişah'a çok bağlı bir kişidir, Hilmi ise Genç Türklük taraftarı, Padişah'a muhalif bir gençtir. Selim Paşa, Genç Türklük konusu açıldığında çileden çıkıp defalarca "Hilmi'nin Genç Türk olduğunu görsem, tabanlarını didik didik edecek bir falakaya çeker, sonra Fizan'a sürerim." (s. 45) sözleriyle Genç Türklere olan nefretini dile getirmiştir. Ancak oğlunun fikirlerinden haberi yoktur. Nahif, çelimsiz, peltek ve musiki düşkünü biri olan Hilmi, kendisi gibi bir oğlu olmasını isteyen Selim Paşa'nın sinirlerine dokunmaktadır.

Rabia'nın sesinin güzelliği konusunda mutabık olan Selim Paşa ve Hilmi, onun musiki eğitimi konusunda çok farklı düşünmektedir. Hilmi: "Ben olsam, derhal Peregrini'yi hoca diye tutarım. İki senede o ses, bir mucize haline gelir... Kim bilir, belki de Avrupa sahnelerine çıkacak bir 'primadonna' olur. Fakat yapılamaz ki... Bu geri kafamız..." (s. 58) şeklinde görüşlerini ifade ederken Paşa ise eşine, oğlu gelmeden önce Rabia'nın Dede'nin semaîlerini çok güzel okuyacağını söylemiş, "Eski besteleri söylemek için yaratılmış bir ses." (s. 56) diye mırıldanmıştır. Hilmi, yaşadığı coğrafyanın her şeyini eleştirdiği gibi musikisini de beğenmemekte: "Halkın tembelliği, uyuşturucu kanaati, yüksek sınıfların boş ve düşük bir sefahate dalmaları hep bu bizim inleyen, ağlayan mûsikîmizin tesirinden. Kadınlarımızın kafasızlığı, zilleti..." (s. 61) sözleriyle Türk müziğini eleştirmektedir.

Paşa oğlunun sözlerine çok kızarak Müslüman bir milletin geleneklerini, medeniyetini neden her sebeple aşağıladığını sorar. Oğlu ise eleştiri dozunu daha da artırarak "Medeniyetimiz yok ki tahkir edeyim. Ziya Paşa'nın dediği gibi, sizin tahkir ettiğiniz küfür diyarı mamureler, kâşanelerle dolu; mülk-i İslam baştan başa virane." (s. 61) deyince Selim Paşa, Rabia'nın eğitimini istediği hocaya yaptıracağını söyler ve "Sen çocuk sahibi olduğun vakit, istediğin gibi yap. Korkarım, çocukların Asım Bey'in kukla kızlarına benzeyecek... Bonmarşe bebeği gibi... Karnına basınca mama, papa, diye öten kuklalardan." (s. 62) diyerek tartışmaya nihayet verir ve oğlunun cevabını beklemeden odadan çıkar.

Sabiha Hanım, Hilmi'ye kendisine bu kadar iyi bir yaşam sunan babasına neden böyle davrandığını sorar. Hilmi: "Keşke babam, her gün dayak atan soyundan olsa... Keşke evimiz konak değil, bir kulübe olsa... Debdebe var, darat var, fakat babamdan utanıyorum, anne, anlamıyor musun utanıyorum. Kanlı katil bir padişahın zulüm aleti... Düşündükçe yere geçiyorum!" (s. 62) sözleriyle babası hakkındaki düşüncelerini dile getirir ancak Sabiha Hanım, babasını eleştirmesine rağmen hâlâ babasının parasıyla geçinen Hilmi'ye içinden geçenleri söyleyemez.

Romandaki üçüncü toplantı Kanarya'nın, Kadın Efendi'ye verilmesi esnasında gerçekleşir. Hilmi, karısı Dürnev ile Kanarya'nın sürekli oynamasına tahammül edememektedir. Karısı ile bir olup Kanarya'yı babasının kollarına atacağı tehdidini savurarak Sabiha Hanım'dan Kanarya'nın bir an önce evden gönderilmesini ister. Annesi bunun üzerine Kanarya'nın en kısa zamanda Kadın Efendi'ye takdimine karar verir. Kadın Efendi, takdim için konağa geldiğinde Rabia da orada bulunmaktadır:

(...) Rabia, konakta gözlerini kamaştıran şenlikli bir akşam geçirdi. Bütün avizeler yanmış, herkes uzun etekli, ipek entariler giymiş, sofalarda ipek fişiltisinden geçilmiyordu. O akşam, Kanarya'nın müstakbel hanımı Kadın Efendi'ye, Sabiha Hanım bir ziyafet veriyordu ve ziyafetten sonra kendisine takdim edilen canlı hediye, Kanarya'yı alıp Saray'a götürecekti. (s. 71-72)

Kanarya, saray kadınlarından ve vezir eşlerinden oluşan bir kalabalığın önünde oynar. Dans ve müzik bitince Kadın Efendi, beraberinde Kanarya ile konaktan ayrılır. Bu toplantı ile yazar, Rabia'nın gözünden bir takdim törenini ve Saray kadınlarının özelliklerini okuyucuya sunar.

Selim Paşa, perşembe günleri gece yarısına kadar dairede olduğu için o gün Hilmi'nin odasında toplanılıp konuşulmakta ve konser verilmektedir. Bu toplantılardan ikisi romanda ayrıntılı bir şekilde anlatılır. İlki Rabia'nın Peregrini ile tanıştığı toplantıdır. Hilmi, Rabia'nın Vehbi Dede'yle derslere başlamasından sekiz ay sonra onu Peregrini'ye dinletmeye karar verir. Sabiha Hanım'dan izin aldıktan sonra onu misafirlerinin yanına çıkarır. Sesinin eğitimi konusunda Selim Paşa ile oğlu arasında yaşanan tartışmayı bilen Rabia, kendisini çok sevdiği Vehbi Dede'den alarak Peregrini'nin eğitimine vermelerini istememektedir. Bu nedenle yukarıya çıkarken ayakları geri geri gider. Çekinerek girdiği odada Hilmi'nin dışında müzik öğretmeni Peregrini, Hilmi'nin arkadaşları Şevki ve Galip Bey vardır. Rabia, Peregrini'nin kendisine uzanan elini öper, başına koyar. Diğerleri Rabia'nın bu hareketine kızsalar da Peregrini bundan memnun olur ve onu hemen zihninden ders verdiği alafranga zengin kız öğrencileriyle kıyaslar: "Onların hepsi Avrupa çocuklarının saman kâğıdı kopyası gibi idiler; halbuki bu kız arkasındaki üç sıkı kumral örgüsüyle, açık yüzüyle nohudî yemenisiyle İstanbul şehrinin medeniyetinin, harsının asırlar süren tekâmülünün vücuda getirdiği yerli bir örnek! (s. 79)

Üç arkadaş Rabia'nın Peregrini'ye hangi şarkıyı söyleyeceğini tartışırken Peregrini onun hafız olması hasebiyle kendi üslubuyla Kuran-ı Kerim'den bir bölüm okumasını ister. Mum ışığında Rabia'nın yüzü Peregrini'ye Meryem Ana tasviri gibi görünür ve onun okumasından çok etkilenir. "Üç çift göz, kendilerine pek alelâde gelen bu manzaranın Peregrini'ye tesirine biraz şaşı. Onu bir filozof, her filozof gibi dinsiz herhalde dinsizliği bir softa taassubu kadar kuvvetli sanırlardı. O, şimdi başı önünde, yüzü huşû içinde, günahlarına tövbe eden bir rahibe benzemişti." (s. 81)

Peregrini, Rabia'ya okuduklarının manasını sorar ancak o henüz Arapçayı çok iyi bilmediği için omuzlarını silker. Hilmi hemen babasının kütüphanesinden bir tefsir kitabı getirerek Rabia'nın okuduğu Bakara suresinin otuzuncu ayetinin mealini okur, Peregrini de bunları cebinden çıkardığı bir deftere kaydeder.

Hilmi ve arkadaşları, Peregrini'yi tarihi, felsefi konulardaki bilgisinden dolayı değil, daha çok kilisesini terk edip dinsizliği seçtiği için sevmektedirler. “Türk diyarında her değişikliğe, her ileri atılışa dindarları mâni gördükleri için kendilerini dinden âzâde farz ediyorlardı. Bundan dolayı sabık Rahip Peregrini ile aralarında bir fikir dostluğu, kanaat birliği olduğuna inanmışlardı. Rabia'nın Kuran okumasıyla, sanatkârın gösterdiği hassasiyet onları biraz şaşırt(ır).” (s. 82)

Hilmi, Peregrini'ye bu kadar etkilendiği sesi, terbiye etmeyi isteyip istemediğini sorar. Bunun üzerine Peregrini: “Hayır, Sezar'ın malını Sezar'a, Allah'a ait olanı Allah'a vermek gerek... Ben Sezar'ın, ben Şeytan'ın zümresindenim. Çocuk Allah'ın, bırakın olduğu yerde kalsın.” (s. 83) diye cevap verir.

Hilmi'nin odasında gerçekleşen bu toplantıda Rabia ve Peregrini ilk kez bir araya gelirler. Ancak Rabia henüz çocuk olduğu için onun düşüncelerine değil Peregrini'nin düşüncelerine yer verilir. Peregrini öncelikle Rabia'nın ders verdiği diğer çocuklara benzememesinden hoşlanır. Rabia, alafranga zengin çocukları gibi Avrupa'daki çocukların birer taklidi değil, giyinişi ve davranışlarıyla kendi toplumunun bir numunesidir. Daha sonra Rabia'nın Kur'an-ı Kerim okumasından etkilenir. Hilmi ve arkadaşları Rabia Kur'an-ı Kerim okumaya başlamadan önce bir mizansen yapmak için onun rahlesinin yanına iki mum yakarlar, Rabia'nın başına beyaz, dantel bir örtü örterler. Peregrini de piyanonun üstündeki ışıkları kısar. Bu loş ortamda Rabia'nın görüntüsü, Peregrini'ye Meryem Ana'yı, Dante'nin sevgilisi Beatris'i düşündürür. Fakat Rabia'nın Kur'an-ı Kerim okurken hali çok farklıdır:

Belki bir uzun dakika kızın vücudu donmuş gibi hareketsiz bekledi. Sonra içine gizli bir hayat suyu akıyormuş gibi evvelâ başı ve omuzları belli belirsiz, bütün ince vücudu dalgalanmaya, dudaklarından yarım ve çeyrek seslerden yaratılan ağır ve garip bir ahenk akmaya başladı. Besmele ile başlarken bu hareket ve ses hafif ve pes fakat gittikçe kuvvetlendi, hummalı bir damar gibi atışı kudretlendi ve en nihayet “Sadakallâhülâzîm”de yavaşladı ve birdenbire kesildi. (s. 80)

Hilmi ve arkadaşları kendileri için sıradan bir manzara olan bu durum karşısında ateist Peregrini'nin bu kadar etkilenmesine şaşırırlar. Peregrini ise biraz önce Rabia'yı Beatris'e benzetirken şimdi onun Allah'ın malı olduğunu kabul eder ve kendisinin değil, Vehbi Dede'nin ona eğitim vermesi gerektiğini söyler.

Ertesi hafta perşembe günü yine Hilmi'nin odasında toplantı vardır. Bu sefer Vehbi Dede de oradadır. Peregrini ve Vehbi Dede Şeytan hakkında konuşmaktadır. Her zaman olduğu gibi “Dede sakın ve telaşsız, piyanist ateşli ve heyecanlı”dır. (s. 83) Bu toplantıda Dede ile Peregrini arasındaki fikir tartışması ön plandadır. Peregrini “İnsanı ilk defa ilim ağacının yemişini yemeye sevk eden Şeytan değil mi? O olmasa, insan sadece yiyen, içen, iki ayak üstünde dolaşan bir mahlûktan ibaret kalırdı. Tecessüs her bilginin anahtarı, bu anahtarın ilk sahibi ve bize ilk bu anahtarı veren de Şeytan’dır.” (s. 83) diyerek Şeytan’ı savunurken Vehbi Dede, Şeytan ve Allah diye iki ayrı kuvvetin varlığını reddeder:

Hepsi, her şey bir tek hakikatin, bir tek kudretin görünüşü. Cüz ve ferdlerden en muazzam güneşlere kadar, insandan, göze görünmeyen böceklerle kadar hep bir tek yaratıcı kudretin eseri. İyi kötü, güzel çirkin, Allah Şeytan; bunlar, icat edilen isimler. Hepsinin arkasında, kendi kendini halk etmiş olan ve mütemadiyen halk etmekte olan bir kudret var...” (s. 85)

Daha sonra Rabia ile Galib Dede “Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenare düştü” şarkısını söyleyip diğerlerinin yanından ayrılırlar. Ancak diğerleri sohbet etmeye devam ederler. Rabia'nın dedesi İmam'dan söz açıldığında Şevket, İmam ile Vehbi Dede'yi karşılaştırır:

Bence İmam, bizim memleketimiz için Dede'den daha az zararlıdır. Dervişin felsefesindeki uyuşturucu, uyutucu zehir İmam'ın cennet, cehennem masallarından daha çok tehlikeli. İmam sadece batıl itikatların doğurduğu bir sürü masalı tekrar ediyor, Dede iyilik, kötülük arasındaki farkı kaldırıyor. İyi fenâyı tablolarında boya diye kullanan sanatkâr bir Allah mefhumu çıkarıyor. Bunun mantıki neticesi ne oluyor, bilir misiniz? Bu itikat, insanları, zulme ve zalimlere karşı müsamahakâr, lakayt yapar. Mesela bizim Kızıl Sultan'ın hareketlerinin hepsini Allah isteyerek yaptırıyor, diye ahaliye bir itikat gelse...Bu istibdat rejimini devirmek için arkamızda kaç adam buluruz? Bence en evvel bu memlekette tekkeleri kaldırmalı. (s. 89)

Romadaki bu beşinci toplantı esnasında Hilmi ve arkadaşlarını dinleyen Peregrini'nin onlar hakkındaki görüşlerinde de bazı değişiklikler olur:

Bu akşam Peregrini ilk defa genç dostlarını çok başka ve çok ciddi bir cepheden görüyordu. Onları biraz kitabî, biraz “snob”, sırf vakit geçirmek için ihtilali konuşan işsiz güçsüz zengin evlâtları diye telakki etmişti. Bu akşam bilhassa Şevki'nin fikrindeki vuzuh onu düşündürdü. Acaba Türk ülkesine birtakım gizli tarihî kudretler, bu konuşkan, mukallit gençlerin vasıtasıyla yeni bir çığır açmak arifesinde miydi? (s. 90)

Rabia'nın babası Tefvik sürgünden döner, Rabia babası ile kalmaya başlar. Vehbi Dede ona ders vermek için Tefvik'in bakkalının üstüne gelir. Onun ders için geldiği perşembe akşamları Peregrini, Hilmi ve arkadaşları da oraya gelirler. Rabia'nın kazandığı paralar İmam İlhami Efendi'ye verildiği için o Rabia'nın babası ile kalmasına bir şey demez ancak annesi onların mutlu yaşantılarına tahammül edemez. Babasının da kendine destek olmaması nedeniyle gittikçe aksileşir ve derdini kimseyle paylaşamadığı için hastalanıp vefat eder.

Rabia artık büyümüş, güzel bir genç kız olmuştur. Mahalledeki gençlerin dikkatini çekmeye başlar ancak kimse ona layık görülmez. Rabia'nın Vehbi Dede ile olan musiki dersleri ise tekrar Tefvik'in boş olduğu perşembe günleri Hilmi'nin odasında yapılmaya başlanır. Konser tarzında devam eden bu derslerde önce Rabia'nın söylediği şarkılar dinlenmekte, sonra da Peregrini piyano çalmaktadır. Peregrini piyano çalarken Rabia piyanoya dayanarak onu dinlemektedir. Yine bir perşembe günü Rabia, Tefvik, Cüce Rakım, Vehbi Dede, Peregrini, Hilmi ve arkadaşları toplanır. Peregrini, piyano çalarken dört senedir piyanonun üstüne dayanıp kendisini dinleyen başın ne kadar büyüdüğünü fark eder ve heyecanlanır. Onun bakışlarındaki değişimi fark eden Rabia'nın da yüzü kızarır ve Peregrini'nin, kendisinin büyümesini fark ettiğini anlar. Peregrini “kirli ayaklarla mabede giren adamın günah hissi” (s. 151) ile Vehbi Dede'ye Rabia'nın ne kadar büyüdüğünü fark edince şaşırdığını söyler. Rabia'nın büyüyünce artık onların yanına çıkamayacağı hepsinin zihnini meşgul eden bir durumdur ve bu durum Peregrini'nin sözleriyle gündeme gelir. Rabia da büyümenin hayatı güçleştiren yönlerini düşünür ve meydan okuyan tavırla: “Kaç göç, zenginler için! Ben fukara bir esnaf parçasıyım, dükkânda, camide dünyanın erkeğini görüyorum, niçin Hilmi Bey'in dostlarından kaçacaktım? (.)” (s. 152) deyince karar vermeyi sevmeyen Tefvik, Rabia'nın kendi kararını kendi vermesine sevinir.

Romadaki bu altıncı toplantıda Peregrini, dört senedir başını piyanoya dayayarak kendisini dinleyen Rabia'nın ne kadar büyüdüğünü fark ederek "bilgisizlikten bilgiye geçiş" (anagnorisis) yaşar. Ayrıca toplantı esnasında Rabia, Peregrini'nin artık kendisine bir çocuk gözüyle bakmadığını anlar ve onun hakkında düşünmeye başlar. Hatta Sabiha Hanım'a bir Müslümanla bir Hristiyan'ın evlenip evlenemeyeceğini sorar ve ondan kadınların evlenemeyeceği ama erkeklerin evlenebileceği cevabını alır.

Romadaki yedinci toplantı, bir Hıdrellez günü Tevfik'in evinde verilen akşam yemeğidir. Tevfik, kuzu kızartıp pilav pişirerek Vehbi Dede ve Peregrini'yi evlerine davet etmiştir. Rabia da ona yardım etmektedir:

Rabia bu akşam ilk defa o kadar alışkın olduğu bu adamlar arasında kendini yabancı ve yalnız buluyordu. Rabia'ya, onlar, kendisinin henüz girdiği bu yolun karşı köşesini dönüp giden insanlar, biraz sonra göremeyeceği, işitemeyeceği geçiciler gibi geldi. Onlarla yılların hâsıl ettiği arkadaşlık birdenbire kırılmış gibiydi. Bu akşam gençlik ve tabiat kalbinin kapısını çalıyordu. (s. 155)

Vehbi Dede, kendilerine kahve getiren Rabia'yı görünce Vasıf'ın "On beş yaşında kendime bir oynaş arayım" mısraını söyler. Bunu duyunca Rabia'nın aklına Bahçıvan Bayram Ağa'nın Galatasaray'da okuyan yeğeni Bilal gelir ve taşıdığı fincanları döker. Biraz sonra kapı çalar ve Bilal gelir. Rabia onu görünce şaşırır. Kendisi gibi o da büyümüştür. Ayrıca Bilal'in üstündeki sarı şeritli okul üniforması Rabia'nın dikkatini çeker. Bilal, Hilmi Bey'in evdekileri konağa çağırdığını söyler. Zamanını hep onlarla geçiren Rabia, bu kez onlarla konağa gitmez ve tekrar kapıyı çalan Bilal ile bahçede oturur. Her ne kadar Bilal gençliği ile Rabia'nın ilgisini çekse de Rabia gece rüyasında yine Peregrini'yi görür. Daha sonra Bilal evlenme kararı ile ona açılmaya çalışır ama Rabia onun konuşmalarından sıkılır. "Çünkü o, muayyen sanatları olan, olgun ve düşünceli adamlar arasında büyümüştür. O, Bilal ile sade oynamak ister." (s. 165)

Selim Paşa'ya oğlunun Genç Türkler ile bağlantısı olabileceği, yurt dışından gelen zararlı yayınların onun adına geldiği bildirilir. Bunun üzerine Selim Paşa bu durumu tetkik edeceğini, suçlu kendi oğlu bile olsa acımayacağını söyler. Hilmi, hava değişikliği bahanesiyle Beyrut'a gider. Selim Paşa, onu takip etmesi için iki sivil memur görevlendirmiş, firara teşebbüs ederse tutuklamasını emretmiştir. Hilmi Beyrut'a giderken Tevfik'e şampanya içirerek onu zararlı evrak ve yayınları postaneden alması için ikna eder. Tevfik, kadın kılığında Fransız Postahanesi'nden

muzır evrakla çıkarken yakalanır. Gözpatlatan Muzaffer tarafından kendisine işkence edilir ama Hilmi'nin adını vermez. Bu sırada Beyrut'tan dönen Hilmi, Şam'a vali muavini olarak tayin edilir, Tevfik de Şam'a sürgün edilir. İkisi, diğer sürgünlerle aynı vapurla İstanbul'dan ayrılacaktır.

Rabia, babası Şam'a sürgüne gitmeden önce onu son kez görmek için Rakım ve Vehbi Dede'yle Şevket-i Derya vapuruna gider. Romanın birinci kısmının sonunda yer alan sekizinci toplantı bu sırada gerçekleşir. Yazar, II. Abdülhamid'in sürgüne gönderdiği kişilerin ve onların ailelerinin durumlarını, bu toplantı aracılığıyla okuyucuya gösterir. Rabia babasına harçlık ve yiyecek verir. Sonra da güvertede yatacak bir yer hazırlar. Babası ile Rabia çok fazla bir şey konuşmaz. Daha çok insanların uğradığı zulüm, gözler önüne serilmeye çalışılır. Vapura doğru yol alan salapuryada Rabia'nın yanındaki çocuğunu emziren bir kadından, Tatar yüzlü zayıf bir ihtiyardan, ağlayan bir erkek çocuktan bahsedilir. Sonra bir tayfanın küfretmesine yer verilir:

Ağzını açtı ve sövdü. Uzun kafiye, mutantan bir küfür silsilesi: Çoluk çocuk, kadın ihtiyar, sürü sürü çaresizleri, kimsesizleri seher vakti Şevket-i Derya'ya sürükleyenlere; kara çarşafli matem kümesinin evlâdını, ayalini babasını, kardeşini dünyanın dört bucağına saman çöpü gibi dağıtanlara; ev bark yıkamay, ocak söndürmeyi iş edinip onunla para kazananlara! (s. 238-239)

Rabia, babası sürgünde iken Vehbi Dede ve Peregrini'nin bulduğu öğrencilere ders verir. Ayrıca Vehbi Dede onu İkinci Mabeyinci Satvet Bey'in yalısına Mevlid okuması için tavsiye eder. Peregrini ise Nejad Efendi'nin sarayında yetiştirilecek üç kişilik alaturka takıma ders vermesine vesile olur. Rabia ilk önce Satvet Bey'in yalısına gider. Satvet Bey yalıda süt ninesi İkbâl Hanım ve yeğeni Arif Bey ile yaşamaktadır. Akşamleyin Rabia üç salonu dolduran, oldukça kalabalık bir topluluğa Mevlid okur. Rabia Mevlid'in doğum kısmını klasik usulden farklı bir şekilde, daha dinamik ve Garp musikisi tarzında okur. Bunda Peregrini'nin etkisi vardır. Orada Selim Paşa'nın Saray'a hediye ettiği Kanarya ile karşılaşır. Kanarya II. Abdülhamid'in yeğeni Nejad Efendi'nin hanımı olmuştur. Onunla tekrar karşılaşmak Rabia'yı çok mutlu eder.

Toplantıda eşi Robert Kolej'de İngilizce öğretmeni olan Misis Hopkins adında yabancı bir hanım vardır. Rabia'nın okuduğu Mevlid'i dinleyince ona: "Bana Noel akşamı hissini verdiniz." (s. 290) der. Misis Hopkins, Kanarya'ya Abdülhamid ve Nejad

Efendi ile ilgili çeşitli sorular sorar. Kanarya, Abdülhamid hakkında genellikle olumsuz şeyler anlatır. Ayrıca ona odalık olmadığı için memnun olduğunu belirtir.

Romandaki dokuzuncu toplantı olan Satvet Bey'in yalısındaki Mevlid okunma merasiminde, Rabia Mevlid'in Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan kısmını Peregrini'nin etkisiyle Osmanlı'da okunan makamdan çok farklı bir şekilde okur. Doğu kültürü ile Batı kültürünün bir sentezini yapar. Ertesi gün Rabia, Satvet Bey'in süt ninesi İkbâl Hanım'dan Satvet Bey'in ve Vehbi Dede'nin de kendisini dinlediğini öğrenir. Vehbi Dede'nin Mevlid'i farklı tarzda okumasına dair ne düşündüğünü merak eder. İkbâl Hanım, herkesin memnun olduğunu ama onun bir fikir beyan etmediğini söyler.

Ertesi sabah Rabia, ders vermek için Nejad Efendi'nin köşküne gelir. Ders vereceği kızlarla iki saat çalıştıktan sonra öğle yemeği için Kanarya'nın yanına gelir. Nejad Efendi yemeğe Vehbi Dede ve Peregrini'yi de davet etmiştir. Rabia başında örtüsü olmadığı için kendini çok rahatsız hisseder. Yemekte Nejad Efendi hep Rabia ile meşgul olur çünkü saray dışındaki insanları çok merak etmektedir:

Rabia ona görülmemiş bir memleketten yeni dönen bir seyyah gibi geliyordu. O ne söylese sinirli sinirli ve tabii olmayan gülüşü ile gülüyordu. Rabia hafifçe içerledi. Sinekli Bakkal'da böyle gülecek ne vardı. Köşkünün içine kurulmuş, bir lokma kuru ekmek için sabahtan akşama kadar didişen zavallıların halini meraklı bir roman gibi dinliyor. Vay beyim vay! (s. 302-303)

Kanarya, Vehbi Dede'ye Rabia'nın dün akşamki Mevlid okuması hakkındaki görüşlerini sorar. Vehbi Dede: "Fenâ değildi. Fakat an'anevi okuyuştan çok ayrıldı." (s. 305) diye cevap verir. Bunun üzerine Kanarya Rabia'nın okuyuşunda Peregrini'nin tesirini hissettiğini söyler. Peregrini ise orada bulunup dinlemeyi çok istediğini söyler. Rabia da "Olamazdınız, çünkü Müslüman değilsiniz." (s. 305) diyerek sebepsiz yere Peregrini'ye çok kaba davranır ama Nejad Efendi'nin alakasını kıskanan Peregrini, Nejad Efendi yerine kendisi ile ilgilendiği için onun bu kırıcı davranışlarından rahatsız olmaz.

Romandaki onuncu toplantı olan Nejad Efendi'nin köşkündeki bu yemekte, Nejad Efendi'nin kendi ülkesinin insanlarından ne kadar kopuk olduğu gösterilir. Şehzade, Rabia'nın Sinekli Bakkal'a dair anlattıklarını ilginç bir roman dinler gibi gülerek dinlemektedir. Toplantıda Rabia ilk kez kendi çevresi dışından bir erkekle uzun uzun

sohbet eder. Bir türlü Rabia'nın ilgisini çekmeyi başaramayan Peregrini onu Nejad Efendi'den kıskanır.

Bir sonraki pazartesi Nejad Efendi'nin köşkünde tekrar toplanılır. Nejad Efendi yine Rabia ile sohbet etmektedir. Bu durum, Peregrini'yi rahatsız eder. Kanarya ve Vehbi Dede, Nejad Efendi ile Rabia'nın sohbetine iştirak eder ancak Peregrini piyano çalmak için içerideki odaya gider. Herkes Rabia ile meşgulken bir anda bütün dikkatler Peregrini'nin çaldığı piyanoya yönelir. Daha sonra Kanarya, Rabia'dan Mevlid'in başını okumasını rica eder o ise "Allı yemenim, morlu yemenim, bir bahçeden bir bahçeye salla yemenim" türküsünü söyler. Peregrini, sandalyesinden fırlayarak beyaz mendilini sallamaya başlar. Bu durum karşısında herkes farklı bir şey düşünür:

Kanarya kendi kendine, "Bunların arasında bir şey oluyor, Allah sonunu hayır etsin," diyor. Efendi'nin, duvar dekorlarındaki resim ağzına benzeyen kıvrık dudakları gülümsüyor, "Sinekli Bakkal kızları hep böyle şarkı söylerler," diyor. Peregrini'nin dimağı, "Nereye gidiyorsun? Onun çektiği sulh bayrağı olmadığını görmüyor musun? Mor, kırmızı sulh bayrağı olur mu? Mahallenin delikanlıları gibi bahçeden bahçeye mendil sallamak ne oluyor?" diye onunla eğleniyor. Rabia'nın günahkâr kalbi, "Rabbim, beni affet," diye yerlerde sürünüyor. Vehbi Efendi'nin yüzü endişeli, "Nihayet Havva Cennet bahçesindeki yılanla yüz yüze geldi," diye mırıldanıyordu. (s. 313)

Romadaki on birinci toplantıda, Rabia ile Peregrini arasındaki aşk, etraftaki insanlar tarafından da fark edilmeye başlanır. Ancak ertesi haftaki toplantıya Peregrini gelmez. Vehbi Dede onun annesi öldüğü için işleri yoluna koymaya gittiğini, ona büyük bir servet kalmış olabileceğini söyler. Peregrini uzun süre geri dönmez. Geri döndüğünde ilk işi Rabia'ya evlenme teklif etmek olur. Rabia Müslüman olmadığı için onun teklifini kabul etmez. Bunun üzerine Peregrini de hem Müslüman olmayı hem de Sinekli Bakkal'da onunla yaşamayı kabul eder, Rabia'nın ona verdiği Osman ismini alır.

Rabia, babasını sürgüne gönderdiği için Selim Paşa ile görüşmemektedir. Sürgündeki babasından gelen mektubu okumak için Sabiha Hanım'ı görmeye gittiğinde konakta Selim Paşa ve Bilal'le karşılaşır. Uzun süredir Bilal ve Selim Paşa'yla ilk kez bir araya gelmektedir. Rabia sanki ayrılalı bir gün olmuş gibi Selim Paşa'nın elini öper, o da Peregrini ile evleneceği için Rabia'yı tebrik eder. Bilal onun Peregrini ile evleneceğini

öğrenince küçümser bir tavır takınır. Rabia'nın kendisini tamamen unutmuş olmasını hazmedemez. Kendisi her ne kadar Rabia'yı unuttum sansa da görünce kalbi hızlanmaktadır. Rabia, babasının mektubundan Sabiha Hanım'a okuyacağı kısımları seçerek okumaya başlar. Mektupta Tevfik, Hikmet Bey'in Şam'daki hayatını ayrıntılı olarak anlatmaktadır:

Çok değişmişti. Görseler tanıyamayacaklardı. Şam'ın ücra bir yerinde, büyük bahçeli bir evde oturuyordu. Çok idareli, çok mütevazı bir hayat geçiriyorlardı. Hattâ evinin sebzesini kendi bahçesinde yetiştiriyor. Dürnev Hanım, o alafranga, şımarık genç kadın yemek pişiriyor, çamaşır yıkıyor.

Şam'daki sürgünlerin arasında Hilmi, bir baba, bir büyük kardeş vaziyetindeydi. Derdi olan ona koşuyor ve Hilmi Bey onlara muavenet edebilmek için kendi nafakasından bile kesiyordu. Artık eski şık, Hilmi Bey'den eser kalmamıştı. Sakal salıvermiş, mintan giyiyor. (s. 340)

Selim Paşa'nın hiç beğenmediği Hilmi değişmiş, yerine kendi parası ile idare eden, etrafındakilere yardım eden, alafranga giyinmeyi terk eden biri gelmiştir. Ayrıca eşi Dürnev de kendi evinin işini kendi yapan mütevazı biri haline gelmiştir. Mektubun geri kalan kısmında Şam'da sürgünde bulunan insanların çektiği sıkıntılardan bahsedilir: "Bazıları çok sefil. Bir lokma ekmeğe el avuç açıyorlar. Hep cami avlularında, kahve peykelerinde pinekler, bitlenir, dururlar. Birçoğu sürüleli kaç yıl olduğunu bilmiyor, kimisini niçin sürüldüğünü bile bilmiyor." (s. 341-342)

Tevfik'in sürgüne gönderildiği Şevket-i Derya vapurunun yola çıkışı esnasında sürgüne gönderilenlerin geride bıraktığı ailelerini anlatan yazar, romandaki on ikinci toplantıda bu mektup vasıtasıyla sürgünlerin Şam'daki zor durumlarını dile getirir. Mektup okunduktan sonra Rabia, insanları sürgüne gönderen Selim Paşa'nın yüzünü belli etmeden tetkik eder ve neler hissettiğini anlamaya çalışır. Selim Paşa'nın sadece elmacık kemikleri kızarmıştır. Rabia Selim Paşa'nın çok üzülmeyi düşünse de Selim Paşa içinden farklı düşünceler geçirmektedir:

Rabia okurken o, zihninde yirmi sene süren resmî hayatında imparatorluğun dört köşesine saman gibi savurduğu sürgünlerin sayısını hesap ediyordu. Belki binlerce, hem de Şam'dan daha ne kadar uzak, nasıl otsuz, ocaksız, kızgın çöllere sürmüştü. Şimdiye kadar birini ayrı bir ferd, âdetâ bir insan diye düşünmemişti. O, devlet

değirmeninini çarhını çevirmekle mükellefti. Ne yaptıysa vazife diye yapmıştı. Vicdanı gene muazzep değildi. Fakat şimdi kalbi sızlıyordu. (s. 342)

Selim Paşa, Rabia giderken merdiven başına kadar onunla gelir ve ona düğününe kadar olmasa bile cülûsta babasını getireceğini söyler. Hıdrellez günü Bilâl ile Selim Paşa'nın kızı, mayısın ilk günü de Rabia ve Osman evlenir. Sabiha Hanım konakta düğün yemeği verir. Düğünden sonra Osman çok merak ettiği Rabia'nın dedesini görmek için önce cuma namazına, sonra da İmam İlhami Efendi'nin evine gider ve ona her ay beş yüz kuruş vereceğini bildirir. İmam, bu paranın yardım değil, Rabia'yı yetiştirmesinden dolayı hakkı olduğunu söyler.

Konya'dan yeni dönen Vehbi Dede, haziranın on beşinde Sinekli Bakkal'a gelir. Düğün gününden beri görmediği için Rabia onu sevinçle karşılar ancak Osman'ın sevinci daha büyüktür. Çünkü Osman, Vehbi Dede Konya'da olduğu için fikir tartışması yapacak kimse bulamamakta ve bu nedenle çok sıkılmaktadır. Vehbi Dede'ye akşam yemeğine kalmasını rica ederler. Daha önce olduğu gibi bahçedeki ceviz ağacının altında sofralarını kurarlar. Vehbi Dede, Rabia'nın evliliğinin nasıl gittiğini gözlemlemektedir. Rabia halinden memnun ve durgunlaşmış görünmektedir. Osman ise Dede ile yalnız başına konuşurken eski günlerden biraz özlemle bahsetmiştir. Ancak hep birlikte olduklarında hâlden memnun davranmaktadır. Osman, Vehbi Dede'ye Rabia'nın dedesini ziyaretinden bahsetmeye başlar. İlhami Efendi'nin kininden olumlu bir şekilde bahsedince Rabia öfkelenir. Osman ise onu daha çok konuşturmak için kışkırtmaya çalışır:

Âdetâ kızın ruhunun iç perdesi sallanıyor gibi, ucunu kaldırıp içini görmek istiyor. Osman Garb'ın çocuğu. Ulemasının canlı mahlûkatın içini yarıp hayat sırlarını öğrenmeye çalıştıkları toprakların mahsulü. Osman, bir insan ruhunun sırlarını öğrenebilmek için diri bir göğsü yarıp açmaya razı olacak kadar fikrî tecessüsün esiri. (s. 376)

Osman, Rabia'nın dedesine olan kinini açık bir şekilde dile getirmesini sağlar. Karı kocanın tartışmalarını sükutla dinleyen Vehbi Dede, Rabia'nın dedesinden nefretle bahsetmesine tahammül edemez. Çünkü kendisini Rabia'nın ruhunun bekçisi olarak görmektedir. “Beni dinle, Rabia. Hiçbir zaman korkunun kalbinde, kafanda başkaldırmasına meydan verme.” (s. 377) diyerek Rabia'nın çocukken dedesinin kendisine telkin ettiği korkuyu yüreğinden atmasını öğütler.

Satvet Bey'in süt ninesi İkbâl Hanım, Vehbi Dede'ye Rabia ve Osman'ın yazı korudaki evinde geçirmelerini teklif etmiştir. Osman'ın ne kadar bunaldığını fark eden Vehbi Dede, onun bu teklifini ileterek oraya gitmelerini salık verir. Rabia bu teklifin kendisine de yapıldığını ama kabul etmediğini söyler. Osman, Rabia'nın kendisine bu meseleden hiç bahsetmemesine bozulur. Rabia: “Âdetâ Sinekli Bakkal'a tahammül edemeyecek hâle geldi. İnat edersem belki bu sefer sahiden beni bırakıp kaçır. Zenginlik, kibarlık da bir illet galiba, diyordu.” (s. 380) Böylece Rabia ile Osman arasındaki düşünce ve kültür farkı yavaş yavaş su yüzüne çıkar. Rabia, Rakım ve Penbe ile çok eğlenceli bir hayat geçirmeyi uman Osman, birbirine benzeyen günlerin durgunluğundan sıkılmaya başlar.

Selim Paşa, Şam'a doğru yola çıkmadan önce eski efendisine son bir nezaket olarak cülûs gününü İstanbul'da geçirmeye karar verir. Eski günlerin debdebesinden çok uzak, sade bir kutlama olacaktır. Rabia ve Osman kutlama için konağa gider. Osman Rabia'ya Selim Paşa'nın konağındaki selamlığı kiralamaya karar verdiğini söyler. Rabia onun bu kararına kızgınlıkla karşı çıkar. Onun bu tavrı karşısında “Osman, haksız yere anasından dayak yemiş bir çocuk gibi kırıl[ır].” (s. 415)

Rabia, Osman'ın selamlığı kiralama teklifi karşısında ilk kez ona karşı bu kadar yabancı hisseder. Selim Paşa'nın selâmlığını kiralamanın saygısızlık olacağını düşünemediği için ona kızar. Ayrıca onun artık dükkânın üstündeki evi beğenmediğini düşünür ve daha çok hiddetlenir. Osman'ın artık sesinde, onun kızgınlığı karşısında hiddet ve isyanla birlikte bir küçümseme ifadesi vardır: “Bu kız onun için şimdi, mundar bir arka sokakta doğmuş, büyümüş bir imam torunu, bir bakkal kızı. Ne demiş de bu kadar fedakârlık ederek hayatını, şımarık bir mahalle kızına bağlamıştı?” (s. 416)

Birbirlerine oldukça kırıcı sözler söyleyen Osman ve Rabia, selâmlıktan çıkıp Selim Paşa'yla Sabiha Hanım'ın yanına giderken halayıklardan biri Vehbi Dede'nin geldiğini haber verir. Hep beraber Paşa'nın sevgili gül fidanlarının ortasına kurulmuş sofranın başında toplanırlar. Rabia ve Osman kavgalarını diğerlerine hissettirmez. Dede, Tefvîk'ten bir mektup getirmiştir. Yemekten sonra okuyacağını söyler. Ancak Rabia ve konaktaki kızlar yemekten sonra Şevket Ağa ile Bayezid'e inmeye karar verdikleri için mektubu hemen okurlar.

Yemekten sonra Penbe ile Rakım da konağa gelir. Gezmeye gidecekler, kafiye halinde toplanırlar. Fişekler birden atılmaya başlanır:

Renk renk ışıklar yerden fışkırıyor. Kırmızı, turuncu eflatun aydınlıklarda sokağa gidecekler gülüyor, el çırpıyor, bağırıyor. Rabia aralarında ve hepsinden yarım baş uzun. Rakım elini sımsıkı tutmuş cüce, yeldirmesinin eteğine yapışmış gibi. Penbe cübbesi, sarı abanî sarığıyla Rakım küçük kalabalığa bir orta oyunu takımı hali veriyor. Çingene ellerini şakırdatarak göbek atıyor. Rabia uzun ve güzel ince yüzü göz kamaştıran ışıklarda renkten renge giriyor. Cüce şimdi bir maymun... Bütün bu sahne bir sirk rüyasına benziyor. Osman'ın kalbi kopacakmış gibi atmaya başladı. Rabia ile evlenmeden Sinekli Bakkal'daki hayatını işte böyle tasavvur etmişti. O hayalin hakikat olduğu bu dakikada, Rabia ile aralarında ne derin uçurum hâsıl oluvermişti. Kim bilir, kim bilir hepsi bir rüyaydı... Osman uyanacak, Rabia'yı belki bir daha yanında bulamayacak. (s. 419-420)

Romadaki on dördüncü toplantıda Rabia ile Osman arasındaki kültür farkı iyice gün yüzüne çıkmaya başlar. Rabia Osman'ı tanıdığından beri ilk kez onu bir yabancı gibi hisseder, Osman ise sevinçle karşılanacağını düşündüğü bir teklif karşısında ummadığı bir tepki alınca hem isyan eder hem de ilk kez Rabia'yı küçümser. Romanın anlatıcısı ise bu tartışma esnasında ikisini kıyaslar ve Osman'ın tarafını tutar:

Halbuki kız adeta hakaret etmişti. Osman'ın teklifinde bu kadar kızacak ne vardı? Bu Rabia ne zaman Osman'ı anlayacak? Ne kadar bir sürü eski şeylere bağlı bir mahlûk! Kendi kendini ebediyen tekrar eden, fakat mütemadiyen uzaklaşan bir Şark melodisi! Bir tek ses, bir tek arzu... Halbuki Osman Garb'ın en muğlak bir senfonisi... Binbir arzu, binbir emel! (s. 415)

Rabia'nın çocuğu olur. Dedesi İlhami Efendi'nin ölümü üzerine çocuğunu doğup büyüdüğü evde yetiştirmeye karar verir. Ev baştan sona tamir edilir ve hep birlikte oraya taşınırlar. 1908 yılının temmuz ayında ihtilal olur ve diğer sürgünlerle beraber Tevfik de İstanbul'a döner. Romadaki son toplantı Tevfik'in İstanbul'a gelişi esnasında onu karşılamak için yapılan törendir. Sinekli Bakkal'daki tüm aşına simalar oradadır. Sabit Beyağabey'in işaretiyle bağırıp alkışlayarak hürriyet kahramanını karşılar. Tevfik kalabalıktan ürker. Mahallenin delikanlıları şişman bir adamı konuşma yapması için omuzlarına alırlar.

İhtilal günlerinin düzine düzine ortaya çıkardığı sokak hatiplerinden biri. Sabit Beyağabey onu Bayezid'de dinlemiş, yeni rejimi en çok hararetle, taşkın ve coşkun

şakşakladığı için çok beğenmişti. Bugün de tutmuş Tevfik'in şerefine nutuk etsin diye getirmişti. Mahalleli hatibe on sarı altın v'ad etmişti. (s. 472)

Hatip gür sesiyle Tevfik'i över ve hürriyetin senedi olan Meşrutiyet'e kim el uzatırsa gırtlığını sıkıp iki gözünü patlatacağını söyler. Tevfik hatibin ellerini görünce hemen tanır. Hapishanede onu konuşturmak için döven Gözpatlatan Muzaffer'dir. Vehbi Efendi ve Osman, Tevfik'in koluna girerler. Tevfik onlara bu adamın burada ne aradığını sorar. "Meşrutiyet hatibi... Yeni idareyi alkışlıyor." (s. 472) cevabını alır. Daha sonra Tevfik, Rabia'nın nerede olduğunu sorar, ana oğulun onu beklediğini öğrenir. Torunu olduğunu öğrenen Tevfik'in gözlerinden iki damla yaş süzülür. Bunun üzerine Vehbi Dede, romanın son cümlesini söyler: "Hayal takımına bir çocuk ilave edersin, Tevfik!" (s. 473)

Zıtlıklar üzerine kurulmuş *Sinekli Bakkal* romanı yine zıtlık bildiren bir toplantı ile sona erer. Hapishanede Tevfik'e işkence eden Gözpatlatan Muzaffer, Meşrutiyet rejiminin hatiplerinden biri olarak bir hürriyet kahramanı sayılan Tevfik'i karşılama konuşmasını yapmakta, Meşrutiyet idaresine el uzatanın gözünü patlatacağına yemin etmektedir. Tevfik onu görünce şaşırır ancak Vehbi Dede ve Osman onun Meşrutiyet hatibi olduğunu gayet sakin bir şekilde ifade ederler.

2.11. Refik Halit Karay

2.11.1. Bugünün Saraylısı¹⁰⁹

Refik Halit Karay tarafından kaleme alınan *Bugünün Saraylısı* romanının başkişisi Ata Efendi; karısı Üftade, kızı Feride, oğlu Çetin ve damadı Atıf ile Gedikpaşa'da bir evde yaşamaktadır. Ata Efendi ve ailesinin hayatı, bir gün teyzesinin oğlu Yaşar'dan bir mektup almalarıyla değişir. Yaşar, mektupta karısının öldüğünü, kendisinin ticaret için uzak yerlere gidereceğini ve bu nedenle kızı Ayşen'i kalmak üzere onlara göndereceğini yazmıştır. Ev halkı yemek için sofrada toplanınca Üftade, meseleyi onlara da anlatır. Romandaki ilk toplantı olan bu yemek esnasında hepsi, yarın evlerine gelecek olan bu kızı, farklı bir şekilde tahayyül eder:

İki gün sonra aralarına katılacak olan kıza her biri ayrı yaş ve sima vermişti. Kimisi onu mahalle bakkalının Anadolu'dan getirttiği küçük besleme gibi tahayyül etti; şiş

¹⁰⁹ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Refik Halit Karay, *Bugünün Saraylısı* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2009).

karınlı, sivilceli, tam teşekkül edememiş, sıska bir şey... Kimisi için bodur ve tombul, bacakları eğri büğrü, yılışkan, yüz­süz bir kız, bir dayak yoksulu. Tel dolaptan köfteleri çalacak; kahve tepsisinden kaşık kaşık şeker yiyecek, evde yalnız kalınca aynanın karşısına geçecek, Feride'nin rujunu sürece­cek, hanımlığa özenecek. (s. 10-11)

Aile üyeleri, sofrada Yaşar Bey'in kızı hakkında konuşur. Önce onun nasıl ve kaç yaşında olabileceği hakkında fikirlerini belirtirler. Daha sonra Ata Efendi'nin Haydarpaşa'ya onu almaya gittiğinde nasıl tanıyacağından bahsedilir. Ata Efendi meselenin uzamaması için aile üzerindeki otoritesini kullanarak herkesi susturur ve İstanbul'da bir konakta aşçıbaşılık yapmış babasını ve Mengen'den onun yanına İstanbul'a gelişini hatırlar. Kendisi de on bir yaşında trenle İstanbul'a gelmiştir. Bu aile toplantısı esnasında evdeki diğer kişilerden pek bahsedilmez. Daha çok Ata Efendi'nin geçmişi hatırlamasıyla onun hakkında bilgi verilir.

Ata Efendi, Haydarpaşa'ya giderek kızı, Adapazarı treninden alır. Küçük bir kız beklerken on sekiz on dokuz yaşlarında oldukça güzel bir kız gelmesi üzerine morali çok bozulur. Evdekilere bu kızı kabul ettirmenin ne kadar zor olacağını düşünür. Ayşen beraberinde çeşitli hediyeler getirmiştir. Ata Efendi, bu hediyelerin, karısı ve kızının Ayşen'i görünce verecekleri tepkiyi azaltacağını düşünerek rahatlar.

Ayşen, Ata Efendi'nin evine gelince aile mensuplarıyla yemek ve kahvaltı esnasında bir araya gelir. Ayşen'in evdekilerle yediği ilk akşam yemeğinde Üftade ve Feride, Ayşen'e çeşitli sorular sorarak onun hakkında bilgi almaya çalışırlar. Kızın annesinin İstanbul'da yetişmiş bir Çerkez kızı olduğunu öğrenen Ata Efendi bundan memnun olur. Akşam yemeğinde Feride'nin eşi Atıf yoktur. Onun Ayşen ile tanışması sabah kahvaltısı esnasında olur. Daha sonraki akşam yemeğinde Ayşen'in babasının dönünce Beyoğlu'ndan apartman dairesi alacağını ve Alımsızoğulları ile ortak olduğunu öğrenirler. Kızın babasının zenginliğini fark eden aile üyelerinin ona karşı davranışı değişir. Ailenin Ayşen hakkındaki tavrı, bu yemek sonrasında netleşir. Ayşen hiç de bekledikleri gibi cahil ve parasız bir kız çıkmamıştır:

Masada şaşkınlık artmıştı. Feride ezilmişti; nutku tutulmuş, kendine hâkim olamadığından boyuna acele acele salata atıştırıyor. Atıf, memur ruhuyla kendini toparlama lüzumlu duymuş, pijamasının açık duran üst düğmesini telaşlı bir hareketle ilikliyor. Üftade'nin ağzında çoktandır rastlamadıkları upuzun,

yanaklarına taşan, bir acayip tebessüm. İmkân nispetinde bunu tatlı göstermeye gayret ediyor, göz ucuyla da kocasına bakıyor. Çetin bile işi anlamış, yeni gelen Ayşen Abla'nın Beyoğlu'nda apartmanı olacak; apartman olunca otomobil de alır; spor otomobil alsın. Beraber gezerler, şoförlük de öğrenirler. (s. 38)

On dört yaşında iken annesini kaybeden Ayşen'in analığı İstanbul'da bir paşa konağında terbiye gördüğü için Ayşen ondan pek çok şey öğrenmiştir. Akşam yemeğinde kurduğu masa ve yaptığı salatanın güzelliği diğerlerini şaşırtır. Ayşen'in hayatlarının gidişatını değiştireceğinin farkındadırlar.

Feride'nin teşvikiyle Ayşen, açık havalı bir yere gitmek istediğini söyler. Bunun üzerine Florya'ya gitmeye karar verirler. Üftade ve Ata Efendi gazinoda otururlar, diğerleri ise yüzerler. Ata Efendi ile karısı bir masada diğerlerinin denizden çıkmasını beklerken patronunun oğlu Rüştü masalarına gelir. Diğer zamanlarda Ata Efendi ile çok ilgilenmeyen Rüştü, Ayşen'i yanlarında gördüğü için onlarla sohbet eder. Kız kardeşi ile tekrar masalarına geleceğini söyleyerek yanlarından ayrılır. Ayşen ve yanındakilerin denizden çıktığını gören Rüştü, kız kardeşi Serin'le bir kez daha Ata Efendi'nin masasına gelir. Üftade Hanım, Ayşen'i onlara tanıtır. Ata Efendi'nin dayısının kızı olduğunu, babasının tüccar olduğunu ve Alımsızoğulları ile iş yaptığını belirtir. Rüştü masaya yiyecek ve içecek siparişi verir. Dönüşte kendi arabasıyla evlerine bırakmayı teklif eder. Bu toplantıda Ayşen ve romanın önemli erkek kahramanlarından biri olan Rüştü tanışır. Daha ilk tanışmada Rüştü'nün Ayşen'e olan ilgisi anlaşılır.

Florya gezisinin ertesi akşamı Rüştü, Ata Efendi'yi dışarıda eğlenmeye davet eder. Ata Efendi, Rüştü ile görüşmesinin Ayşen'den dolayı olduğu anlaşılırsa insanların gözünde nasıl bir duruma düşeceğinden endişelidir. Bu nedenle o akşam bir bahane öne sürerek Rüştü'nün davetini kabul etmez ancak ertesi akşam için söz vermek zorunda kalır. Ata Efendi, Rüştü, İsmail Bey, karısı Mesture Hanım, kızı Deniz ve baldızı Berin ile Arnavutköy'de bir gazinoda eğlenirler. Bu eğlencenin amacı Ata Efendi ve ailesi ile yakın ilişkiler kurmak, Ayşen hakkında bilgi almaktır. Rüştü'nün davetini zoraki bir şekilde kabul eden Ata Efendi, ortama hemen uyum sağlar. İsmail'in karısı Mesture'ye şiirler okumaya başlar:

Hanımefendi! Siz benim depo memurluğuma bakmayınız, şiirden anlarım, anladığımı iddia edenlerden çok daha iyi anlarım. Eskisini de bilirim, yenisini de...

Hatta en yenisini bile. Hele böyle bir mecliste zatı aliyyeleri gibi hasna, müstesna, cidden münevver bir hanımefendinin iltifatına nail olduktan sonra bülbül kesilirim elbette! (s. 73-74)

Ata Efendi, bir taraftan Rüştü'nün bu eğlence davetini Ayşen'den dolayı yaptığını düşünürken bir taraftan da daha önceleri pek dâhil olmadığı bu ortamda bulunmaktan çok memnundur. Bir süre sonra Ata Efendi kendisinin de patronunun oğlunun daveti ile gazinoya geldiğini unutarak etrafındaki insanların buraya nasıl geldiğini sorgulamaya başlar:

“Nereden çıkmış bu adamlar?” diye şaşıtı. Çoğunda böyle yere gelecek ne kılık ne surat var. Sanki küfelerini kapıda bırakmış, seyyar satıcı hepsi de! Bayramlıklarını giyip namaza giden Sirkeci esnafı. Hatta şu, çalgıcıya para sallayan sarhoşu gözüm ısıyor gibi... Elbette kendisi değil ama mevsime göre küfesi sırtında “Vişne var! Vişne!”, “Çavuş! Çavuş!”, “Halis Yafalar” diye Gedikpaşa sokaklarını dönüp dolaşan, feryadı camları zangırdatan satıcı ile bir arabaya koş yabanın hödüğünü! (s. 77)

Mesture Hanım, Ata Efendi'yle konuşup ondan Ayşen hakkında bilgi almaya çalışır. Daha sonra onları Arnavutköy'deki evine öğle yemeğine davet eder. Ata da sarhoşluğun etkisiyle bu daveti kabul eder. Ertesi gün pişman olur ama karısına söylediği için vazgeçemez. Ata Efendi; İsmail'in karısı, kızı ve baldızının Ayşen'i Rüştü'nün kucağına atmak için kendi ailesi ile yakınlık tesis etmeye uğraştıklarını düşünmektedir. Ancak İsmail Bey'in evine gittiği zaman hanımların gösterdikleri misafirperverliği görünce keyiflenir, Ayşen'in eve adımını atmasıyla yaşamaya başladığını düşünür:

Ata meğerse o gün eve, Adapazarı treninden bir peri kızı yakalayıp getirmişti. Köylü kıyafetine girmiş bir peri... İçeriye girince kabuğundan sıyrılmış, masallardaki gibi göz kamaştırıcı bir güzellikle karşılarına dikilmiş, elini şöyle sallayınca gök kapıları açılmış, her taraf nura, nimete gark olmuştu. (s. 84)

Ayşen'in babası söz verdiği gibi Taksim'de bir apartman dairesi kiralar. Kendisi sürekli çalıştığı veya iş seyahatlerinde olduğu için Ata Efendi ve karısı Üftade onun yanına yerleşir. Gedikpaşa'daki evde kızları Feride ve damadı Atıf kalmaktadır. Atıf, memuriyetten ayrılarak Yaşar Efendi'nin verdiği sermaye ile ticarete atılmıştır.

Ayşen yeni aldığı kürkü giymek için Ata Efendi'den gazinoya gitmelerini ister. Dışarıda kar yağıyordur. Yürüyerek gazinoya giderler. Rüştü de oradadır. Rüştü'nün yanında Mister Thomas adında Amerikan sefarethanesinde çalışan bir memur vardır. Gazinoda biraz oturduktan sonra Rüştü pavyona gitmelerini teklif eder, Ayşen pavyonu çok merak ettiği için Ata Efendi'ye gitmelerini rica eder. Gazinonun altında bulunan pavyona inerler. Rüştü, Mister Thomas ile kendisinin masalarında oturmalarını teklif eder. Daha sonra Faruk Senai adında bir elçi de onların masasına gelir. Sohbeti ile meclisi renklendiren, bulunduğu yere kibarca hâkim olan Faruk Senai Bey'i Ayşen dikkatle dinlemektedir. Faruk Senai Bey, ertesi akşam için onları kaldığı otele yemeğe davet eder ama Rüştü Mister Thomas'ın onları kokteyle davet ettiğini söyleyince yemeğe daha sonraki gün gidilmesine karar verilir.

Rüştü, Faruk Senai Bey ve Mister Thomas Ayşen'e evlenme teklif eder. Ayşen Rüştü ve Faruk Bey'in teklifini kabul eder gibi görünerek babası ile konuşmaları için Mersin'e gönderir. Mister Thomas'ı da bir Türk kıızı ile evlenmesini amirlerinin uygun bulup bulmayacağını öğrenmesi için Ankara'ya gönderir. Babası Yaşar Efendi'yi ise yılbaşını beraber geçirmeleri için İstanbul'a çağırır.

7 Nisan 1946 Pazar günü Dolmabahçe Sarayı'nda Amerikan Filosu şerefine bir balo verilir. Ayşen, karaborsadan iki kişilik bir davetiye bularak Ata Efendi ile baloya katılır. "1944 yılının Eylül ayında İstanbul'a yeldirmeli mantosu ve takırtılı ayakkabılarıyla sallapati gelen kasabalı kız" (s. 176) şimdi görkemli bir şekilde giyinmiş Dolmabahçe Sarayı'ndaki baloya gitmektedir. Rüştü, Mersin dönüşü İstanbul'da duramayarak Mısır'a gitmiştir, dönüşte de bir bakanın kızıyla evleneceği söylenmektedir. Faruk Senai Bey yeni görevine gitmiş, Thomas ise ortadan kaybolmuştur. Artık Ayşen ile evlenmek isteyen yeni namzetler vardır. Baloya da bunlardan biri olan Sait Raşit Kaynarsu'nun özel otomobili ile gelirler. Balo aşırı derecede kalabalıktır. Ancak Ayşen, güzelliğiyle hemen dikkatleri üzerine çektiği için Amerikalı gençler ona ve Ata Efendi'ye yerlerini verirler. Ayşen, Amerikalı bir zabitle dans etmeye başlayınca Ata yalnız kalır. Karısı ile evde oturmak varken neden böyle yerlere geldiğini düşünerek kendi kendine söylenir. Fakat bir taraftan da bir zamanlar padişahların bulunduğu bu yerde olduğu için şaşkındır: "Ata Efendi kim, burası neresi? Vaktiyle bayramlarda muayede için Paşa'nın büyük üniformasıyla aynı saraya gittiğini hatırladı. Acaba taht hangi tarafa kurulurdu? Kahve ocağına ağadan akseden

rivayetlere göre, bayramlaşma sırası bando mızıka çalarmış; şimdi çaz çalmaktadır.” (s. 178)

Babasının bir Paşa’nın konağında aşçıbaşı iken duydukları ile şimdiki Dolmabahçe Sarayı’nı karşılaştıran Ata Efendi, Amerikalılar gibi tavanları, kubbeyi, avizeyi seyreder. Sonra dans edenler arasında Ayşen’i seçmeye çalışır ancak mümkün olmaz. Ata Efendi, dans eden bu kalabalığın arasında Ayşen’in de bulunmasından, Dolmabahçe Sarayı’nın böyle bir olaya şahit olmasından rahatsızdır:

Ortada kütle haline girmiş bir erkek kadın kalabalığı, gayet ağır dönen bir girdaba katılmışçasına helezonlar çeviriyor; güya tıkanmış bir musluk çukuruna dolmaya çalışıyor; bir türlü menfez bulamıyor. Gördüğü yalnız bir baş yığındır; Sarı Kız’ın o yığına karışmış olmasını adeta haysiyetsizlik sayıyor. Dolmabahçe Sarayı’nın alnında meğerse böyle bir gece de yazılıymış! (s. 178-179)

Ata Efendi biraz sonra İsmail Bey’in karısı Mesture, kızı Deniz ve dul baldızı Berin’in dekolte kıyafetler içinde Amerikalı bahriye zabitleriyle gülüşerek konuştuğunu fark eder. Ata Efendi, kendi gelişlerindeki acayıplığı unutarak “Vay efendim vay! Bir bunlar eksikti...” (s. 179) diye alay eder. Berin ona Rüştü’nün Mısır’dan döndüğünü haber verir. Bunun üzerine Ata, Rüştü’nün Ayşen’e bir kabalık etmesinden endişelenir. Yanlarına gittiklerinde Ayşen ve Rüştü’nün aralarında hiçbir şey olmamış gibi Amerikalı üst düzey askerlerle sohbet etmekte olduğunu görürler. Ata Efendi, Ayşen’in bu halini görünce içinden: “Yaşar, neredesin? Gel de kızını şu halde seyret, dünyanın nasıl değiştiğini anla! Dolmabahçe Sarayı’nda Amerikan Visamiraliyle kadeh tokuşturuyor!” (s. 185) diyerek söylenir.

Balonun bitmesine doğru davetliler vestiyere gittiklerinde her şeyin karmakarışık olduğunu görürler. Paltolarını ve mantolarını bulamayan insanlar, buldukları bir paltoyu, kürkü giyip gitmeye başlar. Ata Efendi de paltosunu bulamaz ve hava çok ayaz olduğu için kendisine uyan bir paltoyu giymek zorunda kalır.

Rüştü ile Ayşen tekrar barışırlar, Rüştü Ayşen’i annesi ile tanışmaya çağırır. Daha sonra Ata Efendi, Üftade ve Ayşen; Rüştü’nün evine yemeğe giderler. Bu sırada Ata Efendi baloda giydiği paltonun sahibini bulmak için gazeteye ilan verir. Paltonun sahibi Mısırlı Ruveyha Paşa adında biri çıkar. Ata Efendi’nin paltosu da ondadır. Ruveyha Paşa, paltosunu almaya geldiğinde Ayşen’i görür ve onunla görüşmeye başlar.

Ayşen hem Rüştü hem de Ruveyha Paşa ile görüşmektedir. Rüştü, Ayşen’i çok kıskanır ve tartışırlar. Ancak Ayşen hâlâ Paşa ile görüşmeye devam etmektedir. Hatta bir gün Ayşen, Rüştü ve Ruveyha Paşa ile araba gezintisine çıkar. Ata Efendi’yi de yanlarına çağırır. Bütün gece pek çok eğlence mekanına giderler. Ata, Ayşen’in Ruveyha Paşa’ya şimdiye kadarki erkek arkadaşlarından farklı davrandığını fark eder: “Ayşen, başka defalar yaptığı oyunu oynamamış, yani uykusu gelmiş gibi tavırlar almamıştı. Paşa’nın yanında şikâyetsiz, farkına varmadan sabahı edecekti.” (s. 230) Ata Efendi eve vardıklarında Ayşen’e Ruveyha Paşa hakkındaki düşüncelerini sorar. Ayşen de evlenmeyi düşündüklerini söyler ancak daha fazla bir şey anlatmaz. Onun Ruveyha Paşa ile yurt dışına gideceğini düşünen Ata Efendi, emniyet müdürlüğünde çalışan bir akrabası vasıtasıyla Ayşen’in pasaport çıkarttığını öğrenir. Bunu öğrenen Ata Efendi her şeyi paltonun kaybolmasına bağlar:

“Lanet olsun o paltoya,” diye söyleniyordu. Şayet kaybetmeseydim bu herif karşımıza çıkmayacaktı. Ayağım kırılıysaydı da Dolmabahçe balosuna gitmeseydim! Padişah sarayında Berin aşiftesini sıkıştırmak bana uğur getirmedi. Zaten o saray kimseye yaramıyor... Ne padişahlara, ne de sonradan yerini alanlara! Taşına temeline hayır dua sinmemiş bu binanın! (s. 235-236)

Ata Efendi Ayşen’le konuşur. Ayşen ona Ruveyha Paşa ile gideceğini itiraf eder. Sonra beraber eve gelirler. O gece Ayşen hem Rüştü’yü hem de Ruveyha Paşa’yı yemeğe davet etmiştir. Üftade Hanım sabahtan beri hazırlık yapmaktadır. Ayşen’den ayrılacağı için çok üzgün olan Ata, kendisi kadar Rüştü için de üzülmektedir. Ayşen kendisini bırakıp kaçınca Rüştü’nün canına kıymasından korkar ve Ayşen’in planlarına alet olduğu için kendi kendine kızar. Rüştü ise Ruveyha Paşa’nın yakında gideceğini düşünerek en güçlü rakibinden kurtulacağı için çok neşelidir.

Ata Efendi Rüştü ile Ruveyha Paşa’yı karşılaştırdığında Rüştü’yü daha yakışıklı ve sevimli bulur:

Ayşen, Türkçesi yok denilecek kadar az bir erkekle yaşayacaktı. Arapçalı, İngilizceli karmakarışık bir muhabbet lisanı konuşacaklardı. Halbuki küçük Sedefinci ile bu lisan “sevgilim” ve “canım” gibi sözlerle muhakkak daha tatlı olurdu. Ata, o sahneleri de gözden geçirdi; Ayşen’i Türk delikanlısının kucağında görmeyi tercih etti. Paşa, karın yapmaya müsait bir bünyedeydi: Sarı Kız’ın

endamını yarın, göbekli bir adamın karikatüre benzemiş şekline yaraştıramıyordu.
(s. 242)

Ata Efendi yemek boyunca Ayşen gittikten sonra hayatının nasıl olacağını düşünür. Yemekten sonra sohbet edilir, bezik oynanır ve saat on birde iki rakip kol kola evden ayrılırlar. Rüştü şüphelendiği için Paşa'nın peşine adam takmış ve onun Ayşen'le konsolosluğa gittiğini görmüştür. Ata Efendi onun konsolosluğa babasının vize işi için gittiğini söyleyince Rüştü onun kendisini kandırmaya çalışmasına kızarak kırıncı sözler söyler. Bunun üzerine Ata işten ayrılarak eve gelir ve fenalaşır. Ayşen Ata biraz kendine gelene kadar bekler ve daha sonra Ruveyha Paşa ile İstanbul'dan ayrılır.

Ayşen gideli on yedi ay olmuştur. Ata ona her hafta mektup yazmasına rağmen ondan gelen kart ve mektup sayısı sadece sekizdir. Ata, onun anıları ile avunmaktadır. Artık hiçbir işe karışmayan, neşesiz, dalgın biri olmuştur. Her gün postacının gelişini beklemektedir:

Ayşen gideli, ona âşık olduğunu Ata Efendi nefsinde gizlemiyor. Beraberken etraftan utanıyordu; kaçamak yollar arıyor, tevillere kalkışıyordu. Artık açığa vurmuştur; kızı seviyor. İlk gününden sevmiştii; yanıyor, çıldırıyor, gözlerine uyku girmiyordu. Bu, tam manasıyla aşktı; olgun adam aşkı; saman alevine benzemeyen aşklardan... Ömrünce çekecekti. (s. 266)

Rüştü bir gün İsmail Bey'i göndererek Ata Efendi'yi görüşmek üzere evlerinin yakınındaki muhallebiciye çağırır. Beş aydır Ayşen'le mektuplaştığını söyler. Son yazdığı mektupta Rüştü'yü unutamadığını ve kocasından ayrılmak istediğini yazmıştır. Ayrıca yakında geleceğini bildirmiş, Ata Efendi'den evdeki eski odasını hazırlanmasını istemiştir. Kocasından gizlice kaçacağı için Ata Efendi, Rüştü ve İsmail Bey onun kaçmasına nasıl yardım edecekleri hakkında plan yapmaya karar verirler. Ata Efendi, bu gece düşünüp yarın vaziyeti tekrar gözden geçirmelerini teklif eder. Ayşe'nin gidişiyile dağılan grup tekrar bir araya toplanmıştır. Uzun bir aradan sonraki bu ilk toplantıda İsmail, Ayşen'in gidişinden sonra Rüştü'nün neler çektiğini anlatır. Rüştü, tam Ayşen'i unutmaya başlamışken birden ondan mektuplar gelmeye başlamıştır. İsmail: "Ömrümüz, beş ay oluyor, mektup okumakla geçiyor; okuyoruz, konuşuyoruz; gözümüz dünyayı görmüyor. Kızma ama, Ayşen Hanım çok eziyet etti Rüştü'ye! Kendi de çekti, bize de çektirdi." (s. 275) diyerek Ata'ya sitemde bulunur. Ata da Ayşen'in geleceğini bir an önce karısına haber vermek için eve gitmek

istemektedir. Bütün arzusunun ikisini bir arada mesut görmek olduğunu söyler. Ata Efendi, Rüştü ve İsmail, ertesi gün kulüpte buluşmak üzere sözleşirler.

Ayşen'in kaçmasına nasıl yardım etmek için bir araya gelen Ata Efendi, Rüştü ve İsmail Bey muhallebicideki ilk toplantılarından sonra kulüpte, Ata Efendi'nin evinde ve son olarak da Fitnat adında bir kadının pansiyonunda bir araya gelirler. Günlerce Ayşen'den bir haber çıkmamıştır. Ayşen'in Mısır'daki berberine telgraf çekip onu sorarlar. Kocasını ile bilinmeyen bir yere gittiğini öğrenirler. Ata ve Rüştü, Ruveyha Paşa'nın işi sezip onu kaçırdığını düşünürler. Bilgi alması için Ata Efendi'yi Mısır'dan yeni dönen sefaret kâtibi Faiz Bey'in yanına gönderirler. Çıkışta kulüpte buluşmak üzere sözleşirler.

Faiz Bey, Ayşen'in morfine alıştığını, morfin kullananların da geçmiş günleri zevkle andıklarını, vaktiyle değer vermedikleri yerlere, şahıslara karşı derin muhabbet duyduklarını anlatır. Ayşen'in durumunu sezen kocasının İstanbul'a gidiyoruz diyerek onu Riviera'da bir sanatoryuma götürdüğünü söyler. Ayrıca Ayşen'in İstanbul vizesi çıkarmak için sefarethaneye geldiğinde hareketlerinden şüphelendiği için durumu Ruveyha Paşa'ya haber verdiğini, bunun üzerine Paşa'nın kendisine Ayşen'in durumunu anlattığını söyler. Ata Efendi, bu haberleri alınca artık Rüştü ve İsmail'in beklediği kulübe gidip onlarla yüzleşmeyi göze alamaz. Onlara görünmeden oradan uzaklaşmak ister. Ayşen'le kaldıkları apartmanın önünden geçerken balkonda ona çok benzeyen bir kız gördüğünü zanneder. Ayşen olduğunu düşündüğü kıza el sallayarak hızla gelen arabaların önüne atlar ve yaşamını yitirir.

Bugünün Saraylısı romanında yirmiye yakın toplantı bulunmaktadır. Benzer amaçlarla düzenlenmiş toplantılar olduğu için romandaki toplantıların tasnifi dört ana başlık dâhilinde topluca yapılacaktır. İlk grup toplantılar Ayşen'in Düzce'den İstanbul'a gelişinin öncesi ve sonrasında aile üyelerinin kendi arasında veya Ayşen ile aile üyeleri arasında gerçekleşen toplantılardır. Bu toplantılar, onu tanımaya yöneliktir. İkinci grup toplantılar Rüştü'nün Ayşen hakkında bilgi edinmek veya onunla iletişim kurmak için yaptığı toplantılardır. Üçüncü grup toplantılar Ayşen'in Taksim'deki apartman dairesine taşındıktan sonra Ata Efendi ile katıldıkları yemek, kokteyl ve balo gibi toplantılardır. Bu toplantılarda genellikle Ayşen'in etrafında onun gönlünü kazanmaya çalışan erkekler vardır. Dördüncü grup toplantılar ise Ayşen'in Rüştü'ye mektup yazarak Ruveyha Paşa'dan ayrılıp İstanbul'a döneceğini haber vermesinden sonra

onun İstanbul'a dönüşünü sağlamak Rüştü, İsmail ve Ata Efendi'nin yaptığı planlama toplantıdır.

2.11.2. Kadınlar Tekkesi¹¹⁰

Anadolu kazaskerlerinden Malkaralızade Ahmet Münib Efendi'nin oğlu olan Baki, babasının ölümünden sonra ondan kalan her şeyi kısa sürede tüketmiş, daha sonra bir aile dostunun sayesinde memuriyetle Anadolu'ya gitmiştir. Orada Müşir Kevkeb Paşa'nın dikkatini çekmiştir. Onun kızı Bersad ile evlenmek üzere iken Saraçlar Şeyhi Feyzi Efendi'nin etkisinde kalarak derviş olmuş ve yıllarca memleketi adım adım dolaşmıştır. İstanbul'a döndüğünde çok parasızdır ve Kevkeb Paşa'nın tavsiyesiyle mektupçu olarak uzak bir vilayete tayin olur. Yanında görevli olduğu valinin kızı Ferhunde Hanım'la evlenir ve kısa süre sonra görevinden istifa ederek tekrar İstanbul'a döner.

Kızıtaşı taraflarında ahşap bir konak kiralar, sakalını göbeğine kadar uzatır ve Kızıtaşı Şeyhi Baki Efendi olur. Çok kısa sürede şöhret kazanarak bağışlanan paralarla tekkesini dayayıp döşer. Tekke ve zaviyelerin kapanmasına kadar parlak bir saltanat sürer. Yeni kanun çıktığı sırada halası vefat eder ve Zeyrek'teki baba konağının mülkiyeti tekrar Baki'ye geçer. O da Kızıtaşı'ndaki tekkesini kapatarak hayatında büyük bir değişiklik yapar:

Hiç de derviş, Şeyh, kalender görünmeye, kendisini dünyadan elini eteğini çekip bir harabat ehli haline gelmiş tesiri yapmaya çalışmıyordu. Bilakis Abdülhak Hamid'i hatıra getiren ecnebi giyinişli ve görünüşlüydü; sakalı da onunkini andırıyordu; insana onun siyah kurdeleye ilişik tek gözlüğünü, monoklunu aratıyordu. (s. 42)

Artık modern bir şeyh olan Baki'nin müritleri, çoğunlukla kadınlardan oluşmaktadır. Zengin ve belli bir mevkie sahip bu hanımlardan özellikle üç tanesi çok ön plandadır: Prenses Peryal, Melal ve Memhure. Şeyh Baki'nin tekkesinin masraflarının büyük bir kısmı bu hanımlar tarafından karşılanmaktadır. Bu modern tekkedeki tek merasim "gülzar" adı verilen Baki'nin yatmadan önceki soyunma merasimidir. Büyük gülzar "yalnız cuma akşamları yapılır, bütün 'aşina'lar ve 'idris'ler, yani mürideler ile

¹¹⁰ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Refik Halit Karay, *Kadınlar Tekkesi* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2016).

namzetleri toplantıda hazır bulunurdu. Küçükleri sadece ‘vefa’ ismini kazanmış en yakınlar huzurunda kısa kesilirdi.” (s. 16)

Kadınlar Tekkesi, küçük gülzar merasimi adı verilen toplantı ile başlar. Şeyhin en gözde müritleri olan Prenses Peryal, Melal ve Memhure Baki’nin gelişini beklemektedirler. Şeyh Baki, ikinci eşi Afitap Hanım’la gelir. Vefa’lar büyük bir saygı ile onu karşılarlar ve odasına götürerek kıyafetlerini bir tören havasında çıkarırlar: “Başvefalık sırası bu gece Prenses Peryal’de olduğundan Baki’nin ceketini o çıkardı, yaka tarafından öptü; teşrifat kaidesince Melal’e verdi; Melal de öperek Memhure’ye uzattı. Şezlongun üstüne sermek ve sonra takımı askıya geçirip dolaba koymak vazifesi de onundu.” (s. 16) Baki’nin kıyafetleri çıkarılıp gecelik entarisi giydirildikten sonra “Gülzar açıldı. Âşığını diliyor.” (s. 17) sözleri söylenerek Baki’nin yorganı hafifçe aralanarak yatağa yatmasına yardım edilir. Daha sonra Melal ve Memhure sessizce odadan çıkar ve odada sadece o gece nöbetçi olan Prenses Peryal kalır.

Romandaki ilk toplantıda yazar, romanın önemli karakterlerini tanıtır ve romanda anlatılacak olan olaylara ilgi çekici bir giriş yapar. Oldukça modern bir şeyh ve müritlerden oluşan bir tekkede şeyhin uykudan önceki hazırlığı dini bir ritüel haline getirilmiştir. Bu basit olay, eğitilmiş ve sosyal hayatta önemli yerlere sahip bu üç bayan tarafından büyük bir ciddiyetle yürütülmektedir. Çünkü Baki çok etkili konuşan bir insandır. Dinleyenler, onun kolayca anlaşılmayan sözlerinden “ziyade Baki’nin bunları söylerken aldığı tavırdan, sesine verdiği ahenkten, hele gözlerinin yıldızlı bir yaz gecesı göğü gibi düşündürücü güzellikte, incitmez, ışıklı, ılık, derin âleminden müteessir olurlar, kendilerinden geçerlerdi.” (s. 39) Onu dinleyenler eroin gibi bu sözlerin bir müptelası haline gelirdi. Hanımlar tarafından ilgi gören bu tekke “(...) bir salon tekkesi ve salon kadını tarikatıydı.” (s. 24)

Romanda her türlü zenginliğe sahip, güzel ve mevki sahibi hanımların bir şeyhe böyle körü körüne bağlanmaları Şeyh Baki’ye ve onun nezdinde tasavvufa bu kadar ilgi duymaları, Baki’nin eski arkadaşı Süha Kalenderli tarafından şu şekilde izah edilir:

‘Biz sizden değiliz, daha yüksek insanlarız. Siz hayat tarzı, kıyafet ve cismanilik tarafından bize benzeyebilirsiniz ama bu cihetten yaya kalırsınız’ diye için için övünmek, teselli bulmak yolu! Belki eskiden kaçgöç zamanı mürşit dedikleriniz ve onların muhitleri erkekle kadını bir arada bulundurduğu için hem cismanî, hem de ruhi bir ihtiyacı tatmine yarıyordu. Şimdi sadece sürrealist resim merakı gibi

ekseriyetin anlamadığı bir şeyi anlar ve kıymetini takdir eder görünmek nevinden ileri münevverlik iddiasından ibaret bir züppelik! (s. 488-489)

Romandaki ikinci toplantı Baki'nin konağında okutulacak mevlittir. Baki Neşide adlı bir genç kıza ilgi duymaktadır. Onu yakınında tutmak için müritlerinden İrfan ile evlendirir. İrfan ve ablası Samiye, Neşide'yi Şeyh'e ilgi göstermesi için teşvik ederler:

İrfan da hemşiresi gibi aynı dalaletin tesiri altında kaldığından karısının Baki'ye odalık etmesini, sevabı büyük bir vazife sayıyor, fedakârlığa katlanma imanının şartı olarak kabul ediyor ve bunun zevkinde zevklerin adisini değil, dinî mahiyetteki yükseğini, hatta nefsine eza etmenin şiirini buluyordu. (s. 157)

Şeyh'in çılgınca âşık olduğu ama kendisinden yüz bulamadığı Neşide, Prenses Peryal, Melal, Memhure ve semt halkı hep beraber mevlit dinler, sonrasında Afitap Hanım; üç hanımı, Neşide'yi ve görünçesi Samiye'yi akşam yemeğine alıkoyar. Yemek öncesi hep beraber Şeyh'in huzuruna çıkarlar ve Baki onlara Sünni akideye uygun bir vaaz verir. Şeyh'e karşı ön yargılı olan Neşide bu vaazı çok tesirli bulur ve şu şekilde düşünmeye başlar:

Geçen hafta ayaklarıma yüz sürüp güzelliğimi göklere çıkaran, 'ben bir âşığım, Allah'ın divanesiyim; sen canımın canı, ruhumun içisin' diye ağlayan bu muydu, aynı adam? O adam şimdi tam bir din ehli, mübarek bir şeyh, tam bir hoca efendi olmuş... belki de aslı böyledir, hakikaten dini bütün bir Müslümandır. Küçücük aklım yetmiyor diye adamcağızı kötülerim doğru değildir. Şu meclistikiler benden üstün kimseler... Elbette bir bildikleri var ki ona bağlanmışlar! (s. 93)

Baki'nin her zamankinden farklı davranmaya başlaması üzerine Neşide'nin ona karşı olan düşüncelerinde bir değişim olmaya başlar ve ilk kez diğer hanımlarla gülzar merasimine katılır.

Peryal, Melal ve Memhure; Neşide'nin talim ve terbiyesini üzerlerine almışlardır. Peryal bir kürk, Melal taşlı bir yaka iğnesi hediye eder. Memhure ise hâlâ eğlence yerlerine gittiği için Neşide'yi bu tür ortamlarda gezdirmeye görevini üstlenmiştir. Memhure, Neşide ve kocası İrfan'la Beyoğlu'nda moda olan bir gazinoya gidecekleri bir akşam onları önce abisi Emced'in evine yemeğe getirir.

Memhure'nin abisi Emced, onun Baki'nin etkisinde kalmasından çok rahatsızdır. Çakırkeyif bir halde eve geldiğinde karısı, Memhure'nin tekkeadaki arkadaşlarından Neşide ve kocası İrfan'ı yemeğe davet ettiğini söyler. Romandaki üçüncü toplantıda

Neşide, İrfan, Memhure, Emced ve karısı aynı masa etrafında toplanırlar. Ancak bu toplantı sırasında yazar, diğerlerinin konuşmalarına ve düşüncelerine yer vermez. Okuyucuya sadece Emced'in, Neşide ve Baki hakkındaki düşüncelerini aktarır.

Emced, Neşide'yi görünce çok beğenir ve genellikle yaşı geçmiş, zengin kadınları etrafına toplayan Baki'nin, Neşide gibi genç ve güzel bir kızı elde etmesini çok kıskanır. Neşide'nin yemek masasındaki acemi tavırları hoşuna gider ve onu karısı ile kıyaslamaya başlar:

Karısı yaşlanmıştı; bu yaşa gelen çoğu kadın gibi de yemek masası başında kendisinden taze, güzel bir kadınla bulunup kocası tarafından mukayeseye fırsat verdiğinden dolayı sinirlenmişti. Yemek masaları sanki böyle bir iş için hazırlanmış sergi yeridir; vitrine koymuş, seyredilen eşya gibi kadınların göğüsten yukarı kısmını teşhire ve aradaki farkları belirtmeye yarar; erkeklere bir jüri hüviyeti katar. (s. 108)

Neşide, kocası İrfan ve görümcesi Samiye'nin Baki'ye yakın davranması konusundaki ısrarlarını tuhaf karşılar ve onların dediklerini yapmaz. Ancak günün birinde onlara kızdığı için dediklerini yapacağını söyleyerek evden çıkıp Baki'nin konağına gider. Şeyh, yanındaki Lebriz adında üniversiteli genç bir kızla sohbet etmektedir. Daha sonra Melal ve Memhure de gelir. Baki hepsini akşam yemeğine davet eder. “Âşık, ikisi körpe, ikisi kemalinde dört misafir ve ikisi de evden altı kadının etrafına dizildiği yemek masasında tek erkek olarak bulunuyordu; hem bir erkek ki -henüz Neşide müstesna- hepsi de manen, birkaçı maddeten kendisine tutkundu.” (s. 166) Neşide'nin kocası İrfan da konağa gelmiştir ama Şeyh'in keyfini kaçırmamak için bir toplantısı olduğunu bahane ederek erkenden ayrılmıştır.

Yemekten sonra Baki, Bersad Hanım'ın konağına gitmelerini teklif eder. Bersad, Şeyh'in otuz beş sene önceki sevgilisi, şimdiki sırdaşıdır. Prenses Peryal'i, Melal'i Memhure'yi Şeyh'e bağlayan oyunlarda onun yardımcıları vardır. “Öyle yapmakla, hoşlanmaktan vazgeçemediği gençlik zamanının âşığına hem gelir, hem eğlence kaynağı bulmuş, hem de çekemediği bu kadınları gülünç mevkiye getirmekle de kalmayarak epeyce yoldurtmuş oluyordu.” (s. 174)

Melal'in arabası ile dört hanım ve Baki, Bersad Hanım'a giderler. Hep birlikte koruda yürümeye çıkarlar. Bersad Baki ile Neşide'nin kafilenin arkasında yalnız kalmalarını

sağlar. Şeyh onunla konuşur ve onu birkaç gün Bersad Hanım'ın konağında kalmaya ikna eder.

Baki'nin evinde başlayıp Bersad Hanım'ın konağında devam eden bu toplantı, Neşide'yi, Baki'ye biraz daha yakınlaştırmak için tertiplenmiştir. Bersad Hanım'ın evinde kaldıkları müddetçe Baki, Neşide'ye olan tutkusunu bastırmaya ve onun kendisine güvenmesini sağlamaya çalışır. Onun kendisine olan ilgisinin korktuğu gibi olmadığını zanneden Neşide de Baki ile yürüyüşlere, gezintilere çıkar. Bir gün Bersad Hanım, Baki ile Neşide'yi evde yalnız bırakır. “Sevdiğim, sende tecelli eden nur-i ilahidir; muhabbetimin doğrudan doğruya şahsınla alakası yok.” (s. 152) diyerek Neşide'ye olan aşkının ilahi bir aşk olduğunu söyleyen Baki nihayet ona dünyevi manada âşık olduğunu itiraf eder. Neşide Baki'nin açık açık aşkını itiraf etmesinden rahatsız olsa da uzaklaşmak yerine onunla deniz kenarına gitmeyi kabul eder. Çünkü Baki'nin onu beğenmesi ve güzelliğini övmesinin etkisinden kurtulamamaktadır. Orada Melal'in kayınbiraderi Erşed ile karşılaşılır. Baki onu da yemeğe davet eder. Sofrada Neşide bu tür insanların arasında bulunmaktan artık rahatsız olduğunu fark eder ve hafif bir baygınlık geçirir. Sadberk Kalfa onu odasına çıkarır. Onlardan uzaklaşınca biraz ferahlar. Şöyle düşünmeye başlar:

Çoktandır bana, benim tanıdığım Allah'ı unutturdular; karşıma bilmediğim bir Allah çıkardılar; yalnız Şeyh Baki'ye güzel kadın yetiştiren aşk keyfi veren bir Allah! Zındık bunlar! İçlerinde derdimi dönecek tek insan yok. En ahlaksızı ise İrfan! Nasıl da beni burada tek başıma, Şeyh'le bıraktı, semtime uğramıyor alçak! (s. 265-266)

Sadberk Kalfa, Neşide ile yalnız kalınca ona Baki, kocası, kocasının ailesi ve diğer hanımlar hakkında bildiklerini kısaca anlatır. Neşide'ye: “(..) bunlar büyü de yaparlar, manyetizma da, allem edip kallem edip insanın aklını çelerler. Basiretini bağlarlar, yavaş yavaş kendilerine ısındırıp meramlarına nail olurlar. Kumpanyadır hepsi! Onun için elini tez tut. Bir defa senin de ar damarın patlarsa bir daha felah bulmazsın!” (s. 267) diyerek nasihatler verir. Ayrıca bir an önce Baki'nin yanından uzaklaşmasını, kocasını da boşamasını söyler. Zaten gerçekleri az çok sezmeye başlayan Neşide, Sadberk Kalfa'nın anlattıklarını da dinleyince hemen eşyalarını toplayarak Bersad Hanım'ın konağından kaçar. Erenköy'e, annesinin evine döner.

Romandaki beşinci toplantı yine Bersad Hanımefendi'nin Salıpazarı sırtındaki konağında gerçekleşir. Konakta kış mevsiminin ilk çayı verilmektedir. Neşide, Baki'den kaçmak için kocasını terk edip annesinin evine dönünce Şeyh Baki umutsuzluğa düşerek ortadan kaybolmuştur. Aylar sonra tekrar İstanbul'a döner ancak Zeyrek'teki evine dönmez. Prens Peryal'in Ada'daki evinde inzivaya çekilir. Döndüğünü sadece Bersad Hanım'a haber verdirtir. Peryal, çay partisi öncesi Bersad Hanım'ın evine gelerek Şeyh'in döndüğünü haber verir. Diğer hanımların bilmesini istemez.

İnsanlar hakkında bilgi edinmeyi seven Bersad Hanım, Memhure'nin yeni sevgilisinin kim olduğunu öğrenmek ve Neşide hakkında bilgi almak için Süha Kalenderli'yi de çaya davet eder. Süha, Şeyh'in döndüğünü söyler. Bersad Hanım bilmezlikten gelir ve yanıldığını söyler, diğer hanımlar da Şeyh dönse haberleri olacağını söyleyerek itiraz ederler. Çayda bulunan bazı gençler Yunus Emre Kulübü açmaktan söz etmektedir. Süha gençlerle sohbet etmek için bu konuda uzun süre konuşur ve Şii güzel lakabını verdiği Fergün ile bu esnada tanışır. Fergün de Şeyh'in hayranları arasındadır ve bu nedenle tasavvufa ilgi duymaktadır.

Süha, çayda sinir hekimi Şükrü Şakir ile karşılaşır ve Neşide'nin onun hastası olduğunu, bu tedavinin masraflarının zengin iş adamı Yahya Harun Unal tarafından karşılandığını öğrenir Şükrü Şakir'den öğrendiği bilgilerden yola çıkarak hanımlara Neşide'nin un kralı Yahya Unal ile evleneceğini söyler. Aslında henüz ortada böyle bir evlilik yoktur.

Romandaki altıncı toplantının mekânı Prens Peryal'in evidir. Baki'nin inzivadan dönüşü sonrası “vefalar” şeyhlerinin tekkeden uzaklaştığı müddette nereye ve kiminle gittiğini, Neşide'yi unutup unutmadığını öğrenmek istemektedirler. Baki hanımları Peryal'in Nizam'daki köşkünde toplayarak onlara bu konuda bilgi verir: “Şimdi âdet ya... biz de, müsaade buyurursanız bir basın toplantısı yapalım. Sizlere aziz dostlarıma bazı izahatta bulunmak icap ettiği kanaatindeyim. Benim hesap vermekten pervam yoktur; hatta yarın mahşerde bile korkmayacağım.” (s. 467) diyerek her şeyi aşkı için yaptığını ifade eder. Hanımlar, özellikle Melal onun ne söyleyeceğini merakla dinlemektedir. Memhure ise her ne kadar merak içinde dinlese bile içinden: “Bakalım neler kıvrıracak? Yaptıklarına kulp takmasını mükemmel bilir. Hele şu tasavvuf oyunları imdadına öyle yetişir ki!” (s. 468) diye geçirmektedir. Memhure

diğerlerinden farklı olarak artık Baki'nin yaptıklarını ve söylediklerini sorgulamaya başlamıştır.

Memhure'nin düşündüğü gibi Baki, birtakım tasavvufi ıstılahlar kullanarak hanımların aklındaki sorulara cevap verir. Onun açıklamalarını dinleyen Memhure yine içinden “Döndü, dolaştı, sözü tatlı tarafına getirdi: Dini de, imanı da kendi mezhebine uydurdu.” (s. 469) diye geçirmektedir. Baki tek başına mürşidi Saraç Feyzullah Efendi'nin mezarına gittiğini “vahdet, uzlet, inziva, feragat içinde aşk sarhoşluğunun en yüksek zevkini tattı[ğın]” (s. 470) söyler.

Melal, Şeyh'i evinde ziyarete gider, ikinci eşi Afitap Hanım'dan onun büsbütün değiştiğini haber alır. Yanına gelen Fergün ve Memhure'yi yanına kabul etmemiş, Süha Kalenderli ile barışmıştır. Melal'i huzuruna kabul eder ancak her zamankinden çok farklıdır. İlk kez ölümden bahseder. Süha Kalenderli, Şeyh Baki'nin kadınların gözdesi olarak yaşadığı hayatı kıskanmakta ve ona haset etmektedir. Ancak her şeyden elini eteğini çekip evine kapanan Baki, Süha Kalenderli'yi Zeyrek'teki evine çağırıp barıştır. Melal bu barışmanın sebebi hakkında şunları düşünür: “Neden lüzum gördü de çağırdı? Acaba Neşide ve Harun ile dostluğunu öğrendiğinden malumat edinmek için mi? Yoksa ikisi de kıza tutkun olduklarından lafını ederek teselli mi buluyorlar?” (s. 618)

Melal artık konağın kapılarının ya uzun bir müddet ya da sonuna kadar kendilerine kapanacağını düşünür ve derdini dökme ihtiyacıyla Bersad Hanım'ın evine gitmeye karar verir. Yolda giderken Taksim'deki bir pastacıya uğrar. Orada Fergün ve Memhure'yle karşılaşır. Melal yanına Fergün'ü de alarak Şeyh Baki hakkında konuşmak üzere Bersad Hanım'ın evine gider. Romadaki yedinci toplantı Bersad Hanım'ın evinde olur. Melal oraya vardığında Bersad Hanım'ın, Süha Kalenderli ile konuşmakta olduğunu görür. Ona Baki ile barışmalarını sorarlar. Süha onlara Baki ile barışmasını Baki'nin sözleriyle şu şekilde açıklar: “Biz, birbirine daha da kuvvetlenmiş bir muhabbet ve artmış bir hasretle tekrar kavuşmak için ara sıra darılma perhizi yapan iki dostuz.” (s. 624) Hanımlar artık Baki ile konuşamadıkları için Süha'ya Baki'nin Neşide'yle alakadar olup olmadığını da sorarlar. Süha, Neşide'nin Harun ile evlenerek refaha kavuşmasının Baki'yi memnun ettiğini söyler.

Romandaki sekizinci toplantı Baki'nin gönüllü halayıklarından Melal'in evinde olur. Melal Hanım'ın evindeki davette Süha Kalenderli, sözü bir şekilde Neşide ve Harun'a getirerek onun eşiyle yaptığı geziden hanımlara bahseder:

Velinimet ile zevceleri iki hafta sonra döneceklermiş; şimdi Mısır'da bulunuyorlarmış. Neşide hanımefendi bizim Nil-i ulya dediğimiz yukarı Nil'e, yani Hartum'a kadar uzanmak arzu buyurmuş. Trenle gidip nehir tarikiyle Kahire'ye avdet edeceklermiş. Bu gezinti, hele baharda dünyanın en makbul, en zevkli, fakat çok masraflı bir seyahatidir. Ancak zengin turistlere müyesser olur.” (s. 630-631)

Bu sözlerden sonra Memhure, Melal ve Fergün başka konulardan konuşsalar da içten içe Neşide'nin Nil gezisini düşünmektedirler. Bersad ise Baki ile Neşide hakkında düşünmektedir. Herkes düşüncelere daldığı için meclise bir neşesizlik çöker. O sırada içeri giren Melal'in kardeşi Erşed, Fergün'den hoşlandığı için hepsini pavyona davet eder. “Bersad Hanım müstesna cumhur cemaat gittiler ve o basık, dar, loş, yalancı pencereci kalabalık yerde havasızlıktan, dumandan, terle karışmış lavanta kokusundan bunala bunala, birbirleriyle haşır neşir olarak XX. asrın hijyen telakkisine taban tabana zıt, havsalaya sığmaz gece eğlencesine gömüldüler.” (s. 635) Anlatıcı tarafından bu kadar olumsuz bir şekilde tasvir edilen pavyon için daha sonra Süha da şöyle söyler: “(...) bu danslı ve müzikli bodrumlarda iptidai dinlere mahsus ayinlerin şehveti hakim... Az sonra şu zenci davulcunun önünde bir iki kızı kurban edecekmişiz gibi bir hal!” (s. 638)

Fergün ve Erşed dans ederken Melal ve Süha baş başa kalırlar. Bu yalnızlıktan faydalanan Melal, ona tekrar Baki'nin Neşide'yi düşünüp düşünmediğini sorar. Süha da Baki'nin hâlâ Neşide'yi sevdiğini, kendisinin de Baki ile tekrar barışmasının sebebinin “efsanelerde tahayyül edilen” bu aşk olduğunu söyler. Bu aşkın büyüklüğünü gösteren ölçünün de Baki'nin kadınlardan ve tasavvuftan el çekerek gösterdiği feragat olduğunu iddia eder. “Zira Kadınlar Tekkesi Şeyhi, kadınlar mürşidi ve mahbubu Baki artık vaktiyle kuru, katı, şiirsiz ve uluhiyetsiz bulduğu imana, babasının Allah'ı anlayış akidesine, kısacası ehl-i sünnet itikadına avdet etmiştir.” (s. 636)

Dokuzuncu toplantı Melal Hanım tarafından Süha Kalenderli için verilen yemektir. Melal'in eşi Rifat Yapıcı mebus adayıdır. Melal seçim düşüncesiyle Süha Kalenderli'ye nazik davranmaya karar vermiştir. Bu nedenle onu Erenköy'deki evine

yemeğe davet eder. Memhure, Fergün ve Erşed de vardır. Yurt dışı gezisinden dönen Neşide hakkında konuşulur. Süha, evvelki gece Neşide'nin evinde katıldığı yemekten bahseder. Yemekte Osmanlı sultanlarından Gülrevan Sultan'ın olduğundan söz eder.

Onuncu toplantı, roman boyunca en çok toplantıya mekân olan Bersad Hanım'ın konağında gerçekleşir. Melal ve Memhure, Bersad Hanım'ın yalısında toplanırlar. Baki'yi tedavi eden doktor, onun vaziyetinin iyi olmadığını söylemiştir. Hanımlar bu sebeple Baki'nin ölmesi durumunda ne yapacaklarını kararlaştırmak üzere toplanırlar. Baki'ye, Edirnekapı Mezarlığı'nda Kazasker olan babasının yanında mükellef bir türbe yaptırmayı kararlaştırırlar. Sonra hep birlikte Hünkarsuyu'na gitmek için yola çıkarlar. Melal, Sadberk Kalfa'nın övgüyle söz ettiği Neşide'nin yalısını da görebileceklerini söyler. Neşide'nin yalısının önünden geçerken kapı açık olduğu için farklı renklerde üç tane güzel araba olduğunu görürler ve içeride davet olduğuna kanat getirirler.

Melal ve Memhure ve Bersad Hanım, Hünkarsuyu'nda oturmuş kahvelerini içerken Neşide, Harun, Süha Kalenderli ve diğer birkaç yabancı misafir oraya gelir. Memhure kendini onlara göstermek için yakınlarına gider. Süha ile Neşide, Memhure'nin yanına giderek onunla biraz konuşur. Memhure de onlara yukarıda Melal'in bulunduğu köşeyi gösterir. Hep birlikte onun yanına giderler. Melal, Neşide'nin mütevazı bir şekilde yanına gelmesi üzerine hemen yumuşar ve onlara doğru birkaç adım yürür. Bu esnada Neşide için “Ahlakı değişmemiş, sadeliğini muhafaza etmiş; böylesi nadirdir.” (s. 681) diye düşünür. Neşide hanımları eşi Harun Bey ile tanıştırır. Memhure, Harun Bey'in çok nazik, kibar ve mükemmel bir eş olduğunu söyler. Böylece Neşide'nin Baki'den uzaklaşmasından sonra ilk kez iki gurup bir araya gelmiş olur.

Romadaki on birinci ve son toplantı şimdiye kadar toplanılan mekanlardan çok farklı bir yerde, Eyüp Cami'nin bahçesinde vuku bulur. Baki'nin ölmeden önce son isteği Neşide'yi son kez görmektir. Süha Kalenderli'den bu buluşmayı kimseye söylemeden ayarlamasını rica eder. Süha da bir fırsatını bulup Neşide'ye Baki'deki değişimden bahseder:

Fikri hocanın nasıl sizin üzerinizde doğru yolu göstermek itibarıyla mühim bir tesiri olduysa siz de Şeyh üzerinde aynı faydalı tesiri hasıl ettiniz. (...) Şimdi bir mürşit değildir, bir zahittir, tam bir mümindir. Günahlarını affettirmeye çalışıyor... İbadetle ve malını, mülkünü muhtaçlara tasadduk ile! (...) Şu dakikada Baki Bey

iman ve itikat bakımından merhum pederiniz Süleyman Efendi hazretleri kadar şeriat ahkâmına bağlı bir zattır. (s. 664)

Süha, Neşide'ye Baki'nin ciddi derecede rahatsız olduğunu ve iki kez kalp krizi geçirdiğini, son arzusunun Neşide'yi son bir kez görmek olduğunu söyler. O da kocasından izinsiz böyle bir şey yapamayacağını söyler. Gelecek hafta ise kocasından izin aldığını ve Fikri hocasına danıştığını söyler ve Ayetullah Bey ile bu görüşmeye gelmeyi kabul ettiğini bildirir.

Bir perşembe günü Eyüp Camii avlusunda buluşurlar. Baki'nin kâhyası Şaban Efendi de onlarla gelmek ister. Süha onun Baki için endişelendiğini görünce gelmesine izin verir. Dört kişi camimin avlusunda buluşup el sıkışırlar. Neşide Baki'nin sağlığını sorar. Sonra Ayetullah Bey ve Süha yanlarından ayrılarak Baki ve Neşide'yi yalnız bırakır. Baki: "Teşekkür ederim. İstirhamımı kabul buyurdunuz. Red hakkınızdı, zira size karşı kusurluyum. Allah'ın karşısında da günahkâr!" (s. 694) diyerek konuşmaya başlar ancak Neşide çok kalmak istemediği için kendisine başka bir söyleyeceği olup olmadığını sorar. Bunun üzerine Baki şu sözleri söyler:

Yakında ayrılıp gideceğim şu dünya yüzündeki hayatımın muhasebesini yaptığım zaman ömrümü nasıl heder ettiğimi anladım. Elimde, avucumda, ruhumda kalan yalnız sizsiniz! Bütün ziyanları tazmin eden bir siz! Size evvela coşkunca, delicesine, sonra tam bir saffet ve şefkatle bağlandım. Böyle bir muhabbeti ne kadar yaşasanız bir daha kimseden görmenize imkân olmadığına eminim. Başka birine de müyesser olamaz. Onun içindir ki fena bir hatıra kalmasına razı değilim. Beni anmayabilirsiniz; fakat şayet anarsanız tiksinerken değil, mazur görerek, hatta mümkünse merhamet duyarak anınız. (s. 694-695)

Daha sonra Baki, Neşide'ye geldiği için teşekkür eder ve ayrılırlar. Neşide ile Ayetullah oradan uzaklaşır uzaklaşmaz Baki fenalaşır. Süha, Şaban Efendi'yi çağırmaya gider. Döndüklerinde Baki taşların üzerine boylu boyunca uzanır ve can verir. Bir perşembe günü Eyüp Camii'nde ikindi namazını kıldıktan sonra Hazreti Halid türbesinde dua ederken öldüğü haberi yayılır. Bu haber halk arasında derin bir tesir uyandırır.

Kadınlar Tekkesi romanında yer alan toplantıların büyük çoğunluğu Baki ve onun Neşide'ye olan aşkıyla ilgilidir. Başlangıçtaki toplantılar Baki'nin Neşide'yi elde etmesine hizmet etmek için düzenlenir. Sonrakilerde de ana konu genellikle

Neşide'dir. Toplantılarda onun Baki'den uzaklaştıktan sonra ne yaptığından bahsedilir. Son toplantı ise Neşide'nin Baki ile barışması için tertiplenmiştir.

2.12. Reşat Nuri Güntekin

2.12.1. Yaprak Dökümü¹¹¹

Yaprak Dökümü romanı, Altın Yaprak Anonim Şirketi çalışanlarının bir araya geldikleri bir toplantıyla başlar. Romandaki bu ilk toplantıda aldığı altmış iki lira maaşla geçinemediği için “bir ay evvel şirketin muhasebe kâtipliğinden istifa etmiş sansar yüzlü, keskin beyaz dişli, kara yağız bir genç” (s. 7) bir ay gibi kısa bir zamanda işlerini nasıl yoluna koyduğunu anlatırken şirket çalışanları ilgiyle onu dinlemektedir. Ancak şirketteki öğle paydosu sırasında vuku bulan bu toplantıda tüm çalışanlar bir arada değildir:

Memurların kibar kısmı karşı muhallebicide yumurta salatası, baş söğüşü, fasulye pilakisi yemeye gitmişlerdi. Böyle lüks ve sefahat yerlerine dökülecek parası olmayanlar bir yandan peynir, zeytin, lop yumurta ile karınlarını doyuruyorlar, bir yandan eski arkadaşlarını dinliyorlardı. (s. 7)

Romanda ismi verilmeyen bu eski şirket çalışanı, kendinden emin bir şekilde konuşurken gözleri kendisine bakan Ali Rıza Bey'in gözlerine ilişir ve “(b)irden utanmış ve cesaretini kaybetmiş gibi sus(ar).” (s. 8) Eski şirket çalışanıyla birlikte okuyucunun dikkati de romanın başkişisi Ali Rıza Bey'e yöneltilir. Anlatıcı birkaç cümle ile Ali Rıza Bey'i tanıtır ve sonrasında toplantı Ali Rıza Bey ile bu genç arasındaki konuşmalarla devam eder.

Romanın başında yer alan bu toplantının üç önemli işlevi vardır. İlk işlevi romanın başkahramanı Ali Rıza Bey'i tanıtmak ve onun çevresindeki diğer insanlarla pek konuşmayan, yalnız biri olduğunu göstermektir. Ali Rıza Bey olumlu özelliklere sahip bir kimsedir ancak bu özellikleri onun pasif kalmasına sebep olduğu için eleştirilir:

Titiz denecek kadar temiz, gülünç denecek kadar nazik bir adamdı. Hak yemek, kanuna aykırı bir şey yapmak, kalp kırmak korkusuyla bir türlü iş göremezdi.

¹¹¹ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Reşat Nuri Güntekin, *Yaprak Dökümü* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2016).

İsterdi ki elinden çıkacak iş, sadece kanuna değil, teamüle, insanlık ve nezaket kaidelerine de uygun, yani dört başı mamur olsun...

Ondan bahsedenler, “İyi adam... Peygamber gibi adam... Elini öp... Dua ettir... İlimden bahsettir... Şiir okut... Ne yaparsan yap... Fakat iş isteme” derlerdi. (s. 12)

Toplantının ikinci işlevi ise zıt düşüncelere sahip Ali Rıza Bey ile eski şirket çalışanını bir araya getirerek ikisinin görüşlerini karşılaştırma ortamı sunmaktır. Eski şirket çalışanı, Ali Rıza Bey’in düşüncelerinin artık eskidiğini ve geçerliliğini yitirdiğini şu sözlerle ifade eder:

Bilhassa Büyük Muharebe’den sonra bütün dünyada bir garip uyanıklık oldu. Şimdiki insanlar artık sizin zamanınızın insanları değil... Gözlerin açılması emelleri, hırsları artırdı. Kimse artık kendi halinden memnun olmuyor. Bu cereyan neticesinde eski ahlak kaidelerinin yıkılıp değişmemesine nasıl imkân görürsünüz? (s. 10)

Ali Rıza Bey: “Ben eski bir insanım. Anlaşmamıza imkân yok. İnsanların paradan başka şeylerle de mesut olacaklarına inanarak yaşadım. O kanaatle de öleceğim.” (s. 10) diyerek hem eski şirket çalışanından hem de onu imrenerek dinleyen diğer çalışma arkadaşlarından farklı düşüncelere sahip olduğunu ortaya koyar.

Altın Yaprak Anonim Şirketindeki toplantının üçüncü işlevi ise daha romanın başında romanın sonu hakkında okuyucuya bilgi vermektir. Sadece romanın başında yer alan, daha sonra kendisinden hiç bahsedilmeyen eski şirket çalışanının konuşmasında dikkat çeken iki kısım vardır. İlki “bir babanın çocuklarına bırakacağı en kıymetli miras temiz bir isimdir” (s. 6) diyen babasını eleştirmek için sarf ettiği şu sözlerdir: “Temiz bir isim, bir miktar dünyalıkla beraber olursa âlâ. Fakat züğürt evlatlarda ancak bir, nihayet iki göbek dayanabilir.” (s. 6) İkincisi ise Ali Rıza Bey’in görüşlerini çürütmek için söylediği “Babasınız, çocuklarınız var, paranız yok değil mi? Evlatlarınız âhir ömrünüzde size feci bir yaprak dökümü manzarası seyrettirmekten gayri saadet vermezler.” (s. 10) cümleleridir. Bu iki ifade romanın nasıl bir seyir izleyeceği konusunda okuyucuya ipucu verir.

Eski şirket çalışanının bu sözleri, beş çocuk babası olan Ali Rıza Bey’e çok fena tesir eder ve yediği yemek artık boğazından geçmez olur. Tüm ömrünü, çocuklarını düşünce ve ahlak yönünden iyi bir şekilde yetiştirmeye adanmış Ali Rıza Bey ömrünün son demlerinde çocuklarının ona bir yaprak dökümü yaşatabileceğinden daha önce de

korkmuştur “(f)akat hiçbir zaman bu kadar yakın bir tehlike şeklinde görünmemişt(r).” (s. 11) İnançsız bir insan olmasına rağmen Ali Rıza Bey: “Yarabbi sen çocuklarımı muhafaza et” (s. 11) diye dua eder.

Ali Rıza Bey, eski tanıdıklarından birinin kızı olan Leman’ı Altın Yaprak Anonim Şirketinde işe aldırır. Leman, şirkette laubali davranışlarda bulununca Ali Rıza Bey onu ikaz eder ancak o bu uyarılara kulak asmaz. Bir süre sonra da annesi Ali Rıza Bey’in yanına gelerek Leman’ın şirketin müdürü Muzaffer Bey’den çocuk düşürdüğünü söyler. Leman’ın işe alınmasına vesile olduğu için Ali Rıza Bey bu durumdan kendini de sorumlu tutar ve eski bir öğrencisi olan Muzaffer Bey’le Leman’la evlenmesi için konuşmaya karar verir. Ancak Muzaffer Bey Leman’ın başkalarıyla da ilişkisini olduğunu söyleyerek evlenmeyi kabul etmez. Ali Rıza Bey de bunun üzerine şirketten ayrılır.

Romandaki ikinci toplantı Ali Rıza Bey’in şirketteki görevinden ayrıldığı akşam gerçekleşir. Şirketten ayrıldığı için üzgün bir halde eve dönen Ali Rıza Bey, evde her zamankinden farklı bir durum olduğunu fark eder. Ev halkı onu kapıda karşılar ve bahçedeki çardağa kurulmuş bir ziyafet sofrasına oturturlar. Ali Rıza Bey, oğlu Şevket’i ilk defa okula götürdüğünde: “Şevket, büyüüp memuriyete geçtiğin gün senden bir hindi ziyafeti isterim.” (s. 31) demiştir. Şevket memur olmaya hak kazandığını gazeteden öğrenir öğrenmez babasına verdiği bu sözü yerine getirir. Tüm ailenin bir arada olduğu bu ziyafet, Ali Rıza Bey ve ailesinin dağılma sürecine girmeden önceki son mutlu yemeğidir. Ali Rıza Bey yıllardır büyük bir ihtimamla yetiştirdiği oğlunun bu zor zamanında onun mesuliyetlerini devralmasına çok sevinir: “Muharebe ederken vurulmuş bir asker gibi kendi düştüğü yerden bir başkasının kalktığını, omuzlarından ağırlığını, elinden silâhını alarak çarpışmaya devam ettiğini görüyordu.” (s. 29)

Yazar tarafından ayrıntılı bir şekilde anlatılmayan bu yemekte özellikle vurgulanan husus, Ali Rıza Bey’in sofrada kendisi için ayrılan baş iskemleye oğlu Şevket’i geçirmesi olur. Ali Rıza Bey yemeğin başlangıcında “Şevket seninle yerimizi değiştireceğiz, (...) Sen baba, ben ailenin büyük çocuğu olacağız.” (s. 32) diyerek “tahtını oğluna devreden bir hükümdar tavrıyla” (s. 32) aile reisliğini oğluna devreder ve bundan sonra da bir daha tam anlamıyla eski otoritesine sahip olamaz.

Şevket bankada çalışmaya başladıktan bir süre sonra eskisi gibi gülmez konuşmaz olur. Ali Rıza Bey bunu fark etse de oğluna bir şey sormaya cesaret edemez. Bir gün karısı Hayriye Hanım, yanına gelerek Şevket'in Ferhunde adlı evli bir kadını sevdiğini, onların arasındaki ilişkiden haberdar olan kocasının onu evden kovduğunu ve Şevket'in onunla evlenmek istediğini söyler. Ali Rıza Bey başlangıçta bu evliliği kesinlikle onaylamaz ancak bir süre sonra Hayriye Hanım'ın yaptığı baskılara dayanamayarak kabul etmek zorunda kalır. Romanda gerçekleşen üçüncü toplantı Şevket'in düğünü olur:

Düğün gecesi... Ev baştan başa aydınlık içinde... Kapılar, pencereler açılmış. İkide bir cazbant çalıyor. O susunca neşeli kahkahalar, haykırışlar, çığlıklar...

Sokakta kuvvetli bir ışığın etrafına toplanan gece böceklerinin kaynaşmasına benzer bir gizli hayat var... Ta uzaklardan çalgıya ve aydınlığa doğru akıp gelmiş bir kalabalık. Kadınlar, erkekler, çocuklar... Bunların bir kısmı düğün evinin saadetini sokakta seyrediyor; bir kısmı içerideki kargaşalıktan ardına kadar açılmış kapılardan cesaret alarak yavaş yavaş bahçeye yayılıyor. (s. 68-69)

Düğün sırasında diğerlerinin duygu ve düşüncelerine yer verilmez. Sadece Ali Rıza Bey'in evindeki bu köklü değişim karşısında düşündükleri ve hissettikleri anlatılır. Herkes mutludur ancak Ali Rıza Bey yalnız ve ümitsizdir. Müziğin ve neşeli kahkahaların yükseldiği, aydınlıklar içindeki evinden sessizce uzaklaşarak bir tepeye çıkar ve evine bakar. Bu haliyle “evinin yandığını uzaktan seyreden bir zavallıya benz[emektedir].” (s. 69) Bu düğünle birlikte Ali Rıza Bey'in yıllarca mücadele ederek evinden ve çocuklarından uzakta tutmaya çalıştığı Batılı hayat tarzı, evine girmeyi başarmıştır: “Bu düğün sıkı bir rüzgâr hücumu gibi bir anda kapıları arkalarına dayıyor, ihtiyar babanın bütün korktuğu şeyler evi birdenbire istilâ ediyordu.” (s. 69)

Şevket ile Ferhunde'nin düğünü Ali Rıza Bey'in evinde tam bir devrim olur. Ev, önce fiziki bakımından bir değişim geçirir. Düğün öncesinde tüm eşyalar yenilenir, evin pencere kafesleri sökülür. Ali Rıza Bey, en yakın destekçisi olan Şevket'i kaybedip yalnız kalır. Evdeki yenilik taraftarları ise Ferhunde'nin gelişiyi çok önemli bir müttefik kazanırlar. Ferhunde, daha düğün günü: “Bu evde bir türbe kokusu var, (...) Benim fikrimce pencereleri, kapıları açmak, biraz hava değiştirmek lâzım.” (s. 74) diyerek evde gerçekleştireceği değişimin ilk sinyallerini verir.

Ferhunde kısa sürede evin idaresini ele alır. “Evin içinde zaten bir gölge gibi gezen Ali Rıza Bey, büsbütün ortadan kaybol(ur). (s. 75) Sonra eğlenceler başlar: “Haftada iki gece dostlara danslı çay veriliyor, en aşağı iki üç gece de başkalarının davetine gidiliyordu.” (s. 78) Yazar, romanda belli bir eğlenceden bahsetmez. Tüm eğlenceleri genel olarak ele alır. Bu nedenle romandaki eğlencelerin hepsi dördüncü toplantı olarak incelenecektir.

Ali Rıza Bey, bu eğlencelere itiraz etmek ister ancak Hayriye Hanım, kızlarına hayırlı bir kısmet bulmak için bu eğlencelerin gerekli olduğunu düşünür. Başlangıçta Şevket de eğlenceler konusunda diğerleri ile aynı fikirde gibi görünür. Hatta babasını, romanın başında yer alan eski şirket çalışanını gibi zamanın gerisinde kalmakla itham eder: “Emin ol ki bu eğlencelerde zannettiğin kadar korkulacak bir şey yok... Şimdi bütün dünya böyle... Ne yapalım... Asrın icabatına uymaya mecburuz... Sen başka bir zamanın adamı olduğun için bunların ne kadar tabii ve zaruri şeyler olduğunu görmüyorsun.” (s. 79)

Evvela Şevket’in değiştiğine ve bozulduğuna karar veren Ali Rıza Bey daha sonra onun bu sözleri içten söylemediğini anlar ve onun katlandığı sıkıntılar için üzülür. Düğünden birkaç ay sonra aile tekrar maddi sıkıntı yaşamaya başlar ve aile üyeleri yine birbirine düşer. Ancak evdeki eğlenceler, parasızlık yüzünden tekrar başlayan aile içi kavgaların geçici bir sulhla tatil edilmesini sağlar. Davet zamanı gelince kavgalar, küskünlükler bir kenara bırakılır ve eldeki imkanların el verdiği ölçüde hazırlıklar yapılır:

Davet gecesı geldi mi evin ne kadar toplanmış odunu, yiyeceği, içeceği varsa ortaya dökölüyor, sırtlardaki eski hırkalar, delik deşik abalar, masa örtüsünden pelerinler atılıyor; ayna karşısında dekolte ipekliler giyiliyor, soğuktan çatlamış eller vazelinli ılık suda yumuşatılıyor, nezleden kızarmış gözler, şişmiş burunlar türlü boyalar ve kremlerle tamir ediliyor, mütemadiyen sucuk, pastırma yemekten kokan ağızları temizlemek için sensenler çiğneniyor, kolonyalı sularla gargaralar yapılıyor. (s. 106)

Önceleri eğlence günlerinde eline bir kitap alarak tavan arasına çıkan Ali Rıza Bey, bir süre sonra bu eğlencelere alışmaya başlar. Hatta Hayriye Hanım, misafirler arasında Leyla ve Necla’yı isteyenler olduğunu söyleyince Ali Rıza Bey damat adaylarını tetkik etmek için davetlilerin yanına çıkmaya başlar: “Artık davet akşamları

o da oyuna çıkacak bir aktör gibi bir köşede hazırlık yapıyordu. Kunduralarını boyuyor, pantolonunun paçasından sarkan iplikleri makasla kesiyor, gömleğinin yırtıklarını büyük bir dikkatle kravatının altına sokuyor, saçını sakalını fırçalıyordu.” (s. 83)

Ali Rıza Bey’in ailesindeki yaprak dökümü Fikret’in Adapazarı’nda yaşayan Tahsin Bey isminde, karısı ölmüş, üç çocuğu olan bir adamla evlenmeye karar vermesiyle başlar. Fikret: “O kadar çarpındım, çırpındım ‘Baba gözünü aç. Bunlar evi bir felâkete sürükleyecekler,’ dedim. Aldırmadın. Yabancı gibi köşeye çekildin, sade darılıp surat asmakla iktifa ettin... Sen erkekçe hareket edeydin bu olanlar olmazdı.” (s. 86) diyerek ailenin bu hâle gelmesinin suçunu babasının pasif davranmasına bağlar ve evlenerek Adapazarı’na gider. Giderken Ali Rıza Bey’e başı sıkışırsa yanına gelebileceğini söyler.

Şevket, çalıştığı bankadan yüklü miktarda para aldığı ve bu parayı yerine koyamadan müfettişlere yakalandığı için hapse düşer. Ferhunde ise kocası hapse düşünce artık sefaletle tahammül edemeyeceğini söyleyerek evi terk eder ve Şevket’in kendisini boşamasını ister. Ali Rıza Bey, Ferhunde’nin evden ayrıldığını ve boşanmak istediğini Şevket’e çekine çekine haber verir fakat Şevket ondan kurtulacağı için bu haberi sevinçle karşılar.

Leyla ise Abdülvehhap Bey adında Suriyeli biriyle nişanlanır ancak daha sonra Abdülvehhap Bey Leyla’dan vazgeçip Necla ile evlenmek istediğini söyler. Necla da herkesi şaşırtarak bu teklifi kabul eder ve on beş gün sonra Abdülvehhap Bey’le evlenerek Suriye’ye gider.

Aile iyice küçülünce Ali Rıza Bey Bağlarbaşı’ndaki evini satarak tüm borçlarını öder ve kalan para ile Dolap Sokağı’nda küçük, harap bir ev alır. Leyla hastalanır ve uzun süre hasta yatar. Necla ailesine mektuplar yazarak ne kadar zor durumda olduğunu anlatmaya başlar. Abdülvehhap Bey’in kendisinden başka iki karısı ve yarım düzineden fazla çocuğu vardır. Üstelik söylediği gibi zengin de değildir. Babasına geri dönmek istediği söyler ancak Ali Rıza Bey onun yalvarıp yakarmalarını umursamaz.

Hastalığından dolayı serbest bırakılan Leyla sürekli gezmeye başlar. Ali Rıza Bey’in kahve arkadaşlarından emekli bir binbaşı, Leyla’nın evli ve çocuklu bir avukatın metresi olarak yaşadığını söyler. Bunun üzerine Ali Rıza Bey, Leyla’yı evden kovar, kendisi de felç geçirir.

Ali Rıza Bey, Hayriye Hanım'ın kızı Leyla'yı affetmesi için ısrar etmesi ve artık ondan ayrı kalmaya dayanamayacağını söylemesi üzerine son bir tepki göstererek evi terk eder. Adapazarı'na, Fikret'in yanına, gider. Ancak orada da on beş gün zor kalır. İstanbul'a dönünce evine gitmez. Orada burada biraz dolaştıktan sonra hastalanır ve eski tanıdıklarından birinin yardımıyla hastaneye yatar. Artık tamamen aciz bir duruma düşen Ali Rıza Bey, Hayriye Hanım'la Leyla'nın onu hastaneden çıkarmasına ses çıkarmaz. Hayriye Hanım ve Ayşe, Leyla'ya, metresi olduğu avukat tarafından tutulan Taksim'deki apartman dairesinde kalmaktadırlar. Ali Rıza Bey de onlarla yaşamaya başlar.

Romanın sonunda Ali Rıza Bey'in Leyla'nın evindeki konforlu yaşamından ve bazen avukat tarafından verilen eğlencelere katılmasından bahsedilir:

(A)ra sıra avukatın apartmanında arkadaşları şerefine tertip ettiği eğlencelerde bulunuyor, kâh sıcak ve şık mutfakta meze hazırlayan Hayriye Hanım'a yardıma gidiyor, kâh artık on beş yaşında güzel bir kız olan Ayşe ile beraber içki dağıtmaya kalkıyor hatta misafirlerin zorlaması üzerine bazı kadınlarla gülünç dans numaraları yapmaya kalkarak meclisi neşelendirdiği bile oluyordu. (s. 160)

Romanın sonunda yer verilen bu eğlenceler, Ferhunde'nin gelişinden sonra Ali Rıza Bey'in evinde düzenlenen eğlenceler gibi tek tek değil topluca ve genel hatları ile verilir. Ali Rıza Bey'in bu eğlencelerdeki davranışlarından anlaşılacağı üzere artık o eleştirdiği her davranışı normal karşılayan bir insan haline gelmiş ve değişim sürecini tamamlamıştır. Ali Rıza Bey daha önceki toplantılarda olduğu gibi eğlencelerin zoraki bir konuğu değil gönüllü bir katılımcısıdır. Romanın başında haber verilen yaprak dökümü gerçekleşmiştir. Ali Rıza Bey'in yanında kalan tek çocuğu Ayşe ise ablası Leyla'nın evinde sürdüğü yeni yaşam tarzıyla her an düşmeye hazır bir yaprak görüntüsü çizmektedir.

2.12.2. Değirmen¹¹²

Aslen Beykozlu olan Sarıpınar Kaymakamı Halil Hilmi Efendi, yirmi beş senedir Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görev yapmaktadır. Yaklaşık yirmi yıldır sürekli hasta olan karısını ve çocuklarını birkaç aylığına Isparta'ya, kayınbabasının yanına, misafir gönderir. Onların gidişinden sonra kasaba eşrafından Ömer Bey “reddetmeyeceğini

¹¹² Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Reşat Nuri Güntekin, *Değirmen* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2019).

bilsek zat-ı âlinizden de rica ederdik. Huzurunuz bize şeref verir” (s. 23) diyerek kabul etmeyeceğini düşündüğü Halil Hilmi Efendi’yi evindeki saz âlemine davet eder ve Bulgar kızı lakaplı Kızancıklı Naciye’nin de geleceğini haber verir. Halil Hilmi Efendi, onun teklifini kabul ederek Ömer Bey’i şaşırtır. Bu eğlence, onun hayatında yaptığı ilk kaçamak olur.

Eğlencenin en hareketli olduğu zamandır. Bulgar kızı, ev sahibi Ömer Bey’in elinden kaşıkla konyak içmekte ve bir taraftan elindeki zilleri hafiften çalarak yeniden oynamaya hazırlanmaktadır. Tam bu esnada Malmüdüdü Cevdet Efendi birden ayağa kalkarak deprem olduğunu söyler. Orada bulunanların bir kısmı isyan ederek ona çok inanmak istemese de yan odadaki kadınlar paniğe kapılır. Cevdet Efendi’nin deprem olup olmadığını anlamak için tavanları dinlemeye devam etmesi üzerine deprem konusunda emin olamayan davetliler Kaymakam’ın fikrine müracaat ederler:

Kaymakam, meseleler üzerinde uzun, derin konuşmaktan zevk alan adamdı. Yalnız, sonunda bunların bir hükme bağlanmasını istemeseler! O, uzaktan insana bir hiç gibi görünen ve çok kere bir tek kelime kırtıpıl bir “evet” veya “hayır”a kadar inen hüküm, ne demir leblebiydi yarabbi! Fakat dünyanın aksiliğine bakın ki, büyük, küçük herkes her gün ondan sade bunu istiyordu. Yirmi beş yıla yaklaşan idarecilik hayatında onu perişan eden bu idi. Ne yazık ki bu gecesinde de, baş köşedeki koltuğunda her zamanki gibi akıllı uslu oturuyor görünmekle beraber, içinden çılgıncasına eğlendiği bu tek sefahat gecesinde de onu rahat bırakmıyorlar, kendisini –resmi vazifesi ile hiçbir alakası olmayan- bu zelzele meselesinde de karar vermeye, otoritesini kullanmaya davet ediyorlardı. (s. 6-7)

Kaymakam Halil Hilmi Efendi hiçbir şey söylemeden zaman kazanmaya çalışır, onun suskunluğu üzerine çalgı tam yeniden başlayacağı sırada zelzele kendini tekrar hissettirir ve herkes korku içinde birbirini itip kakarak merdivene hücum eder. Önüne bir yer sofrası çıkan Kaymakam onun üstünden atlamaya çalışırken yuvarlanır ve içkinin de etkisiyle kendinden geçer. Romandaki ilk toplantı olan Ömer Bey’in evindeki toplantı böylece sona erer. Kaymakam Halil Hilmi Efendi, hayatındaki ilk kaçamak gecesinde Bulgar Kızı’nın yarı çıplak bir şekilde nasıl oynadığını ve onu seyrederek nasıl kendinden geçtiğini hatırladığında gecenin bu şekilde bir zelzele ile bitmesini tabi bulur.

Gözlerini açtığında sabah olmak üzeredir. Hükümet Konağı'nın arka bahçesinde kafası, kolu, bacağı sarılı bir halde portatif bir asker karyolasında yattığını fark eder. Jandarması Hurşit onun bağırması ile uyanır ve yanına gelir. Kaymakam ona kendisine ne olduğunu sorar ama onun anlattıklarından net bir bilgi edinemez. Biraz sonra kendini yoklar ve biraz ağrı, sızı duymakla beraber çok ehemmiyetli bir durumu olmadığını anlar. Daha sonra Hurşit'e kasabanın ne durumda olduğunu, yaralanan veya ölen olup olmadığını sorar. Kasabadaki tek yaralananlar, Ömer Bey'in evindeki kişiler ve yıkılan tek yer de artık tamir kabul etmez bir durumda olan Hükümet Konağı'nın tavanıdır. Karısı ve çocukları Isparta'ya gittiğinden beri Hükümet Konağı'nda kalan Kaymakam, eğer Bulgar kızını seyretmek için Ömer Bey'in evine gitmemiş olsaydı şimdi çöken tavanın molozları altında kalmış olabileceğini düşünür.

Kaymakam Halil Hilmi Efendi, hükümet konağının bahçesinde yatmaya devam ederken Jandarma Kumandanı İştıplı Niyazi Efendi gelir. Sabaha kadar kasabayı dolaşarak tahkikat yaptığını ve herhangi bir zayıat göremediğini bildirir. Ancak gece yarısından sonra merkeze telgraf çekerek kasabada meydana gelen şiddetli bir deprem dolayısıyla önemli zayıat bulunduğunu, Kaymakam Halil Hilmi Efendi'nin de ağır yaralıları arasında bulunduğunu haber verdiğini söyler. Bunu duyan Halil Hilmi Efendi telaşlanır ve Jandarma Kumandanı'na söylenir. Niyazi Efendi, İstanbul'daki İttihatçı bir gazetenin fahri Sarıpınar muhabirliğini yapan Belediye Başkâtibi Rıfat'ın İstanbul'daki gazetesine bu durumu telgrafla bildirmesi üzerine kendisinin de merkeze telgraf çekmeye mecbur kaldığını söyler.

İstanbul'un olaysız bir zamanına denk geldiği için Nida-yı Hak gazetesinde yayımlanan Sarıpınar depremine dair haber önemli yankılar uyandırır. Nida-yı Hak gazetesi ile rekabet halinde bulunan Millet Sesi gazetesi sahibi ve başmuharriri Hüseyin Rüsuhi, bu haberi rakipleri olan gazetenin kendilerinden önce haber yapmasına bozulur. Hemen matbaaya giderek oradaki musahhih ve gece sekreteri ile konuşur. Hüseyin Rüsuhi, iyi bir şantaj ustası olan birini Sarıpınar depremi hakkında bilgi edinmesi için görevlendirmeye karar verir. Gelecek haberlere göre onlar da bu konuda haber yapacaklar veya haber asılsız çıkarsa Nida-yı Hak'a saldıracaklardır.

Halil Hilmi Efendi, hükümet konağının bahçesinde portatif bir karyolada, başı sarılı bir şekilde yatarken ahali de bahçenin etrafını çeviren tellerin arkasından onu izlemektedir. Seyircilerin sayısı artınca Kaymakam yatağının içeriye taşınmasını emreder. Tekrar zelzele olursa kaçmak kolay olur diye bahçe kapısının yanındaki

muhasabe odasına yerleşir. Kaymakamın yeni odası akşama kadar eşraftan, memurdan, hacılardan, hocalardan, köylülerden pek çok kişiyle dolup dolup boşalır:

Şimdiye kadar ne hiçbir On Temmuz şenliğinde, ne başka bir bayramda hükümete böyle bir kalabalık akını olmamıştı. (...) Halil Hilmi Efendi, kendini tamamıyla vukuata bırakmış, takkesinde altın nazarlığı eksik bir sünnet çocuğu gibi, yatağında oturuyor, yaralarını soranlara gitgide kısalarak bir hekim raporu kuruluğu alan sözlerle cevap veriyor ve etrafında konuşulanları dinliyordu... (s. 44-45)

Kaymakam kendisini o gün ziyarete gelenler arasında en çok Müderris Hacı Fikri Efendi'ye önem verir. Soyundan pek çok ünlü büyük adam çıkmış olan Fikri Efendi Yıldız Sarayı'nda Abdülhamit'in şehzadelerine hocalık yaparken şehzadelerden birine "domuz oğlu domuz" (s. 45) dediği için 1908 inkılâbına kadar Bağdat'ta sürgün hayatı yaşamıştır. İttihatçılara dargın olduğu için bayram ve donanma günlerinde bile hükümete uğramayan Müderris Hacı Fikri Efendi'nin kendisini ziyarete gelmesi Kaymakam'ı çok memnun eder: "Efendi Hazretleri arasına sigara içeceği zaman hemen Hilmi Efendi, kibritini yakmak için yatağından doğruluyor ve ona uzanmaya çalışınca da, beriki Kaymakamın bu hareketine mani olmak için yaptığı hareket üzerine birbirleri ile âdeta kucaklaşmalar, öpüşmeler oluyordu." (s. 46)

Her şey yolunda giderken birden Fikri Efendi'nin hiç anlaşılamadığı belediye mühendisi Deli Kâzım ile Muallim Ahmet Mâsum odaya girerler. Deli Kâzım, tarihin bütün felaketlerini softalığa bağlayan bir yenilik taraftarıdır. Hatta "Medreseleri yıkmadıkça, softaların sarığını hayvanların boynuna yular yapmadıkça bu memleket kurtulamaz!" (s. 46) diyerek kasabadaki Meşrutiyet Gazinosu'nda bağırarak kadar radikal bir kimsedir. Kasabanın başmuallimi Ahmet Mâsum'u da kendine benzetmiştir ve her gittiği yere götürmektedir. Kasabanın ileri gelenleri adı gibi masum olduğunu düşündükleri başmuallime acıyıp öğütler vermektedirler:

Yavrucuğum, bu Kâzım, hakikaten çok zeki, çok okumuş adam, hattâ temiz kalpli olduğuna da şüphe yoktur. Fakat ne yapalım ki tımarhanelik deli. Uluorta herkese, her şeye saldırıyor. Bu gidişle başına bir şey geleceği muhakkak. Sen, yeni mektepten çıkmış bir genç çocuksun... Ona uyarsan sen de onunla beraber yanarsın... Son pişmanlık fayda vermez...

Nene lâzım, sen mektepli çocuklarınla meşgul ol. Ona uyma!..." (s. 47)

Ancak Halil Hilmi Efendi, kasabalılardan farklı olarak Ahmet Mâsum'un görüldüğü gibi olmadığını, asıl onun Deli Kâzım'ı yönlendirdiğini düşünmektedir. Kaymakam birazdan Hacı Fikri Efendi ile Deli Kâzım'ın birbirine aykırı sözler söyleyerek tartışacaklarını düşünerek tedirgin olur. Korktuğu başına gelir ve biraz sonra Deli Kâzım gülerek deli dolu konuşmaya başlar:

Eh, ufak bir zelzele oldu ya... Dinleyin siz şimdi rivayetleri... “Efendim, ne olacak? Ahlak bozuldu, kadınlar açıldı... Mekteplerde ilâhi yerine marş okutuluyor... Allah bu zelzele afetiyle şehri cezalandırıyor.” İyi ama, bu nasıl adalet, ortada suçlular varsa Allah onları cezalandırsın... Bütün şehirden ne ister?.. Kurunun yanında yaşı yakmak yakışır mı Tanrı adaletine... (s. 48)

Ancak Deli Kâzım'ın sözleri karşısında Hacı Fikri Efendi beklendiği gibi öfkelenmez: “Telâş buyurmayın beyefendi oğlum... Çok şükür, büyük bir felâket yok ortada. Yaralananlar Ömer Bey'in misafirlerinden ibaret bir şey...” (s. 48) sözleriyle konuşmasına başlar. Ancak Halil Hilmi Efendi, işin sonunun kendi eğlencelerine doğru gideceğini fark edince hemen inlemeye başlar ve yaralarından söz ederek konuyu kapatır.

Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* romanında olduğu gibi *Değirmen* romanında da aydın-sofya zıtlığı vurgulanır. Ancak *Değirmen* romanında Sarıpınar kasabasının aydınları ile softası arasında süregelen tartışmaların romandaki ikinci toplantıda yaşandığı görülmez. Deli Kâzım, deprem sonrası söylenebilecek sözleri sayıp kendi fikrini ifade ederken Hacı Fikri Efendi'nin görüşlerine yer verilmez. Fikri Efendi, Ömer Bey'in evinden başka hiçbir yerde zelzele olmadığından bahsedecekken Kaymakam konuyu kapatır. Bu nedenle toplantı, zıt düşüncelere sahip kimselerin tartıştığı bir toplantıya dönüşmez.

Kaymakam ziyaretine gelenleri yolladıktan sonra dinlenmeye hazırlanırken Belediye Reisi, mutasarrıflığın telgrafı ile çıkagelir:

Zelzele haberi bütün vilâyette derin bir teessür uyandırmıştır. Bir sıhhi imdat heyeti yola çıkarılmak üzeredir. Telgraf havalesiyle para gönderilmiş ve icabı kadar avans vermesi için Malmüdürlüğüne de ayrıca emir verilmiştir. Açıkta kalan halka yardım edilecek, yaralılara bakılacak, fakir kazazedeler hükümet hesabına hastanelere kaldırılacaktır. Ayrıca Kaymakamın sıhhati de sorulmaktadır. (s. 49-50)

Kaymakam Halil Hilmi Efendi ve Belediye Reisi gece yarısına kadar uğraşıp zelzenenin sebep olduğu can kaybı, hasar ve Kaymakam'ın sağlık durumu konusunda net bir bilgi içermeyen, yoruma açık bir telgraf metni hazırlayarak gönderirler. Gelen yardım paralarının nasıl sarf edileceğini belirlemek için Malmüdürü, Evkaf Müdürü ve Mühendis Kâzım'dan oluşan üç kişilik bir heyet kurulur. Ertesi sabah Kaymakam kasabada ve yakın köylerde bir tetkik gezisine çıkar:

Halil Hilmi Efendi, uğradığı köylerde halkı kendi işleri, güçleriyle meşgul buldu. Bir kısmı zelzenenin hiç farkında değildi. Bir kısmı az buçuk bir şeyler duymuştu. Fakat bu yerler için iki gün o kadar eskimiş bir zamandı ki, âdeta hatırlamakta zorluk çekiyorlardı. (s. 54)

Halil Hilmi Efendi, gezer dolaşır, kendisine ikram edilenleri yiyerek akşamı eder fakat zelzele dolayısıyla meydana gelmiş bir can kaybı veya hasar bulamaz. Ertesi gün Muallim Ahmet Mâsum gelir zaten harap durumda olan Meşrutiyet Mektebi'nin zelzeleden ötürü daha da kötü bir duruma geldiğini, çocukların hayatının tehlikede olduğunu söyleyerek mutasarrıflığın gönderdiği paradan mektep için ayrılmasını teklif eder. Fakat yaptığı her işi kanunlara uygun bir şekilde yapmaya çalışan Kaymakam, zelzele hasarları için gönderilen paranın okul için kullanılmasını doğru bulmaz.

Romadaki üçüncü toplantı yardım paralarının dağıtılması için kurulan komisyonda gerçekleşir. Kaymakam komisyonu ziyarete gittiğinde Belediye Reisi kendilerinin de tam onu davet etmek için hademe göndereceklerini söyler. Aralarında bazı ihtilaflar olduğunu ve ona fikir danışmak istediklerini belirtir. Ortamın gergin olduğunu anlayan Halil Hilmi Efendi gerginliği azaltmak için yine kendi sağlığından bahsetmek ister ancak bu pek etkili olmaz. Komisyonda tartışmalar daha ilk saatte başlamıştır. Belediye Reisi, Malmüdürü ve Evkaf Müdürü çıkan tartışmaları yatıştırmaya çalışsalar da “Mütemadiyen yenilikten, cesur inkılâp hamleleri lüzumundan bahseden, devlet mevzuatına kokmuş formüller, çürümüş eskilikler diyen” (s. 62) Deli Kâzım'a söz geçirmekte zorlanıyorlardı. Mühendis Kâzım bir gün önce Meşrutiyet Mektebi'nin tamirine para ayrılması için ısrar etmiş, kendisinin mühendis sıfatıyla mektebin depremde dolaylı hasar gördüğüne dair rapor yazacağını söylemiştir.

Komisyonda tartışılan konulardan biri fakir bir kasabalıya zelzele esnasında ölen annesinin cenaze masrafları için verilen paranın geri istenmeseydi. Komşular kadının depremde en az üç dört saat önce öldüğünü haber vermişlerdi. Bu durumda verilen

paranın geri alınması gerekiyordu. İkinci mesele ise depremde mi kangrenden mi öldüğü kesin olmayan Kosova muhacirlerinden bir ihtiyar için talep edilen yardımın, komisyon üyelerinin ekseriyeti tarafından kabul edilmemesiydi. Mühendis Kâzım, ikisine de itiraz etmektedir. Kaymakam Halil Hilmi Efendi, diğerlerinin fikrine katılır ve deprem zararlarını karşılamak için verilen bir paranın kangrenden ölen biri için verilemeyeceğini, ilerde bu durumdan tüm komisyonun mesul tutulacağını söyler. Ama bu tehdit Deli Kâzım'ı korkutmaya yetmez: "Nihayet devlet parası değil mi? Ben razıyım mesuliyete efendim. Vallahi de billahi de razıyım. İcabederse böyle hayırlı ve haklı iş için göbek atarak darağacına çıkarım." (s. 63-64) diyerek diğerlerine karşı çıkar. O sırada odaya doktor gelir. Deli Kâzım ihtiyar adamın zelzeleden mi depremde mi öldüğünü ona sorar. Halil Hilmi Efendi, bir kez daha kendi sağlık durumundan bahsederek konuyu kapatmaya çalışır fakat Deli Kâzım Doktor'a sorusunu yineler. Doktor, hem diğerlerinin hallerinden durumu sezdiği için hem de ihtiyar adamın yarasının kangrene çevirmesinde kendisinin hatalı olup olmadığından tam emin olamadığı için kesin bir görüş bildirmez.

Yola çıkacağı telgrafla haber verilen yardım heyeti zelzeleden bir hafta sonra kasabaya gelir. Yardım heyetiyle beraber kaymakam vekili olarak görevlendirilen Mutasarrıf Hâmit Bey'in akrabalarından Eşref adında bir kişi gelir. Halil Hilmi Efendi bu kişinin görevini elinden alacağını düşünerek Doktor Arif Bey ile ittifak yapar. Doktor, Halil Hilmi Efendi taraftarlarını bir araya getirme görevini üstlenir. Eşref'in geldiğini gören Halil Hilmi Efendi tamiratı henüz bitmemiş evine geçmeyi düşünürken Doktor'un desteği karşısında rakibiyle daha yakından mücadele etmek için hükümet konağında kalmaya karar verir. Yardım heyeti üyeleri de yardım edecek kimse bulamadıkları için bir kısmı çarşı, pazarda alışveriş yapmaya, bir kısmı da kır eğlencelerine gitmeye başlar. Ömer Bey de kasabadan iki saat uzaklıktaki çiftlik evinde parlak bir eğlence düzenlemeye karar verir. Yardım heyeti üyeleri, yerli halktan ve memurlardan bazı hatırlı kimseler davet edilir. Davetlilerin arasında Halil Hilmi Efendi de vardır. Ancak o, Bulgar Kızı'nın da bu davette bulunabileceğini düşünmesine rağmen eğlenceye iştirak etmez. "Güzel bir yemeğin, mide fesadına uğramış bir hastayı tiksindirmesi gibi, Bulgar kızının çıplak hayali de şimdi Halil Hilmi Efendi'yi tiksindirmekten başka bir tesir yapamıyordu." (s. 85-86) Romanda anlatılmayan bu eğlenceden Eşref çok memnun döner ve Ömer Bey'den aşırı bir övgüyle bahseder. Davete katılan Ahmet

Mâsum, Doktor Arif Bey tarafından kurularak Deli Kâzım ile beraber ortalığı darmadağın etmesi için kasabanın ana caddesine salınır.

Yardım heyeti üyeleri bir süre sonra çarşıda pazarda işsiz güçsüz dolaşmaktan utanmaya, kasaba halkı da onlara tuhaf tuhaf bakmaya, imalı sözler söylemeye başlar. Heyetin kekeme reisi, günün birinde diğer heyet üyelerine aldıkları emir üzerine geldiklerini ama burada yapacak bir şey bulmadıklarını söyler ve şu şekilde sözlerine devam eder:

Kaza idaresi, merkezi aldatmış demeye pek dilim varmayacak amma, doğrusu işi çok mübalağalandırmışlar. Siz de belki okumuşsunuzdur; bugünkü posta ile gelen İstanbul gazetelerine göre burada taş yağıp kıyamet kopuyormuş. Bana kalırsa keyfiyeti telgrafla Mutasarrıfa bildirip avdet müsaadesi istemeliyiz. Yoksa mesul oluruz. (s. 86)

Diğerleri, kekeme reisi haklı bulurlar. Reis telgrafı yazmadan önce bir kere de Kaymakam Vekili ile görüşmenin uygun olduğunu söylediği sırada Eşref, Mutasarrıf Bey'in kasabaya geleceğini haber veren bir telgrafla soluk soluğa yanlarına gelir. İstanbul'daki gazeteler Sarıpınar zelzelesi konusunda birbirine düşünce resmi makamlar tarafından bir açıklama yapılmamasından şikayetçi olmuşlar ve bunun üzerine Dâhiliye Nâzırı Müsteşar'a Vali'den haber istemesini emretmiştir. Vali ise gerekli bilgileri edinmesi için Mutasarrıf Hâmit Bey'den derhal Sarıpınar'a gitmesini ve öğrendiklerini saati saatine vilâyete bildirmesini emreder.

Sağlığı konusunda çok evhamlı olan Mutasarrıf Hâmit Bey, normal zamanlarda uykusuzluk ve hazımsızlık çekmesine rağmen Sarıpınar'a doğru yola çıkar çıkmaz bozuk yollarda sarsıla sarsıla giden at arabasının içinde uyumaya başlar. Yolda ve kasabaya gelince kendisine ikram edilen ağır yemekleri yemesine rağmen bir rahatsızlık hissetmez. Mutasarrıf'ın kasabaya gelmesiyle onu ağırlamak için çeşitli toplantılar düzenlenmeye başlar. Önce Mutasarrıf'ı karşılamak için kasabanın dışında bir karşılama töreni düzenlenir. Sonrasında Belediye Reisi Reşit Bey'in evinde bir akşam yemeği verilir. Ertesi gün ise Ömer Bey bir akşam yemeği verir. Bunlardan sadece Belediye Reisi'nin evindeki toplantı anlatılır. Diğerlerinden pek bahsedilmez. Bu çalışmada da romandaki dördüncü toplantı olarak bu yemekten bahsedilecektir.

Mutasarrıf'ın Sarıpınar'a gelmesi en çok Kaymakam'ı endişelendirir. Mutasarrıf'ın akrabası Eşref Bey'in yerine vekalet etmek için kasabaya gönderilmesiyle koltuğu

konusunda endişeye kapılan Kaymakam, Mutasarrıf'ın gelmesiyle tüm suçun kendi üzerine yıkılacağından ve görevinden azledileceğinden artık emin olur. Kovulduktan sonra halkın gözü önünde eşyalarını taşımak istemediği için ilk işi Hükümet Konağı'ndaki eşyalarını evine taşıtmak olur. Ancak görünüşte Kaymakam'ın korktuğu gibi bir durum yoktur. Belediye Reisi'nin evindeki yemekte kendisine makamına uygun bir yer verilir. Fakat o Mutasarrıf'ın sağ yanında kendisine verilen sandalyeyi ısrarla reddeder.

O akşam kekeme yardım reisinden Ömer Beye, Muallim Ahmet Mâsum'a ve Eczacı Ohannes'e ne kadar kasabanın bütün belli başlı çehreleri sofrada idi. Şimdilik her şeyi sükûn içinde geçiyordu. Halil Hilmi Efendi'ye göre güvenilmemesi lâzım gelen korkunç bir kasırğa öncesi sükûnu. Yarın sabahtan tezi yok, dolaplar ile âblalar tekrar birbirine girince sen seyreyle gümbürtüyü. O zaman bu akıllı uslu insanların şimdi rica ve niyazlarla birbirine ikram ettikleri tavuk butları ve hamur tatlılarını nasıl fitil fitil birbirlerinin burnundan getireceklerini Halil Hilmi Efendi tecrübeleri ile biliyordu. (s. 96)

Tüm görev hayatında sorumluluk almaktan korktuğu için fikri sorulduğunda “evet” ya da “hayır” şeklinde basit bir cevap vermekten bile çekinen Kaymakam Halil Hilmi Efendi, Mutasarrıf'ın masanın başköşesinde oturduğu bu yemek boyunca her şeyi sessizce izlemeye ve yarın öbür gün hesap vermek zorunda kalacağı amirinin mizacını anlamaya çalışır. Ancak Mutasarrıf Hâmit Bey de ondan çok farklı bir insan değildir.

Mahçupluk ve şaşkınlık Hâmit Beyi hikmet-i hükümet'lerle dolu ağır Babîâli ricali sükûtuna daldırmıştı. Mutasarrıf, bunun etrafa da sirayet ederek bunaltıcı bir hava meydana getirdiğini fark ediyor ve bir şeyler söyleyerek ortalığı bir parça canlandırmak istiyordu. Çocukluğunun büyük kısmını Karagöz oynatmakla geçirmiş bir eski İstanbul paşazadesi olarak bunu becerebilirdi de. Fakat zaten ince olan sesinin, bu kalabalık mecliste büsbütün cılızlaşarak otoriteyi bozmasından korkuyor ve yalnız arasına gülümsemekle iktifa ediyordu. Mutasarrıfa karşı bir hürmetsizlik sayılmasından korkulduğu için kendi aralarında konuşanlar da yok gibiydi. Yalnız, tuzu kuru olan Ömer Bey, gülerek yanındakilere bir şeyler anlatıyor, fakat başka bir şey akla gelmemesi için arasına uzaktakilere de yüksek sesle izahat veriyordu. (s. 96)

Ortalığın sessizliğinden faydalanmak isteyen Deli Kâzım konuşmaya başlar. Hatta “sindiği delikten kedilerin oyununu seyreden ihtiyar bir fare” (s. 97) gibi davranan Kaymakam hakkında konuşmaya başlayınca münasebetsiz bir şey söylemesinden korktukları için ev sahibi ve misafirler sanki daha önceden sözleşmişler gibi gürültü çıkarıp gülmeye başlarlar. Sonrasında da eski rüştiye muallim-i evveli Hayrullah Efendiye çeşitli hayvan taklitleri yaptırarak tehlikeyi bertaraf ederler.

Halil Hilmi Efendi korktuğu için Mutasarrıf’ın her hareketinde bir anlam arıyor, Mutasarrıf’ın ilk karşılaştıklarında neden onu tanımıyor gibi davrandığını, neden sürekli kendisine baktığını, kaza geçirdiğini bildiği halde neden durumunu sormadığını düşünüp duruyordu. Aslında o esnada Mutasarrıf ise Halil Hilmi Efendi ile zerre kadar ilgilenmiyor kafasından çok farklı şeyler geçiriyordu.

Romandaki bu toplantıda Osmanlı bürokrasinin iki görevlisinin üstüne düşen görevleri yapmakta ne kadar aciz oldukları sergilenir. Kaymakam Halil Hilmi Efendi’nin kolaylıkla halledebileği bir sorun çözülemediği için önce yardım heyeti sonra da Mutasarrıf Hâmit Bey görevlendirilmiştir. Ancak Mutasarrıf da inisiyatif alamayan pasif bir idarecidir.

Sarıpınar zelzelesinin etkileri azalarak da olsa İstanbul’da devam ederken I. Dünya Savaşı gittikçe yaklaşmaya başlar. Cava ve Sumatra Müslümanlarından Sarıpınar depremi için yüklü bir yardım gelir. Sonrasında Osmanlı Devleti’ni savaşta kendi yanına çekmek isteyen Almanya, Avusturya, İngiltere ve Fransa devletlerinden de Sarıpınar için yardım paraları gelir. Yardım paralarının yığılması üzerine Dâhiliye Nazırı meseleyi halletmesi için Vali’nin Sarıpınar’a gitmesini emreder. Sarıpınar kasabasına giden Vali’yi Belediye Reisi misafir etmek ister ancak Vali daha önceden tanıdığı Ömer Bey’in evinde kalmaya karar verir.

Vali’nin karşılanma töreninde romanın önemli kahramanları bir kez daha bir araya getirilir. “Vali, halkın ‘öperken ısıtır’ dediği cinsten, ortası olmayan bir adamdı[r]. Ya son derece kalender ve uysal, yahut barut gibi sertti[r].” (s. 123-124) Kaymakam ve Mutasarrıf’tan çok farklı bir mizaca sahip olan Vali, karşılama töreni esnasında “mızımız, hastalıklı bir kalem efendisi” (s. 119) olarak gördüğü Mutasarrıf Hâmit Bey’le alaycı bir dille konuşur, Belediye Reisi Reşit Bey’i yolda gördüğü çukurlardan biri için azarlar. Kahvede oturan halka ise önce zelzele için geçmiş olsun deyip sonra onları yoldaki çukurları kapatmak yerine tembel tembel tavla oynadıkları için eleştirir.

Kasabayı gezmeye devam eden Vali, eski bir çeşmenin üstündeki beyitleri okuyamayınca ağır adımlarla kalabalığın arkasından gelmekte olan Mutasarrıf'tan beyitleri okumasını ister. Ancak Mutasarrıf yazıyı uzaktan tam seçemediğini söyler. Kalabalığın arasından yanlarına gelen Deli Kâzım, müsaade isteyerek kitabenin hepsini kolayca okur. Vali de onu yanına çağırarak aferin der. Biraz önce Vali hakkında olumsuz şeyler söyleyen Deli Kâzım onunla biraz yürüdükten sonra fikrini değiştirir.

Karşılama kfilesiyle Ömer Bey'in evine kadar yürüyen Vali, görevini tamamladığını düşünerek gitmek üzere olan Kaymakam'ı yanına çağırır ve durumu nasıl gördüğünü sorar. Sonra onun yerine cevap verir ve her şeyin tek kelime ile özetlenebileceğini söyler: Berbat.

Kaymakam'ın berbat ettiği, Mutasarrıf'ın daha da beter hale getirdiği durumu birkaç gün içinde yoluna koyarak merkeze döneceğini sanan Vali, ertesi sabah da arkasında bir kalabalıkla kasabanın çarşısını ve bazı mahallelerini dolaşır. Kendisinden utanıp sıkılan esnafa: “Ne oluyoruz yahu? Vali adam yemez ya!.. Ben senin hizmetine bakmaya, dertlerine çare aramaya memur bir adamım.” (s. 131) diyerek oldukça farklı bir idareci profili çizer. Çeşitli yerleri dolaşan Vali en son Hükümet Konağı'na gelir. Konağın durumunu görünce “Bu mezbele içinde senelerce nasıl oturdun Kaymakam?.. Cin çarpmasından korkmadın mı? Fakat çarpar azizim, çarpar. Mezbelede oturmaktan korkmayı vakti, saati gelince, cin mutlaka çarpar!..” (s. 132) diyerek Kaymakam'ı hem eleştirir hem de tehdit eder. O zamana kadar tüm eleştirileri ve azarları sessizce dinleyen Halil Hilmi Efendi, kendisinden hiç beklenmeyecek bir şey yapar ve Vali'ye “Onda şüphe yok vali beyefendi hazretleri (...) Bir kanlı kelle atılmadan bu meselenin kapanmayacağını ben de anladım. Siz sağ olun!” (s. 132) diyerek yanıt verir. Vali kadar Kaymakam'ın kendisi de bu sözlerin kendi ağzından çıkmasına şaşırır. Sofada yalnız oldukları için Vali ona karşılık vermez sadece gözlerine bakar.

Daha sonra grup, belediyede toplanır. Vali, Mutasarrıf'ı sağına, Kaymakam'ı da soluna alır. Belediye Reisi'ni de çağırır ve konuşmaya başlar: “Bu ne iş arkadaşlar?. Kasabanızda zelzele aradık; öyle bir şeye rastlayamadım. Pislik, sinek, sıtma hepsi yolunda... Fakat zelzeleden eser görmedim ben kendi hesabıma... Elimizde dünya kadar para birikti, daha da geleceğinden başka... Halbuki, Halbuki...” (s. 133) Vali'nin konuşması yarım kalır. Belediye Reisi, acil bir telgraf geldiğini haber verir. Telgraf,

Mabeyn-i Hümayûn'dan gelmekte ve Sarıpınar zelzelesi için Padişah'ın ihsanını haber vermektedir.

Yatsı namazından sonra Vali, Halil Hilmi Efendi'yi belediyeye çağırır. Doktor Arif ile belediyeye giden Kaymakam, olağanüstü bir durum olduğunu anlar. Malmüdürü, Evkaf Müdürü, Mühendis Kâzım, Kaymakam Vekili Eşref Bey ve Mutasarrıf da oradadır. Vali, Hilmi Efendi'yi: "Gel bakalım, (...) gel de başımıza açtığın işleri gör. Gece âlemi, sarhoşluk neyineydi senin?" (s. 136) sözleriyle karşılar. Ancak sesinde öfkeden ziyade alaycılık vardır. Sarıpınar'a, başında Şehzade Şemsettin Efendi'nin olduğu, içinde Alman ve İngiliz gazetecilerinde de yer aldığı bir heyet geleceğini haber verir. Depremi yol açtığı yıkıntıları ve yaralıları görmeye gelen bu heyete ne göstereceklerini, ne yapacaklarını sorar. Ondan bir cevap gelmeyince salonda bulunan diğer kişilere sorar. Derin sükûtu bozan yanıt, Deli Kâzım'dan gelir. Baştan beri bu zelzelenin harap durumda olan kasabanın tamiri için bir fırsat olduğunu düşünen Deli Kâzım heyete görmeyi bekledikleri manzarayı sunabileceğini söyler. Vali de başka bir çözüm yolu olmadığı için onun dediklerine razı olur.

Görünecek yerlerdeki bazı binalar yıktırılır, fakir mahallelerde ise evler zaten harap olduğu için ev halkı eşyaları ile bahçeye, çadırlara, çardak altlarına çıkartılır. Muallim Ahmet Mâsum, bazı medrese mensuplarının "İki deli bir araya geldi, kasabayı yıkıyorlar!" (s.140) diye konuştuklarını haber verince Vali tehdit ederek onları da susturur.

Nihayet beklenen heyet, Sarıpınar'a gelir. O güne kadar İstanbul dışına çıkmamış olan Şehzade Şemsettin Efendi, kasabanın hâlini görünce Vali'ye: "Hakikaten harabe haline gelmiş biçare şehir... Vah, vah... Vah, vah..." (s. 141) diyerek üzüntüsünü ifade eder. Şehzade ile birlikte gelen yabancı gazeteciler ise yıkıntı halindeki binaların ve sokakta kalmış insanların resmini çekmektedir. Hükümet Konağı'nı geldiklerinde ise Şehzade, ağır yaralı olduğu halde yıkık tavanlı bu binada çalışmaya devam eden Kaymakam Halil Hilmi Efendi'yi takdir eder. Halil Hilmi Efendi, nihayet kurtulduğunu anlayarak gözleri yaşlı bir şekilde "Halk memura vediatullahtır, ölmeyince hizmetinden ayrılmamalıdır." (s. 143) der. Şehzade ise "Bunca asırdır Âli Osman'ın yüzünü ağartan sizin gibi gayretli ve dirayetli memurlar olmuştur; var olun!" (s. 143) diyerek karşılık verir.

Şehzade ile beraberindeki heyetin ziyareti, yerli ve yabancı basında tekrar büyük yankı uyandırır ve inanılmaz bir yardım parası toplanmasına vesile olur. Bu paralarla kasabada yeni binalar yapılır ve bazı binalar tamir edilir. Ayrıca havuzlu bir park için de para kalır. Kaymakam Halil Hilmi Efendi ise fedakârlıklarından dolayı altın Osmanî nişanı kazanır.

2.13. Yakup Kadri Karaosmanoğlu

2.13.1. Kiralık Konak¹¹³

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun ilk romanı olan *Kiralık Konak* “Naim Efendiler bu yaz Kanlıca'ya taşınmadılar. Zamanlar artık eski zamanlar değil, iki sene içinde pek çok âdetler değişti. Kışın konaklarda, yazın yalılarda oturan aileler gittikçe azalmaktadır.” (s. 9) cümleleri ile başlar ve artık bir devrin kapandığını, yeni bir devrin başladığını haber verir. Daha sonra sırasıyla Naim Efendi, ölmüş olan karısı Nefise Hanım, kızı Sekine Hanım, damadı Servet Bey, torunları Cemil ve Seniha tanıtılır. Naim Efendi gençlik dönemlerinde bile içinde bulunduğu dönemin gerisinde kalmış bir kimsedir. “Vakıa o, yirmi beş yaşından beri daima şaşan, tiksinen, ürken ve kaybolmuş bir ömrün hasretini çeken bir adamdır.” (s. 12)

Nefise Hanım'ın ölümünden sonra konağın yönetimi Naim Efendi'nin kızı Sekine Hanım'a geçer fakat o, “(...) babası gibi, çekingen, içinden titiz, iradesiz, tembel bir kadındı; hususiyle kocasının nüfuzuna ve çocuklarının arzularına son derece uyardı.” (s. 14) Bu nedenle ev, kocası Servet Bey'in isteği üzerine tamamen Avrupaî eşyalarla döşenir ve Beyoğlu'ndan gelmiş hizmetçiler işe alınır, çocuklar için de Lehistanlı bir mürebbiye tutulur. Yirmi yaşındaki Cemil ve on sekiz yaşındaki Seniha Batılı tarzda serbest bir yaşam sürmektedir.

Romandaki ilk toplantı Seniha'nın her pazartesi verdiği çay toplantılarından biridir. Seniha “Avrupa'nın bütün kibar kadınları gibi o günleri giyinir, kuşanır ve tam saat beşte konağın büyük salonunda kendisinde nadir görülen bir hanımefendi vakarıyla ziyaretçilerini beklerdi.” (s. 20) Konukları, mürebbiyesi Madam Kronski aracılığıyla tanıştığı bazı kişiler, kendi çocukluk arkadaşları Nuriye ve Neyyire Hanım, aile dostlarından Belkıs Hanım, Cemil'in arkadaşlarından Faik, Macit ve Nazif Beyler ve

¹¹³ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kiralık Konak* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016).

büyük halasının torunu Hakkı Celis'ten oluşmaktaydı. Faik artık evin gediklisi olduğundan öğle yemeğinde konağa gelirdi. Bu pazartesi de her zaman olduğu gibi tüm konuklardan önce gelir, serbestçe Seniha'nın uyumakta olduğu odaya girer ve bir süre onunla sohbet eder. Bu esnada anlatıcı okuyucuya Faik'i tanıtır. Küçüklüğünden beri Avrupa'nın çeşitli yerlerinde bulunmuş bu genç "Garplı salon adamının bütün gösterişlerini kendine tamamıyla mal etmiş, mevcudiyetine sindirmişti; sair gençler, onun yanında beceriksiz, çığ, züppe, çocuk ve bayağı görünürlerdi." (s. 21-22)

Anlatıcı çay toplantısını baştan sona anlatmaz. Anlatıma çaydan sonra başlanır. Çay sonrası sohbet faslına geçilecektir. Ancak en büyük iptilası kumar olan Faik, poker oynamalarını teklif eder ve kendisi gibi oyuna meraklı olan Cemil, Madam Kronski ve Beyoğlulu birkaç hanımdan mürekkep grubunu salonun bir köşesinde toplar. Bu sırada Seniha; Macit Bey, Nazif Bey, Belkıs Hanım, Nuriye Hanım, Neyyire Hanım'la beraber Hakkı Celis'in okuduğu şiiri dinler gibi yaparken aslında içten içe Faik'in kumar oynamaya başlamasına kızmaktadır: "Zira, bu meclislere revnak verebilecek yalnız onun sohbetleri, onun esprileri, onun şakalarıydı. O, bir köşeye çekilir çekilmez oda, suyu çekilmiş bir havuza dönüyor ve hiç kimse ne yapacağını bilemiyordu. (s. 23)

Seniha gençlerden birinin isteği üzerine piyano çalmaya başlar. Nuriye ve Neyyire Hanımlar ise şiiri musikiye tercih ettikleri için beğeniyle Hakkı Celis'in şiirlerini dinlemeye devam ederler. Poker oynayanların sesleri, piyano sesinden yüksek çıkmaya başlayınca Seniha yarı şaka yarı gerçek bir sinirlilikle oyun oynanan masaya gider ve fişleri karıştırıp dağıtmak ister. Fakat her zaman lakayt ve şakacı olan Faik Bey, Seniha'nın elini bileğinden tutup arkaya doğru iterek ona engel olur. Onun bu davranışı üzerine öfkesi artan Seniha, Hakkı Celis'in yanına gider. Önce şımarık bir çocuk gibi onun saçlarını çeker, sonra da onun kucağına oturur, çenesini okşar. Yüzü sapsarı olan Hakkı Celis'in kendisine karşı hissettiklerinin farkında olan Seniha elini onun kalbine koyar ve "Ayol baksanıza, kalbi yerinden kopacak, kalbi yerinden fırlayacak... Öyle çarpıyor, öyle çarpıyor ki!.." (s. 27) diye bağırır. Nuriye ve Neyyire de aynısını yapar ve şaşkınla onun yüzüne bakarlar. Hakkı Celis koşarak oradan ayrılır. Faik Bey ise saat yedi buçuğa kadar oyun oynamaya devam eder. Oyundan sonra biraz grupların yanına gidip sohbet eder ve gitmek üzere konuklara veda eder. Seniha akşam yemeğine kalacaktın diyerek itiraz eder fakat Faik mümkün olmadığını söyleyerek gider. Ondandır bir saat sonra diğer konuklar da gider.

Bu toplantı esnasında Hakkı Celis ve ikinci derecedeki roman kişileri tanıtılır. Çay esnasında ayrıca Seniha'nın Hakkı Celis'e olan muamelesi sergilenir. Faik Bey'e öfkelenen Seniha, kendini içten içe sevmekte olan gence karşı çok şımarıkça davranır ve onun utanarak oradan gitmesine sebep olur. Son olarak bu toplantıda Faik Bey'in kumara ne kadar düşkün olduğu gösterilir. Seniha onun oyununa müdahale etmek istediğinde hemen elini tutup iterek ona engel olur.

Seniha başta Hakkı Celis olmak üzere etrafındaki kimseye tahammül edemez hâle gelir. Kimseyle görüşmek istemediği için kendisini odasına kapatıp sürekli kitap okumakta, bazı günler günde üç roman bitirmektedir. Ancak bu kitaplarında hiçbirini beğenmez ve bitirir bitirmez bir köşeye atar. Kitaplarda da istediği teselliye bulamayan Seniha iki kez şiddetli sinir buhranı geçirir. Kendini hapis gibi hissetmekte bulunduğu ortamdan kaçıp uzaklaşmak istemektedir. “Çölde yürüyene serap neyse, Seniha'ya Avrupa oydu. Ne yapsa, ne işlese hep oraya gitmek içindi; bulunduğu yerin hiçbir şeyinde gözü yoktu.” (s. 43)

Seniha'ya doktorlar bulunduğu yerden uzaklaşmasını, açık havada gezip eğlenmesini tavsiye ederler. Seniha da mürebbiyesi Madam Kronski ile halası Necibe Hanım'ın Büyükkada'daki evine kalmaya gider. Necibe Hanım kocasının ölümünden sonra Büyükkada'da içine kapanık bir yaşam sürer gibi görünmektedir. “Halbuki hayatı, için için gayet karışık ve gayet gürültülüdür; merhum zevci gibi delikanlılara, taze kadınlara, içkiye ve saza, yaşla hiç sönmeyen bir düşkünlüğü vardır. Yaz ve kış, gece ve gündüz eğlencesiz geçen zamanı nadirdir.” (s. 47) Ancak Seniha halasını, onun çevresindeki insanları ve onların eğlencelerini bayağı bulur ve bu nedenle sadece Madam Kronski ile dolaşmaya çıkmakta veya evde oturmaktadır. Yeğenini eğlendirmek için ne yapacağını şaşırان Necibe Hanım, Cemil'i Büyükkada'ya çağırır ve ne kadar neşeli arkadaşı varsa evine davet etmesini söyler. Cemil de hemen ertesi günü İstanbul'a döner; Faik, Belkıs Hanım, Nuriye ve Neyyire'yi Ada'ya davet eder. Nuriye ve Neyyire de Cemil'in bir şey söylemesine fırsat vermeden o sırada ziyaretlerine gelen Hakkı Celis'i davet ederler.

Bir haftadır Ada'da yalnız olan Seniha herkesi bir anda halasının evinde toplanmış görünce çok sevinir. Ancak akşamleyin Cemil'in yanında Faik olmadan gelmesi neşesini kaçıır. Ada'da bulunanlar o gece hep beraber mehtap gezisine çıkarlar. Romandaki ikinci toplantı olan bu gezide Seniha'nın çay partisindeki konukların çoğu vardır. Gruplar hâlinde yürürler. Dil'e yaklaştıklarında Seniha daha fazla yürümek

istemez ve ağaçların altında bir yere oturmalarını teklif eder. Fakat iki kız kardeş hâlâ Hakkı Celis'i sürüklemeye devam eder. Seniha “Ayol, çocuğu nereye götürüyorsunuz?” diye sorar. Bu sözleri işiten Hakkı Celis kızlardan dönmelerini ister. Seniha'nın kendisinden çocuk diye bahsetmesinden rahatsız olan Hakkı Celis, diğerlerinin yanına geldiklerinde “Abla, bana çocuk, dediniz. Fakat ben, sizi bir büyük adam gibi seviyorum.” (s. 52) diyerek aşkını ilan eder. Onun bu saf ve ani hareketi karşısında herkes gülmeye başlar. Seniha yanına oturup daha alçak bir sesle itirafını tamamlamasını ister. Belkıs Hanım ise kendisini öpmekte olan Cemil gibi yaparsa başarılı olabileceğini söyler. Onlara baktıkça “Hakkı Celis utancından yere geçiyordu, büsbütün sersemlemişti, yanında, Seniha'nın mevcudiyetini bile unutmuştu. Kadınlıktan, erkeklikten tiksiniyordu ve etteki sır, ona korku veriyordu.” (s. 53)

Romandaki ikinci toplantıda da Hakkı Celis'in Seniha'ya olan zaafını sergilenir. İlk toplantıda ona şiir okuyarak duygularını ifade etmeye çalışan Hakkı Celis bu kez bir adım daha atar ve herkesin yanında ona sevgisini itiraf eder. Fakat bu sevgiyi tensel bir boyuta taşıyamaz, hatta Cemil'in Belkıs Hanım'ı defalarca öpmesi onu tiksindirir.

Ertesi gün erkenden Faik de Ada'ya gelir. Bir otelde kalmaktadır. Diğerleri onu Hristos'ta bir kır yemeğine davet ederler. Seniha, normal zamanlarda çok az içen bir kimse olmasına rağmen yemek boyunca ilk defa bu kadar fazla ve sofrada bulunan her türlü içkiden içer. Hakkı Celis, Seniha'ya hasta olacağını söyleyerek daha fazla içmemesini rica eder. Seniha ise “Sen lakırdıya karışma!.. Dün akşamki kabahatini ne çabuk unuttun?” (s. 54) diyerek Hakkı Celis'in ona ilanı aşk etmesini Faik'in öğrenmesini ister. Faik ise o sırada hem tabağındaki balığın kılçıklarını temizlemekte hem de masanın altından Belkıs Hanım'ın ayağına dokunmaktadır. Seniha'nın bu sözleri üzerine sırf onunla ilgileniyormuş gibi görünmek için bu kabahatin ne olduğunu sorar ve ikisi kendi aralarında sohbet etmeye başlarlar. Ancak bir süre sonra hem yemek yemek hem Seniha ile sohbet etmek hem de Belkıs Hanım'la gizliiden gizliye flört etmek yorucu gelir. Diğerlerinin daha fazla dikkatlerini üstlerine çekmemek için Seniha ile sohbetini sonlandırır. Hakkı Celis bu esnada hiç konuşmadan surat asmaktadır. Diğerleri onun bu tavrından usanmışlardır. Necibe Hanım “Doğrusu çekilmez şey... Bu yaşımda bile; büyük sözüme tövbe...” (s. 56) diye Belkıs Hanım'ın kulağına fısıldayarak Hakkı Celis'i eleştirmektedir. Bunun üzerine Belkıs Hanım yüzünde kocaman bir tebessümle Faik hakkında ne düşündüğünü sorar. Necibe Hanım: “Bak, ona canım kurban. Allah için çekirdekten yetişme; âzasının her

biriyle bir kadın idare ediyor.” (s. 56) sözleriyle Faik’i över. Bu sözleri duyan Faik ise “Yalnız size yetişemiyorum” (s. 56) diyerek çapkınca bakışlarla Necibe Hanım’a mukabele eder.

Ortamdan rahatsız olan tek kişi, bir önceki toplantıda olduğu gibi Hakkı Celis’tir. Etrafındaki sözleri ve davranışları tiksinerak takip eder ve yanında oturan Nuriye Hanım’a dönerek “Şairlerin sözleri hep yalan, sevdâ denilen şey, mutlaka bunların yaptıklarıdır.” (s. 56) sözleriyle romantik edebiyatın gerçek hayattan ne kadar uzak olduğunu vurgular. Nuriye Hanım ona diğerlerinin yanından uzaklaşmayı teklif eder. Sofradan bir an önce uzaklaşmaya can atan Hakkı Celis hemen ayağa kalkar. Çamlığın uzak bir köşesinde doğru giderler. Nuriye Hanım uyuklu ve içkili olmasına rağmen Hakkı Celis’i de şaşkırtan şu tespitlerde bulunur:

Değer mi?... Yazık değil mi ki sizin ilk aşkınız Fikret’in Nef’i için dediği gibi böyle, ‘çorak yere akıp gitsin!’ O sizi asla anlayamaz; asla!.. Siz, sevgiyi destanlarda, çoban muşakası masallarında Romeo ve Juliette’te olduğu gibi anlıyorsunuz. O ise, İngilizlerin flört dedikleri muşaka tarzından başkasını bilmiyor. Flört muşeret adabı icabatından bir şeydir, halbuki aşk, sizin ve benim bildiğim aşk öyle mi? Bu bir vahşi kuştur ki, bir salonda, bir eğlence ve bir süs gibi dizden dize, omuzdan omuza dolaşması şöyle dursun, gagasının dokunduğu yerde kanamadık et, parçalanmadık kumaş; kanadının havasında devrilmedik eşya, kırılmadık saksı kalmaz. O kadar vahşi, serkeş ve haşindir. Düşününüz. Seniha tarzında, Belkıs tarzında kadınlar için böyle bir kuşu eteklerine bağlayıp dolaşmak ne kadar kaba, ne kadar zarafate aykırı bir şeydir!.. Zira, bu haddizatında salona sığmayan bir mahluktur, yuvası yalçın kayalar üstünde veyahut çöllerin içindedir. (s. 58)

Nuriye Hanım’la Hakkı Celis bu şekilde konuşturlarken sofradakiler onların yanına gelirler. Seniha şuh tavırlarla Hakkı Celis’in göğsüne uzanır. Faik de Seniha’nın ayak ucuna oturur. Tam bu sırada hasırın üstünde uzanmakta olan Belkıs Hanım, Faik’i yanına çağırınca Seniha “Gitmeyeceksiniz!” (s. 59) diye Faik’e emreder. Faik şaşkın bir hâlde tekrar Seniha’nın ayak ucuna oturur. Tüm bakışlar ona çevrilir. Bu olay Seniha ile Faik’in ilişkisinde bir dönüm noktası olur.

Ada’daki toplantılar bunlarla kalmaz. Ertesi gün bu kez Faik Bey, Yorgolu’da bir akşam ziyafeti verir. Bu ziyafete diğer toplantılardan farklı olarak Madam Kronski ve Faik’in eski tanıdıklarından Beyoğlulu genç bir kadın katılır. Ertesi akşam da Necibe

Hanımefendi'nin köşkünde yarı alaturka yarı alafranga bir eğlence yapılır. Sonrasında da gece yarısı eşeklerle Ada turuna çıkılır.

İkisinin de tanınmış ailelere mensup olmaları hasebiyle Seniha ile Faik'in ilişkileri önce Ada'da, sonra İstanbul'da duyulur. Naim Efendi ve Servet Bey ikisinin ilişkileri konusunda pek çok imzasız mektup alırlar. Naim Efendi bu konuyu konuşmak üzere Servet Bey'i yanına çağırır. Ancak o mektupta yazılanlarda yanlış bir şey bulmaz. Naim Efendi'nin üzüldüğünü fark edince Seniha'yı Ada'dan geri çağırmayı teklif eder. Ertesi akşam Seniha, Madam Kronski ile eve dönünce Naim Efendi onu özlemle karşılar ve daha sonra gelen imzasız mektupları önemsemez. Seniha'nın masum olduğunu düşünür.

Faik Bey, kumarda bir gecede üç yüz lira kaybeder. Borcunu ödemek için Cemil ile bir mektup yollar ve Seniha'dan yardım ister. Seniha Cemil'in teklifi üzerine rehin vermesi için elmaslarını ona verir ve ciddi bir şekilde düşünmeye başlar:

Seniha ilk defa olarak, o gün Faik Bey'in muhabbeti yoluna kendi vücudundan ve kendi namusundan yaptığı fedakârlığa acıdı. Bir yaz gecesi orada, birkaç kahkaha ile, birkaç buse arasında farkına varamayarak işlediği hatanın vahametini, genişliğini, derinliğini ancak o gün anladı, ne yapmıştı? Bugün merhamete avuç açmaya gelmiş şu tıraş uzun, yakalığı kirden dalga dalga dilenciye, bundan sekiz ay evvel ihsan ettiği şey, demek üç buçuk mahfaza içinde biraderine uzattığı şu taşlardan daha mı az kıymetliydi? Halbuki, Faik Bey bu taşlara malik olmak için daha ziyade yalvarmış, daha ziyade ağlamıştı!.. (s. 94)

Seniha bu olaydan sonra tekrar eski alaycı, şuh hâline döner ve yine Nuriye, Neyyire ve Belkıs Hanımlarla görüşmeye başlar. Macit Bey ile küçük bir macera yaşar. Hakkı Celis'e tekrar umut verir. O da tekrar onun için şiirler yazmaya başlar. Faik Bey ise para isterken sergilediği davranışları gördüğü için Seniha'nın kendinden soğuduğunu düşünmektedir.

Belkıs Hanım, Seniha'ya kocası ile Paris'e gideceğini söyler. Seniha'nın en büyük arzusu Paris'e gitmektir. Belkıs Hanım gibi bayağı bulduğu bir kadının Paris'e gidecek olmasına Seniha tahammül edemez. Artık eve sığmaz olur. Kimseye haber vermeden bir yerlere gidip gelmeye başlar. Naim Efendi'nin kardeşi Selma Hanım ona haber göndererek Seniha'nın zengin bir Amerikalı ile ilişkisi olduğunu ve onunla Amerika'ya kaçacağını haber verir. Ancak kimse bu habere inanmaz. Söylediklerinin

dikkate alınmadığını gören Selma Hanımefendi, Naim Efendi'nin evine gitmeyeceğine dair olan yeminini bozarak bir tören havasında konağa gelir. Naim Efendi'nin odasında Sekine Hanım, Selma Hanımefendi ve Naim Efendi toplanırlar. Selma Hanımefendi konuşur diğerleri sadece onu dinlerler. Seniha'nın rezaletleriyle tüm İstanbul'un çalkalandığını söyler. "Size haber veriyorum, haykırıyorum. Başınızı döndürüp bu kadın da ne diyor diye bir kere bakmıyorsunuz bile. Günün birinde şıppadak gözünüz açılacak amma, iş işten geçmiş olacak." (s. 121) diyerek bunca habere rağmen onların hiçbir teşebbüste bulunmamalarına kızar.

Selma Hanımefendi'nin söyledikleri çıkar. Bir akşam Seniha eve dönmez. Odasının kilidini kırıp içeriye girdiklerinde eşyalarının ve mücevherlerinin olmadığını fark ederler. Yaptıkları araştırmalar sonucunda Seniha'nın Madam Kraft adında bir kadın ile Trieste'ye gittiğini, oradan Viyana'ya geçeceğini öğrenirler. Cemil, Faik Bey ile konuşur. Faik Bey kendisinin de bu durumdan haberdar olduğunu hatta Seniha ile beraber alışveriş yaptıklarını ancak onların da haberi olduğunu düşündüğünden kimseye haber vermek ihtiyacı hissetmediğini söyler.

Seniha'nın gidişi en çok Hakkı Celis'i üzer. Fakat Faik Bey'in onunla gitmemiş olması içini rahatlatır. Seniha hakkında konuşmak için Faik Bey'in ziyaretine gider. Faik Bey Seniha'dan Trieste'ye vardıklarını, yarın Viyana'ya geçeceğini haber veren bir telgraf aldığını söyleyince Hakkı Celis Seniha'nın hâlâ onu sevdiğini düşünerek tekrar kahrolur. Ne yapacağını bilmez bir şekilde sokaklarda dolaştıktan sonra farkına varmadan Seniha'nın evine geldiğini fark eder. Konağa girdiğinde Seniha'nın babasına da Faik Bey'e gönderdiğinin aynısı bir telgraf yolladığını öğrenir ve içi ferahlar. Kendisine de böyle bir telgraf gönderdiğini umarak aceleyle evine doğru yola çıkar. Bu esnada İstanbul, en kötü dönemlerinden birini yaşamaktadır. Balkan Savaşı nedeniyle arabalar İstanbul'a aç, çıplak, hasta ve yaralı insanlar taşımakta, top sesleri gece bile susmamaktadır. Ancak Hakkı Celis, şu saatte ne o top seslerini işitiyor ve ne yanbaşından geçen arabaları görüyordu; fikrinde bir düşünce, kalbinde bir emel vardı: Eve gidip Seniha'dan bir telgraf bulmak!.. Bunun haricinde onun için hiçbir şey mevcut değildi." (s. 131)

Seniha Paris'ten yazdığı mektuplarda oradan ve oranın insanlarından övgüyle bahseder. Oraları kendi memleketinden daha fazla sevdiğini yazar. Ancak zamanla parası tükenen Seniha aç kalmak üzere olduğunu yazarak Naim Efendi'den dönüş için para ister. Naim Efendi zar zor para bularak ona gönderir. Fakat Seniha böyle birkaç

defa daha yol parası istemesine rağmen gelmez. Servet Bey, Naim Efendi'nin kendisini konakta istemediğini, kendisinin de bu eski konağa tahammül edemediğini söyleyerek Şişli'de modern bir apartman dairesine taşınır. Artık emeklilik maaşından başka bir geliri kalmayan Naim Efendi, konakta yalnız başına yaşamaya başlar. En yakın arkadaşı Hakkı Celis olur. Hakkı Celis Seniha hakkında duyduğu haberleri ona anlatmaktadır.

Nihayet Seniha Paris'ten döner. Nedim Bey adında bir mebusla birlikte olduğu, bu kişinin onun masraflarını karşıladığı dedikoduları yayılmaya başlar. Seferberlik ilan edilince Hakkı Celis orduya katılır. Çanakkale'ye sevk edileceğini öğrenir. Gitmeden önce veda ziyaretleri yapar. Sırasıyla Belkıs Hanım'ı, Nuriye ve Neyyire Hanımları ve Seniha'yı ziyaret eder. Seniha Faik Bey'i beklemektedir. Önce onu görünce çok memnun olmaz fakat daha sonra Faik Bey'le yalnız kalmamak için onun yanında olmasına memnun olur. Seniha mektuplar yazarak kendisini rahat bırakmayan eski sevgilisine, yakında evleneceği (...) Mebusu Necip Bey hakkında açıklama yapmak istememektedir. Ancak Faik Bey odaya girince ikisinin de yüzü sapsarı olur. Hakkı Celis hâlâ birbirlerini sevdiğini düşündüğü Seniha ile Faik Bey'in yanından çıkıp gitmek ister. Ancak Seniha yemeğe kalması konusunda ısrar eder. Hakkı Celis, ikisinin arasında her an bir kavga başlayacağından korkar fakat bir süre sonra ikisi de soğukkanlı davranmaya başlarlar. Sekine Hanım ve Servet Bey de gelirler.

Yemek saati gayet sessiz, ağır ve biraz da mağmum geçti. Faik Bey, yemekten evvel üst üste dört viski ve sonra da bir hayli şarap içtiği halde, yine bir parça neşelenemedi; gittikçe kasvetli, gittikçe sükûtî bir tavır aldı. Seniha, ürkek ve endişeliydi; doğru dürüst yemek bile yiyemedi; göğsü daimi bir heyecan içindeydi. Koridorda ufacık bir gürültü onu yerinden hoplatıyordu; her kapı çalınışında kalkıyor, dışarıya bakıyordu. (s. 183)

Yemek sonrasında Faik Bey ve Hakkı Celis beraber çıkarlar. Faik Bey ilk kez ona karşı yaşıtı gibi davranır ve Beyoğlu'na kadar yürümeyi teklif eder. Sonra beraber Tepebaşı Bahçesi'nin barına giderler. Burada Faik Bey içkinin de tesiriyle Hakkı Celis'e Seniha'ya olan aşkını ve onun kendisine çektiydiklerini anlatır. Seniha'nın evlenmesine engel olacağını söyler.

Romandaki son toplantı Servet Bey'in Şişli'deki evinde gerçekleşir. Kendisine bir harp zengini görüntüsü veren Servet Bey, bu ziyafeti son şeker vurgununu

gerçekleştirenlerden biri olan zengin bir tüccar adına vermektedir. Düğün gecesini andıran bu görkemli akşam yemeğinde Seniha'nın eski dostlarından kimse davetli değildir:

Yirmi, yirmi beş kişilik uzun bir sofra baştan aşağı, çiçeklerle donanmıştı. Erkekler smokinli, kadınlar dekolteydi. Yalnız iki Türk ve Alman zabiti seferî elbiseleriyle gelmişlerdi. İki Türk zabitinden biri Seniha'nın yeni sevdalılarındandı. Bu, ince, uzun bir erkânı harp kaymakamıydı ve Suriye'den henüz avdet etmişti: Siyah kadife renginde gözlerini bir dakika olsun, genç kızın üzerinden ayırmıyordu ve genç kız onu, herkese kısaca "Azmi Bey" diye tanıtıyordu. Fakat bazı samimi dostlarına yavaşça "Azmi Bey, nişanlım!" diyordu. Piyanoda mütemadiyen biri çalıyordu ve kalabalık büfenin önünden ayrılmıyordu. (s. 211)

Naim Efendi bir haftadır can çekiştiği için Sekine Hanım onun yanındadır. Servet Bey Naim Efendi'nin nasıl olduğunu soran bir misafirlerine gülerek: "Maatteessüf, hâlâ ölmedi; biçare adam, bir türlü Azrail bile alıp götürmek istemiyor!" (s. 212) diye cevap verir. Yemekte yalnız Azmi Bey değil şeker tüccarı da Seniha'yı hayran gözlerle takip etmektedir. Azmi Bey kendisi gibi asker olan arkadaşı Hüsnü Bey ile etraflarındaki kişiler hakkında konuşmaktadırlar. Azmi Bey'in: "Biz bu alçaklar için mi harp ediyoruz? Bunlar yesin, içsin; göbekleri ile yanaklarını şişirsin diye mi?" sorusuna arkadaşı Binbaşı Hüsnü Bey: "Ne yaparsın, diyorlar ki, her yerde böyleymiş. Cephelerin arkasında bir alay hırsız varmış; düşün Almanya'da bile..." (s. 213) şeklinde yanıt verir.

Daha sonra yemeğe geçilir. Yemek masasında Hüsnü Bey, Hakkı Celis'in nasıl şehit olduğunu en ince teferruatına kadar anlatır. Seniha ve Servet Bey bu konuşmadan rahatsız olur. Azmi Bey birkaç kez arkadaşını susturmaya çalışsa da muvaffak olamaz. Hüsnü Bey anlatmaya devam eder. Hakkı Celis'e içirdiği son suyun burnundan fişkırdığını anlatırken Seniha daha fazla dayanamaz ve Azmi Bey'den ne yapıp edip Hüsnü Bey'i susturmasını ister. Bunun üzerine Azmi Bey: "Azizim Hüsnü Bey, yeter artık, (...) görmüyor musunuz, Seniha Hanım fazla müteessir oluyor. Böyle bir sofrada bu hazin şeyleri tekrara ne lüzum var?" (s. 217) diyerek onu susturur. Kadınlardan bazılarının gözleri yaşarır. Şeker tüccarı ise Seniha'nın takdir edeceğini düşünerek Hakkı Celis'in medfûn olduğu yere muhteşem bir mezar yaptırmak istediğini söyler ve bu davranışının Seniha üzerindeki etkisini görmek için ona bakar. "Fakat, Seniha sadece güzel ve süslüydü." (s. 217)

Kıralık Konak romanı baştaki tanıtım bölümünü sayılmazsa bir toplantı ile başlar ve yine bir toplantı ile sona erer. İlk toplantı Naim Efendi'nin eşyaları değiştirilerek alafranga bir hava verilmeye çalışılan eski konağında Seniha tarafından verilen bir çay partisidir. Bu toplantıda ev halkından Seniha, Cemil ve Madam Kronska vardır. Konuklar ise Faik Bey, Belkıs Hanım, Nuriye Hanım, Neyyire Hanım, Hakkı Celis, Macit Bey, Nazif Bey ve ismi verilmeyen Beyoğlulu birkaç madamdır. İlk toplantı esnasında Seniha, yaşadığı çevreden memnun olmayan Avrupa'ya gitmeye can atan, Faik Bey'in ilgisini çekmeye çalışan bir genç kızdır.

Son toplantının baş kahramanı yine Seniha'dır. Ancak toplantının mekânı ve konukları tamamen değişmiştir. Bu kez toplantı Servet Bey'in bin bir özenle döşediği Şişli'deki modern bir apartman dairesinde yapılmakta ve son şeker vurgununu yapan bir tüccar şerefine verilmektedir. Bu toplantıya Seniha'nın eski dostlarından kimse davet edilmemiştir. Naim Efendi ölüm döşeginde olduğu için Sekine Hanım da toplantıda yoktur. Ve bu toplantının en önemli kısmı Hakkı Celis'in şehit olmasının Binbaşı Hüsnü tarafından anlatılmasıdır. Seniha'nın aşkından vazgeçip vatani için savaşmayı seçen Hakkı Celis "Naim Efendi hıçkırıklarında devam etsin ve Seniha Almanyalı, Avusturyalı zabitlerle rahat rahat çay ziyafetleri verebilsin diye" (s. 174) ölümüne gittiğini düşünerek Çanakkale'de şehit olmuştur. Seniha ise yaşamına eskisi gibi devam etmektedir fakat Naim Efendi ölüm döşegindedir.

2.13.2. Nur Baba¹¹⁴

Nur Baba romanı Bektaşî tekkelerinden birinde düzenlenen bir toplantı ile başlar. Şafak sökmek üzeredir. Sekiz saattir devam eden ve bu süre zarfında sürekli içki içilen toplantının misafirleri biten içkinin tazelemesi için bir şeyler söylemektedir:

İstanbul'un yedi tepesinden birinde, eski bir Bektaşî dergahında kadın, erkek mest bir küme muhib, sabaha karşı hep bir ağızdan böyle konuşuyorlardı. Aralarında sesini çıkarmayan yalnız mürşidin zevcesi Bacı Celile Hanım idi. Hattâ o bu sözleri biraz hiddetle dinler gibiydi, zira kendisi her şeyi tadında bırakmak taraftarıdır. (s. 22)

Roman kişilerinin tanıtıldığı bu ilk toplantıda okuyuculara önce Celile Hanım tanıtılır. Çünkü diğerleri içkinin tesiriyle kendilerinden geçtiklerinden akli başında olan ve

¹¹⁴ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Nur Baba* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017).

anlatıcı tarafından “her şeyi tadında bırakmak taraftarıdır” sözleriyle daha itidalli olduğu belirtilen kahramandır. İkinci olarak ortamın bu hale gelmesinin müsebbibi olan tekkenin şeyhi Nur Baba tanıtılır: “(...) bu genç ve havaî mürşid, diğer mürşidler gibi, ilâhiler, neyler, sazlarla gerilen sınırları idare etmek kabiliyetinden mahrumdur ve onun riyaset ettiği sofralar, ekseriya, ya bir tekme ile devrilmek veya sesi fazla çıkan bir buse ile perişan olmak âkıbetine mahkûmdur.” (s. 22)

Nur Baba otorite kurmak konusunda yetersiz kaldığı için meclisin düzensizliğinden rahatsız olan Celile Bacı kontrolü ele alır ve diğerlerini sükûta ve içki içmeyi bırakmaya davet eder. Ancak ne muhibbesi Ziba Hanımefendi ile hararetli bir sohbe dalmış olan Nur Baba ne de diğer muhibler muhabbetin bitmesine razı olur. Bu esnada mecliste bulunan diğer kişilerin hal ve hareketleri konusunda kısaca bilgi verilerek okuyucunun gözünde ortam canlandırılır:

Biraz evvel, karşı karşıya oturan Nasib Hanım’la Rauf Bey şimdi yan yana gelmişlerdi; Nesimî ve Necati Beyefendiler arasında bağdaş kuran udî Niyazi gittikçe artan bir gönül okşama ile yeni bir fasıl için, udunu belki yirminci defa olarak tekrar akort etmeye başlamıştı; akşamdan beri bacının hemşirezadelerini bin türlü tuhafliklarla deruni kâhkahalar içinde kıvrandıran miralay Hamdi Bey ise, şimdi yüzünü kâmilan onlara çevirmiş ve cinaslarına nüktelerine, çehresinin şeytanî buruşukluklarına maskaralığın en son belâgatini vermeğe koyulmuştu. (s. 23)

Tekrar içki getirilmesi için emir veren Bacı sinirli bir şekilde diğerlerini tek tek süzer ve söylenir. Onun mırıldanmalarını işiten Nesimî Bey, Bacı’ya sıkılmasının sebebini sorar. O da tekkenin vaziyeti hakkında eleştirilerini dile getiren şu sözleri söyler:

Allah’ı severseniz, siz bâri böyle demeyin Beyefendi. Siz ki dergâh nedir bilirsiniz, tarikatın erkânına benden ziyade vakıfsınız. Bana söyleyin, böyle meydan, böyle muhabbet nerede gördünüz? Baba kendinden geçmiş, evlâtlar her istediğini yapar. Rapt yok, zapt yok, lokma zamanı ise hiç belli değil. Bunun sonu neye varır böyle? (s. 23)

Kimseye söz geçiremeyen Celile Bacı, meclisteki genç kızlara bağırarak hâlâ burada neden kaldıklarını sorar. Onun bağırmasıyla bir gerginlik çıkacak gibi olur ancak Nuriye Hanım’ın dolu içki şişesi getirmesi ve derviş Çınarî’nin mezeleri tazelemesiyle sofranın neşesi tekrar yerine gelir. Baba ilk dizesini okuyarak bir nefes başlatır. Fakat daha nefes bitmeden Ziba Hanımefendi’nin bağırmasıyla dikkatler ona yönelir. Ziba

Hanım eğer biraz daha ısrar edecek olursa gece demeden çıkıp gideceğini söyleyerek Nur Baba'ya öfkelenir. Bütün toplantı boyunca gizliden gizliye Ziba Hanım'ı bir konu hakkında ikna etmeye çalışan Nur Baba tüm gözlerin üzerine çevrilmesi üzerine meseleyi açıklamak zorunda kalır:

Bu Hanımefendi, dergâhın en eski evlatlarından olmasına ve aramızdaki hukukun samimiyetine rağmen birçok zamandır semtimize uğramaz olmuştu. Kendisine evvelâ bunun için gücendik. Fakat bir şey diyemezdik. Gelip gelmemek kâmilen ona ait bir haktı. Fakat Hanımefendi, bununla da kalmadı. Yavaş yavaş buraya gelmek isteyenlere de mâni olmağa başladı ve kendi evini bir dergâha çevirip bu suretle, dergâh ehlinin çırağını söndürmek istedi. Nitekim, kaç zamandır işitiyorum, biliyorum ki bir hanımcağız var. Kendisini pek küçükken tanıdığım bir hanım... Buraya gelmek, nasip almak istiyor. Ziba Hanımefendi ise, bu hanıma olan karabetinden istifade ederek işini gücünü bırakmış, her türlü vasıtaya müracaat ediyor, zavallıyı bu fikrinden vazgeçirmeğe çabalıyor. (s. 27)

Ziba Hanım bu açıklama üzerine Nur Baba'nın kendisine iftira attığını, dergâha gelmek isteyen değil, getirilmesi istenen bir kadın olduğu söyler ve odadan hemen dışarı çıkar. Nur Baba, gitmesine engel olmak için Celile Bacı'yı onun arkasından gönderir. Meclisteki herkes birbirine bahsi geçen hanımın kim olduğunu sorar. Kimsenin bu konuda bilgisi yoktur. Sadece Nasib Hanım, gizlice Rauf Bey'in kulağına bu hanımın Eşref Paşa'nın eşi Nigâr Hanım olduğunu fısıldar. Böylece romanın en önemli kadın kahramanının ismi öğrenilmiş olur.

Toplantı, uzun süredir dergâhtan uzak duran Ziba Hanımefendi'yi, yeğeni Nigâr Hanım'ı dergâha getirmeye ikna etmek için düzenlenmiştir. Gece boyunca Nur Baba'nın ikna çabalarına direnen Ziba Hanımefendi nihayet isyan ederek meclisi terk eder. Celile Bacı geri geldiğinde Nur Baba'ya Ziba Hanım'ın bir sinir krizi geçirerek bayıldığını ve şimdi içeride hasta bir şekilde yattığını haber verir. Nur Baba onu küstürdüğüne çok pişman olur. Bir şey yemeyeceğini, diğerlerinin yiyebileceklerini söyleyerek o da meclisi terk eder. Artık kimsede içecek hâl kalmamıştır, akşamdan beri Nasib Hanım tarafından rahat bırakılmayan Rauf Bey de ayrılır. Diğerleri derviş Çınarî'nin anlattıklarına gülmeye başlar.

Romandaki bu toplantının en önemli işlevi romanın önemli kahramanlarını tanıtmak ve romanın en önemli meselesi hakkında okuyucuya bilgi vermektir. Ayrıca başta

tekkenin şeyhi Nur Baba olmak üzere diğer kişilerin ne kadar yozlaşmış oldukları sergilenir. Nigâr Hanım'ın kim olduğu konusunda bir merak uyandırılarak toplantının anlatımı sona erdirilir.

Romandaki ilk toplantıdan sonra geçmişe dönülerek Nur Baba'nın, dergâhın kendinden önceki mürşidi olan Afif Baba tarafından Anadolu'dan sekiz dokuz yaşlarında getirilmesi ve onun ölümünden sonra eşi Celile Bacı ile evlenerek dergâhın başına geçmesi anlatılır. Bir gün İstanbul'un tanınmış ve zengin ailelerinden birinin kızı olan Ziba Hanımefendi dergâha gelir. Daha ilk gelişinde Nuri Baba'ya kapılır ve “Sen Nursun! Nur-u ilâhisin. Nur Baba, nur, nur!” (s. 43) diye bağırarak takılarını çıkarıp mürşide atar. Bu olaydan sonra Nuri Baba, Nur Baba adıyla ünlü olur ve dergâh Ziba Hanımefendi'nin parasıyla şenlenir. On yıl süren bu muhabbet Nur Baba'da pek çok değişime sebep olur:

Nur Baba, Ziba Hanımefendi'yi tesadüf etmezsen evvel ne idi? Bir külçe ihtiras, bir küme iştiha... Safa Efendi'nin kızı elâ gözlü Ziba, bu işlenmemiş cevheri kendi göğsünün ateşinde eritti;eledi, süzdü, ondan tiraşide ve mutena bir put, bir aşk ve ihtiras putu yaptı. Bunun içindir ki, elli senenin yükile ağırlaşan ve hayatını muhabbete feda etmiş her ihtiyar kadın gibi artık başkalarının sevişmelerini temaşada lezzet ve teselli bulması lâzım gelen Ziba Hanımefendi, hâlâ Nur Baba'yı kıskanmakta devam ediyor. Her ihtimale karşı, bu son şaheserini ölünceye kadar kendine saklamak istiyor. (s. 45)

Nur Baba ile tartışan Ziba Hanımefendi ertesi gün kardeşi Sacit Bey'in kızı Nigâr'ın yanına gider. Nigâr Hanım, eşi Eşref Paşa Madrid'e sefir tayin olduktan sonra iki çocuğu ile Kanlıca'da annesinin yanında kalmaktadır. Ziba Hanımefendi yeğenine Bektaşî olup olmak istemediğini sorar. O bu soruya çok şaşırınca halası tekkede onun Bektaşî olmak istediğine ancak kendisinin buna mâni olduğuna dair bir dedikodu dolaştığını söyler. Bunun üzerine Nigâr Hanım tekke mensuplarından Nasib Hanım kendisine sürekli tekkeden övgüyle bahsedince kendisinin de laf olsun diye “Ah ne kadar isterdim, sizinle beraber olmak, sizin içinizde bulunmak... Bütün bu âlemleri yakından görmek, anlamak...” (s. 49) dediğini söyler. Böylece meselenin buradan çıktığı anlaşılır ve Ziba Hanımefendi nihayet rahat bir nefes alır. Dört gün sona Nigâr Hanım, halasından kendisiyle ilgili meselenin tekkede hâlâ konuşulmaya devam ettiğini ve bu meselenin açıklığa kavuşması için onu köşkte beklediğini bildiren bir mektup alır. Halası ile Nur Baba arasında yaşananlardan dolayı Nigâr Hanım'ın

büyüdüğü evde Bektaşilik ve Bektaşiler hakkında hep olumsuz konuşulmuştur. Bu nedenle Nigâr Hanım onlara karşı olumsuz hisler beslemekte ve tüm merakına rağmen Ziba Hanımefendi'nin çevresine girmekten çekinmektedir. Ancak Nigâr Hanım “koskoca Ziba Hanımefendi’yi, bütün debdebe ve ihtişamı ile boylu boyuna yere seren o karanlık mahfelin tehlikeli eşliğini hiç olmazsa bir defa görmek merakına düş(er).” (s. 56-57) Ayrıca Nasib Hanım’ın tekke hakkında anlattıkları da merakını kamçılar. Bu nedenle halasının davetine icabet ederek akşama doğru onun köşküne gider.

Romandaki ikinci toplantının başlangıcında Nigâr Hanım, Nasib Hanım’la sohbet ediyor gibi görünerek ilk kez dâhil olduğu bu insanları ve onların ortamlarını sessizce tetkik eder. Nur Baba’yı tahmininden çok farklı bulur:

Nur Baba denilen adam tahmin ve tasavvurunun çok fevkinde idi; şalvarlı değildi, ne de belinde kemeri vardı; koyu renk bir pantolon üstüne yakası kapalı beyaz bir keten yelek giymiş ve aba yerine sırtına ince siyah kumaştan bir cübbe geçirmişti. Bu kıyafetin kendine mahsus sade, zarif bir resmiyeti vardı. Yalnız, başı bu düzgün kıyafet üstünde pek intizamsız, âdeta perişan duruyordu. (s. 58)

Nur Baba Nigâr Hanım’a kendileri gibi bir şeyler içmesini söyler ancak o rakı içmeyi istemez. Bunun üzerine Nur Baba kendileri içkinin önemini şu sözlerle ifade eder: “Bizce, hele şu dakikada, kelâmın, neşenin ve muhabbetin masdarı buzlar içinde gördüğünüz şu şişedeki mayidir. Biz hikmeti kelâmı bundan istihraç eyleriz, şevki ruhumuzu bundan iktibas ederiz, birbirimizi bunun başında tanır, anlar, görür ve... severiz.” (s. 59)

Nur Baba daha sonra kendi kadehini törensel bir tavırla Nigâr Hanım’a uzatır fakat o içmek istemez. Diğerleri ise içmesi için ona ısrar eder. Hemen yanına oturan Nasib Hanım ise mürşidin kendi eliyle, kendi kadehinden içki sunmasının ne kadar büyük bir ayrıcalık olduğunu söyleyerek kadehi almasını ister. Bunun üzerine Nigâr Hanım içmese de kadehi alır ve dudaklarına götürür. Nigâr Hanım, masada bulunanların aynı kadehten içmelerinden tiksinerken imalı bir tarzda Nasib Hanım’a Bektaşiliğin zor olduğunu söyler. Bu sözlerle kulak misafiri olan Nur Baba: “O kadar güç değil efendim; ancak kibir ve gururdan, hükmü masivadan biraz ayrılmak lâzım.” (s. 61) sözleriyle Nigâr Hanım’ı eleştirir. Nigâr Hanım sözlerini açıklamaya çalışırken halası önce onu sonra Nur Baba’yı eve davet eder. Ziba Hanım “herkes nazarında terk edilmekten korkan ve bunun için mürşide yaklaşmak isteyen genç kadınları mümkün mertebe

uzaklaştırmaya uğraşan kıskanç, eski bir muhibbe seviyesine inmiş görünmekten bir ân evvel kurtulmak” (s. 61) için Nigâr Hanım’la Nur Baba’yı konuşturmak, hatta gerekirse kendi yeğenini onun kollarına atmak istemektedir. Nigâr Hanım Nasib Hanım’a söylediği sözlerin yanlış anlaşıldığını, halasının bu meselede kabahati olmadığını ifade eder. Bunun üzerine Ziba Hanım Nur Baba’ya diğerlerine de bu konuda gerekli açıklamaları yapmasını söyleyerek ikisini konuşmaları için yalnız bırakır. Nigâr Hanım, halasının bu davranışına bir anlam veremez ve ne yapacağını şaşırır. Sonrasında hemen Nur Baba’ya dışarı çıkmalarını teklif eder ve diğerlerinin yanına dönerler. Nur Baba ve diğerlerinin hiçbir şey olmamış gibi eğlencelerine devam etmesine tahammül edemeyen Nigâr Hanım, oradan uzaklaşmak için Nasib Hanım’la bahçede dolaşmaya çıkar. Nigâr Hanım Nasib Hanım’a söz olsun diye söylediği sözleri diğerlerine söyleyerek başına iş açtığı için sitem eder. Ancak Nasib Hanım meselenin çok daha öncelere dayandığını açıklar. Nur Baba, Nigâr Hanım’ı daha önce halasının yanında görür görmez vurulmuş ve o günden beri sürekli ondan bahsetmeye başlamıştır. Onun bu hâlini gören Nasib Hanım da Nigâr Hanım’ın Bektaşilerin arasına katılmak istediğini söylemiştir. Ziba Hanımefendi ise bunu duyduktan sonra tekkeye uğramaz olmuştur. Nasib Hanım, Nigâr Hanım’a halasının onu kıskandığından, onun hakkında Nur Baba’ya olumsuz şeyler anlattığından, Nur Baba’nın kadınlar tarafından ne kadar sevildiğinden bahseder. Sonrasında Nur Baba’nın şarkı söylediğini işitirler. Nasib Hanım, bu şarkıyı Nigâr Hanım için söylediğini, mürşidin kendine yalvardıkları halde kolay kolay şarkı söylemediğini belirterek Nigâr Hanım’ın gururunu okşar. Masadan öfkeyle kalkan Nigâr Hanım, Nasib Hanım’ın telkinleri sonrasında oldukça neşeli bir şekilde masaya döner. Nur Baba ile serbest bir tarzda sohbet eden Ziba Hanım, yeğenine: “(...) doğrusu bugün beni çok meyyus ettin, erenler senin kabili irşad olmadığını söylüyor.” (s. 69) diyerek kızdırmaya çalışır. Nur Baba kızgınlıkla onun yalan söylediğini belirtir ve azarlar bir şekilde Ziba Hanım’a bakar. Nigâr, Nur Baba’nın bu davranışından çok memnun olur ve yüzünde bir tebessümle bakışlarını ona çevirir. Sonrasında Nur Baba’nın önderliğinde ilahi söylerler. Nigâr Hanım herkes tarafından şevkle söylenen bu ilahiden çok etkilenir ve tekrar söylemelerini ister. Akşamın ilerleyen saatlerinde Nigâr Hanım tam da onların istedikleri gibi neşeli, şuh bir kadın hâline gelmiştir. Onun bu hâlini gören Ziba Hanım, Nur Baba’ya: “Nihayet irşada muvaffak oldunuz; ne kadar olsa benim kanımdan, benim kanımdan...” (s. 70) diyerek bağırır.

Evli, iki çocuk annesi, şimdiye kadar hiçbir aşırı hareketi görülme­yen Nigâr Hanım, halasının kışkırtmaları, Nasib Hanım'ın telkinleri ve halasından aldığı genlerin etkisiyle bir gecede çok farklı bir kadın haline gelir. Macid'in: "Ben bilirim; senin ruhun tıpkı başını kanadının altına sokmuş bir kuş gibidir. Harice karşı o kadar örtülü, o kadar saklı durursun ve hayat namına yalnız kendi kalbinin vuruşlarını dinlersin. Biraz açıl­san biraz kımıldasan, biraz uçsan..." (s. 71-72) "Sen beyaz ve korkak bir pervanesin, Nigâr Abla!" (s. 72) sözleriyle tanımladığı Nigâr Hanım kanatlarını sonuna kadar açar ve annesini, eşini, çocuklarını terk edip Nur Baba'nın ardına düşer. En sonunda da bu korkak pervane, Nur Baba'nın ateşinde tüm hayatını yakar.

Anlatıcı, Nigâr Hanım'ın bundan sonra yaptıklarını Macid ile olan konuşmalarından aktarır. Nigâr Hanım Macid'e bu gecedan bir hafta sonra tekkeye gittiğinden, oradaki insanlardan ve orada gördüklerinden heyecanla bahseder. Macit İslâm felsefesine ilgi duyduğu zamanlar yaşlı ve âlim bir dostu ona bu tarikat hakkında bir pek çok bilgi vermiştir. Ancak Nigâr Hanım'ın anlattıkları onu da cezbeder:

Bir zaman oldu ki, ona âdetâ Pierre Loti'den bir sahife okuyor gibi geldi. Şarkı, Şark hayatını, Şark manzaralarını bütün meslektaşları gibi ancak Frenk edebiyatının yapma âyinlerinde görüp sevmeye alıştığı için işittiği hikâyenin birçok yerlerini sanatkârane ve tatlı bir tecessüsle dinledi ve kendi kendine tekrar tekrar: "Théophile Goutier bunu görmeliydi, Loti bunu işitmeliydi. Ne âlem! Ne âlem!" diye söylendi. (s. 75)

Macid'de Nigâr'ın anlattığı bu ilginç mahfili görme isteği uyanır. Ancak kendisindeki değişimin farkında olan Nigâr: "Öyle amma, insan orada kabil değil temaşa mevkiinde kalamıyor, her nasılsa, bilmeyerek, istemiyerek oyuna karışıyor" (s. 75) sözleriyle onu uyarır. Ancak Macid bu durumun insanına göre değişeceğini belirterek bir kere tecrübe etmelerini teklif eder.

Romadaki üçüncü toplantı Nigâr Hanım ve Macid'in nasip alması sebebiyle tertiplenen Âyin-i Cem olur. Nur Baba dergâhındaki toplantının tüm hazırlıklarının Derviş Çınarî tarafından yapıldığı anlatılırken onun geçmişinden, tekkeye ve oradaki kişilere bakışından bahsedilir ve sonra bu törenin Nur Baba için önemi aktarılır:

Nur Baba'nın bin endişe, bin dert, bin zahmet içinde aylarca beklediği bugün, nihayet bütün haşmeti ve bütün debdebesile yaklaştı. Genç mürşid hayatında bu kadar mühim bir gün hatırlamıyor; o, bu akşam kendi dergâhında yalnız güzellikte

ve zenginlikte yekta bir kadının şerefine bir şehir-i âyin hazırlamakla kalmıyor, aynı zamanda kendi kudretinin bu nadir ve güzide muzafferiyeti namına da şenlikler yapıyordu. (s. 79)

Âyin-i Cem, Macid'in hatıra defterinden nakledilir. Yazar artık tamamıyla Nur Baba'nın etkisi altına giren Nigâr Hanım'ın değil, olaylara daha tarafsız, daha eleştirel bir bakış açısıyla bakabilen Macid'in gözüyle bu toplantıyı aktarma yolunu seçer. Macid, Ziba Hanım'ın teşvikleri ile Nigâr Hanım'la beraber Bektaşilik tarikatına girmeye karar verir. Nigâr Hanım onun girmesine taraftar değildir fakat onun karşı olması Macid'i teşvik etmiştir. Nigâr Hanım ve Macid'i Bektaşî tarikatına giriş töreni için Ziba Hanımefendi arabasıyla tekkeye götürür. Macid ilk defa buraya geldiği için her şeyi, herkesi tetkik eder. Oradaki insanları ve Nigâr'ın onlara aşına davranışlarını görünce onların arasına neden katıldığını anlayamaz: "Bektaşilik nerede, Nigâr nerede? Terbiyesi, zekâsı, iktisap ettiği malûmat, hayat tarzı, düşünüşü, giyinişi hep buna zıt değil mi? Acaba o da mı halasını senelerden beri pençesi içinde sıkı o genç dervişe şikâr oldu? Buna da ihmal veremiyorum." (s. 84)

Macid, okuyucunun daha önce tanıdığı kişilerle ilk kez şimdi tanışır ve bu kişiler onun gözünden bir kez daha tanıtılır. Macid, araba yolculuğundan başlayarak tekkede karşılanmalarını, tören sırasındaki ritüelleri ve tören sonrası kurulan içki sofralarını ve müzik faslını ayrıntılı bir şekilde anlatır. Ancak tören sonrası yaptıklarından rahatsız olmuştur:

Hakikaten ben bu gece ne çirkin, ne mânasız şeyler yaptım! Şüphesiz ki, hayatımın bu safhası benim için ister istemez itirafı güç bir macera olacak; bu tuhaf merasimin sonunda hissettiğim zillet, beni kendime karşı işlenmiş bir günahın mücazâtı gibi, daima, daima tazip eyliyecek. Ben biraz evvel bu elli kişiden mürekkep seyirci halkası ortasında ne idim? Ne vaziyette idim? Hiç şüphesiz, bilmiyerek bir sirk ortamında takla atan bir 'clown' kadar gülünç idim. (s. 95-96)

Yıllardır Nigâr Hanım'a karşı gizli bir sevgi besleyen Macid, ayinin ilerleyen saatlerinde davranışlarını gördükçe onun hakkında ne düşüneceğini şaşırır: "Bir saat geldi ki ağırbaşlı beyaz muhibbemi artık hiç tanıyamaz oldum; bu, bütün tavırlarile sarhoş, şuh ve aşifte bir kadın... Acaba her kadının benliğinde böyle doğmak için fırsat bekliyen rüşeym halinde bir fahişe mi saklıdır?" (s. 104) Bir süre sonra Macid

etrafındakileri daha fazla görmemek için sarhoş olmak ister ve sızmak üzere olduğunu fark edince de Bacı'dan kalacağı yeri göstermesini ister.

Macid daha sonra yaşadıklarını hatırlayınca gördüklerini nasıl konumlandıracağını bilemez: “Ben nerede idim? Nereden geliyorum? Sefih bir Acem emirinin sarayına mı gitmişim? Hoppa bir Türk prensinin eğlencelerine mi iştirâk etmişim? Tarihin hangi faslında, dünyanın hangi kıtasında idim?..” (s. 106) Tuhaf bulduğu Nur Baba için de ilginç benzetme yapar: “Baştan başa ihtiras, baştan başa iştiha olan bu adam İstanbul'un sakin bir köşesinde, orta zaman masallarındaki gibi, ateşi hiç sönmeyen bir ocak üstünde, birçok ruhların kaynadığı şeytanî bir kazanı, fasılasız karıştırmakla meşgul oluyor.” (s. 107)

Âyin-i Cem gecesinden sonra Nur Baba Nigâr Hanım'ın sürekli etrafındadır. Kâh bir sandala binip evinin önünde şarkılar söyler kâh Beyoğlu'ndaki mağazaları onun ardı sıra dolaşır ve nihayetinde Nigâr Hanım'ı elde eder. Sonrasında yaşananlar anlatılmaz. Romanda “Zeyl” başlığını taşıyan bölümde aradan beş altı sene geçmiştir. Annesini, eşini ve çocukları terk ederek tekkede yaşamaya başlayan Nigâr Hanım otuz yedi yaşına rağmen yaşadığı hareketli hayatın sonucu sesi kısılmış, vücudu yıpranmıştır. Nur Baba artık onu ihmal etmektedir fakat Nigâr Hanım Nur Baba'nın eski muhibbeleri gibi bir süre itibar gördükten sonra bir kenara atıldığını kabul etmek istemez. “Zira, kendi buraya gedikli mihman olarak geldiği zaman, yıkılmağa yüz tutmuş bir viraneden ibaret olan Nur Baba dergâhının bu şimdiki muazzam konak haline girişi onun sayesinde, onun serveti sayesinde.” (s. 151)

Nigâr Hanım artık ne kadar içerse içsin sarhoş olamaz, bu nedenle kendisi gibi olan Derviş Çınarı'nın getirdiği afyonla acılarından biraz kurtulmaya başlar. Ancak her şeye rağmen Nur Baba'yı sevmekten vazgeçmez. Macid defalarca kendisini çağırır ve düştüğü bu durumdan kurtarmak ister ancak o çektiği ızdıraptan zevk aldığı için bunu kabul etmez.

Romandaki dördüncü ve son toplantı Nevruz kutlamaları olur. Dergâhta yine hummalı bir hazırlık vardır. Nigâr Hanım oldukça hasta olmasına rağmen hazırlıklara yardım etmektedir. Geçen seneler Nur Baba'nın sadece tavırlarında birkaç değişikliğe sebep olmuştur. Bunun dışında eski ihtişamını devam ettirmektedir:

Nur Baba sabahtan beri yalnız akın akın gelen mihman ve muhibbanı kabul ile meşguldü. Nevruz günleri âdet, bahçede toplanmayı müstelzem iken bu sefer

havanın fazla soğuk oluşu hepsini küçük bir odada bir kocaman mangalın etrafına toplamıştı. Buna rağmen kadınlar Nevruz şerefine pembe ve beyaz entariler giymişler ve erkekler yakalarına mevsimin çiçeklerinden takmışlardı. Nur Baba'nın sert vücudu da yumuşak ve ince kumaşlar içinde idi ve sakalı envai kokularla meşbu idi. Altı seneden beri hiçbir hattı bozulmayan çehresinde bu sakal her vakitten ziyade siyah ve muhteşem duruyordu. Tavırlarına da vakarı andıran bir ağırlık gelmişti. Eskisi gibi ne fazla gülüyor ne fazla söylüyor ne de fazla lâubaliliklere düşüyordu. Gözlerinde tatlı bir hüznün gölgesi vardı. (s. 161-162)

Nur Baba'nın müritleri ondaki bu değişimi yeni aşkına bağlamakta ve onun bu kez Süheylâ adındaki genç kıza gerçekten tutulduğuna inanmaktadırlar. Nevruz kutlaması esnasında Nur Baba orada bulunanlara bir müjdesi olduğunu söyleyerek yeni gözdesi Süheylâ ile gelecek hafta nikahlarının kıyılacağını haber verir. Bunun geçici bir sevda olduğunu düşünen Nigâr Hanım bu haberi duyunca ağır bir darbe yer. Nur Baba'nın artık tanıyamadığı biri hâline geldiğini düşünür:

Artık onu tanımıyordu. Kimdi bu adam? Kimdi bu adam? Nereden, nasıl ve niçin onun hayatına karışmıştı? Bu siyah sakal ve bu solgun beniz neye alâmetti? Bir an içinde arkasında bıraktığı bütün tanıdık çehreleri hatırladı. Bunlar zamanın ve mesafelerin uzunluğuna rağmen ona bu adamdan daha yakın görünüyorlardı. (s. 165)

Artık ayağa kalkacak hali kalmayan Nigâr Hanım dertop olup Nur Baba'nın postunun kenarına çöker. Nur Baba ortamı tekrar şevklendirmek için yeni yazdığı Nevruziye'yi okumaya başlar. Kutlamaya katılanlar vezin ve kafiye bulunmayan bu şiiri huşu ile dinleyip övgüler yağdırırlar.

Nur Baba, Süheylâ ile evlendikten sonra Nigâr Hanım neredeyse kimse ile görüşmez ve konuşmaz bir hâle gelir. Sadece Derviş Çınarî ile dostluk etmektedir. Bir gün Derviş Çınarî ona Macid'den bir mektup getirir. Avrupa'dan yeni dönen Macid onu Nişantaşı'ndaki evine çağırmaktadır. Nigâr, ertesi günü onun evine gider. Macid onun perişan halini görünce gelip evine yerleşmesini, çocukları İstanbul'a gelince onların da kendisiyle burada kalmasını teklif eder. Ancak Nigâr, Nur Baba ile konuşmadan böyle bir karar veremeyeceğini söyleyince Macid'in kalbi ona karşı nefretle dolar.

Romadaki ilk toplantıda Nur Baba ile Ziba Hanımefendi arasındaki sorunun, Ziba Hanım'ın yeğeni Nigâr Hanım'la alakalı olduğu açıklanır. İkinci toplantıda Nigâr

Hanım Nur Baba ile tanışarak onun etkisi altına girer. Üçüncü toplantıda Macid ile nasip alır. Ancak Macid'in nasip alması sadece meraka dayanmaktadır. Dördüncü toplantıda Nigâr Hanım halası Ziba Hanımefendi'nin durumuna düşmüştür. Artık Nur Baba'nın yeni bir gözdesi vardır. Nigâr, bir zamanlar Macid'e Ziba halasının köşkünde şahit olduğu bu dünya için “Bu âlemde her şeyin sonuna kadar gidiliyor. Musiki sabaha kadar devam ediyor, içki son damlasına kadar içiliyor, muhabbet ekseriya yıllarca sürüyor.” (s. 73) demiştir ve dediği gibi bu yolun sonuna kadar gider, kendisine tanınan kurtuluş çarelerini reddeder.

2.13.3. Sodom ve Gomore¹¹⁵

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun mütareke döneminde İstanbul'daki ahlaki yozlaşmayı anlattığı *Sodom ve Gomore*, Captain Gerald Jackson Read'in Leylâ'nın evindeki çay davetine hazırlığı ile başlar. İstanbul'a gelişinden beri etrafı kadınlarla sarılan, hükümetin kendisine verdiği işleri bile yapamaz hâle gelen Captain Jackson Read, artık aşk ve sevdâ oyunlarına doymuştur. İlgisini çeken sadece Leylâ kalmıştır. “Gerçekten bu Türk kıızıyla münasebetlerinde ta başından beri bir fevkaladelik vardı. (...) Zira bu kız İstanbul'da tanıdığı kadınların -mukayese edilmez bir surette- en zekisi, en bilgilisi ve İngiliz terbiyesine, İngiliz kültürüne en ziyade yakın olanıydı.” (s. 15)

Leylâ'nın babası Sami Bey, Beyoğlu muhitindeki geniş münasebetleri sayesinde Captain Jackson Read'le tanışır ve ikinci, üçüncü görüşlerinde onu evine davet eder. O günden sonra Jackson Read, eve gelip giden yabancı zabitler arasında ilk sırayı alır. Çay davetinin verildiği akşam Jackson Read, Sami Bey'in Nişantaşı'ndaki evine vardığında Leylâ onu kapıda karşılar. Neşeli, yüzeysel konuşmaların yapıldığı salona girişiyse etrafa tuhaf bir sessizlik hâkim olur.

Herkes huzurunu kaybetmiş gibiydi. Hanımlarda artık yanlarındaki erkeklerin kendilerine ne söylediklerini işitmeyen, erkeklerde artık bunlara ne söylemek lazım geldiğini bilmeyen bir hal vardı. Şurada burada birkaç zoraki kahkaha, barutu bayatlamış fişekler gibi odanın içinde basit bir yüksekliğe kadar çıkıp sönüveriyordu. (s. 18)

¹¹⁵ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Sodom ve Gomore* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017).

Toplantıda İstanbul'da ne yaptığı ve ne olduğu bilinmeyen Major Will ve yanından hiç ayırmadığı irtibat zabiti Orhan Bey, Jackson Read'in İstanbul'daki ilk sevgilisi olan Madam Jimson adında bir levanten ve aşırı romantik Azize Hanım da vardır. Çay ziyafetinden sonra samimi dostlardan bazısı yemeğe kalırlar. Leylâ, Jackson Read'in de yemeğe kalmasını ister ancak annesi sebebini söylemeden buna karşı çıkar. Yemek zamanı sofraya oturulduğunda annesi, Leylâ'nın hem dayısının oğlu hem de nişanlısı olan Necdet'in geleceğini haber verir. Leylâ ile nişanlısı Necdet İngilizler konusunda anlaşamamaktadırlar. Necdet İngilizler hakkında konuşmaya kalktığında Leylâ, aralarında çok iyileri olduğunu söyleyerek ona karşı çıkmaktadır. Necdet, Leylâ'da önceden beri bulunan İngiliz hayranlığının Jackson Read'le tanıştıktan sonra arttığının farkındadır ve kendisi İngilizlerden nefret etmektedir: “Bir İngiliz'e uzaktan selâm vermek, bir İngiliz'le ahbablık etmek, bir İngiliz'in bulunduğu topluluğa girmek, hatta tramvay ve vapur gibi umumî yerlerde bir İngiliz'in yanına oturmak bile bu genç adam için dayanılmaz bir azap olurdu.” (s.23-24)

Necdet yemeğin sonuna doğru gelir ve salona girer girmez “Hayret! Mübareklerin kokusu öyle bir sinmiş ki... Bu hususta zencilerden hiç farkları yok!” (s. 25) diyerek İngiliz nefretini dile getirir. Bu konudaki konuşmalar tartışmaya evrileceği sırada Sami Bey eski aile dostlarından birinin eşi olan Makbule Hanım'la konuşmaya başlar. Makbule Hanım'ın yemekte bulunma amacı bir ay önce İngilizler tarafından el konulan evleri konusunda Jackson Read ile konuşmaktır. Ancak Sami Bey bu meseleyi konuşmaya fırsat bulamadığını söyleyince Makbule Hanım çok üzülür. En azından eşyalarımızı kurtarabilseydik diye yakınınca Necdet, Sami Bey'in ve Leylâ'nın yüzüne bakarak “Gördünüz mü sizin İngilizcikleri?” (s. 27) diye sorar. Fakat Sami Bey “Harp bu, harp... Kim bilir biz galip gelip de bir mağlup memleketi işgal etseydik neler yapmazdık...” (s. 27) sözleri ile İngilizleri müdafaa eder.

Makbule Hanım eve ve gerekli eşyalara el konulmasını kabullense bile kızının çeyizlerinin verilmemesini mantıksız bulur. Makbule Hanım'ın on altı on yedi yaşındaki kızı Nermin, annesinin herkesin yanında özel durumlarından bahsetmesinden rahatsız olur ve annesini susturmaya çalışır. Necdet bu kadar mağdur edilmelerine rağmen onun da İngilizler aleyhine konuşulmasından rahatsız olduğunu düşünerek “Siz de mi Nermin Hanım?” (s. 27) diyerek şaşkınlığını belirtir. Nermin, amacının İngilizleri savunmak olmadığını, Jackson Read'e karşı kendisini istekte bulunan bir kişi olarak tanıtmak istemediğini belirtir.

Sohbet bu şekilde sürüp giderken Leylâ'ya bir telefon gelir. Konuşmalar İngilizce olduğu için Necdet bir şey anlamasa da arayanın Jackson Read olduğunu tahmin eder. Hatta salonda bulunan herkes bunu fark eder. Necdet, Leylâ onu acıklı ve komik bir duruma düşürdüğü için bir şeyin farkında değilmiş ya da onun bu geç saatte biriyle konuşması sıradan bir durummuş gibi Nermin'le sohbet etmeye devam eder. Nermin Leylâ'nın Jackson Read'le olan flörtlerinden gururla herkese bahsettiğini söyler. Necdet ise bundan haberi olmadığını söyler. Bunun üzerine Nermin: “Bu işi anlamak için dikkat etmek bile lüzumsuz, Leylâ kendini hiç yoktan öyle bir “afişe” ediyor ki... Sözde Captain Jackson Read'le flört etmek bir marifet, bir şerefmiş gibi...” (s. 30) der. Bu sırada konuşması biten Leylâ salona geri döner. Necdet Leylâ'nın Jackson Read'le gülerek böyle samimi bir şekilde konuşmasından rahatsız olmuştur. Herkesi selamladıktan sonra Leylâ'nın suratına bile bakmadan orayı terk eder. Necdet, Sami Bey'in evinden ayrılırken Leylâ'yla aralarındaki ilişkinin bittiğini düşünmektedir.

Romandaki bu ilk toplantıda hemen hemen tüm önemli roman kişileri tanıtılır. Leylâ ile Necdet arasında Captain Jackson Read yüzünden yaşanan sorun su yüzüne çıkar. Ayrıca bu toplantı sırasında İstanbul işgal altındayken şehrin bir kesiminin düşman askerleri ile ne kadar samimi ilişkiler içinde olduğu sergilenir.

Sami Beylerin evindeki yemekten sonra Necdet'in üç gün boyunca içi içini yer. Leylâ'dan bir haber bekler ama ondan hiçbir haber alamaz. En sonunda tanıdıklarından Nuriye Hanım “Sizi bir Amerikalı gazeteci kızla görüştürmek istiyorum. Çok Türk dostu ve entelektüel bir kız... Memleketimizin münevver gençliğiyle tanışmak istiyor” (s. 55) diyerek Necdet'i çaya davet eder. Necdet bu davetin Leylâ'yla barışması için düzenlendiğini sanmaktan kendini alamaz. Başlangıçta oraya gitmeyi kesinlikle düşünmez fakat yavaş yavaş fikri değişir.

Romandaki ikinci toplantı olan Nuriye Hanım'ın çayında iki Amerikalı deniz zabiti, Robert Kolej öğretmenlerinden veya müdürlerinden olduğunu düşündüğü beyaz saçlı bir ihtiyar ve Amerikalı gazeteci kız vardır. Nuriye Hanım, Miss Fanny Moore ile Necdet'i tanıştırır. Onlar sohbet ederken Leylâ ve annesi salona girerler. Leylâ aralarında hiçbir sorun yaşanmamış gibi Necdet'le selamlaşır. Necdet, Miss Fanny Moore ile sohbeta devam eder. Fanny Moore ona eski tarz evliliklerin şimdikinden daha iyi olduğunu söylemektedir:

Bana hikâye ettiler ki, eskiden Türkler, gerdek gecesine kadar alacakları kızın yüzünü görmezlermiş. Daha doğrusu kızı erkek adına başkaları seçer, sözü başkaları keser, düğün hazırlıklarını başkaları yapar ve günün birinde gelinle güvey bir yatak odasının içinde buluşuverirlermiş. Ne hoş, ne heyecan verici, ne heyecanlı, ne esrarlı bir buluşma... Eğer Türkiye’de henüz bu âdet geçseydi ben ne yapıp yapar, mutlaka burada evlenirdim. (s. 57-58)

Miss Fanny Moore’un, görücü usulü evlilikten bu şekilde bahsetmesi üzerine Necdet bu tarz evliliklerde çiftlerin birbirlerini sevmeyebileceğini söyler. Bunun üzerine Fanny Moore evlilikte anlaşmak ve sevişmek meselesinin görüşmeden evlenmeyle ya da Batılılarda olduğu gibi görüşerek evlenmeyle alakalı olmadığını söyler ve evlilikte anlaşmanın “uzviyetlerin anlaşması” (s. 59) olduğunu söyler. Onun bu rahat konuşması, serbest tavırlı Amerikan gençlerini bile suskunlaştırır. Sadece Robert Kolej profesörlerinden biri olduğunu düşündüğü adam “Miss Fanny Moore, eğer iddianıza göre evlenme yalnız bir yatak arkadaşlığından ibaretse, göğre kadar hakkınız var. Gerçekten Garp usulü evlenmeler de çok ileri bir millet âdeti değildir.” (s. 59) diyerek onun sözlerine karşılık verir. Salondaki ilgiden memnun olan Fanny Moore görüşlerini daha da serbest bir şekilde savunmaya devam eder. Leylâ ise bu esnada düşmanca bakışlarla Necdet’i süzmektedir. Fanny Moore bu konuda Necdet’in fikrini sorunca Leylâ daha da öfkelenir. Necdet ise o sırada içinden onun bu davranışlarının sebebini anlamak için kafa yormaktadır. Leylâ ve annesi, Nuriye Hanım’ın evinde çok fazla kalmazlar. Çıkarken Sami Bey’in karısı Necdet’e kendileri ile gelip gelmeyeceğini sorar. Leylâ annesine Necdet’in rahatını bozmamasını söyler.

Ahmet Midhat’ın romanlarında yer alan toplantılarda yazarın sözcüsü durumundaki roman kişilerinin çok eşlilik gibi Batılılar tarafından eleştirilen kavramları Avrupalıların bulunduğu salonlarda savunmaya çalıştığı görülür. *Sodom ve Gomora*’da yer alan bu toplantıda ise Amerikalı Fanny Moore, bir Türk âdetinden heyecanla bahsederken Necdet görücü usulü evliliğin sakıncalarını saymaktadır.

Nuriye Hanım’ın evindeki çaydan sonra Necdet ile Leylâ arasında birbirlerine kırıgınlıklarını anlatan mektuplaşmalar olur ve bir müddet sonra barışırlar. Ancak Leylâ’nın davranışlarında herhangi bir değişiklik olmaz. Jackson Read, Leylâ’nın evine eskisinden bile daha fazla gelmeye başlar, beraber uzun at gezilerine çıkarlar.

Romadaki üçüncü toplantı Major Will'in Yeniköy'de tuttuğu yalının açılışı için düzenlediği eğlencedir. 1 Mayıs tarihinde tertiplenen bu eğlenceye, romanın başında yer alan Sami Bey'in evindeki çaydan çok daha kalabalık bir topluluk katılır. Toplantının ev sahipliğini Madam Jimson üstlenir. Konuklar önce bahçeye alınır. Major Will heyecanla konuklarına evi gezdireceği zamanı beklemektedir. Gelenler arasında Captain Jackson Read, onun arkadaşı Captain Marlow, Leylâ, Necdet, Azize Hanım, Nermin ve annesi gibi romanın önemli karakterlerinin yanında üst düzey kişiler de vardır:

Bunlardan kimi bir amiral, kimi bir general karısı idi; kimi de Şark'a ilk defa seyahate çıkmış bazı Amerikalı milyarderler idi ve bunlar taşıdıkları unvanlarla o kadar gururlu idiler ki etraflarında dolaşan insanlara ve hele Türklere bakarken adeta bir hayvanat bahçesinde acayip kuş kafeslerini seyre çıkmış kimselerin tavırlarını takınıyorlardı. (s. 97)

Major Will, konuklarına Şark usulü döşenmeye çalışılmış yalıyı gezdirmeye başlar. “Bu açılış töreninin tadını en çok Türk hanımları çıkarıyordu. Her tarafa hayret ve hayranlıkla bakıyorlar ve ikide bir Major Will'e şu veya bu eşyanın mânası, cinsi hakkında bilgi soruyorlardı.” (s. 99) Major Will, konuklarına üst kattaki odaları gezdireceğini, bunlardan ikisinin görülmeye değer olduğunu ama hanımların bu odalardan birini göremeyeceğini söyler. Bu odalardan biri sedirleri, nargileleri ile Türk kahvesi şeklinde döşenmiştir. Daha sonra Major Will erkek misafirlerini “erkeklerle mahsus bir mabed” dediği odayı gezdirir. Necdet, şehvetli resimler ve heykellerle süslü bu odanın eskiden bir aile mescidi olarak kullanıldığını fark eder. Orhan Bey de onu doğrular ve bu evi kiralayarak ev sahiplerine yaptığı yardımdan övünçle bahseder:

Hakkınız var, burası bir mesciddi. Ben çocukluğumda kaç defa babamla buraya teravih namazına geldim. Bu yalının sahipleriyle biz, hem komşu idik, hem de akrabayız. Zavallıların şimdi başlarında hiçbir kimseleri yok; hiçbir şeyleri kalmadı. Cihan Harbi'nde servetlerinin son kırıntılarını da yiyip bitirdiler. Bereket versin ki, Major Will bana Boğaziçi'nde bir yalı tutmak istediğini söyler söylemez, burası aklıma geldi. Hemen koştum, hanımlara haber verdim. Zavallılar ne isteyeceklerini bilmiyorlardı. Kira bedelini ben kararlaştırdım. Ne temin ettim bilir misiniz? Ayda yüz lira...” (s. 102)

Orhan Bey kendinden memnun bir şekilde konuşurken Necdet ailenin durumuna çok üzülür ve şimdi nerede oturduklarını sorar. Orhan Bey yalının harap durumdaki selamlık kısmında olduklarını söyler.

Gecenin ilerleyen saatlerine iki önemli olay olur. Önce Leylâ yüzünden Necdet ve Jackson Read bahçede kavga ederler. Leylâ onun haysiyetini, namusunu düşünmelerini söyler ve kozunuzu başka bir gün başka bir yerde paylaşırsınız diyerek kavganın büyümesine engel olur. Ancak bahçeden içeriye döndüklerinde diğer misafirler onların yüzlerinin halinden durumu fark ederler. Necdet hor gören bakışlardan kurtulmak için oradan ayrılır. Leylâ'ya onun gitmesi çok ağır gelir. Ancak bu olay biraz sonra çok daha büyük bir skandalla bastırılır.

Misafirler Major Will'in ve Nermin'in ortalarda görünmediğini fark ederler. Onları aramaya çıktıklarında Miss Fanny Moore ile Nermin'in Major Will'in gizli odasında beraber yakalarlar, ayrıca Major Will'in de gizlice onları izlediği anlaşılır. Major Will'in yalısındaki eğlence “Babil gecesi” hâline gelir:

Boğaziçi, Boğaziçi olalı hiç böyle bir gece görmemiştir. Eski Osmanlı sefahatinin taşkınlıklarını bize hikâye edenler Major Will'in yalısında bir saat geçirmiş olsalardı o ana kadar bütün bildiklerini unuturlardı. Gerçi bu gürültünün velvelesinden hiçbir ses eski yalının duvarlarından dışarıya yankı vermedi. Gerçi ne komşuları pencerelere üşüştürecektir olaylar geçti, ne karşı sahil halkını dalgalar arasından öbek öbek buraya çekecek tarzda açık neşe ve sevinç gösterileri oldu; fakat kesin sükûn çemberi içinde kadınları delirten şeylerden erkekleri tutuşturan şeylere kadar “mâsuva”nın bütün hummalı tezahürleri bir coşkun selin anaforları halinde sabaha kadar aktı, durdu. (s. 108)

Major Will'in evinde yaşanan tartışmadan sonra Necdet, Jackson Read'i düelloya davet eder ama Leylâ araya girerek bu düelloya engel olur. Leylâ düellodan vazgeçmesi için Jackson Read'le konuşmaya gittiğinde onun sergilediği kibirli ve kaba tavırlar yüzünden ondan soğur. Ancak buna rağmen Jackson Read'in sosyete hayatındaki cazibesinden dolayı onunla görüşmeye devam eder. Jackson Read, Sami Bey'lerin evine gidip gelmeye devam ederken diğer taraftan Şehnaz Sultan ile görüşmeye başlar. Bir gün Leylâ aniden Necdet'e evlenmek için tarih belirlemelerini ister ancak Necdet Leylâ'nın kocası olursa başına gelecek çirkin durumları düşünerek bu teklife yanaşmaz. Necdet ile evlenmesinin sadece kendi arzusuna bağlı olduğunu

sanar Leylâ onun bu tavrına çok bozulur. Evlilik gününü belirleyeceği zamana kadar onunla görüşmeyeceğini söyler. Leylâ Amerikalı kişilerle görüşmeye başlar. Kendini âlemin gözünden sürekli düşürür. Necdet ona mektup yazarak bu davranışlarının evlenmelerini imkansızlaştırdığını yazar ancak bu mektup Leylâ'yı daha da kıskırtır. Leylâ, büyük bir Rus barının açılışı için verilen umumi baloda sergilediği davranışlarla Necdet ile ilişkilerini tamir olunmaz bir duruma getirir.

Necdet birkaç arkadaşıyla Beyoğlu'ndaki bu baloya gider. İkinci kat localarından birinde Leylâ'yı görür. Zengin bir Amerikalı ve onun sevgilisi olan bir kadınla gelmiştir. Leylâ locadan bakarak insanların dikkatini çeker. Biraz sonra Jackson Read de onların localarına gelir. Ancak Leylâ onun gelişinden memnun değil gibidir. Locadan etrafa bakmaya devam eder ve bakışları Necdet ile karşılaşır. Leylâ bağırarak Major Will'i de localarına çağırır. Orhan Bey ve Major Will de onların yanına gider. Jackson Read, tavırlarından dolayı Leylâ'yı uyarır ancak o, bu uyarıları dikkate almaz. Bunun üzerine Jackson Read oradan ayrılır. Leylâ aşağıya seslenerek birkaç kişiyi daha localarına çağırır. Loca o kadar kalabalıklaşır ki Major Will ve Orhan Bey başka locaya geçerler. Leylâ yaptığı taşkın hareketlerle herkesin dikkatini çeker. Necdet'in arkadaşlarından biri Leylâ'nın Türk olup olmadığını sorar. Necdet Türk olduğunu söyledikten sonra ilave eder: "Ve bu, benim nişanlımdı. Bu benim akrabamdır. Düşününüz bir kere, düşününüz bir kere... Şu anda ne hâldeyim, ne halde olabilirim?.." (s. 176)

Daha sonra Major Will tekrar onların localarına gelerek beraber bir yere gitmelerini teklif eder. Hep beraber ayağa kalkarlar. Onları uzaktan izleyen Necdet de onlarla birlikte ayağa kalkar ve Leylâ'nın yanından geçerken sadece onun işitebileceği şekilde ona hakaret eder. Leylâ ise ona bir kahkaha ile karşılık verir ve "Evlenmeyi imkânsız kılmak için, monşer!" (s. 177) diye bağırır. Leylâ, Necdet'in yazdığı mektuba çok kızdığı için onu öfkeliendirecek tüm davranışları sergilemiştir. Sadece Necdet öfkelenmez, Necdet'in arkadaşları da bir Türk kızının böyle davranmasından rahatsız olur.

Romandaki bir diğer toplantı Madam Jimson'un yeni aşığı Colonel de Rochepierre şerefine verdiği davettir. Madam Jimson, Jackson Read tarafından terk edildikten sonra terk edilmiş bir kadın olmanın azabından kurtulmaya çalışır. İtilaf ordularının en parlak isimlerinden biri olan Colonel de Rochepierre ile beraber olmaya başlayınca kadınlarının en bahtiyarının kendisi olduğunu âleme göstermek için bu baloyu

düzenler. Necdet, Leylâ, Azize Hanım, Major Will de davetliler arasındadır. Mösyö Jimson ağır hastadır ancak Madam Jimson balonun aksamaması için eşinin hastalığının çok mühim olmadığını söyler. Leylâ balo esnasında Madam Jimson’u tedirgin etmek için kocasının sağlığı hakkında uzun uzadıya sorular sorar.

Necdet, etrafındaki insanların yozlaşmış ilişkilerine bakıp düşüncelere dalar. Bir taraftan da Leylâ’ya görünmemeye çalışmaktadır. Fakat Leylâ aralarında onca sorun yaşanmamış gibi Necdet’in yanına gelir ve babasının eve erken döneceğini, kendisini ona bırakacağını söyler. Necdet çıkmak üzere olduğunu söyleyerek bunu kabul etmek istemez fakat Leylâ’ya olan sevgisi hâlâ devam ettiği için kızsız da onu beklemeye karar verir. Beklerken Necdet’in ruhu büyük bir değişim geçirir. Salonda bulunan insanlardan tiksiniyor dışarı çıkar. Sarayburnu ve Marmara’ya bakan bir tıraçadan şehri seyretmeye başlar. Bulunduğu evle diğer evleri kıyaslar:

Orada, bu ev gibi evlerden eser yoktu. Orada, buranın Madam Jimson’larına, Leylâ’larına, Major Will’lerine, de Rochepierre’lerine, Azize Hanım’larına, Nermin’lerine, Fanny Moore’larına, Orhan Bey’lerine, Captain Marlow’larına karşılık babaları savaşa gitmiş yavrularının beşiğini sallayan temiz ve sabırlı kadınlar, vücutlarını Allah tarafından kendilerine teslim edilmiş bir kutsal emanet gibi saklayan genç kızlar, bunların üstüne şefkate titreyen nur yüzlü nineler ve Anadolu’ya dair son iyi haberleri bildiren gazeteyi bir muska gibi devşirip cebine yerleştirdikten sonra sanki kendisini bütün dünyanın hazinelerine sahip bir adam kadar mesut hissederek fakir vatandaşlar vardı. Necdet, hemen onlara doğru gitmek için yüreğinde ateşli bir arzu duydu. Tıpkı günahlarının kefaretiyle malıyla, canıyla ödemeye giden ilkçağın tövbelileri gibi yalınayak, başı kabak, arkasında bir kısa gömlekle, dizlerini taştan taşa vurarak, dirseklerine dayanıp yerlerde sürünerek, onlara, onlara gitmek istedi. (s. 192-193)

Şimdiye kadar içinde yaşadığı topluma bu kadar eleştirel bir gözle bakmamış olan Necdet, nihayet İstanbul’un sadece kendi çevresindeki insanlardan ibaret olmadığını algılar ve iki İstanbul arasında kıyaslama yapar. Onun dâhil olmadığı İstanbul halkı her türlü zorluklara rağmen temiz kalmayı başarmıştır. Ancak kendi çevresindeki insanlar tam anlamıyla ahlaksızlığa batmış ve tüm değerleri yitirmiştir. Artık Necdet kendisini onlardan biri hissetmez ve bu çevreden bir an önce uzaklaşmak ister. Necdet daha sonra Tevrat’tan 137. mezmurdan bölümler okur:

‘Ve bize azap verenler bizden meserret talep ettiler. Ve yüreğimiz kan ağlarken bizden tatlı muhabbet sözleri ve neşe verici şarkılar istediler. Biz bunları bir ecnebi diyarında nasıl okuyalım? Ey Orşilim, seni unutursam sağ elim hünerini unutsun. Eğer seni tezekkür etmezsem dilim damağım yapışsın.’ ‘Ey harap olunacak Babil kızı, senin bize ettiğin cezaya mukabil sana edâ eden ne mübarektir.’ (s. 194)

Necdet, Leylâ’nın gelmesini beklerken ufka baktığında görür gibi olduğu kızılığın, şafak sökmesi mi yoksa çağdaş Sodom’un üzerine yağacak Allah’ın ateşi mi olduğunu düşünür. “Bu kutsal ateşin o Sodom üzerine yağdığı anın içinde olsam da gam yemeyeceğim ve Lût’un karısı gibi bir tuz heykeli olacağımı bilsem de gene bunun nasıl yandığını görmek için dönüp bakacağım.” (s. 195) der içinden.

O sırada şafak sökmektedir ve Leylâ hâlâ ortalıkta yoktur. Necdet, iki kişinin geldiğini görür. Bunlardan biri papazdır. Necdet Madam Jimson’un kocasının ölmüş olabileceğini fark eder. İçeri girer bir alay sarhoşun arasında Leylâ’yı bulur. “Ben yavaş yavaş çıkıyorum. Arkamdan yetişirsin.” (s. 196) der ve çıkar. Bunun üzerine Leylâ koşarak onu takip eder. Biraz önce Leylâ ve onun gibileri çağdaş Sodom olarak nitelendiren, cezalandırılmasını umut eden Necdet, arabada Leylâ’nın yanında biraz önceki düşüncelerine dönemez. İçini arzu ve kıskançlık duyguları sarar.

Leylâ etrafındaki insanların tasvip etmedikleri kişilerle dolaşmaya başlar. Major Will bile onunla görülmek istemez. Leylâ’nın sefahatte kendisini bile geçtiğini söyler. Kocasının ölümünden sonra genç ve zengin bir dul olarak büyük ilgi odağına haline gelen Madam Jimson, o sıralarda sahip olduğu nüfuzunu kullanarak Leylâ’yı yalnızlaştırmaya çalışır, onu düzenlenmesinde öncülük ettiği toplantıların hiçbirine davet etmez. Jackson Read de artık Leylâ’nın evine uğramaz olur. Hiçbir yere davet edilmeyen Leylâ bu durumdan kurtulmak için bir akşam yemeği vermek ister. Ancak babası, bu yemeğin masraflarını karşılayamayacağını ama isterse küçük bir akşam toplantısı düzenleyebileceğini söyler. Leylâ, arkadaşları olan Rus artist, şarkıcı, müzisyen ve dansçıların davetlilere bir konser vereceği “samimi ve artistik bir müsamere” adını verdiği bir toplantı organize eder. Bir hafta boyunca bu müsamerenin hazırlıklarıyla uğraşır. Her yere yaldızlı davetiyeler gönderir.

Nihayet toplantı günü gelir. Leylâ büyük bir merakla konuklarını beklerken Jackson Read arayarak gelmeyeceğini bildirir. İlk gelen Azize Hanım ve Fransız sevgilisi olur. Daha sonra Miss Fanny Moore ve Nermin gelir. Leylâ daha önce hiç ilgi göstermediği

bu iki kişiye büyük ilgi gösterir. Saat on bir olur ama Leylâ'nın asıl beklediğı konuklar gelmez. Uzun zamandır birlikte dolaştığı ama şimdi kurtulmaya çalıştığı Amerikalı dostları da gelir. Fanny Moore onları görünce gitmek ister. Leylâ onların çağırmadığı halde geldiklerini söyleyerek Fanny Moore'u kalması için ikna etmeye çalışır. Nermin'in araya girmesiyle Fanny Moore yarım saat daha kalmayı kabul eder. Nermin, Fanny Moore, Azize Hanım ve sevgilisinin gitmesinden sonra Leylâ diğer konuklarına çok zor tahammül eder. Herkes gittikten sonra önce üstündeki elbiseyi, sonra odasındaki bazı eşyaları parçalar ve bir sinir krizi geçirerek bayılır.

Leylâ'nın müsamesesine kimsenin gelmemesi Madam Jimson'la onun arkadaşı Jean Prade tarafından planlanmıştır. Madam Jimson, Leylâ'nın daveti olduğu akşam tüm yakın dostlarına bir yemek vererek insanların onun davetine gitmesine engel olur. Bu olay üzerine Leyla sinir buhranı geçirir. Doktorlar ona bir sinir sanatoryumunda dinlenmesini tavsiye ederler. Türkiye'de böyle bir kurumun olmaması, Avrupa seyahatine çıkmasını gerektirir. Fakat Sami Bey'in Leylâ'nın Avrupa gezisini karşılayacak parası yoktur. Madam Jimson'un düzenlediğı eğlenceden beri ortalıkta görünmeyen Necdet, Leylâ'nın hastalığını duyunca tekrar meydana çıkar. Sami Beylerin evine adımını atmamakla beraber sürekli onun sağlık durumu hakkında bilgi alır ve onun Avrupa gezisinin masraflarını karşılar.

Necdet bir gün İstanbul'daki durumu ve Anadolu'daki mücadeleyi düşünürken arkadaşı Doktor Cemil Kâmi omzuna dokunur. İki gün önce Ankara'dan geldiğini sesinde bir gururla söyler. Zaferin artık çok yakın olduğunu haber verir. Konuşurken Beşiktaş'tan Arnavutköy'e kadar geldiklerini fark eden iki arkadaş aynalı kahvede oturmaya karar verirler. Necdet, haftaya Ankara'ya döneceğini söyleyen Cemil'e kendisini de götürmesini söyler. Cemil, artık kendilerinin İstanbul'a gelmelerinin yaklaştığını ve Necdet'in gelmesine bir lüzumu kalmadığını söyler. Necdet, bir işe yaramasa bile gitmek istediğini, artık burada nefes alamadığını söyler ve "Ne dersin, oraya gidip ölmek fırsatını da mı kaybettim?" (s. 263) diye arkadaşına sorar. Cemil ise daha önce ikisinin yine böyle bir araya geldiğı ve Captain Marlow ile yanındaki arkadaşları tarafından aşağılandıkları geceyi hatırlatarak "Hani, bir akşam, Beyoğlu'nda, bir Rus lokantasında üç küstah İngiliz zabitanın tahkirlerine uğramıştık... İşte o zaman, ikimizden birimiz ölmeliydik..." (s. 263) diye cevap verir. Cemil'in bu sözlerine acıyla hak veren Necdet özeleştiri yapar:

Ölmek lazım geldiği yerde ölmesini bilmeyen bir adamdan ayıp, daha iğrenç ne olabilir? Benim hayatım devamlı bir utanma ve sıkılma dizisidir. Bilmezsın, sen gittikten sonra daha ne zilletlere katlandım. Hani, Orhan Bey diye bir İngiliz uşağı var, işte aşağı yukarı onun gibi bir şey oldum. (s. 263)

Orhan'ın nasıl biri olduğunu hatırlayan Cemil, bir an Necdet'e karşı bir tiksinti duyar. Ancak Necdet tüm bunların bir kız yüzünden olduğunu söyleyince Cemil'de ona karşı bir merhamet uyanır. Necdet, dinleyip dinlemediğini umursamadan tüm dertlerini ona anlatır. İki arkadaş hem kahve hem meyhane olan bu yerden ayrılmak üzereyken içinde pek çok kişi bulunan bir otomobilin kahvenin önünde durduğunu fark ederler. Gelenler Captain Marlow ve İstanbul'un bıçkın takımından bazı kişilerdir. Tamamen değişerek "sadık ve katıksız bir Türk dostu" (s. 244) haline gelen Captain Marlow'un bu değişiminde birtakım külhanbeylerinin etkisi olmuştur.

Captain Marlow bunlar sayesinde İstanbul'un herhangi bir yabancıya kapalı kalmış köşelerine kadar sızabiliyor ve burada asıl Şark zevklerinin baharatlı tadını tadıyordu. İstanbul'un tortusunu teşkil eden bu sınıfta gerçekten İstanbul'un bütün tadı, tuzu dibe çökmüş ve mayalanmıştı. Burada İstanbul Türkçesi argolanarak henüz kitaba geçmemiş mecazlar, istiarelerle doluydu ve ahlâk ve adetlere Akdeniz'in yumuşaklığından bir şey gelerek mertlikle kancıklık bir arada kaynaşıyor; kanunsuz hareketler bile hoş görülüp geçiliyordu. (s. 245)

Bugün de bazı gecelerde olduğu gibi Captain Marlow tamamen farklı bir şekilde giyinmiş, tanınmayacak hâle gelmiştir. Fakat başındaki fesi çıkarınca saçlarının sarılığı onu İngiliz olduğunu ele verir. Cemil onun neden böyle kişilerle dolaştığını ve böyle giyindiğini merak eder. Necdet biraz dikkat ederse anlayacağını söyler. Captain Marlow İstanbul'un ayak takımı ile tam anlamıyla bir sefahate dalmıştır. Necdet'i fark edince biraz keyfi kaçır ancak yanındakilerle içmeye devam eder. Cemil hâlâ durumu tam olarak anlayamayınca Necdet onun bir sapıklık örneği olduğunu tüm İstanbul tarafından bilindiğini ve Captain Marlow'un bu durumu herkese sergilemekten çekinmediğini söyler. Tam bu sırada Captain Marlow Necdet'in söylediklerini kanıtlamak istercesine yanındaki delikanlılardan birine sarılır. Daha sonra etrafa ve Necdet'e laf atmaya başlar. Necdet bunu duymazlıktan gelir ve Cemil'e gidelim der. Fakat Captain Marlow ve yanındakiler ondan önce kalkıp giderler. Necdet onların ardından "(...) bizi iliklerimize kadar çürüttüler!" (s. 268) diyerek umutsuzca konuşur. Ancak Cemil onun gibi umutsuz değildir: "Yok canım; bunların hepsi geçer, unutulur.

Ateş her şeyi temizler. Beni de kendin gibi ümitsizliğe düşürme...” (s. 268) diye cevap verir.

Romadaki bu son toplantıda Necdet artık Leylâ ve çevresi gibi düşman kuvvetleri ile yakın ilişkiler içinde olan insanların yanında değil, Anadolu’dan yeni dönmüş, ülkenin kurtuluşunun yakın olduğuna inanan vatansever bir arkadaşı ile birlikte. Yazar onları ikinci kez Captain Marlow ile bir araya getirir. Ancak artık durum değişmiştir. O küstah İngiliz askerinin yerinde sefahati ile tüm İstanbul’un dilinde olan, İstanbul’un ayak takımı ile arkadaşlık eden bir kişi vardır. Ayrıca Ankara’nın art arda kazandığı zaferlerden sonra İngilizlerin kendilerine olan eski güvenleri de kalmamıştır.

Bu toplantının bir diğer işlevi de Necdet’in tüm pişmanlıklarını Cemil’e anlatarak bir tür günah çıkarmasıdır. Cemil gibi Ankara’ya gitmek ve savaşmak isteyen Necdet’e, Cemil artık bunun için gerek kalmadığını söyler. Necdet bir değişim yaşamış ve Leylâ ve çevresinden uzaklaşmış, daha vatansever bir hale gelmiştir. Fakat bu değişim toplumsal gerçekleri idrakten ziyade artık Leylâ’ya olan sevgisinin azalmasından kaynaklanmaktadır. Leylâ’ya eskisi gibi âşık olsa Necdet’in savaşmak için Anadolu’ya gidip gitmeyeceği meçhuldür.

Necdet, kendi çevresinden uzaklaşmış halkın arasındaki zafer kutlamalarına katılmaya başlamıştır. Artık nerede bir kalabalık görse yanlarına gidiyor onların coşkularına katılıyor ve en sıradan nutukları bile yüksek bir hitabet numunesi gibi dinliyordu. Bu insanlara katılan ve onların konuşmalarını dinleyen Necdet kendini yücelmiş olarak görmektedir. Yeni Necdet, Leylâ’yı da tamamen kalbinden çıkarır. Avrupa gezisinden döndüğünü haber almasına rağmen onu görmeye gitmek aklından geçmez. Leylâ ise Avrupa’dan döndüğü zaman yaşanan değişime çok şaşırır: “Dilini bilmediğim, sokaklarını tanımadığım, uzak ve yabancı bir diyarda gibiyim. Az zamanda bu ne müthiş değişme.” (s. 286) Leylâ kendi çevresinden kişilere karşı bir düşmanlık olduğunu anladığı için şimdi düşman askerleri gibi halkın arasına karışmaktan çekiniyordu.

Leylâ İstanbul’daki bu yeni yaşama uyum sağlamak için tekrar Necdet ile barışması gerektiğini düşünür. Sami Bey de kızından çok farklı değildir. O da yeni devre uyum sağlamak gerektiğini düşünür ve bunun için orduyla Anadolu’dan İstanbul’a gelen genç zabıtlardan bazılarını evine davet etmeyi düşünür. O da bu davet için Necdet’in

yardımına ihtiyacı olduğunun farkındadır ama aynı zamanda Necdet'in o eski Necdet olmadığını da farkındadır.

Leylâ bir milli anma günü nihayet Necdet'i görmeyi başarır ama Necdet artık onunla zoraki bir şekilde ilgilenmektedir. Necdet, Leylâ'nın ısrarı ile onu evine bırakır ve yine Leylâ'nın ısrarı ile onunla eve girmeyi kabul eder. Leylâ onu öperek eski günlerdeki gibi etkisi altına almaya çalışır ama Necdet onu bırakıp oradan ayrılır. Leylâ'nın onun için artık bir anlam ifade etmediğini açık bir şekilde anlamıştır.

2.13.4. Bir Sürgün¹¹⁶

Romanın başkışısı Dr. Hikmet, ailesi tarafından ihtimam içinde ve çevresinden soyutlanarak yetiştirilmiş bir gençtir. Tam hayata atılacağı sırada bilmediği bir sebepten dolayı İzmir'e sürgüne gönderilir. Burada hayatı kısıtlı bir çevrede geçmektedir. Her perşembe akşamı izinli olarak Guraba Hastanesi'nden çıkınca heyecanla Abajoli mağazasına koşar. Hafta içinde gelmiş yeni neşriyatları inceler ve bazıları kolunun altında oradan çıkar. Kışın Kostî'nin kahvesinde, yazın Kramer'in birahanesinde aldığı yayınları "dini bir vecd ile" gözden geçirir. Bu neşriyatların detaylı okumasını ise sadece yatak odasında yapmaktadır. "Çünkü ona göre Fransız diliyle basılmış bir dizi, hattâ basbayağı bir bakkal ilânı bile olsa 'mukaddes kitaplar'ın metinleri gibi yüksek sesle ve bir hususi ahenkle okunmalıdır." (s. 14)

Doktor Hikmet'in babası bir klinik açması için ona yüz elli lira gönderir. O da bu para ile Paris'te bir yıl yaşayabileceğini düşünerek ani bir kararla 25 Temmuz 1904'te limanda bekleyen "Nigêre" adlı vapura binip ülkesinden kaçır. Vapur Fransa sularına girdiğinde yolcuların bir araya gelmesi romandaki ilk toplantıdır. Dr. Hikmet çok heyecanlıdır. "Onda, uzun bir ayrılıktan sonra vatanına dönen bir gurbetzedenin tatlı sabırsızlığı ile taşkın sevinci vardı[r]" (s. 42) Bir taraftan kendi kendine "Fransa, Fransa!" diye seslenirken diğer taraftan uzaktan görünen kara parçaları hakkında birbirlerine bilgi veren insanları dinlemektedir. Monte Kristo Adası'ndan bahsedildiğini duyunca tüm temkin ve ağırbaşlılığını bir kenara bırakarak konuşanlardan kendisine aday göstermelerini ister. Kamara arkadaşı olan papaz, onun bu adayla neden bu kadar alakadar olduğunu sorar. Doktor da Monte Kristo'nun

¹¹⁶ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Bir Sürgün* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016).

çocukluğunda ilk okuduğu kitap olduğunu söyler. Bunun üzerine papaz yüzünü ekşitip âlimane bir takır takınarak Dr. Hikmet’e uzun bir söylev verir:

Alexandre Dumas mı? Hokkabazın biri. Monte Cristo, baştan başa uydurma, kötü bir masal. Yazık ki çocukluğunuzu daha faydalı etüdlerle geçireceğiniz yerde böyle abur cubur şeylerle heder etmişsiniz. Ananız babanız da size bu muzır kitapları okumağa neden müsaade etmişler bilmem ki... Doğrusu, sizin memlekette terbiye usulü kökünden ıslaha muhtaçtır. Ailede olsun, mektepte olsun genç dimağlar vahşi otlar gibi kendi hallerine bırakılmıştır. Bizim müesseselerimiz bir dereceye kadar bu facianın önüne geçmeğe çalışıyor. Fakat hükümetin bin türlü draconien tedbirlerle sizlerin bunlardan istifade etmenize mâni oluyor? Sizi zorla Hristiyanlaştıracamızdan mı korkuyor, nedir? Bu korku yüzünden Türk gençleri öbek öbek Farmasonların kucağına düşüyor veyahut bütün iptidai mahlûklar gibi ağaca, taşa, güneşe tapıyor. Çünkü inanmak insanlar için ezeli bir ihtiyaçtır. Gerçek Tanrı’nın yolunu bulamayanlar tabiatıyla birtakım düzme uluhiyetlere doğru saparlar. Bunun neticesi ne olur? Dalâlet, barbarlık ve inkıraz... (s. 43)

Dr. Hikmet, papazın sözlerine çok öfkelenir ancak bu gibi durumlarda bir tepki veremediği için sararmış ve titrek bir şekilde papaza bakar. Papazı dinlemek için etraflarına toplanan bir sürü müstehzi insanın karşısında kendini müdafaa edemediği için çok utanır. Bu utanç verici durumdan kurtulmak için artık konuşması umumi bir söylev şeklini alan papazı göstererek acayip bir adam olduğunu söyler ve “Fakat kusuruna bakmamalı; mektep hocası değil mi? Ders vermeye alışmış. Yalnız bir şeyde yanılıyor, bizi mektep çocuğu sanıyor.” (s. 44) diyerek oradan uzaklaşır. Bu uğursuz adam yüzünden şimdi ne Marsilya’ya çıkmanın ne de Paris’e varmanın zevkini tadamayacağını düşünür ve gerçekten de öyle olur.

Bir Sürgün romanında yer alan bu ilk toplantı *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanının başlangıcında yer alan güverte toplantısını hatırlatmaktadır. Doktor Hikmet, Fransız romanlarında okuyup hayran olduğu Paris’i görmek için Fransa’ya giderken Mansur Fransa’da aldığı tıp eğitiminden sonra halifelik makamına hizmet etmek için vapurla İstanbul’a gelmektedir. Doktor Hikmet’i Alexandre Dumas’ın romanındaki Monte Kristo Adası’nın adını duymak, Mansur’u ise Osmanlı tarihi açısından önemli olan yerleri görmek heyecanlandırmaktadır. Bu iki toplantı, roman başkışilerinin uzun süredir hayalini kurdukları coğrafyayla ilk karşılaşmalarında hissettiklerini ve düşündüklerini okuyucuya göstermek için kurgulanmıştır. Etraflarındaki insanlar

onlara bu yerler hakkında ilk bilgilerini vermek için güvertede bir araya getirilmiştir. Ayrıca *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanındaki toplantı sırasında Mansur'un davranışları, İstanbul'u ilk kez gören diğer insanlarla kıyaslanır. *Bir Sürgün*'de ise yazar, Monte Kristo Adası'ndan bahsedildiğini duyunca aşırı derecede heyecanlanan Doktor Hikmet'i eleştirme görevini bir papaza tevdi eder. Doktor Hikmet, bir topluluk önünde bir mektep öğrencisi gibi eleştirilmekten çok rahatsız olur.

Doktor Hikmet Paris'e gelirken burada, romanlarda bahsedilen üstün nitelikleri haiz insanları ve hayallerini süsleyen aşkı bulacağını ummaktadır ancak bu umutları her geçen gün hayal kırıklığına dönüşür. Doktor Hikmet, ailesiyle eski Fransızca öğretmeni Mösyö Tessier'in akrabası olan Jean Lavalère vasıtasıyla iletişim sağlamaktadır. Yazdığı mektubu yollaması için Jean Lavalère'in evine gittiğinde kızı Arlette ile tanışır ve ondan hoşlanır. Ancak Arlette'in tüm samimi tavırlarına rağmen Doktor Hikmet, çekingen davranışları yüzünden onunla birkaç kelime haricinde konuşamaz. Daha sonra Ecole de Médecine kurslarına ve bazı entelektüel muhitlere devam eder. Oralarda tanıştığı bazı kimselerle arkadaşlık etmeye başlar. Bu kişiler istediği gibi zeki, kültürlü, edebiyat meraklısı, hassas ve heyecanlı gençlerdir ancak onlarla da bir türlü samimi arkadaş olamaz:

Nazariye ve abstraction sahasında iken o kadar açık, civanmert, iyi ve samimi olan bu gençler, reel ve pratik hayatın herhangi bir safhasıyla temasa gelir gelmez birer kirpi gibi diken diken kesiliyorlar ve başlarını gövdelerinin içine çekiyorlardı. O zaman, bütün hareketlerine korkunç bir egoismadan başka bir şey hâkim olmuyordu. Zekâları, artık, bir bilenmiş hançeri andırıyordu ve ağızlarından çıkan sözün bir yılan ıslığından farkı yoktu.

Bundan başka, küçücük para ve menfaat işlerinde öyle bir bayağılıkları, öyle bir pespayelikleri vardı ki, insanı insan olmaktan tiksindirir. Bunlar arasında meselâ bir arkadaşın bir arkadaşına kahve ikram etmesi, cigara vermesi veyahut yolda giderken bir nakil vasıtasının parasını ödemek istemesi hiç görülmemiş, işitilmemiş hadiselerdendi. (s. 162-63)

Dilini, kültürünü, tarihini çok iyi bildiği bu insanlarla istediği gibi ilişkiler kuramayan Doktor Hikmet Paris'te yaşayan Türkler ile irtibat kurmaya karar verir. İlk ulaşmaya çalıştığı kişi Jön Türklerin ileri gelenlerinden Ahmet Rıza Bey olur. Onunla görüşmek üzere evine gider ancak onu evinde bulamaz. Biraz etrafta dolaştıktan sonra bir kafeye

girip ailesine mektup yazmaya başlar. Kafede, on iki yıldır Paris’te yaşayan Ragıp Bey ile tanışır. Ragıp Bey, Ahmet Rıza ve Jön Türkler hakkında pek olumlu konuşmaz:

Geçenlerde sözüm ona bir Jeune Turc konferansı yapalım dediler, ağızlarına yüzlerine bulaştırdılar. Ne imiş o? Sen Prens Sabahattin Bey taraftarı imişsin; ben Ahmet Rıza Bey taraftarı imişim. A efendim, aramızda hiç de vatan, millet taraftarı olan yok mu? Her gün vatan, millet diye hant hant ötersiniz, vatan, millet yolundaki fedakârlığınızı, feragatinizi ne vakit göstereceksiniz? Şimdiden yer kavgası. Günün birinde bunlar bir de iş başına gelirlerse tasavvur edin artık, siz bir kere curcunayl... (s. 83-84)

Doktor Hikmet daha sonra Jön Türkler ile görüşmeye başlar. Romanda yer alan ikinci toplantı, Jön Türklerin kendi aralarındaki bir toplantıdır. Ancak romanda bu toplantıların belli birinden değil hepsinden genel anlamda bahsedilir. Ahmed Rıza Bey, haftanın üç dört günü Café Soufflot’da Doktor Nazım, Bahattin Şakir, Ragıp Bey gibi Jön Türkler ile buluşmaktadır. Bazen de Sami Paşazade Sezai, Prens Mehmet Ali gibi kimseler bu toplantılara iştirak etmektedir. Toplantılar esnasında Ahmed Rıza ve arkadaşları daima aynı köşede oturup Abdülhamid’in ağır hasta olduğundan ya da ona suikast düzenleneceğinden bahsetmektedirler. Doktor Hikmet, Sami Paşazade Sezai haricinde diğerlerini pek sohbete değer bulmaz:

Bir iki “fikri sabit” Fransız ihtilâline dair bir iki fıkra, bunların bütün kafa zenginliklerini teşkil eden unsurlardı. Sonra, yarının endişesi ve bin türlü geçim zorlukları -Sezai Bey müstesna olmak üzere- hemen hepsinde, zekânın kendi kendine arayış, buluş, müşahede ediş kabiliyetini körletmişti. Bundan başka, Jeune Turc’ler, o kadar o kadar kendi aralarında, kendi muhitlerinde mahsur yaşamaktadırlar ve bütün frenkperestliklerine rağmen frenklerle o kadar az ülfet etmektedirler ki, bunların âdet ve seciyelerine, daha umumî surette, garp âleminin strüktürüne dair bir fikir ve malûmat edinmiş olmalarının ihtimali yoktur. Gözü kapalı bir Avrupa medeniyeti hayranlığı, bu medeniyete dair kalıplaşmış birtakım kanaatler... (s. 166)

Doktor Hikmet’in katıldığı üçüncü toplantı Duchesse d’Urat adında zengin ve asilzade bir hanımın evinde düzenlenen bir çaydır. Paris’in eğlence hayatına düşkün olan Ragıp Bey, Doktor Hikmet’i kendisiyle beraber Duchesse d’Urat’nın on beş günde bir Auteuil’deki evinde verdiği çaya gitmeye ikna eder. Daha önce İstanbul’da ve

Tunus'ta bulunmuş olan Duchesse d'Urat Şark'a ve Şarklı insanlara ilgi duymaktadır. Bu nedenle resmi kabullerinde çeşitli din ve mezheplerden misafirler bulunmakta ve bu kişilerle salonuna özel bir cazibe kattığını düşünmektedir:

Gerçi dibalar giyinmiş beyaz kavuklu Hind Mihraceleri, Osmanlı ve İran sefaretlerine mensup kırmızı fesli ve kara serpuşlu Türklerle Farslar, Duchesse d'Urat'nın salonlarında Şiraz seccadelerinden, Türk mangallarından veya Bengal palmyelerinden daha az dekoratif değildirler. Bunlar, kendilerine mahsus tavır ve edalariyle ev sahibesinin önünden eğilerek, temenna ederek veya el öperek geçerlerken, Duchesse'in üstüne koloni askerlerinin geçit resminde bulunan bir imparatoriçenin haşmeti çökerdi. (s. 170)

Doktor Hikmet, çeşitli milletlerden oluşan bu insan kalabalığı içinde nasıl hareket edeceğini bilemez. Kalabalık arasında kaybolmaktan korktuğu için insanlara çarparak veya onların ayaklarına basarak telaşla Ragıp Bey'i takip etmektedir. Ragıp Bey, Doktor Hikmet'i tanıdığı kimselerle tanıştırır. Bu kişiler, Doktor Hikmet'in Türk olduğuna şaşırır ve onun kendilerinden bir farkı olmadığını söylerler. Doktor Hikmet'e elli elli beş yaşlarında bir Kontes özel bir ilgi gösterir. Onun doktor olmasına, Türkiye'de hekimlik tahsil etmesine şaşırır. Ahmed Midhat'ın romanlarında olduğu gibi bir Türk ve bir yabancı bir araya geldiğinde en çok konuşulan konulardan biri olan çok eşlilik hususunda konuşulmaya başlanır. Kontes bu konuda sorular sorar. Ancak bu sorulara Doktor Hikmet'in verdiği cevaplara yer verilmez. Kontes Doktor Hikmet'e kendisini ziyaret etmesini söyler. Bu onun Paris'te bir kadından aldığı ilk davettir. Daha sonra Kontes ona etraftaki kişiler hakkında bilgi verir ve halis Parisli dediği bir kişiyle tanıştırır.

Doktor Hikmet, Paris sokaklarındaki insanların ünlü yazarların romanlarında anlattıkları insanlara hiç benzemediğini görünce hayal kırıklığına uğramıştır. Duchesse d'Urat'nın evindeki toplantıdan sonra da aynı hayal kırıklığını yaşar. Yüksek sosyete mensubu bu insanlarla kıyasladığında tüm olumsuz özelliklerine rağmen Doğu insanının daha üstün olduğunu düşünür:

Burada, adetâ uzvî bir rahatsızlık hissetmeye başlamıştı. Güya saatlerce yol yürümüş, güya bir dik yokuşu tırmanmış gibi yorgundu. Bütün bu odaların içindeki beyhude ve mekanik hareketler, bütün bu boş lâf kalabalıkları ve hele her biri cendere içinde sıkışmış gibi dolaşan bu kadın ve erkekler, ona, bir yaşamaktan

beziş, bir insanlardan iğreniş duygusu vermişti... İçinden: “Bu gördüklerimin bir kalbi, bir ruhu, bir dimağı var mı? Severler mi? Nefret, ederler mi? Gerçekten gülüp ağlayabilirler mi?” diyordu. Ve gözlerini bazı şarklı simalara çevirince insanlık namına adetâ bir vicdani huzur, bir emniyet duyuyordu. Bunlar, bütün o pısırk, düşük ve madûn görünüşlerine rağmen öbürlerinden daha ne kadar insan, ne kadar kibar ve ne derece daha enteresan idiler. (s. 176)

Doktor Hikmet, babasından gelen bir mektubu kendisine getirdiği esnada Jean Lavalier’in oğlu Albert ile tanışır. Sürekli çeşitli nazariyelerden bahseden, ailesi dâhil herkesi eleştiren Albert, iyi bir dinleyici olduğu için Doktor Hikmet’le sürekli görüşmeye başlar. Albert onu ressam, heykeltıraş olan veya ne işle uğraştığı belli olmayan Rus ihtilalci arkadaşlarıyla tanıştırır. Bu kişiler, Doktor Hikmet’i şimdiye kadar tanıştığı kimselerden daha fazla alakadar eder. Anlatıcı, Doktor Hikmet’in bir toplantı esnasında Rus ihtilalcilerinden edindiği bilgilere yer verir. Bu toplantı sırasında Igor Igoreef adında bir genç, Doktor Hikmet’e Jön Türklerin gayesinin ne olduğunu sorar. Doktor ona bütün ihtilalciler gibi hürriyet istediklerini söyler. Bunun üzerine Igor Igoreef, ona hürriyet konusunda uzun bir nutuk verir:

Bazı kelimeler, meselâ, ‘ekmek’, ‘ateş’, ‘su’ gibi bazı kelimeler var ki, insan hangi devirde ve nerede görse şaşmıyor. Derhal tanıyor. Anlıyor. Fakat ‘hürriyet’ bir abstraction’un bu uzun ömrü, bu muttasıl önümüze çıkışları, bu mutlaka bir realite halinde yaşamak inadı, bütün boşluğuna, manasızlığına rağmen kendisine mutlaka bir ‘doktrin’ payesi almak isteyişleri -başkalarını bilmem ama- beni, doğrusu güldürüyor; hem güldürüyor, hem de kafamı patlatıyor. (s. 209-210)

Igor Igoreef, Doktor Hikmet’in yücelttiği hürriyet sözcüğünü bu şekilde küçümsedikten sonra Fransız İhtilali’nde halkın ayaklanma parolasının ‘ekmek’ olduğunu, daha sonra bunun nasıl hürriyete dönüştüğünü, hürriyetin aslında paranın emrinde olduğunu, Jakobenler için lüks olan hürriyet kavramının burjuva için zorunlu bir ihtiyaç olduğunu söyler. Çünkü burjuvanın hürriyet kavramı sayesinde kazancını temin ettiğini, dünyanın dört bir yanına saldırdığı tüccarlarına onunla faaliyet sahası açtığını, geri kalmış milletleri onunla sömürdüğünü söyler.

Daha sonra Morotof adlı biri sözü devralır ve Roma İmparatorluğu’ndan daha aşağı olmayan Osmanlı’nın, Avrupalı devletler tarafından hiçbir savaş verilmeden bir grup

tüccar ve tefeci sayesinde istila edildiğini söyler. Onun Osmanlı hakkındaki bu yorumları Doktor Hikmet'i şaşkına çevirir:

Doktor Hikmet, buna, bir türlü imkân veremiyordu. Daha doğrusu Morotof'un nazariyesine bir türlü akıl erdiremiyordu. Türkiye'nin inhitat ve inhidamına sebep Avrupa devletleriymiş. Ne tuhaf bir iddia! Ne garip bir paradoks! Aksine, Avrupa devletleri nereye gitmişlerse oraya hayat ve medeniyet götürmüşlerdir. İşte, Mısır! Daha düne kadar bizim irademiz altında asırlarca bir mezbele halinde kalmış olan bu ülkeyi İngilizler, işte, yirmi beş yıla varmadan bir cennete çevirdiler. Oraya, hem umran, hem zenginlik, hem de ... Hürriyet göturdüler. (s. 219)

Doktor Hikmet'in babası, ülkeye medeniyetin İngilizler, Fransızlar veya Almanlar sayesinde geleceğini, bu devletlerden birinin kafamıza vura vura bizi insanlığa, medeniyeye alıştıracığını söylemektedir. Babasının bu tarz sözlerinden sonra bu Rus ihtilalcisi ona Beyazıtlı bir softa kadar geri ve dar kafalı görünür. Buna rağmen onun söyledikleri Doktor Hikmet'in düşünce dünyasında bir karışıklığa sebep olur. Doktor Hikmet, Rus ihtilalcilerini antipatik bulsa da onların düşüncelerinden etkilenir.

Doktor Hikmet'in bir Fransız ailesini yakından tanınması yine bir toplantı sırasında olur. Hikmet, Jean Lavalère'in kızı Arlette ile sık sık görüşmeye başlar. Ailesinin üstünde tahakküm kuran Madam Lavalère, zengin kabul ettiği Doktor Hikmet ile kızının yakınlaşmasını istemektedir. En son görüşmelerinde Arlette, Doktor Hikmet'in elini tutar ama ondan herhangi bir yakınlık göremeyince birkaç gün onun yanına gelmez. Bunun üzerine Doktor Hikmet, onu görmek için Lavalère'lerin evine gider. Arlette'i evde bulamaz. Annesi ve babasıyla oturur. Madam Lavalère ona karşı anaç bir tavır takınca Doktor Hikmet önce bundan memnun olur ancak kendi annesini hatırlayınca rahatsız olur ve içinden ikisini mukayese eder:

Kendi anası ve bu kadın!.. Hey Yarabbim, aradaki fark ne müthişti!.. Kendi anası ne kadar nazlı, tatlı ve yumuşak idiyse, bu kadın o kadar sert ve carizdi. Kendi anasında tevazula ve kar ne kadar birbirine karışmış iki esas fazilet ise, bunda küstahlık ve bayağılık o kadar göze çarpan bir hususiyetti. (s. 240)

Doktor Hikmet daha sonra annesinin nasıl temiz ve düzenli bir kadın olduğunu, küçükken kendisini öpen Lehli bohçacı kadının gitmesinden sonra kendisini hemen musluğa götürüp yüzünü, ensesini, kulaklarını sabunlu suyla defalarca yıkadığını hatırlar. Madam Lavalère'de o Lehli kadını görür. Madam Lavalère sürekli

konusurken kocası bir sandalyenin ucuna oturmuş, tasdik edici tebessümlerle karısını dinlemektedir. Doktor Hikmet, Jean Lavalère ve eşiyle bir araya geldiği bu toplantı esnasında Madam Lavalère’de Arlette’in yaşlı halini görür ve ondan soğumaya başladığını fark eder. Evden dışarı çıkınca ise derin bir soluk alır:

Hem içerinin boğucu atmosferinden kurtulmuş; hem de... Arlette’i unutmuştu. Arlette’i unutmak mı? Genç adam, içinden: “Gerçek,” dedi. “Bu eve birkaç defa daha gelirim, onu, yalnız unutmayacağım; ondan aynı zamanda nefret bile edeceğim.” Fakat, bu acı hakikati, kendi kendine itiraf ederken, yüreğinin bir acayip elemle sızladığını hissetti. “Hayır.” Dedi. “Hayır, ondan nefret etmek istemem. Onu unutmak da istemiyorum. Ondan nefret edersem, onu unutursam ne yapacağım? Hayatımın boşluğunu nasıl dolduracağım? Her şeyden bıkiyorum. Her şeyden tiksiniyorum. Okumak iştahını da kaybettim. Fikir ve sanat davaları artık bana heyecan vermiyor. Montparnasse’deki Rus ihtilâlcilerinin materyalist nazariyeleri, bende kol kanat bırakmadı. Artık, dünyada, yüksek ve ulvi hiçbir şeye inanamıyorum. Bir sevgi, beni inkâr berzahında ta intihara kadar gitmekten kurtarabilirdi. Ona da türlü türlü manialar çıkıyor. Bugün Madam Lavalère yarın Boockmacker? (s. 243)

Doktor Hikmet, zaman zaman Arlette’ten uzaklaşsa bile hiçbir zaman ondan vazgeçmez ve onunla görüşmeye devam eder. Bir süre sonra Doktor Hikmet verem olur. Dr. Pienot ona yalnız başına Fransa’nın güneyinde bir yere gitmesini tavsiye eder. Bunun üzerine Provans’da bir köye gider ve orada iki ay kalır. Bu süre zarfında Arlette’le mektuplaşırlar. Bir gün hiç haber vermeden Paris’e döner ve Lavalère’lerin evine gider. Romandaki son toplantıda Arlette, annesi ve Doktor Hikmet bir araya gelir. Arlette nişanlı bir kız gibi masum ve utangaçtır. Madam Lavalère ise daha önce olduğu gibi anaç bir tavır takınmıştır. Daha sonra Doktor Hikmet’e ailesinden bir mektup geldiğini haber verir. İki aydır ailesinden haber alamayan Doktor Hikmet endişe içinde mektubu açar. Babası, maluliyet maaşından başka bir gelirleri kalmadığı için artık kendisine eskisi kadar para gönderemeyeceklerini bildirmektedir.

Madam Lavalère, Doktor Hikmet’in yüzünün kül gibi olduğunu görünce kötü bir haber alıp almadığını sorar. Doktor Hikmet, bazı küçük aile dertleri diye geçiştirmeye çalışır ancak mektupta çek olmaması Arlette’in dikkatini çekmiştir. Doktor Hikmet, anne ve kızından oldukça ağır bir hava içinde ayrılır. Zengin olduğunu düşündükleri için kendisiyle görüşen Jean Lavalère ve karısı bir daha onunla görüşmez. Kirasını

ödeyemediği için evinden atılınca Arlette de bir daha ziyaretine gelmez. Kaldığı kötü otelde Albert ve Rus ihtilalcilerle görüşmeye devam eder. Bir gün Morotof ona yakında Çar ile İngiltere Kralı'nın aralarında anlaşacaklarını ve Osmanlı'yı paylaşacaklarını söyler. Bu habere üzülen Doktor Hikmet, Jön Türklerle ve Ragıp Bey'le görüşür fakat onların tepkilerinden rahatsız olduğu için bir daha onlarla görüşmez.

Doktor Hikmet'in hastalığı daha da kötüye gidince Dr. Pienot onu otelden alarak zorla kendi evine götürür; odasını, yatağını ona verir. Hastalığının son zamanlarında Doktor Hikmet Arlette'i son kez görmek istediğini söyler fakat Dr. Pienot'un tüm vaatlerine rağmen Arlette gelmez. Doktor Hikmet, ailesinden, memleketinden uzakta: "Anneciğim, anneciğim..." (s. 328) diyerek son nefesini verir, mezar parası bulunamadığı için Paris'teki umumi mezarlıklardan birine gömülür.

Doktor Hikmet'in Paris'e atfettiği değer çok fazla olduğu için yaşadığı hayal kırıklığı da o ölçüde büyük olmuştur:

Neden itiraf etmeyeyim? Doğrusu, Paris, beni bir nevi désillusion'a uğrattı. Burada tahayyül ettiğim, aradığım havayı, tadı, manâyı, hâlâ bir türlü bulamıyorum. Tiyatrolarına gittim. Müzelerini gezdim. 'Louvre'larını, 'Versailles'lerini gördüm. Fakat, hiçbirinde, kitaplarındaki nefhaya benzer bir şeye rasgelemedim. Paris'i, elimde bir boş kâse gibi tutmaktayım. Lakin içindeki iksir nerede? (s. 125)

2.14. Peyami Safa

2.14.1. Dokuzuncu Hariciye Koğuşu¹¹⁷

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu romanının başkahramanı sekiz yaşında dizinden rahatsızlanmış, yedi yıldır bu hastalığı çeken on beş yaşlarında bir gençtir. Annesi ile birlikte İstanbul'un kenar mahallelerinden birinde yaşamaktadır. En son dokuzuncu hariciye koğuşundaki muayenesinde doktor tekrar ameliyat olması gerektiğini ve bacağının kısılacağını haber verir. Romanda ismi verilmeyen kahraman eve gelince annesine bu haberi söyleyemez. Kalabalık olduğu için iyi muayene edemediklerini ve sonra tekrar bakacaklarını söyler. Annesinin çok ikna olmadığını düşünerek yarın fakülteye gidip Mithat Bey adındaki kendi doktoruna da muayene olacağını söyler. O

¹¹⁷ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Peyami Safa, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016).

gün evden ayrılan kahraman uzak bir akrabası olan Paşa'nın Erenköy'deki köşküne gider. Geceyi orada geçirip ertesi gün fakülteye giderek doktora dizini gösterecektir.

Paşa, küçük yaşlarından beri kahramanı çok sevmektedir. Kahraman, artık iyice yaşlanan Paşa'ya eğlenceli romanlar okumaktadır. Bu akşam da Paşa'ya roman okurken kızı Nüzhet gelir ve Paşa'nın uyuduğunu, beraber bahçeye çıkmalarını söyler. Nüzhet, bahçede konuşurlarken kahramana kendisini Doktor Ragıp Bey adında birinin istediğini söyler ve onun hakkında bilgiler vermeye başlar. Kahraman onun dediklerini dinlemek yerine onun hareketlerini izleyerek bu konu hakkında ne düşündüğünü anlamaya çalışır. Kahramanın hiç konuşmadığını fark eden Nüzhet ona bu konudaki fikrini sorar. Bunun üzerine o da bu konudan hoşlanmadığını söyler ve böylece ilk defa duygularını bu kadar aşikâr etmiş olur. Nüzhet bu sözler üzerine biraz düşünür ve “Ragıp bey beni istedi diye, ben de hemen evlenmiyorum ya... Hem ben daha on dokuz yaşındayım.” (s. 25) der. Bu sözler kahramanı önce sevindirir, sonra da bir teselli olabileceğini düşündüğü için üzer ve konuyu kapatmak için yarın doktora gideceğinden, ameliyat gerektiğinden bahseder. Daha sonra evin hizmetçisi Nurefşan gelir ve Paşa'nın eşinin, Nüzhet'e artık yatması gerektiğini söylediğini haber verir.

Kitap okunurken uyuyakalan Paşa, ertesi sabah kahramanı yanına çağırarak fakülteye gittikten sonra Kadıköy'e uğrayıp daha eğlenceli bir kitap almasını, annesine de bir kart yazarak bir ay köşkte kalacağını haber vermesini ister. Fakülteye giden kahraman, doktoru ile görüşür. Doktor, operatörün onu muayene etmesini ister ancak operatör fakülteden erken ayrılacağı için muayene etmeden gider. Giderken mutlaka koltuk değneği kullanmasını söyler. Doktor ise bünyesini güçlendirmek için deniz havası tavsiye eder. Sonra öbür gün gelirse operatörün onu muayene edeceğini söyler.

Köşke dönen kahraman etrafta kimseyi göremez. Paşa'nın yatak odasından hararetli konuşma sesleri geldiğini duyar. Paşa'nın güldüğünü işitince bundan cesaret alarak odadan içeri girer. Romanda önemli kahramanların bir araya geldiği ilk toplantı bu odada gerçekleşir. Kahraman herkesin ona alâka göstereceğini düşünerek Paşa, eşi ve Nüzhet'in bulunduğu odaya girer fakat o içeri girince konuşmalar bir anda kesilir. Uzun bir koltukta arka üstü yatmakta olan Paşa, ona ne yaptığını sorar. O da operatörün öbür gün muayene edeceğini, annesine kart yazıp haber verdiğini ve güzel bir cinayet romanı aldığını söyler. Pencerenin kenarına oturmuş, dizlerini sallayan Nüzhet hiç konuşmaz, Paşa'nın karısı ise aynalı dolabın kapısının arkasındadır ve dolabın kapısı gıcırdamaktadır. Nüzhet onları odada bırakarak balkona çıkar. Bu sessizlikten rahatsız

olan kahraman da aldığı kitabı Paşa'ya verdikten sonra çıkayım diyerek kapıya yönelir ve Nurefşan'ın da odada olduğunu fark eder. Nurefşan kahramana manalı gözlerle bakmaktadır. Kahraman odadan çıkar. Bir anda kendini herkese yabancı hisseder: “Odadan çıkınca nereye gideceğimi, ne yapacağımı şaşırmıştım. Bütün bu ev, bütün bu insanlar bana yabancı geliyordu. Onları bana tanıtan bütün alâkalar, hâtıralar bir anda kaybolmuştu.” (s. 43)

Şimdiye kadar köşkteki kişilerle tek tek görüşen kahraman ilk kez tüm köşk halkı ile bir araya gelir ve kendisi odaya girince etrafa çöken sükûnetten çok rahatsız olur. Bu esnada Nüzhet de onu rahatlatacak bir harekette bulunmaz, hatta sessizce odayı terk eder. Kahraman bahçeye çıkar ve her zaman olduğu gibi olayı en ince ayrıntısına kadar tahlil etmeye başlar.

Paşa'nın çapaklı sesi. Nüzhet'in dizlerinde sinirlilik. Nurefşan'ın gözleri, aynalı dolap kapısının gıcirtısı. Ve bu ses, bu dizler, bu gözler, kapı, gizli şeylerin diliyle bana neler söylüyorlar! Bazen etrafımızda o kadar esrarlı bir hâdise olur ki ince teferruatına kadar bunu sezeriz, fakat hiçbir şey idrak etmeyiz; ruhumuzun içinde ikinci bir ruh her şeyi anlar, fakat bize anlatmaz, böyle korkunç işaretlerle bizi muammanın derinliklerine atar ve boğar. (s. 44)

Nüzhet bahçeye kahramanın yanına gelir ve o odaya girdiğinde gizli bir şeyler konuşmadıklarını, o sırada annesinin soyunduğunu ve o gelince aynalı dolabın kapısının içine saklandığını söyler. Böylece kahraman tekrar ona inanır. Ancak gece Nurefşan, kahramanın odasına gelir. Doktor Ragıp'ın annesinin bugün köşke geldiğini, yakında Doktor'la Nüzhet'in sözleneceğini ve evlenince Berlin'e gideceklerini söyler. Ayrıca o, Paşa'nın odasına girdiğinde bu konuyu konuştuklarını söyler. Nüzhet'in ona yalan söylemesi kahramanın dünyasında çok büyük bir etkiye sebep olur:

Öyle bir yaşta idim ve öyle bir mizaçta idim ve çocukluğumda o kadar az oyun oynamıştım ve aldatmasını o kadar az öğrenmiştim ki, yalan bana suçların en ağırısı gibi geliyordu; ve bir yalan söylendiği zaman insanların değil, eşyanın bile buna nasıl tahammül ettiğine şaşıyordum. Yalana her şey isyan etmelidir. Eşya bile: Damlardan kiremitler uçmalıdır, ağaçlar köklerinden sökülüp havada bir saniye içinde toz duman olmalıdır, camlar kırılmalıdır, hattâ yıldızlar düşüp gökyüzünde bin parçaya ayrılmalıdır filân... Zavallı mürâhik... (s. 51-52)

Kahraman söylediği yalanı, Nüzhet'in yüzüne vurmak ister ve odasına giderek konuşmak için onu kendi odasına çağırır. Nüzhet söylediklerinin hepsinin doğru olduğunu ama kahramanın canı çok sıkkın olduğu için, ayrıca meseleyi anlatması uzun süreceğinden bu gece baş başa kaldıklarında anlatmayı düşündüğünü söyler. Evlenme konusunun da onu sinirlendirdiğini, böyle birkaç görüşme ile evlenmek istemediğini belirtir. Bu sözler üzerine kahraman, yine ona inanmak ister. Ertesi gün köşkte çok mutlu olduğunu ve tüm köşk halkının ona çok iyi davrandığını hisseden kahraman, burada oldukça güzel zamanlar geçirir ve hastalığını unuttur.

Romadaki ikinci toplantı Doktor Ragıp'ın yemeğe gelmesiyle gerçekleşir. Aile üyeleri ile yemek masasında toplanırlar. Paşa ile Doktor Ragıp konuşurken kahraman onların sohbetine dâhil olmaz. Doktor Ragıp'ın hareketlerini, konuşmasını inceler. Paşa, kahramanın da konuşması için onun dizindeki sorundan bahsetmeye başlar. Doktor Ragıp Bey'in kahramana karşı gözlerinde bulunan gurur ifadesi yerini şefkate bırakır. Doktor Ragıp ona hastalığıyla ilgili çeşitli sorular sorar. Ancak kahraman diğerlerinin hastalığı hakkında çok şey bilmesini istememektedir. Bunu sezen Doktor Ragıp Bey, daha üstü kapalı konuşur. Herkeste kendisine karşı bir merhamet uyandığını hisseden kahraman, Doktor Ragıp Bey'in dizini bir iki büyük operatöre gösterme teklifini reddeder ve hepsine gösterdiğini söyleyerek konuyu kapatmaya çalışır. Doktor da onun konuyu değiştirmek istediğini anlayarak başka mevzulardan bahsetmeye başlar. Daha sonra Nüzhet iki defa gözleriyle kahramanı dışarıya çağırır ama o Doktor Ragıp Bey'le kalmayı tercih eder: "Tecessüs -hattâ yeni başlayan bir sevgi- benim Doktor Ragıp'ı Nüzhet'e tercih etmemle neticeleniyordu. Galiba, düşmana dosttan fazla bağlandığımız alâka noktası budur." (s. 64)

Kahraman operatörün muayene etmesi için tekrar fakülteye gider. Operatör "Arthirite Tuberculeuse" teşhisi koyar. Koltuk değneği, ameliyat ve sonrasında alçı gerektiğini söyler. Bünyesini kuvvetlendirmesini, sırt üstü yatmasını tavsiye eder. Bir hafta içinde ameliyatı yapma taraftarıdır fakat kahramanın kendi doktoru olan Mithat Bey, Erenköy'de on on beş gün istirahat etmesini söyler. Kahraman hastalığı hakkında Nüzhet'e pek fazla bir şey söylememeye karar verir. Köşke döndüğünde Paşa ona Doktor Ragıp hakkında ne düşündüğünü ve onun Nüzhet'i mutlu edip edemeyeceğini sorar. Paşa, kahramanın küçükken bile fikirlerine önem verdiği için kahraman, şimdi söyleyeceklerinin daha fazla dikkate alınacağını farkındadır. Paşa'nın eşi de dışarı çıkmak üzereyken bir şey aramak bahanesiyle durur ve kahramanın Doktor Ragıp

hakkında söyleyeceklerini dinlemeye başlar. Kahraman, Doktor Ragıp'ı "sevimli, kurnaz, basit" gibi sıfatlarla nitelendirdikten sonra basit bir kızı mutlu edebileceğini ama Nüzhet'i mutlu edemeyeceğini söyler. Paşa'nın eşi "Bir genç kız ne isterse bu adam yapabilir: Rahat ettirmek, giydirip kuşatmak, iyi muamele etmek..." (s. 68) diyerek kahramana karşı çıkar. Ancak kahraman her şeye rağmen itirazlarını sürdürür:

Hayır yenge! Bir genç kızın istediği şeylerin bu, binde biri bile değildir. Devir değişti. Hele Nüzhet sefalet görmüş bir kız değil ki, rahat etmek, iyi giyinmek onun için bir saadet olsun. O, zaten rahat. O başka şeyler ister. (...) Kendine yakın bir insan ister. Koskoca bir doktorla anlaşılamaz. Bu adam Nüzhet'ten on altı yaş büyük. (s. 68)

Yengesinin öfkeleneyeceğini düşünerek kahraman eleştirilerine devam etmez. Ancak Paşa'nın eşi onun söylediklerine sinirlenmiş bir şekilde odadan çıkar. Paşa ise kahramanın söylediklerinden bir şeyler sezmiş gibi: "Nüzhet senin kardeşin. Onunla beraber büyüdünüz. O senin kardeşin!" (s. 69) der.

Ertesi gün pansuman yaptırmak için eczaneye gitmek üzere odasından aşağı inen kahraman, annesi ile Nüzhet'in yemek odasında tartıştıklarını duyar ve onları dinlemeye çalışır. Annesi Nüzhet'i kahramanın hastalığının bulaşıcı olduğuna dair uyarmakta ve ondan uzak durmasını salık vermektedir. Bu konuşmaları duyan kahraman hemen o akşam evine dönmek ister ancak Paşa yarın gitmesi konusunda ısrar eder.

Bir gün sonra kahramanın annesi de köşkte kalmaya geldiği için kahraman orada kalmaya devam etmek zorunda kalır. O akşam konakta romandaki üçüncü ve en kalabalık toplantı gerçekleşir. Bu toplantıya "Kozmopolitlerin Hücumu" başlığını taşıyan ayrı bir bölüm ayrılmıştır. Paşa'nın eşi, Doktor Ragıp ile annesini yemeğe davet etmiştir. Tüm önemli roman kişilerinin bir araya geldiği bu toplantının başlangıcında, romanın başkışisi ne konuşur ne de konuşulanları dinler. Doktor Ragıp konuştukları konu hakkında fikrini sorunca konuşmayı takip etmediğini söyler. Bunun üzerine Paşa, İstanbul'da bazı kişilerin gece yarısı ellerinde siyah boyalarla Fransızca yazıların üstünü boyadıklarını söyler ve "Almanlara yaranacağız diye kırk yıldır öğrendiğimiz lisanı bize unutturamazlar ya!" (s. 72) diyerek kahramana bu hakkındaki düşüncelerini sorar. Kahraman, güzel Türkçe varken sokak levhalarına ve tabelalara Fransızca sözler yazılmasına karşı olduğunu ifade eder.

Paşa ve Doktor Ragıp, kozmopolit fikirleriyle kahramanla tartışmaya başlarlar. Kahraman Nüzhet'in kendisini destekleyeceğini düşünür ama o da diğerleriyle aynı düşünceleri savunur. Paşa "Fransa'nın bizim kültürümüz üstündeki tesirlerine dair alelâde Tanzimat fikirlerini sıral[ar]." (s. 73) Doktor Ragıp'ın ise "bütün delili, Türkçenin kifayetsizliğini iddiadan ileri geçm[ez]." Muarızlarından çok daha donanımlı olduğunu düşünen kahraman, kendine duyduğu güvenle diğerlerinin görüşlerini çürütmeye çalışır. Ancak tartışmayı dinleyenlerin seviyesi dolayısıyla rahatsızdır: "Fakat sofrada en son hükmü verecek yüksek bir efkâr-ı umumiye yoktu. Benim mücerret nazariyelerime karşı muarızlarımin müptezel teşbihler ve müşahhas delillerle müdafaa ettikleri tez, bu cahil efkâr-ı umumiyei aldatabilirdi. Benim en zayıf tarafım bu idi." (s. 73)

Kahramanın tüm kuvvetiyle tartışması Paşa'yı kızdırır. Paşa, fikrî olarak susturamayacağı kahramanın tecrübesiz ve cahil olduğunu söyleyerek onun izzet-i nefsinin yaralayacak sözler söylemeye başlar. Paşa'nın öfkesi ve kahramanın yüzünün renginin değişmesi masadaki kadınları endişelendirir. Kahraman susmayı tercih eder ve Paşa da zafer kazandığını düşünerek yüksekte atıp tutmaya başlar. Kahraman neden tartışmaktan vazgeçtiğini şu sözlerle açıklar:

Beni susturan şey nefretimdi. En basit içtimaî dâvaları anlamayacak kadar yabancı tesirler altında şahsiyetlerini kaybeden bu insanlarla münakaşaya mecbur olmanın küçüklüğünden muzdariptim. Türkiye'de ecnebi mekteplerin kuvvetli silindirleri altında yamyassı olan bu kafaların kesilmesinden başka çare görmüyordum. Ecnebi mekteplerini işgal suretiyle manevî kapitülasyonları kaldırdığı için hükümeti beğeniyordum. (s. 74)

Münakaşadan sonra yeni bir konuşma mevzuna geçilemez ve sofraya derin bir sessizlik çöker. Bunun üzerine kahraman erkenden odadan ayrılır. Bu tartışmadan sonra kahramanın evdeki konumu tamamen değişir. Nüzhet ile dargın gibidir. Artık geceleri havuz başında buluşmazlar ya da gündüzleri bağa kükürt serpmek için gitmezler. Kahraman her akşam yaptığı gibi Paşa'ya roman da okumaz. Okuduğu roman yarıda kalmıştır. Ruhi olarak huzursuz olan kahramanın dizindeki hastalık da kötüye gitmeye başlar. Pansumanını yapan eczacı da dizi hakkında olumsuz şeyler söyler. Paşa'nın eşi, kahramanın annesine köşkte kalması için ısrar ettiğinden birkaç gece daha köşkte kalmak zorunda kalırlar.

Bir gün kahraman balkonda dizini güneşin altına uzatmışken yanına Nüzhet gelir ve Erenköy’den bıktığını, serbest olsaydı Berlin’e gitmek istediğini söyler. Bunun üzerine kahraman neden başka yer değil de Berlin’e gitmek istediğini sorar. Çünkü Berlin, Doktor Ragıp ile evlenirse düğünden sonra onunla gideceği şehirdir. Ancak Nüzhet bundan dolayı olduğunu itiraf etmez ve coğrafya bilmediği için kolayca aklına gelen yeri söylediğini belirtir. Kahraman ise Berlin’e gitmenin onun elinde olduğunu söyleyerek Nüzhet’in üstü kapalı bir şekilde söylemeye çalıştığı şeyi anladığını gösterir. Bundan sonra aralarında hiçbir şey konuşulmaz. Nüzhet balkondan ayrılır. Kahramanın hayatında bir dönem kapanmıştır: “Ayak seslerinin uzaklaşmasını dinliyordum. Son. Bir şimendifer düdüğü. Keskin, acı ötüyor. Hayatımda büyük bir devrin kapandığı, korkunç yarına ilk adımı attığım an. Felâketlerimin başladığı saniyeyi tanıyorum. Hiç aldanmam.” (s. 77)

Annesiyle eve dönen kahraman, o gece fenalaşır ve ertesi gün ona ameliyat olmasını tavsiye eden operatörün bulunduğu hastaneye gider. Operatör: “Geçen gün böyle değildin. Sözümü dinlemedin, bak ne oldu! Başımıza büyük işler açıyorsun! Ben sana bu ayağı yere basma, dedim sen inadına koşulara girmiş gibi harap etmişsin. Şimdi dizin değil bütün bacağın tehlikede.” (s. 80) diyerek durumun vahametini haber verir. Ancak yine de kurtarmak için ellerinden geleni yapacaklarını söyler. Bir süre sonra fakültedeki operatör bu hastalıktan kurtulması için bacağı kesmek gerektiğini söyler. Harp bitince güzel bir takma bacak taktırırsınız diyerek teselli eder. Bacağı için tüm ümitlerin tükendiğini anlayan kahraman son umut olarak romanın başlangıcında kendisini muayene eden ve ameliyat olması gerektiğini ama bacağının kılalacağını söyleyen dokuzuncu hariciye koğuşundaki operatörün yanına gider. Romanın başında yalnız başına muayene olmaya giden ve küçük yaşlarından beri sorunlarını tek başına sırtlanmasını öğrenen kahramanın yanında bu kez Doktor Mithat Bey ve arkadaşı vardır.

Operatör, fakültedeki operatörün verdiği kararın doğru olduğunu söyler. Fakat hastanede aylarca kalmaya, üç beş ameliyata dayanırsa bacağını kurtarmaya çalışacağını söyler. Kahraman, bu teklifi hemen kabul eder. Ertesi gün dokuzuncu hariciye koğuşunda boşalan odaya yerleşir. Hastanede ilk gecesi oldukça zor geçer. Çılgılık atar, hastane görevlileri etrafına toplanır. Yere düşmüştür. Gece boyunca Nüzhet’in adını sayıklar. Ertesi gün öğleden sonra annesi, arkadaşı ve Mithat Bey onu ziyarete gelirler. Kahraman onların ziyaretini: “Bana uzatılan ellere, bir uçurumun

dibinde imişim gibi sarıldım. Bir tek cevabı saatlerce sürebilecek sualler soruyorlardı; hiçbirine cevap veremiyordum. Yüzlerce kelimeyi teksif edebilecek bir baş hareketi, bir bakış, bir teneffüs arayarak susuyordum.” (s. 107) sözleriyle özetler.

Bütün gece yalnızlıktan korkan kahraman ertesi günü odasında toplanan insanlarla sohbet edemez. Hatta onların sorduğu sorulara bile işaretlerle cevap verir. Kendisi hasta diğerleri sağlam olduğu için kendini onlardan soyutlamıştır. Onların hastanenin gecesini ve sabahını anlayamayacağını düşünür, gece boyunca yaşadıklarını onlara anlatmaz. “İlk gece biraz yadırgadım” (s. 107) demekle iktifa eder. Akşama kadar yanında oturan ziyaretçilerinin hâllerinden “Sıhhatte olmak neş’esini gizleyemiyorlar. Yalnız annemin arada bir gözleri dalıyor.” (s. 107) diyerek yakınır. Romandaki dördüncü toplantı olan bu hasta ziyareti sırasında kahraman etrafındaki insanlarla iletişim kurmak istemez. Etrafındaki sıhhatli insanların onun çektiklerini anlayamayacağını düşünür.

Kahraman hastaneye yatışının ikinci sabahı ameliyat edilir ve yedinci pansuman yapıldığı gün operatör ayağının kurtulduğunu söyler. Bacağı kısalmıştır ve bir daha mafsalsız oynamayacaktır. Hastanede iken Paşa’ya nüzul indiğini ve perşembe günü Nüzhet’in Doktor Ragıp ile nikahları olacağını öğrenir. Hastaneden çıkmadan bir gün önce Paşa “Hastahaneden çıkar çıkmaz bana gelsin, ölümüm yakın, kendisini bir kere göreyim” (s. 112) diye haber gönderir. Roman, kahramanın hastaneden çıkışıyla sona erer.

2.14.2. Fatih-Harbiye¹¹⁸

Fatih’te aynı sokakta oturan ve Dârülelhan’da beraber alaturka musiki bölümüne giden Neriman ile Şinasi sözlüdür. Fatih Harbiye romanı Neriman ile Şinasi’nin ilişkisinin kötüye gittiği bir noktadan başlar. Son zamanlarda Neriman değişmeye başlamıştır. Ancak Şinasi ondaki değişimi, belli bir zamana kadar fark etmez ya da varacağı sonuçlarla yüzleşmek istemediği için bu mesele hakkında düşünmek istemez.

Roman, Neriman ve Şinasi’nin Dârülelhan’dan çıkıp Vezneciler’e kadar yürümesiyle başlar. Neriman Beyazıt’ın arka taraflarında oturan Fahriye isimli bir arkadaşına davetli olduğu için acele etmekte ve Şinasi’den birkaç adım önde yürümektedir. Anlattığı şeylerin Neriman’ın ilgisini çekmediğini anlayan Şinasi Beyazıt’a kadar

¹¹⁸ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Peyami Safa, *Fatih-Harbiye* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017).

onunla yürümek istemez ve eski Dârülfünun binasının önünde Neriman'dan ayrılmak istediğini belirten bir hareket yapar. Ancak onun ayrılmakta acele edişi ve içten içe sevinçli olması Şinasi'yi tedirgin eder. Neriman'dan ayrılmakta ağır davranır. Bunun üzerine Neriman sabırsızlıkla Şinasi'nin yanından uzaklaşır.

Neriman'dan ayrılınca ne yapacağını bilemeyen Şinasi sigara ve gazete alır. Gazetenin ilk sayfasında Dârülelhan hocalarından birinin resmi ile alaturka, alafranga musiki tartışmaları vardır. Gazeteyi okumadan katlayıp cebine koyar. Sonra geri dönüp tekrar Beyazıt'a gider ve Neriman'ın arkadaşına gitmek yerine Fatih-Harbiye tramvayına bindiğini görür. Önce o da tramvaya binmek için koşar, sonra durur. Onun kendisine yalan söylemiş olması Şinasi'nin etrafındaki dünya ile bağlantısını koparmasına neden olur. Sonra yavaş yavaş kendine gelir ve sokağın kenarındaki kahvelerden birine oturarak düşünmeye başlar:

Neriman'ın Dârülelhan'a uğramadığı günlerin sıklaşması, evine geç gidişleri, tuvaletine verdiği ehemmiyetin artması, Şinasi'yle konuşurken sesine dolan asabî titremeler ve bunun gibi, teferruatı unutilan, fakat yekûnunun intibai kuvvetli bir surette hatırlanan küçük küçük birçok hadiseler kendi kendilerini hatırlatıyorlardı. Son zamanlarda bütün bu farklara dikkat eden Şinasi, aramak yorgunluğuna karışan gizli bir korku ile her hadiseyi ayrı ayrı eşelemekten çekinmişti. (s. 12)

Şinasi ayrıntıları bir araya getirip Neriman'ın son zamanlarda ne kadar değiştiğini kabullenmeye başlayınca bu fikrini kuvvetlendirecek daha pek çok hatıra bulup çıkarır. Kahveden çıkar ve Süleymaniye'ye doğru yürür ve Neriman'la olan geçmişlerini düşünmeye başlar:

Siyah saten gömlekli, siyah başörtülü kız. O vakit böyle koşmazdı. Liseden çıkar ve Süleymaniye'nin köşesinde görünürdü. Kolunda çantası, başı önüne eğilmiş, gözlerinde korku ve dudaklarında tebessüm, Şinasi'nin yaklaştığını görünce korkusu giden ve sevinci artan gözleriyle yere bakar, hafifçe kızarırdı. Sonra yanyana, hiç konuşmadan, epey yürürler ve buluşmanın ilk zevkini bu sükût içinde daha çok hissederlerdi. (s. 14)

Şinasi eve döner. Akşam yemeğinden sonra Nerimanların evine gider. Neriman hâlâ dönmemiştir. Neriman'ın babası Faiz Bey, Neriman'ın da Şinasi ile geldiğini sanır ama onun gelmediğini anlayınca düşünceye kapılır. Şinasi onu daha fazla üzmemek için sabahki durumdan ona bahsetmez ve Neriman'ın, arkadaşı Fahriye'ye gideceğini

söyler. Fahriye'nin onu gece de alıkoymuş olabileceğini söyler. Biraz Şark edebiyatından ve musikiden konuşurlar. Normal zamanlarda aralarında önemli bir konuşma zemini teşkil eden musiki konusu bu akşam onları çok ilgilendirmez. Sohbeti daha fazla sürdüremeyeceklerini anlayan Şinasi evine döner.

Faiz Bey uyumaya çalışır ama bir türlü uyuyamaz. Pencerenin kenarına oturup kızını beklemeye başlar. Neriman bir otomobilden inerek eve gelir. Faiz Bey kızını merdiven boşluğunda beklemektedir. Neriman ona bir şey söylemeden yanından geçip yatak odasına koşar ve odasının kapısını kilitler. Faiz Bey yerde Neriman'ın üstünden dökülmüş konfeti ve serpantin parçaları görür. Faiz Bey'in yerde bulduğu konfeti ve serpantinlerden Neriman'ın dün gece bir eğlenceye katıldığını anlaşılr. Romandaki bu ilk toplantı anlatıcı tarafından aktarılmaz. Ertesi sabah geç bir saatte uyanan Neriman'ın, yatağında bu toplantı hakkında düşünmesiyle okuyucu da bu toplantı hakkında bilgi sahibi olur:

Başında bir ağrı. Gözleri açıldıkça kamaşıyor ve kendiliklerinden yarı kapanıyor. Göz kapaklarının aralığından içeriye sızan gündüz ışığının tamamıyla aydınlatamadığı loş bir zemin üstünde hep Maksim salonu gözünün önüne geliyor. Kuytu köşelerde renkli abajurlar. Sarışın bir kadın başı. Bir zil sesi, çığlıklar ve sıçrayışlar, alkış, damakta acı bir köpük lezzeti, parlak, sarı bir etek, bir zenci sesiyle daima karışarak hafızaya musallat olan fokstrot namesi ve kulağının içinde müttemadi çalan bir cazbant... (s. 20)

Neriman, akşam altıda Macit ile Löbon'da buluşmasından başlayıp gece yarısına kadar olan olayları, Macit'in hal ve davranışlarını muntazam bir şekilde hatırlar. Kendisi için birçok masraflar yapan Macit, uzun süre baş başa kalmalarına rağmen Neriman'a karşı çapkınca bir davranışta bulunmamıştır. Neriman'ın gözlerinin önüne sık sık Macit'in ince, uzun elleri, manikürlü parmakları gelir ve düşününce onda tenkit edilecek bir yön bulamaz.

Neriman hazırlanıp Dârülelhan'a gider. Şinasi ise o gün Dârülelhan'a daha geç gitmiş ve çok kalmadan çıkmıştır. Bir kahvede oturup gazete okurken Neriman ve Fahriye'yi görür, yanlarına gider. Beraber yürümeye başlarlar. Neriman ona dün Fahriye'ye gittiğini onlardaki toplantı iptal edilince Macit'in ısrarı üzerine onunla Maksim'e gittiğini söyler. Şinasi onun böyle cesurca yalan söylemesine dayanamaz ve eliyle bir hareket yaparak onu susturur ve sessizce yürürler. Neriman, yardım ister gibi

Fahriye'ye bakar. O da dün akşam Macit ile gitmekle hata ettiğini söyler. Neriman ona hak verir gibi görünür ve eğlendiği halde hiç eğlenmediğini, Macit'in çok yalvardığı için gittiğini söyler. Neriman'ın hâlâ yalan söylemeye devam ettiğini gören Şinasi Neriman'ın onu bıraktığı dükkü yerde onları bırakarak geri döner. Neriman bu duruma öfkelenir. Ayrıca taşıdığı uttan da rahatsız olmuştur. Eleştirilerine ut ile başlar, daha sonra alaturka musikiyi, oturduğu mahalleyi, oradaki insanları eleştirir. Beyoğlu'nu, oradaki esnafı ve dükkanları ise över:

Öf... Bu elimdeki ud da sinirime dokunuyor, kıracağım geliyor. Şunu Şamlı'ya bırakalım. Bunu benim elime nereden musallat ettiler? Evdeki hey hey yetişmiyor gibi üstelik bir de Dârülelhan! Şu alaturka musikiyi kaldıracaklar mı ne yapacaklar? Yapsalar da ben de kurtulsam. Hep ailenin tesiri. Babam şark terbiyesi almış. Ney çalar, akrabam öyle... Fakat artık sinirime dokunuyor, bir kere şu musibetin biçimine bak, hele bu torbası? Yirmi gündür elime almıyorum, bugün mecbur oldum. Bırakacağım musibeti... Dârülelhan'dan da çıkacağım yahut alafranga kısmına gireceğim. Zaten bizim kısmı lağvedeceklermiş. Allah razı olsun. Kendimden nefret ediyorum. Oturduğum mahalle, oturduğum ev, konuştuğum adamlar çoğu sinirime dokunuyor. O Fatih meydanının önünden geçerken meydan kahvelerinde bir sürü işsiz güçsüz, softa makulesi adamlar oturuyorlar. Biraz temizce giyindin mi insanın arkasından fena fena bakıyorlar, kim bilir neler söylemiyorlar, insan yolda bile rahat yürüyemiyor. Sonra o dükkânların hali nedir? Adım başı aşçı ve kahve. Erkeklerin işi gücü kahvede, caminin önünde oturup sokağı seyretmek. Dün Tünel'den Galatasaray'a kadar dükkânlara baktım. Esnaf bile zevk sahibi. İnsan bir bahçede geziniyormuş gibi oluyor. Her camekân çiçek gibi. En âdi eşyayı öyle biçime getiriyorlar ki mücevher gibi görünüyor. Sonra halkı da bambaşka. Dönüp bakmazlar. Yürümesini, giyinmesini bilirler. Her şeyi bilirler canım... O Macit'in ellerine baktım, kadın eli gibi, tertemiz, incecik, tırnakların üstünde bile çalışmış. Şinasi'nin elleri gözümün önüne geldi. Tırnağının biri kırık, öbürü batık... Ne imiş? Kemeçe çalarmış. Böyle elini parçalayan sazı parçalamalı. Hiç telin kenarına tırnak sürtülen saz görülmüş müdür? Her işimiz acayip, nefret ediyorum. Daha geçen gün... (s. 27-28)

Neriman, hiç susmayacakmış gibi konuşunca Fahriye ona Şinasi'den vazgeçmiş olsa bu kadar sinirlenmeyeceğini söyler. Neriman da onu onaylar, yedi senedir sürekli beraber olduklarını, Şinasi'nin artık evin erkeği gibi olduğunu söyler. Dün Şinasi'nin

yaptığı gibi o da geçmişteki günlerini hatırlar ve Şinasi'nin onu çok mutlu ettiğini kendine itiraf eder. Ancak biraz sonra Fatih-Harbiye tramvayını görünce Fahriye'ye Beyoğlu'na gitmeyi teklif eder. Tramvay ile giderlerken Neriman yine beğenmediği şeyleri gösterip konuşmaya devam eder. Neriman'da "yeni bir hayatın iştiağı ve yeni bir medeniyetin şuuru uyanmaya başladığı için" (s. 30) Beyoğlu ile Fatih'i sürekli karşılaştırmaktadır.

Macit'i görmeden Beyoğlu'ndan ayrılmak istemeyen Neriman, Fahriye ile Löbon'a uğrar. Romadaki ikinci toplantı Löbon'da gerçekleşir. Neriman tahmin ettiği gibi Macit'i orada bulur ancak yanında başka bir kadın vardır. Neriman Macit'e görünmek istemez fakat Macit onu görünce yanlarına gelir. Macit'in yanındaki kadın da Macit'e başıyla selam verip gider. Macit ikisini de içeri davet eder. Neriman'ın Löbon'a üçüncü gelişidir. Her gelişinde burayı daha çok beğenmektedir. Fahriye'nin buraya nasıl hayran olacağını görmek için onun yüzüne bakar. Fahriye utandığı için yüzü kırmızıdır ve sıkılmıştır. Macit Maksim'de geçirdikleri geceden bahseder ve Fahriye'yi de sohbele dâhil etmek için "Siz de olmalıydınız!" (s. 33) deyip hemen arkasından ikisini gelecek perşembe Perapalas'ta yapılacak olan baloya davet eder. Muhakkak gelmelerini ister ve onları eve kadar bırakacağını söyler. Fahriye cevap vermez, Neriman da gece evden çıkmalarının zor olduğunu söyler. Macit isterlerse gelmeyi başaracaklarını söyler. Neriman da gayret edeceklerini ifade eder.

Neriman eve dönerken hep balo meselesini düşünür. Babasından nasıl izin alacağını, balo kıyafetleri için parayı nasıl bulacağını ve Şinasi'ye ne diyeceğini düşünür. Ancak onu en çok düşündüren para meselesi olur. Daha bir ay evvel babası onun yeni mantosu ve ayakkabıları için Fatih'teki evi rehine koyarak faizle borç almıştır. Baloya dokuz gün vardır. Neriman tüm imkanları zorlamaya karar verir. Fahriye'nin baloya gelmesini istemediği için onunla balo konusunda hiçbir şey konuşmaz.

Ertesi gün Neriman, babası Faiz Bey'in kendisiyle görüşmek istediğini söylemek için okul çıkışında Şinasi ile buluşur. Birkaç gündür Şinasi ile konuşmayan Neriman onunla konuşmak için babasının sözlerini bahane etmektedir. Eski günlerde olduğu gibi amaçsızca yürürler. Şinasi'nin hiç konuşmaz. Neriman babasının onu görmek istediğini söyler ama Şinasi herhangi bir cevap vermez. Bunun üzerine Neriman: "Bir şey söylemiyorsun. Senin halin nedir böyle?" (s. 64) diye sorar. Sonrasında aralarında bir tartışma yaşanır ve Neriman bir sinir krizi geçirir. Şinasi onu eczaneye götürür ve doktor çağırır. Kendine gelince otomobille evine bırakır.

Faiz Bey, Şinasi'ye "(...) geç kalıyoruz ve korkarım ki, bunun daha fena akıbetlerini göreceğiz. Yarından tezi yok, bu meseleyi meşrû bir surette halledelim." (s. 73) diyerek evlenmelerini ister. Şinasi de bunu kabul eder ancak sabahleyin Faiz Bey bu isteğini Neriman'a söylediğinde o kendisine üç ay süre vermesini ister. Babası Şinasi ile aralarında bir sorun olup olmadığını sorduğunda "Beni asıl sinirlendiren şey, bu semtte, bu evde her şeyden mahrum yaşamaktır. Şinasi de beni bundan kurtarmayacak, o da benim arzularımı anlamıyor." (s. 82) deyince babası isteklerinin ne olduğunu sorar. Bunun üzerine Neriman konuyu Pera Palas'taki baloya getirir ve tüm arkadaşlarının gideceği bu baloya katılmak istediğini söyler. Faiz Bey, Şinasi de gidecekse baloya gidebileceğini söyler. Neriman balo için kendisini tekrar masrafa sokmak istemediğini söyleyince Faiz Bey onu da halledeceğini söyler.

Neriman okula gittiğinde Şinasi'ye babası ile konuştuklarını aktarır ve kendisini baloya götürüp götürmeyeceğini sorar. O da kabul eder. Neriman kendisi ile Beyoğlu'nda kumaş bakmaya gelmesini ister. Şinasi Ferit'e sözü olduğunu söyleyerek kabul etmez. Şinasi ile Ferit bir kahvede buluşurlar. Ferit görür görmez Şinasi'nin durumunu anlar. Çünkü Neriman'ın son zamanlarda ne kadar değiştiğini ve Macit ile görüştüğünü başkalarından duymuştur. Şinasi de farklı konularda konuşmalarının mümkün olmadığını fark edince Neriman ile yaşadıkları sorunları anlatmaya başlar ve Neriman'ın medeni bir kız olmak istediğini söyler. Ferit Neriman'ın medeni olmaktan anladığını sorar. Şinasi onun bu hayattan hoşlanmadığını, galiba Fatih'te ve Fatih'teki evde oturmak istemediğini söyler. Ferit "Oraya kadar haklı. Taş ev tahta evden, elektrik petrolden, otomobil arabadan, makine hayvandan ve lâvanta hacıyağından daha iyidir." (s. 94) sözleriyle Batı'nın maddi yönden bazı üstünlüklerini almayı savunur. Şinasi bu kadarla kalmadığını, Neriman'ın balolara gitmek ve lüks yaşamak istediğini söyler. Ferit ise bizde medeniyet fikrinin bir kültür meselesi olarak anlaşılmadığını, özellikle kadınların medenileşmeyi bir fantezinin hudutları içinde gördüğünü söyler. Bu durumun bizim kadınlarımız açısından daha iyi olduğunu belirttikten sonra bunun sebebini şu şekilde açıklar:

Kadınlar, medeniyeti gözleriyle anlamaya mahkûmdur. Bunlar, hakikî medeniyetçilerden daha bahtiyardılar: Şekillerle iktifa ederler ve renklerin değişmesi onları eğlendirir. Fakat hakikî terakkiye inanan, kültür sahibi bir İngiliz kızının sükûtu hayalini düşün! Her şeye vâsıl olmuş, fakat hiçbir şey bulamamıştır. İçlerinde intihar edenler var. Bu daha fena. Zira onlar için medeniyet, cazip bir

renkler âleminde ibaret değildir. Onlar bütün ümitlerini insanlığın muhteva olarak tekâmülüne bağlamışlar ve büyük harp misaliyle de aldandıklarını anlamışlardır. Onlar ideal sahibidirler; bizimkiler fantezi düşkünü; onların aldanışı daha korkunçtur. (s. 95)

Ferit olaya daha geniş açıdan bakarken Şinasi daha basit teferruatları düşünmektedir. Şinasi, Ferit'e Neriman ile baloya gitmeyi kabul etmekle yanlış bir şey yapıp yapmadığını sorar. Ferit onun Macit ile Neriman'ın yakınlaşması konusunda ne bildiğini anlamak için baloda kimler olacağını sorar. Şinasi Macit'in Neriman'ı davet ettiğini söyler, tramvay meselesini anlatır ve ikisine dair bazı dedikodular duyduğunu söyler. Ferit evlendiklerinde Macit meselesinin hallolacağından emin olup olmadığını sorar. Şinasi Faiz Bey'e söz verdiği için evlenmeyi kabul ettiğini söyler. Ferit Şinasi'ye evlenmeden önce Neriman ile Macit konusunu açık açık konuşmasını tavsiye eder. Bunun üzerine Şinasi artık Macit ile görüşmemesi ve baloya gitmemesi konusunda kesin kararını verir. Neriman bunu kabul etmezse ayrılmayı düşünür. Şimdiye kadar Neriman'a neden bu ültimatı vermediğini düşündüğünde bunu her şeyi sessizce halletmeye çalışan mizacına bağlar.

Akşam Ferit'in evinde bir toplantı vardır. Şinasi, Neriman ile Ferit'in yanında konuşmak istediği için bu toplantıya onun da gelmesini ister. Şinasi, Neriman'ın bundan sonra Macit'le görüşmesini ve baloya gitmesini yasaklamayı düşünmektedir. Şinasi ve Ferit akşamki toplantıyı Neriman'a haber vermek için tramvayla Fatih'e giderler.

Ferit ile Şinasi ne yapacaklarını bu şekilde kararlaştırdıkları sırada Neriman balo kıyafeti kumaşı için saatlerce dolaşır ve fikir almak için Şişli'de oturan dayısının kızlarının yanına gider. Romadaki üçüncü toplantı burada gerçekleşir. Kızlar onu hüznü bir şekilde karşılar ve salonda bulunan yas kıyafeti giymiş yabancı bir kadının yanına alırlar. Kadının matemine hürmeten alçak sesle Neriman'ın hatırını sorarlar ve pek fazla konuşmazlar. Kadın gittikten sonra Neriman kendisine önem vermediklerini düşünerek kalkıp gitmek ister. Dayısının büyük kızı, kadına üzüldükleri için kendisiyle ilgilenemediklerini söyler, af dileyerek kalması için ısrar eder. Neriman Pera Palas'taki balodan söz eder ve sadece fikirlerini almak için beş dakikalığına geldiğini belirtir. Dayısının kızları Neriman'ın büyük önem atfettiği balo meselesini pek umursamazlar ve Neriman'a ısrarla bu kadının hikâyesini anlatmaya çalışırlar.

Neriman'ın dayısının kızlarının anlattığına göre ihtiyar Rus kadının çok güzel bir kızı varmış ve bu kız, lokantalarda gitar çalarak hayatını kazanan bir Rus gencini seviyormuş. Sevgiliyle Beyoğlu'nda, küçük bir odada yaşayan bu kızın karşısına zengin bir Rum genci çıkmış. Onu sevgilisinden ayırıp kendisiyle Osmanbey'de bir apartmanda yaşamaya ikna etmiş. Kız zenginlik içinde yaşamaya ve her baloya katılmaya başlamış. Gururlu Rus genci ise kimseye üzüntüsünü belli etmeden gitar çalarak hayatını kazanmaya devam etmiş. Her türlü refaha sahip olan kızın ise mahzunluğu herkesin dikkatini çekmeye başlamış.

Başlangıçta zorla dinlediği hikâye Neriman'ın ilgisini çekmeye başlamıştır. Özellikle zenginlik içinde yaşayan, istediği gibi eğlenen Rus kızının neden üzüntülü olduğunu merak eder ve sebebini sorar:

(...) Bu, tahsil görmüş bir kızdır ve sathî şeylere kıymet vermez, hakikî güzellikler arar. Musiki, mütalâa ve samimiyet (demeye getiriyor dayısının kızları), Rus genciyle yaşarken kız bunların hepsini buluyordu. Fakat Rum genciyle yaşarken bulamıyor. Yeni hayatı sahte. Etrafını alan yeni insanlar çok mânâsız. (...) Velhasıl, bu Rus kızı büyük bir hata işlediğini anlamış (ve yaşlı ihtiyar kadının tabirine göre) hakikî kıymetlerle medeniyetin sahte kıymetleri arasındaki farkı çok iyi görmüş ve üstüne bir mahzunluk çökmüş. (s. 100-101)

Dayısının kızları, bir gün kızın eski sevgilisini bulmak için meyhane gibi bir yere gittiğini, sevgilisinden kendini kabul etmesini istediğini, eski sevgilisinin ona cevap vermemesi üzerine eve geri döndüğünü ve tüm olanları bir mektuba yazarak intihar ettiğini söyleyerek Rus kızının trajik hikâyesini anlatmayı bitirirler. Neriman bu hikâyeden çok etkilenir: “Neriman titredi ve baloyu filan unutmuştu. Bu hikâyeyi adeta sırf kendi mukadderatına ait bir şey gibi dinlemişti. Ne benzeyiş! Rus kızının şahsında kendisini, Rus artistinin şahsında Şinasi'yi ve Rum gencinin şahsında Macit'i görüyordu.” (s. 102)

Neriman dayısının kızlarından ayrılır ve Harbiye'den Fatih'e gitmek için tramvaya biner. Tramvayda dayısının kızlarının anlattıklarını düşünür ve gözünün önüne Şinasi gelir. Neriman, bu olay onların başından geçmiş gibi hayal etmeye başlar. Biraz sonra Macit'in ona seslendiğini duyar. Macit baloya gelip gelmeyeceğini sorar. Neriman, önce canının istemediğini, sonra da babasının izin vermesi gerektiğini söyler. Tramvay Galatasaray'a geldiğinde Macit, Neriman'a balo konusunda hiç ısrar etmeden elini

sıkar ve tramvaydan iner. Umursamaz ve alaycı bir tavrı vardır. Onun bu hâli Neriman'ı çok rahatsız eder. “Macit'i hakikî hüviyeti içinde yakaladığını zannediyor ve o güne kadar, fasılasız, aldatıldığını anlıyordu.” (s. 107)

Niçin yaşadığını ve hayatın boşluğunu sorgulamaya başlayan Neriman'a bir süre sonra Macit uzak bir hikâye gibi gelmeye başlar ve baloya gitmeyi istemediğini fark ederek şaşırır. Fatih-Harbiye tramvayından Neriman tamamen değişmiş biri olarak iner. Buna sebep sadece Rus kızının hikâyesi değildir. Neriman'ın kararını değiştirmesinde Macit'in “kayıtsız ve müstehzi” tavrı da etkili olmuştur. Bir diğer faktör ise Neriman'ın fıtratıdır. Neriman Macit'ten ve balodan kolayca vazgeçmesini buna bağlar:

(...) kendisinde böyle geçici heveslerin tarihçesini müphem surette hatırlıyor ve hayreti azalıyordu. Ne büyük bir arzuyla istediği şeylerden ne küçük sebeplerle nefret ettiğini düşündü. Bu, onda, ilk defa olmuş bir değişme değildi; bu âdeta onun şahsiyetini ören esaslı ruhî haletti; hattâ bunun bile değişebileceğini hissediyordu. Kaç defa, babası onu “maymun iştahlı kızım” diye okşayarak tenkit etmişti. (s. 108)

Neriman, baloya gitmekten vazgeçtiğini öğrenince babasının ne kadar sevineceğini düşünür ve biraz önce ona boş gelen her şey anlam kazanmaya başlar. Ancak bir taraftan da hislerinin tekrar değişebileceğinden çekinmektedir. Baloya gitmekten vazgeçmesinin sebebini ararken bir dördüncü sebep daha bulur. Babası ve Şinasi ona baloya gitmesi için izin vermiştir, “artık balo, menedilen bir günahın cazibesini tamamıyla kaybetmişti[r].” (s. 109) Neriman baloya gitmesini kabul etmeselerdi şimdi çok daha farklı hissedebileceğini düşünür. Tramvay Fatih'e yaklaşırken Neriman ilk kez Fatih'e bu kadar istekle gittiğini ve Beyoğlu'nun çekiciliğinden kendini kurtardığını fark eder.

Neriman eve vardığında Gülter; Şinasi ve Ferit Bey'in babasını alıp Ferit Bey'in evine götürdüğünü, Neriman eve gelince onların da oraya gelmesini tembihlediklerini söyler. Romandaki son toplantı Ferit'in evinde gerçekleşir. Şark'ı savunan tüm karakterler bu toplantıdadır. Neriman ve Gülter, Ferit'in evine vardığında orada Darülfünun müderrisi Şeref Bey, bir musiki muallimi, Ferit'in ut çalan arkadaşı Muammer, Şinasi, kardeşi Nezahat ve Faiz Bey vardır. Neriman odaya girince münakaşalarını keserler ve susarlar. Daha sonra Muammer konuyla alakalı Neriman'a bir soru soracağını ve onun vereceği cevaba göre münakaşaya devam edebileceklerini

söyleyerek Neriman’a şu soruyu yöneltir: “Sizin Dârülelhan’ın alaturka kısmını lağvediyorlarmış. Bunu münakaşa ediyoruz. Siz alaturka kısmındasınız. Fakat siz de orada kalmak istemiyorsunuz, demin bahsiniz geçti. Söyleyin niçin istemiyorsunuz?” (s. 113)

Neriman bir ara ut çalmanın sinirine dokunduğunu ve alafranga bölümüne geçme konusunda henüz bir karar vermediğini söyler. Alaturka bölümünün kapatılması konusunda ise henüz bir fikri olmadığını belirtir. Ferit onun ut çalmak istememesinden yola çıkarak “Medeniyet kadının gözlerine hitap eder. Kadınların çoğu ellerinin zarif bir hareketi için piyano çalarlar ve musiki onlar için güzel bir ‘pozisyon’dan ibarettir.” (s. 113) der. Bunun üzerine Müderris Şeref Bey, “Müşahhas misaller üzerinde konuşmayalım” (s. 114) diye uyardıktan sonra “Teknikte garplılaşmakla iktifa mı etmeliyiz, yoksa kültürde de mi garplılaşmalı?” sorusuna cevap arar. Şinasi de “Şekil düşkünlüğü bazı kızlarımızı züppeleştiriyor. (...) Sade züppeleştirmiyor, sükût ettiriyor!” (s. 116) tarzında sözlerle Neriman’ı hedef alarak konuşmaya başlayınca Neriman odayı terk eder ancak biraz sonra daha sakin bir yüzle geri döner.

Ferit, Şark ile Garp’ın etkileşimi konusunda fikirlerini açıkladıktan sonra Darülelhan’daki alaturka bölümünün kapatılmasının yanlışlığından bahseder ve görüşlerini desteklemek amacıyla Fransa’nın önde gelen musiki münekkitlerinden M. Öjen Borel’in Türk mecmualarından birine gönderdiği mektuptan bölümler okumaya başlar. Türk musikisini öven bu yazı Neriman ve Nezahet dışında herkesin çok ilgisini çeker. Faiz Bey de “(...) bizi bizden daha iyi biliyorlar; Mesnevi’yi de, Rubaiyat’ı da, Gazali’yi de, Farabi’yi de bizden daha çok okuyorlar; bizi bizden daha çok takdir ediyorlar; bizim bizden daha büyük düşmanımız yoktur efendim, yoktur.” (s. 119) sözleriyle görüşlerini açıklar. Şinasi de tekrar Neriman’a döner: “Gördün mü? dedi, bunu ben söylemiyorum, Frenkler söylüyor. Sen hâlâ eline udu alma!” (s. 119) diyerek onu eleştirir. Neriman toplantı esnasında sürekli kendini itham ettiklerini düşünüp bu toplantının düzenlenme vesilesi hakkında düşünmeye başlar: “Neriman, Gülter haber verdiği zaman da biraz gayritabiî bulduğu bu davetin hakikî sebepleri üzerinde âni bir kuruntuya kapıldı. Belki de bu münakaşalar, ona ağır bir ders vermek için tertip edilmiş gizli bir mukaddime idi.” (s. 119)

Neriman “Elime niçin udu almayacaktım?” (s. 119) diye bağırarak Şinasi’ye tepkisini gösterir. Ancak Şinasi muallimlerinin de aynı fikirde olduğunu söyleyince Neriman kendini sayısız düşman karşısında savunmasız hisseder. Zor durumlarda

kaldığı zamanda olduğu gibi yine bir sinir buhranının eşiğindedir. Bağırarak düşüncelerini açıklamaya başlar:

Siz bir alçaksınız: Sen ve babam ve sizin gibi düşünenlerin hepsi. Hiçbiriniz beni tanımıyorsunuz! Ben de artık sizi tanımıyorum, artık aranızda bulunmayacağım, hiç hiç... Ve gidiyorum, şimdi gidiyorum, anladınız mı? Şimdi, hemen, karşıya, Beyoğlu'na... Anladınız mı? Ben züppeyim, sahteyim, cahilim, ben sükût etmişim, anlıyorsunuz değil mi? Ben... (s. 120)

Neriman bir sandalyeye çökerek ağlamaya başlayınca onu başka bir odaya alırlar. Şeref Bey hariç diğerleri teker teker yanına gelir ve şefkatlerini gösterirler. Neriman baloya gitmekten daha önce vazgeçtiğini, isterlerse Güler'e sormalarını söyler ve “Ben alçak değilim baba, ben alçak değilim, ben alçak değilim...” (s. 121) diye ağlayarak tekrarlar. Neriman sakinleşince Nezahet onu diğer odaya çağırır. Şinasi ve Muammer sazlarını akort etmektedirler. Neriman Muammer'den udunu ister ve çalmak istediğini söyler. Herkes bunu hayret ve sevinçle karşılar. Neriman kinle ve muhabbetle udu kendine doğru çekerek çalmaya başlar. Musiki Neriman'ın “Ruhunun üstünden yumuşak bir fırça gibi geçti ve olmayacak şeylere ait arzularını biraz daha süpürdü.” (s. 124)

Neriman, Faiz Bey, Şinasi ve Nezahet bir otomobille Fatih'e dönmek üzere yola çıkar. Faiz Bey, Neriman'ın balo masrafları için para bulmaya çalışırken çok yorulmuştur. Bugün çok yorulduğunu, yarın da yorulmaya devam edeceğini söyler. Ancak Neriman baloya gitmekten vazgeçtiğini bir kez daha tekrarlar ve artık babasının yorulmasına gerek kalmadığını belirtir. Bunun üzerine babası düğün için üç ay beklemlerine gerek kalıp kalmadığını sorar. Neriman ona da gerek kalmadığını söyleyince otomobildeki herkesin yüzünde bir rahatlama tebessümü belirir. Eve geldiklerinde günlerdir uykusuz geçen saatlerin ve sorunların çözüme kavuşmasının getirdiği rahavetle hiçbir şey düşünmeden önce Şinasi ve Neriman'ın sonra da Faiz Bey'in uykuya daldığını görürüz. Faiz Bey Gazali tercümesinden parçalar okuyarak uykuya dirense de nihayet Neriman'ın kediye benzettiği Şark halkı gibi uykuya dalar.

Roman boyunca Fatih-Harbiye arasında ikilem yaşayan Neriman, nihayetinde seçimini Fatih'ten yana yapar. Ancak onun Fatih'i seçmesi tamamen Doğu değerlerini benimsediğini göstermez. “Peyami Safa'nın Fatih'e ve onu temsil eden kahramanlara

yüklediği anlam, aslında Doğu medeniyetini değil, Batı medeniyetiyle sentez halinde olan yeni bir anlayışı içerir.”¹¹⁹

2.14.3. Matmazel Noraliya’nın Koltuğu¹²⁰

Matmazel Noraliya’nın Koltuğu’nda romanının başkişisi Ferit II. Dünya Savaşı yıllarında Tıp Fakültesi’ni bırakıp felsefe bölümüne geçmiştir. Maddi sorunları olduğundan Yüksekaldırım’da oldukça kötü şartlara sahip bir pansiyonda kalmaktadır. Annesini ve iki ablasını veremden kaybetmiştir ve Londra bulunan babasının ise yaşayıp yaşamadığını bilmemektedir. Hayattaki tek kardeşi Nilüfer, teyzesi ile yaşamaktadır ve o da veremdir. Ferit, pansiyondaki ilk gecesinde tuhaf bir rüya gördüğü esnada uyanır ve rüyasında duyduğu sesin yan odadan geldiğini fark eder. Odada bulunan kişileri uyarmak için oraya gider. Romandaki ilk toplantı bu odada olur.

Kırkını geçkin bir kadın, zehirlendiğini düşündüğü oğluna kusması için tas uzatmakta, bir taraftan da gidip doktor getirmesi için birine bağırılmaktadır. Yükün kapısı açılır ve cüce denebilecek kadar ufak yapılı ihtiyar bir adam çıkar. Odada ayrıca ürkek ve yabani bakışlı küçük bir kız vardır. Ferit kızın, ayağından bir iple annesinin koluna bağlı olduğunu görünce uyurgezer olduğunu anlar. Tıp okuduğunu söyleyerek çocuğu muayene eder ve zehirlenmediğini, midesini bozduğunu söyler, ağrıyan yere ıslak ve sıcak havlu koymalarını salık verir. Daha sonra gürültüyü kesmelerini söyleyerek odadan çıkar.

Ferit odasına döndükten sonra biraz önce kısa bir an gördüğü uyurgezer kızın gözlerine benzer bir gözün kendisine dikkatlice baktığını ve aynı esnada garip seslerin kulağında uğuldadığını hisseder. Önceden beri kendisinde olan çıldırma korkusu şimdiye kadar hiç olmadığı kadar onu sarar. Odanın dışında cam kırılmasına benzer bir ses duyulur. Kapıyı açınca yan odadaki ihtiyarın elinde sıcak su ile ayağı takılıp düştüğünü görür. Kadın, çocukluğun midesine sıcak havlu koymak için kullanacağı suyu döktüğü için ihtiyar adamı azarlar. Ferit havluyu ampule sararak ısıtıp çocuğun midesinin üzerine koymasını tavsiye eder. Ferit tekrar odasına döner. Bu sefer gözler yerine tam bir yüz görmeye başlar. Bu yüz, yan odadaki kızın yüzüne benzemektedir. Ferit, biraz önce

¹¹⁹ Ali Yıldız, “Peyami Safa’nın Düşünce ve Sanat Dünyasında Mistisizm,” *Erdem*, no. 62 (2012): 303, <https://doi.org/10.32704/erdem.2012.62.299>.

¹²⁰ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Peyami Safa, *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu* (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2018).

yüzünün yarısı yorganla örtülü kızı tekrar görmek için yan odaya gider. Kapıyı vurup içeri girer.

Oraya adımını atar atmaz, kızın ona daha sabit bir dikkatle bakan gözlerini ve yüzünün bütününe gördü. Bu simanın demin zihninde belirenden farkı azdı; aynı burun, aynı ağız, aynı çene; yalnız, dudağın altındaki çukur derin değildi. Ferit bu yüze bakarken o kadar şaşırdı ki, kızın yattığı karyolanın ayak tarafında, annesinin tavandaki ampule uzanarak havluyu ısıttığını neden sonra, görebildi. (s. 17-18)

Ferit kıza “Sen daha uyumadın mı?” (s. 18) diye sorar ancak cevap alamaz ve tekrar sorar. Annesi yangında dili tutulduğunu söyler ve çocuğun ağrısı sıcak havluyla geçtiği için Ferit’e teşekkür eder. Bu toplantıda roman kişilerinin bazıları okuyucuya tanıtılır. Ferit’in rüyasıyla başlayan tuhaf olaylar silsilesi, yan odadaki Zehra’nın ilginç özellikleriyle biraz daha artar.

Ertesi sabah Ferit uyanınca saatin kaç olduğunu merak eder ancak saatini rehin bırakmıştır. Pencereden baktığında da zamanı anlayamaz. Saati öğrenmek için odadan dışarı çıkar. Yan odanın kapısını açık görünce oraya yönelir. Kadın “Senin de mi saatin yok oğlum?” (s. 24) diye sorduktan sonra bu evin dokuz odasının hiçbirinde saat olmadığını, tek saatin odabaşı Vafi Bey’in yelek cebinde bulunduğunu söyler ve evdeki insanların neden saati olmadığını açıklar. Sonra Zehra’nın saniye şaşmadan bazen saatin kaç olduğunu içine doğduğunu belirtir.

Ferit, oğlu Babuş’un nereye gittiğini sorar. Bunu fırsat bilen kadın geçmişinden bahsetmeye başlar. Babuş sekiz, Zehra dokuz yaşındadır. Evlerinde kocasının dalgınlığı yüzünden yangın çıkmış ve kocası bu yangında ölmüştür. Zehra’nın yangında dili tutulmuş ve bir daha açılmamıştır. Eda Hanım konuşurken Ferit arkadaşı Saim ile Küllük’te buluşacağı için tekrar dışarı bakar ve saatin kaç olduğunu anlamaya çalışır. Zehra aniden parmakları ile saatin dokuzu çeyrek geçtiğini işaret eder ve odadan çıkar. Eda Hanım anlatmaya devam eder. Yangın öncesi Zehra’nın babasına nasıl bakıp ağladığını ve yangını tüm teferruatıyla anlatır.

Ferit geç kalacağı için daha fazla Eda Hanım’ı dinlemek istemez. Eda Hanım, Tahir Bey’e gidip köprüde kurabiye satması için ısrar eder. Ferit, Tahir Bey ile pansiyondan çıkar. Konuşmadan beraberce caddeye kadar yürürler. Sokağın köşesine geldiklerinde Tahir Bey elindeki kurabiye kutusunu yere bırakarak kendisinden ayrılmakta acele eden Ferit’e “Kaderim var içinde de ağır geliyor. Yaş yetmiş üç.” (s. 34) diyerek

anlatmaya başlar. Tahir Bey, Eda Hanım'ın kocası olan kardeşinin hiç de onun anlattığı gibi dalgın biri olmadığını, hesap işlerinde ne kadar üstün özelliklere sahip olduğunu, intizam aşığı biri olduğunu, asıl adı Adalet olan Eda Hanım'ın “dalgın, pasaklı, sinirli, kavgacı” (s. 35) olduğunu söyler. Tahir Bey kurabiye satmak için sokağın köşesinde kalır, Ferit arkadaşlarını görmek için Küllük'e gider.

Romadaki ikinci toplantı Küllük'te gerçekleşir. Burada Ferit, Saim ve Feridun ile buluşur. Onlara yan odadaki komşularının hikâyesini anlatır. Bu hikâyeyi dinleyen Saim “imtiyazlı burjuva cemiyeti, proleterya şuuru” kavramlarını tekrarlar, hukuk öğrencisi Feridun, ihtiyarın hâlâ o köşede olup olmadığını sorar ve onu görmek için yanlarından ayrılır. Saim hâlâ aynı kavramlardan söz etmeye devam ederken Ferit, kendisine bulmayı vadettiği üç lirayı sorar. Saim ona beş lira uzatır. Ferit çok sevinmiştir: “Şimdi Saim bin defa imtiyazlı burjuva cemiyeti, iki bin defa teknik seviye, üç bin defa enfra-strüktür diyebilirdi; ve Ferit sabırla dinleyecekti. Marksizm'in ilmihalini sevmez; fakat ruhunu severdi.” (s. 36)

Ferit, Saim'in Marksist teorilerini dinlerken Feridun elinde gazete kağıdına sarılmış acıbadem kurabiyeleri ile gelir. Tahir Bey'in haline acıdığı için iki lira vererek sattığı bütün kurabiyeleri almıştır. Oldukça bayat olan kurabiyeleri çaya batırarak yemeye çalışırlar. Saim sürekli aynı fikirleri sıralayıp dururken Feridun eyleme geçerek hemen Tahir Bey'e yardım etmiştir. Bu toplantı esnasında Feridun'un düşüncelerine yer verilmez. Sadece Saim'in Marksist teorilerinden, onun bu teorileri hep aynı şekilde ve sürekli tekrarlayan bir kişi olduğundan bahsedilir. Ferit bu teorilerin terminolojisini değil özünü beğenmektedir. Ayrıca Saim ile Feridun arasındaki farklılık gösterilir.

Ferit, gece pansiyona döner. Karanlıkta merdivenden çıkarken sarımtırak bir beyazlık görür. Böylece Ferit, açıklamakta zorlandığı bir olaya daha şahit olur:

Fakat iradesinin akümülatörü birdenbire boşalmaya başlamıştı. Bir basamak daha çıkabilmesi için, vehimlerin baskınına uğramadan evvel epey cesaret biriktirmesi lâzımdı. Geriye dönüp Vafî Bey'den kibrit istemeyi ve ona hâdiseyi haber vermeyi düşündü. Arkadan bir tecavüze uğrayabilirmiş gibi, buna da cesareti yoktu. Aynı basamağın üstünde sağ tarafa doğru bir adım attı. Beyazlık sol tarafta ve eski yerinde kalmıştı. Eğer bu, göze ait bir vehim olsaydı kendisiyle beraber yer değiştirmesi lâzım gelmez miydi? Fakat vehim değilse neydi? İnsana benzemiyordu. Bir insan vücudunun her noktası aynı renkte olamazdı. Giyimli

kısımlar daha koyu görünmeliydi. Sonra bir insanın merdiven basamağında böyle kımıldamadan durması için sebep yoktu. (s. 40)

Ferit pozitivist bir dünya görüşüne sahip olması, tıp ve felsefe okuması hasebiyle karşılaştığı her durumu aklın sınırları içinde değerlendirmeye çalışan, olağanüstü açıklamalara değer vermeyen bir kişidir. Pansiyona geldiğinden beri karşılaştığı garip durumları en ince ayrıntısına kadar sorgulayıp mantıklı bir açıklama getirmeye çalışır. Gece yarısı, karanlıkta karşısına çıkan bu tuhaf durumu da sonuna kadar sorgular ve merdivendeki sarımtırak beyazlığın Zehra'nın mı yoksa tavan arasında kalmakta olan pansiyonun hizmetçisi Fatma'nın mı çıplak bedeni olabileceğini anlamaya çalışır. Ferit durumlar karşısındaki aşırı tecessüsünü şu şekilde açıklar:

Sade ısrar eden bir hayretin onu hem kendi gözünde küçülten yükünden kurtulmak, hem de insanın uzviyetine veya herhangi bir davranışına karşı beslediği ve onu bir fakülteden ötekine koşturan tecessüsü doyurmak için değil, belki on seneden beri onu kovalayan çıldırma korkusunun bu gece yeniden uyanmasını önlemek için de, hâdisenin doğru bir izahına ihtiyacı vardı. (s. 42)

Romandaki üçüncü toplantı çarşamba günleri Suzy'nin evinde düzenlenen çay partisidir. Ferit bu çaylara daha ziyade Selma ile görüşmek için katılmaktadır. Bu kez de aynı amaçla gider. Gitmeden önce Ferit birbirinin tekrarı olan bu toplantıların nasıl geçeceğini zihninden özetler:

İlk damlayan Haldun'dur. Tabii, ötekiler gelmeden Suzy ile hafif tertip kırıstırırlar. “Haldun, kravatın şık. Fakat bu cekete gitmiyor.” Kaşlarının altında iki yuvarlak çerçeve. İçinde birbirinin aynı iki deniz resmi. Güzeldir ya Suzy'nin gözleri. Fakat soğuk. Hah, işte Apti de geldi. Apti değil, Selânikli ağzıyla Ab-di, Ab-ı-di. “İ” çok hafif. El öper, Haldun'a döner: “Hello... How are you?” Ben neredeyim? Holde. Aradaki camlı kapı açıktır. Suzy, Feriha'yı sorar. Onlar Neriman'la yolda geri kalmışlardır. “Ab-di, ne konuşurlar senden gizli?” Fakat işte giriyorlar içeriye. Şap, şup. Suzy'nin öpüldüğünü gören Haldun'un içi gider tabii. Dur be. Bunlar işi pişirdiler mi yoksa? (...) Feriha ve Neriman Suzy ile öpüştüler. Sonra da Neriman şokola kutusuna saldırır. Feriha sigarasını yakar. “Aman bu ipekli kadifeyi nereden buldun Suzy? Mister Coo'nun hediyesi mi?” “Hayır Atıv Bey bulmuş. Aldı bana beş metre.” (...)

Necdet keman kutusuyla gelinceye kadar “nereden aldın, kaç, benimki dayandı, üç metre daha bulsam, Ayşe’nin basması çabuk soldu, Romanya’dan getirdi Osman,” ve gümrük dalavereleri... Derken Necdet. Peşinden step uzmanı Şinasi. Tamam. Hayır, tamam değil. Suzy’nin piyanoya oturması için Haldun’un biraz yalvarması lâzım. Oğlanın gözleri süzülür. Karıninkiler de süzülür. Mister Coö, neredesin? Karı gidiyor elden. Akordeon da gelsin. Geldi. Keman da çıktı. Dayan Ferit Bey kötü cazbanda. Yemin ederim ki Crepuscule ile başlayacaktır. Ve sen o kokmuş tangoyu, Suzy ile Haldun arasında bir ada hâtırasına hürmeten on sekizinci defa dinleyeceksin. Fakat Neriman’la Feriha, Swing çalınca kadar, holde gizli konuşmalarına devam etmek için salondan dışarıya çıkacaklarsa da, orada beni görünce bahsi yeniden filmlere dökecekler. “Ah, ne harikaydı. Dinna Dublin...”, “Aman şekerim, Elhamra’ya git. Çıldıracaksın”, “Ferit ne oturuyorsun burada?”, “Selmasını bekler.” Ben “sını”ya kaşlarımı çatarım. Halbuki hep o “sını”nın peşindeyim. (s. 55-57)

Pansiyondan çıkan Ferit, Tarlabası’na kadar gider ama Saim’i bulamaz. Bayezid’e yürür ve Eminefendi’de arkadaşı Muhtar’ı görür. Muhtar Selma’nın acele işi olduğu için onu bekleyemediğini, mutlaka Cevat eniştesine gelmesini istediğini söyler. Ferit, Suzy’nin evine gider. Daha önce söylediği gibi herkesin oturduğu salona geçmek yerine holün en karanlık köşesinde Selma’yı beklemeye başlar ve bu sırada Amerikan dergilerine göz atarmış gibi yapar. Henüz kimse gelmemiştir. Suzy çocuğunu uyutmak için İngilizce ninni söylemekte ve arada Türkçe ninni söylüyor gibi “eee.. eee.. eh-pış... pış..” (s. 69) demektedir. Biraz sonra önce Haldun, sonra Mister Joe gelir. Salona hemen girmez ve karısı ile Haldun’a kendilerini toparlamaları için fırsat tanımak ister gibi kapının önünde Ferit ile konuşur. Ferit’e “niçin bir toplantının derkenarı halinde kalmayı daima tercih ettiğini tekrar sor[ar]” (s. 71) Daha sonra üniversiteye gidip gitmediğini sorar. Ferit’ten olumsuz cevap alınca bu konuda bir gün konuşmak istediğini söyler. Bir sonraki kapı çalındığında gelen Selma’dır. Ferit onu görünce hemen çıkmalarını ister. Selma; Mister Joe, Suzy ve Haldun’u selamlayıp Ferit’le çıkar. Ferit tarafından daha önce anlatılan ve değişmeyen bir şekilde tekrarlanan Suzy’nin evindeki toplantı Ferit ile Selman’ın ayrılışı üzerine okuyucuya sunulmaz. Ancak onun anlattıklarından toplantının gidişatı bilinmektedir. Mister Joe’nun dediği gibi Ferit bu toplantıda “bir derkenar” olarak kalır. Salona dâhil olmadan Suzy, Haldun

ve Mister Joe ile ayaküstü holde konuşur ve Selma'nın gelişi ile oradan ayrılırlar. Bu toplantı vesilesi ile okuyucuya dejenere olmuş bir ailenin yaşamı gösterilir.

Ertesi sabah Ferit'in kız kardeşi Nilüfer onu görmek için pansiyona gelir. Ateşi çıktığını, teyzesinin abdest ibriğini doldurmak için sabah erkenden kuyudan su çektiğini, çarşıya gidip kömür aldığını, artık dayanamayacağını söyler. Ferit, kız kardeşine çok kötü davrandığı için göğsüne bir bıçak saplayarak teyzesini öldüreceğini, para ve altın çekmecesini alacağını söyler. Nilüfer pansiyondan ayrılır, Ferit de Selma'yı bulmak için odasından çıkar. Vafi Bey, Nilüfer hakkında sorular sormak için onu odasına davet eder. O sırada Yahya Aziz de odaya gelir. Dördüncü toplantı Vafi Bey'in odasında olur. Vafi Bey roman başkışisi ile yazarın romandaki temsilcisi olan Yahya Aziz'i tanıştırır. Aziz, Vafi Bey'e kapıdan çıkan Nilüfer'in adını bilip bilmediğini sorar ve onu dört gün önce Ada vapurunda gördüğünü söyler. Onun anlatacaklarını merak eden Vafi Bey, Ferit'e sessiz kalmasını işaret eder. Yahya Aziz, kızın gözlerinin ve bacaklarının kendisini çektiğini ve gidip yanına oturduğunu söyler. Arkadaşını görmek için Kınalı'ya giden Nilüfer onu evde bulamamıştır. Bu nedenle sorunlarını Yahya Aziz'e anlatır. Babasından, Ferit'ten, teyzesinden ve hastalığından bahseder. Yahya Aziz ona ümitsiz bir anında kendini araması için adresini verir. Nilüfer'in kalemi Yahya Aziz'de kalmıştır. Bir daha pansiyona gelirse kalemi kendisine versin diye Vafi Bey'e bırakır. Yahya Aziz, Nilüfer'in kendisini aramak için mi pansiyona geldiğini merak eder. Ferit kendisine geldiğini söyleyince Yahya Aziz Nilüfer'in kalemını ona verir. Yahya Aziz bu tesadüfe şaşırمامıştır. Yahya Aziz ile Ferit'in ilk kez bir araya geldiği bu toplantıda Ferit başlangıçta onu sevmez.

Ferit geceleri pansiyonda dolaşan çıplak odasına gelmesin diye kapıyı kilitleyip yatar. Uyumak üzere iken alnında bir el hissederek uyanır. Kapıyı kilitlediğini hatırlar. Bunu bir rüya olup olmadığını anlamak için kendisini kontrol eder, duyularının ve iradesinin yerinde olduğunu anlar. Daha sonra boğazı sıkılmaya başlar. "Ferit bağırarak istiyor, fısıltı halinde bir ses "Öldüreceğim seni!" (s. 145) diyordu. Ferit, asılmış bir adam gibi kendini boşlukta hissediyor ve ayaklarını sallıyordu. Tekrar bağırarak isterken, birdenbire her şey karardı." (s. 145) Ferit uzaktan sesler geldiğini duyar. Odasının kapısının tekmelendiğini fark eder. "Kapıya koştu. Anahtarı çevirdi. Sonra topuzunu çevirdi. Kapı açılınca, dışarıda birkaç kişi, hayretten donmuş, ona bakıyorlardı. Evvelâ Vafi Bey içeriye girdi. Arkasından Eda Hanım, Tahir Bey, Yahya Aziz, Fatma, Babuş..." (s. 145)

Pansiyonda en çok iletişim kurduğu kimseler, Ferit'in odasında toplanır. Ferit onları karşısında görünce şaşırır. Bu kalabalığın neden toplandığını anlayamaz. Vafı Bey, defalarca bağırarak tüm ev halkını uyandırdığını söyler. Ferit, kendisini boğduklarını iddia eder. Vafı Bey “Âlemi mânâda mı?” (s. 146) diye sorar. Ferit: “Hayır, rüyada değil. O sırada bütün fakültelerime sahiptim. Kendimi kontrol ediyordum. Rüya değil. Beni boğuyorlardı.” (s. 146) diye cevap verir. Eda Hanım her yerin kapalı olduğunu, kimsenin odaya giremeyeceğini belirtir. Bunun üzerine Ferit kıpkırmızı olan boynunu gösterir. Vafı Bey “Taife! Bu oda tekin değil.” Eda Hanım'ın ya da diğerlerinin bu konuda bir şey söylemesine fırsat vermeden herkesi oradan dışarı çıkarır. Çıkarmasa bile odaya gelenler arasında bu tür normalüstü durumları kabullenmeyecek kimse yoktur. Ferit yatağına uzanır ve gözlerini yumar.

Romandaki beşinci toplantı, pansiyon sakinlerinin kısa süreliğine Ferit'in odasında bir araya gelmesidir. Bu toplantıda Vafı Bey dışında kimse önemli bir rol üstlenmez. Diğerleri Ferit'in odasının kapısının kilitli olduğuna, buna rağmen çıplağın odasına girdiğine, onu boğmaya çalıştığına, bunun bir rüya olamayacağına çünkü boğazında kırmızılıklar olduğuna şahitlik etmek için oraya toplanmıştır. Allah inancı olmayan Ferit, Vafı Bey'in okuduğu Âyete'l-Kürsî sayesinde sakinleşerek derin bir uykuya dalar. Böylece Ferit'in manevi değerleri kabullenmesi için bir adım daha atılmış olur.

Pansiyonda yaşayan romatizma hastası Tosun Bey, Ferit'in gece yaşadıklarını duymuştur ve bu konu hakkında konuşmak için onu odasına çağırır. Tosun Bey, Ferit'e çıplağın onun odasına da geldiğini söyler ve ısrarla Ferit'in yaşadığı sorunları öğrenmek ister. Ferit ona annesinin ve kız kardeşlerinin ölümünden, babasından haber alamamasından, hem cimri olan hem de kız kardeşi Nilüfer'e kötü davranan teyzesi Necmiye'den, onu öldürüp kanlı elini yüzüne sürmek istediğinden bahseder. Tosun Bey, Necmiye teyzesini tanıdığını söyler. Ferit'in hâline üzüldüğünden ona, kız kardeşini halasının yanından kurtarmak için borç para teklif eder ama o kabul etmez.

Sabah Yahya Aziz ile Ferit beraber sokağa çıkarlar. Ferit, Vafı Bey'in odasında onun hakkında verdiği olumsuz hükümleri değiştirir. Yahya Aziz'e, onu takip eden siyah köpekten koynuna giren çıplağa kadarki vakaları anlatır. Yahya Aziz, bir kahve içmelerini teklif eder. Beraber bir lokantada oturup konuşurlar. Yahya Aziz “bir şeyi bir kişiden fazla kimsenin görmemesinin o şeyin mevcut olmadığına yeter bir delil sayılamayacağını” (s. 160) ve “[b]ütün ihtimalleri reddedebilmek için, her şey hakkında tam bir bilgimiz olması” (s. 161) gerektiğini söyler. Ayrıca aralarında büyük

tabiat âlimlerinin de bulunduğu pek çok kimsenin deli olmadıkları halde gördükleri hayaletlerin birer vehim olduğunu söyleyemeyeceğini belirtir. Ferit, Mister Joe ve Saim gibi “suret-i mutlakacı” olmayan bu adamı kucaklamak ister. Yahya Aziz ile sohbetleri devam ederken Ferit birden kız kardeşi Nilüfer’in elini ensesinde hisseder. Bunun üzerine teyzesinin evine gidip kardeşini görmeye karar verir. Nilüfer, doktorun kendisine prevantoryuma yatmasını tavsiye ettiğini söyler. Ferit doktorun imtiyazıyla Nilüfer’i prevantoryuma kabul ettirmek için Maarif Müdürü’nün yanına gider. Maarif müdürü sırada çok bekleyen olduğundan bunun mümkün olmadığını söyler.

Ferit, gece pansiyonda Eda Hanım’ın sesi ile uyanır. Zehra’ya bir şey oldu diyerek onu çağırır. Zehra horoz sesleri çıkararak bembeyaz bir yüzle duvarla tavanın birleştiğı noktaya bakmaktadır. Eda Hanım mutlaka bir felaket olacağını söyler. Konuşamayan Zehra, Ferit’in getirdiğı kâğıda bir kadının göğsüne bıçak saplanarak öldürüldüğünü yazar. Gece dörtte pansiyona gelen polis, teyzesinin göğsünden bıçaklanarak öldürüldüğünü haber verir. Ferit, teyzesini kimin öldürmüş olabileceğini düşünürken Tosun Bey’e anlattıklarını hatırlar. Nilüfer, teyzesini kanlar içinde görünce ağzından kan boşanır ve hastaneye yatırılır. Ferit onu ziyarete gider. Nilüfer, Ferit’e yakında öleceğinin teyzesinin içine doğduğunu, onlara vereceğı para ile Ada’da ev tutmalarını istediğini söyler. Ancak teyzesini öldüren katil, evdeki paraları da götürmüştür.

Ferit, pansiyona döndüğünde Tosun Bey, Fatma’yla haber gönderip onu görmek istediğini söyler. Tosun Bey, Ferit’e içinde para ve altın bulunan bir bavul verir. Bu paranın onun hakkı olduğunu söyler. Ferit’in şaşkınlıkla ona bakması üzerine Tosun Bey, teyzesi Necmiye’yi, ondan önce öldürdüğü altı kişiyi, Bursa canavarı lakabıyla gazetelerde kendisinden bahsedildiğini, öldürdüğü kişilerin halka zulmeden ya da ahlaksız kişiler olduğunu anlatır. Romatizmalı olmasının bir oyun olduğunu ve yarın kaçıp gideceğini haber verir. Bu cinayeti Ferit’e ve kardeşine acıdığı için işlediğini söyler. Bavulu boşaltıp kendisine getirmesini ister. Ferit aldığı paraları odasına götürünce yine sesler duymaya başlar. Kriz geçirir. Âyete’l-Kürsî okuyunca duyduğu seslerden ve gördüğü kan rengi sisten kurtulur. O sırada öksürür ve ağzından hafif bir kan gelir. Yahya Aziz’in odasına gider. Lokantada ondan ayrıldığından beri başından geçenleri anlatır. Sonra Yahya Aziz’in odasını dolduran kitaplara bakarak “Şimdi bütün bu kitapları beyninizde sıkınız ve bana bir damla, bir damla aydınlık süzünüz. Çıldıracağım. Söyleyiniz bana, nasıl bir dünyadayız biz? Vazgeçtim, söyleyiniz, nasıl bir evdeyiz?” (s. 202) diyerek altı gündür kaldığı pansiyonda şahit olduğu hayatının

en hayret verici olaylarını sıralar. “Eğer bana ‘Bu budur bu’dan başka bir şey söylemeyen müspet felsefeyi aşamazsam, aklın tamamıyla lüzumsuzluğuna inanacağım.” (s. 204) diyerek yaşadığı olayları açıklamada yetersiz kalan müspet ilimden şikâyet eder. Düşüncelerini Yahya Aziz ile paylaştıktan sonra yine fenalaşmaya başlar ve masanın altındaki sepeti annesinin başı gibi görür. Öksürür ve ağzından kan gelir. Yahya Aziz, Ferit’e bu evde bir gece daha kalmamasını, en büyük krizlerin kendisine bu evde geldiğini, ahlâkî endişeleri bir kenara bırakıp Tosun Bey’in getirdiği parayla Ada’da bir ev tutmasını, kardeşi Nilüfer’i de yanına almasını tavsiye eder. Kendisinin de Ada’da bir otelde kalmayı düşündüğünü, böylece Ferit’i orada yalnız bırakmayacağını söyler.

Ferit, Yahya Aziz’le Ada’da Matmazel Noraliya adında ölmüş bir kadına ait bir ev tutar. Evde Rum Fotika ve gözleri görmeyen amcası Dimitri yaşamaktadır. Ferit pansiyondan çok daha konforlu olan bu evde ilk önce Tosun Bey’in yakalanıp kendisini ele verdiği şüphesine kapılır. Evin etrafında dolaşan iki kişinin sivil polis olabileceğini düşünür. Yahya Aziz, Nilüfer’e Ada’da ev tuttuklarını haber vermek üzere İstanbul’a döner. Son vapurla Ada’ya geri dönecektir. Ferit onu karşılamak üzere iskeleye gider. Orada arkadaşı Feridun ile karşılaşır. Tosun Bey yakalanırsa ve polislere kendisinden bahsederse başına ne gelebileceğini öğrenmek için hukukçu olan arkadaşına yedi kişiyi öldürmüş bir canavarın son öldürdüğü ihtiyar kadını kendi teşvikiyle öldürdüğünü iddia ederse kendisini yakalayıp yakalamayacaklarını sorar. Feridun ona yedi kişiyi öldüren bir canavarın kendisinden teşvik gördüğünü söylemesinin bir işe yaramayacağını, eğer çaldığı paralar Ferit’te bulunursa davaya dâhil olacağını söyler. Ferit de dönünce parayı yatırdığı banka cüzdanını saklamaya karar verir. Ferit, ayrıca Feridun’dan Selma’nın ailesi tarafından Selânikli bir kumaş fabrikatörünün oğluyla evlendirilmek istendiğini ama Selma’nın bunu kabul etmediğini öğrenir.

Yahya Aziz akşam gelmez, Ferit kendini çok yalnız ve tedirgin hisseder. Polislerin her an gelip kendisini yakalayacağını düşünen Ferit, duvarda asılı olan Matmazel Noraliya’nın resminin kendisine baktığını hisseder ve paniğe kapılır. Fotika ona Matmazel Noraliya’nın adının Nuriye olduğunu ve ilginç bir yaşam öyküsü olduğunu söyler. Ferit gece yarısı üst katta birinin ayak seslerini işitir. Daha sonra oda kapısının açıldığını ve kendisine çağrıldığını duyar. Sesi takip edip üst kata çıkar. Bir şamdan ona yolu aydınlatır, panjurları kapalı, bomboş bir odaya girer. Odada sadece iki

pencere arasında alçak, ufakça bir koltuk vardır. Daha sonra Ferit'in gördüğü fotoğrafa benzeyen bir kadın yüzü belirir. Ferit onu görünce "Matmazel Noraliya" der. Ancak Kadın Nuriye diye düzeltir. "Ben bu koltukta otuz iki sene oturdum. Kaçtım insanlardan. Her şeyi sildim. Ruhumun dibine indim. Ve... O'nu gördüm. Şimdi... Sen de göreceksin." (s. 231) der. Ferit koltuğa oturur. Eli Matmazel Noraliya'nın elinin içindedir:

Artık şuurunda kendi ben'ini değil, başka ve geniş ve her şeyle birleşmiş, sonsuz bir kendi vardı. Bu, kendinden çıkan ve onu aşan, her şeyi kavrayan ve her şeyle bir olan bir kendi şuuruydu. Bu bir, mutlak birdi. Ansızın gözleri kör edecek kadar keskin bir ışığa benzeyen ve hududu görünmeyen büyük bir aydınlık parladı; ve ansızın her şeyi kavradı ve sonsuz derinliklere iner gibi bir duygu bütün ruhunu sardı. (s. 232)

Ferit gözünü açtığı anda sabah olmuştur ve karşısında kendisine gülümseyerek bakan Yahya Aziz vardır. Ferit, ondan yukarı kata çıkan camlı kapının kilitli olup olmadığını kontrol etmesini ister. Yahya Aziz gidip bakar ve kilitli olduğunu söyler. Ferit çünkü sıkıntılarını ve sonrasında yaşadığı mistik durumu Yahya Aziz'e anlatır. Yahya Aziz, Ferit'e onunla benzer durumlara şahit olan ünlü kimselerin yaşadıklarını anlatan bir kitaptan parçalar okur. Sonra Ferit yaşadıklarını Madam Fotika'ya anlatır ve üst kattaki odanın Matmazel Noraliya'ya ait olduğunu, otuz iki sene o koltukta oturduğunu, gündüzleri bile panjurları açmadığını, odaya kimseyi sokmadığını öğrenir. Ferit ve Yahya Aziz üst kata çıkıp odayı dolaşırlar ve hemen hemen her şeyin Ferit'in anlattıkları gibi olduğunu görürler.

Fotika, Yahya Aziz ve Ferit'e Matmazel Noraliya'nın hayatını anlatır. Babası Türk, annesi İtalyan'dır. Asıl adı Nuriye'dir. Hayatında pek çok sorun yaşamış ve istediği hiçbir şeyi elde edememiş bir kadındır. Sevddiği insanın intiharı üzerine bir süre aklını yitirmiş, düzeldikten sonra annesi ile Ada'daki eve yerleşmiş ve yavaş yavaş her şeyden elini eteğini çekmiştir. Kendi ufak tefek vücuduna göre yaptırdığı koltukta otuz iki yıl oturan Matmazel Noraliya, inziva hayatı yaşamış, hastaları iyileştirmiş, fakirlere din, millet ayrımı yapmadan yardım etmiştir.

Fotika, Matmazel Noraliya'nın yazdığı defterleri Ferit'e verir. Ferit bu defterlerin bazılarını okur. Daha sonra İstanbul'a gitmek üzere Yahya Aziz ile vapura binerler. Ferit hastaneye Nilüfer'in yanına gider. Orada Selma ile karşılaşır ve onu Ada'ya davet

eder. O da geleceğini söyler. Nilüfer iyileşmeye başlamıştır. Babasının gelecek hafta Londra'dan döneceği haberini verir. Ferit, Nilüfer'e "Ben artık o eski züppe değilim. Bambaşka bir adam olduğumu göreceksin. Seni de değiştireceğim. Artık babamın kötü tesirlerinden ayrılıyorum." (s. 295) diyerek değiştiğini haber verir.

Ertesi gün Selma, Nilüfer ve Ferit ile Ada'ya gelir. Bu kez Selma, Ferit'e yakın davranır ama Ferit pastacıdaki tartışmalarından sonra onu haklı bulduğunu ama şimdi Selma'nın değiştiğini söyler. Ona kırılan Selma hemen Ada'dan ayrılır. O gece Ferit üst kata çıkar ve tekrar Matmazel Noraliya ile konuşur. Noraliya ona Zehra'nın dilinin çözüleceğini söyler ve yarın gidip hasta çocuğa yardım etmesini ister. Ferit gördüklerinin rüya olduğunu fark eder.

Ferit ertesi gün pansiyona gider. Romandaki altıncı ve son toplantı, ilk toplantı gibi pansiyonda olur. Eda Hanım, Babuş'un hasta olduğunu söyler. Kuru ekmek ve su dışında yiyecek bir şeyleri kalmamıştır. Eda Hanım, Tahir Bey'i Zehra'nın karyolasını satacak birini bulması için yollamıştır. Eda Hanım "Çıldırmaq üzereyim. Seni Allah gönderdi." (s. 309) der. Ferit yardım için geldiğini, kendisini gerçekten Allah'ın gönderdiğini söyler. Bundan sonra rahat edeceklerini söyleyerek Eda Hanım'a beş yüz lira verir. Yerinde duramaz hale gelen Eda Hanım, Vafi Bey'e olan kira borçlarını ödemek için onun odasına gider. O sırada Zehra önce bazı sesler çıkarır ve sonra "An... Anne! Anne!" (s. 310) diye bağırır. Zehra'nın dili çözülmüştür. Ferit Zehra'yı daha fazla konuşturmaya çalışır. Babuş da ablam konuşuyor diye avazı çıktığı kadar bağırıp annesini çağırır.

Vafi Bey'i bulamayan Eda Hanım, odaya döner. Ferit ona babasının çok parasını olduğunu, babası Londra'dan dönünce Babuş'u yatılı mektebe vereceğini, Zehra'ya iş bulacağını, Tahir Bey ile ikisinin dinleneceğini söyler ve sonra Zehra'nın dilinin çözüldüğünü müjdelar. Ayrıca bütün bunların Tahir Bey'in maneviyatı sayesinde olduğunu belirtir ve ona hürmet göstermesini tembihler. Eda Hanım ve Zehra yiyecek bir şeyler almak için dışarı çıkarlar. Ferit de Babuş ile vedalaşıp Yahya Aziz'in odasına gider. Ferit sayesinde ailenin tüm sorunları çözülmüştür.

Ferit, Yahya Aziz'in odasında oturmak istemez. Hemen Ada'ya gitmelerini ister. Ferit rüyasını ve Eda Hanımların odasında olanları anlatır. Yahya Aziz: "Bravo Ferit, dedi, yaşa varol! Çok ferahladım. Bu zavallı aile benim de kâbuslarımdan biriydi. O geceki sözünü hiç unutmam. 'Ben diyordun, arkamdan siyah bir köpek geldiği için değil,

Tahir Bey yükte yattığı için aklımı bozabilirim.’ Evet, yaşıa.” (s. 314) Ferit ve Yahya Aziz Ada’ya gidene kadar yol boyunca konuşırlar.

Ada’ya vardıklarında Ferit ve Yahya Aziz yemek için sahil gazinosunda otururlar. İki si sohb et ederlerken Ferit gelen vapurlardan Selma’nın gelip gelmediğini kontrol etmektedir. Hava kararır. Ferit Selma’nın neden gelmediğini düşünür. Yürüyerek Matmazel Noraliya’nın evinin önüne geldiklerinde Selma’nın bir arabadan indiğini görür. Ferit Yahya Aziz ile onu tanıştıır. Yahya Aziz “Siz isterseniz biraz geziniz, ben de Nilüfer’i yalnız bırakmayayım” diyerek onları yalnız bırakır. Ferit ile Selma arasındaki sorun da çözülür. Romanın başıında Ferit’in hem maddi hem de manevi sorunları vardır. Romanın sonunda bunların hepsi çözülür. Ferit sadece manevi bir değişim yaşıamaz. Aynı zamanda hayatındaki maddi sorunlar da hallolur. Ferit yaşıadığı olağanüstü hadiseleri açıklamakta bilim ve felsefeyi yetersiz bularak Allah inancına yönelir.

Matmazel Noraliya’nın Koltuğu romanının “iki bölümünden birincisindeki amaç okuru Ferit ile birlikte, telepati, duyuları aşıan algılama, ruhlarla temas etme gibi parapsikolojik ve metapsişik bazı olaylarla karşılaştıırıp, bunların maddeci bilim yöntemiyle açıklanamayacağını göstermek ve Ferit ile okuru, yazarın inandığı çözüm yoluna hazırlamak”¹²¹tır. İkin ci bölümde ise Ferit’in bizzat deneyimlediğı mistik tecrübe ile Allah’ın varlığını kabul edecek duruma gelmesi anlatılır. Romanda altı adet toplantı yer alır. Ancak asıl fikri konular toplantılar esnasında değil, Yahya Aziz ile Ferit’in ikili konuşmaları esnasında konuşulur. Ferit bir kez arkadaşları Saim ve Feridun ile Küllük’te buluşur. Ancak onların fikirleri Ferit için çok ehemmiyetli değildir. Çünkü zellikle Saim, Marksist teorilerini sürekli tekrarlamaktan öte bir şey konuşmamaktadır.

Yahya Aziz, Sorbonne’da felsefe okumuş, Batı’yı yakından tanıyan, aydın bir kimsedir. Yazar, Ferit’in yaşıadığı olağanüstü durumları inandırıcı kılmak için bu tür üstün özellikleri hâiz birini seçmiştir. Yazar, mistik dünya görüşünün ayrıntılarını da onun vasıtasıyla açıklar. “Yahya Aziz aracılığı ile dile getirilen düşüncelerden, Peyami Safa’nın mistik dünya görüşünde; liberalizmdeki hürriyet, komnizmdeki sosyal

¹²¹ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), 186.

adalet ve nasyonalizmdeki milliyet ideallerinin, bu ideolojilerin hatalı yaklaşımlarından uzak ve aşkınlıkla irtibatlı olarak mevcut olduğu anlaşılmaktadır.”¹²²

2.14.4. *Yalnızız*¹²³

Yeni İstanbul gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap halinde ilk kez 1951 yılında yayımlanan *Yalnızız*’da roman başkışısı Samim, kardeşleri Mefharet ve Besim; yeğenleri Selmin ve Aydın ile Yeşilköy’de bir köşkte yaşamaktadır. Kız arkadaşı Meral ile son zamanlarda aralarında bazı sorunlar vardır. Roman Mefharet ile Besim’in sabah kahvaltısı için masada oturdukları bir sahne ile başlar. Mefharet, kızı Selmin ve kardeşi Samim hakkında endişelidir. Dört aydır nişanlısı Ferhat’tan ayrı olan Selmin’in üç gündür başı dönmekte ve midesi bulanmakta, Samim ise sürekli odasına kapanmaktadır. Mefharet ve Besim, Selmin’in hamile olup olamayacağı hakkında konuşurlarken Selmin yanlarına gelir. Mefharet kızıyla yüz yüze gelmemek için balkona çıkar. O gidince Besim, Selmin’i konuşturur ve Selmin annesinin şüphelendiği gibi hamile olduğunu itiraf eder ancak çocuğun babasının kim olduğunu söylemez. Biraz sonra odaya giren Mefharet kızına çocuğun kimden olduğunu sorar ama Selmin ona da söylemez. Ortamın gerileceğini fark eden Besim, Selmin’i odadan dışarıya çıkarır.

Mefharet tuhaf bir şekilde bebeğin babasının ağabeyi Samim olduğunu düşünür. Bu konuda delil aramak amacıyla Samim’in evde olmamasından faydalanarak Besim ile onun odasına çıkarlar. Samim’in yazıhanesinin çekmecesine kilitlediği defteri alıp gizlice okurlar. Bu defterde Samim hem yaşadığı olaylardan ve düşüncelerinden hem de dünyanın yüz elli yıl sonrasını tasavvur ettiği Simeranya adlı ütöpik bir yerden bahsetmektedir. Defterde yer alan: “Seziyorlar mı? Bazan bu sırrı taşıyamıyacak hale geliyorum. Takatimi aşan bir yük. Sofrada artık donmuş bir sükûtum. Yan gözler beni tarıyor.” (s. 28) tarzı ifadeler Mefharet’in şüphelerinden emin olmasını sağlar. Ancak tren düdüğünün sesini duyunca defterin hepsini okuyamadan Samim’in odasından çıkarlar.

Romanda yer alan ilk toplantı tüm ailenin bir araya geldiği akşam yemeğidir. Yemek sırasında roman kişilerinin karakterleri okuyucuya sergilenir. Besim, sabah

¹²² Ali YILDIZ. “Peyami Safa’nın Düşünce ve Sanat Dünyasında Mistisizm” *Erdem*, no. 62 (2012): 310-311, <https://doi.org/10.32704/erdem.2012.62.299>.

¹²³ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Peyami Safa, *Yalnızız* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018).

kahvaltısında olduğu gibi akşam yemeğini de büyük bir haz alarak yemektedir. “Talaş kebabının huzurunda birdenbire susan Besim bir tapınma sessizliği içindeydi. Et ve yufka, ağızda eriyerek baş döndürücü bir macun haline geldikten sonra, midesine değil kalbine gidiyormuş gibi ona büyük aşkların sarhoşluğunu veriyordu.” (s. 39) Talaş kebabı karşısında kendinden geçen Besim, bunu sözleriyle de ifade eder: “Ben bu kebaba âşıkım. (...) Dünyada bundan daha sahici bir aşk yoktur. Üst tarafı edebiyat.” (s. 39)

Sürekli bir felaket beklentisi içinde olan Mefharet ise yemekte Samim’in ve Selmin’in yüzüne bakarak bir şeyler anlamaya çalışmaktadır. Aydın ise uykusuz bir halde matematik sınavına çalıştığı için sabahdan beri başı çok ağrıaktadır. Mefharet, Aydın’ı yatması için odasına çıkardıktan sonra tekrar diğerlerinin yanına gelir ve Aydın’ın menenjit olmasından korktuğunu söyler. Besim, Samim’e Simeranya’da okulların böyle olup olmadığını sorar. Samim orada okul olmadığını söyler ve oradaki eğitim sistemi hakkında bilgiler verir:

Simeranya’da her seviyeye göre okuma salonları, lâboratuvarlar, atelyeler, müzik, tiyatro, sinema ve spor evleri vardır. Her yaşıta insanlar bunlara devam ederler. Her merak ettikleri mevzuu kendileri etüd eder ve öğrenirler. Çocuklar ve gençler için, araştırma metotlarını gösteren kılavuz-öğretmenler vardır. Bunların vazifeleri öğretmek değil, öğrenmenin yolunu öğretmektir. Çünkü Simeranya pedagojisi, insanın bütün hayatında öğrendiği şeyleri ancak kendi istediği zaman ve kendi araştırmaları neticesinde öğrendiğini bilir. Eski dünyada, yani Simeranya’ya göre bugünkü dünyamızdaki okullarda çocuklara ve gençlere öğretilen şeylerin, muayyen istidat ve ihtiyaçları karşılamadıkça, hayatta hiç bir işe yaramadığı anlaşılmış ve klâsik mektepten eser kalmamıştır: Sınıf, kürsü, ders programı, nutuk söyler gibi ders veren öğretmen ve profesör yoktur. Diploma yoktur. (s. 42)

Romandaki ilk toplantı olan bu akşam yemeğinde roman kişilerinin karakterleri, çeşitli davranışları ve konuşmalarıyla okuyucuya sergilenir. Aydın’ın aşırı ders çalışması yüzünden hasta olması durumundan yola çıkılarak soru cevap şeklinde eğitim sistemi tartışılır. Samim’e çeşitli sorular sorularak Simeranya’daki eğitim sistemi hakkında bilgi verilir. Böyle mevcut eğitim sistemi ile ideal olduğu düşünölen dünyadaki eğitim sistemi arasındaki farklar ortaya konur. Ayrıca Besim Samim’in platonik aşk konusundaki görüşlerini sorar. Bu mesele konuşulurken Selmin, Samim’e dün gece nerede olduğunu sorar ve bunun üzerine Mefharet’in şüpheleri tekrar uyanır. Samim

onun sorusuna cevap vermez. Mefharet konuşturmak amacıyla Selmin'in kolundan tutarak kendisiyle büyük salona gelmesini ister. Selmin'i tehdit ederek bebeğin babasının kim olduğunu öğrenmeye çalışır. Ancak Selmin bunu asla öğrenemeyeceğini söyleyince Mefharet bayılır. Selmin onun bayılmasını umursamadan yemek odasına gider ve hâlâ sohbet etmeye devam eden dayılarına annesinin salonda bayıldığını haber verir.

Selmin, annesine bebeğinin babasının iki ay evvel mutfak kapısının önünde bayılıp kaldığı için aç adam adını verdikleri kişi olduğunu söyler. Samim, Selmin ile konuşarak onun Ferhat'ı daha iyi bir eş olarak göstermek için aç adam yalanını ortaya attığını itiraf ettirir. Onun Ferhat'ı da sevmediğini, onunla mücadele ettiğini söyler. Selmin bunu da kabul eder ve Ferhat'tan intikam almak istediğini söyler. Samim ona yardım edeceğine söz verir. Sonra da ona Meral'in geçen cuma nerede olduğunu sorar. Selmin onun Cezmi adında biriyle İstinye'de otomobil sürdüğünü, Ferhat ile kendisinin de onların yanında olduğunu söyler. Samim, Selmin'i de alarak Besim ve Mefharet'in yanına gelir. Romanda ikinci kez tüm aile bir araya toplanır. Çocuğun aç adamdan olmadığını Mefharet'e de anlatırlar. Mefharet insanın kendisine nasıl böyle çirkin bir iftira atabildiğini sorar. Selmin de bu oyunu evlenmelerine onu razı etmek için Ferhat'la beraber tertiplediklerini söyler. Mefharet de Ferhat'ı sevmediğini ama ne isterse yapabileceğini söyler ve nikah için acele etmelerini ister. Annesinin Ferhat ile evlenmesini kabul ettiğini gören Selmin onunla evlenmeyi düşünmediğini ve hamile olmadığını itiraf eder. Hamile olmadığını duyunca Samim ve Besim hayretle birbirlerine bakar. Mefharet bunca yalanı neden söylediğini merak eder. Selmin: "Artık benim de bir şahsiyetim var, dedi. Nişanlımı sevmek veya kovmak yalnız benim hakkımdır. Sen karışamazsın. Onunla ister evlenirim, ister evlenmem." (s. 159) diyerek annesinin onun adına karar almasından dolayı yalan söylediğini açıklar. Selmin'in hamile olmadığını öğrenen Mefharet sevineceği yerde felakete uğramış gibi ağlamaya başlar. Besim ve Selmin onun bu durumuna şaşırırlar ve Samim'den bir açıklama beklerler. Samim: "Bahtiyar olmak için bedbaht olmağa ihtiyacı var. Her insan böyledir. Fakat Mefharet gibi galeyanlı tiplerde bu daha açıktır: 'Başının belasını arıyor' der halk. Her insan arar bunu. Farkında değildir." (s. 160) sözleriyle onun ruhundaki zıtlığı açıklar.

Biraz sonra Mefharet sakinleşir. Besim, ona ağlamasının sebebini sorar ama Mefharet bir sebep gösteremez. Besim Samim'in dediklerinin doğru çıkmasına şaşırır ve bu

meselenin Simeranya’da nasıl olduğunu sorar. Samim: “Henüz orasını yazmadım. Sana anlatmak zor. Bu bir “dip zıtlık” problemidir.” (162) der ve bu konu hakkında konuşmak istemez ancak Besim ısrar edince zoraki bir şeyler anlatmaya başlar. O sırada telefon çalar ve Meral’in köpeğinin otomobilin altında kaldığını ve Meral’in onu veterinerine götüreceğini öğrenirler. Mefharet abisinin telaşlı tavırlarından ve bunun için neden kendilerine haber verildiğinden şüphelenerek Samim’in defterinde bahsettiği kızın Meral olduğunu anlar.

Selmin, dayısına bugün Meral’le buluşmayı kararlaştırıp kararlaştırmadıklarını sorar. O da olumlu yanıt verir. Bunun üzerine ikisi bahçeye çıkarlar ve Selmin Meral’in bugün Cezmi ile buluşacağını haber verir. Samim, Meral’in köpeğini veterinerine götüreceğim diyerek yalan söylediğini öğrenince bayılacak gibi olur. Üzüntüsünü Selmin’e göstermemek için önünü doğru düzgün görmeden yürümeye başlar.

Bu toplantıda Mefharet kızının aç adamdan hamile olmadığını, kendisini Ferhat ile evlenmesine razı etmek için bunca yalan söylediğini öğrenir ve yine soru cevap şeklinde Simeranya’dan bahsedilmeye başlanır. Ancak Meral’in telefonu ile sohbetleri kesilir. Bu telefon konuşmasından Samim’in defterinde bahsettiği ve Mefharet’in Selmin sandığı kızın Meral olduğunu anlarlar. Samim ise Meral’in kendisine yalan söylediğini ve Cezmi ile buluşacağını öğrenir. *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* romanında olduğu gibi roman başkışisi kendisine yalan söylendiğini öğrenince dehşete kapılır.

Romandaki üçüncü toplantının mekânı yine Yeşilköy’deki köşktür. Samim alt katta bulunan misafirlerin yanına inmek yerine odasında Nietzsche’nin Trajedinin Doğumu adlı eserini okumuştur ve sonrasında kitaptan beğendiği bir bölümü tercüme etmektedir. Burnuna bir yanık kokusu gelince kalkıp odasını kontrol eder. Sanki etrafta duman vardır ama hiçbir şey bulamaz. Kontrol etmek üzere alt katta bulunan salona iner. Misafirler gitmiştir. Salonda Besim, Mefharet ve Selmin vardır. Onlara bir yanık kokusu duyup duymadıklarını sorar. Mefharet de kokuyu duyduğunu söyler. O sırada Hasibe gelerek Meral’in annesi Necile’nin Samim’i telefona çağırdığını haber verir. Necile, Renginaz ile kapıların kendi kendine açılması, camlara vurulması, havada ellerin dolaşması gibi olağanüstü olaylar yaşadıklarından bahseder. Samim, Necile ve Renginaz’ın yaşadığı olayların gelecekte yaşanacak bir olayın habercisi olabileceğini düşünerek ona Meral’i aramasını önerir. Salona dönen Samim, Necile’nin anlattıklarını diğerlerine aktarır. Besim Mefharet’in, Samim’in anlattıklarından etkilendiğini görünce her zamanki gibi olayı ciddiye almaz ve olayı inanmış bir tarzda

nakleden ağabeyine: “Psikoz, mikroplu hastalıklardan daha bulaşıcıdır. Renginaz’dan Necile’ye geçmiş. Bir telefon teliyle oradan buraya sıçramak üzere. Bu evde herkesin sığınağı senin aklın. Sen de yanık kokusu duyar ve Necile’nin karakoncoloslarına inanırsan hepimiz tehlikeye gireriz.” (s. 410) der. Besim’in bu sözlerini dinleyen Selmin, Samim dayısının bunlara gerçekten inanıp inanmadığını merak eder. Samim bu duruma inanma sebebini şu sözlerle açıklar:

(...) hayatımda ilk defa olarak, bir gece yarısı bana telefon eden buhranlı bir kadının ağzından bu hâdiseleri duysaydım, tıbbın işine karışan bir hüküm vermekten sakınırdım. Eğer bütün hayatım boyunca, bana bu seriden vak’alar anlatanlar Renginaz gibi sapıklar ve Necile gibi histerikler olsaydı, yine bir saniye düşünmezdim... Fakat yarım asırdan beri, bu supra-normal denilen hâdiseleri müşahade ettiklerini söyleyenlerin kalabalığı arasına dünyanın en şüpheli ilim adamlarının, filozoflarının ve sanatkârlarının da karıştığını görürsem, kendi hayatımda da “tesadüf” gibi tek ve ayrıca münakaşaya muhtaç bir kelime ile izahı mümkün olmayan bazı harikulâdelikleri yaşamışsam, toptan inkârın kolaylığını insan zekâsına yakıştıramam, değil mi? (s. 410)

Samim, Besim’in inanmadığını belirten sözlerine, alaycı ifadelerine cevap vermez. Mefharet, etrafından duyduğu bu tarz normal üstü olayları anlatmaya başlar. Daha sonra Samim teorik konuşmak yerine Mefharet gibi örnekler vermeye başlar ancak bu örnekler ünlü kişilerin şahit olduğu durumlardır. Aile üyeleri bu şekilde konuşurken Hasibe gelir ve Samim’i çok acele telefona istediklerini söyler. Biraz sonra Samim Necile’nin, Meral’in kendini yakarak intihar ettiğini haber verdiğini söyler. Samim, arkadaşı Alâaddin’i çağırır ve onun arabasıyla Necile’nin yanına gideceğini söyler. Selmin’in de Ferhat’ın yanına gitmesini ister. Bu toplantı da diğer iki toplantı gibi çeşitli düşüncelerin tartışıldığı bir toplantı olur. Aile üyeleri, bu kez Samim’in mevcut olmayan bir yanık kokusunu hissetmesi ve Necile ile Renginaz’ın inanılması zor durumlar yaşaması üzerine telekinezi hâdiselerinin gerçek olup olmayacağı üzerine tartışırlar. Besim, Samim gibi zeki ve bilgili bir kimsenin bu duruma inanmasına şaşırır. Samim de ona Bergson gibi tanınmış kimselerin hayatlarından örnekler aktarır. Ancak Besim, Meral’in başına gelen felaketi duyana kadar söylenenlere inanmaya yanaşmaz.

Son toplantı, Samim’in Necile’nin, Selmin’in de Ferhat’ın yanına gitmek üzere bindikleri Alâaddin’in arabasında gerçekleşir. Samim; Besim, Mefharet ve Selmin ile

konuştğu bazı meseleleri bir kez de “(...) sen hukukçusun, fakat sertleşmiş zihin şemaları içinde rahat etmeyen ve daha geniş kımıldama sahaları isteyen bir ruhun vardır.” (s. 420) sözleriyle düşüncelerine güvendiğini belirttiği Alâaddin ile konuşur. Samim, Meral’in “İntihar ediyorum. Kendi kendimden nefretim çerçevelediği ve çirkinleştirdiği bir dünyada yalnızım.” (s. 400) şeklindeki intihar notundan yola çıkarak insan benliğindeki ikiliği ayrıntılarıyla açıklar ve sonrasında bu bağlamda Meral’in kendinden nefretinin sebebini ortaya koyar:

İnsanın benliğindeki bu ikilik en az yarım asırdan beri malûmdur. Birine “sosyal ben”, hattâ “resmi ben”, ötekine “asıl ben”, “temel ben” dendiği olmuştur. Daha bir çok Ben’ler düşünülebilir. Fakat kökleri iki tanedir. Ancak bunların şuur mekanizmasındaki yerleri ve fonksiyonları karanlıktır. Bir “gayrişuur” veya onun tam anlamdaşı olmayarak bir “şuuraltı” tasavvur edilir. Bence, bunun belirtilerine göre, üç tabakası vardır. Biri ruhîdir ve hâtıraları saklar. İkincisi vücuda bağlı, somatiktir, içgüdüleri ve refleksleri taşır. Üçüncüsü atavik veya genetikdir, atalardan intikal eden, kromozomların beden ve ruh üzerine gizli tesirlerini taşır. Fakat bu üç tabakadan hiç birine sosyal benimizi yerleştiremeyiz. Yung’un “kollektif şuursuzluk” dediği arşetipler ambarı yersiz kalmaktadır. Sayısız belirtilerine göre bir de “şuurüstü”, tâbir caizse bir “hyperconscience” tasavvur etmek de lâzımdır. Bundan da üç tabaka görünüyor. Biri sosyaldır, bizi cemiyetin polipsişik yapısına bağlar ve sosyal benimizi vücuda getirir. İkincisi daha yüksek bir derecedir. Parapsişik diyebileceğimiz bu tabakada, zamanı ve mekânı aşan bu daha yüksek şuursuzluk hali, geleceği ve uzağı görmek hassalarının mihrakıdır: Önseziler, telepatiler, metagnomiler, kehanet ve kerametler bu tabakaya girer. Dördüncü buut ve altıncı duyu nazariyelerinin burada kendilerine mesnet aradıklarını görürüz. Nihayet üçüncü ve en yüksek tabaka mistiktir. İnsanın ruhunu Allah’la temasa getirir. Meral’in kendi kendinden nefreti, bu “şuurüstü”nün sosyal tabakasıyla “şuuraltı”nın somatik tabakası arasında bir mücadelenin işaretidir. Yani klasik ifadesiyle ahlâk ve beden arasında bir çatışma. (s. 421-22)

Samim, insan benliğindeki ikilikten bahsettikten sonra Alâaddin’e yakında bir kitap yazmaya hazırlandığını, ön sözünü bir iki güne kadar yazmaya başlayacağını haber verir. Daha sonra Selmin, Alâaddin’e Meral’in felaketinden önce Necile’nin, Renginaz’ın yaşadığı olağanüstü hadiseleri ve dayısının hissettiği yanık kokusundan bahseder. Bunun üzerine Alâaddin de kendi başına gelen bu tür bir olaydan bahseder

ve bu gibi durumların nasıl adlandırılacağını sorar. Samim “Eski mefhumlarımız içinde bu şuurstü hallerimize en uygun ismi bulmak zordur: “Superconscience” tarzında yeniden yapabileceğimiz terimlerle idare ederiz. İleride bu yeni psikolojinin zengin ve bambaşka bir terminolojisi olacaktır.” (s. 424) diyerek onun sorusunu kısaca cevaplar ve unutmadan söylemek istediği en mühim nokta olduğunu belirterek insanoğlunun yalnızlık dramına karşı geliştirdiği çözümü açıklar:

Bizim ebedî kalmaya namzet tarafımız, herkese, her şeye, her zamana, her mekâna Şâmil ve Allah’a bağlı olan bu “şuurstü” ruh bölgemizdir. Onu geliştirdiğimiz nisbette yalnızlık dramımızdan kurtuluruz. Her şeyle, herkesle, her zaman ve her mekânla, nihayet Allah’la beraber -bir seviyede değil, birlikte- oluruz. Goethe (Faust) ne diyor? “Sen bir parça olduğunu söylüyorsun, oysa ki işte, karşımda tastamamsın!” Yeni ilim müşahedeleri, amipten insana kadar, sinir sistemlerinin dışında fertleri birbirine ve eşyaya bağlayan sınıksız, mahiyetleri henüz bilinmeyen gizli bağlar olduğunu gösteriyor. Simeranya’da insanın ruhu, bugün sanıldığı gibi bir “iç dünya” değildir; havayı dolduran ve gizliliği kalmayan bir mânâ kesafetinin fertler tarafından massedilişi ve bütün varlıkların birinden ötekine intikali hadisesidir. Orada insan devamlı bir mânâ atmosferi içinde yaşar. Sanki her an bizi her şeye bağlayan sessiz bir musikin ritmi içindeyiz. Bütün zıdlıklarımızı tasfiye eden bir aheng Şimdi sana izah değil, sadece biraz olsun sezdirebilmek için ancak bu kadarını söyleyebiliyorum. (s. 424)

Peyami Safa’nın romanlarında başkişiler, eserde asıl vurgulanmak istenen temel meseleleri her seviyede insanın bulunduğu kalabalık ortamlarda dile getirmez. Bu meseleleri ekseriyetle yazarın romandaki temsilcisi olan kişiyle tartışır. Fatih Harbiye’de Ferit, *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu*’nda Yahya Aziz vardır ve başkişi, asıl konuları onlarla konuşur. *Yalnızız* romanında Samim, materyalist ve hedonist bir anlayışa sahip Besim, Dame de Sion’da eğitim almış Meral ve Selmin ile belli konuları konuşsa da Simeranya veya Necile ile Ranginaz’ın yaşadıkları parapsikolojik olaylar hakkında onlarla çok fazla konuşmak istemez. “Şimdilik en mühim nokta” olarak belirttiği görüşlerini de Alâaddin’e anlatır. Alâaddin, Peyami Safa’nın diğer romanlarında olduğu gibi yazarı temsil eden bir kişi değildir. Sadece romanın sonunda yer almaktadır.

2.14.5. Biz İnsanlar¹²⁴

Orhan, üç aydır görüşmediği Vedia'nın yanında hastanededir. Vedia'ya vapurun yan kamarasında kriz gelmiş ve hastaneye yatırılmıştır. Menenjit tüberküloz olabileceği söylenmektedir. Orhan, yengesi Samiye Hanım'a Vedia'nın hastalığını haber vermiştir ama henüz yengesi Vedia'yı ziyarete gelmemiştir. Doktor Vedia'yı iki gün sonra tekrar muayene eder ve bu geceki durumunun hastalığın seyrini belirleyeceğini söyler. Sonrasında Orhan Şakir geçmişe döner ve Vedia ile olan üç buçuk yıllık geçmişini hatırlamaya başlar. Onunla Mütareke'nin ikinci senesinde bir kış günü tanışmışlardır. Boğaziçi'nde hususî bir lisenin ilk sınıflarında başmuallim olan Orhan, Tahsin adlı bir öğrenciye “eşek Türk” dediği için onun tarafından başı yarılan Cemil'i evine götürür. Kaza, sınıfta unuttuğu tesbihini almak için gittiği esnada olduğundan bu kazada kendisinin ihmalinin bulunduğunu söyleyerek özür dileyecektir. Çocuğun başını yakınlarındaki askeri okulda sardırır.

Orhan, Cemil'le birlikte onun oturduğu yalıya gelir. Hizmetçi, Cemil'in annesiyle görüşmesi için Orhan'ı alt katta küçük bir odaya alır. Orhan odada beklerken içeri genç bir kız girer ve odadan bir şeyler alıp çıkar. Sonra Cemil'in annesi gelir ve oğlunun durumundan dolayı bağırıp çağırmaya başlar. Cemil'in başına taş atan çocuğu tanıyordur. Orhan'ın konuşmasına izin vermez: “Kafasını paralamışlar çocuğumun... Hem de o haydudun oğlu yapmış, gözü çıkasica oğlu... Onu kovmazsanız mektepten, maariflere şikâyet ederim, nazırlara söyletirim, kapatırım mektebinizi...” (s. 40) diyerek tehdit etmeye başlar. Odaya önce Sofi adında bir kadını, sonra da Vedia diye seslenerek biraz önce odaya giren genç kızı çağırır. Onlara, Mustafa'nın oğlunu mektebe parasız aldıklarını ve onun da Cemil'e taş attığını, onlara söylediğini ama kendisine inanmadıklarını söyler. Orhan, Cemil'in arkadaşına “Eşek Türk” dediğini, arkadaşının bu nedenle ona taş attığını, bir Türk çocuğunun ağzından böyle bir söz duyduğuna şaşırdığını söyler. Cemil'in annesi ise “Eşek Türk ya! Eşek olmasa bunu yapar mı? Doğru söylemiş. Elbet. Bu sözü de benden öğrendi.” (s. 42) diyerek oğlunu mazur görür. Orhan: “Mesul bir vaziyette olmasaydım, dedi, size sizin milliyetinizi daha başka türlü anlatırdım: Yalnız teessüf etmekle kalıyorum; unutmayınız ki çocuğunuza verdiğiniz bu terbiye, inzibat meclisinin kararı üstünde ayrıca müessir olacaktır. Ben, kendi hesabıma, taşı atan çocuğu mazur görüyorum.” (s. 42-43) diyerek

¹²⁴ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Peyami Safa, *Biz İnsanlar*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019).

hızlıca dışarı çıkar. Hizmetçi Orhan'ın peşinden koşup Tahsin'in annesinin olmadığını, babasının hapiste olduğunu söyler, yetim ve yoksul olan bu çocuğu mektepten kovmamalarını rica eder.

Orhan, Cemil'in annesi Samiye, Sofia ve Vedia'nın bir araya geldiği ilk toplantıda okuyucuya roman kişileri tanıtılır ve roman başkışileri Orhan ile Vedia tanışrlar. Ayrıca roman boyunca milliyetçi ve Batı hayranı kişiler arasında cereyan edecek çatışmanın ilk safhası sergilenir.

Orhan okula gelince okuldaki öğretmen yardımcısı İhsan'dan Cemil'in annesinin ecnebleri yalısına doldurduğunu, yalıya Fransız bayrağı çektiğini, yalıdaki çalışanlara sürekli “Eşek Türk” diye çıkıştığını, Tahsin'in babası Mustafa'nın da bir gün bu sözlere tahammül edemeyerek kadını dövdüğünü ve kadının ecnebi dostları vasıtasıyla Mustafa'yı hapsettirdiğini öğrenir.

Tahsin'in okulda kalıp kalmayacağını belirlemek için disiplin kurulu toplanacaktır. Orhan kurulda bulunan müdür yardımcısı Sabri Efendi ile konuşur ve ondan destek sözü alır. Daha sonra da kurulda yer alan tarih öğretmeni Fazıl Bey'le konuşmak için öğretmenler odasına gider. Ona Tahsin ile Cemil arasında yaşananları anlatır. Edebiyat muallimi Necati de o sırada odaya gelir. Orhan onu tanıyalı çok zaman olmamasına rağmen kendisine güven telkin ettiği için vakayı yüksek sesle anlatmaya başlar. O gün öğle teneffüsünde disiplin kurulunun toplanacağını, belki de Tahsin'in okuldan kovulacağını anlatır. Necati odada bulunan kimsenin milliyetini koruyan çocuğun aleyhine oy veremeyeceğine dair bir konuşma yapar ve ““Eşek Türk” sözlerini bir araya getiren bir piç kurusunun ağzını yırtmak dururken, aramızda onu müdafaaya kalkacak olan bulunursa onun eşekliğini kabul ederiz amma Türklüğünü asla kabul edemeyiz.” (s. 69) diyerek sözlerini tamamlar. Fazıl Efendi de onun sözlerine iştirak eder. Orhan, Necati'nin düşüncelerini böyle cesurca ifade etmesine gıpta ile seyreder ve o da Necati'nin söylediklerinin doğruluğunu onaylar. Fakat hayvanat muallimi Hüsnü Bey, Necati'nin sözlerinin edebiyat olduğunu söyler. Ulûmu diniye muallimi de onun sözlerine gülerek destek verir. Hüsnü Bey:

Biz senden çok yaşadık, evlâdım... Fi tarihinde bize de Hamiyyeti Millîye, Hamiyyeti Vatanîye denilen o yaldızlı hapları yutturdular. Bak ne olduk! Saatine iki mecdidiyeye ders vereceğiz diye buralarda sürünüyoruz! (...) Bu ihtiyar yaşında hâlâ ekmek parası peşindeyim. Bu milletten geçmiş artık evlat. Tarihî mühletini

ikmal etmiş bu millet. Siz gençler alın ele de görelim bakalım. Onu da gördük Jön Türkler dediler, daha bilmem ne dediler. Bizi muharebeye sokup bu hale getirenler, perişan edenler hep o Jön Türkler, daha doğrusu bön Türkler değil mi? (s. 71)

Tartışma Fazıl Bey ile Hüsnü Bey arasında devam ederken müdür yardımcısı Celâl odaya gelir. Hüsnü Bey bu müttefikini de tartışmaya dâhil etmek için hangi konuda tartıştıklarını anlatır ancak Celâl Bey, müdür beyin inzibat meclisinin toplanmasına gerek görmediğini, kendisinin karar vereceğini haber verir. İkinci ders zili çalar. Önce Fazıl Bey, arkasından Orhan ve Necati odadan dışarı çıkarlar.

Romadaki ikinci toplantı olan öğretmenler odasındaki bu bir araya gelmede zıt görüşlere sahip iki grubun fikirlerini savunduğu bir tartışma ortamı sergilenir. Romadaki olayların başlangıç noktası olan Tahsin'in, Cemil'in başına taş atması olayından hareketle millî düşünceler tartışılır. Orhan, Necati ve Fazıl Bey Tahsin'e söylenen "Eşek Türk" hakaretini kabullenemez ve bunu tüm millete yapılan bir hakaret olarak kabul ederler. Müdür yardımcısı Celâl, hayvanat muallimi Hüsnü Bey ve ulûmu diniye muallimi ise millî duyguları savunmayı boş bir edebiyat olarak görmektedir.

Orhan inzibat meclisinin toplanmayacağını öğrenince Müdür Selâhaddin Bey'in odasına gider ve görevinden istifa ettiğini, yarın sabah mektepten ayrılacağını söyleyerek tüm düşüncelerini rahat bir şekilde ifade eder. "Bir çocuğun başka bir çocuğun başına bir taş atmasını alelâde bir inzibat vakıası telakki etmeyiniz. Bu, bir memleket ve tarih vak'asıdır. (...) Anadolu'nun İstanbul'la mücadelesinin bir küçük örneği, bir minyatürüdür." (s. 76) diye sözlerine başlayarak onun millî duygularına hitap etmeye çalışır ancak bunun yeterli olmayacağını bildiği için Cemil'in annesi yalıya Fransız bayrağı çektiği için yalının camlarını parçalayanların, mektebe de saldırabileceklerini söyler. Kendisinin, Tahsin'i korumasını hem rica hem ihtar etmek için onun yanına geldiğini söyler:

Rica ederek insanlığınıza, ihtar ederek de menfaatinize hitap ediyorum. Tahsin'i kovmak, millî asabiyetin pek ziyade gergin olduğu bugünlerde size talebenizin yüzde seksenini kaybettirebilir. Hep bir anda mektebi terk etmezler; fakat bu hâdisenin sebepleri şüyu buldukça müessesenize karşı genişleyecek olan nefret, birer ikişer, halkın çocuklarını buradan uzaklaştırır. Hâdise bir de gazetelerin diline düşerse, şüyuun ne müthiş bir içtimaî amil olduğunu görürsünüz. (s. 77-78)

Müdür Orhan'ı dinledikten sonra sözlerinde haklılık payı olduğunu, eğer Orhan Tahsin'i bu kadar müdafaa etmeseydi onu okuldan kovacağını söyler ve artık Tahsin'in kalabileceğini bildirir. Orhan'a da maaşının yarısından vazgeçerse ve Müdür Yardımcısı Celâl Bey'le iyi geçinirse kalabileceğini söyler. Fakat Orhan onun şartlarını kabul etmez ve okuldan ayrılacağını söyler. Ayrılmadan önce üçüncü sınıf öğrencilerine, Tahsin'i onlara emanet ettiğini söyler.

Orhan mektepten ayrılınca büyük sefalet çeker. Hiç parası kalmayınca amcasından borç para istemek için mektup yazar. Fakat onun kendisine olumlu bir cevap vereceğini düşünmez. Kömür alacak parası kalmadığı için soğuktan donmak üzereyken bir kahveye sığınır. Oradakilerin müdahalesi ile donmaktan kurtulur ve Necati'nin evine gider. Necati çalıştığı özel okullardan birindeki dersleri Orhan'a devreder. Ayrıca arkadaşı Süleyman'ın kendisine önerdiği bir iş için onu tavsiye eder. Ancak bu işin ne olduğunu arkadaşı söylememiştir.

Necati, Orhan'ı Süleyman'la tanıştırmak için Valde Kıraathanesi'ne götürür. Daha sonra da daha rahat konuşmaları için Süleyman'ı evine davet eder. Kişiler ve konuşulan konular aynı olduğu için bu iki toplantı beraber değerlendirilecektir. Kahvedeki ilk görüşmelerinde Süleyman hemen politika konuşmaya başlar. Necati ona eskiden böyle olmadığını söyler ve politik görüşünü sorar. Süleyman tarihî materyalist olduğunu söyler. Orhan'ın işinin bazı risaleleri tercüme etmek olacağını söyler. Orhan ve Necati tarihî materyalizm hakkında çok fazla bilgi sahibi değildirlir. Necati, Süleyman'dan fikirlerini ve yapılacak işi detaylı bir şekilde açıklamasını ve bunları beraber münakaşa etmelerini teklif eder. Süleyman: “(...) küçük burjuva münevverinin bayıldığı şey! Münakaşa! On paket sigara içer ve beş gün, beş gece münakaşa eder. Sonra dünyayı ıslâh ettiğine kanidir, mağrurâne başını kaldırır ve susar, bitti. Başka iş yok.” (s. 121) sözleriyle münakaşaya karşı olduğunu belirttikten sonra savunduğu görüşleri açıklar: “Bizse “bütün insan” fonksiyonlarını birbirinden ayırmayız. Fikir gövdeden, müstakil değildir. Hareket fikri devam ettirir ve tamamlar. Aksiyon halinde olmayan bir fikir, bizce rüya kadar lüzumsuz ve saçmadır; çünkü yapraksız ve yemişsiz ağaçtır, faydasız yer kaplar.” (s. 121-22)

Necati münakaşa edilmeden beş dakikalık bir telkinle bir görüşün kabul edilemeyeceğini söyleyince Süleyman mecburen onun münakaşa teklifini kabul eder. Ancak Necati, kahvede değil kendi evinde konuşmalarını ister. O akşam saat dokuzda Süleyman, Necati'nin Şehzadebaşı'ndaki evine gelir. Tarihî materyalizmin şark

hakkındaki fikirlerini h lusa eden bir metin okumak istediğini, itirazlarını sonra etmelerini ve bu tartişmadan kimseye bahsetmemelerini ister. Metinde İngilizlerin Hintli, Türk, İranlı insanlara yaptığı zulümler, Irak, Arabistan, Filistin, Mısır,   n, Afganistan'da yaptığı sömürü faaliyetleri uzun uzun anlatılmakta ve sonra ne yapılacağı konusunda şunlar söylenmekteydi:

İngiliz kapitalistleri karşısında, Avrupa emperyalizmi karşısında şarkın mazlum milletleri ve sınıfları, Enternasyonal bayrağı altında birleşiyor. Onların birinci kongreleri toplanmıştır ve ilk sesler yükseliyor: Bu böyle olmayacak! (...) şark milletleri, zalimlerin boyunduruğu altında, uzun zamandan beri cehaletin karanlığına gömülerek yaşadılar. Fakat artık uyanıyor ve kalkınıyorlar. Mukaddes harp davetine koşmağa hazırlanıyorlar. Bu bizim davetimizdir. şark milletleri mümessilleri birinci kongresinin davetidir. (...) Bütün şark milletlerinin hürriyet, istikl l ve saadeti için, İngiltere ve bütün Avrupa emperyalizmi tarafından tazyik edilen milyonlarca köylünün ve işçinin kurtuluğu için bu mukaddes harbe iştirak ediniz. (s. 136-138)

Süleyman okuyacaklarını bitirdikten sonra kongrenin Rusya'da toplanacağını, artık nazariyeleri bırakıp iş görmek gerektiğini belirtir. Konuşurken ikna edemeyeceğini düşündüğü Necati'den ziyade Orhan'a hitap etmektedir. Necati, Süleyman'ın anlattıklarının içinde "hem büyük bir hakikat, hem de büyük bir vehim, büyük bir yalan ve mugalata" (s. 139) bulunduğunu söyler. Okudukları içindeki hakikatleri, yalanları ve m balağaları açıklar.

Orhan konu hakkında bilgi sahibi olmadığı için konuşmaya dâhil olmadığını, kendisinin de düne kadar bir materyalist olduğunu, Necati ile bu konuları çok tartıştıklarını, onun kendisini sarstığını ama yıkamadığını söyler. Süleyman'ın anlattıkları hakkında iyice incelemeden fikir beyan edemeyeceğini ifade eder ve ondan davanın temelini oluşturan eserleri ister. Süleyman da ona tarihî materyalizmi özetleyen bir kitap verir.

Orhan "Bu Süleyman'ın benim üstümde garip bir tesiri oldu. Bütün hayatımı, bütün mazimi ve mukadderatımı şimdiye kadar idare eden bütün fikirlerimi, bütün istikbalimi yeniden düşünmek istiyorum." (s. 146) der ve Necati ile materyalizm hakkında konuştuklarını ve Süleyman'ın anlattıklarını uyuyana kadar düşünür.

Necati ile Orhan, Beyoğlu'ndaki pastacılar birinde oturdukları sırada Vedia ile karşılaşır. Vedia, Cemil meselesi yüzünden okuldan ayrılmasına yengesinin ve kendisinin üzüldüğünü belirttikten sonra Orhan'ı doğum günü için cuma günü yalıya davet eder. Necati, Vedia'yı ve ailesini kendisinin de merak ettiğini söyleyerek gitmesi için Orhan'ı teşvik eder. Ayrıca Vedia için bir hediye almalarını söyler. Dışarı çıkıp iyi ciltlenmiş Fransızca bir şiir antolojisi alırlar.

Cuma günü Orhan yalıya gider. Romadaki üçüncü toplantı Vedia'nın doğum günü olur. Vedia misafirlerin bulunduğu salona kadar Orhan'a yol gösterir ve onu iki gruba ayırmış misafirlere takdim eder:

Hiç kimsenin yüzüne iyice bakmadan herkese takdim edilmişti: Bir zabıt, bir kadın, uzun boylu ve Orhan'ın elini sıkar sıkırmaz arkasını dönen bir genç, bir kız, güneşe bakar gibi yüzünü buruşturan bol yakalıklı ve gırtlığı çok sivri, zayıf bir adam, Madam Sofi'ye benzer bir kadın ve daha bazı gölgeler... Vedia'nın söylediği isimler birbirine karışıyor: Bahri Bey, Rüştü Bey, Safiye Hanım, Seniye Hanım (belki de Samiye), Ali Haydar Bey, Besi Teyze (Besi ne demek?) Madam Sofi... (s. 181)

Böyle kadınlı erkekli bir kalabalıkta ilk kez bulunan Orhan ne yapacağını, nasıl davranacağını bilemez. İki gruptan uzak bir yere geçerek oturur. Vedia, Cemil meselesinde onu çok müdafaa ettiğini söylediği zabıt kuzeninin yanına gitmesini ister. Zabıt, Orhan'la konuşmaz. Gırtlığı sivri ve zayıf adam, zabite "Bahri Beyciğim" diye hitap ederek yanlarına gelir. Onu görünce Bahri Bey ona cevap vermeden hemen Orhan'la konuşmaya başlar. Diğer adam "pardon" diyerek yanlarından uzaklaşır. Bahri Bey, Orhan'a bazı bilmediği teferruatlar olduğunu söyler. Orhan, Kayıkçı Mustafa meselesini biraz bildiğini söyleyince yakında Mustafa'nın hapisten çıkacağını ve Samiye Hanım'ı vurmaya yemin ettiğini haber verir. Samiye Hanım'ın Orhan'la konuşmak istediğini çünkü Mustafa'nın oğlunun kendisini sevdiğini söyler. Daha sonra Harbi Umumî'den beri ecnebilerle samimi oldukları için köy halkının yalıya düşman olduğunu anlatır:

Harbi Umumî'den beri köy halkı bu yalıya düşman. Ecnebilerle içli dışlı oluyorlar diye. Asıl kabahat Halim Bey'de idi. Hayatı Avrupa'da geçmiş. Türklere fazla kıymet vermezdi. Varsa yoksa ecnebiler. Karısını onlara açık saçık çıkarırdı. Yalının rıhtımında kadın erkek oturulur. Tabii birçok sandallar geçer. Halk gözleriyle görüyor ve sinirleniyordu. Ne kadar olsa mutaassıb. Halim benim

akrabamdır, fakat ben de yaptıklarını hoş görmüyordum. Sade taassub meselesi değil. Biz henüz o devre-i terakkiye gelmedik. Samiye ablamlar çok münakaşa ederiz. O Désenchantée'yi elinden düşürmez. Hele bir bahsini açın da görün. Harbi Umumî' ne ise; Almanlar müttefikimizdi; buraya gelirler, giderlerdi. İki defa da bizimkileri Göben'de ziyafete çağırdılar. Halk ona da kızılıyordu ama nihayet serbest aile deyip çıkıyordu. Fakat mütarekeden sonra çok fena oldu. Bu Madam Sofi -ki girip çıkmadığı yer yoktur- buraya kolonellerine, generallerine varıncaya kadar itilaf zabitlerini doldurdu. Samiye ablam ziyafetler verdi. Karşı tarafta Besi teyze dedikleri bir kadın vardır. Bunların uzak akrabasından. İşte, şu saksının arkasında, ayakta duruyor. Akrabam demeğe utanıyorum. Annesi İngilizdi. Kendisi de şimdi bir Fransız tüccarının metresidir. Samiye'yi baştan çıkaran hep o. Bir de Madam Sofi. Besi teyzenin asıl adı Besime'dir. Fakat çok ekûl de olduğu için, fazla yemek yemesinden, kendini besiyeye koymasından kinaye ona böyle demişler. İngilizceyi, Fransızca'yı ana dili gibi bilir. İngilizce ana dili zaten. Bu evin felâketleri hep onun yüzündendir. (s. 185)

Bahri Bey, ayrıca Vedia'nın Fransız Doktor Mornier haricinde ecnebi kimseyi davet etmediğini, Samiye Hanım'ın da Mustafa'dan ve dedikoduların artmasından çekindiği için sesini çıkarmadığını söyler. Orhan onun Vedia'dan bahsetmesini bekler ancak Bahri Bey onun hakkında konuşmaz. Biraz sonra yanlarına gazetelerde tercümeleri olan Ali Haydar adında biri gelir. Piyer Loti *Les Désenchantée* adlı eserinin Türkçeye tercümesi ve yabancı dil bilmenin gerekliliği üstüne bir tartışma açılır. Besi Teyze bir yabancı dil bilmeyen kimsenin budala olduğunu iddia eder. Vedia hoş olmayan bir münakaşa çıkmasından çekindiği için Ali Haydar'ı balkona çağırır. Ancak o bu çağrıya icabet etmez. Besime Hanım'a sizin gibi herkesin bu üç dili bilmesi şart mı diye sorar. Sonra Orhan'a da fikrini sorarak tartışmaya dâhil etmek ister. Orhan'ın: "Malûmatın dereceleri vardır. Ecnebi lisan bilmeden tam bir kültür olmaz. Tercüme kütüphanemiz henüz çok noksandır. Fakat ecnebi dil bilmeyenlerin budala oldukları fikrine de iştirak etmem. Lisan bilmekle zekânın alâkası var mıdır? Öylelerini tanırız ki beş lisan bilir de budaladır." (s. 189-190) demesi üzerine Ali Haydar kahkahalarla güler ve Besi teyzenin papağanının dört dilde sözler bildiğini, çok lisan bilmenin papağanlık olduğunu söyler. Bunun üzerine Besi Teyze "Evet, yalnızca Fransızca bilenler arasında da ne budalalar ve terbiyesizler vardır." (s. 190) diyerek Ali Haydar'a cevap verir. Samiye Hanım ortamı sakinleştirmeye çalışır. Besime Hanım, Vedia ve Samiye

Hanım sırasıyla salonu terk ederler. Safiye ise “(...) burada münakaşa olmaz esasen. Kongre mi topluyoruz? Vedia’nın gününde eğlenmeye geldik buraya... Kız ne hallere girdi. Gece uyumayacak.” (s. 191) diyerek tartışmalarına tepki gösterir ve konunun kapatılmasını ister. Biraz sonra Besime, Samiye ve Vedia salona döner. Vedia; Orhan, Bahri ve Ali Haydar’ın yanında, diğerleri de Besime ve Samiye Hanımların yanında toplanır. Orhan salonun zihniyete göre iki gruba ayrıldığına dikkat eder.

Ali Haydar Vedia’ya “Şubatta doğanlar ne yapmalılar?” başlıklı küçük bir kitapçık verir. Vedia sevinçle kitabı alıp Orhan’a bu tarz şeylere inanıp inanmadığını sorar. Orhan da aynı soruyu ona yöneltir. Vedia: “Ben bütün fallara, bütün rüyalara, boş zannedilen bütün itikatlara inanırım. Kendi kendime icat ettiğim itikatlar da vardır. (...) Hiçbiri de boş çıkmamıştır. Hepsi olur. Size Cemil’in başının yarılacağını, rüyamda gördüm desem inanır mısınız?” (s. 192-193) diyerek Orhan’a kişiliği hakkında ipuçları verir.

Bahri ile Orhan yalıdan beraber ayrılmaya karar verirler. Vedia, yengesinin Orhan ile özel olarak görüşmek istediğini söyler. Bahri, vapura bindiklerinde Samiye Hanım’ın ondan Mustafa ile gidip görüşmesini isteyeceğini söyler. Bu fikrin Mustafa’yı seven evin hizmetçisi İclâl’den çıktığını söyler. Orhan Vedia’yı sorar. Bahri Vedia hakkında şunları söyler:

Garip bir kızdır o, Orhan Bey. Küçükten beri öyledir. Çok tuhaf huyları vardır. Gece yarısı yataktan kalkar, kimseye duyurmadan çıkar, sabaha kadar gezer, gelir, yatar. Bir bakarsınız çok korkaktır, kediden bile ürker; bir bakarsınız hiçbir şeyden korkmaz. En sevdiği yemeğe elini sürmediği olur, en canı sıkıldığı zaman kahkahalarla güler, bir tuhaf kızdır o. (...) Ne kadar alıngandır, bilseniz... “Ne kadar da çabuk anlar. Ona bir şeyi hissettirmek için bazen yüzüne bakmak bile fazla gelir. Başkalarına haykırarak anlatacağınız şeyi ona bir bakışta sezdirebilirsiniz amma hemen yüzü solar. (s. 197-198)

Bahri birkaç kez istemeden Vedia’nın kalbini kırdığını ve onun kendisini bir daha affetmediğini söyler. Ali Haydar’ın ve Rüştü’nün Vedia ile evlenmek istediğini ama Vedia’nın akıllı ve hassas birini istediğini, paraya önem vermediğini söyler. Besime, Rüştü, Sofi, Samiye’nin bir grup; Ali Haydar ve kendisinin bir grup teşkil ettiğini, Vedia’nın da bağımsız olduğunu söyler. Besime, Samiye ve Sofi; Vedia’nın Rüştü ile evlenmesini istemektedir. Bahri’ye göre Londra’da eğitim alan Rüştü, poker ve iyi

giyinmekten başka bir şeyden anlamamaktadır. Orhan, Rüştü'nün Vedia üstünde tesirli olmayacağını söyleyince Bahri ben de böyle düşünüyorum diyerek ilk defa rahat bir şekilde güler.

Orhan'ın Vedia'nın çevresine dâhil olduğu bu ilk toplantıda roman kişilerinin büyük bir kısmı tanıtılır. Bu kişilerin savunduğu düşünceler ortaya konur. Toplantı esnasında ve toplantı sonrasında Bahri ile yaptığı konuşmalardan Orhan, aile ve Vedia hakkında pek çok bilgi edinir. Bahri, Orhan'la benzer özelliklere sahip bir kişidir. Bu nedenle onun verdiği bilgiler ve yaptığı tespitler Orhan'a Vedia ve çevresini tanıması için zaman kazandırmıştır.

Pazartesi günü Orhan ve Bahri, Samiye Hanımlara gitmek üzere iskelede buluşup vapura binerler. Vaporda yine pek çok mesele hakkında konuşurlar. Vapurdan inip kayıkla yalıya giderken Orhan'ın daha önce çalıştığı okuldan geçerler. Muit İhsan, kıyıda Orhan'a Celâl'in istifa ettiğini, Müdür Bey'in onunla görüşmek istediğini söyler. Yalıya vardıklarında Samiye Hanım ve Vedia ile bir araya gelirler. Romanın dördüncü toplantısı olan Samiye Hanım'ın evindeki yemekte Samiye, Orhan'a ikram ve iltifatta bulunur. Orhan, Cemil'in nerede olduğunu sorar ve yatılı bir ecnebi mektebe gittiğini öğrenir. Samiye Hanım, “Beni gene fazla ecnebi sevmekle itham etmeyiniz; onların mektepleriyle bizimkiler arasında çok fark var. Fakat Orhan Bey, yüzünüze methetmek gibi olmasın amma sizin gibi muallim ecnebi mekteplerinde de yok. Sizden ders alırken Cemil Türkçede pek çabuk ilerlemişti.” (s. 207) der ve Orhan'dan hafta bir gün Cemil'e özel ders vermesini ister. Orhan da kabul eder. Samiye Hanım, Orhan'ı Kayıkçı Mustafa ile konuşmasını istemek için çağırmıştır ancak şimdi Orhan'dan herhangi bir ricada bulunmaz. Aklına koymuşsa yapacağını, hapisten çıkınca gönlünü almaya çalışacağını söyler. Samiye Hanım'ın bu sakin halini görünce Orhan, onun toplumsal düşüncelerindeki sorunların belki düzeltilebileceğini düşünür. Onu konuşturmaya çalışır. Ancak Samiye Hanım, Avrupa medeniyetine uysaydık zırlıların İstanbul'a gelemeyeceğini, insanın ecnebilerle görüştüğü için kötü olmayacağını, onların medeni insanlar olduğunu söyler. Orhan onun medeniyet meselesi ile siyasi meseleleri karıştırdığını söyler ve ekler:

Avrupalılar buraya medeniyet getirmeye gelmediler, hanımefendi! Bilakis, bizim ilerlememize mâni olmak, bizi esir etmek için geldiler. Bakınız işte, polisimiz onların idaresinde iken kadınlarımıza daha çok istibdat yapılıyor. Burada softalarla elele verecekler. Avrupa'nın müstemleke idareleri, her girdikleri memlekette ileri

fikirli adamları iş başından uzaklaştırır ve yerine cahilleri, gerileri koyarlar. Maksat terakkiye mâni olmaktır. Emin olunuz, burada bir Fransız veya İngiliz idaresi yerleşsin, en mutaassıp şeyhülislâmlardan daha ziyade sizin kapanmanıza çalışacaktır. Ancak burada kurunuvusta zihniyetini hâkim kılmak şartıyla bize hâkim olacaklarını bilirler. Bakın, memleketin bütün hür fikirli adamlarını Malta'ya sürdüler. (s. 211)

Orhan, onun fikrini değiştirmek için uğraşır ancak Samiye Malta'ya sürülenlerin pek çok şey yaptığını söyleyerek ecnepleri savunmaya devam eder. Vedia konuyu değiştirmek amacıyla Orhan'ın, Cemil'e ders vermek için cumartesi akşamı veya pazar günü gelmesini teklif eder. Bahri o gece Samiye ablasının Fransızlara davet vereceğini hatırlatır. Bunu duyunca Orhan gelmek istemez fakat Samiye Hanım “Bizim ecneplerle sosyetemizi de görünüz de dedikodulara inanmayınız.” (s. 211) diyerek Orhan'ı ikna etmeye çalışır. Orhan da gelmeye çalışacağını söyler. Vedia ve Orhan diğerlerinin yanından ayrılarak çeşitli konularda sohbet ederler. Daha sonra Samiye Hanım, yanlarına gelip Bahri'nin yorgun olduğu için gittiğini haber verir. Bahri'nin bir sorunu olduğunu ama anlatmak istemediğini söyler. Yengesi gidince Vedia, erkeklerde hangi özellikleri aralığında bahsetmeye başlar ve aradığı bu özellikleri henüz kimsede bulamadığını söyler. Orhan da Vedia'nın istediği gibi hem kafalı hem de karakter sahibi olarak sadece arkadaşı Necati'yi tanıdığını söyler. Bir süre daha sohbet ederler ve Orhan yalıdan ayrılır.

Cuma günü Orhan eski çalıştığı okula gider ve müdür ile konuşur. Müdür, Celâl'in yerine onun müdür yardımcısı olmasını teklif eder. Orhan da bazı şartlar öne sürerek onun teklifini kabul eder. Daha sonra Samiye Hanım'ın Fransızlara vereceği davet için yalıya gider. Yalıda oldukça ihtişamlı bir sofraya kurulmuştur. Vedia onu masadakilere takdim eder. Pek çok yabancı konuk ve daha önceki davette tanıştığı kimseler vardır. Orhan nasıl davranması gerektiğini bilmemektedir. Ali Haydar, onun durumunu fark eder, birkaç kadeh içince açılacağını söyler. Kendisinin de bir kadeh içince Besime'yi yine kızdıracağını söyler. Vedia onu duyunca şaka yaptığını, böyle bir şey yapmayacağını söyler. Vedia'nın karşısında oturan Rüştü, yanındaki Fransız'a kumar hakkında bir şeyler anlatmaktadır. Daha sonra masada bu konu hakkında konuşulur. Yemekten sonra misafirler gruplara ayrılır. Orhan, Bahri, Ali Haydar ve Vedia beraberdirler. Rüştü de yanlarına gelir ve Orhan'a kendisi hakkında çeşitli sorular yöneltir. Daha sonra poker bilip bilmediğini sorar. “Masanın başından kalktınız mı bir

daha kâğıdı düşünmezsiniz; fakat bir kadının yanından ayrılınca böyle olmaz. Hayali sizi rahatsız eder.” (s. 248) diyerek kadın tutkusu ile kumar tutkusunu kıyaslar. Bahri, bir bahane ile Orhan’ı salondan çıkarır ve kendisi ile dolaşmaya götürür. Yeni tanışmalarına rağmen en çok kendisine güvenebileceğini söyleyerek Orhan’a açılır ve rahatsız olduğu durumları anlatır:

(...) sade Vedia’yı sevmek meselesi değil. Orhan Bey! Sade şu yalıyı dolduran ecnebler de değil; İstanbul ve bütün Türkiye işgal edilir de insan gene ümidini kesmez. Ben çok dik başlı ve mukavemetli bir insanım, Orhan Bey. Fakat beni boğan şey daha fecîdir: İşgal başka şey, inkıraz gene başka şey. (...) İnkırazın bir de içerisinden görülüşü var. Ruhların, kalplerin, seciyelerin inkırazı. Ben belki iyi anlatamıyorum. Düşman şehre girmiş ne çıkar? Davranır, kovarız; fakat bir de fenalığın bin çeşidi ruhlarımızı işgal etmiş. Ahlâkımız, faziletimiz işgal altında... Şu aşağıdaki ecnebler bizim yalıya zorla girmediler ya... Biz çağırdık da geldiler. Çünkü ruhumuz esir. Bu da bir şey değil. Seciye yok bizde, Orhan Bey. Bana her taraf bataklık gibi görünüyor. Elimi sık sık boynuma götürüyorum ya, billâhi, inanmazsınız, yakam bana gırtlığımı kadar çıkmış bir bataklık hissini veriyor.” (s. 251)

Daha sonra Orhan’ı Vedia’ya karşı uyarır. Sonunun bataklık olduğunu, dikkat etmesi gerektiğini söyler. İnsanın ona olan sevgisine zamanla nefret karışmaya başlayacağını söyler. Orhan bunun sebebini sorduğunda ona Vedia hakkında şunları söyler:

Kararsızlığı yüzünden. Bu kararsızlık nedir, bilir misiniz? Bazı kızlarımızın ruhundaki inkırazdır, inkıraz... Hani yıkılacak bir duvar nasıl iki tarafa sallanır, bunların kalpleri de öyle. İki tarafa da gidip gelir. Tuhaftır ki size de temayülleri vardır! Muhabbetleri de öyledir, fikirleri de... Meselâ Vedia’ya vatan hakkında fikrini sorun: Tıpkı sizin gibi; fakat ecnebilere karşı muamelesinde Samiye Hanım’dan farksızdır. Hakikaten! Evet, öyledir. Rüştü’nün aleyhindeki fikirlerinizin hiçbirini değiştirmeye çalışmayacaktır. Âdeta size hak veriyor sanırsınız, fakat onu Rüştü’den ayıramazsınız. (s. 255)

Bahri sonra içeri girmeden ayrılacağını söyler. Orhan, onu tekrar içeri girmesi için ikna etmeye çalışır ama başaramaz. O gittikten sonra Orhan, davetlilerin yanına gitmeden önce rıhtımda biraz oturur. Vedia yanına gelir. Orhan ona Bahri’nin çok üzgün bir şekilde gittiğini söyler. Vedia onun sadece kendisinden dolayı üzgün olmadığını,

memleketin hâline, annesinin Anadolu'ya gitmesine izin vermemesine, kanser ve verem hastası olan kız kardeşinin durumuna üzüldüğünü söyler. Salona döndükleri zaman ecnebler dışındaki herkes onların nerede olduğunu merak etmektedir. Ali Haydar açıkça sorar. Orhan ona Bahri ile koruda dolaştıklarını söyler. Orhan, Samiye Hanım'a Cemil'e ders vermek için yarın geleceğini söyleyerek yalıdan ayrılır.

Orhan mektepte gazete okurken Bahri'nin intihar ettiğini öğrenir, hemen yalıya giderek Vedia'yı teselli etmek ister. Ancak yalıdakilerin Bahri'nin intiharından haberi yoktur. Haberi alınca Samiye Hanım ve İclâl üzülr ancak Vedia çok sakin. Orhan ile bahçede dolaşır ve sohbet eder. Daha sonra odasına çıkar ve ağlamaya başlar. Orhan da onun odasına girer ve onu öper. Vedia'nın gülümsediğini görünce onun meşum bir kadın olduğunu düşünmeye başlar.

Ertesi gün Necati ders için okula gelince Orhan ona olayları anlatır. Vedia'nın meşum bir kadın olabileceğinden, onu sevmekten korktuğundan, eğer bu kadar değişken bir ruha sahipse vakit geçirmeden ondan ayrılmak istediğinden bahseder. Necati Orhan'a onu sabit bir ruh iklimine sokmanın onun elinde olduğunu, gerekirse onu muhitinden tecrit etmesini söyler ve Vedia'yı sevmesi için cesaretlendirir. Necati ve Orhan sohbet ederlerken Samiye Hanım'ın Bahri'nin evine gitmesi üzerine yalnız kalan Vedia okula gelir. Orhan tek dostum diyerek Necati'yi Vedia ile tanıştırır. Vedia, Bahri'nin ölümünden üzüntüyle bahseder. Ona bir kere sevdiğini söylese intihar etmeyeceğini, kendisine bıraktığı defteri çok merak ettiğini söyler. Orhan onun Bahri'den sevdiği biri gibi bahsetmesine şaşırır. Vedia: "Bahri öldükten sonra bambaşka bir Bahri oldu, ben de bambaşka bir Vedia oldum." (s. 295) sözleriyle onun ölümünden sonraki değişimini itiraf eder. Vedia'nın böyle samimi bir şekilde konuşması Orhan'ın hoşuna gider. Necati bir bahane ile onları yalnız bırakır. Vedia gittikten sonra Necati, Orhan'a Vedia'yı korkmadan sevmesini, onun samimi biri olduğunu söyler.

Orhan, amcasının karısından amcasının öldüğünü haber veren bir mektup alır. Yengesi mektupta miras davası için Elazığ'a gelmesini veya vekâletname göndermesini ister. Orhan, okulun müdüründen Elazığ'a gitmek için izin alır ve gideceğini haber vermek için yalıya gider. Samiye Hanım Mustafa'nın hapisten çıktığını, kendisini tehdit ettiğini söyler. Orhan, Tahsin'i görmek için okula giden Mustafa ile konuşmak üzere hemen okula gider ve onunla konuşur. Mustafa'dan Samiye Hanım'a bir şey yapmayacağına dair söz alır. Ayrıca Vedia hakkında çeşitli sorular sorar. Vedia'nın Bahri ve Rüştü ile kayık gezilerine çıktığını öğrenir. Sonra tekrar yalıya gelir.

Vedia'nın odadan dışarıya çıktığı bir esnada İclâl, Orhan'a Elazığ'dan çabuk dönmesini, Vedia'nın Rüştü ile nişanlanacağını söyler. Orhan Vedia gelince onu Rüştü hakkında konuşturmaya çalışır. Vedia, Rüştü'nün teklifini kabul etmeyeceğini söyler. Evlilik konusunda yengesi Samiye Hanım'ın sözünden çıkmak istemediğini belirtir. Orhan, Samiye Hanım'ın kendisi hakkındaki görüşlerini sorar. Vedia: "Sizin için: 'Avrupalı gibi düşünüyor', diyor, Rüştü için de 'Avrupalı gibi giyiniyor', diyor." (s. 344) der. Orhan Samiye Hanım'ın tasnifini beğenir: "Bir adam var ki Avrupalı gibi düşünüyor, fakat Üsküdarlı gibi giyiniyor, bir adam var ki, Avrupalı gibi giyiniyor, fakat kim gibi düşündüğü belli değil. Bunlar ben ve Rüştü Bey miyiz, bilmem amma, hakikaten bizde böyle iki türlü adam var." (s. 345)

Vedia, Orhan'a bu iki adamın neden bir araya gelmediğini çok düşündüğünü söyler. Orhan, Avrupa'da da kültür ve zarafetin bir kişide nadir birleştiğini söyler ve Vedia'ya ikisinin de şart mı olduğunu sorar. O da ikisinin de çok gerekli olduğunu söyler. Orhan kendisine amcasından miras kalınca görünüşünü düzeltceğine inandığı için Vedia'nın söyledikleri karşısında ümidi kırılmaz. Vedia şimdiye kadar kimseye bu kadar cesaret tavsiye etmediğini söyleyerek onu daha çok umutlandırır.

Orhan'ın Elazığ'a gitmek üzere Vedia'dan ayrılmasından sonraki olaylar Vedia'nın günlükleri üzerinden kısa kısa verilir. Hastanede Vedia'nın başında bekleyen Orhan Vedia'nın kendisi hakkında neler düşündüğünü onun günlüğünden belli bölümleri okuyarak yıllar sonra öğrenir: "Rüştü'ye 'baktığım' zaman, Orhan'ı 'dinlediğim' zaman zevk alıyorum. Güldüm şimdi. Biri gözlerimin, biri de kulaklarımın sevgilisi." (s. 359)

Orhan amcasından kalan mirasla kendisine bir apartman dairesi tutar ve burada bir davet verir. Davete Vedia, Samiye Hanım, Safiye, Necati ve Rüştü katılır. Orhan bu davetin ayrıntıları da Vedia'nın günlüğünden öğrenilir:

Ah, o gece ne kadar neşeliydim. Hayatımın en mesut gecesi diyebilirim. Kendimi hiç tanımıyorum. Benden yepyeni bir Vedia doğdu... Sesimin içinde bile kulağımın ilk defa duyduğu başkalıklar vardı. Hareketim, konuşuşum, her şeyim başkaydı. Neden oldu bilmiyorum. Orhan'la, Rüştü beraber diler de ondan mı?.. (s. 381)

Vedia piyano çalmak ister ancak Orhan'ın evinde piyano yoktur. Vedia istediği için Orhan hemen yarım saat içinde koskoca bir piyano getirtir. Herkes çok şaşırır. Rüştü, Orhan'ın evini eleştirmek için bahaneler arar. Orhan'ın zevksizliğini ima etmeye

çalışır. Duvarlardaki dergilerden kesilmiş resimlerle istihza eder. Vedia da Rüştü'nün eleştirilerine hak verir: “Her şeyi yeni bu apartmana Beyoğlu'nun vitrinleri taşınmıştı. Camda ne görürseniz o. Döşenişte zevkten fazla akıl var. Rahat, yeni, temiz. (...) Sahi duvarlar, mecmualardan kesilmiş resimlerle dolu. Aile terbiyesi.” (s. 382)

Orhan'ın evindeki davet, romandaki yedinci ve son toplantı olur. Artık Orhan Vedia'nın istediği gibi Avrupalı gibi düşünen ve giyinen bir kimse olmuştur. Ancak Vedia hâlâ memnun değildir. Evinin dekorasyonunu beğenmez. Belli bir zevk olmadan bir araya getirilmiş eşyalardan oluştuğunu düşünür.

Vedia'nın günlüklerinde Vedia, kesin bir karar verene kadar Orhan'ın onunla görüşmeyeceği yazmaktadır. Aradan aylar geçer, Orhan'ın yokluğunda Vedia onu gerçekten sevdiğini anlar. Ancak onun yanına giderse bunun sevgilisinin yanına değil, ekmeğine gitmek gibi olduğunu düşündüğünden onun yanına gidemez. Romanın sonunda Vedia iyileşir, Orhan ise kalp krizi geçirerek ölür.

2.15. Memduh Şevket Esendal

2.15.1. Ayaşlı ile Kiracıları¹²⁵

Memduh Şevket Esendal'ın *Ayaşlı ile Kiracıları* adlı eseri, birinci kişi ağzından, anı şeklinde yazılmış bir romandır. Romanda ismi verilmeyen anlatıcı, Ankara'da bir bankada çalışmaktadır. Kaldığı yerden memnun olmadığı için başka bir yere tayin edilen arkadaşının kaldığı odayı Ayaşlı İbrahim Efendi'den kiralayarak yerleşir. Kastamonu yakınlarında bir köy beyinin oğlu olan Ayaşlı, babasının ölümünden sonra sefih bir yaşam sürmeye başlamış, silahından çıkan bir kurşunla bir kadını yanlışlıkla öldürdüğü için hapse girmiş, hapisten kaçarak eşkiya olmuş, daha sonra teslim olarak bağışlanmış ve çok çeşitli işler yapmış bir kimsedir. Ayaşlı İbrahim Efendi dokuz odalı bir apartman dairesini devletten kiralar ve toplumun farklı kesiminden kişilere oda oda kiraya verir.

Anlatıcı, odasındaki ilk günün sabahında evin hizmetçisi Halide'den Ayaşlı İbrahim Efendi ve ailesi hakkında bilgi alır. Ayaşlı, ilk eşinden olan oğlu Numan, ikinci eşinin kızı Faika ve onun eşi Fuat ile burada yaşamaktadır. Ayrıca Fuat'ın İstanbul'dan gelen annesi bir süredir onlarla beraber kalmaktadır. Ertesi gün Anlatıcı, Halide'nin

¹²⁵ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Memduh Şevket Esendal, *Ayaşlı ile Kiracıları* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2014).

bahsettiği Faika'nın kayınvalidesi ile herkesin ortak kullandığı mutfakta karşılaşır. İstanbul'dan oğlu ve gelinini görmek için gelen yaşlı kadın kendisi ve ailesi hakkında konuştuktan sonra hükümetin Ankara'ya gelmesini ve günümüz kadınlarını eleştirir:

Allah'ın bildiğini kuldan ne saklayayım. Bana sorsanız, ben artık kadın kalmadı, diyorum. Niçin mi? Şimdiki kadınların hepsi birer erkek Fatma! Sokak bunlar için, kalem bunlar için, tiyatro, sinema bunların. Gitmedikleri neresi var? Amma kabahat kimde? Gene erkeklerde. Bizim zamanımızda bir kadın dar çarşafı sokağa çıksa, polisler çarşafını yırtarlardı. Bir kadın, bir erkek, bir arabaya binemezlerdi. (s. 17)

Yaşlı kadın bunları anlatırken önce Faika, sonra da Halide gelir. Bu üç kadınla anlatıcı arasında kısa sürede bir dostluk havası oluşur. Halide ve Faika, Şefik Bey hakkında konuşurlar. Halide'nin çok pis diye bahsettiği Şefik Bey'in konsolos olduğunu, şimdi sefarette tercümanlık yaptığını öğrenir. Yaşlı kadın Halide'nin onun hakkında olumsuz konuşmasına razı olmaz. Halide ayrıca Hasan Bey adında bir hemşerisinin anlatıcı ile görüşmek istediğini söyler. Bir müddet sonra Faika'nın eşi Şoför Fuat da diğerlerinin yanına gelir, Anlatıcı ile tanışır. Böylece romandaki ilk toplantı ortak mutfakta gerçekleşir. Anlatıcı; Faika, kayınvalidesi ve eşiyle tanışır. Onlar hakkında ve onların bahsettiği Şefik Bey hakkında bilgiler edinir. Ayrıca Faika'nın kayınvalidesinin eleştirilerini dinler.

Halide ile Şefik Bey bazı para meseleleri yüzünden kavga ederler. Halide onun yüzünü tırmalayıp boğazını sıkarak. Bu kavgadan birkaç gün sonra bir cuma günü Anlatıcı Faika'nın odasına gider. Şefik Bey de oradadır ve onu Halide'yi işten kovması için ikna etmeye çalışmaktadır. Anlatıcı'dan sonra odaya Ayaşlı, Hasan Bey ve sekiz numarada oturan Abdülkerim Bey gelir. Ayaşlı'nın evindeki bu ikinci toplantıda Şefik Bey, evden gitmesini istemiyorsa Halide'yi kovmalarını, kovmazlarsa polise gidip bu evde can güvenliği olmadığını haber vereceğini söyler. Faika onun söyledikleriyle alay eder, diğerleri de güler. Ancak Şefik Bey neden güldüklerini anlamamış gibi diğerlerinin yüzüne bakar ve biraz sonra tekrar Halide'yi kovmalarından bahsetmeye başlar. Anlatıcı para işlerinde bu kadar zeki olan Şefik Bey'in böyle bunamış gibi davranmasına şaşırır. Hasan Bey ve Faika'nın kaynanası, Şefik Bey'i Halide konusunda haksız olduğuna ikna etmeye çalışırlar ama o hâlâ aynı sorunları dile getirmekte ısrar eder. Bu toplantı sadece Abdülkerim Bey ve ailesinin anlatımına bir geçiş gibidir. Toplantı esnasında hiç konuşturulmayan, sadece adı geçen Abdülkerim Bey romanda bir sonraki bölümün konusu olur.

Romadaki üçüncü toplantı yine Faika'nın odasında gerçekleşir. Faika, kayınvalidesi, Abdülkerim Bey'in eşi İffet ve Anlatıcı odada otururlarken Abdülkerim Bey oğlunu da alarak odaya gelir. İffet Hanım bundan çok rahatsız olur ve kocasından çocuğu götürmesini ister ancak o, çocuğu kendisinin bakacağını söyleyerek orada oturmaya devam eder. Çocuk kısa sürede pek çok yaramazlık yapar. Annesi de babası da çocuğa söz dinletemezler. Anlatıcı, bu çocuk sizin elinizde ziyan olur diyerek onların çocuğu yetiştirme tarzını eleştirir. Çocuk, gece lambasını kırıp korkusundan ağlamaya başlayınca İffet Hanım kocasını azarlayarak çocuğu götürmesini ister. Abdülkerim Bey, çocuğu alıp kendi odalarına gider. Anlatıcı İffet Hanım'ın eleştirilerinden dolayı kırılmasını istemez. Ona çocuğu, babasının şımarttığını bildiği için öyle konuştuğunu açıklar. Bunun üzerine İffet Hanım eşini ve çocuğunu sevmediğinden bahseder. Çocuğunun çirkin olmasından yakınıır. Bu toplantıda Abdülkerim Bey ve İffet'in evliliğinin ve çocuklarıyla ilişkilerinin ne kadar kötü olduğu sergilenir.

Anlatıcıdan bir süre sonra, altı numaralı odaya Ayaşlı'nın önceden tanıdığı İskender adında bir fabrikatör taşınır. İskender herkesin gönlünü kazanmayı bildiği için kısa sürede hemen herkesle samimi olur. Apartmandaki insanların çoğunu çeşitli hediyeler ve vaatlerle kendisine bağlar. İskender'in gelişi Ayaşlı'nın evinde birçok değişime yol açar. Bunlardan en önemlisi de yedi numaralı odada oturan ve kimseyle görüşmeyen Hâki Bey ve Turan Hanım ile diğer pansiyon sakinlerinin tanışmasını ve samimi olmasını sağlamasıdır. İskender'in çiftle görüşmeye başlamasından sonra Şefik Bey, Faika, Ayaşlı, Hasan Bey, Abdülkerim Bey ve İffet Hanım da gidip gelmeye başlar. Dışardan misafir geldiği zaman odaya sığamadıkları için Faika ve İskender'in odasında da geçilir ve böylece daire bir ev havasına bürünür. Yedi numarada oturanlarla en son Anlatıcı tanışır. Faika, Turan Hanım'ın onu sorduğunu söyleyerek aralarına katılmalarını ister fakat anlatıcı oyun bilmediğini söyleyerek onun teklifini reddeder. Faika, Hâki Bey'in de kumar oynamasını bilmediğini, sıkılırsa odasına dönebileceğini söyleyerek onu ikna eder. Turan Hanım, Anlatıcı'ya tanıştıkları andan itibaren kimseye göstermediği bir yakınlık gösterir. Anlatıcı onun hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade eder: "Herkesi oyuna sokmak, parasını almak başlıca eğlencesi olan bu kadın, beni oynatmak istemedi. İstese beni kumara alıştırabilirdi. Yalnız biz bize olduğumuz geceler beni kendine ortak alıyor, bana para kazandırıyor." (s. 64)

Hâki ile Turan'ın odasında her gece düzenlenen kumar partileri yüzünden, diğer odalarda yaşayanların yaşamlarında olumsuz değişimler olur. Özellikle Abdülkerim Bey ve İffet Hanım sürekli kumar oynarlar ve çok para kaybederler. Ayrıca İffet içki içmeye başlar. Artık çocuklarıyla ilgilenecek zamanları kalmadığı için İffet, çocuğunu bakması için İstanbul'a annesine götürür.

Anlatıcı, arkadaşı Doktor Fahri'nin yanından döndüğü bir akşam evi çok sessiz bulur. Mutfığa gider, orada Halide'yi görür. Ona evde kimler olduğunu sorar. Halide bazılarının odalarında olduğunu bazılarının da bir yerlere gittiğini, İskender ve Şefik Bey'in ise Turan Hanım'ın odasında olduklarını söyler. Anlatıcı da onların yanına gider. Şimdiye kadar Anlatıcı Turan Hanım'ın evindeki toplantıları genel hatlarıyla anlatmıştır. Ancak bu kez bu toplantıyı ayrıntılı olarak anlatır.

Turan Hanım İskender ile oyun oynamakta, Hâki Bey ise Şefik Bey'le tavlâ oynamaktadır. Abdülkerim ile karısı İffet gelir. Onlar da Turan Hanım'la İskender'in oyununa katılırlar. Onlardan sonra da kendisi oynamadığı halde sürekli Turan'a oyuncu getiren Cevat ile arkadaşı Orhan gelir. Orhan, Şefik Bey'in saat kösteğinde bulunana pergel ve gönyeyi görünce ona Mason olup olmadığını sorar ve ondan Masonlukla ilgili bilgi almaya çalışır. Cevat da ona katılır ve bu konu hakkında şakalar yaparlar. Mason olmadığını söyleyen Şefik Bey, hangisine cevap vereceğini şaşırır. Turan, adamı rahat bırakmaları için Cevat ve Orhan'a kızar. Şefik Bey odadan kendini dışarı dar atar. Bu toplantı, sadece apartmanda kalmayan Cevat ile Orhan'ın tanıtımı ve Masonluk hakkında konuşulması için düzenlenmiş gibidir.

Bir gece pansiyondakiler Turan'ın odasında otururken ansızın odaya Orhan'la birlikte iki kişi gelir. Kılık kıyafetlerinden hatırlı kimseler olduğu anlaşılan bu kişileri görünce Ayaşlı, Hasan Bey, Abdülkerim, Hâki ve Anlatıcı odadan çıkarlar. Kadınların yanında sadece İskender, Şefik Bey ve yeni gelenler kalır. Gelenlerden biri Anlatıcı'nın yüzüne tanıdığı gibi bakar. Anlatıcı odasına gidip biraz düşününce odadan kaçır gibi çıktıkları için kendine ve diğerlerine kızar. Turan'ın odasından çıkanlar, Ayaşlı'nın odasında toplanmışlardır. Anlatıcı, onların yanına gider. Ayaşlı'ya çeşitli sorular sorar:

Niçin İbrahim Efendi bu bizim dairenin kapısı böyle gece gündüz açık durur, rast gelen kapıyı vurmada içeri girer, istediği odanın da kapısını vurmaya bile lüzum görmez? Bu ne iştir? Sen buna razı mısın? (...) Sonra benim aklım ermedi. Biz gelenleri orada yalnız bırakıp dışarı çıktık. Eğer bu gelenler oyun için geldiler

sanıyorsan yanılıyorsun. Bunlar sulantıya geldiler. İçerde senin kızın var, bunun da karısı. Hadi biz geldik, siz niye geldiniz? (s. 91)

Anlatıcı bu şekilde Ayaşlı ve Hâki Bey'e çıkıştıktan sonra odasına döner. Onun bu söylediklerinden sonra Ayaşlı ile Hâki kadınların yanına gider. Gelen kişiler de gitmek zorunda kalır. Bu olaydan sonra evin kapısı açık kalmaz ve Turan'ın odasına da bir müddet bu tür adamlar gelmez.

Anlatıcı'nın çalıştığı bankanın müdürü rahatsızlanır ve Anlatıcı'nın arkadaşı Doktor Fahri'yi kendini muayene etmesi için çağırır. Anlatıcı ve Fahri beraberce Müdür'ün evine giderler. Müdür onları akşam yemeğine alıkoyar. Yemek masasında Müdür'ün karısı, kızı, oğlu ve karısının yeğeni Melek vardır. Melek Doktor Fahri'nin ilgisini çeker. Yemek boyunca Melek'in annesinin hastalığı hakkında konuşurlar. Müdür'ün evinden ayrıldıkları zaman Anlatıcı, arkadaşına Melek ile çok ilgilendiğini söyler. O da kendisi için değil Anlatıcı adına baktığını, onu evlendirmek istediğini, Turan'a bağlanmasını istemediğini söyler. Anlatıcı “(...) ben karının utangacından hoşlanırım.” (s. 111) diyerek Turan'ın aşırı serbest tavırlarından hoşlanmadığını dile getirir. Bunun üzerine Doktor Fahri, Melek ile evlenmesini söyler. Kendisinin evlenebilse onunla evlenebileceğini söyler. Anlatıcı neden evlenemediğini sorduğunda “Ben evlenemem, evlenirsem de iyi çamaşır yıkayan, yemek pişiren bir aşçı kadınla evlenirim.” (s. 111) diyerek bir eşte aradığı özellikleri sıralar. Bu toplantıda Melek ve Doktor Fahri tanışırlar. Ayrıca toplantı vesilesiyle Anlatıcı ve arkadaşı bir eşte aradıkları özellikleri açıklarlar.

Kış mevsiminde bir cuma günü Ayaşlı, Abdülkerim ile yemeğine oynadığı oyunu kaybedince evdeki herkese yemek verir. Faika, kaynanası, Raife, Ayaşlı, oğlu Numan mutfakta çalışmaktadır. Turan ve İffet henüz odalarından çıkmamıştır. İskender ile Hâki tavra oynamakta, Abdülkerim de onları seyretmektedir. Faika'nın odasında ise Cevat ile Hüseyin Bey vardır. Hüseyin Bey yine mahkeme işlerinden bahsetmekte, Cevat ise sürekli Turan'ın kalkıp kalmadığını sormaktadır. Anlatıcı bir müddet Hüseyin Bey'i dinler gibi yaptıktan sonra Hasan Bey'i görmek için odasına gider. Hasan Bey kızına mektup yazmaktadır. Hasan Bey işlerinden dolayı kızının yanına gidememekte ve ev tutacak parası olmadığı için de kızını yanına çağırnamamaktadır. Anlatıcı Hasan Bey'i mektubunu yazması için bırakıp Ayaşlı'nın odasına gider. Sofralar kurulmuştur ve Cevat, Turan, Hâki, Faika, Şefik Bey oradadır. Cevat, Şefik Bey'in dün gece gençlerle içip sarhoş olduğunu, sonra cüzdanını onlara verdiğini ve

gençlerin de bu parayla herkese içki ısmarladığını anlatır. Şefik Bey, cüzdanını verdiğini kabul etmez. Gençlerin ondan habersiz aldıklarını söyler. Bu sırada odaya İskender'in geldiğini görünce meseleyi kapatmaya çalışır fakat onlar olanları İskender'e de anlatırlar. Sürekli kendisinden para isteyen İskender'in, parası olduğunu bilmesini istemediğinden Şefik Bey cüzdanda çok para olmadığına ısrar eder. Yemekten sonra Turan Anlatıcı'yı odasına davet eder. Anlatıcı bundan rahatsız olur ve odadan çıkmaları için Turan'a ısrar eder. Bunun üzerine Turan odadan çıkıp karda dolaşmalarını ister. Faika'yı da alıp üçü beraber dışarı çıkıp karda oynarlar. İki kadının da Anlatıcı'ya ilgisi vardır.

Romandaki bir diğer toplantı Ayaşlı'nın odasındaki eğlence olur. Ayaşlı ve Hasan Bey saz çalıp şarkı söylemektedirler. Yine Ayaşlı'nın odasında toplandıkları bir akşam yeni gelen hizmetçi Ziyet'i oynatırlar. Anlatıcı da seyretmeye gider: "Ayaşlı gene yatağının üstüne oturmuş, kucağına da saz almış. Hasan rakı tepsisinin başında yer tutmuş, Hâki bir sandalyeye at gibi binmiş, İskender karyolanın ayakucuna oturmuş, Şefik Bey iri aynalı konsolun köşesine bir sandalyeye büzülmüş oturuyordu. Turan yok. Onun misafirleri varmış." (s. 134)

Diğerlerinin yanında oynamaktan çekinmeyen Ziyet, Anlatıcı gelince oynamak istemez fakat diğerleri ısrar edince oynar. Anlatıcı onun oyununa iltifat ederek onu saçından öper. Ziyet bundan mahzun olur ve gözleri dolar. Bunun üzerine Anlatıcı odadan çıkar.

Turan, kumar oynattığı için Ayaşlı'nın kendisinden sürekli para istemesinden bıkar ve onun evinden ayrılır. İffet hastaneye kaldırılır. Çocuğa gündüz bakıcı, akşam babası bakar. Ev iyice sessizleşmiştir. Hasan Bey'e inme iner ve hastaneye yatırılır. Anlatıcı, Hasan Bey'in kızı Selime'ye babasının durumunu haber verir. Selime hemen Ankara'ya gelerek babasının yanında kalır. Hasan Bey biraz düzelir gibi olur ancak daha sonra ölür. Babasının toprağa verilmesinden hemen sonra Selime Ayvalık'a geri dönmek ister. Anlatıcı ona ilgi duymaya başladığı için kalmasını ister ancak Selime kalmak istemez ve gider.

Selime'nin gitmesiyle Anlatıcı iyice içine kapanır ve kendini yalnız hissetmeye başlar. Arkadaşı Doktor Fahri ısrarla onu evine davet eder. Anlatıcı onun evine gider. Evde çalıştığı bankanın müdürü, eşi, eşinin yeğeni Melek ve başka konuklar vardır. Müdürün eşi Anlatıcı'ya Hasan Bey'in ölümünden dolayı baş sağlığı diler ve

Selime'yi sorar. Ayvalık'a döndüğünü öğrenince Anlatıcı'ya ondan haber alıp almadığını sorar. Anlatıcı kalmasını istediği halde kalmadığı için ona dargın olduğunu söylemek istemez. Bir arkadaşına Selime'nin durumunu sormak için mektup yazdığına dair yalan söyler. Müdürün eşi ile konuşmalarından sonra anlatıcı Ayvalık'ta bulunan bankacı arkadaşına Selime'yi sormak için mektup yazmaya karar verir. Fahri onun mektup yazmak için odasına dönmesine izin vermez. Mektubu onun evinde yazmasını söyler. Mektubu yazdıktan sonra Anlatıcı'nın günlerdir çektiği sıkıntılar bir anda dağılır. Konuklar arasında bulunan genç bir kızla konuşmaya başlar. Ona sevdiği bir insanla kırsal bir yerde yaşamının güzel olacağını söyler. Fahri yanlarına gelerek konuştuğu kızın nişanlı olduğunu, ona kapılmamasını söyler. Anlatıcı kıza kiminle nişanlı olduğunu sorar. Bir istasyon şefi ile nişanlı olduğunu öğrenince yine böyle ıssız bir yerde sevdiği bir insanla yaşamının güzelliklerinden bahseder.

Fahri'nin evindeki toplantı Anlatıcı'nın Selime hakkında bilgi almak için mektup yazmasına vesile olur. Ayrıca Anlatıcı bu toplantı esnasında Melek Hanım'ın ev sahibi gibi davrandığını fark eder ve konuklar gittikten sonra Fahri'ye Melek Hanım'ı onun için Müdür'den isteyeceğini söyler. Fahri Melek Hanım'ın duygularından emin olamadığı için acele etmek istememektedir ama Anlatıcı onu ikna eder.

Ertesi gün Anlatıcı Müdür ile konuşarak Fahri için Melek Hanım'ı ister. O da eşi ile konuşup haber vereceğini söyler. Anlatıcı işten çıkıp Fahri'nin evine gider. Yemekten sonra Müdür telefonla arayarak Anlatıcı'yı kendi evine davet eder. Müdür'ün evine gittiğinde onu salona alırlar. Müdür, karısı, Melek Hanım'ın annesi ve babası yanına gelir. Müdür onların evlilik için onaylarını aldığını belirtir ve evlilik için şartlarını sıralar. Anlatıcı bunları kabul ettiğini söyler ve söz için Fahri'yi çağırırlar. Fahri gelip Melek Hanım'ın annesinin elini öper. Duygusal bir ortam doğar ve kadınlar ağlamaya başlar. Fahri Anlatıcı'nın boynuna sarılır, o da duygusallaşır ve ağlar.

Anlatıcı'nın arkadaşına yazdığı mektuba cevap gelir. Selime orada bir müddet hasta yatmıştır. Anlatıcı'nın başkasıyla evleneceğini düşünmektedir. Dil dersleri vermek, hocalık yapmak için İstanbul'a veya İzmir'e gitmeyi planlamaktadır. Anlatıcı ona mektup yazıp yanına çağırıp çağırmamakta kararsız kalır. O sırada Şefik Bey, kafası kesilerek öldürülür. Anlatıcı onu elindeki sigara lekelerinden teşhis eder. Daha sonra Anlatıcı Selime'den yanına gelmek istediğine dair bir telgraf alır. Anlatıcı onun için otelde bir daire tutar.

Anlatıcı ve Selime evlenirler. Aynı gün Doktor Fahri de Melek ile nikahlanır. Banka müdürünün evinde büyük bir ziyafet verilir. Dans edilir, zeybek oynanır. Siyasetçilerden biri, kalabalıktan istifade etmek için “cumhuriyet hükümetinin bu ulu millete verdiği yüksek açılma ve genişlemeyi kutlayan” (s. 244) siyasi bir nutuk verir. Anlatıcı bu nutuk hakkında şunları söyler:

Politika böyledir; her fırsattan istifade! Sesli, sözlü, hareketli, canlı bir millet olmak için her ne yapmak lazımsa hepsini bu millet yapacak. Bunu şiirinde, şarkısında, türküsünde, yazısında, halkın gözüne, kulağına, beynine söylemek, bağırarak, anlatmak lazımdır! Bunun için her toplantıdan, her insan kalabalığı olan yerden istifadeyi kaçırmamalıdır. (s. 244)

Anlatıcı’nın müdürü de onun hakkında bir nutuk verir ve onun ileride maliyede çok başarılı olacağını, kimsesi olmayan bu gelinle damadın babası olduğunu söyler. Gelinler ve damatlar tekrar dansa davet edilir. Anlatıcı Selime’nin dans ettiğini ilk kez görür. Onun iyi dans etmesinden memnun olur. Daha sonra diğerleri ile vedalaşarak oradan ayrılırlar. Romandaki son toplantı olan bu ziyafette Anlatıcı’nın daha öne kaldığı Ayaşlı’nın evinden kimse yoktur. Hepsi üst seviye insanlardır. Anlatıcı Alman okulunda okumuş olan eşinin iyi dans etmesinden çok memnun olur. Daha sonradan eşinin iyi piyano çaldığını da öğrenir. Anlatıcı kendisine hem geleneksel değerlere hem modern anlayışa sahip bir eş seçer. Selime, daha önce ilişki yaşadığı Turan veya ara sıra görüştükleri Cavide gibi serbest bir kadın değildir. Anne olmayı isteyen, ileride olacak çocuğu için eşyalar diken bir kadındır.

Ayaşlı daireyi tekrar kiralayamaz. Kendine yeni bir ev tutar ve Fuat tarafından terk edilen Faika’yı da yanına alır. Anlatıcı eşyalarını almaya gittiğinde boş odaları gezer ve bir zamanlar orada yaşayan insanlardan kalan ufak tefek eşyalara ve izlere bakarak geçmişini düşünür. Selime ve Anlatıcı seyahatte iken Ayaşlı ölür ve Hasan Bey’in yanına gömülmeyi vasiyet eder. Selime babasının kabrini ziyarete gidince babasının mezarının hemen yanında bir mezar görür ve Anlatıcı daha sonra bunun Ayaşlı’nın mezarı olduğunu öğrenir.

2.16. Mithat Cemal Kuntay

2.16.1. Üç İstanbul¹²⁶

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* romanında II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke dönemi İstanbul'u anlatılır. Bu üç dönemin her birinde farklı bir kişi iktidarda söz sahibidir ve menfaat elde etmek isteyen insanlar bu kişinin konağında toplanmaktadır: II. Abdülhamid döneminde Hidayet, Meşrutiyet döneminde Adnan ve Mütareke döneminde Naşit.

Romanın başkahramanı Adnan, Edirne'de şehit düşmüş Lofçalı Miralay Salim Bey'in oğludur. 93 Muharebelerinden sonra sekiz yaşında iken annesi ve teyzesi ile İstanbul'a gelmiş, Müşir Sait Paşa'nın yalısına sığınmışlardır. Veremli olan teyzesi kısa süre sonra yalıda vefat etmiştir. Adnan önce Darüşşafaka'ya daha sonra Hukuk Mektebi'ne gitmiş ve annesi ile Aksaray'da köhne bir evde yaşamaya başlamıştır.

Romanın başlangıcında Adnan, son sınavını vererek arkadaşları Tefik Hoca ve Moiz'le bir gün önce Hukuk Mektebi'nden mezun olmuştur. Odasında 93 Harbi'nden sonra Rus zulmünden kaçan muhacirleri anlatan "Yıkılan Vatan" isimli bir romanının ikinci kısmını yazmaktadır. Ancak romanında bizzat şahit olmadığı veya başka yazardan aldığı olayları, kendi başından geçmiş gibi anlatmaktadır. Bu sırada arkadaşı Şair Raif gelir. Adnan, gururla ona yazdığı bölümü okur. Şair Raif de 93 muhacirlerindendir ve muhacirliğin en zor haline şahit olmuş, camilerde kalmıştır. Adnan'ı şahit olmadığı şeyleri anlatmaması konusunda uyarmak ister ama bu tenkidin Adnan'ın coşkusu karşısında hakarete benzeyeceğini düşünerek vazgeçer. Onlar iki arkadaş otururken bâlâ rütbeli bir devlet adamı olan Hidayet arabasıyla Adnan'ın evine gelir. Şair Raif onunla karşılaşmamak için kaçır gibi gider. Şair Raif'in kendisi ile karşılaşmamak için kaçıp gittiği Hidayet'i yazar, şu şekilde tanıtır:

Hidayet 27 yaşında, bâlâ rütbeli ve Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet adamlarındandır. Gündüz saraydan para alır, gece saraya söver.

Cağaloğlu'ndaki antika eşyalarla dolu konağında, lakırdı ederken hususi tavırları olan adamları toplardı. Bir adam hem bir Avrupa dili bilir, hem Beyoğlu terzilerinde giyinir, hem de padişaha söverse konağında ona antika bir koltuk verirdi. Kendi gibi ehemmiyetli adamları saraya curnal ederdi: Fakat bu curnallar

¹²⁶ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Mithat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul* (İstanbul: Oğlak Yayınları, 2012).

“lâyhalarım!”dır. Haklıydı: Çünkü bu curnallarda Avrupa mütefekkirlerinin, hukuk adamlarının da adı geçer ve insan bu kağıtların bazı yerlerini eliyle kapayıp yalnız bir kısmını okursa lâyiha sanırdı. Adnan’ın Yıkılan Vatan adında siyasi bir roman yazdığını duyunca Hidayet ona salonlarını açmış, gitgide dost olmuşlardı. Yalnız Adnan’ın ucuz terziden giyinmesine, Hidayet, bir türlü alışamıyordu. (s. 15)

Romanın başında yer alan bu bölüm, Adnan’ın iki zıt karaktere sahip insan arasında kaldığını göstermektedir. Adnan, bir yandan ahlak timsali Şair Raif ile arkadaşlık etmekte diğer taraftan devlet adamı olmasına rağmen sürekli devlete küfreden, Saray’a yazdığı jurnalleri layiha diye adlandıran Hidayet’in konağına haftada birkaç kez gitmektedir. Şair Raif, tasvip etmediği bir insan olduğu için Hidayet’le selamlaşmak bile istemezken Adnan kendisine sağlayacağı faydalardan dolayı hatalarını görse bile Hidayet ile görüşmeye devam etmektedir.

Hidayet, Adnan için Erkânıharp Müşiri’nin kızına tarih hocalığı ayarlar. Hafife olarak tanınan bu kişinin kızına ders vermeyi Adnan önce kabul etmez ancak daha sonra kabul etmek düşüncesiyle Hidayet’in konağına gittiğinde Hidayet, Müşir’in kızı için başka hoca bulunduğunu söyler. Fakat Adnan’a Maliye Nazırı Sıddık Paşa’nın kızı için edebiyat hocalığı bulunduğunu ve onun adına bu görevi kabul ettiğini haber verir. Maliye Nazırı namuslu biri olduğu için Adnan, Hidayet’e itiraz etmez.

Romandaki ilk toplantı, II. Abdülhamid döneminde iktidar sahibi olan Hidayet’in konağında gerçekleşen iftar yemeğidir. Yemek öncesinde yazar davetlilerin gruplar halinde yemeğe gelişini anlatır. Yemeğe gelmek için yola çıkan bu kişiler, Hidayet, onun dedesi ve yemeğe davetli diğer konuklar hakkında konuşmaktadır.

Âmedi Hulefası’ndan Ratip ve Dâhiliye Şifre Mümeyyizi Sait Yenicami’de mukabele dinlemektedirler. Ratip, eski Sivas Valisi Hacı Hulûsi Paşa’ya görünmek istemez. Çünkü kısa süre görevde kalan Paşa oradaki valiliğini anlatmaya başladı mı susmak nedir bilmemektedir. Hulûsi Paşa, bir kira arabası durdurarak Nuruosmaniye deyince onun da Hidayet’in konağındaki iftara gideceğini anlarlar. Ratip ve Sait yürürlerken Adnan ve Moiz’i görürler. Onların da konağa gittiğini anlarlar. Ratip, Hidayet’in Kazasker olan dedesinden, onun konağından, babasının ölümünden sonra bu konakta büyüyen ve hususi hocalardan eğitim alan Hidayet’ten bahseder. Onlar konuşurlarken yanlarında duran arabadan Sefaret Müsteşarı Nail ve onun kayınbiraderi Ataşenaval

Naşit'in başları uzanır ve Hidayet'in konağına gittiklerini söyleyerek Ratip'i arabaya davet ederler. Ratip yanındaki Sait'i göstererek arabaya gelemeyeceğini anlatır.

Herkes farklı sokaklardan Hidayet'in konağına doğru giderken Beyazıt Camii'nden de konağa gitmek üzere iki kişi çıkar: Müstantik Behçet ve Hariciye Mümeyyizi Burhan. Burhan, Hidayet'e Behçet'i takdim edecektir. Galatasaray Sultanisi'nden arkadaş olan bu iki kişi, bir araya geldiklerinde başkalarını ağır ifadelerle çekiştirmektedirler. Şimdi de Burhan ilk kez Hidayet'in konağına gidecek olan Behçet'e Hidayet hakkında şunları söyler: "Bilmezsın, bu Hidayet ne hokkabazdır. Kimse yokken Naîma okur, misafir gelince elinde Plutarkos'la karşılar. Gece saraya söver, gündüz saraydan ihsan alır. Salonlarını döşeyen antika eşyalar gibi konağına aldığı misafirlerde de damga ve üslup arar; Hidayet'in konağını biraz da misafirleri döşer." (s. 72)

Hidayet'in konağındaki her toplantıda adeta bir tiyatro oynanmaktadır. Konağın daimî misafiri olanlar, onun neler konuşacağını artık ezberlemişlerdir. Burhan, Behçet'e o akşam yaşanacakları şu şekilde aktarır: "(...) oyun orta oyunu. Hidayet kavukluya çıkacak. Neler söyleyecek, sana şimdiden anlatayım: "Lakırdıya 'ben hükümet olsam' diye başlayacak; 'Muasır medeniyetler'de duracak; 'müsbet ilimler'le bitirecek. Mithat Paşa'nın Kanun-ı Esâsi'siyle eğlenecek: 'Hafız Şefik Efendi'nin kitabı!' diyecek. Onu, o yazmalıymış." (s. 73)

Burhan, ayrıca Hidayet'in ona dalkavukluk yapan Süleyman vasıtasıyla kendisini Duc d'Orleans'a, konağını ise Palais-Royal'e benzettiğini söyler. Duc d'Orleans hem bir prens hem de bir ihtilalcidir. Palais-Royal, Fransa inkılâbında ilk ihtilal kulübüdür. Bu nedenle "(...) Hidayet de lâteşbih hem asilzade, hem inkılâpçı... Konağı da Palais-Royal gibi aylığının miktarından memnun olmayanlarla, borcunu ödeyemeyenlerle, züğürt kibarlarla, kendisine mevkiini az gören devlet adamlarıyla, demagoglarla, karnı adamakıllı doymayan şairlerle, muharrirlerle dolu[dur]..." (s. 74)

Akşam iftara davetli olanlar Hidayet'i eleştirerek konağa gelirlerken "Cağaloğlu'ndaki konağında da 'Saray adamı Hidayet' yatak odasından çıkıyor; salonunda 'Cön Türk Hidayet'e gidiyordu." (s. 79) Konağına davet edeceği kişileri belli özelliklerine göre seçen Hidayet, romanın başkahramanı Adnan'a "Yıkılan Vatan" adlı siyasi bir roman yazdığı için konağının kapılarını açmıştır. Habibullah Efendi ise Taif'e sürülmüş bir politika kurbanı olduğu için davet edilmiştir. "Hidayet'in salonları misafirlerinin felaketi ile temizlenir, güzelleşirdi." (s. 149)

Hidayet'in konağında gerçekleşen iftar yemeği, romandaki en önemli ve en ayrıntılı şekilde anlatılan toplantıdır. Çünkü bu toplantıda roman boyunca anlatılacak olan kişilerin büyük bir çoğunluğu tanıtılır ve bu kişilerin karakterleri özellikleri hakkında bilgi verilir. Bu bilgilendirme bazen anlatıcı tarafından, bazen toplantıya katılan diğer roman kişileri tarafından yapılır.

İftar için konakta toplananlar arasında Hidayet en çok ilgiyi konağına ilk kez gelecek olan Habibullah Efendi'ye gösterir. "Başında sarık, cebinde Voltaire, Amerika'da keten helva satan Habibullah Efendi" (s. 80) Hidayet'in konağını görünce şaşırır ve ne düşüneceğini bilemez: "Karnaval kadar boya, tarih gibi gürültü olan bu konağa kızmalı mı, gülmeli miydi?" (s. 80) Hidayet'in konağındaki görevi, yeni gelen her konuğa antika eşyaları tanıtmak olan Cön Türk Süleyman hemen görevini icra etmeye başlar. Hidayet'in tespih koleksiyonunu ilk kez görmüş gibi ona iftar vaktine kadar tespihlerle ilgili sorular sorar ve böylece Habibullah Efendi'ye bu tespihleri tanıtmış olur.

Top atılmasıyla herkes yemek masasına oturur. Anlatıcı yemek salonunda on üç kişi olduğunu söyler ancak yemeğe katılmak için konağa gelen kişileri saydığımızda konuk sayısının on sekiz olduğunu görürüz. Ayrıca yemekten sonra Doktor Haldun da gelerek sohbete iştirak eder. İftar yemeğine katılan kişiler şunlardır: Cön Türk Süleyman, Habibullah Efendi, Adnan, Avukat Tefvîk Hoca, Antikacı Boşnak Sadık, Sahaf Arif Hoca, Fransızca Muallimi Kadri, Ataşenaval Naşit, Sefaret Müsteşarı Nail, Hidayet'in hususi kâatibi Sacit, Hariciye Mümeyyizi Burhan, Eski Sivas Valisi Hacı Hulûsi Paşa, Tapu Müdürü Senih Efendi, Moiz, Âmedi Hulefası'ndan Ratip, Dâhiliye Şifre Mümeyyizi Sait, Müstantik Behçet, Sakallı Vasfi.

Hidayet yemek masasındaki konuklara baktığında sinirlenir çünkü konağındaki misafirlerin arasına katmak istediği Dağıstanlı Hoca ile Şair Raif bir türlü konağa gelmemektedirler:

Hidayet çok sinirliydi: Konağına Dağıstanlı Hoca ile Şair Raif'i bir türlü getiremiyordu. Rastladıkça kendisini bir türlü görmeyen bu iki adamla dost olmaya o son zamanda merak sarmıştı. Adnan'a o kadar rica ettiği halde bu akşam onlar yine gelmediler: "Hastaymışlar!" Halbuki Hidayet'in konağı bu iki adamın namusuna muhtaçtı: Söylenmiş kadınların temiz ailelerle görüşmek istemesi gibi. (s. 85- 86)

Yemek masasında yan yana oturan Adnan ve Sefaret Müsteşarı Nail ülkenin durumu ve II. Abdülhamit hakkında tartışmaya başlarlar. Hidayet evinde rahatça siyaset konuşulmasından memnun olur. Daha sonra ilk defa konağa gelen Moiz de onlara katılır. Moiz'in konuştuğu konularda bilgi sahibi olduğunu fark eden Hidayet ona çeşitli sorular sorarak konuklarına masasındaki kişinin değerini sergilemeye çalışır. Ancak biraz sonra Hidayet onun aşırı bilgisinden rahatsız olur. Kendisinin ezberlediği sözlere fırsat kalmamıştır. Hidayet'in konağında sadece Hidayet değil hemen tüm misafirlerin konuşmayı planladıkları konular vardır. Habibullah Efendi sürekli antikalar hakkında konuşan Süleyman yüzünden Endülüs medeniyeti hakkında konuşamaz. Biraz sonra Doktor Haldun gelir ve onu görünce Habibullah Efendi ve Hulûsi Paşa, bozulurlar çünkü ikisi de konuşmayı tasarladıkları konular hakkında artık konuşmaya fırsat bulamayacaklardır.

Haldun her zaman olduğu gibi Osmanlı tarihinden bahseder. Bir saat boyunca konuşur. O konuşurken Habibullah Efendi gazete okumakta, Tevfik Hoca uyumakta, Cön Türk Süleyman ile Müstantik Behçet salonda bulunan kişilerin aleyhinde konuşmaktadır. Sefaret Müsteşarı Nail ile Ateşenaval Naşit de Süleyman çekiştirmektedir. Uzun süredir Şark odasında bulunan Hidayet'in Hususi Kâtibi Kokona Sacit salona gelir. Hidayet ona nerede olduğunu sorunca Sacit, ona ne kadar moloz adam varsa salonlarına doldurduğu için kızar ve salondaki kişilerin kıyafetlerini ve tavırları ile alay eder. Hidayet'in konağındaki toplantı sahur vaktine kadar devam eder. Habibullah Efendi konakta kalır, diğerleri evlerine dönerler. Daha sonradan Adnan Hidayet'in evindeki toplantıları düşününce şöyle bir düşünceye kapılır:

Birdenbire Hidayet'in konağını düşündü: Elbise adamlar, boya yüzler, öğrenilmiş sesler, ezberlenmiş heyecanlarla dolu salonlar!... Geçen gece bu konaktan Fransızca Muallimi Kadri'nin nasıl kovulduğunu hatırladı. Hidayet'ten büsbütün iğrenmek için Kadri'ye uzun uzun acıdı; karar verdi; Hidayet'in konağına gitmeyecekti. Fakat gitmeyeceğini ona yazmalıydı. Adnan, ona darıldığını haber vermezse, yavaş yavaş anlaşılan bu dalgınlığa Hidayet belki alışabilirdi. Halbuki Adnan, Hidayet'in bu dargınlığa telaş etmesini istiyordu. O, daha doğrusu Hidayet'in konağı ile münasebetini kesmek azminde değildi. (s. 143)

Adnan, Maliye Nazırı'nın kızına on hafta boyunca ders verir. Kızın adını bile bilmez. Hep aynı antolojiden parçalar okurlar. Onuncu derse geldiğinde Adnan, isminin Süheyla olduğunu öğrendiği kızın sörlük mektebinde okuduğunu, Fransızca bildiğini,

klasik romanların çoğunu okuduğunu anlar. Süheyla İktitaf'ı bırakıp Abdülhak Hâmit'ten bir şeyler okumalarını teklif eder. Eşber'i okumaya karar verirler: "Temiz bir şey görmek isterse gökyüzüne bakan Adnan; pis İstanbul'dan Şair Raif'e, ecdat lahitlerine kaçan Adnan şimdi aradığı gökyüzünü Süheyla'nın gözlerinde buluyordu." (s. 120)

Adnan, Süheyla ile yakınlaştıkça Hidayet'in konağı ile Maliye Nazırı'nın konağı arasında kıyaslamalar yapar ve Maliye Nazırı'nın sessiz konağı ona daha güzel ve namuslu gelir. Hidayet'ten ve onun konağından soğumaya başlar: "Memleketin tarihini okkayla, bayrağını arşınla satabilecek adamlarla dolup boşalan Hidayet'in konağı!.. Sonra Hidayet'in kendisi: Ağzını açınca kirli parayla çürük malumatın karmakarışık döküldüğü Hidayet'!.." (s. 124)

Romandaki ikinci toplantı Adnan'ın Aksaray'daki evinde gerçekleşir. Adnan ve arkadaşları İngiliz Sait Paşa'nın hatıralarından Mithat Paşa'nın memleketten kovulmasını anlatan bölümü okumak için toplanırlar. Romanda "Korkunç Komitacılar" başlıklı bölümde anlatılan bu toplantıda II. Abdülhamit'e muhalif olan Dağıstanlı Hoca, Şair Raif, Fransızca Muallimi Kadri, Avukat Tefik Hoca, Moiz, Maliye'de Kâtip Dilâver vardır:

(...) altı komitacı Adnan'ın evine nasıl geleceklerdi. Evvela öksürük parolasını münakaşa ettiler. Fakat gecenin karanlığı ile birleşen altı öksürüğü Moiz tekin bulmadı. Nihayet kararlaştırdılar. Gelenler sokak kapısının önünde öksürmeyecekler, kapıyı da çalmayacaklardı; muayyen saatten sonra onar dakika arayla gelecekler ve Adnan onları evin avlusunda bekleyecek, on dakikada bir kapıyı açacaktı. Bu tedbirler lazım olmaktan ziyade güzeldi: Mithat Paşa'nın memleketten nasıl atıldığını cinayet işler gibi öğrenmeliydiler. Buna kısık ses, karanlık, parola, yürek çarpıntısı, büyüyen gözler, az konuşan çehreler lazımdı. Vakıa gelecek adamların dünyada olduklarından Abdülhamit hükümetinin haberi bile yoktu; vakıa bu komitacılarla saray değil, mahallenin karakolu bile meşgul değildi. Fakat biraz aktör olmayan insan yoktur ve her aktöre "facia"dan evvel, sahne lazımdır. (s. 125-126)

Bu toplantıda II. Abdülhamid döneminin baskıcı rejimini eleştiren kahramanlar, her an hafiyeler tarafından takip edildiklerini sanarak buluşmalarına bir heyecan katarlar. Yazar onların bu heyecanı ile "Vakıa gelecek adamların dünyada olduklarından

Abdülhamit hükümetinin haberi bile yoktu; vakıa bu komitacılarla saray değil, mahallenin karakolu bile meşgul değildi.” (s. 126) diyerek yaratılan korku ortamı ile eğlenir. Bir diğer ironik kısım da Mihat Paşa’nın sürülmesini okudukça Abdülhamid’e sinirlenen Dilaver’in bir gün onu öldüreceğini söylemesidir:

Ancak Abdülhamit’i haklamaya Dilâver’in sıhhati müsait değildi: Ayağa kalktığı belli olmayan boyu ile, elbisesi de dâhil olduğu halde kırk iki kilo gelen vücuduyla Dilâver, Direklerarası’nın Donkişot’u idi. Şair Raif, onun kabadayı görünmek istedikçe gülünç olmasına mahzun olur ve onun hesabına ona kızardı. (s. 128)

Diğerleri gittikten sonra Adnan ve Şair Raif Abdülhamid hakkında saatlerce konuşurlar. Daha sonra Adnan ona Maliye Nazırı’nın kızı ile evlenmek istediğini söyler. Şair Raif, Adnan’ın “memleketin en temiz adamı” (s. 141) dediği Maliye Nazırı’nın kızıyla evlenmek istemesinden memnun olur.

Hidayet’in konağına adımını atmayan Dağıstanlı Hoca, Maliye Nazırı’nın konağına sık sık gelip gitmektedir. Maliye Nazırı’nın konağını gördükten sonra Adnan, Hidayet’in konağının olumsuzluk yönlerini daha iyi anlar ve artık oraya gitmemeye karar verir. Ancak Hidayet’in ısrarı ile tekrar konağa gidip gelmeye başlar. Hidayet daha önce Doktor Haldun’u gönderdiği Erkânıharp Müşiri’nin konağına tarih öğretmeni olarak bu kez Adnan’ı gönderir. Başlangıçta saray adamı olduğu için onun kızına ders vermek istemeyen Adnan, Hidayet tarafından ikna edilir. Müşir’in kızları Avrupa’da bile bilgili sayılabilecek kızlardır ve onun Mermer Yalı’sı tamamıyla Avrupalı bir konaktır. Erkânıharp Müşiri’nin kızı Belkıs ile ilk dersini yaptıktan sonra eve giderken Adnan’ın fikirleri tamamen değişmiştir:

Süheylâ ile evlenmeye nasıl razı olmuştu? Buna acı bir hayret duydu. Şimdi onun gözünde Maliye Nazırı’nın kızı Süheylâ bütün kızlardan biriydi. Erkânıharp Müşiri’nin kızı Belkıs ise hiç görülmemiş bir işkence kadar başkaydı, insanı mustarip edecek kadar güzeldi. Adnan onun önünde utanmış, küçülmüştü. (s. 153)

Adnan Müşir’in kızının güzelliği karşısında hemen Süheylâ’yı unutur ve evli olduğunu bilmesine rağmen Belkıs’a âşık olur. Adnan, Şair Raif ile Hidayet arasında yaşadığı tezadı şimdi üç konak arasında yaşamaktadır. İrtibat kurduğu kişiler ve çevrelere göre Hidayet’in düşünce ve davranışları sürekli değişmektedir. Nitekim Belkıs’ı gördükten sonra Adnan hemen Raif’in yanına giderek Maliye Nazırı’nın kızı Süheylâ ile evlenmekten vazgeçtiğini söyler. Belkıs’ın evli olduğunu bildiği için onunla

evlenemeyeceğini bilmektedir ama onu görünce nasıl bir kadınla evlenebileceğini anlamıştır.

Süheylâ, Adnan’a âşık olduğu için Maliye Nazırı, Dağıstanlı Hoca vasıtasıyla Adnan’a kızı ile evlenmesini teklif eder ancak Belkıs’ın etkisi altında olan Adnan bu teklifi kabul etmez. Birkaç kez daha ders için Maliye Nazırı’nın konağına gider ve sonra bir gün Süheylâ ile şiddetli bir şekilde kavga eder ve bir daha konağa gitmez. Süheylâ’dan beklemediği bir tepki gören Adnan kendisini sorgular ve bir kez daha iyiye doğru bir adım atmaya karar verir.

Kendi yüzüne uzaktan başkası gibi bakınca iğrendi: Belkıs onu anasından, evinden, hattâ memleketinden soğutmuştu. (...) Adnan artık Belkıs’tan, Hidayet’ten kaçmak istiyordu. Süheylâ ile evlenecekti. Bir yanda tertemiz karısı... Bir yanda lekesiz dostları: Şair Raif ve Dağıstanlı Hoca, bir de Salih Zeki...” (s. 200-201)

Adnan hemen Dağıstanlı Hoca’nın yanına koşar ve Süheylâ’yı istemesini rica eder ancak ertesi sabah bu kararından pişman olur. Şans eseri Dağıstanlı Hoca korktuğu gibi bir haber getirmez: Süheylâ onunla evlenmeyi kabul etmemiştir.

Erkânıharp Müşiri’nin kızı Belkıs, kız kardeşinin bu hafta Avrupa’dan döneceğini ve babasının Adnan’ın ona da ders vermesini istediğini söyler. Adnan ders için yalıya gideceği gün gazetede Belkıs’ın kız kardeşinin ve Maliye Nazırı’nın ölüm haberlerini okur. İki cenazeden hangisine gideceğini düşünür. Dağıstanlı Hoca’nın kendisini görmesi için önce Maliye Nazırı’nın cenazesine gitmeyi düşünür ancak Belkıs’ın da kardeşinin cenazesine geldiğini bilmesini istediğinden tercihini onun kardeşinin cenazesinden yana yapar.

Adnan, Boğaziçi vapuruyla Erkânıharp Müşiri’nin kızının cenazesine gelirken yıllardır görmediği tanıdıklarına rastlar. Salonlar, kamaralar cenazeye giden insanlarla doludur. Fakat yalıya vardığında Adnan’ın dikkatini çeken ilk husus yalı ile yalının etrafında yaşayanlar arasındaki büyük bir kopukluk olur:

Yalıya girebilenler, o mahallede oturmayanlardı. Mahalleli giremiyordu; cenazeyi uzaktan görmeye razı oluyorlar, duvarlarda birikiyorlardı.

Çok süslü cenaze, güzel sesli ilahilerle kalkacaktı. Bu, mahalle halkı için sahne, musiki fırsattı. Fakat tabutu taşımaya salahiyetleri yoktu; sade bakabiliyorlardı. (s. 332)

Adnan cenaze esnasında Hidayet'in yanına oturur. Herkes fısıltıyla birbirine kimsenin oturmaya cesaret edemeyip boş bıraktığı koltuğa kimin oturduğunu sorar. Tanımadığı bir elçi gülerek Adnan'a selam verir; Şimendiferci Hügnen, Tütüncü Rambert birbirleriyle konuşmaktan vazgeçip ona bakmaya başlarlar. Adnan, fakirlik gibi matem de insanları birbirleriyle eşit hâle getirdiğini düşünerek Belkıs'la daha eşit bir seviyeye geleceklerini düşünerek memnun olmaktadır. Belkıs'ın kocası Bahriye Miralay Hüsrev, Belkıs'ın rahatsız olması nedeniyle Adnan'dan derslere birkaç hafta ara vermesini ister. Adnan Belkıs'ın aslında hasta olmadığını anlar ve üzüntünü gizlemek için Hüsrev'e orada bulunan bir kişinin kim olduğunu sorar. Hüsrev onun Selim Melhame olduğunu söyleyince Adnan da onun melun olduğunu ifade eder. Hüsrev öfkelenerek neden melun dediğini açıklamasını ister. Adnan fena adam olduğunu, hırslı olduğunu belirtir ancak tam anlamıyla neden eleştirdiğini izah edemez. Bunun üzerine Hüsrev: "Adnan (...) sen de, senin yazı yazan arkadaşların da memleketin murdar adamlarına kızarken niçin kızdığınızı bilmiyorsunuz." (s. 337) diyerek onu tenkit eder ve sonra kendisi neden hırslı olduğunu açıklayıp Hidayet gibi saraya küfretmeye başlar. Adnan şaşırır:

Hüsrev, Erkânıharp Müşiri'nin damadıydı, Bahriye Müşiri'nin oğluydu; yirmi üç yaşında miralaydı. Hünkâr yaveriydi; memlekete acımayı Adnan'dan iyi biliyordu. Abdülhamit'e Adnan'dan daha temiz bir ağızla sövüyordu. Rütbeden, nişandan, paradan, konaktan, güzel kadından sonra hükümete sövme saadeti de bunlarındı. (s. 338)

Adnan, Selanik'te avukatlık yapan arkadaşı Moiz'in vasıtasıyla İttihat ve Terakki'nin İstanbul'daki işlerini yürütmeye başlar. Cemiyet tarafından Adnan'a gönderilen mektup ele geçirilince Adnan önce hapse atılır, daha sonra da Trablusgarp'a sürülür. On temmuzda II. Meşrutiyet'in ilanı ile Adnan Trablusgarp'taki sürgünden döner ve avukatlık yaparak kısa zamanda zengin olur. Belkıs'ın babası ise sürgüne gönderilir. Belkıs eşinden boşanır daha sonra Adnan ile evlenir. Adnan Nişantaşı'nda bir konak tutarak bir zamanlar Hidayet'in konağında onun dalkavukluğunu yapan Cön Türk Süleyman'ı da konağında hususî kâtip yapar.

Adnan'ın Hukuk Fakültesi'nden arkadaşı Moiz, I. Dünya Savaşı'nın ilanından beri yaşadığı Berlin'den çok zengin biri olarak döner. Artık o, Moiz de Navara'dır. Bir zamanlar Adnan'la beraber memleketin felaketine ağlayan Moiz çok değişmiştir.

Adnan başlangıçta onunla görüşmeyi düşünmez ancak karısı Raşel'e ilgi duyunca konaktaki çay davetlerine gitmeye başlar.

Moiz de Navara Harbiye'deki konağında bir ziyafet verir. Romadaki dördüncü toplantı olan bu ziyafete İttihat ve Terakki'nin iki nazırı, üç mebusu, bir ilim adamı ve Adnan katılır. Adnan Hidayet'in konağındaki Şark odasının eşyalarını Moiz'in evinde görünce şaşırır. Hidayet'in ölümünden sonra yapılan mezatta kendisi de bu eşyaları almak istemiş ancak önceden satıldığını için alamamıştır. Moiz, Adnan tarafından Hidayet'e takdim edilmek için ilk kez onun konağına götürüldüğünde Şark odasını görünce gözleri acayipleşmiş ve ömründe böyle bir odasının olmayacağını düşünerek bir bahaneyle konaktan kaçmıştır. Adnan Moiz'in karısı Raşel'in odayı Hidayet'in evinde olduğundan çok daha güzel bir şekilde düzenlediğini fark eder:

Eşya hep aynı eşya idi; renk renk gülaptanlar, famille de rose'lar, blue-blanc'lar, sang de boeuf'ler... Kundakta boğulmuş şehzadelerin türbelerine benzeyen yeşil Edirne sandıkları... Kehribar çubuk başlıkları... Üstünde Üçüncü Selim'in Suzidil peşrevini bestelediği Zillüssultan seccadeleri... Hattat Mahmut Celalettin'in en kuvvetli yaşında yazdığı çifte Hilyeler...

Fakat eşya burada ayakta durmuyorlardı. Bütün antikalar gizlenerek, kaybolarak, birbirlerinin devamında silinerek, âşık gözlere yavaş yavaş teslim olarak odayı döşüyorlardı. İşte Sevailerin sırmalı bulutlarında, Hint kumaşlarının kat kat gecelerinde kaybolan Acem kâseleri!.. İşte ancak dikkat edilirse görülen asaletler gibi teşhir edildikleri köşelerde gizli kalmayı bilen Rakım tuğraları!.. İşte çizgilerinde hançer şelaleleri çağıladığı halde manevi bir sükût gibi uzanan İmad Murakkaatı!.. (s. 44-443)

Şark odasını kıskanma sırası bu kez Adnan'dadır. Moiz'i küçük düşürmek ister gibi “Bir Şark odasının duvarında bu İtalyan kadifeleri üstünde bu kilise anahtarları koleksiyonu neci?” (s. 444) diye sorar. Üç mebus Adnan'ın başlarıyla onun eleştirisini onaylayınca Raşel sararır. Asker Nazır Raşel'i savunur ve Adnan'ın odayı kıskandığını söyler. Raşel Adnan'ın eleştirisinden rahatsız olduğu için sürekli kocasının servetinden bahsetmeye başlar. Moiz karısının övünmesinden memnun değildir. Misafirler, Şark odasında kahvelerini içerken dışarıdan bir gürültü gelir. Ekmek almak için yatsı ezanına kadar sıra bekleyen insanlar sabırları taşınca bağırmaya başlamışlardır. Gürültünün sebebini anlamak için pencereye koşan sivil Nazır sapsarı

bir yüzle tekrar yerine oturur. Bu sırada Raşel hâlâ Abdülhamit'in alamadıkları elmaslarına yanmaktadır. Adnan konaktaki eşyalar hakkında alaycı bir dille konuştukça Raşel sürekli eşyaların fiyatlarından bahseder. "Moiz, kudurdu, karısına fena fena baktı; ona kaç defa haykırmıştı: 'Elmaslarının, tablolarının, biblolarının fiyatlarını misafirlerine anlatma! Sonradan görmelere dönüyoruz.'" (s. 452)

Moiz Adnan'a yarın akşam Sefarethane'deki baloya gidip gitmeyeceğini sorar. Adnan hükümetin kadınların tesettürü konusundaki kurallarını eleştirerek "Vükelâ efendilerimiz, kadının namusunu hâlâ bohçada saklıyorlar: Hâlâ çarşaf namusu! Hâlâ kumaş ismeti! Hâlâ çuvala emanet edilen aile ırzı! Bir merkez kumandanları var, yakında kadınları kümese tıkayacak! Baloya kadınsız gidilir mi? Kendi karımı götüremem; başka kimin karısıyla gidebilirim?" (s. 454)

Bu sözler üzerine Moiz Raşel ile gitmelerini teklif eder. Raşel akşamdan beri Adnan'a olan kızgınlığını unuttur ve bu teklifi sevinçle onaylar. Adnan da kabul eder.

Adnan Meşrutiyet devrin önemli adamlarından biri olunca bir zamanlar Hidayet'in konağında toplananlar Adnan'ın konağında toplanmaya başlarlar:

Vaktiyle Hidayet'e gidenler, şimdi Adnan'a geliyorlar. Fakat Adnan'ın salonunda yeni adamlar da var: Memlekete ziyafetlerde acıyan bir nevi gençler. Ve bunların bir nevi namusları var: Bunlar Talat ve Cemal Paşa'nın bulunmadığı yerlerde cemiyete muhalif!.. Adnan'ın salonu sahne... Bu aktörler, bu sahnede edebiyat oynuyorlar, ilim ve fen oynuyorlar, politika oynuyorlar. "Bir taksim üç" İttihat ve Terakki olan Adnan bile salonunda bu gençlerle elele muhalefet oynuyor. Adnan bu gençlerin önünde, memlekete acıdikça serveti namuslu oluyor. Bazan İttihat ve Terakki'yi ikiye bölüyor, temiz tarafında durarak kirli kısmına sövüyor. Bazı kendisini ikiye ayırıyordu, gündüz Merkez-i Umumi'de Cemiyet'in cinayetlerine karar veriyor, gece bu gençlerin yanında o cinayetleri havsalası almıyor. Hariciye Mümeyyizi Burhan'ın Müstantik Behçet'in kulağına dediği gibi, "Adnan, acemi Hidayet! (s. 469)

Romanda Adnan'ın konağındaki toplantılardan önce genel olarak bahsedilir, daha sonra ise Dağıstanlı Hoca'nın katıldığı toplantı ayrıntılı olarak anlatılır. Eski Ataşenaval Naşit, Doktor Haldun, Müstantik Behçet, Hariciye Mümeyyizi Burhan şimdi Adnan'ın evinde toplanmışlardır. Ancak bu seferki toplantıda Hidayet'in o kadar isteyip de konağına getirtmeyi başaramadığı konuk da vardır: Dağıstanlı Hoca.

Harb-i Umumi'den beri Adnan, misafirden korkmaya başlamıştır çünkü gelenler ondan borç para istemektedirler. Dağıstanlı Hoca'nın durgun bir şekilde salona girdiğini görünce onun da borç para istemeye geldiğini düşünür. Hoca'nın borç para istemesine mâni olmak için önce Naşit, elmas hakkında bir konferans verir. Adnan Naşit'in konuşmasının çabuk bitmesinden korkarak Vekilharç Süleyman'a işaret eder, o da eski kalemıraşlar hakkında bir konferans vermeye hazırlanır. Naşit'in konuşması uzadıkça misafirler Dağıstanlı Hoca'nın durumu anlayıp gitmemesine öfkelenirler. Dağıstanlı Hoca "Ahval-i hâzıra..." diyerek Naşit'in konuşmasının arasına girmeye çalışınca Adnan ve Naşit birbirine bakarlar. "Halbuki Dağıstanlı Hoca 'ahval-i hâzıra...'yı 'çok vahim!' diye bitirecekti. 'Memleket batıyor' demek için Adnan'a gelmişti. Fakat Şair Raif ona, 'Gitme Hoca! Adnan'ı bulamazsın. O 10 Temmuz'da öldü!' demiş, dinletememişti." (s. 471)

Dağıstanlı Hoca, Adnan'ın kendisine her zamanki gibi "Hocam" demeyip de "Efendi Hazretleri" diye hitap etmesine çok bozularak gitmeye hazırlanırken Adnan onu zorla yanına oturtur. O sırada salona Sarıkamış'tan yeni dönen Binbaşı Ö... L... Bey gelir ve 32 bin kişilik ordudan 247 kişi kaldığını söyler. Dört gün direnen bu 247 kişinin de öldüğünü haber verecektir fakat oğlu Sarıkamış'ta olan Dağıstanlı Hoca'nın yüzüne bakınca devam edemez. Hoca binlerce kişi ölmüşken oğlunun 247 dirinin arasında olup olmadığını sormaya utanır. Adnan ise hiç sevmediği Enver Paşa'nın Sarıkamış'ta neler yaptığını konuklarının öğrenmesi için haberi yokmuş gibi Binbaşı'ya sorar. Binbaşı, Enver Paşa'nın kaçtığını söyleyince Naşit de Adnan'dan dinlediği Enver Paşa'nın kaçışını anlatmaya başlar. Bu konuşmalar yapılırken bir zamanlar "Abdülhamit'in kanı ile abdest alsa, oğlunun cenaze namazını kılmaya razı" (s. 52) olacağını söyleyen Dağıstanlı Hoca, tek oğlunun şehit olup olmadığını düşünerek dalgın bir şekilde oturmaktadır.

Adnan'ın konağındaki toplantı Hidayet'in evindeki iftar yemeğiyle benzer özellikler taşımaktadır. Kişiler hemen hemen aynıdır, değişen sahne ve başroller olmuştur. Adnan bir zamanlar Hidayet'in konağında beğenmeyerek seyrettiği oyunun şimdi başrolünde oynamakta, Hidayet'in konağındaki figüran oyuncular ise aynı her zamanki performanslarını bir kez daha icra etmektedirler.

Romadaki bir sonraki toplantı, Prens Hasan'ın dağıdaki köşkünde verilen bahçe balosudur. Misafirler için ağaçların altına ikişer kişilik yüz masa kurulmuştur. Devlet adamlarının, Alman zabitlerinin bulunduğu bu kalabalık baloya Adnan, Belkıs ve

Süreyya da katılır. Adnan, dans eden seksen kadın arasında en çok göze çarpan karısını seyrederken hem övünmekte hem de üzülmeştir. Onun başka erkeklerle dans etmesini kıskansa da bunu karısına söylemeye cesaret edemez: “Karısı ikinci dansa artık kalkmamalıdır. Fakat bunu Belkıs’a söylerse Adnan tarih hocası olacak; Aksaray’da oturan adam olacak, Belkıs onun karısı diye talihsiz olacak. Karısına karşı kıskanç olabilmesi için bile Adnan’ın vaktiyle fakir olmaması lazımdı.” (s. 487)

Adnan, karısının aynı adamla beşinci dansını kıskançlıkla izlerken bir zamanlar talebesi olan Maliye Nazırı’nın kızı Süheylâ’yı görür ve çok şaşırır:

Fakat Süheylâ boylu muydu? Giyinmesini biliyor muydu? Sonra Adnan’a bakarken yakalanan bu gözler, çaldığı eşya ile tutulunca elindekini ne bırakan, ne de bırakmayan bir hırsız gibi Adnan’a hem bakan, hem bakmayan bu gözler, Süheylâ’nın bu gözleri böyle güzel miydiler? Hele Süheylâ, Belkıs kadar güzel nasıl giyinirdi? (s. 487-488)

Prens Hasan’ın eşi Prenses Bahire, Süheylâ’nın Adnan’ı sevdiğini bildiği için bu baloyu Süheylâ ile Adnan’ın görüşmeleri için düzenlemiştir. Adnan ile Süheylâ’nın tanıştıklarını bilmiyormuş gibi onları tanıştırır ama Süheylâ, Adnan’ın eski edebiyat hocası olduğunu söylemez. Onları konuşurken gören Belkıs, Süheylâ ile tanışmak ister. Adnan bu isteğini karısına unutturmaya çalışır ama Belkıs kocasının onu tanıştırmak istemediğini fark edince daha çok ısrar eder ve Adnan onu Süheylâ’ya takdim etmek zorunda kalır. Süheylâ Adnan’ın karısını kendisine takdim etmesini hazmedemez ve Adnan’ın konaklarına gelerek ona edebiyat dersi verdiğini Belkıs’a söyler. Belkıs kocasının fakirliğinden utandığından ona eskiden Süreyyâ’nın edebiyat öğretmeni olduğunu söylemediğini düşünür ve bu durumu çok umursamadan bir Alman zabitiyle dans etmeye başlar.

Balo esnasında Belkıs bahçede gördüğü uzun boylu, yapılı genci yanına çağırır ve adını sorar. Adının Ahmet olduğunu öğrendiği bu genci İngiliz uşaklarına benzettiği için kendi konağında çalıştırmaya heveslenir. Belkıs Adnan’ı çağırarak Ahmet’i, Prens Hasan’dan istemesini söyler. Böylece daha sonradan Adnan’ın gayrimeşru çocuğu olduğu anlaşılan Ahmet, Adnan’ın konağında uşak olarak çalışmaya başlar.

Mütarekenin ilan edilmesiyle Adnan tüm mal varlığını kaybeder ve İngilizler tarafından aranan bir kişi olur. Ataşenaval Naşit, Belkıs ile Adnan’ı Nişantaşı’ndaki konağına kabul eder. Belkıs, parasız kalınca ilk kocasından olduğu gibi Adnan’dan da

bıkmıştır. Belkıs, romandaki yedinci toplantı olan Madam Çarikof'un Bebek'teki evindeki tertiplenen çay davetinde tanıştığı Prens İvanoviç Nebinski'ye görür görmez hayran kalır. Belkıs'ın tüm ihtişamına rağmen Prens ona karşı soğuk davranır. Prens kendisine karşı lakaytlığını bir kibarlık alameti olarak gören Belkıs sürekli içinden onu kocası ile kıyaslamaktadır. Yapılan her mukayesenin mağlubu Adnan olur. Ertesi gün Belkıs, Prens hakkında bilgi almak için tekrar Madam Çarikof'un evine gider. Madam, Prens'ten övgüyle söz ederken arada sükût etmektedir. Belkıs ısrarla bunun sebebini sorunca Prens'in morfin kullandığını öğrenir. Fakat bu durum onu vazgeçirmeye yetmez: "Belkıs düşündü: Üstüne bir sandık viski dökseler gene ilmihal kokan Adnan'dansa bu morfin hastası bin kat iyiydi." (s. 516)

Moiz Mütareke Dönemi'nde İttihatçıların iktidardan düşmesi üzerine İtalyan olur ve İtalya'ya gider. Moiz'in eşi Raşel onun İtalya'ya gitmesinden sonra Belkıs'ın kuzeni Alfred Cevat ile yaşamaya başlar. Etrafındaki insanlara Cevat'la olan mutluluğunu sergilemek için evinde Alfred Cevat'ın isim günü münasebetiyle cazbanlı çay partisi düzenler. Bu partide Raşel ve Cevat dışında önemli karakterler yoktur.

İçerde dans başladı. Sokakta zehir gibi bir soğuk, yağmur, çamur ve işgal askerleri vardı. Dışardaki zulmün ve kışın korkunç kimsesizliğini sezecek bir tek kişi bu salonda yoktu. Vatansız olmak ne iyi şeydi: Pencereden başlayan, ufukta biten mezarlığı kimse görmüyordu. Zaten herkes salonun ortasında birikmişti. (s. 527)

İşgal kuvvetlerinin önde gelen subayları da bu partiye davetlilerdir ancak bugün bir Sultan'ın çayına davetli oldukları için gelememişlerdir. "Raşel bir Sultan'ın kendisine tercih edildiğine sevin[ir]." (s. 527) Raşel bu partiden beklediği kadar memnun olmaz çünkü Samih Paşa'nın Sorbon mezunu oğlu diye kendilerine takdim ettiği Cevat, konukların çok ilgisini çekmez. Bunun üzerine Raşel Cevat'a soğuk davranmaya başlar. Cevat da onun bu davranışından rahatsız olur ve sarhoşluğunun da etkisiyle medeniyeti insanların hayvanlardan aldığına dair bir söyleve başlar. Salondaki insanlar onun söyledikleri ile alay etmeye başlar. Cevat sabah okuduğu kitaptaki bilgileri sayıp döktükten sonra Raşel'e hakaret etmeğe hazırlanır. Bunu anlayan Raşel onun ağzını kapatır ve Cevat da onun üstüne istifrağ eder. Böylece Raşel'in partisi tam bir fiyasko ile sona erer.

Adnan tüm servetini kaybettikten sonra Maliye Nazırı'nın kızı Süheylâ ile evlenir. Onun babasından kalan Bozdoğan kemerindeki konağa yerleşir ve avukatlık yapmak

için bir yazıhane açar. Ancak hiçbir dava alamaz. Yazıhanesinin kirasını ödemek için bir zamanlar kendi desteği ile zengin olan Ateşenaval Naşit'ten para istemek üzere onun konağına gider. Naşit'in konağında bir toplantı vardır:

Bu gece Naşit'in Salonu yine kalabalık. İstibdat'ta Hidayet'in, Meşrutiyet'te Adnan'ın konağında toplananlar, Mütareke'de hep Naşit'in salonunda... Habibullah Efendi köşede öfkeli... Doktor Haldun ayakta. Sakallı Vasfi, Avukat Tevfik Hoca kollarının, bacaklarının kalın çizgileriyle antika koltuklarda... Haldun gene İngiliz helalarını anlatıyor: Yine eskisi gibi “medeniyet konfor”du; yine eskisi gibi “konfor Londra abdesthaneleri”ydi. Yalnız, o eski Haldun değildi; üç dört misli feciydi; İstanbul'dan giden işgal kuvvetlerine “bizimkiler” diyordu. Her gece başka yüzü, başka sesi vardı; tıpkı kırk elli türlü bakan, kırk elli sesle konuşan aktör gibi. (s. 608)

Habibullah Efendi, Hidayet'in ve Adnan'ın evlerinde olduğu gibi Naşit'in evinde de Batı medeniyetini öven, Osmanlı tarihini ve medeniyetini ağır bir dille eleştiren Doktor Haldun'un hakaretlerine daha fazla dayanamaz ve ona kızar:

Be adam, bir nağme tutturmuşsun: Yok medeniyet! Yok Konfor!.. Ulan senin medeniyet dediğin nedir ki?.. İnsanın kafasını vahşet tomrukta keserdi; medeniyet giyotinde biçiyor. Zulüm eskiden el işiydi; şimdi makine işi!.. Şu yirminci asrın maskaralığına bak bir kere!.. Dünya üç mideli hayvana döndü: Yer tankla, gök tayyareyle, deniz zırhlıya adam öldürüyor. Senin medeniyetin bu mu? (s. 609)

Hidayet'in konağından farklı olarak evindeki tek alaturka eşya “Ortaköy yasemininden çubuğu” (s. 610) olan Naşit, Habibullah Efendi'nin Batı medeniyeti hakkındaki eleştirilerine için için kızar. Onun öfkeyle koltuğundan kalktığını fark eden Habibullah Efendi, bu kez de İngiliz işgal kuvvetlerinin uykuda öldürdüğü Türk askerini Haldun'a hatırlatır ve övgüyle bahsettiği medeniyetlerin vahşi taraflarını sayıp döker.

Adnan, Habibullah Efendi'nin Doktor Haldun'a yönelttiği eleştirileri coşkuyla takdir edince Haldun, Adnan'a “Sen sus, eski İttihatçı! Arkadaşlarınla memleketi üç senede batırdınız!... Sen kendini unutturmaya bak. Gocuklu, kalpaklı üç Rumeli ihtilalcisi sarıklı, sakallı beş Hint askerine bir vatan verdi. Cehaletin vahşete hediyesi oldu koca ülke!...” (s. 611) diyerek çıkışır. Adnan ona vatansever bir nutukla karşılık verir. Toplantılar esnasında pek fazla düşüncelerini dile getirmeyen Müstantik Behçet: “Sen

‘insanım!’ diye gezdikçe dünyada iki milyar insan bedbahttır!” (s. 612) diye Haldun’a kızdıktan sonra kimseye selam vermeden oradan ayrılır.

Naşit’in konağına borç para istemeye giden Adnan, konukların gitmesini bekler. Tam Naşit ile yalnız kalmışlardır ki Naşit’in konağında Hususi Kâtip olan Jön Türk Süleyman gelir. Bir zamanlar Adnan’ın konağına borç istemeye geldiğini sanarak Dağıstanlı Hoca’ya yapmaya hazırlandığı konuşmayı şimdi Naşit’in konağında Adnan’ı engellemek için yapar. Adnan eve gitmek için salondan ayrılırken kısa bir süre Naşit’le yalnız kalır ve bu esnada ondan borç para ister. Naşit şimdi yanında olmadığını, yarın arayıp hatırlatmasını söyler. Ertesi gün Adnan beş kez arar ama telefona çıkmaz. Daha sonraki gün Adnan sesini değiştirerek tekrar arar. Cön Türk Süleyman banyoda olan Naşit’in yanına telefonu götürünce konuşmak zorunda kalır ve istediği parayı bulamadığını söyler.

Naşit’in konağındaki toplantıda diğer toplantılardan farklı olarak insanların görüşlerini kişilerin yüzlerine söyleme cesareti gösterdiklerine şahit oluruz. Daha önceki toplantılarda kişilerin eleştirileri onların arkasından yapılmaktadır ancak bu toplantıda Habibullah Efendi Doktor Haldun’u, Doktor Haldun Adnan’ı, Müstantik Behçet de Adnan’ı yüzüne karşı eleştirir.

Adnan’ın Senih Efendi’nin karısı Macide’den gayrimeşru bir çocuğu vardır ama Macide’nin çocuğu düşürdüğünü zannettiğinden çocuğun yaşadığından haberi yoktur. Ahmet adındaki bu genç Prens Hasan’dan sonra Belkıs’ın ve Moiz’in karısı Raşel’in uşaklığını yapar. Raşel’e âşık olan Ahmet onun sevgilisi Cevat’ı öldürür. Cevat’ın annesi oğlunun katilini astırması için Tevfik Hoca tarafından Adnan’a gönderilir. Adnan yaşı küçük olduğundan Uşak Ahmet’i astırmak için yalancı şahit tutar. Yalancı şahitleri bulmasında ona Sakallı Vasfî yardım eder. Romandaki dokuzuncu toplantı Ahmet’in mahkemesi olur. Mahkemeyi izlemek için pek çok kimse toplanmıştır. “Perde açılmadan evvel tiyatrodaki seyircilerin heyecanı... İzdiham, Cinayet Mahkemesi’nde, hükmü, iştahlaşan, şehvetlenen merakla bekliyordu. Çünkü bugün son duruşmaydı ve mahkeme, katil Benli Ahmet hakkındaki son sözünü bugün söyleyecekti.” (s. 668)

Seyirciler arasında Hidayet’in ve Adnan’ın vekilharçlığını yapan Cön Türk Süleyman ve Hidayet’in eski Hususi Kâtibi Sacit de vardır. Sacit, mahkeme gününde gazetede Adnan’ın İttihat ve Terakki iktidarı zamanında yaptığını iddia ettiği bir yolsuzluk

hakkında bir yazı kaleme almıştır. Şimdi mahkemede gazetede bu makale hakkında konuşmakta ayrıca Benli Ahmet'in idam edilip edilmeyeceği hakkında iddiaya tutuşmaktadırlar. Katilin avukat tutacak parası olmadığı için baro kendisine Sakallı Vasfi'yi avukat olarak atamıştır. Adnan seyirciler arasında Sacit'i görür. Gazetede makaleye çok öfkelenmiştir. Bugün işlerinin yolunda gitmeyeceğini düşünür. Yapacağı konuşma için aylardır hazırladığı notlara bile bakmak istemez ve hevesiz bir şekilde konuşmaya başlar. Ancak gittikçe kendi konuşmasını beğenmeye başlar ve daha coşkulu bir şekilde konuşmasını sürdürür. Bir zamanlar ona evini açmalarına rağmen karısı Belkıs'ın kolyesini çalan Cevat'ı bir meziyet abidesi gibi anlatır. Süleyman onun Cevat'ı bu şekilde yüceltmesine şaşırır.

Adnan'ın konuşması bittikten sonra söz sırası Sakallı Vasfi'ye gelir. Mahkeme reisinin uyarılarına rağmen kaba bir dille Cevat ve Raşel'in bütün ahlâksızlıklarını sayıp döker. Daha sonra Benli Ahmet'in Macide'nin gayrimeşru oğlu olduğunu ve çocuğun babasının, ismini vermek istemediği üdebadan bir kişi olduğunu söyler. Adnan Benli Ahmet'in kendi oğlu olduğunu ve Sakallı Vasfi'nin bunu bildiği için kendisine yalancı şahitler bulduğunu anlar. Sakallı Vasfi ta Hidayet'in konağına gidip geldikleri zamandan beri Adnan'ın kendisine düşmanlık yaptığını düşünmekte ve her fırsatta ona zarar vermeye çalışmaktadır. Nihayet isteğine kavuşur ve Adnan'ın kendi oğlu hakkında idam kararı çıkarmak için aylarca uğraşmasını sağlar. Mahkeme Benli Ahmet hakkında idam kararı verir. Cevat'ın annesi Adnan'a idam kararı verdirirse söz verdiği üç yüz lirayı Adnan'ın kilitlenmiş eline sıkıştırmaya çalışır.

Mahkemeden eve dönünce Adnan Süheylâ'nın doğum yaptığını ve bir oğlu olduğunu öğrenir. Adnan'ın veremi daha da ilerlemiştir ve bir daha yazıhanesine gidemez. Birkaç hafta sonra Adnan, Hacı Hulûsi Paşa ile aynı gün vefat eder. İkisinin tabutu Fatih Camii'nin bahçesine getirilir. Hacı Hulûsi Paşa'nın tabutunun başında Aziziye fesi, Adnan'ınkinden ise Ankara'ya vekil olmak için çağrıldığında takmak için hazırladığı kalpak vardır. Tapu Müdürü Seniha Efendi'nin kızı Bohçacı Melâhat, Belkıs'ın kocası Bahriye Miralay Hüsrev, Adnan'ın arkadaşı Fransızca Muallimi Kadri'nin karısı Çıbanlı Zehra ve Benli Ahmet gibi romanın ikinci derecede kahramanları Fatih Camii'nin bahçesinde toplanmışlardır. Hüsrev ve Zehra dilencilik, Melâhat bohçacılık yapmaktadır. Ahmet ise meczuptur. Ayrıca Mısırlı Prens Hasan, Adnan'ın cenazesi için gelir. Önce Habibullah Efendi ile karşılaşır. Fatih kahvesine girdiğinde ise orada Hacı Hulûsi Paşa'nın cenazesi için gelen Eski Ateşenaval Naşit,

Doktor Haldun, Sakallı Vasfi, Avukat Tevfik Hoca, eski Sefaret Müsteşarı Nail, Cön Türk Süleyman ve Hidayet'in eski Hususî Kâtibi Kokona Sacit vardır. Habibullah Efendi Adnan'ın son senelerde çektiği sıkıntılara acır ama diğerleri hemen onu çekiştirmeye başlar. O sırada Maliye Mektubî Kalemi Mümeyyizi Dilaver de gelir. Camiden çıkan cemaat, cenaze namazını kılar. Cenazeye gelenler ise Prens Hasan'ın arkasından kahveden çıkarlar. Cenazeler farklı sokaklara ayrılır. Yol ayrımında Naşit Prens Hasan'ın elini sıkarak Hacı Hulûsi Paşa'nın cenazesinin arkasından gider. Adnan'ın tabutunun arkasında çok az kişi kalmıştır. Habibullah Efendi Prens Hasan'a “Bu memleket ne tuhaftır Altes! Vaktiyle şu Adnan Bey nezle olsa, bütün Beyoğlu duyardı. Halbuki cenazesinde, ölü de dâhil olarak on kişiyiz.” (s. 702) der. Dar sokaklara girildiğinde tabutun ardında Şair Raif, Dilaver, meczup Çıplak Ahmet, Süheylâ'nın emriyle gelen konağın aşçısı, iki uşağı ve mahallenin imamı kalmıştır.

Adnan'ın cenazesinin olduğu gece Avukat Tevfik Hoca'nın evinde içki meclisi vardır. Eski Sefaret Müsteşarı Nail, Tevfik Hoca, karısı Filareti, Moiz'in eski metresi Polikseni, Sakallı Vasfi toplanmışlardır. Romandaki bu son toplantı esnasında Sakallı Vasfi, Benli Ahmet'in Cumhuriyet'in ilanı dolayısıyla çıkarılan af kanunundan yararlanarak idamdan kurtulduğu haber verir. Böylece Adnan'ın cenazesinin arkasından giden meczup Çıplak Ahmet'in Adnan'ın oğlu Benli Ahmet olduğu anlaşılır. Tevfik Hoca, yaşasaydı Adnan'ın bu durumu tesadüfe dayandıracağını söyler. Bunun üzerine hayatındaki her şeyi tesadüfe bağlamaya çalışan Adnan'ın tesadüf hakkındaki düşünceleriyle dalga geçilir. Roman boyunca servetleri için çeşitli kadınlarla evlenen Sakallı Vasfi, Tevfik Hoca'nın kulağına Nail'in eski karısı Bihter ile evleneceğini söyler. Böylece Sakallı Vasfi'nin para için Bihter gibi sürekli kocasını aldatan bir kadınla evlenecek kadar yozlaşmış olduğu gösterilir. *Üç İstanbul* romanının son toplantısı, bazı roman kişilerinin son durumlarını topluca okuyucuya haber vermek için tertiplenmiştir. Yazar bu toplantı esnasında okuyucunun aklında kalan soru işaretlerine cevap verir. Ayrıca romanın başındaki ilk toplantıda sergilenen yozlaşmış düzenin, daha da kötüleşmiş bir şekilde devam ettiğini haber verir.

2.17. Ahmet Hamdi Tanpınar

2.17.1. Huzur¹²⁷

Huzur, en önemli kahramanları olan İhsan, Nuran, Suat ve Mümtaz'ın isimlerini taşıyan dört bölümden oluşmaktadır. Romanın başkahramanı Mümtaz, anne ve babasıyla S...’de yaşamaktadır. Babası I. Dünya Savaşı sırasında Rumlar tarafından öldürülünce annesiyle A...’ya göç ederler. Ancak birkaç hafta sonra annesi de ölünce İstanbul’a amcasının oğlu İhsan’ın yanına gönderilir. İhsan yurt dışından yeni dönmüştür ve Galatasaray’da tarih dersleri vermektedir. Mümtaz da önce Galatasaray’da sonra Edebiyat Fakültesinde eğitim görmüş ve doktora tezini tamamlamıştır. Şeyh Galip üzerine bir kitap yazmaya çalışmaktadır.

Romanın başlangıcında, II. Dünya Savaşı’nın başlamasından bir gün öncedir. İhsan, zatürreeden dolayı günlerdir hasta yatmaktadır. Karısı Macide ve İhsan’ın annesi onun yanından ayrılamadıkları için çocukları Ahmet ve Sabiha harap durumdadırlar. Mümtaz’ın hayatında üç önemli sorun vardır: “(...) İhsan hasta idi, Nuran onunla dargındı ve gördüğü gazete manşetleri gergin vaziyetten bahsediyorlardı.” (s. 21)

Mümtaz üç gündür İhsan’a hastabakıcı aramaktadır. O sabah yine hasta bakıcı bulmak üzere evden ayrılır. Bir yaz evvel Nuran ile dolaştığı sokaklarda kendisine verilen adreslerde hasta bakıcı bulmaya çalışır ancak hastabakıcı bulamadan geri döner. Öğleden sonra ise İhsan’ın annesinin kiracısı ile görüşmek üzere evden çıkar. Beyazıt’ta tramvaydan inip Eminönü’ne kadar yürür. Bu arada İhsan’ın hastalığı, savaş ve Nuran hakkında düşünmektedir. Kiracı ile görüşükten sonra Eminönü iskelesine gelir. Orada Muazzez ve İclâl ile karşılaşır. Nuran’ın kocası Fâhir’le barıştığını, İzmir’e gittiğini ve orada nikâhları olacağını öğrenir. Romanın ilk bölümü olan “İhsan” bu şekilde sona erer.

“Nuran” başlıklı ikinci bölüm Mümtaz’ın Nuran ile tanışmalarını hatırlamasıyla başlar. Bir sene evvel bir mayıs sabahıdır. Bir gece evvel doktora tezini bitiren Mümtaz, İhsan ve arkadaşlarıyla buluşmaya gitmek için Ada vapuruna biner. Romanda yer alan on toplantıdan ilki Mümtaz’ın Ada vapurundaki yolculuğu sırasında gerçekleşir. Mümtaz vapurda tanıdıklarından Adile Hanım ve eşi Sabih Bey’le karşılaşır ve onlarla sohbet ederken yanlarına kızı Fatma ile Nuran gelir. Adile Hanım

¹²⁷ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000).

ve eşi, Mümtaz'ı Nuran'la tanıştırlar. Nuran'ın halasının kızı İclâl ile Mümtaz üniversiteden arkadaş oldukları için Mümtaz ve Nuran birbirleriyle hiç karşılaşmamış olsalar bile birbirlerinin hakkında pek çok şey bilmektedirler ve bu nedenle hemen sohbete koyulurlar. İnsanların kendisine muhtaç olmalarını seven Adile Hanım ise Mümtaz ile Nuran'ın kendi vasıtası olmadan birbirleriyle anlaşmasından rahatsız olmuştur.

Adile Hanım Nuran ile Mümtaz'a için için kızdığından Nuran'ın kızı Fatma'nın kıskançlık duygularını kışkırtır ve Fatma yol boyunca annesini bir an boş bırakmaz. Mümtaz da Sabih'in dünyanın durumu hakkındaki düşüncelerini dinlemek zorunda kalır. Romandaki bu ilk toplantıda romanın başkişileri tanışır ancak Adile Hanım ve Sabih Bey'in yüzünden çok fazla konuşmaya fırsat bulamazlar. Ada'ya vardıklarında Mümtaz vapurdan inerken acele hareket ettiğine pişman olur ve Nuran'ı tekrar görmek için bir kenarda beklemeye başlar. Nuran'ın kızı Fatma, babası Fâhir'i ve sevgilisi Emma'yı görür ve bağırarak babasına doğru atılır ancak Fâhir hem kızına hem eski eşine karşı çok soğuk davranır. Fatma ağlamaya başlayınca Nuran onu kucağına alarak oradan uzaklaşır.

Mümtaz, İhsan ve Galatasaray Lisesinden beri arkadaşları olan Nuri, Orhan, Fahri ve İbrahim ile buluşmak üzere deniz kenarında bir lokantaya gider. İhsan, toplantıya sanatoryumda yatmakta olan Suat adında bir akrabalarını da getirmiştir. Romandaki bu ikinci toplantıda yeni bir hayat şekli yaratmak için ne yapılması gerektiği üzerine konuşulur. Konuşmalar daha çok İhsan, Mümtaz ve Suat'ın arasında geçer. Diğerleri sadece dinleyici konumundadır. Suat eski olan her şeyin atılması gerektiğini düşünmektedir: "(...) bir adımda eski yeni ne varsa hepsini silkip, fırlatmak. Ne Ronsard, ne Fuzulî..." (s. 91) Mümtaz bunun imkanı olmadığını söyler ve neden imkansız olduğunu açıklar: "Çünkü, evvelâ siyah tahtayı beyhude yere temizlemiş oluruz. Bu inkârla ne kazanacağız sanıyorsun? Benliğimizi. Benliğimizi kaybetmekten başka." (s. 91) İhsan ise sorunun çözümünü şu şekilde açıklar:

(...) kendimize mahsus, şartlarımıza uygun yeni yeni bir hayat kurmağa çalışacağız. Hayat bizimdir; ona istediğimiz şekli vereceğiz. Ve o şeklini alırken, kendi şarkısını yapacak. Fakat fikre, sanata hiç karışmıyacağız! Onları hür bırakacağız. Çünkü, onlar hürriyet, mutlak hürriyet isterler. Masal bir anda, biz istiyoruz diye teşekkür etmez. O hayatın içinden fişkirir. Hele mazi ile bağlarımızı kesmek, garba

kendimizi kapatmak! Asla! Ne zannediyorsunuz bizi! Biz şarkın en klâsik zevkli milletiiz. Herşey bizden bir devam istiyor. (s. 92)

İhsan mazinin tamamen tasfiye edilmesi taraftarı değildir. Gerekli yerlerde ayıklamalar yapılmasını savunmaktadır. Suat, dünyadaki karışık durumun düzelmesi için bir harbe bile razıdır. Harbin yıkıcı etkisiyle her şeyi temizleyeceğine inanmaktadır. Mümtaz ise Suat'tan çok farklı düşünmektedir ve insana olan güvenini coşkunun bir dille ifade eder:

Ben insanı seviyorum. Onun şartlarıyla doğuşme kudretini seviyorum. Kaderini bile bile hayatı yüklenmesini, o cesareti seviyorum. Hangimiz yıldızlı bir gecede kâinatı bütün ağırlığıyla sırtımızda taşımayız. Hiçbir şey insanoğlunun cesareti kadar güzel olamaz. Şair olsaydım tek bir manzume yazardım; büyük bir destan. İki ayağı üstüne kalkan ilk ceddimizden bugüne kadar insanlığın macerasını anlatırdım. İlk düşünceler, ilk korkular, ilk sevgi, kâinatı gittikçe ihata eden, kendi başlarına mevcut olan herşeyi birleştiren zekânın ilk kımıldanışı, tabiata izafe ettiğimiz bir yığın zenginlikler... Allah'ı etrafımızda ve kendi içimizde yaratmamız. Evet tek bir manzume yazardım. İnsanı teganni etmek istiyorum, derdim; maddeyi uykusundan uyandıran ve kâinata kendi ruhunu geçireni teganni edeceğim, ey bütün büyüklüğü ihata eden lisan! Sen bana yardım et! (s. 94)

Bu sözler üzerine İhsan, Mümtaz'ı on dokuzuncu asrın medeniyet müminlerine benzettir. Ancak Mümtaz bu benzetmeyi kabul etmez ve neden benzemediğini şu şekilde açıklar: “Çünkü meselelerin halledileceğine inanmıyorum. Daima öleceğiz ve öldüreceğiz. Daima bir tehdit altında kalacağız. Ben trajedinin kendisini seviyorum. Asıl büyüklük, ölüm şuuruna rağmen gösterdiğimiz cesarete.” (s. 94) Mümtaz Suat'a olmasını istediği savaşın dünyayı geri götüreceğini, şimdiye kadarki kazanımları kaybettireceğini söyler: “İki Cihan Harbi daha olsun, ne kültür, ne medeniyet kalır. Hürriyet fikrini ebediyen kaybederiz.” (s. 95) Ancak Suat bir felâketle sonuçlansa bile harp isteğinden vazgeçmez: “Fakat içimizdeki ruh darlığı ve dışımızdaki sefalet, insanı bir malzeme gibi kullanmak itiyadımız ve bunun doğurduğu korku. Sonra bütün bunların hayatın zarurî tarafı olduğunu bilmek felâketini düşünün! Hepsi bir devir sonunun yaklaştığını gösteriyor. Ben bir felâket de olsa, onu bekliyorum.” (s. 95)

Mümtaz, İhsan ve arkadaşları ile toplandığı sırada Adile Hanım ve Sabih Bey ise Sabih'in teyzesi Sabriye Hanım'ın evindeki toplantıdadır. Eş zamanlı olan bu iki

toplantıda konuşulan konular çok farklıdır. Sabriye Hanım evinde eşinin ölümünden sonra dört çocuğunu büyütüp evlendirmiş, şimdi ise vaktini evinde misafir ağırlamakla geçiren neşeli bir hanımdır. Misafirlerinin çoğu çocuklarının ona devrettiği arkadaşlarıdır. Bu günkü toplantıda büyük oğlunun piket arkadaşı, Nuran'ın dayısının oğlu Yaşar, büyük kızının görümcesi Nuriye Hanım, ortanca oğlunun arkadaşı İffet Bey, küçük kızının lise arkadaşı Muazzez, Sabih ve Adile Hanım vardır. Sabriye Hanım, misafirleri için nefis yemekler hazırlamış, yeğeni için ise perhiz yemekleri hazırlamıştır. Sabih kendisini nefis yemeklerden mahrum etmelerine karşılık toplantılarda çeşitli ülkelerin durumlarına dair gazetedeki makalelerden uzun uzun bahsedip onları sıkarak intikam almaktadır. Şimdi de Polonya meselesine, Alman iktisadî hayatına müteallik makalelerden bahsetmeyi planlamıştır:

Sabih senelerden beri gazete havadislerini bir nevi iltifat veya takdir vasıtası olarak kullanırdı. Bir gün Adile'nin hayranlarından ve evin gedikli misafirlerinden birine bu cinsten bir makaleyi anlatırken, genç adamın evvelâ sabırsızlıkla esnediğini, sonra da çekilip gittiğini görünce, birdenbire dünya havadisleri karşısında herkesin aksülamelinin kendisinininkine benzemediğini anlamıştı. İşte o zamandan beri Sabih, hafızasının ve bol vaktinin kendisine temin ettiği bu silâh üzerinde çalışmış, onu âdeta mükemmelleştirmişti. (s. 103)

Mümtaz ile Nuran'ın kendi yardımları olmadan samimi olmalarını affetmeyen Adile Hanım, Nuran'a âşık olan Yaşar ve Mümtaz'a âşık olan Muazzez'e Ada vapurunda Nuran ve Mümtaz'ı tanıştırdıklarını ve ikisinin hemen kaynaştığını haber verip onların tepkilerini sevinçle izler. Bu toplantıda hemen hepsi ilginç zaafı olan bu kişiler hakkında bilgi verilir. Yaşar Mümtaz ile Nuran'ın tanışmasını kıskançlıkla dinler. Muazzez onun kim olduğu hakkında bilgi verirken ilaç saatinin gelmesiyle bir anda her şeyi geri plana atar, Mümtaz önemini yitirir.

Ertesi akşam dönüş yolculuğunda Mümtaz ve Nuran vapurda tekrar karşılaşırlar. Bu kez yanlarında Adile Hanım ve Sabih olmadığı için rahat rahat sohbet ederler. Nuran neler yaptığını sorar. Mümtaz İhsan ve arkadaşları ile konuşarak dünya işlerinin yarısını hallettiklerini ve sonrasında Emin Bey'in talebesi Ressam Cemil'den ney dinlediklerini anlatır. Böylece toplantının fikir tartışmaları sonrasında nasıl devam ettiği açıklanır. Nuran boğmaca bulaşmasından korktuğu için kızını Ada'da halasının yanında bıraktığını, kendisinin de kötü bir tesadüften dolayı Ada'da kalmadığını anlatır. Mümtaz eski eşi Fâhir ile karşılaşmalarına şahit olduğunu söyler. Daha sonra

Nuran'ın annesinin büyük babası Talât Bey tarafından bestelenen Mahur Beste hakkında sohbet ederler. Talât Bey Mahur Beste'yi kendisini terk edip sevdiği erkekle kaçan eşi Nurhayat Hanım için yazmıştır. Nuran bu eserin evlerinde uğursuz kabul edildiğini, kendisinin çocukluktan beri büyük annesine benzetildiğini, bu nedenle onun gibi ihtirasları yüzünden etrafındakilere ıstırap çektirmek istemediğini ve duygularından çok aklıyla yaşamak istediğini belirtir. Buna rağmen eşinden ayrılmış ve kızı Fatma'yı mutsuz etmiştir.

Mümtaz, Nuran'dan ayrıldıktan sonraki beş günü ona rastlamak ümidiyle sandalla Kandilli'de geçirir. Beşinci gün iskelede İclâl ile karşılaşır ve Nuran'la ikisini sandal gezisine davet eder. Öğleden sonra Nuran ve İclâl Mümtaz'ın yanına gelirler. Romandaki bu dördüncü toplantıda beraber sandalla gezdikten sonra Emirgân'daki kahvede otururlar. Mümtaz onlara Kandilli sarayı, Kandilli, Kanlıca Körfezi, Çengelköy ve Vanıköy'den bahseder. Daha sonra Nuran Mümtaz'a çeşitli konularda sorular sorar. İclâl kendi hayal aleminde yaşamaktadır. Mümtaz ve Nuran'ın konuştukları ile pek fazla ilgilenmemektedir. İclâl Dördüncü Murad'ın gözdesi için yaptırdığı köşkü gezmelerini teklif eder. Beraberce köşkü dolaşırlar. Nuran, dönüşte Mümtaz'ı yemeğe davet eder fakat ayrılırlarken İclâl başka bir işle meşgul olduğu esnada eve gelmesinin münasip olmadığını, kendisinin onun evine geleceğini sessizce söyler. Toplantı esnasında Nuran “büyük yollarda kendini denemek” “büyük iş hevesi olmak” gibi konularda sorular sorar. Mümtaz bu sorulara verdiği cevaplarda hep büyük işlerde gözü olmadığını vurgular: “Yolun büyüğü, küçüğü yoktur. Bizim yürüyüşümüz ve adımlarımız vardır.” (s. 124) “Büyükten korkuyordu. O tehlikeli bir şeydi. Çünkü çok defa hayatın dışına çıkmakla oluyordu. Yahut insan serbest düşüncüyü kaybediyor, hâdiselerin oyuncağı oluyordu.” (s. 128)

Nuran kendisiyle üç gün boyunca yaptığı iç hesaplaşmadan sonra söz verdiği gibi Mümtaz'ın evine gelir ve böylece aralarında bir ilişki başlar. Yaklaşık bir ay sonra beraberce ilk kez Adile Hanım'ın Taksim'deki evindeki toplantıya katılırlar. Adile Hanım herkesin sayfiye yerlerine gittiği bir zamanda Mümtaz'ın evindeki davete geldiğini görünce çok memnun olur. Nuran da Mümtaz'dan oldukça özenli bir şekilde giyinmiş olarak gelir. Mümtaz onun kendisine bir yabancı gibi davranmasından korkar ancak Nuran ilişkilerini açığa vuran bir tarzda davranır. Adile Hanım onların birlikteliklerini anlayınca bu darbeyi gizlemeye çalışır. Sabih ise bir müddet sessiz kaldıktan sonra her toplantıda yaptığı gibi gazetelerden okuduğu ülkelere ait

havadisleri aktarmaya başlar. Almanya'nın ekonomik durumunun kötü olmasından dolayı harbe girmesinin kaçınılmaz olduğundan bahseder. Mümtaz konunun uzamaması için hiçbir soru sormaz veya onun sorularına cevap vermez ancak Sabih saatlerce konuşur.

Mümtaz, Ada vapurundaki karşılaşmalarından sonra Adile Hanım'ın Nuran'ı sevmediğinin farkındadır ve onun neşesini kaçırmak, sevgilerinin imkansızlığını göstermek için neler söyleyeceğini merak etmektedir. Adile Hanım tam tahmin ettiği gibi ikinci kadehiyle beraber hücumlara başlar. Önce Mümtaz'ın Nuran'a sağlayamayacağı zenginliklerden bahseder, sonra da ona annelik vazifesini hatırlatacak sözler söyler. “Bu nasihatlerin ve sözlerin bir tek mânası olabilirdi. ‘Ya kızının anası ol, yahut, kendine güzel bir istikbal yap, bu aptalla beyhude yere vakit geçiriyorsun.’ demek olduğunu acaba Nuran anlamış mıydı? Anlasa bile farketmemeğe çalıştığı muhakkaktı.” (s. 147)

Adile Hanım'ın hücumları iki yeni misafirin gelmesiyle yarıda kalır. Nuran'a daha önceden tambur dersi veren baba dostu ihtiyar ile onu bu gece evinde misafir edecek olan Sabih'in arkadaşı gelmiştir. Onların gelişiyle toplantı bir içki meclisine dönüşür. Nuran eski hocasının ısrarı ile şarkılar, gazeller, türküler söyler. İyice sarhoş olunca bütün tedbirlerini unutarak Mümtaz'dan kendisini eve götürmesini ister.

Bu toplantıda Nuran ve Mümtaz ilişkilerini herkese ilan etmiş olurlar. Toplantı esnasında Sabih Bey ve eşi Adile Hanım'ın karakter özellikleri daha önceki Sabriye Hanım'ın evindeki toplantıda olduğu gibi bir kez daha gözler önüne serilir. Adile Hanım kendi aracılığı olmadan bir aşk yaşayan Nuran ve Mümtaz'ı affetmemiştir ve onların ilişkisine zarar vermek için hücumlarını devam ettirir. Mümtaz bir yandan Nuran'ın ve eski tambur hocasının söylediği şarkıları, türkülerini dinlerken bir taraftan da Adile Hanım'ın sebepsiz düşmanlığını düşünmektedir: “Hayat, nasıl iki kutbun arasında çalışıyordu? Bir tarafta insan için bir yığın yükseltici şey, öbür tarafta da sanki bütün bu yükseltici şeylerle aramızı kesmek, bizi onlardan ayırmak isteyen küçük endişeler, hesaplar, bedava düşmanlıklar vardı.” (s. 150)

Romanın bir sonraki toplantısı Nuran'ın evinde gerçekleşir. Nuran annesi, dayısı Tevfik Bey ve dayısının oğlu Yaşar'la Kandilli'de yaşamaktadır. Mümtaz Nuran'ın annesi ve dayısı ile ilk kez görüşecektir. Dayısının oğlu Yaşar'ı ise İhsan'la olan Paris'teki arkadaşlıklarından ve Adile Hanım'ın evindeki toplantılardan tanımaktadır.

Bir zamanlar oldukça hareketli bir yaşam süren Tevfik Bey on iki yıl önce karısı ölünce oğlu Yaşar'la Nuran ve annesinin yanına taşınmış, sakin bir hayat sürmeye başlamıştır. Tevfik Bey Mümtaz'a çeşitli konularda bilgiler verir, kendi babası ve Nuran'ın babasından bahseder. Mümtaz çok güzel vakit geçirmektedir ancak Nuran'ın kızı Fatma'nın huysuzlukları bu mutluluğu zedeler.

Bu toplantıda Mümtaz, Nuran'ın aile üyeleri ile tanışır, ayrıca Nuran'ın yaşadığı evi de ilk kez görür. Fatma'nın ilişkileri için büyük bir problem olacağı daha belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Fatma, Mümtaz'a karşı nasıl bir tavır takınacağını bilememektedir. “Evin içinde sık sık Nuran'la Mümtaz'ın evlenecekleri sözü geçtiği için, Fatma genç adamın Nuran'ın hayatındaki yerini biliyordu. Bu yüzden on günden beridir annesine karşı da vaziyeti değişmişti.” (s. 160)

Yaz bitince Nuran'ın annesi bu yıl Kandilli'de oturmak istemediği, Tevfik Bey'in de romatizması arttığı için Talimhane'de küçük bir apartman dairesi kiralarlar. Kandilli'den taşınmadan önce Mümtaz bir kez daha Nuran'ın evine yemeğe davet edilir. Fatma bu kez Mümtaz eve girer girmez huysuzluğa başlar. Tevfik Bey bütün hünerini sarf ederek çok güzel bir sofraya hazırlamıştır. Sıhhatine aşırı derecede dikkat eden Yaşar bile rakı sofrasını görünce birkaç kadeh içmeyi düşünür. Fatma'nın sofraya gelişine kadar herkes oldukça neşelidir. Mümtaz ile Nuran'ı bir arada görmeye dayanamayan Fatma sofradan kalkıp kuyunun başında ellerini aya doğru kaldırarak tuhaf bir şekilde oynar ve bir süre sonra hızını gittikçe artırır. Düşebileceğini düşünen Mümtaz onu yakalamak için yerinden fırlar ama o gittiğinde Fatma kuyunun kenarında, yerde yatmaktadır. “İşte o zaman günün Mümtaz üzerinde o kadar tesir yapan hâdisesi oldu. Yaşar çocukla meşgul olacağı yerde ona dönerek çok yavaş, âdeta yılan ısılığına benzeyen bir sesle “bırakın şu çocuğu” dedi. “Yaptığınız yeter... öldürecek misiniz?” (s. 215-216)

Yaşar bu acı sözlerine rağmen Fatma'yı yerden kaldırmak için hiçbir teşebbüste bulunmaz, kin dolu bir bakışla Mümtaz'a bakar. Mümtaz Fatma'yı yerden kaldırıp alt kattaki odaya taşır. Geri döndüğünde Yaşar'ın yüzü bembeyaz bir şekilde, ter içinde titrediğini görür ve neyi olduğunu sorar. Yaşar hiç cevap vermez. Mümtaz bahçeye döndüğünde Tevfik Bey hiçbir şey olmamış gibi sakin bir hâldedir. Biraz sonra Nuran da yanlarına gelir ama artık üçünün de geceyi sürdüreceği gücü yoktur.

Romandaki yedinci toplantı olan Kandilli’deki yemek, Mümtaz’ın hayatında bir baht dönüşüne vesile olur. Kandilli’deki evde yapılan ilk toplantıda da huzursuzluk yapan Fatma’nın geçirdiği isteri nöbeti, Yaşar’ın sözleriyle birleşince Nuran’ın üzerindeki kızı ile Mümtaz arasında bir seçim yapma baskısını daha da artırır. “Mümtaz bu anda izin alıp gidebilseydi belki de hayatı büsbütün başka bir şekil alırdı. Fakat talih kalmasını istedi. Zaten sakınmak sevkitaibiyle doğmuş insanlardan değildi. Hayatının her hâdisesi onu yolun ortasında açık bir hedef gibi bulurdu. Bu sefer de öyle oldu.” (s. 214)

Nuran ertesi sabah erkenden Mümtaz’ın evine gelir ve evlilik planlarını bir süre ertelemeleri gerektiğini söyler. Yaşar’ın annesinin etkisinde kalıp evliliklerinin aleyhine dönmesinden çekinmektedir. Mümtaz, gizlice evlenmelerini önerir, evlendiklerini öğrenince annesinin ve Fatma’nın bu durumu kabulleneceklerini söyler. Ancak Nuran annesinin yüreğine inebileceğini, Fatma’nın da bir çılgınlık yaparak bütün hayatlarını zehir edebileceğini söyleyerek Mümtaz’ın önerisine yanaşmaz.

Nuran kendisini baskı altında hissetmektedir çünkü eski kocası Fâhir’den ve bir zamanlar kendisine âşık olan eski üniversite arkadaşı Suat’tan birer mektup almıştır. Emma’nın kendisini bırakıp İsveçli bir zenginle Paris’e gitmesinden sonra Fâhir, Adile Hanım’ın da kışkırtmalarıyla Nuran’a barışmalarını teklif etmektedir. Suat da sanatoryumda yattığını, onu sadece Nuran’ın iyileştireceğini yazmıştır. Nuran bu iki mektubu da Mümtaz’a okutur. Mümtaz Fâhir’in mektubundan ziyade kendisine çocukluğundan beri karşı olan Suat’ın mektubundan korkar. Suat evli ve iki çocuklu olmasına rağmen böyle bir mektup yazmıştır. Mümtaz iki mektubu da yırtar ama Nuran’ın etrafına karşı bu kadar savunmasız olmasından endişelenir.

Romandaki sekizinci toplantı Mümtaz’ın Emirgan’daki evinde verilen bir yemektir. Mümtaz, İhsan ve eşi Macide’yi yemeğe davet etmiştir. İhsan’ın geleceğini öğrenen Tefik Bey yemek listesini hazırlamış ve malzemeleri seçmiştir. Yemekleri ise Nuran yapmıştır. Tefik Bey ve İhsan birbirlerini görmekten çok memnun olurlar. İhsan uzun süredir Tefik Bey’in yemeklerini yemediğini, sesini dinlemediğini söyler. Eski sesi kalmadığını söyleyen Tefik Bey Mümtaz’ın Emin Bey ve Ressam Cemil’i de davet ettiğini haber verir. İhsan bu habere çok sevinir. İhsan Suat’ın da geleceğini söyleyince Mümtaz’ın morali bozulur. Suat, İhsan’a Mümtaz’ı Beyoğlu’nda gördüğünü ama kendisini tanımadığını söylemiştir. Mümtaz tanıdığını ama o kötü bir durumda olduğu için selam vermediğini söyler ve bunu yaptığı için kendisine kızsak bile Suat ile metresi

arasındaki konuşmaları aktarır. Çeşitli konularda konuşup Tevfik Bey'in söylediği şarkıları dinlerler. Daha sonra Mümtaz'ın arkadaşları Selim, Orhan, Nuri ve Fâhri gelir. Nuran ile Mümtaz'ın vapurda tanıştıkları gün Ada'da toplandıkları gibi yine çeşitli fikri konularda konuşurlar. İhsan Doğu-Batı ikileminden bahseder:

Eski, her zaman yanı başımızda duruyor. Bir yığın yarı ölü şekiller hayata müdahaleye hazır bekliyor. Diğer taraftan yeni ile garp ile münasebetimiz sadece akan bir nehre sonradan eklenmekle kalıyor. Halbuki su değil; insan cemaatiyiz; ve bir nehre katılmıyor; bir medeniyeti kültürü ile benimsiyoruz; onun için de bir hususi hüviyet olmamız lazım. Halbuki bugün ondan dışa ait icapları kabulden ileriye gidemiyor, insanı ihmal ediyoruz. Yeniye başından itibaren bizim olmadığı için şüphe ile eskiye eski olduğu için işe yaramaz gözüyle bakıyoruz... Sanatımızda, eğlencemizde, ahlakımızda, muaşeretimizde, istikbal tasavvurlarımızda daima bu ikilik karşımıza çıkıyor. Satıhta yaşarken mesut oluyoruz. Derine iner inmez kayıtsızlık ve kötümserlik başlıyor. (s. 264)

İhsan onu dinleyenlerin de sorularına cevap vererek kültürel ve ekonomik alanda neler yapılabileceğine dair fikirlerini açıklar. Geçmişin terk edilmesine karşıdır. Geçmişle bağlarımızın tekrar tesis edilmesi gerektiğini savunur. Mümtaz ise bunun imkânsız olduğunu düşünmektedir: “Bugün Türkiye’de nesillerin beraberce okuduğu beş kitap bulamayız. Dar muhitlerin dışında, eskilerden zevk alan gittikçe azalıyor. Biz galiba son halkayız. Yarın bir Nedîm, bir Nef’î, hattâ bize o kadar çekici gelen eski musıkî ebediyen yabancısı olacağımız şeyler arasına girecek.” (s. 251)

İhsan, Mümtaz ile aynı fikirde değildir. Zor olsa da mazi ile irtibat kurmanın imkânsız olmadığını söyler. Ayrıca halk ile aydın arasında var olduğu söylenen kopukluğu da kabul etmez. Halkın aydınlarına daima inandığını ve gösterdiği yolda gittiğini ve bu nedenle aldandığını belirtir. Emin Bey ve Ressam Cemil'in gelişiyile fikri konular yerine geçmişe dair konuşulmaya başlanır. Emin Bey eski günlerden bahseder. Yemek yendikten sonra da müzik kısmına geçilir. Emin Bey, Ressam Cemil ve Tevfik Bey Hamamîzade İsmail Dede Efendi'nin Ferahfeza âyinini icra ederler. Suat eserin birinci selâmının ortasına doğru gelir. Musikiyi ve etrafın hareketsizliğini görünce morali bozulur. Ancak bir süre sonra dikkatle musikiyi dinlemeye başlar. Onun dikkatini fark eden Mümtaz eserin baş kısmını kaçırdığı için onun adına üzülür:

İkinci selâmın ortalarına doğru Suat'ın dikkati daha fazlalaştı. Dirseğini dizine dayadığı sağ eline başını koydu, âdeta kendinden geçmiş gibi dinlemeğe başladı. Fakat biraz sonra -sanki aradığı şeyi bulamamış, sanki musıkînin uzattığı kadehlerin hepsi boşmuş, neyin ve Tevfik Bey'in sesinin beraberce yokladıkları iklimler sadece aldatıcı bir serapmış gibi başını isyanla kaldırdı. Mümtaz bir an için onun gözlerinde çok keskin bir hor görme ve isyanın, hattâ hiddetin parladığını gördü. (s. 273)

Mümtaz Suat'ın yüzünde gördüğünü sandığı isyan ve küçümseme hislerinin ümitsizlik olduğunu fark eder. Suat'ın ümitsizliği ona da geçer. Yanında bulunan Nuran'ı şimdiden hatıraların arkasından seyrediyor gibidir. Daha sonra düşünceleri tekrar Suat'a döner ve onun neden bu kadar ümitsiz olduğunu, Dede'yi inanmak ve bir şeyler bulmak ihtiyacıyla mı dinlediğini anlamaya çalışır. Taksimini bitirince Emin Bey ayrılır. Mümtaz onu yokuşun başına kadar uğurlar. Suat'ı görmek istemediği için eve dönmek istememektedir. İçeri girdiğinde rakı sofrası kurulmuştur, herkes birbiri ile sohbet etmektedir. Mümtaz Suat'a musikiyi nasıl bulduğunu sorar. Suat aradığını bulamadığını belirtir. İhsan Suat'a: “Sen musıkînin Allah'ı elinden kolundan kısıkrak yakalayıp sana teslim etmesini istiyorsun... Bu imkânsız bir şey! Her yerde, ancak getirdiğini bulabilirsin! Allah ne Dede Efendi'nin, ne de başka birisinin cebinde değildir.” (s. 280) der.

Suat “Belki bunda bir şeyler vardır. Hiç olmazsa unutmanın tesellisi!” (s. 280) diyerek içmeye başlar. Neden bu kadar acele ettiğini soran Macide'ye vakti olmayanların acele ettiğini söyler. İhsan tekrar düşüncelerini aktarmaya başlar. Doğu ve Batı kültürleri arasında mukayeseler yapar.

Bence bu iki dünya arasında münakaşa zemini bile yoktur. Dinde, cemiyetin bünyesinde ayrılış daha ilk adımlarda başlar. Dikkat edin ki, garp medeniyetinde herşey bir kurtulma, bir azat edilme fikri üzerine kurulur. İnsanoğlu evvelâ dinde, İsa'nın yeryüzüne inmeğe ve orada öldürülmeğe, kendini feda etmeğe razı oluşuyla kurtulur. Sonra cemiyette sınıf mücadeleleriyle evvelâ şehirli, sonra köylü kurtulur. Bir bakımdan biz başından itibaren hürüz. (s. 283)

Suat doğunun hiçbir zaman hür olmadığını, hürriyetten çok çabuk vazgeçtiğini iddia eder. Bir süre bu konu üzerine konuşurlar. Suat çok içtiği için herkesin onu ayıpladığını düşünmektedir. Nuran içki içtiği için ona kızmadıklarını, zaten içmek,

eğlenmek için toplandıklarını söyler. Mümtaz ise düşüncelerinde hep Suat ile meşguldür. Onun sözleri ve davranışları üzerinde düşünür. Ondaki hallerin kendinde olup olmadığını sorgular.

Romanın en önemli toplantısı olan Mümtaz'ın evindeki eğlencede Suat gelmeden önce İhsan'ın beyan ettiği görüşleri, Suat'ın gelişinden sonra ise daha çok Mümtaz'ın iç muhasebeleri ve Suat hakkındaki düşünceleri anlatılır. Mümtaz toplantının daha çok Suat'ın etrafında geliştiğini düşünür: “Hakikatte istemeden, belki onun telkinleriyle belki içlerindeki korku yüzünden, hattâ onu sevmedikleri için hep Suat'ın etrafında toplandıklarını ve onu daha şimdiden bir sürgün avında canının telâşına düşmüş hayvan hâline soktuklarını sanıyordu.” (s. 284)

Suat toplantı esnasında diğerlerinden farklı olduğunu, bu dünyada çok zamanı olmadığını vurgular:

Tren yakında kalkıyor. İşin fenası nedir biliyor musunuz? Tam hareket zamanını bilmemek; hep bugün, yarın diye düşünmek. Ve böylece bu havadan gelen zamanı en mânasız şekilde harcamak. (...) Bütün ömrümce nasihat dinledim. Düşünmüyorlar ki ben gara erken gelmiş insanım; tabiatıyla hayatım büfenin önünde geçecek... Başka ne yapabilirim sanıyorsunuz? Sizin gibi evimde, gündelik işlerimin arasında değilim ki... (s. 281)

İhsan, Suat ve Mümtaz Allah'ın varlığı, insanın hürriyeti, mesuliyet duygusu gibi konularda konuşurlar. Ara sıra diğerleri de birer cümle ile onlara katılır. Ancak konuşma daha çok İhsan ile Suat arasındadır. Fakat Suat sorulara cevap verirken Mümtaz'a odaklanarak cevap vermektedir. Suat bir süre sonra gideceğini söyler ve kalmasını teklif etmelerine rağmen vazgeçmez. Mümtaz'dan kendisine yolun bir yerine kadar eşlik etmesini ister. Yolda Mümtaz'a Nuran'ı aylardır düşünmemesine rağmen bir aşk mektubu yazdığını itiraf eder. Mümtaz evleneceklerini bilmesine rağmen neden böyle bir şey yaptığını sorar. Suat Mümtaz'ın her şeyde bir mantık, devam aramakla suçlar. Mektubu neden yazdığını dair bir sebep belirtmez.

Mümtaz eve geldiğinde diğerleri masanın başında Suat hakkında konuşmaktadırlar. İhsan “Hazin tarafı şu ki, bu cins azapları bütün dünya bir asır evvel yaşadı, bitirdi. Hegel, Nietzsche, Marx geldiler, geçtiler. Dostoyevski Suat'tan seksen sene evvel bu azabı çekti.” (s. 301) sözleriyle Suat'ın gecikmiş bir sorunun sancılarını çektiğini belirtir. Ayrıca o bireyle değil cemiyetle meşgul olduğu için Suat'ın çektiği azap

hakkında Mümtaz kadar tedirgin değildir. Tevfik Bey ise hayatını deli dolu yaşamış, yaşlandığını anlayınca kabuğuna çekilmiş, şimdi ise sükûn içinde ölümü bekleyen bir kimsedir. Suat hakkında konuşulanlar karşısında şunları söyler: “Beni asıl şaşırtan nedir biliyor musunuz? Gençlerimiz eğlenmeyi unutmuşlar. Eskiden böyle miydi? Bu kadar insan hem bu yaşta, bir yerde olsunlar ve bunları konuşsunlar...” (s. 302)

İhsan Suat’ın yarattığı karamsar havadan kurtulmaları için Orhan ile Nuri’nin türkü söylemelerini teklif eder. Onların söylediği türkülerle herkesin ruh hâli farklılaşır. Mümtaz türkülerdeki ıstırabın kendi ıstırabından çok farklı olduğunu anlar. Hayatın kendisi olan bu türküler onun moral bozukluğunu giderir. İhsan da türkülerini dinleyince çok mutlu olur: “Bütün hakikatler burada, bu engin ummanda. Halkımıza ve hayatımıza ne kadar yaklaşırsak o kadar mesut olacağız. Biz bu türkülerin milletiyez. Sonra birdenbire Yahya Kemal’in mısraını hatırladı: Duydumsa da zevk almadım İslav kederinden...” (s. 303)

Orhan ve Nuri pek çok Rumeli ve Anadolu türküsü söyledikten sonra Tevfik Bey gül ilahisi söylemeyi teklif eder. O ilahi söylerken Mümtaz Fra Flippo Lippi’nin Güller İçinde Çocuk İsa tablosunu hatırlar. Toplantı boyunca klasik Türk musikisi, Türk halk müziği, tasavvufi musiki çalınır. Batı musikisine ait bir eser icra edilmez. Mümtaz Türk kültürüne ait eserleri dinleyince zaman zaman Batı medeniyetine ait sanat eserlerini hatırlar.

Nuran ve Mümtaz’ın Beyoğlu’na taşınması ile görüşmeleri daha da kolaylaşır ancak Nuran’ın kalabalık çevresi onu sürekli meşgul ettiğinden Mümtaz’la pek görüşemez. Yaşar da Nuran’ı Mümtaz’dan uzaklaştırmak için Adile Hanım’la iş birliği yapmıştır. Sürekli farklı farklı toplantılar ayarlayarak ikisinin görüşmelerine engel olmaktadır. Mümtaz da Nuran’ın katıldığı toplantıların dedikodularını işittikçe üzülmemektedir. Nuran bu mecburi toplantılardan onu sorunlardan uzaklaştırdığı için zevk almaya başlamıştır. Bir süre sonra ise bu hayattan sıkılır ve dayısı Tevfik Bey’in tavsiyesi ile Mümtaz ile evlenmeye karar verir. Tevfik Bey, İhsan’ın evlilik muamelelerini çabuklaştırabileceğini söyler. Mümtaz ve Nuran İhsan’ın evine giderler. Romanın dokuzuncu toplantısı İhsan’ın evinde olur. İhsan evlilik haberine çok sevinir ve onlara yardımcı olabilecek bir kaymakam arkadaşı olduğunu söyler. Nuran kızı Sabiha’yı yıkayan Macide’nin yanına, Mümtaz da iki arkadaşı ile sohbet eden İhsan’ın yanına gider. İhsan Mümtaz’ın gelişiyile kesilen konuşmasına devam eder. Bu kez ihtilaller konusunda görüşlerini açıklamaktadır.

Tabîî şekilde ihtilâl, halkın veya hayatın, devleti geride bırakmasıyla olur. Bizde ise hayat ve halk, yani asıl kütle, devlete yetişmek mecburiyetinde. Hattâ, çok defa münevver ve devlet adamı bile... Düşüncenin evvelden hazırlanmış yolunda yürümek! En aşağı 1839'dan beri bu böyle... Onun için hayatımız o kadar yorucu oluyor. Kaldı ki, üzerimizde asırlardan gelen büyük bir terbiye de var. Her şeyi bozan, bizi âdeta mahkûm eden bir itiyat... Çabuk vazgeçiyoruz. Müslüman şarkın en büyük hususiyeti budur. Şark vazgeçer. Sade güçlüğün karşısında değil, zamanın, tabîî zamanın karşısında vazgeçer... (s. 323)

Kış gelmiştir. Mümtaz ve Nuran Emirgân'daki evde beraber birkaç gün geçirirler. İhsan telefonla Mümtaz ile Nuran'ın evlilik işlemlerini ayarladığını, pazartesi saat dörtte doğruca Emirgân'daki evden nikâh dairesine gitmelerini tembihler. Ancak Mümtaz ve Nuran önce Mümtaz'ın Taksim'deki evine uğrarlar. İçeri girdiklerinde Suat'ın kendini tavandan asarak intihar ettiğini görürler. Suat bir intihar mektubu bırakmıştır. Nuran aralarında artık bir ölü olduğunu söyleyerek Mümtaz'dan ayrılır. İhsan, Nuran'ın yokluğunda tüm hayatının mahvolduğunu düşünen Mümtaz'ı "Herkes için mukadder bir tecrübeden geçtin. Şimdi hayata açılacaksın! Hislerinin değil, düşüncenin adamı olman lâzım!" (s. 333) diyerek duygularına göre değil aklına göre hareket etmesini tavsiye eder.

Romanın dördüncü ve son bölümünde Mümtaz'ın İclâl ve Muazzez ile karşılaşp Nuran'ın Fâhir'le tekrar evleneceğini öğrendiği zamana geri dönölür. Genç kızlardan ayrılan Mümtaz arkadaşları ile buluşmak üzere yürüyerek Beyazıt'taki Küllük kahvesine gider. Romanın onuncu ve son toplantısı burada olur. Kahvedeki insanlar çıkması muhtemel savaş hakkında konuşmaktadırlar. Mümtaz kahveye girince arkadaşları ona önce İhsan'ın durumunu sorarlar. Mümtaz pek tehlikeli olmadığını ama bu geceden korktuğunu, tek günlerin her zaman önemli olduğunu söyler. İhsan'ın hastalığının dokuzuncu günüdür.

Mümtaz, arkadaşları Selim, Orhan, Nuri ve Fâhir'le kahvedeki diğer insanlar gibi harbin olup olmayacağını konuşmaya başlarlar. Selim askerlik şubesinden çağrı zarfı almıştır. Nuri'nin bu hafta düğünü olacaktır. Bu nedenle askere çağrılacağı için üzüntülüdür. Orhan ise bir yandan arkadaşları ile sohbet ederken diğer yandan hayalinde yeni açtığı kimya laboratuvarının kapısına savaş çıkması durumunda kilit vurduğunu düşünmektedir.

Mümtaz savaşın kaçınılmaz olduğunu savunur. Ancak arkadaşlarının üzüntüsünü görünce belki de savaşın olmayacağını söyler. Daha sonra ise savaş çıksa bile harbe girme zorunluluğumuz olmayabileceğini söyler. Hepsi olası bir savaşın hangi sorunları çözeceği üzerine konuşmaya başlar. Mümtaz daha önce hiç olmadığı kadar kesinlikle konuşurken karşı kahvelerden birinden Eyyûbî Bekir Ağa'nın Mahûr Bestesi'nin çalındığını işitir. Bir anda Nuran'ın onu bırakıp gideceğini düşünmeye başlar ve kendi huzurunun ne olacağını sorgular. Arkadaşları ile konuşmaya devam etse de içinden kendi huzuru konusunda düşünmektedir. Sonra bir karara varmış gibi “Huzuru Nuran’da değil, içimde aramalıyım. Bu da ancak ferâgatle olur.” (s. 353) diye düşünür ve İhsan'ın durumunu merak ettiğini belirterek ayağa kalkar. Onlardan ayrılmadan önce belki harp olmayacağını veya bizim harbe girmeyeceğimizi söyleyerek bu düşünceleri bir kenara bırakmalarını salık verir. Bu sırada Suat'ın kendisiyle alay eden sesini duyar gibi olur. Ondakurtulmak için hemen tramvaya atlayıp İhsan'ın evine gelir.

İhsan'ın durumu gece kötüleşir. Macide ve yengesi ondan doktor çağırmasını ister. Mümtaz doktor aramak üzere gece evden ayrılır. Aradığı iki doktoru bulamaz. Soğanağa'da askeri bir doktorun evini tarif ederler. Mümtaz daha önce hiç tanımadığı bu doktorun evine gittiğinde doktorun Suat'ın intihar ederken dinlediği Beethoven'ın bir konçertosunu dinlemekte olduğunu görür. Kendisi de onun yanına oturur ve beraber dinlerler. Daha sonra doktorla İhsan'ın evine doğru yola çıkarlar. Yolda roman boyunca en çok tartışılan fikir meselelerine değinirler.

Doktor, İhsan'ı muayene eder. Daha iyi olduğunu söyler. Mümtaz'dan İhsan'a ilaç alması için tekrar dışarı çıkmasını ister. Sabaha doğru ilaç almak için eczaneye giden Mümtaz, ilaçları alıp eve dönerken yanında beliren Suat'ın hayaliyle konuşur. Suat'ın hayali çok ıstırap çektiğini söyleyen Mümtaz'a kendiyle gelirse tüm dertlerinden kurtulacağını, bu dertlerin onun taşıyamayacağı yükler olduğunu söyler. Mümtaz “Ben yükümün derecesine yükselebilirim. Yükselsemezsem altında ezilmeğe razıyım. Fakat seninle gelemem.” (s. 390) diyerek Suat'ın hayalinin teklifini reddedince onun attığı tokatla yere düşer ve aldığı ilaç şişeleri kırılır. O sırada pencerelerin birinden gelen radyo sesi Hitler'in hücum emri verdiğini haber verir. Eve gelir. Macide ve doktor radyo dinlemektedirler. Doktor, İhsan'ın durumunun iyi olduğunu söyler ve savaşın başladığını duyup duymadığını sorar. Mümtaz yerinden fırlayarak merdivene yönelir

ancak daha sonra ilk basamağa çöker, başını elleri arasına alır. Macide gözlerini silerek onun yanına gider.

Huzur'da yer alan toplantılar genellikle fikri konuların konuşulması için kurgulanmıştır. Romanın tefrikası ile kitaplaşmış hâli arasındaki farkları karşılaştıran yazısında Handan İnci *Huzur*'un kitaplaştırılması sırasında romana konuşma ve toplantılar eklendiğini ifade eder:

Huzur'u kitaplaştırırken Tanpınar'ın yaptığı en dikkat çekici yapı değişikliği toplantı ve konuşmalara daha çok yer vermesidir. İkinci bölümde Ada'daki yemeklerden, üçüncü bölümde Mümtaz'ın evindeki son yemekten sonra, dördüncü bölümde de Küllük kahvesinde toplanan gençlerin, savaş ihtimali etrafında uzun uzun konuştuğunu görüyoruz. Böylece Tanpınar, tefrikada çok zayıf bıraktığı Doğu-Batı çatışması, musiki ve savaş gibi romanın önemli temalarını bu üç ek sayesinde genişletmiştir.¹²⁸

2.17.2. Saatleri Ayarlama Enstitüsü¹²⁹

Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanı Büyük Ümitler, Küçük Hakikatler, Sabaha Doğru ve Her Mevsimin Bir Sonu Vardır başlıklı dört bölümden oluşmaktadır. Hayri İrdal “(...) hayatımda iyi güzel, faydalı ne varsa hepsi onun, bir otomobil kazasının üç hafta evvel aramızdan alıp götürdüğü o büyük adamındır.” (s. 12) diyerek anlattığı Halit Ayaracı'nın ölümünden sonra hatıralarını yazmaya karar verir. Hayri İrdal'ın hatıralarından oluşan romanda Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün kuruluşunu, gelişmesini ve lağvedilmesini anlatır.

Hayri İrdal anlatmaya çocukluğundan itibaren karakterinin oluşumunda etkili olan kişiler ile başlar. Babasının arkadaşları olan, aynı mahallede yaşadıkları Nuri Efendi, Abdüsselâm Bey, Seyit Lûtfullah, Aristidi Efendi, Naşit Bey'i anlatır. Halit Ayaracı'dan önce hayatındaki en önemli kişi Nuri Efendi olmuştur. Nuri Efendi, muvakkithanede yaşayan, aynı zamanda saat tamiriyle uğraşan sakin, kimseyi incitmeyen bir kimsedir. Muvakkithanesi birbirinden oldukça farklı kişiliklere sahip kimselerin uğrak noktasıdır. Hepsi oldukça ilginç kişiliğe sahip bu kişileri bir araya getiren iki amaç vardır. Define aramak ve cıvayı altın yapmak. Ancak 1912 yılında

¹²⁸ Handan İnci, “Tefrikadan Kitaba Huzur,” *Huzur*, erişim 21 Ağustos 2020, <http://www.tanpinarmerkezi.com/huzur/> Erişim tarihi 21.08.2020.

¹²⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* (İstanbul: YKY Yayınları, 2004).

Aristidi Efendi altın yapmak için laboratuvarında çalışırken çıkan yangında ölünce bu insanlar ümitlerini sadece define aramaya bağlamışlardır.

Zamanda geriye dönülerek anlatılan *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanında yedi önemli toplantı yer almaktadır. Bunlardan ilki Hayri İrdal'ın rüyasında gerçekleşir. Rüyada yer alan bu toplantı onun hayatında geçmişte tanıdığı kimselerin ne kadar önemi hâiz olduğunu göstermesi bakımından mühimdir. Halit Ayarcı I. Dünya Savaşı sonrasında askerlikten terhis olup İstanbul'a gelir. Babası ölmüş, eski tanıdıklardan sadece Abdüsselâm Bey kalmıştır. Hayri İrdal üç ay boyunca iş arar ama bulamaz. Abdüsselâm Bey onu yeni taşındığı konak yavrusuna götürür ve tahsiline devam etmesi için Posta Telgraf Mektebine gönderir. Daha sonra yetiştirmesi Emine ile evlendirir. Hayri İrdal eşi Emine ile Abdüsselâm Bey'in konağında yaşamaya başlar. Evde bulunan herkes Abdüsselâm Bey'in aşırı ilgisinden bunalarak birer birer evi terk ederler. Yanında sadece Hayri İrdal ve eşi kalır. Hayri İrdal'ın bir kızı olur. Abdüsselâm Bey bu kıza annesinin ismini verir ve annesi gibi davranmaya başlar. Sürekli bütün mal varlığını Zehra adındaki bu kıza bıraktığını belirten vasiyetler yazar. Abdüsselâm Bey ölünce Hayri İrdal vasiyetnamenin reddi ile uğraşmak zorunda kalır. Uzun süre mahkemelerde uğraşır. Tam bundan kurtulduğunu düşündüğü sırada bu kez de sarhoş olduğu sırada birine alay etmek için söylediği Şerbetçibaşı elması hakkında açılan davalarla uğraşmak zorunda kalır. Abdüsselâm Bey'in alacaklıları elmasın peşine düşerler. Hayri İrdal halasının kocası ve babasının arkadaşı olan Naşit Bey'in kendi aleyhindeki konuşmalarına dayanamaz ve saçma sapan konuşmaya başlar. Halasının mirasçısı olduğu için Naşit Bey özellikle Hayri İrdal'ın bu şekilde davranması için uğraşmıştır. Hayri İrdal Adli Tıbbı gönderilir.

Hayri İrdal'ın tedavisi Viyana'da eğitim almış, psikanaliz metoduna aşırı derecede önem veren Doktor Ramiz'e verilir. Doktor, Hayri İrdal'a bütün hayatını anlattırır ve notlar alır. Hayri İrdal onu hasta olmadığına ikna etmeye uğraşır ama Doktor Ramiz onun hasta olduğunu ve birkaç sene tedavi görmesi gerektiğini söyler. On gün sonra Doktor Ramiz, Hayri İrdal'ın hastalığının teşhisini koyar. Babasını beğenmediğini, babasının yerine kendisi geçeceği yerde sürekli kendisine baba aradığını ve bu nedenle hep çocuk kaldığını iddia eder. Sırasıyla Nuri Efendi, Seyit Lûtfullah ve Abdüsselâm Bey'i baba yerine koyduğunu düşünmektedir. Hayri İrdal hastaneye yatırılınca işten çıkarılır. Karısı Emine hastadır ve çocuklarıyla maddi sıkıntılar çekmeye başlamıştır. Bu nedenle Hayri İrdal bir an önce hastaneden çıkmak için uğraşmaktadır. Doktor

Ramiz ona eğer hastalığına uygun rüyalar görürse bu hastalıktan kurtulabileceğini söyler ancak Hayri İrdal bir türlü onun istediği gibi rüyalar görememektedir. Tam da mahkememin yargıcının Doktor Ramiz’in raporuna gerek kalmadan Hayri İrdal’ın dava dışında kalmasına karar verdiği gece Hayri İrdal Doktor Ramiz’in istediği gibi bir rüya görmeyi de başarır. Bu rüyada Hayri İrdal’ın hatıralarında bahsettiği önemli kahramanların çoğu bulunmaktadır. Hayri İrdal rüyada bulunduğu yer ve gördükleri konusunda bir ikilem içindedir:

Rüyamda Aristidi Efendinin, eczanesinin arkasındaki laboratuvarında idim. Nuri Efendi, Seyit Lûtfullah, Abdüsselâm Bey, onun büyük oğlu, belki bütün tanıdıklarım, Doktor Ramiz, hep beraberdik ve ayakta Aristidi Efendinin tecrübelerini takip ediyorduk. Fakat burası hakikaten eczanenin laboratuvarı mıydı, yoksa “çocukların odası”nda mıydık? Vâkıâ bütün o aynalar, konsollar, beşikler, üst üste yığılmış eşyanın hiçbirisi ortada yoktu. Bununla beraber onların hepsi orada idiler. Ve orası hem laboratuvar hem “çocukların odası” idi zaten benimle beraber bulunanlar da ortada yoktu. Fakat orada olduklarını, hep beraber olduğumuzu biliyordum. Hep birden, bir akşam yarım aydınlıkta içeriye girdiğim zaman kendi yüzümü içinde gördüğüm için o kadar acayip şekilde şaşırdığım ve korktuğum o büyük aynaya bakıyorduk. Çünkü imbik bu aynanın kendisi idi, yahut onun içinde kaynıyordu. Toprak rengi bir külçe köpüre köpüre durmadan kendi üstünde dönüyor, ince kükürt rengi damarların filizlendiği siyahımsı bir bulut gibi imbiğin ta yukarılarına çıkıp iniyordu. (s. 120)

Rüyanın devamında ayna veya imbiğin içinde Hayri İrdal’ın eşi Emine’nin başı görünür ve ondan kendisini kurtarmasını ister. Hayri İrdal onu kurtarmak için atılmak ister ancak yüzlerce el kendisini tutuyormuş gibi kımıldayamaz. Daha sonra onun Emine’yi kurtarmasına engel olan Seyit Lûtfullah’ın elleri olur. Bu eller çok sayıda ve çengel gibidir. Hayri İrdal Emine’yi hiçbir zaman kurtaramayacağını bile bile kendisini bırakmaları için diğerlerine yalvarmaktadır. Sonra daha korkunç bir şey olur ve müthiş bir rüzgâr her şeyi, herkesi savurur. Karanlık bir gecede Hayri İrdal’ın yanında sadece Doktor Ramiz vardır. Uçurumun dibinde ışıklar içinde parıldaayan bir ev vardır. Hayri İrdal, bu eve ulaşsa da bunun bir şeye yaramayacağını bile bile Doktor Ramiz ile eve doğru koşar gibi yürür. Sonra Seyit Lûtfullah’ın kaplumbağasının mayalanmış bir hamur gibi büyüyüp etrafı kaplar. O sırada Hayri İrdal “Büyüyecek,

büyüyecek, yerin ve göğün kendisi olacak!” (s. 122) diye söylenerek korku içinde uyanır.

Ertesi sabah Hayri İrdal serbest bırakılır ve Doktor Ramiz sevinçle onu evine bırakır. Hayri İrdal gördüğü rüyanın olumsuz etkisinden karısını ve çocuklarını sağ salim görene kadar kurtulamaz.

Hayri İrdal Adli Tıp’tan çıktıktan sonra Doktor Ramiz onu boş zamanlarında gittiği Şehzadebaşı’ndaki bir kıraathaneye götürür. Hayri İrdal Adli Tıp’ta iken Doktor Ramiz bu kıraathanede ona dair pek çok şey anlatmıştır. Bu nedenle daha ilk gidişinde sevinçle karşılaşır. Hayri İrdal Doktor Ramiz’in oradaki insanlara kendi hastalığından bahsetmesinden sıkılır ve bu durumun bayağı neticelerinden korkar. Ancak bu kıraathane oldukça tuhaf bir yerdir: “Hiçbir şeye hayret edilmiyor, hiçbir şeyin üzerinde fazla durulmuyordu. Burada insan, olduğu gibi, bütün hususiyetleriyle, kabahatleriyle, sakatlıklarıyla kabul ediliyordu. Ve bunlar ne kadar çok olursa o kadar hoş gidiyordu.” (s. 126)

Hayri İrdal bu kahvede gerçek dünyadan uzaklaşmış bir şekilde vakit geçirir. Rüyasında olduğu gibi eşi Emine ölür. Onun ölümüyle Hayri İrdal çocuklarıyla ilgilenmez. Zamanının çoğunu kahvede geçirmeye devam eder. Doktor Ramiz’in açtığı Psikanaliz Cemiyetinin müdürü ve İspritizma Cemiyetinin muhasibi olarak görev yapar. Burada Pakize ile tanışır ve evlenir. Pakize izlediği filmlerin etkisinde kalan, izledikleri ile gerçek hayatını karıştıran bir kimsedir. Annesi ve babası ölünce iki kız kardeşi Hayri İrdal’ın evinde yaşamaya başlar. Büyük baldızı hiçbir yeteneği olmadığı halde şarkıcı olma, küçük baldızı ise güzel olmadığı halde dünya güzeli olma hayalleri kurmaktadır.

Şehzadebaşı’ndaki kıraathaneden sonra İspritizma Cemiyeti Hayri İrdal’ın hayatında önemli bir yer teşkil etmeye başlar. Burada Cemal Bey, Nevzat Hanımefendi, Madmazel Afroditi, Sabriye Hanımefendi, Romancı Atiye Hanım, Madam Plotkin gibi ilginç özelliklere sahip kişilerle tanışır. Hayri İrdal’ın buradaki hayatı eğlenceli geçmektedir ancak Cemal Bey’in ısrarı ile Fener Postanesindeki görevinden ve İspritizma Cemiyetinden ayrılıp onun çalıştığı bankada memur olur. Cemal Bey, Hayri İrdal’a çok kötü davranmaya başlar ancak Hayri İrdal, Cemal Bey’in eşi Selma Hanımefendi’ye âşık olduğundan onun her türlü aşağılamalarına katlanmaktadır. Buna rağmen Cemal Bey Hayri İrdal’ı işten çıkarır.

Hayri İrdal, Şehzadebaşı'ndaki bir kıraathanede ve İspritizma Cemiyetinde pek çok kişiyle bir araya gelir ancak bunlardan sadece biri ayrıntılı olarak anlatılır. Romandaki ikinci toplantı olarak kabul edilecek bu bir araya gelme kıraathanede gerçekleşir. Hayri İrdal romanın üçüncü bölümü Sabaha Doğru'nun başında Şehzadebaşı'ndaki bir kıraathanededir. Karısı ve baldızlarıyla büyük bir kavga ettikten sonra kızı Zehra'yı Topal İsmail adında hem fiziksel hem karakter olarak çirkin olan bir kimse ile evlendirmeye razı olmuştur. Topal İsmail yanı başındaki masada domino oynamaktadır. Hayri İrdal bir taraftan onun izlerken diğer taraftan güzel bir bahar gününü ona zehir eden talihini düşünmektedir. Kızı Zehra, Hayri İrdal'a üvey annesi ile kardeşlerinin ona ve Ahmet'e olan muamelelerine dayanamadığı için Topal İsmail ile evleneceğini, kardeşi Ahmet'i de yanına alacağını söylemiştir. Hayri İrdal nefretle Topal İsmail'i izlerken Doktor Ramiz yanında Halit Ayarcı adlı bir arkadaşıyla kıraathaneye gelir. Doktor Ramiz "Enteresan adamdır. Kıyafetine bakmayın!" (s. 180) diyerek onu Hayri İrdal'la tanıştırır. Hayri İrdal Doktor Ramiz'den borç para istemeyi planladığından onun yanında birisiyle gelmesini şanssızlık olarak addetmektedir. Ancak Halit Ayarcı onun hayatını tamamen değiştirecek kişidir. Tam ayrılacakları esnada Doktor Ramiz, Hayri İrdal'ın saatlerden çok iyi anladığını belirterek Halit Ayarcı'ya bozuk olduğundan şikâyet ettiği cep saatini ona göstermesini önerir. Üçü bir masaya çekilerek konuşmaya başlarlar. Doktor Ramiz "Hayri Bey, neler bilmez zaten... İlmi menâfiülâzâ, ilmi sîma, ilmi simya, ilmi havas, ilmi cifr, ilmi sihr, ilmi huruf... Elinden her şey gelir. Eski tababet bile." (s. 181) diyerek onu över.

Hayri İrdal Halit Ayarcı'nın saatin arızasını çabucak tespit eder ve oldukça güzel bir lisanla arızayı açıklar. Doktor Ramiz ve Hayri İrdal'ın kendisi böylesine etkileyici bir şekilde konuşmasına şaşırırlar. Halit Ayarcı Hayri İrdal'a kendileriyle saatçiye gelip gerekli açıklamaları yapmasını ister. O esnada Hayri İrdal'ı çok memnun eden bir olay daha gerçekleşir. Topal İsmail tartıştığı bir kişiden dayak yer. Kızını istemesine rağmen kendisine karşı kibirli davranan bu kişinin herkesin ortasında ve kendi bulunduğu bir ortamda dayak yemesi Hayri İrdal'ı çok sevindirir. Kızının seviyesinde olmayan bu kişiye Hayri İrdal kızını vermekten vazgeçer. Birlikte önce saat tamircisine sonra da Büyükdere'de bir meyhaneye giderler.

Romandaki üçüncü toplantı Büyükdere'deki meyhanede olur. Hayri İrdal ilk kez böyle bir mekânda içki içmeye gelmiştir. Hayri İrdal ona saatçiliği nerede öğrendiğini sorar. İrdal tam Muvakkit Nuri Efendi'den bahsetmeye başlamışken lokantaya bir zamanlar

iktidarda olan önemli bir siyasetçi gelir. Halit Ayarcı, Hayri İrdal'ı aziz dostlarından biri, memleketin en tanınmış saat ustası olarak takdim eder. Siyasetçinin masalarından ayrılmasından sonra Halit Ayarcı o akşam Hayri İrdal'ın bütün hayatını ve sorunlarını öğrenir. Sorunlarının Hayri İrdal'ın realist olmamasından kaynaklandığını söyler. İrdal ise her şeyi olduğu gibi gördüğünü hatta fazla realist olduğunu belirtir. Bunun üzerine Halit Ayarcı, İrdal'a realizmin onun sandığı gibi olmadığını açıklar:

Realist olmak hiç hakikati olduğu gibi görmek değildir. Belki onunla en faydalı şekilde münasebetimizi tayin etmektir. Hakikati görmüşsün ne çıkar? Kendi başına hiçbir manâsı ve kıymeti olmayan bir yığın hüküm vermekten başka neye yarar? İstedğin kadar uzatabileceğin bir eksikler ve ihtiyaçlar listesinden başka ne yapabilirsin? Bir şey değiştirir mi bu? Bilâkis yolundan alıkor seni. Kötümser olursun, apışır kalırsın, ezilirsin. Hakikati olduğu gibi görmek... Yani bozguncu olmak... Evet bozgunculuk denen şey budur, bundan doğar. Siz kelimelerle zehirlenen adamsınız, onun için size eskisiniz, dedim. Yeni adamın realizmi başkadır. Elinde bulunan bu mal, bu nesne ile, onun bu vasıflarıyla ben ne yapabilirim? İşte sorulacak sual. (...) Newton başına düşen elmayı, elma olmak haysiyetiyle mütalâa etseydi, belki çürümüş diye atabilirdi. Fakat o böyle yapmadı. Şu elmadan nasıl istifade edebilirim? diye kendine sordu. Azamî istifadem ne olabilir? dedi. Siz de öyle yapın! (s. 213-14)

Hayri İrdal, Doktor Ramiz ve Halit Ayarcı'nın önce kahvede sora Büyükdere'de bir meyhanede bir araya geldiği toplantılar Hayri İrdal'ın hayatında dönüm noktası olur. O ana kadar hayatı zorluklar içinde geçen Hayri İrdal, Halit Ayarcı'yla konuşmaya başlamasından itibaren hayatındaki farklılıklar başlar. Önce onunla oldukça akıcı bir biçimde konuşur. Söyledikleri ile onun hemen ilgisini çeker. O sırada mecbur kaldığı için kızını vermeye razı olduğu Topal İsmail dayak yer ve Hayri İrdal parasızlık sorununa bir çözüm bulamamış olsa da o an kızını ona vermemeye karar verir. Halit Ayarcı'nın kendisine "Beyefendi" diye hitap etmesiyle kendisini daha iyi hisseder. Halit Ayarcı Hayri İrdal'ı "Siz teşebbüs fikrinden mahrumsunuz. Sonra idealistsiniz. Realiteyi görmüyorsunuz... Hulâsa eski adamsınız... Yazık, çok yazık! Biraz realist olsanız, bir parça, ufak bir miktarda, her şey değişirdi." (s. 213) diyerek eleştirir ve sorunlara nasıl bakması gerektiğini açıklar. Hayri İrdal'ın çirkin ve sesi kötü olan baldızını nasıl telakki etmesi gerektiğini "Çirkin, diyorsunuz; binaenaleyh bugünün telâkkilerine göre sempatik demektir. Sesi kötü, diyorsunuz; şu hâlde dokunaklı ve

bazı havalara elverişli demektir. Kabiliyetsiz diyorsunuz, o halde muhakkak orijinaldir.” (s. 215) sözleriyle izah eder.

Hayri İrdal, Halit Ayarcı’nın ona verdiği sözlerin hiçbirini tutacağını düşünmez ancak o söylediklerini teker teker yapmaya başlar. Gazinodaki gecenin bir hafta sonrasında baldızı küçük bir gazinoda şarkıcı olarak çalışmaya başlar. Saatleri Ayarlama Enstitüsü’nün çekirdeği olan ilk daire açılır. Hayri İrdal Halit Ayarcı’nın akrabası olan Nermin Hanım ile çalışmaya başlarlar. Üç ay boyunca hemen hemen hiçbir iş yapmamaları Hayri İrdal’ı tedirgin etmeye başlar. İşini kaybetme korkusu sarar. Halit Ayarcı ise her zaman güvenli konuşmaktadır.

Dördüncü toplantı Saatleri Ayarlama Enstitüsü’nün çekirdeği olan dairede gerçekleşir. Bir gün Halit Ayarcı Belediye Reisi ve onun yardımcılarında biri ile daireye gelir. Belediye Reisi’ne enstitü hakkında bilgi verir. Belediye Reisi iki odadan oluşan müesseseyi uzun uzun dolaşır ve inceler. Duvardaki sloganları okur ve bunların önemli olduğunu belirtir. Halit Ayarcı eski saatçilerimizin bu tarz pek çok sözleri olduğunu, enstitünün amaçlarından birinin de bu ustaları halka tanıtmak olduğunu, neşriyat bürosunun bu görevi üstleneceğini anlatır. Onu bu kurumun ne kadar gerekli olduğuna ikna eder. Belediye Reisi, Halit Ayarcı, Hayri İrdal ve Nermin Hanım toplanarak Saatleri Ayarlama Enstitüsü’nün kadrosunu tartışmaya başlarlar. Belediye Reisi bazı kadroları gereksiz bularak itiraz eder, Halit Ayarcı bir fedakarlıkta bulunuyormuş gibi davranarak bazı görevleri kendisinin ve Hayri İrdal’ın üstleneceğini söyler. Tamamen kendine ait fikirleri sanki Hayri İrdal’a aitmiş gibi Belediye Reisi’ne sunar. Belediye Reisi’nin gelişi ile müessesedeki durgunluk dağılır ve bir hareketlilik başlar. Hayri İrdal’ın müessesenin geleceğine dair şüpheleri dağılmaya başlar.

Beşinci toplantı Belediye Reisi’nden daha yetkili bir kimsenin Saatleri Ayarlama Enstitüsü’nün dairesini ziyaretidir. Belediye Reisi’nin ziyaretinden iki ay sonra daha önemli ve yetki sahibi bir kimse enstitüyü ziyarete gelir. Yanlarında Belediye Reisi de vardır. Halit Ayarcı ve Belediye Reisi yetkili kimseye enstitü hakkında bilgi verir, enstitünün amaçlarını anlatır. Ancak bu kez roller değişmiştir. Yeni misafiri gerekli konularda ikna etme görevini Belediye Reisi üstlenmiştir. Daha önce Belediye Reisi’nin yaptığı gibi salâhiyetli zat tutumlu olmaktan bahseder. O zamana kadar lâkayt bir şekilde Belediye Reisi ile salâhiyetli zatın konuşmasını dinleyen Halit Ayarcı ellerinde yeterli imkân bulunursa Hayri İrdal’ın hemen hemen bütün ömrünü harcayarak yazdığı bir eseri yayımlamayı düşündüklerini söyler. Hayri İrdal böyle bir

eserden haberi olmadığı için eserinin ismi sorulduğunda ne yapacağını şaşırır ancak Halit Ayarcı hemen onun yerine cevap verir. Eserin adının Ahmet Zamanî Efendi ve Eseri olduğunu söyler ve daha önce kimsenin duymadığı bu zat hakkında ilk bilgileri verir: “On yedinci asrın meşhur âlimlerinden... Dördüncü Mehmet devri adamı. Tam klasik devrimizde... (...) Devrinin en mühim saatçisi... Hatta Graham’dan evvel rabia hesaplarını bulmuş diyorlar. Hayri Bey doğrudan doğruya onun mektebinden gelen bir zatın talebesidir. Muvakkit Nuri Efendinin...” (s. 254)

Halit Ayarcı’nın uydurduğu bu zat hakkında ayrıntıları verme görevi Hayri İrdal’a kalır. O da o an Ahmet Zamanî Efendi’nin hayatı hakkında uydurduğu pek çok ayrıntıyı anlatır. Daha sonra dairenin gezilmesine geçilir. İki saat boyunca yeni bina gezilir ve sonra toplantıda kadro meselesine geçilir. Salâhiyetli zat daireden ayrılırken Hayri İrdal’dan kitabını bir an önce tamamlamasını ister. Misafirler gidince Halit Ayarcı Hayri İrdal’dan artık enstitüden şüphe edemeyeceğini söyler ve kitabı ne zaman bitireceğini sorar. Hayri İrdal mevcut olmayan bir kişi hakkında nasıl kitap yazabileceğini sorunca Halit Ayarcı biraz önce misafirlerin yanında Ahmet Zamanî Efendi hakkında verdiği uydurma bilgileri hatırlatarak onun inkârına izin vermez. Eğer kitabı yazmazsa istifasını vermesini ister.

Enstitünün kadrosunun müzakere edileceği tarih yaklaşınca basında enstitü, Halit Ayarcı ve Hayri İrdal hakkında pek çok haber çıkar. Özellikle Hayri İrdal’ın hayatı hakkında çok fazla yazılar yazılır. Karısı Pakize de kocası hakkında hayal ürünü bilgiler içeren bir röportaj verir. Bu röportajı okuyan Hayri İrdal’ın halası çok öfkeli bir şekilde daireye gelir. Bu sırada romanın altıncı toplantısı Halit Ayarcı, Doktor Ramiz, Yangeldi Asaf Bey ve Hayri İrdal tarafından Halit Ayarcı’nın odasında yapılmaktadır. Toplantıda bulunan herkes, Ahmet Zamanî Efendi’ye, karısının röportajda anlattığı uydurma bilgilere inanmadığı için Hayri İrdal’ı eleştirmektedir. Hayri İrdal her dediklerini yaptığını ama inanmasına gerek olmadığını söyler. Halit Ayarcı ise onun bu sözlerine öfkelenir ve “Çünkü bana evvelâ inanç lâzım. Saf kalple bu işin doğruluğuna inanç... Siz çürümüş insansınız... Eski ruhsunuz! Hayata inanmayan insanla çalışılmaz. Daha Ahmet Zamanî’nin mevcudiyetini bile kabul etmediniz...” (270) diyerek onu eleştirir. O sırada Hayri İrdal’ın halası odaya girmek ister. Dairenin çaycısı Derviş Ağa resmi toplantı olduğunu bildirerek onu durdurmaya çalışır ama o şemsiyesini sallayarak toplantı odasına girer. Halit Ayarcı, sakın bir şekilde Zarife Hanım’ı masanın yanındaki büyük bir koltuğa oturtur ve kendilerinin

de ona geleceklerini söyler. Zarife Hanım onların kendisine gelecek olmasına şaşırır ve sebebini sorar. Halit Ayarcı, halk arasında fikirlerini yayacak bir cemiyete ihtiyaç duyduklarını, bu nedenle Saat Sevenler Cemiyeti kurmaya karar verdiklerini, bugün de cemiyetin kurucu heyetini konuşmak üzere toplandıklarını, Hayri İrdal'ın da cemiyetin reisi olarak halasını önerdiğini söyler. Zarife Hanım Halit Ayarcı'nın bu teklifini kabul eder ve hemen onların toplantısına iştirak eder. Toplantıda Saat Sevenler Cemiyeti'nin üyelerine karar verilir ve ertesi hafta Zarife Hanım'ın evinde buluşmak üzere toplantıya son verilir. Halit Ayarcı daha sonra Zarife Hanım'ı ikna ederek onun Hürriyet Tepesi'ndeki arazisini enstitüye hediye etmesini sağlar. Yeni binanın orada yapılmasına karar verilir. Ayrıca Suadiye'de büyük bir arazisini daha taksitle ödenmek üzere Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün Kooperatifine devreder. Hayri İrdal'ın eşi Pakize ve kızı Zehra ile de iyi anlaşmaya başlarlar.

Romanın yedinci toplantısı yine rüya esnasında vuku bulur. Hayri İrdal'ın yaşamı Halit Ayarcı ile karşılaşmasından sonra günbegün müreffeh bir hale gelmiştir. Etrafındaki insanlar bu durumdan memnundur ancak o, hâlâ için için bazı sorgular yapmaktadır. Karısı Pakize'nin onun hakkında hayal ürünü bilgiler içeren bir röportaj vermesinden sonra yine böyle düşündüğü sırada bir rüya görür. Bu rüyası da daha önceki rüyasında olduğu gibi tanıdığı insanların bir araya geldiği bir toplantı içermektedir. Kendisini, eski evinin sofasında, büyük bir aynada yüzünü seyredirken görür. Aynada gördüğü çehreyi kendisine benzetemez. Ayrıca gördüğü çehre her ana değişmektedir. Sonra birden halasının kendisini çağıran sesini duyar ve onunla birlikte bir yere giderler:

Ve kendimi büyükçe bir meydanda, bir nevi bayram yerinde yapayalnız buldum. Davul zurna sesleri arasında büyük, çok büyük ve kat kat, çemberleri birbirinin içinden geçen bir atlı karıncanın üstünde idim. Her dönüşünde bir tanıdığa rastlıyor ve gülmekten katıla katıla selâmlaşıyorduk. Sonra yavaş yavaş süratimiz artmağa başladı ve bizim, Halit Ayarcı'nın, benim, halamın, Selma Hanımın, Cemal Beyin bulunduğu çember mihverden fırladı ve imkânsız yüksekliklere doğru döne döne çıkmağa başladı. Ben korkudan ölecek gibi Seyit Lûtfullah'ın kaplumbağasının boynuna asılmıştım. Üzerinde oturduğum hayvan o idi. Bir taraftan ona sımsıkı sarılıyor, düşmemeğe çalışıyor, öbür taraftan da durmadan halama bakıyordum. Filhakika halam artık atlı karıncadaki hayvanlardan herhangi birinde değildi. Boşlukta tek başına uçuyordu. (s. 281)

Hayri İrdal'ın bilinçaltını açığa vuran bu rüya çeşitli semboller içermektedir. Atlıkarınca artık iyice oyuna dönüşen hayatını, Halit Ayarcı, halası, Selma Hanım, Cemal Bey ve kendisinin bulundukları çemberin yerinden çıkıp imkânsız yüksekliklere doğru gitmesi Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün gelecekte tasfiye edilecek olması, İrdal'ın Seyit Lûtfullah'ın kaplumbağasının boynuna asılması geçmiş ile arasındaki bağı koparmamaya çalışması olarak yorumlanabilir.

Zarife Hanım evinde düzenlenen, Saat Sevenler Cemiyeti'nin ilk umumi toplantısı romanın sekizinci toplantısıdır. Hayri İrdal, Halit Ayarcı'nın isteği üzerine Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ne akrabalarından, Şehzadebaşı'ndaki kiraathaneden ve İspritizma Cemiyetinden kimseleri işe almıştır. Zarife Hanım'ın evindeki toplantıda Hayri İrdal, eşi Pakize, kızı Zehra, büyük baldızı, Halit Ayarcı, Doktor Ramiz, Sabriye Hanım, Cemal Bey, Selma Hanım, Nevzat Hanım, Şair Ekrem Bey vardır. Hayri İrdal uzun zamandır ilk kez halasının evine gelmiştir. Bir zamanlar Hayri İrdal'ın babasından ve kendisinden nefret eden, Zarife Hanım şimdi karşısına oturan kişilere Hayri İrdal'dan övgüyle bahsetmekte, babasını rahmetle anmakta, Hayri İrdal'a ne kadar değer verdiğinden bahsetmekte ve yıllardır yeğeniyle görüşmemesini onun hatası gibi anlatmaktadır:

Siz bu adamın kim olduğunu dünyada bilmezsiniz, kızım! Ona hiç güvenilmez. Rahmetli kardeşim adını Hayri koyacağı yerde hayırsız koymalıydı. Tam yirmi sene beni arayıp sormadı. Ne yapar, ne eder? diye düşündüm durdum. Kolay mı? Ailenin tek erkeği! Elbette severim. Onsuz Takribî Ahmet Efendi hanedanı söner giderdi. En sonunda adını gazetelerde gördüm. Bari, dedim, gidip arayayım! Bu yaştaki kadına yapılır mı bu iş? (s. 281)

Toplantı esnasında Hayri İrdal, Sabriye Hanım'dan Selma Hanım'ın eşi Cemal'den boşandığını ama bunu gizli tuttuklarını, Cemal Bey'in para aşırıldığını, şirketin iflas etmek üzere olduğunu öğrenir. Sabriye Hanım, Zarife Hanım'ın harika olduğunu söyler. Hayri İrdal, onun neden kendileriyle barıştığını, karısının gazetedeki röportajda söylediklerinin onu cemiyete çekmek için mi olduğunu anlamadığını belirtir. Sabriye Hanım ise ona Halit Ayarcı'yı tanımadığı için bir şey anlayamadığını söyler ve onun hakkında şunları söyler: “Siz zannediyorsunuz ki programla hareket eder. Halanız zengin diye ona ağ kurdu. Hayır... O sadece enstitünün sizin vasitanızla reklâmını yapmak istiyordu. O esnada halanız geldi, o da istifade etti. Halit Bey rahat ve uyanık adamdır. Sporu sever, menfaati değil!” (s. 284)

Romandaki dokuzuncu toplantı yine Zarife Hanım'ın evinde gerçekleşir. Bu seferki toplantıda sadece enstitü çalışanları değil her milletten yabancı kimseler de vardır. Hayri İrdal bazen Halit Ayarcı tarafından bazen de Zarife Hanım tarafından çeşitli milletlerden kimselere takdim edilir. Evin duvarlarında Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün grafikleri ve sloganları vardır. Toplantıda önce ilk ayar istasyonunun açılış töreni ve enstitünün açılış töreni ile ilgili kısa birer film izlenilir. Konuklar Halit Ayarcı ile Hayri İrdal arasında mekik dokumaktadırlar. Hayri İrdal'ın hayatı ve hayatındaki önemli kimseler konuklar tarafından çok iyi bilinmektedir. Hayri İrdal insanların ilgisi arasında hayatında hiç konuşmadığı kadar konuşur, yüz yüz elli adet büyük bir duvar saati resmini imzalar. Daha sonradan bu saat resminin Zarife Hanım tarafından satın alınarak salona konmuş büyük bir duvar saatine ait olduğu anlaşılır. Hayri İrdal'ın halası satın aldığı süslü bir saati Hayri İrdal'ın çocukluğunda evlerinde bulunan Mübarek olarak insanlara takdim eder. Konukları da canlı bir varlıkmış gibi Mübarek'e takdim eder. Saat çalmaya başlar ve içinden derviş kılıklı bir ihtiyar çıkarak hoş geldiniz der. Zarife Hanım bu kişinin Ahmet Zamanî Efendi olduğunu söyler. Daha önce Hayri İrdal'ın evinde Mübarek'i görmüş olan ve Hayri İrdal tarafından satıldığını bilen Ramiz bile bu sahte Mübarek'i sorgusuz sualsiz kabullenir. Gerçek Mübarek'ten çok daha süslü olan bu saati görünce Doktor Ramiz Hayri İrdal'ı bir kenara çekerek "(...) bu gece ben Mübarek'i çok değişmiş gördüm. Nasıl diyeyim, fazla süslü gibi geldi bana." (s. 311) diyerek ondan bir insanmış gibi bahseder. Daha sonra ise Zarife Hanım'ın misafirleri Hayri İrdal'ın etrafını sarar ve sorular sormaya başlar. Yaşlı kadınlardan bir tanesi asıl ailesinin Ahmet Zamanî'den mi Mübarek'ten mi geldiğini sorar. Hayri İrdal tercüman vasıtasıyla ona asıl dedesinin Mübarek olduğunu söyler. Bir diğeri ise Mübarek'in doktorunun kim olduğunu sorar. O da böylesine yaşlı bir adamın pek çok doktoru olduğunu ama sonuncusunun Doktor Ramiz olduğunu söyleyerek etrafındakileri ona yönlendirir ve tek başına kalarak şöyle düşünür: "Ne garipti, hepimiz Halit Ayarcı'nın elinde bir kukla gibiydik. O bizi istediği noktaya getiriyor ve orada bırakıyordu. Ve biz o zaman, sanki evvelden rolümüzü ezberlemiş gibi oynuyorduk. İçimde ona karşı hiddet, kin, isyan ve hayranlık birbirine karışıyordu." (s. 312)

Hayri İrdal kızı Zehra'ya, karısı Pakize'ye, küçük baldızına bakar, biraz sonra gazinodaki işinden oraya gelip onu üne kavuşturan şarkıları söyleyecek olan büyük baldızını düşünür. Sonra diğer salona geçer. Orada Seher Hanım, Sabriye Hanım,

Nermin büyük bir konak mangalının başına toplanmışlar, Doktor Ramiz'in onlara öğrettiği gibi Bektaşî ayininde gibi birbirlerini selamlayıp kadehlerini elleriyle yarım kapayarak rakı içmektedirler. Hayri İrdal'ın etrafındaki herkes halinden çok memnundur ve bu duruma uyum sağlamışlardır. Hayri İrdal ise etrafındaki her şeyin yalan olduğunu bilmektedir ve kabullenmek için uğraşmaktadır: “Elbette birinden biri iyi gelecek ve ben de etrafımdakilere benzeyecektim. Muhakkak benzemeliydim. Benzemezsem yaşam çok güçlü.” (s. 315)

Halit Ayarcı halasının eşi ve babasının eski arkadaşı olan Naşit Bey'in odasına gider. Orada rahat bir koltuğa oturur ve eskiden ne kadar masum yalanlar söylediklerini düşünür. Koltukta uyuyakalır. Uyandığında sabah olmak üzeredir ama eğlence seslerinin hâlâ devam ettiğini işitir. Gözlerini açtığında Halit Ayarcı'nın odada olduğunu görür. Halit Ayarcı gecenin çok güzel olduğunu, onu görmek için gelmiş birinci sınıf bir alim olan Van Humbert'in onu beklediğini haber verir. Hayri İrdal ona serzenişte bulunur gibi “Bitmedi mi hâlâ, Halit Bey, hâlâ bitmedi mi? Bitmeyecek mi? (...) Her şey yolunda gidiyor işte. Bu maskaralığa lüzum var mıydı?” (s. 316) diye sorar. Halit Ayarcı “Her şey yolunda... Fakat yalnızız. Bütün dünyada yalnızız. Yalnızlık benim hoşuma gitmez. Anladınız mı? Bu kadar güzel ve ciddi bir müessese bütün dünyaca taklit edilmelidir. Ben bunu istiyorum. Zannedirim ki siz de istersiniz!” (s. 317) diyerek cevap verir.

Hayri İrdal yeteneksiz olduklarını düşündüğü için hiçbir zaman hayal ettikleri yerlere gelemeyeceklerini düşündüğü karısı ve kardeşlerinin tam da Halit Ayarcı'nın söylediği gibi başka bir bakış açısıyla bakıldığında nasıl muvaffak olabileceklerine bu toplantı esnasında şahit olur. Sesi güzel olmadığı hâlde şarkıcı olma hayalleri kuran büyük baldızı sahneye çıktığı gazinodan sonra geldiği Zarife Hanım'ın evindeki toplantıda hâlâ müzik konusunda çok yeteneksiz olmasına rağmen tüm salonu coşturmuştur. Küçük baldızı bir diğer salonda caz müziği eşliğinde genç bir Amerikalı ile dans etmektedir. Karısı ise Van Humbert'e eşlik etmektedir:

Hey gidi hey! Ne gafletmiş benim gafletim! Karımın ailesini meğer hiç tanımamışım! Zavallılar hapsedilmiş istidattan az kalsın çatlayacaklarmış! Hele karıma karşı olan gafletim... Âdeta görmemişim kör yaşamışım! Bütün o dalgınlıkları, budalalıkları, sadece hayat çerçevesinin darlığındanmış biçarenin! Fakat hangisi öyle değildi? Küçük baldızımın etrafında şehrin en mükemmel caz takımı acîz içinde çırpınıyordu. Davulcu dokuz elli olmuş, yine onun sivruluşlarına

yetişemiyordu. İçeride büyük baldızım şehrin yarı halkını başına toplamış hora teptiriyordu. Karım birdenbire dünyanın en rahat konuşan salon kadını olmuş, hiç görmediği bir adamı, galiba hayatında hiç görmediği şekilde ağırlıyordu. (s. 322)

Halit Ayarcı bu gece olacaklar hakkında hiçbir bilgisi olmayan Hayri İrdal’a durumu iyi idare ettiğini söyler. Ancak sürekli hiç haberi olmadığı durumlarla, kişilerle muhatap olmak zorunda bırakılan Hayri İrdal bu duruma isyan eder. Ancak Halit Ayarcı her zamanki gibi kendisini haklı görür:

Size rol filan yaptıran yok. Emrivaki de yok. Sadece hürmet eden, inanan insan var. Tasavvurlarımı, tabi hayatınız şeklinde yaşamanızı istiyorum. Evvelden haber versem hrriyetinizi ihll etmiş olurum. Asıl o zaman rol yapmış olurdunuz... Sokağa çıktığınız zaman kime tesadüf edeceğinizi bilmediğiniz gibi, bu gece de olacakları bilmiyordunuz. Geldiniz, gördünüz ve karşılaştığınız şeyleri hepimiz birden yaşadık. Burada emrivaki yok ki... (s. 323-324)

Hayri İrdal bu akşam olanlardan diğerlerinin haberi olup olmadığını merak eder. Halit Ayarcı bazılarına biraz haber verdiğini, gerisinin kendiliğinden geliştiğini söyler. Bu gibi durumlarda zor olanın insanları seçmekte olduğunu, kendisinin de her zaman takımı iyi seçtiğini vurgular. Hayri İrdal kendisini seçerken yanıldığını çünkü bu işe inanmadığı için azap çektiğini belirtir. Ancak Halit Ayarcı bunun daha iyi olduğunu söyler ve ekler “Onun için her adımda, her harekette muvaffak oluyorsunuz. Başkalarının otomat gibi hareket edecekleri yerde siz canlı insan olarak yaşıyorsunuz!” (s. 324)

Eğlencenin ilerleyen zamanlarında Zehra caz eşliğinde Van Humbert’e zeybek oynamasını öğretmeye başlar. Hep beraber onları seyrettiklerinde çok garip bir zeybek oynadıklarını grrlar. Halit Ayarcı onları görünce artık kendisinin de bu durumda pes ettiğini söyler ve Hayri İrdal’a aile üyelerinin muvaffakiyetlerinden övgüyle bahseder ve çok iyi bir terakki gösterdiklerini söyler. Hayri İrdal da onu onaylar ve “Yalnız biraz da bilselerdi. Meselâ kızım hakikaten zeybek oyununu bilseydi, baldızım demin tepindiği zıkkımdan biraz anlasaydı. Büyüğü sandalye ile avize kırar gibi besteleri harab etmeseydi...” (s. 325) der. Bu durum Hayri İrdal’ın Halit Ayarcı ile tanıştıktan sonra pek çok durumu kabullenmesine rağmen hâlâ sorgulamaya devam ettiğini göstermektedir.

Hayri İrdal etrafında olup biten her şeyi eleştirmektedir ancak o kadar eleştirmesine rağmen Halit Ayarcı'nın kendisinden istediği her şeyi yapmaktadır. Halit Ayarcı ona biraz refaha kavuşunca eski dünyasına hasret duyduğunu söyleyen Hayri İrdal'a istiyorsa o günlere dönebileceğini söyler. Ama bunca tenkit ve küçümsemesine rağmen bu refahı bırakıp dönemeyeceğini de belirtir. Bunun üzerine Hayri İrdal dönmek istemediğini ama sadece biraz daha mâkul ve doğru olanı istediğini söyler. Ancak Halit Ayarcı biraz doğrunun mümkün olmadığını belirtir: “Doğru, ya bütün olur, ya hiç olmaz... Dostum, sizin bahsettiğiniz sağlam kıymetler ancak bir lokma, bir hırka yaşamaya razı olanlar içindir. Sizin gibi her şeyi ve hepsini birden isteyenler için değil!” (s. 327)

Romanın son bölümü “Her Mevsimin Bir Sonu Vardır” başlığını taşır. Halit Ayarcı'nın istediği gibi Saatleri Ayarlama Enstitüsü dünyada tek kalmaz ve Zarife Hanım'ın evindeki kokteylden birkaç ay sonra altı Güney Amerika şehrinde Saat Sevenler Cemiyeti kurulur. İki buçuk yıl içerisinde ise yurt dışında otuzdan fazla Saat Sevenler Cemiyeti ve üç enstitü kurulur. Hürriyet Tepesi'nde yeni enstitü binası yapılır. Saatleme Bankası kurulur, Saat Evleri inşa edilir. Yeni enstitü binasının tasarımı için yarışma açılır. Binanın dıştan ve içten saate benzemesi ve modern olması şartı koşulur. Ancak hiç kimse bu şartları yerine getiren bir eser ortaya koyamaz. Bunun üzerine Hayri İrdal oğlu Ahmet'in yardımıyla binayı beraber çizerler ve kibrit kutusundan maketini yaparlar. Bina Halit Ayarcı ve enstitü çalışanları tarafından çok beğenilir. Halit Ayarcı enstitü çalışanları için inşa edilecek Saat Evleri'nin planlarının da Hayri İrdal tarafından çizilmesini ister fakat bunu kimse kabul etmez. Halit Ayarcı bundan çok mustarip olur. “Dünyanın en modern müessesesinde, en mükemmel ve yeni şartlar altında ve bu kadar yenilik içinde çalışan bu insanlar bu işi nasıl anlamazlar? O halde enstitüde ne işleri var? Niçin yeni binayı alkışladılar? Niçin bizi tebrik ettiler? Demek yalan söylüyorlar!..” (s. 350) diyerek şaşkınlığını ortaya koyar. Hayri İrdal ise onların yalan söylemediğini, iki durumda da samimi olduklarını, yeniliği ucu kendilerine dokunmamak şartıyla sevdiklerini belirtir. Ancak Halit Ayarcı bir insanın iki türlü düşünemeyeceğini söyleyerek ona itiraz eder ve “Bütün eserim yıkıldı. Bu müessese artık benim değil!” (s. 351) sözleriyle üzüntüsünü dile getirir. Hayri İrdal daha önce hiç onu böyle görmemiştir. Halit Ayarcı enstitü çalışanlarını ikna etmek için defalarca toplantı düzenleyip konuşur. Hatta onları tehdit bile eder. Fakat kimse onu dinlemeyince dördüncü toplantıda yerini Hayri İrdal'a bırakarak terk

eder. Hayri İrdal da ilk kez bu tür toplantılarda enstitü çalışanlarının reyine başvurur ve çoğunluğun kararı olarak evlerin herkesin evleri gibi olması kabul edilir.

Halit Ayarcı nerede aldandığını sorgular, bu insanlara fazla inandığını söyleyerek şapkasını bile almadan gider. Sonrasında bu durumu unutmuş gibi davranır. Sadece Hayri İrdal onun eski Halit Ayarcı olmadığını farkındadır. Enstitüye olan inancını kaybetmiştir. Aylarca enstitüye gelmez. Enstitüye yabancı bir heyet gelir ve bu heyetle meşgul olma vazifesi Hayri İrdal'a kalır. Hayri İrdal artık değişmiştir. Halit Ayarcı'nın istediği gibi müessesenin gerekli bir vazife gördüğüne ve gerçekten modern bir yapılanma olduğuna inanmıştır. Buna rağmen heyeti enstitünün gerekliliğine ikna edemez. Heyetin reisi böyle bir enstitüye gerek olmadığını söyler. Üç gün sonra enstitünün lağvedildiği haber verilir. Hayri İrdal Halit Ayarcı ile görüşmeye çalışır fakat sadece telefonla bir kez onunla görüşmeyi başarır. Halit Ayarcı müessese ile artık eski alakasının kalmadığını, müessesenin onu inkâr ettiğini söyler ve Hayri İrdal ile yüz yüze görüşmez.

Hayri İrdal enstitünün tasfiye işlemlerine başlar. Hafta sonu evleri Villa Saat'te küçük kızları Halide'nin doğum günü dolayısıyla bir davet planlanmıştır. Hayri İrdal enstitünün tasfiyesi nedeniyle bu davetten vazgeçmek ister ama Pakize'yi ikna edemez. Romandaki onuncu ve son toplantı Villa Saat'te yapılır. Saat Evleri yapıldığından beri sürekli bir arada bulunan bu insanlar artık birbirlerine düşman olmuşlardır. Ancak enstitünün tasfiye işlemlerinin başlamış olması sebebiyle bu akşamki toplantı daha öncekilerden çok daha kırıcı geçer. İnsanlar tatlı sohbetler esnasında birbirlerine tarizler yapmak yerine daha ilk andan itibaren birbirlerine kinlerini kusmaya başlarlar. Ayrıca Hayri İrdal'ın tahmin ettiği gibi tek hedef de kendileri olmaz:

Hemen hemen herkes birbirine düşmandı. Kadınlar kocalarına karşı, nişanlılar birbirlerine karşı hep aynı hislerle mütehassistiler. Bütün ayıplar, bütün kusurlar ortada idi. Bütün kazançlar biliniyordu. Hulâsa enstitünün lağvını hiçbiri öbürüne affetmiyordu. Herkes öbürünün nazarında mücrimdi. Bununla beraber müessesenin mesuliyetini taşıdığımız için en fazla mücrim olan tabiatıyla Halit Bey ile bendim. Kadehler arttıkça bu kin ve düşmanlık hissi de artıyordu. Halit Ayarcı'nın ısrariyle hiç yoktan ortaya çıkarttığımız, etrafımıza topladığımız insanlar şimdi bizden hesap sormakla iktifa etmiyorlar, açıktan açığa bizi itham ediyorlardı. (s. 356)

Hayri İrdal yemek odasının kapısında misafirlerin masaya oturmasını bekler ama misafirler tartışmalarını kesip yemeğe bile gelmezler. Bu esnada elinde seyahat çantası ve şapkasıyla Halit Ayarcı gelir ve onun gelişiyle gürültü bir an kesilir ancak hemen tekrar başlar. Halit Ayarcı gürültüye aldırmadan Hayri İrdal'ın yanına gelir ve müessesenin tasfiyesi için daimî bir tasfiye komisyonu oluşturulduğunu ve ayar istasyonunda çalışanlar hariç herkesin burada görevli olduğunu söyler. Herkes bir anda eski haline döner ve neşe içinde sofraya otururlar. Hayri İrdal ayar istasyonundakiler için bir şey yapıp yapılamayacağını sorar. Halit Ayarcı onu da kendisinin yapmasını söyler ve aldandığını anladığı için kendisinin bir şey yapamayacağını belirtir.

Gece yarısı misafirler gittikten sonra Halit Ayarcı Hayri İrdal'ın çalışma odasında onunla görüşür ancak ona karşı hiç olmadığı kadar yabancı davranır. Bir defa tavlâ oynadıktan sonra gider. Otomobil kazasında sonra evine kaldırıldığı zamana kadar Hayri İrdal bir daha onu göremez.

2.18. Kemal Tahir

2.18.1. Esir Şehrin İnsanları¹³⁰

Abdülhamit'in en zengin vezirlerinden Selim Paşa'nın oğlu Kâmil Bey, I. Dünya Savaşı başladığında yurt dışındadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu zor koşullardan dolayı savaşa katılmayacağını düşünerek sonbaharı İspanyol prensi dostunun şatosunda geçirir. Osmanlıların savaşa girdiğini öğrenince Madrid elçiliğine başvurur. Elçi, kendisinden vatan görevini yerine getirmesi için tercüman olarak elçilikte parasız çalışmasını ister. Bir süre elçilikte çalışan Kâmil Bey'in maddi durumu Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra iyice kötüye gider ve artık Madrid'de barınamaz hâle gelir. Bunun üzerine nesi varsa satarak karısı Nermin ve kızı Ayşe'yle Barselona'dan eski bir şilebe binerek İstanbul'a doğru yola çıkar.

Romadaki ilk toplantı bu şilepte gerçekleşir. Kâmil Bey, Nermin Hanım ve Ayşe geminin üst düzey mürettebatıyla yemek masasında bir araya gelmişlerdir. Süvari Bolşeviklik hakkında duyduklarını ve gördüklerini anlatmaktadır. Rusya'da devlet düzeni olmadığı için açlık ve yoksulluk bulunduğunu, can güvenliği olmadığını söyler. Daha sonra Kâmil Bey'e ülkesindeki sosyalistlerin bu duruma ne dediğini sorar. Kâmil

¹³⁰ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları* (İstanbul: İthaki Yayınları, 2016).

Bey 1912’de ülkesinden ayrıldığı zaman orada hiç sosyalist olmadığını söyler. Bunun üzerine Süvari “Eğer sosyalistiniz yoksa... Yunanlıları neden çıkardık İzmir’e?” (s. 12) diye sorar ve Mustafa Kemal Paşa’nın Bolşevik olduğunu çünkü savaştan yana olduğunu iddia eder. Bolşeviklikten yana dertli olan gemi süvarisi uzun uzun Bolşevikliği eleştirir: “Bir süvari ile bir miçonun nasıl olup da eşit yaşayabileceklerine akıl erdiremiyor, hele dine saldırılmasının nedenini gerçekten anlayamıyordu. ‘Zenginlikler baldırı çıplaklarla paylaşılacaktı... Zengin olmak imkânı kalmazsa kim çalışır? Nereden bulmalı böyle alıkları?’” (s. 13) Kâmil Bey’in Bolşeviklik hakkında çok bilgisi yoktur ama Süvari’nin de İspanya’daki kralcı gazetelerin yazdığı saçmalıklardan daha fazlasını bilmediğini fark eder.

Romadaki bu ilk toplantıda Kâmil Bey, karısı Nermin ve kızı Ayşe hakkında biraz bilgi verilir. Kâmil Bey, Osmanlıların içinde bulunduğu durum hakkında Süvari vasıtasıyla haberdar olur. Ülkesinde Bolşeviklik olmadığını düşünürken Mustafa Kemal Paşa’nın mütarekeye rağmen savaşıma taraftarı olduğu için Bolşeviklik ile suçlandığını öğrenir. Nermin ise konuşulanlarla ilgilenmemektedir.

Kâmil Bey ve ailesi İstanbul’a geldiklerinde kalacak yerleri olmadığı için Nermin’in halasının Nişantaşı’ndaki konağında kalmaya başlarlar. Hala Hanım evinde çoğunluğu yabancı subay ve elçilik görevlilerinden oluşan misafirleri ağırlamaktadır. Kâmil Bey genellikle bu yemeklerde sohbetlere pek iştirak etmez. Bir gün Enişte Bey, evine Sör Henri Dikson adında İngilizlerin önde gelen subaylarından birini davet eder. Romadaki ikinci toplantı olan bu yemek sırasında Henri Dikson Kâmil Bey’e karşı çok saygılıdır ve sofrada hep onunla sohbet eder. Türk milleti hakkında olumlu konuşur:

Dayanışma geleneğiniz var. Zümreler arasındaki uçurumları er geç kapatacaksınız. Türkler sık sık, kolayca yer değiştiriyorlar. Tarihte bu böyle... Yeni yerlerine rahatça yerleşiyorlar. (...) Sizin bir başka özelliğiniz de, karanlıktan çıkıp başınıza geçenlerin kimliğini aramamanız, onları hemen hemen hiç yadırgamamanızdır. (...) Böyle toplumlardan en durgun sıralarında en keskin tepkiler beklemeli... Bugün 1920 yılı Mart ayındayız! İşte size güvenle söylüyorum. Anadolu’nun tepkisi bizim Loyit Corc gibi, Amerika’nın Vilson’unu, Fransa’nın Klemanso’sunu, İtalya’nın Orlando’sunu da yüzlerce danışmanlarıyla beraber şaşırtacaktır. Savaştan sonra, galip devletlerin bu ünlü diplomatlarca, kurulduğu sanılan düzeni siz altüst edeceksiniz! (s. 38-39)

Kâmil Bey, Henri Dikson ile konuşurken diğerleri salonun öteki ucuna çekilmişlerdir. Henri Dikson çeşitli konulardan bahsettikten sonra Kâmil Bey'in Musul petrolerindeki hissesini satın almak istediklerini söyler ve bu satışı ona yapılacak bir iyilik gibi göstermeye çalışır. Barışta bu toprakların Osmanlı sınırları dışında kalacağını, hiçbir ödeme yapmadan almalarının da mümkün olduğunu ama İngiliz İmparatorluğu'nun eski düşmanlarının bile haklarına saygılı olduğunu söyler. Kâmil Bey Henri Dikson'daki değişime şaşırır: "İngiliz subayı birden değişmiş, soylu savaşıclıktan madrabazlığa geçip eskici Yahudilerin kelimeleriyle konuşmaya başlamıştı." (s. 45)

Henri Dikson başlangıçta Kâmil Bey'in topraklarını İngiliz İmparatorluğu adına alacakmış gibi konuşurken daha sonra Gülbenkyan adındaki Osmanlı vatandaşı bir Ermeni'ye satacağını, böylece savaş sırasında işlenen Ermeni kırımını suçunun temizleneceğini belirtir. Enişte Bey ikisinin arasındaki konuşmanın uzadığını görünce telaşlanarak konuşmaya dâhil olur. İlerde sorun çıkarabilecek bu toprakları satıp İstanbul'da şu an çok ucuza giden yerlerden almasını tavsiye eder ve Henri Dikson'un ne kadar teklif ettiğini sorar. Kâmil Bey herhangi bir ücret konuşulmadığını ama satmayı düşünmediğini belirtir. Enişte Bey yardım isteyen gözlerle Hala Hanım'a, Sabriye'ye, Nermin'e bakar. Hala Hanım da kocasını destekler ama Kâmil Bey kendisine teklif edilen elli bin İngiliz altınını kabul etmez. Bunun üzerine Henri Dikson daha fazla ısrar etmez. Hala Hanım'ı da susturur ve hep beraber Garden Bar'a gidip içki içmelerini önerir. Kâmil Bey bu teklifi reddeder ama hem Henri Dikson hem de ev halkı ısrar edince kabul etmek zorunda kalır.

Garden Bar'da müşterilerle içki içen kadınların genellikle Beyaz Rus olması Kâmil Bey'in dikkatini çeker. Saraydaki toplantılar için dikilmiş şatafatlı kıyafetler giyen bu orta yaşlı hanımların çoğu işgal ordusunun subayları ve elçilik görevlilerinden oluşan müşterilerle oturmaktadır. Bu durum Kâmil Bey'e acıklı gelir: "Kanlı bir çetenin ortaklarıydı bunlar... İçlerinden birine hile yapmışlar, hissesini cebe indirerek kadınlarını kendilerine kadeh dolaştırmak zorunda bırakmışlardı. Bundan utanç duyacak yerde gizlice zevkleniyor gibiydiler. Bu zevklenmede, kaltabanlık edip çeteyi zora düşürmüş ortaktan öç alma payı da olmalıydı. (s. 49)

Nermin Hanım hariç herkes bir şeyler içer. Hala Hanım, Enişte Bey ve Sabriye sarhoş olur. Sabriye, Kâmil Bey'le dans etmeye başlar ve bu esnada Kâmil Bey'i baştan çıkarmaya çalışır. Kâmil Bey karısının onun davranışlarını sezmesinden korkarken

Sabriye bu konuda hiç endişelenmez. Bir süre sonra Sabriye, Kâmil Bey'e Musul'daki topraklarını neden satmadığını sorar. İstanbul'un yakında işgal edileceğini, bu adamlarla sorun yaşamanın doğru olmadığını söyler. Bu esnada Kâmil Bey karısına bakar. Ona da Enişte Bey bir şeyler anlatmaktadır. Eve döndüklerinde Kâmil Bey Nermin'e eniştesiyle ne konuştuğunu sorar. Nermin Musul'daki toprakların satılmasının faydalarından bahsettiğini, kocasını ikna etmesini istediğini hatta kendisine bunun için beş bin lira değerinde bir yüzük sözü verdiğini söyler.

Nişantaşı'ndaki konakta ve sonrasında gidilen Garden Bar'da gerçekleşen bu ikinci toplantıda işgal kuvvetleriyle yakın ilişkiler kuran ailelerin durumu gözler önüne serilir. İngilizlerin darılmasından korkan Enişte Bey, Hala Hanım ve kızı Sabriye Kâmil Bey'i topraklarını satmaya ikna etmek için her şeyi yaparlar. Evdeki toplantıdan sonra gidilen Garden Bar'da ise kazanan devletlerin bir zamanlar kendi müttefikleri olan Rus kadınlara muamelelerinin çirkinliği gösterilir. Kâmil Bey işgal subaylarının masasında bulunan orta yaşlı bu Rus kadınları için şöyle düşünür:

Hayatın rezilliği önüne birer gerçek kahraman cesaretiyle dikilip körpe kızlarına gövdelerini siper etmişlerdi. Meydan okur gibi görmeden bakan çelik mavisini gözlerinden arada bir, nerede bulunduklarını, buraya nasıl geldiklerini araştıran kısırılmış hayvan ürkekliği geçiyordu Gülüşleri biraz yorgun, biraz kinliydi. İlacı bulunamamış öldürücü hastalığa tutulan insanların umutsuz gülümsemelerine benziyordu. (s. 48)

Enişte Bey'in İngilizlerle anlaşarak Musul'daki topraklarını satması için kendisine baskı yapması üzerine Kâmil Bey onların evinden ayrılmaya karar verir ancak ev tutacak parası yoktur. Aklına anneannesinden kalan Bağlarbaşı'ndaki köşk gelir. Köşkü görmeye gider. Yan komşusu çocukluk arkadaşı Fuat Bey'dir. Fuat Bey'i, İtalyan karısı kızını da alıp giderek terk etmiştir. Fuat Bey savaş yıllarından sonra silahlanıp Anadolu'ya geçmek veya derviş olmak arasında kaldıktan sonra Kadirî dervişi olmuştur. Onun yardımcıları ile bulduğu Cemil Usta, Kâmil Bey'e köşkün artık yıkılacak durumda olan harem kısmının yıkıcılara verilmesini, oradan gelecek parayla da selâmlığın onartılmasını tavsiye eder.

Ailesiyle köşkün selâmlığına taşınmasından bir süre sonra 16 Mart 1920'de Kâmil Bey, Dülger Cemil Usta'dan İstanbul'un işgal edildiğini öğrenir. Bu haberi duyunca Henri Dikson'un bu karışıklıktan faydalanıp Musul'daki topraklarını satmadığı için

kendisini süründürmesinden çekinir ancak düşündüğü gibi olmaz. İstanbul halkına bir sessizlik çökmüştür. Her zamanki günlük hayat tatsız bir şekilde devam etmektedir. Cemil Usta son umudun Anadolu olduğunu söyler. Kâmil Bey ise bu konu hakkında ne düşüneceğini bilememektedir:

Kâmil Bey, ömründe Yakacık'tan öteye geçmemiş bir İstanbul çocuğuydu. Anadolu hakkında zaten hiçbir fikri yoktu. İstanbul'a gezgin satıcı, apartman kapıcısı, hamal, besleme sağlayan sınırları belirsiz bu memleket, elbet içinde yaşayanlardan başka türlü olamazdı. Öyleyse, kendi kendisine davranıp kalkmasını, isyan ederek silaha sarılmasını ummak boşunaydı. İstanbul -İmparatorluğun başkubbeleden kamburlarını çıkararak böyle sinmişken, Anadolu ne yapabilir ki? (s. 84)

Komşusu Derviş Fuat Bey dervişliğe sığınmaktan vazgeçerek Anadolu'ya geçmeye karar verir. Gitmeden önce Kâmil Bey'e 1200 lira bırakır. Cemil Usta birkaç gün ziyaretine gelmeyince Kâmil Bey onu görmek için ilk kez mahalle kahvesine gider. Kahve halkı onu edep ve sevgiyle karşılayıp mahallenin önde gelenlerinin oturduğu köşeye oturtur. İmam Mümin Efendi Hz. Ömer'in adaletine dair bir kıssa anlatmakta ve şimdi onlar gibi olmadığımız için başımıza bu olaylar geldiğini söylemektedir. O sırada kahveye gelen Cemil Usta, İmam Efendi ile atışmaya başlar. Kâmil Bey çekinerek geldiği bu kahvede insanlarla yıllardır dostluk ediyormuş gibi rahat hisseder. Kahvedeki insanların iki farklı görüşü desteklediklerini görür. İmam Mümin Efendi, binbaşı emekli Hasan Bey Anadolu'ya karşıdırlar. Cemil Usta ise Anadolu'yu desteklemektedir. Kâmil Bey bir hafta geçmeden mahalleyi tanıdıkça buradan öğrendikleri ile memleketi biraz daha anlar:

Kâmil Bey onları dinlerken anladı ki, Mustafa Kemal Paşa'yla Ankara artık bir insan, bir kasaba adı olmaktan çıkmış... Anadolu'ya kaçanları Merdivenköy'üne kadar geçirip orada Kuvayı Milliye çetesine teslim ettiğini öğrendiği Manav Ali Ağa artık bir işlemeli poturdan, bir abani sarıktan ibaret İstanbul esnafı değil... Bu kaba saba suratın altında galiba, övünmeye asla tenezzül etmeyecek bir kahraman gizli. (s. 99)

Romadaki üçüncü toplantı Kâmil Bey'in mahalle insanlarını ve onların vasıtasıyla Anadolu halkını tanımasını sağlar. Anadolu'nun yedi düvele karşı koyabileceğine inanmayan Kâmil Bey'in fikirleri değişmeye başlar: "Henüz bir ay geçmeden,

İngilizlerin soğuk kasıntısı, Fransızların sinire dokunan kibarlığı, İtalyanların acemi sömürgeciligi, Amerikalıların hoyrat neşesi, Japonların panter ciddiliği Kâmil Bey’i artık eskisi kadar ürkütmez olmuştu.” (s. 99)

Kâmil Bey bazı işleri için gittiği Adliye Nezareti’nden dönüşte tramvay beklerken Galatasaray Sultanisi’nden sınıf arkadaşı Ahmet birden koluna dokunur. Ahmet, onu aradığını söyler ve bir yere oturup konuşmalarını ister. Sultanahmet Parkı karşısındaki kahvelerden birine otururlar. Ahmet ikisinin ortak arkadaşları olan İhsan’dan ve Kuvayı Milliye’yi destekleyen *Karadayı* başlıklı bir dergi çıkardıklarından bahseder. İhsan işgalden sonra bir cephanelik baskınına karıştığı gerekçesiyle on yıl kürek cezasına çarptırılmış, derginin yönetimini karısı Nedime Hanım üstlenmiştir. Ahmet, Kâmil Bey’den, bu derginin resim, yazı ve bazı teknik işleri için yardım ister. Kâmil Bey, kendisinden yardım istenmesine çok memnun olur ve teklifi hemen kabul eder. Ahmet ile İstanbul Cezaevi’ne İhsan’ı görmeye giderler. Abdullah Ağa’nın ziyaretçisi olduklarını söyleyerek kolayca içeri girerler. Hapishanenin revir kısmında İhsan ile görüşürler. İhsan çok değişmiştir. Kâmil Bey onun değişmesini kendisi Avrupa’da otururken onun savaşmasına bağlar. İhsan yenilgi ile sonuçlanan bir harbin değeri olmadığını ve şimdi yeni bir harbe başlandığını belirtir:

Harp etmek eskiden erkekçe bir işmiş. Şimdi insanca bir iş... Kadınlar bizden daha iyi dövüşüyorlar. Miting yapıldığı zaman burada olup Sultanahmet Meydanı’nı görmeliydiniz. Siyah çarşafli bir kadın kalabalığı, memleketin üzerinde bir an siyah bir bayrak gibi dalgalandı. Bazı hareketler, o hareketin şeflerine neden o kadar büyük değer verdirebiliyor, ben işte o gün anladım. Miting tepeden tırnağa kahramanlıktı. Belki Fransa’da, İngiltere’de aynı iş bu kadar dehşetli, güzel, bu kadar heybetli olmaz. Şefler, işte bu halk kahramanlığını temsil ettikleri için erişilmez görünüyorlar. Kişiliklerinde gülünç yönleri olsa bile... Benim muharebe edişimle, sizin Avrupa’da rahatça yaşamınız şimdi artık aynı şey... ‘Harpte değildim,’ diye hiç üzülmeyin. ‘Sultanahmet Mitingi’ni görmedim,’ diye üzülmelisiniz! (s. 128)

İhsan savaşa katılamadığı için üzülen Kâmil Bey’i bu sözlerle teselli eder. Artık savaşın sadece dövüşmekten ibaret olmadığını, savaşa başka şekillerde çalışarak da destek olunabileceğini anlatmaya çalışır. Daha sonra dergi hakkında konuşmaya başlarlar. İhsan derginin aydınlara değil, halka hitap ettiğini ve durumu aslında halka anlatmak gerektiğini söyler: “Halka, bu harbin eskilere, mesela 93 Harbi’ne, Balkan

Harbi'ne, seferberliğe benzemeyen bir başka boğuşma olduğunu anlatmalıyız! Bir başka harptir bu... Kadını, erkeği, çocuğuyla yapılması gerek, bir vatan, millet harbi... Bunu hem yapmaya hem de kazanmaya mecburuz.” (s. 129-30)

Kâmil Bey, İhsan ve Ahmet Anadolu'daki gelişmeler hakkında konuşurken yanlarına cezaevinin ağası sayılan Abdullah Ağa gelir. İhsan, Kâmil Bey'le onu tanıştırır. Kâmil Bey ona neden hapse girdiğini ve Kuvayı Millîye'yi sevip sevmediğini sorar. Abdullah Ağa başından geçenleri anlatır. Kim af çıkarırsa onu destekleyeceğini söyler. Abdullah Ağa odadan çıkınca İhsan sekiz yüz kişilik mahpushaneyi onun yönettiğini, onun sayesinde istediği kişilerle görüşmek için siyasi suçluların görüş gününü beklemek zorunda olmadığını söyler. Kâmil Bey, tramvaya bindiğinde aylardır onu rahatsız eden işe yaramazlık duygusundan kurtulmuştur. Eminönü'nde bir *Karadayı* dergisi alır ve incelemeye başlar. Eve gelince dergide yapabileceği değişiklikler üzerinde çalışır.

Romadaki bu dördüncü toplantıda Kâmil Bey, Galatasaray Sultanisi'nden arkadaşı olan İhsan ile yıllar sonra ilk kez bir araya gelir. Onun hem cephede hem cephe gerisinde mücadele etmesine rağmen yaptıklarıyla hiç övünmediğini görür. Ayrıca onun gerektiğinde Abdullah Ağa gibi insanlarla iş birliği yapmaktan çekinmediğini çünkü bu mücadelenin her türlü kazanılması gerektiğini anlar. İhsan'la görüşmesi Kâmil Bey'in hayatında bir dönüm noktası olur. “Çünkü, artık, sıradan bir vatandaş değildi. Elinde iyi-kötü bir savaş silahı olan, SORUMLU İNSAN'dı.” (s. 143)

Kâmil Bey, İhsan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun işgal altındaki başkentinde gazetecilik yapan karısı Nedime Hanım'ı çok merak etmektedir. İsviçre'de gördüğü dergi idarehanesini düşünerek *Karadayı* idarehanesine gider. Ancak birkaç parça eski eşya ile döşenmiş idarehaneyi görünce çok şaşırır. Nedime Hanım ona hamile olduğunu ve bu nedenle bir süre sonra çalışmaya ara vermek zorunda olduğunu söyler. Ayrıca idarehanede sadece dergi çıkarılmadığını Anadolu'dan gelen gizli haberlerin de buradan iletilildiğini söyler. Dergiye bir sürü hafiye geldiğini, bu nedenle dikkatli olması ve dostlarını tanıması gerektiğini belirtir, Niyazi Ağabey adındaki birinden bahseder.

Bir cuma sabahı Nedime Hanım haber vermeden ilk kez Nermin'i ziyarete gelir. Birlikte sohbet ederler ve Nermin, Nedime Hanım'a özellikle kocası İhsan'ın tutukluluğuyla ilgili neler hissettiğine dair sorular sorar. Nedime Hanım, esaret altındaki bir şehirde yaşamalarından dolayı İhsan'ın hapiste olmakla dışarıda olmanın

farkını “Bir kafese kapatılmış kuşla, bir odaya kapatılmış kuşun farkı” (s. 180) gibi gördüğünü aktarır. Nermin Hanım, kocası yanlarından çıktığı bir sırada Nedime Hanım’a bir kadının gazetecilik yapmasıyla alakalı sorular sorar ve bunu memleketimizde bir erkek işi olarak gördüğünü belirtir. Kahve yaparak yanlarına gelen Kâmil Bey onların bu konudaki sohbetlerine iştirak eder ve kadınların erkeklerle birlikte çalışma hayatına atılmasından duyduğu memnuniyeti dile getirir: “Bir milletin kadınları, erkeklerle aynı safta dövüşe girerlerse o milleti yenmek hiç mümkün mü? En ilkel insan topluluklarında bu böyleyken zamanla nasıl unutulmuş? Hep erkek budalalığı... Hangi memlekette erkekler, kadın yardımını küçük görmüşlerse, o memleket mahvolmuştur.” (s. 182)

Nedime Hanım kadınların toplum hayatının her alanında yer alması gerektiğinden, yeni başlayan devirde bunun mümkün olabileceğinden bahseder. Nermin Hanım ise “Esefle söyleyeyim, ben korkuyorum. Böyle şeylere hiç aklım ermiyor.” (s. 184) diyerek Nedime Hanım’ın görüşlerine karşı herhangi bir görüş bildirmez. Daha sonra Nedime Hanım daha çok Ayşe ile ilgilenir. Ayşe ona kazları gösterir ve babasının yaptığı resimlerden bahseder. Nedime Hanım, Kâmil Bey’in yaptığı resimleri görmek ister ve bu resimlerin hepsini çok beğenir. Nermin Hanım’a resimlerle ilgili fikri sorulduğunda “Ben resimden hiç anlamam!” (s. 188) şeklinde cevap verir, hatta Nedime Hanım’ın kocasının yaptığı resimleri beğenmesini kibarlığına bağlar. Kâmil Bey ile Nedime Hanım uzun uzun resimler ve mahalle kahvesinde Ayşe’yi götürdüğü Karagöz oyunu hakkında konuşurlar. Nermin onların sohbetleri hakkında düşüncelere dalar:

Nermin, deminden beri kendisini kendi evinde adeta yabancı hissetmeye başlamıştı. Yaşlı başlı insanların saatlerden beri böyle saçma şeylerle usanmadan nasıl ilgilendiklerini şaşıyordu. O kadar ki, bir aralık zıddına basmak isteyip istemediklerinden şüphelendi. Kocası eskiden beri çocuk gibiydi. Şimdi, birdenbire bu kadar değer verilen bu resimleri, işsizlikten, vakit geçirmek için yapmıştı. Kadın şüphesiz nezaket gösteriyor, Kâmil de galiba gerçek sanıyor. Hele Karagöz’ü karşılıklı övmelerine ne demeli? Avrupa’nın en ünlü otellerinde, kibar salonlarında pek beğendiği kocasının, mahalle kahvesinde, bir sürü arsız çocuğun ortasında kahkahalarla gülerken Karagöz seyretmesini gözünün önüne getirdi. “İnsanları bu kadar yakından tanımak iyi değil!” diye düşündü. Evli barklı, çoluk çocuk sahibi

bir adam... Servetini tamamıyla kaybetmiş... Geleceğini düşüneceğine, bir çare arayacağına nelerle uğraşmakta... (s. 193)

İki farklı kadın karakterin bir araya getirildiği bu beşinci toplantıda yazar, Kâmil Bey'in Nedime Hanım'la her konuda konuşabildiğini ama Nermin Hanım ile fikri bakımdan konuşacak bir şeyleri olmadığını okuyucuya gösterir. Hatta Nermin Hanım onların konuştuğu konuların boş olduğunu düşünür. Avrupa'da kibar ortamlarda kocasının davranışlarını beğenirken burada basit olduğunu düşündüğü konulardan bahsetmesini anlayamaz ve kocasını bu kadar yakından tanımaktan memnun olmaz.

Bir gün Nedime Hanım gazete idarehanesine geldiğinde odabaşının getirdiği gazeteden İnönü Muharebesi'nde Yunanlıların yenildiğini öğrenirler. Nedime Hanım bu haberi İhsan'a vermek üzere hemen gazeteyi alıp hapisaneye gider. Kâmil Bey de onun peşinden gider. Öğleden sonra ise idarehaneye bir büyük şairle iki genç şair gelir. Nedime Hanım her zamanki gibi öfkeyle idarehaneye gelen Büyük Şair'in "Okudunuz mu?" (s. 223) diye sormasından kendisine zaferle ilgili haber getirdiğini düşünür ama Büyük Şair: "Kim der ki bu millet bir zamanlar Hint Okyanusu'na donanmalar, Viyana'ya ordular göndermiş... Zafer öyle mi? Gene Yunan'a karşı bir zafer... Bu Yunanlılar da olmasa biz ömrümüzde artık zafer kazanamayacağız galiba!" (s. 223) diyerek kazanılan zaferi küçümser.

Kâmil Bey Nedime Hanım'ın öfkeli bir ifadeyle Büyük Şair'a baktığını görünce hemen kendisi şaire öfkesinin sebebini sorar. Şairi oraya getiren zafer haberi değil kendisi hakkında bir gazetede yazılan yazıdır. Kendisinin dengi olmadığını düşündüğü bir şairle kıyaslanmasına ve onun üstün görülmesine karşı duyduğu öfkeyi şu sözlerle dile getirir: "Bir makale yazmışlar... Görmelisiniz... Gazeteleri kimler çıkarıyor? Mahalle imamı mı? Benimle karşılaştırıyorlar. Karşılaştırıyorlar da, parlaklık, tutarlık, ölçüye, dile güç yetirmek bakımından onu beğeniyorlar. (...) Beethoven'e karşı, Hafız Gazelhan Veli Ahmedi çıkarıyorlar..." (s. 224)

Üstat yarım saat kendisiyle kıyaslanan şair hakkında konuşur, sonra yanındaki genç şairlerle gider. Onlar gittikten sonra Nedime Hanım böyle bir zamanda halkını yüzüstü bırakan bu kişilerin nasıl Türk şairi olabileceğini sorgular. Daha sonra Kâmil Bey'le bu tarz şairleri eleştirirler ve Nedime Hanım, bir dahaki sefere bu şairlere "Asıl ödevinizi yapmıyorsunuz... Bundan kaçırıyorsunuz... Karışık, karanlık, maskara lafların arkasına sinmeniz bundan... Hem bu memleket ahalisini en büyük tehlike

karşısında yalnız bırakıyorsunuz hem de o ahalinin sanatınız önünde secde etmesini istiyorsunuz.” (s. 226) diyerek açık açık konuşacağını söyler.

Romandaki bu altıncı toplantıda yazar Kurtuluş Savaşı esnasında bazı ünlü sanatçıların savaş konusundaki tutumlarını, onların memleketin kurtuluşundan ziyade kendi ünleri ile meşgul olduklarını göstermek ve sanatın bireysel konular yerine toplumsal konularla ilgilenmesi gerektiğini açıklamak için romanda böyle bir toplantıya yer vermiştir. Sanatın toplum için olması gerektiği hakkındaki görüşlerini Nedime Hanım ve Kâmil Bey vasıtasıyla okura aktarır.

Ahmet, karlı bir gün oldukça bitkin bir halde gazete idarehanesine gelir. Burada Niyazi Efendi ile buluşacaklarını söyler ancak Niyazi hâlâ gelmemiştir. Ahmet’in, aşırı sevinç ve kederlerine alışık olduklarından başlangıçta Nedime Hanım ve Kâmil Bey onun hâlini çok umursamazlar. Ahmet, açıklayıp açıklamama konusunda bir süre kararsız kaldıktan sonra kendisine yarına kadar otuz dokuz bin lira lazım olduğunu, bu para bulunmazsa kendini öldüreceğini söyler. Para, Haliç’te bulunan bir ton cephanenin vapurla İnebolu’ya götürülmesi için gereklidir. Niyazi Efendi cephanenin taşınması için bir vapur bulmuş, Rozaltı adında bir adamla on bin liraya anlaşmıştır. Ancak adam daha sonradan vapuru kurtarmak için İngilizlere rüşvet vermek gerektiğini söyleyerek elli bin lira istemiştir.

Kâmil Bey bir zamanlar hiç önem vermeden harcadığı paranın binlerce kişinin canını kurtaracak güce sahip olduğunu düşünürken Niyazi Efendi yorgun bir şekilde gelir. Çeşitli cemiyetlere başvurduğunu ama buradaki işe yarar insanların yok yere küstürüldüğü için parayı bulamadığını söyler. Normal zamanlarda az konuşmasıyla bilinen Niyazi Efendi cemiyetlerin Ankara Hükümeti tarafından mücadele dışında bırakılmasına tepki gösterir ve bu cemiyetlere yapılanları anlatır. Sonra parayı nasıl bulacaklarını düşünmeye başlarlar. Nedime Hanım Hilaliahmer Cemiyeti ile görüşmek için çıkar. Kâmil Bey de Ahmet’le konuşurken cephaneyi götürecek vapurun La Fransez şirketine ait olduğunu öğrenir. Bu şirketin direktörünü Nermin’in eniştesi İbrahim Bey’in konağındaki toplantılarda gördüğünü hatırlar ve Ahmet’le şirketin direktörünü görmeye gider. Direktör elli bin lira istendiğini bilmemektedir ancak sorunu onların istedikleri gibi çözeceğini söyler. Ertesi gün vapurun Boğaz’ı kolaylıkla geçtiğini haber alırlar.

Gazete idarehanesinde gerçekleşen bu yedinci toplantıda Ahmet, Nedime Hanım, Kâmil Bey ve Niyazi Efendi İnebolu'ya cephane götürecek vapurun geçişi için İngilizlere rüşvet olarak verilecek paranın bulunması için ne yapabileceklerini düşünürler. Kâmil Bey'in Enişte Bey'in evinden tanıdığı şirket müdürü sorunun para verilmeden halledilmesini sağlar.

Niyazi Efendi Nedime Hanım'ı sormak için idarehaneye gelir, Ahmet'in tutuklandığını haber verir. Düşmanın bazı saldırı planlarının Ahmet tarafından Nedime Hanım'a verildiğini ve bu planların yarın öğleden sonra Nedime Hanım tarafından Ankara'ya iletmek üzere Karadeniz postasını yapan Gülcemal vapurundaki birine verilmesi gerektiğini söyler. Kâmil Bey, Nedime Hanım'ın rahatsız olmasından dolayı bu işi kendisi yapmaya karar verir. Niyazi Efendi'ye, Nedime Hanım'ın Ada'daki bir tanıdığına gittiği yalanını söyler ve kendisinin haberi ona ileteceğini bildirir. Kâmil Bey Nedime Hanım'ın evine giderek durumu ona anlatır ve belgeleri gemiye kendisinin teslim etmek istediğini belirtir. Nedime Hanım da bunu kabul eder.

Ertesi gün Kâmil Bey, Nedime Hanım'ın Beşiktaş'taki dadısının evinde bulunan belgeleri alıp Gülcemal vapurunun kahvecisi Ramiz Efendi'ye verirken suçüstü yakalanır ve tutuklanır. Sorguya çekilen Kâmil Bey'e suçlunun Nedime Hanım olduğu itiraf ettirilmeye çalışılır ama o her şeyi inkâr eder. Ahmet ise gördüğü işkencelerden dolayı Nedime Hanım'ın belgelerden haberi olduğunu itiraf eder. Bunun üzerine Kâmil Bey tekrar yalana başvurur ve onun Nedime Hanım'a âşık olduğunu ama ondan olumsuz cevap aldığı için intikam almak amacıyla onu suçladığını söyler. Ahmet yaptığı hatayı anlar ve sara krizi geçirir. Daha sonra Gülcemal vapurunun kahvecisi Ramiz Efendi ve Kâmil Bey'in vapura giderken bindiği arabacı sorgulanır. Ancak onlar da Nedime Hanım aleyhine bir şey söylemezler. Kâmil Bey Ahmet'i gördükten sonra bütün suçu onun üstüne yıkmaya karar verir ve her şeyi onun ayarladığını söyleyerek Nedime Hanım'ı kurtarmaya çalışır. Sorgusu tamamlanan Kâmil Bey, Bekirağa Bölüğü'ne götürülür ve orada düşünürken Nedime Hanım'ın Ada'ya gittiği yalanını sadece Niyazi Ağabey'e söylediğini fark eder ve onun hain olabileceğinden şüphelenir. Kâmil Bey, gardiyanlık yapan bir askerden Ahmet'in kendini astığını öğrenir.

Kâmil Bey'in Bekirağa Bölüğü'ne götürülmesinden beş altı gün sonra karısı Nermin, yanında eniştesi İbrahim Bey ve İngiliz bir yüzbaşı ile ziyaretine gelir. Kurmay

Binbaşı Burhanettin Bey'in odasında gerçekleşen bu sekizinci toplantıda Nermin kocasını görünce ağlamaya başlar ve neler çektiğini anlatır:

Meraktan öldük! O yabancı mahallede kimseleri tanımıyoruz. Bilmediğim birtakım kılıksız adamlara geldi. Tevkif edildiğinizi haber verdiler. Bir şeye ihtiyacımız olup olmadığını sordular. Beni onlar daha çok korkuttu. Bize nasıl yardım edebilirlermiş? Enişte Bey'ime hemen telgraf çektim. Gazeteye uğramış Enişte Bey'im... Kapalıymış. Meraktan ölüyorduk. Allah razı olsun Enişte Bey'imden... Zahmet ettiler. (s. 361)

Nermin, Kuvayı Milliye taraftarları kendisine yardım etmesine rağmen onlardan çok olumsuz bahseder, eniştesine ise sürekli minnettardır. Önce Nermin, sonra İbrahim Bey, Kâmil Bey'i Nedime Hanım'ın suçlu olduğunu itiraf etmesi için ikna etmeye çalışır. Bunu yaparsa hemen serbest bırakılacağını, hatta Roma Elçiliği başkatipliğine atanacağını söylerler. Ancak Kâmil Bey kurtulmak için suçsuz ve hamile bir kadına iftira atamayacağını söyler. Kocasını bu şekilde ikna edemeyen Nermin, Nedime Hanım'a acıdığı kadar kendilerine de acımasını ister ve Enişte Bey olmasa onu ziyarete gelecek vapur parası bile olmadığını, Ayşe'nin günlerdir ağladığını söyler ve bu işi bir şekilde sonlandırmasını ister. Burhanettin Bey ise illa Nedime Hanım'a iftira atması gerekmediğini, belgeleri Ada'da saklayan kişiyi bildirirse kurtulacağını bildirir. Kâmil Bey'in ise bütün bu konuşulanlar arasında önem verdiği husus farklıdır:

Kâmil Bey, bütün bu sözlerden, yalnız Nedime Hanım'ın şimdilik tehlikede olmadığına dikkat etmişti. Buna o kadar sevindi ki, Nermin'in ıstırabı, Ayşe'nin ağlaması, Enişte Bey'in kasıntısı, İngiliz yüzbaşının soğukluğu, Burhanettin Bey'in aptal kurnazlığı, hatta fukaralığının karısı tarafından insafsızca yüzüne vurulması falan, pek değersiz şeyler haline geliverdi. Deminden beri içinde bocaladığı şaşkınlık dağılmış, gizli bir neşeye kapılmıştı. (s. 364)

Enişte Bey, arabada gelirlerken kaç kez Kâmil Bey'in aklını başına toplamasını sağlayacağını söylemiştir. Şimdi onun fikirlerinde hiçbir değişiklik yapamadan ayrılmak istemediğinden son bir hamle yapar ve Anadolu'dan gelen haberlerin yalan olduğunu, Mustafa Kemal hakkında idam kararı çıkarıldığını, Anadolu'nun kazanamayacağını söyler ve kazansa bile Kâmil Bey'in bundan ne kârı olacağını sorar. Onun bu sözler üzerine Kâmil Bey gazetede çalışmasının sebebinin sadece para olduğunu, eğer karşı görüşe sahip gazete kendisine maaş verse orada da

çalışabileceğini söyler. Nermin kocasının sözlerine çok şaşırır. Onun üstü başı perişan hâline bakarak siyasi olarak değil, gerçekten para için *Karadayı* gazetesinde çalışmış olabileceğini düşünmeye başlar. Paşa olan babasının ölümünden sonra maddi olarak yaşadıkları zorlukları hatırlar ve buradan çıkışta gidip hemen avukatla görüşmeye karar verir. Kâmil Bey ise öfke içinde odasına döner. Nermin'i şimdiye kadar olayların dışında tuttuğuna pişman olur. Ona tüm meseleleri anlatması gerektiğini, onun da bağış toplamak gibi işlerde faydalı olabileceğini düşünür. Ayrıca kızı Ayşe'nin Nedime Hanım'a benzemesini ister.

Mahkeme başlar. Ortada suçlu olarak sadece Kâmil Bey ve Ramiz Efendi kalmıştır. Nedime Hanım'ın suçlanması için herhangi bir delil bulunamamıştır. İlk oturumdan sonra Kâmil Bey ve Ramiz Efendi aynı odada kalmaya başlarlar. Memleketin durumu üzerine konuşurlar. Yunan saldırıları başlamıştır. Ramiz Efendi düzenli ordunun gerekliliğinden bahseder. Kâmil Bey kendisiyle aynı düşüncelere sahip bir kişiyle bir arada olmaktan mutludur.

Hapishanede ziyaret günüdür. Hem Nermin hem de Ramiz Efendi'nin eşi ziyarete gelecektir. Görüşme için Teğmen Şerif'in odasına önce Kâmil Bey'i çağırırlar. O yukarı çıkarken Ayşe'yi görmesi için Ramiz Efendi'yi de davet eder. Ancak Nermin biraz rahatsız olduğu için Ayşe'yi getirmemiştir. Kâmil Bey ondan memleketin durumuna dair bilgi almak ister ancak Nermin bir şeyle ilgilenmediğini, sadece Londra'daki barış görüşmelerini duyduğunu söyler ve havadan sudan konulardan bahseder. Daha sonra Teğmen Şerif'in odasına oğlu Kadir'le beraber Ramiz Efendi'nin karısı Fatma Hanım gelir, kendilerine içmeleri için getirilen çayı görünce bu ziyafetin müjdeli haberdan dolayı mı olduğunu sorar. Ramiz Efendi heyecanla ne müjdesi olduğunu sorunca Fatma Hanım, Nermin Hanım'ın bu haberi zaten onlara söylemiş olduğunu düşünür ve kendisiyle eğlendiklerini sanır. Sonrasında nasıl duymadıklarına şaşırarak İnönü'de savaşın yine kazanıldığını haber verir. Bunu duyunca Teğmen Şerif Efendi hemen siyasi konuşmaların yasak olduğunu bildirir. Bunun üzerine Fatma Hanım subaya: “Siyasi ne demek? Ben siyasi falan bilmem... Bir iş olmuş, onu söylüyorum. İnönü'nde düşmana kötek atmış bizimkiler...” (s. 413) der ve sevinip sevinmediğini sorar.

Fatma Hanım'ın bu sözleri üzerine Teğmen Şerif aldığı emir yüzünden böyle dediğini söyler. Ancak Fatma Hanım kimsenin böyle bir emir veremeyeceğini, gavur içinde olmadıklarını söyler. Kâmil Bey ve Ramiz Efendi, Fatma Hanım'a İnönü Savaşı'na

dair sorular sorarlar. Fatma Hanım, Nermin'e olanları duyup duymadıklarını sorar. Nermin duymadıklarını söyleyince: "Biz kaç gecedir uyumuyorduk. Dua ediyorduk." (s. 413) sözleriyle şaşkınlığını bildirdikten sonra müjdeyi nasıl aldığını anlatmaya başlar. Kâmil Bey'le Ramiz Efendi odalarına gidince birbirlerinin boynuna sarılırlar. Kâmil Bey karısının cesaretinden dolayı Ramiz Efendi'yi tebrik eder. Ramiz Efendi onun karısı Nermin'in davranışlarından dolayı durgun olduğunu anlar ve bunun yetişme şartlarından olduğunu söyleyerek Kâmil Bey'i teselli etmeye çalışır. Kendi eşinin okuma yazması olmayan cahil bir kadın olduğunu, orta sınıf kadınlarına bazen birdenbire bir büyüklük, bir ana kartallık geldiğini söyler. Ramiz Efendi I. Dünya Savaşı bitince kendisine bir yorgunluk çöktüğünü ve hiçbir şey yapmak istemediğini anlatır. Sultanahmet Mitingi'ne katılan Fatma Anadolu'da savaşınlardan söz etmiş ve ondan mücadele edenlere katılmasını istemiştir. Ramiz Efendi'nin ciddiye almadığını fark edince ona öfkeyle öyle bir bakmış ve o bakış Ramiz Efendi'nin dalgınlıktan kurtulmasını sağlamıştır.

Romandaki bu son toplantıda Kâmil Bey Fatma Hanım'ı görünce kendi eşinin Millî Mücadele'ye karşı bu kadar ilgisiz olmasına üzülür. Kendi karısı eğitimli bir insandır ama okuma yazma bilmeyen bir kadın memleket mesellerinde ondan çok daha duyarlıdır. Fatma Hanım'ın eşini Millî Mücadele'ye dâhil etmek için yaptıklarını duyunca ve İnönü zaferi karşısındaki heyecanını görünce onu, gözünde yüce bir mertebede bulunan Nedime Hanım'dan bile daha üst bir konuma koyar: "Milletinde Fatma Hanım gibi kadınların bulunması ona İnönü zaferlerinden daha önemli görünüyor, Kadir'in annesini Nedime Hanım'dan bile çok daha yüksek, çok daha kudretli, daha güvenilir buluyordu." (s. 423)

Romanın sonunda Kâmil Bey artık mahkeme üyelerine aldırılmaz bir hale gelmiştir. Sordukları sorulara kısa cevaplar verip geçer. Mahkeme üyeleri de İnönü zaferlerinden sonra farklı davranmaya başlamıştır. Ramiz Efendi mahkemeye tanık olarak çağrılmak istenen Gülcemal vapurunun Rum büfecisinin ortadan kaybolduğunu öğrenince sandığı Rum büfecinin kendisinden almasını istediğini iddia ederek yalan ifade verir ve kandırıldığını söyleyerek berat eder. Kâmil Bey, ise asıl suçluyu sakladığı gerekçesiyle yedi yıl kürek cezasına çarptırılır. Odalarına döndüklerinde Ramiz Efendi, Kâmil Bey'e Millî Mücadele'nin sonuna yaklaşıldığını, hapisteki misafirliğinin en fazla birkaç ay daha süreceğini söyler. O hapisten çıkınca Kâmil Bey yedi yıl yalnız başına burada ne yapacağının şaşkınlığını yaşar.

2.18.2. Yorgun Savaşçı¹³¹

Yorgun Savaşçı romanında Kemal Tahir, I. Dünya Savaşı'ndan yeni çıkmış askerlerin ve halkın Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında yaşadıkları yorgunluk ve bıkkınlığı anlatmaktadır. Filistin cephesindeki subay arkadaşlarının "Cehennem Topçu" lakabını verdikleri Yüzbaşı Cemil, teyzesi Selime Hanım'ın köşkünde İttihatçıların önde gelenlerinden Doktor Çerkez Reşit Bey'i beklemektedir. Reşit Bey Ermenileri öldürme suçundan tutuklu bulunduğu Bekirağa bölüğünden kaçırılmıştır ve Yüzbaşı Cemil onu kaldığı evde saklayacaktır. Cemil bir süre sonra duyduğu silah seslerinin sebebini öğrenir: Polisler tarafından yakalanacağını anlayan Reşit Bey'in kendini vurmuştur. Yüzbaşı Maksut Bey, Teğmen Faruk'u göndererek Cemil'in karakola gelmesini ister.

Cemil, Yüzbaşı Arap Maksut'u görmek için Koska'daki Hasanpaşa Karakolu'na gider. Önce Arap Maksut ile Reşit Bey'in saklanmasıyla ilgili başarısızlıktan bahsederler. Daha sonra Arap Maksut, arkadaşları Patriyot Ömer'in saklandığı evin basıldığını, sığındığı bitişikteki evden bir an önce kaçırılıp başka bir yere nakledilmesi gerektiğini söyler. Yüzbaşı Cemil, Patriyot Ömer'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk mensuplarından olan, ancak 31 Mart öncesi Cemiyet'ten ayrılan Doktor Münir Bey'in Erenköy'deki köşkünde saklanabileceğini söyler. Arap Maksut bu teklife pek sıcak bakmasa da başka yer bulamadıklarından konuşmak için Cemil ile Doktor Münir'in köşküne gider. Romandaki ilk toplantı olan bu ziyaret esnasında Arap Maksut, Doktor Münir'in evinde hem yerli hem yabancı polislerin haftalardır her yerde aradıkları Halil Paşa'yı görünce çok şaşırır. Halit Paşa günlük haberleri sorar. Cemil, Reşit Bey'in kendisini öldürmek zorunda kaldığını, Patriyot Ömer'in gizlendiği yerin basıldığını ve yandaki eve sığındığını anlatır. Bunu duyan Doktor Münir, Cemil ve Maksut bir şey demeden Patriyot Ömer'i hemen köşke getirmelerini söyler. Halit Paşa ona Reşit Bey'i kabul etmediği hâlde Patriyot Ömer'i neden kabul ettiğini sorar. Doktor Münir onun doktor olması ile Ermenileri öldürmesini bağdaştıramadığını söyler. İnsan sarrafı olduğunu iddia eden Arap Maksut, Doktor Münir'in tahmin ettiğinden çok farklı çıktığına şaşırarak köşkten ayrılır.

Yüzbaşı Cemil eve gelir ve Patriyot Ömer'i kaçırmak için Neriman'la Osmanbey'e gider. Neriman, Patriyot Ömer'in kaldığı eve girip onu yaşlı kadın kılığında dışarı

¹³¹ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı* (İstanbul: İthaki Yayınları, 2016).

çıkartır. Evi gözetlemesi için görevlendirilen polis Neriman'dan peçesini açmasını ister. Bunun üzerine Neriman korkuyla Cemil'e seslenir. Cemil adamı döver ve oradan kendilerini bekleyen bir arabaya binerek uzaklaşırlar. Araba değiştirmek için gittikleri evde Neriman onlardan ayrılır, Cemil ve Patriyot Ömer de Doktor Münir Bey'in köşküne gelir. Neriman Cemil'e adıyla seslendiği için Yüzbaşı Cemil de Doktor Münir Bey'in köşkünde saklanmak zorunda kalır.

Romadaki ikinci toplantı yine Doktor Münir Bey'in köşkünde gerçekleşir. Cemil ile Patriyot Ömer köşke gidince Halil Paşa ve Doktor Münir'le çeşitli konularda sohbet ederler. "Kemal Tahir, romanının kahramanı Cemil'i eski ittihatçı Dr. Münir ve Halil Paşa gibi iki gerçekçiyle temasa getirerek böyle büyük bir dava için gerekli eğitimi kazanmasını sağlar. Cemil, Dr. Münir'den geçmişin gerçeklerini öğrenir."¹³² Cemil, Reşit Bey'in polisler tarafından kovalanmasını dürbünle nasıl gördüklerini anlatır. Doktor Münir o dürbünün sıradan bir dürbün değil Von Kres Paşa'nın armağanı olan bir dürbün olduğunu söyler. Bunun üzerine Halil Paşa ne farkı olduğunu sorar. Doktor Münir'in verdiği cevap ilginçtir:

-Onlar öyle dürbünlerdir ki Paşa Amca, Von Kres Paşa'lar, önceden neleri hazırlamışlarsa ancak onu gösterirler! İstersen Kabe'de ol!.. Von Kres Paşa'nın dürbünü, kan, ölüm, çöküntü, Türkçesi hep rezillik gösterir, yüzde elli de aptallık... Büyük Cemal Paşa'mız da, bir kum tepesinden, Kanal'a öyle bir dürbünle baktı. Onunki Kres Paşa'nın değil, palabıyık Vilhelm'in armağanıydı!" (s. 94-95)

Yemek esnasında geçmişte yaptıkları işler hakkında konuşurlar. Daha sonra Yüzbaşı Cemil, Halil Paşa'ya "Bundan sonra ne yapacağız paşam? Geleceği nasıl görüyorsunuz? Çıkış yolunu?.." (s. 104) diye sorar. Halil Paşa Karakol Cemiyeti'ni kurmak istediklerinden bahseder. Doktor Münir de ya eski devleti kurtaracağız ya da bir yenisini kuracağız der. Halil Paşa yeni bir devlet kurmaya gerek olmadığını söyler ama Doktor Münir 1917'de İngilizlerin Cemal Paşa'ya hükümeti devirip padişahlığını ilan etmesini teklif ettiklerini, halifeliği kaldırma şartıyla kendini destekleyeceklerini söylediklerini iddia eder. Halil Paşa onun söylediklerine pek inanmaz ve halifelik kaybedilirse hiçbir dayanağımız kalmayacağını söyler. Doktor Münir bunun üzerine amaç imparatorluğun yeniden toparlanmasıysa bunun doğru olduğunu ama eğer

¹³² Sevim Kantarcıoğlu, *Yakınçağ Tarihimizde Roman (1908-1960)* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2008), 197.

Anadolu’da yeni bir Türk devleti kurulacaksa halifeliğin gerekmediğini söyler. Halil Paşa onların Anadolu’yu da parçalayabileceklerini belirtir. Doktor Münir ise bunun tek bir şarta bağlı olduğunu söyler:

İngilizler, Bolşeviklerle Batı arasına sokmak istedikleri tampon çevreyi, Kafkasya’da kurabilirlerse, bunu Bolşeviklere geçici de olsa kabul ettirebilirlerse, belki Anadolu da parçalanır, bölüşülür! Yok, Bolşevikler böyle bir durumu, geçici olarak bile kabullenmezlerse, Türkçesi, direnecek gücü bulurlarsa, o zaman Bolşeviklerle Batı dünyası arasında tampon muntaka Anadolu’ya kayar. Şartlar ne kadar ağır olursa olsun, biz bir Türk devleti çıkarabiliriz bu kıyametten... Bütün mesele, büyük şeflerinizin bu gerçeği kavrayabilip kavrayabilmemesinde... (s. 106)

Romadaki ikinci toplantıda diğerlerinden daha farklı fikirlere sahip Doktor Münir Bey’in düşüncelerine yer verilir. Doktor Münir bir zamanlar İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin içinde yer almış ama onların ülkeyi yanlış yönettiğini fark edince cemiyetten ayrılmış, hatta cemiyet aleyhine yazılar yazmıştır. Yazar konunun tüm yönlerini ortaya koymak için muhalif görüşlere sahip roman kişilerini aynı evde bir araya getirmiştir.

Patriyot Ömer’i kaçırma ve vazife halindeki polisi ağır yaralama suçuyla hakkında yakalama kâğıdı çıkarıldığı için Yüzbaşı Cemil, iki buçuk aydır Doktor Münir, Halil Paşa ve Patriyot Ömer’le bir aradadır. Yeni gelişen bir olay hakkında konuşmaları için bu dört kişi aynı odada tekrar bir araya getirilir. Doktor Münir, okuduğu kitabı elinden bırakarak Gülnihal Kalfa’nın getirdiği gazetelere göz atar ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson’un, İzmir ve dolaylarını Yunanlılara verilmesini onayladıklarını öğrenir. Ülkenin durumu her geçen gün kötüye gitmektedir. “Bütün demiryollarına, limanlara işgal ordularınca el konulmuş, İstanbul’da uzun zaman gizlenmek imkânı gibi Anadolu’da sığınacak yer de pek kalmamıştı[r].” (s. 118) Doktor Münir bir gün önce Yüzbaşı Cemil’in Halil Paşa’ya sorduğu “Yolu yok muydu, bu savaşa girmemenin?” (s. 119) sorusunu hatırlatır ve o zaman net bir cevap veremeyen Halil Paşa’ya bu yeni durum karşısında tekrar aynı soruyu sorar. Halil Paşa çok düşündüğünü ama savaşa girmemenin yolu olmadığını söyler. Doktor Münir ise Abdülhamit’i indirmeselerdi savaşa girilmeyeceğini söyler ve hürriyet talepleri olmayan halka hürriyet getirmeye çalışmalarının, gerekli kadroları oluşturmada iktidarı ele geçirmelerinin yanlışlığından bahseder. Halil Paşa, onun söyledikleri üzerine yapılan hatayı kabul eder ve iyi niyetli olduklarını söyler:

Aslına bakarsan, iktidara geçinceye kadar “kadro” diye bir şeyin gerekliliğinden değil, dünyada var olduğundan bile haberimiz yoktu bizim... Anayasa geri getirilirse bütün Osmanlılar memleketin kalkınması için el ele verecekler, her şey birden düzelecek sanmıştık. Otuz iki yıl süren despotluğa bu süre içinde, kimler baş kaldırdıysa hepsini kendimizden sayıyorduk. Bunlar bizce, memleketin en namuslu, en vicdanlı, en işe yarar insanlarıydılar. Var güçleriyle işe sarılacaklar, vatanı bir yıla varmadan cennete çevireceklerdi. Hele Avrupa’da bunca yıl Abdülhamit despotluğuyla boğuşanların hepsi her zorluğun altından akılla kalkacak derin bilgili adamlardı. Meğer kiminin bilgisi hiç yokmuş, kiminin tecrübesi... Kimi iyi niyetle saçma yollar gösterdi, işleri büsbütün karıştırdı, kimi kendi çıkarı için büsbütün yokuşa sürmeye kalktı bizi... Altı aya varmadan anladık, içine düştüğümüz çıkmazı... Bu anlayış, avanak olmadığımızı gösterir. İyi niyetimizin ispatı da, anayasayı kurtarır kurtarmaz, hemen hükümeti kurup birer koltuğa yerleşmeyeşimiz... Eski gidişin soygunundan pay almayı düşünmediğimizi de sen herkesten iyi bilirsin. (s. 120)

Doktor Münir ise Osmanlı İmparatorluğu’nun I. Dünya Savaşı’na sokulmasının bir kumarbaz yatkınlığında olmamızdan kaynaklandığını söyler:

Rumeli’nde üç dört tabanca patladı. Resne’de dört beş yüz kişi dağa çıktı. Birkaç telgraf çekildi. Baktık hürriyeti kazanıvermişiz! 31 Mart’ta birkaç avcı taburu ayaklandı. Baktık silinip süpürülmüşüz. Hareket Ordusu yürüdü. Baktık bütün fişler gene önümüze yığılmış... Bosna Hersek’le Bulgaristan gitti. ‘Kumardır böyle olur. Zarar kârın kardeşidir,’ dedik. Trablusgarp’a sıvanmamız kumarcı sıvanmasıydı. Balkan’da yenilmemiz kumarcı yenilmesi... Düşman Çatalca’dayken, Babıâli’yi basmak, sonra gidip Edirne’yi geri almak batac kumarcı işi değil de nedir? Memleketin bütün akli erenleri, okumuşları, sahici vatanseverleri bizden yanaydılar. Aslında bütün Osmanlı toplumu kendini kumarın hızına kaptırmıştı. (s. 125-126)

Patriyot Ömer Doktor Münir’in söylediklerine karşı çıkar ve Enver Paşa’nın her şeyi memleketin iyiliği için yaptığını, ölmeyi beklemek yerine savaşıarak ölmeyi tercih ettiğini belirtir ve kısa sürede toparlanılacağını söyleyerek geleceğe dair umutlu konuşur.

Yüzbaşı Cemil Neriman'la nikahlanmak için gizlice eve gider. Nermin'in oğlu Enver, Hacı Bakkal'a Cemil'in eve geldiğini söylediği için Yüzbaşı Cemil, nikahtan sonra evden ayrılmak zorunda kalır. Hem Selime Hanım'ın köşkü hem de Doktor Münir'in köşkü basılır. Cemil köşkün bulunduğu sokağa gelince Doktor Münir, Patriyot Ömer ve Halil Paşa'nın askeri kamyonla götürüldüğünü görür. Nereye gideceğini bilemeyen Yüzbaşı Cemil, geceyi çeşitli yerlerde dolaşarak geçirir. Sabah karşıya geçer. Aklına Ayasofya Camisi'ni beklemekle görevlendirilen Teğmen Recep gelir ve onun yanına gider. Ertesi gün Recep Cemil'in durumunu haber vermek için Arap Maksut'un yanına gider. Yüzbaşı Arap Maksut, Cemil'e bir miktar para gönderir ve Yüzbaşı Tosun adıyla Teşvikiye'deki Subay Barınma Evi'nde kalacak yer ayarlar.

Yorgun Savaşçı romanının ikinci bölümü Yüzbaşı Cemil'in Teğmen Recep tarafından uydurulan tüccar kâğıdıyla bir oduncu kayığına binerek Bandırma'ya gelmesiyle başlar. Subay Barınma Evi'nde rastladığı arkadaşı Binbaşı İsmail Üsküp ona Bandırma'ya gidip Çerkez Reşit kardeşleri bulmasını tavsiye etmiştir. Yine onun tavsiyesiyle yanına gittiği Asker Emeklileri Derneği kahvesini işleten Kahveci Hasan Efendi, On Yedinci Kolordu Komutanı vekilliğine atanarak Bandırma'ya gelen Miralay Bekir Sami Bey'in de Reşit Bey'i aradığını ve eğer Reşit Bey onunla görüşmek için gelirse Cemil'in de onunla görüşebileceğini söyler. Yüzbaşı Cemil, Bekir Sami Bey'in bulunduğu yere gider. Burada Teğmen Faruk ve harp okulundan arkadaşı Yüzbaşı Selâhattin ile karşılaşır. Roman kişilerinin bir araya getirildiği bu dördüncü toplantıda Yüzbaşı Selâhattin, Cemil'i sevinçle Miralay Bekir Sami Bey'le tanıştıır. Cemil ona başından geçenleri anlatır ve ona rastlamasaydı Çerkez Reşit Bey'in köyüne gideceğini söyler. Bekir Sami Bey, Reşit Bey'e haber yolladıklarını söyler. Yüzbaşı Selâhattin, Cemil'e Manisa'da yüklü miktarda cephane bulunduğunu, kendilerinin yol boyunca asker toplayarak Yunanlılardan önce bu cephaneyi ele geçirmeye çalışacaklarını söyler.

Çerkez Reşit Bey, hasta olduğu için Bekir Sami Bey'le görüşmesi için eniştesi Hafız Hasan Bey'i göndermiş ve Bekir Sami Bey'e istediği desteği vereceğini söylemiştir. Sabaha kadar Manisa'daki askeri yetkililerle telgraf yoluyla iletişim kurulmaya çalışılır ama kimseye ulaşılamaz. Bunun üzerine Bekir Sami Bey lokomotifle bağlanan bir servis vagonuyla yanında Yüzbaşı Selâhattin, Yüzbaşı Cemil ve Teğmen Faruk'la Balıkesir'e doğru yola çıkar. Akşamüstü Balıkesir'e ulaşırlar. Orada yanlarına gelen

bir gazeteci Manisa'ya Yunan kuvvetlerinin girmiş olabileceğini, bu nedenle Akhisar'dan öteye geçmemelerini salık verir.

Romadaki beşinci toplantı Bekir Sami Bey'le kasaba ileri gelenleri arasında olur. Önce Hürriyet ve İtilafçı eski müderrislerden Hacı Nizamettin Efendi, yanında zorlayarak getirdiği Kaymakam ile gelir. Daha sonra sırasıyla direnmeden yana oldukları söylenen dokuz kişi, polis komiseri, Belediye Başkanı, tahrirat kâtibi, kadı, ceza reisi, üyeler, savcı yardımcısı, sorgu yargıcı, hükümet doktoru, malmüdürü, vergi kâtibi, tapu memuru, nüfus memuru, tarım memurları gelir.

Kaymakam cesaretsizce birkaç cümle söyledikten sonra Bekir Sami Bey, İzmir'e çıkan Yunanlıları durdurmak gerektiğine dair bir konuşma yapar. Antalya'dan Bandırma'ya kadar her yerde insanların yurdu savunmak için ayaklandığını söyler. Hürriyet ve İtilaf yanlısı olan Hacı Nizamettin Efendi Bekir Sami Bey'e "Düşmandan uzakta yiğitlenmek kolaydır. Biz her yanını düşündük. Gücümüz yetmezken efelenip çoluğu çocuğu, ırzı namusu ayak altına bırakmayı göze alamadık. Başımıza ne gelirse, razıyız. Tek, biz kıskırtmış olmayalım!" (s. 269) diyerek söylediklerini diğerlerine onaylatmak ister ve dün akşam öyle konuştuklarını belirtir. Savunma taraftarı gibi görünen Reşat Bey sapsarı bir yüzle konuştuklarını kabul eder ama buraya enine boyuna konuşmaya geldiklerini hatırlatır. Bunun üzerine Hacı Nizamettin: "Konuşmak önceden gerekti Reşat Bey... Taa önceden... Balkan Savaşı'ndan, seferberlikten önce... Aslını ararsan, Sultan Hamit gibi gölgeli bir padişahı indirmeden önce gerekti." (s. 269) der ve başa gelen her şeyin suçlusunun İttihatçılar olduğunu ve Allah'ın Yunanlılar vasıtasıyla bizi cezalandırdığını belirtir. Bekir Sami Bey'in eski meseleleri bir kenara bırakma çağrısını umursamaz ve Yunanlıların girdikleri yerde yaptıkları zulümlerin İttihatçıların yalanı olduğunu, eğer savaşmak gerekiyorsa da önce Manisa'nın üstüne düşeni yapması gerektiğini, Akhisarlıların da sonra üstüne düşeni yapacağını iddia eder. Bekir Sami Bey'in ikna konuşması karşısında "Kolordunun dağılmadığına... Elinizde bizi savunacak kadar asker, silâh olduğuna yemin eder misin, Allah'ına, namusuna?" (s. 272) diyerek ondan yemin etmesini isteyince Bekir Sami Bey şaşırıp kalır. Reşat Bey daha fazla dayanamayarak Nizamettin Efendi'ye hakaret dolu sözler sarf eder. Ancak o ve yanındakiler sanki bu tepkiyi bekliyorlarmış gibi hep birlikte kalkıp giderler. Diğerleri de Bekir Sami Bey'in beklediği gibi bir destek sözü vermeden başları önünde sessizce giderler.

Romadaki bu toplantı halkın, Yunanlılara karşı durulması konusundaki düşüncelerini göstermek amacıyla tertiplenmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile İttihat ve Terakki Fırkası taraftarları arasındaki çekişme yüzünden insanlar Millî Mücadele'ye destek vermek konusunda ya mütereddit davranmakta ya da karşı çıkmaktadır. Hürriyet ve İtilafçılar İttihatçıların ülkeyi bu duruma getirdiğini iddia ederek tamamen pasif kalmayı tercih ederken diğerleri de yeterince cesur davranmamaktadır. Yerel halktan olmayan Doktor Yedek Subay Necati, Reşat Bey'in tarafsız bir göz olması hasebiyle kendisine sorduğu "Dinin gibi doğru söyle... Suç bizim mi hep?" sorusuna şöyle cevap verir:

Bana sorarsanız efendim... Bahtı karalık bizim milletimizde... Bu milleti idare edenler birbirlerinin canına susamış iki ayrı parti gibi görünüyorlar ya, görünüşe hiç aldanmamalı... Bunların ikisi de bir elmanın yarısı... Ama, biri sertliğe başlasa, öteki yumuşaklığı tutuyor. Milletin bahtsızlığı bence burada... Balkan Savaşı'nda olsun, seferberlikte olsun, dümen İtilafçıların elinde bulunsaydı, belki bu savaflara hiç girmezdik. Doğrusu da buydu. İttihatçılar bizi uğursuz savaflara aptalca soktular. Yendirdiler. Şimdiyse, dövüşmekten başka çaremiz kalmadı. Bu sefer de memleketin dümeni Hürriyet İtilafçıların elinde... Dövüşmezler. Dövüşmeyi akıllarına getirmezler. Oysa barış isteyen çağlarda Hürriyet itilafçılar başta olacaktı. Dövüş isteyen çağlarda İttihatçılar... (s. 274)

Bekir Sami Bey ve yanındakiler bu toplantıdan hiçbir yarar elde edemezler. Kaldıkları otelden kovulurlar ve askerlik şubesine giderler. Yüzbaşı Selahattin'i sıtma tutar. Yüzbaşı Cemil askerlik şubesindeki Kör Şaban'ı yiyecek bir şeyler almak için gönderir ama bakkal ona hiçbir şey satmaz. Kör Şaban daha sonra da sıtma için sulfato almaya gider. Bu kez de Gâvur Efe öncülüğündeki çocuklar Kör Şaban'ı taşlarlar. Yüzbaşı Cemil müdahale etmek ister fakat işleri daha kötüleştireceğini söyleyerek Bekir Sami Bey ona müsaade etmez.

Bekir Sami Bey'in görüşmek için beklediği Karaosmanoğullarından Başbozuk Paşası Halit Bey, üç adamıyla gece askerlik şubesine gelir. Bekir Sami Bey'in onlarla yaptığı toplantı romadaki altıncı toplantı olur. Bekir Sami Bey ona Manisa'daki cephaneyi geri çekmek için adama ihtiyacı olduğunu söyler. Halit Paşa birkaç güne kadar bin atlı ve bin yaya toplayabileceğini, bu civardaki köylerin sözünden çıkmadığını söyler ve sabahı Kumkuyucak'ta beklemelerini teklif eder. Halit Paşa hasta olan Yüzbaşı Selahattin'i taşıması için adamlarından birini öküz arabası istemeye gönderir.

Arabanın getirilmesini beklerken Halit Paşa Bekir Sami Bey ve yanındakilere civardaki durumu anlatır:

Efe kısmı eskiden beri zaptiyeden çok, öteki efelerden korkar. Sözelimi Yörük Ali Efe'nin en büyük korkusu jandarma alayından değil, Demirci Mehmet Efe'dendir. Ayrıca, Ege'nin efeleriyle buraların Çerkezleri arasına, Çakıcı Efe'nin öldürülmesinden beri kan girmiştir. Bundan başka, Rumeli göçmenleri ayrı baş çeker, Arnavutlar ayrı... Şimdi bir de Rum kaptanlar türedi, karşı adalardan kayıklarla gelip köy basıyorlar, gündüz ortasında adam soyuyorlar! (s. 317)

Halit Paşa, ayrıca İttihatçıları sevmeyen subaylar tarafından eğer İzmir'de birkaç serseri Yunanlılara silah çekmeseydi şimdi herkesin işiyle gücüyle uğraşacağını, başa gelenlerin İttihatçıları yüzünden olduğuna dair söylenti çıkarıldığını anlatır. Halkın yılgın olmakta haklı olduğunu da şu sözlerle dile getirir:

Yunan'ın İzmir'e çıkması, buraları apansız savaş boyu haline getirdi. Balkan'dan beri savaştan herkes bıkmış usanmıştı. Hayvanı gitmiş, ekini gitmiş. Canı tehlikede... Eşkıya gelir soyar, zaptiye gelir soyar! Bahçeler bostansız bakımsız... Karırlarla çocukların toprağa güçleri yetmez. Alışveriş yok... Bana sorarsanız haklılar komutan bey, yılgınlığa düşülmeyecek gibi değil... (s. 318)

Bekir Sami Bey'in Halit Paşa ile planladıkları hiçbir şey yolunda gitmez. Manisa'nın düştüğü haberi gelince kendinden emin ve cesur görünen Halit Paşa İzmir'in Rum çorbacılarının başına binlerce altın ödül koyduğunu söyleyerek hemen gitmek ister. Yüzbaşı Cemil onun gitmesine engel olur ve Akhisar'a kadar kendileriyle gelmesini ister.

Yüzbaşı Cemil, Rauf Bey tarafından Kuşçubaşı Eşref Bey'in çiftliğine çağrılır; Çerkez Ethem Bey ve Teğmen Faruk'la çiftliğe gider. Bekir Sami Bey'e de Manisa'dan çekilen birlikleri bularak Salihli-Alaşehir üstüne çekilmesi söylenir. Romadaki yedinci toplantı çiftlikte olur. Rauf Bey Yüzbaşı Cemil'e Bekir Sami Bey'in karşılaştığı zorlukların sebebini sorar. Cemil, Halit Paşa'nın öne sürdüğü bağbozumuna, harman sonuna kadar insanların karışıklık istemediğine dair görüşleri aktarır; sonra kendi görüşlerini dile getirir: "Bence efendim, işiyle gücüyle uğraşanların, mal mülk sahiplerinin çoğunluğu yeni duruma uymanın yolunu arıyor, bundan umut kesmeyince kımıldamak istemiyor. Alın terleriyle yaşayanlar, bilirsiniz,

sonu karanlık işlere kolay atılmazlar. Ama bir kere akılları yattı mı sonuna kadar dayanır bunlar.” (s. 357)

Rauf Bey, Cemil’in düşüncelerine katılır ve halkı inandırmak için ne yapılması gerektiğini sorar. Cemil, eşkıya olunmadığının, eşkıyaya düşman olunduğunun, illa kavga istenmediğinin halka ispatlanması gerektiğini söyler ve bozguncuların sindirilmesinin şart olduğunu belirtir. Daha sonra Rauf Bey Ethem Bey ile konuşmaya başlar. Toplanan milislere aylık bağlanmasını, gereksiz yere sertlik gösterilmemesini, arkalarında düzenli bir ordu olmadığını söyler ve Yüzbaşı Cemil’i över. Onun hem çete savaşlarında hem de düzenli vuruşmalarda kendisine yardımcı olabileceğini belirtir. Cemil’e de pek yakında kendisini Salihli cephesindeki topçu birliklerinin komutanı olarak selamlayacaklarını söyler. Rauf Bey Ethem Bey’e Kuşçubaşı Eşref Bey’in kasasından aldığı otuz bin altını verir. Yüzbaşı Cemil ve Teğmen Faruk, Çerkez Ethem ve onun adamlarıyla yola çıkarlar. Çerkez Ethem’in ağabeyi Tefik Bey’in yanına gideceklerdir ama Ethem Bey önce Akhisar’a uğramalarının şart olduğunu söyler.

Çerkez Ethem Cemil’e Akhisar’a cuma namazı vaktinde gireceklerini, yılgınlığı önleme işine oradan başlayacaklarını söyler. “Biz Akhisar için dövüşe çıkıyoruz! Akhisarlıların yılmaya ne hakları var!” (s. 367) diyerek tepkisini belirtir. Onun bu sözü Cemil’in ilgisini çeker ve şöyle düşünür: “Kolordu Komutan Vekili Albay Bekir Sami Bey’in beceremediği bir işi, orduda ancak inzibat çavuşluğuna kadar yükselebilmış yarı cahil bir adamın on kişiyle başarmayı göze alması gerçekten şaşılacak şeydi.” (s. 367)

Akhisar’a vardıklarında Çerkez Ethem, Metropolite haber yollayarak tüm Yunan bayraklarının indirilmesini ister. Daha sonra Büyük Cami’nin karşısındaki havuzlu kahvede Müderris Hacı Nizamettin Efendi’nin ve diğerlerinin çıkmasını beklerler. Silahlılar camiden çıkan cemaatin sokaklara dağılmasına engel olur. Çerkez Ethem, korktukları için camiden çıkmaya cesaret edemeyen Kaymakam’ı ve Hoca Nizamettin Efendi’yi kahveye çağırır. Metropolit de kahveye gelir. Ethem Bey Bahriye Nâzırı Rauf Bey’in Akhisarlılara padişahın selamını getirdiğini belirterek bir konuşma yapar. O esnada uzaktan bir gürültü kopar ve Çerkez Ethem’in adamlarından Hacı Ömer, Gâvur Efe’yi elleri bağlı olarak getirir. Gâvur Efe, Ethem Bey’i görünce canının bağışlanmasını diler ve Müderris Nizamettin’e aldandığını söyler. Çerkez Ethem Gavur Efe gibilerin kasabada yaşatılmasının şeriatta yeri var mı diye sorunca

Nizamettin Efendi korkudan hemen onun öldürülmesine dair fetva verir. Bunu duyan Gâvur Efe ona küfretmeye başlar. Çerkez Ethem onun asılmasını emreder ve Gâvur Efe ağaca asılarak öldürülür. Çerkez Ethem'in yaptığı toplantı sırasında güç karşısında direnmeye karşı olanların hemen nasıl geri adım attığı görülür.

Romanın üçüncü bölümü Yüzbaşı Cemil ve Kör Şaban'ın Bekir Sami Bey çağırdığı için Bursa'ya doğru gitmeleriyle başlar. Kör Şaban'a, yolda rastladığı bir jandarma onbaşısı bu civarlarda Kuvayı Milliyecilere tepkili olduğunu ve "İttihatçı gavuru" olarak görüldüğünü, Anzavur Paşa'nın gelmek üzere olduğunu, İstanbul'un Kuvayı Milliyeciler yüzünden işgal edildiğini söyler. Bursa'ya vardıklarında Teğmen Faruk Yüzbaşı Cemil'e onu Bekir Sami Bey'in değil Yüzbaşı Selahattin'in çağırttığını, Anzavur meselesi yüzünden durumun karışık olduğunu söyler. Bekir Sami Bey'in Cemil'in geleceğinden haberi yoktur. Teğmen Faruk onları hemen telgrafhaneye Yüzbaşı Selahattin'in yanına götürür. Telgrafla Mustafa Kemal'le konuşurlar. Cemil ona Salihli cephesi, civar cepheler ve çeteler hakkında bilgi verir. Daha sonra Yüzbaşı Selahattin Cemil'e Çerkez Ethem hakkında sorular sorar. Cemil Demirci ile kıyaslandığında Çerkez Ethem'in daha az kıyıcı olduğunu, adamlarının daha saygılı olduğunu söyler.

Romandaki sekizinci toplantı Yarbey Osman Ağa'nın düzenlediği mahkeme olur. Yüzbaşı Cemil'e Anzavur'u durdurması için gönderilen Yarbey Rahmi Bey'in ölümünden dolayı deliye dönen ve Bandırma'yı basmaktan söz eden 72. Yaya Alayı Komutanı Yarbey Kasap Osman Ağa'yı Bursa'ya getirme görevi verilir ve Kör Şaban'la Yarbey Kasap Osman Bey'in yanına giderler. Kirmasti'ye vardıklarında Kasap Osman Ağa onların niçin geldiğini öğrenmeden önce yapılması gereken bir işi olduğunu, isterse kendisiyle gelebileceklerini söyler. Sorun çıkaran herkesi asmakla ün kazanan Kasap Osman üstlerden yargılamadan adam asmamasına dair emir aldığını, şimdi de birilerini yargılayacağını haber verir. Yüzbaşı Cemil ve Kör Şaban da bu yargılamaya katılırlar. Önce alayın hayvanlarını çalan hırsızları gördüğü halde kim olduklarını korkudan söyleyemeyen yaşlı bir çoban, sonra can korkusundan eşkıyaya evinden yemek götüren bir adam, son olarak da Kuvayı Milliye aleyhinde konuşan bir hoca yargılanır ve asılmalarına karar verilir. Mahkeme sırasında acımasız olan Yarbey Kasap Osman Yüzbaşı Cemil'in kendisine bildirdiği gerekirse eli kolu bağlı Bursa'ya götürülme emrini duyunca birden ürkek bir çocuk sessizliğine bürünür.

Mustafa Kemal, Bursa’da direnme güçlerini kırdığı için Yusuf İzzet Paşa’nın Ankara’ya gitmeye ikna edilmesini, direnirse tutuklu olarak gönderilmesini emreder. Onun gidişinden sonra Yüzbaşı Cemil, şehrin düzeninden sorumlu olur. Doktor Münir Bey, Yarbay Kasap Osman Bey ile Bursa’ya gelir. Yüzbaşı Cemil, Doktor Münir’in gelişine çok sevinir. Yüzbaşı Cemil, Doktor Münir, Teğmen Faruk ve Kasap Osman durum hakkında konuşmaya başlarlar. Münir Bey Patriyot Ömer’in Malta’ya sürüldüğünü, Halil Paşa’nın Bekirağa Bölüğü’nden kaçtığını haber verir. Doktor Münir yolculuk sırasında başından geçenleri anlatır. Kuvayı Milliye aleyhine çıkarılan fetva ve Damat Ferit hükümetinin bildirisi hakkında konuşurlar. Doktor Münir: “Aldırma Cehennem... Durum o kadar kötü ki, böyle fermanlar, fetvalar vız gelir. Burda sarıklı kıtlığına kıran girmede ya...” (s. 455) diyerek kendilerinin de fetva çıkarabileceklerini söyler. Romadaki dokuzuncu toplantı olan Yüzbaşı Cemil, Doktor Münir, Teğmen Faruk ve Kasap Osman’ın bir araya gelmesi sırasında akıbetleri hakkında bilgi verilmeyen Patriyot Ömer ve Halil Paşa’ya ne olduğu açıklanır. Ayrıca uzun zamandır görüşlerine yer verilmeyen Doktor Münir’e son olaylar hakkındaki görüşleri açıklatılır.

Yüzbaşı Cemil ve Doktor Münir ellerinde bulunan az sayıda asker ile dağılan askerlerin geri dönüp Bursa’yı talan etmemesi için nöbet tutmaktadırlar. Ayrıca Anzavur’un neden hâlâ saldırmadığına dair konuşmaktadırlar. Biraz sonra yanlarına Binbaşı Nuri gelir ve uzun zamandır atını hazır bekleten Yarbay Kasap Osman Ağa’nın çeteyi toplayıp geleceğim diyerek gittiğini haber verir. Yüzbaşı Cemil onun Anzavur çetesinin savuşturulmasından sonra geleceğini söyler. Doktor Münir Nuri Bey’e bunu haber vermek için mi gönderildiğini sorar. Nuri Bey onu kimsenin göndermediğini, onlara destek olmak için geldiğini söyler. Doktor Münir’in “Hay siz çok yaşayın!” (s. 463) derken sesi titriyordur.

Binbaşı Nuri Bey I. Dünya Savaşı sırasında yaşadıklarını ve hissettiklerini uzun uzun anlatır. En son çapulcular tarafından uğradığı saldırıdan sonra büyük bir yılgınlık yaşamıştır:

O günden sonra kendimi bir daha toplayamadım. Sol gözümdeki seğirme geçmedi. Kabalağın altındaki mantar canımı kurtarmış. O günden beri durup dururken içimi bir bunalıtı kaplar, soluklarım daralır. Yaşamaktan usanırım. Her şey bana saçma gelir, çoluk çocuk... Vatan millet... Buralara düşmanların girmesi... Dostluk... Okuma yazma... Her şey... ‘Hafakanlar boğuyor!’ derler ya kadınlar... İşte öyle...

Günlerce kaskatı, külçe gibi kalırım oturduğum yerde... Parmağımı kaldırmaya üşenirim. Bir tek söz söylemek, bana Uludağ'ın tepesine koşarak çıkmak gibi yorucu gelir. Konuşmam şurda kalsın, birinin bana, karşılık beklemeden bir şey demesi bile beni yorar. Bu yorgunluğu size anlatamam! 'Gene susayacağım, su içmek lazım gelecek,' diye düşünerek dehşete kapıldığım çoktur. Hele başımdan geçenleri hatırlamak korkusu hepsinden zor! (s. 473)

Yüzbaşı Cemil onun anlattıklarını dinleyince İstanbul'dayken ara sıra hissettiği yorgunluğun Nuri Bey'in hissettiği yorgunlukla kıyaslandığında ne kadar değersiz olduğunu anlar. Romandaki bu onuncu toplantı esnasında esere de adını veren, askerlerde bulunan yorgunluk hissi hakkında konuşulur. Romanın başında İstanbul'da iken yorgunluk hisseden Yüzbaşı Cemil, İstanbul'dan uzaklaşıp tekrar orduya katılınca bu histen kurtulmuştur. Binbaşı Nuri'nin yorgunluğu ise hâlâ kendini hissettirmektedir. Ama buna rağmen Nuri Bey önce Anzavur'un üstüne giden Rahmi Bey'in daha sonra da şehrin yağmalanmasına karşı nöbet bekleyen Yüzbaşı Cemil ve arkadaşlarının yardımına koşmaktan geri durmamıştır. Bir tarafta insanların yüreklerine korku salan Kasap Osman diğer tarafta yorgun Nuri Bey vardır. Kasap Osman Anzavur'un geleceğini duyunca atına atlayıp kaçır ama korkak gibi görünen Nuri Bey kaçmaz.

Binbaşı Nuri konuşmaya devam ederken Teğmen Şevki'nin getirdiği haberleri iletme için Kör Şaban gelir. Ethem Bey'in Anzavur'un birliklerini dağıtmıştır. Cemil sevinçle Münir Bey'in boynuna sarılır. Daha sonra Münir Bey, Teğmen Şevki'ye mücadelenin nasıl yapıldığına dair aralıksız sorular sorar. Doktor Münir askerlerin iyi dövüşüp dövüşmediğini sorar. Yüzbaşı Şevki aslan gibi dövüşüklerini söyler ve Ethem Bey'in adamları ile askerler arasında kıyaslama yapar:

Biz, toplara makineli tüfeklere sevinirken, Ethem'in atlıları... (...) Talana giriştiler. Kimi atını değiştiriyor, kimi çizmesini... Beraber dövüşen birliklerin bir kısmı çapul yaparken, ötekilerin düzen içinde toplanmaları tuhaf geliyor insana... Çok daha başka türlü sevdim Memetleri ben bu sefer... 'Ara sıra, onlar da edepsizlenir,' diyeceksiniz! Doğru ama, gene de bu işin ara sıra olmasının önemi çok büyük... Dikkat ettim, çoğu beğenmeden bakıyordu, imrenmeden... Hani öyle durgun, çok bilmiş bir halleri vardır ya... (s. 476)

Yüzbaşı Cemil “durgun” lafını işitince sabahtan beri Binbaşı Nuri’yi hiç görmediğini hatırlar. Dışarı çıkar ve emir subayına onu sorar. Kuvvetlerin başında geçen Tevfik Bey’e selam vermediği için onun tarafından hapsedildiğini öğrenir. Hiç kimsenin ne diyeceğine aldırmadan gidip onu hapsedildiği yerden çıkarır. Karargâha vardıklarında Kör Şaban Gerede, Düzce ve Hendek’te ayaklanmalar çıktığını, Ankara’dan Ethem Bey’in ayaklanmaları bastırmak için yola çıkmasının emredildiğini söyler.

Çerkez Ethem Bey’in adamları hemen yola çıkmak için hazırlanır. Ethem Bey yola çıkmadan önce Bursa’nın din adamlarını Ulu Cami’ye toplayarak karşı fetva yazdırır. Yüzbaşı Cemil birliklerin gidişini seyretmek için meydana gider. Bu kez Yüzbaşı Cemil’in, Ethem Bey’in kuvvetleri ile askerler arasında kıyaslama yaptığını görürüz. Önce Ethem Bey’in adamlarına bakar: “Birkaç günden beri Bursa’nın otellerinde, hanlarında, kaplıcalarında iyice dinlenmişler, kılıflarına çekidüzen vermişlerdi. Her fırsatta daha iyisiyle değiştirdikleri binekleri de göz alıcıydı.” (s. 483) Daha sonra ise Çerkez Ethem’in adamlarının yanında perişan görünen askerlere bakar: “Erlerin giyimleri yamalı, postalları yırtıktı ama, yüzlerinde, dövüşü çapulculara bırakmamış gerçek savaşçıların haklı güveni vardı. Cemil hemen toplanıp bu yırtık pırtık, yorgun, usanmış güvenin karşısında selama durdu. En arkadaki biraz aksayan saka neferi geçene kadar da elini kalpağından indirmede.” (s. 483)

Yüzbaşı Cemil’in yanına gelen Doktor Münir, Kör Şaban’a “Çerkez Anzavur’u ezen Çerkez Ethem, kurtuluşa başkaldırmış Türkleri tepeleme ye gidiyor! Meseleyi anladın mı Körağa?” (s. 483) diye sorarak durumun garipliğini anlayıp anlamadığını sorgular. Kör Şaban anladığını söyleyip sonrasında gülümseyince Doktor Münir, şimdi memleketinde değil de burada olduğuna dua etmesini söyler ve memleketinde Ethem Bey’in eline geçse güldüğü için başına neler gelebileceğini sorar. Kör Şaban hiç duraksamadan “Asardı bizi, sayende Doktor bey, asardı ki ne güzel!” (s. 484) diye cevap verir ve roman bu cümlelerle sona erer.

2.18.3. Bozkırdaki Çekirdek¹³³

Kemal Tahir’in *Bozkırdaki Çekirdek* romanında Çankırı-Kastamonu-Çorum topraklarının birleştiği noktada yapılması planlanan Dumanlı Boğaz Köy Enstitüsü üzerinden Köy Enstitüleri konusu anlatılır. Romanın başlangıcında Karayağız

¹³³ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Kemal Tahir, *Bozkırdaki Çekirdek* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1967).

Milletvekili, Tek Parti Genel Sekreteri'nin odasına gelir. Bir süre sonra da Profesör Milletvekili gelir. Genel Sekreter, ziyaretine gelecek Paşa Mebus'la yalnız görüşmemek için Profesör Milletvekili'ni davet etmiştir. Profesör Milletvekili, Irkçı-Turancı gruba, Türkiye'nin Almanya'nın yanında Kafkasya'dan II. Dünya savaşına girmesi için ısrar edildiğinden bahseder. Daha sonra Milli Eğitim Bakanı hakkında son zamanlarda konuşulanları aktarır. Bu sırada beklenen Paşa Mebus gelir. Genel Sekreter ile yalnız görüşeceğini düşünürken diğerlerini görünce bir an duraksar. Yaptığı bir işten dolayı Milli Şef'in rahatsız olup olmadığını merak etmektedir. Profesör Milletvekili ve Karayağız Milletvekili bir sorun olmayacağı hususunda onu rahatlatırlar. Tedirgin olacağı bir durum olmadığını anlayan Paşa Mebus ile Profesör Milletvekili birlikte Genel Sekreter'in odasından ayrılırlar. Genel Sekreter, Karayağız Milletvekili'ne deneme enstitüsü için yer bulmaya giden Millî Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürü'nün dönmüş olduğunu ve kendisiyle görüşmeye geleceğini söyler. Karayağız Milletvekili'nden orada kalmasını ister.

Genel Müdür, Genel Sekreter ve Karayağız Milletvekili'ne on dördüncü köy enstitüsü için Çankırı-Kastamonu-Çorum topraklarının tam birleştiği noktada, köylülerin Keşiş Düzü dedikleri bir yerde, düşündüklerinden daha uygun bir yer bulduklarını ve bu kez farklı bir deneme yapacaklarını anlatır:

Bilirsiniz, enstitülerimizin ilk dördü köy öğretmen okuluydu. Hazır binalarda açılmıştı. Hele İzmir Kızıl Çullu Amerikan Koleji'ndekinin kaloriferi bile vardı. Kasaba, hatta şehir çocukları da alınıyordu. Verilen eğitim, klasik öğretmen okullarından farksızdı. Bu yüzden, öğretmenlerin köyde barınmaları gene mesele oluyordu. “Ülkü noksanlığı” demek istemiyorum. Çevreye hemen uyamıyorlardı. Bunu önleyebilmek için enstitülerde bir başka yol tuttuk. Kasaba yaşayışını bile tanımamışlardan seçiyoruz öğrencileri... Yapıları kendileri yapıyor. Enstitü sayısı arttıkça işe alışmış öğrenci sayısı da arttı. Yeni kurulanların yapılarında ustalaşmış kalabalık öğrenci ekipleri çalıştırıyorduk. Bu kez usta ekipler kullanmayacağız! “Bakalım, dediler sayın Genel Sekreterimiz, köy çocuğunun katkısız cevheri nedir? Özellikle, dayanma gücü... Doğayla yaptığı boğuşmaya kendisinden neler katabiliyor? (s. 20)

Genel Müdür öğrencileri dağ köylerinden, sulak ovalardan ve bozkırın çorağından seçtiğini, müdürün Halim Akın olacağını söyler. Bunun üzerine Genel Sekreter, sosyolojide yapacağı doktora tezine konu arayan öğretmen yardımcısı Emine Güleç'in

de ekibe dâhil edilmesini ister, Genel Müdür de onaylar. Karayağız Milletvekili Genel Müdür’e bu enstitülerin beklenen başarıyı sağlayacağına inanıp inanmadığını sorar. Genel Müdür, farklı bir seçenek olmadığı için başarılı olmak zorunda olduklarını, enstitüler sayesinde “Her köye bir öğretmen” amacına daha az parayla, daha az zamanda ulaşılacağını iddia eder. Daha sonra Karayağız Milletvekili enstitüler hakkında konuşulan pek çok olumsuz durumu Genel Müdür’e sorar. Genel Müdür onun enstitüler hakkındaki eleştirilerine gözleri Milli Şef’in duvardaki portresinde uzun uzun cevap verir. Onun bu halini gören Karayağız Milletvekili Genel Sekreter’e göz kırparak bir şeyler söylemeye hazırlanırken Genel Sekreter araya girer ve Karayağız Milletvekili’nin aksine destekleyici bir konuşma yapar:

Mecliste bazı arkadaşlar enstitülerimize sevinilecek ilgi, yakınlık, hislilik gösteriyorlar. Çünkü daha iyisi olsun istiyorlar. Hiç lekesiz olsun... Milli Eğitim Bakanımıza güveniyorlar, yakın arkadaşlarının gayretlerini değerlendiriyorlar. Çünkü önemini biliyorlar köyün... Türk köyü, yurdumuzun biricik dayanağı, biricik güvenidir. Geleneksel saflığı, ana cevherindeki özellik bozulmamalıdır. Bunu sağlamak için açılmıştır köy enstitülerimiz... Bozulmamış köy çocukları alınacak, töresel köyümüzün yüksek ahlâksal değerleri hırsla savunulacak... Büyüklerine saygı, küçüklerine sevgi, vatan için duraklamadan gözü kapalı ölmek!... Çilelerden yüksünmemek, millet yolunda azla yetinmek... Daha da önemlisi: Uğradığı haksızlığı bile kutsal saymak, er geç düzeleceğine inanmak... Bu inancı bir an yitirmeden sabırla beklemek... Köye, sapık fikirlerin girmesini gerekirse canı pahasına önlemek... Bir Kubilay, beş Kubilay değil, ordularla Kubilay çıkarmak... Köyde devletimizin, partimizin, hükümetimizin gören gözü, duyan kulağı, söyleyen dili olmak... yetmez! Gerekirse rejimin çekilmiş kılıcı kesilmek. Rejimin düşmanlarını tepelemek... İşte bu sonuçlara varabilmek için onları özel eğitimden geçirmek gerekiyor. (s. 24)

Genel Müdür, Genel Sekreter’in söylediklerinden memnun bir şekilde, enstitünün kurulma işlerine dair sık sık bilgi vereceğini söyleyerek gider. Karayağız Milletvekili Genel Müdür’ün kendinden emin tavırlarından, Genel Sekreter’in onu cesaretlendirici konuşmasından rahatsız olur. Genel Sekreter’e bunun sebebini sorar. O da yakında köy enstitülerini kapatacaklarını söyler. Bir zamanlar köy enstitülerini neden desteklediklerini ve şimdi neden kapatmak istediklerini açıklar. Genel Sekreter, Karayağız Milletvekili’nin bacanağı Cemal Avşar’ın da yeni enstitüde eğitim başı

olmasını teklif eder. Karayağız Milletvekili onun bu işin üstesinden gelemeyeceğini söyler. Ancak Genel Sekreter deneme için kurulan bu enstitüde usta eğitimci istemediklerini belirtir.

Romanda yer alan bu ilk toplantıda yeni kurulacak enstitü hususunda üst düzey idarecilerin görüşleri aktarılır. O dönemde gündemi en çok meşgul eden konuların başında gelen II. Dünya Savaşı hakkında konuşulur. Ayrıca yapımına yeni başlanacak bir enstitü için bazı insanlar büyük emek harcarken idarecilerin kaygısız bir şekilde bu kurumların tamamen kapatılacağını söylemesinin neden olduğu tezat ortaya konur.

Romadaki ikinci toplantı enstitünün kurulacağı Keşiş Düzü yakınlarında bulunan Şirin Köy'ün muhtarı Zeynel Ağa'nın evinde olur. Zeynel Ağa, Sinoplu esrar kaçakçısı Göçmen Apti'ye Kara Derviş'in yaptığı esrarı satmaktadır. Zeynel Ağa'nın yanında on yaşındaki yeğeni Durali, Korucu Hüseyin Karabaş, Muhtar Topal Osman, Cinci Nezir; Apti'nin yanında ise fedaisi Laz Temel vardır. Zeynel Ağa, Göçmen Apti'nin verdiği paraları sayarken II, Dünya Savaşı hakkında konuşmaktadırlar. Göçmen Apti Almanların yenildiğini, yakında barış yapılacağını ve esrarın ücretinin düşeceğini söylerken Zeynel Ağa Türkiye'nin Almanya yanında savaşa gireceğini iddia etmektedir. Cinci Nezir ise Hitler'in Türk soyundan geldiğini, Müslüman olduğunu, Kafkasya Türklerini, Mekke Araplarını bizim emrimize vereceğini ama bir şart öne sürdüğünü, tekrar şeriat gelmesini istediğini anlatır. Paranın sayılması bitince Göçmen Apti fedaisi Laz Temel ile oradan ayrılır. Onlar gidince diğerleri Keşiş Düzü'nde kurulması düşünülen köy enstitüsü hakkında konuşurlar. Zeynel Ağa Keşiş Düzü'nde kenevir yetiştirmeyi düşündüğünden orada enstitü kurulmasına karşıdır ve bunu engellemek için uğraşmaktadır.

Zeynel Ağa, Korucu Hüseyin'e gelen memurların köylüyle konuşturulmamasını, Eğitimci Murat'a gelen tüm evraklardan kendisinin haberdar edilmesini emreder. Bunun üzerine Durali Eğitimci Murat'a bir telgraf geldiğini söyler. Zeynel Ağa, telgrafta ne yazdığını çok merak eder. Cinci Nezir, Eğitimci Murat'a ilgisi olan Sultan'ın gönderilerek onun ağzından laf almasını önerir. Zeynel Ağa bu fikri beğenir ve Sultan'ı çağırması için Korucu Hüseyin'i gönderir.

Romadaki ikinci toplantıda köyde söz sahibi olan kişiler tanıtılır, onların II. Dünya Savaşı ve yeni kurulacak enstitü hakkındaki düşüncelerine yer verilir. Tek Parti Genel Sekreteri'nin odasıyla Şirin Köy'ün muhtarının odasında aynı konulardan

bahsedilmektedir. Yazar aynı konuları farklı insanların bakış açısıyla okuyucuya sunar. Köydeki önemli kimselerin tanıtımı için kullanılan ilk toplantının Köy muhtarı ile bir esrar kaçakçısı arasında geçenleri anlatan bir meclis olması olayların akıbetini önceden sezdirenen bir ipucu olur.

Keşiş Düzü'nde kurulacak olan Dumanlı Boğaz Köy Enstitüsünün Müdürü Halim Akın, Başegitmen Cemal Avşar, Öğretmen Nuri ve Emine Güleç oldukça eski bir ciple Ilgaz'a gelirler. Cipun yolda kopan çamurluğunu tamir ettirmek için kaynakçı bulmaya karar verirler. O sırada yanlarına Eğitmen Murat Ören gelir. Halim Akın onu diğerleriyle tanıştırır ve sonra yapılacak işler için herkese bir görev verir. Kendisi de Emine Güleç ile enstitü için gerekli malzemeleri nereden bulabileceklerini araştırmak için çarşıyı dolaşmaya çıkar ama gittikleri iki mağazada bir sonuç elde edemezler. Bunun üzerine Halim Akın, ikinci mağazada gördüğü Muhtar Topal Osman ve Çopur Muhtar ile çay içmek için Kambur Şaban'ın kahvehanesine gider. Halim Akın Kambur Şaban'a yeni kurulacak enstitünün müdürü olduğunu söyleyince enstitü, Zeynel Ağa'nın enstitüye karşı olması gibi çeşitli konularda konuşurlar. O sırada Zeynel Ağa ve yeğeni Durali yanlarına gelir. Zeynel Ağa enstitünün yapılmasından çok memnun olduğunu, Hacı Zekeriya'nın onlara gerekli olan tüm malzemeleri bulabileceğini, kendisinin de her türlü yardımı yapacağını söyler. Geçmişte yaptıklarını anlattıktan sonra II. Dünya Savaşı hakkında konuşmaya başlar. "Her köy evinde, eskinin padişah sarayı gibi, iki üç beşik sallanmakta... Millet çoğaldı, odalara sığmaz oldu. Adamın bu kadar çoğalması iyilik getirmez." (s. 115-116) sözleriyle savaşın faydalı olduğunu savunur, İsmet İnönü'nün savaşa girmemesini üstü kapalı eleştirir. Çopur Muhtar ise savaşa girilmesine karşıdır. Bir süre kendi aralarında tartışırlar. Ancak Zeynel Ağa Halim Akın'ın yanında İsmet İnönü'ye muhalefet etmekten çekindiği için konuyu değiştirir. Daha sonra sırasıyla Emine Güleç, Eğitmen Ömer ve Hacı Zekeriya, Eğitmen Murat ve Cemal Avşar, Eşef, Cinci Nezir de kahveye gelir.

Üçüncü toplantının işlevi roman kişilerinin birbirlerini tanımalarını sağlamaktır. Halim Akın yerli halkın anlattıklarını dinler ve onların birbirleriyle yaptıkları atışmaları izler. Onların kendi aralarındaki çekişmelere müdahil olmaz. Birbirleri hakkında anlattıkları sayesinde Zeynel Ağa ve Cinci Nezir'in ne kadar çıkarıcı insanlar olduklarını, menfaatleri için her şeyi yapabileceklerini ve iki yüzlü davranışlarını gözlemlemiş olurlar.

Dumanlı Boğaz Enstitü'nün üyeleri Cinci Nezir'in çırağı Esef'i de alarak ikindiye doğru yola koyulur. Yolculuk sırasında Anadolu insanının ne kadar açlık sınırında yaşadığı, hayvanların ne kadar zayıf oldukları üzerine konuşurlar. Halim Akın öğretmen okulundan mezun olduktan sonra neler yaptığını, başlangıçtaki düşüncelerinin Anadolu'da gördüğü gerçeklerle yüzleşince nasıl değiştiğinden bahseder. Tam öğretmenliği bırakıp başka işler yapmayı düşündüğü sıralarda enstitü için Genel Müdür'den bir mektup aldığını anlatır. Bu şekilde sohbet ederlerken yolda aracı bozulan İlköğretim Müfettişi Şefik Ertem'i de cipe alırlar. Emine Güleç Halim Akın'dan konuşmasına kaldığı yerden devam etmesini ister. Halim Akın tam umutlarının tükendiği sırada gelen bu mektupla Kastamonu eğitim kursuna atandığını ve bu sayede fikirlerinin tekrar değiştiğini anlatır.

Şefik Ertem, köy enstitülerinin üzerinde düşünülmeden, günü kurtarmak için yapılan bir proje olduğunu düşünmektedir. Ayrıca tüm köylerin aynı şekilde değerlendirilmesine karşıdır. Her köyün farklı şartlara sahip olduğunu belirtir ve enstitülerin amacının köyü ve köylüyü değiştirmek olmadığını savunur:

Yarım yırtık okuttuğumuz çocuklardan, biraz dülgerlik, kaba demircilik, biraz nalbantlık, biraz duvarcılık, önemlice rençperlik istiyoruz! Köyün bunlarla kalkınamayacağını sen de benim kadar bilirsin! Köyü ancak kendi kendine yeterliğe zorlar bu... Sanki bin yıldır Anadolu köyü başka bir şey yapıyormuş gibi... Araçlarda bu kadar gelenekçi olduğumuz halde, öğretmen yetiştirmekte bu kadar devrimci oluvermemiz seni hiç mi düşündürmüyor? “Bu enstitü işinde bir çelişme var!” diye hiç mi kuşkulamadın? (s. 151-152)

Şefik Ertem, eğitimcilerle köylüler arasında sorunlar çıktığını, tarafların birbirleri aleyhinde pek çok şikâyet dilekçesi yazdıklarını, çantasında böyle çekişmelerle ilgili on bir iş olduğunu söyler. Emine Güleç Şefik Ertem'in eleştirilerine karşı Halim Akın'dan önce davranarak zengin ve kolejli şımarıklığıyla enstitülerin hiç mi faydası olmayacağını sorar ve “Biz Bozkırdaki çekirdeğin ham cevherini arıyoruz!” (s. 155) diyerek yeni denenecek enstitülerin kuruluş amacını özetleyen bir cümle söyler. Şefik Ertem Emine Güleç'in söylediği bu cümleyi çok şairane bulur. Yeni kurulacak enstitüleri sahiplenmiş olan Halim Akın bu cümleyi sanki kendi cümlesi gibi sahiplendiğinden Şefik Ertem'in bu cümleden alaycı bir şekilde konuşmasına öfkelenir ve Emine Güleç'in karşılık vermesini engelleyerek kendisi bu cümlemin ne sorunu olduğunu sorar. Şefik Ertem:

-Nesi yok ki? Sözlüğe bir göz ataydın saçmalığını hemen anlardın!

-Hangi sözlüğe?

-Türkçe tabii... “Bozkır”a da bakmamışsın, “çekirdek”e de...

-Nesine bakacaktım bunların?

-Bakacaktın esdüdücü Halim... Bakaydın, belki çıkarabilirdin kendi başına... Çekirdeği olsa, Bozkır kalır mıydı, Bozkır? (s. 156)

Dördüncü toplantıda bir cipte bir araya gelen Halim Akın, Emine Güleç ve İlköğretim Müfettişi Şefik Ertem vardır. Enstitü konusunda daha hayalci olan Halim Akın ile daha gerçekçi olan Şefik Ertem’in fikirlerini tartışması için tertiplenmiş bir toplantıdır. Ayrıca Anadolu hakkında bilgi sahibi olmayan Emine Güleç’in kolayca Halim Akın’ın görüşlerini benimsediği görülür.

Beşinci toplantının katılımcıları enstitünün öğrencileridir. Farklı köylerden gelen öğrenciler yolculuk sırasında bir kamyon kasasında toplanmışlardır. Çankırı’ndan dokuz, Çorum İskilip’ten beş, Kastamonu Tosya’dan üç öğrenci vardır. Öğrenciler arasında küçümseyici ve alaycı konuşmalar geçer. Enstitü hakkında bilgisi olanlar bu bilgiyi diğerleriyle paylaşır.

Dört kız on sekiz erkekten oluşan öğrenciler enstitünün kurulacağı Keşiş Düzü’ne ulaşır. Gölde yıkanıp temiz kıyafetlerini giyerler. Halim Akın öğrencileri toplayarak ilk konuşmasını yapar. Bu andan itibaren Halim Akın bazen öğretmenleri bazen öğrencileri toplayarak çeşitli toplantılar düzenler. Zaman ilerledikçe çeşitli sorunlar baş göstermeye başlar. Deli Derviş ile enstitüdekiler arasında çeşitli sorunlar yaşanır. Öğrencilerden biri zatürreden ölür. Hırsızlık yapan bir öğrenci okuldan uzaklaştırılır. Şefik Ertem soruşturma için enstitüye gelir. Burada olan her olaydan Bakanlığın haberinin olduğunu söyler. Halim Akın bunları bildirenin Emine mi Cemal Avşar mı olduğunu sorgular. Sık sık kasabaya gitmesi ve mektuplarını başkasına postalatmaması yüzünden bu kişinin Cemal Avşar olduğunu düşünür. Murat Eğitimci Sultan’la basıldığı için sopayla dövülerek Zeynel Ağa’nın ahırına hapsedilir. Nuri Öğretmen ve Eşef birkaç öğrenciyle gidip onu kurtarırlar.

Karşılaşılan çeşitli sorunlara rağmen enstitünün tabelaları çakılır ve bayrak direği dikilir. Birazdan çeşmenin açılışı yapılacaktır. Emine Güleç her zaman yaptıkları gibi kız öğrencileri alarak göle yıkanmaya gider. Bir süre sonra kız öğrenciler bağırarak

gelirler ve Emine Öğretmen'i Kara Derviş'in kaçırdığını haber verirler. Nuri Çevik ve öğrenciler Emine Öğretmen'i kurtarmak için değirmene gider. Silahla etrafa ateş eden Deli Derviş Murat Eğitimci'ni öldürür. Bunu görünce çılgına dönen Sultan, Deli Derviş'in değirmene girmek isteyenlere vurması için kendisine verdiği baltayı onun kafasına indirir. Nuri Çevik Emine Güleç'i ellerini çözüp kurtarır. Emine Öğretmen ise Cemal Avşar'ın nerede olduğunu ve vurulup vurulmadığını sorar. Nuri Öğretmen cevap vermeyince Eşef onun Deli Derviş'ten korktuğunu söyler. Nuri daha fazla beklemeden dışarı çıkar. Sultan, Murat Eğitimci'nin ölünün başında saçlarını yolup göğsünü yumruklayarak ağlamaktadır. Diğer kız öğrenciler de ona katılarak ağıt yakmaya başlar. Nuri Öğretmen buna öfkelenir. Her şey bittikten sonra değirmene gelen Halim Akın ne olduğunu sorar. Öğrenciler Murat Eğitimci'nin öldüğünü söyler.

Roman değirmendeki bu toplantıyla sona erer. Dumanlı Boğaz Köy Enstitüsü, Halim Akın tarafından büyük umutlarla kurulmaya başlanmıştır. Ancak enstitünün ölü doğduğu daha romanın başında siyasetçiler arasındaki toplantıda belli olmuştur. Tek Parti Genel Sekreteri Karayağız Milletvekili'ne köy enstitülerinin yakında kapatılacağını söyler. Karayağız Milletvekili köy enstitülerinin kapatılmasına orada bulunanların karşı çıkması durumunda ne yapacaklarını sorduğunda ise şu şekilde cevap vermiştir: “Çalarım karayı mimlediğim birkaç dense... Aslında karayı kendim hiç yoktan karacak değilim. Okuma yazma olan yerde bunun karası kendiliğinden karılır. Ne demiş herif? “Bir satır yazısını getirin! Asıvereğim yazarını” demiş!” (s. 29)

Keşiş Düzü'ndeki enstitü, enstitüleri kapatmak için gerekli malzemenin toplanması amacıyla kurulmaktadır. Kurulma aşamasında her şey bunun için kurgulanır. Enstitünün kuruluşu için sorunlu bir yer seçilir. Köy muhtarı Zeynel Ağa ve etrafındakiler esrar kaçakçılığı yapan, her türlü entrikayı çevirmekten çekinmeyen yozlaşmış kimselerdir. Genel Sekreter tarafından Emine Güleç adında köy hayatı hakkında hiçbir bilgisi olmayan bir öğretmen ve tecrübesiz olduğu Karayağız Milletvekili tarafından vurgulanan Cemal Avşar ekibe dâhil edilir. Güleç ilk geldiği günden itibaren gerek kıyafetleri gerekse rahat tavırları ile kasaba ve köy halkının dikkatini çekmeye başlamıştır. Ilgaz çarşısında gezerken insanların her şeyi cinsellik yönünden değerlendirdiğini kendisi fark etmesine rağmen sonrasında köy koşullarının farklı olduğunu dikkate almaz. Deli Derviş'in ona duyduğu tutku olayların seyrinin değişmesinde çok etkili olur. Cemal Avşar ise enstitüdeki tüm olayları üst kademelere

ileterek enstitülerden halkın rahatsız olduğuna dair gerekli delillerin toplanması için siyasilere yardımcı olmaktadır. Böylece köydeki çocukları eğiterek köyleri kalkındırmak gibi faydalı bir amaçla yola çıkan enstitü gerek siyasilerin tavırları gerekse köylülerin çevirdikleri oyunlara yenik düşer. Bu durumun kurbanı ise enstitü yapım aşamasında canla başla çalışırken zatürreden ölen Bekir Ozan ile Zeynel Ağa'nın oyunlarına yenik düşen Murat Eğitmen olur. Sultan tarafından öldürülen Deli Derviş dışında bunca oyun çeviren Zeynel Ağa ve Cinci Nezir bu olaydan sıyrılmıştır. Halim Akın ise her işi kuralına göre yapmak istediğinden olaylarda pasif kalmıştır.

Köy enstitüleri projesinin başarıya ulaşmamasındaki bir diğer etken de öğretmenlere çok fazla sorumluluk yüklenmesidir. Gerçekleştirilmesi planlanan projenin zorluğuna vakıf olmadan Keşiş Düzü'ne gelen Emine Güleç gibi bir kişi bile yaşananlar karşısında gerçekleri fark etmeye başlar: “-Ne demek köy öğretmeni?... Enstitülerinin kuruluş amacına göre, bir yandan çiftçilik edecek, kaba zanaatlardan birkaçını yapmaya çabalıyacak... Çocukları okutacak... Zeynel Ağalarla boğuşacak... Nasıl taşınır bu kadar ağır yaşama yükü, ölene kadar? Ayda yirmi lira aylıkla... Daha doğrusu nasıl teklif edilir?” (s. 246-247)

2.18.4. Devlet Ana¹³⁴

Devlet Ana romanında Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş dönemi üç gencin olgunlaşma serüveni eşliğinde anlatılır: Orhan, Kerim Çelebi ve Mavro. Romandaki ilk toplantı pek çok kimsenin uğrak noktası olan Liya ve Mavro'nun işlettiği Issızhan'da gerçekleşir. Hana ilk gelen Sen Jan şövalyelerinden Notüs Gladyüs olur. On beş gün önce Anadolu topraklarına ayak basan Notüs Gladyüs Cenevizli Keşiş Benito'yla görüşmek için bu topraklara gelmiştir. Amacı doksan yaşına gelmiş Ertuğrul Bey'i bazı tekfurların yardımıyla ortadan kaldırıp onun topraklarına yerleşmektir. Amacını gerçekleştirmek için asker toplamak istediğinden Mavro'ya şövalye yardımcısı olarak kendisine katılmasını teklif eder. Mavro bu teklife çok sevinir ama ablası izin vermedikçe kabul edemeyeceğini belirtir. Bunun üzerine Notüs Gladyüs ablasının evlenmeyi düşünüp düşünmediğini sorar. Mavro, ablasının Ertuğrul Bey'in savaş atı eğitimcisi Demircan ile sözlü olduğunu ama Demircan'ın annesi Bacıbey'in, Liya'nın Müslüman olmaması hasebiyle bu evliliğe izin vermediğini

¹³⁴ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Kemal Tahir, *Devlet Ana* (İstanbul: İthaki Yayınları, 2016).

söyler. Notüs Gladyüs Mavro'ya Ertuğrul Bey'in toprakları hakkında çeşitli sorular sorar. Zil, çingirak, çan sesleri işitince konuşmalarına son verip ne olduğunu anlamaya çalışırlar. Dümbelek sesini duyunca Mavro gelenlerin savaşçı dervişler ya da aptallar olduğunu söyler. Beş cavlak dervişi, bir gezgin ozan ve kurtulmalık toplayan Kurt Ali Bey isminde bir esir hana gelir. Esir, şövalyeyi görünce Latince bir mektup yazmayı kabul edip etmeyeceğini sorar. Notüs Gladyüs kalem kâğıt bulurlarsa yazabileceğini söyler. Ozan Rumca konuşarak Notüs Gladyüs'e kendisinde kâğıt kalem bulunduğunu söyler. Şövalye Esir'in sahibine ona savaş atı bulması için kendisine kırk gün daha süre tanımasını isteyen bir mektup yazar. Daha sonra Notüs Gladyüs ile Yunus Emre olduğu anlaşılan gezgin ozan şarap içip konuşurlar. Yunus Emre, İtburnu'na Şeyh Edebâli'nin yanına uğrayacağını, sonra Konya'ya döneceğini söyler. Bir süre sonra Notüs Gladyüs Yunus Emre'nin sarhoş olmaya başladığını düşünerek ona Konya'nın durumunu sorar. O da Moğolların yaptığı zulümlerden, Memlukler ile Moğollar arasında yaşanan çekişmeden, Karamanoğlu Mehmet Bey'in Konya'yı basıp tahta birini getirdiğinden bahseder. Halk sultan soyundan geldiğine inanmadığı bu kişiye “Düzme” “Cimri” gibi lakaplar vermiştir.

Gezgin Ozan Anadolu'da düzenin bozulmasının sebeplerini uzun uzun anlatır. Şövalye ona kendisi hakkında sorular sorunca sessiz kalır. Bunun üzerine Esir Kurt Ali Bey “Baba İlyaslıdır ozanımız. Saltuk Baba'dan, Burak Baba'ya, oradan Taptuk Emre'ye geçmiş halifedir. Bilgi gücüyle deniz derinlerinde, aşk gücüyle gök yücelerinde gezinir. Gölgesi millete rahmettir. Ülkenin gören gözü, duyan kulağı, söyleyen dilidir, eteğine yapışan yoksun kalmaz.” (s. 45) diyerek Gezgin Ozan'ı tanıtır. Ozan onun söylediklerine itiraz eder ve alçak gönüllü konuşur. Kurt Ali Bey bu kez de onun şiirlerinden örnekler okumaya başlar. Notüs Gladyüs Yunus Emre'den saz çalıp bir şeyler söylemesini rica eder. Onun söylediklerini Kurt Ali Bey Notüs Gladyüs'e çevirir. Şövalye önce bunları umursamadan dinler ancak sonra aniden ilgisini çekmeye başlar: “Uzaktan uzağa tanıdık fikirlerdi bunlar... Yeni Platonculuğun İslamlıkla karışması... “Başımı elime alıp yoluna verem yürüyem,” sözüyle ürperdi. Allah'la ilgili de olsa, bir aşk şiirinde bu ne kocaman, ne kadar çırılçıplak, ne sınırsız cömertlikti.” (s. 46) Ozan ve Esir, Şövalye'nin masasından kalkıp diğer dervişlerin yanına giderler. Onun ardından Notüs Gladyüs böylesine gösterişsiz bir kişinin böylesine bir şiir gücüne sahip olmasına şaşırarak ardından bakar.

Notüs Gladyüs Germiyan Beyliği'ne giden arkadaşı Uranha'yı beklemektedir. Mavro ona o civardaki bataklığın tehlikelerinden bahseder ve arkadaşı geceye kalırsa bataklığı tek başına geçemeyeceğini söyler. Bataklığı geçme konusunda bu civardaki en başarılı kişinin Kara Kılavuz adında kim olduğu bilinmeyen biri olduğunu anlatır. Onlar sohbet ederken Keşiş Benito ve ardından da Türkopol Yüzbaşısı Uranha gelir. İkiisi Ertuğrul Bey'in savaş atlarını çalıp Moğol eşkıyası Çudaroğlu'na satmayı planlamışlar ve pazarlık yapmak üzere onunla görüşmeye gitmişlerdir. Hana gelince ilk kez tanışıyorlarmış gibi davranırlar. Üçü birlikte yemek yiyip gecenin geç saatlerine kadar gelecek günlere dair konuşurlar.

Romandaki ilk toplantıda önemli kahramanlar, bir handa bir araya getirilerek okuyucuya tanıtılır. Ayrıca olayların geçtiği coğrafya hakkında da pek çok bilgi verilir. Yazar burada da kendisi anlatmak yerine kahramanlarına anlattırma yoluna gider. Yunus Emre'nin tanıtımı Kurt Ali Bey'e yaptırılır. Mavro tarafından handa bulunmayan Demircan ve Bacıbey hakkında ilk bilgiler verilir. Ertuğrul Bey'in topraklarını ele geçirmek için Anadolu'ya gelen Notüs Gladyüs, öğrenmek istediği bilgileri Mavro ve Yunus Emre'den alır.

Notüs Gladyüs ve Uranha, Keşiş Benito'nun mağarasına giderler. İkinci toplantı bu mağarada gerçekleşen bir planlama toplantısıdır. Keşiş onlara Moğol savaşçısı kıyafetleri, Karacahisar tekfurı okları verir. Kendisi de onlara yol göstermek için simsiyah kıyafetler giyince Şövalye onun Mavro'nun bahsettiği Kara Kılavuz olduğunu anlar. Ertuğrul Bey'in savaş atlarının çalınması esnasında onları görenler Moğol sanacaklar, okları görenler ise Karacahisarlı olduğunu düşüneceklerdir. Amaçları uzun süredir devam eden barış ortamını bozmaktır. Keşiş Benito bu durumda ortalığın karışacağını düşünerek çok sevinir. Keşiş Benito, kılavuzluk yaparak Notüs Gladyüs ve Uranha'yı bataklıktan geçirirken ortamın karışmasını altın elde etmekten bile daha fazla istediğini şu sözlerle dile getirir:

Kim kime olmalı, gücü yeten yetene... Köylü denilen rezilleri katmalı çoluğuyla çocuğuyla hayvan sürülerine... Çalakılıç... Ağlamalılar, yalvarmalılar! Düşeni ezmeli, çiğnetmeli atlara... Kariyi kocasından, çocuğu anasından ayırıp satmalı ucuz pahalı... Vurmuşsun, yakıp yıkmışsın, ezip bitirmişsin, yanına kâr kalmalı... Dümdüz olmalı dünya! Halkasına yapışıp çekip yakıştırmalı kıyamet gününü... (s. 67)

Keşiş Benito Notüs Gladyüs ve Uranha'yı Ertuğrul Bey'in savaş atlarının bulunduğu yerin yakınlarına kadar götürür. Belli bir yere geldiklerinde kendisi daha fazla gitmek istemez. Onlara yolu tarif edip geri döner. Şövalye ve Uranha Demircan'ın çadırının olduğu yere gelince Liya'nın atının orada olduğunu görürler. Notüs Gladyüs onun kendilerini dinleyip nişanlısı Demircan'a haber vermeye geldiğini düşünerek Demircan ve Liya'yı öldürür. Demircan'ın köpeğini de okla yaralar. Atları çalıp oradan ayrılırken Liya'nın cesedini Türkmen kilimine sarıp yanlarına alırlar. Notüs Gladyüs, onun cesedini yol üstündeki bir değirmene bırakıp ellerini de Demircan'ın sarığı ile bağlamayı planlar. Böylece Karacahisar tekfurunu da öfkelen direrek barış ortamının bozulması planına dâhil etmek istemektedir.

Romanın ikinci bölümü “Uyandırılan Işık” Ertuğrul Bey'in obasındaki gençlerin kendi aralarında Ahilik oyunu oynaması ile başlar. Demircan'ın anası Bacıbey'in avlusunda toplanmışlardır. Osman Bey'in oğlu Orhan Bey Ahi Baba, kardeşi Melik Bey Ahilik yoluna girecek kişi, Demircan'ın kardeşi Kerim Çelebi onun yol atası, Savcı Bey oğlu Ahi Bayhoca ve Aykut Alp oğlu Kara Ali de yol kardeşleridir. Toplantıların başında gelenek olduğu üzere Kerim Çelebi Ahilik kitabından bölümler okumaya başlar. “Bilmekliğin uyanık ışığı sönüp bilmezliğin uykulu karanlığı yerin yüzünü sarmış. Ahiler, pîr kapılarını boşlayıp beyler kapısına birikmiş... Oysa bu dünyada her bir nesneye bozuntu elverir, ahiliğe erişilemez!” (s. 79)

Oyunun sonunda Melik Bey'e Ahilik kuşağı bağlanır, Ahilik palası kuşağına takılır. Gülbank çekilir. Salavat getirileceği esnada Kerim Çelebi Demircan'ın köpeği Alaş'ın yaralı bir şekilde avluya girdiğini görür. Bir anda oyun ciddiyetini kaybeder. Gençler köpeğin kurt boğmuş olabileceğini düşünerek kurdun postunu ilk önce ele geçirmek için yarışa girerler. Romanın ikinci bölümünün başında yer alan “(...) Ahilik oyunu çok kestirme bir yoldan birkaç işlevi birden yerine getirir. Birincisi Ahi teşkilatı ve töreni hakkında bilgi verir; ikincisi Söğüt'teki ahlak düzeyine ve anlayışına işaret eder; üçüncüsü, oynanan oyun bir geçiş töreni olduğu için Kerem'in öyküsünün temel yapısına ve anlamına ışık tutar.”¹³⁵

Yunus Emre Issızhan'da Notüs Gladyüs ile konuşurken ülkede düzenin bozulmasını güçlü sultanların olmamasına, Ahi töresinin umursanmamasına bağlar. Romandaki ikinci toplantı olan gençlerin Ahi oyununda Ahi töresinin önemi vurgulanır ve

¹³⁵ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), 162.

gençlerin sayesinde yeniden canlandırılmasına vurgu yapılır. İkinci bölümün başlığı olan “Uyandırılan Işık” da Ahiliğin canlandırılması ile ilgilidir. Kerim Çelebi’nin Ahilik kitabından okuduğu bölümler de bunu doğrulamaktadır.

Silah ustası Demirci Kaplan Çavuş’un kızı Aslıhan çeşmenin başında toplanan Söğüt’ün gelinlerine ve kızlarına Ertuğrul Bey’in hastalığından bahsetmektedir. Her gün bey karısı Hayma Hatun’a yardımcı olarak giden Aslıhan, Ertuğrul Bey’in hiçbir iyileşme belirtisi göstermediğini, günden güne çöktüğünü anlatır. Ancak Demircan’ın anası Bacıbey’in geldiğini görünce hemen susar. Çünkü Bacıbey ona bey evinde olanları başka yerde anlatmamasını öğütlemiştir. Bacıbey, evi darmadağın bir şekilde bırakarak Orhan Bey’le kurt leşi avına giden oğlu Kerim Çelebi’yi aramaktadır. Aslıhan’a Orhan Bey’in dönüp dönmediğini sorar. Aslıhan haberi olmadığını söyler. Bacıbey hiçbir şeyden haberi olmadığını söyleyerek ona çıkışır. Aralarında çeşitli konulara dair atışır. En sonunda söz Aslıhan ile Kerim Çelebi’nin evlilik meselesine gelir. Kerim Çelebi savaşçı olmak yerine molla olmayı seçmiştir. Silah ustası Kaplan Çavuş’un kızı olduğunu belirten Aslıhan “(...) Tanrı tanık, beli kılıçlı olmayan bizim eşiğimizi aşabilemez. Çünkü bizim soyumuzda, kılıç taşımayan erkek saymak yoktur.” (s. 110) diyerek Kerim Çelebi ile evlenmeyeceğini belirtir. Çeşme başındakiler Rum Bacılarının başkanı Bacıbey’in Aslıhan’a kızacağını tahmin ederler ancak Bacıbey oğlunun molla olmasına karşı olduğu için Aslıhan’a tepki vermez. Hatta onun bu şekilde sözünde inat etmesini içten içe beğenir.

Kadınlar çeşme başında sohbet ederlerken yanlarına kurtulmalık toplayan esir Kurt Ali Bey gelir. “Vaktinde yetişemezsem, kefillerimin burunları, kulakları kesilecek... Parmakları doğranacak! Gözleri çıkarılacak! Bize acıyın, yardım edin!” (s. 111) sözleriyle kadınlardan yardım ister. Aslıhan esire vermesi için bir yıldır biriktirdiği tüm parayı Bacıbey’e uzatır. Verecek parası olmayan Bacıbey ise başındaki tasan sarkan beş yarım gümüşten bir tanesini koparır. Onu gören zengin ailelerin gelinleri de başlarından gümüşleri koparıp esire vermesi için Bacıbey’e uzatırlar. Bacıbey toplanan paraların hepsini esire verir. Cavlakların dümbelek sesleri işitilince kadınlar onlar hakkında konuşmaya başlar. Birden Orhan Bey atıyla hızla yanlarından geçip Demircan’ın öldürüldüğünü haber vermek için babasının yanına gider.

Romadaki üçüncü toplantı olan kadınların çeşme başındaki sohbetinde okuyucuya geçmişte yaşanmış olaylar aktarılır. Bacıbey’in oğlu Kerim Çelebi’nin savaşçı olmak yerine mollalığı seçtiğini, annesi ve nişanlısı Aslıhan’ın buna karşı çıktıklarını,

Aslıhan'ın sırf bu yüzden onunla evlenmekten vazgeçtiğini öğreniriz. Ayrıca İssızhan'da okuyucuya tanıtılan esir Kurt Ali Bey, Söğüt kadınlarına tanıtılır. Uzun süredir savaş olmadığından hayat şartları günden güne zorlaşan Söğüt kadınlarının buna rağmen yardıma ihtiyacı olan Kurt Ali Bey'e ne kadar cömert davrandıkları okuyucuya gösterilir.

Bacıbey, Demircan'ın öldüğünü öğrenince Söğüt halkını toplantıya çağırmak için Köslük Meydanı'na giderek oradaki kösü çalmaya başlar. Sonra eve gidip oğlu Kerim Çelebi'nin kitaplarını ve sazını parçalayıp yakar. Ondan mollalığı bırakmasını, savaşçı olup babasının ve abisinin intikamını almasını ister. Adının bundan sonra Kerimcan olduğunu söyler ve kabul etmeyince onu kırbaçlamaya başlar. Kerim abisi Demircan'ın eski savaşçı kıyafetlerini giyer ve silahlarını kuşanır. Annesi ile beraber Köslük Meydanı'na gider. Kimsenin dikkatini çekmemek için bir ağacın dibine çekilir. Uzun süredir savaş ve akın olmadığı için meydandaki toplantılar çok azalmıştır. Kerimcan molla olmaya karar verdiğinden beri bu meydandaki toplantılara hemen hiç katılmamıştır. Hocası Yahşi İmam'ı görünce ona ne diyeceğini düşünmeye başlar. Bir taraftan etrafı gözlemlemektedir.

Ertuğrul Bey'in silah arkadaşlarından Söğüt'te bulunan kocalar, Turgut Alp, Saltuk Alp, Karamürsel, Sakarya boylarında göçebe gezen Samsa Çavuş'un kardeşi Sülemiş Ağa, sağ yana sıralanmışlardı. Soldakilerin başında Söğüt Ahilerinin nakibi Hasan Efendi bulunuyor, bunca yıllık hocası Yahşi İmam, sonra da dünyanın dört bucağından, türlü nedenlerle kopup gelmiş, her soydan, her boydan adları, görüntüleri birbirini tutmaz, öyleyken Osman Bey'in çevresinde sınıksız kenetlenmiş savaş yoldaşları, Ak Timur, Kara Tekin, Akbaş Mahmut, Yiğit Paşa, Emir Sultan, Mevlâna Hızır, Kadı Bay, Çoban Mirza, Yorgun Ata, yeşil sarığıyla Seyit Ahmet, Kara Tay, Kangal Mihman, Çandarlı Halil, Ak Bıyık oturuyordu. (s. 128)

Ertuğrul Bey'le beylik konusunda çatışma yaşayan abisi Dünder Bey ve onun destekçileri henüz gelmemiştir. Ermeni Toros bağırarak Kerimcan'a seslenir. Osman Bey'in bu akşamki toplantıda savaş kararı çıkmasını istemediğini, yarın Şeyh Edebâli'yle görüşmeye gideceğini söyler. Orhan Bey, Kerimcan'dan Dünder Bey takımına duyurmadan bu konuda Hasan Efendi'yi haberdar etmesini istemiştir. Kerimcan denileni yapar. Dünder Bey yanında akıl hocası Rum papazlığından dönme Daskalos Derviş ve diğer destekçileriyle meydana gelir. Dünder Bey'in dul kızı Cinli

Nefise Bacıbey ile bir şeyler konuşur. Kerimcan onların annesini kıskırtmak istediklerini anlar. Osman Bey de oğlu Orhan Bey ile gelir. Osman Bey zaman kazanmaya çalışmak için önce durumun iyice anlaşılması için etrafa adam saldırdığını, ne olduğu anlaşılınca gereğini yapmalarını teklif eder. Dünder Bey kekeme olduğundan onun adına konuşma yapan Daskalos Derviş Osman Bey'in çalınan atların ve öldürülen Demircan'ın intikamını almak istemediğini ya da bu işi yavaştan aldığını söyler. Uçlarda barışın uzun süre devam etmesinin olumsuzluklarından bahseder. Eski günlerdeki gibi akınlar yapılsaydı düşmanlarının onlara saldırmayı göze alamayacaklarını belirtir ve hemen o gece intikamlarını almaları gerektiğini söyler. Sözlerini Bacıbey'e de doğruladır. Bacıbey akın kararı alınmazsa kendilerinin gideceğini belirtir. Hasan Efendi durum kötüye gittiğini anlayınca insanları akından vazgeçirmek için Akçakoca'nın nerede olduğunu sorar. Osman Bey Ertuğrul Bey'in durumunun kötü olduğunu ve Akçakoca'nın onun yanında olduğunu söyler. Hasan Ağa ısrar eden Daskalos Derviş'e oymak beylerinin hepsinin toplantıda hazır bulunmadığını öne sürerek onlar olmadan akın kararı alınamayacağını söyler. Ancak bu sözler de onu ikna etmeye yetmez. Yeterli çoğunluğun mevcut olduğunu söyler. Bu sırada yükselen kadın çığlıkları konuşmaları sona erdirir. Ertuğrul Bey ölmüştür.

Bacıbey oğlu için yakamadığı ağıtları Ertuğrul Bey için söyleyip ağlamaya başlar. Akçakoca meydana gelir. Ertuğrul Bey'in vasiyetini açıklar ve ölümü duyulmadan hemen yeni beyin seçilmesini istediğini bildirir. Biraz önce akın kararı almak için yeterli çoğunluğun olduğunu söyleyen Dünder Bey yapılacak bir seçimde kendisinin kazanamayacağını tahmin ettiğinden bu kez bey seçimi için eksik oymak beylerinin olduğunu söyler. Bunun üzerine Hasan Efendi ona biraz önce Daskalos Derviş'in söylediklerini hatırlatır ve sözlerinin bu gece birbiriyle çeliştiğini belirtir. Dünder Bey Cengiz-Selçuk töresine göre mülkün kardeşler arasında paylaştırılması gerektiğini öne sürer. Osman Bey'in kardeşlerinin bu konuda ne düşündüğünü sorar. Akçakoca, Gündüz Alp ile Savcı Gazi'nin Osman Bey'in beyliğini kabul ettiğini söyler. Ayrıca bu toprakların Ertuğrul Bey'e miras kalmadığı veya savaş yoluyla ele geçirilmediğini, ona hizmetine karşılık Selçuklular tarafından verildiğini belirterek Dünder Bey'in iddialarını çürütür ve meydanda toplan kişilere Osman Bey'in beyliğini onaylatır. Daha sonra ise Cengiz yasasının Söğüt topraklarında geçerli olamayacağını şu sözlerle açıklar: "Çünkü soylular kurultayı yoktur bizim töremizde... Gazi birliğidir bu... Soyluluk ağır basabilemez kendi başına... Kişinin değerine bakılır. Danışmamız

danışmakta hayır olduğundadır. Bir de Konya'ya, 'Uç Beyliği fermanı şu anda yazılsın!' diye kâğıt salınacağındandır.” (s. 145)

Osman Bey'in bey seçilmesini engelleyemeyen Dünder Bey takımı tekrar bir an önce öç almaları gerektiğini gündeme getirirler. Osman Bey yarın cenazeler defnedildikten sonra meselenin öteki oymak başkanları ile görüşülerek karara bağlanacağını bildirerek bu konuda da onu susturur.

Romadaki dördüncü toplantı Bacıbey'in çağrısıyla oğlu Demircan'ın öldürülmesinin görüşülmesi için başlar ancak Ertuğrul Bey'in ölüm haberi üzerine bey seçimi toplantısına dönüşür. Söğüt obasının bir araya geldiği bu toplantıda en çok vurgulanan nokta ırk ya da cinsiyet ayrımı olmadığına yapılan vurgudur. Bacıbey bir erkek kadar söz hakkına sahiptir. Dünyanın her yerinden gelen kişiler liyakatlerine göre istediği mevkilere yükselmektedirler. Akçakoca, Osman Bey'in bey seçiminden sonra “soylular kurultayı” bulunan Cengiz yasasının kendi topraklarında geçerli olmadığını özellikle belirtir ve soyluluğun tek başına yeterli olmadığını, kişinin meziyetlerinin önemli olduğunu hatırlatarak Dünder Bey'in beylik iddiasında bulunmasına karşı çıkar.

Osman Bey ve Akçakoca Ertuğrul Bey'in na'sının başında beklerken Kamagan Derviş gelir ve Osman Bey'le görüşerek ona yan mağarasında yaşayan Keşiş Benito'nun yanına Notüs Gladys ve Uranha adlı iki kişinin geldiğini, Benito'nun bunlara Moğol kıyafetleri giydirdiğini ve Karacahisar okları verdiğini, kendisinin de Kara Kılavuz kıyafetlerini giyerek onlara kılavuzluk yaptığını anlatır. Böylece Demircan'ın öldürülmesinde kimlerin suçu olduğu anlaşılır.

Ertuğrul Bey ve Demircan'ın toprağa verilmesinden sonra Osman Bey, Şeyh Edebâli'yle görüşmeye gider. Ona babasının vasiyetinden ve kendi planlarından bahseder. Daha sonra Dünder Bey ve destekçilerine akın kararı ile ilgili toplantı sözü verdiği için derneğe geç kaldığını söyleyerek Edebâli'den izin isteyip oradan ayrılır. Osman Bey'in toplantıya geç kalması faydalı olmuştur çünkü Dünder Bey'in akın kışkırtmaları yavaş yavaş yatışmaya başlamıştır. Hatta Bacıbey bile sessizlik içindedir. Bunun üzerine Daskalos Derviş öcünü almak isteyen Bacıbey'i yalnız bırakmanın erlik olmadığını söyleyerek son bir çabayla insanları kışkırtmaya çalışır. Fakat Osman Bey, etraflarının düşmanlarla sarılı olduğu bu dönemde iyice düşünüp taşınmadan hareket etmenin yanlışlığından, sakıncalarından söz eden bir konuşma yapar ve

Demircan'ı öldürüp atlarını kaçırın kişilerin kim olduğunu ve hangi amaçla bunu yaptığını öğrenmeden akın yapmak istemediğini belirtir. Akın konusunda ısrar eden olursa onlara şunları söyleyeceğini bildirir:

Doğrusunu isterseniz, buraları siz açmadınız İslam'a... Babam rahmetli, Konya Sultanı'na ettiği hizmetin karşılığında kazandı bu ucu! Evet, kılıçlarınızın keskinliği, yüreklerinizin korkmazlığı olmasaydı, düşmana yılgınlık salmasaydınız barınamazdık buralarda... Bunca akının doyumlarını sindiremezdik! Doğrudur ama, şimdi bileğiniz gücüyle kazandığınızı değil, Ertuğrul'un ucunu kumara sürmek niyetindesiniz! Başkasının malını ateşe atmak yiğitlikte yok... Zorlarsanız, ayrılığa varır bu işin sonu! Bu kez giden giderse, bir daha dönmemesine gider. Kendine dilediği yerde yurt bulur. Beni bey tanırsanız budur bu... Gidecekler göçlerini sarıp gitsin, bir daha da artlarına hiç bakmasın! (s. 181)

Osman Bey'in sözlerini dinleyen herkes, Dünder Bey ve destekçileri dâhil olmak üzere, söyleyecek söz bulamazlar. Devam eden sessizlik Karacahisar Tekfuru Aksantos'un kardeşi Filatyos ve askerlerinin gelişle bozulur. Yanlarında Liya'nın kardeşi Mavro da vardır. Filatyos, Liya'nın öldürülmesinden dolayı Osman Bey'den davacı olduğunu söyler. Osman Bey Demircan'ın sırtından vurularak öldürüldüğü Karacahisar oklarını göstererek kendilerinin de davacı olduğunu ifade eder. Filatyos Demircan'ı ablasının öcünü almak isteyen Mavro'nun öldürmüş olabileceğini söyler. Ancak Ermeni Toros, Mavro'nun onların yanında bulunduğu sırada Pop Markos'a da Karacahisar oku atıldığını söyleyerek onun suçlu olamayacağını ispatlar. Osman Bey, Filatyos'a birilerinin iki tarafı birbirine düşürmeye çalıştığını belirtir ve onların oyunlarına gelmemelerini söyler. Filatyos Mavro'yu da alarak hemen oradan uzaklaşmak ister ancak Bacıbey gitmek istemeyen Mavro'yu alıkoyar. Onların gitmesinden sonra Osman Bey bundan sonra savaş yasalarının geçerli olduğunu söyler ve herkesten tetikte olmasını ister. Artık akın isteyen kimsenin kalmadığını umduğunu belirtir. Daskalos Derviş bile gözlerini yerden kaldırıp herhangi bir söz söyleyemez. Akın kararı almak için düzenlenen romandaki beşinci toplantı karardan vazgeçilmesiyle sona erer.

Eskişehir Sancakbeyi Alişar Bey'in kâhyası Pervâne Subaşı ünlü soyguncu Moğol Çudaroğlu'nun yanına gider ve Şeyh Edebâli'nin kızı Bala Hatun'u çamaşır yıkanırken dere kenarından kaçırmasını ister. Çudaroğlu, hem Ahilerden hem de daha önce kızı isteyen Osman Bey'den korktuğu için para karşılığı bu işi yapmayı kabul

etmez. Pervâne Subaşı ve Çudaroğlu beraber düşünürler ve kaçırma işini Şeyh Edebâli'nin gücünden haberdar olmayan Notüs Gladyüs ve Uranha'ya yaptırmaya karar verirler. Romanın altıncı toplantısı Eskişehir Sancakbeyi Alişar Bey'in evinde gerçekleşir. Bu toplantıya Alişar Bey, Alişar Bey'e Şeyh Edebâli'nin kızını kendi adına istemesini, vermeyince kaçırmasını akıl veren Hophop Kadı lakaplı Eskişehir Kadısı Hüsametdin Efendi, Pervâne Subaşı, Notüs Gladyüs, Uranha ve Çudaroğlu katılır. Romandaki olumsuz kahramanların çoğu bu toplantıda bir araya getirilmiştir. Toplantı Para konusunda yapılan çeşitli pazarlıklardan sonra Şeyh Edebâli'nin kızı Balkız'ın ertesi gün çamaşır yıkanması sırasında Notüs Gladyüs ve Uranha tarafından kaçırılması kararının alınmasıyla sona erer.

Romanın yedinci toplantısı Kamagan Derviş'in mağarasında olur. Bacıbey, Aslıhan, Kerimcan ve Mavro fal baktırmak için Derviş'in mağarasına giderler. Bacıbey, fal baktırmak için oğlu Demircan'ın katilini öğrenmek istemektedir. Kamagan Derviş, Bacıbey'in getirdiği kuzuyu keserek kürek kemiğinden fal bakar. Demircan'ı ve Liya'yı öldüren kişilerin biri uzun biri kısa iki kişi olduklarını, yabancı olduklarını söyler ama isimlerini söylemez. Üç gün sonra tekrar gelmesini söyler. Mavro, Kamagan Derviş'in anlattıklarını dinleyince Notüs Gladyüs'ün Issızhan'da Ertuğrul Bey hakkında sorduğu soruları hatırlar ve katilin Notüs Gladyüs ve Uranha olabileceği aklına gelir. Ancak Kerimcan ile yalnız konuşmadan konuyu diğerlerine açmak istemez. Bu sırada imdat davulu sesi duyulur. Kamagan Derviş, davul sesini duyunca Bacıbey'e kanlılarını gökten yere indirdiğini, çabuk olmasını söyler. Bunun üzerine Bacıbey ve yanındakiler katillerin kim olduğunu öğrenemeden aceleyle oradan ayrılırlar. Davul sesinin geldiği tarafa doğru giderler. Kalabalığın toplandığı yerde Âdem Ejderhası Pir Elvan'ın baygın yatmakta olan Balkız'ın başında olduğunu görürler. Pir Elvan, Ermeni Toros ile hırsızların elinden Balkız'ı aldıklarını anlatır. Kendine gelen Balkız yunakta iken uzun boylu birinin kendisini atına atıp kaçırdığını anlatır. Biraz sonra Balkız'ı kaçıran kişilerin ardına düşen Ermeni Toros ve yanındakiler döner. Ermeni Toros bataklıkta şans eseri Pervâne Subaşı'ya rastladığını, Alişar Bey'in av sırasında imdat davulunu duyunca ne olduğunu anlaması için onu gönderdiğini anlatır. Pervâne Subaşı, Balkız'ın kaçırıldığını duyunca kaçırılanları bataklıkta kendilerinin kovalayacağını söyleyerek Ermeni Toros'a başta taraflara bakmasını salık vermiştir. Aslıhan Balkız'ın Pervâne Subaşı'nın adını duyunca bir şeyler söylediğini fark eder ve bunun sebebinin Balkız'a sorar. Balkız Osman Bey'in

kendini istemeye gelmemesinden yakınıdır. Aslıhan Alishar Bey'i dünür olarak gönderdiğini söyleyince Balkız Alishar Bey'in dünür olarak değil kendisini istemek için geldiğini anlatır. Mavro da Kerimcan ile konuşup Esir'den öğrendiklerini ve kendi bildiklerini anlatır. Demircan ve Liya'nın katilinin Notüs Gladyüs ve Uranha olduğundan emin olurlar. Tekkeye giden Balkız da babasına olanları anlatır. Şeyh Edebâli, Bacıbey ve Mavro'ya uç beyi ile sancakbeyinin çatışmasını istemediği için Alishar Bey'in Balkız'ı kendine istediğini Osman Bey'e söylememelerini ister.

Şeyh Edebâli Osman Bey'e haber göndererek bu yıl yaylaya onlarla çıkacağını haber verir. Osman Bey kızını vermemesine rağmen Şeyh'in böyle bir şey yapmasına morali bozulur. Kaplan Çavuş, kızı Aslıhan'ı sorguya çekerek Alishar Bey'in yaptıklarını öğrenir ve gelip Osman Bey'e anlatır. Osman Bey Alishar Bey'in kendisine böyle bir namertlik yapmasını kabullenemez ve onunla yüz yüze görüşmek ister. Kerimcan ile Mavro'yu İnönü Voyvodası Nurettin Bey'e ulak gönderir. Nurettin Bey'den Alishar Bey'i öğle yemeğine davet etmesini ister.

Romadaki sekizinci toplantı İnönü Voyvodası Nurettin Bey'in konağındaki yemek olur. Hazırlıklar yapılır ancak Alishar Bey gelmez. Herkes onun gelmesini beklerken Mavro baba dostu bakırcı Karabet Usta'yı görmek için İnönü çarşısına gider. Çarşıda dükkanların ya kapalı ya da kapatılmak üzere olduğunu görünce şaşırır. Karabet Usta Mavro'ya Filatyos, Çudaroğlu, Alishar Bey ve iki Frenk savaşçının Voyvoda konağına baskın yapacağını haber verir, Osman Bey'i uyarmasını ister. Mavro hemen konağına giderek durumu Orhan Bey'e anlatır. O da babasına haber vermeden önce Kerimcan'ı yardım çağırmak için Dönmezköy'e gönderir. Osman Bey henüz meseleyi öğrenmeden Karabet Usta, Nakip Yaver Usta ve çavuşbaşı konağa gelirler. Beylerin baskından haberdar olmadığını anlayan Karabet Usta Mavro'ya kızar. Orhan Bey kendisinin söyletmediğini belirterek suçu üstlenir. Yaver Usta konağa baskın yapılacağını haber verir. Voyvoda kendisi hakkında ferman çıkarıldığını düşünerek telaşlanır. Osman Bey gerekirse onu alıp Söğüt'e götüreceğini, baskına gelenlere teslim etmeyeceğini söyler. Karabet Usta Nurettin Bey hakkında ferman çıkarılmış olsa bunu uygulamak için Filatyos ve Çudaroğlu'nun gelmesini tuhaf karşılar ve fermanın sahte olabileceğini belirtir. Bu sözler üzerine Osman Bey daha rahat bir şekilde savunma için yapılması gerekenleri sıralar.

Alishar Bey'in öğle yemeğine neden gelmediğini anlamak için çarşıya giden Nurettin Bey'in kahyası Süleyman Filatyos tarafından kırbaçlanarak sorgulanır ve sonra konağa

gönderilir. Süleyman Kâhya Filatyos'un Nurettin Bey hakkında ferman çıkarıldığı için değil Karacahisar reayasından olan Mavro'nun teslim edilmesini istemek için geldiklerini anlatır. Osman Bey'in kardeşi Gündüz Alp Süleyman Kâhya'ya Mavro'nun Müslüman olduğunu, bu nedenle teslim edilemeyeceğini neden söylemediğini sorar. Süleyman Kâhya da söylediğini belirtir. Bu sırada Pervâne Subaşı dışardan seslenerek Sultan fermanı olduğunu söyler ve Mavro'nun kendilerine teslim edilmesini ister. Osman Bey Gündüz Alp'e seslenerek fermanı istemesini söyler. Alişar Bey, Filatyos, Harmankaya Tekfurı Köse Mihal, Notüs Gladyüs ve Uranha meydana gelir. Osman Bey daha önce görmediği Notüs Gladyüs ve Uranha'nın kim olduklarını sorar. Mavro da Demircan ve Liya'nın katilleri olduğunu söyler. Alişar Bey bu kez kendisi Mavro'yu teslim etmelerini emreder. Gündüz Bey ona da Mavro'nun Müslüman olduğunu ve Abdullah oğlu Yavru adını aldığını söyler. Pervâne Subaşı, Mavro'nun Müslüman olduğunu kendisinin söylemesini ister. Osman Bey, Mavro'ya zor altında din değiştirmek olmadığını söyler ve bunun bir savaş hilesi olduğunu belirtir. Ancak Mavro: "Liya ablamı öldürenlerin dininde olmaktansa senin dininde olmak doğru... Rabbimiz İsa tanık ki, hilesi yok bunun. Gönlümle girdim dine, zorla değil!" (s. 363) diyerek Türkmen borkünü başına takar ve yüksek sesle Müslüman olduğunu söyleyerek şehadet getirir. Bu sırada Mavro'ya ok atılır ancak Mavro tam zamanında eğilerek oktan kurtulur. Alişar Beyi Voyvoda Nurettin Bey'i Mavro'yu teslim etmesi için tehdit eder. Osman Bey onun meselesinin kendisiyle olduğunu söyleyerek Alişar Bey'i teke tek vuruşmaya davet eder. İkisi vuruşurken Ermeni Toros kumandasındaki savaşçılar ve İnönü Ahi yiğitleri naralar atarak yetişirler. Osman Bey, Alişar Bey'i ağır yaralar, Mavro da attığı okla Notüs Gladyüs'ü gözünden vurur. Köse Mihal Alişar Bey'i kenara çekmek için atından iner. Orhan Bey ona saldırır. Köse Mihal onun kılıcını ikiye böler ama çocuk olduğu için onu öldürmez. Orhan Bey de buna karşılık babasından onu serbest bırakmasını ister. Köse Mihal Alişar Bey'i de beraberinde götürmek ister. Osman Bey buna da müsaade eder ancak Alişar Bey ölmüştür. Diğerleri geri çekilirler ve böylece mücadele sona erer. Sonrasında Osman Bey ve adamları Şeyh Edebâli'nin tekkesine giderler. Şeyh barışın korunamamasına üzülür. Gündüz Alp kızını Osman Bey'e verseydi bu durumun olmayacağını söyler ve Balkız'la Osman Bey'in evlendirilmesini talep eder. Şeyh de kabul eder. İnönü mücadelesinden sonra düğün kurulamayacağı için sessiz sedasız İtburnu'nda nikah kıyılır. Mavro'ya Müslüman olduğu için Selçuk töresince çeşitli hediyeler sunulur.

Söğütlüler her sene yaylaya çıkarken Kozpınar'da büyük bir ateş yakarak ilk yayla yemeğini burada yemektedir. Romanda yer alan dokuzuncu toplantı Söğütlülerin Kozpınar'daki geleneksel yayla yemeği olur. Şeyh Edebâli bu seneki yemek için on koyun, iki dana bağışladığı için yemek eski varlıklı günlerin yemeğine benzemektedir. Meydanda oyunlar oynanır, halaylar çekilir. Kel Derviş etrafına topladığı insanlara Karamanoğulları tarafından Selçuk tahtına geçirilen Cimri olayını anlatmaya başlar. Orhan Bey, Bal Hatun'u Kel Derviş'i dinleyen kalabalığın arasında bulur ve onu devrilen arabadan kurtardığı Yarhisar Tekfuru Senyör Hrisantos'un kızı Lotüs ile tanıştır. Osman Bey Şeyh Edebâli ile meydana gelir. Meydanda ses kesilir. Lotüs merakla Osman Bey'in Bal Hatun'un yanında ne kadar yaşlı durup durmadığına bakar. Ancak Osman Bey'i oldukça yakışıklı, güvenli ve mutlu bulur. Bunun üzerine Lotüs içinden Söğüt halkı ile Bizanslıları karşılaştırmaya başlar:

Evet, bu Türkmenler yurtlarından sökülüp buralara sürülmüşlerdi. Arkalarında güvenip dayanacakları hiçbir kuvvet yoktu. Öyleyken, bu iyimser rahatlık, bu palavrasız güven bunlara nereden geliyordu? Başta babası olmak üzere tanıdığı Bizans soylularının, ünlü savaşçıların örtbas etmeye çalıştıkları karamsarlıklarını, gerektiği yerde bir türlü zapt edemedikleri nedensiz öfkelerini, anlamsız küstahlıklarını hatırlayınca bu sorunun karşılığı büsbütün önemlenmekteydi. Fırsatını bulur bulmaz bunu Orhan Bey'e sormayı kararlaştırdı. (s. 421)

Yemekten sonra yaşlılar öğle namazına hazırlanır, diğerleri ise yavaş yavaş yola çıkarlar. Orhan Bey, Keşiş Benito'nun yanına giden Lotüs'e eşlik etmek istemektedir. Babasından izin aldıktan sonra onlara yetişeceğini söyleyerek Lotüs ve yanındakileri yolcu eder. Ancak biraz sonra Filatyos, Çudaroğlu ve Pervâne Subaşı'nın adamlarıyla birlikte Boğaz'ı kesip pusu kurduklarını öğrenirler. Bunun üzerine pusuyu dağıtmak için giderler. Pusu kurmak isterken pusuya düşenler artlarında üç ölü yirmi yaralı bırakarak kaçarlar. Osman Bey ve Söğüt uluları Karacahisar Tekfuru'nun bu saldırısından sonra yaylaya çıkmayı doğru bulmazlar ve göçü geri döndürürler. Orhan Bey de yanına Kerimcan ve Mavro'yu alarak Keşiş Benito'nun mağarasına giden Lotüs ve Artemis Ana'ya katılır.

Aslıhan Orhan Bey'e Lotüs'ün babası tarafından Bilecik Tekfuru Senyör Rumanos'la evlendirilmek istediğini söylemiştir. Orhan yol sırasında Lotüs'e Tekfur'un evlenme teklifini reddetmesini ve gelecek yıl yayla dönüşü kendisi ile evlenmesini teklif eder ve Lotüs'ün babasını bu evliliğe razı edeceğini söyler. Keşiş Benito'nun kaldığı

mağaraya vardıklarında Keşiş'in orada olmadığını anlarlar. Kerimcan Mavro'dan gözcülük etmesini isteyerek kendisi mağaraya girer. Mağarada Kara Kılavuz kıyafetini, çeşitli savaşçı giyimlerini, silahlarını, oklarını, çalınmış değerli eşyaları ve kitapları görünce onun suçlu olduğunu anlar. Mağaranın içinde Keşiş Benito'nun kaldığı yerden çıkarken ayağı kurt kapanına sıkışır. Zorlukla mağaradan çıkar ve Orhan Bey'e ayağını burktuğunu söyleyerek Mavro'nun kendisini Söğüt'e götürmesini ister.

Romadaki onuncu toplantı Karacahisar'ın alınması üzerine Bacıbey'in verdiği ziyafettir. Karacahisar, Osman Bey ve savaşçıları tarafından kolayca ele geçirilir. Bacıbey bacağındaki yara sebebiyle savaşa katılamayan Kerimcan'ın arkadaşlarına ve tımarları olan Dönmez Köy'ün dört Rum savaşçısına ziyafet hazırlar. Aslıhan ile iki komşu kızını yanına alarak gerekli hazırlıkları yapar. Mavro, Pir Elvan, Kel Derviş ve Ermeni Toros gelirler, sofraya otururlar. Karacahisar'ın nasıl fethedildiğini kendilerine has tarzlarıyla Pir Elvan, Ermeni Toros ve Kel Derviş sırasıyla Kerimcan'a ve okuyuculara aktarırlar. Önce Pir Elvan anlatmaya başlar. Akçakoca kendisine Osman Bey tarafından akıncı koluna delibaşı seçildiğini bildirir. Pir Elvan ve kırk kişi kartal kanatlarını sırtına bağlatır, manda boynuzlu başlıkları giyip yüzlerini farklı farklı renklere boyayarak savaş için hazırlanırlar. Mavro da bataklığı geçmeleri için onlara kılavuzluk yapar. Ateş dumanıyla haber verilince Filatyos'un otlığına giderek hayvanları önlerine katıp köylerin içinden ilerlemeye başlarlar. Amaç Filatyos'u hisardan çıkarıp peşlerine düşürmektir. Sürünün çalındığını haber alan Filatyos, Pir Elvan ve arkadaşlarını kovalamaya başlar. Onu Ermeni Toros tarafından kurulan tuzağa çekerler. Olayların bundan sonrasını Ermeni Toros anlatmaya başlar. Önce Filatyos'un askerlerini Gündüz Bey'in bölüğü karşılar. Daha sonra Osman Bey, Ermeni Toros ve Pir Elvan birlikleri de saldırır. Filatyos, Pir Elvan tarafından öldürülür. Hisar'ın nasıl ele geçirildiğini ise Kel Derviş anlatır. Orhan Bey kumandasındaki savaşçılar hisarı ele geçirmek için uğraşmışlar ama bir türlü başarılı olamamışlardır. Bu sırada Pir Elvan'ın, Filatyos'un kafasını kargısının ucuna takarak geldiğini gören Kel Derviş hisarı savunan Aksakal Subaşı'na seslenerek Filatyos'un kesik kafasını gösterir ve hisardakilerin teslim olmalarını sağlar.

Bu toplantıda anlatıcı Karacahisar'ın alınmasını kendisi anlatmak yerine savaşa katılan Pir Elvan, Ermeni Toros ve Kel Derviş'e anlattırır. Böylece savaş üç farklı üslupla okuyucuya nakledilir. Karacahisar'ın ele geçirilmesi Kerimcan'a naklediliyormuş gibi

gösterilerek okuyuculara da anlatılır. “Romanın anlatıcısının yerini geçici olarak alan karakter, kendi kişiliğinin renklendirdiği alaylı ve esprili bir söylemle aktarır olayı; dinleyenlere takılarak, onlarla şakalaşarak. Anlatılan olayın kendisi komik olmamakla birlikte sergilenen sahne yoluyla güldürü ögesinin de sağlandığını görürüz.”¹³⁶

Osman Bey, pazar günü Kozpınar’da yapılacak olan Bilecik Tekfuru Senyör Rumanos ile Lotüs’ün düğününe davet edilir. Osman Bey, casusundan İnönü Voyvodası Nurettin Bey, kendisine Eskişehir Sancakbeyliği fermanını getirdiği sırada yapılan halvette konuşulanların hepsinin tekfurlara haber verildiğini ve bunun üzerine İnegöl Tekfuru Aya Nikola, Atranos Tekfuru Aleksî, Çudaroğlu, Pervâne Subaşı, Notüs Gladys, Uranha’nın toplanıp Bilecik Tekfuru’nun düğünü sırasında Söğütlülere pusu kurmaya karar verdiklerini öğrenir. Osman Bey düğüne kalabalık bir şekilde gidebilmek için yayla göçü olacağını duyurur. Her göç öncesi olduğu gibi Söğüt’ün değerli eşyalarını Bilecik Hisarı’na teslim edecek kadınlar vasıtasıyla hisar ele geçirilecektir. Ayrıca halvette konuşulanların hepsini tekfurlara Dünder Bey’in taşıdığı düşünülür. Akçakoca, Dünder Bey’e giderek şüphelerinden bahseder ve sonrasında yan komşusu olan Kaplan Çavuş’a onun ne yapacağını gözetlemesini tembihler.

Kaplan Çavuş’un kızı Aslıhan, Dünder Bey’in kölesi Balaban’dan Daskalos Derviş’in Keşiş Benito’nun kaldığı mağaraya gönderildiğini öğrenir. Bunun üzerine Orhan Bey, Kerimcan, Mavro ve Pir Elvan Kamagan Derviş’in mağarasına gidip Osman Bey’in Keşiş Benito’nun mağarasına bir konuk geleceğini ve bu konukla olan konuşmaları kendilerine dinletmesini istediğini söylerler. Orhan Bey ve Mavro, Kamagan Derviş’le Keşiş Benito’nun konuşmalarını dinlemeye gider. Kerimcan ve Pir Elvan ise Keşiş Benito’nun kaçma ihtimaline karşı onun mağarasının ağzında bekler. Daskalos Derviş Osman Bey’in pusuyu öğrendiğini söyler. Keşiş Benito öğrense de kendileri de onun öğrendiğini bildikleri için değişen bir şey olmayacağını söyler. Daha sonra Notüs Gladys’ün Osman Bey’den gözünün öcünü almak için planladıklarından, Liya’ya nasıl tecavüz edip öldürdüğünden bahseder. Hepsi mağaranın girişine gider ve öğrendiklerini Bilecik Tekfuru Senyör Rumanos’a haber vermeye giden Keşiş Benito ve Daskalos Derviş’i öldürürler. Kamagan Derviş ise Daskalos Derviş’in fırlattığı

¹³⁶ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), 178.

bıçakla ölür. Orhan Bey ve arkadaşları mağarada bulunan değerli eşyaları alarak oradan ayrılır.

Romadaki on birinci toplantı, Osman Bey'in davetiyle yapılan ulular toplantısıdır. Şeyh Edebâli, Akçakoca, Ahi Nakibi Hasan Efendi ve Kaplan Çavuş'un bulunduğu toplantıda Osman Bey, Dünder Bey'e Daskalos Derviş'in neden Keşiş Benito'nun mağarasına gittiğini sorar ama o bilmediğini söyler. Osman Bey bunun üzerine Orhan Bey, Kerimcan, Mavro ve Pir Elvan'ı orada bulunanların huzuruna çağırarak gördüklerini anlattırır. Dünder Bey ise hâlâ inkâr etmektedir. Ancak kurtulma çaresi kalmadığını anlayınca hançerini çıkararak Osman Bey'e saldırır. Pir Elvan son anda kargısını ona saplayarak Dünder Bey'i öldürür ve Osman Bey'i kurtarır. Bu toplantı Dünder Bey'in sorgulandığı bir toplantı olur. Ancak ona gerçekleri söyletmeyi başaramazlar.

Bilecik Hisarı'nda halkın çoğu Tekfur Senyör Rumanos'un Kozpınar'da yapılacak düğününe gitmiştir. Kalan az sayıda asker Söğüt kadınlarının göç öncesi getireceği eşyaları teslim almak için beklemektedir. Gözcülerin çoğu aşırı sarhoştur. Akçakoca ile Kaplan Çavuş'un yaptığı plana göre kadınlar silahsız olarak içeri girecekler, kadın kılığındaki savaşçılar ise Kaplan Çavuş'la dışarıda kalacaklardır. Mavro ile Ermeni Toros da kadın kılığında içeri girmiştir. Mavro yalandan düşerek taşıdığı sandıktaki paraları etrafa saçar. Hisardaki muhafızlar paraları toplamaya uğraşırken kadınlar eşyaları yerleştirmesi için kendilerine tahsis edilen mahzene inerler ve burada eşyaların arasına gizledikleri silahları kuşanırlar. Daha sonra hisar planlandığı gibi ele geçirilir. Söğüt halkının geri kalanı da Kozpınar'da düğün sırasında diğerlerine baskın yapacaklardır. Kerimcan ve Mavro hisara gelen Elvan'dan baskında olan biteni öğrenirler. Baskın kolayca yapılmıştır. Osman Bey kaçan Çudaroğlu, Notüs Gladyüs, Uranha ve Pervâne Subaşı'nı ele geçirmesi için Kaplan Çavuş'u görevlendirmiştir. Bacıbey intikamlarını almaları için Kerimcan ve Mavro'nun da onunla gitmesi için ısrar eder. Kaplan Çavuş, Çudaroğlu ve adamlarını ele geçirir ancak Pervane Subaşı, Notüs Gladyüs ve Uranha tekrar kaçmayı başarır. Batakılıkta ilerlerken Pervane Subaşı, Notüs Gladyüs'ün yıllardır biriktirip üzerinde taşıdığı altınları alıp ortalıktan kaybolur. Kerimcan ve Mavro ikisini Issızhan'ın yakınlarındaki Kanlı Boğaz'a kadar takip ederler. Notüs Gladyüs ve Uranha Kel Derviş'in işlettiği Issızhan'a gelir. Mavro ve Kerim de su yolundan hana girerler ve Şövalye ile Uranha'nın bağladığı Kel Derviş'i kurtarırlar. Daha sonra Notüs Gladyüs ve Uranha ile savaşır. Notüs

Gladyüs Kerim'e hamle yaparken hisardan aşağı düşerek ölür. Uranha'da Kel Derviş tarafından uçurumdan aşağı atılır. O sırada Kaplan Çavuş yanında Çudaroğlu ve çetesi ile Issızhan'a gelir. Çudaroğlu ve adamlarını Germiyan'a götüreceğini, ayrıca Osman Bey'in Harmankaya Tekfuru Köse Mihal'e ve Germiyanoglu'na armağanlarını götürmekte olduğunu söyler.

Mavro Kaplan Çavuş'a Notüs Gladyüs ve Uranha'yı nasıl öldürdüklerini anlatır. Kerim ise Kozpınar'dan sonra hisarların nasıl ele geçirildiğini öğrenir. Ayrıca Kaplan Çavuş, Pervane Subaşı'nın Notüs Gladyüs'ün altınları ile bataklıktan çıkarken Karacahisar'da bulunan Gündüz Bey ve oğlu Bayhoca tarafından yakalanıp hapsedilmiş olduğunu haber verir, ele geçirilen altınları Kerim ve Mavro'yla Osman Bey'e gönderir.

Romandaki ilk toplantının mekânı ve olayların başlangıç noktası olan Issızhan romandaki son toplantıya da ev sahipliği yapar. Önemli olayların pek çoğu bu toplantı esnasında çözüme kavuşur. Notüs Gladyüs ve Uranha ile Kerim ve Mavro öçlerini burada alırlar. Daha önceki Bacıbey'in evindeki savaş sonrası verilen ziyafette olduğu gibi şahit olmadıkları gelişmeleri birbirlerine bu toplantı esnasında aktarırlar. Mavro'nun daha önceden "Benim bildiğim Kanlı Boğaz, kendi başına alır Liya ablamın öcünü..." (s. 594) dediği üzere Kerim elini kana bulamadan Notüs Gladyüs Kanlı Boğaz'ın uçurumuna düşerek ölür. Böylece Kanlı Boğaz intikamlarını almış olur. Uranha da yine uçurumdan aşağı atılır.

Bacıbey, Demircan'ın intikamının alınmasından sonra tekrar ziyafet vermeye karar verir. Avlu ziyafet için hazırlanır, kadınlar aşevinde yemek pişirmektedir. O sırada Kerim kitap çıkınları ile eve gelir. Babasının duvara asılı kırbacını indirip kendi kılıcını asar. Osman Bey kendisine Yarhisar'ın subaşılığını teklif etmiştir, Kerim ise Osman Bey'den Keşiş Benito'nun mağarasında buldukları değerli kitapları istemiştir. Kelile ve Dimne, Kabusname, Felekname, Siyasetname gibi kitapların bulunduğu çıkını açar ve kitapları rastgele okumaya dalar. O sırada yanına gelen Aslıhan'a Yarhisar subaşılığı teklifini kabul etmediğini, Bilecik'e Şeyh Edebâli'nin tekkesine gidip molla olmaya karar verdiğini söyler. Eğer savaşçı olmayan biriyle evlenmemeye dair ettiği yeminden vazgeçtiyse kendisinin de onunla Bilecik'e gelebileceğini söyler. Onların konuşmalarını duyan Bacıbey yanlarına gelir. Oğlunun molla olmaya karar vermesine çok öfkelenmiştir. Kerim "Edebâli şeyhimiz mi yiğit, Dünder Alp mi? Elini kılıca hiç sürmemiştir biri... Öteki doğdu doğal kılıç sürükledi yanı sıra..." (s. 615)

diyerek annesini ikna etmeye uğraşır ama Bacıbey kocasından kalan kırbacı kaparak Kerim'in üstüne yürür. Ondan kitapları ateşe atmasını ister. Ancak Kerim, çocukluğundan kalan son korku olan kırbacı annesinin elinden çekip babası gibi annesinin karşısına dikilir. Kırbacı şaklatarak aşevine gidip gerekli hazırlıkları yapmalarını söyler. Aslıhan araya girer ve Bacıbey'i alarak Kerim'in yanından çıkarlar. Bacıbey her ne kadar ağlamakta ise de oğlunun büyüdüğünü anlar ve mutlu olur: "Oğlunun adam olduğuna, babasının ocağını yakacağına, Bacıbey ancak kırbacı elinden çekip karşısına dikilince inanmıştı, Aslıhan bunu sezemediğinden, sesindeki kasıtlı mutluluğun sebebini anlayamamıştı." (s. 616)

Bacıbey'in evindeki ziyafet anlatılmadan roman sona erer. Daha önceki Bacıbey'in evindeki ziyafette olduğu gibi konukların birbirlerine aktaracakları bir olay yoktur. Romanda halledilmedik bir mesele veya açığa kavuşturulmadık bir durum kalmadığı için yazar bu ziyafeti anlatmadan romanı bitirir.

2.18.5. Kurt Kanunu¹³⁷

Kurt Kanunu, "Kanlı Tuzak", "Sürek Avı" ve "İnsanlık Sorunu" başlıklarını taşıyan üç ana bölümden oluşur. Romanın ilk iki bölümünde toplantı yer almaz. Bu nedenle bu iki bölümdeki olaylar kısaca özetlenerek toplantıların yer aldığı üçüncü bölüme geçilecektir. İttihat ve Terakki'nin ünlü fedailerinden Abdülkerim ve arkadaşları Mustafa Kemal'e suikast yapmak için plan yaparlar. Lazistan Mebusu Ziya Hurşit, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf İzmir'e gider. Abdülkerim Ziya Hurşit'in yakalansa bile kendilerini ele vermeyeceğini düşünmektedir. Birkaç gün sonra Teşkilât-ı Mahsusa'nın önde gelen şeflerinden Rasim Bey Abdülkerim'in yanına gelir. Ziya Hurşit'in İstiklal Mahkemesi Başkanı Kılıç Ali'den üç bin lira aldığını ve ayrıca Şükrü Bey'in Ziya Hurşit'e Sarı Efe Edib'e yazılmış imzalı bir mektup verdiğini, Ziya Hurşit'in aynı mektubu kendisine de imzalattığını anlatır ve bu işin içinde bir bit yeniği olduğunu belirtir. Abdülkerim ve Rasim Bey suikast yapacak kişilere cesaret vermek için Küçük Efendi yani Kara Kemal'in de bu işin içinde olduğunu söylemişlerdir. Ziya Hurşit'in Kılıç Ali'den üç bin lira aldığını öğrendikten sonra Rasim Bey, onun başının da hiç haberi olmadan belaya girebileceğini söyler ve Abdülkerim'den her ihtimale

¹³⁷ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Kemal Tahir, *Kurt Kanunu* (İstanbul: İthaki Yayınları, 2016).

karşı hemen Küçük Efendi'yi bulup kimsenin bulamayacağı bir yere saklanmasını ister.

Abdülkerim Kara Kemal'i zorla ikna ederek önce Enver Paşa'nın orduyu temizlerken ilk emekliye ayırdığı Şefik Paşa'nın dul eşi Semra Hanım'ın Fındıklı'daki konağında kalmalarını önerir. Şefik Bey'in İttihatçılara muhalif olması sebebiyle buranın kimsenin aklına gelmeyeceğini söyler. Kara Kemal kendisini Anadolu'dan misafir gelmiş, emekli valilerden Şefik Bey olarak tanıtmasını ister. Semra Hanım'ın konağına giderler. 18 Haziran'da yapılan resmi bildiride Cumhurreisi'ne İzmir gezisi esnasında suikast teşebbüsünde bulunulacağı ortaya çıkarılmış, suikastçılar Gazi Paşa'nın İzmir'e varmasından bir gün önce silah ve bombalarıyla ele geçirilmiş, suçlarını itiraf etmişlerdir.

İzmir'deki Elhamra Sineması'nda mahkeme başlar. Ziya Hurşit, Sarı Efe Edip, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Çopur Hilmi bildikleri her şeyi anlatırlar. Arkadaşlarını ele verirler. Ele geçmeyen Abdülkerim ve Kara Kemal kalmıştır. Niyazi, Gurbet Hala ile kaçakların en kısa zamanda yakalanması için İttihatçıların en yaman fedailerinden Memetçe Bey'in görevlendirildiğini haber verir. Bunu duyunca Abdülkerim telaşlanır. Çünkü Semra Hanım ile onu tanıştıran kişi Memetçe Bey'dir. Bu nedenle artık konakta kalmalarının tehlikeli olduğunu düşünür. Semra Hanım'ın Terkos Gölü'yle Belgrad Ormanları arasında, Kömürcü Pınarı'ndaki çiftliğine gidilir.

Çiftlikte bulunan Toptancı Şaban Efendi, Abdülkerim ve Kara Kemal'in kim olduğunu anlar ve Sarı Çavuş'a haber verir. Yanlarına iki de jandarma alıp Abdülkerim ve Kara Kemal'in başlarına konan ödülü almak için sabah gün doğarken baskın yapıp onları öldürmeyi planlarlar. Abdülkerim, bu durumu öğrenir ve Jandarmayı bayıltır, Toptancı Şaban Efendi'yi ise öldürür. Derviş Kâhya'nın sürekli ateş etmesinden faydalanarak Kara Kemal Bey'i alarak oradan uzaklaşırlar. Romanın ilk iki bölümünde toplantı yer almaz.

Romanın üçüncü ve son bölümü olan "İnsanlık Sorunu" romanda şimdiye kadar bahsedilmeyen maliye teftiş heyeti başkanlığından emekli Emin Bey'in evinde başlar. Emin Bey'in kız kardeşi Perihan, yeğeni gazeteci Murat, Doktor İhsan Bey, dul baldızı Nesibe ruh çağırma seansı yapmak için toplanmışlardır. O sırada yanlarına gelen Emin Bey kapı çalındığını söyler ve kimin ruhunu çağırdıklarını sorar. Kaçakların saklandığı çiftlikte vurulan Bektaşî dervîşi Derviş Kâhya'nın ruhunu çağırdıklarını söylerler.

Emin Bey onun kim olduğunu hatırlayamaz. Bunun üzerine yeğeni Murat Doktor İhsan Bey’e dönerek şunları söyler:

1926 yılı Temmuz ayının yedinci günü gecesi, yedi yüz bin küsur nüfuslu İstanbul şehrinde böyle bir soru soracak bir başka vatandaş bulunur mu? Evet, gittikçe yatıyor aklım, biz Perihan teyzemi değil, Emin dayımı alıştıracaktık bu ruh çağırma işine... Tam onun harcı... Dünyadan elini eteğini çekmiş... (s. 179)

Emin Bey, diğerleri ile sohbet ederken kapıyı açmaya giden kız kardeşi Perihan’a kimin geldiğini sorar. O da komşunun çocuğunun çay istemeye geldiğini söyler. Gazeteci Murat kaçakların yakalanıp yakalanmadığını sormak için bir iki yeri arar. Birinci şubeden Komiser Rifat önemli bir haber olmadığını, yeni bir ihbar aldıklarını ama pek inanmadıklarını haber verir. Bunu duyunca Perihan heyecanla sorular sormaya başlar. Diğerleri onun neden bir anda meraklandığını anlayamazlar. Doktor İhsan Bey Murat’a çiftlikten bir haber çıkıp çıkmadığını sorar. Murat çiftlikte bulunanların da Derviş Kâhya’nın ölmeden önce söylediklerini tekrarladıklarını, çiftliği eşkıya bastığını sandıkları için vuruştuklarını söylediklerini bildirir. Böylece bir önceki kısımda neler olduğu anlaşılmış olur. Kara Kemal Bey ve Abdülkerim kaçmışlar, Derviş Kâhya çatışmada ölmüştür. Gazeteci Murat, dayısı Emin Bey’e Kara Kemal ve Abdülkerim’in nerede saklandıkları konusunda kendisine hiç yardımcı olmadığı için serzenişte bulunur. Eğer istese onların nerede olduğunu tahmin edebileceğini söyler. Perihan Hanım Murat’a kızar. Ancak Emin Bey oldukça sakindir. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

“N’olacak kestirirsem?”

“Alırdık papelleri... Bunca zamandır düşündüğünüz evi yaptırırdık deniz kıyısında...”

“Yaptırırdık da, nasıl otururduk girip içine?”

“Bayaaa...”

“Bayaa olan hiçbir şeyi yapamam ben...”

“Niçin?”

“‘Bayaa’ diyorsun. Yapılır mı kolayca bayağılık?”

“Bayağılık değil mi suikast?”

“Bakalım ilintisi var mı? Nasıl suçlu sayarsın yargılanmayan adamları?”

“Kaçtıklarına göre suçlu...”

“Ya korktularsa? Güvenemedilerse mahkemeye?” (s. 184-185)

Doktor İhsan Bey de Emin Bey’e hak verir. Kendisinin de avukat ve yargıtay olmayan mahkemeye güvenemeyeceğini söyler. Emin Bey kaçakların yerini bilmediğini, bilse bile resmi bir görevi olmadığı için söylemek zorunda olmadığını belirtir. Ancak kaçakları arayan polislerden biri olsa görevini yerine getireceğini ifade eder. Bunun üzerine Murat kaçakların gelip kendisinden yardım istese ne yapacağını sorar. Emin Bey böyle bir durumda işe karışmak istemediğini söyleyeceğini ve parası varsa bir kereliğe mahsus para yardımı yapacağını söyler.

Doktor İhsan Bey paranın kaçakların bir işine yaramayacağını çünkü çok sıkı tedbirler alınıp her yere haber salındığını söyler. Murat ise İstiklal Mahkemesi’nin yeni bildirisine göre kaçaklara para vermenin de çok sakıncalı olduğunu çünkü onları koruyan ve saklayanların da onlar gibi idam cezasına çarptırılacağını söyler. Bu durumda Emin Bey’in onlara para vererek bu korkunç cezayı göze aldığını, böylece korkusuzluğunu ispatladığını belirtir. Emin Bey kendisinin eskiden beri çok korktuğunu söyleyince Doktor İhsan Bey o zaman İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne nasıl girdiğini sorar. Emin Bey: “O başka... Vuruşmaktan korkuyorum, demedim... Ölmekten de pek korkmam sanırım! Hakkından gelemeyeceğim sorumluluktan korkarım ben!” (s. 187) diye cevap verir. Murat ise insanın sorumluluktan kaçabilmesinin mümkün olup olmadığını sorar. Emin Bey şimdiye kadar sorumluluktan hep kaçan bir insan olmuştur.

“Emin Bey, sorumluluk korkusuyla evlenmemiş, sorumluluk korkusuyla İttihatçılıktan vazgeçmiş, savaş sıralarında, alıp yürüyen soygun sorumluluğuna bulaşmamak için emekliliğe sığınmıştı. Evin idaresine hiç karışmayarak her şeyi kız kardeşi Perihan’a bırakması bile bu garip korkudandı.” (s. 187)

Emin Bey şimdi de ağzından çıkacak bir kelimenin ona sorumluluk yüklemesinden çekinerek olan bitenlerden olabildiğince uzak durmak gerektiğini, orta bir yol tutturmak gerektiğini savunur. Murat ise ortada ısrar edenlerin, tarafsızların, sorumluluktan kaçanların bencil sayılacağını söyler ve kendisinin başından beri kaçakları kovalayanların tarafında olduğunu belirtir. Perihan abisinin bu konuda tartışmayı sevmediğini bildiği için konuyu kapatmak için çay ikramına başlar. Onun

ay ikramı artık misafirlerin evine gitmesi için bir işarettir. Misafirler çaylarını içip kalkarlar, Perihan da biraz daha kalmaları için ısrar etmez. Emin Bey bir süre geçmişi ve Perihan hakkında düşünür. Perihan on yedi yaşiında abisinin komitacı bir doktor arkadaşiyla evlenmişi ve üç yıl sonra eşiyle Selanik’e gitmişi. Bir gece evde tek başiına olduğu bir sırada eşiinin arkadaşlarından biri, Cemiyet’in emriyle hafiyelerden birini vurduktan sonra yaralı bir şekilde onlara gelmişi. Yaralı adam dışarı çıkarılamadığı için beşi gün onlarda kalmak zorunda kalmışi, bunun üzerine üç gün sonra eve dönen kocası bu olaydan dolayı istemeyerek de olsa sevdiği eşiini boşamışi. O günden sonra Perihan abisi ile yaşamaya başlamışi. Emin Bey kız kardeşi aşağı katta olmasına rağmen hiçbir ses işitemeyince meraklanarak onu çağırır, ne yaptığını sorar. Perihan Murat’ın söylediklerini düşündüğünü söyler ve abisine kaçaklar onların kapısına gelse ne yapacağını sorar. Emin Bey kendilerini bu işe bulaştırmaya hakları olmadığını belirtir ve aynı soruyu ona yöneltir. Perihan o anki duruma göre hareket edeceğini söyleyince abisi daha önce başiına gelen ve hayatını altüst eden olaya rağmen bunu yapacak olmasına şaşır. O sırada aşağıdan bir öksürük sesi gelir ve Perihan Kara Kemal Bey’in bitkin, hasta bir hâlde kapıyı çaldığını ve onun bu hâlini görünce onu içeri almazlık edemediğini söyler. Emin Bey kız kardeşiine neden içeri aldığını sorsa da hemen banyo yapması için su ısıtmasını ve kendi kıyafetlerinden kıyafet hazırlanmasını ister. Abdülkerim sığınabileceği başka bir eve gitmişi, Kara Kemal de bir arkadaşını bulmak için Emin Bey’in evinin civarlarına gelmişi. Takip edildiğinden endişelenince çocukluk arkadaşi Emin Bey’in buralarda oturduğunu hatırlayarak kısa süreliğine onun evine sığınmışi.

Ertesi gün Perihan, Gurbet Hala’yla görüşmeye yollanır. Niyazi’den İngilizlerle görüşüp Kara Kemal Bey’in elçiliğe sığınmasına izin verip vermeyeceğini öğrenmesini isterler. O sırada iki eski arkadaşi çeşitli konularda sohbet ederler. Emin Bey Kara Kemal’e suikast fikrinin kimden çıktığını, bunun nlenip önlenemeyeceğini sorar. Kara Kemal bir kurşunla amaçlarının önündeki engelleri kaldıracacağını düşünen serserilerin önlenemeyeceğini belirtir. *Yorgun Savaşçı* romanında I. Dünya Savaşi’na girmeyebilir miydik sorusuna cevap aranırken bu romanda suikastın yanlışlığı ve engellenip engellenemeyeceği tartışılır. Kemal Tahir bu soruları sordurur ve soruların cevaplarını alır.

Gurbet Hala iki gün sonra İngilizlerin Kara Kemal Bey’in elçiliğe sığınma isteğini reddettiği haberiyle gelir. Niyazi bir de Alman elçiliğine başvurmayı teklif etmişi.

Gurbet Hala gelirken Kara Kemal hakkında haber yazan bir gazete almıştır. Gazetede Kara Kemal ve Abdülkerim'i gizleyenlere ağır cezalar verileceği yazmaktadır. Emin Bey bu gazeteyi Kara Kemal Bey'den gizler ancak Gurbet Hala gazeteden söz edince Kara Kemal Bey gazeteyi görmek ister. Bunun üzerine Emin Bey gazeteyi ona okumak zorunda kalır. Haberi duyunca Kara Kemal Abdülkerim'in kaldığı yere gitmeye, sonrasında da Niyazi'nin önerdiği gibi vapur acentesi olan bir Alman'ın yardımıyla bir sandığın içine gizlenerek vapura binmeye karar verir. Onun bu plana razı olduğunu duyunca Emin Bey, Kara Kemal Bey'in kendisinin korktuğunu hissettiğinden bir sandığın içinde vapura yüklenmeyi kabul ettiğini anlar ve pişman olur. Onun başına bir şey gelmesini istemediğinden bu kez kendisinin Niyazi'ye gideceğini hatta gerekirse gidip Alman'la da kendisinin konuşacağını söyler. Emin Bey'in Alman komisyoncuyla görüşmek için gittiği sırada eve baskın düzenlenir ve yakalanmak istemeyen Kara Kemal intihar eder.

Kara Kemal'i evinde sakladığı için Emin Bey İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmak için vapurla İzmir'e gönderilir. Bir ambarda mahkemeye çıkmak üzere beklemektedir. Biraz sonra kapı açılır ve Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Mersinli Cemal Paşa, Sivas mebusu Halis Turgut Bey, eski içişleri bakanı İsmail Canbulat Bey ve Erzurum mebusu Halet Bey gibi önemli kimseler içeriye girer. Ona, hafiye olduğunu düşündükleri için kuşkulu ve düşmanca bakarlar ve mümkün olduğunca ondan uzağa otururlar. Suikast ile alakası olduğu kabul edilen bu kişiler on yıl sürgün cezasına çarptırılmıştır. Halis Turgut Bey ile İsmail Canbulat Bey kendi aralarında konuşmaktadır. Halis Turgut Bey savunma yapmayacağını söylemekle hata yaptıklarını söyler. İsmail Canbulat Bey ise ayağa kalkıp herkesin duyacağı bir şekilde "Ben tekrar mahkeme önüne çıkacağım. Bize haksızlık yaptılar. Kendimi savunacağım. Ben on yıl sürgün cezasını hak etmiş değilim. Hakkımı arayacağım." (s. 242) der. Halis Turgut Bey de onunla aynı fikirdedir. Paşalar onun söylediklerini duyunca tedirgin bir şekilde kapıya bakarlar. Orada bulunan Köse Kâtip ise gelip konuşulanları dinler ve hemen gidip duyduklarını içeriye bildirir. Biraz sonra geri gelir ve kendini savunmak isteyenleri davet eder. İsmail Canbulat Bey ve Halis Turgut Bey hemen ayağa kalkıp savunma yapmak için giderler. O sırada Halet Bey, Emin Bey'i tanır ve burada ne aradığını sorar. Başçavuş hemen gelerek onunla konuşmanın yasak olduğunu söyler. Biraz sonra paşalar tekrar ambardan çıkarılır. Emin Bey bu kez de sipariş verilen darağaçları hakkında konuşan Başçavuş ile Çingene cellattın

söylediklerine kulak verir. On bir kişi asılacak olmasına rağmen on üç darağacı ısmarlanmıştır. Kara Kemal Bey intihar ettiğine ve Abdülkerim de henüz yakalanmadığına göre bu iki darağacının kim için ısmarlanmış olacağını konuşurlar. Çingene cellât Emin Bey’e bakarak asılacaklardan birinin o olup olmadığını sorar. Çingene cellât Emin Bey’in yanına gelir ve onunla konuşmaya başlar. Emin Bey kendisiyle konuşmanın yasak olmasını söylemesine rağmen aldırılmaz ve babasının Talat Paşa’nın celladı olduğundan, kendisinin de İstiklâl Mahkemesi ile gezdiğinden, astığı kişilerden bahseder. Köse Kâtip gelerek Emin Bey’i çağırır. O sırada başçavuşa Çingene Cellât’ın dediği gibi on üç kişinin asılacağını söyler. On yıl sürgün cezasını çok bulan Halis Turgut Bey ile İsmail Canbulat’ın da asılmasına karar verilmiştir. Emin Bey bu habere çok şaşırır.

Romandaki önemli toplantılardan biri olan bu toplantıda yazar, Emin Bey’i suikast olayının ünlü sanıkları ile bir araya getirir. Ancak bu toplantı esnasında önemli olaylar konuşulmaz. Sınırlı konulardan bahsedilir. Yazar bunun için iki gerekçe sunar okuyucuya: Başlangıçta onun kim olduğunu bilmedikleri ve onu konuşmalarını dinlemek üzere oraya gönderilmiş bir hafiye sandıkları için paşalar ve mebuslar onun yanında konuşmak istemezler. İkincisi ise Emin Bey, Halet Bey tarafından tanındıktan sonra başçavuş onunla konuşmanın yasak olduğunu söyleyerek diğerlerinin onunla sohbet etmesine engel olur.

Emin Bey mahkeme heyetinin karşısına çıkarılır. İşin içine kız kardeşi Perihan’ı katmadan Kara Kemal Bey’i evinde sakladığını kabul eder. Mahkeme Emin Bey’e İttihatçılar ile görüşmemesine ve siyasetten uzak durduğunu söylemesine rağmen neden Kara Kemal’e yardım ettiğini sorar. Emin Bey “Onlar sizi kovalasaydılar... Kıstırsaydılar... Siz de öyle hasta gelseydiniz, sizi de çeviremezdim.” (254) diyerek ona evini açmasının siyasi bir karar değil bir insani görev olduğunu vurgular. Emin Bey’in bu cevabı romanın üçüncü bölümü olan “İnsanlık Sorunu” başlığını açıklar niteliktedir. Daha sonrasında Emin Bey’e Kara Kemal Bey’i neden ihbar etmediği, neden teslim olmayı teklif etmediği, Kara Kemal’in suikast hakkında neler düşündüğü tarzı sorular sorulur.

Mahkeme üyelerinden biri Perihan’ın yıllar önce yaralı diye eve aldığı ve bu yüzden kocasından ayrılmasına neden olan doktordur. Perihan ona bir dilekçe yollar. Yıllar önce kapısına gelmiş birisini sakladığını, bu nedenle hayatı mahvolduğunu, şimdi yine Kara Kemal Bey’i kendisinin içeri aldığını, abisi Emin Bey’in aslında suçsuz

olduğunu, kendisini kurtarmak için yalan söylediğini yazmıştır. Mahkeme başkanı kaçağı sakladığı, ihbar etmediği ve doğruyu söylemediği için kızar ve suçlularla aynı cezaya yani idam cezasına çarptırılacağını hatırlatır. Emin Bey söyleyeceklerinin kaderini belirleyeceğini düşünerek istemediği hâlde şu sözleri sarf eder: “Siz benim eski arkadaşlarımsınız... İçinizde gerçek dostum olanlar da var... Ben bu işe istemeden karıştım. Beni korkutmaya çalışmanız boşunadır.” İleri geri sallandı, susmak istediği hâlde, konuştu. “Yeterince korktum. Daha fazla korkmak gücümün üstündedir. Gerçekten imkânsızdır...” (s. 259)

Geçmiş, sakladığı suçlunun kendi cezasını kendi vererek suçluluğunu doğrulaması göz önünde tutularak Emin Bey serbest bırakılır. Evinde Doktor İhsan Bey ile oturmaktadır. Yeğeni gazeteci Murat bağırarak yanlarına gelir. Mahkemeyi izleyen gazeteci arkadaşları Murat’a dayısı Emin Bey’in mahkemedeki tavırlarından ve konuşmalarından övgüyle söz etmişlerdir. O bunları öğrenir öğrenmez koşarak Emin Bey’in yanına gelir ve elini öper. Perihan da merakla yanlarına gelir. Murat kendilerine İstiklâl Mahkemesi’nde neler yaptığını kısaca geçiştiren dayısının aslında mahkemede ne kadar cesur davrandığını anlatır ve arkadaşlarının onu ziyarete geleceklerini belirtir. Emin Bey bu övgüleri ciddiye almaz. Korktuğunu söylediğini aktarır. Ancak Murat onun korktuğunu bambaşka bir anlamda söylediğini ifade eder. Ayrıca arkadaşlarının mahkemenin ilk kez birine saygı duyduğunu söylediklerini aktarır. Emin Bey Murat’a arkadaşlarının abarttığını, mahkemenin Perihan’ın yazdığı dilekçeye şaşırdığını, asıl korkusuz olanın Perihan olduğunu söyler. Emin Bey korkup korkmadığı konusunda şunları söyler:

“Deli olmayan herkes korkar. Ben de çok korktum. Bu korkunun altında ezilmedimse... Yaptığım işin kimseye kötülük etmediğine kesin inandığındandı. Kaç kez sordum kendi kendime... ‘Başka türlü yapabilir miydim?’ Hayır... Demek buradaki kesinlik de en az ölümdeki kadar... Başka türlü davransam kendime karşı sorumlu düşerdim. Türkçesi: Suçlu düşerdim. Zor yaşar kendi kendisinin gözünden düşen adam... Mutlu olmak imkânlarını yitirir. Evet, tehlikeyi savuşturmak için alçalmaya, onur kırıcı biçimde yalvarmaya sapmadım. Korkmazlığı karşımdakilere saldırmakta da aramadım. İnsanlığımın yüklediği sorumluluğu kabullendim. Gücümün yettiğince sırladım. Korkma konusunda sözümü bitirmeye fırsat bulsaydım, ‘Yıllarım da ele veririm diye korktum,’ diyecektim! Dönüşte çok düşündüm bütün vapur yolculuğu boyunca, neden korktum asıl?’ (...) Mutluluğumu

yitiririm diye korkmuşum meğerse... Kendi kendimizle yalnız kaldığımız zamanların mutluluğunu... İnsan gerçekten mutlu olayım derse, üstüne yüklenen sorumluluğun gereğini sonuna kadar yerine getirip kurtulmalıdır. Gerçek hürlük budur bence... Korkuya... Hatta ölüme karşı gerçek direnci veren hürlük!” (s. 264)

Doktor İhsan konuyu değiştirir ve Abdülkerim’in yakalanıp yakalanmadığını sorar. Murat görüldüğü yerde vurulma emri çıktığını, önceki gün Boğaziçi’nde saklandığına dair haber geldiğini ama bulunamadığını söyler. Perihan kaçaklar konusunda konuşulmasına hiç dayanamadığı için hemen çay hazırlamak için kalkar, Doktor İhsan da geç kaldığını söyleyerek kalkar. Böylece toplantı dağılır ama Murat ve Emin Bey Murat’ın Kara Kemal’in yakalanmasına dair yazdığı röportajı hakkında konuşmaya başlarlar. Emin Bey Doktor İhsan’ın çok övdüğünü ama kendisinin okuyamadığını söyler ve kendisine getirmesini ister. Murat polis habercisi gazetecilerin toplandığı kahvede otururken polislerin arabayla bir yere gittiğini fark etmiş ve onları takip ederek Emin Bey’in evine gelmiştir. Polislerin arkasından eve girdiğinde Kara Kemal Bey’i yakalamak için polislerin kümeslere doğru gittiğini görür ve polislerin teslim olması çağrıları sonrasında Kara Kemal Bey’in anlatılamaz bir tarzda güldüğünü, sonra silah sesi duyulduğunu anlatır. Perihan çayları getirince konuşmasını yarıda bırakıp konuyu değiştirir. Emin Bey o gece uykusundan uyanır ve Kara Kemal Bey’in kendisini ele verdiğini düşünerek o hıçkırığa benzer gülüşü ölmeden önce attığını düşünmeye başlar.

Ertesi gün ikinci çayında Murat ve gazeteci arkadaşları Emin Bey’in evinde toplanırlar. “Kara Kemal Bey’in kaldığı odayı, okuduğu kitapları, içtiği nargileyi, kendini öldürdüğü yeri gözden geçirip Emin Bey’in karşısına otur[urlar].” (273-274) Bu gençlerin hepsi Cumhuriyet yanlısı ve Mustafa Kemal hayranı olmasına rağmen suikast olayında suçlunun yanında masumların da suçlanmasına karşı çıkmaktaydılar. Bu nedenle mahkeme esnasında Emin Bey’in cesurca direnmesini önemsiyorlardı. Mahkemede Kara Kemal Bey’in gidişat hakkındaki düşüncelerini korkusuzca dile getirmesini takdir ederler. Emin Bey daha önce olduğu gibi yaptıklarından alçak gönüllülükle bahseder ve Kara Kemal Bey’in mahkemede anlatmaya cesaret edemediği başka sözleri de olduğunu söyler. Bunun üzerine genç gazeteciler yazmayacaklarını söyleyerek bunların neler olduğunu sorarlar. Emin Bey onun halifeliğin kaldırılması, mübadele, Osmanlı’nın dış borçlarının üstlenilmesi gibi çeşitli konulardaki görüşlerini aktarır. Genç gazeteciler bu sözleri mahkemede dile

getirmemesinin korkaklık olmadığını, mahkemeyi boşuna kızdırmaya sebep olacağını belirtirler ve Emin Bey'in insanlık görevini yaptığını, kendisinden yakınmasına gerek olmadığını söyler. Gençler saygıyla elini öptükten sonra giderler. Ancak onların kendisini haklı bulan sözleri Emin Bey'in içini rahatlatmaz. Ertesi gün Gurbet Hala ile konuşmaya gider. Gurbet Hala ona baskın sırasında Murat'ın orada olmadığını söyleyince rahatlar. Eve gidince onu merak eden kız kardeşi Perihan'a her şeyi anlatır. Murat'ı, Doktor İhsan Bey ve ailesini akşam yemeğine davet edip orada Murat'ın söylediği yalanı yüzüne vurmaya karar verirler.

Akşamleyin yemek için toplanırlar. Murat söylediklerinin yalan değil yazısını süslemek olduğunu iddia eder. Dayısı ile konuşmak üzere onun odasına çıkar. Söylediği sözlerin dayısında böylesine bir suçluluk duygusu uyandırmasına üzüldür. Emin Bey ona bu yalanın bazı bakımlardan gözünü açtığı için iyi olduğunu söyler ve hangi bakımdan olumlu bir yanı olduğunu anlatmaya başlar. Gurbet Hala'ya Kara Kemal Bey'in kendisinden şüphelenip şüphelenmediğini sorduğunda bu durumu hiç umursamamıştır. Hatta Emin Bey ona kendisini takip ederek mi Kara Kemal Bey'in saklandığı yerin tespit edildiğini sorduğunda da üzerinde durmamıştır. Ayrıca kendisi baskın sırasında çılgınlık atarken Murat'ın uzaktan Kara Kemal Bey'in gülmesini nasıl duyduğunu sormuştur. Gurbet Hala gibi basit düşünmek yerine her şeyi karmaşık bir şekilde düşünerek hayatı kendine ne kadar zor hale getirdiğini fark etmiştir. "Bütün okuduklarımızı, bildiklerimizi, düşündüklerimizi, aydın kişiler olarak bunaltı zamanlarında kurtulmak için kullanacağımıza, bunaltıya büsbütün batmak için kullanıyoruz." (291) sözleriyle bu düşüncesini açıklar. Murat da "Evet, şimdi anladım. Gurbet Halalarla farkımız burda..." diyerek artık çapraşık şeyler düşünmemesini salık verir. Kara Kemal Bey'in yakalanması olayında evin uzun süredir gözaltında olduğunu, kümesin arkasındaki saklanma yerinin önceden bilindiğini söyler. Bu sözler üzerine Emin Bey tekrar sükunete kavuşur. Doktor İhsan onları yemek için aşağı çağırır. Doktor'un baldızı Nesibe Hanım ud çalar ve şarkı söyler. Sofradakiler de arada ona katılmaktadır. Hatta sadece yalnız başına olduğunda şarkı söyleyen Perihan bile şarkılara katılır. Emin Bey buna çok sevinir. Bu toplantı Murat'ın söylediği yalanın konuşulması için düzenlenmiştir ancak Emin Bey ile Murat herkesin yanında konuşmaz. Yemekten önce Emin Bey'in odasında konuşurlar. Yazar bunu herkesin bir arada bulunduğu sırada yaptırmaz. Emin Bey daha önce olduğu gibi içindeki

hesaplaşmanın bittiğini sanır, Murat'ın baskın esnasında orada olmamasına sevinir ancak bir süre sonra yine düşünmeye başlar.

Gecenin üçü olmuş Emin Bey hâlâ uyuyamamıştır. Perihan ona artık bu kadar düşünmemesi için yalvarır. O sırada kapı çalar ve Perihan kapıyı açmaya gider. Perişan bir şekilde döndüğünde gelenin Abdülkerim olduğunu ama evin gözaltında olduğunu söyleyerek içeriye almadığını dile getirir. Ancak Emin Bey hemen koşup onu içeri çağırmasını söyler. Perihan abisinin günlerdir çektiği sıkıntılardan dolayı kapıyı açmak istemez. Emin Bey “Ben o cehennem azabını kısıtılmış insanlara kapıları açmamak için çekmiyorum. Kapıları daha kolay, daha çabuk açabilmek için çekiyorum. Hadi, koş rica ederim, hadi çabuk...” (s. 297) diyerek kız kardeşinin acele etmesini ister ama Perihan kendisi de gitmez abisinin de gitmesine izin vermez. Emin Bey ısrar edince Abdülkerim’e aradığı kişilerin buradan gittiklerini, kendilerinin buraya yeni taşındıklarını söylediğini belirtir. Bunun üzerine Emin Bey hemen kapıya atılarak tüm gücüyle bağırır: “Arkadaaşı! Arkadaaşı! Emin’i arayan arkadaş! Burdayım ben, burdayım!” (s. 298)

2.18.6. Karılar Koğuşu¹³⁸

Karılar Koğuşu romanı on üç bölümden oluşmaktadır. Kemal Tahir’in diğer romanlarından farklı olarak bu romanda bölümlerde herhangi bir isimlendirme yapılmamıştır. Roman, Malatya Hapishanesinde Gevre’nin kızı Aduş’un, Murat’ın odasına gelmesiyle başlar. Gevre, bir kavga esnasında komşunu ısırarak öldürmüştür. Kocasını Abuzer hamaldır. Aduş dışında üç çocuğu daha vardır. İstanbullu lakaplı Murat, Aduş’a bazı kadın mahkûmların durumu hakkında sorular sorar, ondan yeni bir mahkûm geldiğini öğrenir. Onlar konuşurken Gardiyan Ayşe Ana gelir, Aduş’u sorar ve çarşıya gideceğini söyler. Aduş onun çarşıya gideceğini duyunca saklandığı yerden çıkar ve kendisini de götürmesi için ağlamaya başlar. Ayşe Ana zaten onu götürmek için geldiğini söyler. Topal Sefer de Ayşe Ana’yı aramak için gelir. Hâlâ neden gitmediğini sorar. Ayşe Ana Aduş’u da alarak Topal Sefer ile odadan çıkarken Murat’a Hubuş’un bir mektup yazdırmak istediğini haber verir.

Murat Hubuş’un mektubunu yazmak için öğleden sonra penceresi karılar koğuşunun avlusuna bakan Büyücü Hoca lakabını taktığı Nazmi Topçu Bey’in odasına gider.

¹³⁸ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Kemal Tahir, *Karılar Koğuşu* (İstanbul: İthaki Yayınları, 2016).

Romadaki ilk toplantı burada gerçekleşir. Büyücü Hoca, üfürükçülük, muskacılık suçlarından sık sık hapse girip çıkmaktadır. Ancak bu kez İsmet Paşa'ya küfrettiği için siyasi olarak fişlenmiştir. Murat ona bir şiir yazarak İsmet Paşa'ya göndermesini, böylece hakkında yazılan fişi yırttırmasını salık vermiştir. Murat odasına gittiğinde ona hiciv tarzında yazdığı şiirlerini okur, beraber kahve içerler. Daha sonra Büyücü Hoca, kadınlar koğuşuna seslenerek Hubuş'u pencerenin önüne çağırır. Hubuş, Reisicumhur'a ve hükümete hakaretten on dört ay hapse mahkûm olmuştur. O hapisteyken kendisinden oldukça küçük olan eşi Mehmet'in başkasıyla evleneceğini öğrenir. Murat'a hapisten çıkmasına yardımcı olması için İsmet Paşa'nın amcasının kızı Sabiha Hanım'a mektup yazdırır. Hubuş, müsveddesi yazılan mektubu temize geçirmek için daha önceden aldirdığı kâğıdı ve zarfı almaya gidince Murat, dostu Ali ile beraber kocasını zehirlediği için idamı istenen Hanım ile, tartıştıkları esnada kaynanasını öldüren ve idam edileceğinden korkan Sıdika ile, zina suçundan üç ay ceza alan Nafia ile sohbet eder. Onlar konuşurken Aduş'un annesi de Aduş kucağında yanlarına gelmiştir ancak Türkçe konuşamadığı için o diğerlerinin konuşmalarına katılmaz. Murat'ın hanımlarla konuşması biter ve Hubuş'un getirdiği kâğıdı ve zarfı aldıktan sonra onlara veda eder. O esnada annesinin kucağında uyuyan Aduş uyanmıştır ve Murat'ın ona öğretmeye çalıştığı tarzda "Allahaismarladık efendim... Güle güle efendim." (s. 24) diyerek temenna etmektedir. Bu toplantı ile kadınlar koğuşundaki kadın karakterlerin önemli bir kısmı okuyucuya tanıtılmış olur.

Romanın ikinci bölümü Hacı Abdullah'ın, Murat'a Hanım'ın idama mahkûm olduğunu haber vermesiyle başlar. Suç ortağı olan sevgilisi ise yaşı küçük olduğu için otuz yıla mahkûm edilmiştir. Hacı Abdullah Murat'tan ağlamakta olan Hanım Kuzu'yu teselli etmesini ister. Murat önce Ali ile görüşmek ister. Hacı Abdullah'la Ali'nin bulunduğu çocuklar koğuşuna giderler. Ali'nin ziyaretine gelen annesiyle görüşmek için gittiğini öğrenirler. Ali başgardıyanın odasının penceresinden annesi ve babası ile konuşmaktadır. Murat ve Hacı Abdullah da Ali'nin yanına gider. Murat, Ali'nin annesi ile konuşur. İdam mahkûmu olan Hanım ile konuşmasını, getirdiği erzakları Ali'nin yemeklerini zaten Hanım pişirdiği için ona vermesini ister. Ali'nin annesi Hanım'ı görmeye gidince Murat ve Hacı Abdullah da Ali ile çocuklar koğuşuna giderler. Koğuşun bahçesinde otururlar. Çocuklar Murat'ı sevmekte ve her zaman dikkatle dinlemektedirler. Murat, Akçadağlı Gaffar ile konuşur. Ali ise kahve yapmaya gider. Gaffar, Hanım ve Ali'nin başına gelenler hakkında tevekkül içinde konuşur ve

Allah'ın emri olduğunu söyler. Bunun üzerine Murat “Ah siz köylüler” diye gülümseyerek Allah'ın varlığını inkâr eden, Allah'ın insanlar tarafından yaratılmış bir kavram olduğunu ifade eden sözler söyler. Murat konuşurken Akçadağlı Gaffar'ın dudakları kımıldamakta içinden tövbe etmektedir. Bunun üzerine Murat “Korkma yavrum, günahın boynuma... Yalnız senin değil, bütün dünyadaki emsalinin günahı boynuma... Gâvur, Müslüman, Çingene, putperest ne kadar fukara varsa cümlesinin günahı boynuma...” (s. 34) diyerek onu rahatlatmaya çalışır.

Ali kahve ve sigara ile gelir. Murat ona yaşı küçük olduğu için idam cezası almayacağı için Hanım'ın neden suçu onun üstüne atmadığını sorar. Ali mahkemede Reis'in de Hanım'a buna benzer ifadeler vermesini ima ettiğini söyler. Murat Ali'ye Hanım'ı kurtarmak için “Ancak bir yol kalıyor. Sen karıyı kandırdın. Zehri uyku ilacı diye verdin. Yani, kocasını uyutacak da tehlikesiz buluşacaksınız.” (s. 35) diye tembihler. Ali bunu kendisinin kabul ettiğini ama Hanım'ın razı olmayacağını söyler. Murat onu ikna edeceğini, Ankara'da iyi bir avukat arkadaşına da temyiz davasına girmesini istemek için mektup yazacağını söyler. Kendi aralarında bu şekilde karar aldıktan sonra Hanım ile konuşmak için onu mutfak penceresinin önüne çağırırlar. Hanım'ı suçu Ali'nin üzerine atması için ikna etmeye çalışırlar ama o inatla kabul etmez.

Romanın üçüncü bölümünde Murat odasında bir taraftan II. Dünya Savaşı'nı, diğer taraftan Ankara'daki avukat arkadaşının Hanım'ın davası ile ilgili yolladığı mektubu düşünmektedir. Hanım'ın idam cezası temyiz tarafından onaylanmıştır. Avukat bir dilekçe yazarak tashihi karar istemelerini salık verir. Mektuptan haberi olan Tayıncı Sefer Murat'ın odasına gelerek dilekçeyi yazıp yazmadığını sorar. Murat da Hanım imzalamazsa dilekçenin bir işe yaramayacağını söyler. Hanım'ı ikna etmek için Ali'den onunla konuşmasını istemiştir. Ali onu razı edemeyince Murat'ı yardıma çağırır. Romandaki ilk toplantı gibi bu üçüncü toplantı da kadınlar koğuşuna bakan pencerenin önünde olur. Önce Hanım dilekçeyi imzalamaya ikna edilir. Daha sonra Hanım Sıdika'nın Murat ile konuşmak istediğini söyler. Sıdika idam cezası almaktan korkmuş ama üç sene ceza almıştır. Kocasını, kaynanasını öldürmesine rağmen onu görmeye gelmiş ve dükkâna sermaye için paraya ihtiyacı olduğunu söyleyip Sıdika'dan altınlarını istemiştir. Sıdika Murat'a fikrini sorar. Murat resmi nikahları olmadığından o hapisteyken kocasının Hubuş'un kocası gibi başkasıyla evlenebileceğini belirtir ve altınlarını vermesini tavsiye etmez. Çok ısrar ederse noterden senet alıp öyle vermesini söyler. O sırada Hubuş konuşmaya iştirak eder ve

kendisinden ibret almasını tavsiye ettiğini söyler. Hubuş da kendisi hapisteyken evlenen kocasına zina davası açmak için dilekçe yazmasını ister ama Murat kabul etmez. Ayrıca Nafia'nın hapisten çıktığı, sevgilisi Rıza'nın şimdi de onun kız kardeşini kaçırdığı konuşulur.

Romanın dördüncü bölümünde Tözey adlı yeni bir kadın mahkûm gelmiştir. Aylardır saz çalmayan Hacı Abdullah üç gecedir saz çalmaktadır. Murat ise odasında Nazım Hikmet'e mektup yazmaktadır. Sefer gelir ve Tözey'in kahve pişirip fal bakacağını söyleyerek onu çağırdıklarını haber verir. Murat aşağı indiğinde sıraların ve sandalyelerin kadınlar koğuşunun kapısının önüne taşındığını görür. Başgardıyan Mahmut, Gardıyan Vahap, Gardıyan Ali Seydi, Ayşe Ana, Aduş, Hacı Abdullah toplanmışlardır. Romanın dördüncü toplantısı mahkûmların düzenlediği bu eğlencedir. Tözey'in gelmesi ile hapishane hayatında bir canlanma olmuştur. Bu toplantıda Murat'la Tözey birbirlerini ilk kez görürler. Ayrıca hapishanede bir eğlencenin nasıl olduğu sergilenir.

Tözey Hanım pişirdiği kahveleri Ayşe Ana'ya verir. O da kadınlar koğuşunun kapısını açarak kahveleri alırken Murat içeriyi görür. Kadınlar da kapının önündeki taşlığı dayayıp döşeyerek hepsi orada toplanmışlardır. Murat fal bakılırken fincanların kime ait olduğunu söylemeyeceklerini bildirir. Hacı Abdullah saz çalar, Gardıyan Ali Seydi türkü söyler, Aduş da oynar. Daha sonra Tözey Ayşe Ana'dan fincanları ister ve aralık bırakılan kapıdan sahiplerini bilmeden fal bakar. Daha sonra Ali Seydi herkesin sırayla şarkı söylemesini ister. Murat da sırası gelince bir şarkı söyler. Tözey onu alkışlar. Murat mektubunun yarım kaldığını söyleyerek kalkar ve odasına gelince hüzünlenir. Hapishanedeki arkadaşlıklar hakkında düşünmeye başlar: “Mahpuslar bir çeşit akraba oluyorlar. Burası sanki Ay'dır. Biz başka cins mahluklarız. Belki de bunun için arkadaşlar dışarı çıkınca derhal yabancılaşıyorlar.” (s. 75)

Beşinci bölümde Tözey'i ziyarete gelen kişiler anlatılır. Şoför Faik'le kavgası yüzünden hapiste olan Tözey'in hapishaneye girmesinin ikinci haftası pek çok ziyaretçisi gelmeye başlar. Tözey'in genelevden arkadaşları gelirler. Başgardıyan Tözey'i ziyaretçileri ile görüşmesi için kendi odasına alır. O esnada Murat da odada bir jandarmaya izin dilekçesi yazmaktadır. Murat dışarı çıkmak isteyince Tözey gitmesine müsaade etmez. Onu, Hacı Abdullah'ın eski dostu olan Eplemeli Ayşe, Münevver, Kıvırcık, Şaziye ile tanıştırır. Tözey Murat'ı över ve onun kendisine ve hapishanedeki diğer kadınlara çok yardımcı olduğunu anlatır. Eplemeli Ayşe de

Murat'a kendisine dair çeşitli sorular sorar. Hacı Abdullah da onlara katılır. Beraber karpuz yerler. Tözey Aduş'u da çağırır. Ancak Aduş tüm ısrarlarına rağmen misafirlerin yanında oynamak istemez. Başgardiyan'ın küçük kızı Selime gelir, babasını sorar. Kadınların babasının odasında bulunan yatağa oturmalarından çok rahatsız olur. Tözey Başgardiyan'ın büyük Nebahat'a karşı Murat'ın ilgisi olduğunu düşündüğünden onu kıskanmaktadır. Selime ablasından söz açılınca onun akıllı, güzel ve ahlaklı olduğundan bahseder. Eplemeli Ayşe de Tözey'in Murat'a ilgi duyduğunu sezmiştir ve giderken Tözey'e on yıldır beraber yaşadığı Şahap'a mektup yazmasını hatırlatır. Tözey ise artık onunla ilgilenmediğini söyler. Murat da Ayşe gibi Tözey'e Şahap'a mektup yazmasını söyler ve ayrılacaksa da onun askerden dönmesinden sonra ayrılmasını önerir. Bu toplantıda Tözey'in arkadaşları tanıştırılır ve Tözey'in Murat'a olan ilgisi pek çok kişi tarafından anlaşılır.

Akşam üzeri Ayşe Ana Murat'a Tözey'in gönderdiği beş paket Serklidoryan sigarası getirir. Tözey'e ilgisi olan Hacı Abdullah'ın duymamasını tembihleyerek verir ve Tözey'in arkadaşlarının yanında Murat'ın Köylü sigarası içmesinden rahatsız olduğunu söyler. Ancak Murat bu sigaraları kabul etmez. Murat'ın sigaraları reddetmesini kendisini reddetmesi olarak algılayıp ağlamaya başlayan Tözey, Ayşe Ana'yı bir kez daha gönderir ama bu da fayda etmeyince Tayıncı Sefer gelir ve Tözey ile bir kez konuşması için ısrar eder. Murat da bunun üzerine Tözey ile konuşmaya gider. Tözey sigaraları ona kabul ettirir, artık Köylü sigarası içmemesini, kolları yamalı ceket giymemesini ister. Yarın onun için çiğköfte yapacağını söyler. Beş dakika sonra Hacı Abdullah neşeli bir şekilde gelir. Tözey'le sabahdan beri pencereden konuştuğunu, ona çiğköfte için para verdiğini anlatır. Murat gülümseyerek onu dinler.

Altıncı bölümde Gardiyan Vahap Çavuş Murat'a nasıl evlendiğini ve şimdi tekrar evlenmek istediğini anlatır. Onlar konuşurken Başgardiyan bağırır. Vahap Çavuş ne olduğunu anlamak için aşağı iner. Başgardiyan Mahmut Efendi Murat'ın odasına gelir ve karılar koğuşunun avlusuna bir erkek girdiğini söyler. Murat Tözey için mi geldiğini sorar. Başgardiyan ona geldiğini sanmadığını belirtir. Lüks lambasını yakıp Başgardiyan Mahmut, Aziz Onbaşı ve Murat karılar koğuşunun avlusunu tetkik ederler. Jandarma çizmesine ait ayak izleri bulurlar. Murat bu izlerin Aziz Onbaşı'ya ait olabileceğini düşünür. Daha sonra müdürün odasına giderler ve zabıt tutarlar. Sırasıyla Ayşe Ana'nın, Hanım'ın, Hubuş Bacı'nın, Aduş'un anası Gevre'nin, Sıdika'nın Tözey'in ifadesini alır. Tözey Başgardiyan Mahmut Efendi'nin Eplemeli

Ayşe ile olan ilişkisi hakkında konuşmaya başlayarak ortamın ciddiyetini bozar. Ayrıca gelen kişinin kendisi için geldiğini söyler. Mahmut Efendi diğer mahkûmları göndertip sadece Tözey'i bıraktırır. Hanım idamlık olmasa meseleyi idare edeceğini söyler ve Murat'ın da işin kapatılması yönündeki sözlerinden sonra tutulan zabıt yırtılır. Murat koğuşun avlusuna giren kişinin Tözey için gelmesinden rahatsız olduğundan ona ters davranır ama o gittikten sonra Jandarma Yusuf Tözey'in başkasını koruduğunu söyleyince içi rahatlar. O kişinin Sıdika için geldiğini düşünmeye başlar. Sıdika altınlarını kocasına vermiş o da başka biriyle evlenmeye kalkmıştır. Murat onun buna rağmen çok üzgün olmadığını düşünür ve bu nedenle gizlice gelen kişinin onun için gelmiş olabileceğini düşünür. Hapishanedeki bu altıncı toplantıda Murat'ın Tözey'i kıskandığı anlaşılır. Murat ilgisiz görünse bile Tözey'in kendisine karşı olan sevgisinden memnundur.

Ertesi sabah Tözey, Tayıncı Sefer ile Murat'ı çağırır ve konuşmak istediğini söyler. Yanında Sıdika da vardır. Tözey Sıdika'dan Murat'a her şeyi anlatmasını ister. Gelen kişinin Jandarma Yusuf olduğunu söyler. Murat meseleyi kendi kendine düşünerek anladığını söyleyerek onun konuşmasına gerek olmadığını söyler.

Yedinci bölüm Ayşe Ana'nın ölümü ve onun yerine kimin geleceğinin konuşulmasıyla başlar. Alt katın karılar avlusuna bakan koğuşu Tözey tarafından Ayşe Ana için okunacak mevlit için hazırlanmıştır. Fevzi Tüfekçi Hoca'nın oturduğu köşeye geniş bir sayvan yapılmıştır. Çullu'nun Hacı Murat'ı kapıda karşılayıp sedire oturtur, kendisi de yanına oturur. Çullu'nun Hacı ile geçmişine dair konuşurlar. İkinci namazını kılan davetliler bir anda koğuşu doldurunca Murat ile Çullu'nun Hacı'nın konuşması yarıda kalır. Gelenler hapishanenin dindar mahkûmlarıdır. Çoğu köy ağası veya kasabanın esnafıdır. Mevlidi Rıza Bey okuyacaktır. Kadınlar koğuşunda bulunanlar da duvarın dibine serdikleri kilime oturmuşlardır. Kadınların da hazır olduğu anlaşılınca Rıza Bey tatlı ve hazin bir sesle mevlit okumaya başlar.

“İstanbul için, asırlardan beri birtakım insanları bugünkü gibi bir araya toplayan, hemen hemen aynı ümitsizlik içinde böyle yere baktıran Süleyman Çelebi şakaya gelmez bir şairdi. Bilhassa kitabın “Merhaba” diye başlayıp “Merhaba” diye biten kısacık parçasını pek seviyordu.” (s. 149) Ancak Murat, Süleyman Çelebi'nin Mevlid adlı eserinin diğer kısımlarının inandırıcı olmadığını düşünmektedir. Mevlit boyunca eserde bahsedilen mucizevi olayların kabul edilmez olduğunu düşünür. Mevlit okunurken dinleyen kişilerin hepsinin Ayşe Ana'dan, ölümden ve Allah'tan başka

şeyler düşündüğünü, hepsinin ortak tarafının da şu anda maddi hesaplarla meşgul olmaları olduğunu düşünür. Murat'ın artık canı sıkılmaya başlamıştır ki Rıza Bey de dua faslına geçmiştir. Rıza Bey'in bu mevlidi düzenleyen Tözey'e dua etmesi de Murat'ı rahatsız eder. Dua bitince herkese şerbet dağıtılır. Daha sonra kalabalık avluya çıkar. Tekrar Çullu'nun Hacı ile konuşmaya başlar.

Bu toplantıda başkahraman Murat mevlit için toplanan grupla sohbet etmez. Mevlit esnasında Mevlit bazında dini yönden eleştirel düşüncelere kapılır. Hapishanedeki daha önceki toplantılarda diğer insanlarla konuşur ancak bu toplantıdaki kişilerle konuşmaz, ayrıntılı olarak onlardan bahsetmez.

Bu bölümdeki ikinci toplantı ise Tözey'i ziyarete gelen arkadaşlarının daha önce olduğu gibi Başgardiyanın odasında toplanması esnasında gerçekleşir. Tözey'in Murat isminde birine tutulduğunu öğrenen Malatya Genel Birleşme Evi'nde bulunan on üç kadın Tözey'i ziyarete gelirler. O sırada Murat da bir ziyaretçi için aşağı çağırılmıştır. Ziyaretçisi hemen gidince Tözey'in ziyaretçileri ile sohbet etmeye başlar. Kadınlardan üçünü daha önceki gelişlerinden tanıyordur ama diğer on kadınla ilk kez görüşür. Tözey'in parasını sömüreceğini düşündüğü için Murat'a düşmanca davranan Eplemeli Ayşe artık onu tanıdığı için daha samimi davranır. Onlar konuşurken Hacı Abdullah da gelir. Eplemeli Ayşe eski dostu olduğu için ona sürekli geçmişe dair bir şeyler söyler. Ayşe bundan rahatsız olur. Murat onun rahatsız olduğunu fark edince sözü değiştirmek için Çullu'nun Hacı'nın dostu olan ve geneleve getirilen Azzet ve Kıymet'e yardım etmelerini rica eder. Çullu'nun Hacı'nın, Azzet'i nikahlayıp oradan çıkaracağını belirtir. Tözey ve Hacı Abdullah onun Azzet'i nikahlayacağına inanmazlar. Murat Ayşe'den Azzet'e işlerini gördürmesini rica eder. O da zaten onun kendilerine yardım ettiğini söyler. Kadınlar gidince Tözey Murat'tan Ayşe Ana'nın yerine kızı Şefika'nın alınması için müdürle konuşmasını ve dikeğe yazmasını ister. Hacı Abdullah onun çok edepsiz olduğunu söyleyerek onu gardiyan olarak almalarını istemez.

Sekizinci bölümde Şefika hapishanede işe başlamıştır. Altı çocuk annesi harap kıyafetli bu kadın kısa sürede kendini toparlamış, hükümetin kendisine verdiği kahverengi tayyör ve siyah ayakkabılarla dikkat çekmeye başlamıştır. Hapishane müdürü onu bu kıyafetlerle görünce tanıyamamıştır. Eski bir yatak çarşafı örtünüp karşısına çıkan Şefika'yı yaşlı sanan müdür onun bu şekilde giyinmesini istemez. Murat'tan onu uyarmasını ister. Murat Şefika ile konuşur ama Şefika müdür için

ağızına geleni sayarak kendisine karışamayacağını belirtir. Şefika kendisine emir verip iş yaptırmaya çalışan erkek gardiyanları kısa sürede yıldırır ve istediği gibi rahat hareket etmeye başlar. Şefika Murat'a kocasından ayrılacağını söyler. Murat bunca senelik evliliğini bitirmemesi için onu ikna etmeye çalışır. Şefika ise ona Müdür'ün kızı Nebahat'ı sevdiğini söyler. Murat onun daha çocuk olduğunu, iftira atmamasını söyler.

Tözey'in hapisten çıkmasına dört gün kalmıştır. Hacı Abdullah da sürekli onunla konuşmak üzere pencereye gitmekte ve hapisten çıktıktan sonra onunla dost olma konusunu konuşmaktadırlar. Hacı Abdullah yine Tözey ile konuşmaya gittikten beş dakika sonra Başgardiyan ile Murat'ın odasına gelir ve Gardiyan Abdullah'ın Tözey'i şikâyet etmek için dilekçe yazdığını söylerler. Erkek mahkûmların toplanıp geceleyin Tözey'i oynattıklarını iddia eder. Murat, Gardiyan Abdullah'ı çağırarak onu dilekçesini yırtması için ikna eder.

Tözey hapisten çıkacağı gün gitmeden önce Murat'ın kaldığı odayı görmek ister, Murat da kabul eder. Şefika ile birlikte gelirler. Tözey Murat'ın odasını gezer. Ziyaretine geleceğini söyleyerek ayrılır. Murat onun ardından Başgardiyan'ın odasına gider. Orada Başgardiyan'ın kızı Nebahat'ı görür. Onlar sohbet ederken Tözey de odaya gelir. Başgardiyan'a bir şey söyleyeceğini söyler. Ancak onun orada olmadığını görünce tekrar Murat ile vedalaşır ve elini Nebahat'a da uzatır. Nebahat onun elini görmezlikten gelir ve onun dışarı çıkmasından sonra onun Tözey mi olduğunu sorar. Onu kıskanmış bir hâli vardır. Murat Tözey'in elini sıkmamayı ona yakıştıramadığını söyler. Nebahat da Murat'a Tözey'e merhamet duyup duymadığını sorar. Murat ise memleketinden, akrabalarından uzak kimsesiz bir adam olduğu için Tözey'in kendisine merhamet duyduğunu söyler. Bu toplantıda ikisi de Murat'a ilgi duyan Tözey ve Nebahat ilk kez bir araya gelirler. Nebahat hareketleri ve sözleriyle Murat'ı kıskandığını belli eder.

Murat idam cezası alan Hanım'ın oyalanması için yün alır ve ona kendisi için bir kazak ördürür. Romanın dokuzuncu bölümünde Murat, Hanım'ın ördüğü kazağı denemek için onunla görüşür. Hanım Tözey geldiğinden beri onunla ilgilenmediği için ona sitem eder. Ayrıca Murat'a Şefika'nın Ali ile görüşmesine izin vermediğini söyler. Murat ona bu konuda kızacağını söyler. O sırada Tözey ziyaretine gelir ve Murat'ı çağırırlar. Tözey kurban kestirir ve etlerin fukaralara dağıtma işini Murat'a verir. Murat Sefer'e etleri sadece ihtiyaç sahiplerine dağıtmasını söyler ancak yeni atanan Karakol

Kumandanı Rıfkı Başçavuş etin yarısını almak ister. Sefer vermeyince Murat ile konuşmak ister. Murat da etin fakirler için olduğunu söyleyerek et almasına izin vermez. Bunun üzerine Başçavuş Rıfkı Başgardıyanı çağırır. Ancak onun gelmesi neticeyi değiştirmez. Murat et dağıtım sırasında Şefika'nın görünmemesine şaşırır. İkinciye doğru Şefika mutlu bir şekilde Murat'ın odasına gelir. Oldukça kötü görünen dişlerini yaptırmıştır. Kocasından ayrılmaya karar verdiğini söyler ve Murat'tan dilekçe yazmasını ister. Altı çocuklu bir annenin kocasını boşamasına razı olmayacağını söyleyerek Murat dilekçe yazmayı reddeder ve onu boşanmaktan vazgeçirmeye çalışır. Onlar bu şekilde konuşurken kocası Remzi yanında üç çocuğu ile odadan içeri girer. Remzi ağlayarak Şefika'ya kendisini ve çocukları bırakmaması için yalvarmaya başlar. Murat'ın da dilekçe yazmaması için eline sarılır, boşanma dilekçesi değil, Şefika'nın işten atılması için dilekçe yazmasını ister. Şefika kocasının önceden kendisine yaptıklarını anlatır. Sefer de odaya gelir. Remzi Sefer'e de Şefika'yı vazgeçirmeleri için yalvarır. Murat daha fazla dayanamayarak hepsini odasından kovar. Akşamüstü cezaevi müdürü gelerek Remzi'nin Murat'ı karısını evlilik vaadiyle baştan çıkardığını öne sürerek savcılığa şikâyet ettiğini, savcı yardımcısının kendisini çağırdığını ve Murat'ın odasının kapısının kilitlenmesini istediğini anlatır. Hapishane müdürü başsavcıya çıkarak bu karara itiraz etmiştir. Başsavcı da Şefika'yı oraya tayin etmekle hata ettiğini söylemiş ve savcı yardımcısının dediğini yapmasına gerek olmadığını söylemiştir.

Et meselesinde Murat'a kızgın olan Başçavuş Rıfkı Müdür'e “Bu adam devlet düşmanıdır. Ben Kars'ta, Moskof hududunda vazife gördüm. Bu domuzları bilirim. Bunlar halktan kimseyle temas ettirilmeyecek. Tözey denilen umumi kadın vasıtasıyla bir iş çevirir. İkimiz de mesul oluruz” (236) diyerek Tözey'in Murat'ı ziyarete gelmesini yasaklamak ister. Müdür Murat'ı çağırarak onun bu isteğini bildirir. Ancak Tözey'in aşırı tepki vermesinden çekindiği için ona gelmemesi için başka bir bahane öne sürmesini ister. Murat kanuni olarak Rıfkı'nın kendisine gelen ziyaretçiye engel olamayacağını söyleyerek Başçavuş ile konuşmak ister. Murat Başçavuş'a bir zabıt tutmak istediğini, zabtın başına “Tözey'in kurban etinden hisse verilmediği ve Tözey tarafından bir gece rakı içmeye davet edilmediğim için...” (s. 240) yazmasını söyleyince Başçavuş kendisine iftira attığını belirterek Tözey'in gelmesine izin vermeyeceği konusunda ısrar eder. Aralarında bir tartışma yaşanır ancak daha sonra Murat Başçavuş Rıfkı'ya iyi bir insan olduğunu söyleyerek işi tatlıya bağlar. Müdür

de işin bu şekilde çözülmesinden memnun olur ve Murat'ı över ve onun aslında bir suç işlemediğinden bahseder. “Keyfi mahkûm etmişler... Keyfi... Allah beterinden saklasın... Hemde karada değil... Deniz üzerinde basmışlar cezayı... Yavuz gemisinde nallamışlar bunları...” (s. 242) diyerek Murat'ın suçsuz olduğunu dile getirir. Beraber kahve içip sohbet ederler. Murat Tözey'in bir zamanlar eski savcı yardımcısının dostu olduğunu ve insanların savcılıkla olan işlerini halletmek için Tözey'in yanına gittiklerini anlatır. Tözey'in ağır cezalı bir kişiye sevdalanmak ve yardım etmekten hoşlandığını ama yakında bundan usanacağını söyleyerek meseleyi halleder.

Murat Başçavuş Rıfkı ile aralarındaki sorunları hallettiklerini düşünürken durumun böyle olmadığı romanın onuncu bölümünde anlaşılır. Hacı Abdullah'ın cezası dolmuştur ve hapishaneden çıkacağı günün sabahı İbrahim'in onu davul zurna ile çıkaracağına dair vaadi vardır. Sabah tam saat sekizde alayın hapishanenin kapısında olması kararlaştırılır. Ertesi sabah İbrahim “Ey gaziler” çaldırarak hapishanenin önüne gelir. Hacı Abdullah, Murat ile vedalaşarak çıkmaya hazırlanır Başçavuş Rıfkı Hacı Abdullah'ın cezasının saat on ikide dolduğunu belirterek onun çıkmasına izin vermez. İbrahim dört fayton tutmuştur, faytonlar kadın ve çocuklarla doludur. Davul zurna sesini duyan civar halk da hapishanenin önüne toplanmıştır.

Durumdan önceden haberdar olan hapishane yetkililerinin hiçbiri ortalıkta yoktur. İbrahim müdürün evine gider ama müdürün karısı evde olduğu halde müdürün evde olmadığını söylemiştir. İbrahim hapishanenin yakınlarındaki Bakkal Abu'nun dükkanında onunla rakı içerek zamanın dolmasını bekler. Saat on iki olunca davul zurna yeniden çalmaya başlar. On iki yıldır hapishanede olan Hacı Abdullah Murat ile tekrar kucaklaşarak hapishaneden çıkar. Murat onun adına sevinemez. “Fasılasız on iki sene hapis yatmak öyle bir belaydı ki savuşturmak bile artık kurtuluş sayılmazdı. Hacı sanki kendisini her an yoracak, üzecek, son derece yabancı hatta düşman bir kalabalığın içine tek başına, ümitsiz ve silahsız karışıp gitmişti.” (s. 255)

Bu toplantıda Başçavuş Rıfkı'nın intikam almak amacıyla yaptığı davranış herkes tarafından tuhaf karşılanır. Başçavuş Rıfkı Hacı Abdullah'ın on ikiden önce tahliye edilmemesi için emir vermiştir ama kendisi orada değildir. Ayrıca hapishane müdürü ve başgardıyan da yoktur. Murat on iki sene hapis yatan Hacı Abdullah'ın tahliyesinde üç saatin hesabının yapılmasını sorgular: “Molière hasisliğin bu derecesini asla düşünmemiştir. Hem de haklı... Yoksa piyes komedi olmazdı ki... Böyle facia olurdu.” (s. 253)

Hacı Abdullah'ın hapisten çıkışından sonra romanda olaylar daha kopuk kopuk anlatılır. Romanın on birinci bölümünün önemli bir kısmı bir ziyaret gününe ayrılmıştır. Murat önce Hacı Abdullah ile görüşür. Biraz sonra yanlarına Tözey gelir. Hacı Abdullah Tözey'e Hanım'ı görmeye gitmelerini teklif eder ancak o Hanım'la konuşmadığını söyler. Tözey ayrılınca Azzet ve yıkanan çalışmalarını getirmek için Tözey'in yanında çalışan Süleyman gelir. Süleyman Murat'a sinemada seyrettiği filmi anlatır. Süleyman'dan ayrılan Murat, Hacı Abdullah ile görüşen Hanım'ın ve üç çocuğu ile Gevre'yi ziyarete gelen kocasının yanına uğrar. Daha sonra yanına gelen Şefika'ya Hanım ile Tözey'in neden konuşmadıklarını sorar. O da Hanım'ın Murat'ın çamaşırlarını kendisi yerine Tözey'e yıkattırması yüzünden tartıştıklarını söyler.

Aradan bir süre geçer. Tekrar Hacı Abdullah'ın hapishaneye yaptığı ziyaret anlatılır. Hacı Abdullah Eplemeli Ayşe'nin onunla ilgilenmediğinden, Tözey'in kendisine yeni bir dost bulduğundan, Gardiyan Abdullah ile Şefika arasında bir ilişki olduğuna dair çıkan dedikodulardan bahseder. O gittikten sonra gelen Topal Sefer ise Gardiyan Abdullah'ın Şefika ile arasında ilişki olduğunu söyleyerek kendisini başgardiyana şikâyet ettiğini söyler. Birkaç gün sonra Murat, Gardiyan Abdullah ile Şefika'nın gizlice görüştüklerini görür ve onların konuşmalarını dinler. Murat birkaç gün sonra yanına gelen Şefika'nın kocası Remzi'den karısının Gardiyan Abdullah ile kaçtığını öğrenir. Remzi karısına zina davası açmak için Murat'tan dilekçe yazmasını ister. Murat ona Şefika'nın bir süre sonra geri döneceğini söyleyerek endişelenmemesini ister. Murat'ın tahmin ettiği gibi Şefika ile İzmir'e kaçan Gardiyan Abdullah bir ay sonra Şefika'yı orada bırakarak geri döner. Sonrasında Şefika da geri gelir. Gardiyan Abdullah Şefika ile tekrar görüşmeye başladıklarını, Remzi Efendi'yi ve küçük çocukları alarak Adana'da beraber yaşamaya karar verdiklerini söyler.

On ikinci bölümde Aduş'un babası Abuzer, Sefer'e gönderdiği notta çarşıda polisler tarafından yakalanarak askerlik şubesine teslim edildiğini, buradan da uzak bir yere askere gönderileceğini, kendisine iki saat bile izin verilmediğini, çocukların evde yalnız kaldığını söyler. Murat'a danışarak kendisi için iki saat izin almasını ister. Murat Abuzer'e bir hafta izin almak için valiye dilekçe yazar. Dilekçeyi okuyan vali önce askerlik şubesini arar ancak oradan kendisine Abuzer'in Ermeni olduğu ve gavurlarla beraber askere alınacağı söylenmiştir. Bunun üzerine vali Abuzer'in Müslüman olduğunu söylemesine aldırılmaz ve karısının ve çocukların durumuna ait söylediklerini dinlemez.

Murat hapishaneye gelen Abuzer'e çocukları yetimhaneye yerleştireceğini söyler ve ona harçlık olarak vermek üzere para toplamak için Aduş'u kucağına alıp koğuşa gider. Onun geldiğini gören koğuşun ileri gelenleri ve karşı koğuştakiler etrafına toplanırlar. Af, parasızlık gibi konulardan konuşulur. Murat sözün daha fazla uzamasına fırsat vermeden Müslümanların birbirine yardım etmediği için bu duruma düştüğünü, herkes gücü yettiğinde fakirlere yardım etse sıkıntıların azalacağını söyleyen bir konuşma yaparak en cimri kişilerden bile para toplamayı başarır. Bir taraftan da din ve Allah adına dolap çevrilmekte olduğunu düşünerek somurtmaktadır. Murat ayrıca koğuştaki bulunanlardan üç çocuğa babaları askerden dönene veya anneleri hapisten çıkana kadar evlatlık alacak birilerini bulmalarını ister. Murat diğer koğuşları da dolaşarak Abuzer için asker harçlığı olarak on yedi lira beş kuruş para toplar. Ancak çocuklara kalacak yer bulmak para toplamak kadar kolay olmaz. Durumu iyi olan ağalar çeşitli bahaneler öne sürerek çocukları evlatlık almak istemezler, anneleri babaları yaşadığı için çocuklar yetimhaneye de kabul edilmez.

Belediye sıhhat memuru İbrahim Bey ile Murat'ın odasına gelen hapishane müdürü durumu öğrenince yanlış kişilere müracaat ettiğini söyleyerek çocuklardan birini mahpuslardan Kürt Bekir'in Cuma Ali'ye verir. Diğerini İbrahim Bey, alacağını söyler ve çocuğu olmayan müdüre diğerini de kendisinin almasını söyler. Böylece çocuklara kalacak yer bulunmuş olur.

On üçüncü ve son bölümde Murat, sayfalarını çevirirken farkında olmadan Gülistan'ı okumaya başlar. Daha sonra kitabı kapatarak düşüncelere dalar. Hapisten çıkmasına on bir sene olmasına rağmen Nebahat ile nişanlanmışlardır. Bu şekilde düşünürken Başgardiyan Mahmut Efendi'den sonra başgardiyan olan Ali Efendi uykusu kaçtığını söyleyerek yanına gelir. Beraber çay içmelerini teklif eder. Çayı yapması için gardiyanlardan Kel Hasan'ı çağırır. Kel Hasan çeşitli konulardan bahseder. Laf arasında Hanım'ın bu gece asılacağını ağzından geçirir. Ali Efendi ona kızar. Müdür ve Ali Efendi üzüleceği için Murat'ın duymaması için herkesi tembihlemiştir. Ali Efendi Hanım'ı asılacağı Hükümet Meydanı'na götürmek için araba geldiğinde nasıl uyandıracaklarını düşünmektedir. Murat arama yapılacağını söyleyerek dışarı çıkarmalarını söyler. Hanım arabaya doğru sürüklenerek götürülürken can havliyle "Murat ağabey yetiş! Murat ağabey beni asmaya götürüyorlar... Murat ağabey!" (s. 351) diye bağırmaya başlar.

Romadaki bu son toplantıda Murat Kel Hasan'dan ve Ali Efendi'den bazı şeyler öğrenir. Tahliye edilen Hubuş Bacı, kendisi hapiste iken başkası ile evlenen kocasından yeni karısını boşamasını istediği için dayak yemiştir. Hanım Tözey'e mektup yazarak Murat'ın onu sevdiği için ölümden kurtarmaya çalıştığını, Tözey gelince artık onun işleri ile ilgilenmekten vazgeçtiğini söylemiş ve ondan Murat'ı bırakmasını istemiştir. Tözey'in bir şoförle birlikte Malatya'dan bu nedenle ayrıldığı konuşulur. Ayrıca yedi çocuklu Kel Hasan yaşadıkları hayatın zorluklarından bahseder. On üç yaşında olmasına rağmen iki yıldır dokuma fabrikasında çalışan kızı Nadire'nin ağzından kan geldiğini anlatır. Murat Nadire'ye iyi bakılmasını, beslenmesine dikkat edilmesini söyler ancak Kel Hasan kızının ölümü konusunda çok endişeli değildir.

Murat, ertesi sabah uyandığında Kel Hasan'ın başında beklediğini fark eder. Kel Hasan ona bir konuda danışmak istediği için üç saattir başında uyanmasını beklediğini söyler. Kel Hasan Hanım'la beraber gittiğini, onu asacak olan Çingene'nin kadın asmayı kabul etmemesi üzerine Hanım'ın isteği üzerine boğazına ipi kendisinin geçirip masaya tekme vurduğunu anlatır. Murat'a bu konuda günaha girip girmediğini sorar. Murat "Ne günahı? Sevabı var budala... Hanım'ı bizden kurtarmışsın." (358) diyerek Kel Hasan'ın yüreğine su serper. Hasan daha sonra Hanım'ın yemenisini dostu Ali'ye vermek üzere Murat'ın yanından ayrılır.

2.19. Yusuf Atılgan

2.19.1. Aylak Adam¹³⁹

Yusuf Atılgan'ın *Aylak Adam* romanı Kış, İlkyaz, Yaz ve Güz olmak üzere olay zamanına göre ayrılmış dört kısımdan oluşmaktadır. Romanın başlangıcında yer alan "Birden kaldırımlardan taşan kalabalıkta onun da olabileceği aklıma geldi. İçimdeki sıkıntı eridi." (s. 13) cümleleri bize başkahraman C.'nin bir arayış içinde olduğunu bildirir. Babasından kalan mirasla geçinen ve herhangi bir işi olmayan C. sokaklarda dolaşarak kim olduğunu bilmediği bir kadını aramakta, zaman zaman aradığı kadını bulduğunu sanarak farklı kadınlarla birliktelikler yaşamaktadır. Romanın

¹³⁹ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Yusuf Atılgan, *Aylak Adam* (İstanbul: Can Yayınları, 2019).

başlangıcında son sevgilisi olan Ayşe'den yanında başka bir erkek gördüğü için ayrılmıştır ve şimdi yine yalnızdır.

Romanda yer alan ilk toplantı, C.'nin ressam olan arkadaşı Sadık'ın Maçka civarındaki resim atölyesinde gerçekleşir. C. atölyedeki öğrencilerden biri olan Sadık'a resmini yaptırmak için poz vermektedir. Ancak uzun bir süredir atölyeye gitmediğinden Sadık ve atölyede bulunan ikisi kız, sekizi erkek on öğrenci onu merak etmiş ve sabahleyin onun hakkında konuşmuşlardır. Sadık, nerede olabileceği konusundaki alaycı tahminlerini sıralar:

Dayak yediği tarzileri buldu herhalde, beş gündür herifleri dövüyordur diyorduk. Ya da otomobil çarptı, öldürdü. Buna en çok Sami üzüldü. Öldün diye değil, tabii portresi yarıda kalacak diye. Ne dersin, sonunda en olmayacak ihtimal üstünde anlaştık. Tutmuş bir işe girmiştir, dedik. (s. 19)

C. de onlara “İki Öksüzler Sokağı” tabelasını gördükten sonra kendini şehrin sokak adlarını toplama işine atadığını ama üç gün sonra bu işi bıraktığını ve şimdi yine aylak olduğunu anlatır. İki Öksüzler Sokağı'ndan bahseder ve bu sokağı “Eli Paketliler”in sokağı olarak vasıflandırır. “Komşusunun saygısını yitireceğinden başka sıkıntısı olmayanlar yaşar burda.” (s. 19) diyerek “Eli Paketliler”in kimler olduğunu açıklar. C. ismini ilginç bulduğu başka sokaklardan da söz eder ve bu sokaklara bu isimlerin verilmesi hakkında çeşitli tahminler yapar. Daha sonra orada bulunan resim öğrencilerine, İki Öksüzler Sokağı'nın resmini yapmadıkları için serzenişte bulunur. Aslında C.'yi rahatsız eden resim öğrencilerinin kendilerini sokaktan soyutlamaları ve diğer insanların tepkilerinden çekinmeleridir: “Çekinirsiniz. Ya soğuktan, ya sıcaktan, ya da sokağın önüne sehpayı kurduğunuz zaman insanların alayından korkarsınız. Oysa bir başlasanız alışacak hepsi; bir gün yaptığınız resme merakla bakan bir haylaz oğlandan başka kimse görmeyecek sizi. Çekinmeyin...” (s. 20)

Sadık bunca konuşmanın yeterli olduğunu söyleyerek herkesten işine dönmesini ister. Sami C.'nin resmine devam eder C. de resmi yapılırken karşı evin penceresinden bakan yaşlı kadını seyretmektedir. Saat on ikiye yaklaştığında önce Sami'ye, daha sonra diğer öğrencilere bakar ve onların geçiciliğini ve kendi durumunu düşünür: “Bir-iki yıl sonra bunlar gidecekler, burada başkaları olacak. Bir başka mavi gözlü çocuk onun resmini yapacak. Değişmeyen Sadık, o, bir de karşı evin kocakarısı kalacaklar; bu hep sokağa bakan kadın.” (s. 22)

C.'nin içini aniden bir yere, bir şeye geç kaldığı duygusu kaplar ve gitmeye karar verir. Paltosunu almak için kalkınca Sami onu öğle yemeği için evine davet eder ancak o teşrifat kurallarından rahatsız olduğu için bu teklifi reddeder. Romanın anlatıcısı eğer gitseydi burada B.'yi tanıyacağını haber verir bize. B., C.'nin aradığı, yakınında olmasına rağmen bir türlü yollarının kesişmediği kadındır. C. sokağa çıkınca geç kaldığı hiçbir şey olmadığını görür ve her zamanki gibi vakit geçirmek için sokaklarda amaçsızca dolaşmaya başlar.

Kış bölümünün yedinci ve son kısmında C. yirmi beş gün boyunca sabahları Sami'ye poz vermek için Sadık'ın atölyesine gider. Oradan çıkışta Beşiktaş'ta yemek yedikten sonra yağmur ve kara aldırmandan yoruluncaya kadar yürümekte ve sonra bir lokantada, tatlıcıda veya kafede dinlenmektedir. Nihayet yirmi altıncı gün portresi biter. Romanda anlatılan ikinci toplantı portrenin bittiği gün olur. Sami portreyi gelip görebileceğini söyler. C. isteksizce yerinden kalkar. Poz vermek için atölyeye gelmezse uzun sabahlarını nasıl dolduracağını düşünür. Resim sehпасının yanına gelince görmeye alışık olmadığı bir portreyle karşılaşır. Sami'nin yaptığı portrede sinirli, tedirgin bir el bir kulağa doğru uzanmıştır ama henüz ulaşamamıştır.

C., babası ile Zehra teyzesini birlikteyken gördüğü gün öfkeyle babasına saldırmış, babası da onun kulağını yırtmıştır. O zamandan beri tedirgin olduğu zamanlarda sol eliyle kulağını kaşımaktadır. Sami'nin bunu anlamış olmasının mümkün olup olmadığını düşünürken dönüp bakar ve atölyedekilerin de Sami'nin yanında toplanmış, konuşmakta olduğunu görür. C., Sami'nin elini sıkar ve kendisini bildiğini söyler. Ötekilerin sustuğunu fark edince çocukluğunda yaşadığı utandırıcı bir olayı hatırlar ve kızarır. Artık buraya uzun müddet gelemeyecektir.

Sami'nin yaptığı portre bir kâğıda sarılı şekilde koltuğunun altında yürürken arabaların tekerleklerine bakıp kısa yoldan kurtulmayı düşünür. Ancak elma yiyen bir okul çocuğunu görünce dünyada iyi şeyler de olduğunu düşünür. Romandaki ikinci toplantı olan C.'nin portresinin tamamlanma gününde C., hiç ummadığı bir kimsenin iç dünyasını anlamasından rahatsız olur. Bu durum, okuldayken yaşadığı ve çok utandığı bir olayı hatırlamasına sebep olur. Daha sonrasında dünyada hiç olmayan şeyleri mi aradığını sorgular ve bir an intihar etmeyi düşünür. Fakat elma yiyen çocuk onu bu düşüncesinden caydırır.

İlk yaz bölümü C.'nin Karaköy'de dört yol kavşağındaki tatlıcıda oturup insanlar hakkında tahminler yapmasıyla başlar. Yoldan geçenler arasında ilk bakışta marangoz olduğu anlaşılabilecek birini aramaktadır. Bundan bıkmış bir müddet trafik polisini izler. Sonra bir köşeye odaklanır ve burada bir şeyler olmasını beklemeye başlar. Biri devetüyü rengi, diğeri açık mavi yağmurluk giymiş iki kız o köşede durup konuşurlar ve ayrılırlar. C. aceleyle tatlıcıdan fırlayarak köşeye gider. Bir an hangisinin arkasından gideceğini düşünür ve devetüyü rengi yağmurluk giyen kızın arkasından Yüksekaldırım'a doğru yönelir. Açık mavili kız ise B.'dir. C., kızı bir apartmana girene kadar takip eder. Apartmanın karşısında bir kafe vardır. Yarın sabah gelip bu kafede beklemeye karar vererek oradan ayrılır. Ertesi sabah kafede oturup onun evden çıkışını bekler ve sonrasında onu takip ederek adının Güler olduğunu öğrenir. Makyaj yapmaması, parfüm sürmemesi ve topuklu ayakkabı giymemesi C.'nin hoşuna gider. C. Güler ile kısa süre çıkar. Bir pazar günü İsmail Paşa korusunda otururlarken C. onlara sataşan iki kişiyi döver. Bu olaydan sonra Güler ile ayrılırlar.

Yaz bölümünde C., Bayan Naciye'nin pansiyonunun bahçesinde küçük bir evde kalmaya başlar. Deniz kenarında Ayşe ile karşılaşır. O da Bayan Naciye'nin pansiyonunda kalmaktadır. Ayşe C.'ye onu aldatmadığını söyler ve tekrar birlikte olmaya başlarlar. C. asla yapmayacağını düşündüğü bir şey yapar ve Ayşe ile birlikte pansiyonun geniş salonunda diğer on misafirle yemek yemeye başlar. C.'nin katıldığı bu yemeklerden genel olarak bahsedilir. Romanda yer alan üçüncü toplantı olarak bu yemekler incelenecektir. C.'nin hiç yapmayacağını düşünmemesine rağmen bu yemeklere katılması değiştiği için değildir. Onu bu masada diğer insanlarla bir arada tutan sevdiği kadından bir an bile ayrılmamak isteği ve Naciye Hanım'ın Zehra teyzesinin yemeklerini hatırlatan yemekleridir. Masadaki kişiler C.'ye başlangıçta çok iyi davranırlar ancak o içinden onların davranışlarının ne zaman değişeceğini sorgular:

Bunların, çevrelerinde sevişen iki insana gösterdikleri bu hoşgörü ne zamana dek sürecek acaba? Bu sevginin onlardaki güdük sevgi ölçüsünü aşan başkalığını, törelere uymazlığını görünce nasıl tedirgin olacaklar! Bizi aralarından atarlar. Çocuklarına kötü örnek olduğumuzu söylerler. Sanki çocuklarına kendilerinden daha kötü örnek olabilirmiş gibi. Bu çatinın altında yaşayanlarda ortak ne var? Yalnız birlikte yaşama zorunluluğuna inanmaları. (s. 133)

C. diğer insanlarla kendi arasındaki farkın birlikte yaşama zorunluluğuna inanmaması olduğunu düşünür. O, bu zorluğa katlanmaktansa yalnızlığı tercih etmektedir.

Kendisine tek insanın yeteceğine inanmaktadır. “Toplumsal yaratıklar olduğumuza göre, insan toplumlarının en iyisi bu daracık, sorunsuz, iki kişilik toplumlar değil mi?” (s. 134) diye kendi kendine sorar. “Yemeklerde kafasından buna benzer düşünceler geçerken, içinde uyuklayan “öteki”nin uyanıp sinsi sinsi güldüğü olurdu. Aldırmıyordu; rahattı. (s. 134)

Nihayet C.’nin düşündüğü olur ve bir sabah Naciye Hanım gelerek diğer konukların onlarla aynı masada yemek yemekten rahatsız olduklarını, onların yemeklerini odalarına göndereceğini söyler. C. bu durumu memnuniyetle karşılar. Hatta bu fikrin daha önce kendi aklına gelmemesine şaşırır. Diğer insanlar tarafından kabul edilmemek onu rahatsız etmez. C. ve Ayşe’nin pansiyondaki yemekleri *Gılgamış Destanı*’nda yer alan Enkidu ve yosmanın çobanlarla yediği yemeği hatırlatır. Enkidu, Gılgamış’ın gönderdiği yosma ile birlikte olduktan sonra artık vahşi hayvanlar onu aralarına kabul etmez ve o da kadınla birlikte insanların arasına karışır. İnsanlarla ilk teması, çobanlarla beraber yedikleri yemektir. C. de Enkidu gibi Ayşe ile beraber olmaya başlayınca önceki gibi insanlardan uzak durmaz ve hiç yapmayacağını düşündüğü şeyleri yapmaya başlar.

Romandaki son toplantı romanın son bölümü olan Güz kısmında yer alır. C. yolda karşılaştığı Sadık ile bir meyhaneye gidip içer ve sohbet eder. Sohbet sırasında ondan Fransa’da bulunan ressam arkadaşı Kemal’in döndüğünü öğrenir. Hemen Sadık’ı da yanına alarak Kemal’in atölyesine gider. Kemal ona neler yaptığını sorar. O da meyhanede Sadık’a anlattığı gibi tekrar hâlâ içtiğini, aylak olduğunu, canı sıkıldığını ve aradığını anlatır. Kemal ona aradığı kişiyi bulduğunu ve bu ressam bir kadınla evleneceğini haber verir. C. Sadık ile Kemal boyalardan konuşurken kalkıp duvardaki resme bakmaya gider. Aslında resim umurunda değildir. Kemal’in evleneceği kadın hakkında anlattıklarını duyunca onun Ayşe olduğunu düşünür, kendini ummadığı bir haksızlığa uğramış gibi hisseder. İki arkadaşının neşeyi onu unutmuş gibi konuştuklarını fark edince onların boyaları ve resimleri olduğunu, kendisinin onlardan biri olmadığını düşünür ve bir yere geç kalmış gibi kalkıp yanlarından ayrılır. Kemal onu durdurmak ister ama Sadık bırakmasını söyler ve onun arkasından “Bütün değerlerini yitirmiş, dayanacak bir şey arıyor. Yakında büsbütün kaçırırsa şaşmam.” (s. 187) diye konuşur.

Ressam Kemal’in evindeki bu toplantıda C. pek çok hayal kırıklığını üst üste yaşar. Kemal onun için diğer insanlardan farklı bir kimsedir. Ancak evlenmeye karar

verdiğini öğrenince artık onun hakkında eskisi gibi düşünemeyeceğini anlar: “Eskiden yanında olmaktan sıkılmadığı tek adamı, bundan böyle ne yapsa ‘evlenebilecek bir insan’ diye düşünmekten kendini alamayacaktı.” (s. 186) Yaşadığı bir diğer hayal kırıklığı Kemal’in evleneceği kimsenin eski sevgilisi Ayşe olduğunu anlaması olur. Son olarak da Sadık ile Kemal’in aralarındaki sohbetlerini görünce onların dünyasına ait olmadığını hisseder ve sessizce Kemal’in atölyesinden ayrılır. Bunca hayal kırıklığına rağmen C. bulmayı umduğu kadını aramaktan vazgeçmez. Sadece bundan sonra kimseye ondan söz etmeme kararı alır çünkü onu anlamayacaklarını biliyordu. En çok görüştüğü arkadaşlarından biri olan Sadık bile meyhanede sohbet ettikleri sırada ona “Senin aradığın kadın dünyada yok[.]” (s. 183) demiştir.

2.20. Tarık Buğra

2.20.1. Küçük Ağa¹⁴⁰

Sadece yaşlılar, kadınlar ve çocukların kaldığı Akşehir’de 1919 baharı yaşanmaktadır. Kasabadaki herkes I. Dünya Savaşı’nın bitmesiyle erkeklerin savaştan dönmesini beklemektedir. Kasabada yaşayan azınlıklar ile Türklerin araları bozulmuştur. Türkler sıkıntı içinde yaşarken onlar rahat ve eğlenceli bir hayat sürmektedirler. Akşehir’de Türklerin yaşadığı Taşoluk Sokağı sessizliğe bürünmüşken azınlıkların yaşadığı Gavur Mahallesi oldukça hareketlidir.

Kütülmare’de sağ kolunu, sağ kulağının yarısını kaybeden, ayrıca sağ yanağı yaralanan Salih bir enkaz halinde kasabaya dönmektedir. Akşehir’de trenden indiğinde çocukluk arkadaşı Niko ile karşılaşır. Niko ona büyük bir paket verir ve hava yağmurlu olduğu için faytonla evine gönderir. Salih’in annesi Fatma Hanım oğlunun parçalanmış yüzünü görünce aklını kaybeder. Ertesi sabah Salih cepheden getirdiği kirli kıyafetlerini kaynatırken Niko gelir. Salih’e ceket ve pantolon getirmiştir. Ancak kıyafetler bol gelince gerekli tadilatları yapmak için Salih’i terzi dükkânına götürür. Kıyafetleri üstüne göre ayarlatır, ayrıca ayakkabı alır. Daha sonra Salih’e bahçesini, eniştesi Manifaturacı Eftim’e satıp kendisine bir kahve açmasını salık verir. Salih bu durumu annesine ve büyüklere danışması gerektiğini söyler. Salih Niko’nun dükkânından oldukça şık bir şekilde çıkar. Trenden indiğinden beri kasabalılar Salih’in Niko ile olan ilişkisini yakından takip etmektedir ve ikisinin yakınlığından rahatsızdır:

¹⁴⁰ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Tarık Buğra, *Küçük Ağa* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016).

“Sabahtan beri evlerde, dükkânlarda ve kahvelerde bu konuşuluyordu. İhtiyarların içinde Salih’le ilk karşılaştıkları zaman söylemek için hazırladıkları zehir gibi sözler vardı.” (s. 37)

Salih arkadaşı Niko’nun dükkânından çıkar ve hızlı hızlı yürümeye başlar. Kafasında pek çok soru vardır ancak kimseyle ayaküstü konuşmak istemez. “Ona etraflica konuşmalar, beş on kişiyle birden yapılan konuşmalar lâzımdı. Kafasının içindeki keşmekeş gitse gitse ancak böyle konuşmalarla gidebilirdi.” (s. 37) Salih, Mumcu’nun dükkânının üstündeki kahveye gider, ancak hayal kırıklığına uğrar. Sedirler bomboştur. Kahvede sadece Salim ve Ali Emmi vardır. Ancak biraz sonra insanlar birer ikişer gelmeye başlarlar ve romandaki ilk toplantı kahvede gerçekleşir:

Merdivenler gıcırdamaya başlamıştı. İki kişi geldi, sonra bir kişi daha, sonra üç kişi.. derken kahve adamakıllı doldu. Her gelen Salih’e:

“Hoşgeldin, gazân mübarek olsun,” diyor ve bir yere oturuyordu.

Salih’in kafası bulanmaya başlamıştı. Bütün bu yüzleri, bu bütün çökmüş, artık başka bir dünyaya dönmüş olan yüzleri pek iyi hatırlıyor, ama isimleri çok güç çıkarıyordu. Kolayca tanıdıkları oğulları olanlardı. (s. 39)

Kahvedeki insanlar ona savaşta neler olup bittiğini sorar ama sanki yenilginin hesabını sorar gibidirler. Bunun üzerine Salih kolunu kaybetmesinden ve suratının harap olmasından biraz serzenişle bahseder. Ali Emmi onun sözlerini duyunca önce Niko’nun ona verdiği kıyafetler hakkında imalı bir şekilde konuşur, daha sonra da “Utan len Hafız’ın oğlu utan. Koca Memâlik- i Osmaniye senden beter oldu, bin beter oldu. Kıçı kırık İtalyan askeri gelmiş tâ Akşehir’e dayanmış da Hafız’ın oğlu kolundan budundan konuşur. Haram olsun o gazâ sana diyecem emme dilim varmaz. Utan, utan.” (s. 41-42) diyerek ona bağırır.

Ali Emmi, Salih’e kızdıktan biraz sonra çok daha sakin bir sesle ona tövbe edip her şeye yeniden başlamasını öğütler ve etrafındaki herkesin ondan daha iyi durumda olmadığını, kendi oğlu Tahsin’in de şehit düştüğünü anlatır. Ezanın okunmasıyla insanlar birer birer kahveyi terk eder. Kahveci Salim onu da camiye çağırır ama Salih temiz olmadığını söyleyerek camiye gitmez. Böylece Salih ile kasaba halkı arasında bir çatışma başlar. “Bu, acayip bir savaşın ilk günü idi. Savaşı Akşehir’e karşı kendisi açmıştı. Fakat kendisini nâmütenahi perişan, hâlsiz ve kararsız hissediyordu. Bir kumandan değil, bir eşkıya idi sanki ve bir mağaraya sinmişti.” (s. 48)

Kasaba halkı tarafından bir kahraman gibi karşılanmayı bekleyen Salih, kahvedeki insanların ona suçlayıcı bir şekilde davranması üzerine kendisine daha iyi davranan Niko'yu görmek üzere onun abisinin meyhanesine gider. Romadaki ikinci toplantı Akşehir'deki azınlıkların bulunduğu meyhanede olur. Burada Niko'nun babası Ligor, abisi Yanaki, Çerkez Reşid, Hristaki, Mavridis gibi Salih'in daha önceden tanıdığı pek çok kimse vardır. Salih burada kahvedekinin tamamen zıttı bir ortamla karşılaşır. Kahvedekiler ıhlamurdan başka içecek bir şey bulamazken buradakiler neşe içinde eğlenmektedirler:

Duvarlar boyunca uzanan peykeler dolu idi. Duvarlarda ve gözlerde daha şimdiden çakırkeyfın pırıltıları vardı. Salih yıllardan beri böyle memnuniyetin gururdan ayırt edilemeyeceği bir topluluk görmemişti. Herkeste bir efe hâli vardı. Pervasız, neşeli bakışlar... geniş ve rahat, yumuşak jestler... kesilmeyeceğinden emin sesler. (s. 49)

Salih birkaç kadeh içtikten sonra daha sakin bir şekilde etrafındaki insanları incelemeye başlar. Rum, Ermeni ve Çerkez kimseler içip dans ederek eğlenmektedirler. Hiç durmadan içen Salih bir süre sonra onlar gibi eğlenmeye başlar. Kasap Havası eşliğinde Çerkez Reşid ve Ermeni Minas'ın aralarında bulunduğu bir grup, hilal şeklinde oynamaktadır. Salih de onlara katılmak ister:

Sallana sallana oyunculara yaklaştı. Bir el derhâl omuzuna dolandı. O da sol elini yanındakinin omuzuna attı. Sağ taraftaki Salih'i tutuyor, fakat Salih onu tutamıyordu. Ama sağ omuzu bir kol gibi uzamak istiyordu. Baktı bu Minas'dı, onun yanında da Çerkez Reşid vardı.

Keskin nidalar, efece haykırışlar:

“Hop.. hop.. hop...”

Ve daha da efece süzülüşler...

Minas, Ligor, Çerkez Reşid.. ve Çolak Salih!..

Salih birdenbire tel çerçeveli gözlükleri kendine doğru eğilir gibi gördü: Ali Emmi!

Ali Emmi şimdi uyuyordu. Dullar uyuyor, yetimler uyuyor, nişanları, sözleri paramparça olmuş körpecik kızlar uyuyordu. (s. 53)

Salih oynayanların yanından ayrılır. Başı dönmeye, midesi bulanmaya başlamıştır. Sallanarak bahçeye çıkar ve başını bir ağaca yaslayarak kusar. Bedeni soğuk terler içindedir ama zihninde bir aydınlanma vardır. Salih burada hilal şeklinde oynayan

insanları görünce Ali Emmi'nin "Memâlik-i Osmâniye senden bin beter oldu da?.." (s. 41-42) sözünü hatırlar ve onun bu hilâli yani Türklerle birlikte tüm azınlıkları Memâlik-i Osmâniye sandığını düşünür:

Memâlik-i Osmâniye.. Osmanlı Devleti... Lâftı bunlar, lâftı artık. Minas, Ligor, Çerkez Reşid... Evet hepsi de birbirlerine kolları ile bağlıydılar, Salih de kollarının arasında ve kol atmıştı... Ama Ali Emmi'nin var sandığı o şey yoktu artık. Hilâlin ortasında bir Salih vardır; tek kollu, yüzü paçavra dönmüş bir Salih, dünyası çökmüş bir Salih!..

Şimdi artık Salih'ten beter veya Salih'ten bir parça iyi bir şey yoktu, tıpkı Salih gibi bir şey vardı. Tıpkı Salih gibi kolu kanadı kırılmış, dünyası yıkılmış bir şey. Adı ne idi bunun?

Adı bile yoktu. Önce bunun adını koymalıydı da, yanılacaksa ondan sonra yanılmalı, bir şey yapılabilecekse ondan sonra neler yapılabileceğini düşünmeliydi. (s. 54)

Niko dışarı çıkıp hâlâ öğüren Salih'e kendine gelmesi için çeşmede yüzünü yıkattıktan sonra onu tekrar meyhaneye sokar. Müşterilerin çoğu gitmiştir. Salih neden ağladığını kendisi de bilmeden katıla katıla ağlamaya başlar ve uzun müddet ağlaması devam eder. Romandaki ikinci toplantı olan Yanaki'nin meyhanesindeki bu eğlence sırasında Salih azınlıklar ile Türkler arasındaki yaşam koşullarının farklılığını görür, bazı gerçekleri anlamaya başlar. Ancak kafasında henüz netleşmiş bir düşünce yoktur. Kasap Havası eşliğinde Osmanlı tebaası insanlar arasında dans ederken artık Memâlik-i Osmâniye'nin kalmadığını anlar ve yenilmiş Türk halkı ile kendisi arasında bir özdeşim kurar. Ancak bu yenilmiş halkı nasıl adlandıracağını, ya da ne yapılması gerektiğini bilemez.

Salih'in cepheden dönmesinden sonra kasabaya iki önemli kişi daha gelir. Bunlardan ilki Akşehir halkı tarafından kendisine İstanbullu Hoca lakabı verilen Mehmed Reşid'dir. Halkın padişaha olan bağlılığını artırmak amacıyla 29 Mayıs'ta Akşehir'e gelen İstanbullu Hoca'nın ünü kendisinden önce Akşehir'e ulaşmıştır. Müftü, Vali Cemal Beyefendi'nin kendisine yolladığı mektupta İstanbullu Hoca hakkında yazdıklarını şu şekilde aktarır:

Genç imiş. Amma Der Saadet'te dahi pek muteber, pek mergup ve mutemed imiş. Cemal Beyefendi hazretleri, kendisinin bu mühlik ve muhataralı günlerde yalnız

Akşehir'e değil, bütün havalide ziyadesiyle faydalı olacağını yazıyorlar ve ahalimizdeki imanın, payitahta karşı merbutiyetin tecdidine, tahkimine medar olacaktır buyuruyorlar ve kendisine karşı lâıyk olduğu itibarı göstermekte kusur etmememizi emrediyorlar. (s. 59)

İstanbul Hoca'nın gelişinden üç gün sonra kasabanın yetiştirdiği ilk doktor olan Gönülsüzlerin Haydar Bey, Salih gibi Arabistan cephesinden döner. Harbin sonlarına doğru seyyar hastanesiyle birlikte bir Arap aşireti tarafından esir alınmış, daha sonra aşiret beyini iyileştirdiği için serbest bırakılmıştır. Doktor Haydar da Salih gibi cepheden dönünce insanlarla konuşmak ister. Hoş geldin demek için evine gelen kişilerden Akşehir'de olup bitenleri dinler. Kendisi de insanlara bir şeyler anlatır fakat bu cümlelerde hiçbir hüküm yoktur. Pek çok kimseyle konuşmasına rağmen “Koca bir devletin kaderi birbirine tamamen zıt iki noktaya varacak bir yol ağzında iken, acaba herkes, bütün millet aynı âkıbeti mi seçmişti? Ve asıl mühimi acaba haklı olan onlar mıydı? Tek ümit gerçekten payitaht mıydı?” (s. 65) tarzında kafasında bulunan sorulara net bir cevap bulamaz. Günlerce dışarı çıkmadan düşünür. Sayısı gittikçe azalan misafirlerinden birine Salih'i sorar ve insanların ona karşı oldukça olumsuz düşüncelere sahip olduğunu öğrenir. Cepheden tanıdğı cesur ve terbiyeli Salih'i hatırlar ve görürlerse yanına uğramasını söylemelerini ister. Salih ise her gün daha kötüye gitmektedir:

Onun artık bir mazisi yoktu. Şöyle veya böyle tarafları olduğunu, bir vakitler sevdiklerini hatırlamıyorlardı. Kahveye girdiği, yahut da bir dükkânın önünde toplanan bir gruba sokulduğu zaman suratlar açıkça asılır, selâmını alan bulunmazdı. Söylediği ne olursa olsun dinleyen yoktu artık. Hiçbir sualine cevap alamazdı. Ama o yine lâfa karışır, aklına geleni söyler, sualler sorardı. (s. 66)

İstanbul Hoca'nın cuma günü vaaz vereceği duyulunca bir bahar günü öğleye doğru insanlar Salim'in kahvesinde toplanır. Romadaki üçüncü toplantıda İstanbul Hoca'nın vereceği vaaz ve içinde bulunulan durum hakkında konuşulur. Herkes kendi düşüncelerini ifade ediyor gibi görünse de aslında olaylara tamamen Hoca'nın bakış açısından bakmakta ve onun kelimeleriyle konuşmaktadır:

Artık lâfların arasında sık sık “Şarki Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyeti”, “Amerika Mandası”, “Muhafazai Hukuk”, “Merkeziyet Cemiyeti”, “Reddi İlhak”, “Trakya-Paşaeli Cemiyeti” gibi tabirler geçiyor ve bunların hemen hepsi için, hemen herkes

tarafından, üslûp ve kelime farkları bir yana, aynı şeyler söyleniyordu. Hiçbir zaman değişmeyen ana fikir, umumileşmesi beklenen işgale karşı kurulan bu teşekküllerin zararları ve payitaht etrafında birleşmenin lüzumu idi, tek ümit ışığı Yıldız'dı. Padişah, halife idi, bu da hem şer'an, hem aklen böyleydi. (s. 66-67)

Babasından kalan bahçeyi Niko'nun eniştesine sattıktan sonra "büsbütün tiksiniilen bir mahluk" haline gelen Salih, her zaman yaptığı gibi konuşmaların en heyecanlı yerinde arsız bir sırtışıla kahveye gelir ve selam verir. Onu görünce yüzler asılır, konuşmalar kesilir. Oturacak yer bulamadığı için ocağın yanına çöker ve kimsenin tepkisine aldırmadan kendisinin de bir kahve açacağını söyler. Ali Emmi onunla kırıcı bir şekilde konuşur ve onu kovar. Fakat Salih hâlâ konuşmaya devam edince Mehmed adında bir genç Salih'e bir tekme atar. Ali Emmi Mehmed'i durdurur ve sonrasında herkes kahveyi terk eder. Sadece Kahveci Salim kalır. Salih ona buralardan gitmek istediğini söyler. Salim de onu onaylar. Ancak nereye, nasıl gideceğini bilememektedir. Salih, Osmanlı Devleti ve İstanbullu Hoca hakkında konuşmaya başlayınca Salim onu uyarır, istemeyerek yaptığı kahveyi önüne koyar ve içip gitmesini, bir daha da gelmemesini söyler. Salih giderken ona tekme atan Mehmed'in kim olduğunu sorar. Salim, Çerkez Reşid'in kardeşi olduğunu söyleyince garip bir şekilde gülümser ve merdivenlerden inmeye başlar. Salim arkasından Doktor Haydar'ın onu görmek istediğini haber verir.

Salih akşamleyin Doktor Haydar'ın evine gider. Doktor ona Niko ile görüşmese, içmese eski Salih'in unutulduğu gibi şimdiki olumsuz hâlinin de unutulacağını söyler. Salih asıl sorunun kendisinin eski Salih'i unutamaması olduğunu belirtir. Bu sözler üzerine Doktor söyleyecek bir şey bulamaz. Salih de gitmek için müsaade ister. Doktor yarın sabah annesini muayene için geleceğini söyleyerek onu kapıya kadar geçirir ve tekrar gelmesini söyler. Salih tam gideceği sırada başını çevirerek "Bir işe yaramam değ mi Doktor Bey?" (s. 74) diye sorunca Doktor şaşırır ve itiraz eder. Salih imalı bir şekilde "Hayırlı olsun Doktor Bey." (s. 74) der ve oradan ayrılır. Doktor Haydar, Salih'in onun niyetine dair bir şeyler işitip işitmediğini düşünür. Gerçekten Doktor, Salih'in dediği gibi onun bir işe yaramayacağını düşünmüş ve ona niyetine dair bir şeyler söylememiştir. Sabahleyin Doktor Haydar Salih'in annesini muayene etmek için gider ama Salih evde yoktur. Ertesi gün ise Doktor Akşehir'den ayrılır.

İstanbul Hoca Akşehir'den Emine adında biriyle evlenir. Bu sırada Akşehir çeşit çeşit haberlerle çalkalanmaya başlar. Yunan ve Ermenilerin yaptığı mezalimlere, pek

çok eşkıya çetesinin türediğine dair haberler gelmekte ama kimse ne yapacağını bilememektedir. Herkes ne yapılması gerektiği konusunda İstanbullu Hoca'nın düşüncesini merak eder. Hoca cuma namazı sonrasında konuşacağını duyurur. Salih de bu konuşmayı dinlemek için camiye gitmeye karar verir. O akşam oturup içer. İstanbullu Hoca'nın söylediklerini, Doktor Haydar'dan bir iş çıkıp çıkmayacağını, Niko'nun son zamanlarda tuhaflaşmasını düşünür. Sonra dışarı çıkar ve hiç aklında yokken onun abisinin meyhanesine gider. Ancak oraya gittiğinde salonun perdelerinin sınıksız kapalı olduğunu görür ve merak içinde mutfak kapısından sessizce içeri süzülür. İçeride Rumlar toplanmıştır. Romadaki dördüncü toplantıda papaz orada bulunanlara konuşma yapmaktadır. Trabzon çevresinde Pontus hükümeti kurulmakta olduğunu ve bu çalışmaların her bakımdan desteklenmesi gerektiğini söyler. Papazın konuşması bitince Kirye Vasili söz ister ve bu işi doğru bulmadığını ifade ettikten sonra yanıldığını söyleyen pedere ve diğerlerine:

Yanıldığımı sanmıyorum muhterem peder. Evet biz Osmanlıyız. Babalarımız ve dedelerimiz asırlardan beri bu toprakta Türklerle birlikte, onların haklarına sahip olarak yaşadı. Bir zulüm, bir hakaret görmedik. Aldık, verdik, hak hukuk geçti aramızda... Devlet galip gelince bir kötülük görmedik, üstelik makamlar ünvanlar aldık. Fakat yenilince biz kötülüğe kalkıştık. Ne için? Yakışır mı bu? İşte işitiyoruz. Bizim dediğimiz Atina ordusu girdiği yerde bize köpek gibi bakıyormuş. Hâlbuki siz bayram yaptınız geliyorlar diye. (s. 86).

Niko “Böyle düşünen defolsun buradan!..” (s. 86) diyerek Kirye Vasili'nin üzerine yürür ve duyduklarını başkalarına anlatabileceği için onu öldürmek gerektiğini söyler. Peder, onun bugün kuvvetlinin kim olduğunu bildiğinden konuşmayacağını belirtir ve iyi düşünmesini tembihleyerek Kirye Vasiliki'yi gönderir. Vasiliki meyhaneden ayrılırken bir köşeye saklanmış olan Salih'i görür ve yalnızca “Pis...” diyerek hızla yürüyüp uzaklaşır. Onun bu hakareti Salih'e çok ağır gelir. O sırada içerden Niko'nun “Ben öbür gün Trabzon'a gidiyorum, gelen gelir!” dediğini duyar ve bu sözleri de unutmaz. Kirye Vasili'nin hakareti ve Niko'nun sözleri Salih'in kendine gelmesini sağlar, kendisi hakkında hüküm vermemiş biriyle konuşma ihtiyacı duyar. Kiminle konuşacağını düşünürken ayakları onu İstanbullu Hoca'nın kapısına götürür. Ancak onunla konuşmadan evine gelir. Annesinin dizlerine başını koyup ağlamaya başlar. Annesi onu avutmaya çalışır. Salih düşünmeye başlar: “Fakat ne olursa olsun bir şeyler yapabilirdi. Her insanın ölünceye kadar yapabileceği bir şeyler vardı. Her insan da, kör

topal bunu yapıyordu. Mesele iyiyi kötünden ayırabilmekte idi ve her şeyin, ama her şeyin iyisi de, kötüsü de oluyordu.” (s. 89). Sesizce odasına giderken Salih artık ne yapacağını bilmektedir.

Nihayet beklenen cuma gelir. Artık bir şeyler yapılması gerektiğini düşünen ama ne yapılacağını bilemeyen Akşehir halkı sorularına cevap bulmak, takınacakları tavrı öğrenmek ümidiyle camiye akın eder. Güvenilecek birine ihtiyaç duyan halk aradığı bu güvenilir kişiyi İstanbullu Hoca’da bulmuştur. Beşinci toplantı cuma namazı sonrası camide gerçekleşir. Ezan okunur, namaz kılınır. Salih caminin arkalarında bir sütunun dibinde oturmaktadır. Namazın bitiminde selam verirken biraz önünde bulunan Gönülsüzlerin Haydar Bey’i fark eder, şaşkın ve sevinçli bir hâlde “Hayırlısı...” (s. 91) der. O sırada İstanbullu Hoca “Ahvâl-i âlem bildiğinden de vahimdir...” (s. 91) sözleriyle konuşmasına başlar. Salih konuşma sırasında zihninden İstanbullu Hoca’yı papazla, camideki cemaati de meyhanedeki Rumlarla mukayese etmektedir:

Bu karşılaştırmayı elinde olmadan yaptı ve sonunda İstanbullu Hoca’yı daha akıllı, daha bilgili, daha güzel dilli buldu. Papaz sinsi, hileci ve dalavereci idi... İkiyüzlü idi. Beride Rumların farfaracılığına, nankörlüğüne ve kahpeliğine karşı burada dinleyen; doğru mu, değil mi diye düşünen, doğru yolu bulmak için çalışan insanlar vardı. Salih seziyordu ki, bu cemaat doğru dedi mi bir, artık dağılmaz, yenilmez, dağları devirirdi. Bu cemaati Salih tıpkı tıpkısına kendisine benzetiyordu[.] (s. 94)

Hoca “Nifak mahvın tâ kendisidir. Ve sen nifakın eşîğindesin. Kendini mahvolmuş sanıyor, tek bıraktığın aklının peşine düşerek, bir bozgun içinde, mahvına gidiyorsun. Koşuyorsun.” (s. 93) diyerek birlik içinde hareket etmeyerek kurtuluşu kendi başına arayanları, Padişah’ın emri dışında hareket edenleri bölücülükle suçlar. Ayrıca çetelere karşı birlikte hareket edilmesini salık verir ve Kuvâyı Milliye aleyhine konuşur. Vatani kurtarmak için yola çıktığını söyleyen Kuvâyı Milliyecileri nifakçılıkla suçlayarak diğer çetelerin de bu amaçla yola çıktıklarını söylerse ne olacağını sorar.

Doktor Haydar, İstanbullu Hoca’nın yaptığı konuşma ile cemaatin en az yüzde seksenini etkisi altına aldığını düşünür ve cemaatin sadece bu düşüncelerle camiden ayrılmasını istemez. Dün gece kapısına kadar gitmesine rağmen İstanbullu Hoca ile konuşmadığına pişman olur. Hoca tam konuşmasını bitirdiği sırada Doktor ona seslenir. Kuvâyı Milliye’nin diğer çetelerle bir tutulmasının yanlış olduğunu, Kuvâyı

Milliye'nin Padişah'a karşı olmadığını, Padişah'ın da onları desteklediğini söyler. Ancak Hoca, Doktor Haydar'a şu şekilde cevap verir: “(...) bunların yanında Sarıca'lar, Çakırsaraylılar zemzemle yıkanmış gibidirler. Çünkü devlet iddiaları yoktur. Devlet içinde devlet, devlete karşı devlet dâvası gütmezler. Onlar fetva da veriyorlar. Şeyh-ül İslâm'a karşı konuşuyorlar.” (s. 102)

Doktor Haydar, Hoca'nın söylediklerine cevap vermez. Camide bulunanların az da olsa kendi söylediklerini düşünmesini yeterli bulur. O sırada yanına gelen Salih ona diyecekleri olduğunu söyler. Haydar Bey de ona akşam Topbaşların evinde olacağını bildirir.

İstanbul Hoca'nın vaazından sonra romanda geriye dönülür ve Niko'ların meyhanesindeki toplantıdan sonra Salih'in yaşadıkları anlatılır. Birileri ile konuşma ihtiyacı hisseden Salih o gece İstanbul Hoca'nın evine gitmiş ama aşırı derecede rakı koktuğu için onunla konuşmadan geri dönmüştür. Sonrasında bir süre sağ kolu olmadığı için hayıflanmış ancak ne yapacaksa bu hâliyle yapması gerektiğine karar verdikten sonra rakıyı bırakmış, dükkânını devretmiştir. Daha sonra Niko'nun babasının yanına giderek onun nerede olduğunu sormuş ve babası onun İstanbul'a gittiği yalanını söyleyince gülerek bu yalana inanmış gibi görünmüştür. Rumlarla ilişkilerini kesen Salih sabah erken saatlerde Ucuzluk bağlarına giderek atış talimleri yapmış, uzun süren çalışmalardan sonra sol koluyla çok iyi atışlar yapmaya başlamıştır. Kendisini hazır hissedince ne yapabileceğini soracağı bir kimse arayışına girer. İstanbul Hoca'nın vaazı sırasında camide Doktor Haydar'ı görünce onunla konuşmaya karar verir.

O gece Salih, Doktor'un çağrısı üzerine altıncı toplantının yapılacağı Topbaşların evine gider. Pencere perdeyle sınıksız kapalıdır ve ortada tek bir mum yanmaktadır. Doktor onu görünce odaya davet eder. Odada altı kişi vardır. Başlangıçta kimse Salih'e güvenmez. Doktor Haydar Bey, odada bulunanları Salih'e tanıtır: Yüzbaşı Hamdi, Mülâzımı evvel Niyazi, Rıza, Ali Çavuş ve bulundukları evin sahibi Topbaşların Halis. Salih yirmi beş gün önce Nikoların meyhanesinde gördüklerini orada bulunanlara anlatır ve Kirye Vasili'nin hakaretinden sonra aklının başına geldiğini söyler. Bir şeyler yapmak istediğini belirtir ve ne yapması gerektiğini Haydar Bey'e sorar. Haydar Bey ona bildiklerini Ali Emmi'ye anlatmasını ve o ne derse onu yapmasını söyler. Salih, Ali Emmi'nin İstanbul Hoca'yı desteklediğini söyler. Haydar Bey “Bakma sen ona; dediğimi yap. Gider önce bir elini öpersin. Bizden selâm söylemeyi unutma..”

(s. 112) diyerek henüz güvenmedikleri için Salih'i göndermek ister. Ama onun kalmak istediğini fark edince Yüzbaşı Hamdi'ye bakar ve onun kararı kendisine bırakan bir omuz hareketi yapması üzerine Salih'in kalmasına izin verir. Toplantı sırasında kimin kimle konuşmaya gideceğini belirlenir. Mumcu ile Niyazi, Küçük Hacı ile Hamdi, İstanbullu Hoca'yla da Haydar Bey konuşacaktır. Haydar Bey şu dört nokta üzerinde durmalarını tembihler:

Kuvâyı Milliye'nin ilk hedefi, vatanı ve zât-ı şahâneyi düşman baskısından kurtarmaktır, bu bir. Fırkalarla ve siyasetle hiçbir ilişkisi, hiçbir makam ihtirası yoktur, bu iki. Kurtuluşumuz ancak Kuvâyı Milliye sayesinde mümkündür, çünkü zât-ı şahânenin ve hükümetin eli kolu bağlıdır. Padişahımız, Kuvvayı açıktan açığa tutamıyorsa bunun sebebi düşmanın eline düşmüş bulunmasıdır; yoksa gönüllü bizimle beraberdir, her fırsatta elçiler göndermekte, teşci ve teşvik etmektedir, etti üç. Dördüncü de, bize karşı duranlara, hele işimizi güçleştirenlere zerre kadar acımayacağız. (s. 114)

Doktor ve Salih Hoca'nın evine gitmek üzere yola çıkacakken gelen bir haberci Hoca'nın ihbarı ile Doktor'un evinin basıldığını, Doktor'un ve Hoca'nın evinin önünde ikişer zaptiyenin beklediğini söyler. Buna rağmen Doktor, Hoca'yla konuşmaktan vazgeçmez. Salih Hoca'nın evini bekleyen zaptiyeleri başka tarafa çeker, Doktor da Hoca'nın evine girip onunla konuşur fakat Hoca'yı ikna edemeyeceğini anlayınca ona artık Kuvâyı Milliye aleyhine konuşmamasını aksi takdirde kuvvet kullanmak zorunda kalacaklarını söyler. Hoca onun tehditlerini umursamaz. Bunun üzerine Doktor asıl kozunu oynayarak Hoca'ya milletin kendileriyle beraber olduğunu, hiç tahmin edemeyeceği kişilerin kendi taraflarında olduğunu, öyle olmasa camiye ve buraya giremeyeceğini belirtir ve söylediklerinin etkisini kuvvetlendirmek için zaptiyelerin bulunduğu kapıdan dışarı çıkar. Salih'le sohbet eden zaptiyeleri yanına çağırır ve onları Kuvâyı Milliye'ye katılmaya davet eder.

Doktor'un son sözleri Hoca'yı uzun uzun düşündürür. Etrafındaki Kuvvacıların kimler olabileceğini tahmin etmeye çalışır. Doktor'a karşı korkusuzca konuşan Hoca, karısı ve doğacak çocuğunu düşününce korktuğunu ve ölmek istemediğini fark eder. Daha sonra Doktor'un haklı olup olamayacağını düşünür. Kuvâyı Milliyecileri haklı çıkaracak sebepler arar. Ancak "Hoca'nın aklı ve gönüllü başka türlü düşünmeye, Çelebi Mehmed'e ve Yavuz Sultan Selim emanetine ihanete razı olamıyordu." (s. 131) Sonra

Kuvâyı Milliye başarılı olursa yaşanacak devlet kavgasını düşünür ve yeni bir devlet kurmanın çete reislerinin yapabileceği bir iş olmadığına, Osmanlı ülkesini Osmanlı Devleti'nin kurtarabileceğine ikna olduktan sonra rahatlar ve ölüm korkusunu üstünden atar.

Doktor Haydar arkadaşları ile buluşma yerine gider. Önce İstanbullu Hoca ile konuşmasını aktarır, sonra Küçük Hacı ile konuşmaya giden Yüzbaşı Hamdi'ye ne yaptığını sorar. Küçük Hacı da Yüzbaşı'nın tehditlerini umursamamış ve yarın toplanıp bu konuyu kendini aralarında bir karara bağlamadan kendisine bir cevap veremeyeceğini bildirmiştir. Doktor ve yanındakiler kendilerine çeşitli yerlerde katılan atlılarla birlikte Ceza Reisi Mehmed Bey'in onlara karargâh olarak verdiği çiftliğe giderler.

Küçük Hacı'nın Yüzbaşı Hamdi'ye bahsettiği karar toplantısı Doktor ve arkadaşlarının Akşehir'den ayrıldıkları gecenin hemen ertesi gece “(...) Mumcu Mustafendi'nin, Taşköprü'den Kızılca'ya giderken sağ tarafa düşen daracık sokaktaki evinde yapıldı. (...) Misafirler yatsıdan çıkınca birer ikişer gelmişlerdi. Ay yine yusuvarlak, dünya yine masmavi bir nur içinde idi. Büyük bahçeye bakan bir odada toplanmışlardı.” (s. 140) Yedinci toplantının ev sahibi Mumcu Mustafendi, on yedi yaşındaki oğlu Mehmed'i yarın Doktor Bey'in yanına yollayacağını haber verir ve şehitlik şerbetini içmesini temenni ederek doğrudan konuya girer. Ali Emmi de onun sözlerinden yola çıkarak Kuvâyı Milliyecilerin Yunan, Ermeni ve Pontus ile harp ettiğini vurgular. Kimse onun söylediklerine itiraz edemez:

Sahne iyi hazırlanmış, Ali Emmi de, Sabri Usta da rollerini iyi oynamışlardı. Odada onaltı kişiydiler. Aralarında ne olup biteceğini önceden bilen sadece beşi idi. Ali Emmi, Mumcu Mustafendi, Küçük Hacı, Sabri Usta ve Toprakçıların İmam Haşim Efendi.

Geri kalan onbir kişinin akli bir yatıverse Akşehir fethedilmiş demektir. Bu onaltı kişinin sözünü tutmayacak bir onaltı kişi daha ya çıkar, ya çıkmazdı koca kasabada. (s. 143)

Ali Emmi, diğerlerinin de yardımıyla orada bulunanları Kuvayı Milliye'nin Padişah'ın izniyle hareket ettiğine ikna eder ve toplantı sırasında alınan kararı bozmayacaklarına dair hepsinden yemin alır. Tam o sırada Ağır Ceza Reisi Mehmed Bey gelir. Onu da odaya davet ederler. Mehmed Bey, Ortaköy'deki çiftliğini Doktor Haydar Bey ve

arkadaşlarına verdiğini söyler. Diğerleri onun açık açık Kuvayı Milliye'ye destek vermesine çok şaşırır. Reis Bey'in söyledikleri kafasında soru işareti olanların da ikna olmasını sağlar. İmam Haşim Efendi: “(...) şimdi bize kolları sıvamak kalıyor. Şimdi ağalar, Reis Bey'in dediği gibi hemen bir heyet kuralım ve yarından tezi yok işe koyulalım. Tamam mı?” diyerek gerekli çalışmaları başlatır. Böyle Reis Bey'in de yardımıyla Ali Emmi kasaba halkının büyük çoğunluğunu Kuvayı Milliye lehine organize eder. Ali Emmi toplantıda karara vardıklarını, heyeti kurduklarını ve hemen işe başlayacaklarını Salih'i Ortaköy'deki çiftliğe göndererek Doktor Haydar'a haber verir.

Ortaköy'deki Kuvâyı Milliyeciler Konya'da çıkan isyana müdahale etmek için gider. Bunun üzerine Mumcu'nun evindeki toplantıya katılıp konuşulanları kimseye anlatmayacağına dair söz veren kişilerden biri olan Kır Hüseyin, toplantıda bulunanları ve bütün konuşulanları İstanbullu Hoca'ya anlatır. Bunun üzerine diğerleri onunla ilişkilerini keserler. Daha sonra Çakırsaraylı'nın Akşehir'i basacağı söylentisi yayılmaya başlar. Çakırsaraylı'yı İstanbullu Hoca'nın çağırdığı söylenir. Kasabada büyük bir telaş ve korku başlar.

Daha önce Mumcu'nun evinde toplananlar, bu konu hakkında konuşmak üzere bu kez Küçük Hacı'nın evinde bir araya gelirler. Romadaki sekizinci toplantının amacı Çakırsaraylı'nın muhtemel Akşehir baskınına karşı yapılabilecekleri tartışıp karar almaktır. Önce Küçük Hacı sonuna kadar çarpışabileceklerini belirtir. Ali Emmi ise bunun son çare olduğunu söyleyerek yapılacak iki şey olduğunu belirtir. Afyon ve Konya'ya haber salınıp Kuvvacılardan yardım istenecek ve İstanbullu Hoca'dan da Çakırsaraylı'ya mektup yazması istenecektir. Başka fikir öne süren olmadığı için Ali Emmi'nin fikirleri kabul edilir. Küçük Hacı haberi kiminle yollayacaklarını sorar. Ali Emmi düşünelim der ve sonra aklına şimdi gelmiş gibi Salih'i önerir. Onun ismini duyunca bazıları şaka yapıyor sanarak güler ama Ali Emmi düzeldiğini söyleyerek onun gitmesinde ısrar eder. Afyon'a Salih, Konya'ya Küçük Hacı'nın gönderilmesine, diğerlerinin de hep birlikte sabahleyin İstanbullu Hoca ile konuşmasına karar verilir. Ali Emmi Küçük Hacı'ya Konya'ya trenle gideceğini, müdürün onu trene bindireceğini söyler. Bu sözler üzerine herkesin hâli birden değişir: “Odadakilere asıl güven şimdi gelmişti. Demek birşeyler yapabilecek hâlde idiler, bir şeyler planlayabiliyor ve planlarına sağlam yardımcıları bulabiliyorlar! Demek yalnız

değildiler, oldukça büyük bir makinenin bir parçası idiler. Bu mühimdi. Koca koca heriflere bir delikanlı şevki geldi.” (s. 171)

Dokuzuncu toplantı sabah namazı sırasında Kızılca Mescit’te gerçekleşir. Kasabada Kuvâyı Milliye’yi destekleyen herkes yağın yağmura rağmen mescide gelmiştir. Hoca kalabalığı görünce cemaati gözden geçirir ve Kör Hüseyin’in ona saydığı herkesin orada olduğunu anlar. Namaz çıkışında Küçük Hacı ve Ağır Ceza Reisi, Hoca’ya onunla konuşmak istediklerini söylerler. Hoca’nın kabul etmesi üzerine Reis Bey, Çakırsaraylı çetesinin Akşehir’i basacağını söylediğini, bu baskını önlemek için zabitanın ve ahalinin yeterli güce sahip olmadığını anlatır. En azından Çakırsaraylı’yı cana ve ırza kastetmekten vazgeçirmek için akıllarına Hoca’nın geldiğini belirtir. Sonrasında halk arasında Kuvâyı Milliye destekçilerini yola getirmek için Çakırsaraylı’yı Hoca’nın çağırdığı rivayetin dolaştığını söyleyecekken Hoca onun sözünü keser. Reis bu iddianın onları da rahatsız ettiğini ve bunu Hoca’nın haberi olması için dile getirdiğini söyler. Sonrasında Reis Bey Hoca’dan ricada bulunur, o da istenen mektubu yazmaya ikna olur ve mektubu kimin götüreceğini sorar. Reis Bey kendisinin götüreceğini söyler. Reis Bey bir saat sonra Hoca’nın evine mektubu almaya gittiğinde Hoca onunla konuşmak istediğini söyler. Reis Bey Hoca’ya kanaatlerinde ısrar etmemesini, hakikati biraz da karşı tarafta aramasını, aklı ve bilgisi Çakırsaraylı’dan çok daha fazla olduğu için ondan daha tahripkâr olduğunu söyler. Hoca’ya mesuliyetinin çok büyük olduğunu hatırlattıktan sonra hızlıca çıkıp gider. Onun gidişinden sonra Hoca yine yanılmış olabileceği ihtimali üzerinde düşünür ancak kararlarının sadece kendini değil binlerce kişiyi bağlıyor olması ve Kuvâyı Milliye bir zafer kazanırsa sonrasında yaşanabilecek kavgalar onun fikrini değiştirmesini engeller. Reis Bey’in sözleri Hoca’yı diğerlerinden daha uzun süre etkilese de bir süre sonra bu etki kaybolur.

Çakırsaraylı’nın Akşehir’i basmaması için İstanbullu Hoca’dan mektup istendiği gün Hoca bütün Akşehir’e bir konuşma yapacağını söylemiştir. Bu konuşmanın yakında yapılacağını haber alan Kuvayı Milliye taraftarları çarşamba günü Ali Emmi’nin evinde bir araya gelir. Onuncu toplantı daha önce olduğu gibi Hoca’nın konuşması hakkında yapılacakları konuşmak için düzenlenmiştir. Ali Emmi toplantıda bulunanlara İstanbullu Hoca’nın Kuvayı Milliye aleyhine konuşacağını söyler ve ne yapılması gerektiğini, Hoca konuşurken kendilerinin susup susmayacağını sorar. Herkes Hoca’nın vaazına gidilmesi ve orada konuşulması gerektiğini ifade eder.

Ancak asıl sorun kimin konuşacağıdır. İstanbullu Hoca'nın daha önceki konuşmasında Gönülsüzlerin Haydar Bey konuşmuştur ama şimdi o Akşehir'de değildir. Ali Emmi bu konuyu Reis Bey'le görüştüğünü ve onun konuşmak istediğini söyler. Ayrıca resmi görevli iken böyle bir konuşma yapmasının doğru olmadığını düşündüğü için de görevinden istifa edeceğini haber verir. Bu açıklamalardan sonra Reis Bey'in konuşmasını oradakilerin reyine sunar, kimse onun konuşmasına karşı çıkmaz.

Akşehir halkının bir konuda karar almak amacıyla yaptığı toplantılarda genellikle kararın önceden alındığı, insanlara fikirlerinin sorulmasının sadece haber verme amaçlı olduğu görülmektedir. Bu toplantıda da Ali Emmi her şeyi önceden düşünmüş taşınmış, neler yapılabileceğine karar vermiştir. Toplantıda insanlara görüşlerini sorar ama aslında amacı görüşlerini diğerlerine onaylatmaktır. Ali Emmi Reis Bey'in konuşması hakkındaki görüşlerini kabul ettirdikten sonra daha önce düşündüklerini açıklar:

Camide sağa sola adamlar yerleştirmek şart bir kere... Hoca cemaati azdırıverir, Reyis Bey'e saldırmaya kalkarlar. Bu cuma bildiğiniz gibi deyil.. Her şey olur.. Eşittiğime göre köylerden adam getireceklermiş... Siz dediğime bakın, her şey olur. Kötüsü, bizden bellediklerimizin içinde bile yol bi ters erince, bizim üstümüze yıkılacaklar var. İsten mi Ulu Cami o gün harman yerine dönsün, biz de aşık oynadığımız günlerdeki gibi mahalle kavgası eder gibi birbirimize giriverelim... (s. 211)

Ali Emmi yapılması gerekenleri sıraladıktan sonra Salih'in de üç beş arkadaşıyla cuma günkü vaaza geleceğini haber verir.

İstanbullu Hoca'nın cuma günü yapacağı vaaz öncesi Doktor Haydar Bey yirmi yirmi beş atlı ile Hoca'nın evine konuşmaya gider. Fuad Paşa, Hoca'ya iki üç kez ricacı gönderip Kuvâyı Milliye aleyhine konuşmayı bırakmasını istemiş fakat Hoca bu ricaları dinlememiştir. Bunun üzerine Fuad Paşa Doktor Haydar ile Yüzbaşı Nâzım Bey'i Hoca'yla görüşmesi için görevlendirir. Artık rica edilmez, emir verilir. Bu kez Hoca ile Doktor Haydar'dan ziyade Yüzbaşı Nâzım konuşur. Bunun kendisine yapılan son ihtar olduğunu söyler. Hoca öldürülme pahasına onların dediklerini yapmayacağını söyler.

On birinci toplantıda İstanbullu Hoca cuma günü ikinci kez Akşehir halkına seslenir. Camide görülmemiş bir kalabalık vardır. Hoca ilk konuşmada olduğu gibi tek bir

kişiyi hitap eder gibi konuşmaktadır. “Bu o kadar ustaca bir konuşma idi ki, zaman geldi, aynı cümleyi Reis Bey’le Doktor ve Yüzbaşı aynı kesinlikle kabullendiler, üçü birden “Bu bana,” dediler.” (s. 215-216).

Hoca konuşmasına ülkenin kısa ama etkileyici bir panoramasını çizerek başlar. İlk vaazında birlikten ayrılmanın ve topluluktan aykırı hareket ederek nifak çıkarmanın sakıncalarından bahseden, Kuvâyı Milliye’nin diğer çetelerden daha zararlı olduğunu iddia eden Hoca bu seferki konuşmasında Kuvâyı Milliye’yi üç bakımdan eleştirir: İlki adil bir barış anlaşması yapılma ihtimali varken yeni savaştan çıkmış bir halkı tekrar savaşa sürüklemek, ikincisi Bolşevik Rusya ile dostluk kurmak, üçüncü olarak da kendi devlet hırsları adına halkı kullanmak. Hoca’nın suçlamalarına Ali Emmi’nin evinde kararlaştırıldığı gibi Reis Bey yanıt verir ve onun iddialarını çürütmeye çalışır. Reis Bey’in söyledikleri Kuvâyı Milliye destekçileri olan Küçük Hacı gibi insanların yüreğine su serpse de diğerleri üzerinde çok etkili olmaz. İstanbullu Hoca, Reis Bey’in sözlerinden sonra düşüncelerini bir kez daha özetledikten sonra “Bu öyle büyük bir dâvadır ki, yanılanlar yalnız hatalarını çok ağır bir şekilde ödemekle kalmayacak, etraflarına da büyük zarar vereceklerdir. Allah ümmet-i Muhammedi korusun (.)” (s. 225) diyerek camiye terk eder. Yüzbaşı, Hoca’nın vur emrini kendi eliyle yazdığını düşünür. Reis Bey ise artık kendi aralarında onar on beşer kişilik gruplar halinde konuşan, safları iyice belirginleşen insanların konuşmalarına kulak kabartır ve konuşulanlardan şunları anlar:

İstanbul’u tutanlar hem daha çok, hem de çok daha rahattılar. Çünkü onların sözleri hazırды. Hoca Efendi bu sözleri onlara bol bol vermişti. Kuvvacılara gelince... Reis Bey, ‘Nefes almadan çalışmak ve fırsat buldukça konuşmak, hiçbir fırsatı kaçırmadan, fırsat yaratarak konuşmak lâzım,’ diye düşündü. Asıl iş de kolay, açık, halkın ruh yapısına uygun beş, on cümle bulmakta, bunları bıkmadan usanmadan tekrarlamakta idi. (s. 226)

Bu toplantıda Ali Emmi, Doktor Haydar Bey, Yüzbaşı Nâzım, Reis Bey ve Akşehir halkı bu vaazda bir araya gelir. Romanda en çok kahramanın bir araya geldiği toplantıdır. Toplantının başında Yüzbaşı Nâzım’ın Hoca hakkındaki düşüncelerine yer verilir. Hoca’nın belagatteki ustalığı en çok onu etkilemiştir. Yüzbaşı, Hoca hakkında pek çok şey duymuştur ancak onu ilk kez dinlemektedir. Fuad Paşa’nın ondan çekinmekte haklı olduğunu düşünür ve konuşma ilerledikçe Hoca’nın kötü niyetli olduğunu düşünmekte zorlanır: “Hoca vatanını da, milletini de en azından kendisi

kadar seviyor, kurtuluşa giden tek yolu tıpkı kendisi gibi bütün gücüyle arıyor, bu uğurda da varını yoğunu ortaya koymakta duraksamayacağını açıkça gösteriyordu. Yüzbaşı'yı çileden çıkaran da işte bunu anlamış olmasıydı.” (s. 216)

Yüzbaşı Nâzım, Hoca'yı dinlerken onu vurmak vazifesi kendisine verilirse bu işi yaparken üzüleceğini aklından geçirir. Hoca hakkında öldürülme kararı çıkarılırsa diye Reis Bey ve Doktor Haydar da üzülmemektedir. Ancak bu toplantı bir vaaz olduğu için insanların topluca konuşup düşüncelerini ifade ettiği görülmez. Sadece sözcü olarak konuşan Reis Bey ve İstanbullu Hoca karşılıklı tartışırlar. Anlatıcı ayrıca Yüzbaşı'nın ve Reis Bey'in aklından geçirdikleri de aktarır. Orada olmasına rağmen Doktor Haydar'ın düşüncelerine Hoca'nın öldürülmesi durumunda üzüleceğini belirtmek dışında değinmez. Doktor'un vaaz sırasındaki düşünceleri Fuad Paşa'dan Hoca için vur emri çıkınca açıklanır.

Ali Emmi kendi evinde yapılan toplantıda Hoca'nın vaazına Çolak Salih'in de katılacağını haber vermiştir ancak Salih vaaz esnasında Ali Emmi'nin bahçesinde beklemeyi tercih eder. Anlatıcı, Salih'in nedense camiye gitmek istemediğini, belki annesini görmeye gideceği için gitmemiş olabileceğini aktarır. Hâkim bakış açısıyla roman kahramanlarının düşüncelerine yer veren anlatıcının bu konuda ihtimaller belirtmesi ilginç bir tutumdur.

İstanbullu Hoca tüm ikna çalışmalarına rağmen fikrini değiştirmeyince Fuad Paşa'dan Hoca için vur emri çıkar. Sazlı köyünün köy odasında Doktor Haydar Bey, Yüzbaşı Nâzım, Yüzbaşı Hamdi ve Mülâzım Niyazi onun vurulma kararını konuşurlar. Onlar konuşurken Sazlı muhtarı onları kapının arkasından dinler. Niyazi odadan çıkınca üç kişi kendi aralarında çöp çekerek kimin Hoca'yı vuracağını belirlemeye karar verirler. Çünkü hepsi Hoca'nın öldürülecek olmasına üzülmektedir. Kısa çöp Yüzbaşı Hamdi'de kalır. Yüzbaşı Hamdi Akşehir'e gittiğinde Hoca'yı köyde bulamaz. Sazlı köyünün muhtarı, Kel Hacı'ya gidip duyduklarını anlatmış, Hoca'yı sevenler de onu Akşehir'den uzaklaştırmışlardır. Hoca başlangıçta bu öneriye razı olmamış ancak doğacak çocuğunu ve karısını düşününce o sırada Akşehir'de bulunan Çakırsaraylı'nın adamı Recep'le Yakasaray köyüne gitmeyi kabul etmiştir. Çakırsaraylı'nın yanında Hoca kılık kıyafetini değiştirir, sakallarını keser. Silah kullanmasını ve ata binmesini öğrenir. Çakırsaraylı ona Küçük Ağa adını verir. Hoca, Çakırsaraylı ona hürmet gösterse de onun gibi bir eşkıyanın yanında kalmayı içine sindiremez. Güvendiği adamlarını yanına alarak onun yanından kaçır. Kuvâyı Milliyeciler hem Çakırsaraylı

çetesini çökertmek hem de İstanbullu Hoca'yı ele geçirmek için Yakasaray'a baskın düzenler. Çakırsaraylı öldürülür ancak Hoca'nın oradan ayrıldığı öğrenilir. Mülâzım Niyazi ağır yaralanmıştır. Yüzbaşı Nâzım, Doktor Haydar'ı ve bazı askerleri yaralananlarla Yakasaray'da bırakır ve kendisi diğerleriyle Akşehir ve civarını temizlemeye gider.

Akşehir Müftüsü Mustafa Hoca İstanbullu Hoca'nın kasabadan kaçırılmasından sonra onun durumuna çok üzülür ve Yanya taraflarından gelmiş bir komiteci olan Pehlivan adında birini çete kurmaya ikna eder. Tüm nüfuzunu ve parasını Kuvâyı Milliye aleyhine çalışmalara harcar. Pehlivan kısa sürede Akşehir civarını haraca bağlar ve halka kan kusturur, Kuvâyı Milliye'nin küçük birliklerine baskınlar düzenler. Reis Bey ile Ali Emmi'yi hapse attırır ve asacağını söyler. Yüzbaşı Nâzım ve arkadaşları Fuad Paşa'nın emri ile Pehlivan ve Müftü'yü ifna etmek için Akşehir'e gider. Kısa sürede Pehlivan ve Müftü ele geçirilir. Onları yargılamak için Belediye binasının ikinci kattaki salonunda kurulan mahkeme, romandaki on ikinci toplantı olur. Mahkemede Yüzbaşı Nâzım, Yüzbaşı Hamdi, Reis Bey, Ali Emmi ve kasaba eşrafı bulunmaktadır. Önce Yüzbaşı Nâzım; Fuad Paşa, Heyet-i Temsiliye, Mustafa Kemal hakkında bilgi verir, memleketin durumunu kısaca anlatır. Kardeş kardeşle savaşmasın diyerek şimdiye kadar Kuvâyı Milliye aleyhine çalışanların nasihatle yola getirilmeye çalışıldığını ama bu kişilerin hâlâ kötülüklerine devam ettiğini, bundan dolayı artık bu kişilere karşı kuvvet kullanılmasına karar verildiğini söyler. Çakırsaraylı ve avenesinin itlaf edildiğini haber verir ve bugün de Pehlivan ve işbirlikçilerinin ele geçirildiğini söyler. “Bunu geciktiremezdik, çünkü Kuvâyı Milliye ve Anadolu Ordusu önümüzdeki baharda memleketi düşmanlardan da temizlemek azim ve kararındadır, bunu yapmaya muktedir.” (s. 271) diyerek yapılan işlerin sebebini açıklar. Kuvâyı Milliye'nin kan dökücü, kinci olmadığını ama aldatanlara, ihanet edenlere yumuşak davranmanın da vatana ihanet olduğunu belirterek Elmas Pehlivan, onun şeriki Kara Ali'nin ve Müftü Mustafa Efendi'nin hangi sebeple asılması gerektiğini açıklar. Orada bulunanların da onayını aldıktan sonra tellâl çıkarılıp idam kararının şafak sökmeden önce uygulanacağını halka ilân edilmesini ister.

Tellâl idam kararını duyururken Kel Hacı “Pehlivan'la Kara Ali'ye diyeceğim yok. Amma siz kim oluyorsunuz da Müftü Efendi gibi bir zatı asabiliyorsunuz. Kuvvetinizden başka neyiniz var, deyin bana!.. Onun padişahımız, halifemiz hazretlerini sevip saymaktan başka ne günâhı varmış? Deyin bakalım!..” (s. 274)

sözleriyle duruma itiraz eder ve kendisini de asmalarını ister. Ceza Reisi “Sen yol kesip, ev basıp cana veya ırza mı kıydın?... Sen adam silâhlendirip, derebeylik kurmaya mı kalktın? Sen çete kurup düşmanla çarpışan askerlerimizi arkadan mı vurdun? (...) Öyleyse seni neden assınlar? Nasıl asabilirler? Seni asmaya kalksalar karşılarında beni bulurlar.” (s. 276) diyerek Ceza Reisi, Kuvâyı Milliye’nin haksız insanları asmadığını açıklar ve onu sakinleştirir. Şafak sökmeden Pehlivan, Kara Ali ve Müftü Mustafa Efendi asılır. Sonrasında Hoca’nın nerede olabileceğine dair pek çok kimse sorguya çekilir ancak Çakırsaraylı’nın yanına gittiğinden başka bir bilgiye ulaşamaz. Salih, Yüzbaşı Nâzım’dan İstanbullu Hoca’nın peşine düşmek için müsaade ister ve Hoca’nın Karaağaç’ta olduğunu öğrenerek yanına gider.

Çolak Salih, Küçük Ağa’yı Kuvâyı Milliye lehine çalışmaya ikna eder ve bir mayıs ikindisinde Küçük Ağa ve Çolak Salih yanlarında kırk elli atıyla birlikte Çerkez Etem’in kardeşi Tevfik Bey’in birliğine katılmak için Sabuncupınar’a gider. On üçüncü toplantı Küçük Ağa’nın Tevfik Bey ve adamlarıyla tanışma toplantısı olur. Küçük Ağa “Kuvvet ittihatıdır. Herkes topladığı beş on kişiyle iş görmeye kalkarsa müdafaa imkânları kar gibi erir gider. Biz de düşündük ki, her baş kendinden daha üstün bir başa iltihak etmelidir, muazzez neticenin istihali ancak buna bağlıdır.” (s. 291) sözleriyle düşmana karşı onun kumandasında vuruşmak istediklerini Tevfik Bey’e açıklar. Tevfik Bey onları odada bulunan müfreze kumandanları Sarı Mehmed, Manda Halil, Topal İsmail, Cambaz Sadi, Ahmed Onbaşı ile tanıştırır. Birbirlerine olan bağlılıklarından söz ettikten sonra eğer kurallara uymayı kabul ederlerse Küçük Ağa’nın birliğini de aralarına almayı kabul edeceğini söyler. Küçük Ağa ve Çolak Salih’i Manda Halil’in emrine verir. Küçük Ağa’nın adamlarının büyük bir kısmını da diğer müfrezelere dağıtılacağını bildirir. Toplantı sırasında Salih’e Yüzbaşı Nâzım’ın maiyetinden neden ayrıldığı sorulur. Salih Tevfik Bey’in Yüzbaşı Nâzım’dan hoşlanmadığını anlayınca “Onlar şimdi nizamiyeye merak saldılar. Eh, görüyon işte... Bizim de sakonun iki kolunu dolduracak, mavzer tutacak hâlimiz yok. Bizi tek kolla kabullenecek birini aradık.” (s. 291) cevabını verir. Salih’in bu dokundurmalı yanıtı Tevfik Bey’in çok hoşuna gider. Daha ilk görüşmede onun düzenli orduya karşı olduğu anlaşılır.

Düzenli ordunun kurulmasıyla İsmet Paşa ile Tevfik Bey’in arası açılır. Küçük Ağa, Tevfik Bey’in Ankara’ya karşı harekete geçmeden önce kuvvetleri arasında bulunan Ankara yanlılarını temizlemek için Topal İsmail’i görevlendirdiğini ve Ankara yanlısı

gibi görünen Pehlivan Halil'in Tevfik Bey'in adamı olduğunu anlar. Güvendiği birkaç kişiyle önce Pehlivan'ı öldürür. Sonra tek başına Topal İsmail'in evine giderek onu öldürür ancak İsmail de ateş ederek onu kolundan yaralar. Küçük Ağa baskına uğradığını söyleyerek Tevfik Bey'in yanına gider. Tevfik Bey ona doktor çağdırır. Biraz sonra Pehlivan ve Topal'ın öldüğü, bazı müfrezelerin de ortadan kaybolduğu haberi gelir. Tevfik Bey, kafası işleyen bir sen varsın yanımda diyerek Küçük Ağa'ya kendi evinde yatak hazırlatır. Küçük Ağa yatakta kendisinin ve memleketin geleceği hakkında düşüncelere dalar. Küçük Ağa romanının ilk kitabı, Küçük Ağa'nın asıl mücadelenin zaferden sonra başlayacağına dair öngörülerıyla sona erer.

İkinci kitap birincide olduğu gibi Salih'in Akşehir'e dönmesiyle başlar. Romandaki on dördüncü toplantı Salih'in dönüşü sonrası kahvede olur. Salih Akşehir'e geldiğinde neşe doludur. Şimdi kendini savaştan önceki gibi hissetmektedir. Salim'in kahvesine gider. Kahvede her şey eskisi gibidir ama Ali Emmi hasta olduğu için orada değildir. Salih görününce içerde bir hareketlilik olur. Herkes ona cepheye dair haber sormak istemekte ama kimse buna cesaret edememektedir. Bunu fark eden Salih bildiklerini ve Doktor Haydar Bey'in anlattıklarını oradakilerle paylaşma isteği duyar:

Adam ayırmak da ne oluyordu yani? Bilmek herkesin hakkıydı. Ama doktor, 'Bunları yalnız Ali Emmi ile Reis Bey'e söyleyeceksin, başka kimseye değil,' diye sıkı sıkı tembihlemişti. Hele kalabalıkta konuşması hepten yasaktı. Kalabalıkta, ancak; 'İyi gidiyor, iyi.. yakında daha da iyi olacak,' demeye izin vardı. Bir de başarılı birkaç baskını ballandırabilirdi. (s. 351)

Küçük Hacı'nın kendini tutamayarak sorması üzerine Salih, Doktor Bey'in kendisinden istediği gibi hep güzel ve umutlu haberler vererek keyifli bir şekilde anlatır. Salih sonra Ali Emmi'yi görmek istediğini söyler. Bunun üzerine Küçük Hacı ve İmam Haşim Efendi işlerin kötü gittiğini anlar ancak diğerlerine belli etmez. Küçük Hacı Salih'e ikindiden sonra Ali Emmi'ye beraber gitmelerini söyler. Salih daha sonra Ceza Reisi'ni sorar. Görevinden istifa ettiğini, dava vekilliği yaptığını öğrenince onu görmek için yazıhanesine gider. Reis'e Çerkez Etem ve kardeşlerinin bir oyuna hazırlandıklarını anlatır ve Yüzbaşı beylerin artık onların lehinde konuşulmasını istemediklerini, düzenli ordunun gerekliliğinin yayılmasını istediklerini bildirir. Reis, Salih'in üzgün olduğunu fark edince Çerkez Etem işine üzülüp üzülmeyi sorar. Salih Çerkez Etem'den dolayı canını hiçe sayıp savaştan tüm çetelerin adının kötüye çıkarılmasına üzüldüğünü söyler ve "Amma velâkin bundan gayri bana da, benim

gibilere de bir şeycik demeyecekler. Bizim gibileri bi kenara kakalayıverecekler.” (s. 355) diyerek kırıncılığını dile getirir. Onun bu sözleri üzerine Reis Bey onun yaşadıklarını anlayamadığı için ondan özür diler ve onun kimsenin yardımı olmadan başardığı mucizeyi düşünür: “(...) Salih trajik bir iç mücadelesini, görgüsüzlüğüne, bilgisizliğine, düşünce yetersizliğine rağmen tek başına ve şahane bir kahramanlıkla sürdürmüş, sonra zafere ulaştırmayı başarmıştı. Eli öpülecek adam Salih değil de kimdi?” (s. 357)

Salih, ikinci namazından sonra Küçük Hacı ve Reis Bey ile Ali Emmi’yi ziyarete gider. Romadaki on beşinci toplantı bu üç kişinin bir araya gelmesiyle gerçekleşir. Salih, Çerkez Etem hakkında kumandanların söylediklerini onlara anlatır. Neden böyle olduğunu konuşurlar. Ali Emmi kişisel hırslar sebebiyle böyle yiğit bir kimsenin bu duruma düşmesine üzüldür. Sonra Salih diğerlerine yemin ettirerek Küçük Ağa olarak bilinen İstanbullu Hoca’yı Kuvâyı Milliye’ye katılmaya ikna etmesini, beraber Çerkez Tevfik Bey’in Sabuncupınar’daki karargâhına gitmelerini, başlangıçta şüpheyle karşılandıktan sonra Küçük Ağa’nın gösterdiği yiğitliklerle Tevfik Bey’in gözüne girmesini ve Kütahya’ya geçmelerini anlatır. Salih, Hoca’nın evinden haber beklediğini söyler. Bunun üzerine bir anda odadaki o keyifli hava dağılır. Salih bu duruma bozulur ve kalkıp gitmek ister. Ali Emmi onu oturtur ve kendi anlatmaya gücü yetmediğinden Reis Bey’e anlatmasını söyler.

Reis Bey, Hoca’nın öldüğü sanılarak eşi Emine’nin yaşlı Çarıkçı Hasan ile evlendirildiğini söyler. Salih haberi Küçük Ağa’ya nasıl vereceğini düşünür: “Birdenbire seziverdi ki, artık kendisini Küçük Ağa’nın dışında, ondan ayrı düşünemezdi. Küçük Ağa’nın hâlini hem de büyümüş olarak, yaşamak artık Salih’in kaderi idi.” (s. 371) Salih bu haberi Küçük Ağa’ya veremeyeceğine karar verir. Sabahki tüm neşesi uçup gitmiştir. Yüzbaşı Nâzım ona bir ay izin vermiştir ancak “Akşehir’de ilgilendiği, sevdiği, özlediği ne varsa hepsi de ayrı bir yürekler acısı idi, onun da buna dayanacak hâli yoktu.” (s. 373). Ayrıca Salih Akşehir’de kalırsa her gördüğü kimsenin ondan iyi haberler duymayı bekleyeceğini düşünür. Çünkü artık kimsenin bekleyecek gücü kalmamıştır:

Kahvede geçen yarım saatten iyice anlamıştı ki, millet artık ayakta durabilmek için böyle haberler bekliyordu. Böyle haberler almadıkları sürece de onların yerini tutan söylentiler çıkaracaklar, bu yüzden de kötü olayların en küçüğü bile en ağır darbe kadar yıkıcı olacaktı. Ve Salih’in anlayamadığı şu idi: ‘Sanki cepheler kumandanı

o imiş, sanki Ankara'yı o çekip çeviriyormuş gibi, her şeyi bilmesi, her sorulana cevaplandırması ve her söylentiye doğrulaması veya yalanlaması isteniyordu. Dayanamazdı bütün bunlara. (s. 373-74)

Salih Akşehir'de gördüğü bütün bu olumsuz durumlara katlanamayacağını düşünerek geldiği ruh hâinden çok farklı bir hâlde ertesi sabah trene atlayıp Akşehir'i terk eder.

Salih'in Akşehir'den ayrıldığı gün Ali Emmi'nin durumu ağırlaşır. Yatsı namazından sonra Küçük Hacı, Reis Bey ve Doktor Minas'ı alarak Ali Emmi'nin evine gelir. Romadaki on altıncı toplantı burada gerçekleşir. Reis Bey, onları kapıda karşılayan Ali Emmi'nin gelininin Ermeni Minas'ı kinle süzdüğünü görür. Ancak Minas, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne rağmen bu topraklara ve insanlara bağlı kalan az sayıda Hristiyan'dan biridir. Bunu bilen Ali Emmi de Doktor'a ayrı bir yakınlık ve saygı duymaktadır.

Doktor, Ali Emmi'yi muayene ettikten sonra durumunun hiç iyi olmadığını, belki onlara diyeceği bir şeyler vardır diye biraz kendine gelmesi için bir iğne yaptığını söyler. Ali Emmi kendine gelince Doktor eczaneye ilaç almaya gider. Ali Emmi onun arkasından "Bu da gavur" (s. 379) der. Bunun üzerine Reis Bey bir zamanlar Akşehir'de Müslümanlarla uyum içinde yaşayan azınlıkları ve onlar hakkında nasıl yanlışlıklarını düşünür. Aralarından Doktor Minas ve Manifaturacı Eftim gibiler çıkmasa onlara karşı karar vermenin çok daha kolay olacağını, kendisi de dâhil Müslüman Türk halkın gördükleri ihanetin acısını çıkarmak için fırsat kolladıklarını düşünür ve aklına Salih gelir.

Salih şimdi yalnız ve yalnız Niko ile hesaplaşmak için yaşıyordu ve Osmanlı ülkesinde şimdi binlerce ve binlerce Salih vardı. Osmanlı ülkesinde şimdi Rumların ve Ermenilerin tatlı dilleri güler yüzleri ile uyumuş binlerce ve binlerce Salih ilk fırsatı, o intikam saatini yaratmak için insanüstü bir çabaya girmiş bulunuyordu. Bunlar için asıl hedef, İngiliz, İtalyan, Fransız, hatta Yunan değil, ihanet eden Niko'lardı, Agop'lardı; Salih'lerin zaferinden ötekiler değil, bunlar korkmalıydı. Ve korkuyorlardı da. (s. 380)

Reis Bey iyi olan azınlıklar için endişelidir ve zafer gününde Doktor Minas'ları, Manifaturacı Eftim'leri kimin kurtaracağını düşünmektedir. Ölüm döşeginde olan Ali Emmi de Reis Bey'le aynı endişeleri taşımaktadır. Nitekim biraz kendine gelir gelmez Reis Bey ve Küçük Hacı'ya vasiyette bulunur. Doktor Minas'a, torunu Leylâ'ya ve

gelinine sahip çıkmalarını ister. Doktor eczaneden geldikten bir süre sonra üçü beraber oradan ayrılırlar. Reis Bey konuşmak için Doktor Minas'ı evine davet eder. Minas'a sitemkâr bir şekilde azınlıklarla Türklerin neden bu duruma geldiğini sorar ve zaferden sonrasını düşündükçe çileden çıktığını söyler. Doktor ise tüm ırkdaşlarının vebali omuzlarına çökmüş gibidir. Sürekli “Zaferi görmeden ölmen ben!..” diyen Ali Emmi beş gün sonra ölür. Cenazesine Kuvâyı Milliye'ye karşı olanlar bile katılır. Reis Bey onun zaferi göremeden ölmesine çok üzülür.

Birinci kitapta Küçük Ağa yaralı bir şekilde Tefik Bey'in evinde yatağında düşünürken bırakılmıştır. Salih ve Akşehir'deki durum anlatıldıktan sonra tekrar Küçük Ağa'ya dönülür. Küçük Ağa Topal İsmail ve Pehlivan Halil'i öldürmüş, Ökkeş, Ak Ömer, Ayı Şükrü'yü ise müfrezeleriyle Tefik Bey'den ayrılıp Alayunt'a Kuvâyı Milliye'ye katılmaya ikna etmiştir. Bu olaylardan sonra Tefik Bey ağabeyi Çerkez Etem'i çağırır. Çerkez Etem tüm birlikleri Kütahya'dan Gediz'e taşır. Demirci Efe gibi çete reislerine haber göndererek onlara kendisiyle birlikte hareket etmeye çağırır. Amacı toplayabildiği kuvvetle Ankara'ya doğru yürüyüşe geçmek ve itibarını tekrar kazanmak için Ankara'ya öne süreceği şartları kabul ettirmektir. Demirci Efe ve diğer çeteler Etem Bey'in teklifine olumlu cevap verir ancak bu çeteler arka arkaya ele geçirilir ve Çerkez Etem kuvvetleri tek başına kalır. Bunun üzerine Çerkez Etem tek başına hareket etmeye karar verir. “Düne kadar bizimle olanlar bu işte bizimle olacaklar mı? Yani görünen, var sandığımız kuvvet harekete geçtiğimiz zaman da görüldüğü gibi, sandığımız gibi kalacak mı?” (s. 411) diye Tefik Bey'e sorar ve ondan harekete geçmeden önce müfreze komutanlarının teker teker görüşlerini öğrenmek için bir toplantı düzenlenmesini ister. Romandaki on yedinci toplantı Etem Bey'in isteği üzerine düzenlenir. Bu toplantıda katılımcıların sürekli alt gruplara bölünerek kendi içlerinde tekrar toplantı yaptıkları görülür.

İlk aşamada Tefik Bey, kuvvetleri yöneten otuz küsur ağayı aralarındaki itibar sırasına göre Hükümet Konağı'nın geniş sofasında bir araya getirir. Etem Bey kuvvet ağalarına Ankara ile tüm münasebetlerini kestiğini söyler ve kimlerin kendisiyle olup olmayacağını mertçe söylemesini ister. Herkes hep bir ağızdan onunla beraber olduklarını söyler ama Çerkez Etem, karar verildikten sonra artık bu yoldan dönüş olmadığını hatırlatarak bir gece düşünmelerini ve güvendikleriyle istişare etmelerini ister. Çerkez Etem'in konuşması bittikten sonra adamları küçük gruplar halinde konuşmaya başlar. Küçük Ağa burada kimin kiminle konuştuğuna dikkat eder. Onun

yanına kimse gelmez, o da kimsenin yanına gitmez. Herkes çıktıktan sonra Küçük Ağa altı ağa ile birlikte kaldığı eve döner. Eve gittiğinde ağaların kendi aralarında konuştuklarını duyar. Geldiğini anlasınlar diye kapıyı sertçe kapatır ve seyisle yüksek sesle konuşur. Evde kalan altı ağanın dışında başka ağaların da orada toplandığını fark eder. On beş kişi civarındadırlar. Onun geldiğini görünce başköşeye kurulmuş olan Gürcü Mehmed Ağa onu yanlarına çağırır ve ne karar verdiğini sorar. “Küçük Ağa etrafı şöylece de olsa süzmeye vakit bulmuştu. Evet, bu bir toplantı, bir duruşma idi, bir mahkeme havası vardı. Gürcü de, nitekim bir hâkim gibi sormuştu.” (s. 418) Küçük Ağa cevap vermeden diğerlerinin fikrini öğrenmek ister ama kimse bir açıklama yapmaz. Gürcü Mehmed Ağa ısrarla onun fikrini sorar. Bunun üzerine Küçük Ağa vaaz verdiği eski günlerdeki gibi hepsine hitap ederek görüşlerini açıklar.

Şimdi biz çok zor bir vaziyetteyiz. Artık gönlümüzle kafamız aynı yönde değil. Bugüne kadar Ethem Bey’in öl dediği yerde ölmek, kal dediği yerde de kalmak müşkül değildi. Hattâ çoğumuz için kolaydı. Çünkü gönüllerimiz ve kafalarımız beraberdi. Hepimiz Ethem Bey’in nabzında atardık. Düşman belliydi ve bütün vatan, bütün Ümmet-i Muhammed için aynıydı. Aynı düşmana karşı ellerimiz gibi gönüllerimiz de kenetlenmiş olarak yan yana yürürdük. Çekinmeden göze aldığımız ölüm bu hedef uğruna idi. Bugün ise, Beyin, Garp Cephesi Kumandanlığı ile düştüğü ihtilaf vaziyeti tamamen değiştirdi. Bugün cephe içinde cephe açılmak ihtimali, yani vebâl, yani günah, yani vatana, millete ve din-i mübine ihanet ihtimali vardır. (s. 420)

Küçük Ağa bu çok önemli kararda Etem Bey’in insanlar üzerinde baskı oluşturmaması gibi ağaların da birbirlerinin üzerinde baskı oluşturmaması gerektiğini söyleyerek konuşmasını bitirir. İnsanların, sözlerinden etkilendiğini anladıktan sonra son bir kez daha meselenin Etem Bey veya İsmet Paşa olmadığını; vatan ve din olduğunu hatırlatır. Sabaha kadar karar vermek için düşünceğini söyleyerek odadan çıkar. Biraz sonra bazıları kalkıp gider. Sarı İbrahim Ağa da Küçük Ağa’nın odasına girmek için izin ister. Önce Etem Bey’in, sonra Gürcü Mehmed Ağa’nın yanında gerçekleşen toplantılardan sonra şimdi de üç kişi Küçük Ağa’nın yanında toplanırlar ve diğerlerinin kararlı olduğunu, kendilerinin ise cephedeki askerlere katılmayı düşündüklerini söylerler. Nasıl katılacaklarını da Küçük Ağa ile konuşmak istediklerini söylerler. Küçük Ağa onlara orduya katılacaklarını Çerkez Ethem Bey’e söylememelerini, askerliği bırakıp çift çubukla uğraşacaklarını söylemelerini ister.

Ertesi sabah Etem Bey, Küçük Ağa'yı çağırır ve kararını sorar. O da “Anca beraber kanca beraber.” (s. 430) diye cevap verir. Tereddüt edenler olduğunu, onları salıvermenin iyi olduğunu söyler. Etem Bey ona yapmayı planladıklarını anlatır ve ne düşündüğünü sorar. Yatsıya kadar düşünüp kendisine öyle cevap vermesini ister. Küçük Ağa hemen eve döner ve odasına kapanıp düşünmeye başlar. Küçük Ağa kendisinin eski hâli ile Etem Bey'in şimdiki hâli arasında benzerlikler görmektedir. Doktor Haydar Bey'in kendisini etkilediği gibi o da konuşarak Etem Bey'i etkileyip etkilemeyeceğini düşünür:

Etem Bey de tıpkı İstanbullu Hoca gibi yanılışına yürekten bağlıydı; hesapsız, kitapsız, bir çıkar ummadan... Ölümü göze alarak... Belki o da şu sıralarda bir vakit kendisinin düşündüklerini düşünüp yanılışını pekleştirmeye çalışıyordu. Bunu başaracaktı da elbette. Nasıl ki, kendisi de başarmıştı. Acaba Etem Bey'in bahtı da kendisinin kadar yaver miydi? Küçük Ağa işte bunu hiç sanmıyordu; çünkü Etem Bey, İstanbullu Hoca'dan bin kat daha kuvvetli idi ve Etem Bey'in vakti yoktu. Küçük Ağa da vakit olmayınca ümide kapılmanın mucizeye inanmakla eşit olduğunu öğrenmişti ve o mucizeye inanamazdı, imanı bunu ona yasak etmişti. (s. 436-37)

Küçük Ağa, Etem Bey'in uzlaşma yollarını kapattığını, karşısındaki tarafın da uzlaşma yollarını tamamen kapattığına inandığını fark eder ve onu ikna etme düşüncesinden vazgeçer. Güvendiği müfreze kumandanları ile Kütahya saldırısına kadar Etem Bey'in yanında kalıp saldırıyı bozguna çevirecek bir plan yapmaya karar verir. Etem Bey, kendisinden ayrılan müfreze sayısının fazla olmaması üzerine kararını değiştirmez. Hatta Yunanlılar ile haberleşir. Küçük Ağa Kütahya'daki Kuvâyı Milliye birliklerine Ethem Bey'in Kütahya'yı alıp şartları kabul edilmezse Ankara'ya yürümeyi planladığını haber vererek gerekli tedbirlerin alınmasını sağlar. Etem Bey iki bine yakın atlıyla Kütahya'ya baskına gider. Baskın esnasında Küçük Ağa anlaştığı birliklere parolayı vererek Etem Bey'in kuvvetlerinin yarından fazlasının Kuvâyı Milliye birliklerinin kumandanı İzzettin Bey'e teslim olmasını sağlar. Etem Bey kalan adamlarıyla geri çekilir. İzzettin Bey onu takip ettirir. Birkaç gün sonra Etem Bey'in Yunanlılara teslim olduğu duyulur.

Küçük Ağa Ankara'ya geçer. Hacı Bayram Camii'nde ikindi namazından çıkarken Sait Bey adında biriyle tanışır. Sait Bey Küçük Ağa'nın adının kendisinden önce Ankara'ya geldiğini söyler ve onu kendileriyle aynı medresede kalan Mehmed Âkif

ile beraber yiyecekleri akşam yemeğine davet eder. Beraber yenen akşam yemeğinden sonraki sohbet çok güzel geçer. Romadaki son toplantı olan bu yemek anlatılmaz. Küçük Ağa onlardan ayrıldıktan sonra odasında yeni tanıştığı bu kişileri ve onlarla üç dört saat boyunca konuştuklarını uzun uzun düşünür. Toplantı sırasında konuşulanlar Küçük Ağa'nın geriye dönük hatırlayışları şeklinde verilir.

Küçük Ağa dinleyip gördüklerini tarihi, psikolojik ve toplumsal olarak yargılar. Anlatılanlardan yola çıkarak Ankara'daki ortamı çözümlemeye çalışır. Mecliste muhalif grupların oluştuğunu kavrar ve sonunda muhalif gruplar arasında kopma olacağını öngörür. Ankara'da kalmanın mı yoksa cephede savaşmanın mı daha faydalı olacağını sorgular:

Ankara bugün için tasnifi yapılmamış bir kitap deposuna benzetilebilirdi, karmakarışık bir yığınak hâlindeydi. İnsanlar, insanlar, insanlar vardı; bunlar da ani bir göçten sonra bir salona doldurulmuş kitapları andırıyorlardı. Aralarında şaheserler bulunuyor; bilgi ve usûl verenleri, yardımcıları, fakat aynı zamanda da pek beyhudeleri, hattâ pek zararlıları da bulunuyordu. En faydalısının belki de bir cildi bu köşede, öteki cildi bambaşka bir köşede idi, aralarında fasikülleri bile oraya buraya sıkışmış olabilirdi. Ve asıl önemlisi hiçbirini bulunması gereken yerde değildi, o onun, o da berikinin yerini almıştı, şu bunun yanında olacak iken, gidip kendisiyle ilgisi ilişkisi gösterilemeyecek birinin altına girmişti. Kısaca söylemek gerekirse, bu durumuyla ona bir değer biçmek güçten de fazla bir şeydi; insana imkânsız geliyordu. (s. 460-61)

Yaşanan olumsuz durumlara rağmen Küçük Ağa umutsuz değildir. Ne kadar zor olsa da sonunda mutlaka iyinin, doğrunun, haklının kazanacağına olan inancı tamdır. Küçük Ağa cephede mi yoksa Ankara'da mı daha faydalı olacağına karar vermeye çalışırken aylarca Ankara'da kalır ve sonra bir mayıs sabahı Akşehir'e gelir. Uzun uğraşlar sonunda oğlu Mehmed'i görmeyi başarır. Karısı Emine'nin verem olduğunu öğrenir. Doktor Haydar Bey'i Akşehir'e çağırarak ondan Emine'yi boşaması için kocası Çarıkçı Hasan'la konuşmasını ister. Çarıkçı Hasan bunu kabul eder ama ölüm döşeginde olan Emine Doktor Haydar Bey'e artık kendisini bırakıp Mehmed'i babasına vermenin yoluna bakmasını söyler. Aynı hafta cuma günü Emine ölür. Küçük Ağa o akşam Ankara'ya döner ve çok daha korkusuz bir şekilde kurtuluş için çalışır.

Tarık Buğra'nın tarihi romanlarında toplantı çok önemli bir öğedir. İnsanlar sürekli toplantı halindedir. *Küçük Ağa* romanın başlangıcında Akşehir'de kadınlar, çocuklar ve yaşlılar vardır. Hepsi savaşın sona ermesiyle erkeklerin eve dönmesini beklemektedir. Bu bekleyiş esnasında konuşulmasa bile insanlar bir araya toplanmaktadırlar: "Kimsenin yapacak bir işi yoktu. Kadınlar evlerde, ak sakallı erkekler kahvelerde toplanıyorlardı. Bu toplantılarda saatlerce susulurdu. Tek tek değil de bir arada susuşun bir başka manası var gibiydi. Belki de dünyanın sonu böyle beklenirdi." (s. 10)

2.20.2. İbiş'in Rüyası¹⁴¹

İbiş'in Rüyası on yedi bölümden oluşmaktadır. Her bölüme bir başlık verilmiştir. Roman, Nuran Tiyatrosu'nun sahibi Nahit'in en eski ve en yakın arkadaşı Sadi'yi işten kovmasıyla başlar. Kimse onu niye kovduğunu bilmemektedir. Bu olaydan sonra Nahit, geçmişini hatırlamaya başlar.

Nahit, on iki yaşındayken bir Ramazan gecesi, Paşa babasıyla ilk defa tiyatroya gider. Görüp bildiği dünyadan çok farklı olan tiyatro alemi onu büyüler. Özellikle sahnedeki kadın başrol oyuncusundan çok etkilenir ve uzun bir müddet onu aklından çıkaramaz. Nahit'in tiyatro ile yakından ilgilenmeye başlaması başlangıçta babasının hoşuna gider ancak zaman geçtikçe bu durum aralarında tartışmalara sebep olur. Nahit tiyatroya artık gizli gizli gitmeye başlar. Tiyatro alanındaki bilgisi zanan geçtikçe artmaktadır. On yedi yaşına geldiğinde lise bitirme sınavında başarısız olur ve eylüldeki sınava kalır. Babası ona karşı çok kırıncı davranınca Nahit evden kaçır. Harçlıklarından biriktirdiği yirmi dört lira ile Madam Şake adlı yaşlıca bir Ermeni bir kadının pansiyonunda aylarca kalır. Madam Şake onunla çocuğu gibi ilgilenir. Darülbedâyî ve öteki tiyatrolarda iş arar, her türlü işe razı olmasına rağmen hiçbir iş bulamaz ve kirayı ödeyecek parası kalmayınca pansiyondan kaçır. Kıyafetlerinden birini satarak lise arkadaşı Vasıf'la Servili Medrese'de kalmaya başlar. Çok aç kaldığı bir gece arkadaşının yiyecekleri çalar, tam yiyeceği sırada arkadaşı onu görür ve yiyecekleri yemesine izin verir. Ertesi gün kolundaki saati hatırlar ve Paşa babasının hediyesi olan bu altın saati satarak tiyatrolarda iş aramaya devam eder. Nihayet bir gün Darülbedâyî'de Muhsin Bey tarafından yapılan seçmeler sonucu önemsiz bir rolde

¹⁴¹ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Tarık Buğra, *İbiş'in Rüyası* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017).

oynamaya başlar. Ancak çetin geçen kış nedeniyle oynadıkları oyuna pek seyirci gelmez. Bundan dolayı oyun gelecek mevsime bırakılır. Muhsin Bey Nahit'in de aralarında bulunduğu üç kişiyi yanına çağırır. Düzgün fiziki yapıya sahip ikisini kadroya alır, Nahit'i ise kabiliyetli olduğunu, bir gün mutlaka arayacağını söyleyerek gönderir. Seçilen iki kişiden biri Sadi Rıza'dır.

Nahit bir süre Şehzadebaşı'ndaki bir tuluat tiyatrosunda Bolulu aşçı rolünü oynar. Daha sonra Muhsin Bey onu çağırır ve çeşitli roller verir. Nahit burada Sadi Rıza ile arkadaş olur ve Vedia adındaki bir bayan oyuncuyla tanışır. Bilmediği bir nedenden ötürü Nahit Darülbeyi'den uzaklaştırılır ve tekrar Bolulu aşçı rolüne çıkmaya başlar. Vedia bundan memnun değildir. Daha sonra Nahit Murat Bey adında birinin tiyatrosunda çalışmaya başlar. Bir gün başrol oyuncusu aşırı derecede sarhoş bir şekilde tiyatroya gelince Nahit onun rolünü oynar ve beğenilir. Vedia ile evlenirler. Murat Bey tiyatronun sorumluluğunu Nahit'e bırakır ve bir komedi oyunu oynatmalarını ister. Nahit İbiş rolünü çok farklı bir hale getirerek oynamaya başlar. Tiyatronun adını da Nuran Tiyatrosu olarak değiştirir. İbiş kısa sürede İstanbul'da çok sevilir. Murat Bey tüm hissesini Nahit'e vererek Çukurova'ya döner.

Sadi Nazizm savunuculuğunu yaptığı için Darülbeyi'den kovulur. Nahit ona kendi tiyatrosunda iş verir. Sadi Necla adında oyuncu bir kızla birlikte yaşamaya başlar. Bir taraftan da kantocu kızlardan Hermine ile ilişkisi vardır. Hermine evlenmesine rağmen bu ilişki devam eder. Nahit'in biri kız diğeri oğlan iki çocuğu olur. Vedia'nın aşırı kıskançlığı yüzünden sürekli tartışırlar ve sonra Vedia boşanmaya karar verir. Daha sonra tekrar barışmak ister ama Nahit kabul etmez.

Romanın beşinci bölümünde Nahit ile Sadi'nin neden tartıştığını ve Nahit'in onu neden kovduğunu öğreniriz. Sadi istediği için Pirandello'nun "Cekamino Kendine Gel" adlı oyunu oynanacaktır. Sadi Cekamino rolünü, Nahit de genç ve güzel bir karısı olan Profesör Totti'yi oynayacaktır. Cekamino ile Profesör'ün eşi arasında bir ilişki vardır. Profesör bunu bilmesine rağmen üçünün mutluluğu için buna göz yummaktadır. Ancak Cekamino çok saygı duyduğu Profesör'ü daha fazla aldatmaktan vicdan azabı duyduğu için gitmeye karar verir. Profesör Cekamino'ya gitmemesi için onunla konuşur. Provanın başlamasına on dakika kala Sadi gelir ve Vedia ile ayrılmasına onun sebep olduğunu itiraf eder:

“Hayatı zehir ediyordu sana. Farkında değildin, ama, oyunun da gittikçe düşüyordu. Baktım evliliğiniz yüz misli çirkinleşse ayrılacağınız yok. Yüz sene daha sürüp gidecek. Olan sana olacak, tükeneceksin, her şeyini kaybedeceksin. Düşündüm: bu kadını ayrılmaya ne razı eder? Ve kendi kendime, Nahit’in ihaneti dedim. Ayrılmanız lâzımdı sizin. Senin kurtulman lâzımdı...” (s. 63)

Sadi, Vedia’ya Nahit’in zengin, genç, güzel ve eğitimli bir metresi olduğunu söylemiş ve böylece ayrılımlarına sebep olmuştur. Nahit kendisinden cevap bekleyen Sadi’ye evliliklerinin zaten yürümeyeceğini, belki de kendisine teşekkür etmesi gerektiğini söyler. Nahit bir müddet kendi başına Sadi’nin bunu kendisini kurtarmak için yapıp yapmadığını düşünür. Sadi hakkında olumsuz düşünmek istemese de içine bir kurt düşmüştür. Nahit prova için bekleyen oyuncuların bulunduğu sahneye gider. Yirmiden fazla kişi toplanmıştır. Sadi, çok mutlu bir şekilde Zozo ile kaşık havası oynamaktadır. Nahit onun bir şeyi kutlar gibi mutluluk içinde bulunduğu fark eder ve onu kovduğunu söyler. Sahnede ve salonda bulunan insanlar ürküp susmuşlardır. Sadi Nahit’in hiç kimseyi, hele kendisini hiç kovamayacağını düşünür ve gülümseyerek neden kovduğunu sorar. Daha önce sakın bir şekilde konuşan Nahit bu kez bütün kuvvetiyle “Defol!.. Cehenneme kadar yolun var...” (s. 68) diye bağırır. Ancak Nahit’in onun suçlu olduğuna dair inancı her geçen gün biraz daha azalır ve aradan üç ay geçtikten sonra artık onu boşuna suçladığına inanmaya başlar.

Romanın başındaki kovulma olayından sonra geçmişî hatırlamaya başlayan Nahit’in bütün olayları hatırlayıp yaşanılan ana dönmesi bir saat sürer. “Geçen zaman bir saatten ibaretti; ama Nahit yıllarca öteden dönüşün duygularıyla doluydu ve eski yaşayışa nereden başlayacağını kestiremiyordu.” (s. 69). Aklına ilk önce Cekamino rolünü oynayacak olan Sadi’nin artık olmadığı gelir. Prova için bekleyen oyuncuların yanına gelir ve Cekamino rolünü yeni gelen oyuncularından birine verir ve provayı sona erdirir. Böyle bir şey beklemeyen oyuncu şaşkınlıktan ne diyeceğini bilemez. Nahit onun itiraz etmesine fırsat vermeden vakit olmadığını söyler ve piyesin bir nüshasının ona verilmesini ister. Bu sırada kemeçeci yeni gelen kantocunun deneme için beklediğini hatırlatır. Nahit odasına göndermelerini ister ve odasına gider. Odada Sadi’nin sevgilisi Necla’nın beklediğini görür. Necla ona bir şeyler anlatmak istemektedir ama bir türlü konuşmaya başlayamaz. Nahit ona isterse Sadi ile gidebileceğini, onu izinli sayacağını söyler. Necla son bir deneme daha yapacağını ve Sadi’yi tanımak için gideceğini söyler ve Nahit’e onun da Sadi’yi tanımadığını

belirterek onun kendisine düşman olduğunu iddia eder. Nahit buna inanmaz. Necla başka şeyler de anlatacaktır ama Rıza baba kantocu kızın beklediğini hatırlatır. Anlatıcı burada bir parantez açarak ileriye dair şu sözleri söyler: “Nahit bu rastlantıyı sık sık hatırlayacak ve: Demek ki, vakti yetmemişmiş diye acı acı gülümseyecekti. Neclâ ile konuşmaları kesilmese ve uygun bir hava kurulsaydı belki asıl meseleyi sezecek, Sadi de yanına bir defa daha sokulamayacak, oyununu oynayamayacaktı.” (s. 74).

İçeriye kısa boylu, ufak tefek bir kadın girer. Nahit onun sahneye uygun olmadığını düşünür ve onu hangi sebeplerin buna ittiğini anlamaya çalışır: “Kantocu olacaktı. Kim bilir hangi evden, hangi gönül hikâyesinden, hangi yoksulluk veya ihânetten dökülüp geldi? Belki de yatağında, uykusuz gecelerinde veya endam aynasının karşısında kadınlığının üstünlüklerini bir bir bulup çıkarmıştır.” (s. 75)

Hatice isimli bu kızın Nahit oyununu izler ve söylediği türküyü dinler. Onunla çalışmaya karar verir. Kızın kim olduğunu anlamak için giderken Rıza Baba’ya onu takip etmesini söyler. Rıza Baba evine kadar takip eder. Hatice Nahit’ten aldığı avans ile pek çok alışveriş yaptıktan sonra iki katlı, daracık, ahşap bir eve girdiğini görür. Mahalle bakkalından öğrendiğine göre annesi olduğunu söylediği yaşlı ve hasta bir kadınla yaşamaktaydı. Pek dışarı çıkmıyordu. Nahit, Rıza Baba’nın onun hakkında öğrendiklerinden çok memnun olmuştur.

Hatice’nin kantocu olarak tiyatroya alınmasından sonra Nuran Tiyatrosu’nda söylentiler çıkmaya başlar. Tiyatronun en ünlü kantocusu olan ve sahneye en son çıkan Leylâ duyduğu bu söylentiler dolayısıyla Nahit ile konuşmaya gelir. Nahit onun duyduklarının abartılı olduğuna onu ikna etmeye çalışır. Leylâ yeni gelen bu kantocunun tiyatrodaki tüm kantoculardan önce sahneye çıkması gerektiğini düşünmektedir. Nahit işi şakaya vurarak sahneye ilk çıkan, oldukça yeteneksiz olan Tekgül isimli dansçıdan da mı önce çıkacağını sorar ve “Hadi hadi... çocuk olma. Benim bir defacık olsun hak yediğimi, tiyatrodan başka birşeye metelik verdiğimi gördün mü? Gören var mı?” (s. 133) diyerek onu rahatlatmaya çalışır. Ancak Nahit’in aklından geçen Hatice’yi Leylâ’dan veya ondan önceki Zozo isimli kantocudan önce çıkarmaktır.

Hatice’nin ya da takma ismiyle Semra Seha’nın ilk kez sahneye çıkacak olması nedeniyle Nahit oldukça görkemli bir reklam yaptırır. Bu reklamlar etkili olur ve

sahneye çıkacağı ilk gece tiyatro hıncahınç dolar. Gösteri başlamadan önce Nahit oyuncularını bir araya toplayarak bir konuşma yapar:

Bu, en nihayet bir işti. O da bir iş oyununa girişiyordu. Sonuç başarılı olursa hepsi kazanacaklardı. Hem iki anlamda da kazanacaklardı. Onlara Leylâ'yı hatırlattı. Leylâ'nın nasıl kıskanıldığını söylemeden, başarısı ile tiyatroya, yâni hepsine neler kazandırdığını bir bir anlattı. Kulağına gelen söylentilerden duyduğu üzüntüyü açıkça söyledi[.] (s. 137)

Daha sonra Nahit oyuncularına kulaklarına gelen söylentilerin doğru olmadığını teker teker gösterir ve son olarak Semra'nın Zozo ile Leyla'nın arasında sahneye çıkacağını, onlar tarafından takdim edileceğini ekleyerek konuşmasına son verir. Semra sahneye çıkar ve büyük bir başarı elde eder. Paravanların arkasından Semra'nın gösterisini izleyen Leylâ bile artık Nahit'in haklı olduğunu düşünmektedir. Nahit Hatice'ye Cekamino oyununda Profesör Totti'nin karısı rolünü, İbiş oyununda da Küçük Hanım rolünü verir.

Cekamino Kendine Gel oyunu ilk defa oynanır ve seyirciler tarafından çok beğenilir. Nahit oyun öncesinde kutlama için hazırlık yaptırır. Bundan kimsenin haberi yoktur. Oyun büyük beğeni toplayınca Nahit tüm oyunculardan kalmasını ister. Sahneye upuzun bir masa kurulur. Nahit, oyuncuların haricinde eski arkadaşı Vasıf ve değer verdiği birkaç kişiyi daha alıkoyar. Başlangıçta neşe içinde gülüp eğlenirler. Hatice durgundur ve yalnızca Vasıf ile konuşmaktadır. Bir süre sonra onun durgunluğu herkese bulaşır ve yoksulluktan, ölümden konuşulmaya başlanır. Nahit, nasıl ölmek istediğini anlatır: “(...) şöyle bir mum biter gibi ölmek isterdim. Kıvranmadan, inlemeden, ahlayıp oflamadan. Ve alev umutsuz uzanışlarla sonuna yaklaşırken, Per Günt'deki o eşsiz şarkıyı dinlemek isterdim.” (s. 185)

Nahit bu sözleri söyledikten sonra çok kısa bir sessizlik olur ve sonra Hatice Nahit'in istediği şarkıyı söylemeye başlar. Şarkı bitince hiçbir şey söylemeden çıkıp gider. Nahit evine geldiğinde Hatice'nin onu beklemekte olduğunu görür. Hatice geceyi onun yanında geçirir. Böylece aralarında bir ilişki başlar ancak Nahit'in çevresindekiler bu ilişkiden rahatsız olurlar. Çünkü sonunda onun acı çekmesinden korkmaktadırlar.

Nahit Hatice'ye kendi evinin yakınında bir ev tutar. Hatice yeni evine yerleşmesinin ertesi günü annesi ile tanışması için Nahit'i çaya davet eder. Çeşit çeşit nefis kurabiyeler yapmıştır. Annesi onun çok güzel yemek yaptığını söyler. Bunu işiten

Hatice sinirlenmiş bir şekilde mutfaktan gelerek konuyu değiştirir. Ancak Nahit o gün Hatice'nin annesinden çok önemli bir bilgi daha öğrenir. Hatice ona sekiz yaşında bir oğlu olduğunu söylemiştir. Annesi ise onun çocuğu olmadığı için tekrar evlenmeye hakkı olmadığını düşündüğünü söyler ve Nahit'ten onu evliliğe ikna etmesini ister.

Hatice'nin ünü zamanla Nahit'i bile aşar. Nahit onun değiştiğini düşünmektedir. Hatice onu Neclâ'dan, Nahit de onu herkesten kıskanmaya başlar. Ayrıca onun yalan söylemesinden de şikayetçidir. İlişkileri böyle sorunlu dönemde iken Sadi gelir ve ağlayarak Neclâ'nın onu terk ettiğini anlatır. Nahit ona acır ve barışmaları için Neclâ ile konuşabileceğini söyler. Onun merhamete geldiğini fark eden Sadi tiyatroya gelip gelemeyeceğini sorar. Nahit dayanamaz ve kabul eder. Sadi teşekkür ederek gider ve o günden sonra da sık sık gelmeye başlar: “Çoğu zaman içkili geliyor veya sahnenin arkasında, bir köşede içiyordu. Ve her zaman sokulgandı, kanı sıcaktı, gırgındı... Çekici idi. Hatice ile konuşan ilk adam oldu. Bu da Nahit'e daha çabuk ve daha fazla sokulmasını sağladı. Atık zehirini akıtabilirdi.” (s. 213)

Sadi Hatice'nin Neclâ'yı kıskandığını fark edince onu daha çok kıskandırmak için imalı konuşur. Hatice de işin aslını öğrenmek istediğinden Sadi'ye daha çok yakınlaşır. Nahit ise onu Sadi'den kıskanmaktadır. Sadi etrafta Hatice ile aralarında bir şey varmış gibi tavırlar takınır. Nahit Sadi'nin kadınların odalarının bulunduğu kısma geçmesini yasaklar. Ancak Hatice sürekli onu odasına çağırtmaktadır. Bir gün Hatice Nahit'e Sadi ile düettoa çıkmak istediğini söyleyince Nahit “O itin yeri yok benim sahnemde. Sen de adını anmayacaksın bir daha. Anlaşıldı mı?” (s. 218) diyerek tepki gösterir. Hatice bunun üzerine uzun bir müddetten sonra Nahit'e “efendim” diye hitap eder, Nahit de ona “Semra Hanım” der. Nahit akşam eve vardığında cebinde iki anahtar ve “Siz, işin her zaman sudan tarafını gördünüz. Halbuki ben o tabancayı gelin yatağıma lâf olsun diye koymamıştım, efendim. Kantocularınızdan, Semra Seha...” (s. 219) yazan bir pusula bulur. Hatice Nahit'in evinde kaldığı ilk gece yastığın altına bir tabanca koymuştur. Nahit, notu okuyunca Hatice'nin başka bir seferinde bir başka sözü de hatırladı: “Tiyatro üzerine yazılmış bir eser okuyorum efendim. Çok, çok güzel bir söz gördüm. Diyor ki, -Sahne bir tabanca görüldü mü, o mutlaka patlamalıdır- İyi mi?” (s. 219) Nahit her şeyin bittiğini anlar.

Ertesi akşam Nahit Hatice'nin odasına gider ve kendisini affettirmeye çalışır ancak Hatice “Sadi Bey'i bekliyorum... belki merak edersiniz: Onu çok, çok çekici bulduğumu, sizi kıskanmak hatasından ve kinci olmaktan kurtulursa kendisini

sevebileceğimi söyleyeceğim.” (s. 222) diyerek ondan odasından çıkmasını ister. Nahit onun dediğini yapacağından emin bir şekilde odasına gider ve İbiş rolü için hazırlanır. Sadi ise sürekli içmektedir. Nahit İbiş olarak sahneye çıkar ve oyunun bir yerinde kulise gittiğinde Sadi sarhoş bir şekilde ayağa kalkar ve Nahit’in omzundan tutarak bir şeyler söylemek ister ama kelimeler ağzından çıkmaz. Nahit onu sürükleyerek sahneye çıkarır. Seyirciye onun kim olduğunu söyler ve alkışlatır. Sadi’nin saçlarından tutup başını eğerek seyirciye selam veririr. Sonra: “Haşşöööööle. Oldu. Bu işte meşhur Sadi Rıza. Şimdi size sarhoş taklidi yapacak. Niye mi sarhoş olmuş? Anlatayım: Âşık o, âşık, bir arkadaşının sevgilisine tutulmuş. Dertli, yazık; çekmiş kafayı. Hadi başla.” (s. 228-229).

Nahit Sadi’yi bırakır ve tam düşecekken tutar. Bu şekilde iki dakika Sadi’yi sahnede tuttuktan sonra kulise götürüp bir kenara iter. Oyun bittiğinde ise Hatice’ye “Malın bu tarafta... al götür onu.” (s. 229) der. Bu olay tüm Şehzadebaşı’nda duyulur. İki gün sonra Hatice’nin kendini vurduğu haberi gelir. Nahit tiyatrosunu kapatarak gider.

Romandaki son toplantıda Nahit hem kendi karakterine hem de seyircisine ihanet etmiştir. İntikamını almak pahasına kendisinden hiç beklenmeyen davranışlar sergiler ve o kadar saygı duyduğu seyircisinin ne düşüneceğini de umursamaz.

2.20.3. Yağmur Beklerken¹⁴²

Yağmur Beklerken, bir kasabadaki parkın açılış töreni ile başlar. Her ne kadar romanda yer ismi zikredilmese de *Küçük Ağa* romanında geçen bazı yer ve kişi isimlerine bakılarak bu kasabanın Akşehir olduğu anlaşılabılır. Romanın başkişisi Avukat Rahmi amcası Mumcu Rıza Efendi ile açılışa katılmak üzere gelmiştir:

Tören 17.30’da, hükümet daireleri kapandıktan yarım saat sonra başlayacaktır. Ama belediye çavuşu yanında jandarma onbaşı, çarşyı ve arastaları dolaşmış, esnafa kepenk kapattırmıştır. Bu yüzden de kaymakamlığın sol ilerisindeki küçük alanda daha şimdiden birkaç yüz kişilik bir kalabalık birikmiştir. (s. 7)

Avukat Rahmi, küçük bir çocukken babası Girne’de şehit düşmüş, annesi ise o dokuz, kız kardeşi Zeyneb altı yaşındayken vefat eder. Bunun üzerine onlara amcası Mumcu Rıza Efendi bakar ve kendi çocuklarından ayırmaz. Rıza Efendi Rahmi’nin babasından

¹⁴² Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Tarık Buğra, *Yağmur Beklerken* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017).

kalan evi satıp parayı yeğenleri adına işleterek değerlendirir. Kendisi de amcasıyla çalışmak üzere rüştiyeden ayrılmak istediğinde amcası annesinin onun okuyup büyük adam olacağına inandığını söyleyerek onun okuyup avukat olmasını sağlamıştır.

Henüz tören başlamamıştır. Yeğeni ile törenin başlamasını bekleyen Rıza Efendi insanların erkenden alana toplanıp ayakta bekletilmesinden yakınmaya başlar. Rahmi ise amcasının zıddı bir karaktere sahip olduğu için gözleri yumuk yumuk sessizce gülmekte ve “Yoo be emmi.. bundan alâ seyiri nerde bulacak garipler.” (s. 8) diyerek insanların halinden memnun olduğunu dile getirir. Gerçekten de Rahmi’nin dediği gibi “Bütün bu insanlar, amcası dâhil, tiyatroda perdenin açılmasını bekler gibidir. Rıza Efendi de, belki bu yüzden, yani perde niçin açılmıyor diye sinirlen[mektedir].” (s. 8)

Halkın toplanmasından sonra mal müdürü, sandık emini, nüfusçu, ziraatçı, askerlik şubesi reisi, ağır ceza reisi, adliyeciler gelir ve en nihayetinde Kaymakam Bey ile Cumhuriyet Halk Fırkası’nın ilçe mûtemedi Gülbeyazlar’ın Mahmud gelir. Kaymakam Bey konuşmasını yapar. Kasabaya parkı kazandıran Cumhuriyet Halk Fırkası mûtemedi ile Belediye Reisi’ni över ve halkı parka davet eder. Parkın yapımına bir yıl önce başlanmıştır. Çalışmalar akasya fidanı dikimi ile başlamış, ortaya bir havuz yapılmış, duvar kenarlarına çiçekler dikilmiş ve üzeri örtülü masalar, sandalyeler sıralanmıştır. Rıza Efendi parka girince yeğeni Rahmi’ye beğenmediği yönleri saymaya başlar. Özellikle akasya ağacı dikilmesinden rahatsız olmuştur. “Neye çınar değil de akasya dikerler? Çabuk böyür de ondan.. görüversinler böyüdüğünü kendileri.” (s. 10) Hârun Reşîd ile torunları için zeytin fidanı diken yaşlı adamın hikâyesini anlatır ve “Dedelerimiz yol kıyılarına, meydanlara, mesire yerlerine, bizim için çınarlar, kestaneler, ardıçlar, gürgenler dikmiş; biz de parklara kendimiz için akasyalar diyoruz, diyor.” (s. 12) Sonrasında da herkes Kaymakam Bey, fırkacılar ve memurların masasıyla ilgilendiği için kendi masalarına kimsenin bakmamasını eleştirir. Bunu fark eden Gülbeyazlar’ın Mahmud masalarına gelerek telaştan ilgilenmediği için özür diler, bir emri olup olmadığını sorar ve yanına gelen belediye çavuşuna da Rıza Efendi ile Rahmi Bey’in kahvelerini yaptırmasını söyler. Rıza Efendi bir anda yaptığı tüm eleştirileri unutmuş görünür ve Rahmi’ye “Eyi oldu bu park, be sarı inat.. milletin bi araya gelip hava alacağı bi yerimiz oldu. Neydi o duman dolu kahveler.” (s. 13) diyerek biraz önce etrafta o kadar ağaçlık yer varken parka gerek olmadığını söyleyen kendisi değilmiş gibi konuşur.

Rahmi ise Kaymakam Bey ile fırka mûtemedinin etrafının gittikçe kalabalıklaştığına bakar. Kendisi de bir iskemle çekip o kalabalığın arasına karışmamaktadır. Eskiden olsa amcası Rıza Efendi onu bu konuda eleştirmektedir ama şimdi artık bu tür düşünceleri bırakmıştır. Rahmi avukatlığa ilk başladığı yıllarda aile büyüklerinin onun kasaba ileri gelenlerine karşı tutumunu eleştirmelerini ve onlara söylediği “Ne kadar da çok Gazi Mustafa Kemâl Paşa, Fevzi Paşa, İsmet Paşa varmış.” (s. 15) sözünü hatırlar. Rahmi daha sonra Kaymakam Bey ile fırka mûtemedinin etrafındaki insanlara bakar ve içinden “Suç Kaymakam Bey’le Gülbeyazlar’ın Mahmud’da mı, yoksa bu iskemlelerde mi?” (s. 15) diye düşünür. Kaymakam Bey’in ve diğer ekabirin parktan ayrılınca Rahmi de amcasına gitmelerini teklif eder. Romanın başında yer alan bu ilk toplantıda henüz yeni bir partinin adı geçmemiş olsa da kasabada iki farklı anlayışın olduğunu Avukat Rahmi özelinde görürüz. Amcası Mumcu Rıza Efendi de bir zamanlar kasaba ileri gelenlerine karşı olan tavrını tenkit etse de şimdi kendisi de bazı bakımlardan onları eleştirmektedir. Fakat kendisine gereken saygı gösterilince yaptığı eleştirileri hemen unutmaktadır.

Parkın açılışından sonra bir ay geçmiştir. Park memurların ve kasabanın belli başlı kimselerinin ikindi üzeri ve akşam yemeğinden sonra geldikleri bir yer haline gelmiştir. Kasabanın diğer sakinleri, özellikle perşembe günleri kurulan pazara gelen köylüler parkı parmaklıkların arkasından izlemekte ve gramofondan çalınan alafranga musikiyi dinlemektedirler. Romandaki ikinci toplantı yine parkta gerçekleşir. Hükümet doktoru Semih Bey, Rahmi ve amcası Rıza Efendi’nin oğlu Süleyman ve savcı parkta bir masada toplanmış sohbet etmektedirler. O esnada üç ova köylüsü de onların arkasındaki parmaklıklara dayanmış, gözlerini kırpmadan içeriyi izlemektedirler. Hükümet doktoru onları işaret ederek “Bakar körlere benziyorlar” (s. 35) der. Süleyman da Doktor’u onaylayan sözler söyler. Ancak Rahmi “Köylerine giderken veya gidince anlattıklarını bir duysan, asıl o zaman şaşarsın. Bana inanmazsan babana sor; o benden iyi tanır bunları.” (s. 36) diyerek diğerlerine itiraz eder. Ancak diğerlerinin inanmadığını fark edince köylülerin hiç de onların sandıkları gibi bakan ama bir şey anlamayan insanlar olmadıklarına onları inandırmak için konuşmasını sürdürür:

Sen öyle san, emmimin oğlu. Dilleri ayrı onların, dilleri. Hepsi de bundan ibaret. Dilleri dediysem yanlış anlama; bakışların, gülüşlerin, ellerin, kolların dillerini diyorum ben. Daha açığı mı? Onu da söyleyeyim: Sen kendini üstün gördüğün için

ya da onu küçümseyişinden böyle bakar, böyle gülersin; o da bunu kabul etmediği için senin bakışını, gülüşünü anlayamaz, nasıl karşılık vereceğini bilmez.. bilemez; karşılığın nedir, çıkaramaz. Bak bana şimdi. (s. 36)

Bu sözleri söyledikten sonra Rahmi kasaba şivesiyle köylülerle yağmur yağmadığı için ekinlerin kötü olduğu hakkında biraz konuşur. Sonra yaşlı olan köylüye sigara paketini uzatır ve onda kalmasını söyler. Yaşlı adam onu incitmemek ister gibi paketi kabul eder ve sonra “Hadi eyvallah” (s. 37) der. Üçü birlikte sessizce oradan ayrılırlar ve biraz ilerledikten sonra ellerini, kollarını sallayarak konuşmaya başlarlar.

Rahmi bu insanların yok sayılmamak istediklerini, istediklerinin iki çift lâf olduğunu belirtir ve kendisinin eşeklik edip sigara paketini verdiğini, yaşlı adamın da ayıp olmasın diye paketi aldığını söyler. Bir süre sessizce oturduktan sonra Rahmi yağmur meselesinin çok önemli olduğunu söyler. O sırada yanlarına gelen kasabanın en ünlü avukatı Kenan Bey “Serbest Fırka’dan da mı?” (s. 38) diye sorar. Rahmi onu kendi masalarına davet eder. Rahmi avukatlık bürosunu açtığında Kenan Bey ona ilk davalarını göndermiş ve destek olmuştur. Kenan Bey normal zamanlarda kahveye, lokantaya, parka gelmeyen, pek kimseyle konuşmayan, evinde oturup kitap okuyan biridir. Onun masalarına gelme sebebinin Serbest Cumhuriyet Fırkası meselesi olduğunu anlayınca hükümet doktoru ve savcı tedirgin olurlar. Rahmi Kenan Bey’in sorusuna “Ağbey, yoksa fırkayı mı açacaksınız burada?” (41) sorusu ile cevap verir. Kenan Bey de henüz düşündüğünü, güvенеbileceği kimselerle konuşmak istediğini belirtir. Bunun üzerine savcı müstantik beyle tavla oynayacağını söyleyerek müsaade ister, Kenan Bey Semih Bey’e onun da tavlayı sevip sevmediğini sorarak masadan kalkması için istediği bahaneyi sunar. O da hiç alınmadan onları tavla oynarken seyretmenin seyrine doyum olmadığını söyleyerek masadan kalkar. Rahmi, Kenan Bey ile göz göze gelince onun en başta sorduğu soruya mecburen cevap verir: “Hiç durmadım ki üzerinde.. yağmurun ne demek olduğunu iyi bilirim; lâkin, Devlet, hükümet işleri, siyaset.. Kaymakam Bey’le Gülbeyazlar’ın Mahmud’u koyun bir yana.. azıcık aklım erer dersem yalan olur.” (s. 42)

Kenan Bey siyaseti tehlikeli mi bulduğunu sorar ama Rahmi bu konu üzerinde hiç durmadığını söyler tekrar. Bunun üzerine Kenan Bey gitmek için ayağa kalkar ve Rahmi’den bu konuyu düşünmesini ve tavsiye edebileceği kişileri haber vermesini ister. Rahmi siyasetçi nasıl olur bilmediğini ve nasıl insanlar istediğini sorar. Kenan Bey çete kurmayacağız diyerek cevap verir ve gitmeye davranır. Rahmi hatasını

anlayınca kolundan tutarak gitmesine engel olur. Bunun üzerine Kenan Bey “Dürüst ve namuslu insanlar, Rahmi.. sevilip sayılanlar. Ben hep öylelerini isterdim, seçtim; sen de hep öylelerini arkaladın.” (s. 43-44) diyerek ne istediğini açıklar ve sonra en kısa zamanda konuşmak üzere sözleşip ayrılırlar.

Rahmi Kenan Bey gittikten hemen sonra o sırada başka bir masada Güdük Hacı ve iki tüccarla oturan Gülbeyazlar’ın Mahmud’un bitişik masada bulunan Halk Fırkası’nın kâtibi Kantarcılar’ın Hâlis’e işaret ettiğini görür. Biraz sonra Hâlis Rahmi’nin oturduğu masaya gelerek Kenan Bey’in ne dediğini sorar. Rahmi onun sorusunu geçirir. Rahmi ve Süleyman kendileri pancar tarlalarını gezerken kasabada bir şeyler olduğunu fark ederler. Anlatıcı, Rahmi’nin Kenan Bey’e söylemeye cesaret edebilse yağmur meselesinin Serbest Fırka’dan çok daha önemli olduğunu söyleyeceğini belirtir.

Kasabada onlar yokken neler olduğunu öğrenmek için fazla beklemelerine gerek kalmaz. Bu kez de Kenan Bey’in kâtibi Kâşif’in kız kardeşiyle evli olan Doktor Fazıl Bey masalarına gelir. Kâşif’ten duyduklarını onlara aktarır. Kenan Bey İstanbul’daki tanınmış bir arkadaşından Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı kasabada kurmasını yazan bir mektup almıştır. Kenan Bey güvendiği kişilerle bu konuyu konuşacağını söylemiş ve bütün gün Rahmi’yi arattırmıştır.

Rahmi, partinin kasabada kurulması konusunda ne düşündüğünü soran Doktor Fazıl Bey’e de siyasetten anlamadığını, aklının hep yağmurda olduğunu, yağmur yağmazsa ekinlerin gideceğini söyler ve dediklerini desteklemesi için Süleyman’a döner. Ancak Süleyman onun beklediğinden çok farklı konuşur:

Lâkin fırka kurulmuş, kurulmamış, gökyüzüne ne? Pancarlara, ekinlere ne? Fırkayı düşünmezsek yağmur yağacak mı? (...) Toprağı da, yağmuru da biliyorum. Lâkin insanların da beklediği şeyler.. beklediği rahmet de var. Öteki yağmıyor diye bundan vaz mı geçelim? Biri yok diye öteki de mi olmasın? (s. 47-48)

Serbest Fırka konuşması bu şekilde kapanacaktır ama biraz sonra masalarına önce Eczacı Yâkûb, Dişçi Nevzat ve ceza yargıcısı, sonra da Dâvavekili Vehbi ve Emekli Yüzbaşı Aziz gelir. Masada konuşulan tek konu Serbest Cumhuriyet Fırkası olur. Onlar kendi aralarında tartışırken son olarak Rıza Efendi yanlarına gelir. O da yağmurun yağmasının daha önemli olduğuna dair sözler söyler. Ancak yağmur konusundaki endişelerinin memurlar tarafından paylaşılmadığını görünce bozulur.

Ceza yargıcı bunu fark edince onun gönlünü almak ister gibi yağmur yağmazsa milletin neden yanacağını sorar. Rıza Efendi “Köylerde ne havuzlu park, ne de Kuru Mustafa’nın kara gömülmüş gazozu var da ondan hâkim beğ.” (s. 53) demesinden sonra artık yağmur sorunu hakkında kimse bir şey söylemez. Diğerleri içki içmeye gitmekten bahsederler. Yüzbaşı içki meclislerine Rıza Efendi’yi de davet eder. Rahmi amcasının dokundurmalarını kimsenin umursamadığını görünce üzülür. Amcasını kendi evine çağırır. Süleyman ise Rahmi’nin sevmediği bacanağı Sâmi Muallim’in yanında kalır.

Yağmur yağmadıkça kasabadaki insanlar gerginleşmeye ve birbirleriyle tartışmaya başlar. Belediye reisinin ve fırka başkanının çaydaki ve Taşoluk’taki az bir suyu sadece hısım ve akrabalarına verdiği, belediye çavuşunun hakkını aramaya çalışan insanları küfrederek kovduğu şeklinde söylentiler çıkar. Bu söylentiler de tepkilere sebep olur. Rahmi ilden su pompası getirtir ve tarlasına su kuyusu açar. Eğer kendisi gibi du kuyusu açtıran olursa kendi su pompasını onlara kiralayabileceğini söyler.

Kenan Bey hastalanıp İstanbul’a gidince Serbest Cumhuriyet Fırkası pek konuşulmaz olur. Hâlâ yağmur yağmadığı için kasabanın en çok konuşulan konusu Rahmi ve su pompası olur. Kimisi onu bundan dolayı takdir etmekte kimisi ise bunu onun para hırsı olarak görmektedir. Aslında Rahmi’nin aldığı kira parası mazot parasını ancak karşılamaktadır.

Parktaki görüşmeleri esnasında Rahmi Kenan Bey’e Serbest Fırka hakkında yakında konuşmak için söz vermiştir ama uzun bir zaman geçmesine rağmen yanına gitmemiş, sonra da Kenan Bey İstanbul’a gitmiştir. Kenan Bey İstanbul’dan döndükten sonra da Rahmi onunla görüşmekten kaçınır. Bir gün Hükümet Konağı’nın önünde Doktor Fazıl Bey ile karşılaşır ve onu kıramadığı için parkta onunla oturup sohbet ederler. Önce farklı konulardan bahsederler, sonra konu fırka meselesine gelir. Rahmi ısrarla tarafsız kalmaya çalışsa da insanların onu bir fırka işlerine bulaştırmaya çalışmasından bıkmıştır. Fazıl Bey ona kendini fazla düşündüğünü söyler. Rahmi “Çalış, didin, çabala; aklını, bilgini ve emeğini ortaya koy, bir şeyler elde et.. sonra da, bunun getirdiği huzuru, imkânları ve övücü tehlikeye koy, kaybetmeyi göze al! Hem de bir hiç için!” (s. 75) diye düşünmektedir. Bu nedenle Fazıl Bey’e isterse kendisine korkak diyebileceğini ama kurduğu düzenin ve rahatın bozulmasını istemediğini açıkça belirtir. Fazıl Bey ona haklı olup olmadığına dair bir şey söylemez ancak Kenan Bey’den köşe bucak kaçacak kadar meseleyi neden büyümesini aklının almadığını

belirtir. Ona verecek bir cevap bulamayan Rahmi Kenan Bey'in durumunu sorar ve hastalığının önemli bir şey olabileceğini, oldukça zayıfladığını öğrenir. Fazıl Bey tam ayrılacakları sırada Rahmi'den Kenan Bey'i arada sırada ziyaret etmesini salık verir.

Ekinlerin son umudu olan yağmur bir türlü yağmaz. Halk tedirginlik, korku ve çaresizlik, öfke hislerinden sonra bir suskunluğa bürünür. Ulu Câmi'de cuma sonrası Rasih Hoca halkı ertesi günü İmâret'te yapılacak yağmur duasına çağırır. Cuma sonrası gerekli hazırlıklar yapılır. Ertesi günü yemekler yapılır, büyük küçük herkes hazırlanan sofralarda yemeklerini yerler. Rahmi de Kenan Bey ve Doktor Fazıl ile aynı sofrada oturmaya gayret eder. Müftü Efendi'nin yaptığı, halkın da gönülden amin dediği yağmur duasına da onlarla iştirak eder. Rahmi dua esnasında gökyüzünde beliren bulutu görünce ak sakallı bir adamın gözlerinden birkaç damla yaş süzüldüğünü görür. Birkaç dakika sonra ilk damlalar düşer. Kupdellerin deli Yâkûb'un "Güzel Allahım.. şeker Allahım!" (s. 81) diyen sesi etrafta çınlar. Büyünün bozulmasından korktukları için Rıza Efendi onu susturur. Ancak yağmur hemen dinmez. Cemaat bitkindir. Deli Yâkûb da hınçla Rıza Efendi'ye bakıp dişlerini gıcırdatır. Kalabalık sessizlik içinde dağılırken hava tahmini konusunda çok bilgili Yusuf adında biri akşama kalmaz yağmurun yağacağını söyler. İnsanlar umut içinde giderler.

Yağmur duası esnasında zengin fakir, küçük büyük herkes İmâret'te toplanmıştır. Önce hep birlikte yemek yenir. Sonra Müftü Efendi'nin yaptığı duaya amin denir. Dua için toplananlar arasında Rahmi, Rıza Efendi, Kenan Bey ve Doktor Fazıl Bey gibi romanın önemli kahramanları da vardır. Ancak bunlara arasında geçen bir konuşmaya yer verilmez. Rahmi'nin düşünceleri vasıtasıyla insanların dua esnasındaki hislerinden bahsedilir. İlk yağmur damlaları dua esnasında düşmeye başlar ama Rıza Efendi'nin Kupdellerin deli Yâkûb'un sevinç çığlıklarını susturması sonrasında yağmur hemen dinmez.

Pazar günü ikindi sonrası Buğday Pazarı'ndaki damacıların kahvesinde pek çok kimse vardır. Kasabanın dama şampiyonu Nalbant Mustafa Efendi, Ceza Reisi ile dama oynamış ve onu yenmiştir. Reis Bey yenilince adeti olduğu üzere kahvenin camından yanlarındaki tek katlı dükkanların damına çıkarak gezinmeye başlar ve bir süre sonra gelerek tekrar oynamalarını teklif eder. Bu kez de Reis Bey yener. Bunun üzerine Rıza Efendi kahvenin camından dükkanların damına çıkarak gezinmeye başlar. Rıza Efendi Reis Bey'i her ne kadar sevse ve saysa da yağmur beklemenin ne olduğunu bilmeyenlerden olduğu ve yağmur duasına gelmediği için ona karşı hırslıdır. Rıza

Efendi'nin ilk fark ettiği gökyüzüne bakmakta olan Deli Yâkûb olur ama ona değil Pazar yerindeki insanlara bakar. İnsanlarda bir telaş olduğunu fark edince merakla sağa sola bakınır. Daha sonra Deli Yâkûb'a ve onun baktığı yöne bakınca bulutları görür. Yâkûb'un bütün vücudu saraya tutulmuş gibi titremektedir. Yağmur yağmaya ve gök güremeye başlar. Deli Yâkûb belden üstündeki kıyafetlerini çıkarıp ellerini havaya açmış, bağrını yağmura vermiş, sessiz ve hareketsiz durmaktadır. Rıza Efendi kahvedekilere seslenerek gelip Yâkûb'a bakmalarını söyler. Herkes pencerelele üşüşüp onu seyreder. Bir müddet sonra Yâkûb çıkardığı kıyafetlerini alıp kahveye gelir. Ortada durup gülerek çevresine bakınır. Daha sonra Belediye Konağı'na işittirmek için bağırarak çayın suyunu onun annesinin tarlasına salmayan Belediye Reisi'ne küfreder. İnsanlardan kimi güler kimi surat asar onun bu sözlerine. Ama biraz sonra herkes suskunlaşır. Rıza Efendi onun deli olduğunu, sözlerinin ciddiye alınmayacağını belirten sözler söyler ve kahvede bulunan Gülbeyazlar'ın dedesi Âsım Ağa'nın öfkesini yatıştırmak amacıyla sözü yağmura getirmek için “Şükür Allah'a.” (s. 86) der. Ancak Âsım Ağa “Rıza len oğlum, rahmete mi şükreden, yoğsa şo itin deliliğine mi bek anlayamadım?” (s. 86) diyerek meseleyi büyütür. Rıza Efendi şükretmesinin kötü bir amaçla olmadığını açıklar ve Âsım Ağa'dan anlayıp anlamadığına dair cevap bekler ama o cevap vermez. Onun yerine Hacı İsa “Rahmet yağmadıysa reyis beyin ne gabaheti var? Çay serçe barnağı gader kaldıydı.. kime yetsin?” (s. 87) diye sorar. Rıza Efendi'nin yerine de Âsım Ağa'yla Hacı İsa'nın bulunduğu peykeden kalkıp karşıdaki Rıza Efendi'nin oturduğu peykeye geçen Receb'in oğlu “Yetene yetti emme!” (s. 87) diyerek cevap verir. Rıza Efendi ona karışmamasını söyler. Bu sırada kahvede toplanmış olanların bazısı oturdukları yeri değiştirmiş, birkaçı da kaçır gibi gider. Bunun üzerine Rıza Efendi fırka hakkında Rahmi ile konuştuklarını anımsayarak tedirgin olur: “Bu yer değiştirmeler, bu yan yana oturup dururken karşı karşıya geçmeler, inanıyordu ki, farkına bile varılmadan yapılıyor, ama yapılıyordu; önlenemiyordu. Bunlar, acaba, gelecek günlerin.. ve fırkacılığın.. nasıl olacağını, ne olacağını gösteren belirtiler mi idi?” (s. 87). Daha sonra ise Rıza Efendi insanlar arasındaki bu gruplaşmaların suyun paylaşıımı dolayısıyla mı olduğunu, yoksa daha önce buna benzer daha pek çok mesele mi olduğunu, Serbest Fırka'ya olan ilginin büyüklüğünün bu nedenden mi olduğunu düşünür. Biraz önce çay ısmarlamış olmasına rağmen gitmek için ayağa kalkar. Nalbant Mustafa Efendi yağmurun azalmasını beklemesini söyler ancak Rıza Efendi gitmekten vazgeçmez ve çıkarken gülümseyerek meydan okurcasına “Ben de onun

için acele ederin ya.. şöyle bi çaya düşmüş gibi ıslanayın.. Yâkûb gibi. Bayâ haset etmişim deli köpeğe.” (s. 88) diyerek kahveden çıkar. Yağmurun yağmasının insanlarda yarattığı sevinci görünce kahvede yaşanan gerginliği unutup gider ama eve gelip de düşününce hiçbir saygısızlık etmemesine rağmen Âsım Ağa’nın kendisine olan davranışlarını bir türlü mazur göremez.

Yağmur duası için toplanıldığı esnada Rahmi Kenan Bey’e ziyaretine gelmek istediğini söylemiş ve Doktor Fazıl da bundan memnun olmuştur. Daha sonra Rahmi ve Doktor Fazıl Kenan Bey’in yazıhanesine giderek orada iki saate yakın kalırlar. Orada neler konuşulduğu merak konusu olur. Çarıkçı’nın Veli öğrenmek için sorar soruşturur ama bir şey öğrenemez. Buna rağmen Âsım Ağa’ya Rahmi’nin Serbest Fırka’ya girdiğini söyler. O da bunu Gülbeyazlar’ın itibarına kastetmek olarak görür. Rahmi’nin Rıza Efendi’ye danışmadan bir şey yapmayacağını sandığından kahvedeki olayın ertesi günü Güdük Hamdi Usta’nın dükkanının önünde onunla konuşan Rıza Efendi’nin yanına gelir. Hiçbir şey olmamış gibi onu tebrik eder. Rıza Efendi ne için tebrik ettiğini sorunca da fırkaya girdikleri için olduğunu söyler. Rıza Efendi Rahmi giriyorsa haberi olmadığını söyler ama Âsım Ağa onun dediklerine inanmaz. Aralarında bir atışma yaşanır. Rıza Efendi oradan ayrılıp doğruca oğlu Süleyman’ın dükkânına gelir ve ona akşam yemeğine Rahmi’yi çağırmasını söyler. Daha sonra da dayısının ve kayınının dükkânlarına uğrayarak onları da akşam evine davet eder.

Akşamleyin yemek için Rahmi ve ailesi Rıza Efendi’nin evine gider. Rıza Efendi yemek öncesinde Rahmi’ye fırkaya girip girmediğini sorar. Rahmi de henüz böyle bir şey olmadığını, iki gündür onunla konuşmak istediğini söyler. Rıza Efendi de konuşacaklarını belirterek davet ettiği diğer insanlar gelene kadar başka bir şey söylemez.

Rıza Efendi’nin dayısı Vâhit Bey, kayınbiraderi, oğlu ve eşi yatsıdan önce gelirler. Havadan sudan konuşulduktan sonra Rıza Efendi’nin kızı Nimet kahveleri getirir. Kahveler içilmeye başlanınca Rıza Efendi de konuşmaya başlar. Gülbeyazlar’ın Âsım Ağa’dan Rahmi’nin fırkaya girdiğini duyduğunu, bunu Rahmi’nin kendisinden öğrenmek için ve girip girmemenin iyi mi kötü mü olduğunu beraberce görüşüp karara varmak için onları bir araya topladığını söyler. Vahit Bey Halk Fırkası mensubu ve Belediye Meclisi üyesidir. Rahmi’nin kendisinden habersiz fırkaya girse ne yapacağını şaşıracağını, eğer o Serbest Fırka’ya girmekte kararlıysa onun fırkadan çıkacağını söyler. Rahmi kendisinin henüz bir karara varmadığını, Vâhit Bey’in onun fırkaya

girmesini istemediğini anladığını belirtir ve Rıza Efendi'den de fikrini açıklamasını ister. Rıza Efendi yeni bir fırka ortaya çıkarsa kavgalar olacağından bahsettikten sonra özellikle Rahmi'den iyi dinlemesini isteyerek şunları söyler:

Halk ikiye bölündü gitti diyelim. Tut ki, biz de biz yana geçtik. O zaman ne olcek? Halkçı olsek Selbesçiler, Selbesçi olsek Halkçılar karşımıza geçcek. Bizim işimiz sırf Halkçılarla mı, yoksa Selbesçilerle mi? Hadi senle dayım avkatlığını, ben de haşkeş yağcılığımla zahireciliğimi bi yana goyduk diyelim. Emme bi panga kurmuşuz, eyi kötü.. o n'olcek? Milleti bir edip Torlağın pavlikalarını alalın deriz; o n'olcek? Şehere alektrik verelim deriz; o n'olcek? Harlak'tan içcek şu getirelim deriz; o n'olcek? (s. 98)

Biraz sonra kendi sorduğu sorulara kendisi cevap verir ve hangi tarafı seçseler diğer tarafın yapmayı planladıkları işlerde akı yatsa bile peşlerinden ayrılacağını söyler. Daha sonra dayısının fırkadan ayrılmasını, Rahmi'nin de fırkaya girmemesini teklif eder. Vâhit Bey de Rahmi de kesin kararını söylemezler. Daha sonra tekrar farklı konulara dönülür.

Ertesi gün Rahmi amcasının yanına uğrar ve fırkaya girecek olsa hisselerini satacağını, bankanın müşavirliğinden istifa edeceğini belirtir. Amcası ise bankanın kasaba için fırkadan daha önemli olduğunu, ayrıca fırkacılığın tehlikeli olduğunu söyler ve “Yiğenliğimden de istifa edemen ya!” (s. 100) diyerek partiye girmemesini ister.

Rahmi'nin geçmişi hatırlamasıyla Rahmi ve Doktor Fazıl'ın Kenan Bey'le yaptıkları görüşmeye dönülür. Yağmur duası esnasında Kenan Bey Rahmi'nin görüşme önerisini isteksizlikle kabul etmiştir. Onun bu tavrı ve hasta olması Rahmi'yi etkilemektedir. Rahmi Kenan Bey'in yazıhanesine gittiklerinde hemen konuya girer. Doktor'un ona kendisinden kaçtığını söylediğini, bu sözün ağına gittiğini ama onun söylediklerinde haklı olduğunu itiraf eder:

Ben senden, parkta konuştuğumuz günden beri kaçarım. Düşününce bunun böyle olduğunu kabul ettim. O zaman da sordum kendi kendime: Ben Kenan ağabeyimden niçin kaçıyorum? Buna da; Kenan ağabeyimden değil, fırkacılıktan kaçıyorum ben, diye cevap verdim. Sonra da dedim ki, kaçmak bir şey kazandırmaz; bilakis işleri büsbütün karıştırır. Eniştenin söylediklerinden gün gibi ortaya çıktı; kaçışım saygısızlık olup çıkmış ve sizi kırmış. Çok üzuldüm. Konuşalım dedim. (s. 101)

Kenan Bey, Rahmi'ye fırkacılıktan niye kaçtığını sorar. O da korkudan olabileceğini söyler. Bunun üzerine Kenan Bey onun da korkmasını gerektirecek bir serveti, bir mesleki şöhreti olduğunu, kendisinin de bunları kaybetmekten korkabileceğini anlatır. “İnsanın büyüklüğü nisbetinde kendini düşünme hakkını kaybedeceğine inanıyorum.” (s. 104) diyerek ona topluma karşı olan sorumluluklarını vurgular. Daha sonra da halkın yağmur kadar önemli olan ihtiyaçları olabileceğinden bahseder:

(...) yağmurun ne demek olduğunu, üç, beş maaşlı ile beş, on haytadan başka, herkes biliyor. Yağmurun nasıl beklendiğini de. Dua boyunca hep bunu düşündüm. Ve, düşündüm ki, insanların ve cem'iyetin, duasını bilmedikleri, çünkü ne olduğunu bilemedikleri bekleyişleri.. şöyle söyleyeyim.. idrâk edemedikleri ihtiyaçları da vardır. Halk onları, ancak, toprağın yağmur bekleyişi gibi bekler: Dilsiz, kelimesiz, aksülamelsiz. Toprak için yağmur duasına insanlar yaptı.. bir saat önce. Yağmursuzluk yüzünden, toprak adına insanlar yandı. İmdi.. peki, diyorum Rahmi.. demeden de yapamıyorum ki, halkın, anlatmaya çalıştığım ve anladığından emin olduğum o bilemediği bekleyişleri, idrâk edemediği ihtiyaçları.. bulamadıkları için kavruk hattâ kısır kaldığı ihtiyaçları te'mine kimler medâr olacak? Pancarların için pompa getirdin. Ne güzel. Başkalarına da verdin. Bu ondan da güzel. Ben de aynı şeyi yapmak istiyorum. Aynı şeyi yapalım diyorum.. buna mecburuz diyorum. Hakikaten büyüksek, aklımızla, bilgimizle övünüyorsak, kendimizi okumamışlardan üstün sayıyorsak.. pompa getirmekten hiçbir farkı olmayan bu rehberlik vazifesini yapmak mecburiyetindeyiz diyorum. (s. 105)

Bu toplantıda Kenan Bey, Rahmi ve Doktor Fazıl bulunmaktadır ancak Doktor Fazıl konuşmalara katılmaz. Kenan Bey ile Rahmi görüşlerini açıklarlar. Konuşmanın sonunda Kenan Bey Rahmi'ye söylediklerini bir teklif olarak değil, bir dost sitemi olarak kabul etmesini ister. Ancak Rahmi ayrılırken yine konuşuruz diyerek ayrılır. Amacı amcası ile konuşarak fırkaya katılıp katılmama konusunda bir karara varmaktır. Rahmi Rıza Efendi'nin tarafsız kalmaları konusunda söyledikleri ve sahip olduklarını yitirme endişesiyle Kenan Bey'e olumsuz cevap vermeye karar verir.

Rahmi kararını bildirmek için Kenan Bey'le konuşmaya gidecektir. Doktor Fazıl'a da kendisiyle gelmesi için haber gönderir. O da Kenan Bey'in evden çıkamadığını, ikindiden sonra onu muayeneye gideceğini, isterse Rahmi'nin de gelebileceğini bildirir. Kenan Bey'in evine gittiklerinde Rahmi onun bir hafta içinde eridiğini fark eder. Kenan Bey ondan kendi davalarına bakmasını, yerine Hilâl-i Ahmer'in reisliğini

almasını ister. Rahmi bu isteklerini kabul eder ve fırka meselesini sorar. Kenan Bey hastalığı yüzünden çok istemesine rağmen fırka meselesini bıraktığını söyler. Rahmi çok farklı bir amaçla gelmiş olsa da Kenan Bey'in hâlini görünce fırka işiyle kendisinin ilgilenebileceğini söyler. Kenan Bey bu habere çok sevinir. Kendisine Rıza Efendi'nin oğlu Süleyman'ın, Dişçi Nevzat'ın, Eczacı Yâkûb'un başvurduğunu; esnaf ve zenaatkârlardan dürüst kimselerle konuştuğunu, onlardan olumlu cevap aldığını anlatır. İnsanlardan bu kadar müspet karşılıklar almasını İslam'a ve Türk törelerine bağlar: “Ona göre, İslâm'ın tortuları, yani bozulmadan kalan bazı kuralları, ilkeleri ve değer yargıları bile Türkiye için -kullanılabilirse- çok az ülkenin elde edebileceği bir büyük kozdur.” (s. 118)

Kenan Bey, İslâm'la birlikte, eski Türk törenlerinin de bu anlayışa uygun olduğunu söylüyor, Osmanlı'nın, bozulmadan önce, önemli mâlî, mülkî, askerî kararları câmilerde, cemaat önünde, tartışmaya açık tuttuğunu anlatıyordu. Ona göre, Dünya'nın en uzun ve köklü imparatorluğunu kuran da işte bu yönetici ve yönetilen bütünleşmesi idi. (s. 119)

Kenan Bey yönetici ile yönetilen arasında geçmişte sağlanan bütünleşmeyi bugün sağlamanın tek yolunun kökü millette olan bir parlamento olduğunu savunur ve üçüncü Millet Meclisi'nin böyle bir özelliğe sahip olmaktan uzak olduğunu ifade eder. Kenan Bey ayrıca Rahmi'nin açıkça itiraf ettiği korkularını gidermek için önemli siyasi görevlerde olan tanıdıklarının ona ayrı ayrı yazdıklarını delil olarak göstererek şunları söyler: “(...) yeni fırka Gazi paşa hazretlerinin, sadece teşvîk ve müsaadeleriyle değil, asıl mühimi, en eski ve en yakın arkadaşlarını tavzifiyle kurulmuştur. Hülâsa, bugünkü vaz'iyetin İttihat Terakki ile de, Terakkîperver Cumhuriyet devriyle de zerre alâkası bulunmamaktadır; buna hissen ve fikren eminim.” (s. 120)

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kasabada kurulması konusunda Rahmi kesin kararını verdikten sonra fırka için yer seçilir. Rahmi Nalbant Mustafa Efendi'nin idare heyetine alınmasını önerir. Yarın parti için kaymakamlığa kuruluş dilekçesi vereceğini söyler ve Kenan Bey'den onu fahri reis olduğunu söylemek için izin ister, o da kabul eder.

Ertesi sabah Rahmi Kenan Bey'e dediği gibi Kaymakam Bey'e giderek fırkanın kuruluş dilekçesini verir. Öncesinde Çarıkçı'nın Veli'ye partiyi kuracağını haber verdiğinden onun partiyi kurduğu kısa sürede tüm kasabada kısa sürede duyulur. Rahmi ani bir kararla partiyi kurduğu sırada amcası Rıza Efendi İstanbul'dadır. Rahmi

onun kendisine danışmadan böyle bir işe kalkıştığı için gücenmesinden korkmaktadır. Ancak Rıza Efendi İstanbul'dan döndüğü zaman tüm aile onların evinde toplandığında Süleyman ve Rahmi ile bu konuyu konuşur. Kenan Bey'den bu yükü aldığı için sevindiğini söyleyince Rahmi çok şaşırır. Ancak “(...) bi er kişinin evini kurmadan, ocağını tüttürmeden, işini hâlâ yola koymadan... bi de yaşını, başını almadan milletin gidişatına, memleketin işlerine garişması pek yakışık olmaz. El âlem; sen gendine nettin ki, bana netçen deyverir.” (s. 131-132) diyerek Süleyman'ın fırkaya girmesine pek sıcak bakmaz. Rahmi'nin fırkaya girmesine neden sevindiğini de şu şekilde açıklar:

Hani sen dediydin, biz fırkaya girsek de girmesek de elâlem mutlaka bulaştırır deye. Onu hatırladım, sarı haklı dedim. Nas'olsa bi şey yakıştıracaklar.. bize gelmedi diye iki taraf da öfkelenecek. İki taraf birden kızacağna bi taraf kızsın be Rahmi. Sonracığma.. bunca yaş yaşadım, bunca şey gördüm, sonunda da anladım ki, sular yokuş yukarı akmaz heç. (s. 132-133)

Rahmi fırkaya girmesi durumunda Rıza Efendi'ye önceden söylediği gibi bankadaki görevlerinden ayrılmaya karar verir. Bankanın yönetim kurulu toplantısında siyasete karıştığı için bankada kalmasının doğru olmayacağını söyler ve hisselerini isteyene satacağını, bankanın müşavirliğinden de ayrılacağını açıklar. Amcası Rıza Efendi'nin kendisinden böyle yapmasını istediğini belirtir. Yönetim kurulunda bulunan ve Halkçı Fırka destekçisi olan Gülbeyazlar Şirvancılar ise kendileri de siyasetle ilişkili olmasına rağmen Rahmi'nin bankadan ayrılması fikrini başlarını sallayarak onaylarlar. Rahmi yönetim kurulunda bulunan ve iki fırkayı destekleyen kişilerin sayısının eşit olması için kendi yerine Rıza Efendi'nin dayısı Vehbi Bey'in kendi görevini üstlenmesini teklif eder. Gülbeyazlar ve Şirvancılar bu teklifi pek münasip bulurlar. Rıza Efendi ise Vehbi Bey'in dayısı olması hasebiyle ona söz düşmeyeceğini, ne derlerse kabul edeceklerini bildirir. Teklif oy birliğiyle onaylanır. Gülbeyazlar'ın yaşça büyük olanı kebab yemeye gitmelerini önerir. Rıza Efendi hariç hepsi neşe içindedir.

Rahmi Serbest Fırka'nın açılışı için tüm hazırlıkları tamamlar. Açılış öncesinde ova köylerinde sözü geçen bir koyun tüccarıyla buluşmak için Cumhuriyet Kırathânesi'ne gider. Kahvenin arka bahçesinde, salonun penceresine yakın bir masada tüccar ile otururken içeridekilerin konuşması da kulağına gelmektedir. Savcı, Serbest Fırka yönetim kurulunun en ateşli üyesi Altıntaşlar'ın Halit ile piket oynamaktadır. Savcı'nın yanında Gülbeyazlar'ın Mahmud ve Belediye Reisi, Halit'in yanında da Ali

Doruk ve Keleş vardır. Savcı yenildiği için çok gergindir, Halit ise oldukça rahattır. Rahmi koyun tüccarının anlattıklarını dinlese de yarı aklı partiler arası karşılaşma gibi olan içerideki piket maçındadır. Yenilmekte olan Savcı durumu eşitlemeye başlayınca bir anda konuşmaya başlar. Masalarının etrafı insanlar tarafından sarılınca Rahmi artık onları göremez olur. Koyuncuyu gönderir ve kendisi oyun oynayanları izlemeye gider. Oyunun sonunda Halit kazanır ve öfkesini çıkaracak birini arayan Savcı Tapucunun kucağındaki Yarın gazetesine uzanıp alır ve “Mikrop” (s. 139) der. Rahmi gazetenin başlığını ilk kez görmüş gibi elini uzatıp müsaade isteyerek gazeteyi alır. Aslında Rahmi sabah gazete elinde çarşayı dolaşmış ve Gazi’nin partiler arasında taraf tutmayacağını ve tarafsız olunmasını istediğini içeren haberi herkese yaymıştır. Gülbeyazlar’ın Mahmud, bundan haberi olduğu için Rahmi’ye gazeteyi yeni görüyor gibi davranmasını sorgular. Rahmi gazeteyi gece gördüğünü ama Gazi’nin beyanatından haberi olmayanlar olduğunu söyler. Sonrasında yazılanları hızla tekrarlar ve kahveye yeni gelmiş gibi oyunu kimin kazandığını sorar. Rahmi’nin konuşmayı oyuna getirmeye çalışmasına rağmen Savcı’nın mikrop demesi konusu kapanmaz. “Aksine alevlendi ve zaman zaman sertleşen, acı dokundurmalara varan bir tartışma” (s. 140) hâline gelir. Tartışmanın sonunda “Cumhuriyet Kıraathânesi’ne Cumhuriyet gazetesi yakışır” görüşünü savunanların istediği olur ve Kahveci Dortluoğlu İsmail çırağını kasabanın gazete satıcısı Foto Atâ Yavuz’a göndererek artık Yarın değil tekrar Cumhuriyet gazetesi göndermesini söyler.

Halk Fırkası’nın müfettişlerinden Hilmi Bey kasabaya gelir. Kasabanın ileri gelen memurları ve Halk Fırkası mensupları tarafından karşılanır. Rahmi onu karşılamaya gitmez. Onun belki kendi fırkasını ziyarete gelebileceğini düşünür lakin Hikmet Bey Serbest Fırka binasına gelmez. Rahmi ikindiye doğru onunla Çocuk Esirgeme Kurumu’nun Şadırvanlı Han’daki yerinde karşılaşır. Hikmet Bey ona Kenan Bey’in sağlık durumunu sorar ve onu tanıdığını, ortak arkadaşları olduğunu söyler. Rahmi’ye Kenan Bey’in adam seçmesini çok iyi bildiğini belirtir ve onu eski Türk Ocağı binasında yapacağı konuşmaya onu davet eder. Kaymakam da ısrar edince Rahmi konuşmayı dinlemek üzere gitmek zorunda kalır. Ancak Rahmi konuşma esnasında Hikmet Bey’in çok değiştiğini fark eder: “Müfettiş Bey, Çocuk Esirgeme Kurumu’nda Rahmi ile konuşan adam değildi artık. Cümleleri parlaktı; jestlerle konuşuyordu; heyecanlandırıyor ve heyecanlanmış görünüyordu. Her bölüme, “Halaskâr-ı millet..

dâhi-yi muazzam.. münc'i-yi vatan" gibi sıfatlarla Gazi Paşa ile başlıyor ve her bölümü İsmet Paşa'ya bağlayarak kapatıyordu." (s. 145)

Hikmet Bey'in konuşması Rahmi'yi öfkeliendirir, Kaymakam Bey ile Savcı'nın onu Gülbeyazlar'ın Mahmud kadar alkışlaması bu öfkeyi daha da artırır. Gitmek için konuşmanın bitmesini beklemeye başlar ancak konuşmanın sonunda Hikmet Bey onu akşamki ziyafete davet eder.

İkizkaya yamacındaki Çınarlı Pınar'da mükellef bir ziyafet hazırlanmıştır. Müfettiş Bey bilgi ve yetenekleri ile sofraya hâkim olur ve sohbeti istediği gibi yönlendirir, gereksiz konuşmaları önler. Ancak yemek sırasında hiç beklenmedik bir şekilde Rahmi'ye yaptığı konuşmayı beğenmediğini sandığını söyler. Rahmi de gülerek "İstirham ederim, beyefendi; beğenmemek haddimiz değil. Fakat itiraf zorundayım ki, beni müteessir ettiniz." (s. 147) şeklinde cevap verince on iki kişinin bulunduğu masada bir anda tüm sesler kesilir. Hikmet Bey bunun sebebini sorar ve Serbest Fırka'ya dair hiçbir tarizi olmadığını belirtir. Rahmi doğrudan olmasa bile dolaylı olarak pek çok şey söylediğini ifade edince Hikmet Bey ondan misal göstermesini ister. Vehbi Bey, Sâmi Muallim, Aşçı Hoca başta olmak üzere herkes durmuş, onun ne konuşacağını beklemektedir. Misal bulmakta zorlanan Rahmi kendisini konuşmak zorunda hissettiğinden Hikmet Bey'e "Halk Fırkası'na ve İsmet Paşa hazretlerine.. bazı hususlarda, karşı olmak Gazi Paşa hazretlerine karşı çıkmak mıdır?" (s. 148) diye sorar ve Hikmet Bey'den öyle olmadığına dair cevap aldıktan sonra Gülbeyazlar'ın Mahmud, Savcı ve Sâmi Muallim'in sırasıyla sözünü kesme teşebbüslerine rağmen hiç çekinmeden şu sözleri söyler:

Türkiye'yi ve Büyük Halaskâr'ı sevmek ve düşünmek ve Türkiye ile Büyük Gazi için bir şeyler yapmak arzusu duymak ve yapılanların ve yapılması gerekenlerin doğrusu, eğrisi üzerinde fikir beyân etmek sadece ve sadece İsmet Paşa hazretleri ile erkânına münhasır bir imtiyaz sayılamaz sanıyorum. Zira (...) böyle bir imtiyazı kabul etmek, her şey Gazi hazretlerinden ibarettir ve İsmet Paşa hazretleri de büyük kurtarıcımızın eşi bulunmaz ve bulunamaz tek (...) tatbikatçısı mânasına gelir ki, bu da, İsmet Paşa ve erkânı olmasa Büyük Dâhi de, Türkiye de olamaz demektir. Bendeniz bu zihniyetin başka bir tefsirini göremiyorum, efendim. Bağışlayınız. (s. 149-150)

Hikmet Bey tekrar Çocuk Esirgeme Kurumu'ndaki babacan tavrına döner. Rahmi Bey'i överek onun değerli bir muhalif olduğunu belirtir ve herkese kadehlerini onun şerefine kaldırtır. Yemek sonrası dönüş yolunda Müfettiş Bey Rahmi'yi faytonuna davet eder ancak o yürüyerek gideceğini söyler. Müfettiş Bey onu Ankara'ya beklediğini, bir isteği olursa çekinmeden kendisine yazmasını söyler. Rahmi de kendisini ertesi gün yolcu etmeye geleceğini bildirir. Rahmi kendisiyle aynı mahallede oturan Asliye Ceza Yargıcı Ahmed Kemâl Bey ile evlerine doğru yürümeye başlarlar. Yolda Ahmed Kemâl Bey Rahmi'nin fikirlerini doğru bulduğunu, bunlara iştirak ettiğini, Kenan Bey'in yerine onun reis olmasına sevindiğini söyler. Sonrasında ise Serbest Fırka'nın kurucularından ve Paşa hazretlerinin eski dostlarından biri olan Nuri Bey'in kendilerinin ailesine yakın bir kimse olduğunu belirtir ve Nuri Bey'in Paşa hazretleri hakkında babasına şunları anlattığını nakleder: "Gazi hazretlerinin en ziyâde hoşlandıkları şeylerden birisi, sofrasında hazır bulunanları her mevzu'da münakaşa ettirmek, bi diğeri de -sanırım ikisi de aynı şey, kukla oynatmak ve gezintilerinde rastladığı asker ve köylüleri güreştirmek imiş." (s. 154)

Rahmi Hikmet Bey'in ve Ahmed Kemâl Bey'in söylediklerini amcası ile konuşup gözden geçirmek ister. Rıza Efendi Halk Fırkası ve Serbest Fırka'nın önde gelen kimselerinin Gazi Paşa'nın ölüm kalım macerasını birlikte yaşadığı arkadaşları olduğunu, bu nedenle particilik olayında sonuç ne olursa olsun birbirlerine önemsenebilecek kayıplar verdirtmelerinin düşünölemeyeceğini söyler. Rahmi bunun üzerine partiyi bırakması konusunda düşöncelerini öğrenmek ister. Rıza Efendi "Yüz üstü koma milleti. Sen çekildin mi, karman-çorman olur ortalık.. bana öyle gelir." (s. 160) sözleriyle onun partiyi bırakmasının doğru olmadığını belirtir.

Serbest Fırka belediye seçimlerine katılmak için hazırlık yaptığı sırada Doktor Fazıl, Rahmi'ye Kenan Bey'in öldüğünü haber verir. Rahmi, onun cenazesi için İstanbul'a gitmek üzere hazırlanırken Müfettiş Hilmi Bey'den bir telgraf alır. Hilmi Bey Kenan Bey'in cenaze merasiminde bulunacağını ve bu esnada Rahmi ile görüşeceğini bildirmektedir. Kenan Bey'in toprağa verilmesinden sonra Serbest Fırka'nın önde gelenlerinden Naki Bey, Rahmi ve Hilmi Bey'le Eyüp sırtlarında bir kahvede otururlar. Önce Kenan Bey'den övgüyle söz ederler daha sonra politik konulardan bahsederler. Rahmi akşam yemeğini de Naki Bey'le yer. Naki Bey ona Kenan Bey'in Kenan Refik adıyla Tasvir-i Efkâr'da makaleler yazdığını, Gazi Paşa'nın onun yazılarıyla alakadar olduğunu söyler. Sonrasında İsmet Paşa'yı eleştirir. Gazi Paşa'nın

Serbest Fırka'nın kuruluşunu teşvik etmesinin sadece İsmet Paşa'yı uyarmak ve denetlemek için olduğunu belirtir ve son olarak Rahmi'ye hazırlanan mebusluk aday listesinde Kenan Bey'in ölümü üzerine onun adının yer almasını teklif edeceğini, Hilmi Bey'in de bu konuda kendisiyle aynı düşüncede olduğunu haber verir.

On gün sürecek belediye seçimleri başlar. Serbest Fırka da seçime katılır. Ortam iyice gerginleşmiştir. Seçimin üçüncü insanlar oy kullanmak için beklemekte ama bir türlü kendilerine sıra gelmemektedir. Belediyenin önünde jandarmalar Kupdellerin Deli Yâkûb'a, belediye çavuşu da Şâhim Abdullah'a kötü davranır. Serbest Fırka'nın belediye başkanı adayı Hacı Rüstem de halkı galeyana getirir ve kalabalık Kaymakam ile Gülbeyazlar'ın Mahmud'a ulaşmak için jandarmaları aşmaya çalışırken Rahmi olayları gördüğü kahvenin penceresinden bağırarak kalabalığı durdurur ve halkı sakinleştirecek bir konuşma yapar. Daha sonra pencereden aşağıdaki buğday çuvallarının üstüne atlar ve korkudan benzi uçmuş Kaymakam Bey'i kalabalığın arasından çıkarır ve linç edilmekten kurtarır ve Hükümet Konağı'na getirir. Kaymakam Bey onu içeri davet eder. Rahmi onların kendisine teşekkür edeceğini düşünürken Mahmud "O kadar kalabalığı nasıl topladılar, kim topladı?" (s. 206) diye üstü kapalı bir şekilde Rahmi'yi suçlar. Ancak bununla da yetinmez ve "Valla, ne yalan deyeyim yiğenim.. içimden pıravo Rahmi beğе dedim. Sözü'nü dinletmeyi eyi öğretmişsin. Dizinleri senin elinde. Öyle değ mi, Kaymakam beğ?" (s. 206) diyerek düşüncelerini açıkça ifade eder. Rahmi ona olaylar daha da kötüye gidecekken onları kurtarmasına rağmen neden böyle kızgın ve kinayeli konuştuğunu sorar. Mahmud kızgın olmadığını ve kinayeli konuşmadığını iddia eder. Rahmi bu kez Kaymakam Bey'e döner ve yaptığı'nın yanlış bir davranış mı olduğunu sorar. Kaymakam Bey Rahmi'ye hak verir, çok daha kötü şeyler olabileceğini kabul eder ve bu durumu kaydedeceğini belirtir. Ancak Rahmi onların durumun vahametinin hâlâ farkında olmadığını anlar ve müdahale etmeseydi İstanbul'un Halkçı gazetelerinin atacağı başlıkları düşünür: "Anarşi!../ Serbest'çiler bir devlet mümessilini tartakladılar!../ Bu ne cür'et???!!/ Bu cür'eti nereden alıyorlar???!!" (s. 208) Daha sonra da böyle olayların birikimiyle Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın sonunun geleceğini düşünür.

Bu toplantıda Rahmi'nin kendisine muhalif olan kimseleri bir linç girişiminden kurtarmasına rağmen karşı taraftan gördüğü muamele gözler önüne serilir. Gerçekten iyi niyetle hareket eden Rahmi Gülbeyazlar'ın Mahmud tarafından olayların müsebbibi olmakla suçlanır. Kaymakam Bey Rahmi müdahale etmese olayların daha

kötüye gidebileceğini kabul eder ancak yine de ikisi de Rahmi'ye teşekkür etmezler. Rahmi tek teşekkürü Hükümet Konağı'nın kapısındaki üsteğmenden alır. Yazar bu sahne ile tek tarafın iyi niyetli olmasının durumun kötüye gitmesine engel olamayacağını göstermek ister.

Rahmi'nin Naki Bey'den aldığı mektup onun korkularını doğrular nitelikte olur. Gazi Paşa, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurucularından Ağaoğlu Ahmed Bey'i Çankaya'ya çağırarak Serbest Fırka'nın İstanbul İl Başkanı Profesör İsmail Hakkı Bey'in Yarın gazetesinde yayımlanan makalesinin başlattığı tartışmalar nedeniyle sofrada ona "Efendi! Anarşi var, anarşi. Sizin haberiniz yok. Gaafilsiniz. Ve bununla beraber de benden bîtaraf kalmaklığımı istiyorsunuz!.." (s. 208) diyerek kızmıştır. Daha sonrasında Ağaoğlu Ahmed dokunaklı bir ifade ile Gazi Paşa'ya olan bağlılığını ve onun isteği ile Serbest Fırka'ya girdiğini söyleyince Gazi Paşa onlara karşı bu konuda nâmus borcu olduğunu belirterek "Lâyık olanların vaz'iyet-i içtimâîyelerinde hiçbir tezelzül olmayacaktır." sözleriyle Ağaoğlu Ahmed'i temin eder. Mektupta yazan bir diğer önemli haber de bölgesinde yaptığı teftişler sonunda yazdığı rapor dolayısıyla Hikmet Bey'in İsmet Paşa ve yakınlarının arasının açılmasıdır. Bu "raporda halkın durumu ve vergilerin ağırlığı ile tahsîl şekillerindeki insafsızlık ve fırka mûtemedlerinin derebeylik denecek kadar, başına buyruk, duygularına ve çıkarlarına bağlı davranışları anlatılıyormuş." (s. 211)

Seçimin dördüncü günü Kaymakam Bey alaydan takviye ister, meydanda toplanmayı yasaklar. Hacı Rüstem ortalıkta görünmez olur. Rahmi'nin tüm çabalarına rağmen sandık halkçılara kalır. Onuncu günün akşamında Gülbeyazlar'ın Mahmud seçimi Halk Fırkası'nın kazandığını davullarla, zurnalarla ilân ettirir. Seçim yenilgisinden dolayı Hacı Rüstem ertesi gün Rahmi'nin selamını almaz. Serbest Cumhuriyet Fırkası kapanma kararı alır. Kasabada ise banka siyasi çekişmeler yüzünden iflasın eşiğine gelir. Rıza Efendi'nin çok istediği kasabaya elektrik verme işi de gerçekleşmez. Rıza Efendi çok üzgündür. Serbest Fırka mensupları birbirlerine ve Rahmi'ye karşı kırgındırlar. Rahmi partiyi o değil başkası kurmuş olsa da sonucun değişmeyeceğini bilmesine rağmen suçluluk duygusundan kurtulamamaktadır.

"İrmaklar Yokuş Yukarı Akmıyor" başlıklı romanın son bölümünde ekinlerin hasat zamanı gelmiştir ve insanlar yağmur yağacak diye korkuyla beklemektedir. Daha önce yağmur duası sonrası yağmuru müjdeleyen Çarşıbelâsı'nın Yusuf bu kez İkizkaya'ya bakıp bir afet olabileceğini söylemiştir. Dediği olur ve ikindi olmadan önce aşırı bir

yağmur, arkasından ceviz büyüklüğünde dolu yağar. Hayvan pazarının karşısındaki kahvede Rahmi, Nalbant Mustafa Efendi, Altıntaş toplanmışlardır:

Serbest Cumhuriyet Fırkası kendi kendini dağıttıktan sonra, aralarına kaybedilen seçimin soktuğu soğukluk gitmiş, yerini ağırbaşlı, ama sıcak mı sıcak bir yakınlaşmaya bırakmıştı. Hemen hemen her gün, bir çay veya kahve içmecesine de olsa, bir araya geliyor, parti lâfi çıkmadan önceki konularına dönüyorlardı. (s. 222)

Yağmur yağdığını gören Altıntaş, Mustafa Efendi'den bir günlüğüne atını ister ve o da izin verince hemen çıkıp gider. Mustafa Efendi onun babası ile barışmak için bahane aradığını söyleyince orada bulunanlar onun nereye gittiğini anlarlar. Altıntaş kızını babasının istemediği birine verdiği için babası ona dargındır. Barıştırmak için Rahmi dâhil araya girenlere babası “Eyi olsun bana yeter” (s. 222) dışında bir şey dememiştir. Altıntaş'ın babası sadece tarlasının geliriyle geçinen bir insandır ve dolu ekinlerine zarar verdiyse bu yıl aç kaldı demektir.

Rahmi Altıntaş'tan daha sonra neler olduğunu öğrenir. Altıntaş babasının tarlasına vardığında ekinlerin karmakarışık yerlere serilmiş olduğunu görür. Babasından af dileyip bu kış onlarda kalmasını istemiş ancak babası artık bir kırgınlığı kalmadığını söyleyip davetine sadece teşekkür etmiş. Sonra da ekinlerin dirileceğini söylemiş. Altıntaş ertesi sabah tarlada babasının yine aynı şeyi söylediğini duymuş ve ekinlere baktığında onların doğrulmaya çalıştıklarını görmüş. Altıntaş bunu görünce babasına hak vermiş. Hikâyesinin bu kısmına gelince Altıntaş şunları söylemiş:

“O gader tez olmaz helbette,” dedi; “inanıverdim emme; gün bi daha dolanacak, bi daha dolanacak, ekinler böyün değelse bile, yarın dikelecek, ayağa kalkacak; bubam mahsulunu alcek. Hemencecik umut kesivermemeli, derim. Bubam bu yaşda da utandırdı beni: Bana kalsa dutup elinden getiriverecektim.. tarlayı, ekinleri yüzüstü bırakıp. (s. 223)

Onu dinleyince Rahmi anladığını söyler. Onun bu sözüne şaşırان Altıntaş bunda anlamayacak bir şey olmadığını, elbette anlayacağını söyler. Rahmi, beklenen yağmurları, yağmasın diye dua edilen doluları, beklenen yağmurların vaktinde yağıp yağmayacağını, ekinlerin beklenmeyen doluların hepsinden sonra dirilip dirilmeyeceklerini düşünür. Onun bu düşüncelerinden şöyle bir yorum yapmamız mümkün olabilir: Serbest Cumhuriyet Fırkası beklenen bir yağmur gibidir ancak bu yağmur vakitsiz yağmış ve olumsuz sonuçlara sebep olmuştur. Altıntaş'ın babasının

doludan sonra ekinlerin dirileceğine inanması gibi Rahmi de insanlar arasındaki ilişkilerin zamanla düzeleceğine inanmaya başlamıştır.

Rahmi'ye Naki Bey tarafından Ankara'dan bir telgraf gönderilir. Telgrafta Rahmi'nin milletvekilliği adaylığına karar verildiği ve Ankara'ya beklendiği yazmaktadır. Posta müdürü telgrafta yazanları herkese haber verir. Sâmi Muallim, Rıza Efendi'nin dayısı Vâhit Bey ve Rıza Efendi haricinde pek çok insan Rahmi'ye hayırlı olsun der. Rıza Efendi ise daha önce olduğu gibi Süleyman ile haber gönderip akşam yemeği için kendi evine davet eder ve ona sorar:

Bir karar verdin mi?

Rahmi gülüyor:

“İki karar mı var ki, birini seçeyim be emmi?”

Ve gülüşü değişmiş olarak ekliyor:

“Neyimiz eksik çok şükür.” (s. 227)

Rıza Efendi Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş aşamasında yeğenine söylediği sözleri şimdi ondan duyunca “Doğru dedin.” (s. 227) diyerek Rahmi'yi onaylar.

2.20.4. Osmancık¹⁴³

Tarık Buğra'nın *Osmancık* romanında Osmancık'tan Osman Gazi Hân'a uzanan bir gelişim ve olgunlaşma öyküsü anlatılır. Roman olayların son kısmından başlatılır. Osman Gazi ölüm döşeğindedir ancak Orhan Gazi tarafından kuşatılan Bursa alınmadan ölmek istememektedir. O böyle ağrılar içinde kıvranırken Bursa'nın alındığı müjdesi gelir. Bu haberi alınca huzurlu, mutlu, ölüme hazır bir şekilde gözlerini yumar. Etrafindakiler onun uyuduğunu sanırlar ancak o geçmişi hatırlamaktadır:

Bir bir hatırlıyor; dinlediklerini hatırlıyor; gördüklerini hatırlıyor; deliliklerini hatırlıyor; durulup arınışını; büyük yörüngeye oturtuluşunu hatırlıyor; yerleri, olayları, halleri, kişileri hatırlıyor; gerçek doğuşunu hatırlıyor:

Şimdi Uludağ'dan da büyük ve yüklü bir hâtıralar dağıdır Osmancık[.] (s. 9)

¹⁴³ Romandan yapılan alıntılarda eserin şu baskısı kullanılmıştır: Tarık Buğra, *Osmancık* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017).

Roman zamanda geri dönölerek anlatılmaya devam eder. Osmancık'ın çocukluğundan gençliğine uzanan dönem birkaç sözcükle özetlendikten sonra karakterindeki öfke ve gurur vurgulanır:

Çocukluğunda ele avuca sığmazdı. Delikanlılığa yöneldiği yıllarda da kabına sığmıyordu. Derken, 'Nerde çalgı, orda kalgı' dönemi başladı: Gücünün, kuvvetinin sahibi değildi; gücü, kuvveti onun sahibiydi. Uzun ve boğum boğum kollarında kılıç, kocaman ellerinde yay, üstünleştikçe üstünleşiyor; asıl önemlisi, bu üstünleşme kendini gösterme tutkusuna kayıyordu: Değil bir meydan okumaya, bir yan bakışa, bir dudak büküşe bile katlanamazdı. (s. 9)

Ertuğrul Gazi Osmancık'a gücüne güvenen, aşırı gururlu tavırlarından dolayı ona pek çok öğüt verir ancak bir süre sonra onu kendi hâline bırakıp beylik için diğer oğlu Gündüz'e emek vermeye başlar. Osmancık'ın bu durumu gurur meselesi yapması umulurken o başına buyruk bırakılmasından memnun olur. İnsanlar artık onun hiçbir yaptığına şaşırmasın bir hâle gelmişken Şeyh Ede Balı ile konuşması onun hayatının gidişatını tamamen değiştirir.

Osmancık toplantı yönünden oldukça zengin bir romandır. Ayrıntılı anlatılmayan bazı toplantılar sayılmazsa romanda yirmi yedi toplantı bulunmaktadır. Bu toplantıların bazıları birden fazla amaçla tertip edilmiştir. Bu çalışmada on dört toplantı ayrıntılı olarak anlatılacak geri kalan on üç toplantı ise ismen zikredilecektir. Romandaki ilk toplantı yaylada düzenlenir. Kayı obasının Domaniç'te yaylada olduğu bir temmuz akşamı elli altmış kişi ateş başında toplanmış saz eşliğinde ağıt dinlemektedir. Yaşlılar büyük göçü ve eski yurtlarını anlatmakta, gençler de onların yolculuğunu dinlemektedir. Ancak Osmancık ne istediğini bilmeseydi bunlardan çok farklı şeyler istediği için diğerlerinin yanında kalamaz ve Sivrikaya'ya çıkarak düşüncelere dalar. O sırada yanına gelen Ede Balı ne düşündüğünü sorar. Osmancık'ın "Hiç" demeye içi elvermez ve "Dünyâ ne kadar büyük" der. Bunun üzerine Ede Balı ona şu sözleri söyler:

Dünyâ'yı bize büyük gösteren bizim küçüklüğümüz, oğul. Hırsımız, sabırsızlığımız, bencilliğimiz. Önce bu yüzden küçülüyor, sonra da Dünya'yı çok büyük görüyoruz. (...) Doğru, Dünyâ büyüktür... Çok, çok büyüktür; hattâ Osman'ın kurabildiğinden de çok büyüktür. Fakat bir ömür için, tek bir insan içindir bu büyüklük. Bir soy için değil; bir soyun benimseyeceği, bir soya benimsetilecek

bir amaç, ülkü için değil! (...) İnsan tek olmadığını anlamamış, anlayamamışsa ve anlayamıyorsa, Dünyâ, gerçekten de, çok, çok büyüktür; çünkü insan, zaman ve mekâna göre çok, çok küçüktür, ha var, ha yoktur. Ve, böyle insanlar umutsuzdur, umutsuzluk delisidir; güçlerini, kuvvetlerini, yeteneklerini, bahtlarını har vurup harman savurur. Ve, öyle insanlar, yatsıda doğar, sabah ezanı okunmadan, şafak sökmeden ölür. (...) Öyle insanlar için, Dünyâ, elbet, akla sığmayacak kadar büyüktür ve.. daha öteleri ko bir yana.. Bursa'yı bile geç, Karaca Hisar dahi, öyle insanlar için, şu gördüğün yıldızların en yakınından da uzaktır. (s. 14-15)

Ede Balı bu sözleri söyledikten sonra Osmancık'ın bu tür insanlardan olduğunu söyler ve bütün kötü huylarını, davranışlarını sayıp döker. Son olarak da yiğidin öfkesini yenen, benliğinden sıyrılan kul olduğunu söyler. Bu geceden başlayarak Osmancık'ın yaşadığı bazı olaylar ve bazı kimselerden aldığı öğütler onun sahip olduğu özellikleri iyiye doğru yönlendirmesini ve onu bekleyen mesuliyeti kavramasını sağlar.

İkinci toplantı Mihail Kosses'in evinde olur. Osmancık, Mihail Kosses ve Karaca Hisar Tekfuru'nun oğlu Kalanoz'u haydutların elinden kurtarır. Mihail onu evine davet eder. Evde Mihail'in annesi, babası ve kız kardeşi Zoe vardır. Osmancık Kalanoz'un sürekli ona sırtını dönmesine ve küstah davranışlarına tahammül edemez. Öfkesine hâkim olamayarak onu omzundan tutup kendine çevirir. Öfkesinin ve gurunun boyunduruğu altındadır. Ancak bir an bakışları Zoe'ye kayar: "Kız benzi uçmuş, yarı ürkek, yarı yalvarışlı gülümsüyordu ona." (s. 22)

Zoe'nin bu gülümsemesi Osmancık'ın Ede Balı'nın "Hey Osmancık; yiğit yiğit, tek yiğit öfkesini... benliğini yenendir." (s. 22) sözlerini hatırlamasına vesile olur. Bu sözleri hatırlayınca koşar adım oradan uzaklaşır. Arkasından gelen Mihail ona haklı olduğunu söyler ve canlarını kurtardığı için teşekkür edip onunla arkadaş olmak istediğini belirtir. Bunun üzerine "Osman tam olmasa da gülümsedi. İçi daha da durulmamıştı; ama durulacaktı artık. Anladı bunu." (s. 22)

Ede Balı'nın sözlerinin Osmancık'ı etkilemeye başladığı bu toplantıda anlaşılır. Ancak bu etkinin meydana gelmesinde Zoe'nin ürkek ve yalvaran gülümsemenin de etkisi vardır. Başlangıçta Ede Balı'nın sözleri öfke anında Osmancık'ın kulağına ulaşamaz fakat Zoe'nin korktuğunu fark edince onun sözleri aklına gelir ve gözünün önünde sadece onun görüntüsü vardır. Ancak bu etki bir süre sonra kaybolur.

İnönü Beyi Mahmud; Eskişehir Beyi Alzahid, Kulaca Kalesi'nin tekfurı Yorgopulos ve yörenin başka önde gelen kişilerinin de bulunacağı bir davet düzenlemeye karar vermiş ve Osmancık'ı da bu ziyafete davet etmiştir. Osmancık önce bu davete katılamayacağını bildirir. Ancak Mihail, Zoe ile Kalanoz'un düğünden sonra yanına gelerek Zoe'nin düğünden önce ona kaçmayı düşündüğünü ve Mihail'den onu çağırmasını istediğini, kendisinin de iki gün ortalıkta görünmedikten sonra gelip Osman'ı bulamadığını söylediğini anlatır. Mihail din ve soy ayrıken Zoe'nin Osman'a kaçmasını doğru bulmamaktadır. Osman onun bu sözlerinden rahatsız olur. Bunu anlayan Mihail Kalanoz'a karşı tedbirli olması için bunları anlattığını söyler. Bunun üzerine Osmancık ziyafete gitme konusundaki fikrini değiştirir ve yanına Mihail'i de alarak romandaki üçüncü toplantı olan bu davete iştirak eder. Davet çok eğlenceli geçer, herkes gönlünce yiyip içip eğlenir. Osman ise bir odada yatıp uyur, diğerlerinin şafak dökünceye kadar süren eğlencelerinin sesleri karmakarışık rüyalar görmesine sebep olur.

Herkes bir köşede sızıp kalmışken Osman, Şeyh Ede Balı ile görüşmek için onun tekkesinin bulunduğu İtburnu'na doğru dörtnala yola çıkar. Tekkeye vardığında Ede Balı istediği kadar kalabileceğini bildirir ama "vakti değil" diyerek onunla görüşmeyi kabul etmez. Bunun üzerine Osmancık Dursun Fakı'ya vakti gelene kadar tekkede beklemeye karar verdiğini söyler. Dursun Fakı sevinerek onu daha önce babasının kaldığı odaya yerleştirir. Osman odanın penceresinden bakarken Şeyh'in kızı Malhun Hatun'u görerek ona âşık olur ve onunla evlenmek ister. İki gün boyunca tekkede kalır ve ikinci günün akşamında Şeyh Ede Balı onu huzuruna kabul eder ve görüşmek için sabırla beklemesinden memnun olduğunu söyler. Ancak Osman beklemesinin gerçek sebebinin kızı Malhun Hatun'a vurulması olduğunu itiraf eder. Ede Balı anası atası ile görüşmesini söyler. Osman hemen atına atlayarak Söğüt'e döner. Anası ile konuşup durumu babasına anlatmasını ve Malhun Hatun'u istemelerini söyler. Ede Balı ise Osman'ın öfkesini, gururunu, hercai gönüllü olduğunu düşününce Ertuğrul Bey'e duyduğu saygıya rağmen Osman'ı geri çevirir. "Osman artık mecnun gibidir; karda, kışta kıyamette dağlara vuruyor, en olmayacak avlara çıkıyor; işret ve eğlence meclislerine düşüyor." (s. 59) Osman bulunduğu meclislerde Malhun Hatun'dan övgüyle bahsetmektedir. Bunun üzerine Eskişehir beyi Al Zahid de Malhun Hatun'la evlenme isteğine kapılır. Ancak Ede Balı onun kötü huylarını bildiğinden onu

reddeder. O da Osman'a düşman olur ve İnönü beyinin düzenleyeceği eğlencede Osman'ı öldürmeyi planlar.

Romanda yer alan dördüncü toplantı İnönü beyinin düzenlediği eğlence olur. Osmancık arkadaşları Konur Alp, Gazi Rahman, Sungur, Saltuk Alp, Abdullah ve Akça Koca ile İnönü beyi Mahmud'un davetine gider. Romanda anlatılmaz, yemek sonrasındaki saz faslından itibaren ziyafet anlatılmaya başlanır. Osman ve arkadaşları içki içmez ancak ev sahibi Mahmud Bey ve diğer misafirler şaraplarını yudumlayıp Osman'ın çaldığı neyi dinlemektedir. Osman'ın neyi susunca bahçe duvarlarının dışından nal sesleri ve naralar duyulmaya başlanır. Eskişehir Bey'i Al Zahid Mahmud Bey'den Osman'ı kendisine vermesini ister. Ancak o: "Bu hangi töredir, Zahid Beğ? Konuk verilir mi? (...) Beni al daha eyi." (s. 69) diyerek onu reddeder. Fakat bu esnada Osman ile arkadaşları çoktan dışarı çıkmışlardır ve kısa zamanda Al Zahid'in adamlarının çoğunu yaralarlar. Al Zahid de kalanlarla kaçıp gider. Osman hiçbir şey olmamış gibi geri döner ve muhabbetlerine devam etmelerini ister. Bu olay Mihail'i çok etkiler. Mahmud Bey'in, Osman ve arkadaşlarının davranışlarını şaşkınlıkla izler.

Cesaretten, kahramanlıktan, gözlükaralıktan başka, bambaşka bir şeydi onlarınki... bir kişilik koruması, bir düzenin, bir anlayışın, bir dünya görüşünün önlenemez gereği idi.

Bildiği, gördüğü insanlara benzemiyordu onlar. Bildiği, gördüğü toplumdan bambaşka bir toplum yaratmıştı onları.

Mihail, ilk defa çarpılıyor, sarsılıyordu bu konuda. (s. 72)

Mihail Kosses bu toplantı esnasında Türklerdeki töreye bağlılığa şahit olur. İlk önce zevk ve sefayı seven, kılıcını âdet yerini bulsun diye taşıyan İnönü beyi Mahmud'un töreye aykırı olduğu için acımasızlığını, kinciliğini iyi bildiği Al Zahid'e misafiri olan Osman'ı teslim etmeyi reddetmesine şaşırır. Daha sonra Osman ve arkadaşlarının cesurca Al Zahid'e karşı durmalarının sadece cesaretten kaynaklanmadığını, bir dünya görüşünün bir gerekliliği olduğunu fark eder ve sonrasında böyle görüşlere sahip bir toplumun kendilerini eritmesinin kaçınılmaz olduğunu düşünür. O gün yaşananlardan sonra Mihail, kendi din adamlarını, tekfurları ve onların davranışlarındaki yanlışları, birlik beraberlik içinde hareket edememelerini düşünür, iki toplumu mukayese eder.

Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* ve *Osmancık* romanlarında dönüşüm yaşayan karakterleri tek değildir. *Küçük Ağa*'da İstanbullu Hoca'nın değişimiyle birlikte Çolak Salih'in de

bir dönüşüm yaşadığına şahit oluruz. Aynı durum Osmancık'ta da görülür. Şeyh Ede Balı'nın Sivrikaya'daki sözlerinden sonra başlayan Osmancık'ın Osman'a dönüşme serüvenine ek olarak Mihail Kosses'in de Müslüman olma sürecini takip ederiz. Onun değişim süreci ise İnönü beyinin evindeki toplantı sonrasında başlar.

Osmancık Ede Balı'nın tekkesinde kaldığı sırada gördüğü rüya ile değişimini tamamlar. "Osman gerçek kişiliğini, niçin yaratıldığını, niçin ve nasıl yaşaması gerektiğini, artık kavramıştır. Rüyasını tâbir etmiştir ve kabul etmiştir." (s. 96) Sonra kendisi ile görüşmek istemeyen Ede Balı ile görüşmek istediğini bildirir ve nihayet onun tarafından kabul edilir. Osman onunla konuşarak değiştiğine onu ikna eder. Ede Balı'nın nihayet Osman'ın Malhun Hatun'la evlenmesine izin verir. Düğünün tüm aşamaları sadelik içinde geçer. Osman geleceğe dair görevlerinin bilincinde ve daha sakin biri olmuştur. Yaylaya göç ettikleri zaman aklına bir yıl önce gördüğü Harlak suyunu Malhun Hatun'a göstermek gelir. Osman daha önce orada tek başına yaşayan, uzaklardan gelmiş bir dervişle karşılaşmıştır.

Romandaki beşinci toplantı Harlakta olur. Oraya vardıklarında dervişin artık yalnız olmadığını görürler. "Harlağın uçuruma döküldüğü yerde oturanlar davranıp yanlarına geldiler: Dördü kadın, yedi kişiydiler." (s. 112) Kadınlardan en yaşlı olanı, adının Gökçe Bacı olduğunu söyleyerek kendini tanıtır. Osman'ın geçen yıl tanıştığı Uruz dervişin anası olduğunu belirtir. Onlara gelini Selcen'i, Bican Abdal ve eşi Aybala'yı, Emren eren ve eşi Zeliha'yı tanıtır. Hep beraber uçurumun kıyısında otururlar. Biraz sonra Selcen'in ve Aybala'nın çocuklarının ağlamaları işitilir. Gökçe Bacı çocuklardan bahsederken "Dilerim, aydan güzel Malhun Hatun da sana oğlanlar vere." (s. 113) dedikten sonra şu beklenmedik sözleri söyler:

- "Beğliğin ve adın sanın sürdür."

Osman, ona, dimdik baktı:

- "Beğliğim yoktur benim, ana bacı."

- "Olacak" dedi Gökçe." (s. 113)

Gökçe Bacı kendilerinin biraz önce bu konudan bahsettiklerini söyler ve duyduğu haberleri ve insanlar arasında konuşulan sözleri aktarır. Sonra "Buracıkta bile işte bu konuşulur; buracıkta bile, Gündüz mü Osmancık mı? Osmancık uslanır mı, uslanmaz mı? Osmancık beğliği ister mi istemez mi atışmasından başka iş kalmadı desem yalan olmaz" (s. 114) der. Osmancık onun bey olmasını isteyenlerin kendisinden beyliğin

gereklerine göre davranmasını beklediğini söyler ve Gökçe Bacı'ya uslanıp uslanmayacağını sorar. Gökçe Bacı “Ben, Osmancık beğ olsun, Osmancık uslanmasın, deye dua ederim. Bunu da herkes bilir; bilenlerin çoğu da, öyle dua eder. Bize bu duayı öğretenler de akli eren kişilerdir.” (s. 117) Daha sonra ayağa kalkarak Malhun Hatun'un yanına gider ve “Ayın ondördü Malhun Hatun, gökçek Malhun Hatun; dilerim bencileyin ak pörçekli karıcık olun da, oğullarının beğliğini de görün.” (s. 117) der. Osman'a bu sözleri duyunca beyliği kesinleşmiş ve açıklanmış gibi gelir.

Harlak'taki bu toplantı esnasında Osman halk arasında onun beyliği konusunda neler konuşulduğunu öğrenir. Gökçe Bacı'nın ve onun bey olmasını isteyen diğer kimselerin onun nasıl olmasını istediğini öğrenir. Osman başlangıçta Gökçe Bacı ile Ede Balı'nın ondan farklı şeyler istediklerini sanır. Ancak Malhun Hatun'un açıklamalarından sonra Ede Balı'nın onun atılganlığına, dövüşkenliğine, cesurluğuna karşı olmadığını, bu özelliklerini kendi için kullanmasına karşı olduğunu, soyu sopu için kullanmasını istediğini anlar. Başlangıçta ağabeyi Gündüz'ün bey olmasını isteyen Osman artık kendisini beyliği yüklenebilecek özellikte görmektedir. Ancak bir taraftan da Gündüz'e saygısızlık ya da haksızlık etmiş gibi hissetmektedir. Bu konuyu Malhun Hatun'la konuştuğunda o babası ile görüşmesini salık verir. O da bu öneriyi kabul eder fakat önce Gündüz ile konuşur. Gündüz bu haberi sevinçle karşılar, babasının çok mutlu olacağını söyler. Romanın ilk bölümü bu şekilde sona erer.

Osman artık beyliğin yükünü taşıyabileceğine inanmaya başlamıştır. Bu konuda bir de Ede Balı'nın fikrini almak ister. Malhun Hatun, Gazi Rahman, Akça Koca, Konur Alp, Sungur ve Saltuk ile tekkeye giderler. Romandaki altıncı toplantı tekkede vuku bulur. Onları Ede Balı, karısı Ildız Hatun, oğulları Mahmud, Hüsameddin, Dursun Fakı, Kumral Abdal, Derviş Uruz ve başka insanlar karşılar. Malhun Hatun ve annesi dışında herkes evin arkasındaki bahçede toplanırlar. Ede Balı Osman'ın hangi konuda görüşmek istediğini Gündüz Bey'den öğrendiğini bu nedenle bu konuyu “ata, oğul konusu saymadığım için, güvendiklerim de dinleyip akıl katsın” (s. 122) diyerek diğer insanları topladığını söyler:

Atam Ede Balı, Allah bilir ya, ben önce, doğru muyum, yanlış mıyım, bileyim deye senden akıl almak dilerdim. Niyetimi âşıkaretmekliğim için, babam Ertuğrul Beğ Gaziden bile önce sana danışmam gerek sayardım. Amma ki, sen böyle münasip gördün, ben de uyarım. Şimdi büyüklerim, küçüklerim, saydıklarım, sevdiklerim, herkes bilsin. Bana yakışırsa, benim hakkım ve lâyıkmı görülürse, ben beğlik

isterim. Buna da kendimi lâıık sandığım ve bana yakışır sandığım ve hakkımdır ve hak edeceğim sandığım için isterim. Ve, dediğın gibi daha önce de, ağam Gündüz Beğ'in iznini ve rızasını aldığım için isterim. Deyin bana şimdi: Doğru muyum, yanlış mıyım? (s. 122-123)

Bunun üzerine Ede Balı doğru yolda olduğunu ama buradakilerin şimdi bir söz söylemeyeceğini, söylenmesi gerekenlerin töre gereğince Ertuğrul Gazi'nin dediğı zaman, dediğı yerde ve başka sözlerle birlikte açıklanacağını belirtir.

Ede Balı'nın toplantısından on gün sonra Ertuğrul Gazi boy beylerini, oymak beylerini, Ede Balı'yı ve dervişleri toplar. Romadaki yedinci toplantıda Osman'ın beyliğı konuşurlar. Kabul edenler olduğu gibi itiraz edenler de çıkar. Bunun üzerine Ede Balı "Biz burda, Osmancık beğ olsun deriz. Daha niceleri, daha nicelerine beğlik vermiştir. Ne ki kimse kimseyi beğ yapamamıştır. Beğlik süttedir, kandadır, yürekdedir, kafadadır. Biz, Osmancık Beğ deriz; beğ olup olmamak ona kalır." (s. 126-127) diyerek Osmancık'ın bey yapılacağını ama sınanacağını belirtir. Eğer bey olmayı hak ederse dileklerine ve öğütlerine uyulacaktır. Bu karar alındıktan sonra haberciler gönderilerek Gündüz, Osman ve Dünder Bey çadıra çağrılır. Osman'a Kayı beyi olduğu söylenir ve Ede Balı ona öğütlerini verir. Daha sonra Osman babasının elini öper. Babası onu annesinin duasını almaya gönderir. Osman annesi Cankız'ı hasta yatağında bulur ve bey olduğu haberini verir. Annesi de ona bazı öğütler vererek yollar. Büyük bir şölen verilir. Şölen devam ederken Osman Sivrikaya'ya çıkar ve düşüncülere dalar. Ede Balı yanına gelir ve daha önce olduğu gibi ne düşündüğünü sorar. Osman bunun bir düş olduğunu sanır ama Ede Balı gerçekten yanındadır. Ona iki öğüdü daha kaldığını söyler ve bunları sıralar. Sonrasında Osman ateşin başında onu bekleyen beş arkadaşının yanına gider.

Osman'ın bey seçilmesinden sonra babasının yoldaşları Samsa Çavuş, Kara Tekin, Ak Temür, Hasan Alp ve Şeyh Mahmud görevlerini bırakmak istediklerini söylerler ve Osman'dan kendi yoldaşlarından kimseleri onların yerine seçmelerini isterler. Osman da kendi arkadaşları Rahman, Sungur, Konur Alp, Akça Koca ve Saltuk'u getirir.

Osman Bey Aya Nikola'nın adamlarının, arkadaşı Mihail Kosses'i öldüreceklerini haber alır, bunun üzerine Konur Alp'i göndererek onu kurtarır. Bu olayı haber alan Ertuğrul Gazi Osman'ı çadırına çağırır. Amcası Dünder Bey, babasının yoldaşları Kara Tekin, Aykut Alp ve Ak Temür de oradadır. Romadaki sekizinci toplantıda

Osman'ın yaptığı bir eylem sorgulanır. Ertuğrul Gazi, Osman Bey'e Mihail Kosses'e yardım için Aya Nikola'nın adamlarını Konur Alp'e kırdırdığının doğru olup olmadığını sorar. O da doğru olduğunu bildirdikten sonra "Soruldukta bunun cevabı odur ki, Mihail Kosses yararlı bir keferedir ve benim arkadaşımdır; aramızda tuz, ekmek ve dahi sohbet hakkı vardır." (s. 164) sözleriyle bunu neden yaptığını açıklar. Ertuğrul Gazi Osman Bey'i sorguya çeker ve Nikola'nın düşmanlığını neden üzerlerine çektiğine dair ondan hesap sorarlar. Osman gerekli açıklamaları yapar ama yine de Ertuğrul Gazi bunun Karacahisar tekfurı ile savaşı göze olmak olduğunu söyleyince Osman: "Beğ sen isen, buyur ki uyalım. Yok beğ, ben isem baba, oğlunun beğliğini bereleme." (s. 165) diyerek babasının verdiği kararları sorgulamasına karşı çıkar.

Dokuzuncu toplantının mekânı yine Harlak'tır. Yayladan inilmeden önce Osman Bey, Malhun Hatun ile Harlak'a gider. Artık tam anlamıyla bir köy haline gelen bu yerdeki insanlar onları görmek için toplanırlar. Gökçe Bacı, Osman'a Osmancık'ı unutmamasını, yani savaşçı yanını hatırlamasını ima eder. Osman da "Söğüt'e göç düzdük demeye gelmedim; Söğüt'ten ötelere çağırmaya geldim. Beğ, beğ deyenlerle beğ olur; bana beğ deyenlere beni beğ edin demeye geldim. Ben size dedim; siz de dediklerimi, varabildiğiniz her yerde deyi; sözümü bütün soydaşlarımıza, dindaşlarımıza iletin, ulaştırın." (s. 168) diyerek savaşa hazırlıklı olmalarını haber verir. Uruz Derviş de ondan Aya Nikola'nın çapulcu takımının bulunduğu Kulaca Hisar'ı vurmak için izin ister. Osman Kulacahisar'ın vurulmasından sonra Aya Nikola'nın yöredeki Türkmenlere ve Söğüt'e saldırabileceğini düşünür ve kendisinden haber beklemelerini söyler. Osman Bey daha sonra köyün değirmenini ve mescidini gezer. Bu toplantıda Osman Bey'in bey olmadan önce olduğu gibi beyliğe bağlı herkes ile iletişimi sürdürdüğü görülür.

Onuncu toplantı yayla dönüşü gerçekleşir. Yayla inişi bütün obalar, oymaklar Osman Bey'in isteği üzerine Çifte Kavaklı Pınar düzlüğünde toplanırlar. Binlerce insanın en güzel giysileri içindeki rengarenk görüntüsü göz alıcıdır. Osman Bey bu görüntüyü geçen yıl olduğu gibi Kartal Doruğu'ndan seyretmek ister ama geleneğe göre bu düzlükte Kayı beyinin öteki beylerle ayaküstü buluşup gelecek yayla çıkışına kadae onlara esenlikler dileyecektir. Osman bu manzaranın güzelliğini diğer beylere de göstermek ister ve gelenekte farklılık yaparak bütün beyleri yüksek bir yamacın üstüne kurdurduğu sayvana davet eder. Beyler başlangıçta bunu bir saygısızlık olarak görürler

ancak Osman Bey onları büyük bir saygıyla karşılayarak onların kafasındaki bu olumsuz düşüncüyü siler. Onlara rengarenk insan kalabalığını gösterir ve her geçen gün çoğalan bu kalabalığın daha geniş yerlere ihtiyacı olacağını söyleyerek onlardan din kardeşlerine ve kan kardeşlerine saldıranları vurmak için izin ister. Ayrıca başına kötü bir durum gelirse isteyen kendisine yardım etmesini, istemeyenin yardım etmemesini ister. Onlardan birine bir kötülük edeni de kendine kötülük etmiş gibi sayacağını da ekler. Bunun üzerine ilk sözü daha önce genç olduğu için Osman Bey'in bey olmasına karşı çıkan Dodurga beyi Kara Güne Bey söyler: “Hey dünkü Osmancık, bugünkü Osman Beğ, beğimiz ulu Ertuğrul Gazi oğlu Osman Beğ; izin senindir ve Dodurga dediğine de, yaptığına da uyar. Gayrı Ertuğrul Beğ Gazi ne ki idi, sen de bugün ve bütün günler gözümüzde osun.” (s. 176) Onun bu sözlerini diğer beyler de onaylar. Ertuğrul Gazi'nin çadırında Osman Bey'e beylik verildiğinde Ede Balı onun gerçekten bey olup olamayacağının sınanacağı söylemiştir. Yayla dönüşü gerçekleşen bu toplantı esnasında Osman Bey, otoritesi diğer boy ve oymak beyleri tarafından kabul edilmiş bir bey olur. Babasından sonra iyi bir bey olup olamayacağına dair şüpheler ortadan kalkar.

Her savaş sonrası elde edilen ganimetlerden Konya'nın payı Ak Temür ile gönderilmektedir. İnegöl zaferi sonrası Konya'ya giden Ak Temür bu kez yanında Sultan'ın adamlarından Kara Balaban Çavuş ile döner. Sultan, Osman Bey'e hanlık bahşeden bir fermanla birlikte tuğ, sancak, kılıç, gümüş takımlı at ve mehteriyle birlikte tablhâne göndermiştir. Ayrıca Sultan Osman Bey'e sadece onun okumasını istediği bir mektup gönderir. Mektupta “(...) Selçuklu'nun yapmayı plânlayıp da - kaderin kötü cilveleri sonunda işte- yapamayacakları artık belli olan şeyleri Osman Beğ”in bütün soy adına üstlenmesini istemektedir.” (s. 329 Bunun üzerine Osman Bey kardeş beyleri, Uruz Derviş'i, Yahşı Fakı'yı, Kumral Abdal'ı Söğüt'e davet eder. Romadaki on birinci toplantı olarak Osman Bey'in hanlık toplantısı yapılır. Sonrasında kımız içilir. Birkaç gün sonra da Osman Han, adına hutbe okutmak için önce Ede Balı'nın sonra da diğer beylerin fikrini alır ve onlara danıştıktan sonra cuma namazında adına hutbe okutur.

Bilecik'ten Osman Gazi Hân'ın oğlu Alâaddin gelerek ağır hasta olan dedesi Ede Balı'nın Osman Gazi Hân'ı görmek istediğini bildirir. Osman Gazi Han Bilecik'e vardığında Ildız Hatun, Malhun Hatun, Mahmud, Hüsameddin Turgut, Kumral Abdal, iki gelin, üç torun ölüm döşeğinde olan Ede Balı'nın başucunda toplanmışlardır.

Romandaki on ikinci toplantı esnasında Osman Gazi Hân Ede Balı'nın elini öpmek ister ancak Ede Balı ölüm döşeğinde olsa da ona elini öptürmemek için direnir ve ona daha önce kimsenin elini öpmemesi hakkında verdiği öğüdü hatırlatır. “Demiştım, hânım.. el öpme.” (s. 350)

Ede Balı'nın, Osman Gazi Hân'a son sözü Malhun Hatun'u işaret ederek “Yazdım” (s. 350) olur. Malhun Hatun babasının Osman Gazi'ye yazdığı mektubun kendisinde olduğunu söyler. Ede Balı, Osman Gazi Hân'ın elini sıkmaya çalışırken hayata gözlerini yumar. Sade bir cenaze merasimiyle toprağa verilir.

Romandaki on üçüncü toplantı Osman Gazi Hân'ın arkadaşlarına vasiyetini açıkladığı toplantı olur. Osman Gazi Hân, Ede Balı'nın ölümünün üstünden daha üç hafta geçmeden arkadaşlarını toplar ve Bursa'yı tepeden gören bir yere götürür. Bir su başında atlarından inerler. Yarım daire şeklinde otururlar. Osman Bey “Ben ölünce beni şo gümüş kubbenin altına koyun.” (s. 357) diyerek arkadaşlarına vasiyetini açıklar.

Osman Gazi Hân, yoldaşı Sungur ile kendilerine ait toprakları uzun bir süre gezdikten sonra yatağa düşer. Malhun Hatun Bursa kuşatmasındaki Orhan Bey'e haber salıp hemen gelmesini ister. Orhan Bey'den önce Nilüfer Hatun, oğlu Murad'la, Alâaddin, karısı Gülnaz ve kızı Emine ile, Cankız Fatma kocası Kara Doğan ve oğlu Ertuğrul ile Yenişehir'e gelmiştir. Osman Gazi, Orhan'ın kendisi için geldiğini tahmin edemediğinden Bursa kuşatmasında bir sorun olduğunu düşünüp endişelenir. Daha sonra Burla Hatun, Bânu Çiçek, Bay Koca ve Ayna Melek de oraya gelir. Romandaki bu son toplantıda pek çok yere dağılmış olan aile üyeleri Osman Gazi'nin hastalığı sebebiyle bir araya gelir. Osman Gazi yengelerinin, yeğenlerinin, çocuklarının, torunlarının mutluluklarını ve acılarını düşünür:

Ve Gazi Hân, birkaçının dışında, bu mutlulukları ve kendi mutluluklarını tam tadamadığını, içine sindiremediğini düşünüyor, içi burkulur gibi oluyor; sonra da hepsine, özellikle de Malhun Hatun'a karşı suçluluk duygusuna kapılıyor; kendisini onların hayatının dışında yaşamış gibi buluyor. Sanki, başta Malhun Hatun, onların sevgisini çalmıştır; verilen sevgilerin karşılığını ödememiştir.

Onlardan, özellikle de Malhun Hatun'dan çalmış, Kayı'ya vermiştir. Kayı'ya ve Oğuz'a borçlu kalmamayı, sâdece bunu düşünmüş, bu saplantı ile de, başta Malhun Hatun hepsine borçlu kalmıştır. (s. 366-367)

Yemekten sonra Söğüt ve Domaniç'in eski günlerinden konuşulur ve herkes geçmişe dair bir şeyler anlatır. Osman Gazi kendi yoldaşları hakkında pek çok şeyi bilirken kendi aile üyelerinin pek çok özelliğini bilmediğini fark eder. Bir önceki toplantıda Osman Gazi'nin vasiyetini kendi ailesinden önce yoldaşlarına açıklaması da bu durumun bir kanıtı gibidir. Herkes çıkarken Osman Gazi oğlu Orhan Gazi'yi durdurup vasiyetini yapar ve kendisini Bursa'da Gümüşlü Kubbe'nin altına gömmesini ister. Bursa'da ezan okutmadan dönme, diyerek uğurlar. Ancak Osman Gazi daha sonra iyileşip tekrar ayağa kalkar. Eşi Malhun Hatun ondan önce vefat eder. Osman Gazi ise Bursa'nın alındığı müjdesini alınca hayata gözlerini yumar. Roman başladığı yerde tamamlanır.

Yukarıda incelen on dört toplantının dışında *Osmancık*'ta on üç toplantı daha yer almaktadır. Kronolojik olarak romanda yer alan diğer toplantılar şunlardır: Osman Bey'in ağabeyi Savcı'nın büyük oğlu Bay Koca'nın ilk avı şerefine düzenlenen şölen (s. 149) Osman Bey'in annesi Cankız'ın cenaze töreni (s. 194) Osman Bey'in oğlu Orhan'ın doğumu sonrası verilen ziyafet ve sonrasında gerçekleşen Çavdarlar'a saldırmak için yapılan istişare toplantısı (s. 198), Ertuğrul Bey ve Cankız'ı anma yemeği (s. 204), Osman Gazi'nin yaptırdığı mescidin açılışı (s. 207), Çavdarlara yapılacak baskın öncesi Osman Bey'in bilgi verme toplantısı (s. 212), Konur Alp'in oğlunun ad toplantısı (s. 218), Akça Koca'nın Esmahan ile düğünü ve Bay Koca'nın Emine ile nişanı (s. 222), İkizce'deki savaş öncesinde yapılan istişare toplantısı (s. 238), Gazi Rahman ile Saniye'nin düğünü (s. 277), yayla dönüşü beylerin Osman Bey'den Bilecik'in fethini istemek için talep ettikleri toplantı (s. 288), Orhan'ın Yarhisar Tekfuru'nun kızı Holofira'yı kaçırmasını konuşmak için düzenlenen istişare toplantısı (s. 304) ve Osman Bey'in Karaca Hisar'ı almak istediğini açıklamak için Domaniç'te dost beylere düzenlediği toplantı (s. 317).

Tarık Buğra Türk toplumunun iyi ve kötü gününde her zaman birlikte olduğunu ve yöneticilerin karar alma sırasında istişare yaptığını göstermek amacıyla *Osmancık* romanında pek çok toplantıya yer vermiştir. Ayrıca erkek çocuğun ilk avı sonrası verilen şölen gibi *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde yer alan bir tören de görülmektedir.

3. SONUÇ

Türk romanında üç ve üçten fazla roman kişinin bir araya geldiği toplantıların incelendiği bu tezin “Sonuç” kısmında, belirlenen altmış romandan hareketle öncelikle roman yazarlarının toplantıları hangi işlevlerde kullanıldığı tespit edilecektir. Daha sonra bu toplantıların roman kişilerine sağladığı faydalar, roman kişilerinin yaşamında, düşünce dünyasında meydana getirdiği değişimler saptanacak ve son olarak toplantıların düzenlenme amaçları sıralanacaktır. Yapılan tespitlerin ardından incelen romanlardan seçilen örnekler zikredilecektir.

Türk romanındaki toplantıların yazarlar tarafından “roman kişilerini topluca tanıtmak”, “okuyucuya bir konuda bilgi verme”, “bir düşünceyi tartışma”, “roman kişilerini mukayese etme”, “anlatılmadan geçen bazı olayların anlatımını roman kişilerine yaptıрма” ve “önemli roman kişilerini bir araya getirerek tanıştırmak” olmak üzere altı farklı işlevde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Çok sayıda roman kişinin bulunduğu romanlarda yazarlar, toplantılar vasıtasıyla kişileri topluca okuyucuya sunma imkânına sahip olmaktadır. Roman kişilerinin tanıtıldığı toplantılar genellikle romanın başlangıcında yer almaktadır. Ancak romana sonradan dâhil edilen kişiler varsa bu kişiler romanın gelişme veya sonuç kısmında yer alan toplantılarda da tanıtılabilmektedir. Roman kişilerinin tanıtımını, bazen her şeyi bilen hâkim anlatıcı üstlenerek kişilerin hem fiziki hem ruhi özelliklerini betimlemekte, bazen de anlatıcı bu tanıtımı diğer roman kişilerine yaptırmaktadır. Kimi eserlerde roman kişileri, diğer kişi veya kişiler hakkında konuşarak onu okuyucuya tanıtmaktadır. Kimi eserlerde ise bir roman kişisi etrafındaki kişiler hakkında düşünerek onu okuyucuların tanımasını sağlamaktadır. Böylece mütemadiyen yazar tarafından yapılan kişi tanıtımlarının tekdüzeliği kırılmaktadır.

Hüseyin Fellâh’ta Cezayir dayızadelerinden Ahmed Bey’in evinde eşkıyalar yaptıkları ve yapacakları işleri konuşmak üzere bir araya gelirler. Bu esnada Ahmed Bey’in eşkıya arkadaşları, okuyucuya ve romanın başkarakterlerinden Şehlevend’e tanıtılır.

Ayrıca toplantıda bulunmayan Hüseyin Fellâh'tan da bahsedilerek onun hakkında ön bilgiler verilir. *Paris'te Bir Türk* romanında İstanbul'dan Paris'e giden Messagerie Impériale vapurunda akşam yemeği için toplanan yolcular ve yolcuların arasında bulunan roman başkişisi Nasuh, okuyucuya tanıtılır. *Mai ve Siyah*'ın başlangıcında ise *Mir'at-ı Şuun* gazetesinin onuncu yılını tamamlaması münasebetiyle gazete çalışanlarına Tepebaşı Bahçesi'nde bir ziyafet verilmektedir. Bu ziyafet esnasında Ahmed Cemil'den başlanarak roman kişileri tanıtılır. Ziyafette bulunmayan Hüseyin Nazmi hakkında ise diğer roman kişilerinin konuşması vasıtasıyla bilgi verilir. Ayrıca *Eylül*, *Nimetşinas*, *Kadınlar Tekkesi*, *Kıralık*, *Konak*, *Nur Baba*, *Sodom ve Gomore*, *Üç İstanbul* gibi pek çok romanda roman kişileri toplantı esnasında tanıtılır.

Romanlarını halkı eğitmek için bir araç olarak kullanan yazarlarda toplantı, yazarın okuyucuya vermek istediği bilgileri romana sindirme çabasının bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç* romanında İrfan Galib civarındaki genç, ihtiyar bütün kadınları toplayarak evinde iki konferans verir. Bu konferansta Uzay, Güneş Sistemi, gezegenler, yörünge, yerçekimi gibi çok çeşitli konulardan bahsettikten sonra yetmiş beş yılda bir Dünya'nın yakınından geçen Halley Kuyruklu Yıldızı'nın Dünya'ya çarpma ihtimali hakkında bilgiler verir. *Şipsevdi* romanında Şark Akademiyası başkanı Mc Ferlan ölüm, ahiret, Doğu ve Batı toplumları arasındaki farklar gibi konularından bahseden bir nutuk verir. *Biz İnsanlar*'da yer alan bir toplantıda ise Necati'nin arkadaşı Süleyman, tarihî materyalizm hakkında bilgi vermek amacıyla bu konuda yazılan bir metni Orhan ve Necati'ye satır satır okur. Okuma eylemine geçmeden önce de okuma esnasında sözünün kesilmemesini ister. *Küçük Ağa*'da İstanbullu Hoca, iki kez cuma namazı esnasında Akşehir halkına hitap ederek Kuvâyı Milliyecileri eleştirip İstanbul hükümetini savunur. İstanbullu Hoca'nın konuşması birinci vaazda Haydar Bey'in ikinci vaazda ise Reis Bey'in konuşmaya dâhil olmalarıyla monologdan diyaloga dönüşür.

Bazı romanlarda yazarlar, bir toplantı kurgulayarak doğruluğuna inandığı düşüncelerin farklı dünya görüşlerine sahip roman kişileri arasında tartışılmasını sağlar. Böylece yazar kendi savunduğu düşünceye yöneltilebilecek eleştirileri ortaya koyup sonrasında bu eleştirileri çürüterek okuyucuyu ikna etmeye çalışır. Tez çalışmasında incelenen romanlarda bu tarz toplantılara sıklıkla rastlanmıştır. *Mai ve Siyah*'ta Tepebaşı Bahçesi'ndeki ziyafet sırasında Raci ile Ahmed Cemil eski ve yeni şiir anlayışı üzerine

tartışır. Ahmed Cemil, arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin şiir anlayışını savunurken aslında kendi şiir anlayışını da müdafaa etmektedir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur* romanında yer alan toplantıların büyük bir kısmında roman kişilerinin muhtelif fikirleri münakaşa etmesini sağlamıştır. Roman boyunca Doğu-Batı ikilemi, yeni hayat tarzı, Allah'ın varlığı, insanın hürriyeti, mesuliyet, musiki, II. Dünya Savaşı gibi çok farklı konular tartışılır. *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda roman başkışisi, bir yemek sırasında Paşa ve Doktor Ragıp ile Türkçenin yeterli bir dil olup olmadığı konusunda tartışır. *Üç İstanbul*'da devrin ileri gelen şahıslarının konaklarındaki toplantılarda II. Abdülhamid ve İttihat ve Terakki dönemi icraatları, Osmanlı tarihi, Batı medeniyetinin üstünlüğü, masonluk, Sarıkamış yenilgisi gibi pek çok konuda tartışmalar yapılmaktadır.

Romanlardaki toplantıların yazara sağladığı kolaylıklardan bir diğeri roman kişilerinin mukayese edilmesidir. Bu mukayese genellikle farklı özelliklere sahip kişiler aynı toplantıda bir araya getirilerek yapılmaktadır. Bazen ise farklı kişiler, farklı toplantılarda aynı duruma maruz bırakılarak yapılmaktadır. Yanlış Batılılaşma konusunu işleyen romanlarda Batılılaşma hususunda doğru hareket eden kişi okuyucunun gözünde yüceltilirken yanlış davranışlar sergileyen kişi eleştirilmekte veya gülünç duruma düşürülmektedir. *Paris'te Bir Türk*'te Nasuh ve Zekâ; *Felatun Bey ile Rakım Efendi*'de Rakım ve Felatun; *Karnaval*'da Resmi ve Zekâyî; *Şık*'ta Maşuk ve Şöhret genellikle aynı ortamda bir araya getirilerek mukayese edilir. Fakat *Felatun Bey ile Rakım Efendi*'de Ahmet Midhat, Rakım ve Felatun'u Ziklaslar ile sandal sefasında ve Kağıthane gezisi sırasında farklı zamanlarda aynı mekanlarda karşılaştırmaktadır. Romanlarda kadın kahramanlar da erkekler gibi kıyaslanmaktadır. Ancak bu kıyaslama daha çok ahlaki yönlerden olmaktadır. *Felatun Bey ile Rakım Efendi*'de Rakım, Felatun Bey'in metresi Polini ile Osmanlı kadınlarını ve cariyesi Canan'ı zihninden kıyaslar. *Henüz 17 Yaşında*'da Kalyopi ve Agavni, *İntibah*'ta Dilaşub ve Mahpeyker, *Zehra*'da Zehra ve Sırrıcemal, *Bir Sürgün*'de Madam Lavalier ile Dr. Hikmet'in annesi kıyaslanır. Bazen de mukayeselerin bir kişiyle bir grup insan arasında veya iki farklı millet arasında yapıldığı görülmektedir. *Araba Sevdası*'nda Nâim Efendi; Bihrûz Bey ve kalemdeki diğer kişilerle, *Devlet Ana*'da ise Türkmenler ile Bizanslılar karşılaştırılır.

Çok fazla olayın yer aldığı bazı romanlarda yazarlar, olayları sürekli arka arkaya nakletmenin rutinliğini kırmak için bazı olayları anlatmadan geçmekte ve daha sonra

bir toplantı sırasında roman kişilerinden birine veya birkaçına bu olayı naklettirmektedir. *Hüseyin Fellâh*'ta Kurdoğlu'nun evine yapılan baskın sonrasında neler olduğu anlatılmadan geçilmiştir. Romanın sonlarına doğru Şehlevend, Civelek Mustafa, Hüseyin ve Ömer kendi aralarında sohbet ederlerken baskın sonrasında yaşananları Şehlevend, Hüseyin Fellâh ve Ömer'le birlikte okuyuculara da nakleder. Aynı şekilde *Devlet Ana* romanında Karacahisar'ın alınması anlatıcı tarafından nakledilmez. Daha sonra Bacıbey'in verdiği kutlama ziyafeti esnasında Karacahisar'ın nasıl alındığı, Pir Elvan, Ermeni Toros ve Kel Derviş tarafından bacağı yaralı olduğu için savaşa katılamayan Kerimcan'a anlatılırken okuyucuya da anlatılır. Anlatılan olay Pir Elvan, Ermeni Toros ve Kel Derviş'in kendine has üsluplarıyla daha eğlenceli bir şekilde aktarılmaktadır.

Romanın başlangıcında birbirini tanımayan önemli roman kişileri dâhil oldukları bir toplantı esnasında hayatları kesişir ve tanışırlar. *Sinekli Bakkal* romanında Rabia ve Peregrini, Selim Paşa'nın oğlu Hilmi'nin odasında düzenlenen toplantı esnasında tanışırlar. Rabia'nın Vehbi Dede'yle derslere başlamasından sekiz ay sonra Hilmi, onun sesini Peregrini'ye dinletmek ister ve annesi Sabiha Hanım'dan müsaade alarak Rabia'yı misafirlerinin yanına çıkarır. Rabia, Peregrini'nin elini öper ve başına koyar. Batı hayranı olan Hilmi ve arkadaşları Rabia'nın bu davranışına kızsada Peregrini bundan memnun olur. *Bugünün Saraylısı*'nda Ayşen, Ata Efendi ve ailesiyle Florya'ya gider. Bu gezi esnasında Ayşen, Ata Efendi'nin patronunun oğlu Rüştü ile tanışırlar. İlk tanışmada Rüştü hemen Ayşen'e ilgi duyar. *Huzur*'da Mümtaz, amcasının oğlu İhsan ve arkadaşlarıyla buluşmak üzere Ada'ya giderken vapurda tanıdıklarından Adile Hanım ve eşi Sabih Bey ile karşılaşır. Üçü sohbet ederlerken yanlarına Nuran ve kızı Fatma gelir. Adile Hanım ve eşi Mümtaz'ı Nuran'la tanıştıırırlar. İkisi daha önce hiç karşılaşmamıştır ancak Nuran'ın halasının kızı İclâl'le Mümtaz üniversite arkadaşı olduklarından birbirlerinin hakkında pek çok şey bilmektedirler ve bu sebeple hemen samimi bir şekilde konuşmaya başlarlar.

Romanlardaki toplantılar esnasında veya sonrasında roman kişilerinin yaşamında, düşünce dünyasında bazı değişimler meydana gelmektedir. Toplantıların bu amaçlara hizmet eden üç işlevi tespit edilmiştir. Bunlardan ilki roman kişilerinin toplantılar esnasında daha önce hiç fark etmediği veya fark etmek istemediği bir gerçeği bir anda tüm açıklığıyla idrak etmesi yani “bilgisizlikten bilgiye geçiş” (anagnorisis) yaşamasıdır. *Sergüzeşt* romanında Dilber, Asaf Paşa'nın yeğenlerinin davetli olduğu

bir akşam yemeği esnasında kendisi Tesliye Hanım'ın kapısında beklerken diğerlerinin neşe içinde eğlenip konuştuklarını duyunca bir anda Celâl Bey ile aralarındaki mevkii farkının büyüklüğünü idrak eder.

Mai ve Siyah'ta Ahmed Cemil ve Hüseyin Nazmi Lamia'nın piyano çalışını dinlemek üzere onun yanında giderler. Lamia, Ahmed Cemil'in yanında piyano çalmayı onun kendisine bakmadan dışarıyı seyretmesi koşuluyla kabul eder. Dışarıdaki manzarayı izlemeye çalışan Ahmed Cemil, Lamia'nın piyano çalarken yaptığı hatalar yüzünden dışarıdaki manzaraya odaklanamamaktadır. Bunun üzerine bakışlarını Lamia'ya çevirir ve o sırada aniden “sihirli bir inkişaf” anı yaşar: Lamia artık Ahmed Cemil'in gözünde bir çocuk değildir. *Aşk Memnu*'da Nihal, Firdevs Hanım'ın ailesinden birinin düğün öncesi yapılan müsamesine ve düğününe katılır. Dış dünya ile çok fazla iletişim halinde olmayan Nihal bu düğün sırasında bazı gerçeklerin farkına varır. Gördüklerinden, duyduklarından rahatsız olan Nihal evlenmemeye karar verir. *Eylül*'de Suat, Necib'in hastalığı boyunca yastığının altında sakladığı eldivenin, kaybolan eldiveni olduğunu fark edince Necib'in kendisini sevdiğini anlar.

Romanlardaki toplantılarda yaşanan bazı olayların “baht dönüşü” (peripeteia) yaşanmasına sebep olduğu görülmektedir. *İntibah* romanında Ali Bey'in Çamlıca'da Mehpeyker ile tanışması onun hayatının tamamen değişmesine sebep olur. Ali Bey'in, Mehpeyker'in arabasına yaptığı işaret “ömrünü bir facia-i can güdâze” çevirir. *Mai ve Siyah*'ta matbaadaki kişiler, Raci'nin Ahmed Cemil'i ağır bir dille eleştirdiği yazısını okumak için bir araya gelmişlerdir. Kişiler yazı hakkında görüş belirtmezler ama gülüşmektedirler. Ahmed Cemil'in bu ana kadar görmemek için direndiği sorunlar bir anda gün yüzüne çıkar. *Kırık Hayatlar*'da mutlu bir aile yaşamları olan Ömer Behiç ve Vedide'nin mutlulukları yeni yaptırdıkları evde Vedide'nin ailesinin yemeğe gelmesiyle zirveye ulaşır. Ancak aile yemeği öncesi iki önemli olay olur. Bekir Servet, Ömer Behiç'e Neyyir'in sürekli onun hakkında bilgi istediğinden bahseder. Ömer Behiç bunun üzerine istemese de Neyyir hakkında düşünmeye başlar. Ömer Behiç'in ablası Meveddet'ten bir telgraf gelir. Telgrafta ablası, kocası Şakir Bey'in vefat ettiğini ve kendisinin de yanlarına gelmek için yola çıktığını haber vermektedir. Bu yemek sonrasında ailenin mutluluğu yavaş yavaş bozulmaya başlar. *Nur Baba*'da Nigâr Hanım, halası Ziba Hanımefendi'nin evinde Nur Baba ile tanışır ve o andan itibaren bir bataklığa doğru çekilmeye başlar. Romanın sonunda Macid, Nigâr'ı kurtarmak için

çocuklarıyla beraber evinde kalmasını teklif eder ancak Nigâr artık kendisine değer vermeyen Nur Baba’dan ve bir sığıntı hâline geldiği tekmeden ayrılmayı istemez.

Romanlardaki toplantılar, roman kişilerinin bazı önemli gerçekleri öğrenmesine vesile olur. *Taaşşuk-ı Tal’at ve Fitnat*’ta Tal’at, sürekli tütün aldığı tütüncüsünden ve onun yanındaki yaşlı adamdan üvey babasının Fitnat’ı dışarıya çıkarmadığını, onu görmek için gelen görücü kadınları eve almadığını öğrenir. Edindiği bu bilgiler onun Fitnat’la görüşmek için farklı çözüm yollarına başvurmasına sebep olur. *Hüseyin Fellâh*’ta Şehlevend toplantılar esnasında Civelek Mustafa’nın İstanbul’da annesiyle beraber hayatını kurtardıkları kişi olduğunu, annesinin Mısır’a gitmek için bindiği geminin Kurdoğlu’nun ortağı tarafından ele geçirildiğini öğrenir. *İntibah*’ta Ali Bey, Mesut Efendi’den iffetli bir kadın olduğunu düşündüğü Mehpeyker’in bir fahişe olduğunu öğrenir. *Tutuşmuş Gönüller*’de Lemiye, öldüğünü sandığı kızının onu seven Kasım Necati tarafından bakılıp büyütüldüğünü öğrenir.

Çalışmamızda incelenen romanlardaki toplantıların “istişare etme ve danışma”, “karar alma”, “plan yapma”, “kutlama yapma”, “iftar yemeği”, “Kur’an-ı Kerim ve Mevlid okuma”, “namaz kılma”, “yağmur duası etme”, “hasta ziyareti”, “cenaze töreni ve başsağlığı dileme”, “sorgulama”, “yargılama”, “sulh yapma”, “tuzak kurma”, “baskın yapma”, “ders verme”, “fal bakma”, “ruh çağırma”, “ikna etme”, “vasiyet ve son arzu açıklama”, “düello”, “miting”, “yardım toplama”, “karar sorma” ve “yazarla birlikte roman yazma” olmak üzere yirmi beş farklı amaçla tertiplendiği tespit edilmiştir.

Türk romanlarındaki “istişare etme ve danışma”, “karar alma” ve “plan yapma” amacıyla düzenlenmiş toplantılar daha çok tarihi olayları anlatan romanlarda bulunmaktadır. Bu tür toplantılara, Türk toplumunun birlik ve beraberlik içinde hareket eden, karar alan bir toplum olduğunu göstermek için sıklıkla yer verildiği düşünülmektedir. *Küçük Ağa*’da Etem Bey adamlarına kimlerin kendisiyle birlikte hareket edip etmeyeceklerini sorar ve bu konuda görüş bildirmeden önce itimat ettikleri kimselerle istişare etmelerini ister. Ağalar kendi aralarında gruplar halinde toplanıp bu konuyu istişare ederler. Küçük Ağa da kaldığı evde toplanan ağalara hitap ederek görüşlerini açıklar. Ayrıca *Küçük Ağa*’da Kuvâyı Milliyecilerin desteklenip desteklenmeyeceği, Çakırsaraylı’nın muhtemel Akşehir baskınına karşı ne yapılacağı, İstanbullu Hoca’nın Kuvayı Milliye aleyhine yapacağı konuşma sırasında ne yapılacağı gibi meselelerde karar almak amacıyla toplantılar yapılır. Planlama toplantısı *Devlet Ana* romanında görülür. Notüs Gladys Uranha ve Keşiş Benito

Ertuğrul Bey'in obasını, Karacahisarlılar ve Moğollarla birbirine düşürerek Anadolu'daki barış ortamını bozmak için planlar yaparlar.

Tarihî romanlar haricinde *Hüseyin Fellâh*'ta Ahmed Bey ve eşkiya arkadaşlarının yapacakları işleri planlamak ve karar almak için düzenledikleri çok sayıda toplantı bulunmaktadır. *Mai ve Siyah*'ta Firdevs Hanım'ın evinde yapılan bir istişare toplantısı vardır. Bihter, Peyker, Nihal ve Firdevs Hanım bir akrabalarının yakında yapılacak düğününde giyecekleri kıyafetleri istişare etmek üzere toplanırlar. Behlûl de onlara katılır. *Kadınlar Tekkesi*'nde Melal, Memhure ve Bersad Hanım, şeyhleri Baki'nin ölmesi durumunda ne yapacaklarını kararlaştırmak üzere toplanırlar.

Romanlarda sevinçli olayları “kutlama” amacıyla yapılan pek çok toplantı bulunmaktadır. *Ahmet Metin ve Şirzat* romanında Ahmet Metin “Meliketü'l-Bahr” ismini verdiği gemiye sancak çekilmesini bir ziyafetle kutlar. Ziyafete, Türk ve yabancı birkaç konukla gemi mürettebatı katılır. *Aşk-ı Memnu*'da ailecek Göksu'ya gitmeye karar verilir. Behlûl, Adnan Bey ile Bihter'in ağustos sonunda evlendiklerini hatırlayarak bu gezinin onların evlilik yıldönümü kutlaması olacağını söyler. *Eylül*'de Suat ve Süreyya evlilik yıl dönümünü Necib'in de katıldığı bir yemekle kutlar. *Yaprak Dökümü*'nde Şevket'in memur olmaya hak kazanması onun babasına söz verdiği yemekte kutlanır. Bu ziyafet Ali Rıza Bey ve ailesinin dağılma sürecine girmeden önceki son mutlu yemeğidir. *Nur Baba*'da Nevruz'u kutlamak için dergâhta yemek düzenlenir. *İbiş'in Rüyası*'nda *Cekamino Kendine Gel* oyununun seyirciler tarafından çok beğenilmesi üzerine Nahit bir kutlama tertipler.

Romanlarda “iftar yemeği”, “Kur'an-ı Kerim ve Mevlid okuma”, “namaz kılma” ve “yağmur duası etme” gibi dini amaçlı toplantılar görülmektedir. *Üç İstanbul* romanında Hidayet'in konağında iftar yemeği vesilesiyle pek çok kişi bir araya gelip farklı konularda tartışırlar. *Ahmet Metin ve Şirzat*'ta tüm mürettebat gemide ilk kez kalacağı için cemaatle akşam ve yatsı namazı kılınır ve sonra Mevlid okunur. *Sinekli Bakkal* romanında Rabia, Mevlid Kandili'nde Selim Paşa'nın konağında toplanan insanlara Kur'an-ı Kerim okur. Sesi herkes tarafından çok beğenilir ve sonrasında konaktaki kişilerle yakın ilişkiler kurar. Daha sonra Rabia, Satvet Bey'in yalısında üç salonu dolduran kalabalık bir topluluğa Mevlid okur. Rabia Mevlid'in doğum kısmını Peregrini'nin etkisiyle Garp musikisi tarzında okuyarak bir sentez yapar. *Kadınlar Tekkesi* romanında Baki'nin konağında Mevlid okunması için bir toplantı tertiplenir. Mevlid sonrasında Baki bir vaaz yapar. Onun hakkında ön yargıları olan Neşide'nin

düşüncelerinde bu vaaz sonrasında bir değişim başlar ve ilk kez diğer hanımlarla gülzar merasimine katılır. *Karılar Koğuşu* romanında ise gardiyan Ayşe Ana'nın ölümünden sonra Tözey tarafından hapisanede onun için Mevlid okutulur. *Küçük Ağa* romanında iki kez cuma namazı, bir kez de sabah namazını kılmak için insanlar toplanır. Cuma namazları sonrasında İstanbullu Hoca kasaba halkına Osmanlı Hükümeti'ni savunan Kuva-yı Milliye'yi eleştiren vaazlar verir. *Yağmur Beklerken* romanında kasaba halkı hep beraber yemek yedikten sonra Müftü Efendi uzun süren kuraklığın sona ermesi için yağmur duası yapar.

Romanlarda hasta ziyareti amaçlı beş toplantı bulunmaktadır. *Mai ve Siyah*'ta Ahmed Cemil, kendisine düşmanlık beslemesine rağmen Ahmed Şevki Efendi ve Ali Şekib'le Gureba Hastanesi'nde yatan Raci'nin ziyaretine gider. *Eylül*'de Suad ve Süreyya uzun süredir gitmedikleri bağ evine, hasta olan Necib'i görmek için giderler. *Değirmen* romanında sözde deprem anında yaralanan Kaymakam Halil Hilmi Efendi eşraftan, memurdan, hacılardan, hocalardan, köylülerden pek çok kimse tarafından ziyaret edilir. *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda annesi, arkadaşı ve Mithat Bey ameliyattan sonra kahramanı ziyarete gelirler. *Küçük Ağa* romanında ise Salih, Küçük Hacı ve Reis Bey ile Ali Emmi'yi ziyarete gider.

“Cenaze ve başsağlığı dileme” amacıyla yapılan toplantıların en ilginç *Şipsevdi* romanında görülür. Meftun'un arkadaşı Mösyö Mc Ferlan, Şark Akademyası adıyla kadın ve erkek üyelerden oluşan bir bilgililer topluluğu kurmuştur. Şark Akademyası, Şekûre Hanım'ın vefatı sebebiyle başsağlığı dilemek üzere Madam Şehim'i görevlendirir. Madam Şehim, bu ziyareti fırsat bilerek uzun süredir Türk kadınları hakkında yaptığı araştırmaları içeren bir nutuk okur. *Üç İstanbul*'da Belkıs'ın kız kardeşinin, Adnan'ın, Hacı Hulûsi Paşa'nın cenaze merasimleri vardır. *Osmancık* romanında ise Osman Bey'in annesi Cankız'ın ve Ertuğrul Bey'in cenaze merasimleri yer almaktadır.

Romanlarda roman kişinin bir davranışı yapıp yapmadığını, neden yaptığını veya bir eylemin kim tarafından yapıldığını öğrenmek için “sorgulama” amaçlı çeşitli toplantılar yapıldığı görülmektedir. *Mürebbiye* romanında Dehri Efendi Anjel'in kapısına kimin gittiğini öğrenmek için Amca Bey, Sadri ve Şemi'yi teker teker Mürebbiye'nin odasına çağırarak sorgular. *Osmancık*'ta Osman Bey, Mihail Kosses'e yardım için Konur Alp'i göndermiştir. Dünder Bey, Kara Tekin, Aykut Alp ve Ak Temür'ün de bulunduğu toplantıda Ertuğrul Gazi, Osman Bey'i Mihail Kosses'e

yardım ederken Aya Nikola'nın adamlarını öldürtüp öldürmediğine dair sorgular. *Karılar Koğuşu*'nda koğuşun avlusuna bir erkek girdiği duyulur ve bunun üzerine Ayşe Ana, Hanım, Hubuş Bacı, Aduş'un anası Gevre, Sıdika ve Tözey sorgulanır. Meftun ve Raci, Mahir ile Despina'nın evine giden Lebibe ve Rebia'yı sorgular. Bu esnada Rebia'nın annesi Vesile Hanım da onları gizlice balkon kapısından dinlemektedir.

Romanlarda “yargılama” amaçlı iki toplantı vardır. İlki Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* romanında yer alan göstermelik bir mahkemedir. Sorun çıkaran herkesi asmakla ün kazanan Yarbay Osman Ağa üstlerinden yargılamadan adam asmamasına dair emir almıştır. Bu nedenle göstermelik mahkemeler düzenleyerek suçlu olduğunu düşündüğü insanları asmaya devam etmektedir. Yüzbaşı Cemil ve Kör Şaban'ın da yanında bulunduğu esnada böyle bir mahkeme tertipler ve üç kişinin asılmasına karar verir. İkincisi yargılama *Küçük Ağa*'daki Akşehir Müftüsü Mustafa Hoca ve çete reisi Pehlivan'ı yargılamak için kurulan mahkemedir. Yüzbaşı Nâzım ve arkadaşları Fuad Paşa'nın emri ile Müftü ve Pehlivan'ı yargılayarak asılmasına karar verirler.

“Sulh ve uzlaşma” amacıyla yapılan toplantı sadece *Mesâil-i Muğlâka* romanında görülmektedir. Abdullah Nahifi'nin Eugén Catafani, Pierre Marlowe, Vincent Caudet, Etienne Sallechar, Paul Marquant, Luis Véranda ile yaptığı düello sonrasında bir restoranda sulh yemeği düzenlenir. Düello gibi bu sulh yemeği de gazete haberlerine konu olur.

“Tuzak kurma” amaçlı toplantı *Hüseyin Fellâh*'ta ve *İntibah*'ta görülmektedir. *Hüseyin Fellâh* romanında Ahmed Bey ve arkadaşları, Hüseyin Fellâh'ı Ahmed Bey'in evine davet ederek ona gerçek yüzlerini açıklarlar ve kendilerine katılmasını teklif ederler. Hüseyin, haydutluk teklifini reddedince onu öldürmek isterler ancak Şehlevend, sayesinde Hüseyin Fellâh bu tuzaktan kurtulur. *İntibah* romanında Mehpeyker intikam almak için Abdullah Efendi ile Ali Bey'i öldürmeye karar verir. Eğlence bahanesiyle Ali Bey'i bir kerhaneciyle Abdullah Efendi'nin bağ evine getirirler. Mehpeyker de Ali Bey'in öldüğünü görmek için Dilâşub'la birlikte bağ evine gelir. Ancak bu tuzak toplantısında öldürülen Ali Bey değil Dilâşub olur.

Romanlardaki “baskın yapma” amaçlı toplantılarda iki çeşit baskın görülmektedir. Bunlardan ilki bir yere yapılan beklenmedik saldırı anlamındaki baskınlardır. İkincisi suç işlenen ya da suç işlendiği düşünülen yere yapılan baskınlardır. Birinci tür

baskınlar *Hüseyin Fellâh* ve *Devlet Ana* romanlarında görülür. *Hüseyin Fellâh*'ta Ahmed Bey ve adamları mallarını ele geçirmek için Kurdoğlu'nun konağına baskın yaparlar. *Devlet Ana*'da Alişar Bey, Osman Bey'in konuşmak üzere kendisini öğle yemeğine çağırdığı İnönü Voyvodası Nurettin Bey'in konağına Filatyos, Çudaroğlu, Notüs Gladys ve Uranha ile baskın düzenler. Yine *Devlet Ana*'da Söğüt halkı Bilecik Tekfuru Senyör Rumanos'un Kozpınar'daki düğünü sırasında kendilerine baskın yapmayı planlayan tekfurlara baskın yaparlar. İkinci tür baskın *Yeryüzünde Bir Melek*'te Şefik, Raziye, Nimetullah ve Neşe Kalfa'nın bir araya geldiği toplantı esnasında yapılır. On on beş kişiden oluşan mahalleli âşıkların bulunduğu evi basarlar ve sonrasında Şefik Vidin'de kürek cezasına çarptırılır. *İntibah*'ta Ali Bey kendisini öldürmeyi planlayan Hırvat'ı yakalatmak için zabıta ve mahallelilerle bağ evine baskın yapar. *Tutuşmuş Gönüller*'de Lemiye Hanım'ın annesi Tahire Hanım, Behçet Hilmi'nin eşi Nebile Hanım, oğlu Vefa Hilmi, Fehime Hanım, Kasım Necati ve Keresteci Faik, uzun süre plan yaparak Lebibe ile Behçet Hilmi'nin nikahsız bir birliktelik yaşadıkları eve baskın yaparlar.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şipsevdi* romanında “ders verme” amacıyla düzenlenmiş üç toplantı yer almaktadır. Paris'ten döndükten sonra İstanbul'daki yaşayışını alafranga bir hâle getirmek isteyen Meftun Bey, önce ev halkına alafranga sofrada ders verir. Mösyö Mc Ferlan'ın onun Erenköy'deki köşkünde vereceği balo öncesinde dans dersleri verir. Balon sonrasında ise süs, düzen, kokettri dersleri verir. Lakin bu dersler roman kişilerinin yaşamlarında olumsuz yönde değişimlere sebep olur. Derslere katılan bütün hanımlar ahlaki olarak her geçen gün biraz daha yozlaşırlar.

Kemal Tahir'in *Devlet Ana* ve *Karılar Koğuşu* romanlarında iki tez “fal bakma veya baktırma” amacıyla roman kişilerinin bir araya toplandığı görülmektedir. *Devlet Ana*'da Bacıbey, Aslıhan, Kerimcan ve Mavro ile fal baktırmak için Kamagan Derviş'in mağarasına gider. Bacıbey, fal baktırarak oğlu Demircan'ın katilini öğrenmek istemektedir. Kamagan Derviş, Bacıbey'in getirdiği kuzuyu keserek kürek kemiğinden fal bakar. Demircan'ı ve Liya'yı öldüren kişilerin biri uzun biri kısa iki kişi olduklarını, yabancı olduklarını söyler ama isimlerini söylemez. *Karılar Koğuşu*'nda hapishaneye yeni gelen Tözey adlı mahkûm, erkek mahkumlara kahve pişirip fal bakar.

Kurt Kanunu romanında ise “ruh çağırma” amaçlı bir toplantı vardır. Abdülkerim ve Kara Kemal Bey'i başlarına konan ödülü almak için sığındıkları çiftlikte öldürmeye

kalkışır. Derviş Kâhya, onları korumaya çalışırken öldürülür. Kara Kemal'in arkadaşı Emin Bey'in evinde kız kardeşi Perihan, yeğeni gazeteci Murat, Doktor İhsan Bey ve dul baldızı Nesibe, Derviş Kâhya'nın ruhunu çağırmak için ruh çağırma seansı yaparlar.

Roman kişilerini bir hususta “ikna etme” amacıyla tertiplenen toplantılar *Nur Baba*, *Esir Şehrin İnsanları* ve *Karılar Koğuşu* romanlarında görülür. *Nur Baba* romanının başında yer alan dergâhtaki toplantı, Ziba Hanımefendi'yi yeğeni Nigâr Hanım'ı dergâha getirmeye ikna etmek için düzenlenmiştir. Nur Baba'nın ikna çabalarına gece boyunca direnen Ziba Hanımefendi en sonunda isyan ederek meclisi terk eder. *Esir Şehrin İnsanları*'nda roman başkışisi Kâmil Bey, eşi Nermin'in halasının konağında düzenlenen bir toplantıda Henri Dikson tarafından Musul petrolerindeki hissesini satması için ikna edilmeye çalışır. Daha sonra ise Kâmil Bey tutuklu bulunduğu Bekirağa Bölüğü'nde Nermin ve eniştesi İbrahim Bey tarafından Nedime Hanım'ın suçlu olduğunu itiraf etmesi için ikna edilmeye çalışılır. *Karılar Koğuşu*'nda ise Hanım, suçunu yaşı küçük olduğu için idam cezası almayacak olan sevgilisi Ali'nin üzerine atması için ikna edilmeye çalışılır.

“Vasiyet ve son arzu açıklama” amaçlı toplantılar *Müşahedat*, *Son Arzu*, *Küçük Ağa* ve *Osmancık* romanlarında görülür. *Müşahedat*'ta Siranuş'a Ahmet Midhat tarafından babası Ali Osman Topuz'un vasiyeti okunur. Vasiyette babası Siranuş'u İslam dinine davet etmektedir. *Son Arzu*'da Nuruyezdan, ölüm döşegindeyken eşi Ragıp Şeyda Bey'den sevgilisi Rıdvan Sabih'i çağırmasını ister. Kocası da çok büyük bir fedakârlık yaparak onu çağırmaya gider ancak Rıdvan Sabih eşinin duymasından korktuğu için gelmeyi reddeder. *Küçük Ağa*'da ağır hasta olan Ali Emmi, Reis Bey ile Küçük Hacı'dan torunu Leylâ'ya, gelinine ve zafer sonrasında azınlık mensubu olması hasebiyle zorluk yaşayacağını düşündüğü Doktor Minas'a sahip çıkmalarını ister. *Osmancık*'ta ise Osman Gazi Hân, önce arkadaşlarına, daha sonra da oğlu Orhan Bey'e kendisini Bursa'daki Gümüşlü Kubbe'nin altına defnetmelerini vasiyet eder.

Romanlarda “düello”, “miting”, “yardım toplama”, “karar sorma” ve “yazarla birlikte roman yazma” işlevleri sadece birer romanda bulunmaktadır. *Mesâil-i Muğlâka*'da Abdullah Nahifî arkadaşlarının intikam almak amacıyla kendisine saldıran beş kişiyi ve arkadaşlarını kendisiyle düello etmeye davet eder. Abdullah hepsini yener, sadece Sabian Vêranda onun sol koluna kılıç saplayarak onu yaralar. Düello gazetelerde yer alır ve Abdullah Nahifî'ye ün kazandırır. *Ateşten Gömlek*'te roman kişileri Ayşe,

Cemal, Peyami ve İhsan Halide Edib'in de konuşmacı olarak katıldığı tarihi Sultan Ahmed Mitingi'ne beraber giderler. Peyami, miting esnasında ülkesinin bir kesim insanını ilk defa bu kadar yakından gözlemler.

Karılar Koğuşu romanında Murat, askere alınan Aduş'un babası Abuzer için yardım toplamak amacıyla Aduş'u kucağına alarak koğuşa gider. Onun geldiğini gören koğuşun ileri gelenleri ve karşı koğuştakiler etrafına toplanırlar. Çeşitli konularda sohbet ettikten sonra Murat, sözün daha fazla uzamasına imkân tanımadan insanların dini duygularına hitap eden bir konuşma yaparak eli sıkı kimselerden bile para almayı başarır. "Karar sorma" amacıyla tertiplenen toplantı *Küçük Ağa*'da görülmektedir. Düzenli ordu kurulmasından sonra Ankara Hükümeti ile arası açılan Etem Bey, Tevfik Bey'den kendilerine bağlı birlikleri yöneten ağaları toplamasını ister. Tevfik Bey aralarındaki itibar sırasına göre otuz küsur ağayı bir araya getirir. Etem Bey ağalara Ankara ile tüm münasebetlerini kestiğini söyler ve kendisiyle beraber hareket edip etmeyecekleri hususunda onların kararını sorar. Üstkurmaca özellikler taşıyan *Müşahadat* romanında Ahmet Midhat roman kişileriyle toplanarak onlarla beraber romanda çeşitli eklemeler ve çıkarmalar yapmaktadır. Bu toplantılarda yazar kimi zaman Siranuş ve Agavni ile kimi zaman ise Siranuş, Agavni ve Refet ile bir araya gelmektedir. Toplantılar esnasında romanda nakledilecek olaylar hususunda konuşulduktan sonra edebiyat, müzik gibi konulardan bahsedilmekte, hanımlar tarafından piyano çalınıp şarkılar söylenmektedir.

Asıl bölümünde Türk romanlarındaki toplantıların, giriş bölümünde ise Dünya ve Türk edebiyatında, romana kaynaklık eden diğer edebi türlerdeki toplantıların ve Dünya edebiyatının önde gelen bazı romanlarındaki toplantıların incelendiği bu çalışmanın; 1970 sonrası kaleme alınmış romanlarda veya diğer edebî türlerde bulunan toplantılar konusunda yapılacak edebi veya sosyolojik araştırmalara bir temel teşkil edeceği umulmaktadır.

KAYNAKÇA

A. Birincil Kaynaklar:

- Adıvar, Halide Edip. *Ateşten Gömlek*. İstanbul: Can Yayınları, 2017.
- _____. *Sinekli Bakkal*. İstanbul: Can Yayınları, 2017.
- Ahmet Midhat. *Ahmet Metin Şirzat*. Hazırlayan Fazıl Gökçek ve Özlem Nemutlu. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2013.
- _____. *Felatun Bey ile Rakım Efendi*. Hazırlayan Ahmet Aydemir. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- _____. *Henüz 17 Yaşında*. Hazırlayan Nuri Sağlam. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000.
- _____. *Hüseyin Fellâh*. Hazırlayan M. Fatih Andı. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000.
- _____. *Karnaval*. Hazırlayan Kazım Yetiş. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000.
- _____. *Mesâil-i Muğlâka*. Hazırlayan Kazım Yetiş. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000.
- _____. *Müşahadat*. Hazırlayan Osman Gündüz. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- _____. *Paris'te Bir Türk*. Hazırlayan Erol Ülgen. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000.
- _____. *Yeryüzünde Bir Melek*. Hazırlayan Nuri Sağlam. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000.
- Atılgan, Yusuf. *Aylak Adam*. İstanbul: Can Yayınları, 2019.
- Buğra, Tarık. *İbiş'in Rüyası*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.
- _____. *Küçük Ağa*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- _____. *Osmancık*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.
- _____. *Yağmur Beklerken*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Esendal, Memduh Şevket. *Ayaşlı ile Kiracıları*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2014.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Yaprak Dökümü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2016.
- _____. *Değirmen*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2019.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi. *Eşkiya İninde*. İstanbul: Everest Yayınları, 2012.
- _____. *İffet*. İstanbul: Papersense Yayınları, 2015.
- _____. *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç*. Hazırlayan Arzu Öztürk ve Erhan Kıvanç. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2021.
- _____. *Mürebbiye*. İstanbul: Papersense Yayınları, 2015.

- _____. *Nimetşinas*. İstanbul: Papersense Yayınları, 2015.
- _____. *Son Arzu*. İstanbul: Papersense Yayınları, 2015.
- _____. *Şık*. İstanbul: Papersense Yayınları, 2015.
- _____. *Şıpsevdi*. İstanbul: Atlas Kitabevi, 1982.
- _____. *Tutuşmuş Gönüller*. İstanbul: Everest Yayınları, 2009.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Bir Sürgün*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016
- _____. *Kiralık Konak*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- _____. *Nur Baba*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- _____. *Sodom ve Gomore*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Karay, Refik Halit. *Bugünün Saraylısı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2009.
- _____. *Kadınlar Tekkesi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2016.
- Kuntay, Mithat Cemal. *Üç İstanbul*. İstanbul: Oğlak Yayınları, 2012.
- Mehmed Murad. *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* Hazırlayan Oğuzhan Karaburgu. İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.
- Mehmet Rauf. *Eylül*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2017.
- _____. *İsyancılar Direnişler Zafere: Halas (Kurtuluş)* (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2013)
- Nabizâde Nazım. *Zehra*. Hazırlayan Nedret Kurudere. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Namık Kemal. *Cezmi*. Hazırlayan Yakup Çelik. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- _____. *İntibah*. Hazırlayan Yakup Çelik. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Recaizâde Mahmut Ekrem. *Araba Sevdası*. Hazırlayan Fatih Altuğ. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Safa, Peyami. *Biz İnsanlar*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019.
- _____. *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016.
- _____. *Fatih-Harbiye*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.
- _____. *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018.
- _____. *Yalnızız*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018.
- Samipaşazâde Sezâi. *Sergüzeşt*. Hazırlayan Tacettin Şimşek Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.
- Şemseddin Sami. *Taaşuk-ı Tal'at ve Fitnat*. Hazırlayan Yakup Çelik. Ankara: Akçağ Yayınları, 2016.
- Tahir, Kemal. *Bozkırdaki Çekirdek*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1967.
- _____. *Devlet Ana*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2016.
- _____. *Esir Şehrin İnsanları*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2016.
- _____. *Kurt Kanunu*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2016.
- _____. *Karılar Koğuşu*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2016.

- _____. *Yorgun Savaşçı*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2016.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Huzur*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000.
- _____. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*. İstanbul: YKY Yayınları, 2004.
- Uşaklıgil, Halid Ziya. *Aşk-ı Memnu*. İstanbul: Can Yayınları, 2016.
- _____. *Mai ve Siyah*. İstanbul: Can Yayınları, 2016.
- _____. *Kırık Hayatlar*. Hazırlayan Fazıl Gökçek. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

B. İkincil Kaynaklar:

- Abir, Nihan. “Siniden Masaya: Türk Romanında Sofra.” Doktora Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2018.
- Ağca, Ferruh. *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı, Metin-Aktarma-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2016.
- Ahmedî. *İskendernâme İnceleme-Tenkitli Metin*. Hazırlayan Yaşar Akdoğan ve Nalan Kutsal. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Aisopos, *Masallar -Bütün Masalları-*. Çeviren İo Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Akdoğan, Yaşar ve Nalan Kutsal. “İskendernâme ve İskender Hikâyeleri.” *İskendernâme İnceleme-Tenkitli Metin*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Arslan, Nihayet. “İki Öncü Roman: Don Kişot Ve Araba Sevdası.” *Türkoloji Dergisi* 15 (2002): 163-181.
- Attar, Feridüddin. *Mantıku ’t-Tayr*. Çeviren Mustafa Çiçekler. Ankara: Kaknüs Yayınları, 2020.
- Bayrak, Özcan. “Milli Edebiyat Dönemi Türk Romanında Batılılaşma (1908-1923).” Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi, 2009.
- Belge, Murat. *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969.
- Boxall, Peter. “The Trial novel by Kafka.” *Encyclopedia Britannica* içinde. Erişim 4 Kasım, 2023. <https://www.britannica.com/topic/The-Trial-novel-by-Kafka>.
- Bulut, Funda. “Türk Romanında Eğlence Kültürü (1860-1908).” Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, 2017.
- Cervantes, Miguel de. *La Mancha’lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote*. Çeviren Roza Hakmen. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Chaucer, Geoffrey. *Canterbury Hikâyeleri*. Çeviren Nazmi Ağıl. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Cregen-Reid, Vybarr. “Madame Bovary.” *Encyclopedia Britannica* içinde. Erişim 2 Kasım, 2023. <https://www.britannica.com/topic/Madame-Bovary-novel>.

- Çoruk, Ali Şükrü. “Oryantalizmin Sergüzeşt’i.” İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 36 (2012): 79-100.
- Denecke, Ludwig. “Brothers Grimm.” *Encyclopedia Britannica* içinde. Erişim 22 Ekim, 2023. <https://www.britannica.com/biography/Brothers-Grimm>.
- Dostoyevski, Fyodor Mihayloviç. *Karamazov Kardeşler*. Çeviren Nihal Yalaza Taluy. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Duralı, Teoman, terc. ed. *Gılgamış Destanı*. İstanbul: Çantay Kitabevi, 1998.
- Duymaz, Ali. “Oğuz Kağan Destanı’ndan Dede Korkut’a Toy Geleneğinin Simgesel Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli.” *Karadeniz Araştırmaları* 5/2 (2005): 37-60.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2021.
- _____. *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları 1991.
- Ertizman, Ayşe Arzu. “Billur Köşk Masalları.” Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000.
- Flaubert, Gustave. *Madam Bovary*. Çeviren Tahsin Yücel. İstanbul: Görsel Yayınlar, 1992.
- Fuzûlî. *Leylâ ve Mecnûn*. Hazırlayan Muhammet Nur Doğan. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Erişim 20 Ekim, 2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78423/fuzuli---leyla-ve-mecnun.html>.
- Gökyay, Orhan Şaik. *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1973.
- Grimm Masalları. “Altı Kafadar Dünyayı Dolaşıyor.” Erişim 22 Ekim, 2023. https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/alti_kafadar_dunyayi_dolasiyor.
- _____. “Haydut Damat.” Erişim 21 Ekim, 2023. https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/haydut_damat.
- _____. “Altın Kuş Grimm Kardeşler bir peri masalı.” Erişim 22 Ekim 2023. https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/altin_kus.
- _____. “Grimm Kardeşler tüm peri masalları.” Erişim 22 Ekim, 2023. https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/index.
- _____. “Karanfil.” Erişim 22 Ekim, 2023. https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/karanfil.
- _____. “Kaz Güden Kız.” Erişim 22 Ekim, 2023. https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/kaz_guden_kiz.
- _____. “Kral Keçisakal.” Erişim 22 Ekim, 2023. https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/kral_kecisakal.
- _____. “Kurul Sofram Kurul!” Erişim 22 Ekim, 2023. https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/kurul_sofram_kurul.
- _____. “Külkedisi.” Erişim 17 Ekim, 2023. https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/kulkedisi.
- _____. “Pamuk Prenses.” Erişim 22 Ekim, 2023. https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/pamuk_prenses.

- _____. “Sevgili Roland.” Erişim 22 Ekim, 2023.
https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/sevgili_roland.
- _____. “Usta Avcı.” Erişim 22 Ekim, 2023.
https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/usta_.
- _____. “Uyuyan Güzel.” Erişim 21 Ekim, 2023.
https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/uyuyan_guzel.
- Güler, Ahmet Faruk. “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Batılılaşma (1923-1940).” Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi, 2011.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi. “Hikâyemin Hikâyesi,” *Şipsevdi*. 9-18. İstanbul: Atlas Kitabevi, 1982.
- Homeros. *İlyada*. Çeviren Sema Sandalcı. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.
- _____. *Odysseia*. Çeviren Azra Erhat ve A. Kadir. İstanbul: Can Yayınları, 2008.
- Huyugüzel, Ömer Faruk. *Halit Ziya Uşaklıgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
- Huxley, Aldous. *Ses Sese Karşı*. Çeviren Mîna Urgan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- İnci, Handan. “Tefrikadan Kitaba Huzur.” *Huzur*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000: 384-442. Erişim 20 Ağustos, 2020.
<http://www.tanpinarmerkezi.com/huzur/>.
- Kafka, Franz. *Dava*. Çeviren Ahmet Cemal. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2022.
- Kantarcıoğlu, Sevim. *Yakınçağ Tarihinde Roman (1908-1960)*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2008.
- Kaplan, Mehmet. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Moran, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- _____. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- Özkan, Mustafa. “Hüsrev ü Şîrîn.” *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. Erişim 15 Kasım, 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/husrev-u-sirin--seyhi>.
- Öztürk, İsa, haz. ve çev. *Kerem ile Ashı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Pala, İskender. “Bezm-i Cem.” *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. Erişim 12 Mart, 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bezm-i-cem>
- Parla, Jale. *Don Kişot’tan Bugüne Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Platon, *Şölen-Dostluk*. Çeviren Sabahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Sağlam Can, Esengül. “Türk Romanında Başlangıçlar ve Sonlar.” Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, 2022.
- Sevgi, H. Ahmet. “Mantıku’t-Tayr.” *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. Erişim 27 Mart, 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mantikut-tayr>.

- Sepetçioğlu Mustafa Necati. *Karşılaştırmalı Türk Destanları*. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1998.
- Stendhal. *Kırmızı ve Siyah*. Çeviren Bertan Onaran. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Şan, Funda. “Şeyhî’nin Husrev ü Şîrîn’i (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin/Sözlük).” Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, 2017.
- Tezel, Naki. *Türk Masalları*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2022.
- Tercüman Gür, Çilem. “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Bir Sosyal Değişme Olgusu Olarak Moda (1923-1940).” Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, 2010.
- The Editors of Encyclopedia Britannica. “Don Quixote novel.” *Encyclopedia Britannica* içinde. Erişim 30 Ekim, 2023. _____. “Grimm’s Fairy Tales.” *Encyclopedia Britannica* içinde. Erişim 22 Ekim, 2023. <https://www.britannica.com/topic/Grimms-Fairy-Tales>.
- _____. “Point Counter Point.” *Encyclopedia Britannica* içinde. Erişim 4 Kasım, 2023. <https://www.britannica.com/topic/Point-Counter-Point>
- _____. “The Brothers Karamazov.” *Encyclopedia Britannica* içinde. 4 Kasım, 2023. <https://www.britannica.com/topic/The-Brothers-Karamazov>.
- _____. “The Red and the Black.” *Encyclopedia Britannica* içinde. 30 Ekim, 2023. <https://www.britannica.com/topic/The-Red-and-the-Black>.
- Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.
- Türkmen, Fikret. “Kerem ile Aslı.” *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. Erişim 13 Kasım, 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kerem-ile-asli>.
- Uçman, Abdullah. “Mizancı Murad”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* 30 içinde. İstanbul: TDV Yayın ve Matbaacılık, 2005.
- Urgan, Mîna. *İngiliz Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- _____. “Önsöz.” *Ses Sese Karşı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011: 7-12.
- Vikipedi. “İlyada.” Erişim 20 Ekim, 2023. <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0lyada>.
- Wikipedia. “Aesop’s Fables.” Erişim 29 Ekim, 2023. https://en.wikipedia.org/wiki/Aesop%27s_Fables.
- Yıldız, Ali. “Peyami Safa’nın Düşünce ve Sanat Dünyasında Mistisizm.” *Erdem* 62 (2012): 299-318. <https://doi.org/10.32704/erdem.2012.62.299>.
- Yurdatap, Selami Münir, çev. *Binbir Gece Masalları*. Ankara: Elips Kitap, 2007.